

Dɔnɔn kê Siki: Tar kê aw arə təbbə

Kabba (Kaba) New Testament (Bible)

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Matiye.....	4
Markə	34
Luku.....	53
Jan	84
Kulaje.....	106
Rəmənje.....	135
1 Kərəntinyeje	149
2 Kərəntinyeje	162
Galatəje	171
Epejinyeje	176
Pilipinyeje	181
Kolosinyeje.....	185
1 Tesalonisinyeje	189
2 Tesalonisinyeje	192
1 Timəte.....	194
2 Timəte.....	199
Titə	202
Pilemən.....	204
Ebərəje	206
Jakə	217
1 Piyer	221
2 Piyer	226
1 Jan.....	229
2 Jan.....	233
3 Jan.....	234
Judə.....	235
Apokalisi.....	237

Matiye

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Tar k̄ Maji k̄ Matiye dda makəturu t̄ le to mba d̄awje k̄ gəlde to Jiipije k̄ unnje m̄ade arə Kristə.

Kəjə t̄ lə Matiye, Jeju to k̄ aw pa tar tokə mbay-bbe karə nj̄e-mə-kunnje ddaje n̄en k̄ Lubba ndiki ta karə n̄-ddaje. N̄-to tɔ, ne k̄ Jiipije aw ngin̄enje karə Lubba ul̄ arə n̄-to mbay l̄ade le.

Matiye mbɔn marə tarje k̄ Jeju pa m̄ə : Dɔngɔr̄ē, tarje k̄ lo-kanȳē 5 ndərəng 7 tɔju gusu ta karə nj̄e-njaje go Jeju t̄ isije n̄en horo d̄awje t̄ ddəm kə Lubba ddəm. Joo laa, tarje k̄ lo-kanȳē t̄ 10 to nduje k̄ Jeju unn kə ndəjəje k̄ narə mba d̄awje k̄ awje ta kila mbər Tar k̄ Maji. Mota laa, tarje k̄ lo-kanȳē t̄ 13 mbɔn gusu-tarje k̄ Jeju pa mba tɔju n̄en n̄en d̄awje karə gərəje kɔn-mbay lə Lubba kə maj̄ē. Sɔ laa, tarje k̄ lo-kanȳē 18 t̄ tɔju gusu k̄ ta kisi n̄en horo naan t̄ to nj̄e-mə-kunnje. Min laa, tarje k̄ lo-kanȳē 24 ndərəng 25 t̄ pa tar gusu k̄ nj̄e-njaje go Jeju t̄ a kasəje ta nginan n̄en kar k̄ Lubba a tətə n̄en dɔ to dɔbɔnȳē. Matiye pa tar kuju Jeju k̄ to mbay lə Jiipije ddəm tar dɔ kar t̄ k̄ n̄-nayn n̄en ngonn bbay ddəm (lo-kanȳē 1-2). Kɔsu kɔnȳē t̄ a, Jeju k̄ to Mbay lə Jiipije le n̄-gangə sariya-yo d̄ē t̄ ngaā n̄-bbərə dɔ kakə-dəsə t̄ n̄-tɔl̄ē (lo-kanȳē 27). A Lubba ndole. Jeju tɔju r̄c̄ arə nj̄e-njaje goe t̄. N̄-dujude karə dilaje mbər Tar k̄ Maji darə d̄awje tɔyn k̄ dɔ nangə t̄ (lo-kanȳē 28). Tar k̄ Maji lə Matiye tunga dɔ ndu Jeju t̄ k̄ unn nan: «Ngaā əman, m-nayn kə se kə ndɔ tɔyn ndərəng ddu tu ndɔ t̄» (28:20). Jeju to Lubba horo d̄awje t̄.

Gəl-kuju Jeju

1 Ri gəl-d̄awje k̄ ujuje *Jeju-Kristə* tokə be: *Jeju-Kristə* to d̄aw k̄ gəl *Dabbiti* t̄ ngaā *Dabbiti* to d̄aw k̄ gəl *Abaraham* t̄.

² *Abaraham* uju Ijakə, Ijakə uju Jakobbo. Jakobbo uju Juda kə ngakɔ̄n̄je. ³ Juda de kə Tamar dujuje Parejə de kə Jara. Parejə uju Esərɔm, Esərɔm uju Aram. ⁴ Aram uju Aminadabə. Aminadabə uju Nasɔn. Nasɔn uju Salomɔn. ⁵ Salomɔn de kə Rahabə dujuje Bojə. Bojə de kə Rutu dujuje Obədə. ⁶ Obədə uju Jese. Jese uju t̄kə mbay *Dabbiti*. *Dabbiti* de kə den̄en lə Uri † dujuje Salomɔn. ⁷ Salomɔn uju Robowam. Robowam uju Abiya. Abiya uju Aja. ⁸ Aja uju Jojapa. Jojapa uju Joram. Joram uju Ojijas. ⁹ Ojijas uju Jotam. Jotam uju Akajə. Akajə uju Ejekiyas. ¹⁰ Ejekiyas uju Manase. Manase uju Amɔn. Amɔn uju Jojijas. ¹¹ Jojijas uju Jekoniyas kə ngakɔ̄n̄je. Bbal̄ē t̄ənn a daw n̄en kə ngann Ijarayelje to bbərəje bbe t̄ k̄ *Babilɔnn*.

¹² Go kuwa t̄ k̄ duwade daw n̄en to bbərəje *Babilɔnn* a, Jekoniyas uju Salatiyel. Salatiyel uju Jorobabel. ¹³ Jorobabel uju Abiyutu. Abiyutu uju Eliyakim. Eliyakim uju Ajɔr. ¹⁴ Ajɔr uju Sadokə. Sadokə uju Akim. Akim uju Eliyudə. ¹⁵ Eliyudə uju Eliyajar. Eliyajar uju Matan.

† *Dabbiti* taa den̄en n̄ənn le go koy t̄ lə Uri. Oo 2 Samuwel 11–12.

Matan uju Jakobbo. ¹⁶ Jakobbo uju Jojepə ngaw lə *Marije* k̄ to kɔn *Jejuje* k̄ daw bbar̄ē to *Kristə*.

¹⁷ Unn kute dɔ *Abaraham* t̄ ndərəng dɔ *Dabbiti* t̄, buwa kuju d̄awje k̄ara k̄ara tee dɔku gire sɔ. Unn kute dɔ *Dabbiti* t̄ ndərəng kar t̄ k̄ daw n̄en kə de bbe bbərə t̄ *Babilɔnn*, buwa kuju d̄awje k̄ara k̄ara tee dɔku gire sɔ. Unn kute dɔ ndɔ bbərə t̄ l̄ade k̄ *Babilɔnn* ndərəng ndɔ t̄ lə *Kristə*, buwa kuju d̄awje k̄ara k̄ara tee dɔku gire sɔ.

Tar kuju Jeju

¹⁸ Tar kuju *Jeju-Kristə* tokə be: Jojepə aw aw mɔrɔ lə *Mari* kɔn *Jejuje*. N̄-nayn n̄-taa naan ang bbay a, *Mari* le uwa s̄əm dd̄aw t̄ lə *Ndil-mə-nda*. ¹⁹ Jojepə k̄ to nje-mɔrɔ laa le to dingaw k̄ gatə gatə ngaā ndiki ta tee kə tar̄ē kə ddaka k̄əm d̄awje t̄ ang. Yeenn bba, n̄-ndiki ta kinȳē hɔy baa. ²⁰ Jojepə aw əjə tar n̄ənn le m̄ə t̄ bbay a, marə *anjə* lə *əbbə-d̄awje* tee inḡē m̄ə nin t̄ ngaā pa ar̄ē nan: «Jojepə d̄aw k̄ gəl *Dabbiti* t̄, ə-bb̄əl ang bbo ə-taa *Mari* to den̄en ləi, mba s̄əm lə ngonn k̄ to m̄ə t̄ le ddee dd̄aw t̄ lə *Ndil-mə-nda*. ²¹ N̄a kuju ngonn k̄ dingaw, ta â kunda ria nan *Jeju*, mba ne â n̄a kaji d̄awje laa m̄ə *majangje* t̄ l̄ade.»

²² N̄enjeenn tɔyn teeje mba karə tar k̄ *əbbə-d̄awje* unda ta *nje-kila mbər tar* t̄ laa arə pa ddee to tar k̄ t̄kɔrɔ. Tar le nan:

²³ «Ngonn mandə kə gərə ngaw ang a kuwa səm, nā kaju ngonn kə dingaw, ngaā dā kunda ria nan Emanuwel.»

Gəl ri le nan: Lubba isi kə je.

²⁴ Jojepə le ndol a, dda nēn kə *anjə* lə *əbbə-dəwje* pa arē le ngaā n-taa Mari to dēnēn laa. ²⁵ A, n-mbɔn saa naan ang ndərəng Mari le uju nēn ngonn kə dingaw ngaā Jojepə unda ri ngonn le nan *Jeju*.

Njê-nê-n-gərəje ddeeje ooje Jeju

2 Duju *Jeju* mə bbe tē kə Betelehem, dɔ nangə Jude tē, kar tē kə *Erodə* to təkə mbay. Go kaju tē kə duje le a, njê-nê-n-gərəje injə ər kəm kar tē, n-teeje Jeru-jaləm ² ngaā n-dujuje nan: «Təkə mbay lə *Jiipije* kə duje le ee dda wa? Mba joo əndətərəndən laa ər kə kəm kar tē, mba yeenn le bba n-ddee ta pole.»

³ Təkə mbay *Erodə* oo tar le a, tar le jkē nya ngaā dəwje tɔyn kə Jeru-jaləm kara tar le jkude nya tɔ. ⁴ N-mbɔn mbayje lə *njê-poloje Lubba* tɔyn kə *njê-gərəje-Ndu* ngaā n-dujude se lo kə dda bba duju *Kristə* le tē wa? ⁵ N-paje darēje nan: «Duje bbe tē kə Betelehem, dɔ nangə Jude tē, mba *nje-kila mbər tar* lə Lubba dda tarē Makəturə tē nan:

⁶ «İ kə Betelehem, kə nangə Juda tē, ə-to tən baa horo ngann bbeje tē kə Juda ang.

Mba marə mbay-bbe a kin məi tē tee ta kɔru nɔn ngann *Ijarayelje* kə toje to dəwje ləm.»

⁷ *Erodə* ula bbar njê-nê-n-gərəje le lo-kiyē tē dujude ta gərə ndɔ kə əndətərəndən le tee nēn. ⁸ Goe tē a, nula-de Betelehem, n-pa narəde nan: «Awje aw dujuje tar dɔ ngonn tē le kə majē ta bbo ingēje a, ə-ddeeje ə-paje arəje əman kara maw pole tɔ.»

⁹ Dooje tar lə təkə mbay kə pa le a, dawje. A əndətərəndən kə dooje kete kəm kar tē le ɔru nɔnde aw kə de ndərəng aw ar dɔ lo tē kə ngonn le to tē. ¹⁰ Rɔ njê-nê-n-gərəje le nəalde nya mba əndətərəndən kə dooje le. ¹¹ Dandəje kəy ngaā dooje ngonn le kə kɔnje *Mari*. Dɔsuje gɔlde nangə, n-poleje. N-təəynje ta bbɔlje ləde ngaā darēje nēnje kə maji: Andə kə *dukann* kə marə nēn kə ria nan *mir*. ¹² Goe tē a, Lubba ndɔru mbide mə nin tē karə n-təlje ɔ *Erodə* tē ang, ta dunnje ddəw kə dang n-təlje nēn bbe ləde.

Dayn kə Jeju daw saa Ejipitə

¹³ Go kɔtu tē kə njê-nê-n-gərəje le ɔtuje a, *anjə* lə *əbbə-dəwje* ddee kə nin dɔ Jojepə tē pa arē nan: «In taar, unn ngonn le kə kɔnje. Aynje awje Ejipitə ta ə-nayn nunn ndərəng ndɔ kə mā pa kari karə ə-təl bba, mba *Erodə* a sangə ddəw ta tɔl ngonn le.»

¹⁴ Tile tēənn njaa, Jojepə in taar unn ngonn le kə kɔnje ngaā dawje Ejipitə. ¹⁵ N-naynje nunn ndərəng *Erodə* oy. Yeenn bba tar kə *əbbə-dəwje* unda ta *nje-kila mbər tar* tē laa le ddee to tar kə təkɔɔ. Tar le nan:

«M-bbar Ngonnəm karə in nangə tē kə Ejipitə tee kə ddang.»

Erodə tɔl ngannje kə Betelehem

¹⁶ *Erodə* le gərə to njê-nê-n-gərəje le ulēje naan tē ngaā wungu ɔn nya. Yeenn bba, nunn ndu karə n-tɔl ngannje kə dingaw kə bbalde joo wase bbalde aw ngɔsi kə bbal joo mə bbe tē kə Betelehem kə mə bbeje tē kə mbɔrē tē, asə kəm ndɔje kə nje-nê-n-gərəje ɔjuje arēje. ¹⁷ Yeenn bba tar kə Jeremi kə to *nje-kila mbər tar* lə Lubba pa le ddee to tar kə təkɔɔ. N-pa nan:

¹⁸ «Ko bbar mə bbe tē kə Rama, ndu-nɔn kə ndinga-ɔ utə dɔē.

Rasel ā aw nɔn ngannē.

N-ndiki ta koo ndəjə bba karə məē wul ang, mba ngannē le gotoje ngaa.»

Jojepə kə njê kə kəy laa n-təlje Ejipitə

¹⁹ Go koy tē lə *Erodə* a, *anjə* lə *əbbə-dəwje* ddee dɔ Jojepə tē kə nin bbe tē kə Ejipitə. ²⁰ Anjə le pa nan: «In taar, unn ngonn le kə kɔnje, ta ə-təl nangə *Ijarayel* tē, mba dəwje kə aw sangəje ngonn nəənn ta tɔl le oyje mban.» ²¹ Jojepə in taar, unn ngonn le kə kɔnje ngaā təl kə de nangə tē kə *Ijarayel*. ²² Jojepə oo nan Arkelawos ā ɔn bbe nangə tē kə Jude turu bɔēje *Erodə* tē ngaa a, n-bbəəl ta təl. A Lubba pa tar arē kə nin ngaā naw nangə tē kə Galile. ²³ Naw ngaā n-dda bbe kə Najaretə. Yeenn bba karə tar kə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba paje le ddee to tar kə təkɔɔ. Tar le nan: «Dā bbarē to dəw kə Najaretə.»

Jan-Batısı ila mbər arə dəwje

3 Dɔ ndɔtē tēənn, *Jan-Batısı* unda lo tee mə kɔr tē kə Jude ngaā aw ila mbər. ² N-pa nan: «*ə-turuje məse nyɔm*, mba *kɔn-mbay kə darə* ddee ngɔsi ngaa.» ³ Jan nəənn le ā Ejayi kə to *nje-kila mbər tar* lə Lubba pa tar laa ləw nan:

«Marə dəw aw ila mbər mə kɔr tē nan:

«*ə-ddaje ddəw lə əbbə-dəwje*.

Arəje ddəwje laa ndɔju!»

⁴ *Jan* le ula kubbu kə n-dda kə biin *jambal* ngaā n-tɔ bbəre kə əndaar. Nēn-kusa laa to əbeteje kə ubbu təjə kə mə kɔr tē. ⁵ Dəwje kə Jeru-jaləm, dəwje kə Jude tɔyn kə dəwje kə bbeje tē kə toje ta maann Jurden tē ddeeje ɔtē tē. ⁶ N-paje *majangje* ləde kə ddaka ngaā Jan le ddade *batəm* maann Jurden tē.

⁷ Jan oo *Parijinyeje* kə *Sadusinyeje* nya nya kə aw ddeeje karə n-ddade *batəm* le a, n-pa narəde nan: «See əmbakaraje, nān bba tɔjuse karə aynje sariya lə Lubba kə aw ddee wa? ⁸ Arəje kula-ddase tɔju to *ə-turuje məse* mban. ⁹ Kəjə kə aw əjəje məse tē nan *Abaraham* to kasese le asə ang. M-pa marəse: Lubba asə ta turu ərje nəənn karə təlje to ngann ka *Abaraham*.

¹⁰ Tinan to ngɔsi ta tuka nɛn kakəje ngirê t̄ mban. Kakə k̄ara k̄ara t̄yn k̄ê kandê k̄ê maji goto t̄, d̄a tuka kila purô. ¹¹ Əman, m-ddase *batem* maann ta t̄ju to *ə-turuje m̄ase* mban. A d̄aw k̄ê aw ddee gom t̄, ngəng utam. Nɛn-gɔl laa kara munda r̄ d̄aw k̄ê asə ta k̄ru gɔlê t̄ ang. Ne, n̄a ddase *batemNdil-m̄ə-nda* k̄ê *batem* puru. ¹² Nuwa bagiri laa jia t̄. N̄a kuta lo kunda ko laa ngaâ n̄a jin kandə-ko le kungu m̄ə dam t̄ laa, a n̄a ro tisa k̄əm puru t̄ k̄ê a koy nd̄o k̄ara ang.»

Jan dda Jeju batem

¹³ Karê t̄ənn, *Jeju* in nangə t̄ k̄ê Galile ddee r̄ *Jan* t̄, ta maann t̄ k̄ê Jurden karə ddeê *batem*. ¹⁴ A *Jan* a ta mbətə ngaâ pa arə Jeju le nan: «Əman â, â ddam *batem*. A əi â ə-ddee karə m-ddai *batem* tokə baânn wa?» ¹⁵ A *Jeju* ilê t̄ nan: «K̄ê bbasinən n̄ənn, arə n-dda tokə baann. Mba to maji karə n-dda nɛn t̄yn k̄ê to gatə gatə tokə baann.» Yeenn ngaâ Jan le ndiki t̄ saa. ¹⁶ *Jeju* inga *batem* ngaâ in maânn tee a, karê t̄ənn njaa ta dara t̄əyn. Noo *Ndil lə Lubba* k̄ê ddisi tokə lə dər ddee isi d̄ê t̄. ¹⁷ Marə ndu in m̄ə dara t̄ bbar nan: «Ne n̄ənn, n̄-to ngonnəm k̄ê m-ndike nya. Ne â n̄-dda narə r̄m n̄ələm nya.»

Əsu nan Jeju

4 Goe t̄ a, *Ndil* aw k̄ə *Jeju* m̄ə k̄r t̄ mba karə Əsu n̄ɛn. ² Jeju ɔku r̄ê nɛn-kusa nd̄o d̄ɔɔ k̄ê til d̄ɔɔ ngaâ bbo ddeê. ³ Əsu ddee ngɔsi saa ngaâ pa nan: «Bbo ə-to Ngonn lə Lubba a, unn ndu arə ərje n̄ənn t̄lje nɛn-kusa.» ⁴ Jeju ilê t̄ nan: «Makəturu lə Lubba pa nan: «D̄aw a kisi k̄əm baa dd̄aw nɛn-kusa t̄ k̄ara baa ang. N̄a kisi k̄əm baa dd̄aw tar t̄ t̄yn k̄ê tee ta Lubba t̄.»»

⁵ Goe t̄ a, Əsu le aw saa Jerujalem k̄ê to bbe k̄ê maji t̄yn. Naw nundê lum d̄o *kəy-polo Lubba* t̄ lə Jiipije, ⁶ ngaâ n̄-pa narê nan: «Bbo ə-to Ngonn lə Lubba a, aal d̄o k̄əy t̄ n̄ənn uru nangə, mba Makəturu lə Lubba pa nan:

«Lubba a kunn ndu karə *anjəje* laa mbai, ngaâ d̄a lai to la, karə gɔli dar ər ang.»»

⁷ *Jeju* ilê t̄ nan: «Makəturu lə Lubba pa t̄ nan: «*Əb-bə-dəwje* to Lubba ləi bbo â n̄ɛn ang.»»

⁸ Əsu t̄l aw saa d̄o ddingiri t̄ k̄ê nd̄aw nya ngaâ t̄jê bbe-kɔnje t̄yn k̄ê duninya t̄ k̄ê piti k̄ê to t̄, ⁹ ngaâ pa arê nan: «Bbo ɔsu gɔli n̄n'm t̄ ngaâ ə-polom a, m̄ə kari n̄nje n̄ənn t̄yn.» ¹⁰ *Jeju* pa arê nan: «T̄tu k̄ê ddang, *Satan!* Makəturu lə Lubba pa nan: «Maji karə *Əbbə-dəwje* k̄ê to Lubba ləi njaa k̄ara baa â ɔsu gɔli n̄n t̄, ta ne k̄ara baa â ə-pole t̄.»» ¹¹ Yeenn ngaâ Əsu le ɔtu inyê ngaâ *anjəje* ddeeje r̄ê t̄ ddee arêje nɛn-kusa.

Jeju unn kutu kula laa nangə t̄ k̄ê Galile

¹² Jeju oo nan dila *Jan* k̄əy-kula t̄ a, n̄ru r̄ê naw nangə t̄ k̄ê Galile. ¹³ Ninya Najaretə a naw nisi Kapernawum kar t̄kə dangə maann t̄, nangə t̄ k̄ê Jabulɔn k̄ê Nepetali. ¹⁴ N̄-dda baann bba karə tar lə Ejayi k̄ê to *nje-kila mbər tar* lə Lubba ddee to tar k̄ê t̄k̄ɔɔ. Tar le nan:

¹⁵ «Nangə k̄ê Jabulɔn k̄ê Nepetali, k̄ê toje dd̄aw ba-katə t̄, tura maann Jurden t̄, k̄ê to Galile, nangə lə d̄əwje k̄ê toje to Jiipije ang.

¹⁶ D̄əwje k̄ê isije dann lo ndul t̄, ooje t̄kə lo-karə k̄ê aw ndoko.

Ngaâ lo arə d̄o d̄əwje t̄ k̄ê isije nangə yo t̄ k̄ê lo ndul k̄ê t̄.»

¹⁷ Unn kute kar t̄ənn njaa, *Jeju* unn kutu kila mbər nan: «*Ə-turuje m̄ase*, mba *kɔn-mbay k̄ê darâ* ddee ngɔsi ngaa.»

Jeju bbar njê-njaje goe t̄ k̄ê d̄əngɔr

¹⁸ Jeju aw nja kar t̄kə dangə t̄ k̄ê Galile a, noo ngakɔn-naanje joo: Simɔn k̄ê daw bbarê nan Piyer de k̄ə ngokɔn Andere. Daw dilaje ddangə t̄kə dangə maann t̄ le mba n̄-toje to njê-ndɔn-maannje. ¹⁹ Jeju le pa arəde nan: «Unnje gom a, m̄ə ddase to njê-ndɔn d̄əwje.» ²⁰ Njangə baa njaa, dinyaje ddangəje ləde le ngaâ dunnje goe.

²¹ Jeju aw ngaji k̄ə kete a, oo marə ngakɔn-naanje joo ddang bbay: Jakə de k̄ə ngokɔn *Jan* k̄ê toje to ngann lə Jebede, disije m̄ə t̄kə to t̄ ləde k̄ə b̄odede. Daw m̄əseje ddangəje ləde ngaâ Jeju le bbarde. ²² Njangə baa njaa dinyaje t̄kə to ləde dd̄əm b̄odede dd̄əm ngaâ dunnje go Jeju le.

Jeju t̄ju nɛn ngaâ aji njê-r̄-toje

²³ Jeju nja nangə t̄ k̄ê Galile t̄yn. Naw t̄ju nɛn d̄əwje m̄ə *kəy mbɔn-naanje* t̄ lə Jiipije k̄ê nangə t̄ənn ngaâ nila mbər *Tar k̄ê Maji* k̄ê d̄o *Bbe-kɔn t̄ lə Lubba*. Naji njê-r̄-toje t̄yn ngaâ naji njê k̄ê d̄əbbə r̄de t̄ju narə r̄de le t̄l ddee maji. ²⁴ Ri Jeju bbar d̄o nangə Siri t̄ t̄yn arə d̄əwje ddeeje k̄ə njê-r̄-toje dang dang r̄ê t̄: Dede k̄ê r̄-toje dang dang ula k̄əmde ndoo, njê k̄ê *ndilje k̄ê maji ang* toje m̄əde t̄, njê-d̄o-kilaje k̄ə nje k̄ê d̄əbbə r̄de oy ngaâ Jeju ajide. ²⁵ D̄əwje tokə banya un-nje goe. D̄əwje le injə nangə t̄ k̄ê Galile k̄ə nangə k̄ê «T̄kə Bbeje k̄ê D̄oku» toje t̄. Marêje injə Jerujalem k̄ə nangə t̄ k̄ê Jude k̄ə nangə t̄ k̄ê to tura Jurden t̄.

Jeju t̄ju nɛn d̄əwje d̄o ddingiri t̄

5 Jeju oo d̄əwje k̄ê banya le a, aal d̄o marə ddingiri isi t̄ ngaâ *njê-njaje goe* t̄ awje r̄ê t̄ t̄. ² Nunn kutu t̄jude nɛn, n̄-pa nan:

Tar kisi maji

³ «Maji aräse, see dæwje kâ æ-gæræje to nêñ ndil duse, mba *Bbe-kɔn kâ darâ* to læse.

⁴ Maji aräse, see dæwje kâ aw nɔnje, mba Lubba a wul mæse.

⁵ Maji aräse, see dæwje kâ æ-wulje pee, mba Lubba a karäse nangæ næññ to læse.

⁶ Maji aräse, see dæwje kâ bbo nêñ-dda kâ gatæ gatæ ddase nya,

mba Lubba a karäse nêñ kâ mæse ndiki.

⁷ Maji aräse, see dæwje kâ aw ooje kæm-to-ndoo læ njê-maräseje,

mba Lubba a koo kæm-to-ndoo læse tɔ.

⁸ Maji aräse, see dæwje kâ mæse nda kayn, mba â kooje Lubba.

⁹ Maji aräse, see dæwje kâ aw ddaje aræ mæ-wul-lɔm to horo dæwje tê,

mba Lubba a bbase to ngannê.

¹⁰ Maji aräse, see dæwje kâ daw dula kæmse ndoo tê, mba kula-ddase kâ to gatæ gatæ, mba *Bbe-kɔn kâ darâ* to læse.

¹¹ Maji aräse,

sese kâ dæwje aw tajise,

daw dulaje kæmse ndoo tê,

daw paje tarje kâ maji ang dang dang, kâ to tar ngæmje baa dɔse tê mbam.

¹² Æ-ddaje rɔ-næəl,

aræje rɔ-næəl læse uta dɔê,

mba kuka læse kâ darâ a bo nya.

Njê-kilaje mbær tar læ Lubba kâ toje kete aräse kara, ñ-ddaje singa kâ de tokæ baann tɔ.»

Katæ kâ lo-karæ kâ dɔ nangæ tê

¹³ «Sese â æ-toje to katæ kâ dɔ nangæ tê næññ. A bbo dɔɔn læ katæ le goto a, ddi bba dæw a dda karæ katæ le tæl dɔɔn bbay wa? Maræ nêñ dang kâ ta dda nêñ goto. To nêñ kungu kɔrɔ karæ dæwje mbɔɔnje kâ gɔlde.

¹⁴ «Æ-toje to lo-karæ kâ duninya tê næññ. Bbe kâ ñ-dda dɔ ddingiri tê a kasæ kiya rɔê ang. ¹⁵ Dæw ila puru lambe tê a, a kaw dæbbæ kâ jo ang. Nâ kunda dɔ maræ nêñ tæ karæ njê kâ mæ kæy tê le tɔyn ooje nêñ lo.

¹⁶ Ddæw kâra baa, aræje ndoko læse to kæm dæwje tê tɔyn. Yeenn bba dâ koo kula-ddase kâ maji ngaâ dâ kɔ-su nêñ gaji Bɔsese kâ isi darâ.»

Nêñ-tɔju læ Jeju dɔ Ndu tê

¹⁷ «Æjæje to m-ddee ta tɔju *Ndu* læ Mɔyijæ wase nêñ-tɔjuje læ *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba wa? M-ddee ta tɔju nêñjeenn ang. M-ddee ta dda karæ dæwje gæræje kandæ tarje kâ ndujeenn paje le kâ majê. ¹⁸ Tɔkɔrɔ njaa m-pa maräse, bbo dara kâ nangæ ñ-naynje baa bbay a,

maræ ngonn gɔl makæturu wase maræ mbita gɔl Makæturu-Ndu a koso nangæ ang, ndæræng ddutu ndɔ tê.

¹⁹ «Bbo dæw mbætæ maræ ngonn tar kâra kâ *Ndu* pa ngaâ tɔju dæwje aræ ñ-mbætæje *Ndu* le a, nâ ddee to dæw kâ ten baa kuta kæsæ dæwje tɔyn mæ *Bbe-kɔn tê kâ darâ*. A bbo dæw ngæm *Ndu* ngaâ tɔju dæwje karæ ñ-ngæmje tɔ a, nâ ddee to dæw kâ bo mæ *Bbe-kɔn tê kâ darâ*. ²⁰ M-pa maräse: Bbo æ-ddaje nêñ kâ gatæ gatæ uta *njê-gæræje-Ndu* wase *Parijinyeje* ang a, a kandæje *Bbe-kɔn tê kâ darâ* ang.»

Nêñ-tɔju dɔ wungu tê

²¹ «Ooje tar kâ ñ-pa læw daræ kaseseje nan: «Æ-tɔl dæw ang, mba dâ gangæ sariya dɔ nje-tɔl dæw tê.» ²² A æman, m-pa maräse: Bbo dæw dda wungu kâ ngokɔên a, asæ karæ ñ-gangæ sariya dɔê tê. Bbo dæw bbar ngokɔên mbæ a, asæ karæ daw saa nɔn sariya tê. A bbo dæw bbar ngokɔên wooy a, asæ karæ dilê kæm puru tê kâ aw ɔn kâ ndɔ kâ ndɔ.

²³ «Bbo aw ta karæ *nêñ-polo* læi dɔ *bann* tê ngaâ mæi ole dɔ ngokɔin kâ tar to hori tê saa a, ²⁴ maji karæ inya *nêñ-polo* læi le dɔ *bann* tê le ta aw dɔngɔr rɔ ngokɔin tê le, æ-gɔl saa tar bba goe tê a, æ-ddee aræ *nêñ-polo* læi le Lubba.

²⁵ «Bbo dæw kâ inga saa tar aw aw sæi kâ lo gangæ sariya tê a, kar tê kâ æ-naynje ddæw-boô bbay, maji karæ æ-gɔl saa tar njangæ. Baann ang a, nâ kilai ji nje-gangæ sariya tê ngaâ nje-gangæ sariya a kilai ji mbambaje tê karæ dilai kæy-kula tê. ²⁶ Tɔkɔrɔ njaa m-pa mari, bbo uka naræ kâ dâ kɔju dɔi tê tɔyn æ-tunga ang a, â tee kæy-kula tê le ang.»

Tar dɔ lo-to-majang tê

²⁷ «Ooje tar kâ ñ-pa læw daræ kaseseje nan: «Æ-dda lo-to-majang ang.» ²⁸ A æman, m-pa maräse: Dæw kâ aa denên læ nje-marê ngaâ dda bbo laa a, dæw le dda saa lo-to-majang ang mæê tê mban. ²⁹ Bbo kæmi kâ kɔl a ta dda karæ æ-dda majang a, ɔru ila kɔrɔ ddæw æw. Mba bbo dæbbæ rɔi kâra â goto a, maji uta karæ da-rɔi tɔyn njaa aw kæm puru tê kâ aw ɔn kâ ndɔ kâ ndɔ. ³⁰ A bbo jii kâ kɔl a ta dda karæ æ-dda majang a, æ-gangæ ila kɔrɔ ddæw æw. Mba bbo dæbbæ rɔi kâra â goto a, maji uta karæ da-rɔi tɔyn njaa aw kæm puru tê kâ aw ɔn kâ ndɔ kâ ndɔ.»

Tar tubba denên

³¹ «Ñ-pa læw tɔ nan: «Bbo dingaw tubba denên laa a, maji karæ dingaw le dda makæturu mbætæ-naan ula jia tê.» ³² A æman, m-pa maräse: Bbo dingaw tubba denên laa kâ dda kaya ang ddæm a, to ne â ñ-dda karæ denên laa le dda lo-to-majang. Bbo dingaw taa denên kâ ngawêje tubbê a, dingaw le dda lo-to-majang tɔ.»

Tar yo-kunda

³³ «Ooje tar kê ñ-pa darə kaseseje ləw nan: «Dang bba unda yo baa ang. Nêñ kê unda yo kəm *əbbə-dəw-je* tē ta dda le, maji karə ə-dda nêñ le.» ³⁴ A əman, m-pa marəse: Dang bba undaje yo ang. Undaje yo kê ri dara ang, mba dara to ngende-mbay lə Lubba. ³⁵ Undaje yo kê ri nangə ang tɔ, mba nangə to lo kungu ɔlê. Undaje yo kê ri Jerujalem ang, mba Jerujalem to bbe lə tɔkə mbay. ³⁶ Unn dɔi unda nêñ yo ang, mba asə ta dda karə biin dɔi kêra nda wase ndul ang. ³⁷ A maji karə ə-paje nan: «Ye njaa, ye njaa» wase «Ye ang, ye ang». A bbo ilaje marə tar dɔê tē a, to tar kê in ɔ Nje-Mə-Majang tē †.»

Tar kila barə

³⁸ «Ooje tar kê ñ-pa ləw nan: «Bbo dəw tɔ kəm nje-marê a, maji karə ñ-tɔ kəmê tɔ. Bbo dəw guru ngangə nje-marê a, maji karə ñ-guru ngangê tɔ.»

³⁹ «A əman, m-pa marəse: Bbo dəw dda səi majang a, ila barê ang. Bbo dəw unda ka-mbɔri a, ə-turu dəbbe kê kêra arə nunda tɔ. ⁴⁰ A bbo dəw aw səi sariya tē ta taa kubbu ləi kê to dɔê a, inya kubbu-kul ləi arə ñ-taa tɔ. ⁴¹ Bbo dəw uwai kê singa karə ə-nja saa kilometere kêra a, ə-nja saa kilometere joo. ^{††42} Bbo dəw duji nêñ a, arê. Ngaa bbo dəw duju ta tunain nêñ a, ɔkê ang.»

Tar ndiki njê-baanje

⁴³ «Ooje tar kê ñ-pa ləw nan: «Maji karə ə-ndiki nje-mari. A ə-mbətə nje-baan ləi.» ⁴⁴ A əman, m-pa marəse: Ə-ndikije njê-baanje ləse ngaā ə-dujuje Lubba mba dəwje kê aw ulaje kəmse ndoo. ⁴⁵ Yeenn bba â toje to ngann lə Bɔsese kê isi darâ. Mba narə kar laa aw ɔsu dɔ dəwje tē kê majije ang ddəm dɔ dəwje tē kê majije ddəm. Naw narə ndi aw ərə dɔ dəwje tē kê toje gatə gatə ddəm dɔ dəwje tē kê toje gatə gatə ang ddəm. ⁴⁶ Bbo njê kê ndikise dɔɔ bba ə-ndikijede a, kuka ddi bba â kingaje ji Lubba tē wa? *Njê-taaje nare lambo* kara ddaje tokə baann tɔ. ⁴⁷ Â bbo ngakɔnse njaa bba ə-ddajede lapiya a, ddi kê dang boy â ə-ddaje wa? Dəwje kê gərəje Lubba ang kara aw ddaje tokə baann tɔ. ⁴⁸ Yeenn a, maji karə ə-ddeje to dəwje kê maji tɔyn tokə Bɔsese kê isi darâ kê maji tɔyn le.»

Gusu karə nêñ njê-ndooje

6 «Aaje ɔse! Kar tē kê aw ddaje nêñ kê turu *Ndu* lə Lubba a, ə-ddaje nêñ le mba kəm dəwje ang. Bbo ə-ddaje nêñ le mba kəm dəwje a, Bɔsese kê isi darâ a kukase ang.

² «Yeenn bba, bbo aw arə nêñ njê-ndooje a, maji karə uru nêñ əkii ang. Mba njê-ngəmje aw ddaje tokə

† Nje-mə-majang to marə ri əsu â nəənn. †† Naw pa tar dɔ nêñ-dəje tē lə mbambaje lə ɔmenje kê aw ddaje singa kê Jiipije.

baann mə *kəy mbɔn-naan* tē lə Jiipije wase dɔ ddəw tē, mba kinga nêñ piti ta dəwje tē. Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, dingaje kuka ləde mban. ³ A bbo arə nêñ nje-ndoo kê jii kê kɔl a, arə jii kê gəl gərə ang. ⁴ Yeenn bba nêñ kê arə le a to lo-kiyê tē. Yeenn bba Bɔije Lubba kê oo nêñ kê to lo-kiyê tē le a kukai.»

Gusu duju Lubba

⁵ «Bbo aw dujuje Lubba a, ə-ddaje tokə lə njê-ngəmje ang. Dede, ñ-ndikije nya ta kar taar bba duju Lubba mə *kəy mbɔn-naanje* tē wase tɔ-ddəwje tē karə dəwje tɔyn oojede. Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, dingaje kuka ləde mban. ⁶ A əi, bbo a ta duju Lubba a, aw mə *kəy* tē ləi, utu ta-kəy bba ə-duju Lubba lo-kiyê tē. Bɔije Lubba kê aw oo nêñ kê to lo-kiyê tē le a kukai.

⁷ «Bbo aw dujuje Lubba a, tar kê kêra baa njaa ə-təlje dɔê tē ɔl banya nya ang, mba dəwje kê gərəje Lubba ang aw ddaje tokə baann. Dəjeje to ñ-paje tar nya bba Lubba a koo. ⁸ Ə-ndajijede ang, mba Bɔsese gərə nêñ kê ə-ndikije bba ə-dujeje guku baa.»

Jeju tɔju gusu duju Bɔjeje

⁹ «Maji karə ə-dujuje Lubba tokə be:

Əi, Bɔjeje kê isi mə dara tē,
Maji karə dəwje bbəlje rii.

¹⁰ Arə kɔn-mbay ləi ddee!

Maji karə dəwje ddaje nêñ kê məi ndiki dɔ nangə tē,
tokə ye kê darâ.

¹¹ Arəje nêñ-kusa taje kê bbokənen.

¹² Dru tar majang ləje dɔje tē,

tokə jeje kara jaw jɔru tar dɔ dəwje tē kê ddaje ma-
jang kê je tɔ.

¹³ Inya arə marə nêñ nanje ang.

A ɔruje ji Nje-mə-majang tē.

[Mba əi njaa kɔn-mbay, singa-mɔngu kê piti toje to ləi
kə ndɔ kə ndɔ! Amənn.]

¹⁴ «Mba bbo ɔruje tar dɔ dəwje tē kê ddaje nêñ kê maji ang kê se a, Bɔsese kê isi darâ a kɔru tar dɔse tē tɔ. ¹⁵ A bbo ɔruje tar dɔ dəwje tē ang a, Bɔsese a kɔru tar majang dɔse tē ang tɔ.»

Tar kɔku ɔ nêñ-kusa

¹⁶ «Bbo ɔkuje ɔse nêñ-kusa a, ə-tɔjuje to isije kê ɔ-katə tokə njê-ngəmje aw ddaje le ang. Daw tɔjuje dɔ kəmde tē to daw dɔkuje ɔde nêñ-kusa. M-pa marəse, to tar kê tɔkɔɔ, dingaje kuka ləde mban. ¹⁷ A əi, bbo ɔku ɔi nêñ-kusa a, ə-toko kəmi, ungu yambo dɔi tē.

¹⁸ Baann bba karə dəwje gərəje to aw ɔku ɔi nêñ-kusa ang. A arə Bɔije kêra baa njaa kê ee lo tēənn kê dəw asə koo ang â gərə. Bɔije kê aw oo nêñ kê to lo-kiyê tē le a kukai.»

Tar nê-n-kingaje kê nangê kê yeje kê darâ

¹⁹ «Ə-mbɔnje nê-n-kingaje kê dɔ naan tê duninya tê nœnn ang, mba duninya tê nœnn, sɔɔɔɔ kə mbɔrkase a tujuje nê-n-kingaje le ngaâ njê-bbokoje a tətə ta-kəy mba bboko. ²⁰ A maji karə ə-mbɔnje nê-n-kingaje kê dɔ naan tê darâ, mba dara to lo kê sɔɔɔɔ a kɔn nê-n tê ang ddəm nê-n a kuwa mbɔrkase tê ang ddəm njê-bbokoje kara a tətə ta-kəy mba bboko nê-n tê ang ddəm. ²¹ Mba lo kê nê-n-kinga læi to tê a, mæi a to tê tɔ.»

Kəm dæw to lambe kê rɔê tê

²² «Kəm dæw to tokə lambe kê da-rɔê tê. Bbo kəmi to kə majê a, da-rɔi tɔyn njaa a to dann lo-karə tê. ²³ A bbo kəmi to kə majê ang a, da-rɔi tɔyn a to lo ndul tê. Yeenn bba, bbo lo-karə kê rɔi tê təl to lo ndul a, lo ndul le a təl kil biti biti bbay.»

Maji ta dda kula karə Lubba kâra baa

²⁴ «Dæw kâra, asə dda bbərə læ əbbejedede joo ang, mba nâ mbətə marê kâra, a nâ ndiki marê kâra. Wase nâ kunn rɔê karə marê kâra, a nâ mbətə marê kâra. A kasəje ta dda bbərə læ Lubba ddəm narə ddəm ang.»

Tar kunda-mə dɔ Lubba tê

²⁵ «Mba yeenn bba, m-pa marəse: Əjəje tar təbbə læse mba nê-n-kusa tase ang ddəm nê-n-kayse ang ddəm, əjəje tar da-rɔse mba kubbu kê ta kula ang. Təbbə læse ngəng uta nê-n-kusa ddəm da-rɔse ngəng uta kubbu ddəm ang wa? ²⁶ Ooje əəlje kê darâ. N̄-dub-buje nê-n ang ddəm dujaje ko-ndɔ ang ddəm n̄-mbɔn-je nê-n-kusa damâ ang ddəm. A Bɔsese kê darâ aw ngəmde kə nê-n-kusa. Gatəse uta gatə əəlje ang wa?

²⁷ «Nân bba horose tê, a kasə kila ndɔ ngaji njaa be dɔ ndɔ tê laa kê duninya tê, ddəw kəjə-tar tê wa? ²⁸ Mba ddi bba aw əjəje tar mba kubbuje wa? Aaje ddəw kê kakəje kê muû aw nduje nê-n. Daw ddaje kula ang ddəm dujuje nê-n ang ddəm. ²⁹ A m-pa marəse: Sa-lomɔn njaa kara ndɔ piti tê laa tɔyn, ula kubbu kê kura asə kakəjeenn kâra ang. ³⁰ Bbo Lubba ula kubbu kê ku-ra kakəje kê muû kê toje bbokənen nœnn ngaâ puru a kɔnde bara a, sese, nâ dda kə se karə uta yeenn ang wa? See njê kê mə-kunn læse ngaji baa!

³¹ «Yeenn a, maji karə əjəje tar ang, ta pa nan: Ddi â ja kusa wa? Ddi â ja kay wa? Kubbu ddi â ja kula wa? Əjəje tar mba nê-njeenn ang. ³² Dəwje kê gərəje Lubba ang â aw sangəje nê-njeenn kə kar tɔyn. Mba Bɔsese kê darâ gərə to ə-ndikije ta kinga nê-njeenn tɔyn. ³³ Ə-sangəje *Bbe-kɔn læ Lubba* kə gatə gatə laa dɔngɔr, a n̄ karəse kəsə nê-njeenn tɔyn dɔê tê.

³⁴ «Yeenn a, əjəje tar mba nê-n kê bara ang. Mba bara njaa a sangə nê-n læ bbay. Ndɔ kâra kâra to kə ndoo læa kê ta koo.»

Tar gangə sariya dɔ marə dəwje tê

⁷ «Maji karə ə-gangəje sariya dɔ dəw tê ang, mba karə Lubba gangə sariya dɔse tê ang tɔ. ² Mba sariya kê ə-gangəje dɔ njê-marəse tê njaa Lubba a gangə dɔse tê tɔ. Nê-n kê unnje ɔjuje nê-n nê-n â dâ kunn kɔju nê-n nê-n karəse tɔ. ³ Mba ddi bba mu kê to kəm ngokɔin tê â oo, a oo tɔkə kakə kê to kəmi tê ang wa? ⁴ Wase â pa karə ngokɔin nan: «Arə mɔru mu kəmi tê», a əi tɔkə kakə to kəmi tê tokə baänn wa? ⁵ Nje-ngəm, ɔru tɔkə kakə kê to kəmi tê dɔngɔr bba â koo lo kə maj-jê ta kɔru nê-n mu kê to kəm ngokɔin tê.

⁶ «Arəje bisije nê-n kê *dunda dang* mba Lubba ang, mba dâ təlje kə dɔse tê ta njarese. Ə-tilaje mərəje læse nɔn bərəje tê ang, mba dâ mbɔynje kə gɔlde.»

Dəw kê duju nê-n a, a kinga

⁷ «Ə-dujuje nê-n a, dâ karəse. Ə-sangəje nê-n a, â kingaje. Undaje ta-kəy a, dâ kɔru karəse. ⁸ Mba dæw kê duju nê-n a, inga. Dæw kê sangə nê-n a, inga. Ngaâ dæw unda ta-kəy a, dɔru darê. ⁹ Nân horose tê bbo ngonnê duje mapa a, a karê kɔr ər wa? ¹⁰ Wase n̄-duje kanji a, li â nâ karê wa? ¹¹ Bbo sese kê məse maji ang ddəm nœnn ə-gərəje ta karə nê-n kê maji ngannse. A Bɔsese kê darâ a karə nê-n kê maji njê kê dujeje ang wa?

¹² «Nê-n tɔyn kê ə-ndikije karə dəwje ddaje kə se a, maji karə ə-ddaje kə de tɔ. Yeenn â to nê-n kê *Ndu læ Mɔyijə* kə makəturuje læ *njê-kilaje mbər tar læ Lubba* ndikije karə dəwje ddaje.»

Ta-ddəw kê joo

¹³ «Andəje kə ta-ddəw kê ngaji, mba ta-ddəw kê bo ngaâ tatə to ta-ddəw kê aw kə ta yo tê. Dəwje nya aw andəje nê-n. ¹⁴ A ta-ddəw kê ta kandə nê-n bba ta kinga təbbə tatə ang, to njol njol baa. Dəwje kê ingaje ta-ddəw le banyaje ang.»

Tar læ njê-kilaje mbər tar kê tɔkɔrɔ ang

¹⁵ «Aaje rɔse rɔ njê-kilaje mbər tar kê tɔkɔrɔ ang tê. Dulaje ngira batə bba n̄-ddeeje nê-n rɔse tê. A məde tê nu, n̄-toje to ənjakəmɔnjarje kê aw uwaje nê-n aw usaje. ¹⁶ Nê-n kê â gərəje nê-n de â to kula-ddade. Dəw a kuja kandə nduu gərgəndə tê ang ddəm kandə tungu kakə konn tê ang ddəm. ¹⁷ Kakə kê maji, andə kandəje kê maji, a kakə kê tuju, andə kandəje kê maji ang. ¹⁸ Kakə kê maji asə ta kandə kandə kê maji ang ndɔ kâra ang. Ddəm kakə kê tuju asə ta kandə kandə kê maji ndɔ kâra ang. ¹⁹ Kakə kê andə kandə kê maji ang a, dâ tuka kila purô. ²⁰ Yeenn a, â gərəje njê-kilaje mbər tar kê tɔkɔrɔ ang le kə kula-ddade.»

Njê-njaje go Jeju tâ kâ tɔkɔɔ

²¹ «Dəwje tɔyn kâ aw bbarəmje nan: <əbbə-dəwje! əbbə-dəwje!> Dede tɔyn â dâ kandəje *Bbe-kɔn tâ kâ darâ* ang. Bbayê njaa to dede kâ n-ddaje nêñ kâ mæ Bɔmje kâ isi darâ ndiki. ²² Ndo gangə sariya a, dəwje nya a paje karəm nan: <əbbə-dəwje! əbbə-dəwje! Jila mbər tar læi, n-tubba *ndilje kâ maji ang* ddəm n-dda nêñ-mɔrije nya kâ rii ang wa?> ²³ Yeenn le, mâ pa karəde nan: M-gərəse ndo kâra ang ta tɔuje mbɔrəm tâ kâ ddang. Awje ddəw əw səm, see njê-nêñ-ddaje kâ maji ang.»

Gusu-tar do kəyje tâ joo

²⁴ «Yeenn bba, bbo dəw kâ oo tarje tɔyn kâ m-pa nəənn ngaâ dda nêñ kula a, to kâra baa kə nje-kəm-karə kâ dda kəy laa do ər tâ. ²⁵ Ndi ərə, maann siri taa lo tɔyn ngaâ læl ula yəkə kəy le, a kəy le oso ang mba dungu gɔl kəy le do ər tâ. ²⁶ A dəw kâ oo tarje læm kâ maw pa nəənn ngaâ dda nêñ kula ang, to kâra baa kə mbə kâ dda kəy laa do ənangara tâ. ²⁷ Ndi ərə, maann siri taa lo tɔyn ngaâ læl ula yəkə kəy le a, kəy le oso, gu-ru njuku njuku.»

Jeju tɔju nêñ tokə mbay-bbe

²⁸ *Jeju* pa tarje nəənn le tɔyn tunga a, do dəwje kâ banya kâ ooje tar le ayn. ²⁹ Mba n-tɔju nêñ tokə *njê-gərəje-Ndu* læ Jiipije ang. N-tɔju nêñ tokə mbay-bbe.

Jeju aji marə nje-banji

8 Jeju in do ddingiri tâ le ddisi a, dəwje kâ banya unnje goe. ² A ta koo a, marə *nje-banji* ddee ngɔsi saa, ɔsu məkəjə-gɔlê nɔn t̄n ngaâ pa arê nan: «*əbbə-dəwje*, bbo ə-ndiki â, a kasə ta dda karə rɔm ddee maji †.» ³ Jeju ula jia ɔru nêñ *nje-banji* le ngaâ pa nan: «M-ndiki tâ, maji karə roi ddee maji.» Njangə baa njaa a, *banji* le goto rɔê tâ ngaâ rɔê ddee maji. ⁴ *Jeju* pa arê nan: «Oo kə majê, ə-pa tarê arə dəw ang. A, aw tɔju rɔi arə *nje-polo Lubba*, ta arə *nêñ-polo kâ Ndu* læ *Mɔyijə* pa le, mba kɔru nêñ naji læi karəde.»

Jeju aji nje-kula læ baw-ddo kâ Rɔm

⁵ Kar tâ kâ Jeju a ta tee Kapernawum a, marə baw-ddo kâ Rɔm ddee ngɔsi saa, duje karə numên. ⁶ Baw-ddo le pa nan: «*əbbə-dəwje*, nje-kula læm to kây, dəb-bə rɔê oy arə naw noo ndoo nya.» ⁷ Jeju pa arê nan: «Mâ kaw kajê.» ⁸ A baw-ddo le ilê tâ nan: «*əbbə-dəwje*, masə karə andə kây læm ang. Tar njaa ə-pa kâra a, nje-kula læm le a kaji. ⁹ Mba əman, marə dəw aw ɔn dɔm ngaâ mɔn do marə mbambaje tɔ. Bbo munn ndu marə marê m-pa nan: <Aw!> A naw. Bbo munn ndu marə

† *Banji to marə rɔ-to kâ aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw kəm Lubba tâ ddəm nasə kaw kəy-polo Lubba tâ ang ddəm.*

marê m-pa nan: <ə-ddee!> A n-ddee. Munn ndu marə nje-kula læm m-pa nan: <ə-dda nêñ kâ be!> A n-dda.»

¹⁰ *Jeju* oo tar læ baw-ddo le baann a, tar le nəəle nya ngaâ n-pa narə dəwje kâ unnje goe nan: «M-pa tar kâ tɔkɔɔ marəse, nangə tâ kâ *Ijarayel* tɔyn, m-nayn minga marə mæ-kunn kâ be ang. ¹¹ M-pa marəse: Dəwje nya a kinje kəm kar tâ kə lo kâ kar aw andə tâ ta dâ kisi ta nêñ-kusa tâ kə *Abaraham*, Ijakə kə Jakobbo mæ *Bbe-kɔn tâ kâ darâ*. ¹² A dede kâ *Bbe-kɔn* le to ləde le, dâ kungude ddaka lo tâ kâ ndul ngaâ lo t̄əənn le, dâ nɔnje ddəm dâ ngəərje ngangəde ddəm.»

¹³ Goe tâ a, *Jeju* pa arə baw-ddo le nan: «ə-təl aw bbeê læi. Nêñ kâ ə-duju le, â kinga asə kəm mæ-kunn læi.» A kar t̄əənn njaa, rɔ-to goto rɔ nje-kula tâ læ baw-ddo le.

Jeju aji njê-rɔ-toje

¹⁴ *Jeju* andə kây læ Piyer a, noo mum Piyerje kâ denên kâ to kây kə rɔ-to. Rɔê tunga nya. ¹⁵ Jeju ɔru ji denên le kə jia ngaâ rɔê kâ tunga le wul. Denên le in taar ngaâ unn kutu karê nêñ-kusa.

¹⁶ Lo-kul a, n-ddee kə dəwje nya nya kâ *ndilje kâ maji ang* toje mæde tâ rɔ Jeju tâ. Tar kâ ta Jeju tâ njaa tubba nêñ *ndilje kâ maji ang* le ngaâ aji njê-rɔ-toje le tɔyn. ¹⁷ N-dda baann bba karə tar læ Ejayi kâ to *nje-kila mbər tar* læ Lubba †† le ddee to tar kâ tɔkɔɔ. Tar le nan: «Nɔru naməje læje kə ddang ngaâ n-taa rɔ-toje læje kə dɔê tâ.»

Dəwje kâ ndikije ta kunn go Jeju

¹⁸ *Jeju* oo dəwje kâ banya kâ gukeje le a, n-pa narə njê-njaje goe tâ karə dawje tura tɔkə dangə maann tâ. ¹⁹ A marə *nje-gərə-Ndu* ddee pa arê nan: «Nje-nêñ-tɔju, lo tɔyn kâ â kaw tâ, mâ kunn goi.» ²⁰ *Jeju* ilê tâ nan: «Mulaje, buwa tode to ngaâ əəlje kâ darâ kəy tode to, a *Ngonn læ dəw*, kəy dɔê goto.»

²¹ Marə *nje-nja goe* tâ pa arê nan: «Nje-nêñ-tɔju, inya arə maw dubbu bɔmje bba.» ²² *Jeju* ilê tâ nan: «Unn gom ta inya yoje arə dubbuje yoje ləde.»

Jeju ndangə bamburanbo arə əw rɔê

²³ Jeju aal tɔkə to ngaâ *njê-njaje goe* tâ ɔruje goe. ²⁴ A ta koo a, *bamburanbo* in do tɔkə dangə maann tâ le. Maann le aw længə ungu mæ tɔkə to tâ le arə nayn ngɔsi ta ddusu, a Jeju aw tibbi. ²⁵ Njê-njaje goe tâ awje ngɔsi saa aw ndoleje ngaâ paje arêje nan: «*əbbə-dəwje*, ajije! Ja nayn!» ²⁶ Jeju ilade tâ nan: «Mba ddi bba bbəəl uta dɔse wa? See njê kâ mæ-kunn læse ngaji baa.» Yeenn ngaâ nin taar, n-ndangə læl le ddəm maann le ddəm ngaâ lo təl to ddekeke. ²⁷ Dede tɔyn njaa mæde unda do binya ngaâ n-paje nan: «Dəw

†† *Ejayi 53:4*

nænn to dæw ddi bba lal kə maann kara ooje tɛɛ nænn wa?»

Jeju tubba ndilje kə maji ang ɾɔ dingawje tɛ joo

²⁸ Jeju tee tura dangə maann tɛ, nangə tɛ kə Gadara a, dingawje joo inje dɔbarəje tɛ tilaje kəmɛ. *Ndilje kə maji ang* isije mæde tɛ. N̄-ddaje singa nya arə dæw kâra ndiki ta nday kə ddəw kə dɔbarəje tɛ le ang. ²⁹ Duruje əkii nan: «Ngonn lə Lubba, ddi â osoi tɛ wa? Ə-ddee ta kula kəmje ndoo tɛ kete bba karə ndɔɛ kə Lubba ɔju le asə wa?»

³⁰ Ngɔsi lo tɛənn le, kusu bərəje kə banya aw usaje n̄n. ³¹ *Ndilje kə maji ang* le ddaje ɾɔde to ndoo ɾɔ Jeju tɛ nan: «Bbo a ta tubbaje a, ulaje mə bərəje tɛ toonn.» ³² Jeju pa arəde nan: «Awje!» *Ndilje kə maji ang* le teeje mə dingawje tɛ le aw andəje mə bərəje tɛ le. A, a ta koo a, kusu bərəje le tɔyn inje dɔ kongo tɛ kə ndəw tosoje mə dangə maann tɛ le oyje mə maann tɛ le tɔyn.

³³ Njê kə aw ngəmje bərəje le aynje aw pajə tar n̄n kə to le kə tar n̄n kə inga dingawje kə joo kə *ndilje kə maji ang* toje mæde tɛ le tɔyn arə dəwje kə tɔkə bbe tɛ le kə ngann bbeje tɛ. ³⁴ Yeenn ngaâ dəwje tɔyn kə mə tɔkə bbe tɛ le teeje aw tilaje kəm *Jeju* le. Koo kə dooje a, n̄-ddaje ɾɔde to ndoo ɾɛ tɛ karə nɔtu nangə tɛ ləde kə ddang.

Jeju aji dæw kə dæbbə ɾɛ oy

9 Jeju aal tɔkə to ngaâ aal dɔ dangə maann le təl aw tɔkə bbe tɛ laa. ¹² Dəwje ddeeje kə marə dingaw kə dæbbə ɾɛ oy kə to tuwa tɛ ɾɛ tɛ. *Jeju* oo məkunn ləde le a, pa arə dæw kə ɾɛ oy le nan: «Ngonnəm, uwa arə ngəng, tar *majangje* ləi ɔru dɔi tɛ ngaa.»

³ Marə *njê-gərəje-Ndu* pajə mæde tɛ nan: «Dəw nænn aw tuju ri Lubba.» ⁴ A *Jeju* gərə kəjə ləde ngaâ dujude nan: «Mba ddi bba arəje kəjə kə maji ang baann to mæse tɛ wa? ⁵ Ta pa nan: «Tar *majang* ləi ɔru dɔi tɛ», wase ta pa nan: «In taar bbo ə-nja.» Ye kə dda bba ngəng ang ta pa wa? ⁶ M-ndiki karə ə-gərəje, *Ngonn lə dæw* ee kə singa ta kɔru tar *majang* dɔ dəwje tɛ kə nangə nænn.» Yeenn ngaâ n̄-pa narə dæw kə ɾɛ oy le nan: «In tar, unn tuwa ləi bbo aw bbeɛ.»

⁷ Dingaw le in taar ngaâ aw bbeɛ laa. ⁸ Dəwje kə banya le ooje baann a, bbəəl uta dɔde ngaâ dɔsuje gaji Lubba mba singa kə baann kə narə dəwje le.

Jeju bbar Matiye karə unn goe

⁹ *Jeju* in lo tɛənn le aw ɔtu a, noo marə dingaw kə daw bbarɛ nan Matiye kə isi lo taa narə lambo tɛ. *Jeju*

pa arə nan: «Unn gom.» Matiye le in taar ngaâ unn goe.

¹⁰ Goe tɛ a, *Jeju* aw usa n̄n kəy lə Matiye le. *Njê-taaje narə lambo* kə njê-n̄n-ddaje kə maji ang tokə banya ddeeje usaje n̄n le kə *Jeju* ddəm *njê-njaje goe* tɛ ddəm. ¹¹ *Parijinyeje* ooje n̄enn le a, n̄-paje darəje *njê-njaje go* *Jeju* tɛ le nan: «Mba ddi bba nje-n̄n-tɔju ləse aw usa n̄n kə *njê-taaje narə lambo* ddəm njê-n̄n-ddaje kə maji ang ddəm wa?»

¹² Jeju oo tar le ngaâ pa nan: «Dəwje kə ɾɔde to kə majɛ aw ndikije ta koo nje-karə-kuman ang. Dəwje kə ɾɔde tode bba.» ¹³ Yeenn a, maji karə awje aw sangəje ta gərə kandə tar kə Lubba pa nænn. Tar le nan: «Koo kəm-to-ndoo lə naan â m-ndiki bbo *n̄n-polo* â m-ndiki ang. Mba dəwje kə gatə gatə â m-ddee ta bbarde ang. M-ddee mba njê-n̄n-ddaje kə maji ang.»

Tar kɔku ɾɔ n̄n-kusa mba duju Lubba

¹⁴ Goe tɛ a, *njê-njaje goJan-Batisti* tɛ ddeeje ngɔsi kə Jeju ngaâ dujeje nan: «Mba ddi bba jeje kə *Parijinyeje* jaw ɔku ɾɔje n̄n-kusa kə ndɔ ndɔ mba duju Lubba, a *njê-njaje goi* tɛ ɔkuje ɾɔde n̄n-kusa ang wa?» ¹⁵ *Jeju* ilade tɛ nan: «Əjəje to dəwje kə n̄-bbarde kusu taa-naan tɛ a kɔkuje ɾɔde n̄n-kusa kar tɛ kə nje-dɛn̄n le isi kə de wa? Baann ang. Marə ndɔje aw ddee kə dā kunn nje-dɛn̄n le kə ddang. Yeenn a, dā kɔkuje ɾɔde n̄n-kusa bbay.»

¹⁶ «Dəw a kunn ta-kubbu kə siki kila n̄n kəm bar kubbu ang. Mba ta-kubbu kə siki le a dda karə kəm bar kubbu le təl tiir kə kete bbay ngaâ kəm bar kubbu le a təl bo kuta ye kə kə tɛ. ¹⁷ Dəw a kungu *ben* kə n̄-dda siki bbay mə ku-əndaarje tɛ kə to konnɛ † ang. Baann ang a, kuje le a kujaje ta *ben* le a kula kɔɾɔ ngaâ kuje le kara a tujuje nyɔm tɔ. Kuje kə siki â daw dungu *ben* kə n̄-dda tokə siki mæ tɛ. Baann bba *ben* le ddəm kuje le ddəm a naynje kə majɛ.»

Jeju aji marə dɛn̄n ngaâ ndol marə ngonn kə dɛn̄n kə oy

¹⁸ Kar tɛ kə Jeju aw pa tar arəde tokə baann a, marə tɔkə dæw lə Jiipije ddee tee. Nɔsu məkəjə-gɔlɛ nɔn Jeju tɛ le ngaâ n̄-pa nan: «Ngonnəm kə dɛn̄n oy bbasinen bbay nænn. Aw ila jii dɔɛ tɛ arə n̄-ndol.» ¹⁹ *Jeju* in taar, ne kə *njê-njaje goe* tɛ dunnje go dingaw le.

²⁰ A marə dɛn̄n kə mæsə aw ddee ɾɛ tɛ asə bbal dɔku gire joo ddee giri Jeju tɛ ngɔsi ngaâ nɔru kubbu laa kə jia. ²¹ Mba n̄-pa mæ tɛ nan: «Bbo le kubbu laa njaa bba minga ddəw mɔru kə jim a, mā kaji.» ²² *Jeju* turu ɾɛ ooe ngaâ pa nan: «Uwa arə ngəng, Ngonnəm kə dɛn̄n, məkunn ləi ajii mban.» A kar tɛənn njaa ɾɔ-to laa le goto.

† Bbe kə Jeju isi tɛ kar tɛənn le to *Kapernawum*. Oo 4:13; Marka 2:1.

†† *Ku-əndaarje to ku kə Jiipije aw unguje koto kə daw bbar nan ben kə tɛ. Əndaar daje a n̄-ddaje n̄n ku le.*

²³ *Jeju* aw kây le tɔkə dəw lə Jiipije le ngaâ oo dəwje kâ aw kɔlje mbula ddəm dəwje kâ banya kâ aw nɔnje aw uruje nêñ əkii ddəm a, ²⁴ ñ-pa nan: «Ə-teeje kə dda-ka. Ngonn kâ denên le oy ang, bbi â naw tibbi.» A dəwje le kokoje. ²⁵ Ñ-tubbaje dəwje kâ banya le darə teeje ddaka ngaâ *Jeju* andə kây le, nuwa ji ngonn kâ denên le ngaâ in taar. ²⁶ Tarê nja dɔ nangə t̄ le tɔyn.

Jeju dda arə kəm njê-kəm-tɔje joo ddee maji

²⁷ *Jeju* in lo t̄ənn le aw aw a, njê-kəm-tɔje joo unnje goe aw uruje əkii nan: «Ngonn lə *Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo ləje bbo!»

²⁸ *Jeju* andə kây a, njê-kəm-tɔje le ddeeje ngɔsi saa ngaâ *Jeju* le dujude nan: «Ooje məse t̄ to masə ta dda n̄enn wa?» Dilêje t̄ nan: «*Əbbə-dəwje*, asə ta dda.»

²⁹ Yeenn ngaâ *Jeju* ɔru kəmde kə jia pa nan: «Maji karə n̄n kâ ə-dujuje le ddee tɔkɔɔ asə mə-kunn ləse.»

³⁰ Kəmde le uja ngaâ *Jeju* ndɔru mbide nya nan: «Ooje kə majê, maji karə dəw kâra gərə tarê ang.» ³¹ A tee njaa kâ njê-kəm-tɔje le teeje ddaka a, paje tar lə *Jeju* dɔ nangə t̄ le tɔyn arə dəwje.

Jeju dda arə dəw kâ pa tar ang təl pa tar

³² *Jeju* kə njê-njaje goe t̄ ñ-teeje ta kɔtu a, dəwje ddeeje r̄ê t̄ kə marə dingaw kâ ndil kâ maji ang ddê arə ñ-pa tar ang. ³³ *Jeju* tubba *ndil kâ maji ang* le ngaâ dingaw le unn kutu pa tar. N̄n le dum dɔ dəwje kâ banya kâ eeje t̄ənn ngaâ ñ-paje nan: «Joo n̄n kâ be nangə *Ijarayel* t̄ ndɔ kâra ang.» ³⁴ A *Parijinyeje* paje nan: «Mbay lə *ndilje kâ maji ang* â arə *Jeju* singa tubba n̄n *ndilje*.»

Jeju oo kəm-to-ndoo lə dəwje kâ banya

³⁵ *Jeju* nja mə tɔkə bbeje t̄ kə mə ngann bbeje t̄ tɔyn. Ñ-tɔju n̄n *kəy mbɔn-naanje* t̄ lə Jiipije, nila mbər *Tar kâ Maji* dɔ *kɔn-mbay t̄ lə Lubba*. Naji njê-rɔ-toje tɔyn ngaâ naji dəwje kâ dəbbə r̄de tɔju narə r̄de ddee maji. ³⁶ *Jeju* oo dəwje kâ banya le a, ñ-toje to ndoo laa. Mba dəwje le, singade ɔru ddəm r̄de oy nju-ruru ddəm tokə batəje kâ nje-ngəmde goto. ³⁷ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arə *njê-njaje goe* t̄ nan: «Kula kuja kɔndɔ le bo nya, a njê-kujaje ko le banyaje ang. ³⁸ Maji karə ə-dujuje nje-ndɔ le arə nula marə njê-kulaje bbay ta kula t̄ le.»

Njê-kaw-kulaje kâ dɔku gire joo

10 *Jeju* bbar *njê-njaje goe* t̄ dɔku gire joo ngaâ narəde singa tubba n̄n *ndilje kâ maji ang*, karə daji n̄n njê-rɔ-toje tɔyn, karə daji n̄n dəwje kâ dəbbə r̄de oy darə r̄de ddee maji. ² Ri *njê-njaje goe Jeju t̄ kâ* dɔku gire joo le nan: Dɔngɔr̄ to Simɔn kâ daw bbarê nan Piyer kə ngokɔn Andere. Jakə ngonn lə Jebede kə ngokɔn Jan. ³ Pilipi de kə Bartelemi, Toma de kə

Matiye kâ to *nje-taa narə lambo*[†], Jakə ngonn lə Alpe kə Tade. ⁴ Simɔn dəw kâ ndiki bbe laa nya ^{††}, kə Judas Iskariyotə.

Jeju ula njê-kaw-kulaje kâ dɔku gire joo le

⁵ Kete bba karə *Jeju* ula njê-kaw-kulaje kâ dɔku gire joo le, ñ-ndəjəde nan: «Dəwje kâ toje to Jiipije ang ta awje r̄de t̄ ang ddəm andəje mə bbe t̄ lə dəwje kâ *Samari* ang ddəm. ⁶ A ta awje r̄ dəwje t̄ kâ *Ijarayel* kâ toje tokə lə batəje kâ naynje kə kɔr̄. ⁷ Kar kaw ləse a, ilaje mbər kə ddəw ddəw ə-paje nan: *Bbe-kɔn kâ darā* nayn ngɔsi ngaa. ⁸ Ajije njê-rɔ-toje, ə-ndolje dəwje kâ oyje, ajije *njê-banjije* arəje r̄de ddee maji, ə-tubbaje *ndilje kâ maji ang*. Lubba arəse n̄n le baa, yeenn a, maji karə arəje dəwje baa t̄. ⁹ Unnje andə wase narə wase narə kâ to kandê bbərse t̄ bba awje n̄n ang.

¹⁰ Unnje bbɔl awje n̄n ang. Awje kə kubbu-kul joo ang ddəm n̄n-gɔl ang ddəm unnje kakə mba kuwa jise t̄ ang ddəm. Mba to tar lə dəw kâ dda kula ta kinga kuka laa.»

¹¹ «Bbo ə-teeje marə tɔkə bbe t̄ wase ngonn bbe t̄ a, ə-sangəje dəw kâ asə karə ə-toje kây laa ta ə-naynje r̄ê t̄ ndərəng ɔtuje n̄n. ¹² Bbo a ta kandəje mə kây t̄ a, ə-ddaje lapiya njê-kəyje le. ¹³ A bbo njê-kəyje le asəje ta kinga mə-wul-lɔm a, maji karə lapiya ləse le arəde mə-wul-lɔm. A bbo dasəje ang a, maji karə mə-wul-lɔm ləse təl r̄se t̄. ¹⁴ Bbo ə-teeje marə kəy t̄ wase marə tɔkə bbe t̄, a bbo dəwje taase kə kây ang a, kar kɔtu ləse a, ə-tundaje bum nangə kâ gɔlse t̄. ¹⁵ M-pa tar kâ tɔkɔɔ marəse. Ndɔ gangə sariya a, sariya kâ dɔ dəwje t̄ kâ dɔ nangə t̄ənn a ngəng kuta sariya kâ dɔ bbeje t̄ kâ *Sɔdɔm* kə *Gɔmɔr* ^{††}.»

N̄n-singaje kâ a kinga njê-njaje goe Jeju t̄

¹⁶ «Ooje, mulase tokə lə batəje horo ənjəkəmnjarje t̄. Yeenn a, maji karə aaje r̄se tokə lə li kâ aw aa r̄ê ngaâ ta arəje tar to dɔse t̄ ang tokə lə dərje. ¹⁷ Aaje r̄se, mba dâ kaw kə se sariya t̄ ta dâ tundase kə ndəy mə *kəy mbɔn-naanje* t̄ ləde. ¹⁸ Dâ kaw kə se nɔn ngann mbayje t̄ kə nɔn tɔkə mbayje t̄ mbam. Kar t̄ənn, â paje tar-naji ləm karəde ddəm karə dəwje kâ toje to Jiipije ang ddəm. ¹⁹ A bbo daw kə se sariya t̄ a, əjəje tar kâ â paje wase gusu kâ a paje n̄n tar le ang. Kar t̄ənn njaa, Lubba a karəse tar kâ â paje. ²⁰ Mba, sese njaa â paje tar le ang, *Ndil* lə Bɔsese â a kunda tar le tase t̄ karə ə-paje.

²¹ «Dəwje a kila ngakɔnde ji dəwje t̄ karə ñ-tɔlde. Bɔ ngannje a ddaje tokə baann kə ngannde t̄. Ngannje a təlje to njê-baanje lə bɔdede kə lə kɔdede ngaâ dâ

† Kula lə *Matiye ləw* to kula *taa narə lambo*. Oo 9:9. †† *Simɔn* to kâra lə Jiipije kâ aw ddaje singa mba tee kə bbe ləde kə bbərə t̄ lə *Rɔmenje* kâ aw ɔnje dɔde. ‡ *Lapiya bbe lə Jiipije pa nan: Mə-wul-lɔm isi kə se*. †† *Sɔdɔm* kə *Gɔmɔr* to bbeje kâ dunnde to n̄n-kɔju-marê lə bbeje kâ majang to t̄ nya. Oo *Jənesə* 18–19.

karə n̄-talde. ²² Dəwje tɔyn a mbətəjese mbam. A dəw kê uwa arə ngəng ndərəng dduutu ndɔ tē a, a kinga kaji. ²³ Bbo n̄-dda singa kə se marə təkə bbe tē a, aynje awje marē tē. M-pa tar kê təkɔɔ, â nays njaje mə təkə bbeje tē kê *Ijarayel* tɔyn ang bbay a, *Ngonn læ dəw a ddee*.

²⁴ «Nje-nja go dəw tē uta dəw kê naw nja goe tē le ang ddəm nje-kula a kuta əbbeje ang ddəm. ²⁵ Bbay n̄n njaa to karə nje-n̄n-ndo ddee tokə læ nje-n̄n-tɔju laa wase nje-kula ddee tokə læ əbbeje. Bbo dəwje bbarje nje-kəy nan *Beljebul†* a, dā kunda ri kê maji ang uta yeenn dɔ ngann njē-kəyje tē.»

Tar kunda-mə dɔ Lubba tē

²⁶ «Arəje bbəəl læ dəw ddase ang, mba n̄n kê to lo-kiyē tē kê a tee kə ddaka ang goto, n̄n tɔyn kê n̄-kusu dɔē kê a tee kəm dəwje tē kə ddaka ang goto. ²⁷ Tar kê m-pa marəse lo ndul tē a, sese, maji karə ə-ndajije arəje dəwje dann karā. Tar kê n̄-pa mbise tē hɔy be a, maji karə ilaje n̄n mbər dɔ kəy tē taar. ²⁸ Dəwje kê da-rɔ dəw â a kasəje ta tɔl bbo kəwn læ dəw ang, ə-bbəəljede ang. Lubba â maji karə ə-bbəəleje. Ne â nasə ta dda karə kəwn læ dəw ddəm da-rɔ dəw ddəm gotoje kə ddang kəm puru tē kê aw ɔn kə ndɔ kə ndɔ. ²⁹ Daw lab-bə ngann əlje joo bba kandə narə kâra ang wa? A Bɔsese ndiki tē bba ngonn əl kâra a kasə koso nangə. ³⁰ A sese, biin dɔse njaa kara Lubba tura kɔrē tɔyn. ³¹ Yeenn a, ə-bbəəlje ang, mba gatəse uta gatə ngann əlje kê banya.

³² «Yeenn a, dəw kê pa kəm dəwje tē nan n̄-to dəw ləm a, əman kara mâ pa nɔn Bɔy tē kê isi darā nan n̄-to dəw ləm tɔ. ³³ A dəw kê mayn tar ləm kəm dəwje tē nan: «M-gərə Jeju ang» a, əman kara mâ mayn tar laa nɔn Bɔy tē kê darā nan: «Dəw nəənn to dəw ləm ang» tɔ.»

Dəwje a tinje naan mba Jeju

³⁴ «Əjəje to m-ddee ta karə mə-wul-lɔm dɔ nangə tē wa? M-ddee kə mə-wul-lɔm ang, dɔɔ â m-ddee n̄n. ³⁵ M-ddee ta karə tin-naan to horo ngonn tē kə bɔje, horo ngonn kê den̄n tē kə kɔn̄je, horo ngonn kê den̄n tē kə mum̄je kə den̄n. ³⁶ Njē kê mə kəy tē læ dəw njaa a toje to njē-baanje laa.»

Maji ta nays go Jeju tē

³⁷ «Dəw kê ndiki bɔje wase kɔn̄je utam, a kasə ta ddee to dəw ləm ang. Dəw kê ndiki ngonnē kê dingaw wase kê den̄n utam, a ddee to dəw ləm ang. ³⁸ Dəw kê oto *kakə-dəsə* laa ang ddəm uwa gom ang ddəm a kasə ta ddee to dəw ləm ang. ³⁹ Dəw kê ndiki ta ngəm təbbə laa, təbbə laa le a nays kə kɔrɔ nyɔm. A dəw kê

† *Beljebul to ri kê daw bbar n̄n əsu kê to mbay læ ndilje kê maji ang.*

arə təbbə laa nays kə kɔrɔ mbam, a təl kinga təbbə laa le.»

Dəw kê taa njē-njaje go Jeju tē kə rɔē tē taa Jeju tɔ

⁴⁰ «Bbo dəw taase kə rɔē tē a, əman njaa n̄-taam. A dəw kê taam kə rɔē tē a, taa dəw kê ulam tɔ. ⁴¹ Dəw kê taa *nje-kila mbər tar* læ Lubba kə rɔē tē, mba dəw kê n̄-tēē le to *nje-kila mbər tar* læ Lubba a, nā kinga kuka kê *nje-kila mbər tar* læ Lubba aw inga. A bbo dəw taa dəw kê gatə gatə kə rɔē tē, mba dəw kê n̄-tēē le to dəw kê gatə gatə a, nā kinga kuka kê dəw kê gatə gatə aw inga. ⁴² M-pa tar kê təkɔɔ marəse, dəw kê maann kê wul kê əngo tē baa njaa bba arə dəw kê ngaji horo ngamarəje tē nəənn, mba dəw kê ngaji le to *nje-nja gom* tē a, kuka laa a koso nangə ang tɔ.»

11 *Jeju* ndəjə *njē-njaje goe* tē kê dɔku gire joo le tunga a, nɔtu naw mə təkə bbeje tē kê dɔ nangə tēənn ta tɔju n̄n ddəm ta kila mbər Tar kê Maji ddəm.

Jan-Batısi ula duju tar Jeju

² *Jan-Batısi* nays kəy-kula tē a, oo tam kula kê *Kristə* aw dda. Yeenn bba, nula marə njē-njaje goe tē rɔē tē narə ³ daw dujeje nan: «Əi â ə-to dəw kê a ta ddee le wase maji karə n-ngəbbə marə dəw dang wa?» ⁴ *Jeju* ilade tē nan: «Aw paje n̄n kê ooje kə kəmse ddəm kə mbise ddəm le arəje *Jan*. ⁵ Ə-paje nan: «Njē-kəm-təje ooje lo, njē-gɔl-gotoje njaje, *banji* læ dəwje goto rɔde tē kə ddang, njē-mbi-kutuje ooje tar, dəwje kê oyje ndolje ngaâ njē-ndooje ooje *Tar kê Maji*.» ⁶ Maji arə dəw kê əman â, mâ to nje-dda karə mə-kunn laa oso ang.»

Jeju pa tar dɔ Jan-Batısi tē

⁷ Njē-njaje go *Jan* tē le təlje a, *Jeju* unn kutu pa tar dɔ *Jan* tē arə dəwje kê banya le nan: «Ddi â awje aw ooje mə kɔr tē le wa? Waa læ habbə kê ləl aw yəkə wa? ⁸ Bbo to ye ang a, ddi â aw ooje wa? Aw ooje dəw kê ula kub-bu kê kura wa? A njē kê ulaje kubbuje kê kura isije kəy-mbay tē. ⁹ A ddi njaa â aw ooje le wa? Marə *nje-kila mbər tar* læ Lubba wa? Təkɔɔ, m-pa marəse, nuta *nje-kila mbər tar* læ Lubba bbay. ¹⁰ Jan le â, n̄-pa tar laa Makəuru tē læ Lubba nan:

«Mâ kula nje-kaw-kula ləm nɔn tē karə n̄-dda ddəw nɔn tē.»

¹¹ «Təkɔɔ m-pa marəse: Horo dəwje tē tɔyn kê den̄nje ujude, dəw kê uta *Jan-Batısi* goto. A dəw kê to ten uta kəseje mə *Bbe-kɔn tē kê darā* utē. ¹² Unn kute dɔ ndɔ tē læ *Jan-Batısi* ndərəng bbasinen, *Bbe-kɔn kê darā* to n̄n kuwa kə singa ngaâ njē-singaje â aw sangəje ddəw ta kuwa taa. ¹³ Mba *njē-kilaje mbər tar* læ Lubba kə *Ndu* læ Mɔyijə paje tar *Bbe-kɔn* læ Lubba ndərəng tee dɔ *Jan* tē. ¹⁴ A bbo ə-ndikije tē səm a, ne njaa n̄-to *Eli* kê a ta ddee le. ¹⁵ Dəw kê mbia to a, maji karə oo tar nəənn!

¹⁶ «Njê kê dda bba mâ kunnde kɔju nêñ dəwje kê bbokənen wa? Ñ-toje tokə ngannje kê isije natâ ngaâ pajə kê taar arəje ngann marəde nan: ¹⁷ «N-kɔl mbula karə ə-lajə nêñ, a ə-lajə ang, jɔsu pa yo jarəse a, ə-nɔn-je nêñ ang tɔ.» ¹⁸ Mba *Jan-Batisti* ddee le ɔn muru ang ddəm ay nêñ ang ddəm. A dəwje pajə nan: «*Ndil kə maji ang to mæê tê.*» ¹⁹ *Ngonn lə dəw ddee ngaâ ɔn muru ddəm ay nêñ ddəm a dəwje pajə nan: «Ñ-to nje-nêñ-kusa kə nje-nêñ-kay. Ñ-to nje-buwa-kura lə njê-taaje narə lambo ddəm njê-nêñ-ddaje kê maji ang ddəm.»* A kulajə kê kəm-karə lə Lubba le aw dda, tɔju to kəm-karə le to gatə gatə.»

Dəwje kê bbeje tê kê mbətəje ta kunn mæde karə Jeju

²⁰ Yeenn ngaâ Jeju unn kutu kɔl nya kə dəwje kê ñ-dda nêñ-mɔrije bbeê ləde nya uta kəseje tɔyn, mba ñ-mbətəje ta *туру mæde*. ²¹ Ñ-pa nan: «To ndoo nya arəse, see dəwje kê Korajen! To ndoo nya arəse, see dəwje kê Betesayida! Nêñ-mɔrije kê m-dda horose tê nəənn, bbo m-dda mə bbeje tê kê Tir kə Sidɔn â be a, ləw baa njaa dəwje kê mə bbeje tēənn a kulajə kubbu-ndoo ddəm dā kisije dɔ bu-puru tē ddəm ngaâ dā *туруje mæde*. ²² Mba yeenn bba, m-pa marəse: Nɔɔ gangə sariya a, sariya kê dɔse tē a ngəng kuta sariya kê dɔ Tir kə Sidɔn tē.

²³ «A əi Kapərnawum, dā kunn kə taar ndərəng darā wa? Dā təl səi bəər ndərəng lo tē lə dəwje kê oyje. Mba nêñ-mɔrije kê m-dda bbe ləi, bbo m-dda *Содом* a, bbe le a nayn baa bbay ndərəng bbokənen. ²⁴ Mba yeenn bba, m-pa marəse, nɔɔ gangə sariya a, sariya kê dɔse tē a ngəng kuta sariya kê dā gangə dɔ dəwje tē kê *Содом*.»

Jeju tɔju bɔŋje arə dəwje kê ten gərəje

²⁵ Karə tēənn, *Jeju* pa nan: «Mɔsu gajii Bɔy, əi kê ə-to *Əbbə-dəwje* darā ddəm nangə ddəm mba iya nêñje nəənn le njê-kəm-karəje ddəm njê-nêñ-gərəje ddəm. A ə-tɔju nêñjeenn le dəwje kê toje to dəwje kê ten baa. ²⁶ Токрɔ Bɔy, mba əi njaa ə-ndiki karə to tokə baann.»

²⁷ «Bɔy inya nêñje tɔyn jim tē. Dəw kâra gərə Ngonn le ang. Bɔ kâra baa â gərə. Dəw gərə Bɔ le ang. Ngonn le kâra baa â gərə, a dəw kê Ngonn le ndiki ta tɔjê Bɔ le bba a gərə Bɔ le tɔ.»

Maji ta ddee rɔ Jeju tē kinga lo kuwa-rɔ

²⁸ «Ə-ddeeje rɔm tē, sese tɔyn kê nêñ-koto aw ɔɔyse arə singase ɔru, mâ karə uwaje rɔse. ²⁹ Ə-taaje *juku* ləm otoje ngaâ arəje m-tɔjuse nêñ, mba m-wul pee ddəm məm to mə ngonn-kasə ddəm. Yeenn bba â kuwaje rɔse. ³⁰ Mba *juku* kê mâ kunda gɔsuse tē ɔɔy ang ddəm nêñ-koto kê marəse karə otoje kara ɔlɛ pel pel ddəm.»

Jeju to nje-ndɔ-kuwa-rɔ

¹² Dɔ ndɔê tēənn, *Jeju* aw nday mə ndɔɔ bleje tē *ndɔ-kuwa-rɔ* tē lə Jiipije. Bbo dda *njê-njaje goe* tē ngaâ daw tətəje jinga bleje le daw dusaje. ² *Parijinyeje* ooje baann a, ñ-paje darəje Jeju nan: «Oo, *njê-njaje goi* tē aw ddaje nêñ kê *Ndu* mbətə karə dəw dda *ndɔ-kuwa-rɔ* tē.» ³ A Jeju ilade tē nan: «Nêñ kê *Dabbiti* dda dɔ ndɔ tē kê bbo ddeê, ne kə dəwje laa le, ə-turaje tarê Makətururu tē ang wa? ⁴ *Dabbiti* kə dəwje laa le dandəje mə kəy tē lə Lubba ngaâ dusaje mapa kê darə Lubba. *Dabbiti* le ddəm dəwje laa ddəm *Ndu* arəde ddəw karə dusaje mapa le ang, mba to nêñ-kusa kê *njê-poloje Lubba* kə karəde baa â asəje ta kusa. ⁵ Ə-gərə tar kê ñ-dda Makətururu-Ndu tē kə majê. Tar le nan: *Njê-poloje Lubba* kê aw ddaje kula mə *kəy-polo Lubba* tē *ndɔ-kuwa-rɔ* tē aalje *Ndu* kê dunn mba *ndɔ-kuwa-rɔ*, a ñ-gangə sariya dɔde tē ang. ⁶ M-pa marəse, marə nêñ kê bo uta *kəy-polo Lubba* to nəənn. ⁷ Makətururu lə Lubba pa nan: Koo kəm-to-ndoo lə naan â m-ndiki bbo *nêñ-polo* ang. Bbo ə-gərəje kandə tar nəənn a, dəwje nəənn kê tar to dɔde tē ang, â gangəje sariya dɔde tē ang. ⁸ Mba *Ngonn lə dəw njaa to Nje-ndɔ-kuwa-rɔ*.»

Jeju aji marə dəw kê jia oy arə jia le ddee maji

⁹ Jeju ɔtu lo tēənn ngaâ aw andə *kəy mbɔn-naan* tē lə Jiipije. ¹⁰ Marə dəw kê jia oy ee tēənn. A *Parijinyeje* ndikije ta kunda tar dɔ Jeju tē ngaâ dujeje nan: «Ddəw to ta kaji nje-rɔ-to *ndɔ-kuwa-rɔ* tē wa?» ¹¹ Jeju ilade tē nan: «Nân â horose tē nəənn, bbo batə laa kâra baa ngaâ batə le oso mə buwa tē *ndɔ-kuwa-rɔ* tē a, a kɔrê kê ddaka ang wa? ¹² Dəw uta batə ang wa? Yeenn a, ndu arə ddəw ta dda maji *ndɔ-kuwa-rɔ* tē.» ¹³ Yeenn ngaâ Jeju pa arə dingaw le nan: «Ə-ndɔju jii.» Ñ-ndɔju jia le ngaâ jia le təl ddee maji tokə ye kê kâra.

¹⁴ A *Parijinyeje* le teeje ddaka ngaâ mbɔnje naan ta kuwa dɔde mba koo gusu kê ta təl nêñ Jeju le.

Jeju to nje-kula kê Lubba mbərə

¹⁵ *Jeju* oo tar tɔlê le a, ɔtu lo tēənn kə ddang. Dəwje tokə banya unnje goe ngaâ naji njê-rɔ-toje tɔyn. ¹⁶ A ñ-ndɔru mbide nya karə ñ-paje darə dəwje gərə tar dɔê tē ang. ¹⁷ Yeenn bba tar kê Ejayi kê to *nje-kila mbər tar* lə Lubba pa le ddee to tar kê tɔkɔrɔ. Tar le nan: ¹⁸ «Lubba pa nan:

Ne nəənn â ñ-to Nje-kula ləm kê m-mbərə.
Ne kê m-ndike nya ngaâ minga rɔ-nəəl mbəê.
Mâ karə *Ndil* ləm isi dɔê tē,
karə nila mbər nêñ-dda kê gatə gatə narə dəwje kê toje to Jiipije ang.

¹⁹ Nâ kɔl kə dəw kâra ang ddəm
Nâ kuru əkii ang ddəm.
Dəw kâra a koo ndue go ddəw tē ang.

²⁰ Mu kê dunda nangê mban, nâ kuwa têtê ang.
Puru kê a ta koy, nâ tøl ang.
Nâ dda nêñ tokê baann ndêrang karê nêñ-dda kê gatê gatê uta dɔ lo ²¹ ngaâ dâwje kê toje to Jiipije ang a kundaje mæde dɔê tê.»

Jeju tubba ndilje kê maji ang

²² Dâwje ddeje kê marê dâw kê *ndilje kê maji ang* ddeê arê noo lo ang ddâm n̄-pa tar ang ddâm. Jeju ajê arê noo lo kê majê ddâm noo tar kê majê ddâm.
²³ Nêenn le dum dɔ dâwje kê banya le ngaâ paje nan: «Ngonn læ *Dabbiti* le â nêenn ang wa?» ²⁴ *Parijinyeje* ooje tarê a, paje nan: «Dingaw nêenn, *Beljebul*^t kê to mbay læ *ndilje kê maji ang* â arê singa tubba nêñ *ndilje kê maji ang*.» ²⁵ Jeju gærê kajê læde ngaâ pa arêde nan: «Bbe-kɔn tɔyn njaa kê njê-bbeje le tinje naan ngaâ ddaje naan, bbe le a tuju. Tɔkê bbe tɔyn njaa wase kâyn njaa tɔyn kê njêje ddaje naan a kasê ta nayn bbay ang. ²⁶ Bbo *Satan* tubba *Satan* a, yeenn pa nan n̄-tin kê da-rɔê njaa. A Bbe-kɔn laa le a tæl nayn bbay tokê baann wa? ²⁷ Â bbo *Beljebul* â arê singa maw tubba nêñ *ndilje kê maji ang* a, nân â arê singa njê kê læse arê aw tubbaje nêñ *ndilje kê maji ang* le wa? Yeenn bba dede njaa dâ toje to njê-kujaje kâm tar nêenn karêse. ²⁸ A bbo *Ndil læ Lubba* â maw tubba nêñ *ndilje kê maji ang* a, yeenn tɔju to *kɔn-mbay læ Lubba* dde ndêrang tee rɔse tê nga. ²⁹ Bbo dâw ndiki ta kandê kâyn le marê nje-singa mba koto nêñ-kingaje laa a, nâ kuwê tɔê kete bba ang tokê baann wa? Nâ dda baann bba nâ kasê ta koto nêñje tɔyn kê to mæ kâyn tê le. ³⁰ Dâw kê to læm ang, to nje-baan læm ddâm dâw kê mbɔn sêm nêñ ang to nje-sanrɛ nêñ ddâm. ³¹ Mba yeenn bba, m-pa marêse, Lubba a kɔru tar *majangje* tɔyn kê tar taji kê dâwje aw tajêje dɔde tê. A nâ kɔru tar dɔ dâw tê kê taji *Ndil* ang. ³² Bbo dâw pa tar kê mbætê *Ngonn læ dâw* a, Lubba a kɔru tar dɔê tê. A dâw kê pa tar kê mbætê *Ndil-mæ-nda*, Lubba a kɔru tarê dɔê tê bbokænɛn nêenn ang ddâm ndɔ kê bara ang ddâm.»

Tar kê dɔ kakê tê kê kandêje

³³ «Bbo kakê maji a, kandê a maji tɔ. Bbo kakê tuju a, kandê a tuju tɔ. Mba dâw gærê kakê ddâm kandê tê. ³⁴ See æmbakaraje. Sese kê æ-majije ang le, â kasêje ta pa tar kê maji tokê baann wa? Mba tarje kê ddusu mæ dâw â aw teeje tɛê tê. ³⁵ Dâw kê maji aw tee kê nêñje kê maji kê toje mæê tê kê maji kê ddaka. A dâw kê maji ang aw tee kê nêñje kê maji ang kê toje mæê tê kê maji ang kê ddaka tɔ. ³⁶ M-pa marêse, tarje kê baa baa tɔyn kê dâwje aw paje, dâ kɔruje gæle ndɔ gangê sariya tê. ³⁷ Mba Lubba a kunda tar dɔi tê wase nâ kɔru tar dɔi tê ddâm tar pai tê.»

Dâwje dujuje karê Jeju dda nêñ-mɔri

³⁸ Yeenn ngaâ marê *njê-gærêje-Ndu* kê marê *Parijinyeje* paje arêje Jeju nan: «Nje-nêñ-tɔju, æ-dda marê nêñ-mɔri arêje joo.» ³⁹ Nilade tê nan: «Dâwje kê bbasinɛn kê majije ang ddâm dâwje kê pa-nja læde to kê dannâ ang ddâm dujuje nêñ-mɔri. A bbay nêñ-mɔri kê dâ koo â to nêñ kê inga Jonas kê to *nje-kila mbær tar læ Lubba*. ⁴⁰ Tɔkɔrɔ tê njaa, tokê Jonas kê dda ndɔ mota kê til mota mæ tɔkê kanji tê le, *Ngonn læ dâw* a dda ndɔ mota kê til mota mæ nangê tê tɔ. ⁴¹ Ndɔ gangê sariya a, dâwje kê Ninibê a kinje ta kunda tar dɔ dâwje tê kê bbasinɛn nêenn. Mba dâwje kê Ninibê le, Jonas ila mbær arêde a, *n-turuje mæde* nyɔm. A dâw kê uta Jonas ee nêenn. ⁴² Ndɔ gangê sariya a, mbay-dɛnêñ kê bær kê oy le, a ndol kê dâwje kê bbasinɛn nêenn, ta nâ kunda tar dɔde tê ndɔ gangê sariya tê. Mba nin kɔyn nangê tê n̄-dde mba koo tar kâm-karê læ Salomɔn. A dâw kê uta Salomɔn ee nêenn.»

Tar tæl læ ndil kê maji ang mæ kâyn tê laa

⁴³ «Bbo *ndil kê maji ang* tee mæ dâw tê kê ddang a, naw nja jêm jêm loje tê kê maann goto tê, mba sangê lo kuwa rɔê tê, a ninga lo le ang. ⁴⁴ Yeenn ngaâ n̄-pa mæê tê nan: «Mâ tæl kâyn læm kê minya le.» N̄-tæl kâyn le ngaâ noo a, to baa, duta darê arê ngaâ n̄-dda darê kura. ⁴⁵ Yeenn ngaâ naw noto marê ndilje kê maji ang nya utê siri n̄-dde kê de ngaâ dandaje mæ kâyn tê le disije tê. Goe tê a, kisi læ dâw le tæl maji ang nya uta ye kê kete. Nêñ kê a kinga dâwje kê majije ang kê bbasinɛn nêenn a to tokê baann tɔ.»

Njê-nujuje læ Jeju kê tɔkɔrɔ

⁴⁶ Jeju nayn aw pa tar kê dâwje kê banya le bbay a, kɔênje kê ngakɔênje, n̄-ddeje darje ddaka ngaâ daw sangêje ddâm ta pa saa tar. ⁴⁷ Marê dâw pa arê nan: «Kɔinje kê ngakɔinje arje ddaka ngaâ daw sangêje ddâm ta pa sæi tar.» ⁴⁸ Jeju ila dâw kê aw pa tar arê le tê nan: «Nân bba to kɔn'mje wase njê kê dda bba toje to ngakɔn'mje wa?» ⁴⁹ Goe tê a, nula jia kê rɔ *njê-njaje goe* tê, n̄-pa nan: «Kɔn'mje kê ngakɔn'mje â nêenn. ⁵⁰ Bbo dâw dda nêñ kê mæ Bɔmje kê darâ ndiki a, dâw le to ngokɔn'm, to kɔn-nannəm wase kɔn'mje.»

Gusu-tar dɔ nje-nêñ-dubbu tê

13 Ndɔê têenn njaa, *Jeju* in mæ kâyn tê tee ddaka ngaâ aw isi kar tɔkê dangê maann tê. ² Dâwje tokê banya mbɔnje naan rɔê tê. Yeenn bba, naw naal tɔkê to nisi mæ tê. A dâwje le tɔyn arje ta kongo dangê tê le. ³ N̄-pa tar nya nya narêde kê *gusu-tar* n̄-pa nan: «Nje-nêñ-dubbu tee ta dubbu nêñ. ⁴ Naw dubbu nêñ le a, marê kandê-koje le gaynje dɔ ddâm tê. Ælje ddeje ngaâ ɔnje kandê-koje le. ⁵ Marê kandê-koje le

† 10:25

gaynje lo tã kã to ær kã nangã ndæar tã ang. Kandã-koje le teeje njangã baa mba nangã le ndæar ang. ⁶ Kar ɔsu nya a, puru kar le ɔn koje le arã tutu, mba ngirade andã nangã ang. ⁷ Marêje gaynje horo kakã konnje tã. Kakã konnje le ngalje ngaã orede kã nangã. ⁸ A marêje gaynje dɔ nangã tã kã maji ngaã andaje. Marê andã dɔdɔku, marê dɔmisan, a marê andã dɔmota. ⁹ Dæw kã mbia to a, maji karã oo tar næann!»

Jeju unn gusu-tarje pa nãn tar mba ddi wa?

¹⁰ *Njê-njaje go* Jeju tã ddeje rɔê tã ngaã dujeje nan: «Mba ddi bba æ-pa tar arãde kã *gusu-tar wa?*» ¹¹ Jeju ilade tã nan: «Sese, darã æ-gærãje tar *kɔn-mbay kã darã* kã to tar kã iya rɔê. A dede, darã ñ-gærãje ang. ¹² Mba dæw kã nãn laa to a, dã kila marê dɔê tã karê karã nãn-kinga laa banya. A dæw kã nãn laa goto le, nãn kã jia tã njaa kara dã taa kã ddang. ¹³ Mba yeenn bba, maw pa nãn tar marãde kã *gusu-tar*, mba daw daaje lo, a dooje nãn ang ddãm daw dooje tar, a dooje marã tar mbide tã le ang ddãm ñ-gærãje kandã tar le ang ddãm. ¹⁴ Yeenn bba, tar læ Lubba kã Ejayi kã to nje-kila mbær tar laa pa dɔde tã le ddee nãn to tar kã tɔkɔɔ. Tar le nan:

«A kooje tar kã majê, a ã gærãje kandê ang, a kaaje lo kã majê a, a kooje nãn ang.

¹⁵ Mba dɔ dæwje næann kãtãrã nya.

Dutuje mbide bba ta koo tar ang, ñ-bbirije kãmde bba ta koo lo ang, Yeenn bba, ñ-gærãje kandã tar ang.

Ngaã, ñ-turuje mæde bba karã majide rɔ-toje tã læde ang.»

¹⁶ «Maji arãse, sese kã kãmse aw oo lo ddãm mbise aw oo tar ddãm. ¹⁷ Mba m-pa tar kã tɔkɔɔ marãse, *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba nya kã dæwje kã toje gatã gatã kãm Lubba tã tokã banya ndikije ta koo nãn kã aw ooje kã kãmse næann, a dooje ang, ñ-ndikije ta koo nãn kã aw ooje kã mbise næann, a dooje ang.»

Gæl gusu-tar kã dɔ nje-nãn-dubbu tã le

¹⁸ «Ooje gæl *gusu-tar* kã dɔ nje-nãn-dubbu tã le. ¹⁹ Dæwje kã ooje tar *kɔn-mbay læ Lubba*, a gærãje kandã tar le ang, toje tokã dɔ ddæw kã kandã-koje gaynje tã le. Nje-mã-majang ddee ɔru nãn kã ñ-dubbu mæde tã le kã ddang. ²⁰ Marã dæwje toje kãra baa kã lo kã to ær. Dooje tar le a, ñ-taaje kã rɔ-næal njangã baa. ²¹ A tar le ungu ngirê mæde tã ang, kure æw mæde tã ang. Bbo nãn kãm-to-ndoo wase nãn-singa ddee ingade mba tar læ Lubba le a, mã-kunn læde oso njangã baa. ²² A marã dæwje toje tokã nangã kã konnje ubbaje tã le. Dooje tar le kã majê, a kãjã-tarje mba nãnje kã nangã næann kã bbo nãn-kingaje kã aw ærãde ore dɔ tar le kã nangã

† Tar næann to tar nãn-kinga bba daw pa næann ang. To tar gærã nãnje dɔ *Bbe-kɔn tã læ Lubba*.

arã tar le andã ang. ²³ A marã dæwje toje tokã nangã kã maji kã ñ-dubbu nãn tã. Dooje tar le a, ñ-gærãje kandê kã majê ngaã dandaje kandã. Marêje andaje dɔdɔku, marêje andaje dɔmisan, a marêje andaje dɔmota.»

Gusu-tar dɔ mu tã kã maji ang

²⁴ Jeju tæl pa marã *gusu-tar* arãde nan: «*Bbe-kɔn kã darã* to kãra baa kã dæw kã dubbu kandã-ko kã maji mã ndɔɔ tã laa. ²⁵ Kar kã dæwje aw tãbbije til tã a, marã nje-baan ddee dubbu mu kã maji ang horo kandã-ko tã kã maji le a ɔtu. ²⁶ Kar kã koje le teeje ngaã aw andãje a, mu kã maji ang le tee tɔ. ²⁷ Njê-kulaje læ nje-ndɔɔ le ddeje rɔê tã, pajã nan: «Bbãjeje, kandã-ko kã maji ã æ-dubbu ndɔɔ læi. A lo kã dda bba mu kã maji ang næann in tã tee wa?» ²⁸ Nilade tã nan: «Marã nje-baan ã dda nêenn.» Yeenn ngaã njê-kulaje le dujeje nan: «Æ-ndiki karã jaw tɔru mu kã maji ang le kã ddang wa?» ²⁹ Nilade tã nan: «Æ-tɔruje mu kã maji ang le ang, mba kin karã aw tɔruje a, æ-tɔruje nãn ko kã maji le tɔ. ³⁰ Inyajede arã ñ-nduje naan tã ndærang ndɔ kuja ko le. A bbo ndɔ kuja ko le asã a, mã pa karã njê kã a kujaje ko le nan: Æ-tɔruje mu kã maji ang le dɔngɔɔ, æ-tɔje kã dɔê dɔê ta ulaje puru tã. Goe tã a, æ-tɔje ko kã maji le unguje mã dam tã læm.» »

Gusu-tar dɔ Mutardã tã

³¹ Jeju tæl pa marã *gusu-tar* arãde bbay nan: «*Bbe-kɔn kã darã* to kãra baa kã kandã-ko kã ria nan *mutardã* kã dæw dubbu mã ndɔɔ tã laa. ³² To kandã-ko kã ten baa uta kãsã kandã-koje tɔyn. A bbo ñ-tee a, ñ-ngal nuta kãsã kandã-koje tɔyn kã mã ndɔɔ tã. Ñ-ddee to kakã narã ælje kã darã ddee ddaje kã læde barkãmêje tã.»

Gusu-tar dɔ wum tã

³³ Jeju pa marã *gusu-tar* arãde bbay nan: «*Bbe-kɔn kã darã* to kãra baa kã *wum* kã denãn bɔkɔɔ nãn nduju kã mã ka tã mota arã ndærang a, bɔr nduju le tɔyn ti.»

Jeju tɔju nãn kã iya rɔê ddæw gusu-tarje tã

³⁴ *Gusu-tarje* ã *Jeju* aw pa nãn tarje næann tɔyn arã dæwje kã banya le. Marã tar kãra kã ñ-pa narãde kã *gusu-tar* ang goto. ³⁵ Yeenn bba tar læ Lubba kã *nje-kilaje mbær tar* pa le ddee to tar kã tɔkɔɔ. Ñ-pa nan: «Mã kunn *gusu-tar* bba mã pa nãn tar, Mã kila mbær nãnje kã toje lo-kiyê tã, unn kute dɔ ndɔ tã kã m-dda nãn duninya.»

Gæl gusu-tar kã dɔ mu tã kã maji ang

³⁶ Yeenn ngaã Jeju inya dæwje kã banya le ngaã aw kã. *Njê-njaje goe* tã awje ngɔsi saa ngaã pajã arêje

nan: «Ŋru gəl *gusu-tar* kê dɔ mu t̄ê kê maji ang le araje joo.»³⁷ Nilade t̄ê nan: «Nje-dubbu ko kê maji le to *Ngonn lə dəw*.³⁸ Ndɔ le to duninya n̄ənn. Ko kê maji le to d̄əwje kê m̄ə Bbe-kɔn t̄ê le. A mu kê maji ang le to d̄əwje kê toje to lə Nje-m̄ə-majang.³⁹ Nje-baan kê dubbu mu kê maji ang le to Əsu. Ndɔ kuja kandə-ko le to ddu tu ndɔ, nj̄ê-kujaje kandə-ko le toje to *anjaje*.⁴⁰ Ddu tu ndɔ a, n̄n a to k̄ara baa tokə daw t̄ru mu kê maji ang ta kungu pur̄o.⁴¹ *Ngonn lə dəw* a kula *anjaje* laa karə n̄-t̄ruje d̄əwje kê aw ddaje arə m̄ə-kunn lə nj̄e-marədeje aw oso kə d̄əwje kê aw ddaje n̄nje kê maji ang m̄ə *Bbe-kɔn* t̄ê laa,⁴² ta d̄a kungude kəm t̄kə puru t̄ê. Lo t̄ənn, d̄a n̄nje ngaâ d̄a nḡərje ngangəde.⁴³ A kar t̄ənn, d̄əwje kê toje gatə gatə kə Lubba a ndokoje tokə lə kar m̄ə *Bbe-kɔn* t̄ê lə Bɔdede. D̄əw kê mbia to a, maji karə oo tar n̄ənn!»

Gusu-tar dɔ n̄n-kinga t̄ê kê diya m̄ə ndɔ t̄ê

⁴⁴ «*Bbe-kɔn* kê *dar̄a* to k̄ara baa kə n̄n-kinga kê diya m̄ə ndɔ t̄ê. Marə d̄əw tee d̄ə t̄ê ngaâ t̄əl unn iya bbay. R̄o t̄ə n̄əle ngaâ naw labbə n̄nje laa t̄yn, a n̄-t̄əl n̄-ddee n̄-ndoko ndɔ le.»

Gusu-tar dɔ m̄ə t̄ê kê gat̄e nḡəng

⁴⁵ «*Bbe-kɔn* kê *dar̄a* to k̄ara baa t̄ kə nje-n̄n-labbə kê aw sangə m̄əraje kê kura.⁴⁶ Ninga marə m̄əraje kê gat̄e nḡəng a, naw labbə n̄nje laa t̄yn ngaâ n̄-ddee n̄-ndoko m̄əraje le.»

Gusu-tar dɔ ddəngə t̄ê

⁴⁷ «*Bbe-kɔn* kê *dar̄a* to k̄ara baa t̄ kə ddəngə kê dila ba-katə t̄ê ngaâ uwa kanjije dang dang.⁴⁸ Kanjije ddu d̄əngə le a, nj̄e-ndɔn-maannje le nd̄ruje teeje n̄n ta maann t̄ê. Disije nanḡə ta k̄ru kəm kanjije le. Kanjije kê maji a, dunguje m̄ə karə t̄ê, a n̄-t̄ilaje kanjije kê maji ang k̄r̄o.⁴⁹ N̄n a to tokə baann ddu tu ndɔ t̄ê t̄. *Anjaje* a ddeeje ta k̄ru kəm d̄əwje kê maji ang kə d̄əwje kê gatə gatə,⁵⁰ ta d̄a kunguje d̄əwje kê maji ang le kəm t̄kə puru t̄ê. Lo t̄ənn, d̄a n̄nje ngaâ d̄a nḡərje ngangəde.»

N̄n-kingaje kê siki kə yeje kê toje to konn n̄n

⁵¹ Jeju duju nj̄e-njaje goe t̄ê nan: «Ə-ḡərje kandə tarje n̄ənn t̄yn njaa wa?» Dil̄eje t̄ê nan: «N-ḡərə njaa.»⁵² N̄-pa narəde nan: «Mba yeenn bba, *nje-ḡərə-Ndu* kê ḡərə n̄nje d̄ *Bbe-kɔn* t̄ê kê *dar̄a*, to k̄ara baa kə nje-k̄əy kê oto n̄nje kê siki kə n̄nje kê toje to konn̄e m̄ə dam t̄ê laa tee n̄n.»

D̄əwje kê Najaretə unnje m̄əde arə Jeju ang

⁵³ Jeju pa *gusu-tarje* n̄ənn le tunga a, t̄u lo t̄ənn le.⁵⁴ Naw bbē laa Najaretə ngaâ nunn kutu t̄ju n̄n

d̄əwje m̄ə *k̄əy mbɔn-naanje* t̄ê l̄əde. N̄n-t̄ju laa le dum d̄de ngaâ n̄-paje nan: «Ninga n̄n-ḡərə n̄ənn dda wa? Ninga singa dda n̄n-m̄ərije n̄ənn dda wa?»⁵⁵ Ngonn lə nje-dda kula kakə le â n̄ənn ang wa? K̄ênje â to *Mari* ngaâ ngak̄ênje â toje to Jakə, Jojəpə, Simɔn kə Judə ang wa?⁵⁶ Ngak̄on-nann̄je t̄yn isije horoje t̄ê n̄ənn t̄ ang wa? Yeenn a, ninga singa dda n̄nje n̄ənn dda wa?»⁵⁷ N̄n le dda arə n̄-mbətaje ta kunn m̄əde kar̄e. A *Jeju* pa arəde nan: «D̄əwje aw walje *nje-kila mbər tar* lə Lubba kəsə loje t̄ t̄yn, a bbe kê nisi t̄ê wase m̄ə k̄əy t̄ê laa, daw wal̄e t̄ê ang.»⁵⁸ Jeju dda n̄n-m̄ərije nya Najaretə ang, mba m̄ə-kunn l̄əde goto.

Tar yo lə Jan-Bat̄isi

14 D̄ɔ nd̄e t̄ənn, *Erodə* Antipas kê to m̄bay kê Galile oo tam *Jeju* a,² pa arə nj̄e kê aw ddaje kula k̄ȳ t̄ê nan: «Dingaw n̄ənn to *Jan-Bat̄isi* le njaa. Ne kê noy le â ndol! Mba yeenn bba, ninga singa dda n̄n-m̄ərije.»

³ L̄əw, *Erodə* Antipas arə duwa *Jan* n̄-t̄ê dil̄e k̄əy-kula t̄ê mba Erod̄iyadə kê to den̄n lə ngok̄ên Pilipi.⁴ *Jan* pa ar̄e nan: «*Ndu* ari dd̄əw ta karə ə-taa Erod̄iyadə to den̄n l̄ai ang.»⁵ *Erodə* ndiki ta t̄l Jan le, a n̄-bb̄əəl kəm Jiipije mba dooje Jan to *nje-kila mbər tar* lə Lubba njaa.

⁶ A ndɔ kê *Erodə* inga bbal k̄ara d̄ə mar̄e t̄ê asə ngaâ n̄-dda kusu a, ngonn lə Erod̄iyadə kê den̄n la n̄n d̄əwje t̄ê arə n̄ə l̄ *Erodə* nya.⁷ Yeenn bba, *Erodə* unda yo arə ngonn kê den̄n le nan: «N̄n t̄yn kə ə-dujum a, m̄ə kari.»⁸ K̄ênje tul̄e arə n̄-pa nan: «Lo t̄ê n̄ənn njaa, arəm d̄ *Jan-Bat̄isi* m̄ə bay-sambe t̄ê.»⁹ R̄o t̄kə m̄bay *Erodə* n̄əle ang. A mba nunda yo kəm d̄əwje t̄ê kê n̄-bbarde mban le, nunn ndu karə dar̄e n̄n le.

¹⁰ Yeenn bba, nula k̄əy-kula t̄ê narə n̄-gangə d̄ *Jan* le.

¹¹ N̄-ddee kə d̄ *Jan* le m̄ə bay-sambe t̄ê ngaâ darə ngonn kê den̄n le aw n̄n arə k̄ênje.¹² Nj̄e-njaje go Jan t̄ê le ddee unnje niinn̄e aw dubbuje. Goe t̄ê a, daw paje tar̄e darə *Jeju*.

Jeju arə n̄n-kusa d̄əwje dorə min

¹³ *Jeju* oo tar n̄ənn le a, unn t̄kə to t̄u lo t̄ənn le aw kə kar̄e baa lo t̄ê kê iya r̄e. A d̄əwje kê banya ooje tar̄e ngaâ injə m̄ə t̄kə bbeje t̄ê unnje go maann r̄uje goe kə ḡolde.¹⁴ Jeju in m̄ə t̄kə to t̄ê le uru nanḡə ngaâ oo d̄əwje kê banya le a, d̄dē ndoo ngaâ naji nj̄e-r̄-toje.

¹⁵ Kar andə a, *nj̄e-njaje go* Jeju t̄ê ddee paje ar̄e nan: «Lo n̄ənn to m̄ə k̄r̄ baa ngaâ kar nday nya mban t̄. Ə-tubba d̄əwje kê banya n̄ənn le arə dawje m̄ə bbeje t̄ê daw ndokoje n̄n dusaje.»¹⁶ A *Jeju* ilade t̄ê nan: «Moo a, to maji karə dawje ang. Sese njaa ar̄jede n̄n dusaje.»¹⁷ A n̄-paje dar̄eje nan: «Mapa min kə kanjije joo baa to jije t̄ê n̄ənn.»¹⁸ Jeju pa arəde nan: «Ə-ddee-

je nêñ arəmje.»¹⁹ Goe tã a, narə dəwje kã banya le isije dɔ muje tã, a ñ-taa mapa kã min kã kanjije kã joo le, nunn kãmê kã darã ngaã narə wooyo Lubba. Goe tã a, ñ-tətə mapa kã min le narə *njê-njaje goe tã* narə ñ-kaynje dəwje kã banya le.²⁰ Dede tɔyn dusaje darə mæde ndann ngaã ñ-mbɔnje kãse kã nayn ddsu kare dɔku gire joo.²¹ Dəwje kã usaje nêñ le asaje nêñ kã doro min, denênje kã ngannje ñ-turade ang.

Jeju nja dɔ maann tã

²² Njangə baa goe tã a, Jeju arə *njê-njaje goe tã* aalje tɔkə to karə daw kete daw nginêje tura maann tã. A ne, nã nayn ta tubba dəwje kã banya le karə ñ-təlje bbeje tã ləde.²³ Ñ-tubba dəwje kã banya le. Goe tã a, naal marə ddingiri ddəw əw ta duju Lubba. Lo-kul a, ñ-nayn lo tãənn le kã karê baa.²⁴ Tɔkə to le aw ddəw əw kã ta kongo ngaa, a ləl ula aw tila kãm njê-njaje go Jeju tã le arə maann le aw ləngə tɔkə to le kã singa nya.²⁵ Ngɔsi kã ta lo-kare a, Jeju aw nja dɔ maann tã le aw nêñ kã rɔ njê-njaje goe tã le.²⁶ *Njê-njaje goe tã* ooeje naw nja dɔ maann tã le a, dɔde ayn ngaã ñ-paje nan: «Uman â nãənn!» Ngaã bbəəl uta dɔde arə daw duruje əkii.²⁷ A *Jeju* pa arəde njangə baa nan: «Əman â nãənn, ə-bbəəlje ang!»

²⁸ Yeenn ngaã Piyer ilê tã nan: «*Əbbə-dəwje*, bbo to əi a, unn ndui arə m-nja dɔ maann tã maw roi tã.»²⁹ *Jeju* pa nan: «Ə-ddee!» Piyer in mə tɔkə to tã le ddisi ngaã unn kutu nja dɔ maann tã le ta kaw kã rɔ *Jeju* tã.³⁰ A Piyer oo ləl kã aw ula kã singa nya le a, ñ-bbəəl ngaã nunn kutu dii. Nuru əkii nan: «*Əbbə-dəwje*, ajim!»³¹ Njangə baa njaa *Jeju* ula jia uwê nêñ ngaã pa arê nan: «Əi dəw kã mə-kunn ləi ngaji baa, mba ddi bba əjə tar wa?»³² Dede joo kãm daalje mə tɔkə to tã le ngaã ləl le əw rɔê.³³ *Njê-njaje goe tã* kã isije mə tɔkə to tã le ɔsuje məkəjə-gɔlde nangə nɔên tã ngaã paje nan: «Ə-to Ngonn lə Lubba njaa.»

Jeju aji njê-rɔ-toje nangə tã kã Jenejarətə

³⁴ Daalje dɔ maann le ñ-teeje nangə tã kã Jenejarətə.³⁵ Dəwje kã lo tãənn le gɔɔnje Jeju gərəje. Dulaje kã tar laa dɔ nangə tãənn le tɔyn darə dəwje ngaã ñ-ddeeje kã njê-rɔ-toje tɔyn rɔê tã.³⁶ Ñ-ddaje rɔde to ndoo rɔê tã karə ninyade narə ta-kubbu laa baa njaa kara, njê-rɔ-toje le ɔruje kã jide. Yeenn bba dede tɔyn kã dɔruje ta-kubbu laa le dajije.

Tar dɔ nêñ-ji-bbeje tã

15 *Parijinyeje* kã *njê-gərəje-Ndu* inje Jerujaləm ddeeje rɔ *Jeju* tã ngaã ñ-dujeje nan: ² «Mba ddi bba *njê-njaje goi* tã aw mbətəje nêñ-ji-bbeje lə kajejedede wa? Mba dawje ta kusa nêñ a, ñ-tokoje jide ang †.»³ *Jeju* ilade tã nan: «A sese, ə-ddaje nêñ kã turu *Ndu* lə Lubba ang, a nêñ-ji-bbeje ləse â aw ddaje mba ddi wa?

⁴ Mba Lubba pa nan: «Ə-wal bɔije kã kɔinje.» Ñ-pa tɔ bbay nan: «Dəw kã nanen kã bɔêje wase kɔênje a, maji karə ñ-tɔlê.»⁵ A sese ə-paje nan: «Dəw kã pa arə bɔêje wase kɔênje nan: Nêñ kã mâ kasə ta kumain nêñ le m-ngəm dang mba Lubba»,⁶ dəw le a kasə ta wal bɔêje wase kɔênje le ang ngaa. Baann â aw tujuje nêñ nêñ lə Lubba mba nêñ-ji-bbeje ləse.⁷ See njê-ngəmje, Ejayi ila mbər tar lə Lubba nãənn dɔse tã kã dɔgɔlê. Ñ-pa nan: ⁸ «Dəwje nãənn aw waləmje tade tã baa, a mæde to dang səm.⁹ Polo kã daw polomje to polo kã ture goto, mba nêñje kã daw tɔjuje toje to nduje kã dəwje baa â unnje.» »

Nêñ kã aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw

¹⁰ Goe tã a, Jeju bbar dəwje kã banya le ngaã pa arəde nan: «Ooje tar ləm kã majê ta ə-gərəje kandê!¹¹ Nêñ kã aw andə ta dəw tã â aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw ang. Nêñ kã aw tee ta dəw tã â aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw.»

¹² Goe tã a, *njê-njaje goe tã* ddeeje rɔê tã paje arêje nan: «Tar kã ə-pa le ti wur *Parijinyeje* le nya le ə-gərə njaa wa?»¹³ *Jeju* ilade tã nan: «Kakə tɔyn kã Bɔy kã isi darã â ula ang, dã kɔru kã ngirê baa.¹⁴ Inyajede. Ñ-toje to njê-kəm-tɔje kã aw ilaje kakə ji njê-kəm-tɔje marədəje tã. Bbo nje-kəm-tɔ ila kakə ji nje-kəm-tɔ marê tã a, dede joo kãm dã kosoje mə buwa tã.»

¹⁵ Piyer pa arə *Jeju* nan: «*Ɔru gəl gusu-tar* kã ə-pa nãənn arəje joo.»¹⁶ *Jeju* ilê tã nan: «Sese kara ə-gərəje nêñ ang bbay wa?»¹⁷ Ə-gərəje to nêñ tɔyn kã andə ta dəw tã, aw mæê tã ngaã goe tã a, tee kã muû ang wa?¹⁸ A nêñ kã tee ta dəw tã in bbəngərə tã. Nêñn â aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw.¹⁹ Mba kəjəje kã maji ang aw inje bbəngərə dəw tã: Tɔl dəw, lo-to-majang, dda kaya, bboko, tar-naji kã to kã dɔgɔlê ang, nanen kã naan.²⁰ Nêñje kã baann â aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw. A toko ji ang a kusa nêñ nêñ aw dda arə dəw ddee to nêñ-yərəw ang.»

Mə-kunn lə denên kã to Jiipi ang

²¹ *Jeju* ɔtu lo tãənn aw ər kã nangə tã kã Tir kã Sidɔn.²² Marə denên kã *Kanaan*, kã in nangə tãənn ddee rɔ *Jeju* tã uru əkii nan: «*Əbbə-dəwje*, ngonn lə *Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo ləm! Ndil kã maji ang aw ula kãm Ngonnəm kã denên ndoo tã nya.»²³ A *Jeju* le ilê tar tã ang. *Njê-njaje goe tã* ddeeje rɔê tã, paje nan: «Ə-tubba denên nãənn kã ddang, mba naw nuru əkii naw ndole nêñ goje.»²⁴ A *Jeju* ilade tã nan: «Ngann *Ijarayelje* kã toje tokə ngann batəje kã naynje kɔrɔ â Lubba ulam

† *Toko ji bbeê lə Jiipije to nêñ-ji-bbe kã ta dda. Bbo dəw ɔru nêñ kã to nêñ-yərəw wase rɔê ɔru marə dəw kã to Jiipi ang a, maji karə ñ-toko jia ta kuru nêñ nêñ-yərəw le kete bba ta nusa nêñ.*

mbade a bbayê.»²⁵ A denên le ddee ɔsu məkəjə-golê nangê nɔn Jeju tâ, pa nan: «*Əbbə-dəwje*, uman'm!»²⁶ Nilê tâ nan: «Maji ta kunn nê-n-kusa læ ngannje kila karə bisije ang.»²⁷ Denên le ilê tâ nan: «Ye njaann, *Əb-bə-dəwje!* A bisije aw usaje buru nê-n-kusaje kê aw gaynje kɔ tabələ tâ læ əbbədəde tɔ.»²⁸ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arê nan: «Denên, mə-kunn læi bo nya. Maji karə Lubba ari nê-n kê aw duju le.» A kar tēann njaa ngonnê kê denên le aji.

Jeju aji njê-ɾ-toje dang dang

²⁹ Goe tâ a, *Jeju* ɔtu lo tēann aw kar tɔkə dangə tâ kê Galile. Naw naal marə ddingiri nisi tâ.³⁰ Dəwje kê banya ddeeje ɾɔê tâ kê njê-mətəje, njê-gɔl-gotoje, njê-kəm-təje, dəwje kê mbide utu ddəm tade utu ddəm kê marə njê-ɾ-toje nya nya. Dungude nɔn Jeju tâ ngaâ najide.³¹ Dəwje kê banya le ooje njê-mətəje kê mətə ləde le goto, nje-gɔl-gotoje kê gɔlde ddee maji, njê-kəm-təje kê ooje lo kê dəwje kê mbide utu ddəm tade utu ddəm kê aw paje tar le a, dɔde ayn ngaâ dɔsuje gaji Lubba læ *Ijarayel*.

Jeju arə nê-n-kusa dəwje doro ɔ

³² *Jeju* bbar *njê-njaje goe* tâ pa arəde nan: «Dəwje kê banya nəənn ddamje ndoo, mba ndɔ mota njaa ngaa kê n̄-naynje səm lo tâ nəənn, a dingaje nê-n-kusa ang. M-ndiki ta tubbade karə n̄-təlje məde bbo baa ang, mba dā kosoje labbə kê ddəw.»³³ *Njê-njaje go* Jeju tâ paje arêje nan: «Lo kê dda bba mə kɔr tâ nəənn, ja kinga nê-n-kusa tâ tokə bo karə dəwje kê banya nəənn usa arə məde ndann wa?»³⁴ *Jeju* dujude nan: «Mapa baänn â to jise tâ wa?» Dilêje tâ nan: «Mapa siri kê marə ngann kanjije tɔ.»

³⁵ Yeenn ngaâ Jeju duju dəwje kê banya le karə disije nangê.³⁶ N̄-jin mapa kê siri kê kanjije le, narə wooyo Lubba ngaâ n̄-tətə narə *njê-njaje goe* tâ ngaâ *njê-njaje goe* tâ arəje dəwje kê banya le.³⁷ Dede tɔyn dusaje nê-n darə asəde ngaâ n̄-mbɔnje kəse kê nayn ddsu karə siri.³⁸ Kɔr dəwje kê usaje nê-n le doro ɔ, denênje kê ngannje n̄-turade ang.³⁹ Goe tâ a, Jeju tubba dəwje kê banya le arə dɔtuje, a naal tɔkə to naw nangə tâ kê Magadan.

Parijinyeje kə Sadusinyeje dujuje nê-n-mɔri

16 *Parijinyeje* kə *Sadusinyeje* ddeeje ɾɔ Jeju tâ ta nê-n. N̄-dujeje nan: «Ə-dda marə nê-n-mɔri kê in darə arəje joo.»² A Jeju ilade tâ nan: «Lo-kul a, ə-paje nan: «Lo a to kə majê, mba mə dara kasɛ.»³ Kə əndɔɔ a, ə-paje nan: «Ndi a kərə bbokənən, mba mə dara kase ngaâ təl tuka ndul.» Bbo aaje kəm dara a, ə-gərəje nê-n kê a to. A asəje ta gərə nê-n kê a ddee go nê-nje tâ kê aw ooje bbasinən nəənn ang wa?⁴ Dəwje kê bbasinən kê majije ang ddəm dəwje kê pa-nja ləde to kə dannâ

ang ddəm dujuje nê-n-mɔri. A bbay nê-n-mɔri kê dā koo â to nê-n kê inga Jonas kê to nje-kila mbər tar læ Lubba.» Goe tâ a, Jeju inyade a ɔtu.

Wum læ Parijinyeje kə Sadusinyeje

⁵ Kar tâ kê *njê-njaje go* Jeju tâ awje ta kaal dɔ tɔkə dangə maann kaw turâ a, məde oy ta kaw kə mapa tokə banya.⁶ *Jeju* pa arəde nan: «Aaje ɾɔse *wum* tâ læ *Parijinyeje* kə *Sadusinyeje*.»⁷ Njê-njaje goe tâ le aw əjəje tar ngaâ aw paje nan: «Məje kê oy ta koto mapaje le â naw pa nê-n tar nəənn.»⁸ *Jeju* le gərə ngaâ dujude nan: «Əsee dəwje kê mə-kunn ləse tən baa, mba ddi bba aw əjəje tar ə-paje nan mapa goto jise tâ wa?⁹ Ə-gərəje ang bbay wa? Mapa kê min kê dingawje doro min usaje kə kɔr karə kê ə-mbɔnje nê-n kəse le, məse ole dɔê ang wa?¹⁰ Wase ye kê siri kê dingawje doro ɔ usaje ngaâ ə-mbɔnje kəse ddsu karə baänn wa le, məse oy dɔê wa?¹¹ Bbo m-pa marəse m-pa nan: Aaje ɾɔse *wum* tâ læ *Parijinyeje* kə *Sadusinyeje* a, tar le tee mbɔr tar mapa tâ ang. A mba ddi bba asəje ta gərə mə tar le ang wa?»¹² Yeenn ngaâ njê-njaje go Jeju tâ le gərəje to tar kê Jeju aw pa le to tar nê-n-tɔjuje læ *Parijinyeje* kə *Sadusinyeje* bbo to tar *wum* mapa ang.

Piyer pa nan Jeju to Ngonn læ Lubba

¹³ *Jeju* tee nangə tâ kê Sejare læ Pilipi a, duju *njê-njaje goe* tâ nan: «Dəwje aw paje nan *Ngonn læ dəw* to nân wa?»¹⁴ Dilêje tâ nan: «Marêje paje nan ə-to *Jan-Batisti*, marêje paje nan ə-to *Eli*, a marêje paje nan ə-to Jeremi, ang a, a to marə *nje-kila mbər tar* læ Lubba horo marêje tâ.»¹⁵ *Jeju* dujude nan: «A sese, ə-paje nan m-to nân wa?»¹⁶ Simɔn Piyer ilê tâ nan: «Ə-to *Mesi*, Ngonn læ Lubba kê nje-kisi kəm baa.»¹⁷ *Jeju* pa arê nan: «Simɔn ngonn læ Jonas, maji ari, mba dəw â unda tar nəənn tai tâ ang, Bɔy kê isi darə â tɔji nê-n nəənn.¹⁸ A əman, m-pa mari: Ə-to Piyer †. Ər nəənn le â mâ kɔsu *Egilisi* ləm dɔtə tâ. Yo a kasə kubba singa dɔ *Egilisi* tâ le ang.¹⁹ Mā kari kele ta *Bbe-kɔn kê darə*. Nê-n tɔyn kê ə-tɔ nangə nəənn to nê-n kê n̄-tɔ darə mban, nê-n tɔyn kê ə-tutu nangə nəənn, n̄-tutu darə mban tɔ.»

²⁰ Goe tâ a, Jeju ndɔru mbi *njê-njaje goe* tâ nan dang kara n̄-paje darə marə dəw to n̄-to *Mesi* ang.

Jeju pa tar koy laa kə tar ndol laa

²¹ Dɔ ndɔê tēann njaa, *Jeju* unn kutu pa kə ddaka karə *njê-njaje goe* tâ nan to tar laa ta kaw Jerusalem, ta koo ndoo ji *tɔkəje* tâ læ Jiipije kə mbayje læ *njê-poloje Lubba* kə *njê-gərəje-Ndu*. Dā karə n̄-tɔlê ta ndɔ mota goe tâ a, nā ndol.²² Piyer ɔrê kə guku ngaâ unn kutu kin saa nan: «*Əbbə-dəwje*, maji karə Lubba ngəmi. Nê-nn a kingai ndɔ kâra ang.»²³ A Jeju turu ɾɔê ngaâ pa arə Piyer le nan: «ɔtu gom tâ kə ddang, *Satan!* A ta dda

† Piyer kə tar læ gərəkəje to ər.

karə moso, mba kajə lai to kajə lə Lubba ang, to kajə lə dəw.»

Dəw a kunn go Jeju tokə baänn wa?

²⁴ Yeenn bba, *Jeju* pa arə *njê-njaje goe* tē nan: «Bbo dəw ndiki ta kuwa gom a, maji karə nəjə rɔê ang, maji karə noto *kakə-dəsə* laa bba ta nuwa gom. ²⁵ Mba dəw kē ndiki ta kaji təbbə laa, təbbə laa le a nayn kɔrɔ. A dəw kē ila təbbə laa kɔrɔ ɔju dɔm, a təl kinga təbbə laa le. ²⁶ Bbo dəw inga nēn kē duninya tē nəənn tɔyn, a bbo təbbə laa nayn kə kɔrɔ a, ddi kē maji â nâ kinga goe tē wa? Ddi â nâ karə mba taa nēn təbbə laa le wa? ²⁷ Mba *Ngonn lə dəw* a ddee mə piti tē lə Bɔêje kə *anjə-je* laa. Nâ kuka dəw kâra kâra asə kula-ddeê. ²⁸ Tɔkɔrɔ njaa, m-pa marəse: Marə dəwje horo dəwje tē kē arje nəənn a koyje ang ndərəng dâ kooje *Ngonn lə dəw* kē a ddee ta kɔn-mbay.»

Jeju turu to dang

17 Ndɔ misan goe tē a, *Jeju* jin Piyer, Jakə kə *Jan* kē to ngokɔn Jakə ngaâ aw kə de dɔ ddingiri tē ddəw əw. ² Jeju turu to dang kəmde tē, kəmê unn kutu ndoko tokə lə kar ngaâ kubbuje laa turu nda ngaâ aw ndoko. ³ A ta koo a, dooje *Mɔyijə* de kə *Eli* kē dundaje lo ņ-teeje ngaâ daw paje saa tar. ⁴ Piyer pa arə *Jeju* nan: «Əbbəjeje, maji laa boy â jee nəənn, bbo ə-ndiki a, mâ dda ngann kəy-kamje mota: kâra to lai, kâra to lə *Mɔyijə*, a kâra to lə *Eli*.» ⁵ ņ-nayn naw pa tar bbay a, marə mum kē ndɔnren ddee kiri dɔde. Marə ndu bbar mə mum tē le nan: «Dəw nəənn to ngonn ndiki ləm kē rɔm nəələm nya mbəê. Maji karə ooje tēê.» ⁶ *Njê-njaje go* Jeju tē le ooje ndu Lubba le a, bbəəl uta dɔde arə ņ-tee dosoje ņ-dəbbəje kəmde nangə. ⁷ *Jeju* ddee rɔde tē ɔrude kə jia, pa nan: «Ə-bbəəlje ang, inje taar.» ⁸ Kar kē dunnje kəmde kə taar a, *Jeju* kə karê baa njaa â dooje.

⁹ Kar kē dinje dɔ ddingiri tē le daw ddisije a, *Jeju* unn ndu nəənn arəde nan: «Dang bba ə-paje tar nēn kē ooje le arəje dəw ang, ndərəng ndɔ kē *Ngonn lə dəw* a ndol go koy tē laa.» ¹⁰ *Njê-njaje goe* tē dujeje nan: «Mba ddi bba *njê-gərəje-Ndu* paje nan *Eli* a ddee dɔngɔr bba wa?» ¹¹ Nilade tē nan: «Tɔkɔrɔ, *Eli* a ddee dɔngɔr mba mɔse nēnje tɔyn ture tē. ¹² A əman m-pa marəse, *Eli* le ddee mban. Dəwje gərəje ang ngaâ ņ-ddaje saa nēn kē mæde ndiki. Dâ kulaje kəm *Ngonn lə dəw* ndoo tē tokə baann tɔ.» ¹³ *Njê-njaje goe* tē gərəje kə majê to naw pa tar dɔ *Jan-Batisti* tē.

Jeju aji ngonn kē ndil isi mæê tē

¹⁴ Jeju kə njê-njaje goe tē ņ-teeje ngɔsi kə dəwje kē banya. Marə dəw ddee rɔê tē ngaâ ungu məkəjə-gɔlê nangə nɔn tē. ¹⁵ ņ-pa nan: «Əbbəmje, oo kəm-to-ndoo lə Ngonnəm kē dingaw nəənn. Rɔ-to ndilje kē

maji ang ddeê arə noo ndoo nya. Naw noso kə ndɔ ndɔ kəm puru tē, ang a, mə maann tē. ¹⁶ Maw saa rɔ *njê-njaje goi* tē, a dumanje ta kajê pin.» ¹⁷ *Jeju* pa nan: «See dəwje kē mə-kunn ləse goto nəənn, mâ nayn kə se be mba ndɔ baänn wa? Mâ kumanse mba ndɔ baänn bbay wa? Ə-ddeeje kə ngonn le arəmje.» ¹⁸ *Jeju* ndan-gə *ndil kē maji ang* le arə ņ-tee kə ddang. Kar tēənn njaa, ngonn le aji.

¹⁹ Goe tē a, *njê-njaje gojeju* tē le ddeeje rɔê tē, dede kə karəde baa saa bba ņ-dujeje nan: «Mba ddi bba jeje juman kə tubba ndil le pin wa?» ²⁰ Jeju pa arəde nan: «Mba mə-kunn ləse ten baa. Tɔkɔrɔ m-pa marəse, bbo mə-kunn ləse ten baa tokə lə kandə-ko kē ria nan *mutardə* bba ə-paje arəje ddingiri nəənn ə-paje nan: «Ə-ngəsə nəənn aw to yoonn» a, nâ ngəsə. Marə nēn kâra kē a nyase goto. [²¹ Ə-mbətəje nēn-kusa, ta ə-dujuje Lubba nya bba â tubbaje ndilje kē baann.]»

Jeju təl pa tar koy laa kə tar ndol laa

²² Marə ndɔ, njê-njaje go *Jeju* tē mbɔnje naan Galile a, ņ-pa narəde nan: «Dâ kuwa *Ngonn lə dəw* kulê ji dəwje tē. ²³ Dâ tɔlêje ngaâ ndɔ mota laa a nâ ndol.» Njê-njaje go *Jeju* tē ooje tar le a, ndingaje ndoo nya.

Jeju de kə Piyer dukaje lambo kəy-polo Lubba

²⁴ Jeju kə njê-njaje goe tē ņ-teeje Kapernawum a, njê-taaje narə lambo *kəy-polo Lubba*† ddeeje rɔ Piyer tē dujeje nan: «Nje-nēn-tɔju ləse uka lambo *kəy-polo Lubba* ang wa?» ²⁵ Piyer ilade tē nan: «Naw nuka njaa!»

Piyer a ta kandə kəy be a, *Jeju* ɔru tēê dɔngɔr pa nan: «Simɔn, kajə lai dɔ tar tē nəənn tokə baänn wa? Njê kē dda bba aw ukaje lambo kə mbayje kē nangə nəənn wa? Ngann njê-bbeje wase njê-mbaje wa?» ²⁶ Piyer ilê tē nan: «Njê-mbaje.» *Jeju* ilê tē nan: «Yeenn a, to tar lə ngann njê-bbeje ta kuka lambo ang. ²⁷ A ta karə jula wungu mæde tē ang a, aw baâ aw ila kii. Dɔngɔr kanji kē a kɔrê njaa ə-təəyn tēê a, â kinga kandə narə. Unn kandə narə le aw nēn arəde to lambo ləm ddəm lai ddəm.»

Dəw kē bo mə Bbe-kɔn tē kē darâ

18 Kar tēənn, *njê-njaje gojeju* tē ddeeje rɔê tē dujeje nan: «Nân bba to dəw kē uta marêje tɔyn mə *Bbe-kɔn tē kē darâ* wa?» ² Jeju bbar marə ngonn undê horode tē dannâ ³ ngaâ pa nan: «Tar kē tɔkɔrɔ â maw pa marəse. Bbo ə-turuje mæse arə ddee tokə mə ngannje kē ngaji nəənn ang a, â kandəje mə *Bbe-kɔn tē kē darâ* ang. ⁴ Dəw kē dda rɔê ten tokə ngonn nəənn to dəw kē bo mə *Bbe-kɔn tē kē darâ*. ⁵ Dəw kē taa ngonn

† Lambo *kəy-polo Lubba* to narə kē *Jiipije* kē dingaw kē eeje kə bbal dɔjoo wase uta yeenn aw ukaje kə bbal bbal ta mɔse nēn *kəy-polo Lubba*. Oo *Ekkajodə* 30:13-16 ; 2 *Koronikəje* 24:8-14 ; *Neemi* 10:32-33.

kê ngaji tokæ be kə rɔê tê mbam a, əman njaa â n̄-taam kə rɔê t̄ənn.»

Nên kə a dda karə dəw oso mə majang t̄ə

⁶ «Dəw kə dda arə marə dəw horo ngannje t̄ə kə ngaji kə unnje məde arəm oso mə majang t̄ə a, maji ta t̄ə t̄əkə biri gɔsê t̄ə kilê mə ba-katə t̄ə bəər karə noy. ⁷ To ndoo nya arə dəwje kə duninya t̄ə. Nênn kə a dda karə dəw oso mə majang t̄ə banya nya. T̄əkɔɔ, nênn kə a dda karə dəw oso mə majang t̄ə a to kə ndɔ t̄əyn. A to ndoo nya karə dəw kə a dda karə njê-marêje osoje mə majang t̄ə. ⁸ Bbo jii wase gɔli a ta dda karə oso mə majang t̄ə a, ə-gangə ungu kɔɔ. Mba kinga təbbə kə jii wase gɔli kə nayn k̄ara baa maji uta ngəm jii joo kəm wase gɔli joo kəm karə dilai nênn kəm puru t̄ə kə aw ɔn kə ndɔ kə ndɔ. ⁹ Bbo kəmi a ta dda karə ə-dda majang a, maji karə ɔru ila kɔɔ. Kinga təbbə kə kəmi kə nayn k̄ara baa maji uta ngəm kəmi joo kəm karə dilai nênn kəm puru t̄ə kə aw ɔn kə ndɔ kə ndɔ.»

Gusu-tar dɔ batə t̄ə kə nayn kɔɔ

¹⁰ «Aaje kə majê! Dang bba ə-yabbəje marə dəw k̄ara horo dəwje t̄ə kə ten nəənn ang. M-pa marəse, *anjəje* ləde aw arje kə ndɔ t̄əyn n̄n B̄əmje t̄ə darā. [¹¹ Mba Ngonn lə dəw ddee ta kaji dəwje kə naynje kə kɔɔ.] ¹² Ddi â əjəje dɔ tar t̄ə nəənn wa? Bbo marə dəw kə batəje laa kɔɔ k̄ara, marê k̄ara nayn a, n̄a kinya kəseje kə d̄j̄ikara gire jikara le dɔ ddingiri t̄ə ta t̄əl kaw sangə ye kə k̄ara le kingê ang wa? ¹³ Bbo ningê a, t̄əkɔɔ, m-pa marəse, rɔê a nəəle mba batə kə k̄ara le nya uta rɔê kə nəəle mba batəje kə d̄j̄ikara gire jikara kə naynje kɔɔ ang le. ¹⁴ Ddəw k̄ara baa, B̄əsese kə isi darā ndiki karə marə dəw k̄ara horo dəwje t̄ə kə ten nəənn nayn kɔɔ ang.»

Ddəw gɔl tar lə njê-mə-kunnje

¹⁵ «Bbo ngokɔn dda nênn kə maji ang səi a, aw ingê kə karê, ə-pa arê. Bbo noo tar ləi a, nayn to t̄əl â ə-təl saa ddəw t̄ə kə maji. ¹⁶ Bbo noo tar ləi ang a, ə-bbar dəw k̄ara wase joo ungu de d̄i t̄ə. Yeenn bba karə tar kə Makəturu lə Lubba pa le ddee to nênn t̄əkɔɔ. Tar le nan: «D̄a gɔl tar n̄n njê-tar-najije t̄ə joo wase mota.» ¹⁷ Bbo n̄-mbətə ta koo ndəjə ləde a, ə-pa tarê arə *Egilisi*. Bbo n̄-mbətə ta koo ta *Egilisi* t̄ə a, maji karə ooe to dəw kə gərə Lubba ang wase tokə lə *nje-taa narə lambo*.

¹⁸ «T̄əkɔɔ m-pa marəse, nênn t̄əyn kə ə-t̄əje nangê nəənn, n̄-t̄ə darā mban. Nênn t̄əyn kə ə-tutuje nangê nəənn, n̄-tutu darā mban.

¹⁹ «T̄əkɔɔ, m-təl m-pa marəse, nênn t̄əyn kə dəwje joo horose t̄ə ddaje mə-k̄ara dɔ nangə t̄ə nəənn mba duju ji B̄əmje t̄ə kə isi darā, n̄a karəde. ²⁰ Mba lo kə dəwje joo wase mota uwaje dɔ naan t̄ə kə rim, mee horode t̄ə.»

Tar kɔru tar dɔ naan t̄ə

²¹ Yeenn ngə Piyer ddee rɔ Jeju t̄ə, duje nan: «Əb-bəmje, Bbo ngokɔn'm dda səm nênn kə maji ang a, mā kɔru tar d̄ê t̄ə gɔl baənn wa? Gɔl siri wa?» ²² *Jeju* pa arê nan: «M-pa mari, ɔru tar d̄ê t̄ə gɔl siri baa ang. ɔru tar d̄ê t̄ə gɔl d̄əsiri ndərəng gɔl siri. ²³ Mba yeenn bba tar *Bbe-kɔn kə darā* to tokə tar lə marə mbay kə ndiki ta gərə kɔr nênn laa kə to dɔ njê-kulaje t̄ə laa. ²⁴ Nunn kutu tura nênje le a, n̄-ddee kə marə nje-kula laa kə narə laa to d̄ê t̄ə kandə narə doro doru. ²⁵ Nje-kula laa le ee kə narə ta kuka nênn bbangə le ang ngəə əbbeeje unn ndu karə n̄-labbê, n̄-labbə denên laa kə ngannê kə nênn-kingaje laa mba kuka nênn bbangə kə d̄ê t̄ə le. ²⁶ Nje-kula le oo baann a, ɔsu məkəjə-gɔlê nangê n̄n əbbeeje t̄ə le, pa nan: «Ə-t̄ə wuri a, mā kuka bbangə ləi le t̄əyn!» ²⁷ Əbbeeje le oo kəm-to-ndoo laa ngəə ɔru bbangə kə d̄ê t̄ə le a inyê arə n̄tu. ²⁸ Kar t̄ə kə nje-kula le tee ddaka a, oo marə nje-kula marê kə bbangə laa to d̄ê t̄ə kandə narə d̄ɔd̄ɔku. Nuwa gɔsê n̄-t̄ə naan t̄ə, n̄-pa narê nan: «Uka bbangə ləm!» ²⁹ Nje-marê le ungu məkəjə-gɔlê nangê n̄n t̄ə, dda rɔê to ndoo nan: «Ə-t̄ə wuri a, mā kuka bbangə ləi le t̄əyn njaa!» ³⁰ A Nje-kula le mbətə ngəə uwê ilê kəy-kula t̄ə karə n̄-nayn t̄əənn ndərəng ta nuka bbangə laa le t̄əyn bba ta dinyê. ³¹ Kəsə njê-kula marêje ooje baann a, ddade ndoo ngəə daw d̄ru gəl n̄njeenn le t̄əyn darə əbbədede le. ³² Yeenn bba, əbbədede le ula bbarê ngəə pa arê nan: «Əi, nje-kula kə maji ang! M̄ru bbangə ləm kə to d̄i t̄ə t̄əyn, mba r̄i kə ə-dda to ndoo arəm. ³³ A əi, asə ta koo kəm-to-ndoo lə nje-mari tokə moo kəm-to-ndoo ləi le t̄ə ang wa?» ³⁴ Wungu ɔn əbbeeje le nya. Nuwê nilê kəy-kula t̄ə karə dula kəmê ndoo ndərəng ta nuka bbangə kə d̄ê t̄ə le t̄əyn bba.» ³⁵ Ta kutu nênn d̄ê a, Jeju pa nan: «Bbo ɔruje tar dɔ ngokɔnse t̄ə kə məse t̄əyn ang a, B̄ɔy kə isi darā a dda kə se tokə baann t̄ə.»

Tar lə denên kə dingaw

19 *Jeju* pa tarje le tunga a, ɔtu Galile aw nangə t̄ə kə Jude, tura Jurden t̄ə. ² Dəwje kə banya unnje goe arə najide rɔ-to t̄ə ləde lo t̄əənn.

³ Marə *Parijinyeje* ddeeje rɔê t̄ə ta n̄n. Yeenn bba n̄-dujeje nan: «*Ndu* arə ddəw dingaw karə bbo nênn kə to kə d̄ɔgɔlê ang njaa denên laa le dda a, n̄-tubbê wa?»

⁴ Nilade t̄ə nan: «Ə-turaje tar kə n̄-dda Makəturu t̄ə lə Lubba le ang wa? Tar le nan: «Kunn-kutu nênn t̄ə, Lubba kə nje-dda nênje t̄əyn dda dingaw kə denên.» ⁵ Lubba pa nan: «Mba yeenn bba, dingaw a kinya b̄əje kə k̄ênje ta nayn kə denên laa ngəə dede joo kəm d̄a ddeeje to da-r̄ kə k̄ara baa ngəə.» ⁶ Yeenn a, deeje joo ang ngəə, n̄-ddeeje to da-r̄ kə k̄ara baa. Nênn kə Lubba m̄ɔn naan t̄ə a, maji karə dəw kayn hore ang.» ⁷ Dilêje t̄ə nan: «Mba ddi bba *M̄ɔyijə* unn ndu karə bbo dingaw

tubba denên laa a, maji karə narê makəturu kə a tɔju to ninyê mban wa?»⁸ Nilade tē nan: «Mba mə-kətərə ləse â *Mɔyijə* arəse ddəw karə ə-tubbaje nēn denēnje ləse. A kunn-kutu nēn tē, tarê to tokə baann ang.⁹ M-pa marəse: Bbo denēn dda kaya ang ddəm a ngawêje tubbê ngaâ taa marê a, dingaw le dda lo-to-majang.»

¹⁰ *Njê-njaje goe* tē le paje nan: «Bbo to tokə baann a, taa denēn ang â maji.»¹¹ Jeju ilade tē nan: «Dəwje tɔyn a kasəje ta ndiki tē kə tar nəənn ang, njê kə Lubba arəde singa ta karə ndikije tē bba.¹² Marə nēnje nya ɔkuje ddəw dingawje karə mbɔnje naan kə denēn. Marêje duju nēn de to kaju tokə baann, a marêje ɔkude ddəwe mba n-ddade to *enukuje*, a marêje dede njaa n-ddaje rɔde to *enukuje* mba *Bbe-kɔn kə darâ*. Dəw kə asə ta ndiki tē kə tar nəənn a, maji karə n-ndiki tē.»

Jeju taa ngannje kə mbatə kə rɔê tē

¹³ Dəwje ddeje kə ngannje rɔ Jeju tē karə nila jia ɔde tē, ta n-duju Lubba ɔde tē. *Njê-njaje go* Jeju tē le aw injə kə dəwje le.¹⁴ A *Jeju* pa arəde nan: «Inyaje ngannje kə mbatə arəje ddeje rɔm tē bbo ɔkujede ddəw ang. Mba *Bbe-kɔn kə darâ* to mba dəwje kə toje tokə dede.»¹⁵ Nila jia ɔde tē ngaâ nɔtu lo tēənn.

Tar lə basan kə to nje-nēn-kinga

¹⁶ Marə dingaw ddee duju Jeju nan: «Nje-nēn-tɔju, ddi kə maji â mâ dda bba ta kinga nēn təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ wa?»¹⁷ Jeju ilê tē nan: «Mba ddi bba ə-dujum ta gərə nēn kə maji wa? Lubba kərə baa â maji. Bbo ə-ndiki ta kinga təbbə a, ə-dda nēn kə turu nduje lə Lubba.»¹⁸ Basan le təl duju *Jeju* nan: «Nduje kə dda wa?» *Jeju* ilê tē nan: «Ə-tɔl dəw ang, ə-dda lo-to-majang ang, ə-bboko ang, ɔru naji ngəm ɔ dəw tē ang.¹⁹ Ə-bbəəl bɔije kə kɔnje. Ə-ndiki nje-mari tokə da-rɔi njaa.»

²⁰ Basan le ilê tē nan: «M-ngəm ndujeenn tɔyn mban. Ddi â dum bbay wa?»²¹ *Jeju* ilê tē nan: «Bbo ə-ndiki ta ddee maji tɔyn a, aw labbə nēnje kə inga ta ə-kayn narê dangətəje a, â kinga dam narə darâ. Goe tē a, ə-ddee unn gom!»²² Basan le oo tar le a, rɔê nəəle ang ngaâ ɔtu mba nēn-kingaje laa banya nya.

²³ *Jeju* pa arə *njê-njaje goe* tē nan: «Tɔkɔrɔ, m-pa marəse, a to ngəng nya kə nje-nēn-kinga karə andə *Bbe-kɔn tē kə darâ*.²⁴ M-təl m-pa marəse bbay, ta karə *jambal* andə buwa suwa tē ngəng ang wa? Yeenn a, a ngəng nya karə nje-nēn-kinga andə *Bbe-kɔn tē lə Lubba*.»²⁵ Tar le dum ɔ *njê-njaje go* Jeju tē le ngaâ paje nan: «Bbo baann a, nān bba a kasə kinga kaji wa?»

²⁶ *Jeju* aade ngaâ pa arəde nan: «Nêənn, to nēn kə nya dəwje. A Lubba asə ta dda nēn tɔyn.»²⁷ Piyer pa arê nan: «Oo, jinya nēnje tɔyn, a junn goi. Tar kə ɔje tē a to tokə baānn wa?»²⁸ *Jeju* pa arəde nan: «M-pa tar kə tɔkɔrɔ marəse, ndɔ kə nēnje tɔyn a turuje tokə siki, kar

tē kə *Ngonn lə dəw* a kisi ngende-mbay tē kə to nēn-piti, sese kə unnje gom kara â kisije ɔ ngende-mbayje tē ɔku gire joo, mba gangə sariya ɔ gəl-kuju ngann *Jjarayelje* tē kə ɔku gire joo tɔ.²⁹ A dəwje tɔyn kə inyaje kəy ləde, ngakɔnde kə dingaw kə ngakɔnde kə denēn, ɔɔdede kə kɔndede, ngannde wase ndɔje ləde mbam, dā kinga nēn gɔl ɔɔɔku uta yeje kə kete ddəm dā kinga təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ ddəm.³⁰ Nya lə dəwje kə toje to dəwje kə ɔngɔr bbasinən nəənn, a toje to dəwje kə ɔ guku. A nya lə dəwje kə ɔ guku bbasinən nəənn, a toje to dəwje kə ɔngɔr.»

Lubba aw uka dəwje kə ddaje kula arê

20 «Tar *Bbe-kɔn kə darâ* to tokə tar lə marə nje-ndɔ kə tee kə əndɔ baa mba sangə dəwje karə aw ndɔ *binyə* tē laa.² Ne kə dəwje le dooje ta naan karə nukade kandə narə kərə mba ndɔ kərə kərə. Goe tē a, narə dəwje ndɔ *binyə* tē laa le.³ Tee gɔl kar jikara tē kə əndɔ a, n-tee ddaka ngaâ noo marə njê-kulaje kə ingaje kula ta dda ang kə arje natā.⁴ N-pa narəde nan: «Aw ddaje kula ndɔ *binyə* tē ləm ta mâ kukase kə ɔɔgɔlê.»⁵ Njê-kulaje le awje ndɔ le. Nje-ndɔ le tee ddaka bbay kə gɔl kar ɔku gire joo ngaâ n-təl n-tee kə gɔl kar mota kə lo-kul tē tɔ, a n-dda tokə baann bbay.⁶ Nje-ndɔ le təl tee ddaka kə gɔl kar min kə lo-kul tē bbay a, oo marə njê-kulaje arje lo tēənn le bbay ngaâ pa arəde nan: «Mba ddi bba arje nəənn kə əndɔ baa ndərəng kar be nəənn, a ə-ddaje nēn kərə ang wa?»⁷ Dilêje tē nan: «Jar baa, mba joo dəw kə ta kotoje kula tē ang.» N-pa narəde nan: «Aw ddaje kula ndɔ *binyə* tē ləm tɔ.»

⁸ «Lo-kul a, nje-ndɔ le bbar nje-kaa lo ɔ nēnje tē laa pa arê nan: «Ə-bbar njê-kulaje le ta ukade kərə kərə tɔyn. Unn kute ɔ dede tē kə n-ddeje ɔ guku bba ta ə-tee nēn ɔ njê kə ddeje ɔngɔr tē.»⁹ Njê kə ddeje kə gɔl kar min kə lo-kul tē le ddeje ngaâ ingaje kandə narə kərə kərə tɔyn.¹⁰ Dede kə ɔngɔr n-ddeje tɔ. Dəjəje to dā kingaje narə uta njê kə ɔ guku a, dede njaa kara dingaje kandə narə kərə kərə tɔyn tɔ.¹¹ Kar tē kə dingaje narə le a, n-nanēnje kə nje-ndɔ le¹² n-paje nan: «Njê-kulaje kə ddeje ɔ guku ngaâ ddaje kula kar kərə baa le â ukade asə naan kə jeje kə kula uwa taje ddəm kar ɔsuje tɔlje ddəm tokə baānn wa?»¹³ Nje-ndɔ le pa arə marê kərə horode tē nan: «Nam'm, mulai naan tē ang. Əman je səi, joo ta naan mba kandə narə kərə mba ndɔ kərə kərə ang wa?»¹⁴ Ə-taa narə ləi bbo ɔtu tam tē kə ddang. M-ndiki ta karə nje-kula kə ɔ guku inga narə asə səi naan.¹⁵ Mee kə ddəw ta dda nēn kə məm ndiki kə narə ləm ang wa? Wase aw aam kə kəm kə maji ang mba maji ləm le wa?»¹⁶ *Jeju* pa bbay nan: «Dəwje kə ɔ guku a toje to dəwje kə ɔngɔr. A dəwje kə ɔngɔr, a toje to dəwje kə ɔ guku.»

Jeju tæl pa tar koy laa kə tar ndol laa

¹⁷ *Jeju* aw aw kə Jerujalem a, ñ-bbar *njê-njaje goe* tæ kə karəde baa, ñ-pa narəde kə ddəw nan: ¹⁸ «Ooje, jaw jawje kə Jerujalem. Lo tæ nunn, dā kila *Ngonn læ dəw* ji təkə *njê-poloje Lubba* kə ji *njê-gərəje-Ndu* tæ. Dā gangəje sariya-yo dɔt tæ ¹⁹ ngaā dā kilē ji dəwje tæ kə gərəje Lubba ang karə dɔjēje ñ-kokoje nēn. Dā tundē kə ndəy ngaā dā tɔlē kakə-dəsə tæ. Ndɔ mota laa a, nā ndol.»

Kɔn Jakə kə Janje duju marə nēn Jeju

²⁰ Goe tæ a, dɛnɛn læ Jebede aw kə ngannē kə dingaw kə joo rɔ Jeju tæ. Nɔsu məkəjə-gɔlē nangə, ñ-dda rɔē to ndoo rɔ Jeju tæ mba duje marə nēn. ²¹ Jeju duje nan: «Ddi â ə-ndiki wa?» Nilē tæ nan: «Maji karə unn ndu ta karə ngannəm kə joo nəənn, marē kâra isi dɔ ji-kɔli tæ, a ne kə kâra nisi dɔ ji-gəli tæ *Bbe-kɔn* tæ læi.» ²² *Jeju* ilē tæ nan: «Ə-gərəje nēn kə aw dujuje ang. Â kasəje ta kay əngo kəm-to-ndoo kə mā ta kay wa?» Dilēje tæ nan: «Ja kasə.» ²³ Jeju pa arəde nan: «Tɔkɔrɔ, a kasəje ta kay əngo kəm-to-ndoo læm le njaa. A tar kisi dɔ ji-kɔləm tæ wase dɔ ji-gələm tæ, to tar læm ang. Lo le to mba njê kə Bɔmje gɔl mbade.»

²⁴ Kəsə njê-njaje go Jeju tæ kə dɔku le ooje tar le a, wungu ɔnde dɔ ngakɔn-naan tæ kə joo le. ²⁵ *Jeju* bbarde tɔyn ngaā pa nan: «Ə-gərəje to mbay-bbeje aw ddaje dingaw dɔ dəwje tæ ngaā dəwje kə bo aw ddaje dəwje maji ang. ²⁶ A to tokə baann horose tæ ang. Dəw kə ndiki ta ddee to dəw kə bo horose tæ a, maji karə ñ-ddee to nje-kula læse. ²⁷ Dəw kə horose tæ kə ndiki ta to dəw kə dɔngɔr a, maji karə ñ-dda rɔē to bbərə læse. ²⁸ Ddəw kâra baa, *Ngonn læ dəw* ddee karə dəwje ddaje kula arē ang. Ñ-ddee ta dda kula karə dəwje, ta kunn rɔē to nēn-kuka dɔ dəwje tokə banya.»

Jeju aji njê-kəm-tɔje joo arə dooje lo

²⁹ Kar tæ kə Jeju kə njê-njaje goe tæ dinje mæ bbe tæ kə Jeriko daw teeje kə ddaka a, dəwje kə banya unnje goe. ³⁰ A ta koo a, marə njê-kəm-tɔje joo kə isije mbɔr ddəw tæ ooje nan *Jeju* â aw nday. Duruje əkii nan: «Əb-bəjeje, Ngonn læ *Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo læje bbo!» ³¹ Dəwje kə banya le injə kə de karə dutu tade. A duruje əkii kə taar bbay nan: «Oo kəm-to-ndoo læje bbo! *Əbbə-dəwje*, Ngonn læ *Dabbiti*.» ³² *Jeju* ar lo kâra ngaā bbarde, pa nan: «Ddi â ə-ndikije karə m-dda marəse wa?» ³³ Dilē tæ nan: «Əbbəjeje, arə joo lo.» ³⁴ *Jeju* oo kəm-to-ndoo læde ngaā ula jia ɔru nēn kəmde. Kəm naan tæ nəənn njaa dooje lo ngaā dunnje goe.

Jeju andə Jerujalem

21 *Jeju* kə *njê-njaje goe* tæ daw dəwje kə Jerujalem ngaā ñ-teeje ngɔsi kə bbe kə Betəpaje dɔ dɔdin-

giri *Olibəje* tæ a, *Jeju* ula *njê-njaje goe* tæ joo nɔn tæ kete. ² Ñ-pa nan: «Awje ngonn bbe tæ kə nɔnse tæ yoonn. Tee kə a ta teeje be a, â kingaje marə kɔn kororo kə ñ-tɔē ngaā ngonnē ar mbɔrē tæ. Ə-tuteje ta ə-ddeeje kə de arəmje. ³ Bbo marə dəw aw pa kə se a, ilēje tæ nan: «*Əbbə-dəwje* le â duju karə jaw kə kororoje le.» A njangə baa njaa nā kinyade karəse.» ⁴ Baann bba karə tar læ Lubba kə *nje-kila mbər tar* laa ndaji le ddee to nēn kə tɔkɔrɔ. Tar le nan:

⁵ «Ə-paje arə dəwje kə *Sinyɔ*:

Ooje, mbay læse aw ddee kə rɔse tæ,

ñ-to dəw kə wul pee,

nisi dɔ kɔn kororo tæ,

kə dɔ ngonn kororo tæ

kə to da kə daw dda nēn kula.»

⁶ *Njê-njaje goJeju* tæ le ɔtuje awje ngaā ddaje nēn kə turu ndu *Jeju* le. ⁷ Ñ-ddeeje kə kɔn kororo kə ngonn kororo le. Ñ-tilaje kubbuje læde dɔ kororoje tæ le darə Jeju isi dɔt tæ. ⁸ Dəwje nya horo dəwje tæ kə banya le tilaje kubbuje læde dɔ ddəw tæ. Marēje tətəje kamje unguje ddəw-boð. ⁹ Dəwje kə banya kə aw njaje nɔn tæ kə dede kə daw njaje goe tæ, daw duruje əkii nan: «Jɔsuje gaji Ngonn læ *Dabbit!* Maji karə Lubba bbar tar kə maji dɔ dəw tæ kə aw ddee kə ri *Əbbə-dəwje*. Jɔsuje gaji Lubba kə isi dduɔu dara tæ!» ¹⁰ Jeju andə Jerujalem a, mæ bbe tɔyn yəkə. Dəwje dujuje tar nan: «Nân â nəənn wa?» ¹¹ Dəwje kə banya le ilaje tæ nan: «*Jeju* kə to *nje-kila mbər tar* læ Lubba â nəənn, nin Najaretə, nangə Galile tæ.»

Jeju andə mæ kəy-polo Lubba tæ

¹² Goe tæ a, *Jeju* andə mæ *kəy-polo Lubba* tæ ngaā tubba dəwje tɔyn kə aw labbəje nēn ddəm aw ndokoje nēn ddəm mæ kəy tæ le. Ñ-tuta tabələ læ njê-mbəlje narə ñ-tila. Ñ-tuta nēn-kisi læ njê-labbəje dərje ñ-tila. ¹³ Ñ-pa narəde nan: «Makəuru læ Lubba pa nan: «Dā bbar kəy læm nan kəy duju Lubba.» A sese, aw ddaje to lo kiya-rɔ læ njê-bbokoje wa?»

¹⁴ Njê-kəm-tɔje kə njê-mətəje ddeeje rɔē tæ mæ *kəy-polo Lubba* tæ le ngaā najide narə rɔde ddee maji.

¹⁵ Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kə *njê-gərəje-Ndu* ooje nēnje kə dumje dɔde kə Jeju dda le kə ngannje kə aw uruje əkii mæ *kəy-polo Lubba* tæ nan: «Jɔsuje gaji Ngonn læ *Dabbiti*» le a, wungu ɔnde. ¹⁶ Ñ-paje darə *Jeju* nan: «Oo tar kə daw paje nəənn wa?» Nilade tæ nan: «Moo njaa. A tar kə ñ-dda Makəuru tæ læ Lubba le ə-turaje ndɔ kâra ang wa? Tar le nan: «Ə-dda nēn arə ngannje kə tən kə əngutayje kara ɔsuje gajii.» ¹⁷ Goe tæ a, *Jeju* inyade ɔtu. Ñ-tee mæ bbe tæ le kə ddang naw Betani ngaā ñ-to lo tæənn.

Jeju ndɔɔl kakə pigə kə andə ang

¹⁸ Lo-karê tē kə əsindɔɔ a, Jeju təl aw kə təkə bbe tē ngaā bbo ddeê. ¹⁹ Noo marə kakə *pigə* kə ar mbɔr ddəw tē ngɔsi ngaā naw ngɔsi kə kakə le a, kamê dɔɔr â noo. Yeenn bba, n̄-pa narə kakə le nan: «A kandə ndɔ kâra ang ngaa.» A karê tēənn njaa kakə le oy njan. ²⁰ *Njê-njaje go* Jeju tē le ooje n̄ēenn le a, dum dɔde ngaā pajə nan: «Dda tokə baānn bba njangə baa njaa a, kakə *pigə* le oy wa?» ²¹ *Jeju* pa arəde nan: «M-pa tar kə təkɔɔ marəse. Bbo mə-kunn ləse to ngaā əjəje tar dang ang a, â ddaje n̄n kə m-dda kə kakə *pigə* n̄ənn. Â kasəje ta pa karə ddingiri n̄ənn nan: «Ɔtu lo tē n̄ənn aw oso mə ba tē» a, n̄ēenn a ddee to n̄n kə təkɔɔ. ²² Bbo mə-kunn ləse to ngaā bbo ə-dujuje Lubba a, â kingaje n̄n tɔyn kə ə-dujuje le.»

Nân bba arə singa Jeju wa?

²³ Jeju andə mə *kəy-polo Lubba* tē aw tɔju n̄n. A mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə təkəje lə Jiipije ddeje rɔê tē. N̄-paje darê nan: «Kə ri nân njaa aw dda n̄n n̄ēenn wa? Wase nân njaa bba ari singa karə ə-dda n̄n n̄ēenn wa?» ²⁴ Nilade tē nan: «Əman kara mâ dujuse tar kâra baa. Bbo ilamje tē a, mâ bbar ri dəw kə arəm singa dda n̄njeenn le karəse tɔ. ²⁵ *Batəm lə Jan* in dda wa? In rɔ Lubba tē darâ wase in rɔ dəwje tē wa?» A n̄-paje horode tē nan: «Bbo jilaje tē nan: «In rɔ Lubba tē» a, nâ pa nan: «Mba ddi bba ooje məse tē saa ang wa?» ²⁶ Bbo n-paje nan: «Dəwje» a, a to tokə baānn wa?» Mba n̄-bbəəl kəm dəwje kə banya le, mba dəwje tɔyn gərəje to *Jan* to *nje-kila mbər tar* lə Lubba. ²⁷ Yeenn a, dilêje tē nan: «N-gərə ang.» *Jeju* pa arəde nan: «Əman kara mâ bbar ri dəw kə arəm singa ta dda n̄njeenn le karəse ang tɔ.»

Gusu-tar dɔ ngannje kə dingaw tē joo

²⁸ Jeju pa arəde bbay nan: «Ddi â əjəje dɔ tar tē kə mâ ta pa karəse n̄ənn wa? Marə dingaw, ngonnê kə dingaw eeje joo. N̄-pa narə ne kə təkə nan: «Ngonnəm, aw bbokənən aw dda kula mə ndɔɔ *binyə* tē ləm.» ²⁹ Ngonnê le ilê tē nan: «M-ndiki ang.» Goe tē a, tar kə nila bɔêje tē le təl nəle ang ngaā nɔtu naw ndɔɔ le. ³⁰ Dingaw le aw rɔ ne kə mbatə tē pa tar kə kâra baa le arê tɔ. Ngonn le ilê tē nan: «An ən Bɔy, mâ kaw.» A naw ang.» ³¹ *Jeju* dujude nan: «Horo ngannje tē kə joo n̄ənn, ne kə dda â n̄-dda n̄n kə bɔêje ndiki wa?» Dilêje tē nan: «Ne kə dɔngɔɔ.» *Jeju* pa arəde nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, *njê-taaje narə lambo* kə den̄n njê-kayaje a kandəje mə *Bbe-kɔn tē lə Lubba* dɔngɔɔ karəse. ³² Mba, ləw *Jan* ddee rɔse tē, tɔjuse ddəw dda n̄n kə gatə gatə, a ooje məse tē kə tar laa ang. A *njê-taaje narə lambo* kə den̄n njê-kayaje â ooje məde tē kə tar laa le. A sese, ooje n̄njeenn kə majê, a kəjə ləse

jkuse ang ddəm ooje məse tē kə tar laa le ang ddəm.»

Gusu-tar dɔ njê-kulaje tē kə məde maji ang

³³ «Ooje marə *gusu-tar* n̄ənn bbay. Marə nje-ndɔɔ dda ndɔɔ *binyə* laa. Nila ndoko n̄-guku n̄n dɔê. Nuru buwa mə ər tē mba kore n̄n *maann-binyə* le. N̄-dda marə lo taar karə dəw ar dɔê tē mba kaa n̄n dɔ ndɔɔ le. Goe tē a, ninya ndɔɔ le ji marə njê-ddaje kula *binyə* tē le a nɔtu naw mba tē. ³⁴ Kar kuja kandə *binyə* le asə a, nula ngann njê-kulaje laa rɔ njê-ddaje kula *binyə* tē le karə dulaje kə kandə *binyə* laa darêje. ³⁵ A njê-ddaje kula mə ndɔɔ *binyə* tē le uwaje ngann njê-kulaje le. N̄-tundaje marê, n̄-tɔlje marê ngaā n̄-tilaje marê kə ər n̄-tɔlêje. ³⁶ N̄-təl nula marə ngann njê-kulaje laa le tokə banya bbay. A njê-ddaje kula *binyə* le ddaje kə de n̄n kə n̄-ddaje kə njê kə dɔngɔɔ le bbay. ³⁷ Dɔbɔnyê a, nje-ndɔɔ le ula ngonnê rɔ njê-ddaje kula mə ndɔɔ tē le, mba nəjə n̄-pa nan: «A du ang, bbo Ngonnəm a, dā bbəleje.» ³⁸ A koo kə njê-ddaje kula *binyə* le ooje a, n̄-paje nan: «Nje-kuwa n̄n-ndubba le â n̄ənn! Arəje n-tɔlêje jarəje n̄n-ndubba le təl to ləje.» ³⁹ Duruje dɔê tē, n̄-ndɔrêje n̄-teeje saa mə ndɔɔ tē le kə ddang, n̄-tɔlêje.» ⁴⁰ Jeju təl dujude nan: «Bbo nje-ndɔɔ *binyə* le ddee a, ddi â nâ dda kə njê-ddaje kula *binyə* le wa?» ⁴¹ Dilêje tē nan: «Nâ koo kəm-to-ndoo lə njê-mə-majangje n̄ənn le ang ta nâ tɔlde. Goe tē a, nâ kinya ndɔɔ le ji marə njê-ddaje kula tē kə dang karə ndɔê asə a, n̄-ddeje kə ko-ndɔɔ laa darêje.»

⁴² Goe tē a, *Jeju* dujude nan: «Ə-turaje tar kə Makətu-ru lə Lubba pa n̄ənn ndɔ kâra ang bbay wa? Tar kə nan:

«Ər kə njê-kɔsuje kəy mbətəje, təl ddee to singa gɔl kəy kə dungu nangə. To n̄n kə in rɔ *əbbə-dəwje* tē ngaā to n̄n-mɔri kəmje tē.»

⁴³ Mba yeenn bba, m-pa marəse: Lubba a kɔru Bbe-kɔn laa jise tē karə marə gəl-dəwje kə a ddaje kula kə maji.

⁴⁴ Dəw kə oso dɔ ər tē le a, a guru rɔê ngaā dəw kə ər le oso dɔê tē a, a nyarê.»

⁴⁵ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *Parijinyeje* ooje tar le be a, gərəje to dede â Jeju aw pa *gusu-tar* n̄ənn dɔde tē. ⁴⁶ N̄-sangəje ddəw ta kuwêje, a n̄-bbəəlje kəm dəwje kə banya, mba dəwje le gərəje to Jeju to marə *nje-kila mbər tar* lə Lubba.

Gusu-tar dɔ kusu taa-naan tē

22 *Jeju* təl pa tar arəde bbay kə *gusu-tar* nan: ² «Tar *Bbe-kɔn kə darâ* to kâra baa kə tar n̄ənn: Marə təkə mbay dda kusu taa-naan lə ngonnê kə dingaw.

³ Nula njê-kulaje laa karə bbar dəwje kə n̄-bbarde kusu tē le. A dəwje le mbətəje ta ddee. ⁴ N̄-təl nula marə njê-kulaje karə aw pajə arəde nan: «M-dda n̄n-kusa le

mban. M-tol mangaje ddam daje kâ amâ ddam arê nê-n-kusa to ngosi ngaa. Æ-ddeeje kusu tã le.»⁵ A dæwje le ooje tar laa le to nê-n ang. Marê wtu aw ndô, a marê aw ta labbê nê-n laa.⁶ A marêje uwaje ngann njê-kulaje le ddajede maji ang ngaâ tãljede.⁷ Wungu w tãkê mbay le ngaâ ula mbambaje laa arê n-tãlje njê-tãlje njê-kulaje laa le ngaâ n-roje bbe lade.⁸ Goe tã a, n-pa narê ngann njê-kulaje laa le nan: «Kar kusu taa-naan le asê ngaa, a dæwje kâ m-bbarde le to dæwje kâ asê ta bbarde kusu tã ang.⁹ Aw arje t-dæwje tã, bbo dæw njaa kâ ingêje a, æ-bbarêje arê n-ddee kusu taa-naan tã le.»¹⁰ Ngann njê-kulaje laa le unnje go ddæwje ngaâ bbarje dæwje tãyn kâ dingajede, njê kâ maji ddam njê kâ maji ang ddam. Yeenn ngaâ dæwje kâ n-bbarde le ddusuje mæ kæy le.¹¹ Tãkê mbay le andæ kæy mba koo dæwje kâ n-bbarde le a, noo marê dingaw kâ ula kubbu kusu ang.¹² N-pa narê nan: «Nam'm, nan ddi bba ula kubbu kusu ang, a æ-ddee andæ kæy nænn wa?» Dingaw le ilê tar tã ang.¹³ Yeenn bba, tãkê mbay le pa arê ngann njê-kulaje laa nan: «Æ-tãje jia kæ gólê bbo ilê-je ddaka lo tã kâ ndul. Lo tãnn, nã nã ngaâ nã ngær ngangê.»¹⁴ Ta kutu nê-n dæwje tar le a, Jeju pa nan: «Tãkê, Lubba bbar dæwje tokæ banya njaa, a njê kâ n-mbæræde banya ang.»

Tar kuka lambo kæ tãkê mbay kâ Róm

¹⁵ Yeenn ngaâ *Parijinyeje* aw uwaje dæwje naan ta nan Jeju mba kingê ddæw tar tã kâ a tee tæê tã.¹⁶ Dulaje marê njê-njaje gode tã kæ dæwje kâ unnje go Erodæ r Jeju tã le karê n-paje darê nan: «Nje-nê-n-tãju, n-gæræ to aw pa tar kâ tãkê, aw tãju ddæw læ Lubba tokæ tãkê njaa ddæm aw bbææl kæm dæw ang ddæm. Dæw kâ bo wase dæw kâ tæ-n kara osoi tã ang.¹⁷ Æ-pa aræje joo: *Ndu* aræje ddæw karê juka lambo jaræ tãkê mbay kâ Róm wase *ndu* mbætæ wa?»¹⁸ *Jeju* gæræ kæræ lade kâ maji ang le ngaâ pa aræde nan: «Njê-ngæmje, mba ddi bba, aw nan'mje wa?»¹⁹ Æ-tãjumje kandæ narê kâ aw ukaje nê-n lambo le aræje moo.» N-ddeeje kæ kandæ narê le darê-je.²⁰ Jeju dujude nan: «Ændaji dæw kæ makæturu kâ n-dæ narê tã nænn toje to le nã-n wa?»²¹ Dilaje tã nan: «Toje to læ tãkê mbay kâ Róm.» N-tæl n-pa naræde nan: «Baann a, aræje tãkê mbay kâ Róm nê-n kâ to læ tãkê mbay kâ Róm, a aræje Lubba nê-n kâ to læ Lubba.»²² Dooje tar laa le a, dum dæde ngaâ dinyêje dæwje.

Tar ndol læ dæwje kâ oyje

²³ Ndæ tãnn njaa *Sadusinyeje* ddeeje r Jeju tã. *Sadusinyeje* le toje to dæwje kâ paje nan dæwje kâ oyje a ndolje ang. N-dujuje tar Jeju nan: ²⁴ «Nje-nê-n-tãju, *Mæyijæ* pa nan: «Bbo dæw uju ngonn ang ngaâ oy a, maji karê ngokæn taa denê-n-dubba le uju nê-n ngannje arê.»²⁵ Læw, marê ngakæn-naanje siri eeje horoje tã nænn. Ne kâ n-to dæræ n-taa denê-n ngaâ nuju saa

ngonn ang, a noy. Ninya denê-n laa le naræ nje-goe.²⁶ Nê-n kâ kâra baa le njaa tæl inga nje-goe le. Nê-n inga ne kâ n-to mota læde ndærang inga ne kâ n-to siri læde.²⁷ Gode tã tãyn a, denê-n le oy tã.²⁸ Yeenn, ndo ndol læ dæwje kâ oyje a, nã horode tã a to nje-denê-n le wa? Mba dede siri tãyn njaa n-taaje denê-n le.»²⁹ *Jeju* ilade tã nan: «Æ-ndæmje ddæw, mba æ-gæræje Makæturu læ Lubba ang ddæm tar singa-mængu læ Lubba ang ddæm.³⁰ Tãkê, ndo kâ dæwje kâ oyje ndolje a, denê-n a taa ngaw ang ddæm dingaw a taa denê-n ang ddæm. Dã kisije tokæ *anjæje* kâ daræ.³¹ A tar kæ wtu dæwje kâ oyje le, æ-turæje tar kâ Lubba pa aræse ang wa? N-pa nan: «M-to Lubba læ *Abaraham*, Lubba læ *Ijakæ*, Lubba læ *Jakobbo*.» N-to Lubba læ dæwje kâ isije kæm baa, bbo Lubba læ dæwje kâ oyje ang.»³³ Nê-n-tãju laa le dum dæwje kâ banya kæ oyje tar laa le.

Ndu kâ ngæng uta marêje

³⁴ *Parijinyeje* ooje nan Jeju uwa ta *Sadusinyeje* a, *Parijinyeje* le uwaje dæwje naan.³⁵ Marê kâra horode tã kæ to nje-gæræ-Ndu duju tar Jeju mba nænn nê-n. N-pa nan: ³⁶ «Nje-nê-n-tãju, *Ndu* kâ dda bba ngæng uta kæseje wa?»³⁷ Jeju ilê tã nan: «Maji karê æ-ndiki *æbbæ-dæwje* kâ to Lubba læi kæ mæi tãyn kæ kæwn læi tãyn kæ kæræ læi tãyn.»³⁸ Yeenn le â to ndu kâ ngæng uta marêje.³⁹ *Ndu* kâ to joo laa kâ ngæng uta marêje â nænn: «Maji karê æ-ndiki nje-mari tokæ dæwje r Jeju njaa.»⁴⁰ *Ndu* læ *Mæyijæ* kæ nê-n-tãjuje læ *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba injæ mæ *nduje* tã kæ joo nænn le.

Tar læ Kristæ de kæ Dabbiti

⁴¹ *Parijinyeje* mbænje naan le ngaâ *Jeju* dujude nan: ⁴² «Tar ddi bba aw æjæje dæwje *Kristæ* tã le wa? N-to ngonn læ nã-n wa?» Dilêje tã nan: «N-to ngonn læ *Dabbiti*.»⁴³ Jeju pa aræde nan: «Yeenn a, tokæ baänn bba *Dabbiti* *Ndil* dduse a, tæl bbar *Kristæ* le to «æbbeje» wa? *Dabbiti* le pa nan: ⁴⁴ «*æbbæ-dæwje* Lubba pa aræ æbbæmje nan: Isi dæwji-kæm tã, ndærang ndo kâ mæ kungu njê-baan-je læi kæ gólê tã.»⁴⁵ «Å bbo *Dabbiti* bbar *Kristæ* le to æbbeje a, *Kristæ* le a to ngonnê tæ bbar tokæ baänn wa?»⁴⁶ Dæw kâra horode tã asê kilê tar tã ang. Unn kute dæwje ndæ tãnn, dæw kâra tay duje tar ang ngaa.

Jeju ndæw mbi dæwje wtu dæwje *Parijinyeje* kæ njê-gæræje *Nduje*

23 Goe tã a, *Jeju* pa aræ dæwje kâ banya kæ *njê-njæje goe* tã nan: ² «Kula læ *njê-gæræje-Ndu* kæ læ *Parijinyeje* to kula tãju nduje læ *Mæyijæ* karê dæwje.³ Yeenn a, maji karê ooje tade ngaâ æ-ddaje nê-nje tãyn kâ n-dujuse. A nê-n-ddaje læde â ta æ-ndajije ang, mba nê-n-ddaje læde to kâra baa kæ nê-n-tãju læde ang.⁴ Nê-n-

koto kê ɔɔy â n̄-tɔje dundaje dɔ dɔwje t̄, a dede, ndɔn-
jide kara n̄-ndikije ta kɔru n̄n n̄n-koto le ang. ⁵ Daw
ddaje n̄nje tɔyn mba karə dɔwje aajede. Mba yeenn
bba, daw ddaje bbɔl əndaarje darə bo ngaâ daw dun-
guje makəturujə lə Lubba mæ t̄ ngaâ n̄-ddaje ta-kub-
bujə ləde darə ngal. ¹⁶ N̄-ndikije nya ta kisi n̄n-kisi t̄
kê to kete ta n̄n-kusa t̄ ddəm *kəy mbɔn-naanje* t̄
ddəm. ⁷ N̄-ndikije karə dɔwje ddade lapiya natâ ngaâ
karə dɔwje bbarde «Nje-n̄n-tɔju.» ⁸ A sese, dang bba
arəje dɔwje bbarde «Nje-n̄n-tɔju» ang. Mba sese tɔyn
ə-toje to ngakɔn-naan ngaâ nje-n̄n-tɔju ləse k̄ara baa.
⁹ Ə-bbarje marə dɔw k̄a nangə n̄ənn «Bɔ» ang, mba
Bɔsese k̄ara baa k̄a isi darā. ¹⁰ Arəje dɔwje bbarde
«mbay» ang, mba *Kristə* k̄ara baa â to Mbay ləse. ¹¹ Maji
karə dɔw k̄a bo horose t̄, ddee to nje-kula ləse. ¹² Dɔw
k̄a dda r̄ê bo a, a təl ddee to dɔw k̄a t̄n. A dɔw k̄a dda
r̄ê t̄n, a təl ddee to dɔw k̄a bo.»

N̄n kəm-to-ndoo k̄a a kinga mbayje lə njê-poloje Lub- ba

¹³ To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Pari-
ijinyeje* k̄a ə-toje to njê-ngəmje. Aw ɔkuje ddəw dɔwje
k̄a ndikije ta kandə *Bbe-kɔn t̄ k̄a darā*. Sese njaa kara
andəje t̄ ang ngaâ ɔkuje ddəw dɔwje k̄a ndikije ta
kandə t̄.

[¹⁴ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see
Pariijinyeje k̄a ə-toje to njê-ngəmje. Ə-taaje n̄n-kingaje
lə d̄n̄n-ndubbaje jide t̄ tɔyn. A kar t̄ənn njaa, aw
dujuje Lubba arəje kure əw mba karə dɔwje aajese.
Mba yeenn bba sariya k̄a d̄se t̄ a ngəng nya.]

¹⁵ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Par-
ijinyeje* k̄a ə-toje to njê-ngəmje. Aw ulaje lo dɔ ba-katə
t̄ ddəm dɔ nangə t̄ ddəm tɔyn mba kinga marə dɔw
k̄ara karə unn gose. Bbo dɔw le unn gose a, ə-ddɛje
arə n̄-ddee to dɔw k̄a asə kaw kəm puru t̄ k̄a aw ɔn kə
ndɔ kə ndɔ utase ɔɔl joo bbay.

¹⁶ «To ndoo nya arəse, see *njê-tɔjuje* ddəw dɔwje. Ə-
paje nan: «Bbo dɔw unda yo kə ri *kəy-polo Lubba* a,
dda n̄n ang. A bbo nunda yo kə ri andə k̄a m̄ *kəy-po-
lo Lubba* t̄ a, maji karə n̄-dda n̄n k̄a nunda yo ta dda
le.» ¹⁷ See mbəje ddəm njê-kəm-tɔje ddəm! *Kəy-polo
Lubba* â dda arə andə le ddee to n̄n k̄a *dunda dang*
mba Lubba. Yeenn a, *kəy-polo Lubba* le â to n̄n k̄a
ngəng wase andə le wa? ¹⁸ Ə-paje bbay nan: «Bbo dɔw
unda yo kə ri dɔ *bann* a, dda n̄n ang. A bbo dɔw unda
yo kə ri *n̄n-polo* k̄a to dɔ *bann* t̄ a, maji karə n̄-dda
n̄n k̄a nunda yo ta dda le.» ¹⁹ See njê-kəm-tɔje! *Bann* â
dda arə *n̄n-polo* ddee to n̄n k̄a *dunda dang* mba
Lubba. Yeenn a, dɔ *bann* le â to n̄n k̄a ngəng wase
n̄n-polo le wa? ²⁰ Dɔw k̄a unda yo kə ri dɔ *bann*, unda
yo kə ri *bann* le ddəm unda yo kə ri n̄n tɔyn k̄a to dɔ

† *Pariijinyeje* aw ddaje *kubbu ləde tokə baann kə ngann bbɔlje k̄a
n̄-tɔje n̄nde t̄ ddəm jideje t̄ ddəm ta tɔju dɔwje to n̄-toje to dɔwje
k̄a bbəlje Lubba nya uta kəseje. Oo Nɔmbərə 15:38-41.*

bann t̄ le ddəm. ²¹ Dɔw k̄a unda yo kə ri *kəy-polo Lub-
ba*, unda yo kə ri *kəy-polo* le ddəm kə ri Lubba k̄a to
mə *kəy-polo* t̄ le ddəm. ²² Dɔw k̄a unda yo kə ri dara,
unda yo kə ri ngende-mbay lə Lubba ddəm ri Lubba k̄a
isi dɔ ngende-mbay t̄ le ddəm.

²³ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Par-
ijinyeje* k̄a njê-ngəmje. Sese k̄a aw dinje dɔ ngann n̄n-
ndɔje ləse tɔyn arəje to dim, a aw mbətəje n̄nje k̄a
ngəng nya uta kəseje k̄a *Ndu* aw tɔju. N̄nje tokə: N̄n-
dda k̄a gatə gatə, koo kəm-to-ndoo lə dɔw kə nayn
ddəw mə-kunn t̄. N̄njeenn â to tar ləse ta dda, a ta
kinya kəseje ər k̄ara t̄ ang. ²⁴ See njê-kəm-tɔje k̄a aw
tɔjuje ddəw dɔwje le, nayn to aw ndəyje maann-kay
ləse mba kɔru ngann kəmje kə ddang, a inyaje arəje
jambalje ndayje aw məse t̄ wa?

²⁵ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Par-
ijinyeje* k̄a njê-ngəmje. Aw tokoje giri əngo kə giri ka. A
n̄n-bbokoje kə n̄nje k̄a toje kə ddəwe ang â ddusu
mə əngo kə mə ka le. ²⁶ Əi *Pariijinyeje* k̄a nje-kəm-tɔ, maji
karə ə-toko mə əngo le bba gire a karə tɔ.

²⁷ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Par-
ijinyeje* k̄a ə-toje to njê-ngəmje. Ə-toje tokə lə dɔbarəje
n̄ənn k̄a dɔru pɔr gire t̄ darə nda darə kura gire t̄
ddaka, a singa dɔwje k̄a oyje kə n̄n-yərəwje dang
dang ddusuje məê. ²⁸ Sese kara ə-toje tokə baann.
Kəm dɔwje t̄, undaje rɔ dɔwje k̄a aw bbəlje Lubba. A
ngəmje kə n̄n-ddaje k̄a maji ang ddusuje məse.

²⁹ «To ndoo nya arəse, see *njê-gərəje-Ndu* kə see *Par-
ijinyeje* k̄a ə-toje to njê-ngəmje. Aw ddaje dɔbarə *njê-
kilaje mbər tar* lə Lubba ngaâ aw ddaje dɔbarə dɔwje
k̄a gatə gatə arəje kura, ³⁰ ngaâ aw paje nan: «Jeje bbo
dɔ ndɔ t̄ lə kajejedede jee t̄ a, ja kumande tɔl n̄n
njê-kilaje mbər tar lə Lubba ang.» ³¹ Yeenn pa nan sese
njaa ə-tɔjuje to njê k̄a ḡəse t̄ â tɔlje *njê-kilaje mbər
tar* lə Lubba le. ³² Maji, baann a, sese le, maji karə uwa-
je kula lə kasese le arəje ngəng awje n̄n kə kete kete!

³³ See lije, ko əmbakaraje, â kasəje ta tee ta sariya puru
t̄ k̄a aw ɔn kə ndɔ kə ndɔ tokə baann wa? ³⁴ Mba
yeenn bba, m̄ kula *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba, njê-
kəm-karəje kə *njê-gərəje-Ndu* r̄se t̄. Â tɔlje marəje, ta
â bbərəje marəje dɔ kakə-dəsə t̄. A tundaje marəje kə
ndəy mə *kəy mbɔn-naanje* t̄ ləse ngaâ â tubbajede kə
bbe bbe. ³⁵ Yeenn bba karə tar məsə dɔwje k̄a gatə
gatə tɔyn k̄a ə-tɔljede dɔ nangə t̄ n̄ənn le təl d̄se t̄.
Unn kute dɔ məsə *Abel* t̄ k̄a to dɔw k̄a gatə gatə le
ndərəng dɔ Jakari t̄ k̄a to ngonn lə Barasi k̄a ə-tɔl̄je
horo *kəy-polo Lubba* t̄ kə *bann* le. ³⁶ Tɔkɔrɔ m-pa
marəse, sariya n̄njeenn tɔyn a koso dɔ dɔwje t̄ k̄a
bbokənən n̄ənn.»

Jeju nɔn mba Jerujalem

³⁷ «See dɔwje k̄a Jerujalem! See dɔwje k̄a Jerujalem!
Sese k̄a aw tɔlje *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ngaâ aw

tilaje dæwje kâ Lubba ulade aræse kâ ær aw tɔljede. M-ndiki nya ta mbɔnse tokæ kɔn-kunja aw mbɔn ngannê kɔ bakê tê, a æ-ndikije ang. ³⁸ Bbasinen mâ tusu kây læse kinya ngaâ mæ kây le a to baa. ³⁹ Mba, m-pa maræse, unn kute bbokonæn, â koomje ang ngaa ndæræng ndɔ kâ â pajе nan: «Maji karæ Lubba bbar tar kâ maji dɔ dæw tê kâ ddee kâ ri *æbbæ-dæwje*.» »

Jeju pa tar kây-polo Lubba kâ dâ guru

24 *Jeju tee kây-polo Lubba tê aw ɔtu a, njê-njaje goe tê ddeeje aw tɔjêje gusu kâ dɔsu nêñ kây-polo Lubba le.* ² A Jeju pa aræde nan: «Ooje nêñje nænn tɔyn. M-pa tar kâ tɔkɔɔ maræse. Maræ ær kâra a naysn dɔ marê tê ang. Dâ tɔ nêñje nænn tɔyn.»

Nêñje kâ a toje kete bba dduu ndɔ a ddee

³ Jeju isi dɔ ddingiri *Olibæje tê. A njê-njaje goe tê* ddeeje kâ karæde baa dujeje nan: «Ndɔ kâ dda bba nêñjeenn a toje wa? Ddi bba ja gæræ nêñ kar ddee læi ddæm dduu ndɔ le ddæm wa?» ⁴ *Jeju* ilade tê nan: «Aa-je rɔse, aræje dæw æræse ang. ⁵ Mba dæwje nya a ddeeje kâ rim ngaâ dâ pajе nan: «Æman â m-to *Kristæ* le» ngaâ dâ kæræje dæwje nya. ⁶ A kooje tar ddɔje kâ aw ddee ngɔsi kâ tar ddɔje kâ naysn ddæw æw. A aræje bbæel uta dɔse ang. Maji karæ nêñjeenn le toje bba. A, a to dduu ndɔ ang bbay. ⁷ Maræ gæl-dæwje a kin ta dda ddu kâ maræ gæl-dæwje. Maræ Bbe-kɔn a kin ta dda ddu kâ maræ Bbe-kɔn. Nangæ a yækæ loje tê dang dang, tɔkæ bbo a koso. ⁸ A nêñjeenn tɔyn a toje tokæ læ kunn-kutu nduru-ndo læ denên.

⁹ «Yeenn ngaâ dâ kuwase karæ dæwje ulaje kæmse ndoo tê ngaâ dâ tɔlse. Gæl-dæwje tɔyn a mbætæse mbam. ¹⁰ Mæ-kunn læ dæwje nya a koso. Dâ kunn dɔ naan ngaâ dâ mbætæje naan. ¹¹ Njê-kilaje mbær tar kâ tɔkɔɔ ang tokæ banya a kundaje lo teeje ngaâ dâ kæræje dæwje nya nya. ¹² Majang a kaw kâ kete kete, ndiki naan læ dæwje nya a tæl kâ guku. ¹³ A dæw kâ uwa aræ ngæng ndæræng tee kɔnyê tê a, a kinga kaji. ¹⁴ Dâ kila mbær *Tar kâ Maji* kâ dɔ *Bbe-kɔn tê kâ darâ* duninya tê tɔyn karæ gæl-dæwje tɔyn ooje. Goe tê ngaa bba, a to dɔbɔyn nêñ.»

Dæwje a kooje ndoo nya

¹⁵ «Å kooje «nêñ kâ maji ang kâ aw tuju lo» kâ to lo tê kâ n̄-sangæ dang mba Lubba, nêñ kâ Daniyel kâ tɔkæ *nje-kila mbær tar læ Lubba* ila mbære le †. Maji karæ dæw kâ aw tura Makæuru nænn gæræ kandê kâ majê! ¹⁶ Yeenn bba, maji karæ dæwje kâ isije nangæ Jude tê aynje ær kâ dɔ ddingirije tê. ¹⁷ Bbo dæw kâ isi *dɔ kây tê a*, maji karæ n̄-ddisi mba kunn nêñ laa kâ to mæ kây tê ang ngaa. ¹⁸ Bbo dæw ee ndɔɔ a, maji karæ n̄-tæl bbeê

† Lo kâ n̄-sangæ dang mba Lubba kâ Jeju aw pa tarê nænn to lo kâ mæ kây-polo Lubba tê kâ Jerujalem.

mba kunn kubbu laa ang tɔ. ¹⁹ Dɔ ndɔje tæänn, a to ndoo nya karæ denênje kâ uwaje sæm kâ njê kâ ngannde aw ilje mba. ²⁰ Æ-dujuje Lubba karæ kayn kâ a ta kaynje le to dɔ n̄yn-kul tê ang ddæm *ndɔ-kuwa-rɔ* tê ang ddæm. ²¹ Mba kar tæänn, dæwje a kooje ndoo karæ uta dɔê. Læw baa kâ Lubba dda duninya ndæræng bbokænæn dæw naysn oo ndoo kâ baann ang bbay. Goe tê a, nêñ kæm-to-ndoo kâ a kuta yeenn a to ndɔ kâra ang ngaa. ²² Bbo *æbbæ-dæwje* tæl kâ ndɔ nêñjeenn le aræ gɔju ang a, dæw kâra a kinga kaji ang. A n̄-tæl nêñ naræ gɔju, mba dæwje kâ n̄-mbæræde tokæ kete le.

²³ «Yeenn bba, bbo dæw pa aræse nan: «*Kristæ* le ee nænn» wase: «Nee yoonn» a, æ-ndikije tê saa ang. ²⁴ Mba kristæje kâ tɔkɔɔ ang kâ njê-kilaje mbær tar kâ tɔkɔɔ ang a ddeeje. Dâ ddaje nêñ-mɔrije kâ nêñje kâ dum dɔ dæwje, ta bbo ddæw to a, njê kâ Lubba mbæræde kara dâ kæræjede tɔ. ²⁵ Ye â nænn, m-ndɔru mbise kete mban. ²⁶ Yeenn bba bbo, n̄-pa daræse nan: «Ya! Nee mæ kɔr tê» a, awje ang. A bbo nan: «Ne â niya rɔê nænn» a, æ-ndikije tê ang. ²⁷ *Ngonn læ dæw a ddee* tokæ ndi kâ tææl kâ ndoko laa in kæm kar tê ndæræng uru lo kâ kar aw andæ tê. ²⁸ Lo kâ niinn to tê a, malje a mbɔnje naan tê †.»

Ddee læ Ngonn læ dæw

²⁹ «Njangæ baa go ndɔ nêñ kæm-to-ndooje tæänn le a, kar a tuka ndul, ta n̄yn a nda ang ngaa. Ændetærændenje a kinje darâ gaynje nangê ngaâ singa-mɔnguje kâ darâ a yækæje. ³⁰ Yeenn ngaâ nêñ kâ a tɔju karæ dæwje gæræje nêñ tæl læ *Ngonn læ dæw a kubba* mæ dara tê. Dæwje tɔyn kâ duninya tê a kɔnje. Dâ kooje *Ngonn læ dæw kâ a ddee* mæ mum tê kâ singa-mɔngu nya ddæm kâ piti nya ddæm. ³¹ Tɔkæ tæbbæ-nare a bbar ngaâ Ngonn læ dæw a kula *anjæje* laa karæ n̄-mbɔnje dæwje kâ n̄-mbæræde kɔyn nangæ tê kâ sɔ tɔyn ndæræng kɔyn dara tê.»

Nêñ-tɔju kâ dɔ kakæ pigæ tê

³² «Ooje nêñ-kɔju-marê dɔ kakæ *pigæ tê*. Bbo barkæm kakæ *pigæ* unn kutu tæwn ngaâ kamê aw unju a, æ-gæræje to n̄yn nêñ-dubbu ddee ngɔsi ngaa. ³³ Ddæw kâra baa, bbo ooje nêñjeenn le tɔyn a, maji karæ æ-gæræje to Ngonn læ dæw naysn ngɔsi ngaa, nar ta-ddæw tê ta kandæ nêñ bbeê læse. ³⁴ Tɔkɔɔ, m-pa maræse, dæwje kâ bbokænæn nænn a koyje tɔyn ang bbay a, nêñjeenn tɔyn a toje.

³⁵ «Dara kâ nangæ a ndayje, a tarje læm a ndayje ang.»

Dæw kâra gæræ ndɔ kâ Ngonn læ dæw a ddee nêñ ang

³⁶ «Dæw kâra gæræ ndɔ wase kar kâ nêñjeenn le a toje nêñ ang. *Anjæje kâ darâ* wase Ngonn le kara gæræ ang.

†† Gæl tar nænn nan: *Ndɔ tæl læ Jeju a, dæwje tɔyn a gæræje*.

Bɔ kə karê baa â gərə. ³⁷ Nɔɔ ddee læ *Ngonn læ dəw* le, nênje a toje tokə dɔ ndɔ tê læ Nowe. ³⁸ Mba kar tênn le, kete bba karə maann ndi taa lo, kula læ dəwje njaa to kusa kə kay. Daw taaje naan, daw darəje ngaw wase dənên ngannde ndərəng ndɔ tê kə Nowe andə nên mə təkə to tê. ³⁹ Dəjəje marə nên kâra ang ndərəng ndɔ tê kə maann ndi taa lo ngaâ uwade tɔyn aw kə de. Nɔɔ ddee læ *Ngonn læ dəw* a to tokə baann tɔ. ⁴⁰ Yeenn bba, bbo dingawje joo eeje ndɔ a, dâ kunn marê kâra, a dâ kinya ne kə kâra. ⁴¹ Dənênje joo kə aw uruje nên birî, dâ kunn marê kâra, a dâ kinya ne kə kâra.

⁴² «Yeenn a, arje dɔ gɔlse tê, mba ə-gərəje ndɔ kə Əb-bəse a ddee nên ang. ⁴³ Ə-gərəje kə majê: Bbo nje-kəy gərə kar kə nje-bboko a ta ddee nên til tê a, nâ ngəm ta-kəy bbo nâ kinya nje-bboko le karə andə kəy laa ang. ⁴⁴ Mba yeenn bba, sese kara arje dɔ gɔlse tê, mba *Ngonn læ dəw* a ddee kə kar kə aw əjəje to nâ ddee nên le ang.»

Tar dɔ njê-kulaje tê joo

⁴⁵ «Nje-kula kə dda nên kə dɔgɔlê ddəm kəmê arə ddəm kə əbbeje inya njê-kula marêje jia tê karə narəde nên-kusa kə karê to nân wa? ⁴⁶ Maji arê, ne kə əbbeje le təl ddee ingê ta kula tê le. ⁴⁷ Təkɔɔ njaa, m-pa marəse, əbbeje le a kinya nên-kingaje laa tɔyn mə jia tê karə n̄-ngəm. ⁴⁸ Â bbo n̄-to nje-kula kə maji ang a, nâ kəjə nan: «Əbbəmje a ddee njangə ang bbay.» ⁴⁹ Nâ kuru dɔ njê-kula marêje tê le tundade. Nâ kusa nên ngaâ nâ kay nên kə njê-kayje koto. ⁵⁰ Əbbeje le a ddee kə ndɔ kə nəjə ang ddəm kə kar kə nâ gərə ang ddəm. ⁵¹ Əbbeje le a ddeê maji ang ngaâ a kilê lo tê kə daw dila njê-ngəmje tê darə aw nɔnje ddəm aw ngəərje ngangəde ddəm.»

Gusu-tar dɔ ngann mandəje tê dɔku

25 «Yeenn a, *Bbe-kɔn kə darə* a to tokə tar læ marə ngann mandəje dɔku kə otoje lambeje læde ta kaw tila nên kəm dingaw kə nje-taa dənên. ² Njê kə min toje to mbəje, a kəseje kə min toje to njê-kəm-karəje. ³ Mbeeje le otoje lambeje læde, a awje kə ubbu mba kungu mə lambeje tê le ang. ⁴ A njê-kəm-karəje le otoje lambeje læde kə ubbu mə ngann kuje tê. ⁵ Nje-taa dənên le nayn ddee njangə ang bbay le a, bbi a ta tɔlde arə n̄-tibbije tɔyn. ⁶ Kar kə lo mɔngu a, marə dəw ila ko nan: «Nje-taa dənên le aw ddee ngaa bbo! Ə-teeje, ə-tilaje kəmê bbo!»

⁷ «Yeenn ngaâ ngann mandəje le tɔyn ndolje ngaâ unnje kutu gɔl lambeje læde. ⁸ Mbeeje le dujuje njê kə kəmde arə le nan: «Arəjeje ubbu læse ten mba lambeje læje a ta koy.» ⁹ A njê kə kəmde arə le ilade tê nan: Ddəw goto, ubbu læje a kasə lambeje læje ddəm læse ddəm ang. Awje bbeê læ dəwje kə aw labbəje ubbu ta ə-ndokojə læse. ¹⁰ Kar tê kə dawje ta ndoko a, nje-taa

dənên le tee. Njê kə gɔlje rɔde kete le andəje saa kəy kusu taa-naan tê ngaâ dutu ta-kəy le. ¹¹ Goe tê bba kəsə ngann mandəje le ddeeje ngaâ uruje əkii nan: «Bɔy kə maji, bɔy kə maji, ɔru ta-kəy arəje.» ¹² A nilade tê nan: «Tɔkɔɔ njaa m-pa marəse, m-gərəse ang.»

¹³ Go gusu-tar tê nəənn le a, Jeju pa nan: «Yeenn a, arje dɔ gɔlse tê, mba ə-gərəje ndɔə ang ddəm karê ang ddəm.»

Gusu-tar dɔ njê-kulaje tê mota

¹⁴ «Tar Bbe-kɔn læ Lubba a to ddəw kâra baa kə tar læ marə dingaw kə a ta kaw mba tê a, bbar njê-kulaje laa ngaâ inya nên-kingaje laa jide tê. ¹⁵ Narə marə nje-kula kandə narə kɔr min. Narə marê kɔr joo. A narə marê kɔr kâra. Narə dəw kâra asə gue ngaâ naw mba tê le. ¹⁶ Dəw kə inga kandə narə kɔr min le aw labbə nên nên ngaâ inga kandə narə kɔr min dɔə tê tɔ. ¹⁷ Ne kə ninga kɔr joo le naw dda tokə baann tɔ ngaâ ninga kɔr joo dɔə tê tɔ. ¹⁸ A ne kə ninga kɔr kâra le naw nuru buwa niya narə læ əbbeje le məe tê. ¹⁹ Nɔɔ nya goe tê a, əb-bə-njê-kulaje le təl ddee ngaâ unn kutu dujudə karə n̄-tɔjê nên kə n̄-ddaje kə narə laa le. ²⁰ Ne kə ninga kandə narə kɔr min le naw ddee kə marə kandə narə kɔr min kə ninga dɔə tê le ngaâ n̄-pa nan: «Əbbəmje, arəm kandə narə kɔr min, a ye kə kɔr min kə minga dɔə tê â nəənn.» ²¹ Əbbeje pa arê nan: «Maji, ə-to nje-kula kə maji ddəm ə-dda nên kə dɔgɔlê ddəm. Ə-dda nên kə dɔgɔlê kə nên kə ten baa kə mari. Yeenn a, mâ kinya nênje kə bo jii tê. Ə-ddee arə rɔi nəəli səm.» ²² Ne kə narê kandə narə kɔr joo le n̄-ddee tɔ ngaâ n̄-pa nan: «Əbbəmje, arəm kandə narə kɔr joo, a ye kə kɔr joo kə minga dɔə tê â nəənn.» ²³ Əbbeje pa arê nan: «Maji, ə-to nje-kula kə maji ddəm ə-dda nên kə dɔgɔlê ddəm. Ə-dda nên kə dɔgɔlê kə nên kə ten baa kə mari. Yeenn a, mâ kinya nênje kə bo jii tê. Ə-ddee arə rɔi nəəli səm.» ²⁴ Gode tê tɔyn a, ne kə ninga kandə narə kɔr kâra le n̄-ddee ngaâ n̄-pa nan: «Əbbəmje, m-gərə to ə-to dəw kə kətərə. Lo kə ə-dubbu nên tê ang kara, aw uja nên tê. Lo kə ə-tila kandə-ko tê ang kara, aw uja kandə-ko tê. ²⁵ M-bbəəl arə maw miya kandə narə læi le mə buwa tê. Ye â nəənn, ə-taa.» ²⁶ Əbbeje le ilê tê nan: «Nje-kula kə maji ang, nje-dabbə. Ə-gərə to lo kə m-dubbu nên tê ang kara maw muja nên tê. Lo kə m-tila kandə-ko tê ang kara, maw muja kandə-ko tê. ²⁷ Bbo baann a, mba ddi bba ila narə læm le lo ngəm narə tê, ta bbo m-təl a, minga narə læm le ddəm marə narə dɔə tê ddəm ang wa? ²⁸ Ə-taaje kandə narə kə kɔr kâra le jia tê arəje nje-kula kə ee kə kandə narə doro kâra le. ²⁹ Mba dəw kə nên laa to a, dâ kila marê dɔə tê karê karə nên-kinga laa banya. A dəw kə nên laa goto, nên laa njaa kara dâ taa jia tê. ³⁰ A ne nje-kula kə kari baa nəənn le, ilêje ddaka lo tê kə ndul, lo tê kə dəwje aw nɔnje ngaâ aw ngəərje ngangəde tê.»

Sariya kâ ddotu ndo tâ

³¹ «Ndo kâ *Ngonn læ dæw* a ddee kâ *anjaje* laa tɔyn mə piti tē laa a, nâ kisi do ngende-mbay tē laa kâ to nēn-piti. ³² Dæwje tɔyn kâ do nangə tē a mbɔnje naan nɔn tē ngaâ nâ kayn horo dæwje tokə nje-nēn-kuul aw kayn horo batəje kə binyaje. ³³ Nâ kungu batəje do ji-kɔlɛ tē, a nâ kungu binyaje do ji-gəle tē. ³⁴ Yeenn ngaâ tɔkə mbay le a pa karə njê kâ do ji-kɔlɛ tē nan: «Sese kâ Bɔmje bbar tar kâ maji dɔse tē le, ə-ddeeje. Ə-taaje *Bbe-kɔn* kâ Lubba gɔl mba tar læse læw baa kâ duninya to le. ³⁵ Mba bbo ddam a, arəmje nēn musa. Kunda ɔn'm a, arəmje maann may. M-to nje-mba a, ə-taamje kə kəy. ³⁶ Kubbu goto rɔm tē a, arəmje kubbu mula. Rɔm tom a, ə-ddee oomje. M-to kəy-kula tē a, ə-ddeeje oomje.» ³⁷ Yeenn ngaâ dæwje kâ gatə gatə le a kilêje tē nan: «*Əbbə-dæwje*, ndo kâ dda bba bbo ddai bba jooi ngaâ jari nēn-kusa wase kunda ɔin bba jari maann ay wa? ³⁸ Ndo kâ dda bba ə-to nje-mba bba jooi ngaâ n-taai kə kəy wase kubbu goto rɔi tē bba jari kubbu ula wa? ³⁹ Ndo kâ dda bba rɔi toi wase ə-to kəy-kula tē bba n-ddee jooi wa?» ⁴⁰ Yeenn ngaâ tɔkə mbay le a kilade tē nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, kar tɔyn kâ ə-ddaje nēnjeenn le kə marə ngakɔm kâ toje to dæwje kâ ten baa nəənn, nays to əman â ə-ddaje səm.»

⁴¹ «Goe tē a, nâ pa karə njê kâ eeeje do ji-gəle tē le nan: «Tuje mbɔrəm tē kə ddam, sese kâ ndu-ndɔl to dɔse tē. Awje dann puru tē kâ aw ɔn kə ndo kə ndo, kâ Lubba gɔl mba əsu kə *anjaje* laa. ⁴² Mba bbo ddam, a arəmje nēn-kusa ang. Kunda ɔn'm, a arəmje maann may ang. ⁴³ M-to nje-mba, a ə-taamje kə kəy ang. Kubbu goto rɔm tē, a arəmje kubbu ang. Rɔm tom, a ə-ddeeje oomje ang ddəm m-to kəy-kula tē, a ə-ddeeje oomje ang ddəm.» ⁴⁴ Yeenn ngaâ dā kilêje tē nan: «*Əb-bəjeje!* Ndo kâ dda bba bbo ddai, kunda ɔin, ə-to nje-mba, kubbu goto rɔi tē, rɔi toi wase ə-to kəy-kula tē bba jumain ang wa?» ⁴⁵ A nâ kilade tē nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, kar tɔyn kâ ngakɔm kâ toje to dæwje kâ ten nəənn, ə-ddaje nēnjeenn le kə marê ang a, yeenn to əman â ə-ddaje səm ang.» ⁴⁶ Dā kaw koo ndoo kə ndo kə ndo, a njê kâ ddaje nēn kə mə Lubba ndiki le a kisije kə təbbə kə to kə ndo kə ndo.»

Tɔkəje læ Jiipije ndikije ta tɔl Jeju

26 *Jeju* pa tarje nəənn le tɔyn tunga a, n-pa narə *njê-njaje goe* tē nan: ² «Ə-gərəje tɔyn to *Pakə* nays ndo joo baa ngaa. Dā kila *Ngonn læ dæw* ji dæwje tē karə n-tɔlɛ kakə-dəsə tē.»

³ Yeenn ngaâ mbayje læ *njê-poloje Lubba* kə *tɔkəje* læ Jiipije mbɔnje naan mə ndoko tē læ Kayipi kə to *tɔkənje-polo Lubba*⁴ ngaâ dunnje ndu ta kuwa *Jeju* kə gusu tɔlɛ. ⁵ A n-paje nan: «Arəje juwêje ndo kusu tē ang, mba a kuju bula.»

Marə denēn ungu yambo do Jeju tē

⁶ *Jeju* ee Betani kəy læ Simɔn kâ læw to *nje-banji* le a, ⁷ marə denēn ddee ngɔsi saa. Denēn le uwa ku kâ yambo kâ gatê ngəng nya ddusu jia tē. Ku le n-dda kə marə ər kə ria nan *albatərə*. Kar kâ Jeju nays ta nēn-kusa tē bbay a, denēn le ungu yambo le do Jeju tē.

⁸ *Njê-njaje go* Jeju tē ooje nēənn le a, nəalde ang ngaâ n-paje nan: «N-tuju yambo nəənn be mba ddi wa? ⁹ Maji ta labbə yambo nəənn kə gatə kâ ngəng ta kayn narê njê-ndooje ang wa?»

¹⁰ *Jeju* gərə tar kâ daw pa le ngaâ pa nan: «Mba ddi bba aw jɔkuje denēn nəənn wa? Nēn kâ maji a n-dda səm. ¹¹ Njê-ndooje aw nays kə se kə ndo tɔyn ang. A əman, mā nays kə se kə ndo tɔyn ang. ¹² Nungu yambo le rɔm tē ta nginan nēn ndo kâ dā dubbum nēn. ¹³ Tɔkɔɔ, njaa m-pa marəse, lo tɔyn kâ dā kila mbər *Tar kâ Maji* nəənn kə tē, duninya tē tɔyn, dā pa tar nēn kâ denēn nəənn dda le ngaâ dæwje a koleje mæde dɔê tē.»

Judas ndiki ta kunn do Jeju

¹⁴ Goe tē a, marə nje-nja go Jeju tē horo marêje tē kâ dɔku gire joo kâ ria nan Judas Iskariyotə aw inga mbayje læ *njê-poloje Lubba*¹⁵ ngaâ pa arəde nan: «Bbo mila Jeju jise tē a, ddi bba â karəmje wa?» Tɔkə *njê-poloje Lubba* arêje kandə narə dɔmota. ¹⁶ Unn kute karə təənn, Judas aw sangə ddəw ta kila Jeju jide tē.

¹⁷ Dɔngɔr ndo *kusu mapa kâ n-dda kə wum ang* le, *njê-njaje gojeju* tē ddee dujeje nan: «Lo kâ dda bba ə-ndiki karə jaw dda muru *Pakə* kə tē jari wa?» ¹⁸ Jeju ilade tē nan: «Awje tɔkə bbe tē rɔ marə ənəng tē. Ə-paje arêje nan: «Nje-nēn-tɔju pa nan: Kar læm ddee ngɔsi ngaa. Mə kəy læi â əman kə *njê-njaje gom* tē ja dda kusu *Pakə* kə tē.» ¹⁹ *Njê-njaje gojeju* tē ddaje nēn kâ nunn ndu narəde karə n-ddaje le ngaâ n-ddaje nēnje mba kusu *Pakə* le.

Jeju tɔju dæw kâ a kunn dɔê

²⁰ Lo-kul a, Jeju isi ta nēn-kusa tē kə njê-njaje goe tē kâ dɔku gire joo le. ²¹ Kar tē kâ daw dusaje nēn a, n-pa nan: «Tɔkɔɔ m-pa marəse, marə dæw kâra horose tē a kilam ji dæwje tē.» ²² Rɔ njê-njaje go Jeju tē le nəalde ang nyɔm ngaâ dede kâra kâra dunnje kutu duje nan: «*Əbbə-dæwje*, to əman wa?» ²³ Nilade tē nan: «Dæw kâ ula jia naan tē səm ka tē nəənn, ne â nâ kilam ji dæwje tē. ²⁴ *Ngonn læ dæw* a koy ddəw kâra baa kə tar kâ Makəuru læ Lubba pa dɔê tē le. A, a to ndoo nya karə dæw kâ a kilê ji dæwje tē. Dæw le, kuje ang maji nya uta.» ²⁵ Judas kâ a kilê ji dæwje tē le duje nan: «Nje-nēn-tɔju, to əman wa?» Jeju ilê tē nan: «Əi njaa ə-pa mban.»

Muru mæ-kâra

²⁶ Kar tæ kâ daw dusaje næn a, *Jeju* unn mapa, aræ wooyo Lubba, tætæ aræ *njê-njaje goe* tæ ngaâ pa nan: «Æ-taaje usaje. Yeenn to da-rôm.» ²⁷ Goe tæ a, nunn maræ ængo *maann-binyæ*, naræ wooyo Lubba ñ-pa nan: «Sese tæyn njaa ayje, ²⁸ yeenn to mæsæm. Mæsæ kâ Lubba çsu næn *dwnwn* kæ dæwje kâ banya, mæsæ kâ kayn mba kœru tar *majangje* kæ ddang. ²⁹ M-pa maræse, unn kute kar tæ nænn, mâ kay *maann-binyæ* nænn ang ngaa, ndæræng ndœ kâ mâ kay næn *maann-binyæ* kâ siki kæ se mæ *Bbe-kœn* tæ læ Bœmje.»

Jeju pa tar læ Piyer kâ a mayn tar laa

³⁰ Dœsuje pa wal Lubba ngaâ ñ-teeje dawje dœ ddingiri *Olibæje* tæ. ³¹ Yeenn ngaâ *Jeju* pa aræde nan: «Til tæ nænn, æ tusumje tæyn kinyamje, mba ñ-dda Makœturu tæ læ Lubba nan:

«Mâ tœl nje-ngæm batæje,
ta kusu batæje le a sanræ naan.»

³² A bbo m-ndol go koy tæ læm a, mâ kaw nginanse kete Galile.»

³³ Piyer pa arê nan: «Le dæwje tæyn tusije inyaije kara, æman mâ kinyai ndœ kâra ang.» ³⁴ *Jeju* ilê tæ nan: «Tœkwœ, m-pa mari, til tæ nænn njaa, kete bba karæ kuran œn, æ pa nan æ-gæræm ang, gœl mota.» ³⁵ Piyer pa arê nan: «Le asæ ta koy sœi kara, karæ m-pa nan m-gæri ang, mâ pa baann ndœ kâra ang.» *Njê-njaje goe* tæ tæyn paje tokæ baann tœ.

Jeju duju Lubba lo tæ kâ Jetesemane

³⁶ Goe tæ a, *Jeju* aw kæ *njê-njaje goe* tæ le lo tæ kâ daw bbar nan Jetesemane ngaâ ñ-pa naræde nan: «Isije lo tæ nænn, a æman, mâ kaw duju Lubba lo tæ kâ yoonn.» ³⁷ Ñ-jin Piyer kæ ngann læ Jebede kâ joo naw kæ de. Rœ unn kutu nææle ang ngaâ bbæal uta dœ tœ. ³⁸ Yeenn a, ñ-pa naræde nan: «Rœm næælæm ang, tokæ næn kâ mâ ta koy be. Æ-naynje nænn. Aræje bbi œru kæmse ang sæm.» ³⁹ Goe tæ a, ñ-ngæsæ kæ kete tœn be ngaâ ñ-tee noso kæ ta mæ, ñ-dæbbæ kæmê nangê ngaâ ñ-duju Lubba ñ-pa nan: «Bœy, bbo ddæw to a, uta ængo kæmto-ndoo nænn kæ ddang. A æ-dda tokæ mæi ndiki bbo tokæ mæm ndiki ang.» ⁴⁰ Ñ-tœl ñ-ddee rœ *njê-njaje goe* tæ kâ mota le a, ningade tæyn dœ bbi tæ. Ñ-pa naræ Piyer nan: «Asæje ta mbætæ bbi sæm mba gœl kar kâra ang wa? ⁴¹ Aræje bbi œru kæmse ang, æ-dujuje Lubba bba karæ osoje mæ næn-nan tæ ang. Ndil dæw ndiki ta dda næn kâ maji njaa, a da-rœ ee kæ singa ang.»

⁴² *Jeju* tœl aw ddæw æw bbay aw nduju Lubba nan: «Bœy, bbo ængo nænn le to ta karæ may njaa, bbo ddæw kâ æ kœru næn kæ ddang goto a, maji karæ æ-dda næn kâ mæi ndiki.» ⁴³ Ñ-tœl ñ-ddee rœ *njê-njaje goe* tæ le a, ningade dœ bbi tæ bbay mba bbi uta dœde aræ ddæw

kæ ta karæ kæmde nayn takæ baa goto. ⁴⁴ Ninyade a naw duju Lubba kâ gœl mota laa bbay. A nœenn le njaa ñ-tœl ñ-duju Lubba le bbay. ⁴⁵ Ñ-tœl ñ-ddee rœ *njê-njaje goe* tæ ñ-pa nan: «Æ-naynje aw tibbije wa? Aw uwaje rœse bbay wa? Kar asæ ngaa, dâ kunn *Ngonn læ dæw* ki-la ji njê-næn-ddaje tæ kâ maji ang. ⁴⁶ Inje aræje jawje! Nje-kunn dœm le ddee ngaa.»

Duwa Jeju

⁴⁷ *Jeju* nayn aw pa tar bbay a, maræ nje-nja goe tæ kâra horo marêje tæ kâ dœku gire joo kâ ria nan Judas le ddee kæ dæwje kâ banya. Duwaje *tœkæ* kiyaje kæ kakæje jide tæ. Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kæ *tœkæje* læ Jiipije æ ulajede. ⁴⁸ Judas, nje-kunn dœ *Jeju* le tœjude næn kâ nâ dda tokæ kete mban. Ñ-pa nan: «Dæw kâ m-to mbia a, to ne, ta uwêje.» ⁴⁹ Njangæ baa njaa a, Judas le ddee ngœsi kæ *Jeju* ngaâ pa arê nan: «Lapiya, Nje-næn-tœju!» Ngaâ ñ-to mbia. ⁵⁰ *Jeju* ilê tæ nan: «Nam'm, næn kâ æ-ddee ta dda le æ-dda.» Yeenn ngaâ dæwje le ddeeje ngœsi kæ *Jeju* ilêje uwêje. ⁵¹ Maræ nje-nja go *Jeju* tæ œru tœkæ kiya laa tuka næn mbi maræ nje-kula læ tœkæ *nje-polo Lubba* ti. ⁵² *Jeju* pa aræ nje-nja goe tæ le nan: «Æ-tœl kæ tœkæ kiya læi ture tæ, mba dæw kâ tœl dæw kæ tœkæ kiya, dâ tœlê kæ tœkæ kiya tœ. ⁵³ Æ-gæræ ang wa? Masæ ta bbar Bœy karæ nula kæ *anjæje* kâ toje to njê-ddæje tokæ banya naræm. ⁵⁴ A bbo m-dda tokæ baann a, tarje kâ Makœturu læ Lubba pa le a ddeeje to næn kâ tœkwœ tokæ baänn wa? Makœturu le pa nan, maji karæ nœenn le to tokæ baann.»

⁵⁵ Goe tæ a, *Jeju* pa aræ dæwje kâ banya le nan: «Æ-ddeeje kæ tœkæ kiyaje kæ kakæje bba ta kuwam næn tokæ næn kâ m-to dæw kâ maji ang wa? Kæ ndœ tæyn, maw misi *kæy-polo Lubba* tæ maw tœju næn, a uwamje ang. ⁵⁶ A nænjeenn tæyn toje bba karæ tar kâ *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba paje Makœturu tæ le ddeeje to næn kâ tœkwœ.» Yeenn ngaâ *njê-njaje goe* *Jeju* tæ le tæyn njaa aynje inyêje.

Daw kæ Jeju œn tœkæ sariya tæ læ Jiipije

⁵⁷ Njê kâ uwaje *Jeju* le awje saa rœ Kayipi tæ kâ to *tœkænje-polo Lubba*. *Njê-gæræje-Ndu* kæ *tœkæje* læ Jiipije mbœnje naan lo tææn. ⁵⁸ Piyer œru goe a, nja ddæw æw saa ndæræng tee næn mæ ndoko tæ læ Kayipi kâ to tœkæ *nje-polo Lubba* le. Nandæ mæ ndoko tæ le ngaâ nisi kæ njê-ngæmje ta-kœy ta koo se næn le a kœsu kœyn tokæ baänn wa?

⁵⁹ Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kæ njê-gangæje sariya læ Jiipije le tæyn daw sangæje maræ tar ta kunda dœ *Jeju* tæ bba ta gangæ næn sariya-yo dœ tæ. ⁶⁰ Njê-tar-najije kâ toje to njê-ngæmje ddeeje tokæ banya ulaje tar tæ tæ. A dingaje næn kâ ta kunda næn tar dœ tæ ang. Dœbœnyê a, maræ dæwje joo ddee paje nan: ⁶¹ «Dæw nænn pa nan: «Masæ ta tœ *kæy-polo Lubba* ta tœl dda ture tæ mæ ndœ

mota t̄. » ⁶² T̄k̄a nje-polo Lubba le in taar ngaâ duje nan: «Tar k̄a â kila t̄a goto wa? Tar k̄a d̄awje aw paje d̄a t̄a n̄aenn, tar d̄di â, â pa d̄e t̄a wa?» ⁶³ A Jeju pa tar ang. Yeenn ngaâ t̄k̄a nje-polo Lubba pa arê nan: «M-duji k̄a ri Lubba k̄a nje-kisi k̄am baa kar̄a ila tar t̄a n̄aenn: ð-to Krist̄a, Ngonn l̄a Lubba wa?» ⁶⁴ Jeju ilê t̄a nan: «ði njaa ð-pa mban. A m-pa mar̄e, bbasinen n̄aenn njaa â kooje Ngonn l̄a d̄aw k̄a isi d̄a ji-k̄ol Lubba t̄a k̄a nje-singa-m̄wngu. A kooje kar̄a t̄a k̄a n̄a kin dar̄a ta d̄dee m̄a mum t̄a t̄. » ⁶⁵ Yeenn ngaâ t̄k̄a nje-polo Lubba le tiir kubbuje k̄a r̄c̄ê t̄a † ngaâ pa nan: «N̄-taji Lubba. D̄di â ta koo tar l̄a njê-tar-najije d̄da n̄en b̄bay wa? Sese njaa ooje taji k̄a n̄-taji Lubba n̄aenn k̄a mbise mban. ⁶⁶ Tar d̄di â ðjaje d̄c̄ê t̄a wa?» Dilêje t̄a nan: «Nas̄a yo.» ⁶⁷ Yeenn ngaâ n̄-tije w̄n̄r̄a k̄amê t̄a, n̄-bbiri-je jide n̄-tundêje n̄en. Marêje tundaje ka-mb̄c̄r̄ê ⁶⁸ ngaâ paje nan: «Krist̄a, ð-pa ar̄a joo, n̄an â undai wa?»

Piyer mayn tar l̄a Jeju

⁶⁹ Karê t̄aenn, Piyer isi ddaka m̄a ndoko t̄a le. Mar̄a nje-kula k̄a den̄en d̄dee nḡosi saa ngaâ pa nan: «ði kara ð-nja k̄a Jeju k̄a to d̄aw k̄a Galile n̄aenn le t̄. » ⁷⁰ A Piyer mayn k̄am d̄awje t̄a t̄yn nan: «M-ḡar̄a tar k̄a ð-ndiki ta pa n̄aenn ang.» ⁷¹ Nunn dd̄aw ta k̄utu ngaâ n̄-tee ta-ndoko t̄a le a, mar̄a nje-kula k̄a den̄en dang ooe ngaâ pa ar̄a njê k̄a isije lo t̄aenn nan: «D̄aw n̄aenn nja k̄a Jeju k̄a Najaret̄a le t̄. » ⁷² Piyer unda yo ngaâ mayn b̄bay nan: «M-ḡar̄a dingaw n̄aenn ang.» ⁷³ Ngaji goe t̄a a, njê k̄a eeje t̄aenn le awje nḡosi k̄a Piyer le ngaâ paje arê nan: «Ee horo d̄awje t̄a l̄a Jeju njaa. Tar pa l̄ai njaa t̄ju.» ⁷⁴ Yeenn ngaâ nunn kutu kunda yo pa nan: «M-ḡar̄a dingaw n̄aenn ang. Bbo m̄ar̄a nḡem a, maji kar̄a ndu-nd̄w̄l l̄a Lubba to d̄om t̄a.» Karê t̄aenn njaa kuran n̄on. ⁷⁵ Piyer ole m̄ê d̄a tar t̄a k̄a Jeju pa arê nan: «Kete bba kar̄a kuran n̄on, â mayn tar l̄am pa nan ð-ḡar̄am ang ḡol mota» le. Ngaâ n̄-tee ddaka n̄-n̄on nya.

Daw k̄a Jeju n̄on Pilat̄a t̄a

27 K̄a ðnd̄w̄ baa njaa, m̄bayje l̄a njê-poloje Lubba k̄a t̄k̄aje l̄a Jiipije t̄yn unnje ndude kar̄a n̄-t̄ol Jeju. ² Duwêje n̄-t̄êje ngaâ n̄-d̄eeje saa dulêje ji ngonn m̄bay Pilat̄a t̄a.

Tar yo l̄a Judas

³ Judas k̄a ila Jeju ji d̄awje t̄a le oo tar sariya-yo k̄a n̄-ganḡa d̄a Jeju t̄a le a, k̄aj̄e laa j̄k̄ê nya. N̄-t̄al k̄a kand̄a nar̄e k̄a d̄omota le nar̄a m̄bayje l̄a njê-poloje Lubba k̄a t̄k̄aje l̄a Jiipije le. ⁴ N̄-pa nar̄ade nan: «M-dda n̄en k̄a maji ang, m̄ba mila d̄aw k̄a d̄da n̄en k̄a maji ang k̄ara ang ji d̄awje t̄a kar̄a n̄-t̄lê.» Dilêje t̄a nan: «Osoje t̄a

† Bbeê l̄a Jiipije, bbo mar̄a d̄aw k̄a bo tir kubbu laa a, yeenn t̄ju to wungu c̄ên nya. Yeenn to n̄en k̄a nḡang nya. T̄k̄a nje-polo Lubba ee k̄a dd̄aw ta tiir kubbu k̄a r̄c̄ê t̄a ang t̄.

ang. Yeenn ooi.» ⁵ Judas sanr̄e nar̄e le m̄a k̄ay-polo Lubba t̄a ngaâ aw ila kula. ⁶ M̄bayje l̄a njê-poloje Lubba le ndejeje nar̄e le ngaâ paje nan: «Ndu ar̄a dd̄aw ta nḡem nar̄e k̄a be n̄aenn lo nḡem nar̄e t̄a k̄a m̄a k̄ay-polo Lubba t̄a ang, m̄ba to nar̄e m̄as̄a.» ⁷ Duwaje d̄a naan ngaâ dunnje nar̄e le n̄-ndokoje n̄en nd̄w̄ l̄a mar̄a nje-kubba jo ta d̄da to lo dubbu yo njê-m̄baje. ⁸ M̄ba yeenn bba daw b̄bar n̄en nd̄w̄ le nan «nd̄w̄-m̄as̄a» nd̄ar̄ang bbok̄anen. ⁹ Yeenn bba tar l̄a Lubba k̄a Jeremi k̄a to nje-kila m̄bar tar laa pa le d̄dee to tar k̄a t̄k̄w̄. Tar le nan: «N̄-taaje kand̄a nar̄e d̄omota. Yeenn to gat̄a d̄aw k̄a ngann Ijarayelje t̄ju le. ¹⁰ Dar̄aje nar̄e le m̄ba ndoko n̄en nd̄w̄ l̄a nje-kubba jo k̄a turu ndu k̄a ðbb̄a-d̄awje unn ar̄am.»

Pilat̄a duju tar Jeju

¹¹ Daw k̄a Jeju n̄on ngonn m̄bay Pilat̄a t̄a. Ngonn m̄bay le duje nan: «ð-to t̄k̄a m̄bay l̄a Jiipije wa?» Jeju ilê t̄a nan: «ði njaa ð-pa mban.» ¹² M̄bayje l̄a njê-poloje Lubba k̄a t̄k̄aje l̄a Jiipije aw undaje tar d̄c̄ê t̄a a, nilade t̄a k̄ara ang. ¹³ Yeenn ngaâ Pilat̄a duje nan: «Oo tarje t̄yn k̄a daw dunda d̄a t̄a n̄aenn ang wa?» ¹⁴ A nilê mar̄a tar t̄a k̄ara ang. To n̄en k̄a dum d̄a Pilat̄a le.

N̄-ganḡa sariya-yo d̄a Jeju t̄a

¹⁵ Nd̄a kusu Pak̄a t̄a k̄ara k̄ara t̄yn, ngonn m̄bay le aw t̄ru mar̄a d̄aw k̄ay-kula t̄a. To d̄aw k̄a d̄awje k̄a banya ndikije kar̄a n̄c̄r̄ê bba. ¹⁶ A kar̄e t̄aenn, mar̄a d̄aw k̄a ria b̄bar nya ee k̄ay-kula t̄a le. Ria nan Jeju Barabas. ¹⁷ Pilat̄a duju d̄awje k̄a banya k̄a m̄b̄onje naan le nan: «N̄an bba ð-ndikije kar̄a m̄c̄r̄ê mar̄e wa? Barabas wase Jeju k̄a daw b̄barê nan Krist̄a le wa?» ¹⁸ M̄ba Pilat̄a ḡar̄a k̄a majê to m̄a â dunda k̄a Jeju bba duwêje dulêje jia t̄a.

¹⁹ Kar t̄a k̄a Pilat̄a isi ngende-ganḡa sariya t̄a le b̄bay a, den̄en laa ula pa arê nan: «Ula tai tar t̄a l̄a d̄aw k̄a gat̄a gat̄a n̄aenn ang. M̄ba til t̄a n̄aenn, moo ndoo nya m̄a nin t̄a m̄b̄ê.»

²⁰ A m̄bayje l̄a njê-poloje Lubba k̄a t̄k̄aje l̄a Jiipije tulaje d̄awje k̄a banya le kar̄a n̄-dujeje dar̄a n̄c̄ru Barabas a ta n̄-t̄ol Jeju. ²¹ Ngonn m̄bay le t̄al dujude nan: «Horo d̄awje t̄a k̄a joo n̄aenn, n̄an bba ð-ndikije kar̄a m̄c̄r̄ê mar̄e wa?» A dilêje t̄a nan: «Barabas!» ²² Pilat̄a dujude b̄bay nan: «D̄di â mâ d̄da k̄a Jeju k̄a daw b̄barê nan Krist̄a le wa?» Dede t̄yn njaa dilêje t̄a nan: «Ar̄a n̄-t̄lê kak̄a-d̄as̄a t̄a!» ²³ Pilat̄a dujude nan: «M̄jang d̄di â n̄-dda wa?» A dunnje kutu kuru ðkii k̄a singa b̄bay nan: «Ar̄a n̄-t̄lê kak̄a-d̄as̄a t̄a!»

²⁴ Pilat̄a oo to n̄a kas̄a d̄da mar̄a n̄en dang ang ngaâ d̄awje le aw ȳk̄aje lo k̄a kete kete a, nunn maann n̄-toko n̄en jia k̄am d̄awje t̄a k̄a banya le n̄-pa nan: «Tar yo l̄a dingaw n̄aenn a kuwa d̄om ang. Oose.» ²⁵ D̄awje k̄a banya le t̄yn ilêje t̄a nan: «M̄aji kar̄a tar yo laa le

oso dɔje t̄ k̄ dɔ ngannje t̄.»²⁶ Yeenn ngaâ Pilatə ɔru Barabas arəde. Narə n̄-tunda *Jeju* k̄ ndəy ngaâ nulē jide t̄ karə n̄-tl̄ē kakə-dəsə t̄.

Mbambaje ɔjuje Jeju kokoje n̄n

²⁷ Mbambaje lə Pilatə awje k̄ *Jeju* lo gangə sariya t̄ laa ngaâ kəsə mbambaje le tɔyn mbɔnje naan dɔē t̄. ²⁸ N̄-tɔruje kubbuje laa rɔē t̄ ngaâ dulēje kubbu k̄ ngal k̄ kasɛ. ²⁹ N̄-peteje kula k̄ to konn to *əɟkudɔ* dundaje dɔē t̄. Dulaje marə k̄rə mu jia t̄ k̄ kɔl ngaâ dɔsujə məkəjə-gɔlde nangə n̄n t̄, n̄-kokeje n̄-paje nan: «Lapiya, tɔkə mbay lə *Jiipije!*»

³⁰ N̄-tije wənrə dɔē t̄ ngaâ n̄-taaje k̄rə mu le dunda n̄n dɔē. ³¹ Dɔjēje n̄-kokoje n̄n n̄-tunga a, dɔruje kubbu k̄ kasɛ k̄ rɔē t̄ le ngaâ n̄-təlje dulēje kubbuje laa. Goe t̄ a, n̄-teeje saa ta kaw t̄l̄ē kakə-dəsə t̄.

N̄-bbərə Jeju kakə-dəsə t̄

³² Mbambaje le injə mə bbe t̄ le aw teeje saa k̄ dda-ka a, dingaje marə dingaw k̄ bbe t̄ k̄ Sirenn, ria nan Simɔn. Duwēje darə noto *kakə-dəsə* lə *Jeju* le. ³³ Daw teeje lo t̄ k̄ daw bbar nan Gəlogota k̄ kandē nan: «Lo ka-dɔ-dəw je» a, ³⁴ darəje *Jeju* *bən* k̄ dungu n̄n k̄ maji ang məɛ t̄ karə nay. A *Jeju* le nan oo a, mbəta ta kay. ³⁵ N̄-bbərəje kakə-dəsə t̄ le ngaâ n̄-ddɔje mbari n̄-kaynje n̄n naan kubbuje laa. ³⁶ Goe t̄ a, disije lo t̄ənn ta ngəmē.

³⁷ N̄-dda marə makəturə n̄-bbərə ər dɔē t̄ ta tɔju n̄n gəl n̄n k̄ n̄-gangə n̄n sariya dɔē t̄ le nan: «Dəw nəənn to *Jeju*, tɔkə mbay lə *Jiipije.*»

³⁸ N̄-bbərə nj̄-bbokoje joo kakə-dəsəje t̄ mbɔr̄ē t̄ tɔ. Marē k̄rə ər kɔl, a marē k̄rə ər gəl.

³⁹ Dəwje k̄ aw ndayje lo t̄ənn tukaje dɔde tajēje n̄n. ⁴⁰ N̄-paje darēje nan: «Əi k̄ ə-ndiki ta tɔ *kəy-polo Lubba* ta təl dda marē ture t̄ mə ndɔ mota t̄ le, bbo ə-to Ngonn lə Lubba a, aji roi əi njaa bbo in *kakə-dəsə* t̄ le uru nangə!»

⁴¹ Mbayje lə *nj̄-poloje Lubba* k̄ *nj̄-gərəje-Ndu* k̄ tɔkəje lə *Jiipije* kokeje tɔ paje nan: ⁴² «Naji marə dəwje, a nasə kaji da-rɔē njaa ang! Tɔkə mbay k̄ *Ijarayel* le ə nəənn wə? Bbo nin *kakə-dəsə* t̄ nuru nangə a, ja kunn məje karē. ⁴³ Nunda məē dɔ Lubba t̄ ngaâ n̄-pa nan n̄-to Ngonn lə Lubba. Bbo Lubba ndike a, maji karə najē bbasinən nəənn.»

⁴⁴ Nj̄-bbokoje k̄ n̄-bbərəde *kakə-dəsəje* t̄ le tajēje tokə baann tɔ.

Koy lə Jeju

⁴⁵ Unn kute gɔl kar dɔku gire joo t̄ ndərəng gɔl kar mota k̄ lo-kul t̄, lo ndul dɔ nangə t̄ le tɔyn. ⁴⁶ A ta tee gɔl kar t̄ k̄ mota a, *Jeju* uru əkii k̄ singa nan: «Eli,

† To n̄n k̄ dəwje k̄ Rɔm aw unguje mə bən t̄ arə dəwje k̄ daw ta t̄l̄de dɔ kakə-dəsə t̄ bba kara dooje ndoo nya ang.

Eli, laman sabakatani!» Kandə tar le nan: «Lubba ləm, Lubba ləm, mba ddi bba inyam wa?»⁴⁷ Marə dəwje k̄ eeje lo t̄ənn le ooje tar lə *Jeju* le a, n̄-paje nan: «Naw bbar *Eli.*»⁴⁸ Marə dəw k̄rə horode t̄ ayn k̄ ngɔru aw unn marə ta-kubbu ula mə *maann-binyə* t̄ k̄ masə ngaâ n̄-kə ta k̄rə mu t̄ nula narə *Jeju* karə ay. ⁴⁹ A marēje paje nan: «N-nginan joo se *Eli* a ddee kajē wa?»

⁵⁰ *Jeju* təl uru əkii k̄ singa bbay ngaâ kəwn laa tee. ^{††51} Karē t̄ənn njaa, kubbu k̄ n̄-to n̄-gangə n̄n mə *kəy-polo Lubba* tiir dannə joo, in taar uru bəər. Nangə yəkə ngaâ ərje ribbaje.⁵² Ta buwa-yoje t̄əyn ngaâ dəwje k̄ ooje məde t̄ k̄ Lubba bba oyje ndolje. ⁵³ Dinje mə buwa-yoje t̄ le n̄-teeje ngaâ go ndol t̄ k̄ *Jeju* ndol le a, dandəje Jerujalem k̄ to bbe k̄ maji tɔyn arə dəwje nya oojede.

⁵⁴ Nje-kɔn dɔ mbambaje k̄ Rɔm k̄ mbambaje k̄ daw ngəmje *Jeju* le dooje nangə k̄ aw yəkə k̄ n̄nje k̄ toje le a, bbəəl uta dɔde nya ngaâ n̄-paje nan: «Dəw nəənn to Ngonn lə Lubba njaa.»

⁵⁵ Dənēnje tokə banya eeje t̄ənn, darje ddəw əw bba daw dooje n̄njeenn le, to dede k̄ dinje k̄ *Jeju* Galile nu n̄-dannēje mba dda kula karē. ⁵⁶ Horo dənēnje t̄ənn le, *Mari* k̄ Magədala k̄ *Mari* k̄ uju Jakə de k̄ Jojɛpə k̄ kɔn ngann lə Jebede, deeje t̄ənn.

Dila niinn Jeju mə buwa-yo t̄

⁵⁷ Lo-kul a, marə nje-n̄n-kinga k̄ to dəw k̄ bbe t̄ k̄ Arimate ddee tee. Ria nan Jojɛpə. Ne kara n̄-to *nje-nja gojeju* t̄ tɔ. ⁵⁸ Naw noo Pilatə, n̄-duju niinn *Jeju* le. Yeenn ngaâ Pilatə unn ndu karə darē niinn le. ⁵⁹ Jojɛpə unn niinn le, n̄-kə k̄ kubbu k̄ siki k̄ n̄n-yərəw ɔru ang ⁶⁰ ngaâ nila buwa-yo t̄ laa ne njaa k̄ narə duru darē tokə siki bbay mə ər t̄. Goe t̄ a, n̄-ndubbu marə tɔkə ər nutu n̄n ta buwa-yo le ngaâ nɔtu †. ⁶¹ *Mari* k̄ Magədala k̄ marə *Mari* k̄ deeje t̄ənn, disije nangə, kəmde to k̄ buwa-yo t̄ le.

Mbambaje aw ngəmje buwa-yo lə Jeju

⁶² Lo-karē, go ndɔ gɔl n̄nje mba ndɔ-kuwa-rɔ t̄ a, mbayje lə *nj̄-poloje Lubba* k̄ *Parijinyeje* awje naan t̄ k̄rə baa rɔ Pilatə t̄, ⁶³ n̄-paje nan: «Dəw k̄ bo, jole məje to, dɔ ndɔ t̄ k̄ nje-kərə dəwje nəənn le nayn n̄n kəm baa bbay le, n̄-pa nan: «Ndɔ mota go yo t̄ ləm a, mâ ndol.»⁶⁴ Yeenn a, unn ndu arə n̄-ngəm buwa-yo le ndərəng ndɔ mota. Baann ang a, *nj̄-njaje goe* t̄ a ddee bbokoje niinnē a, dā paje karə dəwje nan ne ā n̄-ndol. Ngəm k̄ guku nəənn a kuta ye k̄ kete bbay.»^{††65} Pilatə pa arəde nan: «Nj̄-ngəmje ta lo ā nəənn. Awje arəje n̄-ngəmje buwa-yo le tokə məse

†† Koy lə *Jeju* to ne njaa ninya kəwn laa narə tee. † Buwa-yo lə *Jiipije* to mə nangə t̄ ang. Daw ddaje buwa le mə ər t̄ bba daw dubbu n̄n yoje ləde. †† Dəwje le əjaje to dngɔr ngəm lə *Jeju* to pa k̄ n̄-pa nan n̄-to Mesi. Joo laa *Jeju* pa nan n̄n koy ngaâ ndɔ mota laa, n̄ ndol. Oo 26:63-64.

ndiki.»⁶⁶ Dawje buwa-yo tã le ta koo gusu kã ta ngãm nãn tã. Ñ-ddaje marã ãndaji ər tã kã ta buwa-yo tã le ngaã dundaje njê-ngãmje ta lo tã tã.

Jeju kã oy le ndol

28 Go *ndɔ-kuwa-rɔ* tã læ Jiipije kã to dɔngɔr ndɔ a ta kunn-kute a, kã ãndɔɔ baa, *Mari* kã Magədala kã *Mari* kã kãra dawje ta koo buwa-yo le.² A ta koo a, nangã yøkã kã singa. Marã *anjã* læ *əbbã-dəwje* in darã ddee ndubbu ər le kã ddang ngaã isi dɔ tã.³ Ñ-ndɔn-rɛn tokã ndi kã tãel ngaã kubbu laa nda tokã læ nɛyn.⁴ Njê-ngãmje buwa-yo le bbəəlje nya ngaã isaje. Disije tokã læ dəwje kã oyje.⁵ A *anjã* le pa arã dɛnɛnje le nan: «Sese, ə-bbəəlje ang, mba m-gərã to aw sangəje *Jeju* kã ñ-tɔlɛ kakã-dəsã tã le.⁶ Nee nãnn ang, ñ-ndol tokã ñ-pa le. Ə-ddee ooje lo kã dilɛ tã le.⁷ Awje njangã aw paje arã *njê-njaje goe* tã, ə-paje nan: «Ñ-ndol ngaã naw ta nginanse kete Galile. A kooje nunn.» Tarɛ njaa m-pa marãse mban nãnn.»

⁸ Dɛnɛnje læ ɔtuje buwa-yo tã le kã ngɔru. Bbəəl uta dɔde ddãm rɔde nãelde nya ddãm ngaã daw paje tar le darã *njê-njaje go* Jeju tã.⁹ A ta koo a, *Jeju* tee nɔnde tã aw tila kãmdɛ ngaã pa arãde nan: «Lapiya lãse!» Dɛnɛnje le ddeeje ngɔsi saa ngaã dɔsuje mækəjã-gɔlde nɔn tã, duwaje gɔlɛ ñ-walɛje nãn.¹⁰ Yeenn ngaã *Jeju* pa arãde nan: «Ə-bbəəlje ang, aw paje arãje ngakɔn'm-je arãje dawje Galile. Lo kã nunn ã dã koomje tã †.»

† 12:49

Tar læ njê-ngãmje ta buwa-yo kã paje

¹¹ Dɛnɛnje le naynje ddəw-boð bbay a, marã dəwje kã ngãmje ta buwa-yo le tãlje awje tɔkã bbe tã aw ɔru-je gəl nãnje tɔyn kã toje le arãje mbayje læ *njê-poloje Lubba*.¹² *Tɔkənjê-poloje Lubba* le mbɔnje naan kã *tɔkəje* læ Jiipije ngaã dooje ta naan. Goe tã a, darãje njê kã ngãmje ta buwa-yo le narɛ kã bo,¹³ ñ-paje darãde nan: «Ta ə-paje nan: «Kar kã n-nayn jaw tibbi bbay ã *njê-njaje go* Jeju tã le ddeeje til tã ddee bbokoje niin-nɛ.»¹⁴ Bbo Pilatə oo tarɛ a, ja gərã gusu kã ta pa nãn karã ñ-ndiki tã. A sese ã kingaje tar ang.»¹⁵ Njê-ngãmje ta buwa-yo le taaje narɛ le ngaã ddaje nãn le kã turu ndu kã darãde le. Tar nãnn le nja horo *Jiipije* tã ndərang bbokənɛn.

Jeju ula njê-njaje goe tã

¹⁶ *Njê-njaje goe* Jeju tã kã naynje dɔku gire kãra le awje Galile dɔ ddingiri tã kã ñ-tɔjude le.¹⁷ Dooje a, dɔsuje mækəjã-gɔlde nangɔ. A marɛje aw maynje tar bbay.¹⁸ *Jeju* ddee ngɔsi kã de, pa arãde nan: «Lubba arãm singa tɔyn darã ddãm nangɔ ddãm.¹⁹ Yeenn a, awje rɔ gəl-dəwje tã tɔyn kã dɔ nangɔ tã. Ə-ddajede to *njê-njaje gom* tã ta ə-ddajede *batɛm* kã ri Bɔ, ri Ngonn kã ri *Ndil-mã-nda*.²⁰ Ə-tɔjujede arãje ñ-ddaje nãn kã turu nduje tɔyn kã munn marãse. Ooje, mã nayn kã se kã ndɔ tɔyn ndərang dduu ndɔ tã.»

Markə

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Tar k̄ Maji k̄ Markə dda makəturu t̄ le, to mba njê-mə-kunnje k̄ marêje gəlde to Jiipije ang.

Makəturu le (8:27 ; 16:20) dda arə dəw gərə n̄nje k̄ t̄ju to Jeju to Ngonn lə Lubba.

Dɔ ndɔje t̄ lə Jeju le, marə gəl-dəwje kə Rɔmenje əjəje to lubbaje banyaje nya. Dede le dooje dəwje k̄ bo to lubbaje. Dəjəje to daw ddaje n̄nje k̄ dum dɔ dəwje, n̄nje ləde aw nja kə majê ngaâ marə n̄nje k̄ nyade goto. Yeenn bba dəwje aw ndiki tar ləde nya.

A Jeju to Ngonn lə Lubba k̄ ndiki t̄ ta dda rɔê to dəw njaa ddəm ta koo ta Lubba ddəm. N̄nje n̄nje le dda bba arə noo ndoo ngaâ noy. Njê-njaje go Jeju t̄ njaa kara gərəje n̄nje n̄nje le njangə baa ang. N̄-tusuje Jeju dinyêje kar t̄ k̄ d̄a ta gangə sariya-yo dɔê t̄. Marə baw-ddɔ lə Rɔmenje â aa Jeju k̄ aw oy le ngaâ pa nan: «Dəw n̄nje to Ngonn lə Lubba t̄kɔɔ njaa!»

Bbo Jeju aw pa tar k̄ d̄e ne t̄ njaa a, n̄-t̄ju rɔê to . Tar n̄nje t̄ju dəw k̄ Lubba arê singa-mɔngu t̄yn, singa-mɔngu k̄ ta gangə n̄nje sariya wase ta kɔru n̄nje tar dɔ dəw t̄ njaa kara Lubba arê (Daniyel 7:13 ndərəng 14).

Tar n̄nje t̄ju to Jeju to dəw njaa t̄. Tar n̄nje le t̄ju n̄nje k̄ to lo-kiyê t̄ rɔ Jeju t̄ kə kula laa k̄ n̄-ddee ta dda.

Tar k̄ Maji k̄ Markə dda le ila tar-duju t̄ k̄ nan: Dəw k̄ara asə ta kila t̄ njangə baa ang. Makəturu lə Markə dda arə dəw unn go ddəw k̄ Jeju nja n̄nje. Makəturu le umanje karə n-gərə jann jann se Jeju to n̄nje wa?

Jan-Batise duju dəwje karə turuje m̄de

1 Kunn-kutu *Tar k̄ Maji* k̄ dɔ *Jeju-Kristə* Ngonn lə Lubba t̄ â n̄nje. ² Lubba pa makəturu t̄ lə Ejayi k̄ to *nje-kila mbər tar* laa nan:

«Əman Lubba, m̄ kula marə nje-kula ləm n̄nje t̄ karə dda ddəw ləi ari.

³ Dəw le â aw uru əkii m̄ kɔr t̄ nan:

«Ə-ddaje ddəw lə *Əbbə-dəwje*.

Arəje ddəwje laa ndɔjuje kə majê.» »

⁴ Yeenn bba *Jan-Batise* unda lo tee m̄ kɔr t̄, naw nila mbər narə dəwje karə ingaje *batem* ta t̄ju to *n̄-turuje m̄de* bba karə tar *majang* ɔru dɔde t̄. ⁵ Dəwje t̄yn k̄ dɔ nangə Jude t̄ kə njê k̄ Jerujaləm dawje rɔê t̄. N̄-paje *majang* ləde kə ddaka darəje Jan ddade *batem* maann Jurden t̄.

⁶ *Jan* ula kubbu k̄ n̄-dda kə biin *jambal* ngaâ n̄-t̄ bbərə kə kula əndaar. N̄nje-kusa laa to əbeteje kə t̄jə.

⁷ Nila mbər narə dəwje nan: «Dəw k̄ aw ddee gom t̄ ngəng utam. Masə ta kula dɔm nangê tutu kula n̄nje-gɔl laa ang. ⁸ Əman m-ddase *batem* maann, a ne, n̄ ddase *batem* *Ndil-mə-nda*.»

Jan dda Jeju Batem

⁹ Karê t̄ənn, *Jeju* in Najaretə nangə t̄ k̄ Galile ddee ngaâ *Jan* ddeê *batem* maann Jurden t̄. ¹⁰ A kar t̄ k̄ Je-

ju in mə maann t̄ le aw tee kə ddaka a, oo ta dara k̄ t̄əyn ngaâ *Ndil* aw ddisi kə dɔê t̄ tokə lə dər. ¹¹ Marə ndu bbar mə dara t̄ nan: «Ə-to ngonnəm k̄ m-ndikii nya. Əi â minga rɔ-nəəl mbai.»

Əsu nan Jeju m̄ kɔr t̄

¹² Njangə baa goe t̄ a, *Ndil* le aw kə Jeju le m̄ kɔr t̄. ¹³ N̄-nayn m̄ kɔr t̄ le ndɔ dɔɔ ngaâ *Satan* n̄nje. N̄-nayn kə daje k̄ muŭ ngaâ *anjəje* aw ddaje saa.

Jeju unn kutu kula laa Galile

¹⁴ Go kila t̄ k̄ dila *Jan* kəy-kula t̄ a, *Jeju* aw Galile aw ila mbər *Tar k̄ Maji* lə Lubba. ¹⁵ N̄-pa nan: «Kar k̄ Lubba ɔju le asə ngaâ *kɔn-mbay lə Lubba* ddee ngɔsi ngaa. *Ə-turuje m̄se* bbo ooje m̄se t̄ kə *Tar k̄ Maji*.»

¹⁶ Kar t̄ k̄ Jeju aw nja kar t̄kə dangə t̄ k̄ Galile a, noo njê-ndɔn-maannje joo. To Simɔn de kə ngokɔn Andere â daw dilaje ddəngə daw ddaje n̄nje ndɔn m̄ t̄kə dangə t̄ le. ¹⁷ *Jeju* pa arəde nan: «Unnje gom a, m̄ dda karə ə-ddeeje to njê-ddaje ndɔn dəwje.»

¹⁸ Njangə baa njaa, dinyaje ddəngəje ləde le, dunnje goe.

¹⁹ *Jeju* ngəsə kə kete t̄n be a, oo Jakə de kə ngokɔn *Jan* k̄ toje to ngann lə Jebede m̄ t̄kə to t̄ ləde, daw m̄seje ddəngəje ləde. ²⁰ Njangə baa njaa Jeju le

bbarde. Dinyaje bɔdede Jebede kə njê-kulaje mə tɔkə to t̄ le a dunnje go Jeju.

Jeju tubba ndil k̄ maji ang rɔ marə dingaw t̄

²¹ Jeju kə njê-njaje goe t̄ dawje bbe t̄ k̄ Kapernawum. *Ndɔ-kuwa-rɔ* a, nandə mə *kəy mbɔn-naan* t̄ lə Jiipije ngaâ nunn kutu t̄ju n̄n. ²² Gusu k̄ naw t̄ju n̄n n̄n le gangə singa dəwje k̄ aw ooje n̄n-t̄ju laa le. Mba ne, naw t̄ju n̄n tokə lə mbay-bbe bbo n̄-t̄ju n̄n le tokə *njê-gərəje-Ndu* aw t̄juje ang.

²³ Karê t̄ənn njaa, mə *kəy mbɔn-naan* t̄ le, marə dingaw k̄ *ndil k̄ maji ang* isi məê t̄ ee t̄ənn t̄. Dingaw le uru əkii nan: ²⁴ «Jeju k̄ Najarətə, ddi â ə-ndiki ta dda kə je wa? Ə-ddee ta t̄lje wa? M-gəri kə majê. Ə-to dəw k̄ Lubba *undai dang* ngaâ ulai.» ²⁵ Jeju ndangə ndil k̄ maji ang le, nunn ndu narê nan: «Utu tai bbo ə-tee rɔ dingaw t̄ n̄ənn kə ddang.» ²⁶ *Ndil k̄ maji ang* le yəkə dingaw le kə singa ngaâ unda əkii tee n̄n kə ddang. ²⁷ Dɔ dəwje le t̄yn ayn arə n̄-dujuje naan nan: «Ddi â be n̄ənn wa? N̄n-t̄ju k̄ siki kə singa kɔn-mbay â n̄ənn. Dingaw n̄ənn unn ndu arə *ndilje k̄ maji ang* njaa kara ooje t̄ê wa?» ²⁸ Yeenn ngaâ ri Jeju aw bbar dɔ nangə Galile t̄ t̄yn.

Jeju aji mum Piyerje k̄ rɔê toe

²⁹ Jeju in *kəy mbɔn-naan* t̄ lə Jiipije le tee ngaâ ne kə Jakə kə *Jan* dawje kəy lə Simɔn de kə Andere. ³⁰ Mum Simɔnje k̄ den̄n to tuwa rɔ-to t̄, rɔê tunga nya. A tee k̄ Jeju tee be a, n̄-pa tarê darê. ³¹ Jeju ddee ngɔsi saa, uwa jia arə nin taar. A rɔê k̄ tunga le wul ngaâ nunn kutu karəde n̄n-kusa.

Jeju aji njê-rɔ-toje nya nya

³² Lo-kul t̄ k̄ kar andə a, dəwje otoje njê-rɔ-toje t̄yn kə njê k̄ *ndilje k̄ maji ang* toje məde t̄ ddeeje kə de rɔ Jeju t̄. ³³ Dəwje t̄yn k̄ mə tɔkə bbe t̄ le mbɔnje naan ta-kəy t̄ le. ³⁴ Jeju aji njê-rɔ-toje nya nya ngaâ tubba *ndilje k̄ maji ang* rɔ marêje t̄. A ninya ddəw narə *ndilje* le n̄-paje tar ang, mba *ndilje* le gərəje kə majê.

Jeju ila mbər Tar k̄ Maji Galile

³⁵ Lo-karê t̄ kə əndɔɔ k̄ lo nayn uja ang bbay a, Jeju in mə tɔkə bbe t̄ le tee aw lo t̄ k̄ iya rɔê aw duju Lubba. ³⁶ Simɔn de kə njê-marêje dawje kə ngɔru ta sangê. ³⁷ Dingêje ngaâ n̄-paje darê nan: «Dəwje t̄yn aw sangije.» ³⁸ A Jeju pa arəde nan: «Jawje k̄ ddang, jawje bbeje t̄ k̄ mbɔrje t̄ n̄ənn. Maji karə mila mbər tar n̄ənn nunn t̄. Mba yeenn njaa Lubba ulam mbêê.» ³⁹ Yeenn ngaâ n̄-nja nangə Galile t̄ t̄yn. Naw t̄ju Tar k̄ Maji mə *kəy mbɔn-naanje* t̄ lə Jiipije k̄ nangə t̄ənn ngaâ n̄-tubba *ndilje k̄ maji ang*.

Jeju aji marə nje-banji

⁴⁰ Marə *nje-banji* ddee rɔ Jeju t̄, ɔsu məkəjə-gɔlê nɔn̄n t̄ ngaâ dda rɔê to ndoo nɔn̄n gɔlê t̄ nan: «Bbo ə-ndiki a, a kasə ta dda karə m-ddee maji.» ⁴¹ Jeju le ooe a, n̄-ddeê ndoo ngaâ nula jia nɔrê n̄n n̄-pa nan: «M-ndiki t̄, ə-ddee maji.» ⁴² Njangə baa njaa a, *banji* le go-to rɔ dingaw t̄ le arə rɔê ddee maji. ⁴³ Jeju ndɔru mbi dingaw le ngaâ njangə baa goe t̄ a, tubbê, n̄-pa narê nan: ⁴⁴ «Oo kə majê, ə-pa tar n̄ənn arə dəw ang. A aw t̄ju rɔi arə *nje-polo Lubba*. Goe t̄ a, arə *n̄n-polo k̄ Ndu* lə *Mɔyijə* pa le, mba kɔru n̄n naji lai karəde.» ⁴⁵ Dingaw le ɔtu a, aw ila mbər n̄nje k̄ ingê le loje t̄ t̄yn. Mba yeenn bba Jeju asə ta t̄ju rɔê marə tɔkə bbe t̄ ang ngaa. Nisi sayn kə bbeje, lo-kiyê t̄ ngaâ dəwje injə loje t̄ dang dang ddeeje rɔê t̄.

Jeju aji dingaw k̄ dəbbə rɔê oy

² Ndɔ ngaji goe t̄ a, Jeju t̄l ddee Kapernawum, a dəwje ooje nan nee k̄y. ² Dəwje tokə banya nya mbɔnje naan arə lo nayn ang ang ngaa, ta-kəy t̄ le ddaka njaa kara lo goto. Jeju aw t̄jude tar lə Lubba. ³ Dəwje ɔɔ otoje marə dəw k̄ dəbbə rɔê oy ddeeje saa. ⁴ A dingaje ddəw ta kaw saa nɔn̄n Jeju t̄ ang, mba dəwje le banyaje nya. Yeenn bba dɔruje kəm lo dɔ kəy t̄ le, lo t̄ k̄ Jeju ar t̄. Dulaje dəw k̄ rɔê oy le kə tuwa laa baa kə kəm lo nɔn̄n Jeju t̄. ⁵ Jeju oo mə-kunn lə dəwje le a, pa arə dəw k̄ dəbbə rɔê oy le nan: «Ngonnəm, tar *majangje* lai ɔru dɔi t̄ ngaa.»

⁶ Marə *njê-gərəje-Ndu* k̄ eeje t̄ənn le aw əjəje məde t̄ nan: ⁷ «Dəw n̄ənn pa tar baann mba ddi wa? Naw tuju ri Lubba wa? Lubba k̄ara baa â asə ta kɔru tar *majangje* bbo marə dəw dang ang.» ⁸ Njangə baa njaa *Jeju* gərə tar k̄ daw dəjəje le ngaâ pa arəde nan: «Mba ddi bba aw əjəje tar tokə baann məse t̄ wa?» ⁹ Ta pa karə dəw k̄ dəbbə rɔê oy le nan: «Tar *majang* lai ɔru dɔi t̄, wase nan: «In taar unn tuwa lai bbo ə-nja, ye k̄ dda ngəng ang ta pa wa?» ¹⁰ A m-ndiki karə ə-gərəje to *Ngonn lə dəw* ee kə singa dɔ nangə t̄ n̄ənn ta kɔru tar *majang* lə dəwje.» Yeenn a, n̄-pa narə dəw k̄ dəbbə rɔê oy le nan: ¹¹ «M-pa mari, in taar, unn tuwa lai bbo aw bbeê lai.»

¹² Njangə baa njaa, dingaw le ubba nangə in kəm dəwje t̄ le t̄yn ngaâ unn tuwa laa ɔtu. Dede t̄yn njaa dɔde ayn ngaâ dɔsuje gaji Lubba n̄-paje nan: «Joo marə n̄n k̄ be ndɔ k̄ara ang.»

Jeju bbar Lebi karə unn goe

¹³ Jeju t̄l aw kar dangə t̄ k̄ Galile. Dəwje k̄ banya ddeeje rɔê t̄ arə naw t̄jude n̄n. ¹⁴ Kar k̄ naw nday a, noo *Lebi* ngonn lə Alpe k̄ isi lo taa narə lambo t̄. Jeju pa arê nan: «Unn gom.» *Lebi* le in taar ngaâ unn goe.

¹⁵ Goe tã a, *Jeju* aw usa nêñ kəy læ *Lebi* le. A *njê-taaje nare lambo* tokə banya kə njê-nêñ-ddaje kə maji ang isije ta nêñ-kusa tã le kə *Jeju*, ne kə *njê-njaje goe* tã. Dede nya njaa daw dunnje go *Jeju* le. ¹⁶ *Njê-gərəje-Ndu* kə eeje mbɔn-naan tã læ *Parijinyeje* ooje a, *Jeju* aw usa nêñ kə dəwjeenn le tɔyn. Yeenn bba ñ-paje darəje *njê-njaje go* *Jeju* tã le nan: «Mba ddi bba naw nusa nêñ kə *njê-taaje nare lambo* kə njê-nêñ-ddaje kə maji ang wa?»

¹⁷ *Jeju* oo tar læde le ngaâ pa nan: «Dəwje kə rɔde to kə majê aw ndikije ta koo nje-karə-kuman ang. Dəwje kə rɔde tode bba. Dəwje kə gatə gatə â m-ddee ta bbarde ang. M-ddee mba njê-nêñ-ddaje kə maji ang.»

Tar dɔ kɔku rɔ nêñ-kusa tã

¹⁸ Marə ndɔ, njê-njaje go *Jan-Batisti* tã kə *Parijinyeje* aw ɔkuje rɔde nêñ-kusa † a, dəwje aw dujuje *Jeju* nan: «Mba ddi bba njê-njaje go *Jan-Batisti* tã kə njê-njaje go *Parijinyeje* tã aw ɔkuje rɔde nêñ-kusa, a *njê-njaje goi* tã ɔkuje rɔde nêñ-kusa ang wa?» ¹⁹ A *Jeju* ilade tã nan: «Əjəje to dəwje kə ñ-bbarde kusu taa-naan tã a ɔkuje rɔde nêñ-kusa kar tã kə nje-denên le isi kə de wa? Baann ang. Bbo ñ-nayn kə de bbay a, dasəje ta kɔku rɔde nêñ-kusa ang. ²⁰ A karê aw ddee kə dâ kunn nje-denên le horode tã kə ddang, a dâ ɔkuje rɔde nêñ-kusa bbay.

²¹ «Dəw a kunn ta-kubbu kə siki kila nêñ kəm bar kubbu ang. Bbo ñ-dda tokə baann a, ta-kubbu kə siki le a kɔru kəm bar kubbu le karə təl bo uta ye kə kete bbay. ²² Ddəm, dəw a kungu *ben* kə ñ-dda siki bbay mə ku-əndaarje tã kə to konnê ang. Baann ang a, *ben* le a dda karə kuje le ujaje ta *ben* le kara a kula kɔrɔ ddəm ku-əndaarje le kara a tujuje kə kɔrɔ ddəm. Ku-əndaarje kə siki â maji ta kungu *ben* kə siki mæ tã.»

Tar dɔ ndɔ-kuwa-rɔ tã

²³ Marə *ndɔ-kuwa-rɔ*, *Jeju* aw nday mə ndɔ bleje tã. A *njê-njaje goe* tã unnje kutu ti jinga bleje le kə ddəw ddəw. ²⁴ *Parijinyeje* paje arə *Jeju* nan: «Oo, mba ddi bba njê-njaje goi tã aw ddaje nêñ kə ndu læje mbətə karə dəw dda *ndɔ-kuwa-rɔ* tã wa?» ²⁵ *Jeju* ilade tã nan: «Nɔ kâra ə-turaje Makəturu dɔ nêñ tã kə *Dabbiti* dda ang wa? Marə ndɔ, bbo dda *Dabbiti* kə njê kə unnje goe a, dingaje nêñ ta kusa ang. ²⁶ Nandə mə kəy tã læ *Lubba* dɔ ndɔ tã kə *Abiyatar* â to təkə *nje-polo Lubba*. Nusa mapaje kə darə *Lubba* to *nêñ-polo* ngaâ narə njê kə unnje goe le tɔ. A ndu arə ddəw karə *njê-poloje Lubba* bba ta usaje mapajeenn le.» ²⁷ *Jeju* pa arəde bbay nan: «Ñ-dda *ndɔ-kuwa-rɔ* mba dəw, bbo ñ-dda

dəw mba *ndɔ-kuwa-rɔ* ang. ²⁸ Mba yeenn bba *Ngonn læ dəw njaa* â to *nje-ndɔ-kuwa-rɔ* tɔ.»

Jeju aji marə dingaw kə jia oy

³ *Jeju* təl aw kəy *mbɔn-naan* tã læ Jiipije. A marə dingaw kə jia oy ee kəy-mbɔ-naan tã le. ² A *Parijinyeje* kə eeje tãənn aw əje ta koo se nã kaji dingaw le *ndɔ-kuwa-rɔ* tã wa? Mba ñ-ndikije ta kunda tar dɔê tã. ³ *Jeju* pa arə dəw kə jia oy le nan: «In ar dannâ nəənn!» ⁴ Goe tã a, ñ-duju dəwje le nan: «*Ndu* arə ddəw ta dda maji *ndɔ-kuwa-rɔ* tã wase ta dda maji ang wa? Ta kaji dəw wase ta kinyê karə noy wa?» A dəwje le ndikije ta kilê tar tã le ang. ⁵ *Jeju* aade tɔyn kə wungu. Rɔê nəəle ang mba dəwje ddaje arə mæde kətərə. Yeenn ngaâ ñ-pa narə dəw le nan: «Ə-ndɔju jii.» Dəw le ndɔju jia ngaâ jia le təl ddee maji. ⁶ *Parijinyeje* le inje kəy *mbɔn-naan* tã le teeje be a, uwaje dɔ naan kə dəwje kə mə *mbɔn-naan* tã læ *Erodə* ta koo ddəw kə ta tɔl nêñ *Jeju*.

Dəwje kə banya ddeeje ingaje Jeju

⁷ *Jeju* kə *njê-njaje goe* tã dɔruje rɔde dawje kar dangə tã kə *Galile* a, dəwje tokə banya ɔruje goe. Dəwje le inje *Galile* kə *Jude*, ⁸ *Jerusalem* kə nangə tã kə *Idume*. Dinje nangə tã kə tura *Jurden* tã kə bbeje tã kə toje mbɔr *Tir* tã kə *Sidon* tã tɔ. Ñ-ddeeje tokə banya rɔ *Jeju* tã mba dooje tar nêñje tɔyn kə *Jeju* aw dda. ⁹ Yeenn a, *Jeju* duju *njê-njaje goe* tã karə dundaje marə təkə to ngɔsi darəje, mba karə dəwje kə banya le ubbêje ang. ¹⁰ Mba *Jeju* aw aji njê-rɔ-toje nya arə dəwje tɔyn kə rɔde tode aw awje kə dɔê tã dɔê tã ta kɔrê kə jide. ¹¹ Njê kə *ndilje kə maji ang* aw ddade ooje a, ñ-teeje dosoje nangə nɔn gɔlê tã ngaâ duruje əkii nan: «Ə-to *Ngonn læ Lubba*.» ¹² A *Jeju* ndɔru mbi dəwje le nya karə ñ-paje darə dəwje gəreje ang.

Jeju mbərə njê-kaw-kulaje kə dɔku gire joo

¹³ Goe tã a, *Jeju* aal marə ddingiri ngaâ bbar dəwje kə mæê ndikide arə dawje rɔê tã. ¹⁴ Ñ-mbərə marəje dɔku gire joo, nunda ride to *njê-kaw-kulaje* karə ñ-naynje saa ddəm karə nulade narə daw dilaje mbər *Tar* kə *Maji* ddəm. ¹⁵ Narəde singa kə ta tubba nêñ *ndilje kə maji ang*. ¹⁶ Dəwje kə dɔku gire joo kə ñ-mbərəde le to: *Simɔn* kə *Jeju* unda ria nan *Piyer*, ¹⁷ *Jakə* de kə ngokɔên *Jan* kə ñ-toje to ngann læ *Jebede*. *Jeju* unda ride nan *Bowanerjesə*, gəle nan: «Dingawje kə toje tokə læ ndi kə aw ndangə.» ¹⁸ *Andere* kə *Pilipi*, *Bartelemi* kə *Matiye*, *Toma* kə *Jakə* ngonn læ *Alpe*, *Tade* kə *Simɔn* kə daw bbarê nan «Dəw kə ndiki bbe laa nya», ¹⁹ kə *Judas Iskariyotə* nje-kunn dɔ *Jeju*.

Njê-nujuje læ Jeju ndikije ta kɔrê kɔtuje saa

²⁰ *Jeju* təl kəy ngaâ dəwje tokə banya təlje *mbɔnje* naan arə nêñ-kusa njaa kara ne kə njê-njaje goe tã din-

† *Kɔku-rɔ nêñ-kusa* to *gusu* kə ta *kusa nêñ* ang ddəm ta *kay maann* ang ddəm ta kunn marə kar mba duju *Lubba* ju dɔ marə nêñ.

gaje ddəw ta kusa ang. ²¹ Njê-nujuje laa ooje tarê ngaâ ddeje ta kuwê kaw saa mba ñ-paje nan: «Dɔ Jeju tu-ru.»

Jeju ila tar t̄ lə dəwje k̄ undaje tar d̄ t̄

²² *Njê-gərəje-Ndu* k̄ inje Jerujalem paje nan: «*Beljebul* isi mæ t̄.» † Ñ-paje bbay nan: «Mbay lə *ndilje k̄ maji ang* â arê singa tubba n̄n *ndilje k̄ maji ang*.»

²³ Yeenn ngaâ Jeju bbarde ngaâ unn marə n̄n-kɔju-marê pa n̄n tar arəde nan: «*Satan* a kasə tubba *Satan* tokə baänn wa? ²⁴ Bbo dəwje k̄ mə marə bbe-kɔn t̄ tinje naan a, bbe-kɔn le a kasə nayn ang. ²⁵ Ngaâ bbo dəwje k̄ mə marə nuju t̄ tinje naan a, nuju le a kasə nayn ang. ²⁶ A bbo *Satan* aw dda dɔ kə da-rɔê njaa a, yeenn pa nan ñ-tin kə da-rɔê njaa arə n̄n kasə nayn ang, laa a goto ngaa.»

²⁷ «Dəw a kasə kandə mə kəy t̄ lə nje-singa ta koto n̄n-kingaje laa njaa baann ang. Maji karə nuwê ñ-tɔê bba. A bbo ñ-tɔê a, n̄n kasə ta koto n̄nje tɔyn k̄ to mə kəy t̄ laa.

²⁸ «Tɔkɔrɔ njaa m-pa marəse: Lubba a kɔru tar *majangje* kə tar n̄n-tajije tɔyn k̄ dəwje tajêje dɔde t̄ kə ddang. ²⁹ A dəw k̄ taji *Ndil-mə-nda*, tar a kɔru d̄ t̄ ndɔ k̄ara ang. Mba tar *majang* k̄ to kə ndɔ kə ndɔ to d̄ t̄ mban.»

³⁰ Jeju pa tar kə de tokə baann mba ñ-paje nan: «*Ndil k̄ maji ang* isi mæ t̄.»

Kɔn Jejuje kə ngakɔn̄je k̄ tɔkɔrɔ

³¹ Goe t̄ a, kɔn Jejuje kə ngakɔn̄je ñ-ddeje darje ddaka ngaâ dulaje dəw karə bbarê. ³² Dəwje tokə banya isije mbɔr Jeju t̄ le ngaâ paje arê nan: «Kɔinje kə ngakɔin k̄ dingaw kə ngakɔin k̄ den̄n deje dda-ka, daw sangije.» ³³ Jeju ila t̄ nan: «N̄n bba to kɔn'mje ngaâ njê k̄ dda bba toje to ngakɔn'm wa?» ³⁴ Goe t̄ a, naa dəwje k̄ isije gukeje le ngaâ ñ-pa nan: «Ooje, kɔn'mje kə ngakɔn'm â isije n̄ann. ³⁵ Mba dəw k̄ dda n̄n k̄ mə Lubba ndiki â to ngokɔn'm, to kɔn-nannəm ngaâ to kɔn'mje.»

Gusu-tar dɔ nje-n̄n-dubbu t̄

4 Jeju təl aw tɔju n̄n kar tɔkə dangə t̄ k̄ Galile. Dəwje k̄ banya mbɔnje naan rɔê t̄. Yeenn bba naal marə tɔkə to nisi mæ t̄. Tɔkə to le to dɔ maann t̄, a dəwje le arje ta maann t̄ le ngɔsi. ² Ñ-tɔjude n̄n-je nya ddəw *gusu-tar* t̄. Ñ-pa mə n̄n-tɔju t̄ laa le nan: ³ «Ooje, nje-n̄n-dubbu aw ndɔ ta dubbu n̄n. ⁴ Naw dubbu n̄n le a, marə kandə-ko le gayn dɔ ddəw t̄. Əlje ddeje ngaâ ɔnje. ⁵ Marə dəbbə kandə-koje le gaynje lo t̄ k̄ to ər k̄ nangə ndəər t̄ ang. Kandə-koje le teeje njangə baa mba nangə le ndəər ang. ⁶ A kar ɔsu nya a, puru kar le ɔn koje k̄ teeje le. Koje le tutu

† Luku 11:15

mba ngirade andə nangə ang. ⁷ Marə dəbbeje gaynje mə kakə konnje t̄. Kakə konnje le ngalje ngaâ orede kə nangə arə dandəje kandə ang. ⁸ A marə kandə-koje le gaynje dɔ nangə t̄ k̄ maji. Ñ-teeje, ñ-nduje ngaâ dandəje. Marêje andəje dɔmota, marêje dɔmisan, marêje dɔdɔku.» ⁹ Ngaa ñ-pa nan: «Dəw k̄ mbia to a, maji karə oo tar n̄ann!»

Jeju tɔju n̄n kə gusu-tar mba ddi wa?

¹⁰ Kar k̄ Jeju aw ddəw əw kə dəwje k̄ banya a, njê-kaw-kulaje k̄ dɔku gire joo kə dəwje k̄ aw njaje saa le dujeje nan: Mba ddi bba *gusu-tarje* â naw tɔju n̄n n̄n wa? ¹¹ Nilade t̄ nan: «Sese, darə ə-gərəje tar *kɔn-mbay lə Lubba* k̄ to tar k̄ iya rɔê. A kasə dəwje, *gusu-tar* â daw pa n̄n tar darəde. ¹² Baann bba, <d̄a kaaje lo kə majê, a d̄a kooje n̄n ang ddəm d̄a kooje tar kə mbide kə majê, a d̄a gərəje kandê ang.

Baann ang a, d̄a təlje rɔ Lubba t̄ karə ɔru tar dɔde t̄.> »

Gəl gusu-tar k̄ dɔ nje-n̄n-dubbu t̄ le

¹³ Goe t̄ a, Jeju dujude nan: «Ə-gərəje gəl *gusu-tar* n̄ann ang wa? Yeenn a, â gərəje kandə kasə *gusu-tarje* tɔyn tokə baänn wa? ¹⁴ Nje-n̄n-dubbu le to k̄ara baa kə dəw k̄ aw ila mbər tar lə Lubba. ¹⁵ Marə dəwje toje tokə lə dɔ ddəw k̄ tar lə Lubba oso t̄. Koo k̄ dooje tar le be a, *Satan* ddee ɔru tar k̄ ñ-dubbu mæde t̄ le kə ddang. ¹⁶ Marêje toje tokə lə lo k̄ to ər. Dooje tar le a, ñ-taaje tar le njangə baa kə rɔ-nəəl. ¹⁷ A dinyaje darə tar le ungu ngirê mæde t̄ ang. Ñ-naynje ddəwe t̄ ang. Bbo n̄n kəm-to-ndoo wase n̄n-singa ddee ingade mba tar le a, ñ-tusuje dinyaje njangə baa. ¹⁸ Marêje taaje tar le tokə lə kandə-ko k̄ oso horo kakə konnje t̄. Dooje tar le, ¹⁹ a kəjə-tar mba n̄nje k̄ nangə n̄ann, kəm-nda n̄n-kingaje kə bbo n̄nje dang dang k̄ aw ərə dəw andəje mæde t̄ ngaâ ore tar le kə nangə arə andə ang. ²⁰ A marêje taaje tar le tokə kandə-ko k̄ oso dɔ nangə t̄ k̄ maji. Dooje tar le, ñ-taaje tar le ngaâ tar le andə kandə. Marêje andəje dɔmota, marêje andəje dɔmisan, a marêje andəje dɔdɔku.»

Gusu-tar dɔ lambe t̄

²¹ Goe t̄ a, Jeju pa arəde nan: «Dəw a kila puru lambe t̄ kaw kunda mə jo t̄ wase kɔ tira t̄ wa? N̄n kunda dɔ marə n̄n t̄ taar ang wa? ²² N̄n tɔyn k̄ to lo-kiyê t̄ k̄ a tee kə ddaka ang goto. N̄n tɔyn k̄ ñ-kusu d̄ t̄ a tee kəm dəwje t̄ kə ddaka. ²³ Dəw k̄ mbia to a, maji karə oo tar n̄ann!» ²⁴ Jeju pa arəde bbay nan: «Ooje tar n̄ann kə majê. N̄n k̄ unnje ɔjuje n̄n n̄n a, Lubba a kunn kɔju n̄n n̄n karəse tɔ, d̄a kila marê d̄ t̄ karəse. ²⁵ Mba dəw k̄ n̄n laa to a, d̄a karê

marê dɔê tã. A dæw kê nêñ laa goto, nêñ kê ten baa kara dâ taa jia tã.»

Gusu-tar dɔ kandə-ko tã kê tee kə dɔê baa

²⁶ Jeju pa bbay nan: «*Bbe-kɔn læ Lubba* to tokə dæw kê dubbu kandə-ko mæ ndɔɔ tã laa. ²⁷ Goe tã a, le til kə kar dæw le tibbi wase ñ-tibbi ang kara, kandə-ko le aw tee ngaâ ndu. A ne nje-ndɔɔ le ñ-gərə gusu kê kandə-ko le aw tee nêñ ang. ²⁸ Nangə njaa dda arə kandə-ko le tee. Dɔngɔrê kandə-ko le tee, goe tã a, dɔê tee ngaâ bba kandê tee dɔê tã. ²⁹ Bbo kandə-ko le sangə kə majê a, nje-ndɔɔ le unn kutu kuja kə kiya, mba kar kujê asə nga.»

Gusu-tar dɔ kandə kakə tã kê ria nan Mutardə

³⁰ Jeju təl pa nan: «Ddi bba ja kunn kɔju nêñ *Bbe-kɔn læ Lubba* wa? *Gusu-tar* kê baänn bba ja kunn ta pa nêñ tarê wa? ³¹ Bbe-kɔn læ Lubba to tokə læ kandə-ko kê ria nan *mutardə*. Kar dubbe a, to kandə-ko kê ten baa uta kəsə kandə-koje tɔyn kê dɔ nangə tã. ³² Bbo ñ-dubbu a, ñ-tee, ñ-ngal nuta kəsə kandə-koje tɔyn kê mæ ndɔɔ tã. Barkəmêje ngalje nya arə əlje kê darə asəje ta dda kəy læde bɛên tã.»

³³ *Gusu-tarje* kê baänn â Jeju aw pa nêñ tarje arəde. Naw tɔju nêñ le kə gusu kê dasəje ta gərə nêñ kandê. ³⁴ Marə tar kâra kê ñ-pa narəde kə *gusu-tar* ang goto. A bbo ne kə *njê-njaje goe* tã disije kə karəde baa a, nɔru gəl nêñje tɔyn narəde.

Jeju ndangə bamburanbo arə əw rɔê

³⁵ Lo-kul a, Jeju pa arə njê-njaje goe tã nan: «Jawje turâ.»

³⁶ Yeenn ngaâ dɔtɔje dinyaje dæwje kê banya le. Njê-njaje go Jeju tã le arəje tɔkə to kê nisi mæ tã aw saa. Marə tɔkə toje eeje ngɔsi kə de tɔ. ³⁷ A â ta koo a, marə *bamburanbo* in aw ula kə singa arə maann le aw længə ngaâ ungu mæ to tã le, nayn ngaji baa karə ddusu. ³⁸ A Jeju to aw tibbi kutu tɔkə to tã le. Ñ-gətə dɔê kə nêñ-gətə-dɔ. Yeenn ngaâ njê-njaje goe tã uruje əkii ndoleje nêñ nan: «Nje-nêñ-tɔju, nayn kê ja ta nayn kə kɔrɔ nænn osoi tã ang wa?»

³⁹ Jeju ndol, ñ-ndangə *bamburanbo* le ngaâ ñ-pa narə maann le nan: «Ə-to ddekeke, əw rɔi!» Yeenn ngaâ *bamburanbo* le əw rɔê ngaâ lo to nyenɛnɛ. ⁴⁰ Goe tã a, Jeju pa arə njê-njaje goe tã nan: «Bbæl uta dɔse mba ddi wa? Mə-kunn læse goto bbay wa?» ⁴¹ A bbæl uta dɔde arə ñ-dujuje naan nan: «Dæw nænn to dæw ddi bba læl kə maann kara aw ooje tɛê wa?»

Jeju tubba Ndil kê maji ang rɔ marə dæw tã

5 Jeju kə njê-njaje goe tã ñ-teeje tura dangə tã kê Galile, nangə tã kê Gadara. ² Jeju in mæ tɔkə to tã le uru nangə be a, kəm naan tã nænn, marə dingaw

kê *ndilje kê maji ang* isi mæ tã in dɔbarəje tã tee ngaâ tila kəmê. ³ Dingaw le aw to dɔbarəje tã le. Kula njamji njaa kara dæw a kasə ta tɔê nêñ ang. ⁴ Mba kə ndɔ tɔyn njaa bbo ñ-tɔê kə kula njamji ngaâ dilê kakə a, ñ-ti kula le, ñ-tətə kakə kê dula gɔlê mæ tã le. Dæw kê singê to ta kuwê nêñ kore nangə karə ñ-to ddekeke goto. ⁵ Til kə kar naw nja dɔbarəje tã kə dɔ ddingirije tã naw nuru əkii ddəm naw njərə rɔê kə ərje narə to do ddəm.

⁶ Noo *Jeju* ddəw əw a, nayn naw nɔsu məkəjə-gɔlê nangə nɔên tã. ⁷ Nuru əkii kə taar nan: «*Jeju* Ngonn læ Lubba kê isi dduutu dara tã nu. Ddi â osoi tã wa? M-wali nya kə ri Lubba, ula kəm'm ndoo tã ang.» ⁸ Ñ-pa tar baann mba Jeju pa arê nan: «*Ndil kê maji ang*, ə-tee mæ dingaw tã nænn kə ddang.» ⁹ Jeju duje nan: «Rii nan nân wa?» Nilê tã nan: «Rim nan banya banya», mba ñ-banyaje nya. ¹⁰ Ñ-dda rɔê to ndoo nɔn gɔl Jeju tã nya karə tubbade nangə tãenn kə ddang ang.

¹¹ Lo tãenn, ngɔsi kə ddingirije le, kusu bərəje kê banya aw usaje nêñ. ¹² A *ndilje kê maji ang* le ddaje rɔde to ndoo rɔ Jeju tã nan: «Ulaje mæ bərəje tã toonn arə jandə mæde tã.» ¹³ Jeju ndiki tã kə de arə ñ-teeje mæ dingaw tã le daw dandəje mæ bərəje tã le. Bərəje le tɔyn kɔrde aw ngɔsi kə dorɔ joo. Dinje kar kongo tã kə ngɔru, ñ-gaynje mæ ba-katə tã le doyje.

¹⁴ Njê-ngəmje bərəje le aynje aw paje tarê mæ tɔkə bbe tã le ddəm ngann bbeje tã ddəm ngaâ dæwje ddeje ta koo nêñ kê to le. ¹⁵ Ñ-teeje rɔ *Jeju* tã a, dooje dingaw kê *ndilje kê maji ang* tokə banya teeje mæ tã kə ddang le. Nisi nangə. Kubbu to rɔê tã ngaâ kəje laa təl to kə majê. Dede tɔyn bbæl uta dɔde. ¹⁶ Dede kê dooje nêenn le dɔruje gəl nêñ kê inga dingaw le kə bərəje le darə dæwje le. ¹⁷ Yeenn ngaâ ñ-ddaje rɔde to ndoo rɔ Jeju tã karə ɔtu nangə tã læde kə ddang.

¹⁸ Kar kê Jeju aw aal tɔkə to a, dingaw kê ñ-tubba *ndilje kê maji ang* mæ tã le dda rɔê to ndoo nɔn gɔlê tã nan: «M-ndiki ta nayn səi.» ¹⁹ Jeju ndiki tã ang ngaâ pa arê nan: «Ə-təl kəy læi rɔ nujuje tã læi ta ɔru gəl maji kê *əbbə-dæwje* dda səi ddəw mæ-maji tã laa le arəde.» ²⁰ Dingaw le aw ngaâ ila mbər nêñje tɔyn kê *Jeju* dda saa le nangə tã kê tɔkə bbeje kə dɔku toje tã †. Dæwje tɔyn kê ooje tar le, tar le gangə singade.

Jeju aji ngonn læ Jayirus kə marə denên

²¹ *Jeju* unn tɔkə to tura maann tã le təl a, dæwje kê banya ddee mbɔnje naan rɔê tã ta ba-katə tã. ²² Marə nje-kɔn dɔ *kəy mbɔn-naan* læ Jiipije ddee tee. Koo kê noo Jeju a, ñ-tee noso nɔn gɔlê tã, ²³ ñ-dda rɔê to ndoo ñ-pa nan: «Ngonnəm kê denên a ta koy. Ə-ddee ila jii dɔê tã arə naji ta ñ-nayn kəm baa.» ²⁴ Jeju ɔtu aw saa. Dæwje kê banya ɔruje goe ngaâ aw ubbêje kə yo ddəm nænn ddəm.

† Lo le to mbɔr tɔkə dangə tã kê Galile, ər kəm kar tã.

²⁵ Marə denên ee horo dəwje tēənn le. Məsə aw ddee rɔê tē asə bbal dɔku gire joo. ²⁶ Noo ndoo nya ji njê-karəje kuman tē. Narə laa tunga tɔyn mbəê. A nēn kē maji kâra to goe tē ang. Rɔ-to le aw aw kə kete kete.

²⁷ Denên le oo tam *Jeju*. Yeenn bba n-ddee nandə horo dəwje tē le giri *Jeju* tē ngaâ nɔru kubbu laa kə jia.

²⁸ Mba n-pa mæê tē nan: «Bbo kubbu laa baa njaa bba mɔru a, mâ kaji.» ²⁹ Karê tēənn njaa, mäsə kē aw ddee rɔê tē le gangə ngaâ n-gərə to rɔ-to laa le goto.

³⁰ Njangə baa njaa, *Jeju* gərə to marə singa in rɔê tē tee. N-turu rɔê dann dəwje tē le ngaâ n-duju nan: «Nân bba ɔru kubbu ləm wa?» ³¹ *Njê-njaje goe* tē ilêje tē nan: «Oo dəwje kē banya kē aw ubbaije kə yo, ddəm nəənn ddəm kə majê a, ə-təl ə-duju se nân bba ɔru kubbu ləi wa, tokə baân wa?» ³² A *Jeju* ila kəmê ta koo dəw kē dda nēənn le. ³³ Denên le gərə nēn kē ingê le ngaâ n-bbəəl arə naw nisa. N-ddee noso nɔn gɔl *Jeju* tē le, n-pa tar kē tɔkɔrɔ narê. ³⁴ *Jeju* pa arê nan: «Ngonnəm, mə-kunn ləi ajii. Aw kə mə-wul-lɔm kə rɔ kē maji.»

³⁵ Kar kē n-nayn naw pa tar bbay a, marə dəwje injə kəy lə Jayirus le ddee pajə arêje nan: «Ngonni le oy mban, a aw jɔku nje-nēn-tɔju le bbay mba ddi wa?» ³⁶ A *Jeju* aa lo kə tar tē ləde le ang ngaâ pa arə Jayirus le nan: «Ə-bbəəl ang. Məi njaa unn arəm a, bbayê.»

³⁷ Piyer kə Jakə de kə ngokɔên *Jan* â narə dannêje a bbayê, bbo marə dəw dang ang. ³⁸ N-teeje kəy lə Jayirus le a, *Jeju* oo dəwje kē aw ddaje rɔde, aw nɔnje aw ndingaje nēn rɔde nya nya. ³⁹ Nandə kəy ngaâ n-pa narəde nan: «Aw ddaje rɔse ngaâ aw nɔnje mba ddi wa? Ngonn le oy ang, bbi â naw tibbi.»

⁴⁰ A dəwje le kokeje. Yeenn ngaâ narə dede tɔyn n-teeje ddaka, a bɔ ngonnje le kə kɔn ngonnje le kə dəwje kē dannêje le â narə dandəje saa lo tē kē dila ngonn le tē. ⁴¹ Nuwa ji ngonn le, n-pa narê nan: «Talita kum.» Kandə tar le nan: «Ngonn kē denên, m-pa mari, in taar.»

⁴² Njangə baa njaa, ngonn kē denên le in taar aw nja. Bbalê dɔku gire joo. Nēn le dum dɔ dəwje tɔyn kē arje lo tēənn le. ⁴³ A *Jeju* ndɔru mbide nya karə n-paje tarê darə dəw oo ang. Goe tē a, n-pa narəde nan: «Arêje nēn nusa.»

Dəwje kē Najaretə unnje mæde arə *Jeju* ang

6 *Jeju* ɔtu lo tēənn təl bbeê laa Najaretə. *Njê-njaje goe* tē ɔruje goe. ² *Ndɔ-kuwa-rɔ* a, *Jeju* aw tɔju nēn dəwje mə kəy mbɔn-naan tē lə Jiipije. Nēn-tɔju laa le dum dɔ dəwje kē banya kē aw ooje le ngaâ pajə nan: «Ninga nēnje nəənn tɔyn dda wa? Nân bba arê kəm-karə kə singa dda nēn-mɔrije kē be nəənn wa?» ³ Nje-dda kula kakə le â nəənn ang wa? N-to ngonn lə *Mari* ang wa? Ngakɔênje â toje to Jakə kə Joje kə Judə kə Simɔn ang wa? Ngakɔn-nannê â isije kē je nəənn ang wa?» Nēənn le dda arə n-mbətəje ta kunn mæde karê.

⁴ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arəde nan: «Dəwje aw walje *nje-kila mbər tar* lə Lubba kəsə loje tē tɔyn bbo bbe tē kē nisi tē, horo nujuje tē laa wase mə kəy tē laa ang.» ⁵ *Jeju* asə ta dda nēn-mɔri kâra lo tēənn ang. Bbayê njaa to marə njê-rɔ-toje kē nila jia dɔde tē narə dajije. ⁶ A mə-kunn ləde kē goto le to nēn kē dum dɔê.

Jeju ula njê-kaw-kulaje laa kē dɔku gire joo

Goe tē a, *Jeju* nja mə ngann bbeje tē tɔyn kē mbɔr Najaretə tē mba tɔju nēn. ⁷ *Jeju* bbar njê-kaw-kulaje laa kē dɔku gire joo le. Nulade joo joo. Narəde singa tubba nēn *ndilje kē maji ang*. ⁸ Nunn ndu narəde nan: «Unnje nēn kâra mba nja nēn ddəw-boô ang. Unnje mapa ang ddəm bbɔl ang ddəm unnje narə bbərəse tē ang ddəm. Bbayê njaa to kakə â ta uwaje jise tē. ⁹ Ulaje nēn-gɔl kē to sandal. A awje kə kubbu-kul joo ang.»

¹⁰ *Jeju* pa arəde bbay nan: «Bbo ə-teeje marə lo tē, â bbo n-taase kə kəy a, ə-naynje tēənn ndərəng ɔtuje nēn. ¹¹ Bbo dəwje kē marə bbe tē ndikije ta taase kə kəy ang ngaâ dooje tar ləse ang a, bbo a ta kɔtuje lo tēənn le a, ə-tundaje bum nangə kē gɔlse tē. Nayn to naji ləse â ɔruje.»

¹² Njê-njaje go *Jeju* tē le awje ngaâ ilaje mbər karə dəwje *turuje mæde*. ¹³ N-tubbaje *ndilje kē maji ang* tokə banya, dilaje ubbu dɔ njê-rɔ-toje tē darə ajije.

Tar yo lə Jan-Batise

¹⁴ Mbay *Erodə* oo tar lə *Jeju* mba ria bbar kə lo tɔyn. Marə dəwje pajə nan: «*Jan-Batise* kē oy le â ndol! Mba yeenn bba, ninga singa dda nēn-mɔrije.» ¹⁵ Marêje pajə nan: «To *Eli*.» A marêje pajə nan: «Marə *nje-kila mbər tar* lə Lubba tokə lə marêje kē ləw â nəənn.» ¹⁶ *Erodə* oo tarje le baann a, pa nan: «*Jan* nəənn kē əman njaa marə n-gangə dɔê le â ndol.»

¹⁷⁻¹⁸ Dɔ ndɔê tēənn, *Erodə* Antipas taa Erodıyadə denên lə ngokɔên Pilipi jia tē. A *Jan-Batise* pa arə *Erodə* le nan: «*Ndu* ari ddəw ta karə ə-taa denên lə ngokɔin ang.» Mba yeenn bba *Erodə* unn *ndu* arə duwa *Jan* n-tɔê dilê kəy-kula tē. ¹⁹ Erodıyadə ndiki *Jan* ang njaa nyɔm ngaâ ndiki karə n-tɔl *Jan* le, a ninga ddəw ang, ²⁰ mba *Erodə* aw bbəəl *Jan* le nya. N-gərə to *Jan* to dəw kē to gatə gatə ddəm dəw kē Lubba *undê dang* ddəm arə naw ngəmê kə majê. Noo tar kē *Jan* aw pa a, n-gərə nēn kē nâ dda ang. A dɔ ye tēənn njaa kara, n-ndiki nya ta koo tarje laa.

²¹ A marə ndɔ, ddəw ɔru arə Erodıyadə. To ndɔ kē *Erodə* inga bbal kâra dɔ marê tē ngaâ n-dda kusu n-bbar nēn tɔkə dəwje kē aw ddaje saa kula, tɔkə mbambaje laa kə tɔkə dəwje kē Galile. ²² Ngonn lə Erodıyadə kē denên andə mə kəy tē le ngaâ unn kutu la. A la laa le nəəl *Erodə* kə njê kē n-bbarde le nya. Yeenn ngaâ tɔkə mbay *Erodə* pa arə ngonn kē denên le nan: «Ə-dujum nēn kē məi ndiki a, mâ kari.» ²³ Nunda yo narê

nan: «Nên tɔyn kə ə-dujum a, mâ kari. Le to dæbbə bbe-kɔn læm njaa bba ə-duju kara mâ kari.»²⁴ Ngonn kə denên le tee aw inga kɔênje ngaâ duje nan: «Ddi â ta m-duju wa?» Kɔênje ilê tɔ nan: «Ə-duju dɔ *Jan-Batisi*.»

²⁵ Ngonn kə denên le təl kə ngɔru aw inga tɔkə mbay le pa arê nan: «M-ndiki ta karə arəm dɔ *Jan-Batisi* mə bay-sambe tɔ bbasinen nœnn njaa.»²⁶ Rɔ tɔkə mbay le nœle ang njaa nyɔm. A mba nunda yo kəm dæwje tɔ kə n̄-bbarde mban le, nasə ta mbətə ang.²⁷ Yeenn ngaâ njangə baa njaa nunn ndu narə marə mbamba laa karə naw gangə dɔ Jan-Batisi le kəy-kula tɔ n̄-ddee n̄n narê.²⁸ Mbamba le aw ddee kə dɔ Jan-Batisi le mə bay-sambe tɔ. Narə ngonn kə denên le ngaâ ngonn kə denên le arə kɔênje.²⁹ Njê-njaje go Jan tɔ le ooje tarê a, daw dunn niinnê n̄-dubbuje.

Jeju arə n̄n-kusa dæwje doro min

³⁰ *Njê-kaw-kulaje* le təlje rɔ *Jeju* tɔ ngaâ pajə tar n̄nje tɔyn kə n̄-ddaje kə n̄nje kə n̄-tɔjuje dæwje le darəje *Jeju*.³¹ Dæwje nya aw ddeeje, a marêje aw təlje arə n̄n-kusa kara Jeju kə njê-kaw-kulaje laa le dingaje ddəw ta kusa ang. Yeenn bba Jeju pa arəde nan: «Sese, ə-ddeeje awje səm lo tɔ kə dæwje goto tɔ ta uwaje rɔse ngaji.»

³² Dunnje tɔkə to ngaâ dɔruje rɔde dawje kə lo tɔ kə dæwje goto tɔ.

³³ A dæwje nya oode kawde tɔ ngaâ gɔɔnjede gərəjede. Yeenn bba, dinje tɔkə bbeje tɔ dang dang tɔyn ngaâ daynje daw teeje lo t̄ənn le kete darə Jeju kə njê-kaw-kulaje le.

³⁴ Jeju in mə tɔkə to tɔ le uru nangə a, oo dæwje kə banya le ngaâ, noo kəm-to-ndoo ləde mba n̄-toje tokə batəje kə nje-ngəmde goto. Yeenn ngaâ nunn kutu tɔjude n̄nje nya nya.³⁵ Kar nday nya ngaâ *njê-njaje go* Jeju tɔ le awje rɔê tɔ pajə arêje nan: «Lo nœnn to mə kɔr baa ngaâ lo kara aw ndul ngaa.»³⁶ Ə-tubba dæwje nœnn arə dawje dɔ-ndɔɔ kə ngann bbeje tɔ kə ngɔsi nœnn daw ndokoje n̄n dusaje.»³⁷ A Jeju ilade tɔ nan: «Sese njaa arəjede n̄n dusaje.» Njê-kaw-kulaje le dujeje nan: «Ta jaw ndoko mapa kə kandə narə kɔr joo jarəde dusa wa?»³⁸ Jeju dujude nan: «Mapa baänn â to jise tɔ wa? Aw aaje lo ooje.» Daw daaje lo ngaâ n̄-paje darêje nan: «Mapa min kə kanjije joo â to.»

³⁹ Yeenn ngaâ Jeju unn ndu arəde karə darə dæwje le tɔyn uwaje dɔ naan kə loe loe ngaâ isije dɔ muje tɔ kə tæbbə.⁴⁰ Dæwje le isi nangə kə kulê kulê dɔdɔku dɔdɔku, marêje dɔmin dɔmin.⁴¹ Jeju jin mapa kə min kə kanji kə joo le, unn kəmê kə darə, arə wooyo Lubba. N̄-tətə mapa le narə *njê-njaje goe* tɔ karə n̄-kaynje dæwje kə banya le. Jeju kayn kanjije kə joo le dæwje le tɔyn tɔ.⁴² Dæwje le tɔyn usaje arə mæde ndann.⁴³ Njê-njaje go Jeju tɔ le mbɔnje kəsə kə n̄n dɔdɔku ngann

karə dɔku gire joo.⁴⁴ Horo dæwje tɔ tɔyn kə usaje n̄n le, dingawje eeje doro min.

Jeju nja dɔ maann tɔ

⁴⁵ Njangə baa goe tɔ a, Jeju ndasə *njê-njaje goe* tɔ karə daal tɔkə to ta daw nginê tura baə ər kə Betesayi-da. A ne, n̄-nayn ta tubba dæwje kə banya le karə n̄-təl-je.⁴⁶ Goe tɔ a, naw dɔ marə ddingiri tɔ ta duju Lubba.⁴⁷ Lo-kul a, tɔkə to le tee dann maann tɔ ngaâ Jeju nayn kə karə baa nangə.⁴⁸ Noo a, njê-njaje goe tɔ le aw ddaje singa nya bba aw ləlje tɔkə to le, mba ləl ula aw tila n̄n kəmde. Kar tɔ kə lo mɔngu nyenene a, Jeju le nja dɔ maann tɔ aw kə rɔde tɔ ngaâ a ta ndayde.⁴⁹ Dooje naw nja dɔ maann tɔ le a, dəjəje to uman. Yeenn bba duruje əkii.⁵⁰ Mba dede tɔyn njaa daw dooje ngaâ bbəəl uta dɔde. A njangə baa njaa n̄-pa kə de tar nan: «Arəje wurse oso nangə, ə-bbəəlje ang, əman â nœnn.»

⁵¹ Naal tɔkə to le nisi mbɔrde tɔ a, ləl le əw rɔê. Dɔ njê-njaje go Jeju tɔ le ayn.⁵² Mba n̄n-mɔri kə Jeju dda ddəw mapa tɔ kə n̄-kayn dæwje le tɔjude marə n̄n kəra ang bbay. Mæde nayn aw kətərə.

Jeju aji njê-rɔ-toje nangə tɔ kə Jenejarətə

⁵³ Jeju kə njê-njaje goe tɔ daalje dɔ maann le teeje mbɔr Jenejarətə tɔ ngaâ duruje nangə.⁵⁴ Dinje tɔkə to le duruje nangə be a, dæwje ooje Jeju ngaâ gɔɔênje gərəje.⁵⁵ Yeenn bba dæwje awje kə ngɔru dɔ nangə tɔ le tɔyn ngaâ lo kə dooje nan Jeju le ee tɔ a, daw kə njê-rɔ-toje darêje kə tuwaje ləde baa baa.⁵⁶ Lo tɔyn kə Jeju aw tɔ, tɔkə bbeje tɔ wase ngann bbeje tɔ kə dɔ-ndɔɔje tɔ kara, dæwje ddeeje kə njê-rɔ-toje natə ngaâ n̄-ddaje rɔde to ndoo rɔê tɔ nan: «Inyade arə ta-kubbu ləi baa njaa kara dɔruje kə jide.» Yeenn ngaâ dede kə dɔruje ta-kubbu laa le dajije.

Tar n̄n-ji-bbeje

7 *Parijinyeje*, kə marə *njê-gərəje-Ndu* kə inje Jeru-jaləm ddeeje mbɔnje naan rɔ Jeju tɔ.² Daaje a, marə *njê-njaje goe* tɔ usaje n̄n kə jide yərəw baa. N̄-tokoje jide ang.

³ Mba, *Parijinyeje* kə kəsə *Jiipije* tɔyn aw ngəmje n̄n-ji-bbeje lə kadedeje. N̄-tokoje jide kə majê bba dusaje n̄n n̄n.⁴ Bbo dinje natə n̄-təlje kəy a, n̄-tokoje rɔde mba kɔru n̄n n̄n-yərəw rɔde tɔ kə ddang bba dusaje n̄n. Daw ngəmje marə n̄n-ji-bbeje lə kadedeje nya tokə lə: Gusu toko əngoje, joje kə kaje.

⁵ Yeenn bba, *Parijinyeje* kə *njê-gərəje-Ndu* dujuje Jeju nan: «Mba ddi bba *njê-njaje goi* tɔ aw ddaje n̄n kə turu nduje lə kajejedede ang, a daw dusaje n̄n kə jide yərəw wa?»⁶ Jeju ilade tɔ nan: «See njê-ngəmje, Ejayi ila mbər dɔse tɔ kə dɔgɔlê. N̄-pa nan:

«Lubba pa nan: Dæwje nœnn aw waləmje tade tɔ baa,

a mæde to dang sëm.
⁷ Polo kâ daw polomje
to nêñ kâra ang,
mba nêñje kâ daw tɔjuje
toje to nduje kâ inje ta dæwje t̃ baa.»
⁸ Jeju pa bbay nan: «Inyaje Nduje læ Lubba a, nduje kâ
inje ta dæwje t̃ â aw bbæljje.»⁹ Ñ-təl ñ-pa bbay nan:
«Ə-mbətəje Nduje læ Lubba t̃kɔɔ njaa, a nêñ-ji-bbeje
læ kaseseje â aw ngəmje. ¹⁰ Mba *Mɔyijə* pa nan: «Ə-wal
bɔije kə kɔinje.» Ñ-pa tɔ nan: «Dæw kâ nanɛn kə bɔije
wase kɔɛnje a, maji karə ñ-tɔlɛ.»¹¹ A sese, ə-paje nan:
«Dæw kâ pa arə bɔije wase kɔɛnje nan: Nêñ kâ mâ kasə
ta kumain nêñ le m-ngəm dang mba Lubba»,¹² sese
arəje ddæw dæw le karə ɔku nêñ le bɔije wase kɔɛnje le.
¹³ Baann â aw tujuje nêñ tar læ Lubba ddæw nêñ-ji-bbe-
je t̃ kâ aw tɔjuje. Aw ddaje marə nêñje nya tokə baann
tɔ.»

Nêñ kâ aw dda bba dæw aw ddee to nêñ-yəræw

¹⁴ Goe t̃ a, Jeju bbar dæwje kâ banya le ngaâ pa
arəde nan: «Əsese tɔyn, ooje tar læm kə majê ta ə-
gərəje kandê. ¹⁵ Marə nêñ kâ in ddaka aw andə ɔ dæw
t̃ kâ a dda karə ñ-ddee to nêñ-yəræw goto. Nêñ kâ in
ɔ dæw t̃ aw tee kə ddaka â a kasə dda karə dæw ddee
to nêñ-yəræw.»¹⁶ Dæw kâ mbia to ta koo nêñ tar a, maji
karə oo tar nəənn.

¹⁷ Kar kâ Jeju inya dæwje kâ banya le ddæw əw ngaâ
aw andə mə kəy t̃ a, *njê-njaje goe* t̃ dujeje gəl *gusu-*
tar nəənn le. ¹⁸ Nilade t̃ nan: «Sese kara ə-gərəje nêñ
ang tɔ wa? Marə nêñ kâ a kin ddaka kandə mə dæw t̃
kâ a kasə dda karə dæw ddee to nêñ-yəræw goto le, ə-
gərəje ang wa? ¹⁹ Mba nêñ le andə bbəngərə t̃ ang.
Nêñ le aw məê t̃ ngaâ tee məê t̃ kə ddang.» Ddæw
tar t̃ nəənn, Jeju tɔju to dæw a kasə kusa nêñ tɔyn.

²⁰ Ñ-pa bbay nan: «Nêñ kâ in mə dæw t̃ tee ddaka â
aw ddê arə ñ-ddee to nêñ-yəræw. ²¹ Mba kəjəje kâ maji
ang aw inje bbəngərə dæw t̃ nu bba aw kə dæw le arə
dda kaya, bboko, tɔl dæw, ²² dda lo-to-majang, dda bbo
nêñ-kinga, məê aw maji ang. Naw nula dæwje naan t̃,
naw dda nêñ kâ to kə dɔɔlɛ ang, naw nunda mə kə
dæw, naw nanɛn kə dæw, noo ɔɛ bo ngaâ naw dda
nêñ-mbæ. ²³ Nêñje tɔyn kâ maji ang nəənn le inje
bbəngərə dæw t̃ bba aw dda arə dæw ddee to nêñ-
yəræw.»

Mə-kunn læ denên kâ to Jiipi ang

²⁴ Jeju ɔtu lo t̃əənn aw nangə t̃ kâ Tir. Nandə mə
marə kəy t̃, ñ-ndiki karə dæw gərə to nee lo t̃əənn
ang, a dæwje gɔɔnje gərəje. ²⁵ Marə denên kâ *ndil kâ*
maji ang isi mə ngonni t̃ oo tarê ngaâ ddee kə t̃kê
oso nɔn gɔlɛ t̃. ²⁶ Denên le to Gerekə, duje Penisi,
nangə t̃ kâ Siri. Ñ-duju Jeju karə tubba *ndil kâ maji*
ang le mə ngonni t̃ le. ²⁷ Jeju pa arê nan: «Inya arə

ngannje usaje nêñ mæde ndann bba. Mba to maji ta
kunn nêñ-kusa læ ngannje kila karə bisije ang.»
²⁸ Denên le ilê t̃ nan: «Ye njaann, *Əbbə-dæwje*. A bisije
aw usaje buru nêñ-kusaje læ ngannje kâ aw gaynje kə
tabələ t̃ kə majê.»²⁹ Yeenn ngaâ Jeju pa arê nan:
«Mba tar læi nəənn le, ə-təl aw kəy læi, *ndil kâ maji ang*
le tee mə ngonni t̃ kə ddang mban.»³⁰ Denên le təl
kəy a, inga ngonni le dɔ tuwa t̃. A *ndil kâ maji ang* le
inyê mban.

Jeju aji nje-mbi-kutu arə pa tar

³¹ Jeju ɔtu nangə t̃ kâ Tir nday dɔ nangə kâ t̃kə bbe-
je kâ dɔku toje t̃ ngaâ aw ər kə dangə t̃ kâ Galile kə
ddæw kâ Sidɔn. ³² Dæwje ddeje kə marə dæw kə mbia
utu kə pa tar pin ɔɛ t̃. Ñ-ddaje ɔde to ndoo ɔ Jeju t̃
karə ila jia dɔɛ t̃. ³³ Yeenn ngaâ Jeju aw kə dingaw le
ddæw əw kə dæwje kâ banya le, ñ-tula ngann jia mbia
t̃ joo kəm ngaâ ñ-dda maann t̃ɛ nɔru nêñ ndɔɛn.

³⁴ Goe t̃ a, nunn kəmê kə darā, nila kəwn, ñ-pa nan:
«Epata. †»

³⁵ Njangə baa njaa a, mbi dingaw le t̃əəyn ngaâ
ndɔɛn tutu ngaâ nunn kutu pa tar kə majê. ³⁶ Jeju
ndəjə dæwje le karə paje tarê arə dæw ang. A kə ndɔ
tɔyn kâ naw ndəjəde le, daw dilaje mbər nêñje kâ naw
dda le kə kete kete. ³⁷ Tar le dum dɔ dæwje kâ banya le
ngaâ paje nan: «Nêñje tɔyn kâ ñ-dda to nêñje kâ maji
nya. Ñ-dda narə njê-mbi-kutuje ooje tar ngaâ njê kâ
ndɔnde tɔ kara paje tar tɔ.»

Jeju arə nêñ-kusa dæwje dorə ɔ

8 Mə ndɔje t̃əənn, dæwje kâ banya təl mbɔnje naan
bbay, a dingaje nêñ-kusa ang. Yeenn ngaâ Jeju
bbar *njê-njaje goe* t̃ pa arəde nan: ² «Dæwje kâ banya
nəənn ddamje ndoo. Mba ndɔ mota njaa ngaâ kâ ñ-
naynje sëm lo t̃ nəənn, a dingaje nêñ-kusa ang. ³ Bbo
m-tubbade marə ñ-təlje bbeê læde mæde bbo baa a, dâ
kosoje labbə kə ddæw, mba marêje inje ddæw əw.»
⁴ *Njê-njaje goe* t̃ ilêje t̃ nan: «Lo kâ dda bba ja kasə
kinga nêñ-kusa t̃ ta karə dusaje darə mæde ndann mə
kɔr t̃ nəənn wa?»⁵ Jeju dujude nan: «Mapa baänn â to
jise t̃ wa?» Dilêje t̃ nan: «Siri.»

⁶ Yeenn ngaâ ñ-duju dæwje kâ banya le karə disije
nangə. Goe t̃ a, ñ-jin mapaje kâ siri le, narə wooyo
Lubba ngaâ ñ-tətə narə *njê-njaje goe* t̃ karə ñ-kaynje
ngaâ ñ-kaynje dæwje kâ banya le. ⁷ Njê-njaje goe t̃ le
eeje kə marə ngann kanjije tɔ. Narə wooyo Lubba mba
ngann kanjije le ngaâ ñ-dujude karə ñ-kaynje dæwje kâ
banya le. ⁸ Dusaje nêñ darə asəde ngaâ ñ-mbɔnje kəse
kɔrêje kâ nayn karə siri dæwje nêñ. ⁹ Kɔr dæwje kâ eeje
lo t̃əənn le asə dorə ɔ. Goe t̃ a, Jeju tubbade arə ñ-
təlje bbeê læde. ¹⁰ Njangə baa goe t̃ a, naal t̃kə to nisi

† *Kandə tar le nan: «Ə-təəyn ɔɔ.»*

mə t̄, ne kə *njê-njaje goe* t̄ ngaâ dawje nangə t̄ kə Dalmanuta.

Parijinyeje dujuje nêñ-m̄ri

¹¹ *Parijinyeje* ddee teeje ngaâ unnje kutu mayn tar kə Jeju mba nêñ nêñ. *Ŋ-dujeje* nan: «Ə-dda marə nêñ-m̄ri kə in darā arə joo.» ¹² Jeju ila kəwn kə singa ngaâ pa nan: «Mba ddi bba dəwje kə bbasinen nəñn dujuje marə nêñ-m̄ri wa? M-pa tar kə t̄k̄w̄ marəse, Dā kooje marə nêñ-m̄ri k̄ara ang.» ¹³ Goe t̄ a, Jeju inya *Parijinyeje* le aw aal t̄k̄ə to aw tura ba-katə t̄.

Jeju pa tar d̄ wum t̄ lə Parijinyeje kə lə Erodə

¹⁴ Mə *njê-njaje* go Jeju t̄ oy ta kaw kə mapa tokə banya. K̄ara baa be â to jide t̄ mə t̄k̄ə to t̄ le. ¹⁵ Jeju nd̄ru mbide nan: «Ooje kə majê bba! Aaje r̄se *wum* t̄ lə *Parijinyeje* kə *Erodə*†.» ¹⁶ Yeenn ngaâ daw d̄əjeje tar mba mapaje kə goto jide t̄ le.

¹⁷ Jeju gərə tar kə daw d̄əjeje le ngaâ pa arəde nan: «Mba ddi bba aw əjəje tar məse t̄ ə-paje nan eeje kə mapa ang wa? Ə-gərəje ang bbay wa? Ooje tar, a ə-gərəje kandê ang bbay wa? Nêñ-gərə ləse ddəwe utu wa? ¹⁸ Kəmse to, a ooje nêñ nêñ ang wa? Mbise to, a ooje nêñ tar ang wa? Məse ole ang wa? ¹⁹ Nd̄ kə m-tətə mapa min mba dingawje k̄r min le, ə-mb̄nje kəse ddusu karə bañn wa?» Dilêje t̄ nan: «Karə d̄ku gire joo.» ²⁰ Jeju dujude bbay nan: «Nd̄ kə m-tətə ma-pa siri mba dəwje k̄r s̄ le, ə-mb̄nje kəse ddusu karə bañn wa?» Dilêje t̄ nan: «Karə Siri.» ²¹ Yeenn ngaâ *Ŋ-dujude* nan: «Yeenn kara ə-gərəje ang bbay wa?»

Jeju aji nje-kəm-t̄ kə Betesayida arə oo lo

²² Jeju kə *njê-njaje goe* t̄ *Ŋ-teeje Betesayida* a, dəwje ddeeje kə marə nje-kəm-t̄ r̄ Jeju t̄ le ngaâ *Ŋ-ddaje* r̄de to ndoo r̄de t̄ karə n̄r̄ kə jia. ²³ Nuwa ji nje-kəm-t̄ le, *Ŋ-tee* saa mə bbe t̄ le kə ddang. *Ŋ-dda* maann t̄ê n̄ru nêñ kəmê ngaâ nila jia kəmê t̄. Goe t̄ a, *Ŋ-duje* nan: «Oo marə nêñ wa?» ²⁴ Dingaw le t̄əyn kəmê ngaâ pa nan: «Moo dəwje, a *Ŋ-toje* tokə lə kakəjeenn, a daw njaje.» ²⁵ Goe t̄ a, Jeju t̄ ila jia kəm dingaw t̄ le bbay ngaâ kəmê le uja arə noo nêñje t̄yn kə majê. ²⁶ Jeju tubbê karə *Ŋ-təl k̄y* laa ngaâ pa arê nan: «Andə mə t̄k̄ə bbe t̄ le ang.»

Piyer pa nan Jeju to Kristə

²⁷ Jeju kə *njê-njaje goe* t̄ dawje ər kə ngann bbeje t̄ kə mb̄r Sejare lə Pilipi t̄. Daw dawje a, *Ŋ-duju njê-njaje goe* t̄ le nan: «Dəwje aw paje nan m-to n̄n wa?» ²⁸ Dilêje t̄ nan: «Marêje paje nan ə-to *Jan-Batisti*, marêje paje nan ə-to *Eli*, a marêje paje nan ə-to marə *nje-kila mb̄r tar* lə Lubba horo marêje t̄.» ²⁹ Ngaâ *Ŋ-dujude*

† *Wum lə Parijinyeje to ngəm kə daw dərəje. Tar kə tade t̄ to dang kə kula-ddade. Oo Luku 12:1.*

nan: «A sese, ə-paje nan m-to n̄n wa?» Piyer ilê t̄ nan: «Ə-to *Kristə*.» ³⁰ Yeenn ngaâ *Ŋ-nd̄ru* mbide nya karə *Ŋ-paje* tar d̄de t̄ darə dəw ang.

Jeju pa tar koy laa kə tar ndol laa

³¹ Goe t̄ a, Jeju unn kutu pa karə *njê-njaje goe* t̄ nan: «Maji karə *Ngonn lə dəw* oo ndoo nya. *T̄k̄əje* lə Jiipije kə mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *njê-gərəje-Ndu* mbəteje. Maji karə *Ŋ-t̄lêje* ngaâ nd̄ mota goe t̄ a, *Ŋ-ndol*.» ³² *Ŋ-pa* tar nəñn le narəde kə ddaka kə majê. Yeenn ngaâ Piyer r̄ê kə guku ngaâ unn kutu kin saa. ³³ A Jeju turu r̄ê aa *njê-njaje goe* t̄ le ngaâ in kə Piyer nan: «T̄tu gom t̄ kə ddang, *Satan*, mba kəjə lai to kəjə lə Lubba ang, to kəjə lə dəw.»

³⁴ Goe t̄ a, *Ŋ-bbar* dəwje kə banya kə *njê-njaje goe* t̄ ngaâ *Ŋ-pa* narəde t̄yn nan: «Bbo dəw ndiki ta kuwa gom a, maji karə n̄jə r̄ê ang, noto *kakə-dəsə* laa ta nuwa gom. ³⁵ Mba dəw kə ndiki ta ngəm təbbə laa, təbbə laa le a nayn kə k̄r̄. A dəw kə təbbə laa nayn kə k̄r̄ mbam ddəm mba *Tar kə Maji* ddəm a kaji təbbə laa le. ³⁶ Bbo dəw inga nêñ t̄yn kə duninya t̄ nəñn, a bbo təbbə laa nayn kə k̄r̄ a, ddi kə maji a n̄ kinga goe t̄ wa? ³⁷ Ddi â dəw a kasə ta karə mba təl kinga nêñ təbbə laa wa? ³⁸ Dəw kə dda r̄-kul ləm kə r̄-kul tar ləm kəm dəwje t̄ kə bbokənen nəñn, *Ngonn lə dəw* a dda r̄-kul laa nd̄ t̄ kə n̄ ddee kə *anjəje* laa kə majije t̄yn mə piti t̄ lə B̄êje. Mba dəwje kə bbasinen nəñn le toje to *njê-nêñ-ddaje* kə maji ang ddəm dəwje kə pa-nja ləde to kə dannâ ang ddəm.»

9 Jeju təl pa arəde bbay nan: «T̄k̄w̄ njaa, m-pa marəse, marə dəwje horo dəwje t̄ kə arje nəñn a koyje ang ndərəng dā kooje *k̄n-mbay lə Lubba* kə a ddee kə singa-m̄ngu.»

Jeju turu to dang

² Nd̄ misan goe t̄ a, *Jeju* jin Piyer, Jakə kə *Jan* ngaâ aw kə de d̄ ddingiri t̄ kə karəde baa. *Jeju* turu to dang kəmde t̄. ³ Kubbuje laa kara nda kayn kayn. Nda lə kubbuje le, marə nêñ d̄ nangə t̄ nəñn kə a kasə dda karə kubbu nda tokə baann goto. ⁴ A ta koo a, dooje *Eli* de kə *M̄yijə* kə dundaje lo *Ŋ-teeje* ngaâ dede joo kəm daw paje tar kə *Jeju* le. ⁵ Yeenn ngaâ Piyer pa arə *Jeju* nan: «Nje-nêñ-t̄ju, maji laa boy â jee nəñn. Ja dda ngann kəy-kamje mota: k̄ara to lai, k̄ara to lə *M̄yijə*, a k̄ara to lə *Eli*.»

⁶ Kə t̄k̄w̄, Piyer gərə tar k̄ara kə ta pa ang, mba ne kə *njê-marêje* kə joo le bbəəl uta d̄de. ⁷ Mum ddee kiride ngaâ marə ndu bbar mə mum t̄ le nan: «Dəw nəñn to Ngonnəm kə m-ndike nya. Ooje t̄ê!» ⁸ A ta koo a, *njê-njaje goe* *Jeju* t̄ le aaje lo mb̄rde t̄ a, dooje dəw k̄ara ang ngaa. *Jeju* kə karê baa njaa ar kə de. ⁹ Dinje d̄ ddingiri t̄ le daw ddisije a, Jeju nd̄ru mbide nan: «Dang bba ə-paje tar nêñ kə ooje le arəje dəw

ang, ndərəng ndɔ̄ kə *Ngonn lə dəw* a ndol go koy t̄ə laa.»¹⁰ N̄-ndikije tar t̄ə lə Jeju le kə majê, a daw dujuje naan tar nan: «Ndol go yo t̄ə laa» a ta pa nan ddi njaa nəənn wa? ¹¹ N̄-dujuje Jeju nan: «Mba ddi bba *njê-gərə-je-Ndu* paje nan *Eli* a ddee dɔ̄ngɔ̄r bba wa?»¹² Jeju ilade t̄ə nan: «Токрɔ̄, *Eli* a ddee dɔ̄ngɔ̄r bba njaa, mba mɔ̄sɛ n̄nje tɔ̄yn ture t̄ə. A mba ddi bba Makəturu lə Lubba pa nan: «*Ngonn lə dəw* a koo ndoo nya ngaâ dəwje a mbəteje» wa? ¹³ A m-pa marəse, *Eli* ddee mban ngaâ n̄-ddaje saa n̄n tɔ̄yn kə mæde ndiki tokə n̄-dda Makəturu t̄ə lə Lubba le.»

Jeju tubba ndil kə maji ang rɔ̄ marə ngonn t̄ə

¹⁴ Kar kə Jeju kə *njê-njaje goe* t̄ə kə mota le n̄-teeje ngɔ̄si kə kəseje a, dooje dəwje kə banya kə guku kəseje le kə *njê-gərəje-Ndu* kə aw maynje tar kə de. ¹⁵ Dəwje kə banya le ooje Jeju a, mæde unda dɔ̄ binya ngaâ n̄-tilaje kəmê kə ngɔ̄ru ta ddeê lapiya. ¹⁶ Jeju duju *njê-njaje goe* t̄ə nan: «Aw maynje kə de tar ɔ̄ju dɔ̄ ddi wa?»¹⁷ Marə dəw kə ee horo dəwje t̄ə kə banya le ilê t̄ə nan: «Nje-n̄n-tɔ̄ju, m-ddee kə ngonnəm kə dingaw rɔ̄i t̄ə mba marə ndil kə maji ang aw ddeê arə n̄-pa tar ang. ¹⁸ Lo tɔ̄yn njaa ndil le aw unnê t̄ə ilê nangə. Njum-têê aw tee, naw ngəər ngangê ngaâ n̄-mɔ̄ngu. M-duju *njê-njaje goi* t̄ə karə n̄-tubbaje ndil le a, dumanje n̄n pin.»¹⁹ Jeju pa arəde nan: «See dəwje kə mə-kunn ləse goto nəənn, m̄ə nayn kə se be mba ndɔ̄ baənn wa? M̄ə kumanse mba ndɔ̄ baənn bbay wa? Ə-ddeeje kə ngonn le arəmje.»

²⁰ Yeenn ngaâ n̄-ddeeje kə ngonn le darê. A koo kə ndil kə maji ang le oo Jeju a, unn kutu yəkə ngonn le kə singa. Ngonn le oso nangə aw ndubbu ngaâ njum-têê aw tee. ²¹ Jeju duju bɔ̄ ngonnje le nan: «Nêenn aw ddeê dda ndɔ̄ baənn ngaa wa?» Bɔ̄je le ila Jeju t̄ə nan: «Kə kasê baa njaa. ²² Ndil le aw ilê taar kəm puru t̄ə, marê a, nilê mə maann t̄ə ta karə noy. Bbo asə ta dda marə n̄n a, oo kəm-to-ndoo ləje bbo umanje.»²³ Jeju pa arê nan: «Mba ddi bba ə-pa nan: «Bbo asə ta dda marə n̄n a», wa? Dəw kə mə-kunn laa to a kasə dda n̄n tɔ̄yn!»²⁴ Njangə baa njaa bɔ̄ ngonnje le uru əkii kə taar nan: «Moo məm t̄ə! A ə-ddee umam mba mə-kunn ləm goto.»

²⁵ Jeju oo dəwje kə banya kə aw ddeeje kə ngɔ̄ru kə rɔ̄de t̄ə a, ndangə *ndil kə maji ang* le nan: «Əi ndil kə nje-dda karə dəw pa tar ang ddəm oo tar ang ddəm ə-tee rɔ̄ ngonn t̄ə nəənn kə ddang ta ə-təl andə mæ t̄ə ang ngaa.»²⁶ Ndil kə maji ang le uru əkii, yəkə ngonn le kə singa ngaâ tee kə ddang. Ngonn le to tokə dəw kə oy ngaâ dəwje nya paje nan: «Noy mban.»²⁷ A Jeju uwa ji ngonn le ndɔ̄rê arə nin nar taar.

²⁸ Kar kə Jeju təl aw kəy ngaâ *njê-njaje goe* t̄ə njaa naynje saa kə karəde baa a, n̄-dujeje nan: «Mba ddi bba jeje juman kə tubba ndil le pin wa?»²⁹ Nilade t̄ə

nan: «Duju Lubba njaa kâra baa â dəw a kasə tubba n̄n ndil kə baann.»

Jeju təl pa tar koy kə tar ndol laa

³⁰ Dɔ̄tuje lo t̄əənn, n̄-ndayje kə ddəw kə Galile mba Jeju ndiki karə dəw gərə ang. ³¹ Mba, naw tɔ̄ju n̄n *njê-njaje goe* t̄ə ngaâ n̄-pa nan: «Dâ kuwa *Ngonn lə dəw* kulê ji dəwje t̄ə karə n̄-tlêje ngaâ ndɔ̄ mota goe t̄ə a, n̄ə ndol.»³² Njê-njaje goe t̄ə le gərəje dɔ̄de tar t̄ə kə naw pa narəde le ang, a n̄-bbəlje ta təl duje.

Nân bba to dəw kə bo wa?

³³ Daw teeje Kapernawum. A kisi kə disije mə kəy t̄ə a, Jeju duju *njê-njaje goe* t̄ə nan: «Ddi bba aw maynje n̄n naan tar horose t̄ə ddəw-boə wa?»³⁴ A dilaje tar t̄ə ang, mba kar t̄ə kə n̄-naynje ddəw-boə bbay le, daw maynje naan tar ta gərə dəw kə uta marêje horode t̄ə. ³⁵ Yeenn ngaâ Jeju isi nangə a, bbar *njê-njaje goe* t̄ə kə dɔ̄ku gire joo le pa arəde nan: «Bbo dəw ndiki ta to dəw kə dɔ̄ngɔ̄r a, maji karə n̄-to dɔ̄bɔ̄yn dəw kə go kəseje t̄ə tɔ̄yn ta n̄-ddee to nje-kula ləde tɔ̄yn.»

³⁶ Goe t̄ə a, Jeju unn marə ngonn kə ngaji undê dannde t̄ə. Nuwê kə karê t̄ə ngaâ n̄-pa narə *njê-njaje goe* t̄ə nan: ³⁷ «Dəw kə taa marə ngonn kə tokə ne nəənn kə rɔ̄ê t̄ə kə rim a, əman njaa n̄-taam. Ngaa dəw kə taam kə rɔ̄ê t̄ə a, to dəw kə ulam a n̄-têê bbo to əman kə karəm ang.»

Dəw kə mbətəje ang, to dəw ləje

³⁸ Jan pa arə Jeju nan: «Nje-n̄n-tɔ̄ju, joo marə dəw kə unn rii aw tubba n̄n *ndilje kə maji ang*. N-sangə ddəw ta kɔ̄kê ddəwe, mba n̄-nja goje t̄ə ang.»³⁹ A Jeju ilê t̄ə nan: «ɔ̄kêje ddəw ang, mba dəw kâra kə a dda n̄n-mɔ̄ri kə rim ngaâ njangə baa goe t̄ə a, a təl pa tar ləm maji ang goto. ⁴⁰ Mba dəw kə mbətəje ang, to dəw ləje. ⁴¹ Токрɔ̄ njaa m-pa marəse, dəw kə arəse maann-kay mə əngo t̄ə ayje, mba ə-toje to *dəwje lə Kristə* a, dəw le a kinga kuka laa.»

Jeju ndɔ̄ru mbi njê-njaje goe t̄ə

⁴² «Dəw kə dda arə marə dəw horo ngannje t̄ə kə ngaji kə unnje mæde arəm oso mə majang t̄ə a, maji boy ta tɔ̄ biri gɔ̄sê t̄ə kilê mə ba-katə t̄ə. ⁴³ Bbo jii a ta dda karə ə-dda majang a, ə-gangə kə ddang. Mba kinga təbbə kə tɔ̄kɔ̄rɔ̄ kə jii kə nayn kâra baa, maji uta ngəm jii joo kəm kaw n̄n kəm puru t̄ə kə aw ɔ̄n kə ndɔ̄ kə ndɔ̄. [⁴⁴ Lo t̄əənn kore kə aw ɔ̄n dəw oy ang ddəm puru kə aw ɔ̄n oy ang ddəm.] ⁴⁵ Bbo gɔ̄li a ta dda karə ə-dda majang a, ə-gangə kə ddang. Mba kinga təbbə kə tɔ̄kɔ̄rɔ̄ kə gɔ̄li kə nayn kâra baa maji uta ngəm gɔ̄li joo kəm karə dilai n̄n kəm puru t̄ə kə aw ɔ̄n kə ndɔ̄ kə ndɔ̄. [⁴⁶ Lo t̄əənn, kore kə aw ɔ̄n dəw oy ang ddəm puru kə aw ɔ̄n oy ang ddəm.] ⁴⁷ Bbo kəmi a ta dda karə ə-

dda majang a, ɔru kə ddang. Mba kandə *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba* kə kəmi kə nayn k̄ara baa, maji uta ngəm kəmi joo kəm karə dilai n̄n kəm puru t̄ə kə aw ɔn kə ndɔ kə ndɔ. ⁴⁸ Lo t̄ənn kore kə aw ɔn d̄əw oy ang ddəm puru kə aw ɔn oy ang ddəm. ⁴⁹ Mba puru a k̄aru d̄əwje t̄əyn tokə katə kə ɔru n̄n. ⁵⁰ Katə to n̄n kə maji. A bbo katə t̄əl d̄ɔɔn ang ngaa a, ddi bba d̄əw a dda karə katə le t̄əl d̄ɔɔn bbay wa? Maji karə katə to r̄ɔse t̄ə, ta isije kə mə-wul-lɔm horose t̄ə.»

Tar kinya-naan lə den̄n de kə dingaw

10 Goe t̄ə a, Jeju ɔtu lo t̄ənn aw nangə t̄ə kə Jude, tura Jurden t̄ə. A d̄əwje kə banya t̄əl mbɔnje naan r̄ɔt̄ə t̄ə bbay, arə naw t̄əjude n̄n tokə naw dda kə ndɔ t̄əyn.

² *Parijinyeje* awje r̄ɔ Jeju t̄ə dujeje tar ta n̄n n̄n nan: «Ndu arə ddəw dingaw ta tubba den̄n laa wa?» ³ Jeju ilade t̄ə nan: «*Mɔyijə* unn ndu arəse nan ddi wa?»

⁴ Dil̄je t̄ə nan: «*Mɔyijə* arə ddəw dingaw karə dda makəturu t̄əju n̄n to ninya den̄n laa bba ta ninya den̄n laa le.» ⁵ *Jeju* pa arəde nan: «Mba mə-kətərə ləse â *Mɔyijə* uja ndu n̄ənn le makəturu t̄ə arəse. ⁶ A kunn-kutu n̄nje t̄ə kə Lubba dda le, n̄-dda dingaw de kə den̄n. ⁷ Mba yeenn bba, dingaw a kinya b̄ɛje kə k̄ɛn-je ta nayn kə den̄n laa, ⁸ ta dede joo kəm, d̄ə ddeeje to da-r̄ɔ kə k̄ara baa ngaa. Yeenn a, n̄-toje to d̄əwje kə joo ang ngaa, a n̄-toje to da-r̄ɔ kə k̄ara baa. ⁹ N̄n kə Lubba mbɔn naan t̄ə a, maji karə d̄əw kayn hore ang.»

¹⁰ Kar t̄ə kə n̄-teeje kəy a, *nj̄e-nj̄aje go* Jeju t̄ə le t̄əl dujeje tar d̄ə tar t̄ə n̄ənn le bbay. ¹¹ Nilade t̄ə nan: «Dəw kə tubba den̄n laa, a taa mar̄e dda lo-to-majang mba den̄n kə d̄ɔngɔr kə n̄-tubb̄e le. ¹² Bbo den̄n mbətə ngaw̄je, a t̄əl taa marə dingaw a, den̄n le dda lo-to-majang ang.»

Jeju bbar tar kə maji d̄ə ngannje t̄ə

¹³ D̄əwje ddeeje kə ngannje karə Jeju ɔrude kə jia, a *nj̄e-nj̄aje goe* t̄ə aw injə kə d̄əwje le. ¹⁴ *Jeju* oo n̄n le a, n̄əle ang ngaa pa arə nj̄e-nj̄aje goe t̄ə le nan: «Inya-je ngannje kə mbətə arəje ddeeje r̄ɔm t̄ə bbo ɔkujede ddəw ang. Mba *Bbe-kɔn lə Lubba* to mba d̄əwje kə toje tokə dede. ¹⁵ T̄ɔkɔrɔ njaa m-pa mar̄e, d̄əw kə taa *Bbe-kɔn lə Lubba* tokə lə ngonn ang, a kandə t̄ə ndɔ k̄ara ang.» ¹⁶ Yeenn ngaa nuwa ngannje le kə kar̄e t̄ə, nila jia d̄əde t̄ə ngaa n̄-bbar tar kə maji d̄əde t̄ə.

Jeju kə nje-n̄n-kinga

¹⁷ Kar kə Jeju unn ddəw ta k̄ɔtu a, marə dingaw ddee kə ngɔru ɔsu məkəjə-gɔl̄e n̄n t̄ə duje nan: «Nje-n̄n-t̄əju kə maji, ddi â mâ dda bba mâ kinga t̄əbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ wa?» ¹⁸ *Jeju* il̄e t̄ə nan: «Mba ddi bba ə-bbarəm to d̄əw kə maji wa? D̄əw kə maji goto, Lubba k̄ara baa â maji. ¹⁹ Ə-gərə nduje kə nan: Ə-t̄əl d̄əw ang,

ə-dda lo-to-majang ang, ə-bboko ang, ə-pa tar-naji kə to ngəm ang, arə d̄əw ə-taa n̄n laa ang, ə-wal b̄ɔije kə k̄ɔnje.»

²⁰ Dingaw le il̄e t̄ə nan: «Nje-n̄n-t̄əju, maw ngəm ndujeenn kə kasəm baa ndərəng bbokənən.» ²¹ *Jeju* ɛ̄e a, ndike ngaa pa ar̄e nan: «N̄n k̄ara ngaa â dui: Aw labbə n̄nje t̄əyn kə inga ta ə-kayn nar̄e dangətəje a, â kinga marə dam narə dar̄ə. Goe t̄ə a, ə-ddee unn gom.» ²² A kar t̄ə kə dingaw le oo tar le a, r̄ɔt̄ə n̄əle ang ngaa ɔtu to ndoo ndoo, mba n̄n-kingaje laa banya nya.

²³ *Jeju* ila kəm̄e aa n̄n lo mb̄ɔr̄e t̄ə t̄əyn ngaa pa arə *nj̄e-nj̄aje goe* t̄ə nan: «To ngəng nya kə nj̄e-n̄n-kingaje karə dandəje *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba*.» ²⁴ Tar le gangə singa *nj̄e-nj̄aje goe* t̄ə le. A *Jeju* pa arəde bbay nan:

«Ngannəm, to ngəng nya ta kandə *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba!* ²⁵ Karə *jambal* andə buwa suwa t̄ə ngəng ang wa? Ta karə nje-n̄n-kinga andə *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba* a ngəng nya.» ²⁶ Tar le aw dum d̄ə nj̄e-nj̄aje goe t̄ə le kə kete kete. N̄-dujuje naan nan: «Yeenn a, n̄n bba a kasə kinga kaji wa?» ²⁷ *Jeju* aade ngaa pa arəde nan: «N̄n̄n, to n̄n kə nya d̄əwje. A nya Lubba ang. Mba Lubba asə ta dda n̄n t̄əyn.»

²⁸ Yeenn ngaa Piyer pa ar̄e nan: «Oo! Jinya n̄nje t̄əyn, a junn goi.» ²⁹ *Jeju* il̄e t̄ə nan: «T̄ɔkɔrɔ m-pa mar̄e: D̄əw kə inya kəy laa, inya ngak̄ɛnje kə dingaw wase ngak̄ɛnje kə den̄n, k̄ɛnje wase b̄ɛje, ngann̄e wase ndɔje laa mbam ddəm mba *Tar kə Maji* ddəm ³⁰ a t̄əl kinga n̄njeenn asə gɔl̄ k̄ɔr k̄ara bbasinən n̄ənn. N̄a kinga kəy, ngak̄ɛnje kə dingaw kə ngak̄ɛnje kə den̄n, k̄ɛnjedede, ngannje kə ndɔje ngaa d̄əwje a kulaje kəm̄e ndoo t̄ə t̄ə. A n̄a kinga t̄əbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ mə ndɔje t̄ə kə aw ddeeje. ³¹ Nya lə d̄əwje kə toje to d̄əwje kə d̄ɔngɔr, a ddeeje to d̄əwje kə d̄ə guku. A d̄əwje kə d̄ə guku, a ddeeje to d̄əwje kə d̄ɔngɔr.»

Jeju t̄əl pa tar koy kə tar ndol laa bbay

³² *Jeju* kə nj̄e-nj̄aje goe t̄ə d̄əw d̄əwje kə Jerujalem ngaa noso n̄nde t̄ə kete. Kəjə-tar t̄əl nj̄e-nj̄aje goe t̄ə le ngaa bbəəl uta d̄ə d̄əwje kə aw unnje gode le t̄ə. *Jeju* t̄əl ɔru nj̄e-nj̄aje goe t̄ə kə d̄əku gire joo le aw kə de ar k̄ara t̄ə ngaa unn kutu ta pa tar n̄n kə a ta kinḡe karəde nan: ³³ «Ooje, jaw jawje kə Jerujalem. D̄əwje a kilaje *Ngonn lə d̄əw* ji mbayje t̄ə lə *nj̄e-poloje Lubba* kə ji *nj̄e-gərəje-Ndu* t̄ə. D̄ə gangə sariya-yo d̄ə t̄ə ngaa d̄ə kil̄e ji d̄əwje t̄ə kə gərəje Lubba ang. ³⁴ D̄ə k̄ɔj̄e koko n̄n, d̄ə tije wən̄rə d̄ə t̄ə, d̄ə tund̄je kə ndəy, d̄ə t̄əl̄je ngaa ndɔ mota laa a, n̄a ndol.»

Jan de kə Jakə n̄-dujuje marə n̄n ji Jeju t̄ə

³⁵ Goe t̄ə a, Jakə de kə *Jan* kə n̄-toje to ngann lə Jebe-de n̄-ddeeje r̄ɔ Jeju t̄ə, n̄-paje dar̄je nan: «Nje-n̄n-t̄əju, n-ndiki karə ə-dda n̄n kə ja ta duji n̄ənn.» ³⁶ *Jeju* dujude nan: «Ddi â ə-ndikije karə m-dda mar̄e wa?»

³⁷ Dilêje tã nan: «Arə jeje kã joo nãnn, kãra isi dɔ ji-kɔli tã, a kãra isi dɔ ji-gəli tã mæ piti tã læi.» ³⁸ *Jeju* ilê tã nan: «Ə-gərəje nēn kã aw dujuje ang. A kasəje ta kay əngo kəm-to-ndoo kã mâ ta kay wa? A kasəje ta kinga *batem* kəm-to-ndoo kã mâ ta kinga wa?» ³⁹ Dilêje tã nan: «Ja kasə.» A *Jeju* pa arəde nan: «Токрɔ, â kayje əngo kəm-to-ndoo kã mâ ta kay, â kingaje *batem* kəm-to-ndoo kã mâ ta kinga njaa. ⁴⁰ A tar kisi dɔ ji-kɔləm tã wase dɔ ji-gələm tã to tar læm ang. Lo le to mba njê kã Lubba gɔl mbade.»

⁴¹ Kəseje kã dɔku le ooje tar le a, wungu ɔnde dɔ Jakə de kã *Jan* tã le. ⁴² Yeenn ngaã *Jeju* bbarde tɔyn ngaã pa arəde nan: «Ə-gərəje to njê kã dəwje aw oojede to mbay-bbeje aw ddaje dingaw dɔ dəwje tã ngaã dəwje kã bo aw ddaje dəwje maji ang. ⁴³ A horose tã, maji karə to tokə baann ang. Dəw kã ndiki ta ddee to dəw kã bo horose tã a, maji karə n-ddee to nje-kula læse. ⁴⁴ Dəw kã horose tã kã ndiki ta to dəw kã dɔngɔr a, maji karə n-ddee to bbərə læse tɔyn. ⁴⁵ Mba *Ngonn læ dəw* ddee karə dəwje ddaje kula arê ang. N-ddee ta dda kula karə dəwje, ta kunn rɔê to nēn-kuka dɔ dəwje tokə banya.»

Jeju aji Bartime arə oo lo

⁴⁶ *Jeju* kã *njê-njaje goe* tã n-teeje Jeriko. Ne kã *njê-njaje goe* tã kã dəwje kã banya daw teeje mæ tɔkə bbe tã le ta kɔtu a, marə nje-kəm-tɔ kã to ngonn læ Time, ria nan Bartime isi mbɔr ddəw tã aw kɔy nēn. ⁴⁷ Noo nan *Jeju* kã Najaretə â aw nday a, nunn kutu kuru əkii nan: «*Jeju*, Ngonn læ *Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo læm bbo!» ⁴⁸ Dəwje nya inje saa karə nutu tɛê, a nuru əkii kã taar bbay nan: «Ngonn læ *Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo læm bbo!» ⁴⁹ *Jeju* ar lo kãra ngaã pa nan: «Ə-bbarêje.» Dəwje le bbarêje ngaã pajə arê nan: «Ə-dda singa in taar, naw bbari!»

⁵⁰ N-bin tɔkə kubbu laa nila nangə, nubba nangə nin nar taar ngaã naw rɔ *Jeju* tã. ⁵¹ *Jeju* duje nan: «Ddi â ə-ndiki karə m-dda mari wa?» Nje-kəm-tɔ le ilê tã nan: «Nje-nēn-tɔju, m-ndiki ta təl koo lo!» ⁵² *Jeju* pa arê nan: «Aw, mæ-kunn læi aji!» Njangə baa goe tã a, n-təl noo lo ngaã nunn go *Jeju* ddəw-boð.

Kandə læ Jeju Jerujaləm

11 *Jeju* kã *njê-njaje goe* tã n-teeje ngɔsi kã Jerujaləm, ər kã Betəpaje kã Betani, dɔ ddingiri *Olibəje* tã a, *Jeju* ula *njê-njaje goe* tã joo nɔn tã kete. ² N-pa narəde nan: «Awje ngonn bbe tã kã nɔnse tã yoonn. A ta teeje be a, â kingaje marə ngonn kororo kã n-tɔê, dəw nayn isi dɔê tã ang bbay. Ə-tuteje ə-ddeeje saa arəmje. ³ Bbo dəw dujuse nan: «Mba ddi bba ə-ddaje nēn baann wa?» a, ilêje tã nan: «*Əbbə-dəwje* â duju karə jaw saa, a nã karə n-təl saa njangə baa.» »

⁴ Dəwje ngaã dingaje ngonn kororo kã n-tɔê ta-ndoko tã ddaka mbɔr ddəw tã, ngɔsi kã ta-kəy ngaã n-tuteje. ⁵ Marə dəwje kã eeje tãnn dujude nan: «Ddi â aw ddaje nãnn wa? Mba ddi bba aw tutuje ngonn kororo le wa?»

⁶ Njê-njaje go *Jeju* tã le ilaje dəwje le tã tokə *Jeju* pa arəde le. Dəwje le inyade arə dəwje kã kororo le. ⁷ Dəwje kã ngonn kororo le darə *Jeju*. N-tilaje kubbuje læde dɔ kororo tã le darə *Jeju* aal isi dɔê tã. ⁸ Dəwje nya tilaje kubbuje læde dɔ ddəw tã, a marêje tətəje kamje mæ mu tã tilaje dɔ ddəw tã. ⁹ Dəwje kã aw njaje nɔn *Jeju* tã kã njê kã aw njaje goe tã aw uruje əkii nan: «Jɔsuje gaji Lubba! Maji karə Lubba bbar tar kã maji dɔ dəw tã kã ddee kã ri *Əbbə-dəwje*. ¹⁰ Maji karə Lubba bbar tar kã maji dɔ kɔn-mbay tã kã aw ddee, kɔn-mbay læ kajeje *Dabbiti*. Jɔsuje gaji Lubba kã isi dduu dara tã nu!»

¹¹ *Jeju* tee Jerujaləm ngaã aw andə *kəy-polo Lubba* tã. Nila kəmê naa nēn nēnje tɔyn mbɔrê tã ngaã, ne kã njê-njaje goe tã kã dɔku gire joo le dəwje kã Betani mba lo wul mban.

Kakə pigə kã andə ang

¹² Lo-karê tã kã dinje Betani daw dɔtəje a, bbo dda *Jeju*. ¹³ Noo marə kakə *pigə* kã kamê to tã, ddəw əw. Naw ngɔsi ta koo se kandê to wa? A kamê dɔrɔ â noo. Mba to neyn kandə læ *pigə* ang bbay. ¹⁴ Yeenn ngaã *Jeju* pa arə kakə *pigə* le nan: «Dəw a kusa kandi ndɔ kãra ang ngaa!» *Njê-njaje go* *Jeju* tã le ooje tar le.

Jeju tubba njê-nēn-labbəje kəy-polo Lubba tã

¹⁵ N-teeje Jerujaləm a, *Jeju* andə *kəy-polo Lubba* tã. Nunn kutu tubba njê-nēn-labbəje kã njê-ndoko nēnje mæ *kəy-polo Lubba* tã le. N-tuta tabələje læ njê kã aw mbəlje narə kã nēn-kisi læ njê-labbə dərje n-tila ¹⁶ ngaã narə dəw kãra oto marə nēn nday nēn mæ *kəy-polo Lubba* tã le ang. ¹⁷ Goe tã a, n-tɔjude nēn nan: «Lubba pa makəturə tã laa nan: «Dâ bbar kəy læm nan kəy duju Lubba kã gəl-dəwje tɔyn a dujuje Lubba mæ tã». A sese, ə-ddaje arə ddee to lo kiya-rɔ læ njê-bbokoje wa?»

¹⁸ Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kã *njê-gərəje-Ndu* ooje tar le ngaã aw sangəje gusu kã ta tɔl nēn *Jeju*. N-bbəl-je nya, mba nēn-tɔju laa aw gangə singa dəwje kã banya le tɔyn. ¹⁹ Lo-kul a, *Jeju* kã njê-njaje goe tã dinje mæ tɔkə bbe tã le n-teeje kã ddang.

Tar kakə pigə kã oy

²⁰ Lo-karê kã əndɔ kã daw ndayje a, dooje kakə *pigə* le a, oy taar ndərəng ngirê tã. ²¹ Mæ Piyer ole dɔ tar tãnn le ngaã pa arə *Jeju* nan: «Nje-nēn-tɔju, oo kakə *pigə* kã ɔru saa le â oy njan toonn.» ²² *Jeju* pa arəde nan: «Unnje mæse arəje Lubba. ²³ Токрɔ njaa m-pa marəse: Bbo dəw pa arə ddingiri toonn nan: «Jtu lo tã

nænn aw oso baâ, a bbo kəjə-tar dang to mæê tē ang, a noo mæê tē to nēn le a to a, nēn le a to njaa. ²⁴ Mba yeenn bba, m-pa marəse: Nēn tɔyn kē aw dujuje Lubba mbæê, maji karə ooje mæse tē to ingaje nēn le mban, a Lubba a karəse. ²⁵ Bbo arje taar ta duju Lubba, a bbo eeje kə tar kə marə dəw a, ɔruje tar le dɔê tē, arəje Bɔsese kē isi mæ dara tē ɔru tar dɔse tē tɔ. [²⁶ A bbo ɔruje tar dɔ dəwje tē ang a, Bɔsese kē darā a kɔru tar ma-jang kē ə-ddaje dɔse tē ang tɔ.]]»

Nān bba arə singa Jeju wa?

²⁷ Jeju kə njê-njaje goe tē n-təlje Jerujaləm bbay. Kar tē kə Jeju aw nja mæ kəy-polo Lubba tē a, mbayje læ njê-poloje Lubba kə njê-gərəje-Ndu kə təkəje læ Jiipije n-ddeje rɔê tē. ²⁸ N̄-dujeje nan: «Nān bba ari ddəw karə ə-dda nēn nēnjeenn wa? Wase nān njaa bba ari singa karə ə-dda nēn nēnjeenn wa?» ²⁹ Jeju ilade tē nan: «Mā dujuse tar kāra baa. Bbo ilamje tē a, mā bbar ri dəw kē arəm singa dda nēnjeenn le karəse tɔ.»

³⁰ Batəm læ Jan in dda wa? In rɔ Lubba tē darā wase in rɔ dəwje tē wa? Ilamje tē.»

³¹ A n̄-paje horode tē nan: «Bbo jilaje tē n-pa nan: «In rɔ Lubba tē darā» a, nā pa nan: «Mba ddi bba ə-ndikije tē kə Jan le ang wa?» ³² A bbo n-pa nan: «Dəwje ā ula Jan.» » Ta koo a, mbayje læ njê-poloje Lubba kə Njê-gərəje-Ndu kə təkəje læ Jiipije le bbəəlje dəwje kē banya le mba dəwje tɔyn gərəje to Jan to nje-kila mbər tar læ Lubba. ³³ Yeenn ngaâ dilaje Jeju tē nan: «N-gərə ang.» A Jeju pa arəde nan: «Əman kara mā bbar ri dəw kē arəm singa ta dda nēnjeenn le karəse ang tɔ.»

Gusu-tar dɔ njê-ddaje kula ndɔɔ binyə tē

12 Goe tē a, Jeju unn kutu pa tar kə njê-njaje goe tē kə gusu-tar. N̄-pa nan: «Marə dingaw dda ndɔɔ binyə. Nila ndoko n̄-guku nēn dɔê. Nuru buwa mæ ər tē mba kore nēn maann-binyə le. N̄-dda marə lo-kisi taar mba kaa nēn ndɔɔ le. Goe tē a, ninya ndɔɔ le ji marə njê-kula binyəje tē a, naw mba tē. ² Tee kar kuja kandə binyə tē le a, nula nje-kula laa rɔ njê-kula binyəje tē le karə dula kə əngəên darê. ³ A njê-kulaje le uwêje undêje ngaâ tubbêje arə n̄-təl jia baa. ⁴ Nje-ndɔɔ le ula marə nje-kula laa a, njê-kulaje le undaje dɔê ngaâ tajêje. ⁵ Nje-ndɔɔ le təl ula marê bbay a, njê-kulaje le tɔlêje. N̄-təl nula marêje banya bbay a, njê-kulaje le tundaje marêje, tɔlje marêje. ⁶ Ngonnê kē dingaw kē n̄-ndike nya kāra baa ngaa ā nayn. Nulê to dɔɔɔyn dəw rɔ njê-kulaje tē le, mba n̄-pa nan: «Bbo ngonnəm a, dā bbəəlje.» ⁷ A njê-ddaje kula binyə le paje horo naan tē nan: «Nje-kuwa nēn-ndubba le ā nænn. Ə-ddeje arəje n-tɔlêje jarəje nēn-ndubba le təl to ləje!» ⁸ Yeenn ngaâ duruje dɔ ngonn tē le n̄-tɔlêje ngaâ n̄-ndɔruje niinnê n̄-teeje nēn mæ ndɔɔ tē le kə ddang. ⁹ Ddi ā nje-ndɔɔ le a dda wa? Nā ddee tɔl njê-ddaje kula binyə le ta nā kinya

ndɔɔ le ji marə dəwje tē kē dang. ¹⁰ Ə-turaje tar kē Makəturu læ Lubba pa nænn ang wa? Makəturu le nan:

«Ər kē njê-kɔsu kəyje mbətəje le, ddee to singa gɔl kəy kē dungu nangə.

¹¹ To nēn kē in bbeê læ Əbbə-dəwje ngaâ to nēn-mɔri kəmje tē.» »

¹² Mbayje læ njê-poloje Lubba aw sangəje ddəw ta kuwa Jeju le, mba n̄-gərəje to dede ā Jeju aw pa gusu-tar nænn ɔju dɔde. A n̄-bbəəlje dəwje kē banya le ngaâ dinyêje a dɔtɔje.

Tar kuka lambo karə təkə mbay kē Rɔm

¹³ Dulaje marə Parijinyeje kə marə dəwje kē eeje mæ mbɔn-naan tē læ Erodə Antipas rɔ Jeju tē karə n̄-nēnjeje ddəw tar tē kē tēê tē. ¹⁴ N̄-ddee n̄-paje darəje Jeju le nan: «Nje-nēn-tɔju, n-gərə to aw pa tar kē təkɔɔ, aw tɔju ddəw læ Lubba ddəw tar tē kē təkɔɔ. Aw bbəəl kəm dəw ang ddəm dəw kē bo wase dəw kē ten kara osoi tē ang. Ə-pa arəje joo: Ndu arəje ddəw karə juka lambo jarə təkə mbay kē Rɔm wase ta kuka ang wa? Ta juka wase juka ang wa?»

¹⁵ A Jeju gərə to tar kē mæde tē to dang kə tar kē tade tē ngaâ pa arəde nan: «Aw nan'mje mba ddi wa? Ə-ddeje kə marə kandə narə kāra arəmje moo.» ¹⁶ N̄-ddeje kə marə kandə narə darəje ngaâ n̄-dujude nan: «Əndaji dɔ dəw kə makəturu kē n̄-dda kandə narə tē nænn toje to le nan wa?» Dilêje tē nan: «To læ təkə mbay kē Rɔm.» ¹⁷ Yeenn ngaâ Jeju pa arəde nan: «Arəje təkə mbay kē Rɔm nēn kē to læ təkə mbay kē Rɔm, a arəje Lubba nēn kē to læ Lubba.» Tar laa le dum dɔ dəwje kē ddeje ta nēn le.

Tar ndol læ dəwje kē oyje

¹⁸ Marə Sədusinyeje ddeje rɔ Jeju tē. Sədusinyeje le paje nan dəwje kē oyje a ndolje ang. N̄-dujuje Jeju nan: ¹⁹ «Nje-nēn-tɔju, Mɔyijə unn ndu arəje makəturu tē nan: «Bbo dingaw uju kə denēn laa ang ngaâ oy inyê, a bbo ngokɔn dingaw le to a, maji karə n̄-taa denēn le nuju nēn ngannje narə ngokɔn kē oy le.» ²⁰ Ləw, marə ngakɔn-naanje eeje siri. Ne kē n̄-to dərə n̄-taa denēn ngaâ nuju saa ngonn ang, a noy. ²¹ Nje-goe kē to joo ləde taa denēn le ngaâ uju saa ang, a oy tɔ. Mota ləde ta denēn le, a tokə baann bbay. ²² Aw nēn kə goe goe arə dede kē siri le dujuje ang, a doyje tɔyn. Goe tē a, denēn le kara oy tɔ. ²³ Ndɔ ndol læ dəwje kē oyje kē dā ndolje tɔyn a, nān horode tē, a to nje-denēn le wa? Mba dede siri tɔyn njaa n̄-taaje denēn le.» ²⁴ Jeju ilade tē nan: «Ə-ndəəmje ddəw, mba ə-gərəje Makəturu læ Lubba ang ddəm tar singa-məngu læ Lubba ang ddəm. ²⁵ Ndɔ kē dəwje kē oyje ndolje a, dingaw a taa denēn ang ddəm denēn a taa ngaw ang ddəm. Dā kisije tokə anjəje kē darā. ²⁶ Tar kē ɔju dɔ ndol læ dəwje kē oyje le,

æ-turaje tar kê makaturu tå læ *Møyijå* le ang wa? Lubba pa arø *Møyijå* mbør bær-kam tå kê aw ɔn puru pa nan: «M-to Lubba læ *Abaraham*, Lubba læ *Ijakå*, Lubba læ *Jakobbo*.» ²⁷ Lubba to Lubba læ dæwje kê oyje ang, n-to Lubba læ dæwje kê isije køm baa. Yeenn a, æ-ndæmje ddæw njaa nyɔm.»

Ndu kê ngøng uta kæseje

²⁸ Marø *nje-gærø-Ndu* oo tar læde le, a gærø to tar kê Jeju ilade tå to kê dɔgɔlê ngaâ ddee ɔ Jeju tå ngɔsi duje nan: «*Ndu* kê dda â ngøng uta kæseje tɔyn wa?» ²⁹ *Jeju* ilê tå nan: «*Ndu* kê ngøng uta kæseje nan: «See ngann *Ijarayelje*, ooje! *æbbæ-dæwje* kê to Lubba læje â to *æbbæ-dæwje* kêra baa. ³⁰ Maji karø æ-ndiki *æbbæ-dæwje* Lubba læi kê mæi tɔyn kê kæwn læi tɔyn kê køjæ læi tɔyn kê singai tɔyn.» ³¹ *Ndu* kê to joo laa â nænn: «æ-ndiki nje-mari tokæ da-ɔi njaa.» Marø *ndu* kê ngøng uta yeje kê joo nænn goto.»

³² *Nje-gærø-Ndu* le pa arø Jeju nan: «Maji nya, Nje-nên-tɔju! Tar kê tɔkɔɔ â æ-pa nænn. *æbbæ-dæwje* â to Lubba kêra baa, marø Lubba dang goto. ³³ Maji karø dæw kêra kêra ndiki Lubba kê mæi tɔyn kê køjæ laa tɔyn kê singê tɔyn. Maji karø n-ndiki nje-marê tokæ da-ɔi njaa. Yeenn maji uta *nên-poloje* kê ta ro kê nên-karø-baaje dang dang.» ³⁴ *Jeju* oo a, tar kê nje-køru gæl *Ndu* le ilê tå le to tar køm-karø. Yeenn ngaâ n-pa narê nan: «Ee ngɔsi baa kê *Bbe-køn læ Lubba* ngaa.» Goe tå a, dæw tay duje tar ang ngaa.

Tar kê dɔ Kristø tå kê dɔ Dabbiti tå

³⁵ *Jeju* aw tɔju nân mæ *køy-polo Lubba* tå læ Jiipije a, duju tar nan: «*Njê-gærøje-Ndu* a kasøje ta pa nan *Kristø* le to ngonn læ *Dabbiti* tokæ baänn wa?» ³⁶ *Dabbiti* njaa kara, kar tå kê *Ndil-mæ-nda* dduse, pa nan: «*æbbæ-dæwje* Lubba pa arø æbbæmje nan: æ-ddee isi dɔ ji-kɔlæm tå

ndærøng ta mungu njê-baanje læi kɔ gɔli tå.»

³⁷ *Dabbiti* njaa kara bbar *Kristø* le to æbbeje. Yeenn a, *Kristø* le a to ngonnê tɔ bbay tokæ baänn wa?» Dæwje nya aw ooje tar laa le kê ɔ-næð.

Jeju ndøru mbi dæwje mba Njê-gærøje-Ndu

³⁸ Jeju pa mæ nân-tɔjuje tå laa nan: «Aaje ɔse ɔ *njê-gærøje-Ndu* tå, mba n-ndikije ta kula kubbu kê ngal bba ta nja nân. N-ndikije karø dæwje ddade lapiya natå. ³⁹ N-ndikije nân-kisije kê to kete mæ *køy mbøn-naan* tå ddæm ta nân-kusa tå ddæm. ⁴⁰ A daw taaje nânje læ denên-ndubbaje tɔyn jide tå, daw dujuje Lubba darø kure æw mba køm dæwje. Mba yeenn bba sariya kê dɔde tå a ngøng nya kuta læ kæsø dæwje.»

Nên-karø-baa læ denên-ndubba kê to nje-ndoo

⁴¹ Goe tå a, Jeju turu kømê kê nân tå kê daw dila nân-karø-baa mæ tå, naw noo nân kê dæwje aw ilaje. Njê-nân-kingaje aw ilaje narø tokæ bo. ⁴² Marø denên-ndubba kê to nje-ndoo ddee ila ngann kandæ narø joo kê kɔrê boy ang. ⁴³ Yeenn ngaâ Jeju bbar *njê-njaje goe* tå, pa arøde nan: «M-pa tar kê tɔkɔɔ marøse: Denên-ndubba kê to nje-ndoo nænn ila nân bo uta dæwje tɔyn. ⁴⁴ Mba kæsø dæwje tɔyn, narø kê dooje nân ta dda nân ang â dilaje. A ne, bbay narø kê nayn ta karø n-ngøm nân ɔi njaa nila.»

Jeju pa tar køy-polo Lubba kê dâ guru

13 Kar tå kê Jeju in mæ *køy-polo Lubba* tå aw tee kê ddaka a, marø *nje-nja goe* tå pa arê nan: «Nje-nân-tɔju, Oo ærje kê kura nænn, oo tɔkæ køy nænn!» ² *Jeju* ilê tå nan: «Tɔkæ køy kê aw oo nænn, marø ær kêra a nayn dɔ marê tå ang. Dâ tɔ nânje nænn tɔyn.»

Nênje kê a toje kete bba dduu ndo a ddee

³ Jeju isi dɔ ddingiri *Olibøje* tå, nɔn *køy-polo Lubba* tå. A Piyer, Jakø, *Jan* kê Andere disije saa lo tåänn kê karøde baa ngaâ n-dujeje nan: ⁴ «æ-pa arøje: Ndo kê dda bba nânjeenn a toje wa? Ddi bba a tɔjuje kar kê nânjeenn le tɔyn a ta toje ngaa wa?» ⁵ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arøde nan: «Aaje ɔse! Arøje dæw ærøse ang!» ⁶ Dæwje nya a ddeje kê rim ngaâ a paje nan: «æman â m-to *Kristø* le!» Dâ kærøje dæwje nya. ⁷ Bbo ooje tar ddøje kê aw ddee ngɔsi kê tar ddøje kê nayn ddæw æw a, arøje bbæðl uta dɔse ang. Maji karø nânjeenn le toje bba. A, a to dduu ndo ang bbay. ⁸ Marø gæl-dæwje a kin ta dda ddo kê marø gæl-dæwje. Marø Bbe-køn a kin ta dda ddo kê marø Bbe-køn. Nangø a yøkæ loje tå dang dang, tɔkæ bbo a koso. A nânjeenn tɔyn a toje tokæ læ kunn-kutu nduru-ndo læ denên.»

Nên kê a kinga njê-njaje go Jeju tå

⁹ «A sese, undaje kømse dɔ ɔse tå. Dæwje a kawje kê se nɔn sariya tå. Dæwje a tundase mæ *køy mbøn-naan* tå læ Jiipije, dâ kawje kê se nɔn ngann mbayje tå kê nɔn tɔkæ mbayje tå mbam ngaâ â toje to njê-tar-najije læm. ¹⁰ Mba maji karø dila mbør *Tar kê Maji* darø dæwje tɔyn kete bba. ¹¹ Bbo daw kê se sariya tå a, arøje mæse sangøse kete mba tar kê â paje wase gusu kê â paje nân tar le ang. Tar kê Lubba a karøse karê tåänn njaa â ta æ-paje. To tar kê sese njaa â paje ang. To *Ndil-mæ-nda* â, a pa tar le.

¹² «Dæwje a kila ngakønde ji dæwje tå karø n-tɔlde. Bɔ ngannje a ddaje tokæ baann kê ngannde tɔ. Ngannje a tølje to njê-baanje læ bɔdede kê læ køndede ngaâ dâ karøje n-tɔlde. ¹³ Dæwje tɔyn a mbætøjese mbam. A dæw

kê uwa arə ngəng ndərəng tee kənyê tē a, a kinga kaji.»

Dəwje a kooje ndoo nya

¹⁴ «Â kooje «nên kê maji ang kê aw tuju lo» kê isi lo tē ang. Maji karə dəw kê aw tura makəturu nəənn gərə kandê kê majê! Karê tēənn, maji karə dəwje kê isije nangə Jude tē aynje ər kê dɔ ddingirije tē. ¹⁵ Maji karə dəw kê isi dɔ kəy tē ddisi aw mə kəy tē mba kunn marə nēn ang. ¹⁶ Dəw kê ee ndɔ a, maji karə n-təl bbeê mba kunn kubbu laa ang tɔ. ¹⁷ Dɔ ndɔje tēənn, a to ndoo nya karə denēnje kê uwaje səm kê njê kê ngannde aw ilje mba. ¹⁸ Ə-dujuje Lubba karə nēənn le to dɔ nēyn-kul tē ang. ¹⁹ Mba mə ndɔje tēənn, dəwje a kooje ndoo nya. Ləw baa kê Lubba dda duninya ndərəng bbokənen, dəwje ooje ndoo tokə baann ang bbay. Goe tē a, dəwje a kooje ndoo tokə baann ndɔ kâra ang ngaa. ²⁰ Bbo *Əbbə-dəwje* təl kê ndɔ nēnjeənn le arə gɔju ang a, dəw kâra a kinga kaji ang. A n-təl nēn narə gɔju, mba dəwje kê n-mbərəde tokə kete. ²¹ Yeənn bba, bbo dəw pa arəse nan: «Ooje! *Kristə* le ee nəənn» wase: «Nee yoənn» a, ə-ndikije tē saa ang. ²² Mba kristəje kê tɔkɔɔ ang kê njê-kilaje mbər tar kê tɔkɔɔ ang a ddeje. Dâ ddaje nēn-mɔrije kê nēnje kê dum dɔ dəwje, bbo ddəw to a, njê kê Lubba mbərəde kara dâ kərəjede tɔ. ²³ Yeənn a, sese, aaje rɔse! Mba m-ndɔru mbise kete mban.»

Ngonn lə dəw a ddee

²⁴ «Dɔ ndɔje tēənn le, go nēn kəm-to-ndooje tē le a, kar a tuka ndul ta nēyn a nda ang ngaa. ²⁵ Əndetərəndenje a kinje darâ gaynje nangə ngaâ singa-mənguje kê darâ a yəkəje. ²⁶ Yeənn ngaâ â kooje *Ngonn lə dəw* a ddee mə mum tē kê singa-məngu laa tɔyn ddəm kê piti ddəm. ²⁷ Yeənn ngaâ nâ kula *anjəje* laa karə n-mbɔnje dəwje kê n-mbərəde kɔyn nangə tē kê sɔ tɔyn ndərəng kɔyn dara tē.»

Nēn-kɔju-marê kê to kakə pigə

²⁸ «Ooje nēn-kɔju-marê dɔ kakə *pigə* tē. Bbo barkəm kakə *pigə* unn kutu təwn ngaâ kamê aw unju a, ə-gərəje to nēyn nēn-dubbu ddee ngɔsi ngaa. ²⁹ Ddəw kâra baa, bbo ooje nēnjeənn le a, maji karə ə-gərəje to Ngonn lə dəw nayn ngɔsi ngaa, tokə nar ta-ddəw tē ta kandə bbeê ləse. ³⁰ Tɔkɔɔ, m-pa marəse, dəwje kê bbokənen nəənn a koyje tɔyn ang bbay a, nēnjeənn tɔyn a toje. ³¹ Dara kê nangə a ndayje, a tarje ləm a ndayje ndɔ kâra ang.»

Dəw kâra gərə ndɔ kê Ngonn lə dəw a ddee nēn ang

³² «A ndɔ wase kar kê nēnjeənn le a toje nēn le, dəw kâra gərə ang. *Anjəje* kê darâ wase Ngonn le kara gərə ang. Bɔ kê karê baa â gərə. ³³ Arəje kəmse kətərə, arje dɔ gɔlse tē. Mba ə-gərəje ndɔ kê nēnjeənn le a toje nēn ang. ³⁴ Nēənn a to tokə dəw kê a ta kaw kê mba tē ngaâ inya nēnje mə ji njê-kulaje tē laa. Narə dəw kâra kâra kula laa karə dda. Nunn ndu narə nje-ngəm ta-kəy karə tibbi ang. ³⁵ Yeənn a, arəje bbi ɔru kəmse ang, mba ə-gərəje ndɔ kê nje-kəy le a ddee nēn ang. Nâ ddee lo-kul tē wase til tē kê kar nday wase dɔbakəbbe tē wase kê əndɔɔ wa kara â gərəje ang. ³⁶ Maji karə n-təl n-ddee ningase busu dɔ bbi tē ang. ³⁷ Tar kê m-pa marəse nəənn, m-pa marə dəwje tɔyn: Arəje kəmse kətərə.»

Njê-kɔn dɔ Jiipije ndikije ta tɔl Jeju

14 *Kusu Pakə* kê *kusu mapa* kê n-dda kê wum ang naynje ndɔ joo baa. A mbayje lə *njê-poloje Lubba* kê *njê-gərəje-Ndu* aw sangəje ddəw kê ta kuwa nēn Jeju kê gusu tɔlê. ² Mba n-paje nan: «Maji karə juwêje ndɔ kusu tē ang mba a kuju bula.»

Marə denēn ungu yambo dɔ Jeju tē

³ Jeju ee Betani mə kəy tē lə Simɔn kê to *nje-banji*. Kar tē kê naw nusa nēn a, marə denēn ddee kê yambo kê gatê ngəng mə ku *albatərə* tē. Nunda ta ku le n-tɔ ngaâ nungu yambo le dɔ Jeju tē. ⁴ Rɔ marə dəwje kê eeje tēənn nəəlde ang ngaâ n-paje horode tē nan: «N-tuju yambo nəənn baann mba ddi wa? ⁵ Asə ta labbə yambo nəənn kandə narə kɔr mota kayn narê njê-ndooje ang wa?» N-paje tar lə denēn le maji ang. ⁶ A *Jeju* pa arəde nan: «Inyêje ddekeke! Aw jɔkêje mba ddi wa? Nēn kê n-dda səm nəənn to nēn kê maji. ⁷ Njê-ndooje a naynje kê se nəənn kê ndɔ tɔyn. Ndɔ kê məse ndiki a, â ddaje kê de maji. A əman, mâ nayn kê se kê ndɔ tɔyn ang. ⁸ Nēn kê nasə ta dda â n-dda. Nungu yambo rɔm tē kete mba nginan nēn ndɔ kê dâ dubbum nēn. ⁹ Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, lo tɔyn kê dâ kila mbər *Tar kê Maji* nəənn kê tē, duninya tē tɔyn, dâ pa tar nēn kê denēn nəənn dda ngaâ dəwje a koleje məde dɔ tē.»

Judas ndiki ta kila Jeju ji dəwje tē

¹⁰ Judas Iskariyotə kê to marə nje-nja go Jeju tē horo marêje tē kê dɔku gire joo aw rɔ mbayje lə *njê-poloje Lubba* tē ta kila Jeju jide tē. ¹¹ Dooje tar laa le a, rɔde nəəlde nya ngaâ dunnje ndude ta karê narə. Yeənn ngaâ Judas unn kutu sangə ddəw kê maji kê nan kila nēn Jeju jide tē.

† *Daniyel 9:27* †† *Matiye 24:17*

Jeju arə ň-dda muru Pakə

¹² Dəngər ndə *kusu mapa kə ň-dda kə wum ang kə* to ndə kə daw təl nēn ngann batəje mba dda nēn muru *Pakə a, njê-njaje go* Jeju tē dujeje nan: «Lo kə dda bba ə-ndiki karə jaw dda muru *Pakə* kə tē jari wa?» ¹³ Jeju ula *njê-njaje goe* tē joo kete nan: «Awje təkə bbe tē a, â kingaje marə dingaw kə oto jo-maann. Unnje goe. ¹⁴ Kəy kə nandə tē a, ə-paje arəje nje-kəy le nan: «Nje-nēn-təju duju nan: Lo kə dda â əman kə *njê-njaje gom* tē ja kən muru *Pakə* kə tē wa?» ¹⁵ Nje-kəy le a təjuse marə lo kə tatə kə ň-gəl tokə kete mban də kəy tē taar. Nēnje təyn to məe tē. Ə-ddaje nēn-kusa arəjeje lo tēənn le.» ¹⁶ *Njê-njaje goe* tē le təuje awje təkə bbe tē le. Dingaje nēnje le təyn tokə ň-pa narəde le ngaâ ň-ddaje muru *Pakə* le.

Jeju pa tar lə marə nje-nja goe tē kə a kilē ji dəwje tē

¹⁷ Lo-kul a, Jeju kə njê-njaje goe tē kə dəkə gire joo ň-ddee ň-teeje. ¹⁸ Kar tē kə disije daw dusaje nēn a, *Jeju* pa nan: «Təkəw njaa, m-pa marəse, dəw kâra horose tē kə aw usa nēn səm a kilam ji dəwje tē.» ¹⁹ Njê-njaje goe tē le ooje tar nəənn le a rəde nəəlde ang nyəm ngaâ dunnje kutu duje kâra kâra nan: «Əman wa?» ²⁰ Jeju pa arəde nan: «Dəw kâra horose tē kə dəkə gire joo. Ne kə nula jia naan tē səm mə ka tē nəənn. ²¹ *Ngonn lə dəw* a koy ddəw kâra baa kə tar kə Makəturu lə Lubba pa dəkə tē le. A, a to ndoo nya karə dəw kə a kilē ji dəwje tē. Dəw le, kuje ang maji nya uta.»

Muru mə-kâra

²² Kar tē kə daw dusa nēn a, Jeju unn mapa, arə wooyo Lubba ngaâ arəde a, pa nan: «Ə-taaje nēn nəənn, da-rəm â nəənn.» ²³ Goe tē a, nunn əngo *maann-binyə*, narə wooyo Lubba ngaâ narəde narə dede təyn njaa dayje. ²⁴ Jeju pa arəde nan: «Yeenn to məsəm. To məsə kə Lubba ɔsu nēn *dəwəw*, məsə kə kayn nangə mba dəwje tokə banya. ²⁵ Təkəw njaa, m-pa marəse: Mâ kay *maann-binyə* nəənn ang ngaa ndərəng ndə kə mâ kay nēn *maann-binyə* kə siki mə *Bbe-kən* tē lə Lubba.»

Jeju pa tar lə Piyer kə a mayn tar laa

²⁶ Dəsuje pa wal Lubba ngaâ ň-teeje dawje də ddingiri *Olibəje* tē. ²⁷ *Jeju* pa arə njê-njaje goe tē nan: «Sese təyn njaa â tusumje kinyamje. Mba ň-dda Makəturu tē lə Lubba nan:

«Mâ təl nje-ngəm nēn-kuulje

karə batəje le sanreje naan kâra kâra.»

²⁸ A bbo m-ndol go koy tē ləm a, mâ kaw nginanse kete Galile.» ²⁹ Piyer pa arə nan: «Le dəwje təyn tusije inyaije kara, əman, mâ kinyai ang.» ³⁰ *Jeju* pa arə nan: «Təkəw, m-pa mari, til tē nəənn njaa, kete bba karə ku-

ran kən gəl joo, â pa gəl mota nan ə-gərəm ang.» ³¹ A Piyer təl pa arə ngəng bbay nan: «Le asə ta koy səi kara, ta pa nan m-gəri ang, mâ pa baann ndə kâra ang.» Kəseje təyn kara paje tokə baann tə.

Jeju duju Lubba Jetesemane

³² Jeju kə *njê-njaje goe* tē daw teeje lo tē kə daw bbar nan Jetesemane a, ň-pa narəde nan: «İsije lo tē nəənn, a əman mâ kaw duju Lubba.»

³³ ň-jin Piyer, Jakə, de kə *Jan* naw kə de. Bbəl unn kutu kuta dəkə ngaâ rəkə nəəle ang. ³⁴ ň-pa narəde nan: «Rəm nəələm ang, tokə nēn kə mâ ta koy be. Ə-naynje nəənn. Arəje bbi ɔru kəmse ang.» ³⁵ Naw ddəw əw ngaji, noso nangə ngaâ ň-duju Lubba karə bbo ddəw to a, nuta kar nēn kəm-to-ndoo nəənn kə ddang. ³⁶ ň-pa nan: «Aba! Bəy, əi asə ta dda nēn təyn, uta əngo kəm-to-ndoo nəənn dəm tē kə ddang. A ə-dda nēn kə məm ndiki ang, nēn kə məi əi njaa ndiki â ta ə-dda.»

³⁷ ň-təl ň-ddee rə njê-njaje goe tē kə mota le a, daw tibbije. ň-pa narə Piyer nan: «Simən, aw tibbi wa? Asə ta mbətə bbi mba gəl kar kâra be ang wa?» ³⁸ Arəje bbi ɔru kəmse ang, ə-dujuje Lubba bba karə osoje mə nēn-nan tē ang. Ndil dəw ndiki ta dda nēn kə maji njaa, a da-rə ee kə singa ang.»

³⁹ Jeju təl aw ddəw əw aw duju Lubba tokə baann bbay. ⁴⁰ ň-təl ň-ddee rə njê-njaje goe tē le a, ningade də bbi tē bbay, mba bbi uta dəkə arə ddəw kə ta kara kəmde nayn takə baa goto. A ň-gərəje tar kə ta kilē tē ang.

⁴¹ ň-təl ň-ddee kə gəl mota laa a, ň-dujude nan: «Ə-naynje aw tibbije wa? Aw uwaje rəse bbay wa? Bbayə ngaa, kar asə ngaa. Dâ kunn *Ngonn lə dəw* kila ji njê-nēn-ddaje tē kə maji ang. ⁴² Inje, arəje jawje! Nje-kunn dəm le ddee mban ngaa.»

Duwa Jeju

⁴³ Jeju nayn aw pa tar bbay a, marə nje-nja goe tē kâra horo marəje tē kə dəkə gire joo kə ria nan Judas ddee kə dəwje tokə banya. Duwaje *təkə* kiyaje kə kakəje jide tē. Mbayje lə *njê-poloje Lubba, njê-gərəje-Ndu* kə *təkəje* lə Jiipije â ulajede. ⁴⁴ Judas le təjude marə nēn kə nâ dda karə ň-gərəje nēn Jeju le tokə kete. ň-pa nan: «Dəw kə m-to mbia a, to ne. Uwəje ta ə-ngəməje kə majə awje saa.» ⁴⁵ ň-ddee ň-teeje a, ň-ngəsə kə rə Jeju tē ngaâ ň-pa nan: «Nje-nēn-təju» ngaâ ň-to mbia. ⁴⁶ Njangə baa njaa dəwje le ilaje Jeju le uwəje. ⁴⁷ Marə nje-nja go Jeju tē ɔru təkə kiya ngaâ tuka mbi marə nje-kula le təkə *nje-polo Lubba* ti. ⁴⁸ *Jeju* pa arəde nan: «Ə-ddeeje kə təkə kiyaje kə kakəje bba ta kuwam nēn tokə nēn kə m-to dəw kə maji ang wa?» ⁴⁹ Kə ndə təyn mee horose tē *kəy-polo Lubba* tē maw təju nēn, a uwamje ang. A nēn nəənn to mba karə tar kə Makəturu lə Lubba pa ddee to tar kə təkəw.»

⁵⁰ Yeenn ngaâ njê-njaje goe tê tuseje inyêje a, aynje.
⁵¹ Marə basan unn go Jeju le, n̄-kiri rɔê kə bəl-kubbu.
 Daw ta kuwê a, ⁵² n̄-tusu bəl le ninya a, n̄-ayn rɔê baa.

Daw kə Jeju sariya t̄ə lə Jiipije

⁵³ Daw kə Jeju bbeê le *təkənje-polo Lubba*. Lo t̄ənn, mbayje lə *njê-poloje Lubba*, *təkəje* lə Jiipije kə *njê-gərəje-Ndu* t̄əyn mbɔnje naan. ⁵⁴ Piyer ɔru goe a, n̄-ja ddəw əw saa ndərəng tee n̄n mə ndoko t̄ə le t̄əkə *nje-polo Lubba* le. Nisi kə mbambaje lo t̄ənn naw ndibbi puru.

⁵⁵ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə njê-gangəje sariya lə Jiipije le t̄əyn, daw sangəje marə tar ta kunda d̄ə Jeju t̄ə bba ta gangə n̄n sariya-yo d̄ə t̄ə, a dingəje marə tar ang. ⁵⁶ Dəwje nya pajə tar-naji ngəmje d̄ə Jeju t̄ə le, a tarje le awje go naan t̄ə ang. ⁵⁷ Marêje injə ngaâ ulaje tar ngəmje ta Jeju t̄ə le pajə nan: ⁵⁸ «Joo t̄ə t̄ə n̄-ja, n̄-pa nan: «M̄a t̄ə *kəy-polo Lubba* n̄ənn k̄ə d̄əwje â d̄ə-je. M̄a d̄ə marê k̄ə d̄əwje â d̄ə-je ang mə nd̄ə mota t̄ə.» ⁵⁹ A d̄ə tar t̄ə n̄ənn le kara, tarje l̄əde aw go naan t̄ə ang. ⁶⁰ Yeenn ngaâ t̄əkə *nje-polo Lubba* le in horo d̄əwje t̄ə ngaâ duju Jeju nan: «Tar k̄ə d̄əwje aw pajə d̄ə t̄ə n̄ənn, ila t̄ə ang wa?» ⁶¹ A Jeju ar d̄əkeke, nila tar t̄ə k̄ə ang. T̄əkə *nje-polo Lubba* le t̄əl duje bbay nan: «Ə-to *Kristə*, Ngonn lə Lubba k̄ə jaw pole le wa?» ⁶² Jeju ilê t̄ə nan: «Ye n̄-jaann, m-to Ngonnê. Â kooje *Ngonn lə d̄əw* k̄ə isi d̄ə ji-k̄əl Lubba t̄ə k̄ə Nje-singa-m̄əngu. N̄a kin dar̄ə mə mum t̄ə ta d̄əde.»

⁶³ Yeenn ngaâ t̄əkə *nje-polo Lubba* le tiir kubbuje k̄ə r̄ɔê t̄ə ngaâ pa nan: «N-ndiki ta kinga marə nje-tar-naji ang nga. ⁶⁴ Ooje taji k̄ə n̄-taji Lubba n̄ənn mban. Tar d̄ə d̄ə â əjəje d̄ə t̄ə wa?» Dede t̄əyn n̄-gangəje sariya-yo d̄ə Jeju t̄ə.

⁶⁵ Marêje unnje kutu ti wənrə d̄ə t̄ə. N̄-t̄əje kəmê, n̄-bbirije jide n̄-tundêje n̄n ngaâ n̄-dujeje nan: «N̄n undai n̄ənn wa? Ə-pa arə joo.» Njê-kulaje lə t̄əkə mbay t̄əjeje ngaâ tundaje ka-mbɔrê.

Piyer mayn nan n̄-gərə Jeju ang

⁶⁶ Kar t̄ə k̄ə Piyer n̄-ayn mə ndoko t̄ə le b̄ər bbay a, marə d̄ən̄n nje-kula le t̄əkə *nje-polo Lubba* le d̄əde. ⁶⁷ Noo Piyer k̄ə aw ndibbi puru le a, naa kəmê ngaâ n̄-pa nan: «Əi kara ə-nja kə Jeju k̄ə to d̄əw k̄ə Najaretə le t̄ə.» ⁶⁸ A Piyer le mayn pa nan: «M-gərə n̄n k̄ə a ta pa n̄ənn ang, məjə pin.»

Goe t̄ə a, nin naw ta-ndoko t̄ə, a kuran n̄n. ⁶⁹ A d̄ən̄n nje-kula le oo Piyer le ngaâ t̄əl pa arə d̄əwje k̄ə eeje t̄ənn nan: «D̄əw n̄ənn to marə njê-nja go Jeju t̄ə le t̄ə.» ⁷⁰ A Piyer t̄əl mayn bbay.

Mbɔr ang a, d̄əwje k̄ə eeje t̄ənn t̄əl pajə arəje Piyer bbay nan: «Â to marê k̄ə horode t̄ə n̄-ja, mba əi kara ə-to d̄əw k̄ə Galile t̄ə.» ⁷¹ A Piyer unda yo d̄ən̄n n̄n gu-man nan: «M-gərə dingaw n̄ənn ang.» ⁷² Kar t̄ənn n̄-ja, kuran n̄n k̄ə ḡəl joo laa. Yeenn ngaâ mə Piyer ole

d̄ə tar t̄ə k̄ə Jeju pa arê nan: «Kete bba karə kuran n̄n k̄ə ḡəl joo laa a, â mayn tar l̄əm ḡəl mota pa nan ə-gərəm ang.» Ngaâ Piyer tee ddaka n̄n nya.

Daw kə Jeju r̄ə Pilatə t̄ə

15 Kə əsind̄ə baa njaa, mbayje lə *njê-poloje Lubba* mbɔnje naan kə *təkəje* lə Jiipije, *njê-gərəje-Ndu* kə kəsə njê-gangəje sariya t̄əyn ta koo n̄n k̄ə ta d̄ə. Darə n̄-t̄ə Jeju ngaâ daw saa n̄n ḡəl Pilatə t̄ə. ² Pilatə duju Jeju nan: «Ə-to mbay lə Jiipije wa?» Jeju le ilê t̄ə nan: «Əi njaa ə-pa mban.»

³ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* undaje tarje nya d̄ə Jeju t̄ə. ⁴ Pilatə t̄əl duje bbay nan: «Ila tar t̄ə k̄ə ang wa? Oo tarje t̄əyn k̄ə d̄əwje n̄ənn ulaje tai t̄ə n̄ənn.» ⁵ A Jeju ila tar t̄ə k̄ə ang arə dum d̄ə Pilatə.

N̄-gangə sariya-yo d̄ə Jeju t̄ə

⁶ Kə nd̄ə kusu *Pakə* k̄ə k̄ə t̄əyn, ngonn mbay le aw ɔru d̄əw k̄ə k̄ə k̄ə-kula t̄ə. D̄əw k̄ə d̄əwje k̄ə banya ndik-ije karə n̄rê bba naw n̄rê. ⁷ A marə d̄əw k̄ə ria nan Barabas ee k̄ə-kula t̄ə, ne de kə marə d̄əwje k̄ə t̄əlje d̄əw d̄ə nd̄ə t̄ə k̄ə n̄-ddaje n̄n d̄ə-ngəng kə njê-k̄n-bbeje. ⁸ D̄əwje k̄ə banya awje k̄ə lə Pilatə ngaâ dujeje karə n̄-dda n̄n k̄ə naw d̄ə kə bbal k̄ə k̄ə la narəde. ⁹ Pilatə ilade t̄ə nan: «Ə-ndikije karə minya mbay lə Jiipije le marəse wa?»

¹⁰ Mba Pilatə gərə kə majê to mə â mbayje lə *njê-poloje Lubba* undaje kə Jeju bba uwêje ulêje jia t̄ə n̄ənn. ¹¹ A mbayje lə *njê-poloje Lubba* le ɔsuje kutu d̄əwje k̄ə banya karə dujuje Pilatə arə Barabas â ninyê narəde. ¹² Pilatə t̄əl dujude bbay nan: «Yeenn a, d̄ə â ə-ndikije karə m-dda kə d̄əw k̄ə aw bbarêje to mbay lə Jiipije le wa?» ¹³ N̄-t̄əlje duruje əkii nan: «Ə-t̄əlê kakə-dəsə t̄ə.» ¹⁴ Pilatə dujude nan: «D̄ə k̄ə maji ang â n̄-dda wa?» A n̄-t̄əlje duruje əkii darə ngəng nan: «Ə-t̄əlê kakə-dəsə t̄ə.» ¹⁵ Pilatə ndiki ta d̄ə karə r̄ə d̄əwje k̄ə banya le n̄əldə. Yeenn bba n̄ru Barabas k̄ə-kula t̄ə narəde. Narə n̄-tunda Jeju kə nd̄əy a nulê ji mbambaje t̄ə karə n̄-t̄əlê kakə-dəsə t̄ə.

Mbambaje kokoje Jeju

¹⁶ Mbambaje awje kə Jeju mə k̄ə t̄ə lə ngonn mbay le ngaâ bbarje kəsə mbambaje t̄əyn. ¹⁷ Dulêje kubbu k̄ə kasə. Goe t̄ə a, n̄-peteje kula k̄ə to konn to *əjəkud̄ə* dundaje d̄ə t̄ə. ¹⁸ Goe t̄ə a, n̄-ddêje lapiya n̄-paje nan: «Lapiya, t̄əkə mbay lə Jiipije.»

¹⁹ N̄-tundaje d̄ə k̄ə k̄ə mu, n̄-tije wənrə d̄ə t̄ə ngaâ d̄əsu məkəje-ḡəldə nangê, dulaje d̄əde ndərəng darə ɔsu nangə n̄n t̄ə. ²⁰ D̄əjêje n̄-kokoje n̄n n̄-tunga a, duwaje kubbu k̄ə kasə k̄ə r̄ɔê t̄ə le d̄əruje ngaâ n̄-t̄əlje dulêje kubbuje laa. Goe t̄ə a, n̄-teeje saa mə bbe t̄ə le k̄ə ddang dawje ta kaw t̄əlê kakə-dəsə t̄ə.

Ŋ-tɔl Jeju dɔ kakə-dəsə t̄

²¹ Duwaje marə dingaw k̄ in ndɔɔ aw nday darə oto *kakə-dəsə* lə Jeju le. Ri dingaw le nan Simɔn, ŋ-to dəw k̄ bbe t̄ k̄ Sirenn, ŋ-to bɔ Alekəjandərəje kə Rupusje. ²² Dawje kə Jeju le marə lo t̄ k̄ daw bbar nan Gologota. Kandə ri le nan «lo ka-dɔ-dəw je.» ²³ Darəje *ben* k̄ dungu n̄n k̄ maji ang mæ t̄ karə nay, a ŋ-mbətə ta kay.

²⁴ Ŋ-bbərəje kakə-dəsə t̄ le ngaâ ŋ-ddɔje mbari ŋ-kaynje n̄n naan kubbuje laa. ²⁵ Ŋ-bbərə kakə-dəsə t̄ kə kar jikara k̄ kə əndɔɔ. ²⁶ Ŋ-dda marə makəturu ŋ-bbərə ər dɔt̄ t̄ ta tɔju n̄n gəl n̄n k̄ ŋ-gangə n̄n sariya dɔt̄ t̄ le nan: «Dəw nəənn to mbay lə *Jiipije*.» ²⁷ Ŋ-bbərəje njê-bbokoje joo kakə-dəsəje t̄ mbɔr̄ t̄ tɔ. Mar̄ k̄ərə ər kɔl, a mar̄ k̄ərə ər gəl. [²⁸ Yeenn bba, tar k̄ ŋ-dda Makəturu t̄ lə Lubba ddee to tar k̄ tɔkɔɔ. Tar le nan: «Dil̄ horo njê-tɔl dəwje t̄.»]

²⁹ Dəwje k̄ aw ndayje lo t̄əənn tukaje dɔde tajəje n̄n. Ŋ-paje darəje nan: «Əi k̄ ə-ndiki ta tɔ *kəy-polo Lubba* ta təl dda mar̄ ture t̄ mə ndɔ mota t̄ le. ³⁰ Əi njaa aji rɔi bbo in dɔ *kakə-dəsə* t̄ le uru nanḡ.»

³¹ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *njê-gərəje-Ndu* kara aw kokoje Jeju, ŋ-paje horo naan t̄ tɔ nan: «Naji marə dəwje, a nasə kaji da-rɔt̄ njaa ang! ³² Maji karə ne k̄ ŋ-to *Kristə*, tɔkə mbay k̄ *Ijarayel* le ŋ-ddisi dɔ *kakə-dəsə* t̄ nuru nanḡ. Yeenn bba joo a, ja kunn məje kar̄.» Dəwje k̄ ŋ-bbərəde dɔ *kakə-dəsə* t̄ mbɔr̄ t̄ le kara aw tajəje tɔ.

Koy lə Jeju

³³ Gɔl kar dɔku gire joo a, lo ndul dɔ nangə t̄ le tɔyn ndərəng gɔl kar mota k̄ lo-kul t̄. ³⁴ A ta tee gɔl kar t̄ k̄ mota a, *Jeju* uru əkii kə singa nan: «Eloyi, Eloyi, laman sabakatani!» Kandə tar le nan: «Lubba ləm, Lubba ləm, mba ddi bba ə-tusum inyam wa?»

³⁵ Marə dəwje k̄ eeje lo t̄əənn le ooje tar le a, ŋ-paje nan: «Ooje, naw bbar *Eli*.» ³⁶ Marə dəw k̄ərə horode t̄ ayn kə ngɔru aw unn marə ta-kubbu ula mə *maann-binyə* t̄ k̄ masə ngaâ ŋ-kə ta k̄ərə mu t̄ ula arə Jeju karə ay ngaâ pa nan: «Inyaje, ja koo se *Eli* a ddee kɔr̄ dɔ *kakə-dəsə* t̄ kil̄ nanḡ wa!» ³⁷ A *Jeju* uru əkii kə singa ngaâ oy.

³⁸ Yeenn ngaâ kubbu k̄ ŋ-tɔ ŋ-gangə n̄n mə *kəy-polo Lubba* tiir dann̄ joo, in taar uru bəər. ³⁹ Nje-kɔn dɔ mbambaje k̄ Rɔm k̄ ar kɔn Jeju t̄ le oo gusu k̄ Jeju oy n̄n le a, ŋ-pa nan: «Dəw nəənn to Ngonn lə Lubba njaa.»

⁴⁰ Marə dən̄nje eeje t̄əənn tɔ, darje ddəw əw daw daaje lo. *Mari* k̄ Magədala de kə *Mari* kɔn Jakə kə Jojeje kə Salome deeje horode t̄. ⁴¹ Ləw dən̄njeenn le njaje go Jeju t̄ ngaâ ddaje saa kar t̄ k̄ ŋ-nayn n̄n

Galile. Dən̄nje tokə banya k̄ awje saa Jerujalem eeje t̄əənn tɔ.

Jojepə dubbu Jeju

⁴² Ndō le to ndɔ gɔl rɔ nginan n̄n ndɔ-kuwa-rɔ lə Jiipije ngaâ dɔ lo-kul ngaa. ⁴³ Jojepə k̄ Arimate ddee tee. Ŋ-to marə tɔkə k̄ərə horo mar̄je t̄ k̄ aw isije tɔkə lo gangə sariya t̄ lə Jiipije. Ne kara naw nginan *kɔn-mbay lə Lubba*. Ŋ-tɔn bire to dingaw naw duju Pilatə karə ar̄ niinn *Jeju* le. ⁴⁴ Pilatə oo nan Jeju le oy mban a, dum dɔt̄. Yeenn ngaâ nula ŋ-bbar tɔkə mbamba lə dəwje k̄ Rɔm, ŋ-duje se Jeju le oy ləw baa wa? ⁴⁵ Tɔkə mbamba k̄ Rɔm le pa tar yo le ar̄. Yeenn ngaâ narə ddəw Jojepə karə unn niinn le. ⁴⁶ Jojepə le ndoko tɔkə bəl-kubbu k̄ nda. Nɔru niinn le dɔ *kakə-dəsə* t̄, ŋ-kə kə tɔkə bəl le ngaâ nila mə buwa-yo t̄ k̄ narə duru mə ər t̄. Goe t̄ a, ŋ-ndubbu marə ər nutu n̄n ta buwa-yo le. ⁴⁷ *Mari* k̄ Magədala de kə *Mari* kɔn Jojeje daw daaje lo k̄ dila niinn le t̄.

Jeju k̄ oy le ndol

16 Kar k̄ *ndɔ-kuwa-rɔ* lə Jiipije nday a, *Mari* k̄ Magədala kə Salome kə *Mari* kɔn Jakəje, ŋ-ndokoje yamboje ta kaw kungu dɔ niinn Jeju t̄. ² Kə əndɔɔ baa njaa, ndɔ-kuwa-rɔ † t̄ k̄ kar aw tee a, dawje buwa-yo t̄ le. ³ Ŋ-dujuje naan nan: «N̄n njaa bba a ndubbu tɔkə ər k̄ dutu n̄n ta buwa-yo le kə ddang karəje wa?»

⁴ Kunn k̄ dunnje kəmdə daaje lo a, tɔkə ər le tokə ndubbu mban. ⁵ Yeenn ngaâ dandəje buwa-yo t̄ le. A dooje marə basan ula kubbu k̄ ngal k̄ nda k̄ isi nanḡ ər kɔl, a bbəəl uta dɔde. ⁶ A basan le pa arəde nan: «Ə-bbəəlje ang. Aw ə-sangəje *Jeju* k̄ Najaretə k̄ ŋ-tɔl̄ *kakə-dəsə* t̄ le wa? Ŋ-ndol mban, nee nəənn ang. Lo k̄ dil̄ t̄ le â nəənn. ⁷ Awje aw paje arəje Piyer kə kəsə *njê-njaje goe* t̄, ə-paje nan: «N̄n nginanse Galile. Lo k̄ nunn â, â kooje t̄ tokə ŋ-pa narəse le.»

⁸ Yeenn ngaâ dinje buwa-yo t̄ le ŋ-teeje ddaka ngaâ daynje dawje ddəw əw mba daw disaje kə bbəəl, ŋ-gərəje n̄n k̄ ta dda ang. Ŋ-paje tar k̄ərə darə dəw ang mba bbəəl uta dɔde.

Jeju tee inga Mari k̄ Magədala

[⁹ Go ndol t̄ k̄ Jeju ndol ndɔ-kuwa-rɔ t̄ kə əndɔɔ baa le a, ŋ-tɔju rɔt̄ dɔngɔr narə *Mari* k̄ Magədala k̄ ŋ-tubba *ndilje k̄ maji ang* siri mət̄ t̄ le. ¹⁰ *Mari* le aw pa tar̄ arə dəwje k̄ aw njaje kə Jeju, kar t̄ k̄ daw ndingaje ndoo ddəm daw nɔnje ddəm le. ¹¹ A koo k̄ dooje tar lə *Mari* k̄ pa nan Jeju nayn kəm baa ngaâ nooe le a, ŋ-ndikije t̄ saa ang.

† *Matiye* 28:1

Jeju tee inga njê-njaje goe tê joo

¹² Goe tê a, Jeju unn marə da-ɾə kə dang bba tɔju nêɳ ɾəê arə njê-njaje goe tê joo kə aw awje kə ngonɳ bbe tê. ¹³ N̄-təlje n̄-ddeeje, n̄-paje tarê darə kəseje. A dede kara n̄-ndikije tê kə de ang tɔ.

Jeju tee inga njê-njaje goe tê kə dɔku gire kâra

¹⁴ Dɔbɔnyê a, n̄-tɔju ɾəê narə njê-njaje goe tê kə dɔku gire kâra, kə aw usaje nêɳ ngaâ n̄-kɔl kə de mba mə-kunn ləde kə goto ddəm mba mə-kətərə ləde ddəm mba n̄-ndikije tê kə dəwje kə ooeje go ndol tê kə n̄-ndol le ang. ¹⁵ N̄-pa narəde nan: «Awje dɔ nangə tê tɔyn, ilaje mbər *Tar kə Maji* le arəje dəwje tɔyn. ¹⁶ Dəw

kə unn məê ngaâ inga *batem* a, a kinga kaji. Dəw kə unn məê ang a, sariya to dɔê tê. ¹⁷ Nêɳ kə dā gərə nêɳ dəwje kə a kooje məde tê â nəənn: Dā tubbaje *ndilje kə maji ang* kə rim, dā paje ndɔn-tarje kə siki. ¹⁸ Dā kuwaje lije kə jide. Bbo dayje marə nêɳ kə aw tɔl dəw a, nêɳ kâra a ddade ang. Dilaje jide dɔ njê-ɾə-toje tê a, njê-ɾə-toje le a kajije.»

Jeju təl ɾə Lubba tê

¹⁹ Go tar tê kə *Əbbə-dəwje* Jeju pa arəde tokə baann a, Lubba unnê aw saa darâ ngaâ nisi dɔ ji-kɔlê tê. ²⁰ Njê-njaje go Jeju tê aw ilaje mbər tar le loje tê tɔyn. *Əbbə-dəwje* dda kula kə de arə n̄-ddaje nêɳ-mɔrije kə tɔju to tar kə daw dilaje mbərə le to tar kə tɔkɔɾɔ.]

Luku

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Nje-dda makaturu k̄ k̄ara baa k̄ daw bbarê nan Luku le njaa dda makaturuje joo, Tar k̄ Maji k̄ Luku dda makaturu t̄ k̄ Kulaje l̄ njê-kaw-kulaje. Makaturu t̄ k̄ to dɔngɔrê le, Luku pa tar ar̄ njê-m̄-kunnje k̄ ḡalde to Jiipije ang k̄ aw paje ndɔn-tar ḡerek̄a. Nɔru ḡal mar̄ tarje k̄ k̄at̄ar̄ ta ḡar̄ kandê k̄ ḡal n̄n-ji-bbeje l̄ Jiipije k̄ njê-m̄-kunnje le ḡar̄aje ang. Luku dda makaturu le bba kar̄ d̄awje k̄ dɔ nanḡ t̄ t̄yn k̄ toje to Jiipije ang, m̄ bbalje t̄ t̄yn as̄aje ta ḡar̄ to Jeju to .

Luku le t̄ju n̄n k̄ uwa wure nya m̄ tar t̄ l̄ Jeju k̄ tar kisi l̄ Jeju k̄ isi n̄n dɔ nanḡ t̄.

Lubba ula Jeju-Krist̄a kar̄ aji d̄awje t̄yn k̄ toje nḡosi mba t̄ê k̄ r̄de t̄. D̄awje k̄ njê-mar̄edeje yabb̄jede â Jeju ndikide nya: njê-n̄n-ddaje k̄ maji ang, d̄awje k̄ ngaji, njê-ndooje, njê-r̄-toje, njê-mbaje.

Njê-m̄-kunnje k̄ Luku aw pa tar ar̄ede le, a du ang, toje to njê-n̄n-kingaje. Luku pa tarje l̄ Jeju k̄ pa nya dɔ tar n̄n-kinga t̄, n̄n-k̄ju-mar̄ê, lo-kanyê t̄ 12:16-21 dd̄am lo-kanyê t̄ 16 dd̄am. Luku duju njê-njaje go Jeju t̄ kar̄ unnje n̄n-kingaje l̄ede ddaje n̄n kula mba Lubba k̄ k̄as̄a d̄awje.

Makaturu Tar k̄ Maji k̄ Luku dda le tunga dɔ n̄nje t̄ k̄ njaje Jerujal̄em (24), lo k̄ nunn kute d̄ɛ t̄ le (1 k̄ 2). K̄osu k̄yn makaturu t̄ le, Jeju t̄ju r̄ê k̄am baa ar̄ njê-njaje goe t̄ ngaâ r̄de n̄alde nya. Kunn-kutu kisi t̄ k̄ Jeju isi n̄n k̄am d̄awje t̄ njaa ndil k̄ in r̄ Lubba t̄ dduse, to Ndil-m̄-nda (lo-kanyê 3 k̄ 4). Njê-njaje go Jeju t̄ a kingaje Ndil le t̄ (24:49). D̄a kas̄aje ta duju Lubba, ta k̄osu gaji maji laa tok̄a l̄ Jeju le t̄.

Gɔju tar dɔ makaturu t̄ le

1 ¹⁻² D̄aw k̄ bo Topil, mar̄ n̄nje njaje horoje t̄ ngaâ mar̄ d̄awje k̄ ooje n̄nje le k̄ k̄amde, kunn-kute t̄ njaa paje ar̄ajeje. Dede k̄ dooje n̄nje le k̄ k̄amde le n̄-t̄lje n̄-ddeje to njê-paje tar l̄ Lubba. Yeenn bba d̄awje nya unnje kutu dda makaturu mba k̄ru n̄n ḡal n̄nje k̄ ndayje horoje t̄ l̄aw. ³ Muru ḡal n̄njeenn le t̄yn nd̄ar̄ang ngir̄ê t̄ k̄ majê ngaâ aman njaa kara moo maji ta kuja n̄njeenn le k̄ goe goe makaturu t̄ kari, ai d̄aw k̄ bo Topil, ⁴ mba kar̄ a-ḡar̄a to n̄nje t̄yn k̄ n̄-t̄ji to n̄nje k̄ t̄k̄r̄.

Mb̄ar kuju Jan-Bat̄isi

⁵ Bbal t̄ k̄ *Erod̄a* to t̄k̄a mbay nanḡ t̄ k̄ Jude, mar̄ *nje-polo Lubba* ee t̄ânn. Ria nan Jakari, n̄-to mar̄ njê-polo Lubba k̄ ḡal Abiya t̄. Den̄n laa ria nan Elijabet̄a, n̄-to d̄aw k̄ ḡal *Ar̄ɔn* t̄. ⁶ Dede joo k̄am n̄-toje gat̄a gat̄a k̄am Lubba t̄ dd̄am n̄-njaje k̄ turu ndu l̄ *Ābb̄a-d̄awje* dd̄am tar to d̄de t̄ ang. ⁷ A dujuje ngonn ang, mba Elijabet̄a aw kat̄a ngaâ dede joo k̄am n̄-bbukaje nya.

⁸ Kar t̄ k̄ Jakari aw dda kula n̄n ḡal Lubba t̄, mba to ndɔ k̄ kuwa-dɔ-naan l̄ede â a dda kula. ⁹ Dd̄aw n̄n-dda t̄ l̄ *njê-poloje Lubba*, āl̄emt̄een oso dɔ Jakari t̄ ta

kar̄ and̄a k̄ay-polo *Ābb̄a-d̄awje* t̄, mba ro *dukann*.

¹⁰ D̄awje k̄ banya ar̄je ddaka aw dujuje Lubba, kar t̄ k̄ naw ro *dukann* le. ¹¹ A mar̄ *anj̄a* l̄ *Ābb̄a-d̄awje* tee inga Jakari, nar mb̄ɔr *bann* ro *dukann* t̄ le ār̄ k̄l̄.

¹² Jakari unn k̄amê ooe a, ndile ɔru ngaâ bb̄ael̄ uta d̄ê.

¹³ A *anj̄a* le pa ar̄ê nan: «Ā-bb̄ael̄ ang Jakari, mba Lubba oo ndu-n̄n l̄ai. Den̄n l̄ai Elijabet̄a a kuju ngonn k̄ dingaw kari ngaâ â kunda ria nan *Jan*. ¹⁴ A to n̄n k̄ a kari r̄-n̄ael̄ dd̄am d̄awje nya a ddaje r̄-n̄ael̄ dd̄am mba ngonn k̄ d̄a kuje le. ¹⁵ Mba n̄a d̄dee bo n̄n *Ābb̄a-d̄awje* t̄, koto k̄ to *ben* a k̄ru t̄ê ang dd̄am koto k̄ in a k̄ru t̄ê ang dd̄am n̄-nayn m̄a k̄n̄nje t̄ njaa bbay a, *Ndil-m̄-nda* a dduse. ¹⁶ N̄a dda bba kar̄ ngann *Ijarayelje* nya t̄lje k̄ r̄ *Ābb̄a-d̄awje* t̄ k̄ to Lubba l̄ede. ¹⁷ N̄a n̄a n̄n Lubba t̄ k̄ ndil l̄ *Eli* k̄ to nje-kila mb̄ar tar l̄ Lubba dd̄am k̄ singa l̄ *Eli* le dd̄am, mba turu m̄a b̄aje k̄ r̄ ngannde t̄ dd̄am n̄a dda bba kar̄ njê-dɔ-nḡangje t̄lje unnje dd̄aw k̄am-kar̄e l̄ d̄awje k̄ gat̄a gat̄a dd̄am n̄a ḡal d̄awje kar̄ ar̄je dɔ ḡalde t̄ mba nḡabb̄a *Ābb̄a-d̄awje*.» ¹⁸ Jakari pa ar̄ *anj̄a* le nan: «Ddi â a t̄jum to tar n̄ânn to tar k̄ t̄k̄r̄ wa? Mba m-to bbuka ngaâ bbal den̄n l̄em nday nya t̄.» ¹⁹ *Anj̄a* le il̄ê t̄ nan: «Āman m-to Gabriyel nje-kar̄ n̄n Lubba t̄.

Lubba ulam ta pa tar kari, ta ndaji tar k̄ maji kari.

²⁰ Oo, ḡosi a kutu ngaâ â kuman k̄ pa tar pin nd̄ar̄ang

ndo kê nênjeenn le a toje. Mba tarje kê m-pa mari kê karê asə a, a ddee to tar kê təkɔɔ le, ə-ndiki tē ang.»

²¹ Dəwje kê arje ddaka aw ngəbbəje Jakari le aw əjəje tar, mba goe əw nya mə *kəy-polo Lubba* tē. ²² Ŋ-tee ddaka a, numan kê pa tar pin ngaā dəwje le gərəje to noo marə nēn tokə ninjeenn *kəy-polo Lubba* tē le. Ŋ-dda jia narəde, gɔsɛ utu nyɔm.

²³ Ndo dda kula laa tunga a, ŋ-təl naw kəy laa. ²⁴ Goe tē ngaji a, denēn laa Eljabetə uwa səm. Niya rɔɛ asə neyn min, ŋ-pa nan: ²⁵ «Nēn nəənn to nēn kê Əbbəmje dda mbam kar tē kê mæê ndiki, ta kɔru nēn rɔ-kul kəm'm tē horo dəwje tē.»

Mbər kuju Jeju

²⁶ Eljabetə uwa səm kê neyn misan a, Lubba təl ula *anjə* laa Gabriyel marə bbe tē kê ria nan Najaretə nangə tē kê Galile. ²⁷ Nulê rɔ ngonn kê denēn tē kê gərə ngaw ang bbay kê to nje-mɔɔ lə Jojerə, ngonn kê gəl *Dabbiti* tē. Ri ngonn kê denēn kê gərə ngaw ang bbay le nan *Mari*. ²⁸ Anjə le andə dɔɛ tē ngaā pa nan: «Lapiya! Əi kê Lubba dda səi mə-maji nya. *Əbbə-dəwje* ee səi.» ²⁹ Mə Mari unda dɔ binya ngaā nəjə ŋ-pa nan: «Lapiya ddi â tokə be nəənn wa?» ³⁰ *Anjə* le pa arê nan: «Ə-bbəəl ang *Mari*, mba Lubba dda səi mə-maji. ³¹ Oo, â kuwa səm, â kuju ngonn kê dingaw ngaā â kunda ria nan *Jeju*. ³² Ngonn le a ddee bo ngaā dā bbarê nan Ngonn lə Nje-kisi dduu dara tē, *Əbbə-dəwje* Lubba a karê ngende-mbay lə kɛêje *Dabbiti*. ³³ Nâ kɔn dɔ njê kê gəl Jakobbo tē ndo kê ndo. Kɔn-mbay laa a kɔsu kɔyn ndo kâra ang.» ³⁴ *Mari* pa arə *anjə* le nan: «Nêenn le a to tokə baänn wa? Mba m-gərə ngaw ang bbay.» ³⁵ *Anjə* le ilê tē nan: «*Ndil-mə-nda* a ddee dɔi tē ngaā ndil singa-mɔngɔ lə Nje-kisi dduu dara tē a dəbbə dɔi tē. Mba yeenn bba Ngonn kê maji tɔyn kê â kuje le, dā bbarê nan Ngonn lə Lubba. ³⁶ Oo, nuju ləi Eljabetə kê bbuka nya njaa kara uwa səm arə ne kê daw bbarê nan kaw-katə le, nuwa səm kê neyn misan ngaa. ³⁷ Mba marə nēn kâra kê nya Lubba goto.» ³⁸ *Mari* pa nan: «M-to bbərə lə *Əbbə-dəwje*. Maji karə nēn tɔyn kê ə-pa arəm le ddee to nēn kê təkɔɔ mbam.» *Anjə* le in-yê a ɔtu.

Mari aw oo Eljabetə

³⁹ Mə ndɔje tēənn, *Mari* in taar unn dɔw kə ngɔru aw dɔ ddingirije tē kê marə bbe tē kê Juda. ⁴⁰ Nandə kəy lə Jakari ngaā ŋ-dda lapiya Eljabetə. ⁴¹ Eljabetə oo ndu *Mari* kê arê nēn lapiya le a, ngonn kê mæê tē in njururu. *Ndil-mə-nda* dduu Eljabetə, ⁴² ngaā uru əkii nan: «Lubba bbar tar kê maji dɔi tē uta denēnje tɔyn, ŋ-bbar tar kê maji dɔ ngonn tē kê â kuje le tɔ! ⁴³ Əman nəənn m-to dɔw ddi bba kɔn Əbbəmjeje ddee rɔm tē wa? ⁴⁴ Mba oo, ndui kê arəm nēn lapiya le njaa moo a, ngonn kê məm tē in njururu kə rɔ-nəəl. ⁴⁵ Maji ari, əi

denēn kê unda məi to tar kê *Əbbə-dəwje* arə ŋ-pa dari, a ddee to tar kê təkɔɔ.»

Mari ɔsu pa wal nēn Lubba

⁴⁶ *Mari* pa nan:

«Mɔsu gaji *Əbbə-dəwje* ddəm

⁴⁷ m-dda rɔ-nəəl mba Lubba kê Nje-kajim ddəm

⁴⁸ mba nunn kəmê noo bbərə denēn laa kê to nēn ang.

Təkɔɔ njaa, a kunn-kute bbokənən, gəl-dəwje tɔyn a bbarəmje to denēn kê nje-rɔ-nəəl,

⁴⁹ mba Nje-singa-mɔngɔ dda nēnje kê bo nya mbam, ria nan Nje-mə-nda.

⁵⁰ Maji laa to kə ndo kə ndo

mba dəwje tɔyn kê aw bbəəleje.

⁵¹ Ŋ-tɔju singa-mɔngɔ laa kə jia.

Dəwje kê kəjə koo-rɔ-bo to mæde tē ŋ-sanrede kâra kâra.

⁵² Nuwa təkə mbayje ngende-mbay tē ləde nundade nangə

ngaā nuwa ji njê kê mæde to mə ngonn-kasə kə taar.

⁵³ Narə nēn-kinga njê kê bbo ddade

ngaā ŋ-tubba njê-nēn-kingaje jide baa.

⁵⁴ Numan bbərəje laa kê to ngann *Ijarayelje*

mba nole mæê dɔ maji tē laa

⁵⁵ ddəw ndue tē kê nunn narə *Abaraham*,

kə ngann mæê kə ndo kə ndo le.»

⁵⁶ *Mari* dda asə neyn mota rɔ Eljabetə tē bba təl aw bbeê laa.

Tar kuju Jan-Batise

⁵⁷ Kar kuju lə Eljabetə asə ngaā nuju ngonn kê dingaw. ⁵⁸ Njê-ninn-kəy marêje kə njê-nujuje laa ooje tar maji kê ngəng kê *Əbbə-dəwje* dda saa le a, ŋ-ddaje rɔ-nəəl saa tɔ. ⁵⁹ Duju ngonn le ngaā ndo jiiɔo goe tē a, dəwje ddeeye ta *kuja ganja* ngonn-əngutay le ngaā ŋ-ndikije ta kunda ri bɔêje Jakari dɔɛ tē. ⁶⁰ A kɔênje pa nan: «Baann ang, ria nan *Jan*.» ⁶¹ Dəwje le pajə nan: «Marə dɔw kâra kê ria tokə baann goto horo nujuje tē ləi.» ⁶² Ngaā ŋ-ddaje jide darə bɔêje ta gərə se ri kê baänn bba nâ kunda dɔ ngonn tē le wa? ⁶³ Jakari duju bəkərə kuja makəuru ngaā uja makəuru tē nan: «Ria nan *Jan*.» Dɔ dəwje ayn. ⁶⁴ Karê tēənn njaa gɔsɛ uja, ndəen tutu. Ŋ-pa tar ngaā narə wooyo Lubba. ⁶⁵ Dəwje tɔyn kê ddaje bbe mbɔrde tē ddəm dəwje tɔyn kê isije dɔ ddingirije tē kê dɔ nangə tē kê Jude ddəm bbəəlje. Daw pajə tar dɔ nēnje tē kê toje le. ⁶⁶ Dəwje tɔyn kê ooje tar le aw əjəje ngaā pajə nan Ngonn nəənn a to dɔw ddi â nəənn wa? Təkɔɔ njaa ji *Əbbə-dəwje* to dɔɛ tē.

Jakari ɔsu pa wal Lubba

⁶⁷ *Ndil-mə-nda* dduu bɔêje Jakari ngaā ŋ-ndaji tar lə Lubba tokə lə nje-kila mbər tar lə Lubba, ŋ-pa nan:

⁶⁸ «Jsuje gaji *Əbbə-dəwje*, Lubba lə *Ijarayel*, mba n̄-ddee numan dəwje laa ddəm nuka dɔde ddəm.

⁶⁹ Ngaâ narəje Nje-kaji-dəwje kâ to nje-singa-mɔngu, kâ in gəl bbərə t̄ laa *Dabbiti*,
⁷⁰ tokə narə *njê-kilaje mbər tar* laa kâ maji tɔyn paje tarê ləw baa le,

⁷¹ tar tee ləje ji njê-baanje t̄ ddəm ji dəwje t̄ tɔyn kâ mæde mbətəje ddəm
⁷² mba n̄-dda mæ-maji kə bɔjejedede ddəm nole mæê dɔ *dɔnɔn* t̄ laa kâ maji tɔyn kâ nɔsu kə bɔjejedede ddəm

⁷³ ddəw kâra baa kə yo kâ nunda narə bɔjeje *Abara-ham*.

⁷⁴ Yeenn bba nɔruje ji njê-baanje t̄ ngaâ narəje ddəw ta karə n̄-pole kə bbəəl ang,
⁷⁵ ngaâ karə n-ddee maji tɔyn ddəm n-to gatə gatə ddəm kəmê t̄, ndɔje t̄ ləje tɔyn kâ dɔ nangə t̄.

⁷⁶ A əi, ngonnam le, dâ bbari nan *nje-kila mbər tar* lə Nje-kisi dduu dara t̄.

Mba â nja nɔn *Əbbə-dəwje* t̄ ta dda ddəwje laa,
⁷⁷ ta tɔju dəwje laa tar kaji ddəw kɔru tar *majangje* ləde dɔde t̄.

⁷⁸ Ddəw maji t̄ lə Lubba ləje kâ ndiki n̄n je nya, ddəw maji t̄ənn le bba, bbo kar ubba mæ dara t̄ a, aw uru dɔje t̄,
⁷⁹ mba karə njê kâ isije lo ndul t̄, kə njê kâ isije kɔ ndil yo t̄, kəmde uja ddəm, mba tɔjuje ddəw kâ ja kinga n̄n mæ-wul-lɔm ddəm tɔ.»

Jan aw tɔkə

⁸⁰ Ngonn le aw tɔkə ddəm kəjə laa aw sangə ddəm. N̄-nayn mæ kɔr t̄ ndərəng ndɔ kâ naw tɔju n̄n rɔê nɔn ngann *Ijarayelje* t̄.

Tar kuju Jeju

2 Bbalê t̄ənn, tɔkə mbay Ogustə unn ndu karə dəwje tɔyn undaje ride makəuru t̄ mba gərə n̄n kɔr dəwje kâ isije nangə t̄ lə Rɔmənje. ² Dɔngɔr tura kɔr dəwje le to bbal t̄ kâ Kirinus to ngonn mbay dɔ nangə t̄ kâ Siri. ³ Nân nân kara a təl bbe kuje t̄ njaa, mba kunda ria makəuru t̄. ⁴ Jojepə kara in bbe t̄ kâ ria nan Najaretə, nangə t̄ kâ Galile, aw bbe t̄ kâ ria nan Betelehem, nangə t̄ kâ Jude. Betelehem le to bbe lə *Dabbiti*. Naw nu mba gəle in mæ nuju t̄ lə *Dabbiti*.
⁵ Naw mba karə dunda ria makəuru t̄, ne ddəm *Mari* ddəm kâ to nje-mɔɔ laa kâ uwa səm.

⁶ Kar t̄ kâ n̄-naynje t̄ənn bbay a, kar kuju lə *Mari* asə. ⁷ Nuju ngonndəre to dingaw. N̄-kiri ngonn le kə

kubbu ngaâ nilê mæ n̄n-kusa-n̄n t̄ lə dajə, mba lo-to goto kəy-to-mbaje t̄.

Anjə pa tar kuju Jeju arə njê-ngəm n̄n-kuulje

⁸ Nangə t̄ kâ Betelehem, njê-ngəm n̄n-kuulje isije muû, daw ngəmje n̄n-kuulje ləde til t̄. ⁹ *Anjə* lə *Əbbə-dəwje* tee ingade ngaâ ndoko lə *Əbbə-dəwje* uru dɔde t̄. Bbəəl uta dɔde. ¹⁰ *Anjə* le pa arəde nan: «Ə-bbəəlje ang, mba m-ddee ta ndaji tar kâ maji kâ a karə rɔ-nəəl dəwje tɔyn karəse. ¹¹ Bbokənen, duju *Nje-kaji-dəwje* darəse bbe t̄ lə *Dabbiti*, n̄-to *Kristə*, *Əbbə-dəwje*.

¹² N̄n kâ â gərəje n̄n â nəənn: Â kooje əngutay kâ n̄-kire kə kubbu ngaâ dilê n̄n-kusa-n̄n t̄ lə n̄n-kuulje.»

¹³ Kəm naan t̄ nəənn njaa *anjəje* kâ toje to njê-ddɔje kâ darâ tokə banya teeje ingaje *anjə* le, dɔsuje gaji Lubba, n̄-paje nan:

¹⁴ «Piti to lə Lubba darâ nu.

Ngaâ mæ-wul-lɔm to dɔ nangə t̄, horo dəwje t̄ kâ n̄-ndikide!»

Njê-ngəm n̄n-kuulje awje Betelehem

¹⁵ Kar t̄ kâ *anjəje* le inyajede təlje kə darâ a, njê-ngəm n̄n-kuulje le paje tar horode t̄ nan: «Arəje jawje ndərəng Betelehem, jaw jooje n̄n kâ tee bbe t̄ le, n̄n kâ *Əbbə-dəwje* tɔjuje le.» ¹⁶ Dɔtɔje kə ngɔru dawje ngaâ dingaje *Mari* de kə Jojepə kə əngutay le kâ dilê n̄n-kusa-n̄n t̄ lə n̄n-kuulje le. ¹⁷ Dooeje a, dɔruje gəl tar kâ *anjə* pa arəde dɔ ngonn t̄ le. ¹⁸ Dəwje tɔyn kâ ooje tar lə njê-ngəm n̄n-kuulje kâ paje le, dɔde ayn. ¹⁹ *Mari* ngəm n̄njeenn tɔyn mæê t̄, naw nəjə t̄ tɔ. ²⁰ Njê-ngəm n̄n-kuulje le dɔsuje gaji Lubba, n̄-walêje n̄-təlje n̄n kə muû, mba n̄n tɔyn kâ dooje kə mbide ddəm kə kəmde ddəm to tokə ye kâ *anjə* pa arəde le.

Duja Jeju ganja

²¹ Ndɔ jijoo goe t̄ a, *dujê ganja* ngaâ dunda ria nan *Jeju*, ri kâ *anjə* tɔju *Mari* kete bba karə nuwa səm laa le.

Mari de kə Jojepə dawje kə Jeju kəy-polo Lubba t̄

²² Ndɔ toko n̄n-yərəw ləde go kuju t̄ kâ *Mari* uju le asə, tokə *Ndu* lə *Mɔyijə* pa le a †, dawje kə ngonn le *Jerusalem* ta kunnê karə *Əbbə-dəwje*, ²³ ddəw kâra baa kə *Ndu* kâ *Əbbə-dəwje* unn Makəuru t̄ nan: «Ngann-dərəje tɔyn kâ dingaw, dâ *kunnde* karə *Əbbə-dəwje*.»
†²⁴ Dawje ta karə əngɔruje joo wase ngann dərje joo to *n̄n-polo* Lubba tokə *Ndu* lə *Əbbə-dəwje* pa Makəuru t̄ le.

Simenyɔ de kə Anna dɔsuje gaji Lubba

²⁵ Marə dingaw kâra ria nan *Simenyɔ*, nisi bbe t̄ kâ *Jerusalem*. Dingaw le to gatə gatə ddəm unn rɔê tɔyn

† *Lebitikə* 12:1-4,6 †† *Ekəjodə* 13:2,12,15

arə Lubba ddəm *Ndil-mə-nda* to dɔ̄ê t̄ê ddəm. Naw ngəbbə dəw k̄a a ddee wul mə ngann *Ijarayɛlje*.

²⁶ *Ndil-mə-nda* pa ar̄ê kete nan: «*Â koo Kristə k̄a Əbbə-dəwje* a kulê bba â *koy*.» ²⁷ *Ndil* le unda m̄ê arə ñ-ddee *kəy-polo Lubba* t̄ê ngaâ kar k̄a Jojepə de k̄a Mari ñ-ddeeje k̄a ngonn k̄a to *Jeju* ta dda n̄n m̄b̄ē tokə *Ndu* pa le a, ²⁸ Simenyɔ le t̄ēê uw̄ê jia t̄ê ngaâ ɔsu gaji Lubba pa nan:

²⁹ «Bbasinen, Əbbəmje, a kasə ta kinya bbərə ləi karə aw k̄a mə-wul-lɔm tokə ndui pa le.

³⁰ Mba kəm oo kaji ləi,

³¹ k̄a ə-gɔl ləw baa mba dəwje t̄ɔyn le mban,

³² to lo-karə k̄a a k̄oru kəm dəwje k̄a dɔ nangə t̄ê, dəwje k̄a toje to Jiipije ang ddəm

to n̄n k̄a a k̄ɔsu gaji ngann *Ijarayɛlje* ddəm.»

³³ Tar k̄a Simenyɔ pa dɔ ngonn t̄ê le dum dɔ b̄ɛje k̄a k̄ɔ̄n̄je. ³⁴ Simenyɔ bbar tar k̄a maji dɔde t̄ê ngaâ pa arə *Mari* k̄on Jejuje le nan: «Oo, ddəw t̄ê lə ngonn n̄ənn, marə dəwje nya horo ngann *Ijarayɛlje* t̄ê a kosoje ngaâ mar̄je nya a kubbaje nangə kinje ddəm n̄a to n̄n k̄a a ddee k̄a mayn naan tar ddəm ³⁵ bba karə n̄n k̄a dəwje aw əjəje m̄de t̄ê, tee k̄a ddaka. A əi njaa kara wuri a ti tokə dəw k̄a kiya riya dɔ bbəngərə.» ³⁶ Marə den̄n k̄a to *nje-kila mbər tar* lə Lubba isi Jerujalem t̄ənn t̄ɔ, ria nan Anna. Ñ-to ngonn lə Panuwel, dəw k̄a gəl Ajər t̄ê. Bbal̄ē nday nya. Ñ-taa ngaw̄je nisi saa bbal siri a, ngaw̄je le oy. ³⁷ Ñ-t̄ɔ wure nisi to den̄n-ndubba ndərəng bbal kujə asə d̄ɔjijoo gire sɔ. Ninya *kəy-polo Lubba* ndɔ k̄ara ang, naw dda kula lə Lubba til k̄a kar ddəw k̄oku r̄ɛ̄ n̄n-kusa t̄ê k̄a duju Lubba t̄ê. ³⁸ Kar̄ē t̄ənn njaa ne kara ñ-tee ningade. N̄ɔsu gaji Lubba ngaâ ñ-pa tar lə ngonn le narə dəwje t̄ɔyn k̄a aw ngəb-baje tee lə Jerujalem k̄ɔ bbərə t̄ê k̄a ddang. ³⁹ Jojepə de k̄a Mari ñ-ddaje n̄n t̄ɔyn k̄a *Ndu* lə *Əbbə-dəwje* pa le ngaâ ñ-t̄əlje lo-kiside t̄ê Najaretə nangə t̄ê k̄a Galile. ⁴⁰ Ngonn le aw t̄ɔkə ddəm aw ubba singa ddəm. Kəm-karə dduse ngaâ mə-maji lə Lubba to dɔ̄ê t̄ê t̄ɔ.

Bbal Jeju d̄oku gire joo a, aw k̄əy-polo Lubba t̄ê

⁴¹ Bbal k̄ara k̄ara t̄ɔyn bɔ Jejuje k̄a k̄on Jejuje daw dawje kusu *Pakə* t̄ê Jerujalem. ⁴² Bbal Jeju asə d̄oku gire joo a, dawje saa kusu t̄ê le, tokə Jiipije aw ddaje k̄a bbal t̄ɔyn. ⁴³ Go kusu t̄ê le, daw t̄əlje k̄a bbē a, ngonn k̄a to *Jeju* le n̄ayn Jerujalem. A k̄ɔ̄n̄je k̄a b̄ɛje gər̄aje ang.

⁴⁴ D̄əjəje to nee horo nj̄e-buwa-kaw-lo mar̄ədeje t̄ê. Ñ-njaje ndɔ k̄ara bba dunnje kutu sanḡê horo nj̄e-nujuje t̄ê l̄əde k̄a horo dəwje t̄ê k̄a ñ-gər̄əjede. ⁴⁵ A dingaje ngonn le ang ngaâ ñ-sanḡje ñ-t̄əlje n̄n k̄a Jerujalem.

⁴⁶ Dda ndɔ mota bba dinḡje mə *kəy-polo Lubba* t̄ê, nisi dann̄a horo Nj̄e-gər̄əje-Ndu t̄ê, naw noo tar l̄əde ddəm naw dujude tar ddəm. ⁴⁷ N̄n-gər̄ə laa k̄a tarje k̄a naw nilade t̄ê dum dɔ dəwje t̄ɔyn k̄a aw ooje tar laa le.

⁴⁸ K̄ɔ̄n̄je de k̄a b̄ɛje dundaje k̄əmde dooje a, darje

baa nding. K̄ɔ̄n̄je duje nan: «Ngonnəm, mba ddi njaa bba ə-dda k̄a je n̄n tokə be wa? Oo, əman ddəm b̄ɔije ddəm jaw sangi k̄a k̄əjə-tar.» ⁴⁹ Nilade t̄ê nan: «Aw ə-sangəmje mba ddi wa? Ə-gər̄əje to, to tar l̄əm ta dda kula lə B̄ɔmje ang wa?» ⁵⁰ A ñ-gər̄əje dɔde tar t̄ê k̄a ñ-pa narəde le ang. ⁵¹ Goe t̄ê a, ñ-tee naw k̄a de Najaretə. Noo tade. K̄ɔ̄n̄je ngəm n̄njeenn t̄ɔyn m̄ê t̄ê. ⁵² Kəm *Jeju* aw arə k̄a kete kete, naw t̄ɔkə ngaâ ñ-ddee maji kəm Lubba t̄ê ddəm kəm dəwje t̄ê ddəm.

Jan-Bat̄isi ila mbər tar lə Lubba

3 Bbal d̄oku gire min laa k̄a t̄ɔkə mbay Tiber aw ɔn bbe, P̄ɔnsə Pilatə to nje-k̄on dɔ nangə k̄a Jude ngaâ *Erodə* to ngonn mbay nangə t̄ê k̄a Galile, Pilipi ngok̄on *Erodə* le to ngonn mbay nangə t̄ê k̄a Iture k̄a nangə t̄ê k̄a Trakonitə. Lijaniyas to ngonn mbay k̄a Abilenn, ² Ann de k̄a Kayipi ñ-toje to t̄ɔkə *nj̄e-poloje Lubba*. Dɔ nd̄ɛ̄ t̄ənn â, Lubba pa tar arə *Jan* ngonn lə Jakari mə k̄or t̄ê. ³ Yeenn bba Jan nja dɔ nangə t̄ê k̄a Jurden t̄ê, naw nila mbər narə dəwje karə ingaje *batem* ta t̄ɔju to *ñ-turuje m̄de* bba karə tar *majang* ɔru dɔde t̄ê. ⁴ N̄n le to ddəw k̄ara baa tokə mak̄aturu lə Ejayi k̄a to *nje-kila mbər tar* lə Lubba pa nan: «Marə dəw aw ila mbər mə k̄or t̄ê nan:

Ə-ddaje ddəw lə *Əbbə-dəwje*, arəje kila-ddəwje laa nd̄ɔjuje.

⁵ W̄əlje t̄ɔyn a kutuje, ddingirije k̄a d̄okubbaje k̄ara k̄ara t̄ɔyn a ddoomje, n̄n k̄a dduku a nd̄ɔju, ngaâ goteje k̄a to ngann ddəwje t̄ê a kutuje.

⁶ Baann bba dəwje t̄ɔyn a kooje kaji k̄a Lubba a ta kaji dəwje.»

⁷ Jan pa arə dəwje k̄a banya k̄a ddeeje karə ñ-ddade *batem* nan: «See əmbakaraje, n̄n â t̄ɔjuse karə aynje sariya lə Lubba k̄a aw ddee wa?» ⁸ Arəje kula-ddase t̄ɔju to *ə-turuje m̄se* mban, əwje r̄ɔse ta pa nan: «*Abaraham* to kasesel» M-pa mar̄əse, Lubba asə ta turu ərje n̄ənn karə t̄əlje to ngann ka *Abaraham*. ⁹ Tinan to nḡɔsi ta tuka n̄n kakəje ngir̄ē t̄ê mban, kakə k̄ara k̄ara t̄ɔyn k̄a kand̄ē k̄a maji goto t̄ê, d̄a tuka kila pur̄ô.»

¹⁰ Dəwje k̄a banya le dujeje nan: «Ddi bba to maji karə n-dda wa?» ¹¹ Nilade t̄ê nan: «Maji karə dəw k̄a kubbu laa k̄a taar ee joo a, unn k̄ara arə dəw k̄a kubbu due, dəw k̄a n̄n-kusa laa to a, dda tokə baann t̄ɔ.»

¹² *Nj̄e-taaje nar̄e lambo* k̄a ddeeje ta kinga *batem* t̄ɔ dujeje nan: «Nje-n̄n-t̄ɔju, ddi â to maji karə n-dda wa?» ¹³ Nilade t̄ê nan: «Ə-dujuje n̄n uta dɔ ye k̄a dunn ndu karə ə-dujuje le ang.»

¹⁴ Mbambaje kara dujeje nan: «A jeje, ddi bba to maji karə n-dda wa?» Nilade t̄ê nan: «Uwaje dəw k̄a singa ə-taaje n̄n laa ang ddəm ulaje tar ta dəw t̄ê baa ang ddəm. A maji karə nar̄e-kunnse njaa undaje m̄se d̄ɛ̄ t̄ê.»

Jan pa tar læ marə dəw kê aw ddee

¹⁵ Dəwje le isije aw nginganje ddee læ *Kristə*, mba yeenn bba daw dəjəje tar mæde tē nan *Jan* le njaa â to *Kristə* le wa? ¹⁶ Nilade tē tɔyn nan: «Əman, m-ddase *batem* maann. A marə dəw kê utam, kê mâ kasə tutu kula nê-n-gɔl laa ang aw ddee. Ne â nâ ddase *batem* *Ndil-mə-nda* kê *batem* puru.¹⁷ Nuwa bagiri laa jia tē. Nâ kuta lo kunda ko laa ngaâ nâ jin kandə-ko le kungu mæ dam tē laa, a nâ ro tisa kəm puru tē kê a koy ndɔ kâra ang.»

¹⁸ Jan aw ila mbər Tar kê Maji arə dəwje ngaâ aw arəde ndəjəje dang dang tokə baann.

Erodə Antipas uwa Jan-Batise ilê kəy-kula tē

¹⁹ Jan ndangə ngonn mbay *Erodə Antipas* mba Erodijadə kê to denên læ ngokɔn kê n̄-tɛɛ jia tē ddəm mba kulaje kê maji ang tɔyn kê n̄-dda ddəm. ²⁰ A dɔɛ tē bbay, nuwa *Jan* le nilê kəy-kula tē.

Jan-Batise dda Jeju batem

²¹ Kete bba karə duwa Jan le, Jan dda *batem* dəwje ngaâ n̄-dda *Jejubatem* tɔ. Kar kê *Jeju* aw duju Lubba a, dara təəyn, ²² ngaâ *Ndil-mə-nda* unn da-rɔ tokə læ dər ddisi dɔɛ tē. Marə ndu in darâ nan: «Ə-to Ngonn ndiki læm! Rɔm nələm nya mbai.»

Gəl-kuju Jeju

²³ Bbal *Jeju* asə nê-n kê bbal dɔmota a, unn kutu kula laa. Dəwje əjəje nan n̄-to ngonn læ Jojɛpə kê to ngonn læ Eli, ²⁴ Eli le to ngonn læ Matatə, Matatə le to ngonn læ Lebi, Lebi le to ngonn læ Məlki, Məlki le to ngonn læ Yanay, Yanay le to ngonn læ Jojɛpə, ²⁵ Jojɛpə le to ngonn læ Matatias, Matatias le to ngonn læ Amɔs, Amɔs le to ngonn læ Nahum, Nahum le to ngonn læ Es-əli, Esəli le to ngonn læ Nagay, ²⁶ Nagay le to ngonn læ Maatə, Maatə le to ngonn læ Matatias, Matatias le to ngonn læ Semeyinn, Semeyinn le to ngonn læ Yosekə, Yosekə le to ngonn læ Yoda, ²⁷ Yoda le to ngonn læ Yohanan, Yohanan le to ngonn læ Reja, Reja le to ngonn læ Jorobabel, Jorobabel le to ngonn læ Selatijel, Selatijel le to ngonn læ Neri, ²⁸ Neri le to ngonn læ Məlki, Məlki le to ngonn læ Adi, Adi le to ngonn læ Kosam, Kosam le to ngonn læ Elemadam, Elemadam le to ngonn læ Er, ²⁹ Er le to ngonn læ Jeju, Jeju le to ngonn læ Elijejer, Elijejer le to ngonn læ Yorim, Yorim le to ngonn læ Matatə, Matatə le to ngonn læ Lebi, ³⁰ Lebi le to ngonn læ Simenyɔ, Simenyɔ le to ngonn læ Juda, Juda le to ngonn læ Jojɛpə, Jojɛpə le to ngonn læ Yonam, Yonam le to ngonn læ Eliyakim, ³¹ Eliyakim le to ngonn læ Meleya, Meleya le to ngonn læ Menan, Menan le to ngonn læ Matata, Matata le to ngonn læ Natan, Natan le to ngonn læ *Dabbiti*, ³² *Dabbiti* le to ngonn læ Jese,

Jese le to ngonn læ Obɛdə, Obɛdə le to ngonn læ Bojə, Bojə le to ngonn læ Sala, Sala le to ngonn læ Nasɔn, ³³ Nasɔn le to ngonn læ Aminadabə, Aminadabə le to ngonn læ Adiminn, Adiminn le to ngonn læ Arini, Arini le to ngonn læ Eserɔn, Eserɔn le to ngonn læ Parejə, Parejə le to ngonn læ Juda, ³⁴ Juda le to ngonn læ Jakobbo, Jakobbo le to ngonn læ Ijakə, Ijakə le to ngonn læ *Abaraham*, *Abaraham* le to ngonn læ Tera, Tera le to ngonn læ Nawɔr, ³⁵ Nawɔr le to ngonn læ Serugu, Serugu le to ngonn læ Rehu, Rehu le to ngonn læ Pelegə, Pelegə le to ngonn læ Eber, Eber le to ngonn læ Sela, ³⁶ Sela le to ngonn læ Kenan, Kenan le to ngonn læ Arpakəsadə, Arpakəsadə le to ngonn læ Səm, Səm le to ngonn læ Nowe, Nowe le to ngonn læ Leməkə, ³⁷ Leməkə le to ngonn læ Matusalam, Matusalam le to ngonn læ Enɔkə, Enɔkə le to ngonn læ Yeredə, Yeredə le to ngonn læ Malaleyel, Malaleyel le to ngonn læ Kenan, ³⁸ Kenan le to ngonn læ Enos, Enos le to ngonn læ Setə, Setə le to ngonn læ *Adam*, *Adam* le to ngonn læ Lubba.

Əsu nan Jeju

4 *Ndil-mə-nda* ddusu *Jeju* ngaâ in maann tē kê Jur-den təl. *Ndil* le ɔrê aw saa mæ kɔr tē. ² Lo təənn Əsu nê-n mba ndɔ dɔɔɔ. Mæ ndɔje təənn tɔyn Jeju usa nê-n ang ngaâ bbo ddeê. ³ Yeenn ngaâ Əsu pa arê nan: «Bbo ə-to Ngonn læ Lubba a, ə-pa arə ər nəənn təl nê-n-kusa.» ⁴ *Jeju* ilê tē nan: «Makəturu læ Lubba pa nan: Dəw a nayn kəm baa ddəw nê-n-kusa tē kâra baa ang.»

⁵ Əsu aw saa dɔ ddingiri tē kê ndəw ngaâ njangə baa njaa tɔjê bbe-kɔnje tɔyn kê duninya tē. ⁶ Əsu pa arê nan: «Mâ kari singa tɔyn kê piti kê bbe-kɔnje tē nəənn, mba darəm nê-njeenn tɔyn, masə ta karə dəw tokə məm ndiki. ⁷ Bbo ɔsu nɔin nangə nɔn'm tē a, nê-njeenn tɔyn a toje to læi.» ⁸ *Jeju* ilê tē nan: «Makəturu læ Lubba pa nan: «*Əbbə-dəwje* kê to Lubba læi kâra baa â, â kɔsu nɔin nangə nɔn tē ta pole.» »

⁹ Əsu aw saa Jerujalem bbay aw undê taar dɔ *kəy-polo Lubba* tē læ Jiipije ngaâ pa arê nan: «Bbo ə-to Ngonn læ Lubba a, aal dɔ kəy tē nəənn uru nangə, mba Makəturu læ Lubba pa nan: ¹⁰ «Lubba a kunn ndu karə *anjəje* laa mbai karə n̄-ngəmi. ¹¹ Dâ laije dɔ jide karə unda gɔli ər tē ang.» ¹² *Jeju* ilê tē nan: «Makəturu læ Lubba pa nan: «*Əbbə-dəwje* kê to Lubba læi, â tɔsu tɛɛ ang.» » ¹³ Əsu nê-n kə gusu dang dang pin a, ɔtu inyê mba ngingan marə ndɔ.

Jeju təl aw Galile

¹⁴ *Jeju* təl aw Galile kə singa-mɔngu læ *Ndil* ngaâ ria bbar dɔ nangə təənn tɔyn. ¹⁵ Naw tɔju nê-n mæ *kəy mbɔn-naanje* tē læde ngaâ dəwje tɔyn ɔsuje gajê.

Jeju ila mbær Tar kâ Maji Najaretæ

¹⁶ Jeju aw Najaretæ bbe tæ kâ ñ-ngamê tæ. Naw *kæy mbɔn-naan* tæ læ Jiiipije *ndɔ-kuwa-ɾɔ* tæ læde, tokæ naw dda kæ ndɔ tɔyn le. Nin taar ta tura Makæturu ¹⁷ ngaâ darê makæturu læ Ejayi kâ to *nje-kila mbær tar* læ Lubba. Ñ-tæayn makæturu le ngaâ ninga lo kâ ñ-dda tæ nan:

¹⁸ «*Ndil* læ *əbbə-dəwje* to dɔm tæ,
mba nungu ubbu dɔm tæ karæ mila mbær *Tar kâ Maji*
maræ njê-ndooje.

Nulam karæ m-pa maræ bbæræje to dâ teeje kɔ bbæræ tæ,

karæ m-pa maræ njê-kəm-tɔje to dâ tælje kooje lo,
nulam karæ mɔru dæwje ndoo tæ kæ ddang.

¹⁹ Ta kila mbær karæ dæwje to bbal næann *əbbə-dəwje*
a ta dda mæ-maji kæ de.»

²⁰ Goe tæ a, Jeju ndæm Makæturu læ naan tæ ngaâ tæl
nên aræ nje-kula kâ *kæy mbɔn-naan* tæ le ngaâ isi
nangê. Kəm dæwje tɔyn kâ isije mæ *kæy mbɔn-naan* tæ
le to kæ dɔê tæ. ²¹ Ñ-pa naræde nan: «Bbokænɛn, tar kâ
Makæturu tæ kâ ooje kæ mbise næann, ddee to nêñ kâ
tɔkɔɾɔ nga.»

²² Dæwje tɔyn paje tar laa maji ngaâ tar mæ-maji tɔyn
kâ aw tee tæê tæ le dum dɔde ngaâ ñ-paje nan: «Ngonn
næann to ngonn læ Jojepæ ang wa?» ²³ Jeju pa aræde
nan: «A du ang, â paje *kɔn-tar* næann karæm: Nje-kaji
njê-ɾɔ-toje, æi njaa aji ɾɔ-to læi. Nêñje tɔyn kâ ə-dda bbe
tæ kâ Kapernawum kâ joo tarê le, ə-dda bbeê læi næann
tɔ.» ²⁴ Jeju tæl pa aræde nan: «Tɔkɔɾɔ, m-pa maræse: *Nje-
kila mbær tar* læ Lubba, dæwje aw uwêje kæ ɾɔde tæ kæ
majê bbe kuje tæ ang. ²⁵ M-pa tar kâ tɔkɔɾɔ maræse:
Bbal kâ *Eli* to nje-kila mbær tar læ Lubba, kəm dara utu
aræ ndi æræ ang bbal mota kæ nɛyn misan, tɔkæ bbo oso
dɔ nangæ tæ le tɔyn. Bbalê tæann le denêñ-ndubbaje
banyaje nya nangæ tæ kâ *Ijarayel* njaa. ²⁶ A Lubba ula *Eli*
ɾɔ maræ denêñ-ndubba tæ kâra horode tæ *Ijarayel* ang,
maræ denêñ-ndubba kâ Sarepta, nangæ tæ kâ Sidɔn â
Lubba ula *Eli* ɾɔê tæ. ²⁷ Dɔ bbal tæ læ Elije kâ to *nje-kila
mbær tar* læ Lubba, *njê-banjije* banyaje nya nangæ tæ kâ
Ijarayel njaa. A Elije aji *nje-banji* kâra horode tæ ang,
Naama kâ to maræ dæw kâ Siri â najê *banji* tæ laa.»

²⁸ Dæwje tɔyn kâ isije *kæy mbɔn-naan* tæ læ Jiiipije le ooje
tar kâ Jeju pa le a, wungu ɔnde nya. ²⁹ Dinje, dutêje ñ-
teeje saa mæ bbe tæ kæ ddang. Dawje saa dɔ ddingiri tæ
kâ ñ-dda bbe kâ Najaretæ dɔê tæ ta kutê kilê bær. ³⁰ A
ne, ñ-tee horode tæ nɔtu.

Jeju tubba ndil kâ maji ang ɾɔ maræ dæw tæ

³¹ Jeju aw bbe tæ kâ Kapernawum, nangæ tæ kâ Galile
aw tɔju nêñ dæwje *ndɔ-kuwa-ɾɔ* tæ læ Jiiipije ³² Dæwje kâ
ooje nêñ-tɔju laa le dɔde ayn, mba naw pa tar tokæ læ
mbay-bbe. ³³ Maræ dingaw kâ *ndil kâ maji ang* isi mæê
tæ isi mæ *kæy mbɔn-naan* tæ le tɔ. Nuru ækii kæ singa

nan: ³⁴ «Ya! Ddi â ə-ndiki ɾɔje tæ wa? *Jeju* kâ Najaretæ! Ə-
ddee ta tɔlje wa? M-gəri kæ majê. Ə-to dæw kâ Lubba
undai dang ngaâ ulai.» ³⁵ *Jeju* ndangæ *ndil* le pa nan:
«Utu tai bbo ə-tee ɾɔ dingaw tæ næann kæ ddang.» *Ndil
kâ maji ang* le unn dingaw le ilê nangê kəm dæwje tæ
ngaâ tee kæ ddang, a nêñ kâ maji ang kâra njaa *ndil* le
dda kæ dingaw le ang. ³⁶ Dɔ dæwje tɔyn ayn ngaâ ñ-pa-
je tar horo naan tæ nan: «Tar ddi bba tokæ be wa?
Nunn ndu kæ gɔsu kâ mɔngu ddəm kæ singa ddəm
naræ *ndilje kâ maji ang* a, ñ-teeje kæ ddang!» ³⁷ Ri Jeju
aw bbar dɔ nangæ tæ kâ Galile tɔyn.

Jeju aji njê-ɾɔ-toje dang dang

³⁸ Jeju in *kæy mbɔn-naan* tæ læ Jiiipije le aw *kæy* læ
Simɔn. ɾɔ mum Simɔnje kâ denêñ toe, ɾɔê tunga nya
ngaâ ñ-dujuje Jeju karæ dda maræ nêñ mbeê. ³⁹ Ñ-bbun-
ga kæ dɔ denêñ tæ le, nin kæ ɾɔ-to le ngaâ ɾɔ-to le inya
denêñ le. Kar tæann njaa, denêñ le in taar unn kutu
karæde nêñ-kusa. ⁴⁰ Kar andæ ngaâ dæwje tɔyn kâ njê-
ɾɔ-toje dang dang toje mæ *kæy* tæ læde awje kæ de ɾɔ Je-
ju tæ. Nungu jia joo kəm dɔde tæ kâra kâra ngaâ dajije.
⁴¹ *Ndilje kâ maji ang* teeje ɾɔ dæwje tæ nya kæ ddang.
Ndilje le uruje ækii nan: «Ə-to Ngonn læ Lubba!» A nin
kæ de ngaâ nɔkude karæ ñ-paje tar, mba *ndilje* le gæræ-
je to ñ-to *Kristæ* le.

Jeju ila mbær Tar kâ Maji *kæy mbɔn-naanje* tæ

⁴² Lo aræ a, Jeju tee aw lo tæ kâ iya ɾɔê. Dæwje kâ
banya unnje kutu sangêje. Dawje ndærang dingêje
ngaâ ñ-ndikije ta karæ nɔtu ninyade ang. ⁴³ A ñ-pa
naræde nan: «To tar læm ta kila mbær *Tar kâ Maji* kâ dɔ
Bbe-kɔn tæ læ Lubba karæ kæsə bbeje tɔ bba, mba
yeenn njaa Lubba ulam mbeê.» ⁴⁴ Naw nila mbær Tar kâ
Maji le mæ *kæy mbɔn-naanje* tæ læ Jiiipije kâ Jude tɔyn.

Njê-njaje go Jeju tæ kâ dɔngɾɔ

5 Maræ ndɔ Jeju ar mbær dangæ maann tæ kâ Jene-
jaretæ. Dæwje kâ banya gukuje dɔê ngaâ daw dub-
baje naan mba koo tar læ Lubba kâ naw pa. ² Nunn
kəmê a, noo tɔkæ toje joo mbær maann tæ le. Njê-ndɔn-
je-maann inje mæ tæ ddisije uruje nangê mba toko
ddəngəje læde. ³ Jeju aal maræ to le kâ to læ Simɔn ngaâ
ñ-duje naræ ñ-ngəsə to læ əw ngaji be kæ ta kongo. Nisi
mæ to tæ le naw tɔju nêñ dæwje kâ banya le.

⁴ Ñ-tunga tar le a, ñ-pa naræ Simɔn nan: «Ə-ngəsə to
le kæ kete, lo tæ kâ uru bbo ilaje ddəngəje læse ə-ddaje
nêñ ndɔn.» ⁵ Simɔn ilê tæ nan: «*əbbə-dəwje*, n-dda
ndɔn til tæ ndærang lo aræ, a jinga nêñ kâra ang. A bbo
baann a, mâ kila ddəngəje le tokæ tai pa.» ⁶ Dilaje
ddəngəje le ngaâ duwaje kanjije nya aræ ddəngəje
læde aw ujaje. ⁷ Ñ-kəbbəje njê-ndɔn marde kâ aw
umanjede ndɔn-maann tæ kâ isije mæ to tæ kâ kâra
karæ ñ-ddee dumanjede. Ñ-ddeeje ngaâ dunguje kanji-

je le mə toje t̄ k̄ joo le, nayn ngaji baa ta karə toje le diije. ⁸ Simɔn Piyer oo baann a, ɔsu məkəjə-ɔɔl̄ nɔn ɔɔl̄ *Jeju* t̄ pa nan: «Əbbəmje, maji karə aw ddəw əw səm mba m-to nje-n̄n-dda k̄ maji ang.» ⁹ Bbəəl uta d̄ɔɔ, ne ddəm dəwje t̄ɔyn k̄ arje mbɔr̄ɔ t̄ ddəm mba ndɔn k̄ n̄-ddaje le. ¹⁰ Bbəəl uta d̄ Jak̄ de kə *Jan* k̄ toje to ngann lə Jebede k̄ toje to nj̄e-ndɔn mar Simɔn le t̄. *Jeju* pa arə Simɔn nan: «Ə-bbəəl ang. A kunn-kute bbokənən, ndɔn ləi a to ənga sangə dəwje ngaa.» ¹¹ N̄-ddeje kə toje le kar mbal t̄ ngā dinyaje n̄nje t̄ɔyn, a dunnje go *Jeju*.

Jeju aji marə nje-banji

¹² Marə ndɔ *Jeju* ee mə marə bbe t̄ ngā marə dingaw k̄ *banji* us̄ n̄ya unda lo tee. Noo *Jeju* le a, n̄-tee noso nɔn ɔɔl̄ t̄ n̄-dəbbə kəm̄ nanḡə ngā n̄-nɔn kə r̄ɔ t̄ nan: «Əbbəmje, bbo ə-ndiki a, arə r̄ɔm ddee maji.» ¹³ *Jeju* ula jia ɔr̄ɔ n̄n ngā pa nan: «M-ndiki t̄, maji karə r̄ɔi ddee maji.» Njangə baa njaa a, *banji* laa le go-to. ¹⁴ Goe t̄ a, *Jeju* ndəje nan: «Ə-pa tar̄ arə dəw oo ang. A ta aw t̄ɔju r̄ɔi *nje-polo Lubba*, ta arə *n̄n-polo* mba karə tokoi arə ə-ddee maji tokə *Ndu* lə *Mɔyijə* pa le, mba k̄ru n̄n naji ləi karəde.» ¹⁵ Ri *Jeju* bbar kə kete kete ngā dəwje nya nya mbɔnje naan mba koo tar laa ddəm karə naji nj̄e-r̄ɔ-toje ddəm. ¹⁶ A ne, n̄ru r̄ɔ t̄ naw mə k̄r t̄, naw duju *Lubba*.

Jeju aji marə dəw k̄ dəbbə r̄ɔ t̄ oy

¹⁷ Marə ndɔ *Jeju* aw t̄ɔju n̄n. *Parijinyeje* kə *nj̄e-gərəje-Ndu* isije nanḡə. Dinje ngann bbeje t̄ t̄ɔyn k̄ Galile kə Jude kə Jerujaləm. Singa-mɔngu lə *əbbə-dəwje* aw dda kula lo t̄ənn arə *Jeju* aji nj̄e-r̄ɔ-toje. ¹⁸ Marə dəwje un-nje marə dəw k̄ dəbbə r̄ɔ t̄ oy kə tuwa ddeje saa. Daw sangəje ddəw ta kandə saa kil̄ nɔn *Jeju* t̄. ¹⁹ A dingaje ddəw ta kandə saa ang, mba dəwje banya nya. Dunn̄je daalje n̄n d̄ kəy taar ngā d̄ɔruje kəm lo dul̄je n̄n kə tuwa laa baa dann dəwje t̄ k̄ mbɔnje naan nɔn *Jeju* t̄ le. ²⁰ *Jeju* oo mə-kunn ləde a, pa arə dəw le nan: «Tar *majangje* ləi ɔru d̄ɔi t̄ ngā.» ²¹ *Nj̄e-gərəje-Ndu* kə *Parijinyeje* aw əjəje tar ngā paje nan: «Dəw nəənn to dəw ddi bba aw tuju ri *Lubba* wa? *Lubba* k̄ra baa ā asə ta k̄ru tar *majangje* bbo marə dəw dang ang» ²² *Jeju* gərə kəjə ləde le ngā pa arəde nan: «Mba ddi bba aw əjəje tar tokə baann məse t̄ wa?» ²³ Ta pa nan: «Tar *majang* ləi ɔru d̄ɔi t̄», wase ta pa nan: «In taar bbo ə-nja.» Ye k̄ dda ngəng ang ta pa wa? ²⁴ Maji karə ə-gərəje to *Ngonn lə dəw* ee kə singa ta k̄ru tar *majang* d̄ nangə t̄.» Yeenn ngā *Jeju* pa arə dəw k̄ dəbbə r̄ɔ t̄ oy le nan: «M-pa mari, in taar, unn tuwa ləi bbo aw k̄y ləi.» ²⁵ Kar t̄ənn njaa nin taar kəmde t̄, nunn tuwa laa ngā ɔsu gaji *Lubba* naw n̄n kə k̄y laa. ²⁶ Dəwje t̄ɔyn ooje a, d̄de ayn ngā

ɔsuje gaji *Lubba*. Bbəəl uta d̄de ngā n̄-paje nan: «Joo n̄n-kɔbbu bbokənən.»

Jeju bbar Lebi

²⁷ Goe t̄ a, *Jeju* tee ddaka ngā oo marə *nje-taa narə lambo* k̄ ria nan *Lebi* k̄ isi lo taa narə lambo t̄. N̄-pa nar̄ nan: «Unn gom.» ²⁸ *Lebi* le tusu n̄nje t̄ɔyn inya ngā unn goe. ²⁹ *Lebi* dda n̄n-kusa tokə bo arə *Jeju* mə kəy t̄ laa ngā *nj̄e-taaje narə lambo* tokə banya kə marə dəwje nya isije kə de ta n̄n-kusa t̄ le. ³⁰ *Parijinyeje* kə *nj̄e-gərəje-Ndu* aw nyuruje ngā paje arə *nj̄e-njaje goe* t̄ nan: «Mba ddi bba aw usaje n̄n ddəm aw ayje n̄n ddəm kə *nj̄e-taaje narə lambo* kə nj̄e-n̄n-ddaje k̄ maji ang wa?» ³¹ *Jeju* ilade t̄ nan: «Dəwje k̄ r̄ɔde to kə maj̄ aw ndikije ta koo nje-karə-kuman ang, dəwje k̄ r̄ɔde tode bba. ³² Dəwje k̄ gatə gatə ā m-ddee ta bbarde ang. Nj̄e-n̄n-ddaje k̄ maji ang ā m-ddee ta bbarde karə *n̄-turuje məde*.»

Jeju pa tar d̄ k̄ku r̄ n̄n-kusa t̄

³³ *Parijinyeje* paje arə *Jeju* nan: «Nj̄e-njaje go *Jan* t̄ ddəw k̄ra baa kə nj̄e-njaje goje t̄ aw ɔkuje r̄ɔde n̄n-kusa marə ndɔje t̄ ngā aw dujuje *Lubba*, a *nj̄e-njaje goi* t̄ aw usaje n̄n ddəm aw ayje n̄n ddəm.» ³⁴ *Jeju* ilade t̄ nan: «Əjəje to dəwje k̄ n̄-bbarde kusu taa-naan t̄ a k̄kuje r̄ɔde n̄n-kusa kar t̄ k̄ nje-d̄n̄n le isi kə de bbay wa?» ³⁵ Marə ndɔ aw ddee k̄ d̄ k̄ kunn nje-d̄n̄n k̄ siki le horode t̄ kə ddang. A mə ndɔje t̄ənn ngā ā d̄ k̄kuje r̄ɔde n̄n-kusa.»

³⁶ *Jeju* pa *gusu-tar* arəde bbay nan: «Ndɔ k̄ra dəw a tiir ta-kubbu k̄ siki kila n̄n kəm bar kubbu ang. A bbo n̄-dda tokə baann a, n̄ tiir kubbu k̄ siki le ngā ta-kubbu k̄ siki le a kaw naan t̄ kə bar̄ le ang t̄. ³⁷ Ddəm, ndɔ k̄ra dəw a kungu *ben* k̄ n̄-dda siki bbay mə ku-əndaarje t̄ k̄ to konn n̄n ang. Baann ang a, *ben* k̄ siki le a dda karə kuje le ujaje. *Ben* le a kula k̄r̄ɔ ngā kuje le a tujuje nyɔm. ³⁸ To maji ta kungu *ben* k̄ n̄-dda siki bbay mə ku-əndaar t̄ k̄ siki t̄. ³⁹ Ddəm, bbo dəw ay *ben* k̄ n̄-dda kure əw a, n̄ ndiki ta kay ye k̄ n̄-dda bbasinen bbay ang. Mba n̄ pa nan: Ye k̄ kure əw ā maji.»

Jeju to nje-ndɔ-kuwa-r̄

6 Marə ndɔ, *Jeju* aw nday mə ndɔɔ bleje t̄ *ndɔ-kuwa-r̄* t̄ lə Jiipije a, *nj̄e-njaje goe* t̄ t̄əje marə jinga bleje le ngā ubbaje aw usaje. ² Marə *Parijinyeje* paje arəde nan: «Mba ddi bba aw ddaje n̄n k̄ *Ndu* mbətə karə dəw dda *ndɔ-kuwa-r̄* t̄ wa?» ³ *Jeju* ilade t̄ nan: «N̄n k̄ *Dabbiti* dda ləw le, ə-turaje tar̄ *Makətu-ru* t̄ ang bbay wa? Marə ndɔ bbo d̄de, ne kə dəwje laa a, ⁴ nandə mə kəy t̄ lə *Lubba*, n̄-ndiki t̄ ta taa mapaje k̄ darə *Lubba* nusa ngā narə dəwje laa usaje t̄. Ta koo a, mapajeenn le *nj̄e-poloje Lubba* kə karəde

baa â daræde ddaw karæ usaje.»⁵ Jeju pa aræde bbay nan: «*Ngonn læ dæw njaa to nje-ndɔ-kuwa-ɾɔ.*»

Jeju aji maræ dæw kê jia oy

⁶ Maræ *ndɔ-kuwa-ɾɔ* tæ le bbay, Jeju andæ *kæy mbɔn-naan* tæ læ Jiipije aw tɔju næn. Maræ dæw kê jia kê kɔl oy, isi mæ kæy tæänn le tɔ. ⁷ Kæm *njê-gæræje-Ndu* kê *Pari-jinyeje* to kê dɔ Jeju tæ ta koo se nâ kaji dæw *ndɔ-kuwa-ɾɔ* tæ wa? Yeenn bba ta kinga næn ddaw mba kunda næn tar dɔê tæ. ⁸ A Jeju le gæræ kæræ læde ngaâ pa aræ dæw kê jia oy le nan: «In ar dannâ næänn!» Dæw le in ar taar. ⁹ Jeju pa aræde nan: «Mâ dujuse tar. Ddi â *Ndu læje* aræje ddaw ta dda *ndɔ-kuwa-ɾɔ* tæ wa? *Ndu* aræ ddaw ta dda maji wase ta dda majang wa? Ta kaji dæw wase ta dda karæ dæw oy wa?» ¹⁰ Naade mbetete tɔyn ngaâ n-pa naræ dæw le nan: «*Ə-ndɔju jii!*» Dæw le ndɔju jia le ngaâ jia le tæl ddee maji. ¹¹ Wungu ɔn *Njê-gæræje-Ndu* kê *Parijinyeje* le nya ngaâ daw dujuje naan se ddi â dâ kasæje ta dda kê *Jeju* le wa?

Jeju mbæræ njê-kaw-kulaje laa dɔku gire joo

¹² Mæ ndɔje tæänn njaa Jeju aal maræ ddingiri ngaâ duju Lubba. *Ŋ-duju Lubba* tile tæänn le nyɔm. ¹³ Lo aræ a, n-bbar *njê-njaje goe* tæ ngaâ n-mbæræ marêje dɔku gire joo horode tæ, nunda ride nan: *Njê-kaw-kulaje*. ¹⁴ Ride tokæ be: Simɔn kê nunda ria nan Piyer kê ngokɔên Andere, Jakæ, *Jan*, Pilipi, Bartelemi, ¹⁵ Matiye, Toma, Jakæ ngonn læ Alpe, Simɔn kê daw bbarê nan dæw kê tar bbe laa ɔên nya, ¹⁶ Judæ kê to ngonn læ Jakæ kê Judas Iskariyotæ kê a tæl to nje-kunn dɔ Jeju.

Dæwje ddeeje ooje tar læ Jeju ngaâ aræ najide ɾɔ-to tæ læde

¹⁷ Jeju in dɔ ddingiri tæ, ne kê njê-kaw-kulaje, n-ddee nar ndakæ lo tæ. *Njê-njaje goe* tæ tokæ banya kê dæwje kê banya nya eeje lo tæänn le. Dinje nangæ tæ kê Jude tɔyn kê Jerualem tæ, bbeje tæ kê toje kar ba-katæ tæ ær kê Tir kê Sidɔn. ¹⁸ Ŋ-ddeeje mba koo tar læ Jeju ddæm mba karæ najide ɾɔ-toje tæ læde ddæm. *Njê kê ndilje kê maji ang* aw ulaje kæmde ndoo tæ kara ajije. ¹⁹ Dæwje le tɔyn njaa aw sangæje ddaw ta kærêje kê jide, mba maræ singa-mɔngu kê in ɾɔê tæ aw tee aw ajide tɔyn.

Tar dɔ kisi maji tæ kê kisi maji ang tæ

²⁰ Jeju unn kæmê aa næn *njê-njaje goe* tæ ngaâ pa nan: «Maji aræse, see dangætæje, mba *Bbe-kɔn læ Lubba* to læse!

²¹ Maji aræse, see njê kê bbo aw ddase, mba mæse a ndann!

Maji aræse, see njê kê aw nɔnje bbasinen, mba â kokoje!

²² Bbo dæwje

mbætæse, dæwje tubbase,

dæwje tajise
ngaâ pajæ tar læse maji ang mba *Ngonn læ dæw a*,
Maji aræse!

²³ Aræje ɾɔse nælse ngaâ æ-talje æ-turuje kê ɾɔ-nææl
karê tæänn le,

mba kuka læse a bo nya mæ dara tæ,
mba baann njaa tɔ â kadede ddaje kê *njê-kilaje mbær*
tar læ Lubba.

²⁴ A kæm-to-ndoo to læse, see njê-næn-kingaje, mba
bbokænɛn
wurse oso nangê mban!

²⁵ To ndoo nya aræse, see dæwje kê mæse ndann
bbokænɛn,
mba bbo a ddase!

To ndoo nya aræse, sese kê aw kokoje bbokænɛn,
mba næn-mæ-kɔn a ddase ngaâ maann-nɔn a
ndæyse!

²⁶ To ndoo nya aræse, sese kê dæwje tɔyn aw pitijese,
mba kadede ddaje tokæ baann kê njê-kilaje mbær tar
kê tɔkɔɾɔ ang tɔ!»

Tar ndiki njê-baanje

²⁷ «A m-pa maræse sese kê aw ooje tar læm: Ə-ndikije
njê-baanje læse, æ-ddaje maji kê njê kê mbætæse. ²⁸ Ə-
bbarje tar kê maji dɔ dæwje tæ kê aw bbarje tar kê maji
ang dɔse tæ, æ-dujuje Lubba mba njê kê aw pajæ tar
læse maji ang. ²⁹ Bbo dæw unda ka-mbɔri a, æ-turu
dæbbe kê kêara aræ nunda tɔ. Bbo dæw taa kubbu læi a,
inya aræ n-taa kubbu-kul læi tɔ. ³⁰ Aræ næn dæw kê aw
duji næn, bbo dæw taa næn læi a, æ-bbangê næn læi le
ang. ³¹ Næn kê ə-ndikije karæ dæwje ddaje kê se a, maji
karæ æ-ddaje kê de tɔ. ³² Bbo njê kê ndikise dɔɾɔ â ə-
ndikijede tɔ a, dæwje a gæræje maji læse tokæ baänn wa?
Njê-næn-ddaje kê maji ang kara aw ndikije njê kê ndiki-
jede tɔ. ³³ Bbo njê kê ddaje kê se maji dɔɾɔ bba æ-ddaje
kæ de maji a, dæwje a gæræje maji læse tokæ baänn wa?
Njê-næn-ddaje kê maji ang kara ddaje tokæ baann tɔ.
³⁴ Bbo dæwje kê undaje mæse to dâ kuka bbangæ læse
bba aræjede næn tunanje a, dæwje a gæræje maji læse
tokæ baänn wa? Njê-næn-ddaje kê maji ang kara aw
ddaje tokæ baann tɔ, karæ n-tæl næn daræde. ³⁵ A maji
karæ ə-ndikije njê-baanje læse, æ-ddaje maji, bbo aræje
næn dæw tunan a, undaje mæse dɔ maræ næn tæ goe tæ
ang. Baann bba kuka læse a bo nya ngaâ â toje to
ngann læ Nje-kisi dduu dara tæ. Mba Ne kê dduu dara
tæ n-dda maji kê dæwje kê aræje wooyo ndɔ kêara ang
ddæm njê-mæ-majangje ddæm. ³⁶ Maji karæ ooje kæm-
to-ndoo læ naan tokæ Bɔsese oo kæm-to-ndoo læse.»

Tar gangæ sariya

³⁷ «Maji karæ æ-gangæje sariya dɔ dæw tæ ang, a Lubba
a gangæ sariya dɔse tæ ang tɔ. Undaje tar dɔ dæw tæ
ang, a Lubba a kunda tar dɔse tæ ang tɔ. Druje tar dɔ

dawje tē, a Lubba a kōru tar dōse tē tō. ³⁸ Arəje nēn, a dā karəse nēn: Ka kē maji ā dā kōju nēn nēn karə ddsu julum, dā mbusu, dā yəkə karə gayn nangē bba dā mbəl mə bbəl-kubbu tē ləse. Mba nēn kē unnje djuje nēn nēn ā dā kunn kōju nēn nēn karəse tō.» ³⁹ Jeju pa *gusu-tar* arəde tō nan: «Nje-kəm-tō asə kila kakə ji nje-kəm-tō marē tē wa? Dā kosoje joo kəm mə buwa tē ang wa? ⁴⁰ *Nje-nja go* dāw tē uta dāw kē naw nja goe tē le ang. A *nje-nja go* dāw tē kē ndo nēn kē majē a to tokə dāw kē naw nja goe tē le tō. ⁴¹ Mba ddi bba mu kē to kəm ngokōin tē ā oo, a oo tōkə kakə kē to kəmi tē ang wa? ⁴² Wase, əi kē oo tōkə kakə kē to kəmi tē ang, ā kasə pa karə ngokōin nan «Arə mōru mu kē kəmi tē» tokə baann wa? Nje-ngəm, dōru tōkə kakə kē to kəmi tē dōngōr bba ā koo lo kē majē ta kōru nēn mu kē to kəm ngokōin tē.»

Tar kakə kə kandē

⁴³ «Kakə kē maji kē aw andə kandē kē ndum goto ddəm kakə kē maji ang kē aw andə kandē kē maji goto tō. ⁴⁴ Mba dāw gərə kakə kāra kāra kē kandē. Dā kuja kandə nduu kakə konn tē ang, dā tuja nduu gərgəndə tē ang. ⁴⁵ Nēnje kē maji injē mə dāw tē kē maji. A nēnje kē maji ang injē mə dāw tē kē maji ang. Mba nēn kē ddsu mə dāw ā aw tee ddəw tar tē kē tē tē.»

Gusu-tar dō kəyje tē joo

⁴⁶ «Mba ddi bba aw bbarəmjē: *əbbə-dəwje*, *əbbə-dəwje!* A ə-ddaje nēn kē maw pa marəse ang wa? ⁴⁷ Dāw kē ddee rōm tē, oo tar ləm ngaā dda nēn kula le unn da-rō nān wa? ⁴⁸ ņ-to kāra baa kē dāw kē a ta kōsu kəy a, uru buwa arə uru bba ungu gōl kəy le dō ər tē. Bbo maann taa lo ngaā unda kar kəy le a, kəy le oso ang, mba nōsu kəy le kē majē. ⁴⁹ A dāw kē oo tar ləm, a dda nēn kula ang to kāra baa kē dāw kē dōsu kəy laa dō nangə tē baa bbo ungu gōl dō ər tē ang. Maann ula unda kar kəy le a, kəm naan tē nəənn njaa kəy le oso ngaā guru njuku njuku.»

Jeju aji nje-kula lə marə baw-ddō lə Rōmənje

7 Jeju pa tarjeenn tōyn arə dāwje a, naw tōkə bbe tē Kapernawum. ² Marə baw-ddō lə Rōmənje ee kə nje-kula laa kē ņ-ndike nya. Rō nje-kula laa le toe ngaā nāyn ngōsi ta koy. ³ Baw-ddō le oo tam *Jeju* a, ula marə tōkəje lə *Jiipije* arē karə ņ-ddee naji nje-kula laa le. ⁴ Dawje rō *Jeju* tē ngaā ņ-ddaje rōde to ndoo rō tē nan: «Dingaw nəənn asə karə ə-dda nēn kē ņ-duji le arē, ⁵ mba ņ-ndikije jee *Jiipije* nya. Ne ā ņ-dda kəy *mbōn-naan* ləje.» ⁶ *Jeju* aw kə de ngaā nāyn ngōsi baa kə kəy lə baw-ddō le a, baw-ddō le ula nje-buwa-kuraje laa arə *Jeju* le nan: «əbbəmjē, maji karə ə-tuju singai baann ang, mba masə karə andə kəy ləm ang. ⁷ Mba yeenn le tō ā moo a, masə ta kaw rōi tē kə da-rōm ang. A maji

karə ə-pa tar kāra njaa a, nje-kula ləm a kaji. ⁸ Mba əman, marə dāw aw dōm ngaā mōn dō marə mbambaje tō. Bbo munn ndu marə marē m-pa nan: «Aw!» A naw. Munn ndu marə marē, m-pa nan: «ə-ddee!» A ņ-ddee. Munn ndu marə nje-kula ləm, m-pa nan: «ə-dda nēn kē be!» A ņ-dda.» ⁹ *Jeju* oo tar le a, tar laa le dum dōē ddəm nəəle ddəm. ņ-turu rōē kə rō dāwje tē kē banya kē aw unnje goe le ngaā ņ-pa nan: «M-pa marəse, nangə tē kē *Ijarayel* njaa kara minga mə-kunn kē be ang.» ¹⁰ Njē kē baw-ddō ulade le təlje awje kəy a, dāw dingaje nje-kula lə baw-ddō le kə rō kē maji.

Jeju ndol ngonn basan kē oy

¹¹ Goe tē a, Jeju aw marə bbe tē kē ria nan Nāyn. *Njē-njaje go* Jeju tē kə marə dāwje tokə banya awje saa. ¹² Kar tē kē ņ-tee ngōsi kə bbe le a, noo dāwje kē awje kə niinn ta dubbu. Dāw kē oy le to ngonn lə marə denēn-ndubba kē to ngonn-kāra laa kē dingaw. Dāwje kē mə bbe tē le tokə banya aw dannje denēn le tō. ¹³ *əbbə-dəwje* le oo denēn le a, ddeē ndoo ngaā pa arē nan: «ə-nōn ang!» ¹⁴ ņ-ngəsə kə kete nōru tuwa kē dila niinn le tē. Dāwje kē otoje niinn le arje lo kāra ngaā Jeju pa nan: «Basan, m-pa mari, ə-ndol!» ¹⁵ Dāw kē oy le in isi taar ngaā aw pa tar. Jeju ulē ji kōēnje tē. ¹⁶ Bbəl uta dō dāwje le tōyn. Dōsuje gaji Lubba, ņ-paje nan: «Marə tōkə *nje-kila mbər tar* lə Lubba tee horoje tē, Lubba ddee ta dda maji kə dāwje laa.» ¹⁷ Tar nēn kē Jeju dda le nja dō nangə tē kē Jude tōyn kə mə bbeje tē tōyn kē guku dō Jude.

Jan-Batīsi ula rō Jeju tē

¹⁸ Njē-njaje go *Jan* tē aw paje go nēnjeenn tōyn arēje. *Jan* le bbar marə njē-njaje goe tē joo ¹⁹ ngaā ulade rō *əbbə-dəwje* tē arə ņ-dujeje nan: «əi ā ə-to dāw kē a ta ddee le wase ta n-nginan marə dāw kē dang wa?» ²⁰ Dāwje le teeje rō Jeju tē ngaā paje arēje nan: «*Jan-Batīsi* ulaje karə n-duji se əi ā ə-to dāw kē jaw nginēn le wase ta n-nginan marə dāw dang wa?» ²¹ Kar tēənn njaa Jeju aji njē-rō-toje kə njē-mətəje ngaā tubba *ndilje kē maji ang* rō dāwje tē nya nya, narə dāwje kē kəmde tō nya nya ooje lo. ²² Goe tē a, ņ-pa narə njē-njaje go *Jan* tē le nan: «Aw paje nēn kē ooje kə kəmse ddəm kə mbise ddəm le arəje *Jan*. Ə-paje nan: «Njē-kəm-tōje ooje lo, njē-gōl-gotoje njaje, *banji* lə dāwje goto rōde tē kə ddang, njē-mbi-kutuje ooje tar, dāwje kē oyje ndolje ngaā njē-ndooje ooje *Tar kē Maji*.» ²³ Maji arə dāw kē əman ā, mā to nje-dda karə mə-kunn laa oso ang.»

Jeju pa tar dō Jan-Batīsi tē

²⁴ Njē-njaje go *Jan* tē le təlje a, Jeju unn kutu pa tar dō *Jan* tē arə dāwje kē banya le nan: «Ddi ā awje aw ooje mə kōr tē le wa? Waa lə habbə kē ləl aw yəkə wa?» ²⁵ A

ddi njaa â awje aw ooje wa? Aw ooje dæw kê ula kubbu kê kura wa? Njê kê ulaje kubbu kê kura ngaâ toje to njê-nên-kingaje isije kay mbayje tâ. ²⁶ A ddi njaa â aw ooje le wa? Marə *nje-kila mbər tar* læ Lubba wa? Təkwə m-pa marəse, nuta *nje-kila mbər tar* læ Lubba bbay. ²⁷ Mba Jan-Batısi â Makəturu læ Lubba pa tar dɔê tâ nan:

Mula nje-kaw-kula læm nɔın tâ kete
karə ila ddəw arə ə-nja tâ †.

²⁸ M-pa marəse: Horo dæwje tâ tɔyn kê denênje uju-jede, dæw kê uta *Jan* goto. A dæw kê to ten uta kəseje mə *Bbe-kən tâ læ Lubba* utê. ²⁹ Dæwje tɔyn kê ooje tar læ *Jan* le kê *njê-taaje narə lambo* kara gərəje to Lubba ndiki ta kajide ngaâ dawje darə *Jan* ddade *batəm*. ³⁰ A *Parijinye* kê Njê-gərəje-Ndu mbətəje nê n kê maji kê Lubba ndiki ta dda mbade le ngaâ n̄-mbətəje karə Jan ddade *batəm*.³¹ Jeju təl pa arəde nan: «Njê kê dda bba mâ kunnde kɔju nê n dæwje kê bbokənen wa? Dun-nje da-ɾ njê kê dda wa? ³² N̄-toje kâra baa kê ngannje kê isije natâ kê bbarje naan ngaâ pajə arəje naan nan:

N-kɔl mbula jarəse, a ə-laje nê n ang ddəm
jɔsu pa nɔn-ɾ, a ə-nɔnje nê n rɔse ang ddəm.

³³ Mba *Jan-Batısi* ddee le, ɔn muru ang ddəm ay *ben* ang ddəm a ə-pajə nan: «*Ndil kê maji ang* to mæê tâ.»

³⁴ *Ngonn læ dæw* ddee ngaâ ɔn muru ddəm ay nê n ddəm, a ə-pajə nan: «Dæw nəənn to nje-nên-kusa, nje-nên-kay, nje-buwa-kura læ *njê-taaje narə lambo* ddəm njê-nên-ddaje kê maji ang ddəm.» ³⁵ A ngann læ Lubba tɔyn gərəje to kəm-karə laa to gatə gatə.»

Jeju aw kêy læ Simɔn kê to Parijinye

³⁶ Marə *Parijinye* bbar Jeju ta karə usa nê n saa. Jeju andə kêy læ *Parijinye* le ngaâ aw isi ta nê n-kusa tâ. ³⁷ A marə denên kê to nje-nên-dda kê maji ang kê isi mə bbe tæənn, oo nan Jeju ee mə kêy tâ læ *Parijinye* le. N̄-ddee kê ku *albatərə†* kê yambo ddusu. ³⁸ N̄-ddee nar go Jeju tâ, mbɔr ɔlê tâ naw nɔn narə maann-kəmê nyɔm ɔl Jeju ngaâ n̄-bɔru ɔlê le kê biin-dɔê. Nunda tæê ɔl Jeju tâ le ngaâ nungu yambo le ɔlêje tâ le.

³⁹ *Parijinye* le oo baann a, pa mæê tâ nan: «Bbo dingaw nəənn to *nje-kila mbər tar* læ Lubba təkwə a, nâ gərə to denên kê aw ɾê nəənn to nje-nên-dda kê maji ang.»

⁴⁰ *Jeju* pa arə *Parijinye* le nan: «Simɔn, tar to ta karə m-pa mari.» Simɔn le ilê tâ nan: «Nje-nên-tɔju, ə-pa tar le.» ⁴¹ Jeju pa nan: «Marə dæw, bbangə laa to dɔ dæwje tâ joo. Marê kâra tunan kandə narə kɔr min, a marê kâra tunan kandə narə dɔmin. ⁴² Dingaje ddəw ta kuka bbangə le ang ngaâ nje-narə le inya narə laa le arəde. Horo dæwje tâ kê joo le, ne kê dda bba nâ ndiki dæw kê dda maji kê de le nya wa?» ⁴³ Simɔn le ila Jeju tâ nan: «Məjə a, to ne kê bbangə laa bo nya.» Jeju pa arê nan:

† *Malasi 3:1 †† Albatərə to marə ər kê kura nya bbeê læ Jiipije kê n̄-dda nê n ku.*

«Tar læi le to kê dɔɔlê.» ⁴⁴ N̄-turu rɔê kê ɾ denên tâ le ngaâ n̄-pa narə Simɔn nan: «Oo denên nəənn, m-ddee kêy læi, a arəm maann toko ɔləm ang, a ne â n̄-toko ɔləm kê maann-kəmê ngaâ n̄-bɔru ɔləm kê biin-dɔê. ⁴⁵ Əi, ə-to mbim ang, a ne, kandə kê mandə kêy be njaa, nunda tæê ɔləm tâ, a nəw rɔê ang. ⁴⁶ Əi, ungu ubbu dɔm tâ ang, a ne, nungu yambo ɔləm tâ. ⁴⁷ Mba yeenn bba m-pa mari: Tar *majang* laa kê banya ɾru dɔê tâ ngaa, mba ndiki laa bo nya. A dæw kê dɔru tar dɔê tâ ten baa, ndiki laa to ten baa tɔ.» ⁴⁸ Goe tâ a, n̄-pa narə denên le nan: «Tar *majang* læi ɾru dɔi tâ ngaa.» ⁴⁹ Dæwje kê isije ta nê n-kusa tâ kê Jeju le pajə mæde tâ nan: «Dæw nəənn to nân bba *majang* læ dæwje kara naw nɔru tarê dɔde tâ wa?» ⁵⁰ A Jeju pa arə denên le nan: «Mə-kunn læi ajii. Aw kê mə-wul-lɔm.»

Denênje kê aw dannje Jeju

8 Goe tâ a, Jeju nja təkə bbeje tâ kê ngann bbeje tâ, aw pa tar læ Lubba ngaâ aw ila mbər *Tar kê Maji* dɔ *kɔn-mbay tâ læ Lubba*. Njê-kaw-kulaje laa kê dɔku gire joo awje saa ddəm ² marə denênje kê n̄-tubba *ndilje kê maji ang* bba najide ɾ-to tâ læde awje saa ddəm: *Mari* kê daw bbarê nan Magədala kê Jeju tubba *ndilje kê maji ang* siri rɔê tâ, ³ kê Jani denên læ nje-ngəm nê n-kingaje le təkə mbay *Erodə* kê ria nan Kuja, Sujann kê marə denênje nya kê aw unnje nê nje læde aw umanje nê n Jeju kê njê-njaje goe tâ.

Gusu-tar dɔ nje-kila kandə-ko tâ

⁴ Dæwje tokə banya mbɔnje naan rɔê tâ ngaâ marə dæwje injə bbeje tâ dang dang aw ddeje ɾ Jeju tâ. N̄-pa *gusu-tar* nəənn nan: ⁵ «Nje-nên-dubbu tee ta tila kandə-ko laa. Naw tila kandə-ko le a, marə kandə-ko le gayn dɔ ddəw tâ, dæwje mbɔnje kandə-ko le ngaâ əl-je kê darā ɔnje. ⁶ Marə dəbbə kandə-ko le gayn dɔ ər tâ. Kar kê kandə-ko le tee a, tutu njan, mba ninga lo kê nyɔm ang. ⁷ Marə dəbbə kandə-ko le bbay gayn horo konnje tâ. Konnje le teeje kê de kâra baa, a konnje le orede kê nangə. ⁸ A marêje gaynje dɔ nangə tâ kê maji. N̄-teeje ngaâ kakê kâra a, andə dɔdɔku dɔdɔku.» Jeju pa tar nəənn ila nangə a, pa kê taar nan: «Dæw kê mbia to a, maji karə oo tar nəənn!»

Jeju unn gusu-tar bba aw pa nê n tar mba ddi wa?

⁹ *Njê-njaje goe* tâ dujeje nan: «Gəl *gusu-tar* nəənn nan ddi wa?» ¹⁰ Nila tâ nan: «Sese, darə ə-gərəje tar *kɔn-mbay læ Lubba* kê to tar kê iya rɔê. A kəseje, n̄-pa tarê darəde ddəw *gusu-tar* tâ bba karə daaje lo a, dooje nê n ang ddəm dooje tar a, n̄-ngərəje kandê ang ddəm.»

Jeju ɔru gəl gusu-tar kâ dɔ nje-kila kandə-ko tê le

¹¹ *Gusu-tar* nœnn le, gəle tokə be: «Kandə-ko le to tar lə Lubba. ¹² Kandə-ko kâ gayn mbɔr ddəw tê le tɔju dəwje kâ ooje tar lə Lubba le ngaâ Əsu ddee ɔru tar le mæde tê kâ ddang, mba karə dooje mæde tê ta dingaje kaji ang. ¹³ Kandə-ko kâ gayn dɔ ər tê le tɔju njê kâ ooje tar lə Lubba le a, taaje kə rɔ-nəəl. A tar kâ dooje le ungu ngirê mæde tê ang, dooje mæde tê mba gɔju kar baa, a ndɔ kâ nêñ nan mə tee a, ñ-tusuje dinyaje. ¹⁴ Kandə-ko kâ gayn horo kakə konnje tê tɔju dəwje kâ ooje tar lə Lubba le ngaâ ɔtuje a, kəjə-tar kə nêñ-kingaje kə rɔ-nəəlje kâ dɔ nangə tê ɔrede kə nangə karə dandə kandə kə majê ang. ¹⁵ Kandə-ko kâ gayn dɔ nangə tê kâ maji le tɔju njê kâ ooje tar lə Lubba kə mə kâ maji kə mə kâ gatə gatə, a ñ-ngəmje tar le, duwaje darə ngəng ngaâ ñ-naynje daw dandəje kandə.»

Gusu-tar dɔ lambe tê

¹⁶ «Ndɔ kâra dəw ila puru lambe tê a, unn marə bay-sambe dəbbə nêñ ang. Wase dəw le unn lambe le unda kɔ tira tê ang. Nunda lambe le dɔ marə nêñ tê taar mba karə dəwje kâ aw andəje kəy le ooje nêñ lo. ¹⁷ Mba nêñ tɔyn kâ to lo-kiyê tê kâ a tee kə ddaka ang goto, nêñ tɔyn kâ ñ-kusu dɔê kâ a tee kəm dəwje tê kə ddaka ang goto. ¹⁸ Aaje rɔse gusu tê kâ aw ooje nêñ tar, mba dəw kâ nêñ laa to a, dâ karê marê dɔe tê. A dəw kâ nêñ laa goto, nêñ kâ nəjə to nêñ laa njaa kara dâ taa jia tê kə ddang.»

Kɔn Jejuje kə ngakɔñje kâ tɔkɔrɔ

¹⁹ Kɔn Jejuje kə ngakɔñje ñ-ddeeje kə rɔê tê, a dingaje ddəw ta kaw ngɔsi saa ang, mba dəwje banyaje nya. ²⁰ Dəwje pajə arə Jeju nan: «Kɔinje kə ngakɔinje arje ddaka. ñ-ndikije ta kooi.» ²¹ A nilade tê nan: «Kɔn'mje kə ngakɔn'mje â toje to nje kâ ooje tar lə Lubba, a dda-je nêñ kula.»

Jeju pa tar arə bamburanbo əw rɔê

²² Marə ndɔ, Jeju aal tɔkə to kə *njê-njaje goe* tê. ñ-pa narəde nan: «Jawje tura maann tê.» Ngaa dəwje. ²³ Daw ləlje tɔkə to le a, Jeju aw tibbi. *Bamburanbo* ddee ula dɔ maann tê le ngaâ maann aw mə to tê le nayn ngɔsi ta ddusu arə deeje ta yo tê. ²⁴ Njê-njaje goe tê le ddeeje ngɔsi saa ngaâ ñ-ndoleje ñ-paje nan: «*əb-bə-dəwje*, *əbbə-dəwje*, ja nayn bbo!» ñ-ndol ngaâ ñ-ndangə *bamburanbo* le ddəm maann kâ aw ləngə le ddəm narə əwje rɔde ngaâ lo to nyenənɛ. ²⁵ Jeju pa arə njê-njaje goe tê le nan: «Mə-kunn ləse to dda wa?» Bbəəl uta dɔde ddəm dɔde ayn ddəm ngaâ ñ-paje darə naan nan: «Dəw nœnn to dəw ddi wa? Mba ñ-ndangə nêñ a, ləl kə maann kara ooje tɔê.»

Jeju tubba ndilje kâ maji ang rɔ marə dingaw tê

²⁶ Jeju kə njê-njaje goe tê ñ-teeje nangə tê kâ Gadara kâ aa naan kə Galile. ²⁷ Jeju uru nangə a, marə dingaw kâ *ndilje kâ maji ang* tokə banya isije mæê tê tila kəmê. Ləw baa njaa dingaw le ula kubbu ang ddəm to kây ang ddəm a horo dɔbarəje â naw to tê. ²⁸ Dingaw le oo *Jeju* a, uru əkii, tee oso nɔn gɔlê tê ngaâ pa kə taar nan: «Ddi â osoi tê wa? *Jeju*, Ngonn lə Lubba kâ isi dduu dara tê! Kɔkɔrɔ kari njaa ula kəm'm ndoo tê ang.» ²⁹ ñ-pa baann, mba Jeju pa tar kə ndu kâ mɔngu arə *ndil kâ maji ang* le karə ñ-teeje mə dingaw tê le kə ddang. Kete le, nya njaa *ndil* le aw uwa dingaw le arə daw tɔ gɔlê kə kula njamji ngaâ dilê kakə bba daw ngəmê nêñ. Naw ti kulaje kâ ñ-tɔê nêñ ngaâ *ndilje* le aw ɔrêje awje saa mə kɔr tê. ³⁰ *Jeju* duju dingaw le nan: «Rii nan nân wa?» Nila *Jeju* tê nan: «Rije nan banya banya.» Mba *ndilje kâ maji ang* tokə banya andəje dingaw le. ³¹ Ndilje kâ maji ang le ddaje rɔde to ndoo rɔ Jeju tê ta karə narə dəwje mə *tɔkə buwa tê kâ sunrê goto* le ang. ³² Kar têənn, kusu bərəje kâ banya aw usaje nêñ ta kongo tê lo têənn le. Ndilje kâ maji ang le ddaje rɔde to ndoo rɔ Jeju tê karə narəde ddəw narə dandəje mə bərəje tê le ngaâ narəde ddəw. ³³ *Ndilje kâ maji ang* le teeje rɔ dingaw tê le aw andəje mə bərəje tê le ngaâ kusu bərəje le injə ta kongo tê kə ngɔru gaynje maänn oyje.

³⁴ Njê kâ aw ngəmje bərəje le ooje nêñ kâ to le a, aynje ngaâ aw pajə tarê tɔkə bbe tê kə ngann bbeje tê. ³⁵ Dəwje awje ta koo nêñ kâ to le. ñ-ddeeje rɔ *Jeju* tê ngaâ dingaje dingaw kâ *ndilje* teeje mæê tê kə ddang le, nisi nangə kə gɔl *Jeju* tê. Kubbu to rɔ dingaw tê le ddəm kəjə laa təl to kə majê ddəm ngaâ bbəəl uta dɔde. ³⁶ Dede kâ dooje gusu kâ Jeju tubba nêñ *ndilje kâ maji ang* rɔ dingaw tê le, dɔruje gəle darə njê kâ awje le ooje. ³⁷ Dəwje tɔyn kâ nangə tê kâ Gadara dujuje Jeju ta karə ɔtu kə ddang, mba bbəəl uta dɔde. Jeju aal to ngaâ təl guku. ³⁸ Dingaw kâ *ndilje* teeje rɔê tê kə ddang le duju Jeju ta nayn saa. A Jeju mbətə nan: ³⁹ «*ə-təl* aw kây ləi ta ə-pa tar nêñ kâ Lubba dda səi le!» Naw ngaâ nila mbər nêñ kâ *Jeju* dda mba tar laa mə bbe tê le tɔyn.

Jeju aji marə denên ngaâ ndol ngonn lə Jayirus kâ oy

⁴⁰ Kar kâ *Jeju* təl tura maann tê guku a, dəwje tokə banya tɔêje kə rɔde tê, mba dede tɔyn daw ngəbbeje. ⁴¹ Marə dingaw kâ ria nan Jayirus kâ to nje-kɔn dɔ *kəy mbɔn-naan* lə Jiipije ddee, ñ-tee noso nangə nɔn gɔl *Jeju* tê, ñ-dda rɔê to ndoo karə naw mə kəy tê laa, ⁴² mba ngonnê kâ denên kâ to ngonn-kâra kâ bbalê asə dɔku gire joo a ta koy.

Jeju aw aw kə kây le a, dəwje kâ banya ubbêje njang. ⁴³ Marə denên kâ məsə aw ddee rɔê tê ləw baa asə

bbal dɔku gire joo ee t̄ənn. Den̄en le tuju n̄enje laa t̄yn ji n̄jê-karə-kumanje t̄ə, a d̄əw k̄ara asə ta kajê r̄-to t̄ə laa le ang. ⁴⁴ N̄-ddee giri Jeju t̄ə nḡosi, n̄ru kubbu laa k̄ə jia, a kar t̄ənn njaa m̄əsə le gangə. ⁴⁵ *Jeju* pa nan: «N̄an bba ɔrum wa?» D̄əwje t̄yn aw ɔruje naji l̄əde a, Piyer pa nan: «Əbbəmje, d̄əwje k̄ə banya k̄ə gukuje d̄əi le â aw ubbaije!» ⁴⁶ A *Jeju* ila t̄ə nan: «Marə d̄əw ɔrum, mba m-gərə to marə singa in r̄m t̄ə tee.»

⁴⁷ Den̄en le oo be a, gərə to Jeju gərə ngaâ nisa, n̄-ddee noso n̄n ɔl̄ê t̄ə. N̄-pa gəl n̄n k̄ə n̄ru n̄n Jeju k̄ə gusu k̄ə r̄-to laa goto n̄n kar t̄ənn le k̄əm d̄əwje t̄ə t̄yn. ⁴⁸ Jeju pa ar̄ē nan: «Ngonnəm k̄ə den̄en, m̄-kunn l̄əi ajii. Aw k̄ə m̄-wul-l̄m.» ⁴⁹ Kar t̄ə k̄ə Jeju aw pa tar bbay a, marə d̄əw in bbeê l̄ə Jayirus le ddee pa arə Jayirus nan: «Ngonni le oy mban. Ə-j̄ku nje-n̄n-t̄ju ang ngaa.» ⁵⁰ A *Jeju* oo tar le ngaâ pa arə Jayirus le nan: «Ə-bb̄əl ang, m̄əi njaa unn arəm a, n̄ə kajii.»

⁵¹ Jeju ddee tee k̄əy le a, mbətə ta karə d̄əwje and̄əje saa k̄əy. Piyer k̄ə *Jan* k̄ə Jakə k̄ə b̄n ngonnje le k̄ə k̄n ngonnje le â ninya ddəw narə dand̄əje saa k̄əy. ⁵² D̄əwje t̄yn aw n̄nje, aw ndingaje r̄de mba ngonn k̄ə den̄en le. Jeju pa nan: «Ə-n̄nje ang. Noy ang, bbi â naw tibbi.»

⁵³ D̄əwje le aw kokoje Jeju, mba n̄-gərəje to ngonn le oy mban. ⁵⁴ A Jeju uwa ji ngonn le ngaâ pa k̄ə ɔ̄su k̄ə m̄wngu nan: «Ngonn, in taar!» ⁵⁵ Ndil ngonn k̄ə den̄en le t̄əl r̄ê t̄ə, a kar t̄ənn njaa nin taar ngaâ Jeju pa arəde karə dar̄ē n̄n nusa. ⁵⁶ D̄əwje n̄jê-kujuje ngonn k̄ə den̄en le ayn. A Jeju nd̄ru mbide karə n̄-paje tar n̄n k̄ə to le darə d̄əw k̄ara oo ang.

Jeju ula n̄jê-kaw-kulaje laa k̄ə d̄əw gire joo

9 Jeju mb̄n n̄jê-kaw-kulaje laa k̄ə d̄əw gire joo ngaâ arəde singa ddəm singa k̄n-mbay ddəm karə n̄-tubbaje n̄n *ndilje k̄ə maji ang* ddəm narəde singa kaji n̄jê-r̄-toje ddəm. ² Nulade karə dila mb̄r tar *k̄n-mbay l̄ə Lubba* darə d̄əwje ddəm karə daji n̄jê-r̄-toje ddəm. ³ N̄-pa narəde nan: «Unnje n̄n k̄ara bba awje n̄n ang. Unnje kakə wase bb̄l wase mapa wase narə ang. Awje k̄ə kubbu-kul joo ang. ⁴ K̄əy njaa k̄ə and̄əje t̄ə a, ə-naynje t̄ə nȳm ta ɔtuje n̄n. ⁵ Bbe k̄ə ə-teeje t̄ə, â bbo d̄əwje taase k̄ə k̄əy ang ngaâ â ta k̄tuje k̄ə kete a, ə-tundaje bum nangə k̄ə ɔl̄se t̄ə ɔruje n̄n naji l̄əse ta t̄ju to n̄-ddaje majang †.» ⁶ N̄jê-kaw-kulaje l̄ə Jeju le awje ngaâ n̄-njaje k̄ə bbe bbe, n̄-paje *Tar k̄ə Maji* darəje d̄əwje ngaâ dajije nje-r̄-toje t̄ə.

Erodə əjə tar d̄əw Jeju t̄ə

⁷ *Erodə* k̄ə to nje-k̄n-bbe oo tar n̄enje t̄yn k̄ə aw nja le a, əjə tar, mba marə d̄əwje paje nan: «*Jan* k̄ə oy le â

† *Tunda bum k̄ə ɔl̄ t̄ə to n̄n-dda k̄ə t̄ju to n̄jê-njaje go Jeju t̄ə le, marə n̄n k̄ə osode t̄ə bbe t̄ənn le goto ngaa. N̄-ndikije karə marə n̄n k̄ə bbe t̄ənn ngaji njaa nayn r̄de t̄ə ang. Bum k̄ə bbe t̄ənn njaa kara n̄-ndikije karə uwa ɔl̄de ang.*

ndol.» ⁸ Mar̄je paje nan: «*Eli* â unda lo tee.» A mar̄je paje bbay nan: «Marə *nje-kila mb̄r tar* l̄ə Lubba k̄ara horo mar̄je t̄ə k̄ə oyje l̄əw le â ndol.» ⁹ A *Erodə* pa nan: «*Jan* le, əman njaa munn ndu marə n̄-gangə d̄ə mban. A d̄əw n̄ənn to n̄n bba maw moo tarje dang dang d̄ə t̄ə n̄ənn wa?» Yeenn bba n̄-sangə ddəw ta koo Jeju le.

Jeju arə n̄n-kusa d̄əwje doro min

¹⁰ *Njê-kaw-kulaje* l̄ə Jeju le t̄əje ngaâ n̄-paje tar n̄enje t̄yn k̄ə n̄-ddaje dar̄ē. Jeju ɔrude k̄ə karəde baa aw k̄ə de ddəw əw, ər k̄ə t̄əkə bbe t̄ə k̄ə ria nan Betesayida.

¹¹ A d̄əwje k̄ə banya le gərəje tar̄ē ngaâ ɔruje goe. Jeju taade k̄ə r̄ê t̄ə ngaâ pa tar *k̄n-mbay l̄ə Lubba* arəde ddəm aji n̄jê-r̄-toje k̄ə ndikije karə najide ddəm.

¹² Lo aw ndul ngaâ n̄jê-kaw-kulaje l̄ə Jeju ngəsəje k̄ə r̄ê t̄ə paje ar̄je nan: «Ə-tubba d̄əwje k̄ə banya n̄ənn arə daw toje d̄-nd̄ k̄ə ngann bbeje t̄ə k̄ə nḡosi n̄ənn ta dinga n̄n-kusa, mba lo k̄ə jar t̄ə n̄ənn to m̄ə k̄r baa.» ¹³ A Jeju pa arəde nan: «Sese njaa arəjede n̄n dusaje.» Dilaje t̄ə nan: «Mapa min k̄ə kanjije joo baa â to. Ə-ndiki ta karə jeje njaa jaw ndoko n̄n-kusa jarə d̄əwje k̄ə banya n̄ənn wa?» ¹⁴ Dingawje eeje lo t̄ənn nḡosi k̄ə doro min. Jeju pa arə *n̄jê-njaje goe* t̄ə nan: «Ar̄je disije d̄ə naan t̄ə d̄min d̄min.»

¹⁵ N̄jê-njaje goe t̄ə le ar̄je d̄əwje le isije nanḡə tokə ndue pa le. ¹⁶ Jeju jin mapa k̄ə min k̄ə kanji k̄ə joo le, naa lo k̄ə dar̄ə ngaâ narə wooyo Lubba. N̄-tətə dannā ngaâ n̄-kayn *n̄jê-njaje goe* t̄ə karə kayn d̄əwje k̄ə banya le. ¹⁷ D̄əwje le t̄yn usaje arə m̄əde ndann, a k̄əsə n̄n-kusa nayn baa, ddusu karə d̄əw gire joo.

Piyer pa nan Jeju to Kristə le

¹⁸ Marə nd̄, Jeju ɔru r̄ê aw duju Lubba ngaâ *n̄jê-njaje goe* t̄ə mb̄nje naan r̄ê t̄ə a, n̄-dujude nan: «D̄əwje aw paje nan m-to n̄n wa?» ¹⁹ Dil̄je t̄ə nan: «Nan ə-to *Jan-Batsi*, mar̄je paje nan ə-to *Eli*, mar̄je bbay paje nan ə-to marə *nje-kila mb̄r tar* l̄ə Lubba k̄ə l̄əw horo mar̄je t̄ə k̄ə oyje â ə-ndol.» ²⁰ Jeju dujude nan: «A sese ə-paje nan m-to n̄n wa?» Piyer il̄ē t̄ə nan: «Ə-to *Kristə* l̄ə Lubba le.» ²¹ Jeju nd̄ru mbide nya karə n̄-pa tar n̄ənn le darə d̄əw oo ang.

Jeju pa tar n̄n k̄əm-to-ndoo k̄ə a dd̄ē

²² Jeju pa bbay nan: «Maji karə *Ngonn l̄ə d̄əw* oo ndoo nya, maji karə *t̄əkəje* l̄ə Jiipije k̄ə mbayje l̄ə *n̄jê-poloje Lubba* k̄ə *n̄jê-gərəje-Ndu* mb̄teje, maji karə n̄-t̄l̄je ngaâ nd̄ mota goe t̄ə a, n̄-ndol.» ²³ N̄-pa narəde t̄yn nan: «Bbo d̄əw ndiki ta kuwa gom a, maji karə n̄jə r̄ê ang. Maji karə noto *kakə-dəsə* laa k̄ə nd̄ nd̄ bba ta nuwa gom. ²⁴ D̄əw k̄ə ndiki ta ngəm t̄əbbə laa a, t̄əbbə laa le a goto. A d̄əw k̄ə a koy mba tar l̄əm, d̄əw le a kaji t̄əbbə laa. ²⁵ Bbo d̄əw inga n̄n k̄ə duninya

nænn tɔyn, â bbo tæbbæ laa nayn kə kɔrɔ wase ne njaa n̄-tuju rɔê a, ddi bba nâ kinga goe t̄ wa? ²⁶ Ƨɔkɔɔ, dæw k̄ dda rɔ-kul læm kə rɔ-kul tar læm a, *Ngonn læ dæw* a dda rɔ-kul laa ndɔ t̄ k̄ nâ ddee kə piti laa kə piti læ bɔêje kə læ *anjæje* k̄ maji tɔyn. ²⁷ M-pa maræse, k̄ Ƨɔkɔɔ, maræ dæwje horo dæwje t̄ k̄ arje nænn a koy-je ang ndærang dâ kooje *kɔn-mbay læ Lubba*.»

Piyer kə Jan kə Jakə dooje Jeju piti t̄ laa

²⁸ Ndɔ jijoo go tarje t̄ænn le a, Jeju aw kə Piyer kə *Jan* kə Jakə dɔ ær t̄ mba duju Lubba. ²⁹ Kar t̄ k̄ naw duju Lubba a, kəmê turu to dang ngaâ kubbuje laa kara turu nda kayn kayn. ³⁰ Dæwje joo eeje t̄ænn k̄ aw paje saa tar: To *Mɔyijə* de kə *Eli*. ³¹ Piti læ Lubba to dɔde t̄ ngaâ daw paje tar koy læ Jeju Jerujalem k̄ a ddee to n̄n k̄ Ƨɔkɔɔ. ³² Bbi tɔl Piyer kə njê-marêje le. A n̄-ndolje a, dooje piti læ Jeju ngaâ dooje dingawje joo k̄ arje mbɔrê t̄ le. ³³ Kar t̄ k̄ dæwje k̄ joo le aw inyaje *Jeju* ta kɔtu a, Piyer pa arə *Jeju* nan: «Nje-n̄n-tɔju, maji laa boy â jee nænn. Ja dda ngann kəy-kamje mota: kâra to læi, kâra to læ *Mɔyijə*, a kâra to læ *Eli*.» Piyer gərə n̄n k̄ aw pa le ang.

³⁴ Naw pa tar baann le a, mum ddee kiride ngaâ bbæel dda njê-njaje go Jeju t̄ kar t̄ k̄ mum le aw dibbi dɔde. ³⁵ Marə ndu bbar mə mum t̄ le pa nan: «Dæw nænn to Ngonnəm k̄ m-mbære, ooje t̄ê.» ³⁶ Kar t̄ k̄ ndu le bbar a, *Jeju* ar kə karê baa ngaa. Njê-njaje goe t̄ le paje tar ang. Mə ndɔje t̄ænn, dɔruje gəl n̄nje k̄ dooje le kâra darə dæw ang.

Jeju tubba ndil k̄ maji ang rɔ dæw t̄

³⁷ Lo-karê a, Jeju kə njê-njaje goe t̄ dinje dɔ ær t̄ le n̄-ddisije. Dæwje tokə banya tilaje kəmê. ³⁸ Horo dæwje t̄ænn le marə dæw uru ækii nan: «Nje-n̄n-tɔju, m-wali nya, oo ngonnəm nænn, n̄-to ngonnəm k̄ kâra baa. ³⁹ Ndɔ tɔyn njaa bbo ndil uwa ngonn le a, njangə baa njaa nunda ækii. Ndil le yəke kə singa ngaâ njum-t̄ê tee. Ndil le ula kəmê ndoo t̄ ndærang bba inyê. ⁴⁰ M-duju *njê-njaje goi* t̄ karə n̄-tubbaje ndil le a, dumanje n̄n pin.» ⁴¹ *Jeju* ilê t̄ nan: «See dæwje k̄ mə-kunn læse goto ddəm njê-n̄n-ddaje k̄ maji ang ddəm. Mâ nayn kə se be mba kumanse ndærang ndɔ t̄ k̄ dda wa? Ə-ddee kə ngonni le nænn.»

⁴² Ngonn le aw ddee ngɔsi kə *Jeju* a, *ndil k̄ maji ang* le unnê ilê nangə ngaâ aw yəke kə singa. A *Jeju* ndan-gə *ndil k̄ maji ang* le. Naji ngonn le ngaâ n̄-təl saa narə bɔêje. ⁴³ Dɔ dæwje tɔyn ayn mba Ƨkə-mbangə læ Lubba k̄ dooje le.

Jeju təl pa tar koy laa

N̄nje k̄ Jeju aw dda le dum dɔ dæwje, a n̄-pa narə *njê-njaje goe* t̄ nan: ⁴⁴ «Maji karə ə-tukaje mbise kə majê ooje n̄n tar nænn. Dâ kuwa *Ngonn læ dæw* kulê ji

dæwje t̄.» ⁴⁵ A njê-njaje go Jeju t̄ le gərəje dɔde tar t̄ k̄ naw pa narəde le ang. Tar le iya rɔê kə de bba karə n̄-gərəje ang. A n̄-bbælje ta təl duje.

Dæw k̄ bo uta marêje tɔyn

⁴⁶ Kar t̄ænn, njê-njaje go Jeju t̄ aw maynje naan tar ta gərə dæw k̄ uta marêje horode t̄. ⁴⁷ A *Jeju* gərə kəjə læde ngaâ nunn marə ngonn k̄ ngaji be nundê mbɔrê t̄ ⁴⁸ ngaâ n̄-pa narəde nan: «Dæw k̄ taa ngonn nænn kə rɔê t̄ kə rim a, əman njaa n̄-taam kə rɔê t̄ænn. A bbo dæw k̄ taam kə rɔê t̄ a, taa dæw k̄ ulam kə rɔê t̄ tɔ. Mba dæw k̄ to ngaji baa horose t̄ tɔyn, ne â n̄-to dæw k̄ bo.»

Dæw k̄ mbətəse ang to dæw læse

⁴⁹ A *Jan* pa nan: «Nje-n̄n-tɔju, joo marə dæw k̄ unn rii aw tubba n̄n *ndilje k̄ maji ang*. N-sangə ddəw ta Ƨkê ddəwe, mba n̄-nja kə je goi t̄ ang.» ⁵⁰ A *Jeju* ilê t̄ nan: «Ƨkêje ddəw ang, mba dæw k̄ mbətəse ang, to dæw læse.»

Dæwje k̄ marə bbe t̄ k̄ Samari mbətəje Jeju

⁵¹ Ndɔ k̄ Lubba a ta kunn Jeju ta təl saa darə ddee ngɔsi. Yeenn bba Jeju le ndiki ta kaw to kaw njaa Jerujalem. ⁵² Nula dæwje n̄n t̄ kete. Dawje ngaâ dandəje marə ngonn bbe t̄ læ dæwje k̄ *Samari* ta gəl n̄n ngəbbe n̄n. ⁵³ A njê-bbeje le t̄êje kə rɔde t̄ ang, mba naw naw kə Jerujalem. ⁵⁴ Jakə kə *Jan* k̄ toje to *njê-njaje goe* t̄ ooje baann a, paje nan: «*Əbbə-dæwje*, ə-ndiki karə n-duju jarə puru in darə ddee ɔn dæwje nænn wa?»

⁵⁵ Jeju turu rɔê kə rɔde t̄ ngaâ nin kə de nya. ⁵⁶ Dun-nje ddəw dawje marə bbe t̄ kə kete.

Dæw k̄ ndiki ta kunn go Jeju

⁵⁷ Kar t̄ k̄ daw njaje ddəw-boð a, marə dæw pa arə Jeju nan: «Lo tɔyn k̄ â kaw t̄, mâ kunn goi.» ⁵⁸ *Jeju* ilê t̄ nan: «Mulaje, buwa tode to ngaâ əlje k̄ darə kəy tode to, a *Ngonn læ dæw*, kəy dɔê goto.» ⁵⁹ Jeju pa arə marə dæw nan: «Unn gom.» A dæw le ilê t̄ nan: «*Əbbə-dæwje* arə maw dubbu bɔmje bba.» ⁶⁰ A *Jeju* ilê t̄ nan: «Inya yoje arə dubbuje yoje læde. A əi, aw pa tar *kɔn-mbay læ Lubba* arə dæwje.» ⁶¹ Marə dæw pa arə Jeju bbay nan: «Mâ ta nja goi t̄ *Əbbə-dæwje*, a inya arə maw muwa ji njê k̄ læm bba.» ⁶² A *Jeju* ilê t̄ nan: «Dæw k̄ uwa kɔsu-mangə bba kəl goe, asə *Bbe-kɔn læ Lubba* ang.»

Jeju ula njê-njaje goe t̄ dɔsiri gire joo

10 Goe t̄ a, *Əbbə-dæwje* təl tɔru njê-njaje goe t̄ dɔsiri gire joo horo marêje t̄. Nulade joo joo n̄n t̄ kete karə dawje mə bbeje t̄ kâra kâra kə loje

tê tɔyn kê ne njaa n̄-ndiki ta kaw tâ. ² N̄-pa narəde nan: «Kula kuja ko-ndɔ bo nya, a njê-kulêje banya ang. Yeenn a, maji karə ə-dujuje nje-ndɔ le arəje nula njê-kulaje karə dujaje ko-ndɔ laa le. ³ Awje! Mulase tokə lə ngann batəje horo ənjakəmɲarje tâ. ⁴ Awje kê nare ang ddəm bbɔl ang ddəm n̄n-gɔl ang ddəm. Ə-ddaje dəw lapiya kê ddəw ang ddəm.

⁵ «Kəy kê andəje tâ a, ə-paje nan: «Maji karə mə-wul-lɔm ddee mə kəy tâ nəənn!» ⁶ Bbo dəw kê ndiki mə-wul-lɔm to mə kəy t̄əənn le a, mə-wul-lɔm ləse a nayn saa. A bbo, dəw kê ndiki mə-wul-lɔm goto a, mə-wul-lɔm ləse a təl rɔse tâ. ⁷ Ə-naynje mə kəy t̄əənn le, usaje n̄n, əyje n̄n kê darəse, mba to tar lə dəw kê dda kula ta kinga kuka laa. Andəje mə kəy tâ a, injə marə kəy tâ awje marê tâ marê tâ ang. ⁸ Marə bbe kê ə-teeje tâ, a bbo n̄-taase kê rɔ-nəəl a, usaje n̄n kê darəse. ⁹ Ajije njê-rɔ-toje kê toje mə bbe t̄əənn ta ə-paje arəje dəwje le tɔyn nan: «*kɔn-mbay lə Lubba* ddee ngɔsi kê se ngaa.» ¹⁰ A bbo, ə-teeje marə bbe tâ ngaa dəwje taase tâ kê rɔde tâ ang a, aw arje natâ ta ə-paje arəjede nan: ¹¹ «Bum nangə kê mə bbe tâ ləse kê uwa gɔlje le njaa kara n-tunda jarə təl kê dɔse tâ ta kɔru n̄n naji ləse, a maji karə ə-gərəje to *kɔn-mbay lə Lubba* ddee ngɔsi kê se †.» ¹² M-pa marəse, dduu ndɔ a, sariya kê dɔ bbe t̄əənn a ngəng kuta sariya kê dɔ *Sɔdɔm* tâ ləw.»

Bbeje kê mbətəje ta kunn mæde karə Jeju

¹³ «To ndoo nya arəse, see dəwje kê Korajen! To ndoo nya arəse, see dəwje kê Betesayida! N̄n-mɔrije kê m-dda horose tâ nəənn, bbo m-dda mə bbeje tâ kê Tir kê Sidɔn â be a, ləw baa njaa dəwje kê mə bbeje t̄əənn a kula kubbu-ndoo ddəm dâ kisije dɔ bu-puru tâ ddəm ngaa dâ *turu mæde*. ¹⁴ Mba yeenn le bba, ndɔ gangə sariya a, sariya kê dɔse tâ a ngəng kuta sariya kê dɔ Tir kê Sidɔn tâ.

¹⁵ «A əi, Kapernawum, əjə to â kaw kê taar ndərəng kɔru dara wa? Â ddisi ndərəng lo tâ lə dəwje kê oyje.» ¹⁶ Jeju pa bbay nan: «Dəw kê oo tar ləse a, to əman â noo tar ləm. Dəw kê mbətəse a, to əman â n̄-mbətəm. Dəw kê mbətəm a, ne kê nulam â n̄-mbətə.»

Təl lə njê-njaje go Jeju tâ kê dɔsiri gire joo

¹⁷ Njê-njaje go Jeju tâ kê dɔsiri gire joo le təlje kê rɔ-nəəl ngaa paje nan: «*Əbbə-dəwje, ndilje kê maji ang* njaa kara bbo junn ndu jarəde kê rii a, dulaje dɔde nangə darəje.» ¹⁸ Jeju ilade tâ nan: «Moo *Satan* kê in darā oso tokə lə ndi kê aw t̄əəl. ¹⁹ Ooje: Marəse singa karə ə-njaje dɔ lije tâ ddəm dɔ nyije tâ ddəm dɔ singa-mɔngu tâ lə nje-baan tɔyn ddəm ngaa marə n̄n kâra kê a kasə ta ddase maji ang goto. ²⁰ Yeenn a, maji karə ndilje kê maji ang kê ulaje dɔde nangə arəse le â ə-

ddaje rɔ-nəəle ang. A ə-ddaje rɔ-nəəl mba rise kê Lubba dda mə Makəturu tâ darā.»

Rɔ-nəəl lə Jeju

²¹ Mə kar t̄əənn njaa, *Ndil-mə-nda* arə rɔ-nəəl uta dɔ Jeju ngaa pa nan: «Mɔsu gajii Bɔy, *Əbbə-dəwje*, əi kê ɔn dɔ dara ddəm nangə ddəm mba iya n̄nje nəənn le njê-kəm-karəje ddəm njê-n̄n-gərəje ddəm. A ə-tɔju n̄njeenn le dəwje kê toje to dəwje kê ngaji baa. Tɔkɔrɔ, Bɔy, mba əi njaa ə-ndiki karə to tokə baann. ²² Bɔy inya n̄nje tɔyn mə jim tâ. Dəw kâra gərə Ngonn le ang. Bɔ kâra baa â gərə. Dəw gərə Bɔ le ang. Ngonn le kâra baa â gərə, a dəw kê Ngonn le ndiki ta tɔjê Bɔ le bba a gərə Bɔ le tɔ.» ²³ N̄-turu rɔê kê rɔ *njê-njaje goe* tâ ngaa n̄-pa narəde kê karəde baa nan: «Maji arəse, sese kê aw ooje n̄n kê aw ooje nəənn!» ²⁴ Mba m-pa marəse, *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba kê tɔkə mbayje nya ndikije ta koo n̄n kê aw ooje kê kəmse nəənn, a dooje ang. N̄-ndikije ta koo n̄n kê aw ooje kê mbise nəənn, a dooje ang.»

Tar ndiki Lubba kê tar ndiki dəwje

²⁵ Marə nje-gərə-Ndu in ar taar ngaa duju tar Jeju mba n̄n n̄n. N̄-pa nan: «Nje-n̄n-tɔju, ddi â mâ dda bba mâ kinga n̄n təbbə kê to kê ndɔ kê ndɔ wa?» ²⁶ Jeju ilê tâ nan: «Tar ddi â n̄-dda Makəturu-Ndu tâ wa? Tar kê ə-tura le pa nan ddi wa?» ²⁷ Nila Jeju tâ nan: «Maji karə ə-ndiki *Əbbə-dəwje* kê to Lubba ləi kê m̄i tɔyn kê kəwn ləi tɔyn kê singai tɔyn kê kəjə ləi tɔyn ngaa maji karə ə-ndiki nje-mari tokə da-rɔi njaa.» ²⁸ Jeju pa arê nan: «Ila tâ kê dɔgɔlê njaa. Ə-dda tokə baann a, â nayn kəm baa.»

Tar lə dəw kê maji kê Samari

²⁹ A nje-gərə-Ndu le aw sangə ddəw ta kɔru naji laa ngaa duju tar *Jeju* nan: «Nje-marəm â to n̄n wa?»

³⁰ *Jeju* ilê tâ bbay nan: «Marə ndɔ, marə dingaw in Jerujalem aw kê Jeriko a, oso ji njê-bbokoje tâ. N̄-bbokoje n̄nje laa tɔyn ngaa n̄-tundêje darə n̄-nayn ngɔsi ta koy bba n̄-tuseje dinyêje ngaa dɔtuje. ³¹ Marə *nje-polo Lubba* unn ddəw le ngaa tuka gɔlê dɔ dəw tâ le a, uja oso kete. ³² Marə dəw kê gəl *Lebi* tâ tee lo t̄əənn le tɔ. Noo dəw le a, nuja noso kete. ³³ A marə dəw kê *Samari* kê aw aw kê mba tâ ddee ngɔsi kê dəw le ooe a, ddêē ndoo. ³⁴ N̄-təl n̄-ddee ngɔsi saa bbay, nungu ubbu kê *ben* kəm doje tâ laa ngaa n̄-tɔ. Nunnê nundê dɔ kororo tâ laa njaa. Naw saa kəy-to-mbaje tâ ngaa n̄-dda n̄nje dang dang mba karə naji. ³⁵ Ndɔ kâra goe tâ a, n̄-tɔru kandə nare joo nungu ji nje-kəy tâ le ngaa n̄-pa narê nan: «Ə-ngəmê kê majê. A bbo ə-tuju nare uta ye kê mari nəənn a, tələm a, əman njaa mâ kuka.» ³⁶ Jeju təl duju nje-gərə-Ndu le nan: «Horo dəwje tâ kê mota nəənn, nâ bba to nje-mar dəw kê

† Luku 9:5

oso ji njê-bbokoje tã le wa?»³⁷ Nje-gərə-Ndu le ilê tã nan: «To dæw kê dda saa maji le.» *Jeju* pa nan: «Yeenn a, æi kara, aw ta æ-dda tokæ baann t.»

Jeju aw rɔ Martæ de kə Mari tã

³⁸ Jeju kə njê-njaje goe tã daw njaje ddæw-boô ngaâ ñ-gangə mə marə bbe tã, a marə denên ria nan Martə gangê. ³⁹ Ngokɔn Martə le kê denên to, ria nan *Mari*. Ngokɔn le ddee isi nɔn ɔɔl *æbbə-dæwje* tã aw oo tar laa. ⁴⁰ A kəjə ngann kulaje dang dang â uta dɔ Martə le. Ñ-ddee rɔ Jeju tã ñ-pa narê nan: «*æbbə-dæwje*, ngokɔn'm kê denên kê inyam ta kula tã kə karəm baa nəənn, osoi tã ang wa? æ-pa arə ñ-ddee numan'm!»
⁴¹ *æbbə-dæwje* ilê tã nan: «Martə, Martə, aw jɔku rɔi ngaâ aw isa mba nênje nya. ⁴² A nêñ kê uta nênje tɔyn kâra baa. *Mari* â mbərə nêñ kê maji nya le. Dæw a kɔru nêenn le jia tã ang.»

Jeju tɔju gusu duju Lubba njê-njaje goe tã

11 Marə ndɔ Jeju aw duju Lubba marə lo tã. Ñ-duju Lubba tɔyn ñ-tunga a, marə *nje-nja goe* tã pa arê nan: «*æbbə-dæwje*, æ-tɔjuje gusu duju Lubba tokæ *Jan* tɔju njê-njaje goe tã.»² Ñ-pa narəde nan: «Bbo aw dujuje Lubba a, æ-paje nan: «Bɔy! Maji karə dæwje bbælje rii. Arə kɔn-mbay læi ddee!
³ Arəje nêñ-kusa taje kə ndɔ kâra kâra tɔyn!
⁴ ɔru tar *majang* læje dɔje tã, mba jeje kara jaw jɔru tar dɔ dæwje tã kê ddaje *majang* kə je t.»
Inya arə marə nêñ nanje ang.» »

Dæw kê duju nêñ a, inga

⁵ Jeju pa arəde bbay nan: «Bbo marə dæw horose tã nəənn, marə nje-buwa-kura laa to ngaâ aw bbeê laa til tã kê lo mɔngu aw pa arê nan: «Nje-buwa-kura læm, arəm mapa mota m-tunain, ⁶ mba marə nje-buwa-kura læm in mba tã tee dɔm tã, a moo nêñ kâra ta karê ang.»
⁷ A bbo dæw kê kâra le nayn kə mə kəy tã nu njaa ila tã nan: «æ-jɔkum ang, ta-kəy utu mban, əman kə ngan-nəm n-to nangê mban bbo ddæw kê mâ kin taar kari nêñ mapa goto», ⁸ a m-pa marəse, le nin taar mba karê mapa le mba buwa-kura kê duwaje le ang njaa kara, nã kin ta karê nêñ tɔyn mba nêñ-jɔku laa kê naw jɔku le.
⁹ «A əman, m-pa marəse: æ-dujuje nêñ a, dâ karəse. æ-sangəje nêñ a, â kingaje. Undaje ta-kəy a, dâ kɔru karəse. ¹⁰ Mba dæw kê duju nêñ a, inga. Dæw kê sangə nêñ a, inga ngaâ dæw kê unda ta-kəy a, dɔru darê. ¹¹ Bɔ ngonnje kê dda horose tã nəənn, bbo ngonnê duje kanji a, li â nã karê wa? ¹² Wase bbo ñ-duje kabbə kunj-a a, nã karê nyi wa? ¹³ Bbo sese kê mase maji ang ddəm nəənn, æ-gərəje ta karə nêñ kê maji ngannse a,

Bɔy kê darə a karə *Ndil-mə-nda* njê kê dujeje ang wa?»

Jeju tubba ndil kê maji ang

¹⁴ Jeju tubba *ndil kê maji ang* kê dda arə marə dingaw pa tar ang. *Ndil kê maji ang* le tee mə dingaw tã le kə ddang ngaâ dingaw le pa tar. Dæwje kê banya oo-je a, dum dɔde. ¹⁵ A marə dæwje kâra kâra paje nan: «*Beljebul* kê to mbay le *ndilje kê maji ang* â arê singa tubba nêñ *ndilje kê maji ang!*»¹⁶ Marêje dujeje karə ñ-dda marə nêñ-mɔri kê in darə. Ñ-dujeje nêenn le ta nêñ nêñ.

¹⁷ Jeju gərə kəjə læde ngaâ pa arəde nan: «Bbe-kɔn tɔyn njaa kê njê-bbeje le tinje naan ngaâ ddɔje naan a tɔju ngaâ kəyje kê mə bbe tã le a guruje dɔ naan tã. ¹⁸ æ-paje nan: «*Beljebul* â arəm singa arə maw tubba nêñ *ndilje kê maji ang* wa? Bbo *Satan* tin kə da-rɔê njaa a, bbe-kɔn laa a nayn baa tokæ baänn wa? ¹⁹ Â bbo *Beljebul* â arəm singa maw tubba nêñ *ndilje kê maji ang* a, nân â arə singa njê kê læse arə aw tubbaje nêñ *ndilje kê maji ang* le wa? Yeenn bba dede njaa dâ toje to njê-kujaje kəm tar nəənn karəse. ²⁰ A bbo Lubba â arəm singa maw tubba nêñ *ndilje kê maji ang* a, yeenn tɔju to *kɔn-mbay læ Lubba* ddee ndərəng tee rɔse tã ngaa.

²¹ «Bbo dæw kê to nje-singa ungu nêñ-ddɔje rɔê tã aw ngəm nêñ ta-kəy laa a, nêñ-kingaje laa a to mɔkɔkɔ. ²² A bbo marə nje-singa kê utê ddee tee ngaâ uwê akê, taa nêñ-ddɔje laa kê naw nunda mæê dɔê tã le a, nã kasə ta kayn dæwje nêñ-kingaje laa kê ñ-taa le. ²³ «Dæw kê to læm ang, to nje-baan læm, dæw kê mbɔn səm nêñ ang to nje-sanre nêñ.»

Təl læ ndil kê maji ang ture tã guku

²⁴ «Bbo *ndil kê maji ang* tee mə dæw tã kə ddang a, naw nasə lo kê maann goto tã mba sangə lo kuwa rɔê tã, a ninga lo le ang le arə ñ-pa nan: «Mâ təl kəy læm kê minya le.»²⁵ Ñ-təl kəy le ngaâ noo a, to baa, duta darə arə ngaâ ñ-dda darə kura. ²⁶ Yeenn ngaâ naw noto marə ndilje kê maji ang nya utê siri ñ-ddee kə de ngaâ dandəje mə kəy tã le disije tã. Goe tã a, kisi læ dæw le təl maji ang nya uta ye kê kete.»

Kisi maji kê tɔkɔrɔ

²⁷ Jeju aw pa tar baann a, marə denên kê ar horo dæwje tã kê banya le pa arê kə taar nan: «Maji arə denên kê uji ngaâ ari mba il.»²⁸ A Jeju ilê tã nan: «Uta tɔyn, maji arə dede kê dooje tar læ Lubba a, ngəmje.»

Jeju mbətə ta dda nêñ-mɔri

²⁹ Dæwje aw mbɔnje naan tokæ banya a, Jeju pa arəde nan: «Dæwje kê bbasinən nəənn majije ang, daw dujuje nêñ-mɔri. A bbay nêñ-mɔri kê dâ kooje â to nêñ kê inga Jonas. ³⁰ Ddæw kâra baa kə Jonas kê to marə nêñ-mɔri

mba dæwje kâ Ninibæ le, *Ngonn læ dæw* a to maræ nê-n-mœri mba dæwje kâ bbasinen nœnn tɔ. ³¹ Ndɔ gangæ sariya a, mbay-dænên kâ bæar kâ oy a ndol kâ dæwje kâ bbasinen nœnn ta nâ kunda tar dɔde tæ, mba nin kɔyn nangæ tæ n-ddee mba koo tar kæm-karæ læ Salomɔn. A dæw kâ uta Salomɔn ee nœnn. ³² Ndɔ gangæ sariya a, dæwje kâ Ninibæ a kinje ta kunda tar dɔ dæwje tæ kâ bbasinen nœnn. Mba dæwje kâ Ninibæ le, Jonas ila mbær aræde a, *h-turuje mæde* nyɔm. A dæw kâ uta Jonas ee nœnn.

Gusu-tar dɔ lambe tæ

³³ «Ndɔ kâra dæw a kila puru lambe tæ ta kunda lo-kiyê tæ ang ddæm ta dæbbæ kâ jo ang ddæm. Nâ kunda lambe le dɔ maræ nê-n tæ taar, mba karæ dæwje kâ aw andæje kây ooje nê-n lo. ³⁴ Kæmi to tokæ lambe kâ da-rɔi tæ. Kar kâ kæmi to kâ majê a, da-rɔi tɔyn to dann lo-karæ tæ. A bbo kæmi to kâ majê ang a, da-rɔi to lo ndul tæ. ³⁵ Yeenn a, aa kâ majê aræ lo-karæ kâ to rɔi tæ to lo ndul ang. ³⁶ Bbo da-rɔi tɔyn njaa to dann lo-karæ tæ ngaâ maræ dæbbe ngaji to lo ndul tæ ang a, da-rɔi tɔyn a to dann lo-karæ tæ tokæ læ lambe kâ uru ndoko laa dɔi tæ.»

Jeju ndœru mbi Parijinyeje kâ Njê-gæræje-Ndu

³⁷ Jeju aw pa tar a, maræ *Parijinye* bbarê ta karæ naw nusa nê-n kây laa. Naw ngaâ nisi ta nê-n-kusa tæ le. ³⁸ *Parijinye* le oo a, Jeju toko jia kete bba usa nê-n nê-n ang. Nê-n le dum dɔê. ³⁹ A *æbbæ-dæwje* pa arê nan: «See *Parijinyeje*, aw tokoje giri ængo kâ giri ka, a kæm-nda kâ mæ-majang ddusu mæse. ⁴⁰ Njê-dɔ-gotoje! Dæw kâ nje-dda giri nê-n le dda mæê tɔ ang wa? ⁴¹ Aræje nê-nje kâ mæ ængo tæ kâ ka tæ le njê-ndooje, yeenn bba nê-n a ddee to nê-n-yæræw ang mbase.

⁴² «To ndoo nya aræse, see *Parijinyeje*, mba aw dinje dɔ maræ kam nê-n-ndirije kâ kam-naynje dang dang tɔyn aw aræje to dim njaa, a nê-n-dda kâ gatæ gatæ kâ ndiki læ Lubba ooje to nê-n ang. Nê-n æ to tar læse ta dda, a ta kinya kæseje kâ kɔrɔ ang.

⁴³ «To ndoo nya aræse, see *Parijinyeje*, mba nê-n-kisi kâ kete æ aw ndikije mæ *kæy mbœn-naanje* tæ ngaâ æ-ndikije karæ dæwje ddase lapiya natâ.

⁴⁴ «To ndoo nya aræse, mba æ-toje tokæ læ dɔbaræje kâ sula, kâ dæw aw nja dɔê tæ, a gæræ ang.» ⁴⁵ Maræ nje-gæræ-Ndu pa aræ Jeju nan: «Nje-nê-n-tɔju, tar kâ aw pa nœnn, jeje æ aw tajije tɔ.» ⁴⁶ Jeju ilê tæ nan: «To ndoo nya aræse, see Njê-gæræje-Ndu, mba aw undaje nê-n-ko-to kâ ɔɔy dɔ dæwje tæ, a sese ndœn-jise kara cruje nê-n nê-n-koto le ang.»

⁴⁷ «To ndoo nya aræse, mba aw ddaje dɔbaræ *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba, dede kâ kasese njaa æ tɔljede le. ⁴⁸ Yeenn pa nan aw tɔjuje kâ ddaka to kulaje kâ n-dɔdaje le æ-ndikije tæ, mba dede n-tɔlje njê-kilaje mbær tar læ Lubba, a sese aw ddaje dɔbaræde. ⁴⁹ Mba yeenn bba

Lubba pa tar ddæw kæm-karæ tæ laa nan: «Mâ kula *njê-kilaje mbær tar* kâ *njê-kaw-kulaje* karæde. Dâ tɔl marêje ngaâ dâ kula kæm marêje ndoo tæ.» ⁵⁰ Mba yeenn bba, Lubba a duju dæwje kâ bbasinen nœnn mæsæ *njê-kilaje mbær tar* tɔyn kâ n-tɔlde, unn kute ndɔ tæ kâ Lubba dda nê-n duninya ndæræng bbokænæn. ⁵¹ A kunn-kute dɔ mæsæ *Abel* tæ ndæræng mæsæ Jakari tæ kâ n-tɔlê horo *bann* tæ kâ *kæy-polo Lubba* le. Tɔkɔɔ m-pa maræse, Lubba a duju mæsæde ji dæwje tæ kâ bbasinen nœnn.

⁵² «To ndoo nya aræse, see Njê-gæræje-Ndu, mba uwa-je kele ta-ddæw nê-n-gæræ æ-taaje. Sese njaa kara andæje nê-n-gæræ tæ le ang ngaâ ɔkuje ddæw dæwje kâ ndikije ta kandæ tæ.»

⁵³ Jeju in mæ kây tæ le tee a, *njê-gæræje-Ndu* kâ *Parijinyeje* unnje kutu kubbêje kâ singa singa ngaâ dujeje tar dang dang. ⁵⁴ N-ddeeje mba sangæ ddæw kunda tar dɔê tæ ddæw tar tæ kâ tæ tæ.

Maji ta pa tar lo-kiyê tæ ang

12 Kar tænn njaa, dæwje mbœnje naan tokæ banya ngaâ daw dubbaje gɔl naan. Jeju pa aræ *njê-njaje goe* tæ dœngɔɔ nan: «Aaje rɔse *wum* tæ læ *Parijinyeje* kâ to ngæm. ² Nê-n tɔyn kâ to lo-kiyê tæ a tee kâ ddaka. Nê-n tɔyn kâ n-kusu dɔê a tee kâ ddaka kæm dæwje tæ. ³ Mba yeenn bba, tarje tɔyn kâ æ-paje til tæ, dæwje a kooje dann karâ. Nê-n kâ æ-paje mbi dæw tæ lo-to tæ kây, dâ kila nê-n mbær lum dɔ kây tæ.»

Maji ta Lubba æ bbæle

⁴ «M-pa maræse, see ngakœn'mje kâ m-ndikise nya, dæwje kâ da-rɔ dæw æ a kasæje ta tɔl bbo kœwn læ dæw ang, æ-bbæljede ang. ⁵ Mâ tɔjuse dæw kâ maji karæ æ-bbæleje. Lubba kâ bbo tɔl dæw a, ee kâ singa ta kilê kæm puru tæ, tɔkɔɔ m-pa maræse, ne æ maji karæ æ-bbæleje. ⁶ Daw labbæ ngann ælje min bba kandæ nare joo ang wa? A mæ Lubba oy dɔ marê kâra ang. ⁷ Biin dɔse njaa kara Lubba tura kœrê. æ-bbælje ang, mba gatæse uta gatæ ngann ælje kâ banya.»

Ndil-mæ-nda njaa a kuman njê-njaje go Jeju tæ nœn dæwje tæ

⁸ «M-pa maræse, dæwje kâ paje kæm dæwje tæ nan n-tɔje to dæwje læm a, *Ngonn læ dæw* a pa kæm *anjæje* tæ læ Lubba nan n-tɔje to læ ne tɔ. ⁹ A dæw kâ mayn tar læm kæm dæwje tæ nan: «M-gæræ Jeju ang», æman kara mâ mayn tar laa kæm *anjæje* tæ læ Lubba pa nan: «Dæw nœnn to dæw læm ang» tɔ. ¹⁰ Dæw kâ pa tar læ *Ngonn læ dæw* maji ang, Lubba a kœru tar dɔê tæ. A dæw kâ taji *Ndil-mæ-nda*, Lubba a kœru tar dɔê tæ ang. ¹¹ Bbo daw kâ se *kæy mbœn-naan* tæ læ Jiipije wase nœn gɔl njê-gangæje sariya tæ wase nœn gɔl njê-kœn-bbeje tæ a, æjæje tar mba gusu kâ æ kœruje nê-n naji læse ang. ¹² Mba mæ kar tænn njaa, *Ndil-mæ-nda* a tɔjuse tar kâ æ paje.»

Gusu-tar dɔ nje-nên-kinga t̄ê k̄ê əjə tar ang

¹³ Marə dəw horo dəwje t̄ê k̄ê banya pa arə Jeju nan: «Nje-nên-t̄ju, ə-pa arə ngokɔn'm arə n-kayn naan n̄n-ndubba ləje.» ¹⁴ Jeju il̄ t̄ê nan: «Dingaw, n̄n bba undam to nje-gangə sariya horose t̄ê wase to nje-kaynse n̄n wa?» ¹⁵ Goe t̄ê a, Jeju pa arəde t̄yn nan: «Ə-ngəm-je r̄se arə bbo n̄n-kingaje ddase nya nya ang. Mba le dəw to t̄kə nje-nên-kinga kara, n̄n-kingaje laa le â n̄a kisi n̄n kə t̄əbbə ang!»

¹⁶ Jeju pa marə *gusu-tar* arəde nan: «Marə nje-nên-kinga to, ndɔ laa andə n̄n-kusa nya. ¹⁷ Nəjə məê t̄ê nan: Ddi â mâ dda wa? Lo k̄ê bo asə ta kuja ko-ndɔje ləm kungu t̄ê goto. ¹⁸ Goe t̄ê a, n̄-pa nan: «N̄n k̄ê mâ dda â nəənn: M̄a tin damje ləm, m̄a kuru damje k̄ê bo ta mâ mbɔn ko-ndɔje ləm kə kəsə n̄n-kingaje ləm t̄yn kungu məe t̄ê. ¹⁹ Yeenn ngaâ m̄a pa karə kəwn ləm m̄a pa nan: Kəwn ləm, n̄n-kingaje lai to mba bbal nya. Uwa r̄i, usa, ay, arə r̄i nəəli.» ²⁰ A Lubba pa ar̄ nan: Mbə! Til t̄ê nəənn njaa m̄a k̄ru kəwn lai, a n̄nje k̄ê ə-gɔl le a to lə n̄n ngaâ wa? ²¹ Dəw k̄ê mbɔn n̄n-kingaje mba tar d̄ɛ njaa bbo mba Lubba ang, dəw le to tokə lə mbə le t̄.»

Tar kunda-mə kə dɔ Lubba t̄ê

²² Goe t̄ê a, Jeju pa arə *n̄jə-n̄jaje goe* t̄ê nan: «Mba yeenn bba, m-pa marəse: Əjəje tar t̄əbbə ləse mba n̄n-kusa tase ang ddəm mba kubbu k̄ê ta kula r̄se t̄ê ang ddəm. ²³ Mba t̄əbbə to n̄n k̄ê uta n̄n-kusa ngaâ da-r̄ dəw uta kubbu. ²⁴ Ooje əgaanje: N̄-dubbujə n̄n ang ddəm dujaje ko-ndɔ ang ddəm lo ngəm n̄n-kusaje ləde goto ddəm dam ləde goto ddəm. A Lubba aw ngəmde kə n̄n-kusa. Ta koo a, gatəse uta gatə əəl-je nya bbay! ²⁵ N̄n bba horose t̄ê, a kasə kila ndɔ ngaji njaa be dɔ ndɔ t̄ê laa k̄ê duninya t̄ê, ddəw k̄əjə-tar t̄ê wa?

²⁶ «Bbo n̄n k̄ê ngaji baa kara asəje ta dda ang a, mba ddi bba k̄əjə-tar aw uta d̄se mba kəsə n̄nje wa? ²⁷ Ooje gusu k̄ê kakəje k̄ê muŭ aw nduje n̄n: N̄-ddaje kula ang ddəm dujuje n̄n ang ddəm. A m-pa marəse, Salomɔn njaa kara, ndɔ piti t̄ê laa t̄yn ula kubbu k̄ê kura tokə mar̄ k̄ara horode ang. ²⁸ Bbo Lubba ula kubbu k̄ê kura kakəje k̄ê mə mu t̄ê k̄ê toje bbokənen ngaâ bara a, d̄a kungude purô a, Lubba a dda kə se karə uta yeenn ang wa, see nj̄ k̄ê mə-kunn ləse ngaji baa!

²⁹ Sese, maji karə ə-sangəje n̄n k̄ê ta kusa ang ddəm, n̄n k̄ê ta kay ang ddəm ta ə-j̄kujə r̄se ang. ³⁰ Mba n̄njeenn t̄yn, dəwje k̄ê duninya t̄ê nəənn k̄ê gərəje Lubba ang â aw sangəje kə kar t̄yn. B̄sese gərə to ə-ndikije ta kinga n̄njeenn le. ³¹ Maji karə ə-sangəje Bbe-kɔn laa d̄ngɔr, a n̄a karəse n̄njeenn t̄yn d̄ɛ t̄ê.

³² Sese k̄ê ə-toje tokə lə n̄n-kuulje k̄ê banya ang le ə-

bbəljə ang, mba B̄sese oo maji ta karəse Bbe-kɔn le.»

Maji ta ngəm n̄n-kingaje r̄ Lubba t̄ê

³³ «Ə-labbəje n̄n-kingaje ləse ta ə-kaynje nar̄ dan-gətəje. Uruje bbɔl nar̄ k̄ê a ngisi ang ta unguje n̄n-kingaje ləse dar̄, lo t̄ê k̄ê n̄nje le a tuju t̄ê ndɔ k̄ara ang. Lo k̄ê gɔl nj̄-bbokoje a k̄ru ang ddəm s̄ɔɔɔ a kɔn n̄n t̄ê ang ddəm. ³⁴ Mba lo k̄ê n̄n-kinga ləse to t̄ê a, məse a to t̄ê t̄.»

Tar gɔl r̄ nginan n̄n Ngonn lə dəw

³⁵ «Maji karə kubbu dda kula ləse nayn r̄se t̄ê. Arəje puru lambe ləse oy ang. ³⁶ Sese, maji karə ə-toje tokə dəwje k̄ê aw ngəbbəje karə əbbədede in lo kusu taa-naan t̄ê ddee ngaâ unda ta-kəy a, r̄ruje kə ngɔru ar̄je. ³⁷ Maji arəde, dede k̄ê nj̄-kulaje k̄ê əbbədede a tee kingade dɔ bbi t̄ê ang. T̄kɔr̄ m-pa marəse, əbbədede le a kula kubbu kula laa, n̄a karə disije ta tabələ t̄ê ngaâ n̄a ddee karəde n̄n-kusa. ³⁸ Le n̄-təl kar t̄ê k̄ê lo m̄ngɔ wase ta lo-kar̄ t̄ê njaa bba ningade baann kara maji arəde.

³⁹ «Ə-gərəje kə maj̄, bbo nje-kəy gərə kar k̄ê nje-bboko a ddee n̄n a, n̄a kinya karə nandə k̄əy laa ang. ⁴⁰ Sese kara arje dɔ gɔlse t̄ê, mba *Ngonn lə dəw* a ddee kə kar k̄ê aw əjəje to n̄a ddee n̄n le ang.»

Nje-kula k̄ê to gatə gatə ngaâ to nje-kəm-karə

⁴¹ Piyer il̄ t̄ê nan: «*Əbbə-dəwje*, jeje â ə-pa *gusu-tar* nəənn mbaje wase dəwje t̄yn wa?» ⁴² *Əbbə-dəwje* le il̄ t̄ê nan: «N̄n to nje-ngəm n̄n k̄ê to gatə gatə ddəm to nje-kəm-karə ddəm wa? To ne k̄ê əbbeje a kinya nj̄-kulaje laa jia t̄ê karə n̄-kaynde n̄n-kusa kə kar̄ k̄ê. ⁴³ Maji ar̄, ne k̄ê əbbeje le təl ddee inḡ ta kula t̄ê le. ⁴⁴ T̄kɔr̄, m-pa marəse, əbbeje le a kinya n̄n-kingaje laa t̄yn mə jia t̄ê karə n̄-ngəm. ⁴⁵ A bbo nje-kula le pa məê t̄ê nan: «*Əbbəmje* a ddee njangə ang bbay!» Ngaâ nuru dɔ nj̄-kulaje k̄ê dingaw kə nj̄ k̄ê den̄n t̄ê le naw tundade, nusa n̄n ngaâ nay n̄n narə d̄ɛ a, ⁴⁶ əbbeje le a ddee kə ndɔ k̄ê nəjə ang ddəm kə kar k̄ê n̄a gərə ang ddəm. N̄a tubb̄ ngaâ n̄a dda saa n̄n ddəw k̄ara baa tokə daw dda kə bbərəje k̄ê kula-ddade to kə d̄ngɔl̄ ang le.

⁴⁷ «Nje-kula k̄ê gərə n̄n k̄ê mə əbbeje ndiki, a gɔl n̄n ang ddəm dda n̄n k̄ê əbbeje ndiki le ang ddəm a kinga kunda nya. ⁴⁸ A nje-kula k̄ê n̄n kə mə əbbeje ndiki gərə ang le, bbo n̄-dda n̄n k̄ê asə kunda a, d̄a kund̄ ngaji baa. Dəw k̄ê dar̄ n̄n bo nya, d̄a duju n̄n bo nya jia t̄ê. Dəw k̄ê dinya n̄n jia t̄ê nya, d̄a duje n̄n nya t̄.»

Dəwje a tinje naan mba Jeju

⁴⁹ «M-ddee ta kila puru dɔ nangə t̄. A m-ndiki ta karə puru le ɔn njaa ngaa. ⁵⁰ Marə *batem* k̄ d̄ ddam to. Məm a kar taar ndərəng ndɔ k̄ d̄ ddam n̄n *batem* le a kasə. ⁵¹ Əjəje to m-ddee ta karə mə-wul-lɔm to dɔ nangə t̄ wa? Baann ang. M-pa marəse, tin-naan â m-ddee n̄n. ⁵² Mba unn kute bbokənen, bbo dəwje min isije mə kəy t̄ a, d̄ tinje naan. Nj̄ k̄ mota a mbətəje nj̄ k̄ joo ngaa nj̄ k̄ joo a mbətəje nje k̄ mota. ⁵³ Bɔ a mbətə ngonn̄ k̄ dingaw ngaa ngonn̄ k̄ dingaw a mbətə b̄j̄je. Kɔn a mbətə ngonn̄ k̄ den̄n ngaa ngonn̄ k̄ den̄n a mbətə k̄ den̄n. Kɔn dingawje a mbətə ngonn̄ mum̄ k̄ den̄n ngaa den̄n a mbətə mum̄j̄je k̄ den̄n.»

Maji ta gərə n̄nje k̄ aw toje mə ndɔje t̄ n̄ənn

⁵⁴ Jeju t̄l pa arə dəwje k̄ banya nan: «Bbo ndɔ k̄ ooje ndi il lo k̄ kar aw and̄ t̄ a, ə-paje nan: «Ndi aw ddee, a ndi le ddee.» ⁵⁵ Ngaa ndɔ k̄ ooje l̄l k̄ dagoo aw ula a, ə-paje nan: «Lo a tunga, a t̄kɔɔ lo tunga.» ⁵⁶ Nj̄-ngəmje! Bbo aaje dɔ nangə wase mə dara a, ə-gərəje n̄n k̄ a to. A ə-gərəje n̄nje k̄ aw toje mə ndɔje t̄ n̄ənn ang tokə baann wa?

⁵⁷ «Mba ddi bba sese k̄ da-rɔse njaa ə-gərəje n̄n k̄ to gatə gatə ang wa? ⁵⁸ Bbo nje-baan l̄i aw aw səi k̄ nɔn ɔɔl nje-gangə sariya t̄ ngaa ə-naynje ddəw-boð bbay a, maji karə ə-ɔɔl saa tar, mba n̄-tee səi nɔn ɔɔl nje-gangə sariya t̄ a, nje-gangə sariya a kilai ji mbamba t̄ ngaa mbamba le a kilai kəy-kula t̄. ⁵⁹ M-pa mari, â kuka narə k̄ d̄ kɔju d̄i t̄ ndərəng tunga bba d̄ k̄ri kəy-kula t̄ le.»

Jeju bbar dəwje karə n̄-turuje mədə

13 Kar t̄ənn, marə dəwje ddee paje arə Jeju nan: «Pilatə arə n̄-tɔl dəwje k̄ Galile, kar t̄ k̄ daw darəje daje Lubba to *n̄n-polo*.» ² Nilade t̄ nan: «Əjəje to dəwje k̄ Galile k̄ Pilatə t̄lde baann le toje to nj̄-n̄n-ddaje k̄ maji ang uta kəsə dəwje k̄ Galile t̄yn wa? ³ Baann ang, m-pa marəse: Bbo *ə-turuje mase* ang a, a koyje t̄yn tokə baann t̄. ⁴ Tɔ bbay, dəwje d̄ku gire j̄joo k̄ kəy k̄ ndəw k̄ Silowe oso d̄de t̄ t̄lde le, dede â n̄-ddaje maji ang dutaje kəsə dəwje k̄ Jeru-jaləm t̄yn wa? ⁵ Baann ang, m-pa marəse: Bbo *ə-turuje mase* ang a, â koyje t̄yn tokə baann t̄.»

Gusu-tar dɔ kakə pigə t̄ k̄ andə ang

⁶ Jeju pa *gusu-tar* n̄ənn arəde t̄ nan: «Marə dingaw ula kakə *pigə* mə ndɔ *binyə* t̄ laa †. Naw ta kuja kandə *pigə* le a, ninga ang. ⁷ N̄-pa narə nje-kula laa nan: «Dda bbal mota ngaa k̄ m-ddee ta kuja kandə *pigə* n̄ənn a, minga ang. Ə-tuk̄ k̄ ddang nan naw

† *Pigə to kakə k̄ unn da-rɔ tungu.*

taa lo baa.» ⁸ Nje-kula le il̄ t̄ nan: «Dəw k̄ t̄kə, inȳ bbal t̄ n̄ənn bbay. M̄ kuru buwa guku n̄n ɔɔl̄ ngaa m̄ kungu sin daje k̄ȳ t̄. ⁹ A du ang, kaal a, n̄ kandə. A bbo nandə ang bba ta arə m-tuk̄.»

Jeju aji marə den̄n k̄ nje-rɔ-to

¹⁰ Marə *ndɔ-kuwa-rɔ* t̄ lə Jiipije, Jeju aw t̄ju n̄n mə marə *kəy mbɔn-naan* t̄ ləde. ¹¹ Marə den̄n k̄ ndil k̄ maji ang t̄ju d̄bbə r̄ē dda bbal d̄ku gire j̄joo ee mə kəy t̄ənn. Ndil le uw̄ dduke arə ninga ddəw ngaji ta ndɔju r̄ē ang. ¹² *Jeju* ooe ngaa bbar̄ pa ar̄ nan: «Den̄n r̄i ddee maji ngaa.» ¹³ Nila j̄ia d̄ē t̄, a kar t̄ənn njaa, den̄n le ndɔju r̄ē k̄ maj̄ ngaa ɔsu gaji Lubba. ¹⁴ A nje-kɔn dɔ *kəy mbɔn-naan* le r̄ē n̄əle ang, mba *Jeju* aji dəw *ndɔ-kuwa-rɔ* t̄. N̄-pa narə dəwje k̄ banya le nan: «Nɔ misan to mba dda n̄n kula. Maji karə ə-ddeeje arə dajise mə ndɔje t̄ənn bbo ə-ddeeje *ndɔ-kuwa-rɔ* t̄ ang.» ¹⁵ A *Əbbə-dəwje* il̄ t̄ nan: «Nj̄-ngəmje! Sese k̄ara k̄ara t̄yn, *ndɔ-kuwa-rɔ* t̄, aw tutuje mangəje wase kororoje lase lo t̄ k̄ daw dusaje n̄n t̄, awje k̄ de arəje dayje maann ang wa? ¹⁶ A den̄n n̄ənn k̄ to ngonn̄ lə *Abaraham* k̄ *Satan* t̄ē bbal d̄ku gire j̄joo bbokənen n̄ənn, to maji ta tute *ndɔ-kuwa-rɔ* t̄ ang wa?» ¹⁷ Jeju aw pa tar le baann a, rɔ nj̄-baanje laa t̄yn wul. A dəwje k̄ banya le r̄de n̄əlde mba n̄n-pitije k̄ Jeju aw dda le.

Ddi â ta kunn kɔju n̄n Bbe-kɔn lə Lubba wa?

¹⁸ Jeju pa nan: «*Bbe-kɔn lə Lubba* unn da-rɔ ddi wa? Ddi â mâ kunn kɔju n̄n wa? ¹⁹ To k̄ara baa k̄ kandə *mutardə* k̄ ten baa k̄ dəw dubbu mə ndɔ t̄ laa. Kandə-ko le tee ngaa ddee to kakə arə əl̄je k̄ dar̄ ddaje kəy ləde barkəm̄je t̄.» ²⁰ N̄-pa bbay nan: «Ddi â mâ kunn kɔju n̄n *Bbe-kɔn lə Lubba* wa? ²¹ To k̄ara baa k̄ *wum* k̄ den̄n b̄kɔb̄ n̄n nduju k̄ mə ka t̄ mota arə ndərəng a, b̄r nduju le t̄yn ti.»

Ta-kəy k̄ ten

²² Jeju nday mə t̄kə bbeje t̄ k̄ mə ngann bbeje t̄ aw t̄ju n̄n aw n̄n ər k̄ Jeru-jaləm. ²³ Marə dəw duje nan: «*Əbbə-dəwje*, dəwje k̄ara k̄ara baa â, a kingaje ka-ji wa?» Jeju ila dəwje t̄ t̄yn nan: ²⁴ «Maji karə ə-ddaje singa andəje k̄ ta-ddəw k̄ ngaji. Mba, m-pa marəse: Dəwje nya a sangəje ddəw ta kandə. A d̄ kasəje ang.

²⁵ «Bbo nje-kəy in utu ta-kəy a, â naynje ddaka. Ngaa bbo unnje kutu kunda ta-kəy ta pa nan: «*Əbbə-dəwje*, ɔru ta-kəy arəje!» A n̄ kilase t̄ nan: «M-gərə lo k̄ inj̄e t̄ ang.» ²⁶ Â kunnje kutu pa nan: «Jusa n̄n ddəm jay n̄n ddəm k̄mi t̄, ə-t̄ju n̄n dəwje dɔ ddəwje t̄ ləje.» ²⁷ A n̄ kilase tar t̄ nan: «M-gərə lo k̄ inj̄e t̄ ang. ɔtuje mbɔrəm t̄ k̄ ddang, sese t̄yn k̄ ə-toje to nj̄-n̄n-ddaje k̄ gatə gatə ang.» ²⁸ Lo t̄ənn, â n̄nje ngaa â ngərje ngangəse kar t̄ k̄ â kooje *Abaraham* k̄ Ijakə

kə Jakobbo kə *njê-kilaje mbər tar* tɔyn mə *Bbe-kɔn* tē lə Lubba. A dā kilase ddaka. ²⁹ Dəwje a kinje kəm kar tē kə lo kē kar aw andə tē. Dā kinje bəər ddəm dagoo ddəm ngaā dā kisi ta nēn-kusa tē mə *Bbe-kɔn* tē lə Lubba. ³⁰ Marə dəwje kē dɔ guku, a ddeeje to dəwje kē dɔngɔr. A dəwje kē dɔngɔr, a ddeeje to dəwje kē dɔ guku.»

Mə-kɔn dda Jeju mba Jerujaləm

³¹ Kar tēənn, marə *Parijinyeje* awje ngɔsi kə Jeju paje arēje nan: «Ɖtu lo tē nəənn kə ddang mba *Erodə* ndiki ta tɔli.» ³² Nilade tē nan: «Aw paje arəje mula le ə-paje nan: «Maw tubba *ndilje kē maji ang*, maw maji njê-rɔ-toje bbokənən kə bara. Ndɔ mota laa a, kula ləm a tunga. ³³ A maji karə m-nja nja ləm bbokənən, bara kə nunan. Mba ddəw kē ta karə *nje-kila mbər tar* lə Lubba oy nēn marə lo tē dang kə Jerujaləm goto.»

³⁴ «See dəwje kē Jerujaləm! See dəwje kē Jerujaləm! Sese kē aw tɔlje *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ngaā aw tilaje dəwje kē Lubba ulade arəse kə ər aw tɔljede. M-ndiki nya ta mbɔnse tokə kɔn-kunja aw mbɔn ngannē kɔ bakē tē, a ə-ndikije ang. ³⁵ Ooje: Mā tusu kəy ləse kinya. Tɔkɔrɔ, m-pa marəse: Unn kute bbokonən, ā koomje ang ndərəng ndɔ tē kē ā paje nan: Maji karə Lubba bbar tar kē maji dɔ dəw tē kē ddee kə ri *Əbbə-dəwje!*»

Jeju aji marə dəw ndɔ-kuwa-rɔ tē

14 Marə *ndɔ-kuwa-rɔ* tē, Jeju andə mə kəy tē lə marə tɔkə mbay lə *Parijinyeje* ta kusa nēn. ² Kəm dəwje tɔyn to kə dɔtē tē. Marə dingaw kē mətē ti ar nɔtēn tē. ³ Jeju pa arə Njê-gərəje-Ndu kə *Parijinyeje* le nan: «Ndu arə ddəw ta kaji dəw *ndɔ-kuwa-rɔ* tē wase ndu arə ddəw ang wa?» ⁴ A dilēje tē ang ngaā nuwa nje-rɔ-to le najē narə nɔtu. ⁵ Goe tē a, n-pa narəde nan: «Nān horose tē nəənn bbo ngonnē wase mangə laa oso mə buwa-maann tē *ndɔ-kuwa-rɔ* tē a, nā kɔrē kə ddaka kə tɔkē ndɔtē tēənn njaa ang wa?» ⁶ A dingaje tar kâra ta kila tē ang.

Tar dɔ lo-kisi tē kē kete

⁷ Goe tē a, Jeju pa *gusu-tar* arə dəwje kē tɔkə mbay lə *Parijinyeje* bbarde kə nēn-kusa, mba noode daw duwaje lo-kisi kē kete ngaā n-pa narəde nan: ⁸ «Bbo marə dəw bbari kusu taa-naan tē a, aw uwa lo-kisi kē kete ang, mba bbo n-bbar marə dəw kē utai tɔ ⁹ ngaā dəw kē bbarse le ddee nan: Inya lo-kisi arē a, rɔ-kul a ddai ta kaw kisi lo tē kē guku. ¹⁰ A bbo n-bbari a, aw uwa lo-kisi kē guku ta bbo nje-bbari le ddee a, nā pa nan: Nam'm, aw isi kete. A yeenn a to nēn wali kəm dəwje tē tɔyn kē a kisije ta nēn-kusa tē səi. ¹¹ Tɔkɔrɔ, dəw kē dda rɔtē bo a, dā dda karə n-ddee ngaji baa. A dəw kē dda rɔtē ngaji, dā dda karə n-ddee bo.»

Tar bbar njê-ndooje kə nēn-kusa

¹² Jeju pa arə dəw kē bbarē le tɔ nan: «Bbo a ta bbar dəwje kə nēn-kusa kē karā wase kē lo-kul tē a, ə-bbar njê-buwa-kuraje ləi ang ddəm ngakɔinje ang ddəm njê kē ləi ang ddəm njê-ninn-kəy marije kē toje to njê-nēn-kingaje ang ddəm mba dā ddaje nēn-kusa bbarije nēn tɔ. Yeenn le a tɔju to inga kuka ləi mban. ¹³ A bbo ə-dda nēn-kusa tokə bo a, ə-bbar njê-ndooje, njê kē jide wase gɔlde goto, njê-mətəje kə njê-kəm-tɔje. ¹⁴ Yeenn bba a kisi kə rɔ-nəəl, mba dingaje nēn ta kari ture tē ang. A Lubba a təl nēn kari ndɔ tē kē dəwje kē gatə gatə kē oyje a ndolje.»

Gusu-tar dɔ dəwje tē kē n-bbarde tɔkə kusu tē

¹⁵ Marə dəw horo njê kē isije ta nēn-kusa tē le oo tar-jeenn le a, pa arə Jeju nan: «Maji arə dəw kē a kusa nēn *Bbe-kɔn* tē lə Lubba!»

¹⁶ A Jeju ilē tē nan: «Marə ndɔ, marə dingaw dda tɔkə kusu ngaā n-bbar dəwje nya nya. ¹⁷ Kar nēn-kusa asə a, nula nje-kula laa narə dəwje kē n-bbarde le nan: Ə-ddeeje ngaa, nēn tɔyn to ngɔsi mban. ¹⁸ A dəwje le tɔyn unnje kutu pa nēnje kē tɔkude ddəw karə n-ddeeje arēje go naan tē. Dəw kē dɔngɔr pa nan: «M-ndoko ndɔ arə mā kaw koo bba. M-wali nya, ɔru tar dɔm tē.»

¹⁹ Marē pa nan: «M-ndoko mangəje dɔku arə m-ndiki ta nande koo. M-wali nya, ɔru tar dɔm tē.» ²⁰ Marē pa bbay nan: «M-taa denēn bbasinən bbay arə minga ddəw ta ddee ang.» ²¹ Nje-kula le təl ngaā ndaji tar-jeenn le arə əbbeje le. A wungu ɔn nje-kəy le ngaā pa arə nje-kula laa le nan: «Aw njangə lo tē kē dəwje banya tē kə dɔ ddəwje tē kē tɔkə bbe tē nəənn, ə-ddee kə njê-ndooje kə njê kē jide wase gɔlde goto, njê-kəm-tɔje kə njê-mətəje lo tē nəənn.» ²² Nje-kula le pa nan: «Dəw kē tɔkə, m-dda nēn kē ndui pa le mban, a kəsə lo nayn baa bbay.» ²³ Əbbə-nje-kulaje le pa arē nan: «Aw ngann ddəwje tē kə kar ndokoje tē, uwa dəwje kə singa arə dandəje kəy ta n-dusu mə kəy ləm tɔyn.» ²⁴ M-pa mari, dəwje kē m-bbarde dɔngɔr le, nēn-kusa ləm a kɔru ta dəw kâra horode tē ang.»

Ddəw kē ta kunn nēn go Jeju

²⁵ Dəwje kē banya aw njaje kə Jeju ddəw-boð. N-kəl goe ngaā n-pa narəde nan: ²⁶ «Bbo dəw ddee rɔm tē ngaā ndikim uta bɔtəje kə kɔtəje kə denēn laa kə ngannē kə ngakɔtəje kə ngakɔn-nannēje kə da-rɔtē njaa ang a, nān to *nje-nja gom* tē ang. ²⁷ Dəw kē oto *kakə-dəsə* laa ang ddəm uwa gom ang ddəm a kasə ta to *nje-nja gom* tē ang.

²⁸ «Mba horose tē nəənn, bbo marə dəw ndiki ta dda tɔkə kəy kē ndəw a, nisi nangə dɔngɔr n-tura kɔr narē kē nā tuju noo, bbo n-gərə to narə le asə ta tunga nēn kəy le bba nā kunn-kutu dda kəy le. ²⁹ Mba bbo nungu

gɔl kəy le nangê ngaâ nasə ta dda tunga ang a, dəwje tɔyn kə a kooje kəy le a kokeje ngaâ a paje nan: ³⁰ «Dəw nəənn unn kutu dda kəy a, asə ta dda tunga ang!» ³¹ Tɔ bbay, bbo tɔkə mbay aw ta dɔdɔ kə marə tɔkə mbay marê a, nisi nangê dɔngɔr nuwa dɔê noo, bbo ņ-gərə to nasə ta kaw kə dəwje doro dɔku dɔdɔ nɛn kə mbay kə dəwje laa ee doro dɔjoo mba tətə nɛn dɔdɔ le bba nā kaw. ³² Bbo noo to singê asə ang ngaâ nje-marê le nayn ddəw əw bbay a, nā kula dəw karê mba duje nɛn kə dā kasəje ta dda bba karə mə-wul-lɔm təl horode tê.» ³³ Yeenn le bba Jeju ila tē nan bbo marə dəw horose tē mbətə nɛn-kingaje laa tɔyn ang a, nā to *nje-nja gom* tē ang.

³⁴ «Katə to nɛn kə maji. A bbo dɔɔn lə katə goto kə ddang a, ddi bba dəw a dda kə katə le bba a təl dɔɔn bbay wa? ³⁵ Nɛn kə maji kə katə le a dda karə nangə wase ndɔɔ goto. Dā kungu katə le kɔrɔ. Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar nəənn!»

Gusu-tar dɔ batə tē kə nayn kɔrɔ

15 *Njê-taaje narə lambo* tɔyn kə njê-nɛn-ddaje kə maji ang ddeje ngɔsi kə Jeju ta koo tar laa.

² *Parijinyeje* kə *njê-gərəje-Ndu* aw nyuruje nan: «Dəw nəənn aw uwa njê-nɛn-ddaje kə maji ang kə rɔê tē ngaâ usa nɛn kə de.» ³ A Jeju pa *gusu-tar* nəənn arəde nan: ⁴ «Dəw kə dda horose tē nəənn, bbo batəje laa ee dɔdɔku ngaâ marê kâra nayn kɔrɔ a, a kinya kəseje kə dɔjikara gire jikara mə mu tē ta kaw ndole gɔl ye kə ņ-nayn le ndərəng kingê bba ang wa? ⁵ Bbo ningê a, nilê dɔ bakê tē kə rɔ-nəəl bba ⁶ ņ-təl kəy. ņ-bbar njê-buwa-kuraje laa kə njê-niinn-kəy marêje ņ-pa narəde nan: «Arəje rɔse nəəlse səm, mba minga batə ləm kə nayn le mban.» ⁷ M-pa marəse, to ddəw kâra baa: rɔ-nəəl kə a to darā mba nje-nɛn-dda kə maji ang kâra kə *туру məê*. Rɔ-nəəl le a kuta rɔ-nəəl kə to mba dəwje kə dɔjikara gire jikara kə toje gatə gatə mban arə to tar ləde ta *туру məde* ang ngaā le.»

Gusu-tar dɔ narə tē kə nayn kɔrɔ

⁸ «Tɔ bbay, denɛn kə dda njaa bba kandə narə laa ee dɔku ngaâ marê kâra nayn kɔrɔ a, a kila puru lambe tē ang ddəm a kuta mə kəy laa ang ddəm a sangə lo kə majê ndərəng ta kinga kandə narə le bba ang wa? ⁹ Bbo ninga kandə narə le mban a, ņ-bbar njê-buwa-mandəje laa kə njê-niinn-kəy marêje ngaâ ņ-pa nan: Arəje rɔse nəəlse səm mba minga kandə narə ləm kə nayn le mban. ¹⁰ M-pa marəse, to ddəw kâra baa, rɔ-nəəl to nya horo *anjəje* tē lə Lubba mba nje-nɛn-dda kə maji ang kâra kə *туру məê*.»

Gusu-tar dɔ ngonn tē kə nayn kə kɔrɔ

¹¹ Jeju pa bbay nan: «Marə dingaw uju ngannje kə dingaw joo. ¹² Ne kə mbətə ņ-pa narə bɔêje nan: «Bɔy,

arəm nɛn-ndubba kə to mbam.» Bɔdede le kaynde nɛn-kinga laa. ¹³ Nɔ ngaji goe tē a, ngonn kə mbətə le oto nɛn-kingaje laa tɔyn taa nɛn narə ngaâ aw dɔ bbe tē ddəw əw. Lo tē kə nunn, ņ-tuju nɛnje laa ddəw kula-ddaje tē kə maji ang. ¹⁴ ņ-tuju nɛnje laa le tɔyn a, tɔkə bbo oso bbe tēənn le ngaâ nɛn tɔyn njaa unn kutu due. ¹⁵ Naw nayn kə marə ngonn nje-bbe le ngaâ ulê ndɔɔ laa karə ņ-ngəm bərəje. ¹⁶ Məê ndiki ta kusa nɛn-kusaje lə bərəje le karə məê ndann, a dəw kə nje-karê goto. ¹⁷ Nəjə tar məê tē ngaâ ņ-pa nan: «Njê-kulaje tokə banya aw usaje nɛn kə majê kəy lə bɔmje, a əman, maw moy yo bbo lo tē kə nəənn wa? ¹⁸ Mā kin kaw rɔ bɔy tē ta mā pa karê nan: Bɔy, m-dda nɛn kə mə Lubba kə darā mbətə ddəm nɛn kə məi mbətə ddəm. ¹⁹ Masə karə ə-bbarəm ngonn ang ngaā. Maji karə ə-ddam tokə lə marə nje-kula ləi.» ²⁰ Nin taar ngaā naw kə rɔ bɔêje tē.

«ņ-nayn ddəw əw bbay a, bɔêje le ooe ngaâ ņ-to ndoo laa. Bɔêje le ayn ngɔru aw ilê uwê kə karê tē ngaâ to mbia. ²¹ Ngonn le pa arê nan: «Bɔy, m-dda nɛn kə mə Lubba kə darā mbətə ddəm məi mbətə ddəm masə karə ə-bbarəm ngonn ang ngaā.» ²² A bɔêje le pa arə njê-kulaje laa nan: «Ə-ddeje kə kubbu kə kura uta marêje njangə ulêje, ulaje əninga ngonn-jia tē ta ulêje nɛn-gɔl. ²³ Ə-ddeje kə ngonn mangə kə əmə ə-tɔlêje arəje jusaje n-ddaje nɛn kusu, ²⁴ mba ngonnəm kə ooeje nəənn oy bba ndol. ņ-nayn kɔrɔ bba mingê.» Dunnje kutu dda kusu le.

²⁵ «Kar tēənn, ngonn kə to dərə nayn ndɔɔ. Naw təl kə bbeê ngaâ ņ-nayn ngɔsi kə kəy a, noo kɔru nɛn-kəm kə dəwje kə aw laje. ²⁶ ņ-bbar marə nje-kula ņ-duje tar dɔ nɛnje tē kə aw toje le. ²⁷ Nje-kula le pa arê nan: «Ngokɔin ā təl ddee ngaâ bɔije tɔl ngonn mangə kə əmə, mba ņ-təl kə rɔê kə maji.» ²⁸ A wungu ɔn ngonn kə to dərə le ngaâ mbətə ta kandə kəy. Bɔêje tee aw dda rɔê to ndoo arê karə naw kəy. ²⁹ A nila bɔêje tē nan: «Oo, m-dda kula mari bbal banya nya ngaā maal tai ndɔ kâra ang. Ngonn binya be njaa kara arəm m-dda nɛn nɛn-kusa m-bbar nɛn njê-buwa-kuraje ləm ndɔ kâra ang. ³⁰ A ngonn nəənn kə tuju nɛn-kinga ləi tɔyn dɔ denɛn kayaje tē le ā ddee a, ə-tɔl ngonn mangə kə əmə arê wa?» ³¹ Bɔêje pa arê nan: «Ngonnəm, əi, ee rɔm tē nəənn kə ndɔ tɔyn, nɛnje ləm tɔyn to nɛnje ləi. ³² To maji ta dda kusu ta dda rɔ-nəəl, mba ngokɔin nəənn oy bba ndol. ņ-nayn kɔrɔ bba jingê.» »

Gusu-tar dɔ nje-nɛn-ngəm tē kə dda nɛn kə gusu

16 Jeju pa arə *njê-njaje goe* tē bbay nan: «Marə dəw kə inga nɛn nya, marə nje-ngəm nɛnje laa to. Dəwje paje arə dəw kə nje-nɛn-kinga le nan nje-ngəm nɛnje le aw tuju nɛnje laa. ² ņ-bbar nje-ngəm nɛnje le ngaâ ņ-pa narê nan: «Tar ddi ā maw moo dɔi tē nəənn wa? Ə-tura kɔr nɛnje kə aw ngəm le arə moo,

mba â kasə ngəm nêñ læm ang ngaa.> ³ Nje-ngəm nêñ-je le pa mæê tē nan: «Əbbəmje a ta korum ta nêñje tē laa nəənn, ddi â mâ dda wa? Minga singa ta ndɔɔ ang ngaâ nêñ-kɔy to rɔ-kul læm nya tɔ. ⁴ M-gərə nêñ kê mâ dda karə bbo ñ-tubbam ta nêñje tē laa a, marə dəwje taamje kə kəy læde.» ⁵ Narə ñ-bbar dəwje kâra kâra tɔyn kə bbangə læ əbbeje to dɔde tē ngaâ ñ-duju dəw kə dɔngɔr nan: «Bbangə læ əbbəmje to dɔi tē baänn wa?» ⁶ Dəw le ilê tē nan: «Ubbu gongo tē kə bo kɔr kâra.» Nje-ngəm nêñje le pa arê nan: «Ə-taa makəturu bbangə le bbo ta isi nangə kə tɔkê ə-dda kɔrê to dɔmin.» ⁷ Ñ-pa narə marê bbay nan: «A əi, bbangə læi baänn wa?» Dəw le ilê tē nan: «Waa bbɔl kɔr kâra.» Ñ-pa narê nan: «Ə-taa makəturu bbangə læi bbo ta ə-dda to kɔrê dɔjijoo.» ⁸ Nje-ngəm nêñje kə to gatə gatə ang le əbbeje le pite, mba nje-ngəm nêñje le dda nêñ kə gusu. Dəwje kə nangə nəənn ddaje nêñ kə gusu nya horode tē uta dəwje kə aw njaje dann lo-karə tē.»

Dəw a kasə dda kula mba Lubba ddəm narə ddəm ang

⁹ Jeju pa bbay nan: «A əman, m-pa marəse: Maji karə narê kə aw ddaje nêñ nêñ kə gatə gatə ang nangə nəənn, uwaje nêñ buwa-kura kə dəwje. Baann bba karə ndɔ kə narə le goto jise tē a, ñ-taase kə kəy tē kə a to kə ndɔ kə ndɔ. ¹⁰ Dəw kə dda nêñ kə tən kə dɔgɔlê, a dda nêñ kə bo kə dɔgɔlê tɔ. Dəw kə to gatə gatə ang mə nêñ tē kə tən, to gatə gatə ang mə nêñ tē kə bo tɔ. ¹¹ Bbo nêñ-kingaje kə nangə nəənn le ə-ddaje nêñ nêñ kə dɔgɔlê ang a, nân a kinya yeje kə tɔkɔɔ jise tē wa? ¹² Bbo nêñ-kinga kə to læ dəw, ə-ddaje nêñ nêñ kə dɔgɔlê ang a, nân a karəse nêñ kə to læse wa? ¹³ «Nje-kula kâra asə dda bbərə læ əbbejedede joo ang, mba nâ mbətə marê kâra, a nâ ndiki marê kâra wase nâ kunn rɔê karə marê kâra, a nâ dabbə marê kâra. Asəje ta dda bbərə læ Lubba ddəm narê ddəm ang.»

Jeju pa marə tarje dang dang

¹⁴ *Parijinyeje* kə ndikije narə nya ooje tarjeenn le tɔyn a, aw kokoje Jeju. ¹⁵ Jeju pa arəde nan: «Sese aw ddaje rɔse to dəwje kə gatə gatə kəm dəwje tē. A Lubba gərə mase, mba nêñ kə dəwje ooje to nêñ kə ngəng kəmde tē, to nêñ kə maji ang nya kəm Lubba tē.

¹⁶ «*Ndu læ Mɔyijə kə tar læ njê-kilaje mbər tar læ Lubba tɔju ddəw dəwje ndərəng ndɔ tē læ Jan-Batisti.* Unn kute ndɔê təənn kə daw dila mbər *Tar kə Maji dɔ Bbekɔn tē læ Lubba* darə dəwje, nân nân kara aw dda singa mba kandə tē. ¹⁷ To ngəng ang karə dara kə nangə ndayje. A to ngəng nya karə mbita gɔl Makəturu-Ndu kâra oso nangə.

¹⁸ «Dəw kə tubba denên laa ngaâ taa marê dda lo-to-majang ddəm dəw kə taa denên kə ngawêje tubbê dda lo-to-majang ddəm.»

Gusu-tar dɔ nje-nêñ-kinga kə Lajar tē

¹⁹ Jeju pa bbay nan: «Ləw, marə dəw kə to nje-nêñ-kinga kə aw ula kubbu læen to. Ndɔ kâra kâra tɔyn naw dda kusu mə kəy tē laa. ²⁰ Marə nje-ndoo kə ria nan Lajar kə rɔê tɔyn njaa to do to nangə ta-kəy tē læ nje-nêñ-kinga le. ²¹ Ñ-ndiki ta kusa buru nêñ-kusaje kə aw gaynje kɔ tabələ tē læ nje-nêñ-kinga le. A dɔe təənn, bisije â ddeeje aw tɔənnje kəm doje laa. ²² Marə ndɔ nje-ndoo le oy ngaâ *anjəje* unnêje awje saa mbɔr *Abaraham* tē. Nje-nêñ-kinga le oy tɔ ngaâ ñ-dubbe. ²³ Kəm-to-ndoo aw ddêê lo tē læ dəwje kə oyje ngaâ nunn kəmê a, noo *Abaraham* kə Lajar mbɔr *Abaraham* tē le ddəw əw. ²⁴ Nuru əkii ñ-pa nan: «*Bɔy Abaraham*, oo kəm-to-ndoo læm! Ula Lajar arə ula ndɔn-jia maann tē ila ndɔn'm tē arə wul, mba kəm-to-ndoo aw ddam kəm puru tē nəənn.» ²⁵ *Abaraham* ilê tē nan: «Ngonnəm, ole məi, ndɔ kə isi kəm baa bbay le ubba maji, a Lajar tɔju â ubba. Bbasinen Lubba bɔru maann-ndɔn kəmê tē lo tē nəənn, a əi, aw oo ndoo. ²⁶ Dɔe təənn bbay, marə tɔkə buwa to horoje tē kə sese, mba karə dəwje kə ndikije ta kin nəənn kaw kə rɔse tē, asəje ta kaw ang ddəm mba karə dəw asə ta kin rɔse tē nu ddee kə rɔje tē ang ddəm.» ²⁷ Nje-nêñ-kinga le pa nan: «Yeenn a, bɔy, m-duji karə ula Lajar kəy læ bɔmje, ²⁸ mba ngakɔn'mje kə dingaw min eeje nunn. Maji karə naw ndəjəde narə ñ-ddeeje lo kəm-to-ndoo tē nəənn tɔ ang.» ²⁹ *Abaraham* ila tē nan: «*Ndu læ Mɔyijə kə tar læ njê-kilaje mbər tar læ Lubba* naynje horode tē bbay. Maji karə dooje tar læde!» ³⁰ Nje-nêñ-kinga le pa nan: «Baann ang, bɔy *Abaraham*, bbo dəw ndol horo dəwje tē kə oyje aw rɔde tē a, dā *туруje mæde*.» ³¹ *Abaraham* le pa arê nan: «Bbo dooje ndu læ *Mɔyijə kə tarje læ njê-kilaje mbər tar læ Lubba* ang a, le marə dəw kə oy ndol aw pa tar arəde njaa kara dā kooje tar laa ang tɔ.» »

Tar kɔru tar dɔ dəw tē

17 Jeju pa arə *njê-njaje goe* tē nan: «Nêñ kə a dda karə dəw oso mə majang tē a to kə ndɔ tɔyn. A to ndoo nya karə dəw kə a kərə njê-marêje karə dosoje mə majang tē. ² Karə ñ-tɔ ər kə ɔy gɔsê tē dilê mə bakatə tē maji arê uta karə ñ-dda narə ngonnn-kâra horo ngann marêje tē nəənn oso mə majang tē. ³ Aaje rɔse! Bbo ngokɔin dda *majang* a, ə-pa kəmê tē, â bbo ñ-turu *mæê* a, ɔru tar dɔê tē. ⁴ A bbo ndɔ tē kə kâra baa njaa ñ-dda səi *majang* gɔl siri ngaâ ñ-təl rɔi tē gɔl siri tɔ, ñ-pa nari nan: «M-ndiki ta kinya ddəw *majang* kə m-dda» le a, ɔru tar dɔê tē.»

Tar mə-kunn

⁵ *Njê-kaw-kulaje* paje arə *əbbə-dəwje* nan: «Ə-dda mə-kunn læje arə bo.» ⁶ A *əbbə-dəwje* ilade tē nan: «Bbo mə-kunn læse to ngaji tokə læ kandə *mutardə* kə

tæn baa le a, â kasaje ta pa karə kakə sikəmər nəənn nan: «Dru rōi kə ngirai tōyn aw maan rōi baā» a, nā koo tase.»

Njê-njaje go Jeju tē toje to njê-kulaje baa

⁷ «Nān horose tē nəənn, bbo nje-kula laa aw ndō wase aw ngəm nēn-kuulje ngaā bbo nje-kula laa le in muū təl a, a pa karē nan: «Ə-ddee njangə isi ta nēn-kusa tē usa» wa? ⁸ Nā pa baann ang. Nā pa nan: «Ə-dda nēn-kusa kə lo-kul tē arəm, ula kubbu kə maji bbo ə-ddee kə nēn-kusa le arəm musa, ta arəm nēn may. Goe tē bba ta əi kara usa nēn ta ay nēn.» ⁹ Nā karə wooyo nje-kula le mba kula kə n-dda kə turu ndue le wa? Nā dda baann ang.

¹⁰ «Ddāw kāra baa, sese kara, bbo ə-ddaje nēn tōyn kə turu ndu kə dunn darəse a, aw paje nan: N-to njê-kulaje baa. N-dda nēn kə to tar ləje ta dda.»

Jeju aji njê-banjije dōku

¹¹ Kaw lə Jeju kə Jerujalem a, n-nday horo nangə tē kə Samari kə Galile. ¹² Kar tē kə naw nandə mə marə bbe tē a, njê-banjije dōku ddeje kə rōē tē. ¹³ Darje ddāw əw bba n-paje kə taar nan: «Jeju, Nje-nēn-tōju, oo kəm-to-ndoo ləje bbo!»

¹⁴ Jeju oode a, pa arəde nan: «Aw tōjuje rōse njê-poloje Lubba.» Kar tē kə daw dawje a, rōde təl ddee maji.

¹⁵ Marē kāra horode tē oo rōē kə ddee maji le a, uru təl ngaā ɔsu gaji Lubba uru nēn əkii. ¹⁶ Noso nangə, n-dəbbə kəmē kə nangə nōn gəl Jeju tē ngaā narē wooyo. N-to dāw kə Samari. ¹⁷ Jeju duju tar nan: «Njê-banjije le dōku tōyn njaa rōde ddee maji ang wa? A dede kə jikara deje dda wa? ¹⁸ Bbayē njaa to nje-mba nəənn ā təl ddee mba kōsu gaji Lubba wa?» ¹⁹ Goe tē a, n-pa narē nan: «In taar aw lo ləi, mə-kunn ləi aji mban!»

Kōn-mbay lə Lubba

²⁰ Parijinyeje dujuje Jeju ta gərə kar kə kōn-mbay lə Lubba le a ddee nēn, a nilade tē nan: «Kōn-mbay lə Lubba aw ddee tokə nēn kə dāw aw oo kə kəmē ang.

²¹ «Ooje, ye ā nəənn» wase «ye ā yoonn» Dəwje a paje baann ang. Mba kōn-mbay lə Lubba le ee horose tē mban.»

Ndō kə Ngonn lə dāw a təl nēn

²² Goe tē a, Jeju pa arə njê-njaje goe tē nan: «Marə ndōje kə aw ddeje, maal koo marə ndō kāra horo ndōje tē lə Ngonn lə dāw a ddase, a ā kooje ndō le ang.

²³ Dā pa karəse nan: «Nee yoonn!» wase «Nee nəənn!» Awje loe tē ang ddəm aynje ngōru kə loe tē ang ddəm.

²⁴ To ddāw kāra baa tokə ndi kə təl a, ndoko kōyn dara tē kāra uru ye tē kə kāra. Ndō təl lə Ngonn lə dāw a to tokə baann tō. ²⁵ A maji karə noo ndoo nya dōngōr ngaā dāwje kə bbasinēn nəənn mbəteje bba. ²⁶ Ndō kə

Ngonn lə dāw a təl ddee nēn le, nēnje a toje tokə dō ndō tē lə Nowe. ²⁷ Dō ndōē tēənn le dāwje aw usaje, aw ayje, daw taaje naan, daw daraje ngaw wase denēn ngannde ndərəng ndō tē kə Nowe andə nēn mə tōkə to tē. Maann ndi taa lo arə dāwje le oyje tōyn. ²⁸ Ndō təl lə Ngonn lə dāw a to tokə dō ndō lə Lotə. Dāwje aw usaje, aw ayje, aw ndokoje nēn, aw labbaje nēn, aw dubbaje nēn, aw ddaje kəyje. ²⁹ A ndō kə Lotə unda nēn lo tee kə ddang mə bbe tē kə Sōdōm le, puru kə supərə† in darā gayn tokə lə ndi ngaā təl dāwje tōyn. ³⁰ Nēənn a to ddāw kāra baa ndō tē kə Ngonn lə dāw a tee nēn kəm dāwje tē.

³¹ «Dō ndōē tēənn, bbo dāw isi dō kəy tē ngaā nēnje laa to mə kəy tē a, maji karə n-ddisi mba koto ang ††. Bbo dāw ee ndō a, təl aw bbe ang. ³² Oleje məse dō denēn tē lə Lotə. ³³ Dāw kə aw sangə ddāw ta ngəm təbbə laa a, təbbə laa le a nāyn kə kōrō. A dāw kə təbbə laa nāyn kə kōrō, a təl kinga təbbə laa le. ³⁴ M-pa marəse, mə tile tēənn bbo dāwje joo toje dō tira tē kāra baa a, dā kunn marē kāra, a dā kinya ne kə kāra. ³⁵ Denēnje joo kə aw uruje nēn birī naan tē, dā kunn marē kāra, a dā kinya ne kə kāra. [³⁶ Dingawje joo kə eeje mə ndō tē, dā kunn marē kāra, a dā kinya ne kə kāra.]» ³⁷ Njê-njaje goe tē dujeje nan: «Əbbə-dāwje, lo kə dda bba nēnjeənn a toje tē wa?» Jeju ilade tē nan: «Lo kə niinn to tē a, malje a mbōnje naan tē.»

Gusu-tar kə dō nje-gangə sariya tē kə denēn-ndubba tē

18 Jeju pa marə gusu-tar arə njê-njaje goe tē ta tōju nēn de to, to maji nya ta duju Lubba kə ndōje tōyn ddəm kə rō-nya ang ddəm. ² N-pa nan: «Marə tōkə bbe tē, marə nje-gangə sariya ee tēənn, n-bbəəl Lubba ang ddəm noo dāwje to nēn kəmē tē ang ddəm. ³ A marə denēn-ndubba ee mə bbe tēənn le tō. Denēn-ndubba le ddee rōē tē gəl banya nya pa arē nan: «Ə-gangə sariya dō nje-baan tē ləm arəm.» ⁴ A nje-gangə sariya le mbətə gəl banya nya. Goe tē a, nəjə tar məē tē nan: «Tōkōrō, m-bbəəl Lubba ang ddəm moo dāwje to nēn kəm'm tē ang ddəm njaa. ⁵ A denēn-ndubba nəənn ɔru wurum nya. Mā gangə sariya laa karə ta marə ndō a, n-təl n-ddee n-jōkum ang ngaa.» ⁶ Əbbə-dāwje təl pa bbay nan: «Ooje tar kə nje-gangə sariya kə gatə gatə ang le pa nəənn kə majē. ⁷ Lubba a gangə sariya lə dāwje laa kə n-mbərəde kə aw nōnje nōn gəlē tē til kə kar ang wa? Nā karə n-ngəbbə nya wa? ⁸ M-pa marəse, nā gangə sariya ləde kə ngōru baa. A ndō kə Ngonn lə dāw təl dō nangə tē a, nā kinga njê-mə-kun-nje njaa wa?»

† Supərə to marə nēn kə kase tokə bu-matə kə aw ɔn puru ngaā aw tunga nya ngaā ətə maji ang. †† Mətiye 24:17

Gusu-tar dɔ marə Parijinye t̄h kə nje-taa narɛ lambo t̄h

⁹ Jeju pa *gusu-tar* nəənn bbay mba dəwje k̄h ooje rɔde to dəwje k̄h gatə gatə, a ooje kəsə dəwje to dəwje k̄h maji ang. ¹⁰ Ń-pa nan: «Dəwje joo awje *kəy-polo Lubba* t̄h ta duju Lubba. Marɛ k̄hara to *Parijinye*, a ne k̄h k̄hara Ń-to *nje-taa narɛ lambo*. ¹¹ *Parijinye* le ar taar ngaā duju Lubba mba tar dɔɛ njaa nan: «Lubba, mari wooyo mba m-to tokə kəsə dəwje ang. Kəseje toje to njê-bbokoje, njê-nên-ddaje k̄h gatə gatə ang, njê-ddaje lo-to-majang. M-to tokə *nje-taa narɛ lambo* nəənn ang tɔ. ¹² Mə ndɔje t̄h k̄h siri, maw mɔku rɔm nêh-kusa gɔl joo, maw munn dɔ nêhje tɔyn k̄h minga maw poloi nêh.» ¹³ A *nje-taa narɛ lambo* le ar ddəw əw, naa lo k̄h darā ang ddəm ngaā nunda karɛ nan: «Lubba, oo kəm-to-ndoo ləm, əman nje-nên-dda k̄h maji ang.» ¹⁴ M-pa marəse, nje-taa narɛ lambo le ddee to dəw k̄h gatə gatə kəm Lubba t̄h ngaā təl kəy laa, a Parijinye le ddee to dəw k̄h gatə gatə ang. Mba dəw k̄h ndiki koo rɔɛ bo a, Lubba a karə Ń-ddee ten baa ngaā dəw k̄h oo rɔɛ ten baa a, Lubba a karə Ń-ddee bo.»

Bbe-kɔn lə Lubba to mba dəwje k̄h toje tokə ngannje k̄h kasə

¹⁵ Ngannje k̄h ta mba t̄h njaa kara dəwje aw ddeeje kə de rɔ Jeju t̄h, ta karə nɔrude kə jia. *Njê-njaje goe* t̄h ooje baann a, aw injə kə dəwje le. ¹⁶ A *Jeju* arə Ń-bbar ngannje le ngaā pa nan: «Inyaje ngannje k̄h mbatə arəje ddeeje rɔm t̄h bbo ɔkujede ddəw ang. Mba *Bbe-kɔn lə Lubba* to mba dəwje k̄h toje tokə dede. ¹⁷ Tɔkɔrɔ, m-pa marəse: Dəw k̄h taa *Bbe-kɔn lə Lubba* kə rɔɛ t̄h tokə ngonn-kasə ang a, a kandə t̄h ang.»

Tar lə nje-nên-kinga

¹⁸ Marə mbay lə Jiipije duju Jeju nan: «Nje-nên-tɔju k̄h maji, ddi ā mā dda bba mā kinga nêh təbbə k̄h to kə ndɔ kə ndɔ wa?» ¹⁹ *Jeju* ilɛ t̄h nan: «Mba ddi bba ə-bbarəm to dəw k̄h maji wa? Dəw k̄h maji goto, Lubba k̄hara baa ā maji. ²⁰ Ə-gərə nduje k̄h nan: Ə-dda lo-to-majang ang, ə-tɔl dəw ang, ə-bboko ang, ə-pa tar-naji k̄h to ngəm ang, ə-wal bɔije kə kɔinje.»

²¹ Dingaw le pa nan: «M-ngəm ndujeenn tɔyn kə kasəm baa.» ²² *Jeju* oo tar laa le a, pa arɛ nan: «Marə nêh k̄hara dui bbay. Ə-labbə nêhje tɔyn k̄h inga ta ə-kayn narɛ dangətəje a, ā kinga nêh darā. Goe t̄h a, ə-ddee unn gom.» ²³ Mbay le oo tar nəənn le a, rɔɛ nəəle ang mba ninga nêh nya. ²⁴ *Jeju* ɛɛ a, pa nan: «To ngəng nya kə njê-nên-kingaje karə dandəje *Bbe-kɔn t̄h lə Lubba*. ²⁵ Karə *jambal* andə buwa suwa t̄h ngəng ang wa? Karə nje-nên-kinga andə *Bbe-kɔn t̄h lə Lubba* a ngəng nya bbay.» ²⁶ Njê k̄h aw ooje tar laa le pajə nan: «Bbo baann a, nân bba a kasə kinga kaji wa?» ²⁷ *Jeju* ila t̄h nan: «Nên k̄h nya dəwje nya Lubba ang.»

²⁸ Piyer pa nan: «Oo, jinya nêhje ləje tɔyn a junn goi.» ²⁹ *Jeju* pa nan: «Tɔkɔrɔ, m-pa marəse, bbo dəw inya kəy laa, denên laa, ngakɔnje, kɔnje kə bɔɛje wase ngannɛ mba *Bbe-kɔn lə Lubba* a, ³⁰ nā kinga nêh nya mə ndɔje t̄h nəənn ddəm nā kinga təbbə k̄h to kə ndɔ kə ndɔ, mə ndɔje t̄h k̄h aw ddeeje ddəm.»

Jeju pa tar koy laa kə tar ndol laa

³¹ *Jeju* bbar njê-kaw-kulaje laa k̄h dɔku gire joo kə rɔɛ t̄h ngaā pa arəde nan: «Ooje, jaw jawje kə Jerusalem, nu le, nêhje tɔyn k̄h *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ddaje Makətururu t̄h dɔ *Ngonn lə dəw* t̄h le a ddee to nêh k̄h tɔkɔrɔ. ³² Mba dā kilɛ ji dəwje t̄h k̄h toje to Jiipije ang, dəwje a kɔjɛje koko nêh, dā ddeɛje maji ang, dā tibbije wənrə dɔɛ t̄h. ³³ Dā tundɛje kə ndəy ngaā dā tɔlɛje. Ndu mota laa a, nā ndol.» ³⁴ Njê-kaw-kulaje le gərəje nêh mə tar t̄hənn k̄hara ang. Kandə tarjeenn le iya rɔɛ kə de. Ń-gərəje nêh k̄h *Jeju* a ta pa le ang.

Jeju aji nje-kəm-tɔ k̄h Jeriko arə təl oo lo

³⁵ *Jeju* ddee ngɔsi kə Jeriko a, marə nje-kəm-tɔ isi mbɔr ddəw t̄h aw kɔy nêh. ³⁶ Noo ndu dəwje k̄h banya k̄h aw ndayje a, Ń-duju ta gərə gəle. ³⁷ Ń-pa darɛ nan *Jeju* k̄h Najaretə ā aw nday. ³⁸ Nje-kəm-tɔ le uru əkii nan: «*Jeju*, *Ngonn lə Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo ləm bbo!» ³⁹ Dəwje k̄h aw njaje kete aw injə saa karə nutu tɛɛ, a nuru əkii kə taar bbay nan: «*Ngonn lə Dabbiti*, oo kəm-to-ndoo ləm bbo!» ⁴⁰ *Jeju* ar lo k̄hara ngaā unn ndu karə Ń-ddee saa. Ń-ddee ngɔsi a, *Jeju* duje nan: ⁴¹ «Ddi ā ə-ndiki karə m-dda mari wa?» Nje-kəm-tɔ le ilɛ t̄h nan: «Əbbəmje, arə m-təl moo lo!» ⁴² *Jeju* pa arɛ nan: «Ə-təl oo lo, mə-kunn ləi aji!» ⁴³ Kar t̄hənn njaa Ń-təl noo lo ngaā nunn go *Jeju* naw nɔsu gaji Lubba. Dəwje tɔyn k̄h ooje nêenn le ɔsuje gaji Lubba.

Tar lə Jeju de kə Jase

¹⁹ *Jeju* andə mə bbe t̄h k̄h Jeriko ngaā aw riya mə bbe le. ² Marə dingaw k̄h ria nan Jase ee mə bbe t̄hənn le. Ń-to nje-kɔn dɔ njê-taaje narɛ lambo ddəm nje-nên-kinga ddəm. ³ Naw sangə ddəw ta koo *Jeju* le se Ń-to dəw k̄h baānn wa? A ninga ddəw ta kooe ang, mba dəwje banyaje nya ngaā Ń-to dəw-gɔju. ⁴ Nayn ngɔru kete naw naal kakə sikɔmɔr ta koo *Jeju* le, mba *Jeju* a ta nday lo t̄hənn. ⁵ *Jeju* tee lo t̄hənn le a, aa lo kə taar ngaā pa arɛ nan: «Jase, ə-ddisi kə tɔkɛ, mba to maji karə m-to mə kəy t̄h ləi bbokənen.»

⁶ Jase ddisi kə tɔkɛ ngaā taa *Jeju* kə kəy laa kə rɔ-nəəl. ⁷ Dəwje tɔyn ooje baann a, nyuruje nan: «Naw to mə kəy t̄h lə nje-nên-dda k̄h maji ang.»

⁸ A Jase ar nɔn *Əbbə-dəwje* t̄h pa arɛ nan: «Oo, *Əbbə-dəwje*, maw kayn nêh-kingaje ləm dannā maw kayn njê-ndooje. A bbo m-taa narɛ lə dəw kə ddəwe ang a, mā təl nêh karɛ asə gɔl sɔ.» ⁹ *Jeju* pa arɛ nan:

«Bbokænən Lubba aji dæwje kâ kây næänn, mba Jase to ngonon læ *Abaraham* tɔ. ¹⁰ Mba *Ngonn læ dæw* ddee ta sangæ dæwje kâ naynje kâ kɔrɔ mba kajide.»

Gusu-tar dɔ njê-kulaje tã kâ mota

¹¹ Dæwje kâ banya le naynje aw ooje tar læ Jeju le bbay a, ñ-pa maræ *gusu-tar* naræde, mba nee ngɔsi kâ Jerujalem ngaâ dæwje aw əjəje to dâ kooje *kɔn-mbay læ Lubba* bbasinen næänn njaa. ¹² Yeenn le bba ñ-pa nan: «Maræ dæw aw aw kâ maræ bbe tã ddæw əw ta karæ du-la mbay dɔt tã bba ta tæl. Ñ-to dæw kâ njê kâ gæle tã to dæwje kâ bo. ¹³ Kete bba karæ nɔtu a, ñ-bbar maræ njê-kulaje laa dɔku ngaâ dæw kâra a, narê kandæ narɛ kâ kɔrɛ bo nya. Ñ-pa naræde nan: «Ə-labbəje nɛn kâ narɛ næänn ndærəng ndɔ kâ mâ tæl ddee.» ¹⁴ A dæwje kâ bbeê laa ndikeje ang. Dulaje maræ dæwje goe tã daræ aw pajə nan: «N-ndiki karæ dæw næänn ddee to tɔkæ mbay læje ang.»

¹⁵ «Dula mbay le dɔt tã ngaâ ñ-tæl bbeê laa le. Nula ñ-bbar njê-kulaje laa kâ naræde kandæ narɛ le, ta gərə se baänn â dæw kâra kâra inga dɔ marê tã wa? ¹⁶ Nje-kula kâ dɔngɔr ddee ngaâ pa nan: «Əbbəmje, kandæ narɛ læi le uju marê dɔku.» ¹⁷ Əbbeje le pa arê nan: «Maji, nje-kula kâ maji! Mundai to ngonon mbay dɔ ngann bbeje tã dɔku, mba nɛn kâ tɛn kâ dari ə-dda nɛn kula kâ dɔgɔlê.» ¹⁸ Nje-kula kâ to joo laa ddee ngaâ pa nan: «Əbbəmje kandæ narɛ læi uju marê min.» ¹⁹ Əbbeje le pa arê nan: «Əi kara mundai dɔ ngann bbeje tã min tɔ.» ²⁰ Marê ddee ngaâ pa nan: «Əbbəmje kandæ narɛ læi le â næänn, m-tɔ kâ ta-kubbu m-ngəm. ²¹ M-bbæli nya mba ə-to dæw kâ kətərə nya. Nɛn kâ ila ang kara unn ddəm nɛn kâ ə-dubbu ang kara uja kandê ddəm.» ²² Əbbeje le pa arê nan: «Nje-kula kâ maji ang, tar kâ tai tã njaa mâ gangə nɛn sariya dɔi tã. Ə-gərə to m-to dæw kâ kətərə nya. Nɛn kâ mila ang kara munn ddəm nɛn kâ m-dubbu ang kara muja kandê ddəm. ²³ Yeenn a, mba ddi bba ila narɛ læm le lo ngəm narɛ tã, ta bbo m-tæl a, minga maræ narɛ dɔt tã ang wa?» ²⁴ Goe tã a, ñ-pa naræ dæwje kâ arje lo tæänn nan: «Ə-taaje kandæ narɛ le jia tã arəje ne kâ ninga kandæ narɛ dɔku le.» ²⁵ Dæwje le pajə nan: «Dæw kâ bo, ne ninga kandæ narɛ dɔku mban.» ²⁶ A mbay le ila tã nan: «M-pa maræse, dæw kâ nɛn laa to a, dâ karê marê dɔt tã, a dæw nɛn laa goto, nɛn laa njaa kara dâ taa jia tã kâ ddang. ²⁷ A njê-baanje læm kâ ndikije karæ mɔn dɔde ang le, ə-ddeeje kâ de bbo ujaje gɔsude kəm'm tã næänn.» ²⁸ Jeju pa tar le baann ngaâ oso kete nɔn dæwje tã kâ banya aw ər kâ Jerujalem.

Jeju aw kâ Jerujalem

²⁹ Jeju tee ngɔsi kâ bbe kâ Betepaje kâ Betani, ər kâ dɔ ddingiri tã kâ daw bbar nan ddingiri *Olibəje* a, nula *njê-njaje goe* tã joo, ³⁰ ñ-pa nan: «Awje ngonon bbe tã

kâ nɔnse tã yoonn. A ta teeje be a, â kingaje maræ ngonon kororo kâ ñ-tɔt, dæw nayn isi dɔt tã ang bbay. Ə-tuteje ə-ddeeje saa næänn. ³¹ Bbo dæw dujuse nan: «Mba ddi bba ə-tuteje wa?» a, ilêje tã nan: «*Əbbə-dæwje* le â duju kororo le.» »

³² Njê kâ Jeju ulade le awje ngaâ ingaje nɛnje le tokæ ñ-pa naræde le. ³³ Daw tutuje ngonon kororo le a, njêjeje dujude nan: «Mba ddi bba aw tutuje ngonon kororo le wa?» ³⁴ Dilaje tã nan: «*Əbbə-dæwje* le â duju karæ jaw kâ kororo le.» ³⁵ Ñ-ddeeje kâ ngonon kororo le daræ *Jeju*. Ñ-tilaje kubbuje læde dɔ kororo tã le daræ *Jeju* aal. ³⁶ Ngonn kororo le aw nja kâ Jeju a, dæwje aw tilaje kubbuje læde dɔ ddæw tã. ³⁷ Ñ-ddee ngɔsi kâ Jerujalem kâ ddæw kâ ta kin nɛn dɔ ddingiri *Olibəje* tã le ddisi a, rɔ *njê-njaje goe* tã tɔyn kâ banya næalde ngaâ daw dɔ-suje gaji Lubba kâ taar mba nɛn-mɔrije tɔyn kâ dooje le. ³⁸ Ñ-paje nan: «Lubba bbar tar kâ maji dɔ tɔkæ mbay tã kâ ddee kâ ri *Əbbə-dæwje!* Mə-wul-lɔm to mə dara tã, piti to loje tã kâ ddutu dara tã nu!»

³⁹ Maræ *Parijinyeje* kâ eeje horo dæwje tã kâ banya le pajə aræ Jeju nan: «Nje-nɛn-tɔju, ə-ndangə *njê-njaje goi* tã aræ dutuje tade.» ⁴⁰ Nilade tã nan: «M-pa maræse, bbo dutu tade a, ərje â a kuruje əkii.»

Jeju nɔn mba Jerujalem

⁴¹ Jeju ddee ngɔsi kâ Jerujalem ngaâ oo bbe le a nɔn mbɛt. ⁴² Ñ-pa nan: «Jerujalem, bbo to əi njaa kara ə-gərə gusu kâ ta kinga nɛn mə-wul-lɔm mə ndɔ tã næänn a, maji nya! A bbasinen nɛn le iya rɔt aræ asə ta koo ang. ⁴³ Mba maræ ndɔje aw ddeeje kâ njê-baanje læi a kila ndoko guku nɛn dɔi, dâ kiri dɔi ngaâ dâ korei kâ yo kâ nɛn. ⁴⁴ Dâ rii kâ gɔlde, əi ddəm dæwje læi ddəm ngaâ dâ kinyaje maræ ər kâra karæ nayn dɔ marê tã ang, mba Lubba ddee ta kumain kar tã næänn, a ə-gərə kar næänn le ang.»

Jeju tubba njê-nɛn-labbəje kəy-polo Lubba tã

⁴⁵ Jeju andə *kəy-polo Lubba* tã aw tubba nje-nɛn-labbəje ⁴⁶ ngaâ pa aræde nan: «Lubba pa Makaturu tã laa nan: «Kəy læm a to kəy duju Lubba. A sese ə-ddaje kəy le to lo kiya-rɔ læ njê-bbokoje wa?» »

⁴⁷ Naw tɔju nɛn kâ ndɔ tɔyn mə *kəy-polo Lubba* tã le. Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kâ *njê-gərəje-Ndu* kâ tɔkæ dæwje aw sangəje ddæw ta tɔlê. ⁴⁸ A ñ-gərəje nɛn kâ ta dda bba ta tɔlê nɛn ang, mba dæwje tɔyn aw tukaje mbide nya aw ooje nɛn tar kâ tɛt tã.

Nân â aræ ddæw Jeju karæ dda nɛn nɛnje wa?

20 Maræ ndɔ, Jeju aw tɔju nɛn dæwje kâ banya mə *kəy-polo Lubba* tã ddəm aw ila mbər *Tar kâ Maji* ddəm. Mbayje læ *njê-poloje Lubba* kâ *njê-gərəje-Ndu* kâ *tɔkəje* læ Jiipije undaje lo teeje. ² Ñ-dujeje nan: «Nân bba ari singa karæ ə-dda nɛn nɛnjeenn wa? Nân njaa

bba ari singa wa?»³ Nilade tē nan: «Əman kara m̄a dujuse tar k̄ara t̄: ⁴ Ə-paje arəmje moo, *batem* lə *Jan* in dda wa? In r̄ Lubba tē dar̄a wase in r̄ d̄awje tē wa?»⁵ A ņ-paje horode tē nan: «Bbo jilaje tē n-pa nan in r̄ Lubba tē dar̄a a, n̄a pa nan: «Mba ddi bba ə-ndikije tē k̄a Jan le ang wa?»⁶ A bbo n-pa nan d̄awje â ulê a, d̄awje t̄yn a tilajeje k̄a ər, mba ņ-gər̄aje to *Jan* to *nje-kila mb̄ar tar* lə Lubba njaa.»⁷ Yeenn le bba dilaje Jeju tē nan: «N-gər̄a d̄aw k̄a ula Jan ar̄a dda batem d̄awje le ang.»⁸ *Jeju* pa ar̄ade nan: «Əman kara m̄a bbar ri d̄aw k̄a arəm singa k̄a ta dda n̄en n̄enjeenn le kar̄ase ang t̄.»

Gusu-tar d̄o njê-ddaje kula binȳa tē

⁹ Goe tē a, Jeju unn kutu pa *gusu-tar* n̄ənn ar̄a d̄awje nan: «Mar̄a d̄aw dda nd̄o *binȳa*. Ninya kula nd̄o le ji njê-ddaje kula *binȳa* tē a n̄tu naw mar̄a bbe tē mba nd̄o nya. ¹⁰ N̄eyn kuja kand̄a-ko as̄a a, nje-nd̄o le ula mar̄a nje-kula laa r̄ njê-ddaje kula *binȳa* tē le kar̄a duja kand̄a *binȳa* le dar̄a ddee n̄en ar̄ê. A duwaje nje-kula le ņ-tund̄eje ngaâ ņ-tubb̄eje dar̄a ņ-t̄əl jia baa. ¹¹ ņ-t̄əl nula mar̄a nje-kula k̄a dang bbay a, duw̄eje ņ-tund̄eje, ņ-taj̄eje ngaâ ņ-tubb̄eje dar̄a ņ-t̄əl jia baa. ¹² Ḡol mota laa, ņ-t̄əl nula mar̄a nje-kula bbay a, dar̄eje do ngaâ ņ-tubb̄eje. ¹³ Nje-nd̄o le pa nan: «Ddi â m̄a dda wa? M̄a kula ngonn̄əm k̄a m-ndike nya, a du ang, d̄a bb̄əleje.»¹⁴ A koo njaa k̄a njê-ddaje kula *binȳa* le ooeje a, ņ-paje nan: «Nje-kuwa n̄en-ndubba le â n̄ənn, ar̄aje n-t̄l̄eje bba kar̄a ta n̄en-ndubba le t̄əl to l̄aje.»¹⁵ ņ-nd̄r̄eje ņ-teeje saa m̄a nd̄o tē le k̄a ddang ngaâ ņ-t̄l̄eje.» Jeju duju tar nan: «Yeenn, ddi ngaa bba nje-nd̄o le a dda k̄a de wa?»¹⁶ N̄a ddee t̄əl njê-ddaje kula *binȳa* le ngaâ n̄a kinya nd̄o le ji mar̄a d̄awje tē k̄a dang.»

D̄awje k̄a banya le ooje tar le a, ņ-paje nan: «Maji kar̄a n̄ənn ddee tok̄a baann ang!»

¹⁷ Jeju ɔru k̄əm̄e aade ngaâ pa nan: «Tar k̄a ņ-dda Mak̄aturu tē lə Lubba n̄ənn ḡale nan ddi wa?»

Tar le nan: «Ər k̄a njê-k̄əsuje k̄əy mb̄ət̄aje le, t̄əl ddee to singa ḡəl k̄əy k̄a dungu nanḡê.»

¹⁸ D̄aw k̄a oso d̄o ər tē le a, a guru r̄c̄e ngaâ d̄aw k̄a ər le oso d̄c̄e tē a, a nyar̄ê. ¹⁹ Kar̄ t̄ənn njaa mbayje lə *njê-poloje Lubba* k̄a *njê-gər̄aje-Ndu* aw sanḡaje dd̄aw ta kuw̄ê, a ņ-bb̄əlje k̄əm d̄awje. Mba ņ-gər̄aje to dede â Jeju aw pa *gusu-tar* n̄ənn ɔju d̄ode.

Tar kuka lambo kar̄a t̄ək̄a mbay k̄a R̄əm

²⁰ *Njê-poloje Lubba* k̄a *Njê-gər̄aje-Ndu* le undaje k̄əmde k̄a d̄o Jeju tē. Dulaje d̄awje k̄a ddaje r̄ode to d̄awje k̄a maji r̄c̄e tē. D̄awje le awje ta duje tar mba n̄en n̄en, ta bbo dingaje tar k̄a maji ang t̄ê tē a, kuw̄ê kul̄ê ji njê-ganḡaje sariya tē k̄a ji njê-k̄ən-bbeje tē.

²¹ D̄awje le dujeje tar nan: «Nje-n̄en-t̄ju, n-gər̄a to tar-pa l̄ai k̄a n̄en-t̄ju l̄ai to k̄a d̄ɔḡl̄e ngaâ ar̄ go mar̄a d̄aw

tē ang. Aw t̄ju dd̄aw lə Lubba t̄ək̄o tē njaa. ²² *Ndu* ar̄aje dd̄aw kar̄a juka lambo k̄a t̄ək̄a mbay k̄a R̄əm wase *ndu* ar̄aje dd̄aw ang wa?»

²³ A Jeju gər̄a gusu l̄ade le ngaâ ilade tē nan: ²⁴ «Ə-t̄juje mar̄a kand̄a nar̄e k̄ara ar̄a jooje. Ənd̄aji d̄o d̄aw n̄ənn k̄a mak̄aturu k̄a ņ-dda nar̄e tē n̄ənn le to lə n̄an wa?» Dilaje tē nan: «To le t̄ək̄a mbay k̄a R̄əm.»

²⁵ Yeenn ngaâ ņ-pa nar̄ade nan: «Ar̄aje t̄ək̄a mbay k̄a R̄əm n̄en k̄a to lə t̄ək̄a mbay k̄a R̄əm, ar̄aje Lubba n̄en k̄a to lə Lubba.»²⁶ Tarje t̄yn k̄a Jeju pa k̄əm d̄awje t̄ənn le, dingaje mar̄a n̄en ta kunda n̄en tar d̄c̄e tē ang. Tar le dum d̄ode ngaâ dutuje tade.

Tar ndol lə d̄awje k̄a oyje

²⁷ *Sadusinyeje* ddeeje r̄ Jeju tē. *Sadusinyeje* le toje to d̄awje k̄a paje nan d̄awje k̄a oyje a ndolje ang ngaa. ņ-dujuje tar Jeju nan: ²⁸ «Nje-n̄en-t̄ju, oo, *M̄ɔyij̄a* dda mak̄aturu tē nan: «Bbo d̄aw taa den̄en ngaâ inga ngonn ang a oy a, maji kar̄a ngok̄ən ta den̄en-ndubba laa uju n̄en ngannje ture tē.»²⁹ L̄aw, mar̄a ngak̄ən-naanje eeje siri. Ne k̄a ņ-to d̄ərə ņ-taa den̄en ngaâ ninya ngonn ture tē ang, a noy. ³⁰ Nje-goe k̄a to joo l̄ade taa den̄en-ndubba le ngaâ nuju saa ngonn ang, a noy. ³¹ Mota l̄ade taa den̄en-ndubba le a, to tok̄a baann t̄. Dede siri k̄əm njaa ņ-taaje den̄en-ndubba le, a dujuje saa ang a, doyje. ³² Gode tē a, den̄en-ndubba le oy t̄. ³³ Nd̄o ndol lə d̄awje k̄a oyje a, n̄an horo ngak̄ən-naanje t̄ənn a to nje-den̄en le wa? Mba dede siri t̄yn njaa ņ-taaje den̄en le.»³⁴ *Jeju* ilade tē nan: «D̄awje k̄a d̄o nanḡa tē n̄ənn aw taaje den̄en ngaâ aw taaje ngaw. ³⁵ A d̄awje k̄a oyje k̄a Lubba a kooode to das̄aje ta ndol ta kisi k̄əm baa duninya tē k̄a aw ddee le, dede d̄a taaje den̄en ang dd̄əm d̄a taaje ngaw ang dd̄əm. ³⁶ D̄a kas̄aje ta koy ang ngaa, mba ņ-toje k̄ara baa k̄a anj̄aje. ņ-toje to ngann lə Lubba, mba doyje, a ņ-ndolje mban. ³⁷ *M̄ɔyij̄a* t̄ju k̄a maj̄e nan d̄awje k̄a oyje ndolje. Mba n̄en k̄a *M̄ɔyij̄a* oo b̄ər-kam tē k̄a dda tar̄e mak̄aturu tē le, *M̄ɔyij̄a* bbar ri *Əbb̄ə-d̄awje* nan Lubba lə *Abaraham*, Lubba lə *Ijak̄a*, Lubba lə *Jakobbo*. ³⁸ Lubba to Lubba lə d̄awje k̄a oyje ang, ņ-to Lubba lə d̄awje k̄a isije k̄əm baa, mba d̄awje t̄yn isije k̄əm baa k̄əm Lubba tē.»³⁹ Mar̄a *njê-gər̄aje-Ndu* il̄eje tē nan: «Nje-n̄en-t̄ju, ə-pa tar maji nya.»⁴⁰ Yeenn bba ņ-tay ņ-dujeje tar ang ngaa.

Krist̄a le to ngonn lə Dabbiti wa?

⁴¹ Jeju pa ar̄ade nan: «D̄awje a kas̄aje ta pa nan *Krist̄a* le to ngonn lə *Dabbiti* tok̄a bāann wa?»⁴² *Dabbiti* njaa pa Mak̄aturu tē lə *S̄əmje* nan:

«*Əbb̄ə-d̄awje* Lubba pa ar̄a Əbb̄əmje nan: Isi d̄o ji-k̄l̄əm t̄

⁴³ nd̄ər̄ang ta mungu njê-baanje l̄ai k̄o ḡli tē.»

⁴⁴ A bbo *Dabbiti* bbar *Kristə* le to Əbbeje mban a, *Kristə* le a to ngonñê to bbay tokə baänn wa?»

Aaje rɔse rɔ Njê-gərəje-Ndu t̄

⁴⁵ Dəwje k̄ə banya aw ooje tar lə Jeju a, Jeju pa arə *njê-njaje goe* t̄ nan: ⁴⁶ «Aaje rɔse rɔ *njê-gərəje-Ndu* t̄, mba ñ-ndikije ta kula kubbu k̄ə ngal bba ta nja n̄n. Ñ-ndikije karə dəwje ddade lapiya nat̄. Ñ-ndikije n̄n-kisije k̄ə to kete mə *kəy mbɔn-naan* t̄ k̄ə n̄n-kisije k̄ə dunda kete ta n̄n-kusa t̄. ⁴⁷ Daw taaje n̄nje lə den̄n-ndubbaje t̄yn jide t̄, daw dujuje Lubba darə kure əw mba kəm dəwje. Mba yeenn bba sariya k̄ə d̄de t̄ a ngəng nya kuta lə kəsə dəwje.»

N̄n-karə-baa lə marə den̄n-ndubba

21 Mə *kəy-polo Lubba* t̄, Jeju unn kəm̄ ngaâ oo njê-n̄n-kingaje k̄ə aw ilaje n̄n-karə-baa ləde mə n̄n t̄. ² Noo marə den̄n-ndubba k̄ə to nje-ndoo aw ila ngann kandə narə joo mə n̄n t̄ le to. ³ Ñ-pa nan: «M-pa marəse, k̄ə t̄kɔɔ, den̄n-ndubba k̄ə to nje-ndoo nənn ila n̄n bo uta dəwje t̄yn, ⁴ mba dede t̄yn narə k̄ə dooje n̄n ta dda n̄n ang â dilaje. A ne, bbay n̄n k̄ə nayn ta karə ñ-ngəm n̄n r̄ê â nila.»

Jeju pa tar kəy-polo Lubba k̄ə d̄a guru

⁵ Marə dəwje aw paje tar *kəy-polo Lubba* daw pitije ərje k̄ə kura k̄ə n̄nje k̄ə kura k̄ə dəwje arəje to n̄n-karə-baa k̄ə ñ-dda n̄n kəy le. A Jeju pa nan: ⁶ «N̄n t̄yn k̄ə aw ooje nənn marə nd̄je aw ddee k̄ə d̄a guru. Marə ər a nayn d̄ mar̄ê t̄ ang.»

N̄nje k̄ə a ddeeje kete bba d̄utu nd̄ a kasə

⁷ Dəwje le dujeje nan: «Nje-n̄n-t̄ju, nd̄ k̄ə dda bba n̄enn le a to wa? Ddi bba a t̄juje to n̄njeenn le a toje wa?» ⁸ Jeju ila t̄ nan: «Aaje rɔse, arəje dəw ərəse ang, mba dəwje nya a ddeeje kə rim ngaâ d̄a paje nan: «Əman â m-to *Kristə* le.» Mar̄je a paje nan: «Nd̄ nayn ngɔsi baa nga.» Unnje gode ang. ⁹ Bbo ooje tar dd̄je k̄ə tar d̄-kətərə k̄ə dəwje a ddaje a, arəje bbəəl ddase ang, mba maji karə n̄enn le tee d̄ngɔɔ bba. A njangə baa goe t̄, a to d̄utu nd̄ ang bbay.» ¹⁰ Goe t̄ a, ñ-pa narəde nan: «Marə gəl-dəwje a kin ta dd̄ kə marə gəl-dəwje ngaâ marə bbe-kɔn a kin ta dd̄ kə marə bbe-kɔn. ¹¹ Nangə a yəkə to bbəəl nya, bbo a koso, r̄-toje k̄ə dəwje a koyje n̄n nya a koso marə loje t̄. Marə n̄n-bbəəlje kə n̄n-m̄rije a kubbage dar̄.»

N̄n-singaje k̄ə a kinga njê-njaje go Jeju t̄

¹² «A d̄ngɔɔ bba karə n̄njeenn teeje le, d̄a kuwase ngaâ d̄a kula kəm̄se ndoo t̄, d̄a kilase ji dəwje t̄ *kəy mbɔn-naan* t̄, d̄a kilase kəy-kula t̄, d̄a kaw kə se n̄n t̄kə mbayje t̄ kə n̄n ngann mbayje t̄ mbam. ¹³ N̄n-

jeenn le a karəse ddəw karə ə-paje tar ləm kəm dəwje t̄. ¹⁴ Əjəje tar kete mba tar k̄ə a paje bba ta k̄ru n̄n naji ləse ang, ¹⁵ mba m̄a karəse tar kəm-karə k̄ə a gangə singa njê-baanje ləse ddəm d̄a kasəje ta mayn ang ddəm. ¹⁶ K̄nsese kə b̄sese, ngak̄nse kə njê-nujuje ləse kə njê-buwa-kuraje ləse njaa kara a kilase ji njê-baanje t̄ ngaâ d̄a t̄l mar̄je nya horose t̄. ¹⁷ Dəwje t̄yn a mbətəse mba rim. ¹⁸ A biin d̄se k̄ara a koso nangə ang. ¹⁹ Uwaje arəje ngəng mba təbbə ləse.»

N̄n k̄ə a ddee d̄ Jerujalem t̄

²⁰ «Bbo ooje njê-dd̄je gukuje d̄ bbe k̄ə Jerujalem a, ə-gərəje to kar k̄ə d̄a tuju n̄n Jerujalem ddee ngɔsi. ²¹ Kar t̄ənn, maji karə dəwje k̄ə isije nangə Jude t̄ aynje ər kə d̄ d̄dingirije t̄. Maji karə njê k̄ə isije dann bbe t̄ k̄ə Jerujalem aynje kə ddang. Maji karə njê k̄ə isije ngann bbeje t̄ andəje mə bbe t̄ k̄ə Jerujalem ang. ²² Mba a to nd̄ k̄ə Lubba a gangə n̄n sariya d̄ dəwje t̄, mba karə n̄nje t̄yn k̄ə ñ-dda Makəturu t̄ lə Lubba ddeeje to n̄n k̄ə t̄kɔɔ. ²³ A to ndoo nya karə den̄nje k̄ə uwaje səm kə den̄nje k̄ə ngannde aw ilje mba, d̄ nd̄je t̄ənn. Mba n̄n kəm-to-ndoo k̄ə ngəng a to mə bbe t̄ le, wungu a kɔn Lubba d̄ dəwje t̄ k̄ə bbe t̄ le to. ²⁴ D̄a t̄lde kə t̄kə kiya, d̄a kaw kə de to bbərəje horo dəwje t̄ k̄ə marə bbeje t̄ t̄yn ngaâ marə dəwje k̄ə gəlde to Jiipije ang a mb̄ynje Jerujalem kə gəlde ndərəng nd̄ k̄ə kar ləde a tunga n̄n.»

Nd̄ ddee lə Ngonn lə dəw

²⁵ «N̄nje k̄ə dumje d̄ dəw a teeje kəm kar t̄ ddəm kəm n̄yn t̄ ddəm kəm əndətərēndēnje t̄ ddəm. Bbəəl a t̄l dəwje k̄ə d̄ nangə t̄ mba ba-katə k̄ə k̄r̄ə a bbar ngaâ a ləngə. ²⁶ Bbəəl a t̄l dəwje kar t̄ k̄ə daw ngəbbəje n̄n n̄n k̄ə a ddee d̄ nangə t̄, mba singa-m̄nguje k̄ə dar̄ a yəkəje. ²⁷ Kar t̄ənn, dəwje a kooje *Ngonn lə dəw* k̄ə a ddee mə mum t̄ kə singa-m̄ngu laa t̄yn ddəm piti laa t̄yn ddəm. ²⁸ Bbo n̄enn unn k̄u-tu ta ddee a, arje njarara d̄ ḡlse t̄ ta uwaje d̄se kə taar, mba nd̄ k̄ruse mə bbərə t̄ nayn ngɔsi nga.»

Gusu-tar d̄ kakə pigə t̄

²⁹ Goe t̄ a, Jeju pa marə *gusu-tar* arəde nan: «Ooje kakə *pigə* kə kəsə kakəje t̄yn. ³⁰ Bbo ooje daw dunjuje a, ə-gərəje to n̄yn n̄n-dubbu ddee ngɔsi nga. ³¹ Ddəw k̄ara baa, bbo ooje n̄njeenn k̄ə aw toje a, maji karə ə-gərəje to *kɔn-mbay lə Lubba* nayn ngɔsi nga. ³² T̄kɔɔ, m-pa marəse, dəwje k̄ə bbokənən nənn a koyje t̄yn ang bbay a, n̄njeenn t̄yn a toje. ³³ Dara kə nangə a ndayje, a tarje ləm a ndayje nd̄ k̄ara ang.»

Maji karə undaje kəm̄se d̄ rɔse t̄

³⁴ «Aaje rɔse! Arəje məse to kə d̄ kay koto t̄ karə uta d̄se kə kusa n̄n karə uta d̄se d̄ɔɔ ang, arəje

kəjə-tar mba nênje kê nangê nœnn uta dɔse ang. Bbo baann ang a, ndɔ nœnn le a ddee dɔse tê busu ³⁵ tokə lə bandə kê aw uwa da, mba ndɔ le a ddee busu dɔ dəwje tê tɔyn kê dɔ nangə tê. ³⁶ Maji karə ə-tibbije ang, ə-dujuje Lubba kə kar tɔyn, yeenn bba â kingaje singa ta tee nêñ ta nêñ tê kê a ta ddee le ddəm ta kar nêñ taar nɔn *Ngonn lə dəw tê* ddəm.»

³⁷ Lo arə a, Jeju aw tɔju nêñ mə *kəy-polo Lubba* tê ngaâ lo ndul a, naw to dɔ ddingiri *Olibəje* tê. ³⁸ Dəwje tɔyn awje rɔê tê *kəy-polo Lubba* tê kə əndɔɔ baa ta koo tar laa.

Mbayje lə Jiipije sangəje ddəw mba tɔl Jeju

22 Ndɔ *kusu mapa* kê *ñ-dda kə wum ang* ddee ngɔsi. Daw bbar kusu le nan *Pakə*. ² Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *njê-gərəje-Ndu* aw sangəje gusu kê ta tɔl nêñ Jeju, a ñ-bbəəlje kəm dəwje. ³ Yeenn ngaâ *Satan* andə mə Judas tê kê daw bbarê nan Iskariyotə. Nee horo njê-kaw-kulaje tê lə Jeju kê dɔku gire joo le. ⁴ Judas le aw oo mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə mbayje lə njê-ngəmje ta-kəy-polo Lubba karə dooje ta naan dɔ gusu tê kê nâ kila nêñ Jeju jide tê. ⁵ Rɔde nœalde ngaâ dunnje ndude ta karê narə. ⁶ Judas ndiki tê kə de ngaâ aw sangə ddəw kê maji kê nâ kila nêñ Jeju jide tê bba karə dəwje kê banya gərəje ang.

Jeju ula njê-kaw-kulaje karə ñ-ddaje muru Pakə

⁷ Ndɔ *kusu mapa* kê *ñ-dda kə wum ang* le asə ngaâ ndɔ tɔl ngann batəje dda nêñ muru *Pakə* le asə tɔ. ⁸ Jeju ula Piyer kə *Jan*. Ñ-pa narəde nan: «Awje aw ddaje muru *Pakə* arəje jaw jɔnje.» ⁹ Ñ-paje darəje nan: «Lo kê dda bba ə-ndiki karə jaw dda muru *Pakə* le kə tê wa?» ¹⁰ Nilade tê nan: «Ooje, bbo andəje mə tɔkə bbe tê toonn a, marə dəw kê oto jo-maann a kingase. Awje goe tê mə kəy tê kê nâ kandə tê ¹¹ ta ə-paje arə nje-kəy le nan: «Nje-nêñ-tɔju ulaje rɔi tê nan: Kəy kê dda â əman kə *njê-njaje gom* tê ja kɔn muru *Pakə* kə tê wa?» ¹² A nâ tɔjuse marə mə kəy kê tatə kê ñ-gɔl tokə kete mban kê to dɔ marê tê taar. Nêñje tɔyn to mæ tê. Ə-ddaje nêñ-kusa arəjeje lo tœnn le.» ¹³ Dawje ngaâ dɔngəje nêñje le tɔyn tokə ñ-pa narəde le ngaâ ñ-ddaje muru *Pakə* le.

Muru mə-kâra

¹⁴ Kar nêñ-kusa le asə a, Jeju isi ta nêñ-kusa tê le, ne kə *njê-kaw-kulaje* le. ¹⁵ Ñ-pa narəde nan: «M-ndiki nya ta kusa *Pakə* nœnn kə se kete bba ta koo ndoo. ¹⁶ Tɔkɔrɔ, m-pa marəse, mâ kɔn muru *Pakə* ang ngaa ndərəng ndɔ kê Lubba a tɔju gəle mə *Bbe-kɔn* tê laa.» ¹⁷ Nunn *maann-binyə* kê əngə tê, narə wooyo Lubba ngaâ ñ-pa nan: «Ə-taaje *maann-binyə* kê əngə tê nœnn ə-kaynje naan ayje. ¹⁸ Tɔkɔrɔ, m-pa marəse, unn kute kar tê nœnn, mâ kay *maann-binyə* ang ndərəng

ndɔ kê *kɔn-mbay lə Lubba* a ddee.» ¹⁹ Goe tê a, nunn mapa, narə wooyo Lubba, ñ-tətə narəde ngaâ ñ-pa nan: «Mapa nœnn to da-rɔm kê munn marə mba tar dɔse. Ə-ddaje nêñ nœnn mba kole nêñ mæse dɔm tê.» ²⁰ Ñ-dda tokə baann kə *maann-binyə* kê əngə tê le tɔ. Go nêñ-kusa tê le a, nunn *maann-binyə* kê əngə tê le narəde ngaâ ñ-pa nan: «*Maann-binyə* kê əngə tê nœnn, to *dɔnɔn* kê siki kê Lubba ɔsu kə se ddəw mæsəm tê kê kayn mba tar dɔse. ²¹ A ooje, dəw kê a kunn dɔm isi səm ta nêñ-kusa tê nœnn. ²² *Ngonn lə dəw* a koy, mba to nêñ kê Lubba â ɔju. A, a to ndoo nya karə dəw kê a kunn dɔ *Ngonn lə dəw* le.» ²³ Daw dujuje naan se nân horode tê â, a dda nêñ kê be le wa?

Nân â to dəw kê uta kəseje wa?

²⁴ Njê-njaje go Jeju tê aw maynje naan tar ta gərə se nân dâ kooje to dəw kê uta marəje horode tê wa? ²⁵ Jeju pa arəde nan: «Mbay-bbeje aw ɔnje dɔ dəwje ngaâ dəwje kê bo aw ddaje arəje dəwje aw bbarjede to njê-ddaje maji. ²⁶ A əngase to tokə baann ang. Maji karə dəw kê bo horose tê ddee tokə lə ngonn. Maji karə dəw kê ɔn dɔ njê-marəje to tokə lə nje-kula. ²⁷ Nân â to dəw kê bo wa? Dəw kê isi ta nêñ-kusa tê wase dəw kê aw unda nêñ-kusa nɔn nje-marə tê le wa? Dəw kê isi ta nêñ-kusa tê le â to dəw kê bo ang wa? A əman, mee horose tê tokə lə nje-kula lə dəwje. ²⁸ Sese le ə-naynje səm mə nêñ kəm-to-ndoo tê kê ingam. ²⁹ Mba yeenn bba, mâ karəse *Bbe-kɔn* le tokə Bɔmje arəm le, ³⁰ mba karə usaje nêñ ddəm ayje nêñ ddəm dɔ tabələ tê ləm mə *Bbe-kɔn* tê ləm ngaâ karə isije ngende-mbayje tê, mba gangə sariya dɔ gəl-kuju ngann *Ijarayelje* tê kê dɔku gire joo.»

Jeju pa nan Piyer a mayn tar laa

³¹ *Əbbə-dəwje* pa nan: «Simɔn, Simɔn, *Satan* duju ta pərəse tokə daw pərə waa. ³² A əman, m-duju Lubba mba tar lai ta karə mə-kunn lai oso ang ngaâ karə bbo ə-təl rɔm tê a, ə-dda arə ngakɔnje ingaje singa.» ³³ Piyer pa arə Jeju nan: «*Əbbə-dəwje*, m-to ngɔsi ta kaw səi kəy-kula tê ddəm ta koy səi ddəm.» ³⁴ Jeju ilê tê nan: «Piyer m-pa mari, kete bba karə kuran nɔn bbokənən, â mayn tar ləm gɔl mota, â pa nan ə-gərəm ang.»

Maji karə njê-njaje go Jeju tê ddaje singa dɔ rɔde tê

³⁵ Jeju pa arəde bbay nan: «Ndɔ kê mulase marə awje kə narə ang ddəm bbɔl ang ddəm nêñ-gɔl ang ddəm le, marə nêñ duse wa?» Diləje tê nan: «Nêñ kâra duje ang.» ³⁶ Yeenn ngaâ ñ-pa narəde nan: «Kê bbasinən, dəw kê narə laa to a, unn, ddəw kâra baa, dəw kê bbɔl laa to a, unn. A bbo dəw kê tɔkə kiya laa goto a, labbə kubbu-kul laa ndoko nêñ tɔkə kiya. ³⁷ Mba m-pa marəse: Maji karə tar nêñje kê ñ-pa dɔm tê mə Makə-

Daw kə Jeju nɔn Erodə t̄

⁸ Erodə oo *Jeju* a, rɔ̄ē n̄əle nya, mba ləw baa njaa naw sangə ddəw ta kooe, mba noo tarje nya kə dəwje aw pajə dɔ̄ē t̄ ngā nunda m̄əē karə *Jeju* dda marə n̄n-mɔ̄rije arə noo. ⁹ N̄-duju tar *Jeju* nya. A *Jeju* il̄ē t̄ ang. ¹⁰ Mbayje lə *nj̄e-poloje Lubba* kə *nj̄e-gər̄aje-Ndu* eeje t̄ənn, daw dundaje tar dɔ̄ *Jeju* t̄ kə singa singa. ¹¹ Erodə kə mbambaje laa ooeje maji ang kəmde t̄. N̄-kokeje ngā dul̄je kubbu kə ndɔ̄nr̄en. Goe t̄ a, dul̄je darə Pilatə guku. ¹² Ndɔ̄ē t̄ənn njaa, Pilatə de kə Erodə kə n̄-toje to nj̄e-baanje lə naan le, n̄-təlje to nj̄e-buwa-kuraje lə naan ngaa.

N̄-gangə sariya-yo dɔ̄ *Jeju* t̄

¹³ Pilatə bbar mbayje lə *nj̄e-poloje Lubba* kə nj̄e-kɔ̄nje dɔ̄ dəwje kə nj̄e-bbeje le, ¹⁴ n̄-pa narəde nan: «Ə-ddeje kə dingaw n̄ənn kete arəmje ngā ə-paje nan: «Naw nɔ̄su kutu dəwje narə dda dɔ̄-ngəng.» Ooje, m-duje tar kəmse t̄. A minga marə majang k̄ara kə n̄-dda bba undaje n̄n tar dɔ̄ē t̄ le ang. ¹⁵ Erodə kara inga majang kə n̄-dda k̄ara ang t̄. Mba yeenn bba nul̄ narəje guku. Dingaw n̄ənn dda marə n̄n k̄ara kə asə yo ang. ¹⁶ M̄a karə dund̄ē kə ndəy, a m̄a kinyē.» [¹⁷ Ndɔ̄ kusu *Pakə* k̄ara k̄ara t̄yn, Pilatə aw ɔ̄ru dəw k̄ara kəy-kula t̄.]

¹⁸ Dəwje le t̄yn pajə kə taar nan: «Ə-tɔ̄l dingaw n̄ənn, a ɔ̄ru Barabas arəje!» ¹⁹ Barabas le duw̄ē dil̄ kəy-kula t̄, mba nee horo marə dəwje t̄ kə ddaje dɔ̄-ngəng m̄ə bbe t̄ ddəm n̄-tɔ̄l dəw ddəm.

²⁰ Pilatə pa tar arəde bbay, mba n̄-ndiki ta kinya *Jeju*. ²¹ A duruje əkii nan: «Ə-tɔ̄l̄ē kakə-dəsə t̄! Ə-tɔ̄l̄ē kakə-dəsə t̄!»

²² Pilatə pa arəde kə gɔ̄l mota laa nan: «Majang ddi ā n̄-dda wa? Minga marə n̄n kə n̄-dda kə asə yo ang. M̄a karə dund̄ē, a dinyē.» ²³ A dəwje le uruje əkii dujeje n̄n nya karə n̄-tɔ̄l *Jeju* kakə-dəsə t̄. Əkii ləde le uta dɔ̄ Pilatə. ²⁴ Yeenn bba Pilatə unn ndu ta dda n̄n kə daw dujuje le. ²⁵ Nɔ̄ru Barabas kə dəwje le dujeje karə nɔ̄r̄ē le, ne kə dil̄ kəy-kula t̄ mba dɔ̄-ngəng kə dəw kə n̄-tɔ̄l̄ē le. A nula *Jeju* jide t̄ karə n̄-ddaje saa n̄n t̄yn kə m̄əde ndiki.

Daw kə *Jeju* ta tɔ̄l̄ē

²⁶ Mbambaje aw awje kə *Jeju* a, dingaje Simɔ̄n kə bbe t̄ kə Sir̄enn, nin ndɔ̄ naw təl kə bbeē. Duw̄je dundaje *kakə-dəsə* le dɔ̄ē t̄ darə noto n̄-nja n̄n go *Jeju* t̄.

²⁷ Dəwje kə banya kə den̄nje aw unnje go *Jeju* le. Den̄nje le aw undaje karde aw nɔ̄nje n̄n mb̄ē. ²⁸ *Jeju* turu r̄ē kə r̄ode t̄ ngā pa nan: «Den̄nje kə Jerujal̄em, ə-nɔ̄nje mba sese njaa kə ngannse bbo ə-nɔ̄nje mbam ang. ²⁹ Ooje, marə ndɔ̄je aw ddeje kə dəwje a pajə nan: «Maji arə den̄nje kə awje katə, dede kə dujuje

ang bbay kə dede kə darəje mba ngonn il ndɔ̄ k̄ara ang!» ³⁰ M̄a ndɔ̄je t̄ənn le, dəwje a pajə karə ddingirije nan: «Osoje dɔ̄je t̄!» D̄a pajə karə dɔ̄kubbaje nan: «Ə-dəbbaje dɔ̄je t̄!» ³¹ Mba bbo dəwje ddaje n̄n kə kakə kə təbbə tokə be a, kakə kə tutu a to tokə bānn wa?»

³² Kar t̄ənn, daw daw kə dingawje joo kə toje to nj̄e-n̄n-ddaje kə maji ang ta tɔ̄lde naan t̄ kə *Jeju* t̄.

Mbambaje bbər̄aje *Jeju* kakə-dəsə t̄

³³ N̄-teeje lo t̄ kə daw bbar nan «Ka-dɔ̄-dəw» a, n̄-bbər̄aje *Jeju* kakə-dəsə t̄ ngā n̄-bbər̄aje nj̄e-n̄n-ddaje kə maji ang kə joo le kakə-dəsəje t̄ t̄. K̄ara dɔ̄ ji-kɔ̄l *Jeju* t̄, a k̄ara dɔ̄ ji-gəle t̄. ³⁴ *Jeju* pa nan: «Bɔ̄y, ɔ̄ru tar dɔ̄de t̄, mba n̄-gər̄aje n̄n kə daw ddaje ang.»

N̄-ddɔ̄je mbari n̄-kaynje n̄n naan kubbuje laa.

³⁵ Dəwje arje t̄ənn aw ooje n̄njeenn le. Mbayje lə *Jiipije* aw kokoje *Jeju* nan: «Naji marə dəwje. A bbo n̄-to *Kristə* kə *Lubba* mbəre a, maji karə naji da-r̄ē njaa ngaa.» ³⁶ Mbambaje kara kokeje. Dawje ngɔ̄si saa, dar̄je *maann-binyə* kə masə. ³⁷ N̄-paje nan: «Bbo ə-to tɔ̄kə mbay lə *Jiipije* a, əi njaa aji r̄ɔ̄i!» ³⁸ N̄-bbər̄ə makə-turu dɔ̄ kakə-dəsə t̄ le taar nan: «Tɔ̄kə mbay lə *Jiipije* ā n̄ənn.»

³⁹ Marə dəw kə maji ang k̄ara kə n̄-bbər̄ə kakə-dəsə t̄ le taji *Jeju* pa nan: «Ə-to *Kristə* le ang wa? Maji karə əi njaa aji da-r̄ɔ̄i bbo ajije!» ⁴⁰ A dəw kə maji ang kə k̄ara ndangə nje-mar̄ē le nan: «Ə-bbəəl *Lubba* ang wa? Əi kara n̄-gangə sariya dɔ̄i t̄ tokə laa t̄. ⁴¹ Sariya ləje to kə dɔ̄gɔ̄l̄ē, mba to kuka n̄nje kə maji ang kə n̄-dda ā jinga. A ne, n̄-dda n̄n kə maji ang k̄ara ang.» ⁴² N̄-pa narə *Jeju* nan: «*Jeju*, ole m̄əi dɔ̄m t̄ ndɔ̄ t̄ kə ā təl dde kɔ̄n-mbay.» ⁴³ *Jeju* pa ar̄ē nan: «Tɔ̄kɔ̄r̄ɔ̄, m-pa mari, bbokən̄en a kisi s̄əm *paradis* t̄.»

Jeju oy

⁴⁴ Gɔ̄l kar aw ngɔ̄si kə dɔ̄ku gire joo a, lo ndul dɔ̄ nangə t̄ le t̄yn ndər̄əng gɔ̄l kar mota kə lo-kul t̄.

⁴⁵ Kar ɔ̄su ang ngā kubbu kə n̄-gangə n̄n m̄ə *kəy-polo Lubba* tiir dannā joo. ⁴⁶ *Jeju* uru əkii pa nan: «Bɔ̄y, minya ndilim m̄ə jii t̄.»

Goe t̄ a, noy. ⁴⁷ Nje-kɔ̄n dɔ̄ mbambaje oo n̄njeenn le a, ɔ̄su gaji *Lubba* pa nan: «Tɔ̄kɔ̄r̄ɔ̄ njaa dəw n̄ənn to gatə gatə.»

⁴⁸ Dəwje kə banya kə arje lo n̄nje t̄ənn le ooje n̄nje kə toje le ngā undaje karde təlje n̄n kə bbeē. ⁴⁹ Dəwje t̄yn kə gər̄aje *Jeju* kə den̄nje kə injə saa Galile t̄ awje saa arje ddəw əw bba aw ooje n̄nje kə aw toje le.

Jojepə dubbu *Jeju*

⁵⁰⁻⁵¹ Marə dingaw, ria nan Jojepə, n̄-to dəw kə maji ddəm dəw kə gatə gatə ddəm. N̄-to dəw kə Arimate kə to marə tɔ̄kə bbe lə *Jiipije*. Naw ngəbbə *kɔ̄n-mbay lə Lubba*. Nee horo nj̄e-gangəje sariya t̄ le. A ne, n̄-

mbətə sariya kə njê-gangəje sariya marêje gangəje dɔ Jeju t̄ə kə n̄nje kə n̄-ddaje kə Jeju le. ⁵² Jojepə le aw rɔ Pilatə t̄ə, duju ta kunn yo *Jeju*. ⁵³ Nɔru niinn Jeju kakə-dəsə t̄ə nila nangə, n̄-kə niinn le kə kubbu, naw nila mə buwa-yo t̄ə kə duru mə ər t̄ə. Buwa-yo le dila niinn dəw məe t̄ə ndɔ k̄ara ang bbay. ⁵⁴ Ndōe le to ndɔ gɔl n̄n̄, mba *ndɔ-kuwa-rɔ* lə Jiipije a ta kunn-kute.

⁵⁵ Den̄nje kə inje kə Jeju Galile t̄ə ddeeje saa le awje kə Jojepə aw ooje buwa-yo le kə gusu kə Jojepə ila n̄n̄ niinn Jeju mə buwa-yo t̄ə le. ⁵⁶ N̄-təlje mba kaw gɔl ubbu kə yamboje kə ta kuwa n̄n̄ ninn le. Goe t̄ə a, duwa-je rɔde tokə ndu pa, mba to *ndɔ-kuwa-rɔ* lə Jiipije.

Jeju kə oy le ndol

24 Ndo-kuwa-rɔ t̄ə kə əndɔ baa, den̄nje le teeje awje kə yamboje kə dede njaa n̄-gɔlje le buwa-yo t̄ə le. ² Dooje a, ər kə dutu n̄n̄ ta buwa-yo le tokə ndubbu kə ddang. ³ Dandəje mə buwa t̄ə le a, dooje niinn *əbbə-dəwjejeju* le ang. ⁴ Dəjəje n̄n̄ kə dooje le pin. A ta koo a, dingawje joo kə ulaje kubbu kə ndɔn-r̄en undaje lo tee ingajede. ⁵ Bb̄əl uta dɔ den̄nje le ngā dulaje dɔde kə nangə. Dingawje kə joo le paje arəde nan: «Mba ddi bba aw sangəje dəw kə isi kəm baa horo dəwje t̄ə kə oye wa? ⁶ Nee n̄ənn ang, n̄-ndol mban. Oleje məse dɔ tar t̄ə kə n̄-pa narəse, kar t̄ə kə n̄-nayn n̄n̄ Galile le. Kar t̄ənn le n̄-pa nan: ⁷ Maji karə dula *Ngonn lə dəw* ji njê-n̄n-ddaje t̄ə kə maji ang. Dā t̄l̄je kakə-dəsə t̄ə ngā ndɔ mota a, n̄ ndol.»

⁸ Ngā doleje məde dɔ tarje t̄ə lə Jeju le. ⁹ Dinje ta buwa-yo t̄ə le n̄-təlje mba kɔru gəl n̄njeenn t̄yn karə njê-kaw-kulaje lə Jeju kə dɔku gire k̄ara kə kəsə dəwje t̄yn. ¹⁰ *Mari* kə Magədala kə Jani kə *Mari* kɔn Jakəje kə marə den̄nje ā paje tar le arə *njê-kaw-kulaje* le. ¹¹ A dooje tar lə den̄nje le to tar mbə ngā n̄-ndikije t̄ə ang. ¹² A Piyer in ayn ngɔru aw ta buwa-yo t̄ə le. Nula gɔs̄e a, ta-kubbu kə to nangə ā noo ngā naw təl kə k̄ay a, d̄e ayn mba n̄n̄ kə to le.

Jeju tee inga marə njê-njaje goe t̄ə ddəw Emawus t̄ə

¹³ Ndōe t̄ənn njaa dəwje joo horode t̄ə awje kə marə bbe t̄ə kə ria nan Emawus kə əw asə kilometere dɔku gire k̄ara kə Jerujalem. ¹⁴ Daw t̄nje tam n̄nje t̄yn kə toje le. ¹⁵ Kar t̄ə kə daw t̄nje tam le ngā daw maynje naan tar a, *Jeju* ddee ngɔsi kə de ngā aw nja kə de. ¹⁶ Daw dooje, a marə n̄n̄ kude ddəw karə n̄-gəreje. ¹⁷ N̄-pa narəde nan: «Tar ddi bba aw paje horose t̄ə aw njaje n̄n̄ n̄ənn wa?» Darje lo k̄ara, rɔde n̄əlde ang. ¹⁸ Mar̄e k̄ara horode t̄ə kə ria nan Kelewopas il̄e t̄ə nan: «N̄nje kə toje mə ndɔje t̄ə n̄ənn, əi kə kari baa njaa ə-to dəw kə Jerujalem kə gərə tar̄e ang wa?» ¹⁹ *Jeju* dujude nan: «Ddi wa?» Dil̄je t̄ə nan: «N̄n̄ kə inga *Jeju* kə Najaretə. N̄-to *nje-kila mbər tar* lə Lubba kə ngəng nya ddəw kula t̄ə ddəm ddəw tar t̄ə ddəm nɔn gɔl Lubba t̄ə

kə nɔn gɔl dəwje t̄ə t̄yn. ²⁰ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə bbēe ləje kə tɔkə mbayje ləje il̄je ji dəwje t̄ə arə n̄-gangəje sariya-yo d̄e t̄ə ngā n̄-t̄l̄e kakə-dəsə t̄ə. ²¹ Jeje, junda məje to n̄n̄ ā n̄ kɔru *Ijarayel* kə bbərə t̄ə. A n̄enn kə to le, ndərəng bbokənen to ndɔ mota laa ngā. ²² Tɔkɔrɔ, marə den̄nje horoje t̄ə ddee paje marə tar kə dum dɔje. Dawje kə əndɔ baa dɔbarə t̄ə, ²³ a dingaje niinn Jeju le ang. N̄-təlje n̄-ddee n̄-paje tar lə *anjaje* kə teeje ingajede ngā paje nan Jeju le isi kəm baa. ²⁴ Marə dəwje kə eeje kə je awje ta buwa-yo t̄ə le. Dooje n̄nje le tokə den̄nje le paje, a Jeju le dooje ang.» ²⁵ Jeju pa arəde: «See njê-dɔ-gotoje! Tarje t̄yn kə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba paje arəse le, ə-ndikije t̄ə kə de kə ngɔru ang mba ddi wa? ²⁶ Maji karə *Kristə* le oo ndoo tokə baann kete bba karə ninga piti ji Lubba t̄ə ang wa?» ²⁷ Jeju unn kutu kɔru gəl n̄nje kə *Mɔyijə* kə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba t̄yn paje d̄e t̄ə makə-turuje t̄ə le.

²⁸ N̄-teeje ngɔsi kə bbe kə daw dəwje kə t̄ə le a, Jeju dda tokə n̄ ta nday kaw lo t̄ə kə ddəw əw. ²⁹ A n̄-gangəje nan: «Ə-nayn kə je, mba lo aw wul ngā kar a ta kandə ngā.» Nandə mə bbe t̄ə le ngā n̄-nayn kə de. ³⁰ Nisi ta n̄n̄-kusa t̄ə kə de a, nunn mapa, narə wooyo Lubba ngā goe t̄ə a, n̄-tətə dannā n̄-kaynde. ³¹ Yeenn ngā kəmde uja d̄e t̄ə arə n̄-gəreje. A niki kəmde t̄ə nyɔm. ³² N̄-paje tar horode t̄ə nan: «Kar t̄ə kə naw pa tar narəje ddəw-bōd ngā naw kɔru gəl Makə-turuje narəje le, məje aw unda dɔ binya ang wa?»

³³ Mə kar t̄ənn njaa dinje n̄-təlje Jerujalem ngā dingajə njê-kaw-kulaje kə dɔku gire k̄ara kə njê-buwa-njaje ləde le, ³⁴ kə aw paje arəde nan: «Tɔkɔrɔ, *əbbə-dəwje* ndol, mba Simɔn ooe kə kəm̄.» ³⁵ Njê-njaje go Jeju t̄ə kə joo le ɔruje gəl n̄n̄ kə ingade ddəw-bōd kə ddəw kə n̄-gərəje n̄n̄ Jeju le, kar t̄ə kə naw kayn n̄n̄ de mapale.

Jeju tee inga njê-njaje goe t̄ə

³⁶ Daw paje tar baann bbay a, Jeju le njaa tee ar dannde t̄ə ngā n̄-pa narəde nan: «Mə-wul-ɔm ee kə se.»

³⁷ Ndilde ɔru ddəm bb̄əl uta dɔde ddəm ngā d̄əjeje to uman ā doojeje. ³⁸ A n̄-pa narəde nan: «Mba ddi bba arəje məse aw sangəse wa? Mba ddi bba aw maynje tar məse t̄ə wa? ³⁹ Aaje jimje kə gɔlmje ooje, əman njaa mar n̄ənn, ɔrumje ooje, taal rɔ uman to ang ddəm singa r̄e to ang ddəm. A əman, taal rɔm to ddəm singa rɔm to ddəm.»

⁴⁰ Naw pa tar le a, n̄-tɔjude jiaje kə gɔl̄je le. ⁴¹ Rɔde n̄əlde nya, rɔ-n̄əl le dda bba dooje n̄n̄ le to n̄n̄ kə tɔkɔrɔ ang bbay ngā d̄de ayn. Yeenn le bba Jeju dujude nan: «Eeje kə marə n̄n̄-kusa n̄ənn ang wa?»

⁴² Dar̄je marə gɔju kanji kə kɔbbu. ⁴³ N̄-taa nusa kəmde t̄ə. ⁴⁴ Goe t̄ə a, n̄-pa narəde nan: «N̄n̄ kə m-pa marəse kar t̄ə kə m-nayn kə se le ā n̄ənn. Maji karə

tar kê dɔm t̄ê kê mə makəturu-ndu t̄ê læ *Mɔyijə* kə makəturu t̄ê læ *njê-kilaje mbər tar* læ Lubba kə makəturu *Sɔmje* t̄ê ddee to n̄n kê tɔkɔɔ.»

⁴⁵ Yeenn ngaâ n̄-təəyn n̄n-gərə læde narə n̄-gərəje n̄nje kê Makəturu læ Lubba pa le. ⁴⁶ N̄-pa narəde nan: «Makəturu læ Lubba pa nan: <*Kristə* le a koo ndoo ngaâ ndɔ mota a, n̄a ndol. ⁴⁷ D̄a kila mbər tar kə ri *Kristə* le karə gəl-dəwje tɔyn *turuje* n̄n məde, mba karə tar *majang* læde ɔru dɔde t̄ê. Mbər tar le a kunn-kute Jerujalem t̄ê.> ⁴⁸ Ə-toje to njê-tar-naji n̄nje nəənn le. ⁴⁹ Əman, m̄a kula n̄n kê Bɔy unn ndue ta karəse le dɔse t̄ê. Sese, maji karə ə-naynje Jerujalem nəənn

ndərəng ndɔ kê â kingaje n̄n singa-mɔngu kê in darâ.»

Jeju təl kə darâ

⁵⁰ Goe t̄ê a, Jeju ɔrude aw kə de ər kə Betani, nula jia kə taar ngaâ n̄-bbar tar kê maji dɔde t̄ê. ⁵¹ Kar t̄ê kê naw bbar tar kê maji dɔde t̄ê le a, nɔtu ninyade ngaâ dunnê daw saa darâ. ⁵² Dede le, n̄-poleje ngaâ goe t̄ê a, n̄-təlje Jerujalem kə rɔ-nəəl. ⁵³ Ndɔ tɔyn njaa, deeje mə *kəy-polo Lubba* t̄ê daw dɔsuje gaji Lubba.

Jan

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Jan dda Tar k̄ Maji Makəturu t̄ mba njê-mə-kunnje k̄ isije nangə Siri t̄ wase Aji minər t̄ k̄ to Turki bbasinən. Gusu k̄ n̄-dda n̄n makəturu le k̄ tarje k̄ mæ t̄ to dang k̄ kəsə makəturu Tar k̄ Majije. Makəturu le tee k̄ kandə tarje lə Jeju k̄ to lo-kiyê t̄ k̄ ddaka k̄ kula-ddaje laa.

Dəbbə makəturu le k̄ dɔngɔr (lo-kanyê 1 ndərəng 12) pa tar dɔ n̄nje k̄ dum dɔ dəw k̄ Jeju dda. N̄nje le tɔju to Jeju to Ngonn lə Lubba.

Kəsə dəbbə makəturu le (lo-kanyê 13 ndərəng 21) pa tar gɔl k̄ Jeju aw gɔl njê-njaje goe t̄ k̄ kar k̄ . Jeju pa tar arə njê-njaje goe t̄, narəde ndəjə ɔju dɔ kar k̄ n̄ goto n̄n mbɔrde t̄ ngaa (lo-kanyê 13 ndərəng 16). Goe t̄ a, Jeju duju Lubba k̄ Bɔêje ngaa inya njê-njaje goe t̄ mə jia t̄ (lo-kanyê 17).

Tar k̄ Maji k̄ Jan dda le pa tar lə Jiipije k̄ mbətəje Jeju. To gəl-dəwje k̄ to Jiipije â naw pa tar ləde ang, to mbayje ləde.

Kunn-kutu makəturu t̄ le Jan pa tar nya ta tɔju to , k̄ isi rɔ Lubba t̄ kunn-kutu n̄n t̄ njaa (1:1-18). Jeju k̄ to Tar lə Lubba le ddee to dəw ngaa dda bbe k̄ dəwje. Yeenn bba d̄a kasəje ta ddeeje to ngann lə Lubba.

Tar k̄ in rɔ Lubba t̄

¹ Kunn-kutu n̄n t̄ njaa, Tar ee t̄ənn mban. Tar le ee mbɔr Lubba t̄ ngaa Tar le to Lubba. ² Kunn-kutu n̄n t̄ njaa, Tar le ee mbɔr Lubba t̄. ³ Lubba dda n̄n tɔyn ddəw t̄ laa. N̄n k̄ara k̄ Lubba inyê a dda k̄ karê baa goto. ⁴ Təbbə to mə Tar t̄ le ngaa təbbə le to lo-karə lə dəwje. ⁵ Lo-karə le aw ndoko lo ndul t̄, a lo ndul le tɔɔy d̄ê ang.

⁶ Lubba ula marə dəw k̄ ria nan *Jan*. ⁷ N̄-ddee to nje-tar-naji, ta kɔru naji lə lo-karə bba karə dəwje tɔyn ooje mæde t̄ k̄ lo-karə le ddəw t̄ laa. ⁸ Jan to lo-karə le ang, n̄-to nje-tar-naji lə lo-karə le.

⁹ Tar le to lo-karə k̄ tɔkɔrɔ. N̄-ddee dɔ nangə t̄ ngaa n̄-ndoko dɔ dəwje t̄ tɔyn.

¹⁰ Tar le to duninya t̄ n̄ənn. Ngaa duninya to ddəw t̄ laa. A duninya le gərə ang. ¹¹ Tar le ddee bbeê laa njaa, a njê k̄ bbeê laa le t̄êje k̄ rɔde t̄ ang. ¹² A dəwje tɔyn k̄ t̄êje k̄ rɔde t̄ ngaa ooje mæde t̄ saa, dede le, narəde singa karə n̄-ddeeje to ngann lə Lubba.

¹³ Ngaa n̄-ddeeje to ngann lə Lubba k̄ dujude ddəw mə-ndiki t̄ lə Lubba, bbo ddəw kaju t̄ lə dəwje ang ddəm ddəw mə-ndiki t̄ lə dəwje ang ddəm.

¹⁴ Tar le təl to dəw ngaa dda bbe horoje t̄. Mə-maji laa k̄ tar k̄ tɔkɔrɔ laa uta d̄ê. Joo piti laa k̄ in rɔ Lubba t̄.

¹⁵ *Jan* to nje-tar-naji laa. N̄-pa k̄ ndu k̄ mɔngu nan: «Ne k̄ m-pa tar laa le â n̄ənn: Dəw k̄ aw ddee gom t̄ le to dəw k̄ ngəng utam, mba n̄-to kete narəm.»

¹⁶ N̄nje k̄ maji dduse arə jeje tɔyn njaa n̄-bbar tar k̄ maji dɔje t̄ k̄ dɔ naan t̄, dɔ naan t̄. ¹⁷ Lubba arəje *Ndu* ləw ddəw t̄ lə *Mɔyijə*, a mə-maji k̄ tar k̄ tɔkɔrɔ ddeeje ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə*. ¹⁸ Dəw k̄ara oo Lubba ang. A Ngonn-k̄ara k̄ to Lubba k̄ isi mbɔr Bɔêje t̄ le dda arə dəwje gərəje.

Tar-naji k̄ Jan-Batise pa

¹⁹ Njê-kɔnje dɔ *Jiipije* k̄ Jerujalem ulaje *njê-poloje Lubba* k̄ njê k̄ gəl *Lebi* t̄ rɔ *Jan* t̄ ta duje se, ne n̄-to n̄n wa? Tar-naji k̄ n̄-pa â n̄ənn. ²⁰ N̄-kusude tar ang. A n̄-pa kəmde t̄ tɔyn k̄ majê nan: «M-to *Kristə* le ang.» ²¹ N̄-dujeje nan: «Yeenn a, ə-to nan wa? Ə-to *Eli* wa?» Jan ilade t̄ nan: «M-to *Eli* ang.» N̄-təl n̄-dujeje bbay nan: «Ə-to *nje-kila mbər tar wa?*» Jan ilade t̄ nan: «M-to *nje-kila mbər tar* ang.» ²² Yeenn ngaa n̄-təl n̄-dujeje bbay nan: «Ə-to n̄n wa? Maji karə n-təl jaw pa tar k̄ ila t̄ le jarə dəwje k̄ ulajeje. A əi njaa, ə-pa nan ə-to n̄n wa?» ²³ Jan ilade t̄ tokə lə *Ejayi* k̄ to *Nje-kila mbər tar* lə Lubba nan: «M-to dəw k̄ aw ila mbər mə kɔr t̄ nan:

«Ə-ddaje ddəw lə *əbbə-dəwje* arəje ndɔju njarara.»

²⁴ *Parijinyeje* eeje horo dəwje t̄ k̄ dulade rɔ Jan t̄ le. ²⁵ N̄-dujeje nan: «Ə-to *Kristə* ang ddəm *Eli* ang ddəm ə-to *nje-kila mbər tar* lə Lubba ang ddəm. A mba ddi bba

aw dda dāwje *batem* wa?»²⁶ *Jan* ilade tē nan: «Əman, maw dda dāwje *batem* maann. A marə dāw kē ə-gəre-je ang ee horose tē nəənn.²⁷ Naw ddee gom tē, əman, masə ta tutu kula nēn-gəl laa ang.»²⁸ Nēnjeenn tɔyn teeje bbe tē kē Betani, tura Jurden tē, lo tē kē *Jan* aw dda dāwje *batem* tē.

Jeju to Ngonn lə Lubba

²⁹ Lo-karē kē goe tē a, Jan oo *Jeju* kē aw ddee kə rɔē tē ngaā pa nan: «*Ngonn batə lə Lubba* kē to nje-kɔru *majang* lə dāwje kē duninya tē ā nəənn.³⁰ Ne ā m-pa tar laa, m-pa nan: «Marə dāw kē aw ddee gom tē le ngəng utam, mba n̄-to kete narəm.»³¹ Əman, m-gəre kete ang. A m-ddee ta dda dāwje *batem* maann, ta dda karə dāwje kē *Ijarayel* gəreje.»

³² *Jan* pa tar-naji lə *Jeju* le nan: «Moo *Ndil* kē in darā ddisi tokə dər ngaā isi dɔ *Jeju* tē.³³ Əman, m-gəre ang. A Lubba kē ulam karə m-dda dāwje *batem* maann ā pa arəm nan: A koo dāw kē *Ndil* a ddee kisi dɔē tē. Ne ā nā dda dāwje *batemNdil-mə-nda*.³⁴ Əman njaa moo nēnjeenn le ngaā m-pa tar-naji nəənn m-pa nan: Dəw nəənn to Ngonn lə Lubba.»

Jeju bbar njê-njaje goe tē kē dɔngɔr

³⁵ Lo-karē a, *Jan* de kə njê-njaje goe tē joo n̄-təl n̄-ddeeje lo tēənn.³⁶ *Jan* aa *Jeju* kē aw nday ngaā pa nan: «Ooje, *Ngonn batə lə Lubba* ā nəənn.»

³⁷ Njê-njaje go *Jan* tē kē joo le ooje tar le ngaā unnje go *Jeju*.³⁸ *Jeju* turu rɔē a, oode daw dunnje goe ngaā dujude nan: «Ddi ā aw sangəje wa?» Diləje tē nan: «Ra-bi, lo kē dda aw to tē wa?» Gəl Rabi le nan: «Nje-nēn-tɔju.»

³⁹ *Jeju* ilade tē nan: «Ə-ddeeje a, ā kooje.» Dawje ngaā dooje lo kē *Jeju* le to tē ngaā n̄-naynje saa ndɔē tēənn. Kar aw ngɔsi kə gəl kar sɔ kē lo-kul tē.

⁴⁰ Andere ngokɔn Simɔn Piyer to dāw kē kâra horo dede tē kē joo kē dooje tar lə *Jan* ngaā dunnje go *Jeju* le.⁴¹ Dəw kē dɔngɔr kē Andere le ingē to ngokɔn Simɔn ngaā n̄-pa narē nan: «Jinga *Mesi*.» Kandə ri le nan: «*Kristə*.»

⁴² Naw kə Simɔn le rɔ *Jeju* tē. *Jeju* aa Simɔn le ddekeke ngaā pa arē nan: «Ə-to Simɔn, ngonn lə *Jan*. Dā bbari nan Sepas ngaa.» Gəl Sepas le nan: «*Piyer*.»

⁴³ Lo-karē a, *Jeju* ndiki ta kaw Galile. Ninga Pilipi ngaā n̄-pa narē nan: «Unn gom.»⁴⁴ Pilipi to dāw kē Betesayi-da kē to bbe lə Andere de kə Piyer.⁴⁵ Goe tē a, Pilipi inga Natanayel ngaā pa arē nan: «Jinga marə dāw kē Makəturū-Ndu lə *Mɔyijə* kə lə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba pajə tar laa le. Dəw le to *Jeju* kē Najaretə, n̄-to ngonn lə Jojəpə.»⁴⁶ Natanayel le pa arə Pilipi nan: «Marə nēn kē maji a kasə ta kin Najaretə tē tee tɔ wa?» Pilipi ilē tē nan: «Ə-ddee oo.»

⁴⁷ *Jeju* oo Natanayel kē aw ddee kə rɔē tē ngaā pa tar dɔē tē nan: «Ngonn *Ijarayel* kē tɔkɔrɔ ā toonn. To dāw kē ngəm to rɔē tē ang.»⁴⁸ Natanayel le duju *Jeju* nan: «Ə-gərəm tokə baānn wa?» *Jeju* ilē tē nan: «Kete bba karə Pilipi bbari, mooi kar tē kē ee nēn kɔ kakə *pigə* tē.»⁴⁹ Yeenn ngaā Natanayel le pa arē nan: «Nje-nēn-tɔju, ə-to Ngonn lə Lubba, ə-to tɔkə mbay kē *Ijarayel*.»⁵⁰ *Jeju* ilē tē nan: «Mba pa kē m-pa mari nan mooi kɔ kakə *pigə* tē le bba oo məi tē wa? A koo tɔkə nēnje kē a kuta yeenn bbay.»

⁵¹ *Jeju* təl pa bbay nan: «Tɔkɔrɔ m-pa marəse, a kooje dara kē təəyn ngaā *anjəje* lə Lubba a kinje dɔ *Ngonn lə dāw* tē kaw kə taar ddəm ddisi kə dɔē tē ddəm.»

Jeju dda arə maann ddee to koto

2 Nɔɔ mota laa a, kusu taa-naan to ngonn bbe tē kē Kana, nangə Galile tē. Kɔn *Jejuje* ee loe tē.² N̄-bbar *Jeju* kə *njê-njaje goe* tē kusu tē le tɔ.³ Kar tē kē koto *ben* tunga a, kɔn *Jejuje* pa arē nan: «*Ben* tunga ngaa.»⁴ *Jeju* ilē tē nan: «Denēn, ddi a osoje tē əman je səi wa? Kar ləm asə ang bbay.»⁵ Kɔn *Jejuje* pa arə njê-kulaje nan: «Ə-ddaje nēn tɔyn kē nā pa karəse.»

⁶ Dura kē n̄-dda kə ər ee tēənn misan. To duraje kē *Ji-ijipe* aw tokoje nēn nēn-yərəwje ləde ddəw nēn-ji-bbe tē ləde. Dura kâra a, məē asə litərə kɔr kâra.⁷ *Jeju* pa arə njê-kulaje le nan: «Unguje maann mə duraje tē nəənn araje ddusu.» Njê-kulaje le unguje maann mə duraje tē le ddusu.⁸ Yeenn ngaā *Jeju* pa arəde nan: «Bbasinen, ɔruje awje nēn arəje nje-kɔn dɔ nēn-kusa le.» Njê-kulaje le awje nēn arəje.⁹ Nje-kɔn dɔ nēn-kusa le nan maann kē təl to *ben* le. N̄-gərə lo kē *ben* le in tē bba ddee ang. A njê-kulaje kē ɔruje maann le a gərəje. Yeenn ngaā nje-kɔn dɔ nēn-kusa le bbar nje-denēn le¹⁰ ngaā, pa arē nan: «Dəwje tɔyn aw kaynje *ben* kē maji dɔngɔr, ta goe tē kē dāwje ayje asəde bba kaynje *ben* kē maji gatə ang. A əi, ə-ngəm *ben* kē maji ndərəng kar tē nəənn wa?»

¹¹ Dɔngɔr nēn-mɔri kē *Jeju* dda ā nəənn. N̄-dda nēenn le Kana, nangə tē kē Galile, n̄-tɔju nēn piti laa kə ddaka ngaā *njê-njaje goe* tē ooje məde tē saa.¹² Goe tē a, naw Kapernawum, ne kə kɔnje kə ngakɔnje kə *njê-njaje goe* tē. A n̄-naynje tēənn ndɔ banya ang.

Jeju tubba njê-nēn-labbəje kəy-polo Lubba tē Jerujalem

¹³ Kusu lə *Jiipije* kē to *Pakə* nayn ngɔsi baa ngaa, a *Jeju* aw Jerujalem.¹⁴ Mə *kəy-polo Lubba* tē le, ninga dāwje kē aw labbəje mangəje, batəje kə dərje kə njê-mbəl-je narəje kē isije ta tabələje tē ləde.¹⁵ Yeenn ngaā *Jeju* ore kula naan tē to ndəy ngaā tubba nēn dāwjeenn le tɔyn kə mangəje kə batəje ləde *kəy-polo Lubba* tē le kə ddang. N̄-sanre kandə narəje lə njê-mbəl-je narə le nangə ngaā n̄-tuta tabələje ləde n̄-tila.¹⁶ N̄-pa narə njê-labbəje dərje le nan: «Ə-jinje nēnjeenn tɔyn lo tē

nænn kə ddang. Ə-ddaje kəy lə Bɔmje to kəy nēn-lab-bə ang.»¹⁷ *Njê-njaje go* Jeju tē oleje mæde dɔ tar tē kē mə Makəturu tē lə Lubba kē nan: «*Əbbə-dəwje*, bbo kəy ləi a ddam tokə lə puru kē aw ɔn.»

¹⁸ Yeenn bba, təkəje lə *Jiipije* pajə arəje Jeju nan: «Nēn-mɔri ddi â, â dda ta tɔju to ee kə ddəw ta dda nēn nēn kē ə-dda nænn wa?»¹⁹ *Jeju* ilade tē nan: «*Ə-tɔje kəy-polo Lubba* nænn a, mâ təl nēn kunda taar mə ndɔ mota tē.»

²⁰ *Jiipije* le pajə arəje nan: «Junn bbal dɔɔɔ gire misan bba n-dda nēn *kəy-polo Lubba* nænn n-tunga. A əi, a karə in ar taar mə ndɔ mota tē wa?»

²¹ *Kəy-polo Lubba* kē Jeju aw pa tarē le to da-rɔē ne njaa. ²² Kar kē *Jeju* oy ngaâ ndol a, *njê-njaje goe* tē oleje mæde to n-pa tar tokə baann. Yeenn ngaâ dooje mæde tē kə tar kē Makəturu lə Lubba pa kə tarje kē *Jeju* pa le.

Jeju gərə kəje lə dəw

²³ Jeju ee Jerujalem kar tē kē daw dda kusu *Pakə*. Dəwje nya ooje nēn-mɔrije kē Jeju aw dda le ngaâ ooje mæde tē saa. ²⁴ A *Jeju* unda mæē dɔde tē ang, mba n-gərə kəje ləde tɔyn. ²⁵ N-duju karə dəw â pa tar dɔ dəwje tē arē ang, mba n-gərə kəje kē to mə dəw tē.

Tar lə Nikodəm de kə Jeju

3 Horo *Parijinyeje* tē, marə dəw ria nan Nikodəm. N-to marə mbay lə *Jiipije*. ² N-ddee ninga Jeju til tē ngaâ n-pa nan: «Nje-nēn-tɔju, n-gərə to Lubba ulai ta karə ə-tɔjuje nēn. Dəw kē Lubba ee saa ang a kasə ta dda nēn-mɔrije kē aw dda nænn ang.»³ *Jeju* ilē tē nan: «Tɔkɔɔ m-pa mari, dəw kē n-təl duje tokə siki ang a, a kasə koo *Bbe-kɔn lə Lubba* ang.»⁴ Nikodəm pa arə Jeju nan: «Bbo dəw təkə mban a, dā təl kuje tokə baânn wa? Nâ kasə ta təl mə kɔnjen tē karə duje kē gɔl joo wa?»⁵ *Jeju* ilē tē nan: «Tɔkɔɔ m-pa mari, dəw kē maann kə *Ndil* â uje ang, a kasə kandə mə *Bbe-kɔn tē lə Lubba* ang. ⁶ Dəw kē duje to kuju baa to dəw da-rɔ, a dəw kē *Ndil* â uje, to ndil. ⁷ Bbo m-pa mari m-pa nan, maji karə dujuse tokə siki a, arə tar kē m-pa le dum dɔi ang. ⁸ Ləl aw ula lo tē kē mæē ndiki ngaâ aw oo kɔrē. A ə-gərə lo kē nin tē ang ddəm lo kē naw naw tē ang ddəm. Nēnn to ddəw kâra baa kə dəwje tɔyn kē *Ndil* ujude.»⁹ Yeenn ngaâ Nikodəm duju Jeju nan: «Nēnn a to tokə baânn wa?»¹⁰ *Jeju* ilē tē nan: «*Ə-to nje-nēn-tɔju* nangə tē kē *Ijarayel*, a ə-gərə nēnn ang wa?»¹¹ M-pa tar kē tɔkɔɔ mari, nēn kē n-gərə â jaw pa. Jaw pa tar-naji nēn kē joo kə kəmje, a sese ə-mbətəje tar-naji ləje. ¹² Maw pa tar nēnje kē dɔ nangə tē marəse, a ə-ndikije tē ang. A bbo m-pa tar nēnje kē darâ marəse a, â ndiki-je tē tokə baânn wa?»¹³ Mba dəw kâra aw darâ ang. Bbayē â to *Ngonn lə dəw* kē in darâ ddee nangə.

¹⁴ Ddəw kâra baa tokə *Mɔyijə* bbərə li kē n-dda kə andə

taar mə kɔr tē kəm dəwje tē tɔyn le, maji karə n-bbərə *Ngonn lə dəw* taar kəm dəwje tē tɔyn tɔ. ¹⁵ Baann bba dəwje tɔyn kē ooje mæde tē saa a kisije kə təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ.

¹⁶ «Mba Lubba ndiki duninya nya. Yeenn bba nunn Ngonnē kē kâra baa narə, karə dəwje tɔyn kē ooje mæde tē saa naynje kə kɔrɔ ang, a dingaje təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ. ¹⁷ Tɔkɔɔ, Lubba ula Ngonnē dɔ nangə tē ta kaji dəwje ddəw tē laa, bbo ta gangə sariya dɔde tē ang. ¹⁸ Dəw kē unn mæē arə Ngonn le a, sariya to dɔē tē ang. A dəw kē unn mæē arē ang, sariya to dɔē tē mban, mba noo mæē tē kə Ngonn-kâra lə Lubba ang.

¹⁹ «Sariya le tokə be: Lo-karə ddee dɔ nangə tē, a dəwje mbətəje lo-karə le, a lo ndul â n-ndikije, mba kula-ddade maji ang. ²⁰ Dəwje tɔyn kē aw ddaje majang ndikije lo-karə ang arə n-ddeeje kə lo-karə tē ang mba kin karə dəwje ooje nēn-ddaje ləde kē maji ang. ²¹ A dəwje kē aw ddaje nēn ddəw tar tē kē tɔkɔɔ ddeeje kə lo-karə tē. Baann bba karə dəwje ooje nēnje kē mə Lubba ndiki kē daw ddaje.»

Tar lə Jeju de kə Jan-Batisti

²² Goe tē a, *Jeju* kə *njê-njaje goe* tē dawje nangə tē kē Jude. N-nayn kē de lo tēann ngaâ naw dda dəwje *batem*. ²³ Jan kara aw dda dəwje *batem* lo tē kē Enɔn tɔ, ngɔsi kə lo kē Salim, mba maannje toje lo tēann le nya. Dəwje ddeeje rɔē tē arə naw ddade *batem*. ²⁴ Kar tēann, dila *Jan* kəy-kula tē ang bbay.

²⁵ Yeenn bba, marə *njê-njaje goJan* tē aw maynje tar kə marə *Jiipi* dɔ tar toko nēn-yərəw tē. ²⁶ N-ddee dingaje *Jan* ngaâ n-paje darəje nan: «Nje-nēn-tɔju, dəw kē isi səi tura Jurden tē kē aw pa tar-naji laa le, aw dda dəwje *batem* arə dəwje tɔyn awje kə rɔē tē.»²⁷ *Jan* ilade tē nan: «Nēn kē dara arə bba dəw a kasə ta kinga. ²⁸ M-pa marəse mban to, m-to *Mesi* le ang arə sese kara ə-toje to njê-tar-najije, mba m-pa nan: «M-to dəw kē Lubba ulam kete nɔn tē.»²⁹ Dəw kē ee kə denēn, to nje-denēn le. A dəw kē to nje-buwa-kura lə nje-denēn le isi mbɔrē tē. Naw noo tar laa ngaâ rɔē nəəle nya mba ndue kē naw noo le. Rɔ-nəəl nænn le to ləm tɔ. To rɔ-nəəl kē bo nya. ³⁰ Maji karə n-ddee to dəw kē bo kə kete kete, a əman m-təl m-ddee ngaji.

³¹ «Dəw kē in darâ bba ddee uta dəwje tɔyn. Dəw kē dɔ nangə tē to dəw kē nangə ngaâ naw pa tar to dəw kē dɔ nangə tē. A dəw kē in darâ uta dəwje tɔyn.

³² Naw pa tar-naji nēnje kē noo kə mbia ddəm kə kəmē ddəm. A dəw kâra ndiki tē kə tar-naji laa le ang. ³³ Dəw kē ndiki tē kə tar-naji laa le tɔju kə ddaka to Lubba aw pa tar kē tɔkɔɔ. ³⁴ Dəw kē Lubba ulē aw pa tarje lə Lubba, mba Lubba aw arē *Ndil* arə dduse.

³⁵ «Bɔ ndiki Ngonn arə ninya nēn tɔyn jia tē. ³⁶ Dəw kē oo mæē tē kə Ngonn ee kə təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ. A

daw kê mbətə ta koo məê tē kə Ngonn a kinga təbbə le ang. Wungu lə Lubba nayn dōê tē.»

Tar lə Jeju de kə marə denên kə Samari

4 *Parijinyeje* ooje nan *Jeju* aw dda dəwje nya to *njê-njaje goe* tē ngaâ naw dda dəwje *batem* nya nuta *Jan*. ² A kê təkɔɔ tē, *Jeju* njaa dda dəw *batem* ang. *Njê-njaje goe* tē â aw ddaje dəwje *batem*. ³ Jeju oo tar nəənn le a, nin Jude, n̄-təl Galile. ⁴ A, ta kaw Galile le, nâ nday kə ddəw kə *Samari*.

⁵ N̄-tee ngɔsi kə marə təkə bbe kə *Samari* kə daw bbar nan Sikar. Təkə bbe le to ngɔsi kə ndɔɔ kə Jakobbo arə ngonnê Jojɛpə. ⁶ Buwa-maann lə Jakobbo to lo tēənn le. Rɔ *Jeju* nyɛê go nja tē le ngaâ isi mbɔɔr buwa-maann tē le kə kar kə ar dannâ.

⁷ Marə denên kə *Samari* ddee ta to maann a, *Jeju* pa arê nan: «Arəm maann may.» ⁸ Kar tēənn le, *njê-njaje goe* tē awje mə bbe tē ta ndoko n̄n-kusa. ⁹ Denên kə *Samari* le pa arə *Jeju* nan: «Əi, ə-to *Jiipi*, a əman, m-to dəw kə *Samari*, a â dujum maann-kay tokə baân wa?» Mba marə n̄n kâra aw mbɔɔn *Jiipije* kə dəwje kə *Samari* naan tē ang.

¹⁰ *Jeju* ilê tē nan: «Bbo ə-gərə n̄n kə Lubba aw arə dəw ngaâ bbo ə-gərə dəw kə aw duji maann-kay nəənn a, əi â, â duje maann-kay, ta nâ kari maann kə aw arə təbbə.» ¹¹ Denên le pa arê nan: «Əbbəmje, ee kə marə n̄n kâra ta to n̄n maann ang ddəm ngaâ buwa-maann le uru nya, a â kinga maann kə aw arə təbbə le dda wa? ¹² Əi, uta kajeje Jakobbo wa? Ne â narəje buwa-maann nəənn. Ne njaa kə ngannê kə dajə laa kara dayje maann nəənn tɔ.» ¹³ *Jeju* ilê tē nan: «Dəw ay maann nəənn a, kunda a kɔên bbay. ¹⁴ A dəw kə a kay maann kə mâ karê, kunda a kɔên ndɔ kâra ang ngaa. Maann kə mâ karê le a təl to kəy-maann kə aw arə təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ.» ¹⁵ Denên le pa arê nan: «Əbbəmje, arəm maann le arə kunda ɔn'm ang ngaa ddəm karə m-ddee m-to maann nəənn ang ngaa ddəm.» ¹⁶ *Jeju* pa arê nan: «Aw ə-bbar ngawije ta ə-təl ə-ddee nəənn.» ¹⁷ Denên le ilê tē nan: «Ngamje goto.» *Jeju* pa arê nan: «Tar kə ə-pa nan: «Ngamje goto» le to kə dɔɔɔlê. ¹⁸ Mba ə-taa ngaw gɔl min ngaa. Dingaw kə isi saa bbasinen nəənn le to ngawije ang. To tar kə təkɔɔ â ə-pa.» ¹⁹ Yeenn ngaâ denên le pa arê nan: «Əbbə-dəwje, moo a, ə-to *nje-kila mbər tar* lə Lubba. ²⁰ Kajeje jee dəwje kə Samari poloje Lubba dɔ ddingiri tē toonn. A see *Jiipije*, ə-paje nan, lo kə maji polo Lubba tē â to Jerujalem.» ²¹ *Jeju* ilê tē nan: «Denên, ə-ndiki tar tē ləm: Kar aw ddee kə â kawje dɔ ddingiri tē toonn ang ddəm a kawje Jerujalem bba ta polo Bɔy ang ddəm. ²² See dəwje kə Samari, aw poloje n̄n kə ə-gərəje ang. A jee *Jiipije*, jaw polo n̄n kə jeje n-gərə. Mba kaji in bbe lə *Jiipije* bba ddee. ²³ A marə kar aw ddee, kar le njaa nəənn, kə dəwje kə aw poloje Lubba

tokə təkɔɔ a poloje Bɔy ddəw Ndil tē kə ddəw tar tē kə təkɔɔ. Mba dəwje kə aw poloje Lubba tokə baann â Bɔy aw sangəde. ²⁴ Lubba to ndil arə maji karə dəwje kə aw poloje Lubba poleje kə ndil ddəm kə tar kə təkɔɔ ddəm.» ²⁵ Denên le pa arə *Jeju* nan: «M-gərə to *Mesi* a ddee, ne kə daw bbarê nan *Kristə* le. Bbo n̄-ddee a, nâ kɔru gəl n̄nje tɔyn karəje.» ²⁶ *Jeju* ilê tē nan: «Əman kə maw pa səi tar nəənn, m-to *Mesi* le.»

²⁷ Kar tēənn, *njê-njaje goe* tē təlje ddeeje. A *Jeju* aw pa tar kə marə denên. To n̄n kə dum ddee. A dəw kâra duje se ddi bba naw duju wase mba ddi bba naw pa saa tar wa ang.

²⁸ Yeenn ngaâ denên le inya jo-maann laa a təl aw mə təkə bbe tē ngaâ pa arə dəwje nan: ²⁹ «Ə-ddeeje ooje dingaw kə pa tar n̄nje tɔyn kə m-dda arəm nəənn. A du ang, ne â n̄-to *Mesi* le!» ³⁰ Dəwje injə mə bbe tē le teeje ngaâ ddeeje kə rɔ *Jeju* tē.

³¹ Karê tēənn, *njê-njaje go* *Jeju* tē aw dujeje nan: «Nje-n̄n-tɔju, usa n̄n bba.» ³² A nilade tē nan: «N̄n-kusa kə ə-gərəje ang to ta karə musa.» ³³ Yeenn ngaâ *njê-njaje go* *Jeju* tē aw dujuje naan nan: «Marə dəw ddee kə n̄n-kusa arê wa?»

³⁴ *Jeju* pa arəde nan: «N̄n-kusa ləm to ənga dda n̄n kə mə Lubba kə ulam ndiki, ta dda kula kə narəm le tunga. ³⁵ Sese, aw paje nan: «Neyn nayn sɔ karə juja kɔ-ndɔɔ.» A əman, m-pa marəse: Aaje ndɔɔje nəənn ooje. Kandə-koje le sangəje asə ta kuja ngaa. ³⁶ Nje-kuja kandə-ko inga kuka laa mban. Naw mbɔɔn kandə-ko le mba kisi n̄n kə təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ. Yeenn bba karə nje-dubbu kə kə nje-kuja kə, dede joo kəm rɔde nəəlde. ³⁷ Mba dəwje aw paje nan: «Marə dəw dubbu kə, a marê uja kə le.» Tar le to tar kə təkɔɔ. ³⁸ Mulase marə aw uja kə mə ndɔ tē kə ə-ddaje kulê ang. Marə dəwje ddaje kula, a sese â ingaje n̄n go kula tē ləde le.»

³⁹ Dəwje nya kə Sikar nangə *Samari* tē ooje mède tē kə *Jeju* mba tar lə denên kə *Samari* le. Mba n̄-pa narəde nan: «Dingaw le pa n̄nje kə m-dda tɔyn arəm.» ⁴⁰ Mba yeenn bba, dəwje kə *Samari* ddee teeje rɔ *Jeju* tē le a, dujeje nan: «Ə-nayn kə je.» Ngaâ *Jeju* le nayn kə de ndɔ joo. ⁴¹ Yeenn bba, dəwje kə ooje mède tē saa mba tarje kə ne njaa n̄-pa banyaje nya bbay. ⁴² Ngaâ, n̄-paje darəje denên le nan: «Bbasinen, joo məje tē saa mba tarje ləi kə ə-pa le njaa ang ngaa. Joo məje tē mba jeje njaa joo tarje kə tē tē ngaâ n-gərə to, ne njaa n̄-to *Nje-kaji-dəwje* kə duninya tē.»

Jeju aji ngonn lə marə baw-ddo

⁴³ Go ndɔ tē kə joo le a, *Jeju* in lo tēənn aw aw kə Galile. ⁴⁴ Mba ne njaa n̄-pa nan: «Dəwje aw walje *nje-kila mbər tar* lə Lubba bbeê laa ang.» ⁴⁵ A n̄-tee Galile a, dəwje kə Galile tējeje kə rɔde tē kə majê mba dede njaa

kara dawje Jerujalem kusu *Pakə* tē arə dooje nēnje tɔyn kē n̄-dda.

⁴⁶ *Jeju* təl ddee Kana, nangə tē kē Galile, lo tē kē n̄-dda narə maann təl ddee to *ben* tē le. Marə nje-kula kē bo kē kəy lə təkə mbay, rɔ ngonnē kē dingaw toe Kapernawum. ⁴⁷ Nje-kula le oo nan *Jeju* in Jude ddee Galile a, naw ningē ngaā n̄-pa narē nan: «M-wali nya, ngonnəm a ta koy, ə-ddee Kapernawum ajē.» ⁴⁸ *Jeju* pa arē nan: «Bbo m-dda nēn-mɔrije kə nēnje kē dum dɔ koo ang a, ā kasəje ta koo məse tē ang.» ⁴⁹ Nje-kula lə təkə mbay le ilē tē nan: «*Əbbə-dəwje*, aw bba nan ngonnəm a koy.» ⁵⁰ *Jeju* pa arē nan: «Aw, ngonni nayn kəm baa.»

Dingaw le ndiki tē kə tar lə *Jeju* le ngaā tɔtu. ⁵¹ Kar tē kē n̄-nayn ddəw-boō bbay a, njē-kulaje laa tilaje kəmē ngaā pajə arēje nan: «Ngonni nayn kəm baa.» ⁵² N̄-du-jude nan: «Kar kē baānn ā nisi nēn kə majē wa?» Dilēje tē nan: «Takənən kə gɔl kar kâra kē lo-kul tē a rɔē wul nēn.» ⁵³ Mə bɔēje le ole to kar tēānn njaa ā *Jeju* pa arē nan: «Ngonni nayn kəm baa.» Yeenn ngaā ne kə nje kə laa tɔyn dooje mæde tē kə *Jeju*.

⁵⁴ Joo lə nēn-mɔri kē *Jeju* dda ā nəānn. N̄-dda nēenn le kar tē kē nin Jude n̄-ddee Galile.

Jeju dda arə dəw kē dəbbə rɔē oy ddee maji

5 Goe tē a, *Jeju* aw Jerujalem mba marə kusu lə *Jiipije* to. ² Jerujalem tēānn, marə maann to ngɔsi baa kə ta-kəy kē daw dandə nēn kə batəje. Ri maann le kə tar ebərə nan Beteseda. Dɔsu baranda min mbɔrē tē. ³ Njē-rɔ-toje, njē-kəm-tɔje, njē-mətəje kə njē kē dəbbə rɔde oy tokə banya toje kɔ barandaje tē le. [Daw nginanje kar kē maann le a ləngə. ⁴ Mba marə karje a, marə anjə aw uru mə maann tē le aw bu maann le. Yeenn bba bbo nje-rɔ-to kē uru mə maann tē kē aw ləngə le dɔngɔr a, rɔ-to laa le, to rɔ-to ddi wa njaa kara tunga.] ⁵ Horo njē-rɔ-toje tēānn le, marə dingaw kē dəbbə rɔē oy dda bbal dɔmota gire jijoo ee tēānn. ⁶ *Jeju* ooe, n̄-to nangə. A noo nan rɔē toe bbal banya ngaā n̄-duje nan: «Ə-ndiki karə rɔi ddee maji wa?» ⁷ Nje-rɔ-to le ilē tē nan: «Əbbəmje, dəw ləm kē ta kunnun kurum mə maann tē kē aw ləngə le goto. Bbo kar kē maw maw a, marə dəw uru məe tē kete arəm.» ⁸ *Jeju* pa arē nan: «In taar, unn tuwa ləi bbo ə-nja.» ⁹ Njangə baa njaa rɔ dingaw le ddee maji. Nunn tuwa laa ngaā nunn kutu nja.

Nēenn le to *ndɔ-kuwa-rɔ* tē. ¹⁰ Yeenn ngaā njē-kɔnje dɔ *Jiipije* pajə arə dəw kē rɔē ddee maji le nan: «To *ndɔ-kuwa-rɔ*, ndu ari ddəw karə oto tuwa ləi ang.» ¹¹ A nilade tē nan: «Dəw kē dda arə rɔm ddee maji le ā pa arəm nan: Unn tuwa ləi bbo ə-nja.» ¹² N̄-dujeje nan: «Dəw kē pa ari nan unn tuwa ləi bbo ə-nja le to n̄an wa?» ¹³ A dəw kē rɔē ddee maji le gərə dəw le ang.

Mba *Jeju* le andə horo dəwje tē kē banya kē eeje lo tēānn le arə nooe ang.

¹⁴ Goe tē a, *Jeju* ingē mə *kəy-polo Lubba* tē ngaā pa arē nan: «Oo, rɔi ddee maji ngaa. A ə-dda *majang* ang ngaa. Baann ang a, nēn kē ngəng nya uta ye kē kete le a kingai.» ¹⁵ Dingaw le aw pa arə njē-kɔnje dɔ *Jiipije* le nan *Jeju* ā dda arə rɔē le ddee maji. ¹⁶ Mba yeenn bba, njē-kɔnje dɔ *Jiipije* le unnje kutu sangə ddəw ta dda *Jeju* maji ang, mba nēn kē n̄-dda *ndɔ-kuwa-rɔ* tē lə *Jiipije* le. ¹⁷ A *Jeju* pa arəde nan: «Bɔmje aw dda kula ndərəng bbasinən. Əman kara maw dda kula tɔ.» ¹⁸ Mba tar nəānn le, njē-kɔnje dɔ *Jiipije* aw sangəje ddəw kə kete kete ta tɔl *Jeju*. Mba n̄-bbəəl *ndɔ-kuwa-rɔ* lə *Jiipije* ang ngaā dɔe tē bbay, n̄-pa nan Lubba to Bɔēje njaa. Yeenn tɔju to n̄-dda rɔē to dəw kē asə naan kə Lubba.

Singa-məngu lə Ngonn lə Lubba

¹⁹ *Jeju* təl pa arəde nan: «Tɔkɔrɔ njaa, m-pa marəse: Ngonn asə ta dda nēn kə dɔē baa ang. Nēn kē noo Bɔēje dda bba n̄-dda. Nēn tɔyn kē Bɔ dda a, Ngonn dda tɔ. ²⁰ Mba, Bɔ ndiki Ngonn ngaā n̄-tɔjē nēn tɔyn kē naw dda. Nā tɔjē nēn-ddaje kē bo uta yeje nəānn karə ooje a, dum dɔse bbay. ²¹ Ddəw kâra baa tokə Bɔ aw ndol dəwje kē oyje ngaā arə disije kəm baa le, Ngonn aw dda arə dəw isi kəm baa tokə mæē ndiki tɔ. ²² Tɔ bbay, Bɔ gangə sariya dɔ dəw tē kâra ang. Ninya sariya tɔyn ji Ngonn tē. ²³ Yeenn bba karə dəwje tɔyn walje Ngonn le, ddəw kâra baa tokə dəwje tɔyn walje Bɔ. Dəw kē wal Ngonn ang, wal Bɔ kē ulē le ang tɔ.

²⁴ «Tɔkɔrɔ njaa m-pa marəse: Dəw kē oo tar ləm ngaā unn mæē arə dəw kē ulam a, nā kisi kə təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ. Dâ gangə sariya dɔē tē ang, n̄-tee ta yo tē ninga təbbə mban. ²⁵ Tɔkɔrɔ njaa, m-pa marəse, kar aw ddee ngaā karē le asə mban. Dəwje kē oyje a kooje ndu Ngonn lə Lubba ngaā njē kē a kooje ndue le a kisi-je kəm baa. ²⁶ Mba, təbbə to rɔ Bɔ tē njaa, yeenn bba narə təbbə to rɔ Ngonn tē njaa tɔ. ²⁷ Ngaā narə Ngonnē singa kē ta gangə nēn sariya, mba n̄-to *Ngonn lə dəw*. ²⁸ Ooje nēnjeenn a, arəje məse unda dɔ binya ang. Kar aw ddee karə dəwje tɔyn kē oyje ngaā toje mə buwa-yo tē ooje ndu Ngonn lə dəw a, ²⁹ inje mə buwa-yo tē teeje. Njē kē ddaje maji a kinje ta kisije kə təbbə. A njē kē ddaje maji ang a kinje karə n̄-gangə sariya dɔde tē.»

Tar-najije kē dɔ Jeju tē

³⁰ «Əman, masə ta dda marə nēn kâra kə dɔm baa ang. Maw gangə sariya kə turu ndu Bɔ ngaā sariya kē maw gangə to kə dɔgɔlē. Mba nēn kē məm ndiki ā maw sangə ddəw ta dda ang. Nēn kē mə dəw kē ulam le ndiki ā maw sangə ddəw ta dda.

³¹ «Bbo əman njaa maw pa tar-naji ləm a, tar-naji ləm kē maw pa le to tar kē tɔkɔrɔ ang. ³² A dəw kē dang ā

aw pa tar-naji ləm. Ngaâ m-gərə to tar-naji ləm kê naw pa le to tar kê tɔkɔɔ. ³³ Ulaje dəwje rɔ *Jan-Batisti* tē ngaâ n̄-pa tar-naji dɔ tar tē kê tɔkɔɔ le. ³⁴ Əman, dəw â aw pa tar-naji ləm ang. A m-pa yeenn mba karə ingaje kaji. ³⁵ Jan nays tokə puru lambe kê aw ɔn ngaâ aw ndoko. Ngaâ ə-ndikije tē ta dda rɔ-nəəl mba gɔju kar kɔ puru tē laa le.

³⁶ «A tar-naji kê dɔm tē, kê ngəng uta ye kê *Jan* pa to. Mba kula kê Bɔ ulam arə maw dda le njaa aw pa tar-naji ləm ngaâ tɔju to Bɔ â ulam. ³⁷ Ngaâ, Bɔ kê ulam le njaa pa tar-naji ləm. A ooje ndue ndɔ kâra ang ddəm ooje kəmê ndɔ kâra ang ddəm. ³⁸ Tar laa le nays mase tē ang, mba ooje mase tē kê dəw kê nulê le ang.

³⁹ «Aw kinyaje mə Makəturulu lə Lubba, mba əjaje to Makəturulu le a karəse təbbə kê to kê ndɔ kê ndɔ. Makəturulu le paje tar-naji ləm. ⁴⁰ A ə-ndikije ta ddee rɔm tē ta kinga təbbə kê tɔkɔɔ ang.

⁴¹ «Maw sangə karə dəwje pitimje ang. ⁴² M-gərəse. Ndiki lə Lubba to mase tē ang. ⁴³ Əman, m-ddee kê ri Bɔmje, a ə-taamje kê rɔse tē ang. A bbo marə dəw ddee kê ria njaa a, ə-təêje kê rɔse tē. ⁴⁴ Sese aw pitije naan horose tē. A ə-sangəje piti kê in rɔ Lubba tē njaa ang. Yeenn a, â kasəje ta koo mase tē tokə baänn wa?

⁴⁵ «Əman â mâ kunda tar dɔse tē nɔn Bɔ tē ang. Dəw kê a kunda tar dɔse tē to *Mɔyijə* kê undaje mase dɔê tē le. ⁴⁶ Bbo ə-ndikije tarje tē lə *Mɔyijə* a, â ndikije tarje tē ləm tɔ, mba *Mɔyijə* pa tar ləm makəturulu tē laa. ⁴⁷ A ə-ndikije tarje tē kê *Mɔyijə* pa makəturulu tē le ang. Yeenn a, â ndikije tarje tē kê maw pa tokə baänn wa?»

Jeju arə n̄n-kusa dəwje doru min (5 000)

6 Goe tē a, *Jeju* aw tura tɔkə dangə tē kê Galile kê daw bbar nan Tiberiyadə tɔ. ² Dəwje tokə banya unnje goe, mba dooje n̄n-mɔrije kê naw dda rɔ njê-rɔ-toje tē. ³ *Jeju* aal ddingiri isi tē, ne kê *njê-njaje goe* tē. ⁴ Dɔ ndɔê t̄ənn le, kusu lə *Jiipije* kê to *Pakə* nays ngɔsi baa. ⁵ *Jeju* aa lo a, oo dəwje kê banya kê aw ddeeje kê rɔê tē. Ngaâ n̄-duju Pilipi nan: «Lo kê dda bba ja ndoko mapa tē karə dəwje n̄ənn usaje wa?» ⁶ *Jeju* duju tar tokə baann ta nan n̄n Pilipi. Mba ne njaa n̄-gərə n̄n kê n̄a ta dda mban.

⁷ Pilipi le ilê tē nan: «Bbo n-ndoko mapa kandə narə kɔr joo (200) njaa kara, a kasə karə dəw kâra kâra inga ngaji ngaji ang.» ⁸ Marə *nje-nja go* *Jeju* tē kê to Andere ngokɔn Simɔn Piyer pa arə *Jeju* nan: ⁹ «Marə ngonn kê dingaw ee n̄ənn, nee kê mapa min kê n̄-dda kê nduju *ɔrjə* kê kanjije joo. A yeenn a kasə dəwje kê banya be wa?» ¹⁰ *Jeju* pa nan: «Arəje dəwje le tɔyn isije nangê.» Mu to lo t̄ənn le nya. Yeenn bba, disije nangê. Dingawje eeje ngɔsi kê doru min (5 000). ¹¹ *Jeju* taa mapa le ngaâ arə wooyo Lubba. Goe tē a, n̄-kayn dəwje kê eeje t̄ənn le. N̄-dda tokə baann kê kanjije le tɔ. Narəde tokə mæde ndiki. ¹² Dusaje n̄n le asəde a, *Jeju*

pa arə *njê-njaje goe* tē nan: «Ə-mbɔnje kəsə n̄nje kê naysje le, arəje n̄n kâra nays kê kɔrɔ ang.» ¹³ N̄-mbɔnje kəsə mapa kê min kê n̄-dda kê nduju *ɔrjə* kê dusaje le ngann karə dɔku gire joo.

¹⁴ Dəwje le ooje n̄n-mɔri kê *Jeju* dda le a, n̄-paje nan: «Ne njaa â n̄-to *nje-kila mbər tar* lə Lubba kê a ta ddee dɔ nangə tē le.» ¹⁵ *Jeju* gərə to dā ddeeje ta kuwê ddê to tɔkə mbay. Yeenn bba, n̄-təl naw dɔ ddingiri tē guku kê karê baa.

Jeju nja dɔ maann tē

¹⁶ Lo-kul a, *njê-njaje go* *Jeju* tē awje ta ba-katə tē. ¹⁷ Daalje tɔkə to ngaâ dawje tura ba tē le ər kê Kapernawum. Lo ndul mban, a *Jeju* təl ddee rɔde tē ang bbay. ¹⁸ Ləl ula kê singa arə maann le ləngə nya. ¹⁹ Njê-njaje go *Jeju* tē le yəlje tɔkə to le asə kilometere min wase misan a, dooje *Jeju* aw nja dɔ maann tē aw ddee n̄n kê tɔkə to tē ləde le a, n̄-bbəəlje. ²⁰ A *Jeju* pa arəde nan: «Əman â n̄ənn, ə-bbəəlje ang.»

²¹ N̄-ndikije ta kunnê kê mə tɔkə to tē le a, kar t̄ənn njaa, to le ɔru nangə lo tē kê daw dawje kê tē le.

Dəwje kê banya aw sangəje Jeju

²² Lo-karê ngaâ dəwje kê banya kê naysje tura ba tē le ooje a, tɔkə to kâra baa kê ee lo t̄ənn le â ɔtu. *Jeju* aal to le kê *njê-njaje goe* tē ang. Dawje kê karəde baa. ²³ A marə tɔkə toje inje Tiberiyadə ddee teeje ngɔsi kê lo kê *Əbbə-dəwje* arə wooyo Lubba tē ngaâ kaynde mapa arə dusaje tē le. ²⁴ Dəwje kê banya le ooje a, *Jeju* ddəm *njê-njaje goe* tē ddəm n̄-gotoje lo t̄ənn. Yeenn bba, dunnje tɔkə toje le ngaâ dawje Kapernawum ta sangə *Jeju*.

Jeju to mapa kê aw arə təbbə

²⁵ Dəwje le ingaje *Jeju* tura ba tē le ngaâ dujeje nan: «Nje-n̄n-tɔju, ə-ddee n̄ənn ndɔ tē kê dda wa?» ²⁶ *Jeju* ilade tē nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse, aw sangəmje mba mapa kê usaje arəje mase ndann, bbo aw sangəmje mba n̄n-mɔrije kê ooje le ang. ²⁷ Maji karə n̄n-kusa kê aw tuju â ə-ddaje kula mbəê ang. Maji karə ə-ddaje kula mba n̄n-kusa kê aw to kê ndɔ kê ndɔ ngaâ aw arə təbbə kê to kê ndɔ kê ndɔ. N̄n-kusa kê to kê ndɔ kê ndɔ le *Ngonn lə dəw* â, a karəse. Mba, ne â Lubba kê Bɔ arê singa.» ²⁸ Yeenn ngaâ dəwje le dujeje nan: «Ddi â ja dda bba ja dda kula lə Lubba wa?» ²⁹ *Jeju* ilade tē nan: «Kula lə Lubba to karə ooje mase tē kê dəw kê nulê.» ³⁰ Yeenn ngaâ n̄-paje darêje nan: «N̄n-mɔri ddi â, â dda karə joo bba karə joo mæje tē səi wa? Ddi â, â dda wa?» ³¹ Ləw kajeje usaje n̄n kê ria nan *mann* mə kɔr tē tokə Makəturulu lə Lubba pa nan: Lubba arəde mapa kê in darâ dusaje.»

³² *Jeju* ilade tē nan: «Tɔkɔɔ, m-pa marəse: To *Mɔyijə* â arəse mapa kê darâ ang. To Bɔmje â aw arəse mapa kê

tɔkɔɔ kâ darâ. ³³ Mba, mapa læ Lubba to ye kâ in darâ ngaâ aw arê tæbbæ dæwje kâ duninya tî.» ³⁴ Yeenn ngaâ dæwje paje arê Jeju nan: «*æbbæ-dæwje*, arêje mapa le kâ ndɔ tɔyn.» ³⁵ *Jeju* pa arêde nan: «*æman*, m-to mapa kâ aw arê tæbbæ dæw. Dæw kâ ddee rɔm tî a, bbo a ddeê ndɔ kâra ang. Dæw kâ unn mæê arəm a, kunda maann a kɔên ndɔ kâra ang. ³⁶ A m-pa maræse mban, oomje njaa, a ooje mæse tî ang. ³⁷ Dæwje tɔyn kâ Bɔm-je arəm a ddeeye rɔm tî. Ngaâ dæw kâ ddee rɔm tî a, mâ kilê ddaka ang. ³⁸ Tɔkɔɔ njaa, min darâ m-ddee ta dda nêñ kâ mæ dæw kâ ulam ndiki, bbo nêñ kâ məm ndiki â m-ddee ta dda ang. ³⁹ Nêñ kâ mæ dæw kâ ulam ndiki â nænn: Maji karê horo dæwje tî tɔyn kâ narəm, dæw kâra nayn kâ kɔɔ ang. Maji karê m-ndolde dduu ndɔ tî. ⁴⁰ Nêñ kâ mæ Bɔmje ndiki â nænn: Karê dæwje tɔyn kâ ooje Ngonn le ngaâ ooje mæde tî saa, ingaje tæbbæ kâ to kâ ndɔ kâ ndɔ. Ngaâ æman, dduu ndɔ tî a, mâ ndolde.» ⁴¹ *Jiipije* nanenje kâ Jeju mba ñ-pa nan: «*æman*, m-to mapa kâ in darâ ddee.» ⁴² Ngaâ ñ-paje nan: «Dæw nænn to *Jeju* ngonn læ Jojepæ ang wa? N-gæræ bɔêje kâ kɔênje ang wa? A nâ pa nan nin darâ bba ñ-ddee tokæ baänn wa?» ⁴³ *Jeju* ilade tî nan: «*æ-nanenje sëm ang ngaa*. ⁴⁴ Dæw kâ Bɔy kâ ulam ndasê karê ddee rɔm tî bba a ddee rɔm tî. Ngaâ dduu ndɔ tî a, mâ ndole. ⁴⁵ *Njê-kilaje mbær tar* læ Lubba ddaje Makaturu tî nan: «Lubba a tɔju nêñ dæwje tɔyn.» Dæw kâ oo tar læ Bɔ ngaâ taa nêñ-tɔju laa, to dæw kâ ddee rɔm tî. ⁴⁶ Yeenn tɔju to dæw kâra kâ oo Bɔ goto. Dæw kâ in rɔ Lubba tî kâra baa â oo Bɔ.

⁴⁷ «Tɔkɔɔ njaa, m-pa maræse, dæw kâ unn mæê, ee kâ tæbbæ kâ to kâ ndɔ kâ ndɔ. ⁴⁸ *æman* m-to mapa kâ aw arê tæbbæ dæwje. ⁴⁹ Kasese usaje *mann* mæ kɔɔ tî, a doyje. ⁵⁰ A mapa kâ in darâ ddee â nænn, dæw kâ usa a, a koy ang. ⁵¹ M-to mapa kâ nayn kəm baa kâ in darâ ddee. Dæw kâ usa mapa nænn le a kisi kâ tæbbæ kâ to kâ ndɔ kâ ndɔ. Mapa kâ mâ karê to da-rɔm kâ a karê tæbbæ dæwje kâ dɔ nangæ tî.» ⁵² Yeenn ngaâ *Jiipije* aw maynje naan tar kâ singa singa nan: «Dingaw nænn a karêje taal-rɔê karê jusa tokæ baänn wa?» ⁵³ *Jeju* pa arêde nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa maræse: Bbo usaje da-rɔ *Ngonn læ dæw* ang ngaâ ayje mæse ang a, â kisije kâ tæbbæ ang. ⁵⁴ Dæw kâ usa taal-rɔm ngaâ ay mæsəm a, ee kâ tæbbæ kâ to kâ ndɔ kâ ndɔ. Ngaâ æman, dduu ndɔ tî a, mâ ndole. ⁵⁵ Mba taal-rɔm to nêñ-kusa kâ tɔkɔɔ ddəm mæsəm to nêñ-kay kâ tɔkɔɔ ddəm. ⁵⁶ Dæw kâ usa taal-rɔm ngaâ ay mæsəm a, æman je saa ja ddee to dæwje kâ kâra baa. ⁵⁷ Bɔ kâ ulam le to nje-tæbbæ. Ne â narê misi kâ tæbbæ. Ddæw kâra baa, dæw kâ usa taal-rɔm a, mâ karê isi kâ tæbbæ. ⁵⁸ Mapa kâ in dara ddee â nænn: To ddæw kâra baa kâ mapa kâ kasese usaje le ang. Dede doyje, a bbo dæw usa mapa nænn le a, nâ nayn kâ tæbbæ kâ ndɔ kâ ndɔ.» ⁵⁹ *Jeju* tɔju nêñje nænn bbe tî kâ Kapernawum, mæ *kæy mbɔn-naan* tî læ *Jiipije*.

Maræ njê-njaje go Jeju tî tɔju inyêje

⁶⁰ Dooje tarje læ Jeju le a, nya læ *njê-njaje goe* tî paje nan: «Tar nænn ngəng nya. Nân a kasæ ta ndiki tî saa wa?»

⁶¹ *Jeju* gæræ mæê tî to *njê-njaje goe* tî aw nyuruje mba tar kâ naw pa le. Yeenn ngaâ ñ-dujude nan: «Tar le a dda karê ooje mæse tî ang wa? ⁶² Ngaâ bbo ooje *Ngonn læ dæw* in aw kâ darâ, lo kâ nee tî dɔngɔɔ le a, â paje nan ddi wa? ⁶³ Ndil læ Lubba â aw arê tæbbæ dæw, bbo da-rɔ dæw asæ dda maræ nêñ kâra ang. Tarje kâ m-pa maræse le toje to Ndil ddəm tæbbæ ddəm. ⁶⁴ A horose tî, maræ dæwje ooje mæde tî ang.»

Mba kunn-kute tî njaa, dæwje kâ ooje mæde tî kâ *Jeju* ang, *Jeju* gæræde ddəm gæræ dæw kâ a kunn dɔê ddəm. ⁶⁵ Ngaâ Jeju tæl pa nan: «Mba yeenn bba m-pa maræse, bbo Bɔ arê ddæw dæw karê ddee rɔm tî bba a kasæ ta ddee rɔm tî.»

⁶⁶ Unn kute ndɔê tænn, nya læ *njê-njaje go* Jeju tî tɔjuje rɔde kâ guku ngaâ njaje saa ang ngaa. ⁶⁷ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arê njê-kaw-kulaje kâ dɔku gire joo le nan: «Sese, æ-ndikije ta kɔtu tɔ ang wa?» ⁶⁸ Simɔn Piyer ilê tî nan: «*æbbæ-dæwje*, nân bba ja kaw rɔê tî wa? *æi* â, tar kâ aw arê tæbbæ kâ to kâ ndɔ kâ ndɔ to tai tî. ⁶⁹ Ngaâ, jeje joo mæje tî. N-gæræ to æi, æ-to dæw kâ maji tɔyn kâ Lubba â ulai.» ⁷⁰ *Jeju* ilade tî nan: «*æman* â m-mbæræse, see njê-kaw-kulaje kâ dɔku gire joo nænn ang wa? A maræ dæw horose tî to maræ æsu.» ⁷¹ *Jeju* pa tar nænn tɔju dɔ Judas ngonn læ Simɔn Iskariyotæ. Mba Judas â, a kunn dɔ Jeju. Ne kâ nee horo njê-kaw-kulaje tî kâ dɔku gire joo le.

Ngakɔn Jeju ooje mæde tî saa ang

7 Goe tî a, *Jeju* aw nja dɔ nangæ Galile tî bbay. Ñ-ndiki ta kaw Jude ang, mba njê-kɔnje dɔ *Jiipije* aw sangæje ddæw ta tɔlê. ² Kusu læ *Jiipije* kâ to *kusu Kæy-kam* nayn ngɔsi ngaa. ³ Ngakɔn Jeju paje arêje nan: «Tɔu lo tî nænn bbo aw nangæ Jude tî, arê *njê-njaje goi* tî kara ooje kulaje kâ aw dda tɔ. ⁴ Dæw kâ ndiki karê dæwje gæræje a dda nêñ lo-kiyê tî ang. Aw æ-dda nêñje kâ bo nya. Yeenn a, æ-tɔju rɔi arê dæwje kâ dɔ nangæ tî gæræje.» ⁵ Mba ngakɔn Jeju kara ooje mæde tî saa ang. ⁶ A *Jeju* ilade tî nan: «Kar læm asæ ang bbay. A sese, kar tɔyn njaa maji aræse to maji dɔɔ. ⁷ Dæwje kâ dɔ nangæ tî a kasæ ta mbætæse ang. A æman, dæwje mbætæmje, mba m-pa maræde m-pa nan kula-ddade maji ang. ⁸ Sese awje kusu tî le. A æman, mâ kaw ang, mba kar læm asæ ang bbay.»

⁹ *Jeju* pa tar arêde baann a, tæl nayn Galile. ¹⁰ Ngakɔnje awje kusu tî le, a ne kara naw lo-kiyê tî, naræ dæw ooe ang.

Jeju tɔju nêñ Jerujalem ndɔ kusu tã

¹¹ Njê-kɔn dɔ *Jiipije* aw sangəje Jeju ndɔ kusu tã le. Ñ-dujuje tar nan: «Nee dda wa?»

¹² Horo dɔwje tã kã banya le, dɔwje aw paje tar laa hɔy hɔy. Marêje paje nan: «Ñ-to dɔw kã maji.» A marêje paje nan: «Ngəm, naw nərə dɔwje.» ¹³ A dɔw kãra tay pa tar laa kã taar ang, mba ñ-bbəəlje *Jiipije*.

¹⁴ Ñ-ddaje kusu le tee dannã a, *Jeju* aw *kəy-polo Lubba* tã ngaã unn kutu tɔju nêñ. ¹⁵ Nêñ-tɔju laa le dum dɔ njê-kɔnje dɔ *Jiipije* ngaã paje nan: «Dɔw nəənn ndo makəuru ang, a ñ-gərə nêñje nəənn nya be tokə baänn wa?» ¹⁶ *Jeju* ilade tã nan: «Nêñ-tɔju ləm in rɔ dɔw tã kã ulam bbo in rɔm tã njaa ang. ¹⁷ Dɔw kã ndiki ta dda nêñ kã mə Lubba ndiki a, a gərə se nêñ-tɔju ləm in rɔ Lubba tã wase tarje kã məm tã njaa maw pa wa.

¹⁸ Dɔw kã aw pa tar kã məê tã njaa, to dɔw kã aw sangə piti laa njaa. A dɔw kã aw sangə piti lə dɔw kã ulê, aw pa tar kã tɔkɔrɔ, ngaã nêñ-dda kã gatə gatə ang rɔê ang. ¹⁹ *Mɔyijə* â arəse *Ndu* ang wa? A dɔw kãra horose tã aw bbəəl *Ndu* ang. Yeenn a, mba ddi bba aw sangəje ddəw ta tɔləm wa?» ²⁰ Dɔwje le paje arəje Jeju nan: «*Ndil kã maji* ang to məi tã. Nã bba aw sangə ddəw ta tɔli wa?» ²¹ *Jeju* ilade tã nan: «Nêñ kãra baa njaa m-dda, a dum dɔse tɔyn. ²² *Mɔyijə* unn ndu karə *ujaje ganja* ngannse kã dingaw. A kajeje â unn kutu *kuja ganja* bbo *Mɔyijə* ang. Mba yeenn bba, *ndɔ-kuwa-rɔ* kara, aw *ujaje dɔw ganja*. ²³ Bbo *ndɔ-kuwa-rɔ* tã kara aw *ujaje dɔw ganja* mba *Ndu* lə *Mɔyijə* kã aw bbəəlje, a mba ddi bba arəje wungu ɔnse dɔm tã mba dɔw kã majê *ndɔ-kuwa-rɔ* tã wa? ²⁴ Maji karə ə-gangəje sariya kã gatə gatə bbo ə-gangəje sariya mba nêñje kã aw ooje kã kəmse baa ang.»

Jeju to Mesi le wa?

²⁵ Marə njê-bbeje kã Jerujalem paje nan: «Dingaw nəənn â daw sangê ta tɔlê le ang wa? ²⁶ Ooje, naw pa tar kəm dɔwje tã tɔyn, a dɔw kãra pa marə tar ang. Njê-kɔnje dɔje gərəje to ñ-to *Mesi* le njaa wa? ²⁷ Nɔ kã *Mesi* ddee a, dɔw kãra a gərə lo kã nin tã bba ñ-ddee ang. A dingaw nəənn, n-gərə lo kã nin tã bba ñ-ddee.»

²⁸ Yeenn ngaã *Jeju* aw tɔju nêñ *kəy-polo Lubba* tã, a pa kã taar nan: «Ə-gərəmje njaa wa? Ə-gərəje lo kã min tã njaa wa? Əman njaa m-ddee kã dɔm baa ang. Ne kã nulam le, ñ-to tɔkɔrɔ. Ne, ə-gərəje ang. ²⁹ Əman, m-gərə mba min rɔê tã bba m-ddee ngaã ne â nulam.»

³⁰ Yeenn ngaã dɔwje le sangəje ddəw ta kuwa Jeju le, a dɔw kãra asə ta kuwê ang, mba kar laa asə ang bbay. ³¹ A horo dɔwje tã kã banya le, dɔwje nya ooje məde tã saa. Ñ-paje nan: «Nɔ kã *Mesi* le ddee a, nã dda nêñ-mɔrije uta lə dingaw nəənn wa?»

Dula dɔwje karə uwaje Jeju

³² *Parijinyeje* ooje nêñje tɔyn kã dɔwje kã banya aw paje dɔ Jeju tã aw nyuruje nêñ. Yeenn bba, mbayje lə *njê-poloje Lubba* kã *Parijinyeje* le ulaje njê-ngəmje *kəy-polo Lubba* karə daw duwêje. ³³ *Jeju* pa nan: «M-nayn kã se mba gɔju kar baa ngaa. Goe tã a, mâ təl kã rɔ dɔw tã kã ulam le. ³⁴ Â sangəmje, a â kingamje ang, mba lo kã mâ kaw tã le, â kasəje ta kaw tã ang.»

³⁵ Yeenn ngaã *Jiipije* dujuje naan nan: «Nã kaw dda bba ja kasə ta kingê ang wa? Nã kaw rɔ *Jiipije* tã kã sanrəje naan horo Gerekəje tã, ta tɔju nêñ Gerekəje wa? ³⁶ Ñ-pa narəje nan: «A sangəmje, a â kingamje ang, mba asəje ta kaw lo tã kã maw maw tã ang. Nã ta pa nan ddi â nəənn wa?» »

Jeju pa tar lə Ndil-mə-nda kã a ddee

³⁷ Ddutu ndɔ kusu tã kã to ndɔ kã ngəng nya njaa, *Jeju* ar taar ngaã pa nan: «Bbo kunda ɔn marə dɔw a, maji karə ñ-ddee rɔm tã, nay maann. ³⁸ Makəuru lə Lubba pa nan: Dɔw kã unn məê arəm a, baje kã aw arəje təbbə a kinje rɔê tã kula.»

³⁹ *Jeju* pa tar nəənn ɔju dɔ *Ndil* kã dɔwje kã ooje məde tã saa a kingaje le. Kar tãənn, *Ndil-mə-nda* ddee ang bbay, mba *Jeju* nayn inga piti lə Lubba ang bbay.

Dɔwje kã banya tinje naan ɔju dɔ Jeju

⁴⁰ Dɔwje kã banya le ooje tar lə Jeju le ngaã marêje paje nan: «Dɔw nəənn to *Nje-kila mbər tar* lə Lubba le njaa.» ⁴¹ Marêje paje nan: «Ne â ñ-to *Mesi* le.» A marêje paje nan: «Galile â *Mesi* le a kin tã ddee wa?» ⁴² Mba Makəuru lə Lubba pa nan: *Mesi* a kin gəl *Dabbiti* tã, nã kin Betelehem ngonn bbe tã kã duju *Dabbiti* kã tã. ⁴³ Yeenn bba, dɔwje tinje naan ɔju dɔê. ⁴⁴ Marêje horode tã ndikije ta kuwê, a dɔw kãra uwê ang.

⁴⁵ Njê-ngəmje *kəy-polo Lubba* le təlje ddeeje rɔ mbayje tã lə *njê-poloje Lubba* kã *Parijinyeje* tã le a, ñ-dujujede nan: «Mba ddi bba ə-ddeeje kã Jeju le ang wa?» ⁴⁶ Njê-ngəmje *kəy-polo Lubba* le ilajede tã nan: «Nɔ kãra dɔw pa tar tokə dingaw nəənn ang.»

⁴⁷ Yeenn ngaã *Parijinyeje* le paje arəjede nan: «Sese kara nərəse tɔ wa? ⁴⁸ Marə nje-kɔn dɔje wase marə *Parijinye* kã unn məê arə dingaw nəənn to wa? ⁴⁹ Bbayê njaa to dɔwje kã banya kã gərəje *Ndu* lə *Mɔyijə* ang. Ñ-toje to dɔwje kã ndu-ndɔl to dɔde tã mban.»

⁵⁰ Nikodəm kã to marə *Parijinye* kã aw rɔ Jeju tã kete le pa arəde nan: ⁵¹ «Koo tar kã ta dɔw tã ang ddəm gərə nêñ kã ñ-dda ang ddəm a gangə sariya dɔê tã, *Ndu* arəje ddəw karə n-dda baann ang» ⁵² A kəseje ilêje tã nan: «Ə-to dɔw kã Galile tɔ wa? Ə-sangə mə Makəuru tã lə Lubba kã majê oo a, â gərə. Marə *nje-kila mbər tar* lə Lubba in Galile tã ddee ndɔ kãra ang.»

⁵³ Goe tã a, dɔw kãra kãra təl aw kəy laa.

Tar læ denên kê dda lo-to-majang

8 *Jeju* aw dɔ ddingiri *Olibaje* t̄. ² Lo-karê kê əsindɔɔ a, n̄-təl naw *kəy-polo Lubba* t̄ ngaâ dəwje tɔyn awje rɔê t̄. Nisi nangê ngaâ nunn kutu tɔjude n̄n. ³ *Njê-gərəje-Ndu* kê *Parijinyeje* ddeeye kê marə denên kê duwê dɔ lo-to-majang t̄, n̄-ddee dundêje dannâ kəm dəwje t̄ tɔyn. ⁴ N̄-paje darə *Jeju* nan: «Nje-nên-tɔju, juwa denên nəənn dɔ lo-to-majang t̄. ⁵ *Mɔyijə* unn ndu arəje nan, ta n-tila denênje kê be kê ər n-tlde. A əi, ə-pa nan ddi wa?»

⁶ N̄-paje baann ta n̄n n̄n, bba ta kunda n̄n tar dɔê t̄. A *Jeju* ula dɔê nangê ngaâ unn kutu kuja makətururu nangê kê ngaw jia. ⁷ A kar t̄ kê n̄-naynje daw dujeje tar le a, *Jeju* le in taar ngaâ pa arəde nan: «Horose t̄ nəənn, dəw kê dda majang ndɔ k̄ara ang a, unn ər ilê n̄n dɔngɔr.»

⁸ *Jeju* təl ula dɔê kê nangê ngaâ unn kutu kuja makətururu nangê bbay. ⁹ Dəwje le ooje tarje le a, dɔtɔje k̄ara k̄ara, unn kute dɔ dəwje t̄ kê tɔkə, ndərəng dɔ ngan-nje t̄. A *Jeju* nayn kê karê baa kê denên le, lo t̄ kê dundê t̄ le. ¹⁰ Yeenn ngaâ *Jeju* ɔru dɔê kê taar ngaâ duje nan: «Deeye dda wa? Dəw k̄ara gangə sariya dɔi t̄ ang wa?» ¹¹ Denên le ilê t̄ nan: «*Əbbə-dəwje*, dəw k̄ara gangə sariya dɔm t̄ ang.» *Jeju* pa arê nan: «Yeenn a, əman kara m-gangə sariya dɔi t̄ ang tɔ. Aw, a dang kara ə-təl ə-dda *majang* ang ngaa.»

Jeju to lo-karê kê dɔ nangə t̄

¹² *Jeju* təl pa tar arə dəwje kê banya le bbay nan: «Əman â m-to lo-karê kê dɔ nangə t̄. Dəw kê unn gom a, a nja lo ndul t̄ ang. Nâ kinga lo-karê kê aw arə təbbə.» ¹³ Dɔe t̄əənn, *Parijinyeje* paje arêje nan: «Əi njaa aw pa tar-naji læi, tar-naji læi le to tar kê tɔkɔrɔ ang.» ¹⁴ *Jeju* ilade t̄ nan: «Tɔkɔrɔ, əman njaa maw pa tar-naji læm. A tar-naji læm le to tar kê tɔkɔrɔ. Mba m-gərə lo kê min t̄ bba m-ddee. Ngaâ m-gərə lo kê maw maw kê t̄. A sese, ə-gərəje lo kê min t̄ ang ddəm lo kê maw maw kê t̄ ang ddəm. ¹⁵ Aw ə-gangəje sariya tokə læ dəwje. A əman, m-gangə sariya dɔ dəw t̄ k̄ara ang. ¹⁶ A bbo m-gangə sariya njaa kara, sariya læm to kê dɔgɔlê. Mba maw gangə sariya kê karəm ang. Bɔ kê ulam ee səm. ¹⁷ N̄-dda mə Makətururu-Ndu t̄ læse nan: «Bbo dəwje joo paje tar-naji kê k̄ara baa a, to tar-naji kê tɔkɔrɔ.» ¹⁸ Əman njaa maw pa tar-naji læm ngaâ Bɔ kê ulam aw pa tar-naji læm tɔ.» ¹⁹ *Parijinyeje* dujeje nan: «Bɔje le ee dda wa?» *Jeju* ilade t̄ nan: «Ə-gərəmje ang ddəm ə-gərəje Bɔmje ang ddəm. Mba bbo ə-gərəmje a, â gərəje Bɔmje tɔ.»

²⁰ *Jeju* pa tar nəənn le arəde kar t̄ kê naw tɔju n̄n *kəy-polo Lubba* t̄. Nar lo t̄ kê daw ngəm narə t̄. A dəw k̄ara uwê ang, mba kar laa asə ang bbay.

Jeju pa tar təl laa kê rɔ Bɔje t̄

²¹ *Jeju* pa arəde bbay nan: «Mâ kaw ngaâ â sangəmje, a â koyje mə *majang* t̄ læse. Asəje ta kaw lo t̄ kê maw maw kê t̄ le ang.» ²² Yeenn ngaâ *Jiipije* paje horo naan t̄ nan: «Nâ tɔl rɔê wa? Mba n̄-pa nan: «Asəje ta kaw lo t̄ kê maw maw kê t̄ ang.» ²³ *Jeju* ilade t̄ nan: «Sese, ə-toje to dəwje kê nangê nəənn, a əman m-to dəw kê darâ. Ə-toje to dəwje kê duninya t̄ nəənn, a əman, m-to dəw kê duninya t̄ nəənn ang. ²⁴ Mba yeenn bba, m-pa marəse m-pa nan, a koyje mə *majangje* t̄ læse. Mba, Əman, «M-to», â bbo ooje n̄n məse t̄ ang a, â koyje mə *majangje* t̄ læse.» ²⁵ N̄-dujeje nan: «Ə-to n̄n wa?» *Jeju* ilade t̄ nan: «Mâ pa yeenn karəse bbay mba ddi wa? ²⁶ Tarje nya to ta karə m-pa dɔse t̄ ddəm sariya to nya ta karə m-gangə dɔse t̄ ddəm. A ne kê nulam, n̄-to tɔkɔrɔ. N̄n kê moo t̄ê t̄ â maw pa marə dəwje kê dɔ nangə t̄.»

²⁷ N̄-gərəje to tar læ Bɔ â *Jeju* aw pa arəde ang. ²⁸ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arəde nan: «Bbo ə-tɔje *Ngonn læ dəw* kakə t̄ ə-lêje kê taar a, â gərəje to «Əman, M-to». Â gərəje to m-dda n̄n k̄ara kê dɔm baa ang, n̄n kê Bɔ tɔjum njaa â maw pa. ²⁹ Dəw kê ulam ee səm. Ninyam kê karəm baa ang, mba maw dda n̄n kê n̄əle kê ndɔ tɔyn.» ³⁰ Kar t̄ kê *Jeju* aw pa tar baann le a, dəwje nya ooje mæde t̄ saa.

Tar kê tɔkɔrɔ aw ɔru dəw bbərə t̄

³¹ *Jeju* pa arə *Jiipije* kê ooje mæde t̄ saa nan: «Bbo ə-naynje ddəw tar t̄ læm a, ə-toje to *njê-njaje gom* t̄ njaa. ³² Â gərəje tar kê tɔkɔrɔ ngaâ tar kê tɔkɔrɔ le a kɔruse bbərə t̄.» ³³ *Jiipije* le paje arêje nan: «N-to njê kê gəl *Abaraham* t̄ ngaâ n-dda bbərə læ dəw ndɔ k̄ara ang. A ə-pa nan: «Ja tee bbərə t̄ kê ddang tokə baänn wa?» ³⁴ *Jeju* ilade t̄ nan: «Tɔkɔrɔ, m-pa marəse, dəwje kê naynje mə n̄n-dda t̄ kê maji ang toje to bbərəje læ n̄n-dda kê maji ang le. ³⁵ Bbərə nayn mə k̄ay t̄ kê ndɔ tɔyn ang. A ngonn nje-kəy nayn mə k̄ay t̄ kê ndɔ tɔyn. ³⁶ Yeenn bba bbo, *Ngonn* ɔruse bbərə t̄ a, â teeje bbərə t̄ kê ddang tɔkɔrɔ njaa. ³⁷ M-gərə to ə-toje to njê kê gəl *Abaraham* t̄. A aw sangəje ddəw ta tɔləm, mba ə-ndikije t̄ kê tar læm ang. ³⁸ Əman, n̄n kê moo rɔ Bɔmje t̄ â maw pa tarê. A sese, n̄n kê bɔsese pa arəse â aw ddaje.» ³⁹ Dilêje t̄ nan: «Bɔjeje to *Abaraham*.» *Jeju* pa arəde nan: «Bbo ə-toje to ngann læ *Abaraham* a, maji karə ə-ddaje kula-dda læ *Abaraham*. ⁴⁰ A bbasinən, Əman kê m-to dəw kê m-pa tar kê tɔkɔrɔ kê moo ta *Lubba* t̄ marəse â aw sangəje ddəw ta tɔləm. *Abaraham* dda yeenn ang. ⁴¹ Sese, aw ddaje kula-dda læ bɔsese.» Dilêje t̄ nan: «N-to ngann kayaje ang, Bɔjeje k̄ara baa to *Lubba*.»

⁴² *Jeju* pa arəde nan: «Bbo *Lubba* to Bɔsese a, â ndikimje. Mba min rɔ *Lubba* t̄ bba m-ddee. Əman njaa m-

ddee kə dɔm baa ang, ne â nulam. ⁴³ Ə-gərəje kandə tar kə maw pa marəse nəənn ang mba ddi wa? Mba asəje ta koo tar ləm ang. ⁴⁴ Bɔsese to əsu le arə ə-ndikije ta dda nən kə bɔsese ndiki. N̄-to nje-tɔl dəwje kunn-kutu nən t̄ nu. Nar dɔ tar t̄ kə tɔkɔɔ ndɔ k̄ara ang, mba tar kə tɔkɔɔ to məê t̄ ang. Bbo naw nərə ngəm a, to tarje kə injə məê t̄ njaa â naw pa. Mba n̄-to nje-ngəm ddəm n̄-to bɔ ngəm ddəm. ⁴⁵ A əman, aw ndikije t̄ kə tar ləm ang, mba maw pa tar kə tɔkɔɔ. ⁴⁶ Horose t̄ nəənn, nan â, a kasə ta tɔjum to m-dda *majang* wa? Maw pa tar kə tɔkɔɔ a, ə-ndikije t̄ kə tar ləm ang mba ddi wa? ⁴⁷ Dəw kə to lə Lubba a, oo tarje lə Lubba. A sese, ooje tar lə Lubba ang, mba ə-toje to laa ang.»

Tar kə dɔ Jeju t̄ kə dɔ Abaraham t̄

⁴⁸ *Jiipije* ilaje Jeju t̄ nan: «Tar kə n-pa nan ə-to dəw kə *Samari* ngaâ *ndil kə maji ang* to məi t̄ le to kə dɔgɔlê njaa.» ⁴⁹ *Jeju* ilade t̄ nan: «*Ndil kə maji ang* goto məm t̄. Maw wal Bɔmje, a sese aw waləmje ang. ⁵⁰ Maw sangə karə dəwje pitimje ang. Marə dəw ee t̄ənn kə aw sangə karə dəwje pitimje ngaâ aw gangə sariya. ⁵¹ Tɔkɔɔ m-pa marəse, bbo dəw ngəm tar ləm a, n̄a koy ndɔ k̄ara ang.» ⁵² *Jiipije* pajə arəje Jeju nan: «Bbasinen n-gərə ngaa, *ndil kə maji ang* to məi t̄. *Abaraham* oy, *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba oyje tɔ, a əi ə-pa nan: «Bbo dəw ngəm tar ləm a, n̄a koy ndɔ k̄ara ang wa?» ⁵³ Ə-to dəw kə ngəng uta bɔjeje *Abaraham* kə oy le wa? *Njê-kilaje mbər tar* lə Lubba oyje tɔ. A əi, a ta pa nan ə-to n̄an wa?» ⁵⁴ *Jeju* ilade t̄ nan: «Bbo əman njaa maw piti rɔm a, piti rɔ ləm a to nən k̄ara ang. Bɔmje â aw pitim, ne kə ə-paje nan n̄-to Lubba ləse le. ⁵⁵ A ə-gərəje Lubba le ang, əman m-gərə. Bbo m-pa nan m-gərə ang a, m̄a to nje-ngəm tokə sese. A m-gərə arə maw ngəm tarje laa. ⁵⁶ Bɔsese *Abaraham* əjə ndɔ kə m̄a ddee nən a, dda rɔ-nəəl nya. Noo ndɔ le arə rɔê nəəle nya.» ⁵⁷ *Jiipije* pajə arəje Jeju nan: «Bbali dɔmin ang bbay, a ə-pa nan oo *Abaraham* wa?» ⁵⁸ *Jeju* ilade t̄ nan: «Tɔkɔɔ m-pa marəse, kete bba karə *Abaraham* to, Əman, M-to mban.»

⁵⁹ Yeenn ngaâ dotoje ərje ta tilê nən tɔlê, a *Jeju* iya rɔê ngaâ tee *kəy-polo Lubba* t̄ dɔu.

Jeju aji nje-kəm-tɔ arə oo lo

9 Kar t̄ kə Jeju aw nja ddəw-boð a, oo marə dəw kə duje to nje-kəm-tɔ. ² *Njê-njaje goe* t̄ dujeje nan: «Nje-nən-tɔju, *majang* le n̄an bba dda arə duje to nje-kəm-tɔ wa? *Majang* laa njaa wase *majang* lə njê-kujeje wa?» ³ *Jeju* ilade t̄ nan: «Duje to nje-kəm-tɔ mba *majang* laa njaa ang ddəm mba *majang* lə njê-kujeje ang ddəm. A n̄ənn to bba karə dəwje ooje kula kə Lubba a ta dda rɔê t̄. ⁴ Kar nayn baa bbay â, maji karə n-ddaje kula lə dəw kə ulam. Mba til aw ddee arə dəw

a kasə dda kula ang. ⁵ Kar t̄ nəənn kə m-nayn duninya t̄ bbay le, m-to lo-karə kə duninya t̄.»

⁶ Go tar t̄ənn le a, Jeju ti wənərə nangê ngaâ dda arə to bərə ngaâ ratə kəm nje-kəm-tɔ t̄ le. ⁷ Goe t̄ a, n̄-pa narə nje-kəm-tɔ le nan: «Aw toko kəmi maann t̄ kə Silowe.» Silowe le kandê nan: «Ngonn nje-kula.» Nje-kəm-tɔ le aw toko kəmê maann t̄ le ngaâ təl a, oo lo.

⁸ Njê-niinn-kəy marêje kə dəwje kə aw ooeje lo nən-kɔy t̄ le pajə nan: «Ne kə ləw nisi naw kɔy nən le a nəənn ang wa?» ⁹ Marêje pajə nan: «Ne njaa.» A marêje pajə nan: «Ne ang, dəw kə unda rɔê â nəənn.» A dəw le pa nan: «Əman njaa â nəənn.» ¹⁰ Yeenn ngaâ n̄-dujeje nan: «Kəmi le t̄əyn tokə baänn wa?» ¹¹ Nilade t̄ nan: «Dingaw kə daw bbarê nan *Jeju* le â dda bərə ratə kəm'm t̄ ngaâ pa arəm nan maw toko kəm maann t̄ kə Silowe. Yeenn bba, maw toko kəm'm le kə t̄, a bbasinən moo lo ngaa.» ¹² Dəwje le dujeje nan: «Dingaw le ee dda wa?» Nilade t̄ nan: «M-gərə ang.»

Parijinyeje dujeje tar nje-kəm-tɔ kə kəmê t̄əyn le

¹³ Dəwje awje kə dəw kə ləw to nje-kəm-tɔ le rɔ *Parijinyeje* t̄. ¹⁴ Nɔɔ kə *Jeju* dda bərə ratə kəm nje-kəm-tɔ t̄ arə kəmê t̄əyn le to *ndɔ-kuwa-rɔ* lə Jiipije. ¹⁵ Yeenn bba, *Parijinyeje* kara dujeje dəw le nan: «Ddi â dda nən bba bbasinən aw oo lo wa?» Dəw le pa arəde nan: «N̄-ratə bərə kəm'm t̄ ngaâ maw toko kəm'm a, bbasinən moo lo ngaa.» ¹⁶ Marə *Parijinyeje* pajə nan: «Dəw kə dda nən nəənn in rɔ Lubba t̄ ang, mba n̄-bbəəl *ndɔ-kuwa-rɔ* ang.» A marêje pajə nan: «Dəw kə to nje-nən-dda kə maji ang a kasə dda nən-mərije kə be tokə baänn wa?»

Tin-naan to horo *Parijinyeje* t̄ le.

¹⁷ Yeenn ngaâ n̄-təl n̄-dujeje dəw kə kəmê tɔ ləw le bbay nan: «A əi, tar ddi â ə-pa dɔ dəw t̄ kə dda arə oo lo le wa?» Nilade t̄ nan: «N̄-to *nje-kila mbər tar* lə Lubba.»

¹⁸ Njê-kɔn dɔ *Jiipije* mbətəje ta ndiki t̄ to dəw le to nje-kəm-tɔ ləw bba bbasinən aw oo lo. Mba yeenn bba n̄-bbarje njê-kujeje ¹⁹ ngaâ n̄-dujude nan: «Ngonnse â nəənn wa? Ə-paje nan duje to nje-kəm-tɔ wa? Dda tokə baänn bba bbasinən naw noo lo wa?» ²⁰ Njê-kujeje le ilajede t̄ nan: «N-gərə to ngonnje njaa â nəənn. Juje to nje-kəm-tɔ njaa. ²¹ A nən kə dda bba naw noo lo bbasinən le, n-gərə ang. N-gərə dəw kə dda bba kəmê le t̄əyn ang. Nasə dingaw ngaa, ə-dujeje a, ne njaa n̄a pa karəse.» ²² N̄-paje baann mba n̄-bbəəlje njê-konje dɔ *Jiipije*. Mba dooje ta naan ta bbo dəw njaa pa kə ddaka nan Jeju to *Mesi* a, tubba dəw le kəy mbɔn-naan t̄ ləde kə ddang. ²³ Mba yeenn bba njê-kujeje nje-kəm-tɔ le pajə nan: «Nasə dingaw ngaa, ə-dujeje.»

²⁴ Yeenn ngaâ *Parijinyeje* le təl bbarje nje-kəm-tɔ kə təl oo lo le ngaâ pajə arêje nan: «Dɔu gaji Lubba. Jeje,

n-gərə to dæw kê dda arə oo lo le to nje-nên-dda kê maji ang.»²⁵ Dæw le ilade tē nan: «N̄-to nje-nên-dda kê maji ang kara m-gərə ang. A n̄n k̄ara kê m-gərə, m-to nje-kəm-tɔ ləw, a bbasinən nəənn moo lo.»²⁶ N̄-dujeje nan: «Ddi a n̄-dda səi wa? N̄-dda tokə baān bba kəmi le təəyn wa?»²⁷ Nilade tē nan: «M-pa marəse mban, a ə-ndikije tē ang. Ə-ndikije karə m-təl m-pa bbay mba ddi wa? Ə-ndikije ta ddee to *njê-njaje goe tē tɔ wa?*»

²⁸ Yeenn ngaā n̄-tajêje nan: «Əi â ə-to *nje-nja goe tē*. Jeje, n-to njê-njaje go *Mɔyijə* tē.²⁹ Jeje, n-gərə to Lubba pa tar kə *Mɔyijə*. A dæw nəənn, n-gərə lo kê nin tē bba n̄-ddee ang.»³⁰ Dæw le ilade tē nan: «N̄n kê dum dɔm le â nəənn. N̄-dda narə kəm'm təəyn, a ə-gərəje lo kê nin tē bba n̄-ddee ang wa?»³¹ N-gərə to njê-nên-ddaje kê maji ang, Lubba aw oo ndu nɔn ləde ang njaa. A naw noo ndu nɔn lə dæw kê aw oo tēē ngaā aw dda n̄n kê m̄ē ndiki.³² Joo nan marə dæw təəyn kəm dæw kê duje to nje-kəm-tɔ ndɔ k̄ara ang.³³ Bbo dæw nəənn in rɔ Lubba tē ang a, n̄ kasə dda n̄n k̄ara ang.»³⁴ Par-ijinyeje le ilêje tē nan: «Duji m̄ *majang* tē ngaā ə-tɔku m̄æ tē. A ə-ndiki ta tɔjuje n̄n wa?» Yeenn ngaā n̄-tub- b̄je kəy-mbɔ-naan tē le.

Njê-kəm-tɔje kê tɔkɔɔ

³⁵ *Jeju* oo nan Parijinyeje tubbaje dæw kê kəm̄ təəyn le kəy mbɔn-naan tē ləde. Naw ninḡē ngaā n̄-duje nan: «Oo m̄i tē kə *Ngonn lə dæw wa?*»³⁶ Dæw le ilê tē nan: «*Əbbə-dæwje*, *Ngonn lə dæw le to n̄n bba karə moo m̄m tē saa wa?*»³⁷ *Jeju* pa ar̄ē nan: «Ooe mban. Ne â naw pa səi tar nəənn.»³⁸ Yeenn ngaā dingaw le pa nan: «*Əbbə-dæwje*, moo m̄m tē.» Ngaā n̄su m̄əkəjə- gɔl̄ē nɔn *Jeju* tē le.

³⁹ *Goe tē a, Jeju* pa nan: «M-ddee dɔ nangə tē nəənn ta gangə sariya, yeenn bba karə dæwje kê ooje lo ang, ooje lo ngaā ta karə dæwje kê aw ooje lo, ooje lo ang ngaā.»⁴⁰ Marə *Parijinyeje* kê eeje t̄əənn le ooje tar lə *Jeju* le ngaā dujeje nan: «Jeje kara n-to njê-kəm-tɔje tɔ wa?»⁴¹ *Jeju* ilade tē nan: «Bbo ə-toje to njê-kəm-tɔje a, â ddaje *majang* ang. A bbasinən, ə-paje nan: «Jaw joo lo» a ə-naynje m̄ *majang* tē.»

Jeju to nje-ngəm n̄n-kuulje kê maji

10 *Jeju* pa nan: «Tɔkɔɔ njaa m-pa marəse, dæw kê andə kə ta-ddəw dɔ batəje tē ang, a aal dɔ singa lo tē kê dang bba andə n̄n, to nje-bboko ddəm nje- taa n̄n lə dæwje kə singa ddəm.² A dæw kê andə kə ta- ddəw m̄ singa tē to nje-ngəm batəje le njaa.³ Nje- ngəm ta-ddəw ɔru tēē ar̄ē ngaā batəje ooje ndue. N̄- bbar batəje laa kə ride k̄ara k̄ara ngaā n̄-tee kə de dda- ka.⁴ Kar tē kê n̄-tee kə de ddaka tɔyn a, n̄ru n̄nde ngaā batəje laa le unnje goe, mba n̄-gərəje ndue.⁵ D̄a kunnje go dæw kê dang ndɔ k̄ara ang. Kayn â d̄a kaynje

dæw le kaw ddəw əw, mba n̄-gərəje ndu dæwje kê dang ang.»

⁶ *Jeju* pa gusu-tar nəənn, a dæwje kê aw ooje tar laa le gərəje n̄n kê naw pa le ang.

⁷ *Jeju* təl pa bbay nan: «Tɔkɔɔ njaa, m-pa marəse: M- to ta-ddəw singa lə batəje.⁸ Dæwje tɔyn kê ddeeje kete arəm toje to njê-bbokoje ddəm njê-taaje n̄n lə dæwje kə singa ddəm. A batəje le ooje tade ang.⁹ M-to ta- ddəw. Dæw kê andə kə ta-ddəw kê to əman le a, a kinga kaji. N̄a kandə, n̄a tee ngaā n̄a kinga n̄n-kusa.¹⁰ Nje-bboko ddee mba bboko n̄n, mba tɔl n̄n, mba tuju n̄n njaa a bbaȳ. A əman, m-ddee ta karə dæwje ingaje təbbə tokə banya uta d̄ē.

¹¹ «Əman, m-to nje-ngəm n̄n-kuulje kê maji. Nje- ngəm n̄n-kuulje kê maji ila r̄ē k̄r̄ɔ mba batəje laa.

¹² A dæw kê to nje-ngəm n̄n-kuul ang, aw dda to kula nar̄ē, mba batəje le toje to laa ang. Bbo noo ənjakəm- n- jar aw ddee a, n̄-tusude ninyade a nayn. Ənjakəm- n- jar le uwa mar̄je ngaā kəseje aynje k̄ara k̄ara.¹³ Dæw kê aw dda to kula-nar̄ē le, tar lə batəje le ɔn ang.

¹⁴ Əman, m-to nje-ngəm n̄n-kuul kê maji, m-gərə batəje ləm ngaā batəje ləm gərəmje,¹⁵ tokə Bɔ gərəm ngaā m-gərə Bɔ tɔ le. Munn təbbə ləm marə mba batə- je ləm.¹⁶ Marə batəje ləm toje bbay kê eeje m̄ singa tē nəənn ang. Dede kara, to tar ləm ta ddee kə de. D̄a kooje ndum. Baann bba kusu batəje a to k̄ara baa ngaā nje-ngəmde a to k̄ara baa tɔ.

¹⁷ «Bɔ ndikim, mba munn təbbə ləm marə bba ta təl kinga təbbə le guku.¹⁸ Dæw k̄ara ɔru təbbə ləm jim tē kə singa ang, əman njaa marə kê m̄-ndiki ləm. Masə ta karə təbbə ləm ngaā masə ta təl kinga. Yeenn to ndu kê Bɔ unn arəm.»

¹⁹ *Jiipije* təl tinje naan ɔju dɔ tarje kê *Jeju* pa nəənn le.²⁰ Mar̄je nya horode tē paje nan: «*Ndil kê maji ang* isi m̄ē tē. Wooy ddeē. Aw ooje tar laa mba ddi wa?»²¹ A mar̄je paje nan: «Dæw kê *ndil kê maji ang* isi m̄ē tē pa tar tokə be ang. *Ndil kê maji ang* asə ta dda karə kəm dæw kê tɔ təəyn wa?»

Marə dæwje mbətəje Jeju

²² Jerujalem tē, daw ddaje kusu kunn kəy-polo karə Lubba †. To dɔ n̄yn-kul.²³ *Jeju* aw nja lo tē kê daw bbar nan: «baranda lə Salomɔn» m̄ *kəy-polo Lubba* tē.²⁴ *Ji- ipije* gukeje ngaā dujeje nan: «Â karə wurje ar taar baann ndərəng ndɔ tē kê dda wa? Bbo ə-to *Mesi* le a, ə-pa kə ddaka arəje joo.»²⁵ *Jeju* ilade tē nan: «M-pa marəse mban, a ə-ndikije tē kə tar ləm le ang. N̄nje kê maw dda kə ri Bɔmje ɔruje naji ləm.²⁶ A ooje m̄se tē ang, mba eeje horo batəje tē ləm ang.²⁷ Batəje ləm ooje ndum. Əman, m-gərəde ngaā dunnje gom.

²⁸ Marəde təbbə kê to kə ndɔ kə ndɔ, d̄a koyje ndɔ k̄ara

† To kusu kole m̄ dɔ ndɔ tē kê dunn n̄n kəy-polo darə Lubba m̄ bbal 164 tē kete bba karə duju *Jeju*.

ang ddəm dəw kâra a kɔrude jim t̄ ang ddəm. ²⁹ Bɔm-je k̄ arəmde bo uta tɔyn. Dəw kâra a kasə kɔrude ji Bɔ t̄ ang. ³⁰ Əman kə Bɔmje, n-to dəwje k̄ kâra baa.»

³¹ *Jiipije* təlje otoje ər ta tila n̄n Jeju t̄l̄. ³² *Jeju* pa arəde nan: «M-dda n̄nje k̄ maji nya k̄ injə rɔ Bɔmje t̄ marə ooje. A horo n̄nje t̄ənn, ye k̄ dda bba ə-ndikije ta tilam kə ər t̄ləm mbəē wa?» ³³ *Jiipije* le il̄je t̄ nan: «N̄n k̄ maji â n-ndiki ta tilai kə ər t̄li mbəē ang. Taji k̄ ə-taji Lubba â n-ndiki ta tilai mbəē. Ə-to dəw, a ə-dda rɔi to Lubba.» ³⁴ *Jeju* ilade t̄ nan: «N̄-dda Makəturu-Ndu t̄ ləse nan Lubba pa nan: «Ə-toje to lubbaje.» ³⁵ Dəw kâra asə kɔru marə tar k̄ Makəturu-Ndu t̄ ang. A Makəturu-Ndu t̄ənn, dəwje k̄ Lubba aw pa tar arəde â naw bbarde to lubbaje. ³⁶ A əman k̄ Bɔ *undam dang* ngaâ ulam dɔ nangə t̄, m-pa nan m-to Ngonn lə Lubba a, mba ddi bba ə-paje nan maw tu-ju ri Lubba wa?» ³⁷ Bbo m-dda kulaje lə Bɔmje ang a, maji karə ə-ndikije t̄ kə tar ləm ang. ³⁸ A bbo maw dda kulaje le, a bbo ə-ndikije t̄ kə tar ləm ang kara, maji karə kulaje le ə-ndikije t̄. Yeenn bba a gərəje kə majē to, əman kə Bɔ, n-to dəwje k̄ kâra baa.» ³⁹ *Jiipije* sangəje ddəw ta kuwē bbay, a n̄-tee mə jide t̄ nayn. ⁴⁰ *Jeju* təl aw tura Jurden t̄, lo t̄ k̄ *Jan* dda *batəm* dəwje t̄ kə t̄ le ngaâ nayn t̄ənn. ⁴¹ Dəwje tokə banya ddeeje rɔē t̄ ngaâ paje nan: «*Jan* dda marə n̄n-mɔri kâra ang. A tar tɔyn k̄ n̄-pa dɔ dingaw t̄ n̄ənn to tar k̄ t̄kɔrɔ.» ⁴² Lo t̄ənn, dəwje nya ooje mæde t̄ kə Jeju.

Tar yo lə Lajar

11 Marə dingaw k̄ ria nan Lajar, rɔē toe. Nee Betani, bbe t̄ k̄ *Mari* de kə ngokɔn Martə disije t̄. ² *Mari* le â ungu yambo gɔl *əbbə-dəwje* t̄ ngaâ bɔru gɔl̄ kə biin-dɔē le. Lajar k̄ ngokɔn *Mari* le â rɔē toe. ³ Ngakɔn-nann̄ ulaje arəje Jeju nan: «*əbbə-dəwje*, rɔ nami le toe.» ⁴ *Jeju* oo tar le a, pa nan: «Rɔ-to lə Lajar to rɔ-to k̄ n̄ koy n̄n ang. A to n̄n-kɔsu gaji Lubba. Ddawe t̄ bba dəwje a kɔsuje gaji Ngonn lə Lubba.» ⁵ *Jeju* ndiki Martə de kə ngokɔn k̄ den̄n ddəm Lajar ddəm. ⁶ Noo nan rɔ Lajar toe, a n̄-təl n̄-nayn ndɔ joo lo t̄ k̄ nee t̄ le bbay. ⁷ Goe t̄ a, n̄-pa narə *njê-njaje goe* t̄ nan: «Maji karə n-təlje jawje nangə t̄ k̄ Jude.» ⁸ *Njê-njaje goe* t̄ le il̄je t̄ nan: «Nje-n̄n-tɔju, bbasinen bbay â *Jiipije* k̄ nu sangəje ddəw ta tilai kə ər t̄li, a ə-ndiki ta təl kaw bbay wa?» ⁹ *Jeju* ilade t̄ nan: «Kə əndɔɔ ndərəng lo-kul, gɔl kar ee dɔku gire joo ang wa? Bbo dəw nja karā a, n̄ tuka gɔl̄ ang, mba lo arə kəmē t̄ yərərə. ¹⁰ A bbo dəw nja til t̄ a, n̄ tuka gɔl̄, mba lo ndul kəmē t̄.» ¹¹ Go tar t̄ k̄ Jeju pa baann a, təl pa arəde nan: «Namje Lajar tibbi mban. A mā kaw ndole.» ¹² *Njê-njaje goe* t̄ le il̄je t̄ nan: «*əbbə-dəwje*, bbo n̄-tibbi a, n̄ kaji.» ¹³ *Jeju* aw pa tar yo lə Lajar le, a njê-njaje goe t̄ le əjəje to, tar bbi k̄ baa â naw pa. ¹⁴ Yeenn ngaâ *Jeju* pa arəde kə ddaka nan: «Lajar oy mban. ¹⁵ A

rɔm n̄ələm nya mbase, mba mee nunn ang. Baann bba â kooje mæse t̄ səm. A jawje rɔ Lajar t̄ le.»

¹⁶ Yeenn ngaâ Toma k̄ daw bbarē nan «Ndunga» pa arə kəsə njê-njaje go Jeju t̄ nan: «Jeje kara, jawje ta joyje kə Jeju tɔ.»

Jeju to nje-karə təbbə

¹⁷ *Jeju* tee Betani a, oo nan dila niinn Lajar buwa-yo t̄ dda ndɔ sɔ nga. ¹⁸ Betani le to ngɔsi baa kə Jerujalem asə n̄n k̄ kilometere mota. ¹⁹ Mba yeenn bba, *Jiipije* nya ddeeje rɔ Martə de kə *Mari* t̄, ta wul mæde go yo t̄ lə ngokɔnde le. ²⁰ Martə oo nan *Jeju* aw ddee ngaâ in aw tila kəmē. A *Mari* nayn aw isi k̄y. ²¹ Martə pa arə *Jeju* nan: «*əbbə-dəwje*, bbo ee n̄ənn kete a, ngokɔn'm a koy ang. ²² A bbasinen n̄ənn njaa kara, m-gərə to n̄n tɔyn k̄ ə-duju Lubba a, n̄ kari.» ²³ *Jeju* pa arē nan: «Ngokɔin k̄ oy le a ndol.» ²⁴ Martə il̄ t̄ nan: «M-gərə to dduu ndɔ a, n̄ ndol ndɔ kin t̄ lə dəwje k̄ oyje.» ²⁵ *Jeju* pa arē nan: «M-to ndol lə dəwje k̄ oyje ddəm m-to təbbə ddəm. Dəw k̄ unn mæē arəm a, le noy kara n̄ kisi kəm baa. ²⁶ Dəw k̄ isi kəm baa ngaâ unn mæē arəm, a koy ndɔ kâra ang. Oo məi t̄ kə tar n̄ənn wa?» ²⁷ Martə il̄ t̄ nan: «Baann njaa, *əbbə-dəwje*, moo məm t̄ to ə-to *Mesi*, Ngonn lə Lubba, ne k̄ n̄-ddee dɔ nangə t̄ le.»

Jeju nɔn

²⁸ Go tar t̄ənn a, Martə aw bbar ngokɔn *Mari* ngaâ pa arē hɔy baa nan: «Nje-n̄n-tɔju le ee n̄ənn, naw bbari.» ²⁹ *Mari* oo tar le a, in taar kə ngɔru ngaâ aw rɔ Jeju t̄ le. ³⁰ Mba *Jeju* nayn andə mə bbe t̄ le ang bbay. N̄-nayn lo t̄ k̄ Martə ingē t̄ le. ³¹ *Jiipije* k̄ isije kə *Mari* mə kəy t̄ aw wulje mæē le ooje *Mari* k̄ tee kə ngɔru le a, dɔruje goe. Dəjəje to naw kə ta buwa-yo t̄ ta nɔn. ³² *Mari* le aw tee lo t̄ k̄ *Jeju* ee t̄ le ngaâ ooe a, oso nɔn gɔl̄ t̄ pa arē nan: «*əbbə-dəwje*, bbo le to ee n̄ənn a, ngokɔn'm a koy ang.» ³³ *Jeju* oo *Mari* kə *Jiipije* k̄ ddeeje saa k̄ daw nɔnje le a, rɔu singē ddəm rɔē n̄əle ang ddəm. ³⁴ N̄-dujude nan: «Il̄je dda wa?» Dəwje le il̄je t̄ nan: «*əbbə-dəwje*, ə-ddee oo.» ³⁵ *Jeju* uru dɔ nɔn t̄. ³⁶ Yeenn ngaâ *Jiipije* paje nan: «Ooje! N̄-ndiki Lajar nya.» ³⁷ A marēje paje nan: «Ne k̄ n̄-dda narə kəm nje-kəm-tɔ t̄əyn le, nasə ta dda karə Lajar nayn kəm baa ang wa?»

Jeju ndol Lajar

³⁸ Ndo dda *Jeju* le bbay ngaâ aw buwa-yo t̄ le. To marə buja k̄ dutu t̄ē kə t̄kə ər. ³⁹ *Jeju* pa arəde nan: «Ruje ər le kə ddang.» Martə kɔn-nann nje-gotoje le pa arə *Jeju* nan: «*əbbə-dəwje*, naw nətə nga, mba ndɔ sɔ laa ngaâ â n̄ənn.» ⁴⁰ A *Jeju* il̄ t̄ nan: «M-pa mari kete m-pa nan: Bbo oo məi t̄ a, â koo piti lə Lubba.» ⁴¹ Yeenn ngaâ dɔru ər le kə ddang. A *Jeju* unn

kamê aa lo kə darâ ngaâ pa nan: «Bɔy, mari wooyo mba ilam tar tē mban. ⁴² M-gərə to aw ilam tar tē kə ndɔ tɔyn njaa. A maw pa tar nəənn mba dəwje kə gukumje nəənn. Baann bba karə dooje mæde tē to əi â ulam.» ⁴³ Go tar tēənn a, nuru əkii kə taar nan: «Lajar ə-tee.» ⁴⁴ Lajar kə oy le tee, ɔlɛje kə jiaje tokə tɔ kə ta-kubbu ddəm kamê tokə kiri kə ta-kubbu ddəm. Yeenn ngaâ *Jeju* pa nan: «Ə-tuteje bbo inyêje arəje naw.»

⁴⁵ Marə *Jiipije* nya kə ddeeje rɔ *Mari* tē ngaâ ooje nēn kə *Jeju* dda le ooje mæde tē kə *Jeju*. ⁴⁶ A marêje horode tē aw ingaje *Parijinyeje*, ɔruje gəl nēn kə *Jeju* dda le aræde. ⁴⁷ Yeenn ngaâ mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *Parijinyeje* bbarje kəsə njê-gangəje sariya læde ngaâ pajə nan: «Ddi â ja ddaje wa? Dingaw nəənn dda nēn-mɔrije nya. ⁴⁸ Bbo jinyêje jarə naw nēn bbay bbay a, dəwje tɔyn a kooje mæde tē saa ngaâ njê-kɔn-bbeje kə *Rɔm* a kinje, dā tujuje *kəy-polo Lubba* ləje ddəm dā karə gəlje tunga ddəm.» ⁴⁹ Marə dəw kâra horode tē, kə ria nan Kayipi, n-to tɔkə *nje-polo Lubba* bbalê tēənn, n-pa naræde nan: «Ə-gərəje nēn kâra ang. ⁵⁰ Uwaje dɔse ooje bba. To maji nya karə dəw kâra be oy mba kəsə dəwje. Baann bba karə gəlje tɔyn njaa tunga ang.» ⁵¹ Tar kə Kayipi pa le to tar kə in mæ tē njaa ang. Mba bbalê tēənn, n-to tɔkə *nje-polo Lubba*. To tar yo kə *Jeju* a koy ɔju dɔ gəl-dəwje kə toje to *Jiipije* â nila mbære. ⁵² Nā koy mbade kə karæde baa ang. Nā koy mba mbɔn ngann lə *Lubba* kə sarenje naan kâra kâra, karə n-ddeeje to dəwje kə kâra baa.

⁵³ Ndɔ tēənn njaa, njê-kɔnje dɔ *Jiipije* unnje ndude ta karə n-tɔl *Jeju*. ⁵⁴ Mba yeenn bba, *Jeju* nja horo *Jiipije* tē dɔ kəmde tē tɔyn ang ngaa. A naw nangə tē kə to ngɔsi baa kə dɔ dila-lo, bbe tē kə daw bbar nan Eparayim ngaâ n-nayn tēənn kə *njê-njaje goe* tē.

⁵⁵ Ndɔ kusu *Pakə* lə *Jiipije* ddee ngɔsi baa ngaa arə dəwje nya awje Jerujalem ta karə *nên-polo Lubba*, mba toko nēn-yərəw læde kete bba karə ndɔ le asə. ⁵⁶ Daw sangəje *Jeju*. Kar kə deeje *kəy-polo Lubba* tē a, n-paje darə naan nan: «Kəjə ləse tokə baänn wa? Nā ddee kusu tē le ang wa?» ⁵⁷ Kete njaa kara, mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *Parijinyeje* unnje ndu nan, dəw kə oo lo kə *Jeju* ee tē a, pa aræde arə duwêje.

Mari ungu yambo ɔl *Jeju* tē

12 Nayn ndɔ misan karə ndɔ *Pakə* asə a, *Jeju* aw Betani bbe lə Lajar kə oy bba n-ndole le. ² N-dda nēn-kusa darə *Jeju* lo tēənn. Martə â aw kə nēn-kusa le. Lajar ee horo dəwje tē kə isije ta nēn-kusa tē kə *Jeju* le. ³ *Mari* unn yambo kə gatê ngəng nya, kə n-dda kə nēn kə ria nan nar. Yambo le uwa kar ku. Nungu ɔl *Jeju* tē ngaâ n-bɔru kə biin-dɔê. Bayn yambo le taa mə kəy le tɔyn. ⁴ Marə *nje-nja go* *Jeju* tē kə ria nan Judas Iskariyotə kə a kila *Jeju* ji dəwje tē le pa nan: ⁵ «Mba ddi bba n-labbə yambo nəənn kandə narɛ kɔr mota n-

kayn narê njê-ndooje ang wa?» ⁶ N-pa tar baann mba to kəm-to-ndoo lə njê-ndooje â naw noo ang. N-pa baann mba n-to nje-bboko. Ne â naw ngəm bbɔl narɛ arə naw bboko marə narəje kə daw dungu mæ tē le. ⁷ A *Jeju* pa nan: «Inyê ddekeke! N-dda nēenn kete ta nginan nēn ndɔ kə dā kilam mə buwa-yo tē. ⁸ Njê-ndooje a naynje kə se kə ndɔ tɔyn. A əman, mâ nayn kə se kə ndɔ tɔyn ang.»

Dəwje unguje tar mə naan tē ta tɔl Lajar

⁹ *Jiipije* tokə banya ooje nan *Jeju* ee Betani. A dəwje Betani le mba *Jeju* kə karê ang. Dawje ta koo Lajar kə oy bba *Jeju* ndole le tɔ. ¹⁰ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* unnje ndude ta tɔl Lajar le tɔ, ¹¹ mba *Jiipije* nya inyaje gode ɔju dɔê ngaâ ooje mæde tē kə *Jeju*.

Kandə lə *Jeju* Jerujalem

¹² Lo-karê a, dəwje kə banya kə ddeeje Jerujalem mba kusu *Pakə* le ooje nan *Jeju* aw ddee kə Jerujalem.

¹³ Dede tɔyn njaa n-tije kam mburujə duwaje jide tē ngaâ dinje mə bbe tē le n-tilaje kəmê. Durujə əkii nan: «ɔɔsujə gəji *Lubba*! Maji karə *Lubba* bbar tar kə maji dɔ dəw tē kə ddee kə ri *Əbbə-dəwje*! N-to tɔkə mbay kə *Ijarayel*!» ¹⁴ *Jeju* inga marə ngonn kororo ngaâ aal isi dɔê tē tokə Makəturə lə *Lubba* kə pa nan:

¹⁵ «Ə-bbəljə ang, see dəwje kə tɔkə bbe tē kə *Sinyɔ*! Ooje, tɔkə mbay ləse aw ddee, nisi dɔ ngonn kororo tē.»

¹⁶ *Njê-njaje goe* tē gərəje gəl nēnjeenn le dɔngɔr ang. A kar kə *Jeju* inga piti ngaa bba doleje mæde dɔ tar tē kə Makəturə lə *Lubba* pa kete ɔju dɔê le. Dəwje ddaje nēenn le mbæê.

¹⁷ Dəwje tɔyn kə arje kə *Jeju* kar tē kə n-bbar Lajar buwa-yo tē narə ndol le aw pajə tarê arə dəwje. ¹⁸ Mba yeenn bba, dəwje kə banya tilaje kəmê mba dooje nan n-dda nēn-mɔri nəənn le. ¹⁹ Yeenn ngaâ *Parijinyeje* pajə horo naan tē nan: «Ooje, â kumanje nēn pin. Dəwje tɔyn kə duninya tē njaa ngaa â aw unnje goe.»

Marə gərəkəje ndikije ta koo *Jeju*

²⁰ Marə Gərəkəje eeje horo dəwje tē kə awje Jerujalem ta polo *Lubba* ndɔ kusu tē le. ²¹ N-ddeeje ngɔsi kə Pilipi dəw kə Betesayida nangə tē kə Galile ngaâ n-dujeje nan: «Əbbəjeje, n-ndiki ta koo *Jeju*.» ²² Pilipi le aw pa arə Andere ngaâ dawje joo kəm daw pajə darə *Jeju*. ²³ *Jeju* ilade tē nan: «Kar kə *Lubba* a piti nēn *Ngonn lə dəw* asə ngaa. ²⁴ Tɔkɔrɔ njaa, m-pa marəse, bbo kandə-ko kə to *ble* oso nangə ngaâ oy ang a, n-nayn to kandə *ble* kə kâra le njaa. A bbo noy a, nandə banya banya. ²⁵ Dəw kə ndiki təbbə laa a, təbbə laa le a nayn kə kɔrɔ. A dəw kə oo təbbə laa dɔ nangə tē nəənn to nēn ang, təbbə laa le a nayn kə lo-toe mba təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ. ²⁶ Bbo dəw ndiki ta dda kula ləm a,

maji karə nunn gom. Baann bba lo kê mee t̄a, nje-kula ləm a kee t̄a t̄. Bbo d̄aw aw dda kula ləm a, B̄omje a walê.»

Jeju pa tar koy laa

²⁷ «Bbasinen n̄ənn k̄əjə ləm to k̄ə dann̄a ang. A m̄a pa nan ddi wa? B̄oy ɔrum ta n̄ən k̄əm-to-ndoo t̄a k̄ə a ta ddee kar t̄a n̄ənn k̄ə ddang wa? A m-ddee mba yeenn le njaa. ²⁸ B̄oy, ɔsu gaji rii.»

Yeenn ngaâ marə ndu bbar mə dara t̄a nan: «M̄osu gaji rim mban ngaâ m̄a t̄əl k̄osu bbay.» ²⁹ D̄əwje k̄ə banya k̄ə eeje t̄əənn ngaâ ooje ndu le pajə nan: «To ndi â ndangə.» Marêje pajə nan: «Anj̄ə â pa saa tar.» ³⁰ A Jeju pa arəde nan: «Ndu n̄ənn le bbar mbase bbo mbam ang. ³¹ Kar gangə sariya d̄ə nangə t̄a n̄ənn asə ngaa. Bbasinen, d̄a tubba nje-k̄on d̄ə duninya n̄ənn k̄ə ddang. ³² A əman, bbo dunnum d̄ə nangə t̄a n̄ənn n̄-t̄om taar a, m̄a nd̄oru d̄əwje t̄əyn k̄ə r̄om t̄a.» ³³ Jeju pa tarjeenn ta t̄əju n̄ən yo k̄ə n̄a koy. ³⁴ D̄əwje k̄ə banya le ilêje t̄a nan: «Mak̄aturu-Ndu l̄əje pa nan Mesi a nayn k̄ə nd̄ə k̄ə nd̄ə. A əi, ə-pa nan maji karə dunn Ngonn l̄ə d̄əw n̄-t̄ə t̄a taar tokə baānn wa? Ngonn l̄ə d̄əw le to n̄an wa?» ³⁵ Jeju ilade t̄a nan: «Lo-karə nayn horose t̄a mba ḡəju kar bbay. Maji karə ə-njaje kar t̄a k̄ə lo-karə le nayn horose t̄a bbay, yeenn bba lo ndul a tee d̄əse t̄a busu ang. Mba d̄əw k̄ə aw nja lo ndul t̄a ḡərə lo k̄ə aw aw k̄ə t̄a ang. ³⁶ Kar k̄ə ə-naynje lo-karə t̄a bbay n̄ənn le, maji karə ooje məse t̄a k̄ə lo-karə le. Baann bba â ddeeje to d̄əwje k̄ə lo-karə t̄a.» Jeju pa tar arəde baann ngaâ ɔtu aw iya r̄ə d̄əw əw k̄ə de.

Jiipije ooje məde t̄a k̄ə Jeju ang

³⁷ Jeju dda n̄ən-m̄ərije nya njaa k̄əm d̄əwje t̄a le, a dooje məde t̄a saa ang. ³⁸ Baann bba, tar k̄ə Ejayi k̄ə to nje-kila mb̄ər tar l̄ə Lubba pa le ddee to tar k̄ə t̄ək̄ə. N̄-pa nan:

«Əbbə-d̄əwje, tar k̄ə n-pa le, n̄an bba ndiki t̄a wa? N̄an bba Əbbə-d̄əwje t̄əj̄ə singa-m̄əngu laa wa?»

³⁹ D̄əwje le a kooje məde t̄a ang mba ddi wa? Ejayi ɔru ḡəle nan:

⁴⁰ «Lubba dda arə k̄əmde oo lo ang.

N̄-dda narə məde k̄ət̄ərə, bba karə dooje lo ang, karə n̄-ḡərəje n̄ən ang, bba karə n̄-turu d̄əw l̄əde ang, ngaâ, karə Lubba ajide r̄ə-to t̄a l̄əde ang.»

⁴¹ Ejayi pa baann mba noo piti l̄ə Jeju ngaâ n̄-pa tar laa.

⁴² A marə nj̄ə-k̄on d̄ə Jiipije nya njaa kara ooje məde t̄a k̄ə Jeju. A n̄-ndikije ta pa k̄ə ddaka ang mba Pari-jinyeje a tubbade k̄əy m̄əɔn-naanje t̄a l̄əde. ⁴³ Mba n̄-ndikije nya karə d̄əwje â pitide uta karə Lubba â pitide.

Jeju to lo-karə

⁴⁴ Jeju pa k̄ə taar nan: «D̄əw k̄ə unn məê arəm a, to əman k̄ə karəm â nunn məê narəm ang. D̄əw k̄ə ulam â nunn məê narê t̄ə, ⁴⁵ d̄əw k̄ə oom a, oo d̄əw k̄ə ulam t̄ə. ⁴⁶ Əman, m-to lo-karə, m-ddee d̄ə nangə t̄a karə d̄əw k̄ə unn məê arəm a, nayn lo ndul t̄a ang.

⁴⁷ «Bbo d̄əw oo tarje ləm, â bbo n̄-dda n̄ən kula ang a, əman â m̄a gangə sariya d̄ə t̄a ang. Mba m-ddee ta kaji d̄əwje k̄ə d̄ə nangə t̄a, bbo m-ddee ta gangə sariya d̄əde t̄a ang. ⁴⁸ Bbo d̄əw mb̄ətəm ngaâ taa tar ləm ang a, d̄əutu nd̄ə t̄a, n̄ən k̄ə a gangə sariya d̄ə t̄a to tarje k̄ə m-pa â a gangəje sariya d̄ə t̄a. ⁴⁹ Mba tarje k̄ə maw pa injə tam t̄a njaa ang. To nduje k̄ə injə ta B̄omje t̄a k̄ə ulam. Ne njaa n̄-t̄əjum tar k̄ə m̄a pa ddəm n̄ən k̄ə m̄a t̄əju d̄əwje ddəm. ⁵⁰ A m-ḡərə to Ndu l̄ə Lubba to t̄əbbə k̄ə to k̄ə nd̄ə k̄ə nd̄ə. Yeenn a, tar k̄ə B̄oy pa arəm â maw pa.»

Jeju toko ḡəl nj̄ə-njaje goe t̄a

13 Nayn nd̄ə k̄əra karə kusu Pakə asə a, Jeju ḡərə to kar k̄ə n̄a kinya duninya n̄ənn ta kaw r̄ə B̄ə t̄a asə. Jeju ndiki d̄əwje laa k̄ə duninya t̄a n̄ənn le ngaâ ndikide nd̄ərang tee k̄ənyê t̄a. ² Jeju k̄ə nj̄ə-njaje goe t̄a disije ta n̄ən-kusa t̄a lo-kul t̄a. A əsu ula k̄əjə kila Jeju ji d̄əwje t̄a mə Judas t̄a k̄ə to ngonn l̄ə Sim̄on Iskariyotə tokə kete mban. ³ Jeju ḡərə to B̄ə inya n̄ən t̄əyn mə jia t̄a ngaâ nin r̄ə Lubba t̄a bba n̄-ddee arə n̄a t̄əl k̄ə r̄ə t̄a. ⁴ Nin ta n̄ən-kusa t̄a le nar taar, n̄oru kubbu k̄ə nula d̄ə marê t̄a ngaâ nunn marə kubbu n̄-t̄ə bb̄ərə t̄a. ⁵ Goe t̄a a, n̄-mb̄əl maann mə n̄ən t̄a ngaâ nunn kutu toko ḡəl nj̄ə-njaje goe t̄a ngaâ n̄-b̄oru ḡəldə le k̄ə kubbu k̄ə n̄-t̄ə bb̄ərə t̄a le. ⁶ N̄-tee d̄ə Sim̄on Piyer t̄a a, Sim̄on Piyer le pa arê nan: «Əbbə-d̄əwje, əi â, â toko ḡələm wa?» ⁷ Jeju ilê t̄a nan: «K̄ə bbasinen n̄ənn, ə-ḡərə n̄ən k̄ə maw dda n̄ənn ang, a â ḡərə bbay.» ⁸ Piyer pa arê nan: «Baann ang, â toko ḡələm nd̄ə k̄əra ang.» Jeju ilê t̄a nan: «Bbo m-toko ḡəli ang a, n̄ən k̄əra k̄ə â kinga s̄əm goto.» ⁹ Sim̄on Piyer pa arê nan: «Əbbə-d̄əwje, yeenn a ḡələm njaa ə-toko a bbayê ang, ə-toko jim ddəm d̄əm ddəm.» ¹⁰ Jeju ilê t̄a nan: «D̄əw k̄ə ndoko maann mban a ndiki ta toko r̄ə t̄əyn ang ngaa. Ḡəlê â n̄a toko ngaa. Mba r̄ə t̄əyn arə mban, ȳərəw k̄əra ɔr̄ə ang. Sese, n̄ən-ȳərəw ɔruse ang, a to sese t̄əyn ang.» ¹¹ Jeju ḡərə d̄əw k̄ə a ta kunn d̄ə t̄a le. Mba yeenn bba, n̄-pa nan: «Sese, n̄ən-ȳərəw ɔruse ang. A to sese t̄əyn ang.»

¹² N̄-toko ḡəldə t̄əyn ngaâ n̄-t̄əl nula kubbu laa le a, n̄-t̄əl nisi ta n̄ən-kusa t̄a le ngaâ n̄-dujude nan: «Ə-ḡərəje n̄ən k̄ə m-dda k̄ə se n̄ənn le wa? ¹³ Aw bb̄ərəmje Nje-n̄ən-t̄əju ddəm Əbbə-d̄əwje ddəm. Yeenn to k̄ə d̄əḡəlê, mba m-to Nje-n̄ən-t̄əju ddəm Əbbə-d̄əwje ddəm njaa. ¹⁴ Yeenn bba bbo, əman Nje-n̄ən-t̄əju ddəm Əbbə-d̄əwje ddəm m-toko ḡəlse a, to maji karə sese kara, ə-toko-

je gəl naan tɔ. ¹⁵ Mba to nêñ-kɔju-marê â m-dda m-tɔjuse karə sese kara ə-ddaje tokə m-dda kə se le tɔ.

¹⁶ Tɔkɔɔ m-pa marəse, dəw kə to bbərə ngəng uta əbbeye ang ddəm *nje-kaw-kula* ngəng uta dəw kə ulê ang ddəm. ¹⁷ Bbasinen, ə-gərəje nêñn le ngaa. Bbo ə-ddaje nêñn le a rɔ-nəəl to ləse.

¹⁸ «Maw pa nêñn ɔju dɔse tɔyn ang. M-gərə dəwje kə m-mbərəde. A maji karə tar kə Makəturu tē lə Lubba nəənn ddee to nêñ kə tɔkɔɔ. Tar le nan: «Dəw kə aw usa səm nêñ təl to nje-baan ləm.» ¹⁹ Bbasinen nəənn njaa m-pa marəse kete bba karə nêñ le tee. Baann bba karə ndɔ kə nêñ le tee a, â kooje məse tē to «M-to ne kə n-to.» ²⁰ Tɔkɔɔ m-pa marəse: Dəw kə taa dəw kə mulê kə rɔê tē, nayn to əman njaa n-taam kə rɔê tēənn. Ngaâ, dəw kə taam kə rɔê tē to dəw kə taa dəw kə ulam kə rɔê tē tɔ.»

Judas a kunn dɔ Jeju

²¹ Go tar tē kə *Jeju* pa le a, kəjə laa to kə dannâ ang ngaa n-pa kə ddaka nan: «Tɔkɔɔ njaa m-pa marəse, dəw kâra horose tē a kunn dɔm.» ²² *Njê-njaje go Jeju* tē le aaje kəm naan, a n-gərəje dəw kə naw pa nêñ tar le ang. ²³ Marə *nje-nja gojeju* tē kə *Jeju* ndike nya isi mbɔrê tē ngɔsi. ²⁴ Simɔn Piyer dda jia arê nan: «Ə-duje se nân bba naw pa tar laa wa?» ²⁵ Yeenn ngaa nje-nja *go Jeju* tē le ula dɔê kə rɔ *Jeju* tē le ngaa duje nan: «*əb-bə-dəwje*, nân wa?» ²⁶ *Jeju* ilê tē nan: «Dəw kə muku muru mɔru nêñ maann nayn marê a, to dəw le.» Yeenn ngaa *Jeju* uku muru ɔru nêñ maann nayn ngaa arə Judas kə to ngonn lə Simɔn Iskariyotə. ²⁷ Judas taa muru le a, *Satan* andə məê tē. *Jeju* pa arê nan: «Nêñ kə a ta dda le, ə-dda njangə.»

²⁸ A dəw kâra horode tē kə daw dusaje nêñ le gərə gəl nêñ kə *Jeju* pa nêñ saa tar baann le ang. ²⁹ Judas â aw ngəm bbɔl narə. Yeenn bba marêje nya əjəje to *Jeju* duje karə naw ndoko nêñje mba karə n-ddaje nêñ kusu. Wase ta karə naw narə nêñ njê-ndooje. ³⁰ Judas taa muru le ngaa njangə baa njaa a tee ddaka. Lo ndul ngaa.

Ndu kə siki

³¹ Kar kə Judas tee ddaka a, *Jeju* pa nan: «Bbasinen *Ngonn lə dəw* inga piti ngaa Lubba inga piti ddəw tē laa tɔ.» ³² [Lubba inga piti ddəw tē lə Ngonn] Yeenn a, Ngonn a kinga piti lə Lubba tɔ. Mbɔr ang baa a, nâ kinga piti le. ³³ Njê-buwa-njaje ləm kə m-ndikise nya, m-nayn kə se bbay mba gɔju kar baa ngaa. Â sangəm-je, a tokə m-pa marə *Jiipije* le, sese kara m-pa marəse bbasinen tɔ: Lo kə maw maw tē le, â kasəje ta kaw tē ang. ³⁴ Maw munn ndu kə siki marəse: Maji karə ə-ndikije naan. Əsese tɔyn ə-ndikije naan tokə əman m-ndikise. ³⁵ Bbo ə-ndikije naan a, dəwje tɔyn a gərəje to ə-toje to *njê-njaje gom* tē.

Piyer mayn pa nan n-gərə Jeju ang

³⁶ Simɔn Piyer pa arə *Jeju* nan: «*əbbə-dəwje*, aw aw kə dda wa?» *Jeju* ilê tē nan: «Asə ta kunn gom lo tē kə maw maw tē bbasinen nəənn ang. A marə ndɔ a, â kunn gom bbay.» ³⁷ Piyer duje nan: «*əbbə-dəwje*, mâ kasə ta kunn goi bbasinen nəənn ang mba ddi wa? M-to ngɔsi ta kila rɔm kɔrɔ mbai.» ³⁸ *Jeju* ilê tē nan: «Ə-to ngɔsi ta kila rɔi kɔrɔ mbam wa? Tɔkɔɔ njaa m-pa mari, kete bba karə kuran nɔn, â mayn gəl mota pa nan ə-gərəm ang.»

Jeju to ddəw kaw rɔ Bɔ tē

14 *Jeju* pa arə njê-njaje goe tē nan: «Əjəje tar ang. Ooje məse tē kə Lubba, ooje məse tē səm tɔ.

² Lo-to to nya mə kəy tē lə Bɔmje. Baann ang a, mâ pa karəse. Mba, maw ta dda lo karəse. ³ Bbo maw dda lo marəse a, mâ təl ddee kotose karə lo kə mee tē a, sese kara eeje tē tɔ. ⁴ Lo kə maw maw kə tē le ə-gərəje ddəw kə ta kaw nêñ tē.» ⁵ Toma pa arê nan: «*əbbə-dəwje*, n-gərə lo kə aw aw tē le ang. A ja gərə ddəwe tokə baânn wa?» ⁶ *Jeju* ilê tē nan: «M-to ddəw, m-to tar kə tɔkɔɔ, m-to təbbə. Dəw kâra a kasə tee rɔ Bɔ tē kə ddəw kə dang ang, ddəw tē ləm kâra baa. ⁷ Bbo ə-gərəmje a, â gərəje Bɔmje tɔ. Bbasinen nəənn ə-gərəje ngaa ooje mban.» ⁸ Pilipi pa arə *Jeju* nan: «*əbbə-dəw-je*, ə-tɔjuje Bɔ le, a yeenn njaa asə.» ⁹ *Jeju* ilê tē nan: «Pilipi, ləw baa kə mee kə se nəənn njaa, ə-nayn ə-gərəm ang bbay wa? Dəw kə oom a, oo Bɔ. A ə-pa nan m-tɔjuse Bɔ tokə baânn wa? ¹⁰ Oo məi tē kə tar nəənn ang wa? Mee mə Bɔ tē ngaa Bɔ ee məm tē. Tarje kə maw pa in rɔm tē njaa ang. Bɔ kə ee məm tē â aw dda kulajeenn. ¹¹ Bbo m-pa nan, mee mə Bɔ tē ngaa Bɔ ee məm tē a, maji karə ooje məse tē kə tar ləm. Bbo ooje məse tē səm ang kara ooje məse tē mba nêñje kə maw dda.

¹² «Tɔkɔɔ njaa m-pa marəse, dəw kə unn məê arəm a, a dda nêñje kə maw dda tɔ. Nâ dda nêñje kə utaje ləm bbay, mba maw maw kə rɔ Bɔ tē. ¹³ Nêñ tɔyn kə ə-dujuje kə rim a, mâ dda. Baann bba Bɔ a kinga piti ddəw tē lə Ngonn. ¹⁴ Bbo ə-dujuje nêñ kə rim a, mâ dda nêñ le.»

Bɔ a kula kə Ndil-mə-nda

¹⁵ «Bbo ə-ndikimje a, â ddaje nêñ kə turu nduje ləm. ¹⁶ Ngaâ, əman mâ duju Bɔ karə arəse marə Nje-kumanse kə a nayn kə se kə ndɔ tɔyn. ¹⁷ To *Ndil* tar kə tɔkɔɔ. Dəwje kə duninya tē nəənn asəje ta tēje mæde tē ang, mba dooje ang ddəm n-gərəje ang ddəm. A sese, ə-gərəje, mba nee mbɔrse tē ngaa nâ to məse tē kə ndɔ tɔyn.

¹⁸ «Mâ kinyase to ngann aalje ang, mâ təl ddee rɔse tē. ¹⁹ Kar nayn ngaji baa karə dəwje kə duninya tē

nænn oomje ang ngaa. A sese â koomje, mba misi kəm baa ngaâ sese kara â naynje kəm baa tɔ. ²⁰ Nduê t̄ænn le â gərəje to mee m̄ Bɔ t̄, sese kara eeje m̄m t̄ ngaâ əman mee m̄se t̄.

²¹ «Dəw k̄ gərə nduje ləm ngaâ aw ngəm a, to dəw k̄ ndikim. Dəw k̄ ndikim a, Bɔmje a ndike. Əman kara m̄ ndike ngaâ m̄ tɔju rɔm karê.» ²² Judə, k̄ to dang k̄ Judas Iskariyotə duju Jeju nan: «*Əbbə-dəwje*, â tɔju rɔi karəje a kinya dəwje k̄ duninya t̄ tokə baänn wa?»

²³ *Jeju* ilê t̄ nan: «Bbo dəw ndikim a, n̄ dda n̄n k̄ turu ndum. Bɔmje a ndike ngaâ əman je k̄ Bɔy ja kaw rɔê t̄, ja dda bbe rɔê t̄. ²⁴ Dəw k̄ ndikim ang a, n̄ dda n̄n k̄ turu ndum ang. Tar k̄ maw pa marəse nænn in rɔm t̄ ang. Tar le in rɔ Bɔ t̄ k̄ ulam. ²⁵ M-pa tar nænn marəse kar t̄ k̄ m-nayn n̄n k̄ se bbay.

²⁶ A Nje-kumanse k̄ to *Ndil-mə-nda* k̄ Bɔ a kulê k̄ rim le, ne â n̄ tɔjuse n̄n tɔyn ngaâ n̄ kole m̄se dɔ n̄nje t̄ tɔyn k̄ m-pa marəse.

²⁷ «Marəse m̄-wul-lɔm. M̄-wul-lɔm ləm njaa marəse. Marə m̄-wul-lɔm le nayn k̄se tokə m̄-wul-lɔm lə dəwje k̄ duninya t̄ ang. Əjəje tar ang ddəm arəje bbəəl ddase ang ddəm. ²⁸ M-pa marəse kete m-pa nan: Maw maw, a m̄ t̄l ddee rɔse t̄. Bbo ə-ndikimje a, â ddaje rɔ-nəəl mba maw maw k̄ rɔ Bɔ t̄, mba Bɔ utam. ²⁹ M-pa n̄njeenn marəse bbasinen, kete bba karə n̄njeenn le teeje. Karə bbo n̄njeenn le teeje a, ooje m̄se t̄. ³⁰ M̄ pa tar nya karəse ang ngaa. Mba nje-kɔn dɔ duninya nænn aw ddee. Nubba singa t̄n dɔm t̄ ang. ³¹ A n̄-ddee bba karə dəwje k̄ duninya t̄ nænn gərəje to m-ndiki Bɔ ngaâ maw dda n̄n k̄ Bɔ unn ndu arəm karə m-dda. Inje taar arə jtuje lo t̄ nænn.»

Jeju to kakə binyə k̄ tɔkɔrɔ

15 «Əman, m-to kakə *binyə* k̄ tɔkɔrɔ. A Bɔmje to nje-ndɔɔ *binyə* le. ² Barkəm-rɔje tɔyn k̄ toje rɔm t̄, a andəje ang, naw tuka k̄ ddang. A naw gangə dɔ barkəm-rɔje tɔyn k̄ aw andəje karə dandəje uta ye k̄ kete bbay. ³ N̄nje k̄ m-tɔjuse ddaje arə ə-ddeeje maji tɔyn mban. ⁴ Maji karə ə-naynje rɔm t̄ tokə əman m-nayn rɔse t̄ le. Bbo barkəm *binyə* nayn dɔ kakê t̄ ang a, n̄ kandə k̄ dɔ rɔê njaa ang. Ddəw k̄ara baa, bbo ə-naynje rɔm t̄ ang a, â kasəje ta kandə ang tɔ.

⁵ «Əman, m-to kakə *binyə*, a sese ə-toje to barkəmê-je. Dəw k̄ nayn rɔm t̄ ngaâ əman m-nayn rɔê t̄ a, a kandə nya. Mba bbo m-nayn rɔse t̄ ang a, n̄n k̄ara k̄ â kasəje ta dda goto. ⁶ Bbo dəw nayn rɔm t̄ ang a, d̄ kilê ddaka tokə barkəm *binyə* karə n̄-tutu. Ngaâ, d̄ ko-to kungu purô karə puru ɔn. ⁷ Bbo ə-naynje rɔm t̄ ngaâ tarje ləm naynje m̄se t̄ a, ə-dujuje n̄n tɔyn k̄ ə-ndikije a, â kingaje n̄n le. ⁸ N̄n k̄ a karə piti Bɔmje â nænn: Maji karə andəje kandə nya ngaâ ə-tɔjuje to ə-toje to *njê-njaje gom* t̄. ⁹ M-ndikise tokə Bɔmje

ndikim. Yeenn a, maji karə ə-naynje rɔm t̄, a m̄ nayn kaw ndikise. ¹⁰ Bbo ə-ngəmje nduje ləm a, m̄ nayn kaw ndikise. Ddəw k̄ara baa tokə m-ngəm nduje lə Bɔmje ngaâ nayn aw ndikim.

¹¹ «M-pa tar nænn marəse karə rɔ-nəəl k̄ minga le ingaje tɔ ngaâ ta karə rɔ-nəəl ləse asə loe. ¹² *Ndu* k̄ marəse â nænn: Maji karə ə-ndikije naan tokə m-ndikise. ¹³ Bbo dəw unn t̄bbə laa arə mba dəwje k̄ n̄-ndikide a, ndiki k̄ uta yeenn goto. ¹⁴ Bbo ə-ddaje n̄n k̄ munn ndu karə ə-ddaje a, yeenn tɔju to ə-toje to dəwje k̄ m-ndikide. ¹⁵ M-bbarse to njê-kulaje ang ngaa, mba nje-kula gərə n̄n k̄ əbbəje aw dda ang. Maw bbarse to dəwje k̄ m-ndikide, mba n̄n tɔyn k̄ Bɔmje pa arəm, m-pa marə ə-gərəje tɔ. ¹⁶ Əman â m-mbərəse bbo sese â ə-mbərəmje ang ngaâ mulase karə awje, ta andəje kandə. Ngaâ karə kandə ləse le nayn k̄ ləw. Baann bba n̄n tɔyn k̄ ə-dujuje Bɔ k̄ rim a, n̄ karəse. ¹⁷ N̄n k̄ m-dujuse, maji karə ə-ndikije naan.»

Dəwje mbətəje Jeju k̄ njê-njaje goe t̄

¹⁸ «Bbo dəwje k̄ duninya t̄ mbətəjese a, maji karə ə-gərəje to n̄-mbətəmje kete darəse. ¹⁹ Bbo ə-toje to dəwje k̄ duninya t̄ a, dəwje k̄ duninya t̄ a ndikijese, mba ə-toje to ləde. A ə-toje to dəwje k̄ duninya t̄ ang ngaâ m-mbərəse horo dəwje t̄ k̄ duninya t̄ nænn. Mba yeenn bba, dəwje k̄ duninya t̄ mbətəjese.

²⁰ Oleje m̄se dɔ tar t̄ k̄ m-pa marəse: Nje-kula uta əbbəje ang. Dəwje a kulaje kəmse ndoo t̄ ddəw k̄ara baa tokə dula kəm'm ndoo t̄. Dəwje a ddaje n̄n k̄ turu ndum ang, d̄ ddaje n̄n k̄ turu nduse ang tɔ.

²¹ «D̄ ddaje n̄njeenn tɔyn k̄ se mba rim, mba n̄-gərəje dəw k̄ ulam ang. ²² Bbo m-ddee ang ngaâ m-pa tar marəde ang a, tar *majang* a to dɔde t̄ ang. A bbasinen, n̄n k̄ d̄ kunn kɔru n̄n naji ləde goto ngaa. ²³ Dəw k̄ mbətəm a, mbətə Bɔmje tɔ. ²⁴ Bbo m-dda n̄nje k̄ dəw dda ndɔ k̄ara ang horode t̄ ang a, tar *majang* a to dɔde t̄ ang. A bbasinen, dooje n̄nje k̄ m-dda, a n̄-mbətəmje ddəm n̄-mbətəje Bɔmje ddəm. ²⁵ A n̄n le to tokə baann bba karə tar k̄ n̄-dda Makaturu-Ndu t̄ ləde ddee to n̄n k̄ tɔkɔrɔ. Tar le nan: «N̄-mbətəmje baa njaa.»

²⁶ «Lubba a karə mula k̄ Nje-kumanse marəse. N̄-to *Ndil* tar k̄ tɔkɔrɔ k̄ in rɔ Bɔ t̄ bba ddee. N̄ kɔru naji ləm. ²⁷ Ngaâ sese kara, â kɔruje naji ləm, mba eeje səm ləw baa kunn-kute t̄.»

16 «M-pa tar nænn marəse bba karə ə-tusuje m̄-kunn ləse inyaje ang. ² D̄ tubbase k̄y mbɔn-naanje t̄. Kar aw ddee karə dəw k̄ tɔlse a, əjə to polo â naw polo Lubba. ³ D̄ ddaje n̄njeenn mba n̄-gərəje Bɔ ang ddəm n̄-gərəmje ang ddəm. ⁴ M-pa marəse kete ta bbo karê tee a, oleje m̄se to m-pa marəse mban.»

Kula læ Ndil-mæ-nda

«M-pa tar nænn maræse kunn-kute tē ang, mba m-nayn kə se bbay. ⁵ Bbasinen maw maw kə rɔ dəw tē kē ulam, a dəw kâra kē nje-dujum nan aw kē dda wa goto tokə baänn wa? ⁶ A rɔse nælse ang nya mba tar kē m-pa maræse le. ⁷ To tar kē tɔkɔɔ njaa â m-pa maræse. Maw a, a ddase maji nya. Mba bbo maw ang a, Nje-kumanse le a ddee rɔse tē ang. A bbo maw a, mâ kulê karæse. ⁸ Bbo ñ-ddee a, nâ tɔju dəwje kē duninya tē nænn karə ñ-gəræje nēn kē ria nan *majang*, nēn kē gatə gatə ddəm nēn kē to sariya læ Lubba ddəm. ⁹ Nâ tɔjude karə ñ-gəræje nēn kē ria nan *majang*, mba dooje mæde tē səm ang. ¹⁰ Nâ tɔjude karə ñ-gəræje nēn kē gatə gatə, mba maw maw kə rɔ Bɔ tē ngaâ â koomje ang ngaa. ¹¹ Nâ tɔjude karə ñ-gəræje nēn kē ria nan sariya læ Lubba, mba Lubba gangə sariya dɔ nje-kɔn dɔ duninya tē nænn mban.

¹² «Tar to nya ta pa karæse bbay, a kē bbasinen nænn, â kasəje ta gərə kandê tɔyn ang. ¹³ Bbo *Ndil* tar kē tɔkɔɔ le ddee a, nâ tɔjuse nēn kē tɔkɔɔ tɔyn. Tar kē mæê tē njaa â nâ pa ang. Tarje tɔyn kē noo â nâ pa ngaâ nâ pa nēnje kē a ta ddeeje karæse. ¹⁴ Nâ tɔju piti læm kə ddaka, mba nâ kunn nēnje tɔyn kē m-tɔjuse ta pa karæse. ¹⁵ Nēnje læ Bɔmje tɔyn to nēnje læm tɔ. Mba yeenn bba, m-pa nan, nâ kunn nēnje tɔyn kē m-tɔjuse ta pa karæse.

¹⁶ «Ngaji a, â koomje ang ngaa. Ngaâ, goe tē ngaji bbay a, â təl koomje bbay.» ¹⁷ Yeenn ngaâ marə *njê-njaje go* Jeju tē le paje horo naan tē nan: «Ñ-pa nan: «Ngaji a, â koomje ang. Ngaâ ngaji a, â təl koomje.» Ñ-pa bbay nan: «Maw maw kə rɔ Bɔ tē. Yeenn nan ddi â nænn wa?» ¹⁸ Tar kē ñ-pa nan: «Ngaji» nænn, nâ ta pa nan ddi â nænn wa? N-gərə nēn kē nâ ta pa nænn ang.»

¹⁹ *Jeju* gərə to njê-njaje goe tē le a ta dujeje tar. Yeenn ngaâ ñ-pa narəde nan: «M-pa maræse m-pa nan: «Ngaji a, â koomje ang ngaa. Ngaâ ngaji a, â təl koomje.» Mba tar nænn le â, aw dujuje nēn naan tar wa? ²⁰ Tɔkɔɔ njaa m-pa maræse, â nɔnje ddəm â kəmje rɔse ddəm a rɔ dəwje kē duninya tē a nælde. Kəmse a to ndoo, a kəm-to-ndoo læse le a təl to rɔ-næl. ²¹ Bbo denên a ta kuju a, noo ndoo mba kar koo ndoo laa â asə. A bbo nuju mban a, mæê oy dɔ ndoo kē noo le. Rɔê næle mba nuju dəw nilê duninya tē. ²² Sese kara, bbasinen rɔse nælse ang. A mâ təl koose. Rɔ-næl læse a kuta dɔê ngaâ dəw kâra a kasə kɔru rɔ-næl læse le kə ddang ang.

²³ «Dɔ ndɔê tænn le, â dujumje tar dɔ marə nēn tē kâra ang ngaa. Tɔkɔɔ m-pa maræse, nēn tɔyn kē ə-dujuje Bɔ kə rim a, nâ karæse. ²⁴ Ndərəng bbokənen nænn, ə-dujuje marə nēn kâra kə rim ang bbay. Ə-dujuje nēn a, â kingaje bba karə rɔ-næl læse asə loe.

²⁵ «Gusu-tar â m-pa nēn tarje nænn le tɔyn maræse. A tee marə kar tē a, mâ pa tar karæse ddəw gusu-tar tē ang ngaa. Mâ pa tar dɔ Bɔy tē kə ddaka karæse. ²⁶ Dɔ ndɔê tænn, â dujuje nēn Bɔy kə rim. A m-pa maræse: Mâ duju Bɔy mba tar læse ang, ²⁷ mba Bɔy le njaa ndikise. Ñ-ndikise mba ə-ndikimje ngaâ ooje mæse tē mban to min rɔ Lubba tē bba m-ddee. ²⁸ Min rɔ Bɔy tē bba m-ddee duninya tē. Bbasinen, maw minya duninya ta təl kə rɔ Bɔy tē.» ²⁹ *Njê-njaje go* Jeju tē le paje arêje nan: «Bbasinen aw pa tar kə ddaka arə ujaje ngaa, bbo ə-pa kə gusu-tar ang. ³⁰ Bbasinen n-gərə to ə-gərə nēn tɔyn bbo asə karə dəw duji tar ang. Mba yeenn bba, joo mæje tē to in rɔ Lubba tē bba ə-ddee.» ³¹ *Jeju* ilade tē nan: «Bbasinen ooje mæse tē ngaa wa? ³² Ooje! Kar aw ddee. Kar le ddee mban karə ə-sarənje naan kâra kâra, ta â kinyamje kə karəm baa. A m-nayn kə karəm ang, mba Bɔy ee səm. ³³ M-pa nēnjeenn tɔyn maræse karə mæse wul læm ddəw tē læm. A kooje ndoo duninya tē. A maji karə uwaje arəje ngəng, mba əman m-tətə duninya nænn kə dɔ mban.»

Jeju duju Lubba mba njê-njaje goe tē

17 Go tar tē kē *Jeju* pa baann le a, aa lo kə darâ ngaâ pa nan: «Bɔy, kar le asə ngaa. Ə-piti Nggonni, arə Nggonni kara pitii tɔ. ² Mba arə Nggonni singa dɔ dəwje tē tɔyn, karə dəwje kē ungude mæ jia tē le, narəde tæbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ. ³ Tæbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ le, to karə ñ-gəræje, əi kâra baa kē ə-to Lubba kē tɔkɔɔ ddəm *Jeju-Kristə* kē ulê ddəm. ⁴ M-pitii dɔ nangə tē. M-dda kula kē arəm karə m-dda le m-tunga. ⁵ Bbasinen nænn, Bɔy, ə-pitim lo tē kē ee tē kə piti kē aw pitim nēn mbɔri tē kete bba duninya to le. ⁶ M-dda marə dəwje kē ə-mbərəde horo marêje tē duninya tē ungude mæ jim tē le gəræje. Ñ-toje to dəwje læi â ungude mæ jim tē ngaâ ñ-ddaje nēn kə turu ndui. ⁷ Bbasinen ñ-gəræje to nēnje tɔyn kē arəm injee jii tē, ⁸ mba m-ndaji tar kē ə-pa arəm marəde ngaâ ñ-taaje. Ñ-gəræje to min rɔi tē bba m-ddee tokə tɔkɔɔ ngaâ dooje mæde tē to əi â ulam.

⁹ «Dede â maw duji mbade. Maw duji mba dəwje kē duninya tē nænn ang, a maw duji mba dəwje kē ungude mæ jim tē, mba ñ-toje to dəwje læi. ¹⁰ Nēnje læm tɔyn toje to læi ngaâ nēnje læi tɔyn toje to læm. Minga piti ddəw nēnje tænn le. ¹¹ Mee duninya tē ang ngaa, a dede deeje duninya tē nænn. Əman maw kə rɔi tē. Bɔ kē maji tɔyn, maji karə ə-ngəmde ddəw singa tē læi, singa kē arəm le karə ñ-toje kâra baa tokə əman je səi n-to kâra baa. ¹² Kar kē m-nayn kə de bbay le, maw ngəmde ddəw singa tē læi kē arəm. M-ngəmde marə dəw kâra horode tē nayn kɔrɔ ang. Bbayê â to ne kē nâ nayn kə kɔrɔ le, yeenn bba karə tar kē Makəturə tē læi ddee to tar kē tɔkɔɔ.

¹³ «Bbasinen, maw maw kə rɔi t̄. A maw pa tar be duninya t̄ bba karə rɔ-nəəl k̄ minga le dingaje m̄de t̄ tɔ, rɔ-nəəl k̄ asə loe njaa. ¹⁴ M-pa tar l̄i marəde ngaā duninya mbətəde mba n̄-toje to d̄wje k̄ duninya t̄ nəənn ang, dd̄w k̄ara baa tokə əman m-to d̄w k̄ duninya t̄ nəənn ang le. ¹⁵ Maw duji karə ɔrude duninya t̄ nəənn k̄ ddang ang. A ta karə ə-ngəmde bba karə Nje-mə-majang le dda marə n̄n k̄ de ang. ¹⁶ N̄-toje to d̄wje k̄ duninya t̄ nəənn ang, tokə əman m-to d̄w k̄ duninya t̄ nəənn ang le. ¹⁷ Maji karə ə-dda arə n̄-ddeeje maji t̄yn dd̄w tar t̄ k̄ t̄kɔɔ: Tar l̄i to tar k̄ t̄kɔɔ. ¹⁸ Dede le, mulade duninya t̄ tɔ tokə əi ulam duninya t̄ le. ¹⁹ Ngaā, m-ngəm rɔm dang mbade, bba karə dede kara n̄-ngəmje rɔde dang dd̄w tar t̄ k̄ t̄kɔɔ. ²⁰ Maw duji mba tar l̄de k̄ karəde baa ang, maw duju mba tar l̄ d̄wje k̄ a kooje m̄de t̄ s̄m dd̄w mb̄r tar t̄ k̄ d̄a kilaje tɔ. ²¹ M-duji karə dede t̄yn n̄-ddeeje to d̄wje k̄ k̄ara baa. Bɔy, maji karə n̄-ddaje m̄-k̄ara k̄ je, dd̄w k̄ara baa tokə əi ə-dda m̄-k̄ara s̄m ngaā əman m-dda m̄-k̄ara s̄i le. Maji karə n̄-ddeeje to d̄wje k̄ k̄ara baa dd̄w m̄-k̄ara t̄ k̄ n̄-ddaje k̄ je, bba karə d̄wje k̄ duninya t̄ ḡr̄je to əi ā ulam.

²² «Ngaā əman, marə dingaje piti k̄ arə minga le tɔ bba karə n̄-ddeeje to d̄wje k̄ k̄ara baa, tokə əman je s̄i n-to k̄ara baa le. ²³ M-dda m̄-k̄ara k̄ de ngaā əi ə-dda m̄-k̄ara s̄m. Baann bba d̄a ddeeje k̄ara baa tokə t̄kɔɔ, bba karə d̄wje k̄ duninya t̄ ḡr̄je to əi ā ulam. Ngaā, ə-ndikide tokə ə-ndikim. ²⁴ Bɔy, əi ā arəm d̄wje le, yeenn bba m-ndiki karə deejje s̄m lo t̄ k̄ mee t̄. Baann bba karə dooje piti k̄ ə-pitim, mba ə-ndikim kete bba ə-dda duninya. ²⁵ Bɔ k̄ gatə gatə, d̄wje k̄ duninya t̄ ḡrije ang. A əman m-ḡri ngaā nj̄-njaje gom t̄ nəənn ḡr̄je to əi ā ulam. ²⁶ M-dda marə n̄-ḡrije ngaā m̄ dda karə n̄-t̄l n̄-ḡrije bbay bba karə ndiki k̄ ə-ndikim to m̄de t̄ ngaā əman kara mee m̄de t̄ tɔ.»

Mbambaje uwaje Jeju

18 Go tar t̄ k̄ Jeju pa baann le a, naw k̄ nj̄-njaje goe t̄ tura w̄l maann t̄ k̄ Sederɔn. Naw m̄ marə ngonn ndɔɔ t̄ k̄ to lo t̄ənn le, ne k̄ nj̄-njaje goe t̄. ² Judas k̄ a ta kunn d̄ɛ le kara ḡr̄ə lo le tɔ, mba Jeju k̄ nj̄-njaje goe t̄ n̄-mbɔnje naan lo t̄ənn le gɔl banya nya. ³ Judas ɔru nɔn mbambaje k̄ d̄de banya k̄ marə nj̄-ngəmje ta-k̄y-polo Lubba k̄ t̄kə nj̄-poloje Lubba k̄ Parijinyeje ulajede ngaā naw k̄ de m̄ ngonn ndɔɔ t̄ le. Dawje k̄ puru-ngeelje k̄ lambeje k̄ n̄n-ddaje jide t̄. ⁴ Jeju ḡr̄ə n̄nje t̄yn k̄ a ta kinḡ le. Yeenn ngaā n̄-nja k̄ rɔde t̄, n̄-dujude nan: «N̄n bba aw sanḡje wa?» ⁵ Dil̄je t̄ nan: «Jeju k̄ Najarət̄.» Jeju le pa arəde nan: «Əman ā nəənn.» Judas nje-kunn-d̄ɛ le ee k̄ de lo t̄ənn. ⁶ Kar k̄ Jeju pa

arəde nan: «Əman ā nəənn» le a, n̄-t̄lje k̄ guku ngaā n̄-gaynje nanḡ. ⁷ Jeju t̄l dujude bbay nan: «N̄n bba aw sanḡje wa?» Dil̄je t̄ nan: «Jeju k̄ Najarət̄.» ⁸ Jeju ilade t̄ nan: «M-pa marəse mban, əman ā nəənn. A bbo, əman ā aw sangəmje a, inyaje d̄wje nəənn ar̄je dawje.»

⁹ N̄ɛenn to baann bba karə tar k̄ Jeju pa le ddee to tar k̄ t̄kɔɔ. Tar le nan: «Bɔy, d̄w k̄ara horo d̄wje t̄ k̄ arəm le nayn k̄r̄ ang.» ¹⁰ Marə t̄kə kiya to ji Simɔn Piyer t̄. Nɔru t̄kə kiya le ngaā n̄-tuka n̄n mbi nje-kula le t̄kə nje-polo Lubba k̄ kɔl n̄-ti. Nje-kula le ria nan Malkusu. ¹¹ A Jeju pa arə Piyer nan: «Ə-t̄l k̄ t̄kə kiya l̄i le m̄ bbɔl̄ t̄. Əngo ndoo k̄ Bɔy arəm le, m̄ kay ang wa?» ¹² Yeenn ngaā mbambaje k̄ nje-kɔn d̄de k̄ nj̄ k̄ aw ngəmje nj̄-kɔnje dɔ Jiipije, duwaje Jeju n̄-t̄ɛje.

Daw k̄ Jeju nɔn Ann t̄

¹³ Dawje k̄ Jeju rɔ Ann t̄ dɔngɔr. Ann le to mum Kayipije k̄ dingaw k̄ to t̄kə nje-polo Lubba bbal̄ t̄ənn. ¹⁴ Kayipi le ā nd̄j̄ nj̄-kɔnje dɔ Jiipije kete nan: «To maji nya karə d̄w k̄ara be oy mba k̄sə d̄wje» le.

Piyer mayn pa nan n̄-ḡr̄ə Jeju ang

¹⁵ Simɔn Piyer de k̄ marə nje-nja gojeju t̄ kara d̄ruje go Jeju le. T̄kə nje-polo Lubba ḡr̄ə nje-nja gojeju t̄ k̄ k̄ara le. Mba yeenn bba, nje-nja gojeju t̄ le andə k̄ Jeju m̄ ndoko t̄ le t̄kə nje-polo Lubba le. ¹⁶ A Piyer nayn ddaka, ngɔsi k̄ ta-doko le. Nje-nja go Jeju t̄ k̄ t̄kə nje-polo Lubba ḡr̄ə le tee ddee pa tar k̄ d̄n̄n k̄ aw ngəm ta-k̄y le ngaā darə Piyer le andə m̄ ndoko t̄ le. ¹⁷ D̄n̄n k̄ aw ngəm ta-k̄y le pa arə Piyer nan: «Əi kara ə-to marə nje-nja go dingaw t̄ nəənn ang wa?» Piyer il̄ t̄ nan: «M-to nje-nja goe t̄ ang.»

¹⁸ Kar̄ t̄ənn kul aw ɔn. Mba yeenn bba, nj̄-kulaje k̄ nj̄-ngəmje ta-k̄y-polo Lubba ȳlje puru ar̄je t̄ aw ndibbije. Piyer kara aw ar horode t̄ aw ndibbi puru le tɔ.

T̄kə nje-polo Lubba duju tar Jeju

¹⁹ T̄kə nje-polo Lubba duju tar Jeju dɔ nj̄-njaje goe t̄ k̄ dɔ n̄n-t̄juje t̄ laa. ²⁰ Jeju il̄ t̄ nan: «M-pa tar k̄ ddaka marə d̄wje k̄ duninya t̄ t̄yn. M-t̄ju n̄n k̄ ndɔ t̄yn m̄ kay mbɔn-naanje t̄ k̄ m̄ kay-polo Lubba t̄ k̄ Jiipije t̄yn aw mbɔnje naan t̄. M-pa marə tar lo-kiȳ t̄ ang. ²¹ Mba ddi bba aw dujum tar wa? Ə-duju d̄wje k̄ ooje tar k̄ m-pa marəde le. Dede n̄-ḡr̄je tar k̄ m-pa marəde k̄ maj̄.»

²² Jeju pa tar baann le a, marə mbamba k̄ara horo mar̄je t̄ k̄ eeje t̄ənn unda ka-mbɔr̄ ngaā pa nan: «Baann ā, ā kila n̄n tar t̄ l̄ t̄kə nje-polo Lubba wa?» ²³ Jeju il̄ t̄ nan: «Bbo m-pa tar k̄ maji ang a, ə-pa ar̄je joo. A bbo tar k̄ m-pa le to k̄ d̄ɔɔl̄ a, undam mba

ddi wa?» ²⁴ Yeenn ngaâ Ann ula Jeju kə lo-tɔê kə n̄-tɔê n̄n le baa rɔ Kayipi t̄ kə to tɔkə *nje-polo Lubba* le.

Piyer təl mayn pa nan n̄-gərə Jeju ang

²⁵ A karê t̄ənn, Simɔn Piyer nayn t̄ənn aw ndibbi puru bbay. Marə dəw duje nan: «Əi kara ə-to *nje-nja go* dingaw t̄ n̄ənn ang wa?» A Piyer mayn nan: «M-to *nje-nja goe* t̄ ang.» ²⁶ Marə nje-kula lə tɔkə *nje-polo Lubba* kə to nuju lə dəw kə Piyer tuka mbia ti le duje nan: «Mooi saa mə ngonn ndɔɔ t̄ənn ang wa?» ²⁷ Piyer le təl mayn bbay. A karê t̄ənn njaa kuran nɔn.

Daw kə Jeju nɔn Pilatə t̄

²⁸ Goe t̄ a, din kə *Jeju* bbeê lə Kayipi daw saa kə əndɔɔ baa kəy-mbay t̄ lə ngonn mbay kə Rɔm. A njê-kɔnje dɔ Jiipije andəje kəy-mbay t̄ le ang. Mba, n̄-ndikije karə n̄n-yərəw ɔrude ang. Baann bba dā kasəje ta kɔn muru *Pakə*. ²⁹ Mba yeenn bba Pilatə ddee ingade ddaka. N̄-dujude nan: «Tar ddi bba undaje dɔ dingaw t̄ n̄ənn wa?» ³⁰ Dilêje t̄ nan: «Bbo dingaw n̄ənn dda marə n̄n kə maji ang kâra ang a, ja ddee saa kari ang.» ³¹ Yeenn ngaâ Pilatə le pa arəde nan: «Uwêje ta sese njaa ə-gangəje sariya dɔê t̄ tokə *ndu* ləse pa.» *Jiipije* le ilêje t̄ nan: «*Ndu* arəje ddəw karə n-gangə sariya-yo dɔ dəw t̄ ang.»

³² Baann bba karə tar kə *Jeju* pa mba tɔju n̄n gar yo kə n̄a koy le ddee to n̄n kə tɔkɔɔ. ³³ Yeenn ngaâ Pilatə andə kəy-mbay t̄. N̄-bbar *Jeju* ngaâ n̄-duje nan: «Ə-to tɔkə mbay lə *Jiipije* wa?» ³⁴ *Jeju* ilê t̄ nan: «Tar kə ə-pa n̄ənn in məi t̄ njaa wase marə dəwje â pajə tar dɔm t̄ baann ari wa?» ³⁵ Pilatə ilê t̄ nan: «Əman, m-to *Jiipi* wa? Njê kə gəli t̄ kə mbayje lə *njê-poloje Lubba* â un-nije ulaije jim t̄. Ddi â ə-dda wa?» ³⁶ *Jeju* ilê t̄ nan: «Bbe-kɔn ləm to Bbe-kɔn kə duninya t̄ n̄ənn ang. Bbo Bbe-kɔn ləm to bbe-kɔn kə duninya t̄ n̄ənn a, njê-kulaje ləm a ddaje dɔ dɔm t̄ mba karə dulam ji *Jiipije* t̄ ang. A Bbe-kɔn ləm to bbe-kɔn kə duninya t̄ n̄ənn ang.» ³⁷ Pilatə duje nan: «Yeenn a, ə-to tɔkə mbay wa?» *Jeju* ilê t̄ nan: «Əi njaa ə-pa. M-to tɔkə mbay. N̄n kə dujum mbəê ngaâ n̄n kə m-ddee duninya t̄ mbəê â n̄ənn: M-ddee ta kɔru naji lə tar kə tɔkɔɔ. Dəw kə to ənga tar kə tɔkɔɔ aw oo tar kə maw pa.» ³⁸ Pilatə duje nan: «Tar kə tɔkɔɔ â to ddi wa?»

Go tarje t̄ənn a, Pilatə təl aw inga *Jiipije* ddaka ngaâ pa arəde nan: «Moo marə n̄n kâra ta gangə n̄n sariya dɔ dingaw t̄ n̄ənn ang.» ³⁹ A tokə aw ddaje kə ndɔ tɔyn le, kusu *Pakə* asə a, maw mɔru dəw kâra kəy-kula t̄ marəse. Ə-ndikije karə mɔru tɔkə mbay lə *Jiipije* marəse wa?» ⁴⁰ Duruje əkii nan: «Ne ang! Barabas â ɔrê.» Barabas le to dəw kə aw uwa n̄n lə dəwje aw taa kə singa.

19 Yeenn ngaâ Pilatə unn ndu karə daw kə *Jeju*, daw tundê kə ndəy. ² Mbambaje peteje kula

konn to *əɔkudɔ* ngaâ dulaje dɔ Jeju t̄. Dulêje tɔkə kub-bu kə ngal kə kase. ³ N̄-ddeeje ngɔsi saa ngaâ n̄-paje darêje nan: «Lapiya ləi, tɔkə mbay lə *Jiipije*.» Ngaâ n̄-tundaje ka-mbɔrê.

⁴ Pilatə le təl tee ddaka bbay ngaâ pa arə Jiipije le nan: «Ya! Maw tee saa kə ddaka ta karəse, karə ə-gərəje to minga marə n̄n kâra ta gangə n̄n sariya dɔê t̄ ang.» ⁵ Yeenn ngaâ *Jeju* tee ddaka. *əɔkudɔ* konn le to dɔê t̄ kə tɔkə kubbu kə kasê rɔê t̄. Ngaâ Pilatə pa arəde nan: «Dəw le â n̄ənn.» ⁶ A kakə mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə njê-ngəmje ta-kəy-polo Lubba ooeje a, duruje əkii nan: «Ə-tɔlê dɔ kakə-dəsə t̄! Ə-tɔlê kakə-dəsə t̄.» Pilatə pa arəde nan: «Sese njaa uwêje, ə-tɔlêje dɔ kakə-dəsə t̄. Mba minga marə n̄n kâra ta gangə n̄n sariya dɔê t̄ ang.» ⁷ *Jiipije* ilêje t̄ nan: «Marə ndu ləje to. Dəw ndu t̄ənn le nasə yo, mba n̄-pa nan n̄-to Ngonn lə Lubba.» ⁸ Pilatə oo tarje le a, bbəəl uta dɔê nya bbay. ⁹ N̄-təl nandə kəy-mbay t̄ le ngaâ n̄-duju *Jeju* nan: «Ə-to dəw kə dda wa?» A *Jeju* ilê tar t̄ ang.

¹⁰ Yeenn ngaâ Pilatə pa arê nan: «Əman â ə-mbətə ta pa səm tar wa? Ə-gərə to mee kə singa ta kinyai ngaâ mee kə singa ta karə n̄-tɔli kakə-dəsə t̄ tɔ ang wa?» ¹¹ *Jeju* ilê t̄ nan: «Bbo Lubba ari singa ang a, ee kə marə singa kâra dɔm t̄ ang. Mba yeenn bba, dəw kə ulam jii t̄ â dda *majang* kə bo nya.»

¹² Karê t̄ənn njaa Pilatə aw sangə ddəw ta kinya *Jeju*. A *Jiipije* uruje əkii nan: «Bbo inyê a, ə-to nam tɔkə mbay kə Rɔm ang. Mba dəw kə dda rɔê to mbay, to nje-baan le tɔkə mbay kə Rɔm.» ¹³ Pilatə oo tarje le a, narə n̄-tee kə *Jeju*. Ngaâ, nisi ngende-gangə sariya t̄, lo t̄ kə daw bbar nan: «Lo kə dɔsu kə ər» ngaâ daw bbar nan: «Gabata» kə tar lə ebərəje. ¹⁴ To ndɔ kə lo-karê a, to kusu *Pakə*, a kar ar dannâ ngaa. Pilatə pa arə *Jiipije* nan: «Tɔkə mbay ləse le â n̄ənn.» ¹⁵ A duruje əkii nan: «Ə-tɔlê, ə-tɔlê. Ə-tɔlê kakə-dəsə t̄.» Pilatə pa arəde nan: «Ta m-tɔl tɔkə mbay ləse le kakə-dəsə t̄ wa?» Mbayje lə *njê-poloje Lubba* ilêje t̄ nan: «Marə tɔkə mbay ləje dang to ang. Tɔkə mbay ləje kâra baa to tɔkə mbay kə Rɔm.» ¹⁶ Yeenn ngaâ Pilatə uwa *Jeju* ulê jide t̄ karə n̄-tɔlê kakə-dəsə t̄.

N̄-bbərə Jeju kakə-dəsə t̄

¹⁷ *Jeju* njaa oto *kakə-dəsə* laa in n̄n mə tɔkə bbe t̄ le aw n̄n lo t̄ kə daw bbar nan: «Lo ka-dɔ-dəw», kə daw bbar nan: «Gɔlogota» kə tar ebərə tɔ. ¹⁸ Mbambaje bbərəje *Jeju* kakə-dəsə t̄ lo t̄ənn le. Kar t̄ənn njaa, n̄-bbərə marə dingawje joo kakə-dəsə t̄ tɔ †, marê kâra dɔ ji-gəl *Jeju* t̄, a marê kâra dɔ ji-kɔlê t̄. ¹⁹ Pilatə arə n̄-dda makəturə n̄-bbərə dɔ *kakə-dəsə* t̄ le taar nan: «*Jeju* kə Najaretə, tɔkə mbay lə *Jiipije*.» ²⁰ *Jiipije* nya njaa turaje makəturə le, mba lo kə n̄-bbərəje *Jeju*

† *KAKƏ-DƏSƏ: Kakə joo kə n̄-dəsə naan t̄ bba duru taar mba tɔ dəw t̄ karə dəw le oy.*

kakə-dəsə tē le to ngɔsi kə tɔkə bbe le. Ņ-ddaje makə-turu le kə tar ebərə ddəm tar latən ddəm tar gərəkə ddəm. ²¹ Mbayje lə *njê-poloje Lubba* le paje arəje Pilatə nan: «Makəturu kə nan: «Tɔkə mbay lə *Jiipije*» le, maji ta kinya baann ang. Maji karə ə-dda nan: «Dingaw nəənn pa nan, ű-to tɔkə mbay lə *Jiipije*.» ²² Pilatə ilade tē nan: «Nēn kə m-dda mban a, m-dda.»

²³ Mbambaje le bbərəje *Jeju* le kakə-dəsə tē le mban a, ű-jinje kubbuje laa, ű-kaynje dannā loe sɔ. Mbamba kâra kə laa laa. Dunnje kubbu laa kə ngal tɔ. To bəl-kubbu kâra kə in taar tee bəər. Duru kubbu le to kuru ang. ²⁴ Mbambaje le paje arə naan nan: «N-tirje kubbu nəənn ang. N-ddəje mbari jooje se nân bba a bu wa?» Baann bba karə tar kə Makəturu lə Lubba pa nəənn ddee to tar kə tɔkɔɔ. Tar le nan:

«ű-kaynje naan kubbuje ləm,
ngaâ dunnje kubbu ləm kə ngal ű-ddəje nēn mbari.»
Nēenn le njaa mbambaje ddaje.

²⁵ Kɔn *Jejuje* kə ngokɔn kɔēnje kə denēn, *Mari* denēn lə Kolopas kə *Mari* kə Magədala, darje ngɔsi kə *kakə-dəsə* le. ²⁶ *Jeju* oo kɔēnje kə *nje-nja goe* tē kə ű-ndike nya kə ar mbɔr kɔēnje tē le ngaâ pa arə kɔēnje le nan: «Denēn, ngonni â toonn.» ²⁷ Goe tē a, ű-pa narə *nje-nja goe* tē le nan: «Kɔinje â toonn.» Kar tēənn njaa, *nje-nja goe* tē le unn kɔn *Jejuje* le aw saa kəy laa.

Koy lə Jeju

²⁸ Goe tē a, *Jeju* gərə to nēn tɔyn tunga mban. A karə tar kə Makəturu pa le ddee to tar kə tɔkɔɔ a, ű-pa nan: «Kunda ɔn'm.» ²⁹ Marə jo kə *maann-binyə* kə masə ddsu ee lo tēənn. Mbambaje le ulaje ta-kubbu mə *maann-binyə* tē kə masə le ngaâ ű-tɔ ta kakə ijopə tē, dulaje kə ta *Jeju* tē. ³⁰ *Jeju ay maann-binyə* kə masə le ngaâ pa nan: «Nēn tɔyn tunga ngaa.» Yeenn ngaâ nula dɔē kə nangə a, noy.

Marə mbamba ɔsu kar Jeju kə ninga

³¹ To ndɔ kə lo-karə a ta to *ndɔ-kuwa-ɔ* lə *Jiipije*, yeenn bba njê-kɔnje dɔ *Jiipije* ndikije karə niinn dəwje nayn dɔ *kakə-dəsəje* tē *ndɔ-kuwa-ɔ* tē le ang. A *ndɔ-kuwa-ɔ* kə nəənn to *ndɔ-kuwa-ɔ* kə ngəng nya. Yeenn bba ű-dujuje Pilatə karə unn ndu arə ű-guru ɔɔl dəwje kə ű-bbərəde dɔ *kakə-dəsə* tē le ta ű-tɔru niinnde kə ddang. ³² Yeenn ngaâ mbambaje ddee gurujje ɔɔl dəw kə dɔngɔɔ, goe tē a, ű-gurujje ɔɔl dəw kə to joo laa kə ű-bbərəde dɔ *kakə-dəsə* tē kə *Jeju* le. ³³ Kar kə ű-teeje dɔ *Jeju* tē ngaâ dooje a, noy mban. Mba yeenn bba, ű-gurujje ɔɔl *Jeju* le ang. ³⁴ A marə mbamba kâra ɔsu kar *Jeju* le kə ninga. Njangə baa njaa, məsə ddəm maann ddəm teeje kəm do tē le. ³⁵ Dəw kə oo nēnje nəənn le kə kəmē ā aw ɔru ɔəle nəənn. ű-gərə to tar kə tɔkɔɔ ā naw pa. ű-pa baann karə sese kara ooje məse tē. ³⁶ Nēenn to bba karə tar kə Makəturu lə Lubba pa ddee

to tar kə tɔkɔɔ. Tar le nan: «Dā guru marə singa rɔē kâra ang.» ³⁷ Makəturu lə Lubba pa bbay nan: «Dəwje a kooje dəw kə dɔsu karə le.»

Jojeɔə de kə Nikodəm ű-dubbuje Jeju

³⁸ Goe tē a, Jojeɔə kə to dəw kə tɔkə kə Arimate kə aw nja go *Jeju* tē lo-kiyē tē, mba naw bbəəl njê-kɔnje dɔ *Jiipije* le, ű-duju Pilatə karə arə ddəw karə nɔru niinn le dɔ kakə-dəsə tē kə ddang. Pilatə le arə ddəw. Yeenn ngaâ Jojeɔə le aw ɔru niinn *Jeju* le. ³⁹ Nikodəm aw tɔ. Ne ā ləw naw ɔ *Jeju* tē til tē le. ű-ddee kə *dukann* kə ű-mbɔn nēn kə ria nan *mir* kə alowes bba ű-dda nēn, *dukann* le ɔɔy asə kilo dɔmota. ⁴⁰ Jojeɔə de kə Nikodəm le dunnje niinn *Jeju*, dunguje yambo le ta-kubbuje tē kə ngal ngaâ ű-kəje nēn niinn *Jeju* le, tokə *Jiipije* a ta dubbuje niinn a, aw ddaje le. ⁴¹ A marə ngonni ndɔɔ to ngɔsi kə lo kə ű-tɔl *Jeju* kakə-dəsə tē kə tē le. ű-dda marə buwa-yo kə siki mə ər tē lo tēənn tɔ. ű-nayn dila niinn tē ndɔ kâra ang bbay. ⁴² Lo-karə a, to ndɔ-kuwa-ɔ lə *Jiipije*. Mba yeenn bba Jojeɔə de kə Nikodəm le dilaje niinn *Jeju* le mə buwa-yo tē le mba to ngɔsi baa.

Buwa-yo Jeju to baa

20 Nɔɔ-kuwa-ɔ tē kə əndɔɔ baa kə lo nayn uja ang bbay a, *Mari* kə Magədala aw ta buwa-yo tē le.

Naa lo a, ər kə dutu nēn ta buwa-yo le tokə kɔru.

² Yeenn ngaâ nayn naw ninga Simɔn Piyer de kə marə *nje-nja gojeju* tē kə *Jeju* ndike nya le, ű-pa narəde nan: «Dɔru *əbbə-dəwje* buwa-yo tē le, a n-gərə lo kə dilē tē ang.» ³ Piyer de kə *nje-nja go* *Jeju* tē le ű-teeje ngaâ dawje kə buwa-yo tē le. ⁴ Daw daynje ngɔru dede joo kəm. A *nje-nja go* *Jeju* tē kə kâra le ayn ngɔru uta Piyer le ngaâ aw tee ta buwa-yo tē le dɔngɔɔ. ⁵ Nula dɔē a, noo ta-kubbu lēen le mə buwa tē le. A nandə tē ang. ⁶ Simɔn Piyer kə aw ddee goe tē le ddee tee ngaâ andə mə buwa-yo tē le. Naa ta-kubbu kə ngal kə to lo tēənn le, ⁷ kə kubbu kə ű-kə nēn dɔ *Jeju* le. Kubbu le kə ta-kubbu lēen le toje lo kâra baa ang. Kubbu le ű-kə dila dang. ⁸ Yeenn ngaâ *nje-nja go* *Jeju* tē kə ddee tee buwa-yo tē dɔngɔɔ le andə buwa-yo tē le tɔ. Noo ngaâ noo məē tē. ⁹ Mba njê-njaje go *Jeju* tē le nayn gərəje mə tar kə Makəturu pa le ang bbay. Tar kə nan: «*Jeju* kə oy a ndol njaa» le. ¹⁰ Goe tē a, *njê-njaje go* *Jeju* tē kə joo le təlje awje lo tē ləde.

Jeju tɔju rɔē arə Mari kə Magədala

¹¹ Karə tēənn, *Mari* ar ddaka ngɔsi kə buwa-yo le ngaâ aw nɔn. Naw nɔn le ngaâ nula dɔē ta kaa lo mə buwa-yo tē le a, ¹² noo *anjaje* joo ulaje kubbuje kə nda ngaâ isije lo tē kə dila niinn *Jeju* tē le. Ne kə kâra nisi ər dɔ tē, a ne kə kâra nisi ər ɔɔl tē. ¹³ Anjaje le dujeje nan: «Aw nɔn mba ddi wa?» Nilade tē nan: «Dɔru *əbbəmje* dɔtu nēn, a m-gərə lo kə dilē tē ang.» ¹⁴ Kar kə naw pa

tar bbay ngaâ n-kæl a, noo *Jeju* le ar tæann, a n-gərə to ne ang. ¹⁵ *Jeju* le duje nan: «Denên, aw nɔn mba ddi wa? Nân bba aw sangê wa?» A denên le əjə to nje-ndɔw nænn le ngaâ pa arê nan: «Bɔy, bbo əi â ɔrê a, ə-tɔjum lo kâ ilê tã arə maw munne.» ¹⁶ *Jeju* bbarê nan: «*Mari.*» *Mari* le turu rɔê kə rɔ *Jeju* tã le ngaâ pa arê kə tar ebərə nan: «Rabuni.» Gəle nan: «Nje-nên-tɔju.»

¹⁷ *Jeju* pa arê nan: «Drum kə jii ang, mba m-nayn maw rɔ Bɔy tã ang bbay. A aw pa arə ngakɔn'mje ə-pa nan maw maw kə rɔ Bɔy tã kə rɔ Bɔmje tã kə to Bɔsese ddəm rɔ Lubba tã ləm kə to Lubba ləse ddəm.» ¹⁸ *Mari* kə Magədala le aw pa arə *njê-njaje go* *Jeju* tã nan: «Moo *əbbə-dəwje.*» N-pa tar kə *Jeju* pa arê le narəde.

Jeju tɔju rɔê arə njê-njaje goe tã

¹⁹ Nɔw-kuwa-rɔ tã le njaa, *njê-njaje go* *Jeju* tã isije mə kəy tã lo-kul tã. Dutuje ta-kəy le kə kele dɔde tã, mba n-bbəlje njê-kɔnje dɔ *Jiipije*. A *Jeju* tee ar horode tã pa nan: «Mə-wul-lɔm ee kə se.» ²⁰ Go tar tã kə n-pa baann a, n-tɔjude jiaje ddəm karê ddəm. *Njê-njaje go* *əbbə-dəwje* tã le ooje a, rɔde nælde nya. ²¹ *Jeju* tæl pa arəde bbay nan: «Mə-wul-lɔm ee kə se. Ddəw kâra baa tokə Bɔy ulam le, əman kara mulase tɔ.» ²² Go tarje tæann a, n-to ləl tɔê dɔde tã ngaâ n-pa narəde nan: «In-gaje *Ndil-mə-nda!*» ²³ Dəw kə ɔruje tar *majang* laa dɔê tã a, Lubba a ɔru tar *majang* laa tɔ. Dəw kə ɔruje tar *majang* laa ang a, tar *majang* laa a nayn dɔê tã.»

Jeju tɔju rɔê arə Toma

²⁴ Kar kə *Jeju* tee inga njê-njaje goe tã kə dɔku gire joo le, marê kâra kə ria nan Toma kə daw bbarê nan Ndunga goto horode tã. ²⁵ Kəsə *njê-njaje go* *Jeju* tã le pajə arə Toma le nan: «Joo *əbbə-dəwje.*» A nilade tã nan: «Bbo moo turu pɔndeje kə mə jia tã ang, bbo mɔru turu pɔndeje le kə jim ang ngaâ mula jim do tã kə karê tã le ang a, mâ koo nênn məm tã ang.»

²⁶ Nɔw siri goe tã a, *njê-njaje go* *Jeju* tã mbɔnje naan mə kəy tã, a Toma ee horode tã. Dutuje ta-kəy dɔde tã kə kele. A *Jeju* tee ar horode tã ngaâ pa nan: «Mə-wul-lɔm ee kə se.» ²⁷ Ngaâ, n-pa narə Toma nan: «Ula ngaw jii kə nænn, aa jimje nænn oo, ta ula jii karəm tã le. Ə-mayn tar ang ngaa, koo njaa oo məi tã.»

²⁸ Toma le ilê tã nan: «*əbbəmje*, Lubba ləm!» ²⁹ *Jeju* pa arê nan: «Oo məi tã mba koo kə oom le wa? Maji nya arə dəwje kə oomje ang ddəm, a ooje məde tã.»

Jan dda makəturu nænn mba ddi wa?

³⁰ *Jeju* dda marə nênn-mɔrije nya bbay kəm *njê-njaje goe* tã kə n-dda tarê makəturu tã nænn ang. ³¹ A n-dda nênje nænn makəturu tã karə ooje nênn məse tã to *Jeju* to *Kristə*, Ngonn lə Lubba. A bbo ooje məse tã a, â kisije kə təbbə ddəw tã laa.

Jeju tɔju rɔê arə njê-njaje goe tã siri

²¹ Goe tã a, *Jeju* tæl tɔju rɔê arə *njê-njaje goe* tã kar ba-katə tã kə Tiberiyadə. Ddəw kə n-tɔju nênn rɔê tokə be: ² Simɔn Piyer kə Toma kə daw bbarê nan Ndunga, Natanayel dəw kə Kana, nangə tã kə Galile, ngann lə Jebede kə marə *njê-njaje go* *Jeju* tã joo, dede tɔyn disije dɔ naan tã. ³ Simɔn Piyer pa arə njê-marêje le nan: «Maw ta sangə kanji.» N-paje darêje nan: «Jeje kara ja kaw səi tɔ.» Yeenn ngaâ, dawje daw daalje tɔkə to. A tile tæann duwaje kanji kâra ang. ⁴ Lo aw arə a, *Jeju* ar ta kongo tã. A *njê-njaje goe* tã le gəreje ang. ⁵ *Jeju* dujude nan: «Ngannje, uwaje kanji ang wa?» Dilêje tã nan: «Juwa nênn kâra ang.» ⁶ N-pa narəde nan: «Ilaje ddəngə le mbɔr tɔkə to tã, ər kɔl a, â kingaje kanji.» Di-laje ddəngə le a, dumanje ta ndɔru tee nênn ddaka pin mba kanji bayanje ddəngə tã le nya. ⁷ Yeenn ngaâ *njê-nja go* *Jeju* tã kə *Jeju* ndike nya le pa arə Piyer nan: «*əbbə-dəwje* â nænn.» Simɔn Piyer oo nan «*əbbə-dəwje* â nænn» a, nunn kubbu laa kə ngal nula mba nar rɔê baa ngaâ naal nuru maänn. ⁸ Kəsə *njê-njaje go* *Jeju* tã le ndɔruje ddəngə kə kanji ddusu le kə tɔkə to le baa təlje nênn kə ta kongo tã. Mba deeje ngɔsi kə ta kongo asə metere dɔdɔku baa. ⁹ Kar kə duruje nangə a, dooje kanji dɔ yəl-puru tã kə mapa lo tæann. ¹⁰ *Jeju* pa arəde nan: «Ə-ddeeje kə marə kanji kə uwaje le.» ¹¹ Simɔn Piyer aal tɔkə to le ngaâ ndɔru ddəngə kə tɔkə kanjije ddusu le ila nangə. Tɔkə kanjije eeje dɔdɔku kə dɔmin gire mota. Kanji le banyaje uta dɔê njaa, a ddəngə le ti-ir ang. ¹² *Jeju* pa arəde nan: «Ə-ddee usaje nênn.» A dəw kâra horo *njê-njaje goe* tã le tay duje se n-to nân wa ang, mba n-gərəje to n-to *əbbə-dəwje*. ¹³ *Jeju* ngəsə kə kete, unn mapa le ngaâ kaynde. Narəde kanji le tɔ. ¹⁴ Yeenn to gɔl mota laa ngaa kə *Jeju* tɔju rɔê arə *njê-njaje goe* tã, go ndol tã kə noy a, n-ndol le.

Jeju de kə Piyer

¹⁵ Go nênn-kusa tã le a, *Jeju* duju Piyer nan: «Simɔn ngonn lə *Jan*, ə-ndikim uta dəwje nænn tɔyn wa?» Piyer ilê tã nan: «Ye njaa, *əbbə-dəwje*, ə-gərə to m-ndikii.» *Jeju* pa arê nan: «Ə-ngəm ngann batəje ləm.» ¹⁶ Goe tã a, n-duje kə gɔl joo laa nan: «Simɔn ngonn lə *Jan*, ə-ndikim wa?» Nilê tã nan: «Ye njaa, *əbbə-dəwje*, ə-gərə to m-ndikii.» *Jeju* pa arê nan: «Ə-ngəm batəje ləm.» ¹⁷ Goe tã a, n-duje kə gɔl mota laa nan: «Simɔn ngonn lə *Jan*, ə-ndikim wa?» Yeenn ngaâ rɔ Piyer le nəle ang mba tar kə n-duje to gɔl mota laa nan: «Ə-ndikim wa?» le. Ngaâ nilê tã nan: «*əbbə-dəwje*, ə-gərə nênn tɔyn. Ə-gərə to m-ndikii.» *Jeju* pa arê nan: «Ə-ngəm batəje ləm. ¹⁸ Tɔkɔrɔ njaa m-pa mari, kar kə ə-nayn ngonn le, əi njaa uwa kubbu ləi kə əndaar ngaâ aw aw lo tã kə məi ndiki. A kar kə ə-bbuka a, â kula jii ngaâ dəw kə dang ə, a kuwa kubbu ləi kə əndaar ngaâ

lo kê mæi ndiki ang â, nâ kaw sæi kê tâ.»¹⁹ Jeju pa tar nænn le ta taju nêñ gar yo kê Piyer a koy kê a karê piti Lubba. Goe tâ a, Jeju le pa arê nan: «Unn gom.»

Jeju de kê nje-nja goe tâ kê ñ-ndike nya

²⁰ Piyer turu rɔê a, oo *nje-nja goJeju* tâ kê *Jeju* ndike nya le aw ddee. Ne â nula dɔê kê rɔ *Jeju* tâ kar nêñ-kusa tâ ngaâ ñ-duje nan: «*əbbə-dəwje*, nân â to nje-kunn dɔi wa?» le. ²¹ Piyer le ooe a, duju *Jeju* nan: «*əb-bə-dəwje*, a ne, ddi bba a kingê wa?» ²² *Jeju* ilê tâ nan: «Bbo m-ndiki karê ñ-nayn kəm baa ndərəng m-təl m-ddee a, ddi â osoi tâ wa? Əi, unn gom.» ²³ Dɔ tar tâ nænn â tar nja horo njê-mə-kunnje tâ nan *nje-nja*

goJeju tâ kê *Jeju* ndike nya le a koy ang. A *Jeju* pa arê Piyer baann ang. Ñ-pa nan: «Bbo m-ndiki karê ñ-nayn kəm baa ndərəng m-təl m-ddee a, ddi â osoi tâ wa?»

²⁴ *Nje-nja go* Jeju tâ nænn le njaa oo nêñjeenn le kê kəmê ngaâ dda tarê makəturu tâ nænn. N-gərə to tar-naji laa le to tar kê tɔkɔɔ.

Dɔbɔyn tar

²⁵ *Jeju* dda marə nêñje nya bbay. Bbo ñ-dda nêñjeenn tɔyn kê goe goe Makəturu tâ a, mɔjə to dɔ nangə tâ nænn tɔyn njaa lo a kasə ta kungu makəturuje le tâ ang.

Kulaje

Tar dɔ Makətu ru t̄ le

Makətu ru Kulaje lə njê-kaw-kulaje le to kəsə Tar k̄ Maji k̄ Luku dda makətu ru t̄ le. N̄-pa tar gusu k̄ njê-kaw-kulaje k̄ Jeju ulade ilaje n̄n mbər tar laa kə lo lo.

Kunn-kutu makətu ru Kulaje t̄ le, Jeju aw darâ rɔ Lubba t̄ (1:9). A nula Ndil-mə-nda k̄ in rɔ Lubba t̄ dɔ njê-kaw-kulaje laa (lo-kanyê 2). Ndil-mə-nda le dda arə dilaje mbər tɔkə n̄nje k̄ Lubba aw dda. Kunn-kutu makətu ru Kulaje t̄ le ndərəng kɔnyê t̄, Ndil-mə-nda aw dda arə dəwje unnje mæde arə Jeju kə dɔ marê t̄ dɔ marê t̄. Njê-njaje go Jeju t̄ toje to Jiipije. N̄-naynje daw dəwje kəy-polo Lubba t̄ k̄ Jerujalem ngaâ daw paje tar lə Əb-bədəde Jeju le. A ddəw k̄ara baa tokə lə Jeju le, mbayje k̄ dɔ kəy-polo Lubba t̄ aw aajede kə kəm k̄ maji ang (lo-kanyê 3 ndərəng 8). Jeju-Kristə arə ddəw dəwje tɔyn karə ulaje nuju naan t̄ kə Lubba le. Mbɔn-naan lə njê-mə-kunnje wase Egilisije unnje kute ta toje. Egilisije le aw uju kə kete kete tokə banya, Jiipije ddəm Jiipije ang ddəm eeje t̄.

Unn kute lo-kanyê 9 t̄, Jeju-Kristə bbar Pɔl.

Lo-kanyê 13 ndərəng 28 pa tar nja nja-kula lə Pɔl le.

Tar k̄ Maji lə Kristə k̄ Luku dda le pa tar dɔ ndɔje t̄ lə Jeju. A Makətu ru Kulaje lə njê-kaw-kulaje pa tar dɔ ndɔje t̄ lə Egilisije k̄ unn kute. To kar k̄ njê-mə-kunnje aw ilaje mbər tar lə Jeju k̄ to Kristə le kə ndɔ tɔyn, loje t̄ tɔyn.

Jeju pa tar dɔ Ndil-mə-nda t̄

1 Ngokɔn'm Topil, mə makətu ru t̄ ləm k̄ dɔngɔr, m-pa tar dɔ n̄nje t̄ tɔyn k̄ *Jeju* unn kutu dda kə n̄nje k̄ n̄-tju kunn-kutu kula t̄ k̄ n̄-dda ² ndərəng ndɔ t̄ k̄ Lubba unnê təl saa darâ. Kete bba karə Lubba təl saa darâ le, nunn ndu ddəw t̄ lə *Ndil-mə-nda* narə *njê-kaw-kulaje* k̄ n̄-mbəræde. ³ Go yo t̄ laa a, n̄-tju rɔê narəde ngaâ n̄-dda n̄nje dang dang ta tɔjude to nisi kəm baa. N̄-dda tokə baann ndɔ dɔɔɔ ngaâ n̄-pa tar dɔ *kɔn-mbay t̄ lə Lubba* narəde. ⁴ Marə ndɔ nisi ta n̄n-kusa t̄ kə de a, nunn ndu narəde nan: «Tuje mə bbe t̄ k̄ Jerujalem ang, ta ə-ngəbbəje n̄n k̄ Bɔ unn ndue ta karəse, n̄n k̄ m-pa tarê marəse kete mban le. ⁵ *Jan* dda dəwje *batəm* maann, a sese, â kingaje *batəmNdil-mə-nda* mə ndɔje t̄ n̄n.»

Tar təl lə Jeju darâ

⁶ Njê-kaw-kulaje le mbɔnje naan rɔ Jeju t̄ ngaâ dujeje nan: «*Əbbə-dəwje*, bbasinən n̄n njaa â təl kə kɔn-mbay karə ngann *Ijarayelje wa?*» ⁷ Jeju ilade t̄ nan: «To tar ləse ta gərə ndɔê wase karê ang. Mba Bɔy â cju ndɔê kə karê le ddəw singa t̄ laa njaa. ⁸ A, â kingaje singa-mɔngu ddəw t̄ lə *Ndil-mə-nda* k̄ a ddee dɔse t̄. Ngaâ â təlje to njê-tar-najije ləm mə bbe t̄ k̄ Jeru-

jalem, dɔ nangə Jude t̄ tɔyn, dɔ nangə *Samari* t̄, ndərəng kɔyn nangə t̄ tɔyn.»

⁹ Go tar t̄ k̄ Jeju pa le a, nin kəmde t̄ naw kə darâ ngaâ mum dibbi dɔê arə dooje ang.

¹⁰ Kar t̄ k̄ daw daaje lo kə darâ kə go Jeju t̄ le bbay a, kəm naan t̄ n̄n, dingawje joo ulaje kubbu k̄ nda ngaâ arje mbɔr njê-kaw-kulaje t̄ le. ¹¹ Dingawje le paje arəde nan: «Dəwje k̄ Galile, mba ddi bba arje n̄n aw aaje lo kə darâ *wa?* *Jeju* k̄ Lubba unnê horose t̄ aw saa kə darâ le a təl ddee tokə kaw laa k̄ ooje n̄n.»

Kuwa-dɔ-naan lə njê-kaw-kulaje

¹² Njê-kaw-kulaje le inje dɔ ddingiri t̄ k̄ daw bbar nan ddingiri olibəje le təlje Jerujalem. Ddingiri le to ngɔsi baa kə bbe le asə kilometere k̄ara. ¹³ N̄-teeje Jerujalem a, daalje dawje mə kəy t̄ k̄ to dɔ marê t̄ taar k̄ to lo mbɔn-naan ləde. Dəwje k̄ eeje t̄n̄n to Piyer, *Jan*, Jakə de kə Andere, Pilipi de kə Toma, Bartelemi de kə Matiye, Jakə ngonn lə Alpe, Simɔn k̄ daw bbarê nan Jelotə kə Judə ngonn lə Jakə. ¹⁴ Dede tɔyn njaa daw dooje ta naan daw dujuje Lubba kə ndɔ tɔyn. Marə den̄nje kə *Mari* kɔn *Jejuje* kə ngakɔn *Jeju* eeje horode t̄ tɔ.

Dunn Matiyas turu Judas t̄ to nje-kaw-kula

¹⁵ Dɔ ndɔŋje t̄ənn, Piyer in taar horo nj̄-m̄-kunnje t̄ k̄ k̄rde as̄ k̄r k̄ra k̄ dɔjoo ngā pa nan:
¹⁶ «Ngakɔn'mje, tar k̄ *Ndil-m̄-nda* unda ta *Dabbiti* t̄ ar̄ pa mak̄aturu t̄ l̄ Lubba le ddee to tar k̄ t̄kɔɔ ngaa. Tar le nan Judas a t̄l to nje-kunn nɔn d̄wje k̄ uwaje *Jeju*.
¹⁷ L̄əw, Judas le ee horoje jee nj̄-kaw-kulaje t̄ njaa ngā dinya d̄bb̄a kula k̄ jaw dda n̄ənn jia t̄ t̄. ¹⁸ N̄-ndoko ndɔɔ k̄ nar̄ k̄ duk̄ n̄n mba n̄n-dda k̄ gat̄ gat̄ ang k̄ n̄-dda le ngā n̄-tee noso m̄ ndɔɔ t̄ le k̄ gɔs̄, m̄ r̄ibba ngā kula-sinȳ tee t̄yn ungu ddaka. ¹⁹ D̄wje t̄yn k̄ ddaje bbe Jerujalem ooje tar̄ ngā undaje ri ndɔɔ le k̄ ndɔn-tar l̄ade nan «Ak̄el-dama», ḡl ri le nan: ndɔɔ-m̄s̄. ²⁰ N̄-dda tar̄ mak̄aturu *Sɔmje* t̄ nan:

«Maji kar̄ k̄y laa t̄l dɔ-ndubba ta d̄w to t̄ ang.»

N̄-dda mak̄aturu t̄ l̄ Lubba bbay nan:

«Maji kar̄ mar̄ d̄w taa ture kula t̄ laa †.»

²¹ «Mar̄ d̄wje k̄ njaje k̄ je dɔ ndɔje t̄ k̄ ̄bb̄ajeje *Jeju* aw ɔru n̄n nɔnje eeje n̄ənn, ²² unn kute dɔ ndɔ t̄ k̄ *Jan* ddē n̄n *bat̄em* nd̄r̄ang ndɔ t̄ k̄ Lubba unn̄ n̄n horoje t̄ t̄l saa dar̄. Maji kar̄ mar̄ d̄w k̄ra horo d̄wje t̄ n̄ənn le t̄l to nje-tar-naji k̄ je dɔ tar ndol t̄ l̄ *Jeju-Krist̄a* k̄ oy, a ndol le.»

²³ Yeenn ngā n̄-t̄juje d̄wje joo: Joj̄p̄ k̄ mar̄ ria to Barsabas k̄ daw bbar̄ bbay nan Justus, ne k̄ Matiyas. ²⁴ Goe t̄ a n̄-dujuje Lubba nan: «̄i ̄bb̄ajeje k̄ ̄-ḡr̄ n̄n k̄ to m̄ d̄wje t̄ t̄yn, horo d̄wje t̄ k̄ joo n̄ənn ɔru d̄w k̄ m̄i ndiki ²⁵ kar̄ n̄-dda *kula l̄ nj̄-kaw-kulaje* turu Judas t̄ k̄ tusu kula le inya a, aw lo t̄ laa k̄ as̄ le.»

²⁶ N̄-dda ̄l̄m̄t̄en, a ̄l̄m̄t̄en le oso dɔ Matiyas t̄ ngā kar̄ t̄ənn njaa dil̄ horo *nj̄-kaw-kulaje* t̄ k̄ eeje d̄ku gire k̄ra le.

Ndil-m̄-nda ddee dɔ nj̄-m̄-kunnje t̄

2 Kar k̄ ndɔ *Pantekot̄a* as̄ a, nj̄-m̄-kunnje isije dɔ naan t̄ k̄ra baa. ² A ta koo a, mar̄ k̄ru n̄n-bbar dar̄ tok̄ l̄ t̄k̄ l̄l k̄ aw ula ngā taa m̄ k̄y k̄ disije t̄ le t̄yn. ³ Dooje mar̄ n̄n tok̄ l̄ ndɔn-puru. Ndɔn-puru le sanr̄ k̄ra k̄ra ngā isi d̄de t̄ k̄ra k̄ra t̄yn. ⁴ *Ndil-m̄-nda* ddusude t̄yn ngā dunnje kutu pa tar k̄ ndɔn-tarje dang dang k̄ *Ndil* le unda tade t̄.

⁵ Mar̄ *Jiipije* k̄ aw ndikije tar l̄ Lubba eeje m̄ bbe t̄ k̄ Jerujalem le t̄. Dinje nanḡje t̄ dang dang t̄yn k̄ duninya t̄ bba n̄-ddeje. ⁶ D̄wje le ooje k̄ru n̄n k̄ bbar le a, n̄-mb̄nje naan tok̄ banya ngā m̄de unda dɔ binya, mba dede k̄ra k̄ra t̄yn daw dooje tar bbeje l̄de ta nj̄-m̄-kunnje t̄ le. ⁷ D̄de ayn dd̄m r̄de n̄alde dd̄m ngā n̄-paje nan: «D̄wje t̄yn k̄ aw

† *Sɔm* 69:26 ; 109:8

paje tar n̄ənn toje to d̄wje k̄ Galile ang wa? ⁸ A dda tok̄ bānn bba jeje k̄ra k̄ra t̄yn njaa jaw jooje ndɔn-tar bbe l̄je tade t̄ wa? ⁹ Jeje k̄ jinje nanḡ t̄ k̄ Part̄, M̄ed̄ k̄ Elam, d̄wje k̄ Meopotami, d̄wje k̄ Jude, k̄ Kapados, k̄ P̄ɔn, k̄ Aji, ¹⁰ d̄wje k̄ Piriji, k̄ Pampili, k̄ Ejjipit̄ k̄ Libi k̄ to nḡsi k̄ Sir̄enn, d̄wje k̄ *R̄ɔm* k̄ ddaje bbe Jerujalem, ¹¹ dede t̄yn, *Jiipije* wase d̄wje k̄ aw bb̄alje Lubba l̄ M̄yij̄, d̄wje k̄ Kret̄ k̄ d̄wje k̄ Arabi, jaw jooje tar n̄nje k̄ maji k̄ Lubba dda k̄ daw paje tar̄ k̄ ndɔn-tar bbeje l̄je.»

¹² D̄wjeenn t̄yn njaa d̄de ayn, n̄-ḡr̄je n̄n k̄ d̄a ddaje ang ngā n̄-paje tar horo naan t̄ nan: «N̄n ddi bba tok̄ be wa?» ¹³ A mar̄je aw kokoje nj̄-m̄-kunnje le nan: «D̄wje n̄ənn ayje koto ar̄ ddade.»

Piyer pa tar ar̄ d̄wje k̄ banya

¹⁴ Yeenn ngā Piyer in ar taar, ne k̄ nj̄-kaw-kulaje k̄ d̄ku gire k̄ra le ngā n̄-pa k̄ taar nan: «See d̄wje k̄ Jude k̄ sese t̄yn k̄ isije Jerujalem, maji kar̄ ooje n̄nje n̄ənn k̄ maj̄ ta ̄-tukaje mbise ooje n̄n tar l̄m.

¹⁵ Koto ̄ dda d̄wje n̄ənn tok̄ aw ̄jejeenn ang. Lo to k̄ ̄ndɔɔ baa bbay, mba to ḡl kar̄ jikara baa bbay. ¹⁶ A n̄n k̄ aw ooje n̄ənn to tar k̄ Jowel k̄ to *nje-kila mb̄ar tar* l̄ Lubba pa ̄ ddee to n̄n k̄ t̄kɔɔ. N̄-pa nan:

¹⁷ «Lubba pa nan: dduu ndɔ a, m̄ sanr̄ *Ndil* l̄m dɔ d̄wje t̄ t̄yn, ngannse k̄ dingaw k̄ ngannse k̄ den̄n a t̄lje to nj̄-kilaje mb̄ar tar l̄m, ngann basanje l̄se a kooje n̄n tok̄ l̄ nin, bbukaje l̄se a ninje.

¹⁸ T̄kɔɔ, dɔ ndɔŋje t̄ənn le, m̄ kar̄ *Ndil* l̄m nj̄-kulaje l̄m k̄ dingaw k̄ nj̄ k̄ den̄n ngā d̄a kilaje mb̄ar tar l̄m.

¹⁹ M̄ dda n̄n k̄ dum dɔ koo taar m̄ dara t̄ dd̄m m̄ dda n̄n-m̄rije b̄ar dɔ nanḡ t̄ dd̄m. M̄s̄, puru k̄ t̄k̄ sa-puru.

²⁰ Kar a tuka ndul, n̄yn a kase tok̄ m̄s̄, kete bba kar̄ ndɔ l̄ *̄bb̄a-d̄wje* k̄ to t̄k̄ ndɔ dd̄m ndɔ k̄ maji dd̄m ddee.

²¹ Yeenn a, d̄w njaa k̄ bbar *̄bb̄a-d̄wje* a, a kinga kaji ††.»

²² «Ngann *Ijarayelje*, maji kar̄ ooje tar k̄ m̄ ta pa kar̄se n̄ənn. *Jeju* k̄ Najaret̄ le to d̄w k̄ Lubba t̄juse to ne ̄ nul̄ nar̄se. Yeenn bba Lubba ar̄ n̄-dda n̄n-m̄rije, n̄nje k̄ dum dɔ koo k̄ n̄n-k̄bbuje dang dang horose t̄. ̄-ḡr̄je n̄njeenn k̄ maj̄. ²³ *Jeju* le dunn̄ dul̄ jise t̄ dd̄w k̄ra baa k̄ ndu k̄ Lubba njaa unn tok̄ kete dd̄m n̄n k̄ Lubba ḡl l̄w baa dd̄m. Uw̄je il̄je ji d̄wje t̄ k̄ maji ang ar̄je n̄-t̄l̄je kak̄-

†† *Jowel* 3:1-5

dəsə t̄. ²⁴ A Lubba ndole, n̄r̄ê ji yo t̄ k̄ ddang, mba yo ubba singa ngaji ta kuw̄ê kar̄ n̄-nayn r̄ê t̄ ang.

²⁵ *Dabbiti* pa tar d̄ Jeju t̄ le nan:

«Maw moo *əbbə-dəwje* n̄n'm t̄ k̄ kar t̄yn, mba nee d̄ ji-k̄l̄əm t̄ bba kar̄ n̄n yək̄əm ang.

²⁶ Mba yeenn bba, r̄m n̄əl̄əm nya ngā̄ maw m̄su pa r̄-n̄əl̄.

N̄n k̄ maji uta, le moy kara, m̄ kunda m̄m d̄ mar̄ n̄n t̄,

²⁷ mba â tusum kinyam lo t̄ l̄ d̄wje k̄ oyje ang.

Ngaâ â kinyam, əman k̄ munn r̄m t̄yn mbai kar̄ m-ndum m̄ buwa-yo t̄ ang.

²⁸ Ə-t̄jum dd̄w kinga t̄bb̄, ar n̄n'm t̄, a m̄ kinga r̄-n̄əl̄ †.

²⁹ «Ngak̄n'mje, dd̄w r̄u ar̄m kar̄ m-pa tar n̄ənn k̄ maj̄ mar̄se: kajeje *Dabbiti* oy, n̄-dubbe ngā̄ d̄b̄ar̄ to horoje t̄ baa bbay. ³⁰ N̄-to *nje-kila mb̄ar tar* l̄ Lubba ngā̄ n̄-ḡr̄ to Lubba unda yo bba unn n̄n ndu kar̄ d̄w k̄ ḡle t̄ isi ngende-mbay t̄. ³¹ *Dabbiti* le oo koy l̄ *Krist̄* k̄ ndol laa tok̄ kete. Yeenn bba n̄-pa tar k̄ d̄ *Krist̄* t̄ le nan: Lubba a kinȳ lo t̄ l̄ d̄wje k̄ oyje ang ngā̄ n̄ kinya da-r̄ê kar̄ ndum buwa-yo t̄ ang. ³² *Jeju* k̄ maw pa tar laa n̄ənn le, noy, a Lubba ndole ngā̄ jeje t̄yn n-toje to n̄j̄-tar-naji n̄ənn le. ³³ Lubba unn̄ und̄ d̄ ji-k̄l̄ê t̄ dar̄. Ninga *Ndil-m̄nda* k̄ B̄ unn ndue ta kar̄ le ngā̄ n̄-san̄r̄ *Ndil* le d̄je t̄ dd̄w k̄ra baa tok̄ aw ooje k̄ k̄m̄se dd̄m k̄ mbise dd̄m n̄ənn. ³⁴ *Dabbiti* aw dar̄ ang njaa, a n̄-pa nan:

«*əbbə-dəwje* pa ar̄ *əbb̄mje* nan:

Isi d̄ ji-k̄l̄əm t̄

³⁵ nd̄r̄əng ta mungu n̄j̄-baanje l̄i k̄ ḡli t̄ †.

³⁶ «Maji kar̄ d̄wje t̄yn k̄ *Ijaraȳl* ḡr̄aje k̄ maj̄: *Jeju* k̄ ə-t̄l̄je kak̄-d̄sə t̄ le, Lubba ar̄ n̄-to *Krist̄* dd̄m *əbbə-dəwje* dd̄m.»

D̄wje doro mota d̄eeje to n̄j̄-m̄-kunnje

³⁷ D̄wje le ooje tar le a, ganḡ singade. N̄-dujuje Piyer k̄ k̄sə *n̄j̄-kaw-kulaje* le nan: «Ngak̄njeje, ddi â maji kar̄ n-dda wa?» ³⁸ Piyer pa ar̄de nan: «*ə-turuj̄e m̄se* ta n̄n n̄n kara inga *bat̄m* k̄ ri *Jeju-Krist̄*. Baann bba Lubba a k̄ru tar *majangje* l̄se d̄se t̄ ngā̄ n̄ kar̄se *Ndil-m̄nda*. ³⁹ Mba ndu-kunn n̄ənn le to mbase k̄ ngannse, to mba d̄wje k̄ isije dd̄w əw k̄ d̄wje k̄ banya k̄ *əbbə-dəwje* Lubba l̄je a bbarde.» ⁴⁰ Piyer pa tarje dang dang mba k̄ru n̄n naji dd̄m mba kar̄ dubbaje n̄n singa dd̄m. N̄-pa nan: «*ə-teeje* horo n̄j̄-m̄-majangje t̄ k̄ bbasin̄n n̄ənn k̄ ddang ar̄je Lubba ajise.» ⁴¹ D̄wje k̄ ndikije tar t̄ laa le ingaje *bat̄m*. Nd̄ê t̄ənn k̄r d̄wje as̄ n̄n k̄

doro mota d̄eeje unguje d̄ k̄r n̄j̄-m̄-kunnje t̄ k̄ kete.

Tar m̄-k̄ra l̄ n̄j̄-m̄-kunnje

⁴² N̄j̄-m̄-kunnje le unnje r̄de t̄yn mba kaw koo n̄n-t̄ju l̄ *n̄j̄-kaw-kulaje* k̄ nd̄ t̄yn. Daw dulaje nuju naan t̄, daw ddaje m̄-k̄ra dd̄w muru m̄-k̄ra t̄ ngā̄ daw dujuje Lubba. ⁴³ B̄b̄əl̄ uta d̄ d̄wje t̄yn, mba Lubba dda n̄nje k̄ dum d̄ koo k̄ n̄n-m̄r̄ije nya nya dd̄w t̄ l̄ *n̄j̄-kaw-kulaje*. ⁴⁴ N̄j̄-m̄-kunnje, m̄de to k̄ra baa ngā̄ n̄nje l̄de to k̄ra baa. ⁴⁵ N̄-labb̄aje nd̄je l̄de k̄ n̄n-kingaje l̄de ngā̄ n̄-kaynje naan nar̄ as̄ k̄m̄ n̄n k̄ du d̄w k̄ra k̄ra. ⁴⁶ Dooje ta naan ngā̄ k̄ nd̄ k̄ra k̄ra t̄yn daw dawje *k̄y-polo Lubba* t̄ naan t̄. Daw dusaje n̄n m̄ k̄y t̄ l̄ naan. Daw dusaje n̄n l̄de k̄ r̄-n̄əl̄ k̄ m̄ ngonn-kas̄. ⁴⁷ N̄-pitije Lubba ngā̄ d̄wje t̄yn oojeje maji k̄m̄de t̄. K̄ nd̄ k̄ra k̄ra t̄yn, *əbbə-dəwje* aw ungu d̄wje k̄ naw najide d̄ mar̄ t̄.

Piyer aji d̄w k̄ d̄bb̄ r̄ê oy

3 Mar̄ nd̄, Piyer k̄ *Jan* dawje k̄ *k̄y-polo Lubba* t̄ mba duju Lubba k̄ ḡl̄ kar̄ k̄ mota k̄ lo-kul t̄. ² A d̄wje awje k̄ mar̄ d̄w k̄ duje to n̄je-ḡl̄-goto und̄je ta-k̄y-polo Lubba t̄ k̄ daw bbar nan «*Ta-k̄y k̄ Kura*.» Daw dund̄ lo t̄ənn k̄ nd̄ k̄ nd̄ kar̄ n̄-koy n̄n ji d̄wje t̄ k̄ aw and̄je *k̄y-polo Lubba* t̄ le. ³ Noo Piyer k̄ *Jan* k̄ dawje ta kand̄ *k̄y-polo Lubba* t̄ le a, n̄-dujude kar̄ dar̄ mar̄ n̄n dum̄n̄ n̄n. ⁴ K̄m̄ Piyer de k̄ *Jan* to k̄ d̄ê t̄ ngā̄ Piyer pa nan: «*Aaje!*» ⁵ D̄w le aade mba n̄j̄ to n̄ kinga mar̄ n̄n jide t̄. ⁶ A Piyer pa ar̄ nan: «*And̄ wase nare to r̄m t̄ ta kari ang. A n̄n k̄ to r̄m t̄ â n̄ənn â mari: K̄ ri Jeju-Krist̄ k̄ Najaret̄, in taar ə-nja!*» ⁷ Piyer uwa ji-k̄l̄ d̄w le ar̄ in taar. K̄m̄ naan t̄ n̄ənn njaa ḡl̄je k̄ əs̄nḡəl̄ ḡl̄je m̄nguje. ⁸ Naal b̄bat̄ nar taar ngā̄ n̄-nja. Nand̄ k̄ de *k̄y-polo Lubba* t̄ naw nja, naw tal̄ n̄-turu n̄su n̄n gaji Lubba. ⁹ D̄wje t̄yn oojeje naw nja ngā̄ naw n̄su gaji Lubba. ¹⁰ D̄wje ḡreje k̄ maj̄ to n̄je-n̄n-koy k̄ isi l̄w ta-k̄y-polo Lubba t̄ k̄ daw bbar nan «*Ta-k̄y k̄ Kura*» le njaa â n̄ənn. B̄b̄əl̄ uta d̄ d̄wje le ngā̄ d̄de ayn mba n̄n k̄ inga dingaw le.

Piyer pa tar ar̄ d̄wje k̄y-polo Lubba t̄

¹¹ D̄w le inya go Piyer de k̄ *Jan* ang. A d̄ d̄wje t̄yn ayn ngā̄ daynje dawje r̄de t̄ k̄ baranda t̄ k̄ daw bbar nan «*Baranda l̄ Salom̄n*.» ¹² Piyer oo n̄n le be a, pa ar̄de nan: «*D̄wje k̄ Ijaraȳl*, mba ddi bba ar̄je b̄b̄əl̄ dd̄se mba n̄n k̄ tee n̄ənn wa? Mba ddi bba aw aajeje tok̄ n̄n k̄ dd̄w singaje t̄ njaa wase mba nḡm̄ k̄ jaw nḡm̄ *Ndu* l̄ Lubba le bba n-dd̄ê jar̄ n̄-nja wa? ¹³ Lubba l̄ *Abaraham*, l̄ *Ijak̄*, l̄ *Jakobbo*, Lubba l̄ kajeje r̄su gaji *Nje-kula* laa *Jeju* k̄ uw̄je il̄je

† *S̄m* 16:8-11 †† *S̄m* 110:1

ji njê-kon-bbeje tã ngaã ə-mbətəje nɔn Pilatə tã kã oo maji ta kinyê le. ¹⁴ Ə-mbətəje dəw kã maji tɔyn, dəw kã gatə gatə ngaã ə-dujuje arə dɔru nje-tɔl dəwje kəy-kula tã darəse. ¹⁵ Dəw kã nje-karə təbbə kã ə-tɔlɛje le, Lubba ndole arə n-to njê-tar-naji nɛɛnn le. ¹⁶ Dingaw kã ooeje ngaã ə-gərəje kã ar nəənn, mbal dɔ koo kã joo mǎje tã kã ri Jeju le â, ri Jeju le arê singa. Ddəw məkunn tã kã Jeju le â dda arə rɔê ddee maji arə sese tɔyn njaa aw ooje nəənn.

¹⁷ «A ngakɔn'mje, m-gərə maji to sese kã njê-kon dɔseje ə-ddaje nɛn baann mba to nɛn kã ə-gərəje ang. ¹⁸ Ləw baa njaa, Lubba unda tar nəənn ta *njê-kilaje mbər tar* tã laa tɔyn nan *Kristə* laa a koo ndoo. Tar le â ddee to nɛn kã tɔkɔɔ nəənn. ¹⁹ Yeenn a, maji karə ə-turujə mǎse ta ə-təlje rɔ Lubba tã. Baann bba nã toko *majangje* ləse ²⁰ ngaã *əbbə-dəwje* a karəse marə kar kã â kisije kã mǎ-wul-lɔm ngaã nã kula *Jeju* kã to *Kristə* kã n-gɔl kete ta kulê karəse le. ²¹ Karje tã nəənn, *Kristə* le a nays darâ ndərəng ndɔ kã Lubba a təl kã nɛnje tɔyn karə to kã dɔgɔlê. Tar nəənn le Lubba unda ta *njê-kilaje mbər tar* tã laa kã *nundade dang* narə pajə. ²² *Mɔyijə* pa kete nan: «*əbbə-dəwje* Lubba ləse a kula marə dəw kãra horo ngakɔnse tã tokə əman nəənn karəse to *nje-kila mbər tar* lə Lubba. A kooje tɛê mǎ nɛnje tã tɔyn kã nã pa karəse. ²³ Dəw kã oo tar lə *nje-kila mbər tar* lə Lubba le ang a, dâ kɔrê horo dəwje tã lə Lubba kã ddang †.» ²⁴ *Njê-kilaje mbər tar* lə Lubba tɔyn, unn kute dɔ Samuwel tã kã *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba kã ddeeje goe tã tɔyn pajə tar ndɔje kã jisije tã nəənn le. ²⁵ Tarje kã Lubba unda ta *njê-kilaje mbər tar* tã laa ləw arə pajə le to mbase tɔ. Lubba ɔsu *dɔnɔn* kã kasəse arə sese kara andəje mǎ *dɔnɔn* tã le tɔ. Lubba le pa arə *Abaraham* nan: «Ddəw tã lə njê kã gəli tã, mǎ bbar Tar kã Maji dɔ dəwje tã tɔyn kã duninya tã ††.» ²⁶ Sese â Lubba unn Nje-kula laa dɔngɔr ulê karə n-bbar Tar kã Maji dɔse tã, karə nɔruse kãra kãra tɔyn mǎ nɛn-ddaje tã ləse kã maji ang.»

Daw kã Piyer de kã Jan lo gangə sariya tã

4 Piyer de kã Jan daw pajə tar darə dəwje bbay a, *njê-poloje Lubba* kã njê-konje dɔ dəwje kã aw ngəmje ta-kəy-polo Lubba kã *Sadusinyeje* teeje ingajede. ² Wungu ɔnde dɔ Piyer de kã Jan tã le, mba daw tɔjuje nɛn dəwje ddəm daw pajə darəde ddəm nan *Jeju* oy a ndol arə dəwje kã oyje a ndolje tɔ. ³ Duwade dilade kəy-kula tã ndərəng lo arə, mba to dɔ lo-kul ngaa. ⁴ A marə dəwje tokə banya horo dəwje tã kã tu-ka mbide ooje nɛn tar lə Lubba le ooje mǎde tã arə kɔr njê-mə-kunnje asə nɛn kã doro min.

⁵ Lo arə a, njê-konje dɔ Jiipije kã *tɔkəje* kã *njê-gərəje-Ndu* kã eeje Jerujalem mbɔnje naan. ⁶ Ann kã to tɔkə *nje-polo Lubba*, *Kayipi*, *Jan*, *Alekəjandərə* kã dəwje kã

† *Dəteronɔm* 18:15,18,19 †† *Jənesə* 22:18 ; 26:4

mǎ nuju tã lə tɔkə *njê-poloje Lubba* tɔyn eeje tãənn tɔ. ⁷ Darəje n-ddee kã Piyer de kã Jan nɔnde tã ngaã n-du-jujede tar nan: «Ddəw singa-mɔngu tã lə nǎn wase kã ri nǎn bba aw ddaje nɛn nɛn nəənn wa?» ⁸ *Ndil-mə-nda* ddusu Piyer ngaã pa arəde nan: «Njê-kon-bbeje kã *tɔkəje*, ⁹ aw dujuje ta gərə gəl maji kã n-dda kã nje-gɔl-goto ddəm ta gərə ddəw kã jajê nɛn ddəm le bbokənən. ¹⁰ Sese tɔyn kã dəwje kã *Ijarayel*, maji karə ə-gərəje to kã ri *Jeju-Kristə* kã Najaretə kã ə-tɔlɛje kakə-dəsə tã bba Lubba ndole le â dəw nəənn ar nɛn nɔnse tã kã rɔ kã maji nəənn. ¹¹ Ne â makaturuje lə Lubba pa tar laa nan: «N-to ər kã see njê-kɔsuje kəy ə-mbətəje le. Ər le təl ddee to singa gɔl kəy kã dungu nangə ‡.»

¹² «Ne kãra baa nasə kajije, mba marə ri dang dɔ nangə tã kã Lubba unda dɔ marə dəw tã karə ajije goto. ¹³ Njê-gangəje sariya lə Jiipije ooje Piyer de kã Jan kã n-toje to dəwje kã baa ddəm dəwje kã gərəje makaturu ang ddəm kã aw pajə tar kã bbəəl ang le a, dɔde ayn. A n-gɔnje n-gərəje tɔ to n-toje to njê-buwa-njaje lə *Jeju*.» ¹⁴ Daaje dəw kã gɔlê ddee maji kã ar mbɔrde tã le a, n-gərəje tar kã dâ kilaje tã ang. ¹⁵ Dunnje ndu karə Piyer de kã Jan n-teeje lo gangə sariya tã lə Jiipije le kã ddang. N-maynje naan tar horode tã ngaã n-paje nan: ¹⁶ «Ddi â ja dda kã dəwje nəənn wa? Mba dede njaa n-ddaje nɛn-mɔri nəənn arə dəwje kã Jerujalem tɔyn gərəje kã majê. Ddəw kã ja mayn nɛn tarê goto. ¹⁷ Maji karə n-ddaje jarə tarê nja kã kete horo dəwje tã ang ngaa. Ja kin kã de karə n-bbarje ri Jeju n-paje nɛn tar darə marə dəw ang ngaa.» ¹⁸ Njê-gangəje sariya le bbarje Piyer de kã Jan le ngaã n-paje darəde karə n-paje tar wase n-tɔjuje nɛn kã ri *Jeju* ang. ¹⁹ A Piyer de kã Jan dilaje tã nan: «Ddi â to gatə gatə kəm Lubba tã wa? Koo tase wase koo ta Lubba wa? To tar ləse karə ujaje kəmê! ²⁰ Ddəw kã jeje nəənn ja kutu nɛn taje dɔ nɛn tã kã joo kã kəmje ddəm kã mbije ddəm goto.» ²¹ N-təlje dinje kã de bbay, a dinyajede mba dingaje marə tar kã a kasə karəde ddəw karə duwaje nɛn de ang. Mba dəwje tɔyn aw ɔsuje gaji Lubba mba nɛn kã to le. ²² Dəw kã n-dda nɛn-mɔri darə rɔê ddee maji le bbalê uta bbal dɔɔɔ.

Njê-mə-kunnje dujuje Lubba

²³ Go kinya tã kã dinyade le a, Piyer de kã Jan le daw dingaje njê-buwa-njaje ləde ngaã dɔruje gəl nɛnje kã mbayje lə *njê-poloje Lubba* kã *tɔkəje* pajə arəjede le. ²⁴ Njê-marədeje le ooje tar ləde le ngaã dede tɔyn njaa dooje ta naan, n-dujuje Lubba n-paje nan: «əbbəjeje, əi njaa ə-dda dara kã nangə kã ba kã nɛnje tɔyn kã toje tã. ²⁵ Əi kã arə *Ndil-mə-nda* unda tar nəənn ta kajeje *Dabbiti* tã kã to nje-kula ləi nan: «Mba ddi bba lo asə dɔ gəl-dəwje kã dang ang ngaã daw dunguje tar mǎ naan tã baa wa?»

‡ *Sɔm* 118:22

²⁶ Njê-kɔn-bbeje tɔyn kâ nangê nœnn gɔlje rɔde ta dda dɔ

ngaâ tɔkə mbayje mbɔnje naan ta mbətə *Əbbə-dəwje* ddəm *Kristə* laa ddəm.» †

²⁷ «Tɔkɔɔ njaa, *Erodə* de kə Pɔnsə Pilatə ñ-mbɔnje naan mə bbe t̄ nœnn kə dəwje kə gəlde to dang ddəm dəwje kə *Ijarayel* ddəm mba mbətə n̄n *Jeju* kə to nje-kula lai kə *undê dang* to *Kristə* le. ²⁸ Baann â, ñ-ddaje darə n̄n tɔyn kə ə-gɔl kete ddəw singa-mɔngu t̄ lai kə ddəw mə-ndiki t̄ lai le ddee to n̄n kə tɔkɔɔ. ²⁹ Bbasinən nœnn, Əbbəjeje, maji karə oo singa kə daw dda kə je bbo arəje singa, jee bbərə-kulaje lai, arə n-pa tar lai kə bbəəl ang. ³⁰ Maji karə ə-tɔju singa-mɔngu lai arə rɔ-toje goto rɔ dəwje t̄, arə n̄n-mɔrije kə n̄nje kə dum dɔ koo toje. Arə n̄njeenn toje tokə baann kə ri *Jeju* kə to nje-kula lai kə maji tɔyn.» ³¹ Ñ-dujuje Lubba ñ-tungaje a, nangə yəkə lo t̄ kə ñ-mbɔnje naan t̄ le. *Ndil-mə-nda* ddusude ngaâ dunnje kutu pa tar la Lubba kə bbəəl ang.

Njê-mə-kunnje kaynje naan n̄n-kingaje ləde

³² Njê-mə-kunnje kə banya le, məde kə kəjə ləde to k̄ara baa. Dəw k̄ara horode t̄ pa nan marə n̄n to lə ne kə karə ne baa ang, mba n̄n-kingaje ləde tɔyn to ləde horo naan t̄. ³³ *Njê-kaw-kulaje* aw pajə tar ndol lə *Əbbə-dəwjeJeju* kə oy a ndol le arə ngəng nya ngaâ tɔkə mə-maji la Lubba to dɔde t̄ k̄ara k̄ara tɔyn.

³⁴ Marə n̄n du dəw k̄ara horode t̄ ang, mba dəwje kə ndɔɔ ləde to wase kəy ləde to, ñ-labbəje ngaâ ñ-ddeeje kə narê ³⁵ dunguje nɔn *njê-kaw-kulaje* t̄. Ngaâ ñ-kaynje naan narê darə n̄n n̄n kara inga asə kəm n̄n kə dəw k̄ara k̄ara ndiki ta kinga.

³⁶ Marə dəw kə ria nan Jojəpə kə *njê-kaw-kulaje* aw bbarêje nan Barnabas ee t̄ənn. Ria le kandê nan: «Nje-kula dingaw mə dəwje t̄». Ñ-to dəw kə gəl *Lebi* t̄, duje Sipərə. ³⁷ Ñ-labbə marə ndɔɔ laa ngaâ ñ-ddee kə narê nungu nɔn *njê-kaw-kulaje* t̄.

Tar la Ananiyas de kə Sapira

5 Marə dingaw kə ria nan Ananiyas de kə den̄n laa Sapira ñ-labbəje ndɔɔ ləde tɔ. ² A Sapira ndiki t̄ kə ngawêje Ananiyas le arə ɔru dəbbə narə le ngəm ngaâ aw kə kəse aw ungu nɔn *njê-kaw-kulaje* t̄. ³ A Piyer pa nan: «Ananiyas, mba ddi bba inya arə *Satan* andə məi t̄ wa? ɔru dəbbə narə ndɔɔ lai le ə-ngəm to lai, a ə-pa tar ngəm arə *Ndil-mə-nda*. ⁴ Kete njaa kara ndɔɔ le to lai. Kə ə-labbə le njaa kara narê to lai tɔ. A baänn bba kəjə dda n̄n kə be ddee dɔi t̄ wa? Yeenn to Lubba â əre bbo dəwje ang.» ⁵ Ananiyas oo tarjeenn le a, tee oso nangê oy. Dəwje tɔyn kə ooje tar yo la Ananiyas le bbəəl uta dɔde. ⁶ Ngann basanje ddee kəje niinn Ananiyas le kə kubbu awje n̄n aw dubbuje.

† Sɔm 2:1-2

⁷ Asə n̄n kə kar mota goe t̄ a, den̄n laa ddee andə dɔde t̄, a gərə n̄n k̄ara dɔ n̄n t̄ kə to le ang. ⁸ Piyer duje nan: «Tɔkɔɔ njaa kɔr narə ndɔɔ ləse kə ə-labbəje le â nœnn wa? Ə-pa arə moo.» Ñ-pa narə Piyer nan: «Tɔkɔɔ, kɔr narê njaa â nœnn.» ⁹ Yeenn a, Piyer pa arə nan: «Baänn bba əi kə ngawije unguje tar mə naan t̄ mba nan *Ndil* lə *Əbbə-dəwje* wa? Oo: Dəwje kə dubbuje ngawije â arje ta-kəy t̄ nœnn. Əi kara dā kunnije kɔtu n̄n tɔ.»

¹⁰ Karê t̄ənn njaa, ñ-tee noso kɔ gɔl Piyer t̄ noy. Ngann basanje le andəje kəy a, dooje niinn den̄n le ngaâ dunnje daw dubbuje mbɔr ngawêje t̄. ¹¹ Bbəəl uta dɔ *Egilisi* ddəm dəwje tɔyn kə ooje tar n̄n kə to le ddəm.

Njê-kaw-kulaje ddaje n̄n-mɔrije dang dang

¹² *Njê-kaw-kulaje* ddaje n̄n-mɔrije kə n̄nje kə dum dɔ koo nya nya horo dəwje t̄. Dəwje tɔyn kə ooje məde t̄ mbɔnje naan kɔ baranda t̄ lə Salomɔn.

¹³ Dəwje aw pajə tar ləde maji njaa, a dəw k̄ara tay mba kandə horode t̄ ang. ¹⁴ Dəwje aw unnje məde arə *Əbbə-dəwje* kə kete kete, dingawje ddəm den̄nje ddəm aw unguje dɔ njê-mə-kunnje t̄. ¹⁵ Dəwje ddeeje kə njê-rɔ-toje ddəw-boō. Dungu marêje tuwa t̄, a marêje rakəje t̄, ta bbo Piyer aw nday a, ndile uru dɔ marêje t̄. ¹⁶ Dəwje tokə banya injə ngann bbeje t̄ kə toje ngɔsi kə tɔkə bbe kə Jerujalem ddeeje tɔ. Dotoje njê-rɔ-toje kə dəwje kə *ndilje kə maji ang* aw ulaje kəmde ndoo t̄ ñ-ddeeje kə de ngaâ dede tɔyn dajije.

Duwa njê-kaw-kulaje dungude kəy-kula t̄

¹⁷ Lo t̄ənn, mə dda tɔkə *nje-polo Lubba* kə njê kə mbɔrê t̄ kə eeje mə kuwa-dɔ-naan t̄ lə *Sadusinyeje* ngaâ dinje ¹⁸ duwaje *njê-kaw-kulaje* le dungujede kəy-kula t̄ kə to mba dəwje tɔyn. ¹⁹ A marə *anjə* lə *Əbbə-dəwje* ddee til t̄ tɔru ta kəy-kula arə ñ-teeje ngaâ pa arəde nan: ²⁰ «Awje *kəy-polo Lubba* t̄ ta ə-pajə tar təb-bə nœnn tɔyn arəje dəwje.»

²¹ Njê-kaw-kulaje le ooje t̄ē ngaâ lo a ta karə a, dawje *kəy-polo Lubba* t̄ daw tɔjuje n̄n.

Tɔkə *nje-polo Lubba* kə njê kə mbɔrê t̄ ñ-bbarje tɔkəje lə dəwje kə *Ijarayel* karə duwa dɔ naan lo gangə sariya t̄ lə Jiipije. Dulaje kəy-kula t̄ karə ñ-ddee kə njê-kaw-kulaje le. ²² A mbambaje kə dulade le aw teeje kəy-kula t̄ a, dingaje njê-kaw-kulaje le mə sururu t̄ le ang. Ñ-təlje rɔ njê kə ulajede t̄ le daw pajə darəjede nan: ²³ «Joo ta-kəy le a, to kə lo kute kə majê. Njê-ngəmje ta kəy-kula le kara arje lo kula t̄ ləde. A ɔru ta-kəy le a, joo dəw k̄ara məε t̄ ang.»

²⁴ Nje-kɔn dɔ dəwje kə aw ngəmje ta-kəy-polo Lubba kə mbayje lə *njê-poloje Lubba* ooje tarjeenn le a, dɔde ayn mba njê-kaw-kulaje le ngaâ ñ-pajə nan: «Ddi bba dda n̄n wa?» ²⁵ A marə dəw ddee pa arəde nan: «Dəw-

je kâ ungujede kây-kula tât le arje mæ kây-polo Lubba tât aw tajuje nêñ dæwje.»²⁶ Yeenn ngaâ nje-kôn dō dæwje kâ aw ngæmje ta-kây-polo lubba le aw kâ njê-kulaje laa ngaâ daw ddeje kâ njê-kaw-kulaje le, a ñ-ddaje kâ de nêñ-singa ang. Ñ-bbæljje mba dæwje a kin tilajede kâ ær.

²⁷ Go ddee tât kâ ñ-ddee kâ de a, dawje kâ de lo gangæ sariya tât læ Jiipije ngaâ tåkæ nje-polo Lubba dujude nan: ²⁸ «Junn ndu ngæng nya jaræse karæ æ-tajuje nêñ kâ ri dingaw nænn ang. A dda tokæ baân bba nêñ-taju læse taa mæ bbe kâ Jerusalem tyn nænn wa? Aw ddaje karæ tar yo laa uwa dæje wa?»²⁹ Piyer de kâ njê-kaw-kulaje le ilaje tât nan: «Koo ta Lubba maji uta koo ta dæwje.»³⁰ Lubba læ kajeje aræ Jeju kâ æ-bbæreje dō kakæ-dæsæ tât æ-tlêje le ndol.³¹ Lubba le unnê undê dō ji-kclê tât to mbay ddæm Nje-kaji-dæwje ddæm. Baann bba karæ ngann Ijarayelje ingaje ddæw ta turu mæde ddæm karæ tar majang læde çru dōde tât ddæm.³² Jeje kâ Ndil-mæ-nda kâ Lubba aræ dæwje kâ ooje tæê n-to njê-tar-naji nêñje kâ toje le.»

³³ Njê kâ lo gangæ sariya tât læ Jiipije le ooje tar kâ njê-kaw-kulaje paje le a, wungu çnde ngaâ ñ-ndikije karæ dæwje tøjede kâ ddang.³⁴ A maræ Parijinye kâ ria nan Gamaleyel kâ to nje-gæræ-Ndu kâ dæwje ndikije tar laa nya isi lo gangæ sariya tâtænn le. Nin taar nunn ndu karæ ñ-tee kâ njê-kaw-kulaje le ddaka ngaji.³⁵ Goe tât a, ñ-pa naræ njê-gangæje sariya le nan: «Ngann Ijarayelje, ooje kâ majê bba ta æ-ddaje maræ nêñ kâ dæwje nænn.³⁶ Mba mæ ndōje tât nænn, joo Tædas kâ oo rçê to dæw kâ ngæng nya unda lo tee. Dæwje asæ nêñ kâ kçr sç unnje goe. A dæwje tclê ngaâ njê kâ unnje goe le sanreje naan aræ dæw kâra nayn ang.³⁷ Goe tât a, Judas kâ to dæw kâ Galile unda lo tee bbal tât kâ daw dunda nêñ ri dæwje makæturu tât mba gæræ nêñ kçrde. Ñ-dda naræ dæwje unnje goe. A dæwje tclêje ngaâ njê kâ unnje goe sanreje naan.³⁸ Bbasinæn m-pa maræse, undaje kæmse dōde tât ang, inyajede aræje dawje. Bbo nêñ kâ ñ-ndikije ta dda wase nêñ kâ daw ddaje nænn in ddæw tât læ dæwje baa a, a kunda ngangê.³⁹ Bbo nêñ kâ ñ-ndikije ta dda wase nêñ kâ daw ddaje nænn in ddæw tât læ Lubba a, a kçkujje ddæwe pin. Aræje Lubba oose to dæwje kâ aw ddaje saa dç ang.» Njê-gangæje sariya le ndikije tar tât laa le ngaâ⁴⁰ ñ-bbarje njê-kaw-kulaje le dundajede kâ ndæy ngaâ dunnje ndu daræde karæ ñ-paje tar kâ ri Jeju ang, a dinyade.⁴¹ Njê-kaw-kulaje le injje lo gangæ sariya tât læ Jiipije le teeje ddaka kâ rç-næð, mba Lubba oode to dæwje kâ asæ karæ dula kæmde ndoo tât mba ri Jeju.⁴² Kæ ndç tçyn, mæ kây-polo Lubba tât wase mæ kæyje tât kara, dinyaje ddæw taju nêñ ang ddæm dinyaje kila mbær Tar kâ Maji læ Jeju kâ to Kristæ le ang ddæm.

Ñ-mbæræ dæwje siri karæ uman njê-kaw-kulaje

6 Dç ndçê tâtænn, kçr njê-njaje go Jeju tât aw kâ kete kete. Jiipije kâ aw paje ndçn-tar gærækæ aw æmje rçde kâ ri dede kâ ñ-toje to Ebæræje. Mba kâ ndç tçyn bbo Ebæræje le aw kaynje nêñ-kusa denên-ndubbaje a, dçruje kæm denên-ndubbaje læde.² Njê-kaw-kulaje kâ dçku gire joo le bbarje njê-njaje go Jeju tât ngaâ paje nan: «To maji karæ jeje nænn, n-tusuje tar læ Lubba jinyaje, a jawje mba dda kula nêñ-kayn ang.³ Be a, ngakçn'mje, maji karæ æ-mbæræje dæwje siri horose tât kâ dæwje aw paje tar læde maji. Dæwje kâ Ndil-mæ-nda kâ kæm-karæ ddusude aræje jinyaje kula nænn jide tât.⁴ A Jeje, ja kunnje rçje mba kula duju Lubba kâ kula taju tar læ Lubba.»⁵ Dæwje kâ mbçnje naan le tçyn ndikije tar tât kâ njê-kaw-kulaje paje aræde le. Yeenn bba, dæwje kâ ñ-mbæræde to Etiyenn kâ mæ-kunn ddæm Ndil-mæ-nda ddæm dduse, Pilipi, Porokçr, Nikançr, Timçn, Parmenas kâ Nikola kâ to dæw kâ Antiyos kâ aw bbæð Lubba læ Mçyijæ.⁶ Ñ-ddeje kâ dæwje kâ siri le nçn njê-kaw-kulaje tât le daræ ñ-duju Lubba dçde tât ddæm dila jide dçde tât ddæm.

⁷ Tar læ Lubba nja kâ kete kete ngaâ kçr njê-njaje go Jeju tât aw kâ kete kete mæ bbe tât kâ Jerusalem. Njê-poloje Lubba tokæ banya unnje mæde aræ Jeju.

Dæwje uwaje Etiyenn

⁸ Mæ-maji læ Lubba kâ singa-mçngu laa to dç Etiyenn tât aræ ñ-dda nêñ-mçrije kâ nêñje kâ dum dç koo dang dang horo dæwje tât.⁹ Maræ Jiipije kâ injje Sirenn kâ Alækajandiri kâ aw mbçnje naan kây mbçn-naan tât læ Jiipije kâ daw bbarde nan «Njê kâ teeje kç bbæræ tât» kâ njê kâ injje nangæ tât kâ Silisi kâ njê kâ Aji aw maynje tar kâ Etiyenn.¹⁰ A tar kæm-karæ kâ Ndil-mæ-nda aræ naw pa le uta dçde.¹¹ Yeenn ngaâ daræje dæwje naræ mba karæ paje nan: «Joo Etiyenn lo taji ri Mçyijæ tât kæ lo taji ri Lubba tât.»¹² Baann bba dçsuje kutu dæwje le, tçkæje kâ njê-gæræje-Ndu daræ duwa Etiyenn kâ singa daw saa lo gangæ sariya tât læ Jiipije.¹³ Ñ-ddeje kâ njê-tar-najije kâ toje to njê-ngæmje daræ paje nan: «Kæ ndç tçyn njaa dingaw nænn aw pa tar kâ maji ang dç Kây-polo Lubba tât kâ maji tçyn ddæm dç Ndu tât kâ Lubba aræ Mçyijæ ddæm.¹⁴ Ñ-pa nan Jeju kâ to dæw kâ Najaretæ le a taju Kây-polo Lubba nænn ngaâ nâ turu nêñ-ji-bbeje kâ Mçyijæ inya aræje le. Joo tar laa le kæ mbije njaa.»

¹⁵ Kæm njê-gangæje sariya le tçyn toje kâ dç Etiyenn tât ngaâ daaje kæmê a, kæmê le to tokæ kæm anjæjeenn be.

Etiyenn çru gæl tar nçn njê-gangæje sariya tât

7 Tåkæ nje-polo Lubba duju tar Etiyenn nan: «Tar kâ daw paje dçi tât nænn to ye njaa wa?»² Etiyenn ila tât nan: «Ngakçn'mje, bçydede, ooje tar nænn. Kete bba karæ bçjeje Abaraham ddee dda bbe Karan le, Lub-

ba kê to nje-piti tee ingê kar tâ kê nisi nêñ nangə tâ kê Mejopotami ³ ngaâ ñ-pa narê nan: «Tu nangə tâ lai, nujuje tâ lai ta aw nangə tâ kê mâ tji.» ^{†4} Yeenn bba, Abaraham tu nangə tâ læ dəwje kê Kalde aw dda bbe Karan. Go yo tâ læ bəŋje a, Lubba arə ñ-ddee nangə tâ kê ə-ddaje bbe tâ bbasinən nəənn. ⁵ Lubba arə marə lo Abaraham kâra nangə tâ nəənn ang, ngonn lo kê asə karə dəw ila gəlê tâ njaa kara narê ang. Ngonn goto jia tâ njaa, a Lubba unn ndue ta karê nangə le, ne kə nŋê kê gəle tâ. ⁶ Lubba pa nan: «Ngakai a ddaje bbe nangə tâ kê dang. Dâ kuwade bbərə tâ ngaâ dâ kula kəmde ndoo tâ bbal kər dɔɔ. ⁷ A əman Lubba, mâ gangə sariya dɔ nŋê-bbeje tâ kê uwajede bbərə tâ le. Goe tâ bba dâ teeje bbərə tâ le ta dâ polomje lo tâ nəənn.» ^{††8} Lubba ɔsu saa *dɔɔn* ddəw *kuja ganja* tâ. Yeenn bba, Abaraham uju Ijakə ngaâ ndɔ jijo laa a, uŋe *ganja*. Ijakə dda tokə baann kə Jakobbo ngaâ Jakobbo dda tokə baann kə ngannê kê dɔku gire joo kê toje to kajejedede.

⁹ «Mə dda kajejedede le dɔ ngokɔnde Jojepə tâ ngaâ duwêje ñ-labbêje darə daw saa Ejipitə. A Lubba ee saa. ¹⁰ Nɔrê dann nêñ kəm-to-ndooje tâ dang dang kê ingê ngaâ narê kəm-karə ddəm narə *Parawɔn* kê to təkə mbay kê Ejipitə ooe maji kəmê tâ ddəm. Təkə mbay le undê to nje-kɔn dɔ nangə kê Ejipitə ddəm nje-ngəm nêñje tɔyn kê mə kəy tâ laa ddəm. ¹¹ Təkə bbo oso nangə tâ kê Ejipitə kə nangə tâ kê *Kanaan* arə kəm-to-ndoo dda dəwje nya. Kajejedede ingaje nêñ ta kusa ang. ¹² Jakobbo oo nan nêñ-kusa to Ejipitə a, nula kajejedede gɔl kâra. ¹³ Gɔl joo laa kê nulade a, Jojepə tɔju rɔê arə ngakɔnŋe le gərəje. Yeenn ngaâ *Parawɔn* gərə nujuje læ Jojepə le. ¹⁴ Yeenn bba Jojepə ula arə ñ-ddee kə bəŋje Jakobbo kə nŋê-nujuje laa tɔyn. Kɔrde tɔyn asə dɔsiri gire min. ¹⁵ Jakobbo aw Ejipitə le ngaâ, ne kə kəsə kajejedede le tɔyn doyje nunn. ¹⁶ Doto niinnde daw nêñ bbe tâ kê Sisem ñ-dubbude buwa-yo tâ kê *Abaraham* ndoko kə narə ji ngann læ Amɔr tâ kê to dəw kê Sisem.

¹⁷ «Kar kê Lubba a ta dda nêñ kê nunn ndue narə *Abaraham* ta dda le ddee ngɔsi a, kər ngann Ijarayelje kê Ejipitə le aw kə kete kete ¹⁸ ndərəng ndɔ kê marə təkə mbay kê siki kê gərə Jojepə ang unn kutu kɔn dɔ nangə kê Ejipitə. ¹⁹ Təkə mbay le ərə nŋê kê ləje ngaâ dda kajejedede maji ang. Nuwade kə singa narə ñ-tusuje ngann əngutayje ləde dinyade darə oyje. ²⁰ Dɔ ndəŋje t̄ənn le â duju *Mɔyijə*, ñ-kura kəm Lubba tâ. ñ-ngəmê kəy læ bəŋje mba nɔyn mota. ²¹ Goe tâ a, ñ-tuse dinyê. A ngonn læ *Parawɔn* kê denên unnê ngəmê tokə ngonnê njaa. ²² ñ-tɔju *Mɔyijə* kəm-karə læ dəwje kê Ejipitə arə tar-pa laa kə nêñ-dda laa tɔju to ñ-to dəw kê ngəng.

† *Jənesə 12:1* †† *Jənesə 15:13-14*

²³ «Bbalê tee dɔɔ a, kəjə kaw koo ngakɔn ngann *Ijarayelje* ddee dɔê tâ. ²⁴ Naw a, noo marə ngokɔn kê marə dəw kê Ejipitə aw ddeê maji ang, a nayn ngɔru-ddɔ laa ngaâ nunda dəw kê Ejipitə le ñ-tɔlê. ²⁵ Nəjə to ngakɔnŋe a gərəje to ddəw tâ laa bba Lubba a kaji nêñ de bbərə tâ. A ngakɔnŋe le gərəje ang. ²⁶ Ndɔ kâra goe tâ a, *Mɔyijə* oo ngann Ijarayelje joo kê aw ddɔje naan. ñ-ndiki ta dda karə ddekeke to horode tâ. ñ-pa narəde nan: «Ngakɔn'mje, ə-toje to ngakɔn-naan, a mba ddi bba aw ddaje naan maji ang wa?» ²⁷ A ne kê naw dda nje-marê maji ang le nuta *Mɔyijə* le kə ddang ngaâ ñ-pa nan: «Nân bba undai to mbay ddəm nje-gangə sariya ddəm dɔje tâ wa?» ²⁸ Ə-ndiki ta tɔləm tokə ə-tɔl dəw kê Ejipitə takənən le wa?» ²⁹ *Mɔyijə* oo tar le baann a, ayn aw iya rɔê bbe-mba tâ nangə tâ kê Madiyan ngaâ nuju ngannje kê dingaw joo lo t̄ənn le.

³⁰ «Ñ-dda bbal dɔɔ a, marə *anjə* tee ingê mə kər tâ, ngɔsi kə ddingiri kê Sinayi. *Anjə* le ee mə bər-kam tâ kê puru aw ɔn tâ. ³¹ Nêñ kê *Mɔyijə* oo le gangə singê. ñ-ddee ngɔsi ta tənn koo a, noo ndu *əbbə-dəwje* kê aw pa tar nan: ³² «M-to Lubba læ kajjedede, Lubba læ *Abaraham*, læ Ijakə kə læ Jakobbo.» *Mɔyijə* le isa ngaâ ndiki ta kaa lo kə nêñ tâ le ang ngaa. ³³ Yeenn bba, *əb-bə-dəwje* pa arê nan: «Ə-tɔru nêñ-gɔl kê gɔli tâ, mba lo kê ar tâ nəənn to lo kê maji tɔyn. ³⁴ Təkɔɔ moo ndoo kê dəwje læm aw ooje Ejipitə ngaâ moo ndu sɔm ləde arə m-ddee ta kɔrude bbərə tâ. Kê bbasinən nəənn, aw, m-ndiki ta kulai Ejipitə.» †

³⁵ «*Mɔyijə* kê ngann Ijarayelje mbəteje ngaâ pajə arê-je nan: «Nân bba undai to mbay ddəm nje-gangə sariya ddəm dɔje tâ wa le», ne â Lubba ulê to mbay ddəm nje-kɔrude bbərə tâ ddəm ddəw tâ læ *anjə* kê *Mɔyijə* ooe mə bər-kam tâ le. ³⁶ Ne â kɔrude ñ-tee kə de nangə tâ kê Ejipitə kə ddang ddəw nêñ-mɔrije tâ kə nêñje kê dum dɔ koo tâ, mə bbe tâ kê Ejipitə ddəm mə «Ba-katə Kasə» tâ ddəm mə kər tâ kê ñ-ddaje bbe tâ bbal dɔɔ ddəm. ³⁷ Ne *Mɔyijə* le â ñ-pa narə ngann *Ijarayelje* nan: «Lubba a kula marə ngokɔnse karəse to *nje-kila mbər tar* læ Lubba tokə əman nəənn.» ^{††38} Kar kê dəwje kê Ijarayel aw mbɔnŋe naan mə kər tâ le *Mɔyijə* tɔ â ar horo kajejedede tâ kə *anjə* kê aw pa saa tar dɔ ddingiri tâ kê Sinayi. Ne â ninga tarje kê aw arə təb-bə dəwje mba ndaji karəje.

³⁹ «A kajejedede le ndikije ta koo ta *Mɔyijə* ang, ñ-mbəteje ngaâ ñ-ndikije ta təl kaw Ejipitə. ⁴⁰ ñ-paje darəje *Arɔn* nan: «Ə-dda marə kɔrje kê a kɔruje nɔnŋe arəje, mba ne *Mɔyijə* kê ñ-tee kə je nangə tâ kê Ejipitə kə ddang le, n-gərə nêñ kê ingê ang.» ^{††41} Yeenn bba, ñ-ddaje ngonn mangə to kər ləde dɔ ndəŋje t̄ənn ngaâ darêje *nêñ-polo* ddəm dɔsuje gaji nêñ kê ñ-ddaje kə jide le kə rɔ-nəəl ddəm. ⁴² Mba yeenn bba, Lubba in-yade arə ñ-poloje nêñje kê aw ndoko mə dara tâ tokə

‡ *Ekəjodə 2:14-3:10* †† *Dəteronɔm 18:15* †† *Ekəjodə 32:1,23*

ñ-dda tarê makaturu tã læ *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba nan:

«Ngann *Ijarayelje*, bbal dɔɔɔ kã ə-ddaje mæ kɔr tã le, əman â ə-ddeje kã dajje kã nɛnje to *nɛn-poloje* arəmje wa?

⁴³ Nɛn kãra ang. Otoje kɔy-tande læ kɔr læse kã ria nan Molokã.

Otoje əndetərəndən læ kɔr læse kã ria nan Repan, to nɛnje kã ə-ddaje to kɔrje ta polode.

Mba yeenn bba, mã kaw kã se giri *Babilɔnn* tã nu ddəw əw.» †

⁴⁴ «Mæ kɔr tã nu le, kajejedede eeje kã *kɔy-tande kinga-naan* kã makaturu dɔnɔn to tã. *Mɔyijã* dda kɔy-tande le arə to ddəw kãra baa kã ye kã Lubba unn ndu arê karə ñ-dda le. Ñ-dda narə to ddəw kãra baa kã ye kã noo le. ⁴⁵ Njê kã go kajejedede tã ingaje kɔy-tande le. A kar kã ɔsuwe ɔru nɔnde arə daw duwa nangə læ dɔwje kã toje to Jiipije ang kã Lubba tubbade nɔnde tã le ñ-taaje a, dɔwje kã kɔy-tande le jide tã. Kɔy-tande le nayn tãənn ndərəng kɔn-mbay tã læ *Dabbiti*. ⁴⁶ Lubba oo Dabbiti maji kãmê tã. Yeenn bba Dabbiti duje karə narê ddəw karə ñ-dda kɔy mba Lubba læ Jakobbo. ⁴⁷ A Salomɔn â dda kɔy le arə Lubba.

⁴⁸ «A Nje-kisi dduu dara tã isi mæ kɔy tã kã ji dɔw dda ang. Ddəw kãra baa tokə *nje-kila mbær tar* læ Lubba pa nan:

⁴⁹ «*Əbbə-dɔwje* nan: Dara to ngende-mbay læm, nangə to lo kungu ɔlɔm a kɔy ddi bba a ta ddaje karəm wa?

Wase lo ddi bba a to lo kuwa-ɔ læm wa?

⁵⁰ «Əman njaa m-dda nɛnjeenn tɔyn kã jim ang wa?» » ††

⁵¹ «See njê-dɔ-kətərəje, sese kã Lubba barse, a arəje mæse kətərə ngaã ooje nɛn-bbar laa ang, a aw mbətəje tar læ *Ndil-mə-nda* kã ndɔ tɔyn. Ə-toje ddəw kãra baa kã kasəse. ⁵² Marə *nje-kila mbær tar* læ Lubba kã kaseseje ddaje saa singa ang to nɛn wa? Kaseseje tɔlje njê kã aw ilaje mbær læ dɔw kã gatə gatə kete bba karə ñ-ddee. A bbasinən sese njaa kara ə-labbəje dɔw kã gatə gatə le ngaã ə-tɔlɛje. ⁵³ Ingaje ndu kã Lubba ula nɛn *anjaje* kã majê, a ə-ddaje kula kã turu ndu le ang.»

Ñ-tila Etiyenn ñ-tɔlɛ

⁵⁴ Njê kã eeje lo gangə sariya tã le ooje tarjeenn le a, wungu ɔnde dɔ Etiyenn tã ngaã ñ-ngəərje ngangəde.

⁵⁵ A ne Etiyenn kã *Ndil-mə-nda* dduse le, kãmê to kã darã. Noo ndoko læ Lubba ngaã noo *Jeju* kã ar dɔ ji-kɔl Lubba tã. ⁵⁶ Ñ-pa nan: «Ooje, maw moo dara kã təəyn kã *Ngonn læ dɔw* kã ar taar dɔ ji-kɔl Lubba tã.» ⁵⁷ Dɔwje le utuje mbide uruje nɛn əkii kã taar. Goe tã a, dede tɔyn njaa dinje naan tã duruje dɔê tã. ⁵⁸ Ñ-ndɔrɛje ñ-teeje saa mæ bbe tã kã ddang ngaã dunnje kutu tilê kã

ər ta tɔlɛ. Njê-tar-najije kã undaje tar dɔê tã le unguje kubbuje læde dɔ naan tã nɔn marə basan tã kã ria nan Sɔl karə ñ-ngəm. ⁵⁹ Kar tã kã daw tilaje Etiyenn kã ər le a, Etiyenn le duju Lubba nan: «Əbbəmje *Jeju*, ə-taa kəwn læm.» ⁶⁰ Goe tã a, Etiyenn le ungu məkəjə-ɔlɛ nangə ngaã uru əkii kã taar nan: «Əbbəmje, unda tar *majang* nəənn dɔde tã ang.» Go tar tãənn njaa a, noy. **8** Tɔl kã ñ-tɔl Etiyenn le Sɔl ndiki tã.

Nɛn-singa kã inga njê-mə-kunnje

Ndɔê tãənn njaa, dɔwje unnje kutu kula kãm *Egilisi* kã Jerualem ndoo tã. Njê-mə-kunnje sanreje naan dɔ nangə tã kã Jude kã *Samari*, a *njê-kaw-kulaje* â naynje. ² Dɔwje kã aw bbəljə Lubba dubbuje Etiyenn ngaã ñ-nɔɛnje nya. ³ A Sɔl unn kutu tuju *Egilisi*. Nandə mæ kɔy-je tã, nuwa dingawje kã denɛnje kã singa nungude kɔy-kula tã.

Pilipi tɔju Tar kã Maji Samari

⁴ Dɔwje kã sanreje naan le aw ilaje mbær tar læ Lubba to *Tar kã Maji* loje tã kã daw ndayje tã. ⁵ Yeenn bba, Pilipi tee aw marə bbe tã kã *Samari* ngaã ila mbær tar læ *Kristə*. ⁶ Njê-bbeje kã ddeje tokə banya le tɔyn njaa aw tukaje mbide aw ooje nɛn tar læ Pilipi le, mba dooje tar nɛn-mɔrije kã naw dda kã mbide ddəm dooje nɛnje le kã kəmde ddəm. ⁷ *Ndilje kã maji ang* nya nya teeje mæ dɔwje tã kã ddang, dundaje əkii bba ñ-teeje nɛn ngaã dɔwje nya kã dəbbə ɔde oy kã njê-mətəje ajiije. ⁸ Rɔ dɔwje kã mæ bbe tãənn le nəəlde nya.

⁹ Marə dɔw kã ria nan Simɔn isi mæ bbe tãənn læw baa. Ñ-to nje-əmbili ngaã naw dda nɛnje kã aw dum dɔ dɔwje tɔyn kã nangə tã kã *Samari*. Ñ-dda ɔê to dɔw kã ngəng nya. ¹⁰ Dɔwje tɔyn aw tukaje mbide aw ooje nɛn tar laa, unn kute dɔ dɔwje tã kã ngaji ndərəng dɔ njê kã tɔkə tã. Dɔwje pajje nan: «Dɔw nəənn to singa-mɔngu kã in ɔ Lubba tã kã daw bbar nan Tɔkə singa-mɔngu.»

¹¹ Daw tukaje mbide daw dooje nɛn tar laa, mba ñ-dda nɛnje kã dum dɔde bbal banya nya ddəw nɛn-mɔrije tã laa kã naw dda. ¹² A dɔwje tɔyn, dingawje kã denɛnje kã ooje mæde tã kã *Tar kã Maji* kã Pilipi tɔju dɔ *Bbe-kɔn tã læ Lubba* ddəm dɔ tar tã læ *Jeju-Kristə* ddəm ingaje *batəm*. ¹³ Simɔn njaa kara oo mæê tã tɔ ngaã ñ-ddeê *batəm*. Ninya go Pilipi ang ngaa. Noo tɔkə nɛn-mɔrije kã nɛnje kã dum dɔ koo kã Pilipi aw dda le a, dɔê ayn.

¹⁴ *Njê-kaw-kulaje* kã Jerualem tã ooje nan dɔwje kã *Samari* taaje tar læ Lubba. Yeenn bba dulaje Piyer kã *Jan* darəde. ¹⁵ Ñ-teeje Samari le a, ñ-dujuje Lubba mba dɔwje kã Samari le karə dingaje *Ndil-mə-nda*. ¹⁶ Mba *Ndil-mə-nda* ddee dɔ marə dɔw tã kã Samari kãra ang bbay. Nɛn kã dingaje njaa â to *batəm* kã ñ-ddade kã ri

† Amɔs 5:25-27 †† Ejayi 66:1-2

Əbbə-dəwjejeju. ¹⁷ Yeenn bba, Piyer de kə Jan dilaje jide dɔde t̄ darə dingaje *Ndil-mə-nda.*

¹⁸ Simɔn oo *Ndil* k̄ *njê-kaw-kulaje* ilaje jide dɔ dəwje t̄ arə dingaje le a, n̄-ddee kə narɛ narəde ¹⁹ n̄-pa nan: «Arəmje singa nəənn tɔ ta bbo dəw njaa mila jim dɔê t̄ a, inga *Ndil-mə-nda.*» ²⁰ A Piyer ilê t̄ nan: «Maji karə oy kə narɛ ləi tɔyn, mba əjə to â kasə ndoko n̄n k̄ Lubba aw arə dəw baa kə narɛ. ²¹ Marə n̄n k̄ to mbai wase n̄n k̄ osoi t̄ k̄ara to nəənn ang. Mba kəjə ləi to gatə gatə kəm Lubba t̄ ang. ²² Inya kəjə ləi k̄ maji ang le ta ə-duju *Əbbə-dəwje* arə ddəw to a, n̄ru tar kəjəje k̄ maji ang le dɔi t̄ kə ddang. ²³ Mba moo a, bbo k̄ maji ang k̄ to ənga kinga n̄n ddusu məi ngāə ə-to bbərə lə n̄n-dda k̄ gatə gatə ang.» ²⁴ Simɔn le ila Piyer de kə Jan t̄ nan: «Sese njaa, ə-dujuje *Əbbə-dəwje* mbam karə n̄n k̄ ə-paje nəənn ingam ang.»

²⁵ Piyer de kə Jan n̄-paje tar-naji lə *Əbbə-dəwje*, dilaje mbər tar laa ngāə n̄-təlje kə Jerujalem. Dilaje mbər *Tar k̄ Maji* mə bbeje t̄ nya nya kə ddəw ddəw nangə t̄ k̄ *Samari.*

Tar lə Pilipi kə dəw k̄ Etiyopi

²⁶ Marə *anjə* lə *Əbbə-dəwje* pa arə Pilipi nan: «Unn ddəw k̄ aw kə dagoo, k̄ in Jerujalem aw kə Gaja. Kar t̄əənn dəw aw nja ddəw t̄ le ang.» ²⁷ Pilipi le tɔtu kə ngɔru aw ngāə inga marə dingaw kə ddəw. Dingaw le to *enuku*, n̄-to dəw k̄ Etiyopi. N̄-to tɔkə dəw k̄ aw ngəm n̄n-kingaje lə Kandas k̄ to tɔkə mbay-dən̄n k̄ Etiyopi. Dingaw le ddee Jerujalem mba polo Lubba ²⁸ ngāə aw təl kə bbeê laa. Nisi saretə t̄ laa naw tura makəturu lə Ejayi k̄ to *nje-kila mbər tar* lə Lubba. ²⁹ *Ndil* pa arə Pilipi le nan: «Aw kə ngɔru aw inga saretə toonn.»

³⁰ Pilipi ayn ngɔru aw inga saretə le ngāə oo ndu dingaw k̄ Etiyopi le k̄ a aw tura makəturu lə Ejayi k̄ to *nje-kila mbər tar* le. Pilipi duju tar *enuku* le nan: «Ə-gərə tar k̄ aw tura makəturu t̄ nəənn njaa wa?»

³¹ Dingaw le ila t̄ nan: «Bbo marə dəw uman'm ang a, mâ gərə tar le tokə baänn wa?» Yeenn bba, n̄-bbar Pilipi le karə aal saretə le isi mbərê t̄. ³² Tar k̄ makəturu t̄ k̄ naw tura le tokə be:

«N̄-to ddəw k̄ara baa kə batə k̄ daw saa kə lo tɔl daje t̄,

n̄-to tokə ngonn batə k̄ daw duja biīn, a n̄n ang.

N̄ru t̄ê n̄-pa n̄n tar ang.

³³ N̄-ddeê darə n̄-ddee to n̄n ang ngāə darê naji laa ang.

N̄n bba a pa tar lə ngannê wa?

Mba n̄-dda darə təbbə laa k̄ dɔ nangə t̄ unda ngangê.» †

³⁴ *Enuku* le pa arə Pilipi nan: «M-wali nya, ə-pa arəm moo. N̄n njaa gatə bba *nje-kila mbər tar* lə Lubba le

aw pa tar laa nəənn wa? To tar laa ne njaa wase tar lə marə dəw k̄ dang wa?» ³⁵ Yeenn ngaa, Pilipi unn kutu tar dɔ tar t̄ k̄ *enuku* le tura makəturu t̄ nəənn le bba tɔjê n̄n *Tar k̄ Maji* lə *Jeju.* ³⁶ Daw dawje bbay a, n̄-teeje ta marə maann t̄ ngāə *enuku* le pa nan: «Maann â nəənn, a ddi bba tɔku ddəw karə minga *batəm* wa?» [³⁷ Pilipi le pa nan: «Bbo oo məi t̄ kə *Jeju* a, â kasə kinga *batəm.*»] Dingaw le ilê t̄ nan: «Moo məm t̄ to *Jeju* to Ngonn lə Lubba.» †† ³⁸ Goe t̄ a, narə Saretə le ar lo k̄ara ngāə de kə Pilipi le joo kəm n̄-ddisije dawje mə maann t̄ le ngāə Pilipi ddeê *batəm.* ³⁹ Dinje mə maann t̄ le n̄-teeje a, *Ndil* lə *Əbbə-dəwje* unn Pilipi tɔtu n̄n arə *enuku* le ooe ang. A naw lo laa kə rɔ-nəəl. ⁴⁰ Pilipi le ubba nangə t̄ k̄ Ajotə ngāə tɔju *Tar k̄ Maji* mə bbeje t̄ tɔyn kə ddəw ddəw tee n̄n bbe t̄ k̄ Sejare.

Əbbə-dəwje Jeju bbar Sɔl

9 Kar t̄əənn, kəjə dda singa kə kəjə tɔl *njê-njaje goƏbbə-dəwje* t̄ dɔrɔ â nayn mə Sɔl t̄ kə ndo tɔyn. Yeenn bba naw rɔ tɔkə *nje-polo Lubba* t̄, ² naw duju makəturuje ta kaw n̄n karə njê k̄ *kəy mbɔn-naanje* t̄ k̄ Damas. Makəturu le a karê ddəw karə bbo ninga marə dən̄nje wase dingawje k̄ aw unnje «ddəw lə *Əbbə-dəwje*» a, n̄-tɔde n̄-ddee kə de Jerujalem.

³ Sɔl unn ddəw aw kə Damas ngāə tee ngɔsi kə bbe le a, kəm naan t̄ nəənn njaa lo ndoko darə uru dɔê t̄ guke tɔyn. ⁴ N̄-tee noso nangə ngāə noo marə ndu dəw pa saa tar nan: «Sɔl, Sɔl, mba ddi bba aw dda səm singa wa?» ⁵ Sɔl le ilê t̄ nan: «*Əbbə-dəwje*, əi n̄n wa?» *Ndu* dəw le ilê t̄ nan: «Əman *Jeju*, əman â aw dda səm singa nəənn. ⁶ A in taar andə mə bbe t̄ le, a d̄a tɔji n̄n k̄ to ta karə ə-dda.»

⁷ Njê-buwa kaw-loje laa arje baa nding ngāə bbəəl uta dɔde. Dooje ndu dəw k̄ aw pa tar le, a dooje dəw k̄ara ang. ⁸ Sɔl in taar t̄əəyn kəmê, a noo lo ang. Duwa jia bba dandə n̄n mə bbe t̄ k̄ Damas. ⁹ Ndo mota njaa, noo lo ang ddəm nusa n̄n ang ddəm nay maann ang ddəm.

¹⁰ Marə *nje-nja go* *Jeju* t̄ k̄ ria nan Ananiyas ee mə bbe t̄ k̄ Damas le. *Əbbə-dəwje* tee ingê kə nin ngāə pa nan: «Ananiyas!» N̄-ndiki t̄ nan: «Əman â nəənn Əbbəmje!» ¹¹ *Əbbə-dəwje* pa nan: «Aw ddəw t̄ k̄ daw bbar nan ddəw k̄ Ndoju, ta andə mə kəy t̄ lə Judas, ə-duju marə dingaw k̄ bbe t̄ k̄ Tarsə, ria nan Sɔl. Naw duju Lubba kar t̄ nəənn ¹² ngāə noo marə dəw tokə n̄n k̄ naw nin to nin, ri dəw le nan Ananiyas k̄ andə kəy ngāə ila jia dɔê t̄ karə noo lo.» ¹³ Ananiyas le ila t̄ nan: «Əbbəmje, dəwje nya paje tar n̄nje k̄ maji ang tɔyn k̄ dəw nəənn dda kə dəwje ləi Jerujalem. ¹⁴ Lo t̄ nəənn njaa kara, mbayje lə *njê-poloje Lubba* arêje ddəw karə n̄-ddee nuwa dəwje tɔyn k̄ aw bbarje rii.»

† *Ejayi* 53:7-8

†† *Dɔngɔr makəturuje t̄ k̄ duja kə jide, tar nəənn to t̄ ang.*

¹⁵ A *Əbbə-dəwje* pa nan: «Aw, mba dəw le to dəw kə mundê dang karə n̄-dda narə dəwje kə toje to Jiipije ang kə təkə mbayje ləde kə ngann *Ijarayelje* gərəje rim. ¹⁶ Əman njaa mâ tɔjê n̄n kəm-to-ndooje tɔyn kə a kingê mba rim.»

¹⁷ Yeenn bba Ananiyas le aw ngaâ andə kəy le aw ila jia dɔê t̄ ngaâ pa nan: «Sɔl, ngokɔn'm, *Əbbə-dəwje* Jeju kə ingai kə ddəw ddee t̄ ləi le ulam rɔi t̄ karə ə-təl oo lo ddəm karə *Ndil-mə-nda* dduusi ddəm.» ¹⁸ Kəm naan t̄ n̄ənn njaa, marə n̄n tokə lə gondo in kəmê t̄ oso nangê ngaâ noo lo. Nin taar ngaâ ninga *batəm*.

¹⁹ Nusa n̄n ngaâ n̄-təl ninga singa.

Sɔl ila mbər Tar kə Maji bbe t̄ kə Damas

N̄-dda ndɔ ngaji rɔ *njê-njaje* go Jeju t̄ bbe t̄ kə Damas ²⁰ ngaâ njangə baa a, Sɔl aw ila mbər kəy *mbɔn-naanje* t̄ lə Jiipije pa nan *Jeju* to Ngonn lə Lubba. ²¹ Dəwje tɔyn kə ooje tar lə Sɔl le dɔde ayn ngaâ pa je nan: «Dəw n̄ənn â aw ula kəm dəwje kə aw bbarje ri Jeju ndoo t̄ mə bbe t̄ kə Jerujalem le ang wa? N̄-ddee n̄ənn ta kuwa njê-mə-kunnje t̄de kaw kə de karə mbayje lə *njê-poloje* Lubba ang wa?»

²² A Sɔl le aw ubba singa kə kete kete ddəw tarje t̄ kə naw tɔju ngaâ *Jiipije* kə Damas ooje tar k̄ara ta pa ang, kar t̄ kə naw pa kə ddaka nan Jeju to *Kristə* njaa le.

²³ Ndɔ nya nday ngaâ *Jiipije* unguje tar mə naan t̄ ta tɔl Sɔl ²⁴ ngaâ tar le oso mbi Sɔl t̄. Daw ngəmje t̄-ndokoje kə dila n̄-guku n̄n dɔ bbe le til kə kar ta tɔlê.

²⁵ A marə ndɔ til t̄, *njê-njaje* goe t̄ uwêje ilêje mə karə t̄ ngaâ ulêje ddaka kə dɔ ndoko.

Sɔl aw Jerujalem

²⁶ Sɔl le tee Jerujalem a, sangə ddəw ta kandə horo *njê-njaje* go Jeju t̄, a dede tɔyn njaa n̄-bbəəleje to bbəəl mba dooje to n̄-to *nje-nja* go Jeju t̄ kə təkɔrɔ ang. ²⁷ Barnabas unn Sɔl le aw saa rɔ *njê-kaw-kulaje* t̄ ngaâ pa tar koo kə Sɔl oo *Əbbə-dəwje* ddəw-boð kə tar kə *Əbbə-dəwje* pa saa le arəde. N̄-pa gusu kə Sɔl pa n̄n tar lə *Jeju* kə bbəəl ang arə dəwje mə bbe t̄ kə Damas le narəde. ²⁸ Unn kute karə t̄ənn, mə bbe t̄ kə Jerujalem, lo tɔyn kə njê-kaw-kulaje aw awje t̄ a, naw kə de naan t̄ naan t̄. Naw tɔju tar kə ri *Əbbə-dəwje* kə bbəəl ang. ²⁹ Naw pa tar kə Jiipije kə aw paje ndɔn-tar gərəkə ngaâ naw mayn tar kə de, a dede daw sangəje ddəw ta tɔlê. ³⁰ Njê-mə-kunnje gərəje tarê ngaâ awje saa Sejare arə naw Tarsə. ³¹ Dɔ ndɔje t̄ənn, ddekeke to mə *Egilisije* t̄ tɔyn kə toje nangə t̄ kə Jude, Galile kə *Samari*. *Egilisi* aw ubba singa kə kete kete, naw bbəəl *Əbbə-dəwje* ngaâ kɔr njê-mə-kunnje aw kə kete kete ddəw singa t̄ lə *Ndil-mə-nda*.

Piyer aji Ene

³² Piyer aw nja nangə t̄ le tɔyn ngaâ marə ndɔ, naw tee dɔ njê-mə-kunnje t̄ kə bbe t̄ kə Lida. ³³ Lo t̄ənn, ninga marə dingaw kə dəbbə rɔê oy ngaâ to tuwa rɔ-to t̄ nangə bbal jijo. Ria nan Ene. ³⁴ Piyer pa nan: «Ene, *Jeju-Kristə* ajii. In taar bbo ə-dda dɔ tuwa ləi.» Kəm naan t̄ n̄ənn njaa nin taar. ³⁵ Dəwje tɔyn kə Lida kə dəwje tɔyn kə ndakə lo t̄ kə Sarɔn ooje məde t̄ kə *Əbbə-dəwje*.

Piyer ndol Tabita kə oy

³⁶ Mə bbe t̄ kə Jope, marə den̄n kə to nje-nja go Jeju t̄ ee t̄ənn. Ria nan Tabita. Daw bbar Tabita le kə ndɔn-tar gərəkə nan Dɔrkas. Kandə ri le nan: Dul. Kula kə maji dɔrɔ â n̄-dda ngaâ naw narə n̄n njê-ndooje naw numan n̄n de tɔ. ³⁷ Dɔ ndɔje t̄ənn, rɔê toe ngaâ noy. N̄-toko niinnê dunda mə kəy t̄ kə to dɔ marê t̄ taar. ³⁸ *Njê-njaje* go Jeju t̄ kə eeje bbe t̄ kə Jope ooje nan Piyer ee bbe t̄ kə Lida kə əw kə Jope ang. Yeenn bba, dulaje dəwje joo darə Piyer le nan: «N-wali nya, ə-ddee njangə rɔje t̄ bba.» ³⁹ Piyer aw kə de kə ngɔru ngaâ n̄-tee a, darə naw mə kəy t̄ kə to dɔ marê t̄ taar le. Den̄n-ndubbaje aw nɔnje ddeeje n̄n rɔ Piyer t̄. N̄-tɔjêje kubbuje kə to dɔê kə kubbu kulje kə Dɔrkas le uju kar t̄ kə n̄-nayn n̄n kə de baa bbay. ⁴⁰ Piyer arə dəwje tɔyn teeje ddaka ngaâ ungu məkəjə-gɔlê nangə duju Lubba. Goe t̄ a, n̄-turu rɔê kə rɔ niinn t̄ le ngaâ n̄-pa nan: «Tabita, in taar.» Tabita le t̄əyn kəmê. Noo Piyer le a, nin nisi taar. ⁴¹ Piyer ula jia uwê n̄n arə nin taar ngaâ bbar njê-mə-kunnje kə den̄n-ndubbaje tɔjude Dɔrkas le kəm baa. ⁴² Dəwje kə Jope tɔyn ooje tar n̄ənn ngaâ dəwje nya ooje məde t̄ kə *Əbbə-dəwje*. ⁴³ Piyer nayn ndɔ banya nya Jope rɔ Simɔn t̄ kə to nje-kula əndaar.

Marə anjə pa tar kə Kɔrney

10 Marə dingaw ee bbe t̄ kə Sejare, ria nan Kɔrney, n̄-to nje-kɔn dɔ mbambaje kə dunda ri mbɔn-naan ləde nan «mbɔn-naan kə Itali». ² Ne de kə njê kə kəy laa tɔyn daw bbəəlje Lubba, naw numan Jiipije kə toje to njê-ndooje ddəm naw duju Lubba kə kar tɔyn ddəm. ³ Marə ndɔ kə gɔl kar mota, noo marə *anjə* lə Lubba tokə n̄n kə naw ninjeenn. *Anjə* le andə kəy laa ngaâ bbarê nan: «Kɔrney!» ⁴ Kɔrney le eê kə kəm bbəəl ngaâ pa nan: «*Əbbə-dəwje*, nan ddi wa?» *Anjə* le pa arê nan: «Lubba oo duju ləi kə kuman kə aw uman njê-ndooje. Məê oy dɔi ang. ⁵ Bbasinen n̄ənn njaa, ula bbe t̄ kə Jope arə marə dəw kə ria nan Simɔn kə daw bbarê nan Piyer ddee. ⁶ N̄-to kəy lə marə dingaw kə ria nan Simɔn tɔ. N̄-to nje-kula əndaar, kəy laa to mbɔr ba-katə t̄.»

⁷ *Anjə* kə pa tar le ɔtu a, Kɔrney le bbar njê-kulaje laa joo kə marə mbamba laa kâra kə aw bbəəl Lubba.

⁸ Nɔru gəl nênje le tɔyn narəde ngaâ nulade Jope.

⁹ Lo-karə kə daw njaje ddəw-boð bbay ngaâ n-teeje ngɔsi kə Jope a, Piyer aal aw *dɔ kəy* tē mba duju Lubba, ngɔsi kə ɔɔl kar dɔku gire joo tē. ¹⁰ Bbo ddeɛ arə n-ndiki ta kusa nēn. Kar tē kə daw dda nēn-kusa ta karē a, noo nēn tokə nin â naw nin. ¹¹ Noo kəm dara təəyn ngaâ noo marə nēn in mə dara tē le aw ddisi. Nēn le to tokə lə bəl-kubbu kə tatə kə duwa tē kə sɔ. Nēn le aw ddisi kə nangə. ¹² Daje dang dang tɔyn njaa toje tē: Daje kə ɔɔlde sɔ, daje kə aw akəje nangə kə əəlje dang dang. ¹³ Marə ndu dəw pa arē nan: «Piyer in taar, ə-tɔl ɔn.» ¹⁴ A Piyer ila tē nan: «Baann ang! Əbbəmje. Nēn kə ndu mbətə kə nēn kə maji ang, musa ndɔ kâra ang.» ¹⁵ *Ndu* dəw le təl pa arē nan: «Maji karə nēn kə Lubba dda arə ddee maji mban, oo to nēn kə maji ang kəmi tē ang.» ¹⁶ Nēn le to tokə baann ɔɔl mota ngaâ dunn nēn le n-təl nēn darə.

¹⁷ Piyer sangə ddəw ta gərə gəl nēn kə noo kə nin le pin. A karē tēənn njaa dingawje kə Kɔrney ulade le sangəje kəy lə Simɔn ingaje ngaâ arje ta-kəy tē le. ¹⁸ N-*bbarje* nēn n-dujuje nan: «Simɔn kə daw bbarē nan Piyer to nəənn wa?»

¹⁹ Piyer nayn aw əjə dɔ nēn tē kə noo le bbay a, *Ndil* pa arē nan: «Oo, dingawje mota aw sangije. ²⁰ In taar, ə-ddisi aw kə de bbo arə məi sangi ang, mba əman â mulade.» ²¹ Piyer ddisi inga dingawje le ngaâ pa arəde nan: «Əman kə aw sangəmje le â mar nəənn. Ə-ddeeje nəənn mba ddi wa?» ²² Dilaje tē nan: «Kɔrney kə to nje-kɔn dɔ mbambaje â ulaje. N-to dəw kə gatə gatə ngaâ naw bbəəl Lubba. *Jiipije* tɔyn aw pajə tar laa maji. *Anjə* lə Lubba pa arē karə n-bbari mə kəy tē laa, karə noo tar kə a ta pa karē.» ²³ Piyer arə dandə kəy ngaâ arəde lo n-toje tē.

Piyer aw ɔ Kɔrney tē

Lo-karē a, nunn ddəw naw kə de. Marə njê-mə-kunnje kə Jope dannēje. ²⁴ Lo-karē kə goe tē a, n-teeje Se-jare. Kɔrney bbar njê-nujuje laa kə njê-buwa-kuraje laa kə n-ndikide nya naw ngəbbə nēn Piyerdede le. ²⁵ Piyer a ta kandə kəy le be a, Kɔrney tila kəmē ngaâ oso nɔn ɔɔl tē ta walē. ²⁶ A Piyer uwē kə taar ngaâ pa nan: «In taar, mba əman kara m-to dəw mari.» ²⁷ Piyer aw pa tar kə Kɔrney andə nēn kə kəy a, noo dəwje tokə banya kə mbɔnje naan. ²⁸ Piyer pa arəde nan: «Ə-gərəje kə majē to darə ddəw *Jiipije* karə uwaje buwa-kura kə dəwje kə gəlde dang ang ddəm ta kubba mə kəy ləde ang ddəm. A əman, Lubba tɔjum to, to maji karə moo dəw to dəw kə maji ang kəm'm tē ang wase m-yabbə dəw ang. ²⁹ Mba yeenn bba ula ə-bbarəm a, m-ddee bbo məjə tar kâra ang. M-ndiki ta gərə gəl nēn kə ə-bbarəm mbē le.» ³⁰ Kɔrney pa arē nan: «Dda ndɔ mota

bbokənen ngaa, mee mə kəy tē ləm maw duju Lubba ɔɔl kar mota tē. A â ta koo a, marə dəw kə ula kubbu kə ndɔnrən ar nɔn'm tē ³¹ ngaâ pa nan: «Kɔrney! Lubba oo duju kə ə-duje ngaâ ole məē dɔ nēnje tē kə aw arə njê-ndooje. ³² Maji karə ula bbe tē kə Jope ə-bbar Simɔn kə daw bbarē nan Piyer. N-to bbe lə Simɔn kə to nje-kula əndaar, kəy laa to ta ba-katə tē.» ³³ Kar tēənn njaa mula mari, a ə-ndiki tē â ə-ddee nəənn. Bbasinen, jeje tɔyn jee nɔn Lubba tē ta koo tar kə *Əb-bə-dəwje* unda tai tē karə ə-pa arəje.»

Tar kə Piyer pa kəy lə Kɔrney

³⁴ Piyer ila tē nan: «Bbasinen m-gərə ngaa to tɔkɔru njaa Lubba ɔru kəm dəw ang. ³⁵ Horo gəl-dəwje tē tɔyn, dəw kə bbəəl Lubba ddəm dda nēn kə gatə gatə ddəm a, a ddee maji kəm Lubba tē. ³⁶ Nula kə tar laa narə ngann *Ijarayelje*, to *Tar kə Maji* kə arə mə-wul-ɔm ddəw tē lə *Jeju-Kristə* kə to *Əbbə-dəwje* tɔyn. ³⁷ Sese, ə-gərəje nēn kə tee nangə tē kə Galile ngaâ taa dɔ nangə Jude tɔyn go *batem* tē kə *Jan* ila mbərə le. ³⁸ Ə-gərəje ddəw kə Lubba ula nēn singa-mɔngu kə *Ndil-mə-nda* dɔ *Jeju* kə Najaretə tē kə majē. Narə n-dda maji kə dəwje tɔyn kə lo lo ddəm naji dəwje tɔyn kə Əsu uwade bbərə tē ddəm mba Lubba ee saa. ³⁹ A jeje n-toje to njê-tar-naji nēnje tɔyn kə n-dda dɔ nangə tē lə *Jiipije* ddəm bbe tē kə Jerusalem ddəm. Ne kə n-təje *kakə-dəsə* tē n-təje le. ⁴⁰ A ndɔ mota laa a, Lubba ndole ngaâ arə n-tɔju rɔē. ⁴¹ N-tɔju rɔē dəwje tɔyn ang. Njê-tar-najije kə Lubba mbərəde kete kə jeje kə jusa saa nēn ngaâ jay saa nēn â go ndol tē laa le n-tɔju rɔē narəje. ⁴² Nunn ndu narəje karə jila mbər Tar kə Maji jarə dəwje, ta n-pa jarəde to Lubba undē to nje-gangə sariya dɔ dəwje tē kə isije kəm baa ddəm dɔ dəwje kə oyje ddəm. ⁴³ *Njê-kilaje mbər tar* lə Lubba tɔyn pajə tar laa nan: «Dəw kə unn məē arə Jeju a, Lubba ɔru tar *mə-jang* laa dɔ tē kə ri Jeju le.» »

Ndil-mə-nda ddee dɔ dəwje tē kə toje to Jiipije ang

⁴⁴ Piyer nayn aw ɔru gəl nēnjeenn bbay a, *Ndil-mə-nda* ddee isi dɔ dəwje tē tɔyn kə aw ooje tar le. ⁴⁵ Njê-mə-kunnje kə toje to Jiipije kə dannje Piyer le dɔde ayn, mba dooje a, Lubba arə *Ndil-mə-nda* dəwje kə toje to Jiipije ang tɔ. ⁴⁶ Dooje dəwje kə toje to Jiipije ang aw pajə tar kə ndɔn-tarje kə dang dang ddəm aw ɔsuje gaji tɔkə-mbangə lə Lubba ddəm. Yeenn ngaâ Piyer pa nan: ⁴⁷ «Dəwje le ingaje *Ndil-mə-nda* tokə jeje tɔ, a marə dəw a kasə kɔku ddəw karə dingaje *batem* maann wa?»

⁴⁸ Piyer le arə ddəw karə n-ddade *batem* kə ri *Jeju-Kristə* ngaâ dəwje le dujuje Piyer le karə dda ndɔ rɔde tē ngaji bbay.

Piyer ɔru gəl tar arə njê-mə-kunnje kâ Jerujalem

11 *Njê-kaw-kulaje* kə njê-mə-kunnje kâ eeje nanga t̄ kâ Jude ooje nan dəwje kâ toje to Jiipije ang kara taaje tar lə Lubba t̄. ² Piyer təl aw Jerujalem a, njê-mə-kunnje kâ toje to Jiipije aw inje saa. ³ Ŋ-paje nan: «Andə kəy lə dəwje kâ ujaje ganja ang ngāa usa nēn kə de mba ddi wa?»

⁴ Yeenn a, Piyer unn kutu kɔru gəl nēn kâ to le kə goe goe arəde. Ŋ-pa nan: ⁵ «Mee mə bbe t̄ kâ Joje maw duju Lubba a, moo nēn tokə lə nin. Moo marə nēn tokə lə bəl-kubbu kâ tatə ngāa duwa tēē kâ s̄. Nēn le in mə dara t̄ ddisi ndərəng tee lo t̄ kâ mee t̄. ⁶ Kəm'm to kə dɔe t̄ ngāa m-təənn a, moo dajə kâ gɔlde s̄ kâ dɔ nangə t̄, dajə kâ muŋ, dajə kâ aw akəje nangə kə əəl-je. ⁷ Moo marə ndu dəw pa arəm nan: «Piyer, in taar ə-tɔl ɔn!» ⁸ Mila t̄ m-pa nan: «Baann ang, Əbbəmje! Mba nēn kâ ndu mbətə wase nēn kâ maji ang, musa ndɔ kâra ang.» ⁹ M-təl moo ndu dəw le mə dara t̄ nan: «Maji karə nēn kâ Lubba dda arə ddee maji a, oo to nēn kâ maji ang kəmi t̄ ang.» ¹⁰ Nēenn le to tokə baann gɔl mota ngāa dunn nēn le tɔyn ŋ-təl nēn darā. ¹¹ Kar t̄əənn njaa, dingawje mota kâ dulade rɔm t̄ inje bbe t̄ kâ Sejare teeje mə kəy t̄ kâ jisi t̄ le. ¹² *Ndil* pa arəm nan mɔtu maw kə de bbo məjə ang. Ngakɔn'mje kâ misan nəənn dannəmje ngāa jandə mə kəy t̄ lə Kɔrney le. ¹³ Nɔru gəl gusu kâ *anjə* tee ingē nēn mə kəy t̄ laa ngāa pa arē nan: «Ula bbe t̄ kâ Joje arə Simɔn kâ daw bbarē nan Piyer ddee. ¹⁴ Simɔn le a pa tarje kari. Əi kə njē kâ kəy ləi ā kingaje kaji ddəw tarje t̄əənn le.» ¹⁵ Munn kutu pa tar a, *Ndil-mə-nda* ddisi dɔde t̄ tokə ŋ-ddisi dɔje t̄ kunn-kute t̄ le. ¹⁶ Yeenn bba, mole məm dɔ tar t̄ lə *Əbbə-dəwje* kâ pa nan: «*Jan* dda dəw-je *batəm* maann, a sese, ā kingaje *batəmNdil-mə-nda*.» ¹⁷ Lubba arəde *Ndil-mə-nda* tokə narəje kar t̄ kâ junn nēn məje jarə *Əbbə-dəwjeJeju-Kristə* le. Yeenn a, m-to dəw ddi bba mā kasə kɔku ddəw Lubba karə dda marə nēn wa?» ¹⁸ Dəwje le ooje tarjeenn le a, əwje rɔde ngāa ɔsuje gaji Lubba paje nan: «Lubba arə ddəw dəwje kâ toje to Jiipije ang karə *ŋ-turuje məde* mba kinga nēn təbbə t̄.»

Kunn-kutu Egilisi kâ Antiyos

¹⁹ Njê-mə-kunnje kâ sanrəje naan mba nēn-singa kâ ingade go yo t̄ lə Etiyenn le awje ndərəng teeje bbe t̄ kâ Penisi, Sipərə kə Antiyos. A mə bbeje t̄əənn le *Jiipije* kə karəde baa ā ŋ-tɔjude tar lə Lubba. ²⁰ A marēje horode t̄ kâ gəlde to dəwje kâ Sipərə kə dəwje kâ Sirenn ddeeje bbe t̄ kâ Antiyos a, paje *Tar kâ Maji* lə *Əbbə-dəwjeJeju* arə dəwje kâ aw paje ndɔn-tar gerekə t̄. ²¹ Singa-mɔngu lə *Əbbə-dəwje* to dɔde t̄ arə dəwje nya ooje məde t̄ kə *Əbbə-dəwje* ngāa ŋ-turuje ddəw ləde.

²² Njê-mə-kunnje kâ *Egilisi* t̄ kâ Jerujalem ooje tar nəənn le ngāa ulaje Barnabas Antiyos. ²³ Barnabas le ddee tee ngāa oo mə-maji kâ Lubba dda kə njê-mə-kunnje le a, inga rɔ-nəəl nya ngāa ndəjəde karə dundajə məde tɔyn dɔ *Əbbə-dəwje* t̄. ²⁴ Mba Barnabas le to dəw kâ maji ddəm dəw kâ *Ndil-mə-nda* dduse ddəm mə-kunn laa bo nya ddəm arə dəwje nya ddeeje to dəwje lə *Əbbə-dəwje*.

²⁵ Goe t̄ a, Barnabas le ɔtu aw bbe t̄ kâ Tarsə mba sangə Sɔl. ²⁶ Ningē a, ŋ-ddee saa Antiyos. Ŋ-ddajə bbal kâra *Egilisi* t̄ kâ Antiyos ngāa ŋ-tɔjuje nēn dəwje nya nya. Bbe t̄ kâ Antiyos ā dəwje unn kutu bbar ri *njê-njaje go* Jeju t̄ to «*dəwje lə Kristə*.»

²⁷ Dɔ ndɔē t̄əənn, marə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba inje Jerujalem awje bbe t̄ kâ Antiyos. ²⁸ *Ndil* unda tar ta marē t̄ kâra kâ ria nan Agabus. Nin taar ngāa ŋ-pa nan: «Marə ndɔ a, tɔkə bbo a koso dɔ nangə t̄ tɔyn.» A tɔkɔrɔ njaa bbo le oso dɔ ndɔ t̄ kâ Kolodə to nēn to tɔkə mbay. ²⁹ *Njê-njaje go* Jeju t̄ ooje ta naan karə dəw kâra kâra unn nēn kâ asə singē mba kula nēn karə du-man nēn njê-mə-kunnje kâ Jude. ³⁰ Ŋ-ddajə tokə baann. Darəje nēnje le Barnabas de kə Sɔl darə dawje nēn darə dəwje kâ dɔ Egilisi t̄ kâ nangə t̄ kâ Jude.

Erodə tɔl Jakə ngāa ila Piyer kəy-kula t̄

12 Dɔ ndɔē t̄əənn, tɔkə mbay *Erodə* unn kutu dda nēn kâ maji ang kə marə dəwje kâ *Egilisi* t̄. ² Narə ŋ-tɔl Jakə ngokɔn *Jan* kə tɔkə kiya. ³ Noo a, nēn kâ ŋ-dda le arə rɔ-nəəl *Jiipije*. Yeenn bba narə duwa Piyer. Kar kâ duwa nēn Piyer le to kar kâ *Jiipije* aw dda-je *kusu mapa kâ ŋ-dda kə wum ang*. ⁴ Erodə le arə duwē dilē kəy-kula t̄. Ninyē ji mbambaje t̄ dɔku gire misan kâ uwaje dɔ naan s̄ s̄ karə ŋ-ngəməje. Nəjə karə kusu *Pakə* nday bba ta gangə sariya dɔē t̄ kəmə dəwje t̄ tɔyn. ⁵ Piyer ee kəy-kula t̄, a njê-mə-kunnje aw dujuje Lubba til kə kar mbəē.

Anjə lə Əbbə-dəwje ɔru Piyer kəy-kula t̄

⁶ Mə til t̄ kâ lo-karē a, *Erodə* a ta gangə sariya dɔ Piyer t̄ le, Piyer le aw tibbi horo mbambaje t̄ joo. Ŋ-tɔē kə kula njamji joo ngāa marə mbambaje aw ngəmjə ta-kəy le t̄. ⁷ A ta koo a, marə *anjə* lə *Əbbə-dəwje* unda lo tee ngāa mə kəy-kula le ndoko. *Anjə* le ɔru kar Piyer arə ndol ngāa pa nan: «In taar njangə.» Kula njamjije kâ jia t̄ le gaynje nangə. ⁸ *Anjə* le pa arē nan: «Uwa bbəri kə əndaar-kuwa-bbər ləi ta ula nēn-gɔl ləi.» Piyer le dda tokə baann. *Anjə* le pa bbay nan: «Ula kub-bu-kul ləi ta unn gom!» ⁹ Piyer tee mə kəy-kula t̄ le oso goe t̄. Nəjə to nēn kâ *anjə* le aw dda le to nēn kâ tɔkɔrɔ ang, mba noo to nin ā naw nin. ¹⁰ Ŋ-ndayje lo kâ dɔngɔr kə ye kâ joo kâ mbambaje aw ngəmjə a, ŋ-teeje ta-kəy t̄ kâ ŋ-dda kə andə-narə. To ta-kəy kâ daw dandə nēn kə mə bbe t̄ le. Ta-kəy le təəyn kə dɔē baa

nɔnde tã. N̄-teeje ddaka ngaã dunnje marã ddaw a, kãm naan tã nãenn njaa *anjã* le tusu Piyer inyê.

¹¹ Yeenn ngaã Piyer gërã rɔê ngaã pa nan: «Bbasinen m-gërã ngaa. Tɔkɔɔ njaa, *ɔbbã-dawje* ula *anjã* arã ɔrum ji *Erodã* tã ddãm mã n̄n tã kã maji ang kã *Jiipije* ndikije ta dda sãm ddãm.»

¹² N̄-gërã n̄n le kã majê a, naw kãy læ *Mari* kɔn *Janje*. *Jan* le daw bbarê nan Markã tɔ. Lo tãenn, njê-mã-kun-nje mbɔnje naan tokã banya aw dujuje Lubba. ¹³ Piyer unda ta-ndoko a, marã nje-kula kã denên kã ria nan Rodã ddee ta koo. ¹⁴ N̄-gërã ndu Piyer le ngaã rɔê nãele nya, a nɔru ta-ndoko le ang a, n̄-tãl kã ngɔru nandã kãy ta kaw pa karãde to Piyer â ar ta-ndoko tã le. ¹⁵ N̄-paje darêje nan: «Ayn wooy wa?» A Rodã le pa bbay nan: «Tɔkɔɔ njaa nee tãenn!» Dilêje tã nan: «Yeenn a, to *anjã* laa.» ¹⁶ Piyer unda ta-ndoko le bbay bbay ngaã n̄-ddee dɔruje ta-ndoko le a, Piyer â ar nãenn ngaã dɔde ayn. ¹⁷ N̄-dda jia narãde karã n̄-paje tar ang ngaã nɔru gãl gusu kã *ɔbbã-dawje* ɔrê n̄n kã ddang kãy-kula tã le. Ta kutu n̄n dɔ tar laa a, n̄-pa nan: «Aw paje tar nãenn arãje Jakã kã kãsã njê-mã-kunnje.» Goe tã a, nɔtu ngaã nunn ddaw naw kã marã lo tã dang.

¹⁸ Lo arã a, mbambaje le jɔkuje rɔde nya ngaã n̄-dujuje se ddi bba inga Piyer le wa? ¹⁹ *Erodã* arã daw sangê, a dingê ang. N̄-duju tar njê-ngãmje ta Piyer le ngaã nunn ndu karã n̄-tãlde. Goe tã a, Piyer le in Jude aw Se-jare. N̄-dda ndɔ ten lo tãenn.

Tar yo læ Erodã Agiripa

²⁰ Wungu ɔn Erodã nya dɔ dawje tã kã Tir ddãm dawje tã kã Sidɔn ddãm. A njê kã Tir kã njê kã Sidɔn le ooje ta naan ta ddee kooe. N̄-gɔlje tar kã Balastus kã to nje-ngãm n̄nje le tɔkã mbay le darã noso gode tã. N̄-ndikije karã ddekeke to horode tã, mba n̄n-kusaje læde inje nangã tã læ tɔkã mbay le bba aw ddee nangã tã læde.

²¹ Ndɔê kã dɔju le asã a, *Erodã* ula kubbu mbay laa aw isi ngende-mbay tã laa ngaã pa tar arãde kãm dawje tã tɔyn. ²² Dawje uruje akii nan: «Tar kã ta Lubba tã â nãenn bbo tar kã ta daw tã ang.» ²³ A kar tãenn njaa, *anjã* læ *ɔbbã-dawje* unda Erodã, mba narã dawje ɔsujẽ gajê turu Lubba tã. Yeenn bba koreje ɔn̄je ngaã noy.

²⁴ A tar læ Lubba nja kã kete kete ngaã aw taa lo.

²⁵ Barnabas de kã ɔl n̄-tungaje kula læde Jeruɔalem ngaã daw tãlje a, dawje kã *Jan* kã daw bbarê nan Markã jide tã.

Ndil-mã-nda mbãrã Barnabas de kã ɔl

13 *Njê-kilaje mbãr tar* læ Lubba kã njê-n̄n-tɔjuje eeje mã *Egilisi* tã kã Antiyos. Ride nan: Barnabas, Simenyɔ kã daw bbarê nan Dãw-ndul, Lusiyus kã Sirenn, Manayen kã ne kã *Erodã* kã ɔn bbe kã Galile n̄-

tɔkãje naan tã kã ɔl. ² Marã ndɔ n̄-mbɔnje naan mba polo *ɔbbã-dawje* ngaã dɔkuje rɔde n̄n-kusa a, *Ndil-mã-nda* pa nan: «Undaje Barnabas de kã ɔl dang mba kula kã m-bbarde mbêê.»

³ Yeenn bba, dɔkuje rɔde n̄n-kusa ngaã n̄-dujuje Lubba ngaã goe tã, dilaje jide dɔde tã ngaã dinyade darã dɔtuje.

Barnabas de kã ɔl dawje Sipãrã

⁴ *Ndil-mã-nda* ula Barnabas de kã ɔl arã daw dawje kã bbe tã kã Selisi ngaã dunnje to lo tãenn ta kaw ar kã dɔ darã-maann tã kã Sipãrã. ⁵ N̄-teeje bbe tã kã Salaminn a, n̄-paje tar læ Lubba darã dawje *kãy mbɔn-naan* tã læ *Jiipije*. *Jan-Markã* ee tãenn aw umande.

⁶ Daalje dɔ darã-maann le tɔyn ngaã n̄-teeje bbe tã kã Papos a, dingaje marã *Jiipi* kã to nje-ãmbili ddãm to nje-kila mbãr tar kã tɔkɔɔ ang ddãm. Ria nan Bar-Jeju. ⁷ N̄-to daw kã ee mbɔr Sergiyus Polus tã kã to ngonn mbay kã dɔ darã-maann tã le. Sergiyus Polus le to daw kã gërã n̄n nya. Nula n̄-bbar Barnabas de kã ɔl, mba bbo koo tar læ Lubba ddeê. ⁸ A Elimas (ri nje-ãmbili kã ndɔn-tar læ gerekãje tokã baann), ndiki ta kɔku ddaw Barnabas de kã ɔl le ngaã n̄-sangã ddaw ta dda karã ngonn mbay le unn mãê arã Jeju ang. ⁹ Yeenn bba, *Ndil-mã-nda* ddusu ɔl kã daw bbarê nan Pɔl ngaã aa Elimas le a, ¹⁰ pa arê nan: «Ëi, nje-ngãm kã nje-kula dawje naan tã, ngonn læ ɔsu, ãi kã ã-ndiki n̄n kã gatã gatã ang, ndɔ kã dda bba â kunda ngangã turu n̄nje kã ndɔju kã *ɔbbã-dawje* gɔl wa? ¹¹ Bbasinen nãenn njaa *ɔbbã-dawje* a kundai, kãmi a tɔ. A koo lo ang ngaa mba marã kar.»

Kar tãenn njaa kãm Elimas le il biriri, lo ndul dɔê tã, nila kã lo kãra baa naw sangã daw karã ila kakã jia tã. ¹² Ngonn mbay le oo n̄njeenn baann a, unn mãê arã Lubba mba n̄n-tɔju kã dɔ *ɔbbã-dawje* tã le gangã singê.

Pɔl de kã Barnabas dawje Antiyos nangã tã kã Pisidi

¹³ Pɔl de kã njê-buwa-njaje laa dunnje to Papos ngaã n̄-teeje Perjã nangã tã kã Pampili. A *Jan* tusude inyade lo tãenn a tãl bbe tã kã Jeruɔalem. ¹⁴ Pɔl de kã njê-buwa-njaje laa le dinje Perjã le dawje Antiyos nangã tã kã Pisidi. Marã *ndɔ-kuwa-rɔ* tã læ *Jiipije*, daw dandãje *kãy mbɔn-naan* tã læ *Jiipije* ngaã disije nangã. ¹⁵ N̄-turãje makaturu-ndu kã makaturu læ *njê-kilaje mbãr tar* læ Lubba a, njê-kɔnje dɔ *kãy mbɔn-naan* læ *Jiipije* le arã n̄-paje darãde nan: «Ngakɔnjeje, bbo eeje kã marã tar ta pa karã dawje nãenn karã arãde singã a, ã-paje.» ¹⁶ Pɔl in taar, dda jia arãde ngaã pa nan: «See ngann *Ijarayel*-je kã see dawje kã aw bbãlje Lubba, ooje tar nãenn. ¹⁷ Lubba læ dawje kã *Ijarayel* mbãrã kãjedede ngaã dda arã gãlde banya bbalje tã kã disije n̄n nangã tã kã Ejipitã. Goe tã a, n̄-tee kã de kã ddang Ejipitã le

ddaw singa-mɔngu t̄a laa. ¹⁸ N̄-ngamde ngɔsi k̄a bbal dɔɔ m̄a kɔr t̄a. ¹⁹ N̄-tɔl gəl-dəwje siri nangə t̄a k̄a *Kanaan* ngaā narə nangə lə gəl-dəwje k̄a siri le ddee to lə kajejedede. ²⁰ N̄n̄jeenn tɔyn goe əw ngɔsi k̄a bbal kɔr sɔ k̄a dɔmin. Goe t̄a a, narə kajejedede le nj̄-gangəje sariya ndərəng tee dɔ ndɔ t̄a lə Samuwəl k̄a to *nje-kila mbər tar* lə Lubba. ²¹ Goe t̄a a, kajejedede le dujuje karə Lubba unda marə tɔkə mbay dɔde t̄a ngaā Lubba arəde Sawul ngonn lə Kis, dəw k̄a gəl Benjamən t̄a. Sawul le ɔn bbe bbal dɔɔ.

²² «Lubba ɔru mbay dɔ Sawul t̄a ngaā narə *Dabbiti* ddee to tɔkə mbay ləde. Lubba pa tar lə *Dabbiti* le nan: «Minga *Dabbiti* ngonn lə Jese. N̄-to dəw k̄a məm ndike. Ne ā n̄a dda n̄nje tɔyn k̄a məm ndiki.» ²³ Mə nuju t̄a lə *Dabbiti* ā duju *Jeju* k̄a to *Nje-kaji-dəwje* k̄a *Ijarayel* t̄a, ddaw k̄ara baa k̄a ndu Lubba k̄a unn. ²⁴ Kete bba karə Jeju unn kutu kula laa, *Jan-Batisti* ila mbər tar *batəmturu-mə* arə ngann *Ijarayelje* tɔyn. ²⁵ Kar k̄a kula lə *Jan-Batisti* a ta kunda ngangē a, naw pa nan: «Əjəje to m-to n̄an wa? M-to dəw k̄a aw ngəbbeje le ang. Ooje, marə dəw k̄a masə ta tutu kula n̄n-gɔl laa ang aw ddee gom t̄a.» ²⁶ Ngakɔn'mje, sese k̄a gəl *Abaraham* t̄a k̄a see kəseje k̄a aw bbəəlje Lubba, maji karə ə-gərəje to Lubba ula k̄a tar kaji n̄ənn ɔju dɔje. ²⁷ Nj̄e k̄a Jerujalem k̄a mbayje ləde gərəje Jeju ang. N̄-gərəje mə tar k̄a *nj̄e-kilaje mbər tar* lə Lubba pajə k̄a daw turaje k̄a *ndɔ-kuwa-ɔ* k̄a k̄a tɔyn le ang. N̄-ddaje n̄n k̄a *nj̄e-kilaje mbər tar* pajə le. Yeenn bba, n̄-gangəje sariya-yo dɔ Jeju t̄a. ²⁸ Dingaje marə n̄n ta kunda n̄n tar dɔē t̄a karə n̄-tɔlē ang ngaā n̄-dujuje Pilatə karə arə n̄-tɔlē. ²⁹ N̄-ddaje n̄n tɔyn ddaw k̄ara baa k̄a tar k̄a n̄-pa dɔē t̄a Makəturə t̄a ngaā dɔru niinnē *kakə-dəsə* t̄a dila buwa-yo t̄a. ³⁰ A Lubba arə n̄-ndol ³¹ ngaā n̄-tɔju rɔē ndɔ banya narə dəwje k̄a injə saa nangə t̄a k̄a Galile dannē-je ndərəng bbe t̄a k̄a Jerujalem. Dede le ngaā bbasinen n̄-ddeeje to nj̄e-tar-najije laa ɔn dəwje t̄a k̄a *Ijarayel*. ³² Jeje kara, jila mbər *Tar k̄a Maji* n̄ənn jarəse tɔ. N̄n k̄a Lubba unn ndue mbəē arə kajejedede le, ³³ Lubba dda arə ddee to n̄n k̄a tɔkɔr horoje jee ngannde t̄a, ddaw ndol t̄a k̄a narə *Jeju* k̄a oy ndol, tokə n̄-dda tarē makəturə t̄a lə *Sɔm* 2 nan:

«Ə-to ngonnəm,

bbokənən marə ə-ddee to ngonnəm ngaa.» †

³⁴ «Lubba arə noy, a n̄-ndol mba karə da-rɔē təl aw ndum buwa t̄a ang ngaa. Mba ne njaa n̄-pa nan: «Mā karəse n̄nje k̄a maji tɔyn k̄a munn ndum ta karə *Dabbiti* le njaa.» ³⁵ Mba yeenn bba, n̄-pa tarē Makəturə t̄a lə Lubba tɔ nan: «Ā kinya dəw ləi k̄a unn rɔē tɔyn mbai karə ndum buwa-yo t̄a ang.»

³⁶ «Kar t̄a k̄a *Dabbiti* isi n̄n kəm baa le, n̄-dda n̄n tɔyn k̄a Lubba ndiki ta karə n̄-dda n̄-tunga. Goe t̄a a, noy, n̄-dubbe mbɔr kēējedede t̄a ngaā da-rɔē tuju. ³⁷ A

ne k̄a noy, a Lubba ndole le n̄-ndum ang. ³⁸ Yeenn bba ngakɔn'mje, maji karə ə-gərəje to ddaw t̄a lə Jeju le bba daw pa darəse nan Lubba a kɔru tar *majang* ləse dɔse t̄a. *Ndu* lə *Mɔyijə* asə dda karə dəw ddee gatə gatə kəm Lubba t̄a ang. ³⁹ Ddaw t̄a lə Jeju bba dəw k̄a unn m̄ē a, tar majang ɔru dɔē t̄a. ⁴⁰ Yeenn a, maji karə aaje rɔse mba n̄n k̄a n̄-dda tarē makəturə t̄a lə *nj̄e-kilaje mbər tar* lə Lubba n̄ənn a ddase. Tar n̄n le nan:

⁴¹ «Ooje! See nj̄e-yabbəje dəwje,

arəje bbəəl ddase ta ə-gotoje k̄a ddang, mba mā dda marə n̄n ndɔ t̄a k̄a isije n̄n kəm baa, bbo dəw ɔru gəl n̄n le arəse a, ā ndikije t̄a ang ††.»

⁴² Kar t̄a k̄a Pɔl de k̄a Barnabas daw teeje k̄a ddaka a, dəwje le dujujede karə *ndɔ-kuwa-ɔ* k̄a guku a, n̄-təlje dɔ tar t̄ənn le bbay. ⁴³ Dəwje k̄a mbɔnje naan le sanr̄e-je naan a, marə *Jiipije* nya k̄a dəwje k̄a toje to *Jiipije* ang k̄a aw poloje Lubba unnje go Pɔl de k̄a Barnabas. Pɔl de k̄a Barnabas le n̄-paje tar darəde ngaā n̄-ndəjə-jede karə n̄-naynje k̄a ndɔ tɔyn ddaw mə-maji t̄a k̄a Lubba dda k̄a de.

Pɔl de k̄a Barnabas n̄-turuje kəmde k̄a rɔ dəwje t̄a k̄a toje to *Jiipije* ang

⁴⁴ *Ndɔ-kuwa-ɔ* t̄a lə *Jiipije* k̄a goe t̄a a, dəwje k̄a Antiyos mbɔnje naan tokə banya ta koo tar lə *Əbbə-dəwje*. ⁴⁵ *Jiipije* ooje dəwje k̄a banya le a, mə ddade. N̄-paje tar k̄a aw tila kəm tar lə Pɔl ngaā n̄-tajēje. ⁴⁶ Pɔl de k̄a Barnabas n̄-paje tar k̄a bbəəl ang darəde nan: «Sese ā, to ta karə ə-toje to dɔngɔr dəwje k̄a ja pa tar lə Lubba n̄ənn karəse. A ə-mbətəje tar le ngaā sese njaa ə-təlje ooje rɔse to dəwje k̄a asəje ta kinga təbbə k̄a to k̄a ndɔ k̄a ndɔ ang. Yeenn bba, n-turu kəmje k̄a rɔ dəwje t̄a k̄a toje to *Jiipije* ang ngaa. ⁴⁷ Mba, ndu k̄a jinga ta *Əbbə-dəwje* t̄a njaa nan:

«Mundai karə ə-ndoko horo kəsə gəl-dəwje t̄a, karə ta ə-nja k̄a tar kaji n̄ənn kɔyn nangə t̄a tɔyn.» †»

⁴⁸ Dəwje k̄a toje to *Jiipije* ang ooje tar le a, rɔde n̄əlde nya ngaā dɔsuje gaji tar lə *Əbbə-dəwje*. Dəwje k̄a Lubba mbərəde tokə kete karə dinga təbbə k̄a to k̄a ndɔ k̄a ndɔ ddeeje to nj̄e-mə-kunnje.

⁴⁹ Tar lə *Əbbə-dəwje* taa dɔ nangə k̄a Pisidi le tɔyn.

⁵⁰ A *Jiipije* ɔsuje kutu d̄en̄nje k̄a isije lo kula t̄a k̄a bo k̄a aw poloje Lubba ddəm ɔsuje kutu nj̄e-kɔn-bbeje ddəm arə dinje n̄-ddaje Pɔl de k̄a Barnabas maji ang ngaā n̄-tubbade dɔ nangə t̄a ləde le. ⁵¹ Pɔl de k̄a Barnabas le n̄-tundaje bum nangə k̄a gɔlde t̄a ngaā dawje bbe t̄a k̄a Ikoniɔm. ⁵² A *nj̄e-njaje goƏbbə-dəwje* t̄a k̄a naynje bbe t̄a k̄a Antiyos eeje k̄a rɔ-n̄əl nya ddəm *Ndil-mə-nda* ddusude ddəm.

† *Sɔm* 2:7

†† *Abakukə* 1:5 † *Ejayi* 49:6

Pɔl de kə Barnabas dawje bbe tē kē Ikoniycm

14 Pɔl de kə Barnabas n̄-ddee n̄-teeje mə bbe tē kē Ikoniycm a, dandəje *kəy mbɔn-naan* tē lə *Jiipije*. N̄-tɔjuje tar lə Lubba darə *Jiipije* kə Gerekəje nya ooje mæde tē. ² A *Jiipije* kē mbətəje ta koo mæde tē le aw tulaje dæwje kē toje to *Jiipije* ang karə dəjəje kəjə kē maji ang dɔ Pɔl de kə Barnabas tē. ³ Dɔ n̄nje tēənn tɔyn, Pɔl de kə Barnabas n̄-naynje bbe tē kē Ikoniycm le gode əw. Daw pajə tar lə *əbbə-dəwje* kə bbəəl ang. *əbbə-dəwje* le tɔju to tar mə-maji laa le to n̄n kē tɔkɔɔ ddəw n̄n-mɔrije tē kə n̄nje kē dum dɔ koo kē narə singa ansinyeje narə ddaje. ⁴ Dəwje kē bbe tē le horode tin joo: Marēje unnje go *Jiipije*, a marēje unnje go *njē-kaw-kulaje* le.

⁵ *Jiipije* kə mbyaje ləde ddəm dæwje kē toje to *Jiipije* ang ddəm n̄-ndikije ta dda Pɔl de kə Barnabas maji ang, ta tilade kə ər tɔlde. ⁶ Pɔl de kə Barnabas dooje tarē a, daw diyaje rɔde mə bbeje tē kē Likawoni, Listərə, Dərbə kə loje tē kē mbɔr bbeje tēənn. ⁷ Loje tēənn, n̄-tɔjuje *Tar kə Maji* dæwje tɔ.

Pɔl de kə Barnabas dawje bbe tē kē Listərə

⁸ Mə bbe tē kē Listərə, marə dingaw kē duje to nje-gɔl-goto arə asə kar taar ang ddəm asə nja ang ddəm isi nangə. ⁹ Marə ndɔ naw noo tar kē Pɔl aw pa. Pɔl le εē a, gərə to mə-kunn laa asə dda karə naji. ¹⁰ Pɔl le pa kə singa nan: «In taar ar njarara dɔ gɔli tē!» Dəw le in taar bbatə ngaā unn kutu nja. ¹¹ Dəwje ooje n̄n kē Pɔl dda le a, duruje əkii kə ndɔn-tar Likawoni nan: «Ooje, lubbaje ddaje rɔde to dæwje ngaā teeje horoje tē.»

¹² N̄-bbarje Barnabas to *Jəs* ngaā n̄-bbarje Pɔl to *Er-mes* †, mba ne ā naw pa tar. ¹³ *Kəy-polo Jəs* le to ta bbe tē le njaa. A nje-polo *Jəs* le ddee kə ngann mangəje kē n̄-dda n̄nje kē kura rɔde tē ta bbe tē le. Ne kə dæwje kē banya le n̄-ndikije ta kunn n̄njeenn le to *n̄n-polo* karə Pɔl de kə Barnabas le. ¹⁴ Pɔl de kə Barnabas kē n̄-toje to *njē-kaw-kulaje* le dooje tarē a, n̄-tirje kubbuje kē rɔde tē, dɔtɔje kə ngɔru dawje rɔ dæwje tē kē banya le duruje əkii nan: ¹⁵ «Mba ddi bba ə-ddaje n̄n tokə be wa? Jeje kara n-to dæwje tokə sese tɔ. Jaw pa *Tar kə Maji* jarəse karə ta ə-mbətəje n̄n kē ture goto, ta aaje lo kə rɔ Lubba tē kē isi kəm baa. Lubba le ā dda dara kə nangə, ba-katə kə n̄nje tɔyn kē toje tē. ¹⁶ Dɔ ndɔje tē kē ndayje, Lubba inya ddəw arə gəl-dəwje tɔyn dda-je n̄n kē mæde ndiki. ¹⁷ A n̄-tɔju mə-maji laa kə ndɔ tɔyn ddəw ndi tē kə kandə-ko tē kē narə andə kə majē arə ujaje. Narəse n̄n-kusa asəse ngaā narə isije kə rɔ-nəəl.»

¹⁸ Dɔ tarje tē n̄ənn tɔyn, bbo karə *n̄n-polo* Pɔl de kə Barnabas aw ddade bbay.

† *Jəs* de kə *Er-mes* toje to ri lubbaje lə dæwje kē *Gerekə*.

¹⁹ *Jiipije* kē inje Antiyos kə Ikoniycm ddaje arə dæwje kē banya le unnje gode. N̄-tilaje Pɔl kə ər ta tɔlē ngaā n̄-ndɔrēje n̄-teeje saa mə bbe tē kə ddang, mba dɔjuje to noy mban. ²⁰ A kar kē *njē-njaje goəbbə-dəwje* tē ddeeje gukuje dɔē a, nin taar n̄-təl nandə mə bbe tē le. Lo arə a, ne de kə Barnabas dawje Dərbə.

Pɔl de kə Barnabas n̄-təlje bbe tē kē Antiyos

²¹ Pɔl de kə Barnabas n̄-tɔjuje *Tar kə Maji* bbe tē kē Dərbə. Dəwje nya ddeeje to *njē-njaje goəbbə-dəwje* tē. Goe tē a, n̄-təlje kə ddəw kē Listərə, Ikoniycm kə Antiyos. ²² Mə bbeje tēənn, n̄-ndəjəje njē-mə-kunnje karə duwaje mə-kunn ləde darə ngəng. N̄-paje nan: «Maji karə joo ndoo nya mba kandə n̄n mə *Bbe-kɔn tē lə Lubba*.»

²³ Mə *Egilisije* tē tɔyn kē n̄-teeje tē, n̄-dda marə njē-mə-kunnje to dæwje kē dɔ *Egilisi* tē le, dɔkuje rɔde n̄n-kusa, n̄-dujuje Lubba dɔde tē ngaā dinyajede ji *əbbə-dəwje* tē kē dunda mə-kunn ləde dɔē tē le. ²⁴ Pɔl de kə Barnabas le n̄-ndayje dɔ nangə tē kē Pisidi dosoje dɔ nangə tē kē Pampili. ²⁵ N̄-tɔjuje tar lə Lubba bbe tē kē Perjə ngaā dawje Atali. ²⁶ Lo tēənn, dunnje tɔkə to mba təl Antiyos nangə tē kē Siri. Antiyos le ā njē-mə-kunnje inyajede kə tē ji Lubba tē kete mba karə Lubba dda kə de mə-maji arə n̄-ddaje kula kē n̄-ddaje n̄-tungaje n̄ənn le.

²⁷ Pɔl de kə Barnabas n̄-teeje Antiyos nangə tē kē Siri a, n̄-mbɔnje njē-mə-kunnje. Dɔruje gəl n̄nje tɔyn kē Lubba dda ddəw tē ləde kə gusu kē Lubba ɔru n̄n ddəw arə dæwje kē toje to *Jiipije* ang ooje mæde tē tɔ le. ²⁸ Pɔl de kə Barnabas n̄-naynje kə njē-mə-kunnje kē Antiyos le gode əw ngaji.

Mayn naan tar dɔ kuja ganja tē

15 Marə dæwje inje Jude ddeeje Antiyos nangə tē kē Siri. N̄-tɔjuje n̄n njē-mə-kunnje kē Antiyos le nan: «Bbo *ujaje ganja* tokə *Ndu* lə *Mɔyijə* pa ang a, ā kasəje ta kinga kaji ang.» ² Pɔl de kə Barnabas n̄-mbətəje n̄n-tɔju ləde le ngaā n̄-maynje kə de tar. Yeenn bba, njē-mə-kunnje unnje ndu karə Pɔl de kə Barnabas kə marə njē-mə-kunnje dawje Jerujalem daw dingaje *njē-kaw-kulaje* kə dæwje kē dɔ *Egilisi* tē mba tar n̄ənn le.

³ *Egilisi* kē Antiyos umande kə marə n̄n nja tē ləde le. N̄-ndayje kə ddəw kē Penisi kə *Samari* ngaā n̄-paje tar ddəw kē dæwje kē toje to *Jiipije* ang ooje n̄n mæde tē le darə njē-bbeje le. Tar le arə rɔ-nəəl njē-mə-kunnje tɔyn. ⁴ N̄-teeje Jerujalem a, *Egilisi* kə *njē-kaw-kulaje* kə dæwje kē dɔ *Egilisi* tē taajede kə rɔ-nəəl. Dɔruje gəl n̄nje tɔyn kē Lubba dda ddəw tē ləde darə dæwje kē Jerujalem.

Tɔkə mbɔn-naan to Egilisi t̄ t̄ k̄ Jerujalem

⁵ Marə *Parijinyeje* k̄ ooje m̄de t̄ paje nan: «Maji karə d̄wje k̄ toje to Jiipije ang arə *dujade ganja* ta n̄-njaje k̄ turu *Ndu* lə *Mɔyijə*.»

⁶ *Nj̄-kaw-kulaje* k̄ d̄wje k̄ d̄ Egilisi t̄ mbɔnje naan ta kisa m̄ tar le. ⁷ N̄-maynje naan tar ngəng nya ngaâ Piyer in taar pa nan: «Ngakɔn̄mje, ə-gərəje to Lubba bbarəm horose t̄ ləw baa karə m-pa *Tar k̄ Maji* marə d̄wje k̄ toje to Jiipije ang, karə dooje tar le ngaâ dooje m̄de t̄. ⁸ Lubba k̄ gərə m̄ d̄wje t̄ju to n̄-taa d̄wje k̄ toje to Jiipije ang k̄ r̄ t̄. Yeenn bba narəde *Ndil-mə-nda* tokə narəje le t̄. ⁹ N̄ru kəmde dang k̄ jeje ang. Lubba toko m̄de mba m̄-kunn ləde. ¹⁰ Yeenn a, bbasinen, mba ddi bba aw taje naan k̄ Lubba ngaâ aw undaje n̄n-koto k̄ k̄ajejedede wase jeje njaa kara jasə ta koto ang d̄ *nj̄-njaje goəb-bə-d̄wje* t̄ wa? ¹¹ A, n-gərə t̄ to dd̄w m̄-maji t̄ lə *əbbə-d̄wjejeju* ā junda m̄je to Lubba aji n̄n je tokə najide le.»

¹² D̄wje t̄yn k̄ mbɔnje naan le isije ddekeke ngaâ tukaje mbide ooje n̄n tar k̄ Barnabas de k̄ Pɔl daw paje d̄ n̄n-m̄rije t̄ k̄ n̄nje k̄ dumje d̄ koo t̄ k̄ Lubba dda dd̄w t̄ ləde horo d̄wje t̄ k̄ toje to Jiipije ang le. ¹³ N̄-paje tar n̄-tungaje a, Jakə pa nan:

«Ngakɔn̄mje, ooje tar ləm. ¹⁴ Bbasinen bbay n̄ənn Simɔn ole m̄je d̄ gusu t̄ k̄ Lubba gɔl kunn-kutu n̄n t̄ njaa ta mbərə marə d̄wje horo gəl-d̄wje t̄ k̄ gərəje Lubba ang karə n̄-ddeje to d̄wje laa. ¹⁵ Tar n̄ənn le dda m̄-kāra k̄ tar lə *nj̄-kilaje mbər tar* lə Lubba k̄ n̄-dda mak̄turu t̄ nan:

¹⁶ «Goe t̄ a, m̄ t̄l dde dda k̄y lə *Dabbiti* k̄ oso le. N̄nje k̄ k̄y t̄ le k̄ guru, m̄ t̄l n̄n ture t̄ ngaâ m̄ m̄sə k̄y le kunda taar.

¹⁷ Yeenn bba kəsə d̄wje a sangəje *əbbə-d̄wje*, t̄kɔrɔ, gəl-d̄wje t̄yn k̄ m-bbarde karə n̄-toje to d̄wje ləm.

Tar k̄ *əbbə-d̄wje* pa le ā n̄ənn.

¹⁸ N̄-t̄ju d̄wje n̄n k̄ n̄ə ta dda le ləw baa.†

¹⁹ Mba yeenn bba, k̄jə t̄ ləm m-ndiki ta karə n-ddaje n̄nje k̄ a j̄ku d̄wje k̄ toje to Jiipije ang k̄ unnje go Lubba le ang. ²⁰ Maji karə n-ddaje mak̄turu julaje jarəde karə dusaje n̄n k̄ n̄-polo n̄n k̄r ang, mba to n̄n-yərəw, n̄-ddaje kaya ang, d̄nje da k̄ dute k̄wn bba n̄-t̄l̄ ang, dusaje m̄sə ang. ²¹ Mba ləw baa njaa d̄wje aw ilaje mbər *Ndu* lə *Mɔyijə* m̄ bbeje t̄ k̄āra k̄āra ngaâ k̄ *nd̄-kuwa-r̄* k̄āra k̄āra, daw tura Mak̄turu-Ndu le *k̄y mbɔn-naan* t̄ lə Jiipije.»

Dula k̄ mak̄turu darə nj̄-m̄-kunnje k̄ Antiyos

²² *Nj̄-kaw-kulaje*, d̄wje k̄ d̄ Egilisi t̄ k̄ Egilisi le dooje maji ta mbərə marə d̄wje horode t̄ karə dawje

† *Amos 9:11-12*

k̄ Pɔl de k̄ Barnabas Antiyos. D̄wje k̄ n̄-mbərəde le to Judə k̄ daw bbar̄ nan Barsabas k̄ Silas. Ngakɔnje k̄ joo n̄ənn le nj̄-m̄-kunnje oojede to d̄wje k̄ asə-je njaa. ²³ Tar k̄ n̄-ddaje mak̄turu t̄ darəde le tokə be: «Jee *nj̄-kaw-kulaje*, d̄wje k̄ d̄ Egilisi t̄ k̄ ngakɔnse, n-dda lapiya ngakɔnjeje k̄ toje to Jiipije ang k̄ eeje Antiyos nangə t̄ k̄ Siri k̄ Silisi. ²⁴ Joo nan marə d̄wje ləje k̄ inje horoje t̄ k̄ jarəde ndu ang dd̄m aw tujuje k̄jə ləse arə aw j̄kuse. ²⁵ Mba yeenn bba, jeje t̄yn njaa junn nduje mba mbərə marə d̄wje kulade turuje t̄ karə n̄-dannje Barnabas de k̄ Pɔl k̄ n-ndikide nya. ²⁶ N̄-toje to d̄wje k̄ ilaje r̄de k̄r̄ mba kula lə *əbbə-d̄wjejeju-Kristə*. ²⁷ Yeenn bba, jula Judə de k̄ Silas jarəse karə n̄-paje tar k̄ mak̄turu t̄ le k̄ tade darəse. ²⁸ *Ndil-mə-nda* dd̄m jeje dd̄m n-ndiki ta kunda marə n̄n-koto dang d̄ n̄n t̄ k̄ to ta karə ə-ddaje le ang ngaa. N̄n k̄ ta dda ā n̄ənn: ²⁹ Maji karə usaje da k̄ n̄-polo n̄n k̄r ang, usaje m̄sə ang, d̄nje da k̄ dute k̄wn n̄-t̄l̄ ang, ə-ddaje kaya ang. Bbo ə-ngəmje r̄se dd̄w n̄nje t̄ənn t̄yn a, to n̄n k̄ maji. N-ddase lapiya nya.»

³⁰ Pɔl, Barnabas, Judə k̄ Silas, d̄t̄uje dawje Antiyos ngaâ n̄-mbɔnje nj̄-m̄-kunnje darəde mak̄turu le.

³¹ N̄-turaje mak̄turu le a, n̄-ddaje r̄-n̄əl nya mba tar k̄ mak̄turu t̄ le arəde singa. ³² Judə de k̄ Silas k̄ n̄-toje to *nj̄-kilaje mbər tar* lə Lubba le nd̄jəde nya karə dingaje n̄n singa. ³³ N̄-ddaje nd̄ ngaji a, nj̄-m̄-kunnje le inyajede karə n̄-t̄lje k̄ m̄-wul-l̄m r̄ d̄wje t̄ k̄ ulajede le. [³⁴ A, Silas oo maji ta nayn Antiyos.]

³⁵ Pɔl de k̄ Barnabas n̄-naynje Antiyos ngaâ marə d̄wje osoje d̄de t̄ arə n̄-t̄juje n̄n ngaâ n̄-paje *Tar k̄ Maji* lə *əbbə-d̄wje* darə d̄wje.

Pɔl de k̄ Barnabas n̄-tinje naan

³⁶ Goe t̄ ngaji a, Pɔl pa arə Barnabas nan: «N-t̄l m̄ bbeje t̄ k̄āra k̄āra k̄ n-pa tar lə *əbbə-d̄wje* t̄ le, jaa nj̄-m̄-kunnje joo se disije tokə baānn wa?»

³⁷ Barnabas ndiki karə *Jan* k̄ daw bbar̄ nan Markə aw k̄ de t̄. ³⁸ A k̄jə t̄ lə Pɔl, to maji ta kunn Jan-Markə k̄ tusude inyade ta kula t̄ Pampili le kaw saa ang. ³⁹ Tar ləde aw naan t̄ ang ngaâ n̄n n̄n kara unn dd̄w laa. Barnabas ila Markə goe t̄ ngaâ dunnje t̄kə to dawje Sipərə. ⁴⁰ A Pɔl unn Silas il̄ goe t̄. Goe t̄ a, nj̄-m̄-kunnje ilaje Pɔl ji *əbbə-d̄wje* t̄ karə dda saa m̄-maji ngaâ n̄tu. ⁴¹ Pɔl nday nangə t̄ k̄ Siri k̄ Silisi, n̄-nd̄jə d̄wje k̄ *Egilisije* t̄ le karə duwaje m̄-kunn ləde darə ngəng.

Tim̄te dde to nje-buwa-nja lə Pɔl k̄ Silas

16 Pɔl tee Dərbə k̄ Listərə. Marə *nje-nja go* Jeju t̄ k̄ ria nan Tim̄te ee m̄ bbe t̄ənn le. K̄nje to *Jiipi* ngaâ to nje-m̄-kunn, a b̄j̄je to Gerekə. ² Nj̄-m̄-kunnje k̄ Listərə k̄ Ikoniym̄ paje tar lə Tim̄te le maji

nya. ³ Pɔl ndiki ta kaw saa. Yeenn bba, nujê ganja ɔju dɔ *Jiipije* kâ isije loje tãənn le, mba ñ-gərəje tɔyn to bɔ Timɔteje to Gerekə. ⁴ Bbeje kâ Pɔl de kâ Silas ñ-teeje tã, ñ-ndajije nduje kâ *ñjê-kaw-kulaje* kâ dɔwje kâ dɔ Egilisi tã kâ Jerujalem unnje le darə dɔwje. Ñ-walde nya karə ñ-ddaje nēn kə turu nduje le. ⁵ *Egilisije* aw sangəje ddəw mə-kunn tã ngāā kə ndɔ kāra kāra kɔr ñjê-mə-kunnje aw banya kə kete kete.

Lubba bbar Pɔl karə aw nangə tã kâ Maseduwann

⁶ Pɔl kə Silas ñ-ndayje nangəje tã kâ Piriji kə Galasi mba *Ndil-mə-nda* ɔkude ddəw karə ñ-tɔjuje tar lə Lubba nangə tã kâ Aji. ⁷ Ñ-teeje ngɔsi kə nangə kâ Misi ngāā ñ-sangəje ddəw ta tee nangə tã kâ Bitini, a *Ndil* lə *Jeju* ɔkude ddəw. ⁸ Ñ-ndayje nangə tã kâ Misi ñ-teeje Torowas. ⁹ Pɔl oo marə nēn tokə lə ninjeenn til tã. Noo marə dəw kâ Maseduwann kâ ar taar aw duje nan: «Ə-ddee Maseduwann umanje!» ¹⁰ Go nēn tã kâ Pɔl oo le a, kar tãənn njaa n-sangə ddəw ta kaw Maseduwann le, mba ñ-gərə to Lubba bbarje karə jaw pa *Tar kâ Maji* Maseduwann le.

Lidi unn məê arə Jeju

¹¹ Junn tɔkə to Torowas jaw njarara dɔ dərə-maann tã kâ Samotarəsə. Lo-karê a, n-tee bbe tã kâ Neyapolis. ¹² Jin tãənn ñ-tee Pilipi kâ to tɔkə bbe kâ Maseduwann kâ dɔwje kâ Rɔm ā ɔnje dɔê. N-dda ndɔ ngaji Pilipi le. ¹³ *Ndɔ-kuwa-rɔ* tã lə Jiipije, jin mə bbe tã le n-tee jaw kar maann tã, mba jəjə to lo duju Lubba lə Jiipije a to lo tãənn. Jisi nangə ngāā n-pa tar jarə denēnje kâ mbɔnje naan lo tãənn le. ¹⁴ Marə denēn le kāra to dəw kâ Tiyatir, ria nan Lidi. Ñ-to nje-labbə kubbu kâ kase kâ narê ngəng ngāā naw polo Lubba. Noo tarje kâ jaw pa ngāā *Əbbə-dəwje* unda məê arə ñ-tuka mbia noo nēn tarje kâ Pɔl aw pa le. ¹⁵ Lidi kə ñjê kâ kəy laa dingaje *batəm* a, ñ-bbarje ñ-pa narəje nan: «Bbo əjəje to moo məm tã tɔkɔrɔ kə *Əbbə-dəwje* a, ə-ddeje ə-toje kəy ləm.» Numan kə je nya karə n-ndiki bbar tã kâ ñ-bbarje le.

Dila Pɔl kə Silas kəy-kula tã

¹⁶ Marə ndɔ jaw kə lo duju Lubba tã a, marə ngonn mandə kâ to nje-kula lə marə dəw tee ingaje. Ndil nēn-ndɔn kâ maji ang isi mə ngonn mandə tã le. Nēn-ndɔn laa le dda arə əbbejedede ingaje nēn nya. ¹⁷ Nunn goje, jeje kə Pɔl ngāā naw nuru əkii ñ-pa nan: «Dəwje nəənn toje to ñjê-kulaje lə Lubba kâ nje-kisi dduu dara tã. Daw tɔjujese ddəw kinga kaji.» ¹⁸ Ñ-təl dɔ tar tãənn le ndɔ banya nya. Asə ang boy a, Pɔl turu rɔê ngāā pa arə ndil le nan: «Kə ri *Jeju-Kristə*, munn ndu mari karə ə-tee mə ngonn kâ denēn tã nəənn kə ddang!» Kar tãənn njaa ndil le unda lo tee. ¹⁹ Əbbejedede ooje to nēn kâ daw dundaje məde dɔe tã le go-

to ngāā a, duwaje Pɔl kə Silas dawje kə de natā nɔn ñjê-kɔn-bbeje tã. ²⁰ Dawje kə de nɔn ñjê-gangəje sariya tã kâ toje to dəwje kâ Rɔm ngāā ñ-paje nan: «Dəwje nəənn ilaje tar mə bbe tã ləje. Ñ-toje to *Jiipije*. ²¹ Daw tɔjuje nēn-ji-bbe kâ jeje kâ ñ-to ngann ñjê-bbeje kâ Rɔm jasə ta ndiki tã ang ddəm ta nja goe tã ang ddəm.»

²² Dəwje tokə banya inje uruje dɔ Pɔl de kə Silas tã ngāā ñjê-gangəje sariya le arə ñ-tɔru kubbu rɔ Pɔl de kə Silas tã. Dunnje ndu darə ñ-tundade kə ndəy. ²³ Ñ-tundade nya, darəje dilade kəy-kula tã ngāā dunnje ndu darə nje-ngəm ta kəy-kula le karə ngəmde kə majê. ²⁴ Nje-ngəm ta kəy-kula le oo ndu kâ darê le ngāā ila Pɔl de kə Silas lə suran kəy-kula tã ngāā ilade kakə.

²⁵ Lo mɔngu nyenene a, Pɔl de kə Silas daw dujuje Lubba ddəm daw dɔsuje pa ñ-walje nēn Lubba ddəm ngāā kəsə dəwje kâ duwade le aw ooje ndude. ²⁶ A ta koo a, nangə yəkə kə singa arə gɔl kəy-kula kâ dungu nangə le yəkə. Kar tãənn njaa ta-kəyje tɔyn təəyn ngāā kula njamjije kâ ñ-tɔ nēn dəwje tɔyn kâ duwade le gayn nangə. ²⁷ Nje-ngəm ta kəy-kula le ndol ngāā oo ta-kəy kâ to takə baa le a, noo to dəwje kâ duwade le aynje ngāā nunn tɔkə kiya laa ta tɔl nēn rɔê. ²⁸ A Pɔl uru əkii kə singa nan: «Ə-tɔl rɔi ang, jee nəənn tɔyn.»

²⁹ Nje-ngəm ta kəy-kula le duju puru ta koo nēn lo ngāā andə kəy-kula tã le kə ngɔru. Noso kɔ gɔl Pɔl de kə Silas tã naw nisa. ³⁰ Goe tã a, nje-ngəm ta kəy-kula le arə Pɔl de kə Silas ñ-teeje ddaka ngāā ñ-dujude ñ-pa nan: «Əbbəmjedede ddi ā mā dda bba mā kinga kaji wa?» ³¹ Ñ-paje darê nan: «Oo məi tã kə *Əbbə-dəwjeJeju* a, ā kinga kaji, əi ddəm ñjê kâ kəy ləi ddəm.» ³² Pɔl de kə Silas le ñ-paje tar lə *Əbbə-dəwje* darə nje-ngəm ta kəy-kula le ddəm darə dəwje tɔyn kâ eeje mə kəy tã laa ddəm. ³³ Til tãənn njaa, nje-ngəm ta kəy-kula le aw kə de aw toko kəm doje ləde. Ngaji goe tã a, ñ-ddəje *batəm* kə ñjê kâ kəy laa.

³⁴ Naw kə Pɔl de kə Silas kəy laa naw narəde nēn-kusa ngāā ñ-dda rɔ-nəəl kə ñjê-nujuje laa mba koo kâ noo məê tã kə Lubba le. ³⁵ Lo arə a, tɔkə ñjê-gangəje sariya ulaje pajaje ləde rɔ nje-ngəm ta kəy-kula tã le nan: «Inya dəwje nəənn arə ɔtuje!» ³⁶ Nje-ngəm ta kəy-kula le ndaji tar le arə Pɔl nan: «Ñjê-gangəje sariya ulaje karə minyase. Yeenn a, ə-teeje ta awje kə lapiya.» ³⁷ A Pɔl pa nan: «Ñ-gangəje sariya dɔje tã ang, a ñ-tundaje kəm dəwje tã ngāā dilaje kəy-kula tã, jeje kâ ñ-to ngann ñjê-bbeje kâ Rɔm tɔ. A bbasinən, ñ-ndikije ta kɔruje lo-kiyê tã wa? Baann ang, maji karə dede njaa ñ-ddee dɔrujeje.»

³⁸ Pajaje le aw ndajije tar le arə ñjê-gangəje sariya le. Bbəəl uta dɔde mba dooje nan Pɔl de kə Silas ñ-toje to ngann ñjê-bbeje kâ Rɔm. ³⁹ Yeenn bba, ñjê-gangəje sariya le ddeje ddeje wulje mə Pɔl de kə Silas, dɔrujede kəy-kula tã le ngāā ñ-dujude karə dɔtuje mə bbe tã le kə ddang. ⁴⁰ Pɔl de kə Silas dinje kəy-kula tã le ñ-

teeje a, daw dingaje Lidi, dooje njê-mə-kunnje, ñ-ndəjəjede ngaâ dɔtɔje.

Pɔl de kə Silas dawje Tesalonikə

17 Pɔl de kə Silas ñ-ndayje kə ddəw kə bbe t̄ə kə Ampipolis kə Apoloni ngaâ ñ-teeje Tesalonikə, lo kə marə kəy mbɔn-naan lə Jiipije to t̄ə. ² Pɔl aw rɔ Jiipije t̄ə tokə naw dda kə ndɔ tɔyn. Ñ-mayn tar kə de dɔ makəturu t̄ə lə Lubba asə ndɔ-kuwa-rɔ mota. ³ Nɔru gəl makəturu le narəde ngaâ ñ-pa nan makəturu lə Lubba pa nan Mesi a koo ndoo ngaâ noy a, nā ndol. Ñ-pa nan: «Jeju kə maw pa tar laa marəse nəənn le to Mesi le.»

⁴ Marə Jiipije le ndikije tar t̄ə le ngaâ unnje go Pɔl de kə Silas. Gerekəje nya kə aw poloje Lubba kə marə denɛnje kə toje to dəwje kə bo ddaje tokə baann tɔ. ⁵ A Jiipije kə mə ddade mbɔnje dəwje kə toje to njê-dɔ-go-toje kə aw njaje go ddəw t̄ə baa, dɔsuje kutu dəwje kə banya ngaâ ñ-yəkəje lo darə ddekeke goto mə bbe t̄ə le. ⁶ Dingaje Pɔl de kə Silas le ang ngaâ duwaje Jasɔn kə marə njê-mə-kunnje dawje kə de nɔn njê-kɔn-bbeje t̄ə ngaâ ñ-paje kə taar nan: «Dəwje nəənn tujuje lo tɔyn kə dɔ nangə t̄ə, a bbasinen ñ-teeje nəənn ngaa. ⁷ Jasɔn ā taade kə k̄əy laa. Nɛn kə ndu le tɔkə mbay kə Rɔm mbətə ā dəwje nəənn le tɔyn aw ddaje. Ñ-paje nan marə tɔkə mbay kə dang to, ria nan Jeju.»

⁸ Tarje nəənn le turu dɔ dəwje kə banya ddəm njê-kɔn-bbeje ddəm. ⁹ Duwaje Jasɔn kə njê-mə-kunnje le darə ukaje tɔkə narə bba dinyade.

Pɔl de kə Silas ñ-teeje Bere

¹⁰ Lo ndul a, njê-mə-kunnje arə Pɔl de kə Silas dawje bbe t̄ə kə Bere. Ñ-teeje a, dawje kəy mbɔn-naan t̄ə lə Jiipije. ¹¹ Kəjə lə Jiipije kə Bərə maji uta kəjə lə njê kə Tesalonikə arə ñ-taaje tar le kə ngɔru baa. Nɔdɔ k̄ara k̄ara daw disaje makəturu lə Lubba ta gərə se tar kə Pɔl aw pa le to kə dɔgɔlɛ njaa wa? ¹² Dəwje nya horode t̄ə ooje mæde t̄ə. Denɛn Gerekəje kə toje to dəwje kə isije lo kula t̄ə bo kə marə dingawje nya ooje mæde t̄ə tɔ. ¹³ Jiipije kə Tesalonikə ooje nan Pɔl aw tɔju tar lə Lubba Bere tɔ a, ñ-ddeje ta yəkə lo ngaâ ta kɔsu kutu dəwje kə banya le. ¹⁴ Njangə baa a, njê-mə-kunnje arəje Pɔl unn ddəw ər kə ta tɔkə ba t̄ə, a Silas de kə Timɔte ñ-naynje t̄əənn. ¹⁵ Dəwje kə dannje Pɔl le awje ndərəng teeje Atenn bba təlje. Kar təlde a, Pɔl unn ndu arəde karə Silas de kə Timɔte dawje njangə dingəje Atenn le.

Pɔl pa tar arə dəwje kə Atenn

¹⁶ Wur Pɔl a ta ti kar t̄ə kə naw nginan nɛn Silas de kə Timɔte le, mba kɔrje ddusu mə bbe kə Atenn le. ¹⁷ Naw pa tar kə Jiipije kə dəwje kə aw poloje Lubba mə kəy mbɔn-naan t̄ə lə Jiipije. A kəsə ndɔje, naw pa tar nat̄ə kə kəsə dəwje kə naw ningade kə ndɔ tɔyn. ¹⁸ Marə

njê-nɛn-gərəje kə daw bbarde nan Epikurinyeje kə Isitoyisinyeje njaa kara ddeje aw paje saa tar tɔ. Marəje paje nan: «Tar ddi njaa nje-kunda bula nəənn a ta pa wa?» A marəje paje nan: «A du ang, nā to marə nje-kila mbər tar lə marə lubbaje kə dang.» Mba Pɔl aw ila mbər *Tar kə Maji* lə *Jeju* kə tar ndol lə dəwje kə oyje.

¹⁹ Duwaje Pɔl dawje saa *Ayeropajə*[†] ngaâ ñ-dujeje nan: «Ja kasə gərə nɛn-tɔju kə siki kə aw tɔju nəənn wa? ²⁰ Mba tar kə joo kete ang ā aw pa nəənn arə n-ndiki ta gərə gəle.» ²¹ Njê-bbeje kə Atenn tɔyn kə njê-mbaje ndikije nya ta pa tar nɛn kə siki wase ta koo nɛn kə siki kə tee bbe t̄ə.

²² Yeenn bba, Pɔl ar taar dann dəwje t̄ə *Ayeropajə* le ngaâ pa nan: «Dəwje kə Atenn, moose a, ə-toje to dəwje kə ə-ndikije ta polo lubbaje ddəw nɛnje t̄ə tɔyn njaa. ²³ Mba m-nja mə bbe t̄ə le a, moo kɔrje kə aw polojede. A m-tee dɔ marə baann t̄ə kə ñ-dda makəturu t̄ə nan: «Bann lə marə lubba kə dəw gərə ang.» Maji, nɛn kə aw poloje, a ə-gərəje ang le ā m-ddee maw mila mbərə marəse nəənn. ²⁴ Lubba kə nje-dda duninya kə nɛnje tɔyn kə toje t̄ə, ne kə ñ-to nje-dara kə nje-nangə le ñ-to kəy-poloje t̄ə kə dəw dda kə jia ang. ²⁵ Ñ-ndiki ta karə ji dəw ā umɛn ang, mba nɛn k̄ara due ang, ne ā narə dəwje təbbə, kəwn kə kəsə nɛnje. ²⁶ Dəw k̄ara baa njaa nunnɛ ñ-dda nɛn dəwje tɔyn narə disije dɔ nangə t̄ə tɔyn. Nɔju ngangə nangə le k̄ara k̄ara karə disije t̄ə kə karɛ kə nɔju narəde. ²⁷ Ñ-dda baann bba karə dəwje sangəje. Bbo ñ-mamje lo a, a du ang, dā kasəje ta kingɛ. Ta koo a, jeje k̄ara k̄ara tɔyn Lubba ee kə je ddəw əw ang. ²⁸ Mba ddəw t̄ə laa bba jaw jisije nɛn kəm baa, jaw yəkəje nɛn rɔje ngaâ da-rɔje to nɛn. To ddəw k̄ara baa kə tar kə marə njê-kɔn-paje ləje paje nan: «N-toje to ngann lə Lubba.»

²⁹ «Tɔkɔrɔ njaa n-toje to ngann lə Lubba. Yeenn a, ja kasəje ta kəjə to Lubba unn da-rɔ kɔr kə ñ-dda kə andə wase narə wase ər kə dəw tɔl to tɔl kə gusu laa wase əjə to kəjə bba dda, tokə baənn wa? ³⁰ Kar kə dəwje gərəje tar kə tɔkɔrɔ ang bbay le. Lubba oo to nɛn ang. A bbasinen naw bbar dəwje tɔyn kə isije loje t̄ə tɔyn karə ñ-turu mæde. ³¹ Mba nɔju ndɔ kə nā karə dəw kə ñ-mbərə gangə nɛn sariya kə to gatə gatə dɔ dəwje t̄ə tɔyn kə dɔ nangə t̄ə. Narə dəw le oy, a ndol bba ta tɔju karə dəwje tɔyn to ne njaa ñ-mbərə.»

³² Dooje tar ndol lə dəwje kə oyje kə Pɔl pa le a, marəje kokoje nɛn. A marəje paje nan: «Marə ndɔ bba ja təl koo tar ləi dɔ tar t̄ə nəənn bbay.»

³³ Go tar t̄əənn le a, Pɔl inyade. ³⁴ Dɔɛ t̄əənn njaa kara, marəje naynje saa ngaâ ooje mæde t̄ə. Denis kə to dəw kə *Ayeropajə*, marə denɛn kə ria nan Damaris kə marə dəwje bbay.

[†] Ri kə dunda dɔ mbɔn-naan t̄ə lə tɔkəje kə Atenn kə aw uwaje dɔde dɔ marə tarje t̄ə kə ngang.

Pɔl aw Kɔrentə

18 Go nênje têənn le a, Pɔl ɔtu Atenn aw Kɔrentə.
² Ninga marə *Jiipi* kə ria nan Akilas lo têənn. Duje nangə tē kē Pɔn. Akilas de kə denēn laa Pirusil dinje Itali bba n̄-ddeeje, mba təkə mbay Kolodə unn ndu karə *Jiipi* tɔyn ɔtuje Rɔm kə ddang. Pɔl aw rɔ Akilas de kə Pirusil tē le. ³ A kula laa kə kula lə Pɔl kē aw dda to kāra baa. Kula le to kula dda tande. Yeenn bba, Pɔl le nayn rɔde tē ngaā daw ddaje kula le. ⁴ *Ndu-kuwa-rɔ* tē kāra kāra tɔyn Pɔl aw pa tar nya *kəy mbɔn-naan* tē le kə dəwje kē toje to *Jiipi* ddəm Gerekəje ddəm karə n̄-ndikije tar tē laa.

⁵ Silas de kə Timɔte dinje Maseduwann n̄-teeje a, Pɔl unn rɔē tɔyn mba tɔju tar lə Lubba. N̄-pa narə *Jiipi* nan *Jeju* le njaa to *Mesi*. ⁶ A *Jiipi* mbətəje tar laa ngaā daw tajēje. Yeenn bba, Pɔl le tunda bum kē kubbu tē laa ngaā pa arəde nan: «Məsəse təl kə dɔse tē, tarē a kuwa dɔm ang. Bbasinen nəənn mā kaw kə rɔ dəwje tē kē toje to *Jiipi* ang ngaa.»

⁷ Nɔtu lo tēənn naw rɔ marə dəw tē kē ria nan Titus Justus kē kəy laa to mbɔr *kəy mbɔn-naan* tē lə *Jiipi*. N̄-to *nje-polo Lubba*. ⁸ Krispus kē to nje-kɔn dɔ *kəy mbɔn-naan* lə *Jiipi* unn mē arə *əbbə-dəwje*, ne de kə njē kē kəy laa tɔyn. Marə dəwje kē Kɔrentə nya ooje tar kē Pɔl tɔju le. Dooje mēde tē ngaā dingaje *batem*.

⁹ Marə ndɔ til tē, *əbbə-dəwje* pa arə Pɔl mə marə n̄n tē tokə lə nin nan: «ə-bbəəl ang, əw rɔi pa tar ang, utu tai ang. ¹⁰ Mba mee səi, dəw kāra a kasə kuwai ta dda ang, mba dəwje ləm banya nya mə bbe tē nəənn.»

¹¹ Pɔl nayn Kɔrentə tɔju tar lə Lubba bbal kāra kə n̄eyn misan.

Daw kə Pɔl nɔn ngonn mbay Galiyɔn tē

¹² Bbal tē kē Galiyɔn to ngonn mbay kē Akay, *Jiipi* ooje ta naan ngaā mbətəje Pɔl. Dawje saa lo gangə sariya tē. ¹³ N̄-paje nan: «Dəw nəənn aw dda karə dəwje poloje Lubba kə ddəw kē ndu mbətə.» ¹⁴ Pɔl a ta pa tar a, Galiyɔn ila tar *Jiipi* tē nan: «Bbo tar nəənn to tar tɔl dəw wase tar n̄n kē ngəng a, mā kungu tar gəse tē. ¹⁵ A tar le to mayn naan tar dɔ n̄n-tɔju tē, tar riye kə *Ndu* ləse njaa. Yeenn oose sese njaa. M-ndiki ta to nje-gangə sariya tarje kē baann ang.» ¹⁶ Yeenn ngaā n̄-tubade lo gangə sariya tē le. ¹⁷ Dede tɔyn duwaje Sostenn kē to nje-kɔn dɔ *kəy mbɔn-naan* lə *Jiipi* le n̄-tundēje ta-kəy gangə sariya tē le. A Galiyɔn aa lo kə tē ang.

Pɔl təl Antiyos

¹⁸ Pɔl nayn ndɔ banya ngaji Kɔrentə bba inya njē-mə-kunnje ngaā unn to təl nangə tē kē Siri. Ne de kə Pirusil kə Akilas. Kete bba ta kaw a, narə n̄-ngisa dɔē bbe tē kē Sankere, mba nunn ndue. ¹⁹ Daw teeje Epejə. Pɔl in-

ya Pirusil de kə Akilas lo tēənn ngaā ɔtu aw *kəy mbɔn-naan* tē lə *Jiipi* aw pa tar kə de. ²⁰ N̄-dujuje Pɔl nya karə nayn kə de ndɔ banya bbay. A Pɔl mbətə. ²¹ Nā ta kinyade a, n̄-ndəjəde nan: «Bbo Lubba ndiki a, mā təl rɔse tē marə ndɔ.» Yeenn ngaā nunn təkə to Epejə nɔtu. ²² N̄-tee Sejarə a, naw dda lapiya njē-mə-kunnje kē Jerujalem ngaā n̄-nday naw Antiyos. ²³ N̄-dda ndɔ ngaji lo tēənn ngaā nin n̄-nday nangə Galasi kə Piriji tē, narə ndəjə *njē-njaje goəbbə-dəwje* tē tɔyn karə dingaje singa.

Apolos aw Epejə

²⁴ Marə *Jiipi* kē ria nan Apolos kē duje Aləkəjandiri ddee Epejə le. N̄-to dəw kē gərə pa tar ddəm gərə makəuru lə Lubba nya ddəm. ²⁵ N̄-tɔjē «ddəw lə *əbbə-dəwje*» tokə kete arə kəje laa sangə kə majē ngaā n̄-tɔju n̄n dɔ *Jeju* tē kē dɔgɔlē. A *batem* lə *Jan* kāra baa a n̄-gərə. ²⁶ Naw pa tar mə *kəy mbɔn-naan* tē lə *Jiipi* kə bbəəl ang. Go tar tē laa tɔyn kē Pirusil kə Akilas dooje a, n̄-bbarēje kə rɔde tē ngaā n̄-təl n̄-tɔjēje tar kē tɔkɔk kē dɔ ddəw lə Lubba tē le kə majē uta ye kē kete. ²⁷ Goe tē a, Apolos le ndiki ta kaw Akay. Njē-mə-kunnje ndikije tē saa ngaā n̄-ddaje makəuru darə njē-mə-kunnje kē Akay le karə n̄-tēēje kə rɔde tē kə majē. N̄-tee nu a, Lubba dda saa mə-maji arə numan njē-mə-kunnje nya, ²⁸ mba tar kē tē tē ngəng arə *Jiipi* ooje tar ta kila tē ang. N̄-tɔju ddəw makəuru tē lə Lubba kə ddaka narəde to *Jeju* njaa to *Mesi*.

Pɔl tee Epejə

19 Kar tē kē Apolos nayn Kɔrentə a, Pɔl nday kə ddəw kē Aji kē to ddingirije ngaā tee Epejə. Ninga marə *njē-njaje goəbbə-dəwje* tē lo tēənn, ² ngaā n̄-dujude nan: «Ndu kē ooje mase tē le ingaje *Ndil-mə-nda* wa?» Dilēje tē nan: «Joo ri *Ndil-mə-nda* ndɔ kāra ang.» ³ Pɔl təl dujude nan: «*Batem* ddi ā ingaje wa?» N̄-paje nan: «*Batem* lə *Jan*.» ⁴ Pɔl ilade tē nan: «*Jan* dda *batem* dəwje kē ndikije ta *туру mēde*. *Jan* le duju dəwje karə dooje mēde tē kə dəw kē a ddee goe tē. Dəw le to *Jeju*.» ⁵ Dəwje le ooje tar le ngaā ingaje *batem* kə ri *əbbə-dəwjeJeju*. ⁶ Pɔl ila jia dɔde tē ngaā *Ndil-mə-nda* ddee dɔde tē. N̄-paje tar kə ndɔn-tarje kē dang dang ngaā dilaje mbər tar lə Lubba. ⁷ Kɔr dəwje le tɔyn aw ngɔsi kə dɔku gire joo. ⁸ N̄eyn mota njaa Pɔl aw aw *kəy mbɔn-naan* tē lə *Jiipi* kə ndɔ tɔyn aw pa tar *Bbe-kɔn lə Lubba* kə bbəəl ang. N̄-dda gan njaa karə n̄-ndikije tē saa. ⁹ A mə marēje kətərə ngaā n̄-ndikije tar tē lə Pɔl le ang. Darje kə kəm dəwje tē kē banya le njaa daw paje tar «ddəw lə *əbbə-dəwje*» daw kokoje n̄n. Yeenn bba, Pɔl tusude inyade, a mbɔn kəsə *njē-njaje goəbbə-dəwje* tē aw kə de kəy n̄n-ndo tē lə Tiranos aw pa tar arəde kə ndɔ kə ndɔ. ¹⁰ N̄ēenn le to tokə

baann ndərəng bbal joo arə dəwje kə Aji, *Jiipije* kə Gerekəje ooje tar lə *Əbbə-dəwje*.

Nên-singa kə inga ngann lə Seba

¹¹ Lubba dda təkə nēn-mərje ddəw tē lə Pəl. ¹² Yeenn bba bbo, dəw ddee kə mbita kubbu wase kubbu kə ɔru rɔ Pəl ɔru nēn nje-rɔ-to a, rɔ-to le goto ddəm *ndilje kə maji ang* kara teeje kə ddang ddəm. ¹³ Marə *Jiipije* kə aw tubbaje *ndilje kə maji ang* rɔ dəwje tē kə lo lo, aw unnje ri *Əbbə-dəwjejeju* bba aw tubbaje nēn ndilje le tɔ. N-paje nan: «Kə ri *Jeju* kə Pəl aw ila mbər tar laa, ə-teeje kə ddang!» ¹⁴ Ngann lə Seba ā aw ddaje nēenn. Seba le to *Jiipi* kə to təkə *nje-polo Lubba*. ¹⁵ A marə ndo *ndil kə maji ang* le ilade tē nan: «M-gərə *Jeju* ngaā m-gərə Pəl tɔ. A sese ə-toje to njē kə dda wa?» ¹⁶ Dəw kə *ndil kə maji ang* isi mē tē le aal uru dɔde tē, singē utade arə n-teeje kəy laa kə ngɔru daynje rɔde baa ddəm kə do rɔde tē ddəm. ¹⁷ Njē-bbeje tɔyn kə Epejə kə *Jiipije* kə Gerekəje, dooje tar nəənn le. Bbəl uta dɔde tɔyn arə dɔsuje gaji ri *Əbbə-dəwjejeju* kə to ri kə bo. ¹⁸ Marə dəwje nya kə ooje mēde tē ddee paje tar nēnje kə maji ang kə n-ddaje kə ddaka. ¹⁹ Marə njē-əmbilije nya unguje makətururu əmbilije ləde dɔ naan tē ngaā roje kəm dəwje tē tɔyn. Dəwje turaje gatə makəturuje le a, asə kəm kandə narə doro dɔmin. ²⁰ Baann ā tar lə Lubba aw kə kete kete ngaā ee kə singa-mɔngu ddəw tē lə *Əbbə-dəwje*.

Təkə tar oso Epejə

²¹ Go nēnje tēənn, Pəl unn ndu ddəw tē lə Ndil-mənda ta kaw Jerujalem kə ddəw kə Maseduwann kə Akay. N-pa nan: «Bbo m-tee nunn a, maji karə m-tee *Rɔm* tɔ.» ²² Yeenn bba, nula marə njē kə aw umēnje kula tē joo Maseduwann, Timɔte kə Erastə, a ne n-nayn nangə tē kə Aji ndo ngaji bbay.

²³ Dɔ ndə tēənn njaa təkə tar oso Epejə ɔju dɔ tar «ddəw lə *Əbbə-dəwje*» le. ²⁴ Marə nje-dda nēnje kə andə-narə kə ria nan Demetrus unn andə-narə aw dda nēn ngann nēnje kə ndaji naan kə kəy-polo kɔr, kɔr kə to denēn. Ri kɔr le nan Artemis. Njē-kula marēje aw ingaje narə nya ddəw nēnje tēənn le. ²⁵ N-mbɔn njē-kula marēje kə dəwje kə aw ddaje marə nēnje dang dang kə andə-narə ngaā n-pa narəde nan: «Nam'mjedede, ə-gərəje kə majē to ddəw kula tē nəənn ā jisi nēn kə majē. ²⁶ A sese njaa ooje kə kəmse ddəm ooje kə mbise ddəm nan Pəl mbɔn dəwje pa arəde nan kɔrje kə n-dda kə jije to lubbaje ang ngaā dəwje nya nya ndikije tē saa. Tarje nəənn taa dɔ nangə kə Aji tɔyn bbo Epejə kə bba ang. ²⁷ Tar nəənn, kula ləje kə bba ā ria a tuju ang. Kəy-polo kɔr lə Artemis kə to təkə kɔr kə denēn kə ria aw bbar nya ngaā dəwje aw poleje nangə tē kə Aji kə kəsə loje tē tɔyn le a təl to nēn ang kəm dəwje tē tɔ.» ²⁸ Dəwje le ooje tar le a, wungu ɔnde nya ngaā n-

paje kə taar nan: «Artemis kə Epejə bo nya!» ²⁹ Tar le taa mə bbe le tɔyn ngaā dɔtɔje kə ngɔru dəwje natā daw duwaje njē-buwa-njaje lə Pəl, Gayus de kə Aris-tarkə kə toje to dəwje kə Maseduwann le dəwje kə de. ³⁰ Pəl ndiki ta kaw nɔn dəwje tē kə banya le, a njē-mə-kunnje mbətəje. ³¹ Marə təkə dəwje kə Aji kə toje to njē-buwa-kuraje lə Pəl kara ulaje ndəjəje Pəl karə naw natā le ang. ³² Dɔ dəwje kə banya le turu arə marēje uruje marə əkii, a marēje uruje marə əkii dang tɔ. Dəwje nya horode tē gərəje gəl nēn kə n-mbɔnje nēn naan le ang. ³³ *Jiipije* utaje Aləkəjandərə kə kete ngaā marə dəwje horo dəwje tē kə banya le ɔruje gəl nēn le arēje. Aləkəjandərə le dda jia arə dəwje le karə lo to ddekeke bba ta kɔru gəl tar karə dəwje kə banya le. ³⁴ A dəwje le gərəje to n-tə *Jiipi* ngaā n-paje tar kə kə baa naan tē kə taar asə ɔl kar joo nan: «Artemis kə Epejə bo nya!» ³⁵ Nje-kuja makətururu kə mə bbe tē le ddee gangə dəwje tar tē ngaā pa nan: «Dəwje kə Epejə, ə-gərəje to Epejə to bbe kə aw ngəm kəy-polo Artemis kə to təkə kɔr kə denēn ddəm aw ngəm ətaar laa kə in darā ddəm. ³⁶ Dəw kə bba asə mayn tar nəənn ang. Yeenn a, maji karə isije ddekeke bbo ə-ddaje nēn kə təkə baa ang. ³⁷ Dingawje kə ə-ddeje kə de nəənn ddaje mangə kə kɔr kə denēn le ang ddəm tajēje ang ddəm. ³⁸ A bbo Demetrus de kə njē-kula marēje ā deje kə tar kə marə dəw a, lo gangə sariya kə njē-gangəje sariya lə Jiipije toje. Maji karə njē-tarje le awje lo gangə sariya tē. ³⁹ A bbo eeje kə marə tar dang bbay a, dā dda tar le lo kuwa-dɔ-naan tē kə njē-kɔn-bbeje gərəje. ⁴⁰ Mba mbɔn-naan kə bbokənən nəənn a dda karə dooje to njē-kilaje ndo bbe tē, mba nēn kə arəje ddəw karə n-dda mbɔn-naan kə be goto.» ⁴¹ Go tar tēənn le a, n-tubba dəwje kə mbɔnje naan le narə dɔtɔje.

Pəl aw Maseduwann kə Gerəsə

20 Tar le gayn a, Pəl bbar njē-mə-kunnje ndəjəde karə dinga singa, n-ddade lapiya ngaā nunn ddəw kə Maseduwann. ² N-nday nangə tē kə Maseduwann n-ndəjə njē-mə-kunnje nya karə dinga singa ngaā naw Gerəsə. ³ N-dda neyn mota lo tēənn. Kar tē kə nā ta kunn təkə to ta kaw Siri a, noo nan *Jiipije* unguje tar mə naan tē ta ddeē maji ang. Yeenn bba, noo maji ta təl kə ddəw kə Maseduwann. ⁴ Dəwje kə dannēje to Sopater kə to ngonn lə Pirus kə bbe laa Bere, Aris-tarkə de kə Sekundus kə bbe laa Tesalonikə, Gayus kə bbe laa Derbə, Timɔte kə Tisikə de kə Toropim kə n-toje to dəwje kə ngann bbeje tē kə Aji. ⁵ Dəwjeenn le awje kete aw ngəbbəjəje Torowas. ⁶ A jeje, ndo *kusu mapa kə n-dda kə wum ang* nday a, junn təkə to təkə bbe tē kə Pilipi, n-dda ndo min a, jingade Torowas. N-nayn lo tēənn ndo siri.

Pɔl ndəjə dəwje kə Torowas

⁷ N-mbɔn naan kə ndɔ-kuwa-ɾɔ ta kɔn muru mə-kāra a, Pɔl pa tar arə njê-mə-kunnje ndərəng lo mɔngu, mba lo-karê a, nā ta kɔtu. ⁸ Lambeje toje nya mə kəy tē kə to dɔ marê tē taar kə n-mbɔn naan tē le. ⁹ Marə ngonn kə dingaw kə ria nan Ətik isi ta kəm lo tē kə kar kəy tē le, kar kə Pɔl nayn aw pa tar bbay a, bbi uta dɔê arə nin kəy tē kə to dɔ marê tē to mota laa le noso nangê. Daw ta kuwê kə taar a, noy mban. ¹⁰ Pɔl ddisi kə ngɔru aw, nula dɔê nangê ngaâ nunnê nuwê jia tē n-pa nan: «Əjəje tar ang, n-to kəm baa.» ¹¹ Goe tē a, Pɔl təl aw taar. N-tətə mapa nusa. N-pa tar narə dəwje ndərəng ta lo-karə a, nɔtu. ¹² A dunn ngonn kə dingaw le n-ddee saa kəm baa ngaâ mə dəwje oso nangê.

Pɔl in Torowas aw Mile

¹³ Jeje, junn təkə to jɔtu ta kaw bbe tē kə Asos dɔngɔr. Lo tēənn ā ja kunn Pɔl mba nunn ndue ta kaw laa kə gɔlê. ¹⁴ Ningaje Asos le a, jarə naal təkə to le ngaâ jaw Mitilenn. ¹⁵ Lo-karê a, jin tēənn kə təkə to n-tee ngɔsi kə bbe kə Kiyo. Ndɔ kāra goe tē bbay a, n-nday kə ddəw kə Samos ngaâ n-dda ndɔ joo a, n-tee Mile. ¹⁶ Pɔl ndiki ta kar lo kāra Epejə ang, mba n-ndiki karə gɔl kar laa nday baa nangə tē kə Aji ang. N-ndiki ta kaw kə ngɔru ta bbo ddəw to a, tee Jerujalem ndɔ kusu *Pantekotə* tē.

Pɔl ndəjə ansinyeje kə Epejə bba ta kɔtu

¹⁷ Pɔl nayn Mile nu njaa a, ula bbar dəwje kə dɔ *Egilisi* tē kə Epejə. ¹⁸ N-ddee dingêje ngaâ n-pa narəde nan: «Ə-gərəje ddəw kə maw nja nēn horose tē kə majê, unn kute dɔngɔr ndɔ tē kə m-tee nēn horose tē nangə tē kə Aji. ¹⁹ M-dda kula lə *Əbbə-dəwje* kə mə ngonn-kasə kə maann-nɔn kə kəm-to-ndoo, mba *Jiipije* unguje tar mə naan tē ta ddam maji ang. ²⁰ Nēn kə a ddase maji tɔyn njaa m-tɔjuse. M-pa nēnje tɔyn marəse, m-tɔjuse nēn kəm dəwje tē ddəm mə kəyje tē ləse ddəm. ²¹ Mila mbər marə *Jiipije* kə *Gerekəje* karə n-turuje *məde* nyɔm ta n-təlje ɾ Lubba tē ngaâ ta karə dundaje məde kə dɔ *Əbbə-dəwjejeju* tē. ²² A bbasinen Ndil-mə-nda uwam kə singa karə maw Jerujalem. M-gərə nēn kə a kingam nu ang. ²³ Uta tɔyn, mə bbe tē kə kəra kəra tɔyn kə m-tee tē, *Ndil-mə-nda* pa arəm nan kəy-kula, kula njamji kə nēn kəm-to-ndoo aw nginan'mje. ²⁴ Moo təbbə ləm to nēn kəm'm tē ang. Nēn kə m-ndiki njaa to ənga dda kula kə *Əbbə-dəwjejeju* inya jim tē ndərəng kɔsu kɔnyê. Kula le to kula kila mbər *Tar kə Maji* kə to mə-maji lə Lubba.

²⁵ «M-nja horose tē tɔyn mila mbər tar *kɔn-mbay lə Lubba*. A bbasinen nəənn m-gərə to ā təlje kooje kəm ang ngaa. ²⁶ Yeenn bba m-pa marəse bbokənən: Tar məsəse a kuwa dɔm ang. Nēn kə asə ta dda kə m-dda ang goto. ²⁷ Mba miyase marə nēn ang, m-tɔjuse nēn

tɔyn kə Lubba gɔl ta dda. ²⁸ Maji karə undaje kəmse dɔ ɾɔse tē kə dɔ nēn-kuulje tē kə *Ndil-mə-nda* undase karə ə-ngəmje. Ə-ngəmje *Egilisi* kə Lubba ndoko kə məse njaa le. ²⁹ M-gərə kə majê to gom tē a, dəwje kə toje tokə ənjakəmɲarje kə maji ang a ddeeje kandəje horose tē ta ddase maji ang. ³⁰ Marə njê-ngəmje a kinje horose tē njaa ta dda karə marə njê-mə-kunnje un-nje gode. ³¹ Maji karə undaje kəmse dɔ ɾɔse tē, oleje məse to bbal mota njaa, til tē ddəm karə ddəm m-ndəjəse kəra kəra tɔyn kə maann-nɔn kəm'm tē.

³² «A bbasinen minyase ji Lubba tē kə tar mə-maji tē laa kə asə ta dda karə ə-sangəje ddəm karə ingaje nēnje kə maji kə n-gɔl mba dəwje laa ddəm. ³³ M-dda bbo narə, bbo andə wase bbo kubbu lə dəw ang. ³⁴ Sese njaa kara ə-gərəje kə majê, əman njaa m-dda kula kə jim bba minga nēn nēn kə məm ndiki kə nēn kə a kuman njê-buwa-njaje ləm. ³⁵ Kə ndɔ tɔyn, maw tɔjuse to, to maji ta dda kula tokə baann mba kuman nēn njê-ndooje, ta kole nēn məse dɔ tar tē kə *Əbbə-dəwjejeju* njaa pa. Tar le nan: «Dəw kə nje-karə nēn, ɾɔê nəəle uta dəw kə nje-taa nēn le.»

³⁶ Pɔl pa tarjeenn le ngaâ ne de kə ansinyeje dunguje məkəjə-gɔlde nangê n-dujuje Lubba. ³⁷ Dede tɔyn duruje dɔ nɔn tē. Dilaje Pɔl duwêje karde tē ngaâ n-toje mbia. ³⁸ Ndoo ddade mba Pɔl pa arəde nan dā təl koo kəmê ang ngaa. Goe tē a, n-dannêje ndərəng ta təkə to tē.

Kaw lə Pɔl kə Jerujalem

21 Jinya ansinyeje Epejə ngaâ jaw kə təkə to njarara jaw tee Kos. Lo-karê a, jaw tee Rodə ngaâ jin tēənn jaw tee Patara. ² Jinga təkə to kə a ta kaw ər kə Penisi ngaâ junn jɔtu. ³ N-tee ngɔsi kə Sipərə ngaâ jaw joo dɔê. Jinya Sipərə le, a n-nday bəər ngaâ junn ddəw kə Siri. Jaw juru nangê Tir, mba nje-təkə to le a ta kungu nēn-kotoje lo tēənn. ⁴ N-nayn lo tēənn le ndɔ siri mba jinga njê-mə-kunnje lo tēənn. *Ndil-mə-nda* ula njê-mə-kunnje le arə n-paje darə Pɔl karə naw Jerujalem ang. ⁵ Ndɔ le asə ngaâ junn ddəw ta kɔtu a, dəwje tɔyn dannjeje, dede kə denēnje ləde kə ngannde ndərəng n-teeje kə je mə bbe tē le ddaka. Jungu məkəjə-gɔlje nangê ta ba-katə tē ngaâ n-duju Lubba. ⁶ Goe tē a, n-dda naan lapiya ngaâ junn təkə to, a njê-mə-kunnje le təlje kəy ləde.

⁷ Jin Tir n-tee Petolemays a, junda ngangə nja le lo tēənn. N-dda lapiya njê-mə-kunnje ngaâ n-nayn kə de ndɔ kəra. ⁸ Lo-karê a, n-təl junn ddəw jaw tee Sejarə. Lo tēənn jaw kəy lə Pilipi kə to nje-tɔju Tar kə Maji lə Lubba kə ee horo marêje tē kə siri kə n-mbərəde Jerujalem ngaâ n-to kəy laa. ⁹ Ngannê kə denēn eeje sɔ kə gərəje ngaw ang bbay ngaâ aw ilaje mbər tar lə Lubba. ¹⁰ N-nayn lo tēənn ndɔ banya nya ngaâ marə *nje-kila mbər tar* lə Lubba kə ria nan Agabus in Jude tē

ddee. ¹¹ Ñ-ddee ningaje ngaâ ñ-taa ãndaar-kuwa-bbær læ Pɔl, ñ-tɔ nêñ gɔlê kə jia ne njaa ngaâ ñ-pa nan: «*Ndilmã-nda* pa nan *Jiipije* a tɔje nje-ãndaar kuwa-bbær nãññ Jerujalem tokə be ngaâ dā kulêje ji dəwje tē kē gərəje Lubba ang.» ¹² Joo tar le baann a, jeje ddəm njê-mə-kunnje kē bbe tē le ddəm n-dda rɔje to ndoo rɔ Pɔl tē karə naw Jerujalem ang. ¹³ A Pɔl ila tē nan: «Mba ddi bba aw nɔnje ngaâ aw ddaje arə məm aw gangə maann wa? Bbo ñ-tɔm kə kula wase ñ-tɔləm Jerujalem mba ri *əbbə-dəwjejeju* njaa kara m-ndiki tē.» ¹⁴ Juman saa pin ñ-ndiki ang ngaâ jəw rɔje. N-pa nan: «Maji karə *əbbə-dəwje* dda nêñ kē mæê ndiki.» ¹⁵ Go ndɔje tē kē n-dda tēññ le a, n-gɔl rɔje tɔyn ngaâ junn ddəw jaw Jerujalem. ¹⁶ Marə njê-mə-kunnje kē Sejarə kē aw dan-njeje Jerujalem awje kə je arə n-to kəy læ Nasɔn bbe tē kē Sipərə. Nasɔn le to nje-mə-kunn læw baa.

Pɔl aw ta koo Jakə

¹⁷ N-tee Jerujalem a, njê-mə-kunnje taajeje kə rɔ-nəəl. ¹⁸ Lo-karê a, Pɔl aw kə je rɔ Jakə tē. Dəwje kē dɔ Egilisi tē tɔyn mbɔnje naan lo tēññ le. ¹⁹ Pɔl ddade lapiya ngaâ rɔu gəl nêñ kē Lubba dda ddəw tē laa horo dəwje tē kē toje to Jiipije ang kâra kâra arəde. ²⁰ Dəwje kē ooje tar læ Pɔl ɔsuje gaji Lubba ngaâ pajə arê nan: «Oo, ngokɔnje, *Jiipije* nya nya ooje mæde tē ngaâ daw ngəmje *Ndu* læ Mɔyijə kə majê njaa. ²¹ Dooje tar kē aw nja kə rii kə majê. Dooje nan aw tɔju nêñ *Jiipije* tɔyn kē isije horo dəwje tē kē toje to *Jiipije* ang karə ñ-mbətəje *Ndu* læ Mɔyijə. Dooje nan əi â ə-pa arəde tɔ ta karə duja ganja ngannde ang ngaâ karə ñ-ddaje nêñ gəl-bbe læ *Jiipije* ang ngaa. ²² Ddi â ja dda wa? A du ang, dā kooje nan ee nãññ. ²³ Maji karə ə-dda nêñ kē ja ta pa kari nãññ: Dəwje sɔ eeje nãññ kē unnje ndude. ²⁴ Aw kə de, əi kə de ə-tokoje nêñ-yərəw læse naan tē, uka nêñje dɔde tē arə ñ-ngisaje dɔde. Baann bba, dəwje tɔyn a gərəje to tarje kē dooje dɔi tē le to ngəm ngaâ dā gərəje to əi kara aw ngəm *Ndu* læ Mɔyijə tɔ. ²⁵ A tar kē ɔju dɔ dəwje kē toje to Jiipije ang kē ooje mæde tē le, joo maji ta kunn ndu makətu ru tē kula nêñ karəde mban karə dusaje da kē ñ-polo nêñ kɔrje ang, dusaje mæsə ang, dɔnje da kē dute kəwn tɔlê ang ngaâ ta ñ-ddaje kaya ang.» ²⁶ Ndɔ kâra goe tē a, Pɔl aw kə dəwje kē sɔ le arə ne kə de ñ-tokoje nêñ-yərəw læde naan tē. Naw *kəy-polo Lubba* tē ta tɔju ndɔ kē nā karə nêñ *nêñ-polo* ɔju dɔde kâra kâra kar tē kē ndɔ toko nêñ-yərəw le a tunga nêñ.

Duwa Pɔl mæ kəy-polo Lubba tē

²⁷ Ndɔ siri kē to ənga toko nêñ-yərəw le nayn ngɔsi ta tunga a, *Jiipije* kē Aji ooje Pɔl *kəy-polo Lubba* tē. Dɔsuje kutu dəwje kē banya darə wungu ɔnde ngaâ duwaje Pɔl. ²⁸ Ñ-paje kə taar nan: «Ngann *Ijarayelje*, ə-ddeeje bbo! Ne le â nar nãññ! Dəw kē aw tɔju nêñ dəwje tɔyn

loje tē tɔyn mbətə nêñ dəwje læje ddəm *Ndu* læ Mɔyijə ddəm *kəy-polo Lubba* ddəm le. Gerekəje kara ñ-ddee kə de *kəy-polo Lubba* tē nãññ narə lo nãññ kē maji tɔyn le ddee to lo kē maji ang.» ²⁹ Kete, dooje Toropim kē to dəw kē Epejə mbɔr Pɔl tē le Jerujalem nãññ arə dɔjəje to naw saa *kəy-polo Lubba* tē.

³⁰ Lo yəkə mæ bbe tē le tɔyn arə dəwje injə loje tē dang dang ddeeje tokə banya. Duwaje Pɔl ñ-teeje saa *kəy-polo Lubba* tē ddaka ngaâ dutuje ta-kəy-polo Lubba le kə ngɔru. ³¹ Daw sangəje ddəw ta tɔlê, a tarê aw oso mbi mbay tē læ mbambaje kē Rɔm nan mæ bbe kē Jerujalem aw yəkə. ³² Njangə njangə njaa ñ-bbar mbayje læ mbambaje kə mbambaje karə dawje rɔ dəwje tē kē banya le. Dulaje kəmde dooje mbayje læ mbambaje kə mbambaje le a, dəwje rɔde kunda Pɔl le. ³³ Yeenn ngaâ, mbay læ mbambaje le ddee ngɔsi kə Pɔl le. Nunn ndu karə duwê ñ-tɔlê kə kula njamji joo. Goe tē a, ñ-duju nan ñ-to nân wa? Ddi â ñ-dda wa? ³⁴ Dəwje kē banya le pajə tar dang dang. Bula to nya arə ddəw kē nā kasə ta gərə nêñ gəl tar le kə majê goto. Yeenn bba, nunn ndu narə daw kə Pɔl mæ ndoko tē læ mbambaje. ³⁵ Pɔl tee dɔ esekaliye tē a, mbambaje le bangêje, mba dəwje kē banya le aw ddaje singa. ³⁶ Dəwje le tɔyn ndoleje goe aw uruje əkii nan: «ə-tɔlêje!»

Pɔl rɔu gəl tar nɔn dəwje tē kē Jerujalem

³⁷ Kar tē kē daw ta kandə kə Pɔl mæ ndoko tē læ mbambaje a, Pɔl pa arə mbay læ mbambaje nan: «Ddəw karə m-pa sɔi tar to wa?» Nilê tē nan: «ə-gərə tar gerekə wa? ³⁸ Əi â ə-to dəw kē Ejipitə tē kē bbasinen bbay nãññ ɔsu kutu dəwje arə ddaje dɔ-ngəng ngaâ oto njê-tɔl dəwje doro sɔ aw kə de mæ kɔr tē le ang wa?» ³⁹ Pɔl ila tē nan: «M-to *Jiipi* kē dujum Tarsə, nangə tē kē Silisi, m-to dəw kē bbe tē kē ria bbar nya. M-wali nya karə arəm ddəw m-pa tar marə dəwje nãññ.» ⁴⁰ Mbay læ mbambaje le arə ddəw Pɔl karə pa tar. Pɔl le ar dɔ esekaliye tē, dda jia arə dəwje le. Lo to nyenɛnɛ ngaâ ñ-pa tar narəde kə tar ebərə ñ-pa nan:

22 «Ngakɔn'mje, bɔydede, ooje naji læm kē mâ ta kɔru karəse nãññ.» ² Dooje Pɔl kē aw pa tar arəde kə tar ebərə le a, lo to nyenɛnɛ uta ye kē dɔngɔr.

³ «M-to *Jiipi*, dujum Tarsə nangə tē kē Silisi. A ñ-ngəməm Jerujalem nãññ. M-ndo nêñ kɔ Gamaleyel tē dɔ tar ngəm ndu tē læ kajeje. Munn rɔm tɔyn marə Lubba tokə aw ddaje bbokənən nãññ. ⁴ M-dda singa kə dəwje kē unnje <ddəw læ *əbbə-dəwje*> ndərəng marə dingaje yo. Marə duwa dingawje kə denêñje ñ-tɔde dungude kəy-kula tē. ⁵ *Tɔkənje-polo Lubba* kə mbɔn-naan læ *tɔkəje* læ Jiipije gərəje to tar kē tɔkɔrɔ njaa maw pa nãññ. Mba dede njaa darəmje makətu ru kə ri ngakɔnje Jiipije kē isije Damas karə maw muwa njê-mə-kunnje m-tɔde m-ddee kə de Jerujalem karə dula kəmde ndoo tē.»

Pɔl ɔru gəl bbar kâ Əbbə-dəwje bbarê

⁶ «Maw nja ddəw-boð ngaâ m-tee ngɔsi kə Damas ngaâ kar to ngɔsi ta kar dannâ a, a ta koo a, təkə lo-karə in darâ gukum. ⁷ M-tee moso nangê ngaâ moo marə ndu pa səm tar nan: «Sɔl, Sɔl, mba ddi bba ə-dda səm singa wa?» ⁸ Milê t̄ m-pa nan: «Əbbəmje, əi nân wa?» *Ndu* le pa nan: «Əman *Jeju* kâ Najaretə â aw dda səm singa nəənn.» ⁹ Njê-buwa lo-kawje ləm ooje lo-karê le kə majê, a dooje ndu dəw kə aw pa səm tar le ang. ¹⁰ M-duju tar m-pa nan: «Ddi â mâ dda wa Əbbəmje?» *Əbbə-dəwje* le pa arəm nan: «In taar aw Damas. Lo t̄ nunn, dā t̄ji n̄n t̄yn k̄ to tar ləi ta dda.» ¹¹ A lo le ndoko nya arə moo lo ang ngaâ njê-buwa-njaje ləm le uwaje jim to kuwa bba awje səm Damas.»

¹² «Marə dingaw k̄ ria nan Ananiyas ee nunn, n̄-to dəw k̄ aw bbəəl Lubba, naw ngəm ndu lə Mɔyijə. *Jiipi-je* t̄yn k̄ mə bbe t̄əənn aw paje tar laa maji. ¹³ N̄-ddee ningam ngaâ n̄-pa narəm nan: «Ngokɔn'm Sɔl, ə-təl oo lo!» Kar t̄əənn njaa kəm uja ngaâ mooe. ¹⁴ Ananiyas le pa arəm nan: «Lubba lə kajeje bbari undai dang karə ə-gərə n̄n k̄ məê ndiki, karə ta oo Jeju k̄ to dəw k̄ gatə gatə, karə ta oo ndue kə mbii. ¹⁵ Mba maji karə ə-təl to nje-tar-naji laa ta ə-pa tar n̄n k̄ oo kə mbii ddəm kə kəmi ddəm n̄n dəwje t̄ t̄yn. ¹⁶ A mba ddi bba aw tila bbay wa? In taar bbo inga *batəm*, ə-bbar ria arə tar *majang* ləi ɔru d̄i t̄.»

Pɔl ɔru gəl kula k̄ Lubba ulê ɔ dəwje t̄ k̄ toje to Jiipi-je ang

¹⁷ «Go təl t̄ k̄ m-təl Jerujalem ngaâ marə nd̄ maw duju Lubba mə *kəy-polo Lubba* t̄ a, moo marə n̄n tokə lə ninjeenn. ¹⁸ Moo *Əbbə-dəwje* ngaâ n̄-pa səm tar nan: «Ə-tee Jerujalem njangə kə ddang, mba naji ləm k̄ a ɔru le dəwje a ndikije t̄ ang.» ¹⁹ Mila t̄ m-pa nan: «Əbbəmje, n̄-gərəje kə majê to maw maw *kəy mbɔn-naanje* t̄, marə duwa dəwje k̄ ooje məde t̄ səi, daw dilade kəy-kula t̄ ddəm n̄-tundade kə ndəy ddəm.» ²⁰ Kar t̄ k̄ daw t̄l n̄n Etiyenn k̄ to nje-tar-naji ləi le mee loe t̄ t̄, m-ndiki t̄ kə de ngaâ m-ngəm kubbuje lə njê k̄ t̄lêje le. ²¹ A *Əbbə-dəwje* le pa arəm nan: «Aw, mba mâ kulai ddəw əw horo dəwje t̄ k̄ toje to Jiipije ang.» »

Tar lə Pɔl kə mbay lə mbambaje k̄ Rɔm

²² Jiipije ooje tar laa ndərəng teeje d̄ tar t̄əənn a, uruje əkii nan: «Ə-tɔlje dingaw nəənn kə ddang! Maji karə n̄-nayn kəm baa ang!» ²³ Daw duruje əkii, daw t̄ruje kubbuje ɔde t̄ ngaâ daw sanreje əbaburu kə taar. ²⁴ Yeenn bba, mbay lə mbambaje le unn ndu karə dandə kə Pɔl mə ndoko t̄ lə mbambaje, karə n̄-tundê darə n̄-pa gəl n̄n k̄ dəwje aw uruje n̄n əkii d̄ t̄ le. ²⁵ Daw toje Pɔl le ta kundê a, n̄-pa narə mbay lə mbam-

baje k̄ ee t̄əənn nan: «Darəse ddəw ta karə undaje ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm* k̄ n̄-gangə sariya d̄ t̄ ang wa?» ²⁶ Baw-dd̄ lə mbambaje le oo tar nəənn le a, ɔtu aw pa arə mbay lə mbambaje nan: «Ddi â ta dda wa? Dingaw le to ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm*.» ²⁷ Mbay lə mbambaje le ddee duju Pɔl nan: «Tɔkɔɔ njaa ə-to ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm* wa? Ə-pa arə moo!» Pɔl pa nan: «Tɔkɔɔ njaa.» ²⁸ Mbay lə mbambaje le pa nan: «Muka narə bo nya bba m-ddee to ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm*.» Pɔl ilê t̄ nan: «Əman Pɔl, dujum to ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm* njaa.»

²⁹ Dəwje k̄ a ta tundêje karə n̄-pa tar k̄ t̄kɔɔ le tuseje inyêje kə ngɔru. Mbay lə mbambaje le gərə to Pɔl to ngonnn nje-bbe k̄ *Rɔm* bba narə duwê n̄-t̄ê le a, n̄-bbəəl.

Daw kə Pɔl lo gangə sariya t̄

³⁰ Lo arə a, mbay lə mbambaje le ndiki ta gərə gəl n̄n k̄ *Jiipije* undaje n̄n tar d̄ Pɔl t̄ le kə majê. Yeenn bba, narə n̄-tutu kula njamji gɔlê t̄ ngaâ narə mbayje lə *njê-poloje Lubba* uwaje d̄ naan kə njê-gangəje sariya ngaâ narə n̄-ddee kə Pɔl n̄nde t̄.

23 Pɔl aa kəm njê-gangəje sariya k̄ uwaje d̄ naan le ngaâ pa nan: «Ngakɔn'mje, kəjə k̄ maji â maw nja n̄n n̄n Lubba t̄ ndərəng bbokənen nəənn.» ² A Ananiyas k̄ to t̄kə *nje-polo Lubba* unn ndu arə njê k̄ arje mbɔr Pɔl t̄ le karə dundaje t̄ê. ³ Yeenn ngaâ Pɔl pa arê nan: «Əi k̄ ə-to tokə kar kəy k̄ d̄ru p̄r t̄, Lubba a kundai. Isi nəənn ta gangə sariya d̄m t̄ ddəw ndu t̄, a inya ndu le a arə kunda â dundam wa?» ⁴ Dəwje k̄ arje ngɔsi kə Pɔl paje arêje nan: «Aw taji t̄kə *nje-polo Lubba* wa?» ⁵ Pɔl pa nan: «Ngakɔn'mje, m-gərə to n̄-to t̄kə *nje-polo Lubba* ang, mba makə-turu lə Lubba pa nan: «Mbay k̄ bbeê ləi, a pa tar k̄ maji ang d̄ t̄ ang.» » †

⁶ Pɔl gərə to dəwje k̄ aw uwaje d̄ naan mba gangə sariya le marêje toje to *Sadusinyeje*, a marê toje to *Parijinyeje*. Yeenn bba n̄-pa tar kə taar horo njê-gangəje sariya t̄ le nan: «Ngakɔn'mje, m-to *Parijinye*, m-to ngonnn lə marə *Parijinye*. Gəl n̄n k̄ daw ta gangə n̄n sariya d̄m t̄ nəənn, to məm k̄ munda to dəwje k̄ oyje a ndolje.» ⁷ N̄-pa tar nila nangê ang bbay a, kɔl in horo *Parijinyeje* t̄ kə *Sadusinyeje* ngaâ tin-naan to mə mbɔn-naan t̄ le. ⁸ Mba *Sadusinyeje* paje nan: «Ndol lə dəwje k̄ oy goto ddəm *anjaje* gotoje ddəm ndilje gotoje ddəm.» A *Parijinyeje* paje nan n̄njeenn toje t̄kɔɔ. ⁹ T̄kə bula in horode t̄. Marə *njê-gərəje-Ndu* k̄ toje to *Parijinyeje* inje taar ngaâ paje tar kə singa nan: «Joo marə n̄n k̄ara k̄ asə karə jundaje n̄n tar d̄ dingaw t̄ nəənn ang. To marə ndil wase marə *anjə* â pa saa tar a, n-gərə wa?» ¹⁰ Tar le aw kə kete kete arə mbay lə mbambaje le bbəəl mba kin karə dəwje le inje

† *Ekajodə 22:27*

uruje dɔ Pɔl t̄ jakat̄je. Yeenn bba, nunn ndu narə mbambaje aw ɔruje Pɔl horode t̄ teeje saa aw saa m̄ ndoko t̄ lə mbambaje.

¹¹ Lo ndul a, *Əbbə-dəwje* tee inga Pɔl ngā pa ar̄ nan: «Uwa arə ngəng, ə-pa tar-naji ləm Jerujalem mban, a maji karə ə-dda tokə baann *Rɔm* tɔ.»

Jiipije gɔlje tar mba tɔl Pɔl

¹² Lo arə a, marə *Jiipije* unguje tar m̄ naan t̄ ngā undaje-yo nan: «Ja kusa n̄n ang ddəm ja kay maann ang ddəm ndərəng njaa n-tɔl Pɔl bba.» ¹³ Kɔr dəwje k̄ unguje tar m̄ naan t̄ le nday dɔɔ. ¹⁴ Daw dingaje mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə *tɔkəje* n̄-paje darəde nan: «Junda yo kəm dəwje t̄ tɔyn n-pa nan: N̄n a kɔru taje ang ndərəng njaa n-tɔl Pɔl bba. ¹⁵ Yeenn a, maji karə ooje ta naan kə njê-gangəje sariya ta ə-dujuje mbay lə mbambaje arəje n̄-ddeeje kə Pɔl darəse. Ərəje gusu to n̄ ddee karə uruje gəl tar laa kə maj̄ ooje. A jeje ja kiya baan ta tɔl̄ kete bba karə n̄-tee n̄ənn.»

¹⁶ A ngonn-nann Pɔl k̄ dingaw oo tar baan k̄ d̄a ta kiya le ngā aw andə m̄ ndoko t̄ lə mbambaje aw pa arə Pɔl le. ¹⁷ Pɔl bbar marə mbay lə mbambaje pa ar̄ nan «Aw kə ngonn basan n̄ənn n̄n mbay lə mbambaje t̄, mba nee kə marə tar ta pa kar̄.» ¹⁸ Mbay lə mbambaje le unn ngonn basan le aw saa n̄n tɔkə mbay t̄ lə mbambaje ngā pa nan: «Pɔl k̄ duw̄ le bbarəm ngā dujum karə m-ddee kə ngonn basan n̄ənn rɔi t̄, mba nee kə marə tar ta pa kari.» ¹⁹ Tɔkə mbay lə mbambaje le uwa ngonn le aw saa ngangə lo t̄ ngā duje nan: «Tar ddi bba ee n̄n ta pa karəm wa?» ²⁰ Ngonn basan le pa ar̄ nan: «Marə *Jiipije* ooje ta naan ta duji karə bara a, arə daw kə Pɔl lo gangə sariya t̄ ləde. D̄a ta kərəje gusu to daw ta kuru gəl tar laa le kə maj̄ koo. ²¹ A dang bba oo tar ləde ang, mba dasəje n̄n k̄ dɔɔ gire ngā diyaje baan. Dundaje yo ta kɔku rɔde n̄n-kusa kə n̄n-kay ndərəng ta tɔl Pɔl bba. N̄-gɔlje rɔde tɔyn mban, ndui njaa daw nginanje.» ²² Mbay lə mbambaje le ndəjə ngonn basan le nan: «Ə-pa arə marə d̄aw k̄ara to uku m̄ tar n̄ənn arəm ang.» Goe t̄ a, ninȳ narə n̄tu.

Dula Pɔl n̄n ngonn mbay Peliksə t̄

²³ Goe t̄ a, mbay lə mbambaje bbar marə ngann mbayje lə mbambaje joo ngā pa arəde nan: «Ə-gɔlje mbambaje kɔr joo, njê-sundaje dɔsiri, njê-ningaje kɔr joo arə n̄-toje ngɔsi ta dawje Sejarə kə kar jikara k̄ til t̄. ²⁴ Ə-gɔlje marə sundaje karə unnje Pɔl aw saa kə maj̄ n̄n ngonn mbay Peliksə t̄.» ²⁵ Goe t̄ a, mbay lə mbambaje dda makəturə arə Peliksə le nan: ²⁶ «Əman Kolodiyus Lisiyas m-dda makəturə n̄ənn mari, əi ngonn mbay Peliksə k̄ ə-to d̄aw k̄ bo. M-ddai lapiya! ²⁷ *Jiipije* uwaje dingaw k̄ mul̄ mari n̄ənn ta tɔl̄. A moo nan n̄-to ngonn nje-bbe k̄ *Rɔm* arə maw kə

mbambaje maw m̄r̄ n̄n jide t̄. ²⁸ M-ndiki nya ta gərə gəl n̄n k̄ dundaje n̄n tar d̄ē t̄ ngā maw saa n̄n njê-gangəje sariya t̄ ləde. ²⁹ Moo a, dunda tar d̄ē t̄ mba mayn naan tar d̄ nduje t̄ ləde. A minga tar k̄ asə karə n̄-tɔl̄ n̄n wase dil̄ n̄n kəy-kula t̄ ang. ³⁰ Moo nan d̄a ta kiya baan ta tɔl̄. Yeenn bba, mul̄ rɔi t̄ ngā m-pa marə njê k̄ undaje tar d̄ē t̄ le karə daw kə tar laa le n̄n t̄.»

³¹ Mbambaje le ooje ndu mbay le ngā unnje Pɔl til t̄ awje saa ndərəng Antipatris. ³² Lo arə a, mbambaje k̄ toje to njê-gɔlje t̄lje m̄ ndoko t̄, a njê-sundaje le awje saa. ³³ N̄-teeje Sejarə be a, darəje makəturə le tɔkə mbay ngā n̄-tɔj̄je Pɔl le. ³⁴ Mbay le tura makəturə le a, duju ta gərə se Pɔl to d̄aw k̄ nangə t̄ k̄ dda wa? N̄-pa dar̄ nan Pɔl to d̄aw k̄ nangə t̄ k̄ Silisi. ³⁵ Mbay le pa nan: «N̄d̄ k̄ dəwje k̄ undaje tar d̄i t̄ le ddeeje bba m̄ koo tar ləi.» Nunn ndu karə n̄-ngəm Pɔl m̄ kəy-mbay t̄ lə *Erodə*. †

Jiipije undaje tar dɔ Pɔl t̄

24 N̄d̄ min goe t̄ a, Ananiyas k̄ to *tɔkənje-polo Lubba* kə *tɔkəje* kə Tertulus k̄ to nje-taa d̄ dəwje dawje Sejarə. Daw səkəje Pɔl ta ngonn mbay Peliksə t̄. ² N̄-bbar Pɔl darə ddee ngā Tertulus le unn kutu kunda tar d̄ē t̄ nan: «D̄aw k̄ bo Peliksə, tambal d̄i ̄ jisi n̄n ddekeke bbokənən kə dd̄aw gusu t̄ k̄ siki k̄ ə-tee n̄n ̄ njê k̄ bbē n̄ənn isije n̄n kə maj̄. ³ Kə nd̄ k̄ara k̄ara tɔyn, loje t̄ tɔyn jaw jari wooyo mbay Peliksə, mba n̄n k̄ maji k̄ jaw jinga baann dd̄aw t̄ ləi le. ⁴ M̄ pa tar ten baa mba m-ndiki ta tuju kar ləi baa ang. Yeenn bba, m-wali nya karə ə-tuka mbii oo tar le dd̄aw m̄-maji t̄ ləi. ⁵ Joo a, dingaw n̄ənn to d̄aw k̄ maji ang nya. N̄-dda narə lo yəkə horo *Jiipije* t̄ tɔyn k̄ d̄ nangə t̄. Ngā n̄-to marə mbay d̄ mbɔn-naan t̄ lə dəwje k̄ Najaretə k̄ to mbɔn-naan k̄ maji ang. ⁶ N̄-sangə dd̄aw ta ddee kə n̄n-yərəw m̄ *kəy-polo Lubba* t̄ ləje bba juw̄. [N-ndiki ta gangə sariya d̄ē t̄ dd̄aw *Ndu* t̄ ləje. ⁷ A Lisiyas k̄ to mbay lə mbambaje ddee ɔr̄ jije t̄ kə singa ⁸ ngā duju karə njê k̄ undaje tar d̄ē t̄ le ddeeje kə tar le n̄n t̄.] Əi njaa bbo ə-duje tar a, a gərə to n̄nje tɔyn k̄ junda n̄n tar d̄ē t̄ le to n̄nje k̄ tɔkɔɔ.» ⁹ *Jiipije* ndikije tar t̄ le to ngā pajə nan tar le to tar k̄ tɔkɔɔ.

Pɔl ɔru naji laa n̄n Peliksə t̄

¹⁰ Goe t̄ a, ngonn mbay le dda jia arə Pɔl karə pa tar ngā Pɔl pa nan: «M-gərə to ə-to nje-gangə sariya lə dəwje m̄ bbē t̄ n̄ənn bbal banya nya. Yeenn bba, m̄ ta kɔru naji ləm n̄n t̄ a, m̄əm oso p̄n. ¹¹ Bbo uru gəle a, ̄ gərə. Dda nd̄ d̄ku gire joo baa bbay ̄ maw Jerujalem mba polo Lubba. ¹² M̄ *kəy-polo Lubba* t̄ wase *kəy mbɔn-naanje* t̄ wase m̄ bbē t̄, marə d̄aw

† *Kəy-mbay*: *Kəy-mbay* k̄ *Erodə* dda kar t̄ k̄ n̄n n̄n bbe.

ingam maw mayn tar kə marə dəw wase maw mərə dəwje karə yəkə lo ndo kâra ang. ¹³ Dəwje nəənn a kasəje ta tji nēn kē dundaje nēn tar dōm tē le bbasinən nəənn ang. ¹⁴ Nēn kē m-gərə goe â nəənn: Maw polo Lubba lə kajeje kə <ddəw> kē siki. Əman le m-ndiki tē kə nēn tōyn kē n-dda Makəturū-Ndu tē kə nēn tōyn kē *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba paje njaa. A dede n-paje nan to <ddəw> kē to kə dōgɔlɛ ang. ¹⁵ Munda məm dō Lubba tē to dəwje kē gatə gatə ddəm njê kē gatə gatə ang ddəm kē oyje a ndolje. Dede kara dunda mæde tokə baann tō. ¹⁶ Yeenn bba, kē ndo tōyn maw sangə ddəw karə kajə kē maji dōrɔ â to məm tē nōn Lubba tē ddəm nōn dəwje tē ddəm.

¹⁷ «M-tee Jerujalem ang bbal banya nya. Yeenn bba m-ddee ta karə nēn mba kuman nēn dəwje kē mə bbe tē le ddəm ta karə *nēn-polo* Lubba ddəm. ¹⁸ Kar tēənn le â m-toko nēn-yərəw ləm mə *kəy-polo Lubba* tē m-tunga a, dingamje. Ndoê tēənn le dəwje mbōnje naan banya ang ddəm bula goto ddəm. ¹⁹ A marə *Jiipije* kē Aji eeje tēənn. Dede â bbo dingaje səm tar a, to tar ləde ta ddee nōin tē mba kunda tar dōm tē. ²⁰ Wase dede nəənn bbo dooje *majang* kē m-dda ndo tē kē daw nēn səm nōn sariya tē le a, maji karə n-paje. ²¹ Kar tēənn le mar horo njê-gangəje sariya tē muru əkii m-pa nan: «Daw ta gangə sariya dōm tē mba tar lə dəwje kē oyje kē munda məm to dā ndolje le.» Mba tar kē kâra baa nəənn le njaa n-ddeeje nēn səm sariya tē nōnse tē bbokənen nəənn.»

²² Peliksə gərə tar dō ddəw tē kē siki kē *əbbə-dəwje* tōju le kə majê ngaâ nōru ndo sariya le kə kete. N-pa nan: «Ndo kē Lisiyas kē to mbay lə mbambaje ddee bba mē gangə sariya le.» ²³ Nunn ndu narə mbay lə mbambaje karə n-ngəm Pɔl kəy-kula tē, a ta ninya ddəw narə n-dda marə nēnje kē mæê ndiki ddəm ninya ddəw narə njê kē laa ddee umēnje ddəm.

Pɔl aw nōn Peliksə de kə Durusil tē

²⁴ Dda ndo ngaji goe tē a, Peliksə de kə denēn laa Durusil kē to *Jiipi* n-ddeeje. Peliksə le ula bbar Pɔl ngaâ noo tar kē naw tōju dō kunn-mə karə *Jeju-Kristə* tē. ²⁵ Kar tē kē Pɔl aw pa tar kula-dda kē to gatə gatə, tar tō-bbo kē da-rɔ tē kə tar sariya kē aw ddee a, Peliksə le bbəəl ngaâ pa nan: «Asə baann, tōtə ngaa. Marə ndo bba mē bbari.» ²⁶ Nunda mæê tō to Pɔl a karê narə, mba yeenn bba, naw nula narə Pɔl ddee tōn saa tam gɔl banya nya. ²⁷ Bbal joo nday a, Pɔrsiyus Pestus tōn mbay turu Peliksə tē. A Peliksə le ndiki ta nəəl kəm *Jiipije* tē arə narə Pɔl nayn kəy-kula tē.

Pɔl tōru naji laa nōn ngonn mbay Pestus tē

25 Pestus tee nangə tē kē nōn dōê ngaâ ndo mota goe tē a, nin Sejare le naw Jerujalem. ² Mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə təkə dəwje lə *Jiipije* awje nōn tē

aw səkəje Pɔl. N-dujeje nya karə ³ n-dda kə de mə-maji, ta narə n-təl kə Pɔl Jerujalem. Daw ddaje baann ta kiya baan ddəw-boō tōlje Pɔl. ⁴ A Pestus pa nan: «Kəy-kula kē Sejare â dila Pɔl tē. Əman njaa kara mbōr ang a, mē təl Sejare tō. ⁵ Maji karə marə dəwje kē kəmde tōru kē eeje horose tē ddee ingamje arə jaw Sejare, â bbo dooje marə nēn kē to kə dōgɔlɛ ang dō Pɔl tē a, n-səkəje Pɔl le.»

⁶ Pestus dda ndo asə jijoo wase ndo dōku baa rōde tē ngaâ n-təl Sejare. Lo arə a, naw nisi lo gangə sariya tē ngaâ nunn ndu karə n-ddee kə Pɔl. ⁷ Pɔl le tee a, *Jiipije* kē injə Jerujalem ddeeje gukuje dōê ngaâ undaje tarje kē ngəng ngəng dōê tē. A nēn kē a kasə ta tōju to tarje kē dunda dōê tē le to tarje kē təkə tōru goto. ⁸ Pɔl tōru naji laa nan: «M-dda nēn kē *majang* kē mbətə ndu lə *Jiipije* ang ddəm *kəy-polo Lubba* ang ddəm təkə mbay kē Rōm ang ddəm.» ⁹ Pestus ndiki ta dda maji kə *Jiipije*, yeenn â, n-duju Pɔl nan: «Ə-ndiki ta təl Jerujalem karə n-gangə sariya le nōn'm tē wa?» ¹⁰ A Pɔl pa nan: «Lo kē nəənn kara to lo gangə sariya le təkə mbay kē Rōm â mar tē nəənn, lo kē nəənn njaa dā gangə sariya le tē. Moo marə nēn kē maji ang kē m-dda kə *Jiipije* ang, əi njaa kara ə-gərə kə majê. ¹¹ A bbo marə tar uwam wase m-dda marə nēn kē maji ang kē asə gangə sariya-yo dōm tē a, m-mbətə ta koy ang. A bbo tarje kē dunda dōm tē nəənn to ngəm baa a, dəw kâra ee kə ddəw ta kinyam mə jide tē ang. Mā kaw kə tar le nōn təkə mbay tē kē Rōm.» ¹² Pestus pa tar kə njê-karêje ndajə ngaâ pa arə Pɔl nan: «Ə-ndiki ta kaw kə tar le nōn təkə mbay tē kē Rōm mban, â kaw nōn tē.»

Pɔl aw nōn Agiripa tē

¹³ Dda ndo ngaji goe tē a, təkə mbay *Agiripa* de kə kōn-nannê Berenis n-ddeeje Sejare ngaâ dawje ta dda lapiya Pestus. ¹⁴ Daw ddaje ndo lo tēənn ngaji a, Pestus tōru gəl tar kē dō Pɔl tē le arə təkə mbay *Agiripa* le nan: «Marə dingaw kē Peliksə inyê kəy-kula tē ee nəənn. ¹⁵ Kar tē kē maw Jerujalem a, mbayje lə *njê-poloje Lubba* kə təkəje lə *Jiipije* n-səkeje tam tē ngaâ n-dujuje karə m-gangə sariya dōê tē. ¹⁶ A milade tē m-pa nan: «Dəwje kē *Rōm* aw gangəje sariya dō dəw tē baa baann ang. Maji karə nōru naji laa kəm dəwje tē kē undaje tar dōê tē le bba dā gangə sariya dōê tē.» ¹⁷ Kar tē kē əman kə de n-ddee Sejare nəənn a, m-nginan ang. Lo-karê njaa maw misi lo gangə sariya tē ngaâ munn ndu marə n-ddee kə dingaw le nəənn. ¹⁸ Njê-tarje laa le ddeeje a, nēn kē maji ang kē mājə to n-dda bba dundaje nēn tar dōê tē le moo ang. ¹⁹ Bbayê njaa to tar kē n-maynje naan dō ddəw kē ta polo nēn Lubba le njaa kə dō marə dingaw tē kē ria nan *Jeju* kē oy mban, a Pɔl aw pa nan nisi kəm baa. ²⁰ A m-gərə nēn kē mē dda tōju dō tar nəənn ang. Yeenn bba, m-pa marê karə bbo n-ndiki a, naw Jerujalem bba ta n-gangə sariya dō tar tē

laa le. ²¹ A Pɔl le ndiki ta kaw kə tar laa le nɔn tɔkə mbay tē kə Rɔm. Yeenn bba munn ndu karə n̄-ngəmə̄ ndərəng ta mulē nɔn tɔkə mbay tē kə Rɔm le.» ²² *Agiripa* pa arə Pestus nan: «Əman njaa kara m-ndiki nya ta koo tar kə ta dingaw tē nəənn.» Pestus le pa nan: «Bara njaa a, ā koo tar kə tē tē tē.»

²³ Lo-karē a, *Agiripa* de kə Berenis n̄-ddeeje kə dəwje gode tē tokə banya kə mbayje lə mbambaje kə tɔkə dəwje kə mə bbe tē, dəwje lo gangə sariya tē. Pestus unn ndu arə n̄-ddee kə Pɔl. ²⁴ Pestus unn kutu pa tar nan: «Mbay *Agiripa*, sese tɔyn kə eeje kə je nəənn ooje dingaw nəənn. Dəwje kə toje to *Jiipije* tɔyn ddeeje oomje kə tar laa. *Jiipije* kə Jerujalem ddəm njē kə nəənn ddəm aw uruje əkii nan nasə ta nayn kəm baa ang. ²⁵ Əman, moo marə n̄n kə n̄-dda kə asə yo ang. A ne njaa n̄-duju ta koo tɔkə mbay kə Rɔm. Yeenn bba, moo maji ta kulē nɔn tɔkə mbay tē kə Rɔm le. ²⁶ A minga marə n̄n k̄ara kə mā dda dɔē tē makəuru tē kula n̄n karə tɔkə mbay kə Rɔm le ang. Mba yeenn bba m-ddee saa nɔnse tē tɔyn, uta tɔyn, nɔn əi tɔkə mbay *Agiripa* tē ta kisa mə tar laa le. Goe tē a, mā gərə n̄n kə mā dda makəuru tē karə tɔkə mbay kə Rɔm le. ²⁷ Mba kəjə tē ləm, kula dəw Rɔm, a pa gəl n̄n kə dunda n̄n tar dɔē tē ang to kula mbə.»

Pɔl ɔru naji laa nɔn *Agiripa* tē

26 *Agiripa* pa arə Pɔl nan: «Mari ddəw karə ɔru naji ləi.» Pɔl ula jia ngaā ɔru naji laa nan: ² «Tɔkə mbay *Agiripa*, rɔm n̄ələm bbokənən nya ta kɔru naji ləm nɔin tē dɔ tarje tē tɔyn kə *Jiipije* undaje dɔm tē. ³ Mba ə-gərə n̄n-ji-bbeje lə *Jiipije* tɔyn kə majē ddəm ə-gərə n̄nje tɔyn kə daw maynje naan tar dɔē tē ddəm. Yeenn bba, m-duji karə ə-tɔ wuri oo tar ləm. ⁴ «*Jiipije* tɔyn gərəje pa-nja ləm kə kasəm baa. N̄-gərəje kisi ləm horo dəwje tē kə bbeē ləm kə kisi ləm Jerujalem. ⁵ N̄-gərəmje ləw baa. Bbo n̄-ndikije a, dā kasəje ta pa kari to, kisi tē ləm, misi to *Parijinye*, dəw kə uwa tar lə Lubba ngəng nya. ⁶ A bbasinen, n̄-səkəm-je mba munda məm dɔ ndu Lubba tē kə unn arə kajedejedede. ⁷ Gəl-dəwje ləje kə dɔku gire joo undaje məde to n̄n kə Lubba unn ndue ta dda a ddee to n̄n kə tɔkɔ. Yeenn bba daw poloje Lubba til kə kar, a singade ɔru ang. Tɔkə mbay, əman kara munda məm dɔ n̄n t̄əənn le tɔ. Mba yeenn bba *Jiipije* undaje n̄n tar dɔm tē. ⁸ See *Jiipije*, ooje to Lubba asə ta ndol dəwje kə oy ang mba ddi wa?

⁹ «Əman kara məjə m-pa nan to maji karə m-dda singa nya mba koo ri *Jeju* kə Najaretə nəənn kə mbim ang. ¹⁰ M-dda n̄nenn le Jerujalem. Mbayje lə *njê-poloje Lubba* arəmje ddəw arə əman kə da-rɔm njaa mungu njê-mə-kunnje nya kəy-kula tē ngaā bbo daw ta tɔlde a, m-ndiki tē tɔ. ¹¹ Maw mandə *kəy mbɔn-naan* tē tɔyn kə ndɔ ndɔ maw mula kəmde ndoo tē. Maw muwade

kə singa marə n̄-tajije ri *Jeju*. Bbo wungu ɔn̄m nya a, m-ndole gode ndərəng dɔ bbe tē kə dang.»

Pɔl təl ɔru gəl bbar kə Əbbə-dəwje bbarē arə *Agiripa*

¹² «Marə ndɔ mbayje lə *njê-poloje Lubba* arəmje ddəw karə maw Damas kə ride maw muwa njê-mə-kunnje. ¹³ Tɔkə mbay, mee ddəw-boō maw maw ngaā kar ar dannā a, moo marə lo-karə in darā uru dɔm tē, əman kə njê-buwa lo-kawje ləm. Lo-karə le ndoko laa uta ndoko lə kar. ¹⁴ Jeje tɔyn n-tee joso nangə a, moo marə ndu pa tar arəm kə tar *aramenyε* nan: «Sɔl, Sɔl, mba ddi bba ə-dda səm singa wa? A to ngəng səi nya ta dda dingaw tokə da kə əbbeje ɔsē kə kakə a, aw dda dingaw.» ¹⁵ Milē tē nan: «Əi n̄n wa? *Əbbə-dəwje*.» *Əbbə-dəwje* pa nan: «Əman *Jeju* ā aw dda səm singa nəənn. ¹⁶ A in taar. Gəl n̄n kə m-tee mingai n̄n tokə be: M-tee mingai karə ə-təl to nje-kula ləm ddəm karə ə-pa tar koo kə oom nəənn arə dəwje ddəm ta karə ila mbər n̄nje kə mā tɔji bbay. ¹⁷ Mā kɔri ji *Jiipije* tē kə ji dəwje tē kə toje to *Jiipije* ang kə mulai kə rɔde tē. ¹⁸ Mulai rɔde tē karə ə-təəyn kəmde ta ɔrude lo ndul tē ə-tee kə de lo-karə tē. Karə ɔrude ji *Satan* tē kə ɔn dɔde ə-ddee kə de rɔ Lubba tē. Yeenn bba Lubba a kɔru tar *majang* ləde dɔde tē ngaā dā kingaje lo horo dəwje tē kə ooje məde tē səm kə majije tɔyn.»

Pɔl ɔru gəl n̄n kə n̄-dda

¹⁹ «Tɔkə mbay *Agiripa*, mba yeenn ā, m-tusu n̄n kə in darā kə moo tokə lə ninjeenn le minya m-dda n̄n kə dang ang. ²⁰ A dəwje kə Damas kə Jerujalem ā mila mbər tar nəənn marəde dɔngɔr. Goe tē a, mila mbər marə dəwje kə Jude kə dəwje kə toje to *Jiipije* ang. M-pa marəde karə *n̄-turuje məde* ta daaje lo kə rɔ Lubba tē ngaā ta n̄-ddaje n̄n kə tɔju to *n̄-turuje məde* mban. ²¹ Mba tar nəənn le ā *Jiipije* uwamje n̄n kar tē kə mee *kəy-polo Lubba* tē ngaā n̄-sangəje ddəw ta tɔləmje. ²² A Lubba njaa ngəməm ndərəng bbokənən karə mɔru gəle nɔn dəwje tē tɔyn, njē kə tən wase njē kə bo kara m-nayn maw pa tar-naji laa bbay. N̄n kə a ta ddee kə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba kə *Mɔyijə* n̄-paje tarē le njaa maw pa tarē. Mila marə n̄n dɔē tē ang. ²³ N̄-paje nan *Kristə* a koo ndoo. Horo dəwje tē kə oyje n̄a to dɔngɔr dəw kə a ndol ngaā n̄a kila mbər lo-karə karə *Jiipije* kə dəwje kə toje to *Jiipije* ang.»

Pɔl duju *Agiripa* karə oo məē tē

²⁴ Pɔl nayn aw ɔru naji laa baann a, Pestus uru əkii nan: «Pɔl, ə-to nje-wooy! N̄nje kə ə-ndo nya le ilai wooy tē!» ²⁵ A Pɔl pa nan: «Pestus, dəw kə bo, mayn wooy ang. Tar kə tɔkɔ kə tar kəm-karə ā maw pa. ²⁶ Tɔkə mbay *Agiripa* oo tarje nəənn kete mban arə mā kasə pa tar nəənn n̄n tē kə bbəəl ang. M-gərə to n̄-gərə n̄njeenn tɔyn, mba n̄njeenn le teeje lo-kiyē tē

ang. ²⁷ Tɔkə mbay Agiripa, tar kə njê-kilaje mbər tar lə Lubba paje le ə-ndiki tē wa? M-gərə to ə-ndiki tē njaa.»
²⁸ Agiripa pa arə Pɔl nan: «Oo to â dda karə m-ddee to dəw lə Kristə kə ngɔru baa be wa?»
²⁹ Pɔl pa arê nan: «Kê bbasinen nəənn wase marə ndɔ tē kâra, mâ duju Lubba karə əi ddəm see dəwje tɔyn kə aw ooje tar ləm bbokənen nəənn ddəm ə-ddeje tokə əman. A m-ndiki ta karə n-tɔse kə kula njamji tokə əman nəənn ang.»
³⁰ Tɔkə mbay Agiripa ddəm tɔkə mbay Pestus ddəm Berenis ddəm dəwje kə isije kə de ddəm dinje taar.
³¹ Dɔruje rɔde kə guku ngaâ n-paje tar horode tē nan: «Dingaw nəənn dda marə nēn kə asə yo wase marə nēn kə asə kilē nēn kəy-kula tē kâra ang.»
³² Agiripa pa arə Pestus nan: «Bbo dingaw nəənn duju ta kaw nɔn tɔkə mbay tē kə Rɔm ang a, ja kinyê.»

Dula Pɔl Rɔm

27 Dunn ndu karə junn tɔkə to jaw Itali a, jinya Pɔl kə marə dəwje kə duwade mə ji mbay tē lə mbambaje kə Rɔm kə ria nan Juliyus. Dunda ri mbambaje le nan «mbambaje le tɔkə mbay.»
² Junn tɔkə to kə Adramitə kə a ta kaw bbeje tē kə Aji kə to kar maann tē ngaâ jaw. Aristarkə kə to dəw kə Tesalonikə, nangə tē kə Maseduwann aw kə je.
³ Ndɔ kâra goe tē a, n-tee Sidɔn. A Juliyus kə aw dda Pɔl maji le inyê arə naw rɔ njê-buwa-kuraje tē laa mba karə darê marə nēnje kə due.
⁴ Jin lo tēənn, junn ddəw kə tee giri Sipərə tē, mba ləl aw tila kəmje.
⁵ N-gangə ba-katə kə to mbɔr Silisi kə Pampili tē ngaâ n-tee Mira nangə tē kə Lisi.
⁶ Lo tēənn, mbay lə mbambaje le oo marə tɔkə to kə Aləkəjandiri kə aw kə Itali ngaâ arəje jaal.

⁷ Jaw jann jann baa ndɔ banya ngaji arə n-dda to kula-ddaje bba n-tee Kinidə. A ləl ɔkuje ddəw karə n-nday kə ddəw kə junn le. Yeenn bba, n-nday mbɔr Kretə tē ər kə Salmɔnne.
⁸ N-dda to dda bba n-nday mbɔr dɔ dərə-ba tē le ngaâ n-tee lo tē kə daw bbar nan «Lo-kar lə tɔkə Toje kə Maji». Lo le to ngɔsi kə Laje.

⁹ A ndɔ nday nya ngaa, arə nja dɔ maann tē to nēn-bbəəl nya, mba ndɔ kɔku rɔ nēn-kusa kə dɔ nɛyn tē nday mban.
[†] Yeenn bba, Pɔl ndəjə njê-yəlje tɔkə to le nan: ¹⁰ «Ngakɔn'mje, moo a, lo-kaw ləje nəənn a maji ang. Tɔkə to le ddəm nēn-kotoje ddəm a tujuje nya. Je-je njaa kara jee ta yo tē tɔ.»
¹¹ A mbay lə mbambaje le tar lə nje-yəl tɔkə to le kə tar lə nje-tɔkə to le â ndiki ta koo uta tarje lə Pɔl.
¹² Tɔ bbay, lo-kar lə tɔkə tojeenn le to lo kə maji karə dəw isi tē nɛyn-kul tē ang. Mba yeenn bba, nya lə dəwje kə mə tɔkə to tē le ndikije ta kɔtu lo tēənn le. N-ndikije karə ddəw to a, n-tee Penikisi, kə to lo-kar lə tɔkə toje kə Kretə. Lo le aa lo kə dagoo ddəm bəər ddəm ər kə lo kandə tē lə kar. N-ndikije ta kisi tēənn karə nɛyn-kul nday dɔde tē.

[†] Kɔku-rɔ nēn-kusa nəənn le to marə kusu lə Jiipije kə daw dda kusu kɔyn kalkɔn tē, tɔ bbay nja dɔ maann tē to nēn-bbəəl nya ɔju dɔ bamburanbo kə aw ula.

Bamburanbo ula dɔ ba-katə tē

¹³ Marə ləl kə ula kə singa ang in dagoo, a dəwje kə mə tɔkə to tē le əjəje to dā kaw teeje lo tē kə dundaje mæde ta tee tē le. Yeenn bba dɔruje tɔkə andə kə daw dila maânn karə to le nja ang ngaâ duwa karə ba kə Kretə.
¹⁴ A njangə njangə baa, marə bamburanbo kə dunda ria nan «Erakilɔn» in ər dɔ dərə-ba tē le ingade.
¹⁵ Bamburanbo le unn tɔkə to le ta kaw nēn arə ddəw kə ta nar nēn to le goto ngaâ jinya jarə to le aw kə je.
¹⁶ N-nday giri ngonn dɔ dərə-ba tē kə ria nan Koda. N-dda to kula-ddaje bba juwa ngonn to kə n-tɔ mbɔr tɔkə to tē le mba kaji nēn njê kə maann a ta kuwade.
¹⁷ Njê-yəlje tɔkə to le unnje ngonn to ilaje mə tɔkə to tē le ngaâ tje kula karə tɔkə to tē le tɔyn. N-bbəəlje mba kin karə tɔkə to le aw ar kə de dɔ ənangara tē kə Libi. Yeenn bba, dunnje marə nēn kə ɔy kə n-tɔ tɔkə to tē le dilaje maânn ngaâ dinyaje tɔkə to le darə ləl aw saa.
¹⁸ Bamburanbo le yəkəje kə singa nya. Yeenn bba lo arə a, dunnje kutu tila nēn-kotoje maânn.
¹⁹ Ndɔ mota laa a, dede njaa dotoje nēn-kulaje kə mə tɔkə to tē le kə jide n-tilaje maânn.
²⁰ Ndɔ banya nya, dəw oo kəm karə ang ddəm oo əndəterəndenje ang ddəm. Bamburanbo le aw yəkə lo to bbəəl nya. Junda məje to ja kaji ang ngaa.

²¹ Dəwje kə mə tɔkə to tē le usaje nēn ang ndɔ banya nya. Yeenn ngaâ Pɔl arə taar nɔn dəwje tē le tɔyn ngaâ pa nan: «Nam'mjedede, bbo ooje tar ləm ngaâ arəje n-naynje Kretə a, nēnje a tuju be ang ddəm nēnje a nayn kə kɔrɔ be ang ddəm.
²² A kə bbasinen nəənn, m-pa marəse: ə-bbəəlje ang, mba dəw kâra horose tē a koy ang. Tɔkə to le kâra baa njaa a tuju.
²³ Til tē nəənn, Lubba kə m-to dəw laa ngaâ maw pole arə marə anjə laa tee ingam,
²⁴ ngaâ pa arəm nan: «ə-bbəəl ang Pɔl. Maji karə arə nɔn tɔkə mbay tē kə Rɔm arə gangə sariya ləi. Lubba a ngəm dəwje tɔyn kə eeje səi mə tɔkə to tē nəənn ɔju dɔi.»
²⁵ Yeenn a, uwaje arə ngəng, njê-buwa-kuraje ləm! Munda məm dɔ Lubba tē. Nâ dda nēn tokə n-pa narəm.
²⁶ Tɔkə to le a kaw karə kə je ta marə dɔ dərə-ba tē.»

²⁷ To til dɔku gire sɔ laa â bamburanbo le aw yəkəje dɔ tɔkə ba-katə tē kə Mediterane tēənn. Lo aw to mɔngu nyenene a, njê-yəlje to le ooje tokə nēn kə jaw tee ngɔsi kə nangə.
²⁸ Dilaje kula kə n-tɔ andə kə ɔy gəle tē maânn mba gərə nēn kuru laa ngaâ dingaje kilometere dɔmota gire siri. Daw ngaji ngaâ n-təlje dilaje bbay a, dingaje kilometere dɔjoo gire jijoo.
²⁹ N-bbəəlje karə tɔkə to le in unda ər. Yeenn bba, dungguje andə-nareje kə ɔy sɔ maânn kutu tɔkə to tē le karə nja ang ngaâ n-ndingaje karə lo arə kə tɔkə.
³⁰ Kar tēənn, njê-yəlje tɔkə to le sangəje ddəw ta tee mə to tē le kayn. Dunnje ngonn to dilaje maânn ngaâ dərəje gusu to dā ta tilaje nēn andə-nareje kə ɔy nɔn tɔkə to tē le.

³¹ Yeenn bba, Pɔl pa arə mbay læ mbambaje kə mbambaje le nan: «Bbo dəwje nəənn naynje mə təkə to tē nəənn ang a, sese â kajije ang.» ³² Yeenn ngaâ mbambaje le gangəje kulaje kə n-tɔ nēn ngonn to le ngaâ dinyaje darə aw.

³³ Kete bba karə lo arə a, Pɔl ndəjə dəwje tɔyn karə usaje nēn. N̄-pa nan: «Ndo dɔku gire sɔ bbokənən ngaa kə aw ngəbbəje karə dɔ maann to ddekeke, a usaje nēn ang. ³⁴ Yeenn bba, m-dujuse karə usaje nēn mba kaji nēn. M-pa marəse bbay to bin dɔ marə dəw kâra horose tē a koso nangə ang.» ³⁵ Go tarje tēənn a, nunn mapa, narə wooyo Lubba kəm dəwje tē tɔyn, n̄-tətə ngaâ nunn kutu kusa. ³⁶ Yeenn ngaâ dəwje tɔyn ingaje singa ngaâ usaje nēn tɔ. ³⁷ Kɔrje tɔyn kə jisi mə təkə to tē le kɔr joo kə dəsiri gire misan. ³⁸ Jusa nēn jarə məje ndann ngaâ n-tila bbɔl *bleje* maänn jarə təkə to le ɔle.

Dəwje kə mə təkə to tē tɔyn teeje ta yo tē

³⁹ Lo arə a, njê-yəlje to le ooje dɔ nangə, a gərəje ang. Dooje ta maann kə to ənangara ngaâ n̄-ndikije karə bbo ddəw to a, kaw kə təkə to le tē tē. ⁴⁰ Mba yeenn bba, n̄-tutuje kula kə n-tɔ nēn andə-narəje kə ɔɔy le darə oso mə maann tē. Kar tēənn njaa tɔ â n̄-tutuje kula nēnje kə aw tɔjuje ddəw təkə to le. Goe tē a, n̄-tje təkə bəl-kubbu nɔn təkə to tē le karə ta ləl uta nēn təkə to le ngaâ dunnje ddəw ər kə dɔ ənangara tē le. ⁴¹ Daw teeje dɔ ənangara tē kə tee dann maann tē kə uru ngaâ uwa təkə to le ar nēn lo kâra. Ta təkə to le andə mə ənangara tē arə ddəw kə n̄ ngəsə nēn goto. Maann le ləngə ngaâ unda kutu to le kə singa arə tətə. ⁴² Mbambaje ndikije ta tɔlje dəwje kə duwade le nan karə marə kâra alə maann tee ayn. ⁴³ A mbay læ mbambaje le ndiki ta kaji Pɔl arə nɔkude ddəw karə n̄-ddaje nēn tokə baann. Narə ddəw dəwje kə gərəje ta kalə maann karə gaynje maänn dɔngɔr ta aləje teeje ddaka. ⁴⁴ Kəsə dəwje a naanje kar kakəje tē kə gaji təkə to tē kə guru le mba kɔru gode. N-dda tokə baann ngaâ jeje tɔyn n̄-tee ddaka kə majē.

Pɔl tee dɔ dərə-ba tē kə Malta

28 Go yo tē kə n-tee tē tē bba n̄-pa darəje nan ri dɔ dərə-ba le to Malta. ² Njê-bbeje le taajeje kə majē nya. N̄-yəlje təkə puru ngaâ n̄-bbarjeje darə n̄-ndibbi mba ndi unn kutu kərə arə kul ɔn nya. ³ Pɔl oto ngann ngəw ta kungu purô. A li tee məe tē mba puru le ɔbbē ngaâ n̄-tɔn ji Pɔl n̄-tinya tē. ⁴ Njê-bbeje le ooje li kə tinya ji Pɔl tē le a, n̄-paje tar horode tē nan: «A du ang, dingaw nəənn to nje-tɔl dəwje. Maann a ta kuwē bba n̄-tee tē tē. A nēn kə gatə gatə læ Lubba a kinyē karə n̄-nayn kəm baa ang.» ⁵ Pɔl tusu li le arə oso purô. A nēn kâra njaa dda Pɔl ang. ⁶ Njê-bbeje le aw nginanje ta koo rɔê kə a ti wase koso kə n̄ koso watə koy. A n̄-nginanje pin dooje marə nēn kâra kə dda Pɔl ang.

Yeenn bba n̄-təlje n̄-turuje ndude nan: «N̄-to marə lubba.»

⁷ Ngɔsi baa lo tēənn, lo læ marə təkə dəw kə dɔ dərə-ba tē le kə ria nan Pubiliyus ee tēənn. Nuwaje kə rɔê tē kə majē ngaâ n-to rɔê tē ndɔ mota. ⁸ Bɔ Pubiliyusje le to tuwa rɔ-to tē. Rɔê tunga nya ddəm n̄-ndəngə məsə ddəm. Pɔl aw ooe, duju Lubba dɔê tē, ila jia dɔê tē ngaâ naji. ⁹ Goe tē a, marə njê-bbeje kə Maltə kə rɔde tode ddee ooeje ngaâ najide tɔ.

¹⁰ Njê-bbeje le waljeje nya ngaâ kar tē kə ja ta kunn təkə to a, darəjeje nēnje kə a kumanje ddəw-boô.

Pɔl tee Rɔm

¹¹ N-dda to neyn mota dɔ dərə-ba tē le nunn bba goe tē a, junn təkə to kə in Aləkəjandiri tē ddee. Ri təkə to le nan «lubbaje kə toje to ndungaje». [†] Təkə to le ar tēənn karə neyn-kul nday bba ta kɔtu. ¹² N-tee Sirakus a, n-dda ndɔ mota lo tēənn. ¹³ Jin tēənn juwa kar mbal n̄-tee Rejiyo. Lo arə a, ləl kə dagoo ula nya ngaâ ndɔ joo a, n̄-tee Pujɔl. ¹⁴ Jinga marə ngakɔnje mə bbe tēənn ngaâ n̄-dujuje karə n-dda ndɔ siri rɔde tē. Tokə baann â jaw nēn Rɔm. ¹⁵ Ngakɔnje kə Rɔm ooje tar ləje ngaâ tilaje kəmje ndərəng ingajeje lo nēn-labbə tē kə Apiyus kə lo tē kə daw bbar nan «Kəy-to-mbaje kə Mota.» Pɔl oode a, arə wooyo Lubba ngaâ təl inga singa. ¹⁶ N-tee Rɔm a, darə ddəw Pɔl karə uwa kəy laa dang. Dunn marə mbamba kâra karə ngəmē.

Pɔl pa tar læ Lubba bbe tē kə Rɔm

¹⁷ Ndo mota goe tē a, Pɔl bbar təkə dəwje læ *Jiipije* kə isije Rɔm ta-kəy tē laa. N̄-mbɔnje naan a, n̄-pa narəde nan: «Ngakɔn'mje, m-dda marə nēn kə maji ang kə dəwje ləje ang ddəm m-mbətə nēn-ji-bbe læ kajeje ang ddəm. A duwam Jerujaləm ngaâ dinyam mə ji dəwje tē kə Rɔm. ¹⁸ Go tar tē kə njê kə Rɔm dujumje ooje tɔyn a, n̄-ndikije ta kinyam mba dooje marə tar dɔm tē kə a kasə karə n̄-tɔləmje nēn ang. ¹⁹ A *Jiipije* mbətəje. Mba yeenn bba, m-duju ta ddee kə tar le nɔn təkə mbay tē kə Rɔm, bbo to tar â m-ndiki ta kunda dɔ dəwje tē kə bbeē ləje ang. ²⁰ Tar nəənn njaa m-duju ta koose mbəē, ta tɔn kə se tam. Mâ kərəse ang, n̄-tɔm kə kula njamjije nəənn ɔju dɔ tar nēn kə dəwje kə *Ijarayel* undaje məde dɔê tē.» ²¹ Dilēje tē nan: «Jinga marə makətu kə in nangə Jude tē dɔi tē ang ddəm marə ngakɔnje kara ddee pa tar dɔi tē arəje wase pa tar ləi maji ang arəje ang ddəm. ²² A jaw duji karə əi njaa ɔru gəl nēn kə aw əjə arəje, mba n-gərə to loje tē tɔyn, dəwje aw mbətəje kuwa-dɔ-naan kə ee məe tē nəənn to mbətə dɔrɔ.»

²³ Dɔjuje ndɔ darə Pɔl ngaâ ndɔ le asə a, n̄-ddeeje tokə banya dingēje lo-toe tē. Pɔl pa tar arəde kə əndɔ ndərəng lo-kul. N̄-pa tar *kɔn-mbay læ Lubba* narəde.

[†] *Kastɔr de kə Poluksə toje to kɔrje læ gerekəje kə toje ndungaje. Njê-ddaje kula təkə to tē unnjede to lubbaje ləde kə aw ngəmjede*

Nunn tar *Ndu* læ *Mɔyijə* kə tar læ *njê-kilaje mbər tar* læ Lubba *ŋ*-pa *n*ên tar læ *Jeju* karə *ŋ*-ndikije t̄. ²⁴ Marêje ndikije t̄ kə tar k̄ə naw pa le, a marêje mbətəje.

²⁵ Horode t̄ tar læde aw naan t̄ ang ngaâ kar t̄ k̄ə d̄a ta k̄ətuje a, Pɔl pa tar k̄ara nan: «Tar k̄ə *Ndil-mə-nda* unda ta Ejayi t̄ k̄ə to *nje-kila mbər tar* læ Lubba arə pa arə kajejedede le to tar k̄ə ɔkɔɔ. *Ndil-mə-nda* pa nan:

²⁶ «Aw inga dəwje nəənn

ə-pa arəde ə-pa nan:

â kooje tar kə majê,

a â gərəje kandê ang,

a kaaje lo kə majê,

a â kooje n̄n ang.

²⁷ Mba mə dəwje le kətərə,

dutuje mbide,

ŋ-bbirije kəmdə

baann bba ta karə kəmdə oo lo ang ddəm

ta karə mbide oo tar ang ddəm

ta gərə n̄n ang ddəm

mba *ŋ*-ndikije ta təl rɔm t̄ karə majide ang.» †»

²⁸ Pɔl pa arəde bbay nan: «Maji karə ə-gərəje to Lubba ula kə tar kaji nəənn arə dəwje k̄ə toje to Jiipije ang. Dede d̄a ndikije tar t̄ le.»

[²⁹ Go tar t̄ k̄ə Pɔl pa le a, Jiipije maynje naan tar ɔtuje n̄n.] ³⁰ Pɔl dda bbal joo t̄yn njaa kəy t̄ k̄ə nuka kə narə laa njaa. Naw taa dəwje t̄yn k̄ə ddeje aw ooeje kə r̄ê t̄. ³¹ Nila mbər *kɔn-mbay læ Lubba* ngaâ *ŋ*-t̄ju n̄n d̄ə *əbbə-dəwjejeju-Kristə* t̄ kə bbəəl ang. Marə dəw ɔk̄ə ddəw ang.

† *Ejaji 6:9-10.*

Rōmenje

Tar dō Makaturu tē le

Pōl nja nja-kula kila mbār Tar kē Maji le gōl joo mban. Naw nja tē kē to mota laa n-tunga a, n-dda makaturu nēann narē njē-mā-kunnje kē Rōm le. N-ndiki ta kunn ta nja laa le kaw nēn ndārēng Rōm kē naw tē ndō kārā ang bbay, ta goe tē a, kaw ar kē lo kē kar aw andā tē ndārēng Espanyā kaw kila mbār Tar kē Maji le (15:22-24). N-dda makaturu nēann ta karē njē-mā-kunnje kē Rōm le gōlje rōde mba ddee laa le ddām ta karē n-gārēje nēn-tju kē naw tju ddām.

Makaturu le pa tarje lē Pōl tōyn kē aw ila mbāre le. N-mbōn tarje le tōyn njaa n-pa nan: «Lubba aw dda arē dāwje aw ddeeje gatē gatē kēmē tē ddāw mā-kunn tē kārā baa» (1:17).

N-pa tar dō nēnje tē mota.

Lo-kanyē 1 ndārēng 8 pa tar nduje kē ta ngām polo nēn Lubba kē tar kunn-mā karē Lubba kē Jeju-Kristē dda arē to mba dāwje.

Lo-kanyē 9 ndārēng 11 pa tar kisi lē ngann Ijarayelje kē toje to .

Lo-kanyē 12 ndārēng 15 pa tar kisi lē dāw mā Egilisi tē lē Jeju-Kristē. Pōl tju gusu polo Lubba kē gusu kisi kē mā-wul-lōm kē kēsā dāwje.

Makaturu lē Rōmenje tunga dō lapiyaje tē nya nya (lo-kanyē 16). N-tura ri dingawje kē ri dēnēnje nya. Njē-mā-kunnje kē lāw ddeeje ngōsi kē njē kē bbokānen nēann tokē baann.

Tar lapiya lē Pōl

1 Əman Pōl kē m-to bbārā-kula lē *Jeju-Kristē*, Lubba bbārām undam dang to *nje-kaw-kula* karē mila mbār *Tar kē Maji* laa marē dāwje. ² Lubba unn ndue lēw baa, ddāw tē lē *njē-kilaje mbār tar* laa makaturu tē laa ta karē Tar kē Maji nēann dāwje. ³ Tar kē Maji le to tar lē Ngonnē. Ddāw kuju tē, n-to ngonn-ka tōkē mbay *Dabbiti*. ⁴ A ddāw tē lē *Ndil-mā-nda*, Lubba undē to Ngonnē kē narē singa-mōngu ddāw ndol tē kē noy a, n-ndole. N-to əbbājeje *Jeju-Kristē*. ⁵ Ddāw tē lē Jeju le, Lubba dda sām mā-maji karē m-ddee to *nje-kaw-kula*, ta dda karē kēsā gəl-dāwje tōyn ooje mēde tē saa ngāā ta dooje tēē mba ri *Kristē*. ⁶ Sese kara eeje horo dāwje tēann tō. Sese kē Lubba bbārse arē ə-ddeeje to dāwje lē *Jeju-Kristē* le.

⁷ M-dda makaturu nēann marē sese kē eeje *Rōm*, sese tōyn kē Lubba ndikise ngāā bbārse arē ə-ddeeje to dāwje laa. Maji karē Bōjeje Lubba kē *əbbā-dāwjeje-ju-Kristē*, n-ddaje kē se mā-maji ngāā darēje mēse wul lōm.

Pōl ndiki ta kaw koo njē-mā-kunnje kē Rōm

⁸ Dōngōr nēn, marē wooyo Lubba lām ddāw tē lē *Jeju-Kristē* mbase tōyn, mba dāwje kē dō nangā tē tōyn aw

paje tar mā-kunn lāse. ⁹ Lubba gārē to tar kē tōkōrō njaa maw pa nēann. Ne Lubba kē maw pole kē kēje lām tōyn ddāw mbār *Tar tē kē Maji* kē dō Ngonnē tē kē maw mila. N-gārē to kar tōyn kē maw duje, maw mila rise mē tē. ¹⁰ Maw duju karē ndārēng a, ddāw mā-ndiki tē laa, nōru ddāw narē maw rōse tē ngāā. ¹¹ Mba maal koose ddam nya, ta kaw karē ingaje marē gusuje kē *Ndil-mā-nda* aw arē bba karē ingaje singa. ¹² Uta tōyn, m-ndiki ta tee horose tē mba karē mā-kunn lāse ddām lām ddām arējeje singa kē yo kē nēann.

¹³ Ngakōn'mje, m-ndiki ta karē ə-gārēje to m-gōl mām tē gōl banya nya ta kaw rōse tē. A minga ddāw ang ndārēng bbokānen. M-ndiki karē kula lām dda arē ə-sangaje nya bbe lāse, tokē kula lām kē dda arē kēsā gəl-dāwje sangaje le. ¹⁴ To tar lām ta kaw rō dāwje tē tōyn, Gerekaje kē njē kē kēmde rōru ang, njē kē gārēje nēn kē njē kē gārēje nēn ang. ¹⁵ Mba yeenn bba, mee kē bbo ta kila mbār *Tar kē Maji* nēann karēse, sese kē eeje *Rōm* tō.

Tar kē Maji kē singa-mōngu

¹⁶ Rō-kul kila mbār *Tar kē Maji* le ddam ang. Mba to singa-mōngu lē Lubba kē aw aji nēn dāwje tōyn kē ooje mēde tē, *Jiipije* dōngōr, goe tē a, Gerekaje. ¹⁷ Tar kē Maji le tju ddāw kē Lubba aw dda arē dāwje aw ddeeje

nɛn gatə gatə kəmɛ t̄ kə ddaka: Ddaw mə-kunn t̄ k̄ara baa, kunn-kutu nɛn t̄ ndərəng kɔnyɛ t̄. Ddaw k̄ara baa tokə makəturu lə Lubba pa nan: «Daw k̄a ddee gatə gatə ddaw mə-kunn t̄ a kisi kə təbbə †.»

Dəwje tɔyn ddaje majang

¹⁸ Wungu ɔn Lubba darā nu dɔ dəwje t̄ mba *majang*-je ləde tɔyn kə nɛn-ddaje ləde k̄a gatə gatə ang k̄a ore dɔ tar k̄a tɔkɔɔ kə nangə. ¹⁹ N̄-gərəje nɛnje tɔyn k̄a d̄aw asə gərə dɔ Lubba t̄, mba Lubba njaa tɔjude kə majɛ. ²⁰ Marə nɛnje lə Lubba k̄a d̄aw oo ang toje. Nɛnje tokə singa-mɔngu laa k̄a to kə ndɔ kə ndɔ kə kisi laa k̄a nisi to Lubba le d̄awje aw ooje ləw baa, kunn-kute t̄ k̄a Lubba dda duninya. Nɛnjeenn, d̄awje aw ooje ddaw nɛnje t̄ k̄a n̄-dda ngaā n̄-gərəje kə majɛ. Mba yeenn bba, Lubba a kɔru tar dɔ dəwje t̄ ang. ²¹ Mba n̄-gərəje Lubba kə majɛ njaa. A n̄-walɛje ang ngaā darɛje wooyo to Lubba ang. Kəjə ləde təl to kə dɔgɔlɛ ang, n̄-gərəje nɛn ang ngaā n̄-naynje lo ndul t̄. ²² Dooje rɔde to nj̄-kəm-karɛje, a k̄a tɔkɔɔ, n̄-toje to nj̄-wooyje. ²³ Dinyaje ta polo Lubba k̄a asə piti kə ndɔ kə ndɔ, a kɔrje k̄a n̄-dda darə unn da-rɔ d̄awje k̄a a toje kə ndɔ kə ndɔ ang kə əəlje kə daje k̄a gɔlde sɔ kə nɛnje k̄a aw akəje ā n̄-polojede.

²⁴ Mba yeenn bba, Lubba tusude inyade arə daw ddaje kula yərəw k̄a m̄əde ndiki. Yeenn bba, dede njaa n̄-ddaje kula yərəw kə da-rɔde njaa horo naan t̄ arə to nɛn-rɔ-kul. ²⁵ Dunnje nɛn k̄a tɔkɔɔ ang dilaje turu nɛn k̄a tɔkɔɔ t̄ lə Lubba. N̄-poloje nɛn k̄a Lubba dda kə jia ngaā n̄-ddaje kula darə nɛnjeenn le. A dinyaje ta polo Lubba k̄a asə karə d̄awje ɔsuje gajɛ kə bbal kə bbal. *Amenn!* ²⁶ Mba yeenn bba, Lubba tusude inyade arə n̄-ddaje nɛnje k̄a bboe uta dɔde k̄a aw arəde rɔ-kul. Dɛnɛnje ləde inyaje dingawje, a dɛnɛn marədeje ā aw ddaje lo-to-majang kə de. Yeenn to nɛnje k̄a d̄aw asə ta dda ang. ²⁷ Dingawje kara aw ddaje tokə baann tɔ. Dinyaje dɛnɛnje, a dingaw marədeje ā daw ddaje bbo nya ta dda lo-to-majang kə de. Dede njaa daw ddaje nɛn rɔ-kul kə naan. Yeenn a, dede njaa, kuka nɛn-dda k̄a maji ang ləde le ā dingaje. ²⁸ Mba n̄-mbətəje ta gərə Lubba le ngaā n̄-tusude ninyade narə n̄-naynje kə kəjəje ləde k̄a maji ang karə ta n̄-ddaje nɛn k̄a d̄aw asə dda ang. ²⁹ Nɛnje k̄a gatə gatə ang, *majang*, mə-majang kə kəm-nda uta dɔde. Mə uta dɔde, n̄-toje to nj̄-tɔlje d̄awje, n̄-toje to d̄awje k̄a ndikije kɔl. N̄-toje to nj̄-kərəje nj̄-marədeje, daw ddaje nɛn to ngar, daw pajə tar k̄a ddəkərə dɔ nj̄-marədeje t̄. ³⁰ Daw nanɛnje kə nj̄-marədeje. N̄-toje to nj̄-baanje lə Lubba. Daw dilaje ta-bbar dɔ nj̄-marədeje t̄, dooje rɔde bo, n̄-toje to nj̄-boroje. Gusu dda majang uta dɔde. Dooje ta nj̄-kujudeje ang. ³¹ N̄-toje to nj̄-dɔ-gotoje, nɛn k̄a dunnje ndude ta dda, a n̄-ddaje ang. Nɛn k̄ara njaa osode t̄

† Abakukə 2:4

ang, dooje kəm-to-ndoo lə d̄aw ang. ³² N̄-gərəje sariya-yo k̄a Lubba aw gangə dɔ dəwje t̄ k̄a baann kə majɛ, a daw ddaje nɛnjeenn le ddəm n̄-ndikije t̄ kə d̄awje k̄a aw ddaje nɛnjeenn le ddəm.

Sariya lə Lubba

2 A əi k̄a aw gangə sariya dɔ nj̄-marije t̄ le, ə-to n̄n wa kara tar a kɔru dɔi t̄ ang. Sariya k̄a aw gangə dɔ nj̄-marije t̄ le, nayn to əi njaa aw gangə sariya dɔi t̄ənn, mba əi kara aw dda nɛn tokə lə nj̄-marije le tɔ. ² Mba n-gərə to Lubba aw gangə sariya ddaw tar t̄ k̄a tɔkɔɔ dɔ dəwje t̄ k̄a aw ddaje nɛn k̄a baann. ³ Əi aw gangə sariya dɔ dəwje t̄ k̄a aw ddaje nɛnje k̄a baann k̄a əi kara aw dda tɔ. A əi, əjə to ā tee ta sariya t̄ lə Lubba wa? ⁴ Lubba aw dda maji səi nya. N̄-ndiki ta gangə sariya dɔi t̄ kə tɔkɛ ang. Naw nooi kə kəmɛ, a oo nɛnjeenn to nɛn k̄a baa wa? Ə-gərə to Lubba aw dda səi mə-maji baann karə ə-turu məi ang wa? ⁵ A məi kətərə arə ə-ndiki ta turu ddaw ləi ang. Aw mbɔn wungu lə Lubba dɔi t̄ mba nginan nɛn ndɔ k̄a Lubba a gangə nɛn sariya laa k̄a gatə gatə dɔ dəwje t̄. ⁶ N̄a kuka d̄aw k̄ara k̄ara asə kula-ddɛɛ. ⁷ Marə d̄awje sangəje ddaw ta dda maji kə ndɔ tɔyn mba karə Lubba pitide, karə n̄-walde ngaā karə narəde təbbə k̄a a tuju ang. Lubba a karəde təbbə k̄a to kə ndɔ kə ndɔ. ⁸ A nj̄ k̄a ddaje dɔ-kətərə saa, mbətəje tar k̄a tɔkɔɔ ngaā aw ddaje bbərə lə nɛn k̄a gatə gatə ang, Lubba a karə wungu laa k̄a to bbəəl nya oso dɔde t̄. ⁹ Nɛn kəm-to-ndoo kə nɛn-bbəəl a koso dɔ dəwje t̄ tɔyn k̄a ddaje majang, a kunn-kute dɔ *Jiipije* t̄ dɔngɔr bba a tee dɔ Gɛɛkəje t̄. ¹⁰ A d̄awje tɔyn k̄a aw ddaje maji, Lubba a kɔsu gajide, n̄ walde, n̄ karə m̄əde wul lɔm, a kunn-kute dɔ *Jiipije* t̄ dɔngɔr bba a tee dɔ Gɛɛkəje t̄. ¹¹ Mba Lubba ɔru kəm d̄aw ang.

¹² D̄awje tɔyn k̄a gərəje *Ndu* lə Mɔyijə ang ngaā aw ddaje *majang*, n̄-gərəje *Ndu* lə Mɔyijə le ang njaa, a d̄a koyje. A d̄awje tɔyn k̄a gərəje *Ndu* le kə majɛ, a aw ddaje *majang*, d̄a gangə sariya dɔde t̄ ddaw *Ndu* t̄ lə Mɔyijə le. ¹³ Mba d̄awje k̄a ooje *Ndu* lə Mɔyijə kə mbide to koo baa toje gatə gatə kəm Lubba t̄ ang. Nj̄ k̄a ddaje nɛn kə turu *Ndu* le bba Lubba a karə n̄-ddeeje gatə gatə kəmɛ t̄. ¹⁴ A bbo marə d̄awje k̄a toje to Jiipije ang k̄a gərəje *Ndu* lə Mɔyijə ang aw ddaje nɛn kə turu *Ndu* le kə dɔde baa njaa a, yeenn tɔju to, *Ndu* le to m̄əde t̄ nu. ¹⁵ N̄-tɔjuje to nɛn k̄a *Ndu* duju ta dda to m̄əde t̄ ngaā kəjə ləde aw ɔru najɛ. Marə nɛn k̄a aw tɔju n̄ɛnn tɔ to, dede njaa, marɛjeenn a, kəjə ləde aw tɔjude to daw ddaje majang. Marɛjeenn a, kəjə ləde aw tɔjude to daw ddaje nɛn k̄a maji. ¹⁶ N̄ɛnn a tee kə dda-kə kəm d̄awje t̄ dɔ ndɔ t̄ k̄a Lubba a karə *Jeju-Kristə* gangə sariya dɔ nɛnje t̄ k̄a d̄awje aw ddaje lo-kiyɛ t̄ tokə *Tar k̄a Maji* k̄a maw mila mbərə pa.

Jiipije kə Ndu lə Mɔyijə

¹⁷ Əi kə ə-pa nan ə-to *Jiipi* kə unda məi dɔ *Ndu* tē lə Mɔyijə ngaā aw unda gui kə Lubba ləi. ¹⁸ Əi kə ə-gərə nēn kə mə Lubba ndiki ngaā *Ndu* aw tɔji nēn karə ə-gərə nēn kə maji. ¹⁹ Əi kə oo rɔi to nje-kila kakə ji njê-kəm-tɔje tē ngaā ə-to puru-ngeel kə dəwje kə eeje lo ndul tē aw ooje nēn lo. ²⁰ Oo rɔi to nje-tɔju nēn dəwje kə gərəje nēn ang ddəm nje-tɔju nēn ngannje kə ngaji ddəm. Tɔkɔɔ oo to *Ndu* unn ddəw arə ə-gərə nēn ddəm ə-gərə tar kə tɔkɔɔ ddəm mban. ²¹ Ya! Əi kə aw tɔju nēn njê-marije le, əi njaa ə-tɔju rɔi nēn ang wa? Aw ila mbər arə dəwje ə-pa nan, maji karə dəw bboko ang, a əi aw bboko tokə baānn wa? ²² Ə-pa nan maji karə dəw dda lo-to-majang ang, a əi aw dda lo-to-majang tokə baānn wa? Məi mbətə kərje, a aw bboko nēn-je kə mə kəy-polo kərje tē le tokə baānn wa? ²³ Aw unda gui mba *Ndu*, a aw dda nēn kə turu *Ndu* le ang tokə baānn wa? Yeenn le to tuju ri Lubba. ²⁴ Mba yeenn bba, Makəturu lə Lubba pa nan: «Kəsə gəl-dəwje aw tajije ri Lubba ɔju dɔse. †»

²⁵ Tɔkɔɔ, bbo əi Jiipi aw dda nēn kə *Ndu* duju a, *ganja* kə dujai to nēn kə maji. A bbo *dujai ganja* bba ə-dda nēn kə *Ndu* duju ang a, ə-to ddəw kâra baa kə dəw kə *dujê ganja* ang. ²⁶ A bbo dəw kə *dujê ganja* ang bbəəl *Ndu* lə Lubba a, Lubba a kooe to dəw kə *dujê ganja* ngaā ang wa? ²⁷ Dəw kə *dujê ganja* ang ngaā aw bbəəl *Ndu* le a gangə sariya dɔi tē, əi kə ee kə *Ndu* ngaā *dujai ganja*, a ə-bbəəl *Ndu* le ang. ²⁸ Nēn kə dəw aw oo rɔ dəw tē kə kəmê tokə koro do *ganja* kə rɔ dəw tē, nēn-jeenn â aw tɔju to dəw le to *Jiipi* kə tɔkɔɔ njaa ang. *Kuja ganja* kə tɔkɔɔ to *kuja ganja* kə da-rɔ tē ang. ²⁹ Dəw kə to *Jiipi* məê tē nu â to *Jiipi* kə tɔkɔɔ. *Kuja ganja* kə tɔkɔɔ to ye kə mə dəw tē, ddəw tē lə Ndil lə Lubba bbo ddəw *Ndu* tē kə n-dda makəturu tē ang. *Jiipi* kə tɔkɔɔ, Lubba â aw pite bbo dəwje â aw piteje ang.

Dəw kâra kə to gatə gatə goto

3 Yeenn a, bbo dəw to *Jiipi* a, ddi kə maji â nuta nēn kəsə dəwje wa? Ddi kə maji â to *kuja ganja* tē wa? ² Nēn kə maji to mə nēnje tē nya njaa. Dɔngɔɔ njaa kara, Jiipije â Lubba inya tarje laa mə jide tē. ³ Tɔkɔɔ njaa, marêje horode tē ngəmje mə-kunn ləde ang. A yeenn â, a dda karə Lubba tusu nēn nēn kə nunn ndue ta dda le ninya wa? ⁴ Baann ang! Maji karə dəwje gərəjə kə majê to Lubba aw pa tar kə tɔkɔɔ. A dəwje tɔyn aw ərəje ngəm. Mba yeenn bba Makəturu lə Lubba pa nan:

«Maji karə dəwje gərəjə to ə-to gatə gatə ddəw tar tē kə aw pa.

Ta bbo dâ ta gangə sariya dɔi tē a, tar uwai ang.» ††

† Ejayi 52:5 †† Sɔm 51:6

⁵ *Majang* kə jaw dda â dəwje gərəjə nēn to Lubba to gatə gatə. Yeenn a, tar ddi â ja pajə wa? Ja pa nan Lubba to gatə gatə ang mba kunda kə naw nundaje kə ndəy mba *majang* ləje wa? (Tar-pa lə dəwje â maw pa nəənn.) ⁶ Nɔɔ kâra ang, mba bbo Lubba to gatə gatə ang a, nâ kasə gangə sariya dɔ dəwje tē kə duninya tē tokə baānn wa? ⁷ A bbo ngəm kə maw mərə â dəwje gərəjə nēn to tar lə Lubba to tar kə tɔkɔɔ ngaā dəwje aw ɔsuje nēn gajê a, dâ gangə sariya dɔm tē tokə nje-nēn-dda kə maji ang mba ddi wa? ⁸ Yeenn a, mba ddi â n-pa tokə marêje kə aw pajə nan: «Maji karə n-ddaje majang jarə nēn kə maji ddee ddəwe tē» ang wa? Marêje kə ndikije ta tuju rim pajə nan əman njaa m-pa tarjeenn. Dedeenn le, dasəje karə Lubba gangə sariya dɔde tē.

⁹ Ddi wa? Jee *Jiipije* juta kəsə dəwje wa? Baann ang! M-tɔju kə ddaka mban to *Jiipije* ddəm Gerekəje ddəm dede tɔyn njaa *majang* ɔn dɔde. ¹⁰ Ddəw kâra baa tokə Makəturu lə Lubba pa nan:

«Dəw kə gatə gatə goto, kâra njaa kara goto.

¹¹ Dəw kâra kə gərə nēn goto,

Dəw kâra kə sangə ddəw lə Lubba goto.

¹² Dəwje tɔyn inyaje ddəw kə maji, dede tɔyn njaa n-tuju rɔde.

Dəw kə dda nēn kə maji goto, kâra njaa kara goto.

¹³ Ddəw-gɔsude tokə buwa-yo kə n-tula tēē ang,

Ndɔnde to ənga kərə dəwje,

Tar kə tade tē tokə maann-ta li.

¹⁴ Tar kə tade tē to yo-kɔru dɔɔ,

tar le aw ti wur dəw to ti.

¹⁵ Gɔlde ɔl pel pel ta kaw tɔl dəw.

¹⁶ Lo tɔyn kə n-ndayje tē,

daw tujuje nēn ngaā daw dulaje kəm dəwje ndoo tē.

¹⁷ N-gərəje ddəw kə ta kisi nēn kə mə-wul-lɔm kə dəw-je ang.

¹⁸ Bbəəl lə Lubba goto məde tē.» †

¹⁹ A n-gərə to nēn tɔyn kə *Ndu* lə Lubba pa le, n-pa mba dəwje kə *Ndu* ɔn dɔde le. Yeenn bba karə dəw kâra oo tar ta pa ang ngaā karə dəwje tɔyn gərəjə to sariya lə Lubba to dɔ dəwje tē tɔyn kə duninya tē. ²⁰ Mba yeenn bba, dəw kâra kə a dda nēn kə turu *Ndu* ta to nēn gatə gatə kəm Lubba tē goto. Tɔkɔɔ, *Ndu* arə ddəw dəw ta gərə *majang* laa njaa, a bbayê.

Gusu kə Lubba dda arə dəwje ddeeje nēn gatə gatə

²¹ A bbasinən, Lubba tɔju gusu kə n-dda narə dəwje ddeeje nēn gatə gatə kəmê tē. Gusu le to ddəw *Ndu* tē ang. *Ndu* kə makəturu lə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba tɔjuje nēenn le mban. ²² Lubba dda arə dəwje ddeeje gatə gatə kəmê tē mba məde kə dunnje darə *Jeju-Kristə*. N-dda baann mba dəwje tɔyn kə unnje məde arə *Kristə*, mba Lubba ɔru kəm dəw ang. ²³ Dəwje tɔyn

‡ Sɔm 14:1-3 ; 53:2-4 ; 5:10 ; 140:4 ; 10:7 ; Ejayi 59:7-8 ; Sɔm 36:2

ddaje *majang* arə dasəje piti lə Lubba ang. ²⁴ Dəwje ukaje marə nēn ang ddəm a ddəw mə-maji tē lə Lubba, n̄-dda narə n̄-ddeeje gatə gatə ddəw tē lə *Jeju-Kristə* kə ɔrude mə majang tē kə ddang. ²⁵⁻²⁶ Lubba unn *Kristə* le to *nēn-polo*. Yeenn bba ddəw koy tē laa, narē ddəw karə tar *majang* ɔru dɔ dəwje tē kə ooje mæde tē saa. Baann â Lubba tɔju nēn to n̄-nayn naw to gatə gatə kə ndɔ tɔyn. Ləw, n̄-to tokə baann, n̄-gangə sariya dɔde tē mba *majang* ləde ang. N̄-tɔ wure. Bbokənən kara n̄-nayn naw to gatə gatə, mba n̄-ndiki ta nayn gatə gatə ddəm ta dda karə dəwje kə ooje mæde tē kə *Jeju* ddeeje gatə gatə ddəm.

²⁷ Yeenn a, marə nēn-kɔsu gajɔ rɔ to bbay wa? Nēn kâra goto. Mba ddi wa? Mba dda nēn kə turu *Ndu* arə ddəw dəw ta kunda gue ang. Nēn kə ngəng â to mə-kunn. ²⁸ Tɔkɔɔ n-pa nan: Dəw ddee gatə gatə mba mə-kunn, bbo mba ngəm kə dəw le ngəm *Ndu* ang. ²⁹ Bbo baann ang a, Lubba a to Lubba lə *Jiipije* kə karəde baa wa? N̄-to Lubba lə kəsə dəwje tɔ, ³⁰ mba Lubba kâra baa. Jiipije wase kəsə dəwje kara, ne â nâ dda karə n̄-ddeeje gatə gatə ɔju dɔ mə-kunn ləde. ³¹ Yeenn a, bbo jooje mæje tē a, *Ndu* ddee to marə nēn ang ngaa wa? Baann ang. Yeenn dda arə *Ndu* təl ddee to nēn kə maji nya kəm dəwje tē.

Abaraham to nēn-kɔju-marē

4 Bbasinen nəənn, tar ddi bba ja paje dɔ kajeje *Abaraham* tē wa? Ddi â ninga kə dɔ rɔē njaa wa? ² Bbo Lubba oo *Abaraham* to dəw kə gatə gatə mba nēn kə n̄-dda a, nasə ta kɔsu gajɔ rɔē. A nâ kɔsu gajɔ rɔē le kəm Lubba tē ang. ³ Mba Makətururu lə Lubba pa nan: «*Abaraham* unn mæē arə Lubba, yeenn bba Lubba ooe to dəw kə gatə gatə mba mə-kunn laa le.» ⁴ Dəw dda kula a, a kinga kuka laa. To mə-maji â n̄-dda saa ang. To kuka kə asə karə ninga njaa. ⁵ Bbo dəw kə dda marə kula kâra ang unn mæē arə Lubba kə aw dda arə nje-nēn-dda kə maji ang ddee gatə gatə a, Lubba a koo mə-kunn laa ngaâ nâ ddee to dəw kə gatə gatə. ⁶ Ddəw kâra baa, *Dabbiti* piti rɔ-nəəl lə dəw kə Lubba ooe to dəw kə gatə gatə, a aa lo kə kula-ddeē tē ang. N̄-pa nan: ⁷ Maji arəde, de dəwje kə Lubba ɔru tar *majang* ləde dɔde tē, ngaâ ɔru *majang* ləde kə ddang. ⁸ Maji arē, ne dəw kə *Əbbə-dəwje* aa lo kə *majang* tē laa ang! ⁹ Tar kisi maji le to mba dəwje kə *ujaje ganja* kə karəde baa wase to mba dəwje kə *uja ganja* ang tɔ wa? Mba n-paje nan ddəw mə-kunn tē lə *Abaraham* â Lubba ooe nēn to dəw kə gatə gatə. ¹⁰ A dɔ ndɔ tē kə dda bba nooe nēn to dəw kə gatə gatə le wa? Lubba ooe to dəw kə gatə gatə kete bba *nuja ganja* wase go *ganja*

tē kə nuja wa? Kete bba *nuja ganja*, bbo goe tē ang. ¹¹ Kete bba karə *Abaraham uja ganja* le, Lubba ooe to dəw kə gatə gatə, mba noo mæē tē saa. Goe tē guku bba *nuja ganja* to marə əndaji kə tɔju to Lubba ooe to dəw kə gatə gatə ɔju dɔ mə-kunn laa. Mba yeenn bba, n̄-ddee nēn to bɔ dəwje tɔyn kə *ujaje ganja* ang, a ooje mæde tē. Lubba oode to dəwje kə gatə gatə. ¹² N̄-ddee to bɔ dəwje kə *ujaje ganja* tɔ, yeenn pa nan dede kə daaje lo kə *ganja* tē ləde kâra baa ang, a daw ndajije mə-kunn lə bɔjeje *Abaraham* le kə unn mæē kete bba *uja ganja* le.

Lubba unn ndue ta karə nēn njē-mə-kunnje tɔyn

¹³ Lubba pa arə *Abaraham* kə ngakējē nan, na karəde nangə nəənn to ləde. Mba nēn kə *Abaraham* dda kə turu *Ndu* Lubba bba Lubba unn nēn *ndue* baann ang. Nunn *ndue* baann mba mə-kunn lə *Abaraham*. Mba yeenn bba, Lubba ooe nēn to dəw kə gatə gatə. ¹⁴ Bbo ta karə dəwje kə aw ngəmje *Ndu* bba ingaje nēnje kə Lubba unn *ndue* ta karə le a, mə-kunn a to nēn kə baa ngaâ *ndu* kə Lubba unn le a to nēn kə baa tɔ. ¹⁵ Mba *Ndu* dda arə wungu dɔɔ â aw ɔn Lubba. A lo kə *Ndu* goto tē, nje-mbətə *Ndu* goto tē tɔ.

¹⁶ Yeenn a, Lubba a karə dəwje nēnje kə nunn *ndue* ta karə le ddəw mə-kunn tē. Baann bba nēn le a to nēn kə dinga baa ddəw mə-maji tē laa. N̄-ndiki ta karə nēn le ngaka *Abaraham* tɔyn. Nēn le to mba dəwje kə eeje kɔ *Ndu* tē kə karəde baa ang. To mba dəwje tɔyn kə ooje mæde tē saa tokə *Abaraham* kə oo mæē tē le. *Abaraham* to bɔjeje tɔyn, ¹⁷ tokə Lubba pa tarē Makətururu tē laa nan: «Mundai to bɔ gəl-dəwje kə banya.» Kəm Lubba tē kə noo mæē tē saa le, *Abaraham* to bɔjeje. Lubba kə arə təbbə dəwje kə oyje ngaâ aw dda arə nēnje kə toje ang bbay toje. ¹⁸ *Abaraham* le unda mæē dɔ Lubba tē nyɔm. Noo mæē tē ngaâ n̄-ddee to bɔ gəl-dəwje kə banya nya tokə Lubba pa arē nan: «Ngakai a banya tokə baann» le. ¹⁹ Bbal *Abaraham* aw ngɔsi kə kɔr kâra, a mə-kunn laa əngə ang. Noo rɔē to dəw kə oy mban ngaâ denēn laa *Sara* aw katə. ²⁰ N̄-gərə mæē tē to nâ kinga nēn kə Lubba unn *ndue* mbeē le arə nəjə tar ang. A mæē kə nunda dɔ Lubba tē dda arə ninga singa ddəm kɔsu gajɔ Lubba ddəm. ²¹ N̄-gərə kə majē to nēn kə Lubba unn *ndue* ta dda le nee kə singa ta dda njaa. ²² Mba yeenn bba, Lubba ooe to dəw kə gatə gatə.

²³ A tar kə n̄-dda Makətururu tē lə Lubba nan: «Lubba ooe to dəw kə gatə gatə» le to mba *Abaraham* kə karē ang. ²⁴ Tar le to mba jeje tɔ, jeje kə Lubba ooje to dəwje kə gatə gatə, mba jooje mæje tē kə *Əbbəjeje Jeju* kə oy, a ndol le. ²⁵ *Jeju* le, dilē ji dəwje tē darə n̄-tɔlēje mba majang ləje ngaâ Lubba arə n̄-ndol bba karə Lubba oo nēn je to dəwje kə gatə gatə.

Jisije kə mə-wul-lom kə Lubba

5 Yeenn a, n-ddeeje gatə gatə kəm Lubba tē mban mba mǎje kə junn jarə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* arə mǎje wul lom kə Lubba ddəw tē laa ngaa. ² Ddəw tē lə Jeju kə junnje mǎje jarē le ā Lubba dda nēn kə je mǎ-maji ngaā n-naynje ddəwe tē. Yeenn bba, jaw ddaje rō-nəəl, mba jundaje mǎje to jeje kara ja kingaje piti lə Lubba. ³ Dɔ ye tēənn, mǎ nēn kəm-to-ndooje tē kə aw ingaje kara jaw ddaje rō-nəəl, mba n-gərəje to nēn kəm-to-ndoo aw dda arə jaw tɔje wurje. ⁴ Tɔ-wur ləje le aw dda arə jaw juwaje jarə ngəng mǎ nēn-nan tē. Ngaā kuwa kə jaw juwaje jarə ngəng le dda arə jaw jundaje mǎje dɔ Lubba tē. ⁵ Mǎje kə jundaje dɔ Lubba tē le a dda karə rɔje wul ang, mba Lubba arə *Ndil-mə-nda* kə narəje le ula ndiki laa mǎje tē tokə bo.

⁶ Tɔkɔrɔ, ləw kə ddəw goto bbay le, kar kə Lubba ɔju asə a, *Kristə* oy mba njē-nēn-ddaje kə maji ang. ⁷ Ta karə dəw oy mba dəw kə gatə gatə to nēn ndam ang. A du ang, marə dəw a ndiki ta koy mba dəw kə to nje-nēn-dda kə maji. ⁸ A Lubba tɔjuje ndiki kə n-ndikije tokə be: Kar tē kə n-naynje mǎ nēn-ddaje tē kə maji ang bbay le, *Kristə* oy mba tar ləje. ⁹ Bbasinen, Lubba dda arə n-ddeeje gatə gatə kəmē tē ddəw mǎsə Jeju tē. Yeenn a, ddi bba a koku ddəw Jeju le karə ajiie ta wungu tē kə Lubba dda kə je wa? ¹⁰ Kar tē kə n-toje nēn to njē-baanje lə Lubba le, Lubba təl unguje naan tē saa ddəw koy tē lə Ngonnē. Yeenn a, bbasinen kə nunguje naan tē saa mban le, ddi bba a kəkē ddəw karə najije ddəw təbbə tē lə Ngonnē le wa? ¹¹ Uta yeenn bbay, jaw ddaje rō-nəəl nɔn Lubba tē ləje ddəw tē lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə*, mba ne ā n-dda narə junguje naan tē kə Lubba bbasinen.

Adam kə Kristə

¹² *Majang* ddee duninya tē ddəw tē lə dəw kâra kə ria nan Adam. Ngaā *majang* le ddee kə yo. Yeenn bba yo aw tɔl dəwje tɔyn, mba dəwje tɔyn ddaje *majang*.

¹³ Kete bba karə Lubba tee kə *Ndu* arə Mɔyijə le, *majang* to duninya tē mban. A Lubba aa lo kə *majang* tē ang, mba *Ndu* goto bbay. ¹⁴ A unn kute dɔ ndɔ tē lə *Adam* ndərəng dɔ ndɔ tē lə *Mɔyijə*, yo ubba singa dɔ dəwje tē. *Adam* aal ta Lubba, a njē kə ddaje *majang* tokə laa ang njaa kara yo ubba singa dɔde tē tɔ.

Adam le to tokə Jeju kə a ddee. ¹⁵ A mǎ-maji kə Lubba dda to nēn-karə-baa kə to dang kə nēn kə to kə dɔgɔlē ang kə Adam dda. Tɔkɔrɔ, dəwje nya oyje mba majang kə dəw kə kâra baa nəənn dda le. A nēn kə bo uta nya to mǎ-maji kə Lubba dda kə dəwje ngaā arəde nēn baa ddəw tē lə dəw kâra kə to *Jeju-Kristə*. ¹⁶ Nēn-karə-baa lə Lubba le dda kula kə to dang kə *majang* lə Adam le. *Majang* lə dəw kâra le dda arə Lubba gangə sariya dɔ dəwje tē tɔyn. A mǎ-maji lə Lubba dda arə

dəwje kə ddaje *majang* nya ddeeje gatə gatə kəmē tē. ¹⁷ Tɔkɔrɔ, yo aw ubba singa dɔ dəwje tē mba dəw kâra kə majang lə dəw kâra. A ddəw tē lə dəw kâra kə to *Jeju-Kristə*, dəwje ingaje nēn uta dɔē. Bbo baann a, ddi bba a koku ddəw karə dede tɔyn kə Lubba dda kə de mǎ-maji nya ddəm dda arə n-ddeeje gatə gatə kəmē tē ddəm, disije kə təbbə ngaā dɔnje mbay ddəw tē lə *Kristə* wa?

¹⁸ Yeenn a, majang lə dəw kâra kə to Adam dda arə Lubba gangə sariya dɔ dəwje tē tɔyn. Ddəw kâra baa, kula kə gatə gatə lə dəw kâra kə to *Jeju-Kristə* a dda karə dəwje tɔyn ddeeje gatə gatə ngaā isije kə təbbə. ¹⁹ Dəwje nya ddeeje to njē-nēn-ddaje kə maji ang ddəw tē lə dəw kâra kə aal ta Lubba. Ddəw kâra baa, dəwje nya ddeeje gatə gatə kəm Lubba tē ddəw tē lə dəw kâra kə oo ta Lubba.

²⁰ *Ndu* ddee mba karə *majangje* ddeeje tokə banya. A lo kə *majang* banya tē, mǎ-maji lə Lubba bo tē kə kete kete bbay tɔ. ²¹ Ddəw kâra baa tokə *majang* ee kə singa ta kaw kə dəwje karə ingaje yo le, mǎ-maji lə Lubba ee kə singa mba dda karə dəwje ddeeje gatə gatə kəmē tē, ta karə dingaje təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ ddəw tē lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə*.

Jisije kə təbbə kə Kristə

6 Yeenn a, tar ddi bba ja paje wa? Ja paje nan, maji ta nayn mǎ *majang* tē bba karə Lubba dda kə je mǎ-maji arə uta dɔē wa? ² Baann ang! N-toje tokə dəwje kə oyje mban arə *majang* ubba singa dɔje tē ang. Yeenn a, ja kasəje ta nayn mǎ *majang* tē bbay tokə baānn wa? ³ Ə-gərəje ang wa? Jeje tɔyn kə jingaje *batem* n-ddeeje kâra baa kə *Jeju-Kristə* ngaā joyje saa. ⁴ Ddəw *batem* tē le, nayn to joyje ngaā n-dubbuje kâra baa saa, mba karə kisi ləje kə bbasinen to dang kə ye kə ləw, tokə *Kristə* kə oy ngaā ndol ddəw singa-mɔngu tē lə Bɔjeje Lubba kə piti to laa le.

⁵ Yeenn bba, bbo n-ddeeje kâra baa saa ddəw koy tē kə joyje tokə laa le a, ja ddeeje kâra baa saa ddəw ndol tē kə joyje, a ja ndolje tokə laa le tɔ. ⁶ N-gərəje kə majē to da-rɔ nēn-dda kə maji ang le oy kə *Kristə* dɔ *kakə-dəsə* tē mban. Yeenn a, bbo kə da-rɔje tē oy mban ngaa arə ja naynje to bbərəje le *majang* ang ngaa. ⁷ Mba dəw kə oy tee mǎ bbərə tē lə *majang* kə ddang mban. ⁸ A joyje kə *Kristə* mban arə n-gərəje to ja kisije kəm baa saa tɔ. ⁹ Mba n-gərəje tɔ to, *Kristə* kə oy ngaā ndol mban le a təl koy ang ngaa. Yo ubba singa dɔē tē ang ngaa. ¹⁰ Koy kə noy le noy gɔl kâra baa njaa a bbayē, ta tee kə dəwje mǎ bbərə tē lə *majang* kə ddang. A bbasinen kə nisi kəm baa le nisi kəm baa mba Lubba. ¹¹ Yeenn a, sese njaa kara maji karə ooje rɔse to oyje mban arə *majang* ubba singa dɔse tē ang ngaa, isije kəm baa mba Lubba ddəw tē lə *Jeju-Kristə*.

¹² Yeenn a, araje *majang* ɔn dɔ rɔse kâ a ta koy marə ndɔ le ang ngaa. Yeenn bba, â ddaje nêñ ddəw bbo tê kâ da-rɔse tê le ang. ¹³ Unnje dæbbə rɔse kâra ilaje *majang* tê ang ngaa, mba a təl to nêñ-dda kula kâ gatə gatə ang. A unnje rɔse araje Lubba tokə dəwje kâ oyje bba ndolje. Unnje rɔse tɔyn ilaje kula tê lə Lubba karə rɔse le təl to nêñ kâ ta dda nêñ kula kâ gatə gatə. ¹⁴ *Majang* a təl kubba singa dɔse tê ang ngaa. Mba ee-je kɔ *Ndu* tê ang, eeje kɔ mə-maji tê lə Lubba.

Dəwje kâ aw ddaje nêñje kâ gatə gatə

¹⁵ Ddi wa? Jeeje kɔ mə-maji tê lə Lubba bbo n-naynje kɔ *Ndu* tê ang ngaa. Mba yeenn bba, ja ddaje *majang* wa? Baann ang! ¹⁶ Ə-gərəje ang wa? Bbo unnje rɔse to bbərə lə marə dəw ta koo tɛɛ a, ə-ddeje to bbərə lə dəw kâ aw ooje tɛɛ le. Ddəw kâra baa, bbo unnje rɔse ilaje *majang* tê a, *majang* le a kaw kə se karə oyje. A bbo unnje rɔse ta koo ta Lubba a, Lubba a dda karə ə-ddeje to dəwje kâ gatə gatə. ¹⁷ A wooyo arə Lubba, mba sese kâ ləw ə-toje to bbərəje lə *majang* le bbasinən ə-ddaje kula kə mə-kâra ddəw nêñ-tɔju tê kâ maji kâ n-tɔjuse. ¹⁸ Lubba ɔruse ta nêñ-dda tê kâ maji ang mban ngaa arə ilaje rɔse kula nêñ-dda tê kâ gatə gatə. ¹⁹ Munn nêñ-kɔju-marê dɔ dəwje tê bba maw pa nêñ tar nəənn, mba ə-gərəje nêñ tɔyn kə majê ang bbay. Dɔngɔr, unnje rɔse tɔyn tokə lə bbərəje ə-ddaje nêñ kula yərəw kə nêñ kə ngabula. Nêñjeenn le aw ddaje arə aw mbətəje ta Lubba. Yeenn a, bbasinən maji karə un-nye rɔse tɔyn to bbərəje ə-ddaje nêñ kula kâ gatə gatə bba karə isije to dəwje kâ ngəmje rɔde dang mba Lubba.

²⁰ Kar tê kâ ə-naynje to bbərəje lə *majang* le tar nêñ-dda kâ gatə gatə osose tê ang. ²¹ Nêñje kâ ə-ddaje ləw arə to rɔ-kul ləse bbasinən nəənn le ddi â ingaje tê wa? Nêñjeenn le aw aw kə dəw karə inga yo. ²² A bbasinən, Lubba ɔruse bbərə tê lə *majang* kə ddang arə ə-ddeje to bbərəje laa. Nêñ kâ goe tê to rɔse kâ ə-ngəmje dang mba Lubba ngaa. Tee kɔnyê tê a, â kingaje tæbbə kâ to kə ndɔ kə ndɔ. ²³ Mba kuka kâ dəw aw inga go *majang* tê to yo. A mə-maji lə Lubba kâ to nêñ-karə-baa le to tæbbə kâ to kə ndɔ kə ndɔ ddəw ddee tê kâ n-ddeje kâra baa kə Əbbəjeje *Jeju-Kristə*.

Ndu ubba singa dɔje tê ang ngaa

7 Ngakɔn'mje, maw pa tar nəənn marəse, sese kâ ə-toje to dəwje kâ gərəje *Ndu* kə majê mban. Ə-gərəje to dəw isi kəm baa bba *Ndu* ubba singa dɔê tê. ² Nêñ-kɔju-marê, bbo denên ta ngaw a, ndu tɔê naan tê kə ngawêje kar tê kâ ngawêje le isi nêñ kəm baa bbay. A bbo ngawêje le oy a, ndu kâ tɔê naan tê kə ngawêje le ɔru dɔê tê ngaa. ³ Bbo n-taa marə dingaw kâ dang kar tê kâ ngawêje le isi nêñ kəm baa a, dəwje a kooje to denên kâ nje-dda lo-to-majang. A bbo ngawêje le oy

bba n-taa marê a, ndu ɔru dɔê tê ngaa. Nee kə ddəw ta taa marə ngaw, dəwje a kooje to nje-dda lo-to-majang ang. ⁴ Ngakɔn'mje, nêñ le to ddəw kâra baa mba tar ləse tɔ. Ə-toje tokə dəwje kâ oyje arə *Ndu* ubba singa dɔse tê ang, mba ə-ddeje kâra baa kə *Kristə*. Yeenn a, ə-toje to dəwje laa, ne kâ noy ngaâ n-ndol le. Baann bba ja kasəje ta dda nêñ kâ maji kəm Lubba tê. ⁵ Ləw kâ jaw ddaje nêñje kâ maje ndiki le *Ndu* dda arə bbo kâ da-rɔje tê ndasəje arə n-ddaje *majang* kâ aw aw kâ je karə jinga yo. ⁶ A bbasinən, n-teeje kɔ *Ndu* tê kə ddang mban, mba n-toje tokə lə dəwje kâ oyje mban arə *Ndu* kâ uwaje bbərə tê le ee kə singa dɔje tê ang ngaa. Yeenn a, ja kasəje ta dda kə Lubba kə ddəw kâ siki kâ *Ndil* aw tɔjuje, bbo ta dda kə ddəw kâ ləw ang ngaa. Ddəw kâ ləw le to dda nêñ kə turu *Ndu* kâ n-nda makəuru tê.

Tar Ndu kə tar majang

⁷ Yeenn a, ja paje nan ddi wa? Ja paje nan *Ndu* to *majang* wa? Baann ang! *Ndu* â tɔjum *majang* arə m-gərə. N-nda makəuru tê lə Lubba nan: «Maji karə unda kəm-nda ang †» Yeenn a bbo *ndu* goto a, mâ gərə nêñ kâ to kunda kəm-nda le ang. ⁸ *Majang* inga ddəw kâ *Ndu* ɔru arê le ngaâ ula bbo nêñje kâ maji ang dang dang məm tê. Yeenn bba bbo *ndu* goto a, *majang* to nêñ kâ oy mban. ⁹ Ləw kâ *Ndu* goto le misi kə tæbbə. A kar kâ *Ndu* tee a, *majang* ndol. ¹⁰ A əman le moy. *Ndu* kâ to nêñ kâ a kaw səm karə minga tæbbə le təl to nêñ kâ aw aw səm karə minga yo. ¹¹ Mba ddəw tê lə *Ndu* â *majang* inga ddəw ərəm ngaâ tɔləm.

¹² Tɔkɔrɔ, *Ndu* maji tɔyn. *Ndu* lə Lubba maji tɔyn, to gatə gatə ddəm maji ddəm. ¹³ Nêñ kâ maji le njaa təl to nêñ kâ a ta tɔləm wa? Baann ang! *Majang* njaa unn nêñ kâ maji le ta tɔləm nêñ. *Ndu* dda baann ta tɔju to *majang* to nêñ kâ maji ang nya.

Majang ɔn dɔ dəw

¹⁴ N-gərə to *Ndu* to nêñ lə *Ndil*. A əman m-to dəw baa, n-labbəm kə *majang* to bbərə laa. ¹⁵ M-gərə dɔm nêñ tê kâ maw dda ang. Nêñ kâ m-ndiki ta dda a, m-dda ang. A nêñ kâ m-ndiki ta dda ang njaa â maw dda. ¹⁶ Bbo nêñ kâ m-ndiki ang le njaa â m-dda a, m-gərə to *Ndu* to nêñ kâ maji. ¹⁷ Yeenn a, əman njaa maw dda nêñ le ang, *majang* kâ dda bbe rɔm tê â aw dda nêñ le. ¹⁸ Mba m-gərə to marə nêñ kâ maji goto rɔm tê, rɔm əman tê kâ mubba singa ang nəənn. Tɔkɔrɔ, bbo dda nêñ kâ maji to məm tê njaa. A mubba singa kâ ta dda nêñ nêñ le ang. ¹⁹ Nêñ kâ maji kâ m-ndiki ta dda le m-dda ang. A nêñ kâ maji ang kâ m-ndiki ta dda ang le â m-dda. ²⁰ Bbo m-dda nêñ kâ m-ndiki ang a, yeenn to əman â m-dda nêñ le ang, *majang* kâ dda bbe rɔm tê le â dda nêñ le.

† *Ekəjodə 20:17*

²¹ Yeenn a, moo a, marə ndu to: Kar tɔyn kə m-ndiki ta dda nɛn kə maji a, nɛn kə maji ang dɔɔ ʔ to nɔn'm tɛ. ²² Mba məm tɛ nu, *Ndu* lə Lubba dɔɔ ʔ aw arəm rɔ-nəəl. ²³ A moo marə ndu kə dang da-rɔm tɛ kə aw dda dɔɔ kə nɛn kə nɛn-gərə ləm tɔjum arə m-ndiki tɛ. Nɛn le ddam arə m-ddee to bbərə lə singa-mɔngu lə *majang* kə to məm tɛ. ²⁴ To ndoo nya arəm. Nɛn bba a taam ta da-rɔm tɛ kə aw aw səm kə ta yo tɛ nəənn wa? ²⁵ Wooyo arə Lubba ddəw tɛ lə ʔbbəjeje *Jeju-Kristə*!

Yeenn a, ddəw nɛn-gərə tɛ ləm, m-to bbərə lə *Ndu* lə Lubba, a ddəw da-rɔ tɛ, m-to bbərə lə singa-mɔngu lə *majang*.

Dəw kə aw nja ddəw tɛ lə *Ndil-mə-nda*

8 Bbasinen nəənn, dəwje kə ddaje mə-kāra kə *Jeju-Kristə*, sariya to dɔde tɛ ang ngaa. ² Mba *Ndu* lə *Ndil* kə aw arə təbbə dəw ddəw mə-kāra tɛ n-dda kə *Jeju-Kristə* le ɔɔ ʔ *Ndu* tɛ lə *majang* ddəm yo tɛ ddəm mban. ³ Lubba dda nɛn kə *ndu* lə Mɔyijə asə ta dda ang, mba da-rɔ dəw kə ubba singa ang dda arə *Ndu* le dda kula ang. Nɛn kə Lubba dda le to Ngonnɛ njaa kə nulɛ narə unn da-rɔ kə to tokə da-rɔ dəw kə to nje-nɛn-dda kə maji ang, mba kɔru nɛn dəwje mə *majang* tɛ. Ddəw tɛənn le. Lubba gangə sariya dɔ *majang* tɛ kə to mə da-rɔ dəwje tɛ. ⁴ Lubba dda nɛn le karə n-ddeeje to dəwje kə asə ta dda nɛn kə *Ndu* dujuje karə n-ddaje le, jeje kə jaw njaje ddəw tɛ lə *Ndil-mə-nda* bbo ddəw da-rɔ tɛ ang. ⁵ Dəwje kə aw njaje ddəw da-rɔ tɛ, kəjə ləde tɔyn to kə dɔ bbo kə da-rɔde tɛ. A dəwje kə aw njaje ddəw tɛ lə *Ndil-mə-nda*, kəjə ləde tɔyn to kə dɔ nɛn tɛ kə mə *Ndil-mə-nda* ndiki. ⁶ Dəw kə kəjə laa to kə dɔ bboje tɛ kə da-rɔ tɛ a kinga yo. A dəw kə kəjə laa to kə dɔ nɛn tɛ kə *Ndil-mə-nda* ndiki a kinga təbbə kə mə-wul-lɔm. ⁷ Dəwje kə kəjə ləde to kə dɔ bboje tɛ kə da-rɔ tɛ toje to njɛ-baanje lə Lubba. N-mbətəje ta dda nɛn kə turu *Ndu* lə Lubba, dasəje ang njaa nyɔm. ⁸ Dəwje kə aw njaje ddəw bbo kə da-rɔde tɛ a kasəje ta nəəl kəm Lubba tɛ ang.

⁹ A sese, aw njaje ddəw bbo tɛ kə da-rɔse tɛ ang. Aw njaje ddəw tɛ lə *Ndil-mə-nda*, mba *Ndil lə Lubba* dda bbe məse tɛ. Dəw kə *Ndil lə Kristə* to məɛ tɛ ang, to dəw laa ang. ¹⁰ Bbo *Kristə* to məse tɛ a, tɔkɔɔ da-rɔse a koy mba *majang*. A Lubba arə ə-ddeeje to dəwje kə gatə gatə kəmɛ tɛ. Mba yeenn bba, *Ndil-mə-nda* arəse təbbə. ¹¹ Bbo *Ndil lə Lubba* kə ndol *Jeju* kə oy le dda bbe məse tɛ a, da-rɔse le a koy njaa. A Lubba kə ndol *Kristə* kə oy le a karə təbbə da-rɔse le ddəw *Ndil* tɛ laa kə dda bbe məse tɛ.

¹² Yeenn a, ngakɔn'mje, to tar ləse ta dda marə nɛnje njaa. A da-rɔje a kuwaje kə singa karə n-ddaje nɛn kə məɛ ndiki ang. ¹³ Mba bbo ə-njaje ddəw da-rɔ tɛ a, ʔ koyje. A bbo ə-njaje ddəw tɛ lə *Ndil-mə-nda* ngaa arəje nɛn-ddaje kə maji ang kə rɔse tɛ oyje a, ʔ kisije kə tɛb-

bə. ¹⁴ Mba dəwje tɔyn kə aw njaje ddəw tɛ lə *Ndil lə Lubba* toje to ngann lə Lubba. ¹⁵ Mba *Ndil* kə Lubba arəse le to *Ndil* kə aw ddase bbərə tɛ ang ddəm aw ula bbəəl məse tɛ ang ddəm. To *Ndil-mə-nda* kə ddase to ngannje lə Lubba ngaa arəje ddəw karə juru əkii kə rɔ Lubba tɛ nan: «Aba! Bɔy!» ¹⁶ *Ndil lə Lubba* le njaa pa arə ndil kə to rɔje tɛ nan n-toje to ngann lə Lubba.

¹⁷ Yeenn a, bbo n-toje to ngannɛ a, ja kingaje nɛnje kə maji kə Lubba unn ndue ta karə dəwje laa. Ja kingaje nɛnje le naan tɛ kāra baa kə *Kristə*. Mba bbo jaw jooje ndoo saa a, ja kingaje piti saa tɔ.

Piti lə Lubba

¹⁸ Moo a, piti kə Lubba a tɔjuje kə ddaka ndɔ tɛ kə aw ddee a kuta ndoo kə jaw jooje bbokənɛn nəənn.

¹⁹ Nɛnje tɔyn kə Lubba dda aw nginanje kar kə Lubba a tɔju nɛn ngannɛ kə ddaka. ²⁰ Mba nɛnje kə Lubba dda ddeeje to nɛnje kə baa. Nɛnje le njaa ndikije tɛ baann ang. Lubba njaa ndiki tɛ tokə baann. A nɛnje le a kasəje ta kunda məde dɔ marə nɛn tɛ bbay. ²¹ Marə ndɔ a, Lubba a kɔru nɛnje kə n-dda le ji nɛnje tɛ kə aw ddade bbərə tɛ arə n-tujuje le. Yeenn ngaa dā kingaje piti tokə ngann lə Lubba kə teeje mə bbərə tɛ le. ²² N-gərəje to bbasinen nəənn njaa kara nɛnje tɔyn kə Lubba dda aw nɔnje rɔde ngaa aw ooje ndoo tokə lə denɛn kə aw nduru ndo. ²³ Nɛnje tɔyn kə Lubba dda kə karəde baa njaa aw nɔnje rɔde ang. Jeje kə jingaje *Ndil-mə-nda* to dɔngɔɔ nɛn-karə-baa lə Lubba njaa kara jaw nɔnje rɔje məje tɛ tɔ. Jaw nginanje karə Lubba arə n-ddeeje to ngannɛ ngaa karə naji da-rɔje tɔ. ²⁴ Mba Lubba ajije njaa, arə jaw jundaje məje dɔɛ tɛ. A bbo dəw oo nɛn kə naw nunda məɛ dɔɛ tɛ kə kəmɛ mban a, nā təl kunda məɛ dɔɛ tɛ to kunda ang ngaa. Nɛn bba a kunda məɛ dɔ nɛn tɛ kə noo kə kəmɛ mban wa? ²⁵ A bbo jooje nɛn kə kəmje ang bbay bba jaw jundaje məje dɔɛ tɛ a, jilaje məje pɔn jaw nginanje nɛn nɛn le.

²⁶ Ddəw kāra baa, *Ndil-mə-nda* kara aw umanje ddəw singaje tɛ kə goto le tɔ. Mba n-gərəje nɛn kə to maji ta duju Lubba ang. A *Ndil-mə-nda* njaa aw duju Lubba mba tar ləje tokə lə dəw kə aw tila məɛ, marə tila-mə kə nya dəw karə pa to pa. ²⁷ A Lubba kə gərə mə dəw, gərə nɛn kə *Ndil-mə-nda* ndiki ta duju le. Mba *Ndil-mə-nda* aw duju Lubba mba tar lə dəwje lə Lubba kə ddəw kə Lubba ndiki.

²⁸ N-gərəje to nɛnje tɔyn aw mbɔnje naan ta dda maji kə dəwje kə ndikije Lubba, dede kə Lubba bbarde ddəw nɛn tɛ kə n-gɔl tokə kete. ²⁹ Mba Lubba gərəde ngaa undade dang tokə kete karə n-ddeeje tokə lə Ngonnɛ, mba karə Ngonnɛ le təl to Ngonn-dərə horo njɛ-mə-kunnje tɛ kə banya. ³⁰ Njɛ kə Lubba undade dang tokə kete le n-bbarde tɔ. Njɛ kə n-bbarde le narə

ñ-ddeeje gatə gatə kəmê t̄. Njê k̄ narə ddeeje gatə gatə kəmê t̄ le narə dingaje piti laa t̄.

Marə n̄n k̄ tin d̄aw k̄ ndiki lə Lubba goto

³¹ Ja pajə nan ddi bbay wa? Bbo Lubba ee kə je a, n̄n njaa a kasə ta mbətəje wa? ³² Lubba k̄ ɔku Ngonn̄ ang, a unn̄ ul̄ ji d̄awje t̄ arə t̄l̄ mba tar ləje t̄yn le a karəje n̄n t̄yn k̄ara baa kə ngonn̄ le ang tokə baānn wa? ³³ N̄n bba a kunda tar d̄ d̄awje t̄ k̄ Lubba mbərəde wa? D̄aw k̄ara ang, mba Lubba njaa arə ñ-ddeeje gatə gatə kəmê t̄. ³⁴ N̄n bba a gangə sariya d̄de t̄ wa? D̄aw k̄ara ang, mba *Jeju-Kristə* njaa oy. Uta t̄yn, ñ-təl ñ-ndol, nisi d̄ ji-k̄l Lubba t̄ ngaā naw duju Lubba mba tar ləje. ³⁵ N̄n bba a tinje kə ndiki lə *Kristə* wa? N̄n-wungu wase kəjə-tar, n̄n-singa k̄ d̄awje aw ddaje kə je, bbo, ndoo, n̄n-bbəəl wase yo wa? ³⁶ D̄d̄aw k̄ara baa tokə ñ-dda tar̄ Makəturu t̄ lə Lubba nan:

«Kar t̄yn njaa jaw jaw ngɔsi kə yo mbai, d̄awje aw oojeje tokə lə batəje k̄ daw duja gɔsude.» †
³⁷ A m̄ n̄n̄je t̄ənn t̄yn n-tətə d̄d̄ d̄d̄aw t̄ lə *Jeju* k̄ ndikije le. ³⁸ T̄k̄w̄, m-gərə kə maj̄ to marə n̄n k̄ a tinje kə ndiki laa goto. Yo ang d̄d̄əm t̄bbə ang d̄d̄əm *anjəje* ang d̄d̄əm marə ndilje k̄ maji ang k̄ dar̄ k̄ ɔn d̄ d̄awje ang d̄d̄əm n̄n k̄ bbokənən n̄ənn ang d̄d̄əm n̄n k̄ m̄ nd̄je t̄ k̄ aw ddee ang d̄d̄əm ³⁹ singa-m̄nguje k̄ dar̄ ang d̄d̄əm singa-m̄nguje k̄ nanḡ ang d̄d̄əm marə n̄n k̄ Lubba dda to dda ang d̄d̄əm. Marə n̄n k̄ara k̄ a tinje kə ndiki lə Lubba goto. ñ-t̄juje ndiki laa le d̄d̄aw t̄ lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə*.

Lubba mbərə d̄awje k̄ Ijarayel

9 D̄d̄aw m̄-k̄ara t̄ k̄ m-dda kə *Kristə* le, tar k̄ t̄k̄w̄ â maw pa bbo m̄ərə ngəm ang. *Ndil-m̄-nda* ɔn d̄m arə kəjə ləm t̄jum to maw pa tar k̄ t̄k̄w̄. ² Mba r̄m n̄ələm ang ngaā bbəngərəm aw ti kə nd̄ t̄yn. ³ K̄ m̄m t̄, m-ndiki karə əman njaa Lubba ubbu n̄n arəm ngaā ɔrum kə ddang ji *Kristə* t̄ mba tar kaji lə ngak̄n'mje k̄ gəlje k̄ara baa. ⁴ ñ-toje to ngann *Ijarayelje* k̄ Lubba arə ñ-ddeeje to ngann̄. Lubba arə dooje piti laa, n̄su d̄n̄k̄n̄ k̄ de, narəde *Ndu* laa, narə ñ-toje to d̄awje k̄ aw poleje kə ddəwe ngaā nunn *ndue* ta karəde n̄n̄je. ⁵ Lubba dda arə d̄d̄aw k̄u t̄, *Mesi* k̄ to Lubba k̄ ee d̄ n̄n̄je t̄ t̄yn, in gəl kadedeje t̄ k̄ to Abaraham, Ijakə kə Jakobbo. Maji karə d̄awje ɔsuje gaj̄ kə nd̄ kə nd̄! *Amenn!*
⁶ Yeenn t̄ju to tar k̄ Lubba pa le ture a to baa njaa be ang. Mba d̄awje t̄yn k̄ gəl *Ijarayel* t̄ toje to ngann *Ijarayelje* k̄ t̄k̄w̄ t̄yn ang. ⁷ Ngaā ngaka *Abaraham* t̄yn njaa toje to ngann̄ k̄ t̄k̄w̄ ang. Mba Lubba pa arə *Abaraham* nan: «D̄d̄aw t̄ lə Ijakə â a kinga n̄n gəl-d̄awje k̄ munn ndum ta kari le.» ⁸ Yeenn a ta pa nan: Ngannje t̄yn k̄ Abaraham ujude â toje to ngann

† *ɔm 44:23*

lə Lubba ang. Ngann lə Lubba k̄ t̄k̄w̄ â to dede k̄ Lubba unn̄ ndue ta karə nujude. ⁹ Mba Lubba unn̄ ndue ar̄ nan: «Kar t̄ k̄ tokə be n̄ənn njaa m̄ t̄əl ddee a, *Sara* a k̄ju ngonn̄ k̄ dingaw.»

¹⁰ D̄d̄ t̄ənn t̄yn, maji karə joleje m̄je d̄ Rebeka t̄ t̄. Nuju ngannje k̄ dingaw joo, d̄dede k̄ara baa k̄ to kajeje Ijakə. ¹¹⁻¹² Lubba njaa ḡl d̄d̄aw k̄ naw mbərə n̄n d̄awje. ñ-mbərə d̄awje mba bbar k̄ ñ-bbarde bbo mba kula-ddade ang. Ta t̄ju d̄awje to ñ-to gatə gatə d̄d̄aw n̄n t̄ k̄ ñ-ḡl ta dda le, Lubba le pa arə Rebeka kar t̄ k̄ ñ-nayn nuju n̄n ang bbay ngaā ngann̄ le nayn ddaje maji wase majang ang bbay nan: «Ne k̄ t̄k̄ n̄ to nje-kula lə ne k̄ mbat̄.» ¹³ D̄d̄aw k̄ara baa tokə Makəturu lə Lubba pa nan: «M-ndiki Jakobbo, a m-mbətə *Ejawu*.» ¹⁴ Yeenn pa nan ddi wa? Lubba to gatə gatə ang wa? Baann ang.

¹⁵ Mba Lubba pa arə *Mɔyijə* nan:

«Maw moo kəm-to-ndoo lə d̄aw k̄ m-ndiki ta koo kəm-to-ndoo laa, ngaā maw dda m̄-maji kə d̄aw k̄ m-ndiki ta dda saa m̄-maji.» ††

¹⁶ Yeenn a, n̄ēnn le ddee d̄d̄aw t̄ lə Lubba k̄ aw oo kəm-to-ndoo lə d̄awje bbo ddee d̄d̄aw m̄-ndiki t̄ lə d̄aw ang d̄d̄əm d̄d̄aw singa t̄ k̄ d̄aw aw dda d̄ ɔ̄ t̄ ang d̄d̄əm. ¹⁷ Lubba pa m̄ Makəturu t̄ laa arə *Parawɔn* nan: «Mula mbay d̄i t̄ ta t̄ju singa-m̄nguje ləm d̄i t̄ ngaā ta dda karə rim bbar tee d̄ nanḡ t̄ t̄yn.» ¹⁸ Yeenn a, Lubba aw oo kəm-to-ndoo lə d̄aw k̄ ñ-ndiki ta koo kəm-to-ndoo laa, d̄aw k̄ ñ-ndiki ta dda karə m̄ē k̄tərə a, ñ-dda narə m̄ē k̄tərə.

Lubba aw dda wungu d̄d̄əm aw oo kəm-to-ndoo lə d̄aw d̄d̄əm

¹⁹ A du ang, â dujum pa nan: «Bbo baann â Lubba aw mbərə n̄n d̄awje a, mba ddi t̄ bbay bba naw nunda tar d̄je t̄ wa? N̄n bba a kasə mbətə n̄n k̄ m̄ Lubba ndiki wa?» ²⁰ Əi, ə-to n̄n bba a kasə ta mayn tar kə Lubba wa? Jo k̄ dubba to kubba a kasə ta pa karə nje-kubb̄ le nan: «Mba ddi bba ubbam tokə be wa?» Baann ang. ²¹ Nje-kubba jo asə dda n̄n k̄ m̄ē ndiki. Anjə k̄ k̄ara baa njaa n̄ kasə kubba n̄n jo k̄ ta wal n̄n d̄awje nd̄ kusu t̄ d̄d̄əm jo dda kula k̄ baa d̄d̄əm.

²² Lubba ndiki ta t̄ju wungu laa ngaā ta dda karə d̄awje gərəje singa-m̄nguje laa. A d̄awje k̄ asə karə ñ-dda wungu k̄ de ngaā asə karə dingaje yo le ñ-to wure narəde nya. ²³ Lubba ndiki ta t̄ju piti laa k̄ bo nya kəsə d̄awje, dede k̄ noo kəm-to-ndoo ləde k̄ ñ-ḡlde tokə kete mba karə dingaje piti saa. ²⁴ D̄awjeenn le toje to jeje k̄ Lubba mbərəje. ñ-mbərəje horo *Jiipije* t̄ k̄ karəde baa ang, horo d̄awje t̄ k̄ toje to *Jiipije* ang t̄. ²⁵ Ye a Lubba pa tar̄ makəturu t̄ lə Oje nan: «D̄awje k̄ toje to d̄awje ləm ang,

†† *Ekəjodə 33:19*

mâ bbarde to dæwje læm.
Gæl-dæwje kê læw m-ndikide ang,
mâ bbarde to gæl-dæwje kê m-ndikide.

²⁶ Lo kê daw pa daræde tē nan:

«Ə-toje to dæwje læm ang!»

Dâ bbarde to ngann læ Lubba kê nje-kisi kəm baa.» †

²⁷ Ejayi kara ila mbær dō ngann *Ijarayelje* tē nan: «Le ngann *Ijarayelje* banyaje tokæ əngangara ta-ba kara, dede kê Lubba mbæræde â dâ kingaje kaji. ²⁸ Mba *Əb-bə-dæwje* a dda nēn tōyn kê ndue pa le njangə baa dō nangə tē.»

²⁹ Ejayi le njaa pa læw tō nan:

«Bbo *Əbbə-dæwje* kê Nje-singa-mōngu inya marə dæwje kê gəlje tē ang a,

ja koyje tōyn tokæ dæwje kê *Sɔdɔm* kə Gɔmɔr.» ††

Dæw ddee gatə gatə kəm Lubba tē ddəw mə-kunn tē

³⁰ Yeenn a, ja paje nan ddi wa? Dæwje kê toje to Jiipije ang kê aw sangəje ddəw ta ddee gatə gatə kəm Lubba tē ang ddəm â Lubba oode to dæwje kê gatə gatə kəmê tē, mba dooje mæde tē saa. ³¹ A ngann *Ijarayelje* kê aw sangəje ddəw ta ddee gatə gatə kəm Lubba tē ddəw *Ndu* tē le umanje nēn pin. ³² Mba ddi wa? Mba dajəje to dâ ddeeje gatə gatə ddəw kula-ddade tē bbo ddəw mə-kunn tē ang. N̄-tukaje gɔlde ər tē kê dæwje aw tukaje gɔlde tē aw osoje ‡, ³³ tokæ Makəturū læ Lubba pa nan:

«Ooje, mila marə ər kê dæwje a tukaje gɔlde tē təkə bbe tē kê *Sinyɔ*,

təkə ər kê a dda karə dæwje tosoje,

dæw kê unn mæê arê a, rɔ-kul a kɔru kəmê ang.»

Əbbə-dæwje kâra baa

10 Ngakɔn'mje, nēn kê m-ndiki nya ngaâ maw duju Lubba mbæê, to karə ngann *Ijarayelje* ingaje kaji.

² Təkɔɔ, masə kɔru naji læm, mba bbo dda kula læ Lubba to mæde tē nya njaa, a n̄-ddaje kula le ddəw nēn-gərə tē ang. ³ Mba n̄-gərəje ddəw kê ta ddee nēn gatə gatə kəm Lubba tē ang. Dede njaa n̄-gɔlje ddəw læde mba ddee nēn gatə gatə kəmê tē. Yeenn bba n̄-mbətəje ddəw kê Lubba gɔl karə dæwje ddeeje nēn gatə gatə le. ⁴ Mba *Kristə* dda arə *Ndu* læ *Mɔyijə* ɔsu kɔyn mban. Baann bba karə dæw kê unn mæê a, ddee gatə gatə kəm Lubba tē.

Kaji to mba dæwje tōyn kê unnje mæde

⁵ *Mɔyijə* dda tar ddee gatə gatə kəm Lubba tē le Makəturū tē nan: «Dæw kê dda nēn kə turu *Ndu* a kisi kə tæbbə ɔju dō *Ndu* le.» ⁶ A ta ddee gatə gatə ddəw mə-kunn tē le, n̄-pa tarê nan: Maji karə ə-pa tar nəənn mæi tē ang: «Nân bba a kin kaw darâ wa?» Bbo ə-pa baann a, nayn to a ta kaw kuwa *Kristə* darâ ddee saa

† 2:25; 2:1-3 †† *Jənesə* 19:23-28 ‡ Ər le to *Jeju-Kristə*.

nangə. ⁷ Maji karə ə-pa tar nəənn ang tō: «Nân bba a ddisi mæ *təkə buwa tē kê sunrê goto wa?*» Bbo ə-pa baann a, nayn to kuwa *Kristə* horo dæwje tē kê oyje tee saa. ⁸ A tar le nan ddi wa? Tar le nan: «Tar le to mbɔri tē ngɔsi baa, to tai tē ngaâ to mæi tē tō.» Tar le to tar mə-kunn kê jaw jila mbære. ⁹ Bbo əi njaa ə-pa kə tai kəm dæwje tē tōyn nan *Jeju* to *Əbbə-dæwje* ngaâ ə-ndiki tē mæi tē to noy ngaâ Lubba ndole a, â kinga kaji. ¹⁰ Mba bbo dæw unn mæê a, Lubba ooe to dæw kê gatə gatə. Ngaâ bbo dæw le pa tarê kə ddaka a, Lubba ajê.

¹¹ Makəturū læ Lubba pa nan: «Dæw kê unn mæê arê a, rɔ-kul a kɔru kəmê ang.» ¹² Yeenn a, *Jiipije* kə Gerekəje toje to dæwje kê kâra baa. Əbbədede kâra baa, naw narə nēnje kê maji dæwje tōyn kê aw bbarêje. ¹³ Mba yeenn bba Makəturū læ Lubba pa nan: «Dæw kê bbar *Əbbə-dæwje* a, a kinga kaji †.»

¹⁴ Bbo dæwje ooje mæde tē kə *Əbbə-dæwje* ang a, dâ bbarêje tokə baänn wa? Bbo dæw ila mbær tar laa arə dooje ang a, dâ kunnje mæde tokə baänn wa? Ngaâ bbo nje-pa tar laa karəde goto a, dâ kooje tar laa tokə baänn wa? ¹⁵ Bbo dula dæw karə ila mbær tar laa ang a, dæw le a pa tar laa tokə baänn wa? Ddəw kâra baa tokə Makəturū læ Lubba pa tō nan: To nēn kê kura nya ta koo dæwje kê ddeeje kə *Tar kê Maji* ††.

¹⁶ A dæwje tōyn â taaje *Tar kê Maji* le ang. Ddəw kâra baa tokə Ejayi pa nan: «Əbbəmje, nân bba ndiki tē kə tar kê jila mbære le wa?» ¹⁷ Yeenn a, mə-kunn ddee ddəw tar tē kê dæw aw oo, tar le to tar læ *Kristə*.

¹⁸ Yeenn a, m-duju ta koo: Jiipije le ooje tar kê dila mbære le ang wa? Dooje tar le njaa. Makəturū læ Lubba pa nan:

«Dæwje ooje ndu njê-kilaje mbær le dō nangə tē tōyn, dæwje kê eeje kɔyn nangə tē kara ooje tar le tō.» ††

¹⁹ M-duju ta koo bbay: Ngann *Ijarayelje* gərəje kandə tar le ang wa? *Mɔyijə* pa kete nan:

«Mâ dda karə mæ ddase dō dæwje tē kê toje to gæl-dæwje kê təkɔɔ ang.

Mâ dda karə wungu ɔnse dō gæl-dæwje tē kê gərəje nēn ang.» †††

²⁰ Ejayi kara pa tar læ Lubba le kə bbəəl ang. N̄-pa nan: «Dæwje kê sangəmje ang â ingamje.

Dæwje kê dujumje nēn ang ddəm â m-tōju rɔm marəde.»

²¹ A Lubba pa tar dō ngann *Ijarayelje* tē nan:

«Kə ndɔ tōyn njaa m-sangə ddəw pin ta kungu naan tē kə dæwje nəənn, a dooje tam ang, n̄-toje to njê-dɔ-kətərəje.» §

†† *Jowel* 3:5 ††† *Ejayi* 52:7 †††† *Sɔm* 19:5 †††† *Dəteronɔm* 32:21
§ *Ejayi* 65:1-2

Lubba mbətə dəwje kē Ijarayel ang

11 M-ndiki ta gərə: Lubba turu gire arə dəwje laa ngaa wa? Ndo kâra ang! Mba əman kə dɔm njaa m-to ngonn *Ijarayel* tɔ, m-to ngonn-ka *Abaraham*, dəw kē mə nuju tē lə Benjamən. ² Lubba turu gire arə dəwje laa kē ne njaa n̄-mbərəde ləw baa le ang. Oleje məse dɔ nɔn tē kē *Eli* nɔn rɔê mba *Ijarayel* kē n̄-dda tarê Makəturu tē lə Lubba le wa? N̄-pa nan: ³ «Əbbəmje, ngann *Ijarayelje* le tɔlje *njê-kilaje mbər tar* ləi, n̄-tujuje *bannje*, əman kə karəm â m-nayn ngaa n̄-ndikije ta tɔləm.» ⁴ A Lubba ilê tē nan: «Dingawje doro siri kē poloje *Baal* ang, m-ngəmde mbam †.» ⁵ Dɔ ndoje tē nəənn kara to tokə baann tɔ. Kəsə dəwje nayn tən be kē Lubba mbərəde ddəw mə-maji tē laa. ⁶ Lubba mbərəde ddəw mə-maji tē laa bbo n̄-mbərəde mba marə kula kē n̄-ddaje ang. Bbo baann ang a, mə-maji le a to mə-maji ang ngaa. ⁷ Yeenn pa nan ddi wa? Nēn kē Ngann *Ijarayelje* aw sangəje le dingəje ang. A dede kē Lubba mbərəde â dingəje nēn le. Lubba dda arə mə kəsəje kətərə. ⁸ Ddəw kâra baa tokə n̄-dda tarê makə-turu tē nan:

«Lubba dda arə kəjə ləde ndol ang,
kəmde oo lo ang,
mbide oo tar ang.
N̄-dda kə de tokə baann ndərəng bbokənən.» ††

⁹ *Dabbitsi* pa tɔ nan:

«Maji karə nēn-kusaje kē maji kē daw dusaje təlje to nēn-tuka-gɔl,
təlje to bandə arə dosoje tē,
təlje to nēn kē a gangə sariya kē gatə gatə dɔde tē!

¹⁰ Maji karə dooje lo kə majê ang,
maji karə kəmde tɔ.

Maji karə ndɔ tɔyn njaa arə dulaje dunnde kə nangə to kula dɔɔ.» †

¹¹ M-nduju ta gərə: Koso kē dosoje le dâ kinje ang nyɔm wa? Baann ang! Mbal dɔ majang kē n̄-ddaje â dəwje kē gəlde toje to Jiipije ang ingaje nēn kaji. Lubba dda baann karə mə dda ngann *Ijarayelje*. ¹² Mbal dɔ majang kē ngann *Ijarayelje* ddaje â dəwje kē toje to Jiipije ang ingaje nēn nēn kē maji ngaa koso ləde dda arə dəwje kē toje to Jiipije ang ingaje nēnje kē maji. Bbo Jiipije tɔyn ooje mæde tē kə Jeju a, nēnje kē maji kē a ddeje goe tē a bo nya.

Tar kaji lə dəwje kē toje to Jiipije ang

¹³ Tar kē mâ ta pa karəse nəənn to mba sese kē ə-toje to Jiipije ang. Mba əman le njaa m-to *nje-kaw-kula* lə dəwje kē toje to Jiipije ang. Mba yeenn bba mɔsu gaji kula ləm le nya, ¹⁴ karə bbo ddəw to a, mə dda ngakɔn'mje Jiipije bba karə marêje turuje mæde arə

† 1 *Mbayje* 19:18 †† *Dəronɔm* 29:3; *Ejayi* 6:9-10; 29:10
‡ *Sɔm* 69:23-24

Lubba ajide. ¹⁵ Lubba dda arə duninya ungu naan tē saa kar tē kē n̄-turu gire narə ngann *Ijarayelje*. Ndo kē n̄-təl nuwade kə rɔê tē a, nēn kē a dde goe tē a to tokə lə dəwje kē oyje bba təl isije kəm baa.

Gusu-tar dɔ kakə olibə tē kē mə kɔr tē kə ye kē mə ndɔɔ tē

¹⁶ Bbo dəw unn dɔ nēn kē dɔngɔr arə Lubba to *nēn-polo* a, kəsə nēn le tɔyn to lə Lubba. Bbo dəw unn ngira kakə arə Lubba a, barkəm kakə le tɔyn toje to lə Lubba tɔ. ¹⁷ Ngann *Ijarayelje* toje tokə kakə *olibə* kē maji kē n̄-dubbu ndɔɔ, kē n̄-tuka marə barkəmêje. A əi, ə-to tokə barkəm *olibə* kē muû, kē dunn dɔsu turu ye tē kē maji le. Bbasinen, nēnje kē maji kē ngann *Ijarayelje* aw ingaje, əi aw inga tɔ, tokə barkəm kakə kē dɔsu kar marê tē aw inga singa ddəw ngira kakə tē le. ¹⁸ Mba yeenn bba, to tar ləi ta kunda gui pa nan əi uta barkəm kakəje le ang! Ə-ndiki ta kunda gui wa? Əi â oto ngira kakə le dɔi tē ang, ngira kakə le â otoi dɔê tē. ¹⁹ A du ang, marə dəw horose tē a pa nan: «N̄-tuka barkəm kakəje le karə m-taa turude.» ²⁰ Dɔɔgɔlê njaa. Lubba tuka barkəmde mba dooje mæde tē saa ang, a əi ə-nayn aw tinya kakə tē le mba oo mæi tē kə Lubba le. Yeenn a, maji karə bbəəl â ə-bbəəl bbo unda gui ang. ²¹ Mba, Jiipije kē toje to barkəm kakə kē tɔkɔɔ le, Lubba tukade, a əi, bbo aa rɔi ang a, nâ tukai kə ddang tɔ ²² Maji karə ə-gərə to Lubba to nje-dda maji ddəm nje-gangə sariya kē ngəng ddəm. N̄-gangə sariya kē ngəng dɔ dəwje tē kē mbətəje ta koo mæde tē ngaa n̄-dda səi mə-maji. Bbo ə-nayn ddəw mə-maji tē le ang a, nâ kɔri kə guku tɔ. ²³ A bbo Jiipije le inyaje mə-kətərə ləde ngaa ooje mæde tē a, Lubba a təl kə de lo turude tē tɔ, mba Lubba ee kə singa ta təl kə de lo turude tē. ²⁴ Sese kē ə-toje to Jiipije ang le ə-toje tokə barkəm kakə *olibə* kē muû kē n̄-tuka ngaa tinya kar ye tē kē n̄-dubbu mə ndɔɔ tē. Yeenn to nēn kē asə dda ang, a Lubba dda. Yeenn a, ta təl kə Jiipije kē toje to barkəm *olibə* kē n̄-dubbu ndɔɔ le turude tē a to nēn kē ngəng ang.

Lubba a kaji ngann Ijarayelje tɔyn

²⁵ Ngakɔn'mje, m-ndiki karə ə-gərəje marə nēn dɔ nēn tē kē Lubba əjə ta dda ngaa nayn lo-kiyê tē bbay nəənn nan kin karə ooje rɔse to njê-kəm-kəreje. Marə dəbbə dəwje kē *Ijarayel* mæde aw kətərə ndərəng karə kɔr dəwje kē toje to Jiipije ang le tɔyn ingaje kaji bba.

²⁶ Baann bba ngann *Ijarayelje* tɔyn a kingaje kaji tokə Makəturu lə Lubba pa tarê nan:

«Nje-kaji-dəwje a kin *Sinyɔ* bba a dde,
Nâ kɔru tar majang lə dəwje kē gəl Jakobbo tē dɔde tē.» ††

²⁷ Yeenn to *dɔnɔn* kē mâ kɔsu kə de,

†† *Ejayi* 59:20-21

kar tē kē mā kōru tar *majang* lāde dōde tē le. †
²⁸ Jiipije toje to njē-baanje lə Lubba, mba n̄-mbətəje
Tar kē Maji. Baann bba karə Lubba dda mə-maji kə see
dəwje kē ə-toje to Jiipije ang. A Lubba mbərə Jiipije to
dəwje laa ngāā naw ndikide ɔju dɔ kadedeje. ²⁹ Mba
bbo Lubba arə nēn dəw kə mə-maji laa a, təl taa ang
ddəm Lubba bbar dəw a, təl mbətə ang ddəm. ³⁰ Ləw
ə-mbətəje ta koo ta Lubba, a bbasinen Lubba oo kəm-
to-ndoo ləse mba Jiipije kē mbətəje ta koo tē. ³¹ Ddəw
kāra baa, dede kara bbasinen n̄-mbətəje ta koo ta Lub-
ba, mba kəm-to-ndoo ləje kē Lubba oo. Yeenn a, Lub-
ba a kasə koo kəm-to-ndoo lə Jiipije tɔ ngaa. ³² Lubba
dda arə dəwje tɔyn toje tokə dəwje kē eeje kəy-kula tē,
mba n̄-mbətəje ndu Lubba. N̄-dda baann ta tɔju dəwje
tɔyn to noo kəm-to-ndoo ləde.

Lubba to nje-təkə-mbangə

³³ Mə-maji lə Lubba bo nya! Kəm-karə laa kə nēn-gərə
laa bo nya! Nān bba a kasə gərə gəl sariya kē naw
gangə wa? Nān bba a kasə gərə ddəw kē naw dda nēn
nēn wa? ³⁴ Makəturu lə Lubba pa nan:
«Nān bba a kasə gərə kəjə lə *əbbə-dəwje* wa?
Nān to nje-karē ndəjə wa?»
³⁵ «Nān bba arə nēn Lubba dɔngɔr
bba karə Lubba təl nēn arē wa?»
³⁶ Tɔkɔrɔ, nēnje tɔyn injə rɔē tē, nēnje tɔyn toje to laa
ngāā nēnje tɔyn toje ddəw tē laa. Maji karə piti to laa
kə ndɔ kə ndɔ *Amenn!*

Pa-nja kē siki

12 Ngakɔn'mje, Lubba tɔju maji laa kē n̄-dda kə je.
Yeenn bba, m-walse nya karə unnje da-rɔse njaa
arəje Lubba tokə *nēn-polo* kē to kəm baa, nēn kē *dun-
da dang* ngāā maji kəm Lubba tē. Yeenn ā to gusu kē
tɔkɔrɔ kē ta polo nēn Lubba. ² Maji karə ə-ndajije nēn-
ddaje lə dəwje kē duninya tē nəənn ang, a inyaje ddəw
arəje Lubba turu kəjə ləse. Baann bba ā kasəje ta gərə
nēn kē Lubba ndiki, nēn kē maji, nēn kē nəl kəmē tē
kə nēn kē maji tɔyn.
³ Lubba dda səm mə-maji nya. Mba yeenn bba, m-
ndəjəse kāra kāra tɔyn karə ooje rɔse bo uta dɔē ang.
A, maji karə dəw oo rɔē ngaji baa asə kəm mə-kunn kē
Lubba arə dəw kāra kāra. ⁴ Da-rɔ dəw kāra baa, a
barkəm-rɔē banya nya ngāā kula kē kāra baa ā daw
ddaje ang. ⁵ Jeje kara n-toje tokə baann tɔ. N-toje tokə
banya nya njaa, a n-ddeeje to da-rɔ kē kāra baa ddəw
mə-kāra tē kē n-ddaje kə *Kristə* arə n-ddeeje kāra baa
tokə barkəm-rɔ kē kāra baa tɔ. ⁶ Lubba arəje gusuje
dang dang ddəw mə-maji tē laa kē n̄-dda kə je. Dəw kē
Lubba arē gusu karə ila nēn mbər tar lə Lubba a, maji
karə dda kula laa le ddəw mə-kunn tē. ⁷ Dəw kē Lubba
arē gusu karə uman dəwje a, maji karə numande. Dəw

† *Ejayi 27:9*

kē Lubba arē gusu karə n̄-tɔju nēn dəwje a, maji karə
n̄-tɔju nēn dəwje. ⁸ Dəw kē Lubba arē gusu karə n̄-
ndəjə dəwje a, maji karə n̄-ndəjə dəwje. Maji karə dəw
kē to nje-nēn-karə, arə nēn kə mə-kāra. Maji karə dəw
kē nje-tɔju ddəw dəwje, tɔju kə dɔgɔlē, dəw kē aw dda
maji kə dəwje, dda kə rɔ-nəl.

⁹ Maji karə ə-ndikije dəwje kə mə-kāra. Maji karə ə-
mbətəje nēn kē maji ang, nēn kē maji dɔrɔ ā ə-ddaje.
¹⁰ Nēn kē ɔju dɔ ndiki naan, maji karə ə-ndikije naan
tokə ngakɔn-naan njaa. Maji karə ə-walje naan. ¹¹ Maji
karə bbo kula lə *əbbə-dəwje* ddase nya, bbo ə-dabbə-
je ang, undaje kəjə ləse kula tē le kə mə-kāra. ¹² Maji
karə ə-ddaje rɔ-nəl mba nēn kē aw undaje məse dɔē
tē. Maji karə ə-tɔje wurse mə nēn kəm-to-ndooje tē kē
aw ingajese, ə-dujuje Lubba kə ndɔ tɔyn. ¹³ Maji karə
umanje njē-mə-kunnje kē nēn dude, ə-taaje njē-mbaje
kē awje rɔse tē kə rɔ-nəl.

¹⁴ Maji karə ə-bbarje tar kē maji dɔ dəwje tē kē aw
ulaje kəmse ndoo tē. Ə-bbarje tar kē maji dɔ dəwje tē,
bbo ə-ndɔljede ang. ¹⁵ Maji karə ə-ddaje rɔ-nəl kə njē
kē aw ddaje rɔ-nəl, ə-ndɔnje kə njē kē aw ndɔnje. ¹⁶ Maji
karə ooje ta naan. Lo kula kē bo dɔrɔ ā ə-sangəje ang.
Ngonn kula kara ə-ddaje. Ooje rɔse to kəmse arē nya
uta nje-marse ang.

¹⁷ Nēn kē maji ang kē dəw dda kə se a, ə-ddaje saa tɔ
ang. Ə-sangəje ddəw ta dda nēn kē maji kəm dəwje tē
tɔyn. ¹⁸ Bbo ddəw to a, arəje mə-wul-lɔm to horose tē
kə dəwje tɔyn. ¹⁹ «Ngakɔn'mje kē m-ndikise nya, sese
njaa ilaje barə ang, a inyaje arə wungu lə Lubba ā dda
kula. Mba Əbbəjeje pa Makəturu tē laa nan: Əman ā
mā kila barə! Əman ā mā kuka dəw kāra kāra asə kula-
dde.» ²⁰ N̄-pa tɔ nan: «Bbo nje-baan ləi bbo dde a, arē
nēn nusa, kunda ɔēn a, arē maann nay. Bbo ə-dda
baann a, nayn tokə lə yəl-puru ā aw ungu dɔē tē.»
²¹ Arəje nēn-dda kē maji ang tɔɔy dɔse ang. Ə-ddaje
nēn-dda kē maji ə-tɔyje nēn dɔ nēn-dda kē maji ang.

Maji ta koo ta njē-kɔn-bbeje

13 Maji karə dəwje kāra kāra ooje ta njē kē dun-
dade to njē-kɔn-bbeje, mba kɔn-mbay tɔyn in rɔ
Lubba tē. Lubba ā unda njē-kɔn-bbeje lo-kiside tē.
² Yeenn bba bbo dəw aw dda dɔ-ngəng kə njē-kɔn-bbe-
je a, yeenn pa nan naw mbətə nēn kē to kə dɔgɔlē kē
Lubba gɔl. Sariya a to dɔ dəwje tē kē mbətəje ta koo ta
njē-kɔn-bbeje le. ³ Bbo dəw dda maji a, nā kayn njē-
kɔn-bbeje ang ngaa, tokə n̄-dda majang bba nā kayn-
de. Bbo ə-ndiki ta kayn njē-kɔn-bbeje ang a, ə-dda nēn
kē maji arə n̄-pitije. ⁴ Mba daw ddaje kula ndɔn gɔl Lub-
ba tē ta karə isi nēn kə majē. A bbo ə-dda nēn kē maji
ang a, maji karə ə-bbəl, mba Lubba arəde singa kara
n̄-gangəje sariya dɔ dəwje tē. A daw gangəje sariya
baa njaa baann ang. Daw ddaje kula ndɔn gɔl Lubba tē
ta tɔju wungu laa dɔ dəwje tē kē ddaje nēn kē maji

ang. ⁵ Mba yeenn bba, to maji ta koo ta njê-kɔn-bbeje, mba tee nêñ ta wungu tã læ Lubba kã ddang ddãm karã kãjã læje jɔkuje ang ddãm.

⁶ Mba yeenn tɔ â aw ukaje nêñ lambo. Dãwje kã aw ukaje lambo jide tã le. Lubba â undade dɔ kula tãññ le karã ñ-ddaje kã majê. ⁷ Maji karã ukaje bbangã nêñ læ nje-marseje kãra kãra kã to dɔseje tã. Ukaje lambo ji dãw tã kã to tar læse ta kuka jia tã, ukaje dɔ nêñ ji dãw kã to tar læse ta kuka dɔ nêñ le jia tã. Ə-bbãelje dãwje kã to tar læse ta bbãelde, ə-walje dãwje kã to tar læse ta walde.

Tar ndiki dãwje

⁸ Arãje bbangã læ dãw to dɔse tã ang. Maji karã ndiki kã ta ndiki naan â to dɔse tã to bbangã. Bbo dãw ndiki njê-marêje a, ñ-to dãw kã dda nêñ kã turu *Ndu* tɔyn mban. ⁹ Tɔkɔɔ njaa, nduje kã nan: «Ə-dda lo-to-ma-jang ang, ə-tɔl dãw ang, ə-bboko ang, nêñ kã to læi ang a, ə-dda bboe ang» kã kəsã nduje tɔyn le toje mã ndu tã kã kãra nãññ: «Maji karã ə-ndiki nje-mari tokã da-rɔi njaa.» ¹⁰ Bbo dãw ndiki nje-marê mban a, nã dda saa majang ang ngaa. Yeenn a, ndiki dãw to dda nêñ kã turu *Ndu* tɔyn.

Maji ta gɔl rɔ mba tãl læ Kristø

¹¹ Yeenn a, maji karã ə-ddaje tokã baann. Mba ə-gãrãje kar kã jee tã nãññ kã majê. Bbasinẽn to kar kã ta karã ə-ndolje, mba kar kã Lubba a kaji nêñ je le nayn ngɔsi baa nya kã je uta kar kã jooje nêñ mãje tã. ¹² Ta lo-karẽ ngaa. Yeenn a, maji karã jinyaje nêñ-ddaje kã dãwje aw ddaje lo ndul tã ta julaje nêñ-ddaje kã dãwje aw ddaje nêñ ddɔ dann karã rɔje tã. ¹³ Maji karã pa-nja læje to gatã gatã tokã dãwje kã aw njaje dann karã. Jusaje nêñ wase jayje koto jarã uta dɔê ang. Maji karã n-ddaje kaya ang ddãm n-ddaje nêñ kã ngabula ang ddãm. Jinyaje kɔl-naan ddãm jundaje mã kã naan ang ddãm. ¹⁴ Maji karã ulaje Əbbãjeje *Jeju-Kristø* tokã nêñ-ddɔ rɔse tã ta inyaje arãje da-rɔse ndasãse arã ə-ddaje nêñ kã bboe ddẽ ang.

Tar nêñ-kusa

14 Dãw kã mã-kunn laa sangã ang bbay, maji karã uwêje kã rɔse tã ta kãjãje kã mãê tã ooje to kãjãje kã maji ang ang. ² Junnje nêñ-kɔju-marê: Marã dãw a kãjã to nasã ta kusa nêñje tɔyn, a marã dãw kã mã-kunn laa sangã ang bbay, kam-naynje njaa dɔɔ â aw usa. ³ Maji karã ne kã naw nusa nêñ tɔyn ñ-yabbã ne kã naw sangã marã nêñ-kusaje le ang. Ngaã, ne kã naw nusa nêñ tɔyn, maji karã ne kã naw sangã marã nêñ-kusaje ñ-yabbê ang tɔ, mba ne kara Lubba tẽê kã rɔê tã mban. ⁴ Əi kã aw gangã sariya dɔ nje-kula tã læ marã dãw nãññ le, ə-to nãñ wa? Bbo nje-kula le nayn aw dda kula kã majê bbay wase ñ-dda kã majê ang

kara, to tar læ əbbeeje njaa. A nã dda kã majê njaa, mba *Əbbã-dãwje* ee kã singa ta dda karã ñ-dda kã majê.

⁵ Marã dãw əjã to marã ndaje utaje marêje, a marã dãw əjã to ndaje tɔyn njaa asãje naan. Maji karã dãw kãra kãra gãrã to tar kã naw nãjã mãê tã le to kã dɔgɔlẽ njaa bba. ⁶ Dãw kã əjã to ndaje asãje naan ang, əjã baann mba wal nêñ *Əbbã-dãwje*. Dãw kã usa nêñ tɔyn, usa mba wal nêñ *Əbbã-dãwje*, mba narã wooyo Lubba mba nêñ-kusa le. A dãw kã usa nêñ tɔyn ang, usa ang mba wal nêñ *Əbbã-dãwje* ngaã ne kara narã wooyo Lubba tɔ. ⁷ Dãw kãra horoje tã aw isi kãm baa mba tar laa njaa ang ddãm dãw kãra aw oy mba tar laa njaa ang ddãm. ⁸ Bbo jaw jisije kãm baa a, jaw jisije kãm baa mba *Əbbã-dãwje*. Le joyje njaa kara, joyje mba *Əbbã-dãwje*. Yeenn a, le jisije kãm baa wase joyje njaa kara n-toje to ənga *Əbbã-dãwje*. ⁹ Mba *Kristø* oy ngaã tãl isi kãm baa, baann bba nã to Əbbã dãwje kã oyje ddãm Əbbã dãwje kã isije kãm baa ddãm. ¹⁰ A əi, aw gangã sariya dɔ ngokɔin tã mba ddi wa? Aw mbãtã ngokɔin mba ddi wa? Jeje tɔyn njaa ja karje nɔn sariya tã læ Lubba. ¹¹ Ñ-dda Makaturu tã læ Lubba nan: «Əman *Əbbã-dãwje* kã misi kãm baa, munda yo m-pa nan:

Dãwje tɔyn a kunguje mækãje-gɔlde nangã nɔn'm tã ngaã dede tɔyn dã kɔsuje gajim.»

¹² Yeenn a, jeje kãra kãra tɔyn ja kɔruje naji nêñje kã n-ddaje, nɔn gɔl Lubba tã.

Maji ta dda karã ngokɔin oso mã majang tã ang

¹³ Yeenn a, maji karã n-gangãje sariya dɔ naan tã ang. A nêñ kã maji ta dda â nãññ: Maji karã ila marã nêñ kã nayn to jiki nɔn ngokɔin tã arã ñ-tuka gɔlẽ tã noso ang. ¹⁴ Ddãw mã-kãra tã kã m-dda kã *Əbbã-dãw-jejeju* le m-gãrã kã majê to marã nêñ kã to nêñ-yãrãw kãra goto. A bbo dãw əjã to marã nêñ to nêñ-yãrãw a, nêñ le ddee to nêñ-yãrãw mba tar laa njaa. ¹⁵ Bbo ə-dda arã rɔ ngokɔin nãle ang mba nêñ kã naw nusa a, yeenn tɔju to aw dda nêñ ddãw ndiki tã ang ngaa. Maji karã ə-dda arã ngokɔin kã *Kristø* oy mba tar laa tuju mba nêñ-kusa ang. ¹⁶ Nêñ kã ooje kãmse tã to nêñ kã maji, maji karã ə-ddaje arãje kəsã dãwje tuju rise mbẽ ang. ¹⁷ Tɔkɔɔ tã, tar *Bbe-kɔn læ Lubba* to tar nêñ-kusa ang ddãm to tar nêñ-kay ang ddãm. *Bbe-kɔn læ Lubba* to tar nêñ-dda kã gatã gatã, to mã-wul-lɔm, to rɔ-nãl kã *Ndil-mã-nda* aw arã dãwje. ¹⁸ Dãw kã dda kã *Kristø* kã ddãw kã tokã baann a, nãl kãm Lubba tã ddãm dãwje piteje ddãm.

¹⁹ Yeenn a, maji karã n-sangãje nêñ kã aw ddee kã mã-wul-lɔm jarã njê-mã-kunnje kãra kãra tɔyn ddaje arã njê-marãdeje sangãje ddãw mã-kunn tã. ²⁰ Maji karã ə-tuju kula læ Lubba mba tar nêñ-kusa ang. Tɔkɔɔ njaa, nêñ-kusa tɔyn njaa maji. A ta kusa nêñ kã a dda

karə kəsə dəwje ddaje majang to nēn kē maji ang.
²¹ Nēn kē maji ā to kusa taal-da ang, kay koto ang, mbətə nēn tɔyn kē asə dda karə ngokoin oso mə majang tē. ²² Mə-kunn ləi le ə-ngəm to ləi njaa hori tē kə Lubba. Maji arē, ne dəw kē nunn rɔē ta dda marə nēn a, kəjə laa unda tar dɔē tē ang. ²³ A dəw kē aw əjə tar mba nēn kē nusa, sariya to dɔē tē mban. Mba nēn dda nēn le ddəw mə-kunn tē laa ang. Mba nēn tɔyn kē dəw dda ddəw mə-kunn tē ang to *majang*.

Maji ta dda nēn tokə lə Kristə

15 Jeje kē jubbaje singa, maji karə n-gərəje tar ɔɔ lə dəwje kē ubbaje singa ang bba ta nēn kē nəl-je jeje dɔɔ ā n-sangəje ang. ² Maji karə jeje kâra kâra n-sangəje ddəw ta nəl kəm ngakɔnje tē mba kisi maji ləde. Yeenn bba ja ddaje karə njê-mə-kunnje sangəje kə kete ddəw mə-kunn tē. ³ Mba *Kristə* le, nēn kē nələ ā sangə ang. A Makəturu lə Lubba pa nan: «Nēn-tajije kē dəwje aw tajije oso dɔm tē.» ⁴ Tɔkɔɔ njaa, tarje tɔyn kē nēn dda ləw Makəturu tē lə Lubba le, nēn dda mba tju nēn je nēn bba karə wurje kē jaw tɔje le ddəm singa kē jaw jingəje ddəwe tē le ddəm dda arə jundaje məje dɔ nēn tē kē Lubba pa tarē. ⁵ Maji karə Lubba kē to nje-dda karə dəwje aw tɔje wurde ddəm nje-karə singa dəwje le ddəm dda arə asəje ta koo-ta-naan horose tē tokə *Jeju-Kristə* tɔjuse. ⁶ Yeenn bba, məse a to kâra baa ngāā ā mbɔnje tase mba kɔsu nēn gajji Lubba kē to Bɔ Əbbəjeje *Jeju-Kristə*. ⁷ Maji karə ə-taaje naan kə rɔ naan tē mba kɔsu nēn gajji Lubba tokə *Kristə* kē taase kə rɔē tē le. ⁸ M-pa marəse, Lubba aw dda nēn kə turu ndue. Mba yeenn bba *Kristə* ddee nēn to nje-kula lə Jiipije bba karə ndu Lubba kē unn arə kajjedede ddee nēn to nēn kē tɔkɔɔ. ⁹ *Kristə* ddee tɔ bba karə dəwje kē toje to Jiipije ang kara ɔsuje gajji Lubba mba maji laa. Ddəw kâra baa tokə Makəturu lə Lubba pa nan:

«Mba yeenn bba, mâ kɔsu gajji horo gəl-dəwje tē, ngāā mâ kɔsu pa wal nēn rii.»

¹⁰ Makəturu lə Lubba pa bbay nan:

«See gəl-dəwje, ə-ddaje rɔ-nəl kə dəwje lə Lubba.»

¹¹ «See gəl-dəwje tɔyn,
 ɔsuje gajji *Əbbə-dəwje*,
 see dəwje kē bbeje tē tɔyn,
 ə-piteje.»

¹² Ejayi pa tɔ nan:

«Marə ngonon-ka Jese a ddee.
 Nâ kin ta kɔn dɔ gəl-dəwje,
 ngāā nēn ā dəwje le a kundaje mæde dɔē tē.»

¹³ Maji karə Lubba kē aw dda bba dəwje aw undaje mæde dɔ marə nēn tē arə rɔ-nəl kə mə-wul-lɔm dduu məse ddəw mə-kunn tē. Baann bba ā kundaje məse nya dɔ nēn tēann le ddəw singa-mɔngu tē lə *Ndil-mə-nda*.

Kulaje lə Pɔl

¹⁴ Ngakɔn'mje, əman njaa m-gərə to isije kə bbo nya ta dda nēn kē maji. Ə-gərəje nēnje tɔyn kē to tar ləse ta gərə mban ngāā asəje ta karə naan ndəjə. ¹⁵ Muwa rɔm to dingaw bba m-dda makəturu nəann mba kole nēn məse dɔ nēnje tē kə ə-ndoje mban. M-dda tokə baann, mba Lubba dda səm mə-maji ¹⁶ karə m-ddee to nje-kula lə *Jeju-Kristə* horo dəwje tē kē toje to Jiipije ang. Nundam dang karə mila mbər *Tar kē Maji*. Yeenn bba dəwje kē toje to Jiipije ang a ddeeje tokə nēn-karə-baa kē maji kəm Lubba tē. *Ndil-mə-nda* ā dda arə nēn-karə-baa le maji tɔyn. ¹⁷ Mba yeenn bba, məsə ta kunda gum kə kula kē m-dda mba Lubba, ddəw mə-kâra tē kē m-dda kə *Jeju-Kristə*. ¹⁸ Mba mâ tay pa marə tar dang ang, tar nēn kē *Kristə* dda ddəw tē ləm ā mâ pa. Ddəw tē ləm, nēn dda narə dəwje kē toje to Jiipije ang ddaje nēn kə turu ndu Lubba. Nēn dda nēn le ddəw tarje tē ddəm, ddəw kulaje tē ddəm, ¹⁹ ddəw nēn-mɔri tē, ddəw nēnje tē kē dum dɔ koo, ddəw singa-mɔngu tē lə *Ndil-mə-nda*. Yeenn bba, unn kute Jerujalem ndərəng Iliri, mila mbər *Tar kē Maji* lə *Kristə* kə nangə baa. ²⁰ Nēn kē nələm to lo kē dəwje gərəje *Kristə* tē ang bba m-ndiki ta kila mbər *Tar kē Maji* le tē, mba m-ndiki ta kunn ta kula kē dəw kē dang ā unda gɔlē nangə ang. ²¹ Mba yeenn bba, m-dda nēn kə turu ndu Makəturu lə Lubba kē pa nan:

«Dəwje kē dila mbər tar laa darəde ang a koəje,
 njê kē ooje tar dɔē tē kâra ang a gərəje tar laa.»

Njaje lə Pɔl

²² Nēn le njaa ā ɔkum ddəw nya karə maw rɔse tē. ²³ A bbasinən nəann, kula ləm tunga nangəje tēann ngāā. A bbal banya nya njaa, maal kaw bbeē ləse ddam arə ²⁴ bbo kaw ləm kə Espanyə a, mâ tee rɔse tē. M-ndiki ta koose karə asəm ngajji bba ta nday kaw ddəm munda məm ta karə uman'mje kaw tē ləm le ddəm. ²⁵ A kə bbasinən nəann, maw maw kə Jerujalem ta kuman njê-mə-kunnje. ²⁶ Mba njê-mə-kunnje kē Maseduwann ddəm njê kē Akay ddəm ndikije ta mbɔn nēn kuman nēn njê-mə-kunnje kē Jerujalem kē toje to njê-ndooje. ²⁷ Dede njaa nēn-ndikije ta kumande, mba to nēn kē to tar ləde ta dda. Mba bbo dede le kē nēn-toje to Jiipije ang le dingəje nēnje lə Lubba kē maji naan tē kâra baa kə Jiipije a, to maji karə dede kara n-kaynje nēn-kingəje ləde dumanje nēn Jiipije le tɔ. ²⁸ Bbo m-dda nēnjeenn le tɔyn, a bbo marəde nēn-mbɔn le a, mâ tee rɔse tē bba mâ nday kaw Espanyə. ²⁹ A m-gərə to bbo maw bbeē ləse a, *Kristə* a bbar tar kē maji nya nya dɔse tē.

³⁰ Ngakɔn'mje, m-walse kə ri Əbbəjeje *Jeju-Kristə* ddəm ddəw tē lə *Ndil-mə-nda* kē aw dda arə jaw ndiki-je naan ddəm karə uman'mje dɔ tē, ddəw duju Lubba

tê mbam ³¹ bba karə moso mə ji dəwje tē kē Jude kē mbətəje *Kristə* le ang. Ə-dujuje Lubba arə njê-mə-kunnje taaje nēn kē maw nēn kə Jerujalem ta karəde nəənn le kə rō-nəəl. ³² Yeenn bba bbo Lubba ndiki a, mâ tee rōse tē kə rō-nəəl ngaâ mâ kuwa rōm rōse tē ngaji. ³³ Maji karə Lubba kē nje-karə mə-wul-lōm isi kə se tōyn. *Amenn!*

Tar lapiya lə Pəl

16 M-dujuse karə ə-taaje kōn-nannje Poebe kə rōse tē, mba naw dda kula *Egilisi* tē kē Sankere. ² Ə-təjje kə rōse tē kə ri *Əbbə-dəwje* tokə njê-mə-kunnje aw ddaje le. Nēn tōyn kē n-dujuse karə umēnje tē a, umēnje tē. Mba numan dəwje nya ddəm əman njaa kara numan'm ddəm.

³ Ə-ddaje lapiya Pirisil de kə Akilas kē toje to njê-kula marəmje kula tē lə *Jeju-Kristə*. ⁴ Dunnje rōde dilaje kōrō bba n-teeje səm ta yo tē. Marəde wooyo kə karəm baa ang, *Egilisije* lə dəwje tōyn kē toje to Jiipije ang kara arəde wooyo t. ⁵ Ə-ddaje lapiya *Egilisi* kē to mə kəyje tē ləde le t. Ə-ddaje lapiya Əpaynetə ngokōn'm kē m-ndike nya, kē to dōngōr dəw kē Aji tē kē unn mēē arə *Kristə*. ⁶ Ə-ddaje lapiya Mari arəmje. N-dda kula mbase nya. ⁷ Ə-ddaje lapiya Andronikus de kə Juniyas. N-toje to nujuje ləm ddəm njê-buwa to kəy-kula tē marəmje ddəm. N-toje to marə *njê-kaw-kulaje* kē dəwje gərəjede nya. Dunnje mēde darə *Kristə* kete darəm.

⁸ Ə-ddaje lapiya Ampilyatus ngokōn'm kē m-ndike nya ddəw mə-kāra tē kē n-dda kə *Əbbə-dəwje*. ⁹ Ə-ddaje lapiya Urben kē to nje-kula-marəje kula tē lə *Kristə*, ne kə Estakis kē m-ndike nya. ¹⁰ Ə-ddaje lapiya Apeles kē pa-nja laa tōju to nunn mēē tōkōrō narə *Kristə*, ə-ddaje lapiya dəwje kē mə kəy tē lə Aristobul. ¹¹ Ə-ddaje lapiya Erodijōn kē to nuju ləm kə dəwje kē mə kəy tē lə Narsis kē ooje mēde tē kə *Əbbə-dəwje*. ¹² Ə-ddaje lapiya Tripenn de kə Tripoje. N-ddaje kula nya mba *Əbbə-dəwje*. Ə-ddaje lapiya Persidə kē to kōn-nannje kē m-ndike nya. Ne kara n-dda kula nya mba *Əbbə-dəwje*. ¹³ Ə-ddaje lapiya Rupus kē *Əbbə-dəwje* mbəre de kə kōnje kē nayn to kōn'mje t. ¹⁴ Ə-ddaje lapiya Asenkritə, de kə Pelegōn kə Ermes, Patrobas, Ermas kə njê-mə-kunnje kē isije kə de. ¹⁵ Ə-ddaje lapiya Pilologə, Juli kə Nere de kə kōn-nannē kə Olēmpas kə njê-mə-kunnje tōyn kē isije kə de.

¹⁶ Ə-toje mbi naan ə-ddaje nēn naan lapiya to lapiya kē maji tōyn. *Egilisije* lə *Kristə* tōyn ddase lapiya.

Pəl ndōru mbi njê-mə-kunnje

¹⁷ Ngakōn'mje, nēn kē mâ dujuse â nəənn: Aaje rōse rō dəwje tē kē aw ddaje arə njê-mə-kunnje aw tinje naan. Dā pajə tar kē to dang kə nēn-tōju kē n-tōjuse ngaâ dā ddaje karə njê-mə-kunnje osoje mə majang tē. Aynjede, ¹⁸ mba dəwje kē baann toje to bbərə-kulaje lə *Əbbəjeje Kristə* ang. A daw dəjəje kə dō mēde tē njaa. Daw dərəje dəwje kē kəmde tōru ang ddəw tarje tē kē tade tē kē rii to rii ddəm tarje kē daw dərəje nēn kəm dəwje ddəm. ¹⁹ Tōkōrō njaa, dəwje tōyn gərəje to aw ooje ta *Əbbə-dəwje* kə majē. Yeenn bba, rōm nəələm nya mbase. A m-ndiki karə kəm-karə ddujuse bba karə ə-ddaje nēn kē maji, karə ə-ngəmje rōse, karə aynje nēn kē maji ang. ²⁰ Mbōr ang a, Lubba kē nje-karə mə-wul-lōm a rii *Satan* nangə kō gōlse tē.

Maji karə mə-maji lə *Əbbəjeje Jeju* nayn kə se.

²¹ Timōte kē to nje-kula marəm ddase lapiya. Lusiyus kə Jajōn de kə Sosipater kē n-toje to nujuje ləm, n-ddase lapiya t.

²² Əman Tertiwus kē m-to nje-kuja makəturu nəənn, m-ddase lapiya kə ri *Əbbəjeje*.

²³ Əman Pəl m-pa marəse, Gayus kē m-to kəy laa kə *Egilisi* kē to kəy laa ddase lapiya. Erastə kē to nje-ngəm narə kē bbe tē le ddase lapiya. Ngokōnje Kartus ddase lapiya t. [²⁴ Maji karə mə-maji lə *Əbbəjeje* nayn kə se tōyn. *Amenn.*]

Piti to lə Lubba!

²⁵ Piti to lə Lubba kē asə ta dda karə ubbaje singa ddəw mə-kunn tē, ddəw *Tar kə Maji* tē lə *Jeju-Kristə* kē m-ddee mila mbəre marəse le. Ddəw *Tar kə Maji* tē le bba Lubba dda arə n-gərəje nēn nēn kē to lo-kiyē tē ləw baa. ²⁶ Nēn kē to lo-kiyē tē le bbasinen tee lo-kare tē ddəw makəturuje tē lə njê-kilaje mbər tar lə Lubba. Lubba kē nje-kisi kə ndō kə ndō unn ndu tokə baann karə gəl-dəwje tōyn ooje mēde tē saa ngaâ ooje tēē.

²⁷ Lubba kəra baa â to nje-kəm-karə, piti to laa ddəw tē lə *Jeju-Kristə* kə ndō kə ndō! *Amenn!*

1 Kōrentinyeje

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Pɔl unda ɔɔl Egilisi k̄ Kōrent̄ nanḡ kar t̄ k̄ naw nja n̄n nja-kula l̄ Lubba, to nja k̄ ɔɔl joo laa. Kōrent̄ to mar̄ t̄k̄ bbe k̄ nḡnḡ nya nanḡ t̄ k̄ Gerēs̄. To bbe k̄ n̄n-kinga to t̄ nya mba to kar ba-kat̄ t̄ ngā lo kunn toje k̄ bo toje t̄ joo. Bb̄ar̄aje nya k̄ nj̄-ndooje nya toje m̄ bbe t̄ le. D̄awje nya aw ddaje n̄n-ȳr̄awje nya.

Kar̄ t̄ənn le, Kōrentinyeje aw njaje go k̄aje t̄ dang dang k̄ polo lubbaje t̄ dang dang. Nj̄-m̄-kunnje nya njaa poloje lubbajeenn le kete bba ddeeje to nj̄-kunnje m̄de kar̄ Jeju.

Pɔl oo tarje dɔ nj̄-m̄-kunnje t̄ le (1:11 ; 7:11). N̄nje nya aw turu dɔ nj̄-m̄-kunnje k̄ Kōrent̄. N̄nje tok̄ kisi l̄ d̄awje k̄ naan m̄ bbe t̄ k̄ polo lubbaje k̄ dang. Pɔl ilade tar t̄ makaturu t̄ k̄ d̄nḡr̄ k̄ nula n̄n nar̄ Kōrentinyeje le.

Lo-kanȳ 1 nd̄r̄əng 4, Pɔl pa tar l̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ Kōrent̄ k̄ tar l̄ nj̄ k̄ ilaje mb̄ar Tar k̄ Maji ar̄de. Mayn naan tar to ar̄ tin-naan to Egilisi t̄ k̄ Kōrent̄ le (1:10-13 ; 4:6).

Unn kute 5:1 nd̄r̄əng 11:16, Pɔl ila tar dɔ gusu n̄n-ddaje t̄, n̄-pa tar (lo-kanȳ 9).

Unn kute 11:17 nd̄r̄əng 14:40, Pɔl ar̄ nd̄j̄ə nj̄-m̄-kunnje dɔ kisi t̄ l̄de k̄ naan.

Lo-kanȳ 15 ole m̄ nj̄-m̄-kunnje le to Lubba ndol Jeju k̄ oy ngā t̄.

Makaturu n̄ənn le tunga dɔ tar kisi t̄ l̄ Pɔl k̄ dɔ lapiyaje t̄.

Tar lapiya l̄ Pɔl

1 Əman Pɔl k̄ Lubba bbar̄əm k̄ m̄-ndiki laa kar̄ m-to *nje-kaw-kula* l̄ *Jeju-Krist̄*, əman k̄ ngok̄n'm Sostenn, ² jula k̄ makaturu n̄ənn jar̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ m̄ *Egilisi* t̄ l̄ Lubba k̄ bbe t̄ k̄ Kōrent̄ dd̄əm jar̄ d̄awje k̄ Lubba bbar̄de dd̄əw t̄ l̄ *Jeju-Krist̄* ngā undade dang ar̄ n̄-toje to nj̄-m̄-ndaje dd̄əm. Jula k̄ makaturu n̄ənn jar̄ d̄awje t̄yn k̄ aw bbarje ri Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄* loje t̄ t̄yn. *Jeju-Krist̄* k̄ to Əbb̄adede dd̄əm Əbb̄ajeje dd̄əm.

³ Maji kar̄ B̄ajeje Lubba k̄ *Əbb̄ə-d̄awjeJeju-Krist̄* n̄-ddaje k̄ se m̄-maji ngā dar̄ m̄se wul l̄m.

Lubba ar̄je n̄n k̄ maji dd̄əw t̄ l̄ Jeju-Krist̄

⁴ K̄ ndɔ t̄yn maw mar̄ wooyo Lubba l̄m ɔju d̄se mba m̄-maji k̄ n̄-dda k̄ se dd̄əw t̄ l̄ *Jeju-Krist̄*.

⁵ Mba, dd̄əw t̄ l̄ *Jeju-Krist̄* le bba ingaje n̄n n̄n-kingaje t̄yn, nar̄se gusu pa-tar k̄ gusu n̄n-ḡr̄ə.

⁶ Tar l̄ *Krist̄* k̄ n̄-pa dar̄se le ungu ngir̄ē nanḡ horose t̄ k̄ maj̄. ⁷ Yeenn bba n̄n-kar̄-baa l̄ Lubba k̄ara duse ang, see nj̄ k̄ aw nḡəbb̄aje ndɔ t̄l l̄ Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄* le. ⁸ Lubba le njaa a kar̄se singa nd̄r̄əng d̄dutu ndɔ t̄ kar̄ ndɔ t̄l l̄ Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄* a, tar to d̄se t̄ ang. ⁹ Lubba k̄ to gat̄ gat̄, ne

k̄ n̄-bb̄arse kar̄ ə-ddaje m̄-k̄ara k̄ Ngonn̄ē *Jeju-Krist̄* k̄ to Əbb̄ajeje le.

Tar tin-naan Egilisi t̄ k̄ Kōrent̄

¹⁰ Ngak̄n'mje, m-nd̄j̄əse k̄ ri Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄* kar̄ ooje ta naan. Ə-tinje naan ang. Uwaje naan ta ar̄je k̄aje l̄se to k̄ara baa. ¹¹ Mba, ngak̄n'mje, nj̄ k̄ dɔ Kolowe t̄ paje ar̄əmje nan koo-ta-naan goto horose t̄. ¹² N̄n k̄ m̄ ta pa kar̄se ā n̄ənn. Horose t̄, mar̄ pa nan: «Əman m-to d̄əw l̄ Pɔl», mar̄ pa nan: «Əman m-to d̄əw l̄ Apolos», mar̄ pa nan: «Əman m-to d̄əw l̄ Piȳer», mar̄ pa bbay nan: «Əman m-to d̄əw l̄ *Krist̄*.» ¹³ *Krist̄* le kayn r̄ē wa? Pɔl ā n̄-t̄l̄ē kak̄-d̄əs̄ t̄ ɔju d̄se wa? Ingaje *bat̄em* k̄ ri Pɔl wa?

¹⁴ Mar̄ wooyo Lubba mba m-dda *bat̄em* mar̄ d̄əw k̄ara horose t̄ ang, bbaȳ njaa to Krispus de k̄ Gayus. ¹⁵ Yeenn a, d̄əw k̄ a kas̄ pa nan ingaje *bat̄em* k̄ rim goto. ¹⁶ T̄k̄r̄ njaa, nj̄ k̄ k̄y l̄ Estepanas ā m-ddade *bat̄em* t̄. Nayn d̄se t̄ənn bbo m-ḡr̄ə d̄əw k̄ m-ddē *bat̄em* dang ang. ¹⁷ Mba *Krist̄* ulam kar̄ m-dda d̄awje *bat̄em* ang. Nulam kar̄ mila mb̄ar *Tar k̄ Maji*, a kar̄ munn tar k̄m-kar̄e l̄ d̄awje mila n̄n mb̄ar *Tar k̄ Maji* le ang. Baann bba koy l̄ *Krist̄* dɔ *kak̄-d̄əs̄* t̄ a t̄l to n̄n k̄ baa ang.

Jeju-Kristə to singa-mōngu ddəm kəm-karē lə Lubba ddəm

¹⁸ ԵՅԿՅԿ, tar koy lə *Kristə* dɔ *kakə-dəsə* t̄ə to n̄n-mbə baa kəm dəwje t̄ə k̄ə aw unnje ddəw yo. A tar le to singa-mōngu lə Lubba kəmje jeje t̄ə k̄ə naw najije. ¹⁹ Mba Makəturu lə Lubba pa nan:

«Mā tjuju kəm-karē lə njê-kəm-karēje, mā dda karə n̄n-gərə lə njê-n̄n-gərəje təl to n̄n k̄ə baa.»

²⁰ Nje-kəm-karē to dda wa? *Nje-gərə-Ndu* to dda wa? Nje-n̄n-gərə k̄ə bbasinen n̄ənn to dda wa? Lubba dda arə kəm-karē k̄ə duninya t̄ə n̄ənn təl to n̄n-mbə.

²¹ Lubba dda ddəw kəm-karē t̄ə laa arə dəwje k̄ə duninya t̄ə n̄ənn asəje ta gərə ddəw kəm-karē t̄ə ləde njaa ang. Yeenn bba Lubba oo maji ta kaji dəwje k̄ə unnje mēde ddəw tar t̄ə k̄ə jaw jila n̄n mbər k̄ə to tokə tar mbəjeenn le. ²² *Jiipije* dujuje n̄n-m̄ri, a Gerekəje aw sangəje kəm-karē. ²³ A jeje, jaw jila mbər tar lə *Kristə* k̄ə n̄-t̄l̄ē kakə-dəsə t̄ə. *Jiipije* ooje tar le to tar-kōbbu, a Gerekəje ooje to tar mbə. ²⁴ A dede k̄ə n̄-toje to *Jiipije* wase Gerekəje k̄ə Lubba bbarde kə ddaka, dooje *Kristə* to singa-mōngu lə Lubba ddəm kəm-karē lə Lubba ddəm. ²⁵ Mba n̄n lə Lubba k̄ə tokə n̄n-mbə-jeenn le to kəm-karē k̄ə bo nya uta kəm-karē lə dəwje. N̄n lə Lubba k̄ə tokə n̄n k̄ə singē gotojeenn le ubba singa uta singa lə dəwje.

²⁶ Ngakōn'mje, sese njaa aaje r̄se ooje, sese k̄ə Lubba bbarde: K̄ə kəm dəwje t̄ə, njê-kəm-karēje wase dəwje k̄ə ngəng wase dəwje k̄ə gəlde ngəng banyaje horose t̄ə ang. ²⁷ A Lubba unn n̄n k̄ə to n̄n-mbə duninya t̄ə mba kila n̄n r̄-kul kəm njê-n̄n-gərəje t̄ə. Lubba unn n̄n k̄ə singē goto kəm dəwje t̄ə mba kila n̄n r̄-kul kəm njê-singaje t̄ə. ²⁸ N̄n k̄ə dɔ nangə t̄ə k̄ə dəwje ooje to n̄n k̄ə ture goto, n̄n k̄ə to n̄n ang, n̄n k̄ə dəwje mbətəje bba Lubba unn mba tjuju n̄n n̄n k̄ə ngəng. ²⁹ Baann bba dəw a kasə kunda gue n̄n Lubba t̄ə ang. ³⁰ Ddəw mə-maji t̄ə lə Lubba â ə-ddaje n̄n mə-kāra kə *Jeju-Kristə* k̄ə to kəm-karē k̄ə in r̄ Lubba t̄ə. *Kristə* le dda arə n-ddeje gatə gatə kəm Lubba t̄ə, narə n-ngəm r̄je dang ngaâ n̄ruje mə-majang t̄ə. ³¹ Yeenn bba tokə makəturu lə Lubba pa le: «Bbo marə dəw ndiki ta kunda gue a, unda gue kə kula k̄ə *əbbə-dəwje* dda.»

Pəl ila mbər tar lə Kristə k̄ə n̄-t̄l̄ē kakə-dəsə t̄ə

2 Ngakōn'mje, ndɔ t̄ə k̄ə m-tee n̄n r̄se t̄ə mba kila mbər tar n̄n k̄ə Lubba ndiki ta dda k̄ə nayn lo-kiyē t̄ə bbay le, tarje k̄ə toje to ngəng wase tar kəm-karē â mila n̄n mbər le marəse ang. ² Mba kar k̄ə m-nayn n̄n horose t̄ə le, m-ndiki ta gərə marə n̄n dang ang. Bbayē njaa to *Jeju-Kristə*, *Jeju-Kristə* k̄ə n̄-t̄l̄ē kakə-dəsə t̄ə. ³ Mba yeenn bba, ndɔ k̄ə maw n̄n r̄se

t̄ə le singam goto, m-bbəəl ngaâ misa nya. ⁴ Tarje ləm k̄ə n̄n-tjuje ləm to tokə lə dəwje k̄ə aw unnje tar kəm-karē lə dəwje bba aw buje n̄n njê-marədeje ang. Lubba â tjuju ddəw singa-mōngu t̄ə lə *Ndil-mə-nda* to tarje ləm toje to tar k̄ə ԵՅԿՅԿ. ⁵ Baann bba karə mə-kunn ləse ar dɔ singa-mōngu t̄ə lə Lubba bbo ar dɔ kəm-karē t̄ə k̄ə nangē n̄ənn ang.

Kəm-karē lə Lubba

⁶ Ta koo a, to kəm-karē njaa â jaw tjuju njê-mə-kunnje k̄ə sangəje. Kəm-karē le to kəm-karē k̄ə nangē n̄ənn ang ddəm kəm-karē lə njê-kōn-bbeje k̄ə dɔ nangə t̄ə n̄ənn ang ddəm, mba Lubba a tujude kə ddang. ⁷ Jaw tjuju kəm-karē lə Lubba k̄ə to n̄n k̄ə dum dɔ dəw ngaâ iya r̄ē. Kete bba karə duninya to le, Lubba gəl kəm-karē le tokə kete, ta dda karə jinga n̄n piti laa. ⁸ Dəw k̄āra horo njê-kōn-bbeje t̄ə k̄ə nangē n̄ənn gərə kəm-karē le ang. Bbo n̄-gərəje kəm-karē le a, dā t̄l̄je *əbbə-dəwje* k̄ə piti to laa le kakə-dəsə t̄ə ang. ⁹ Ddəw k̄āra baa tokə Makəturu lə Lubba pa tarē nan:

«N̄n k̄ə kəm dəw oo ang ddəm mbi dəw oo ang ddəm N̄n k̄ə dəw əjə ndɔ k̄āra ang, Lubba gəl mba dəwje k̄ə ndikeje.» †

¹⁰ A jeje â Lubba arə *Ndil-mə-nda* tjuju n̄nje le kə dda-ka arəje. Mba *Ndil-mə-nda* gərə n̄nje t̄yn. N̄nje lə Lubba k̄ə nayn lo-kiyē t̄ə kara n̄-gərə. ¹¹ N̄n bba a kasə gərə kəjə lə nje-marē wa? *Ndil* dəw â gərə n̄n k̄ə to mə dəw t̄ə. Ddəw k̄āra baa, dəw gərə kəjə lə Lubba ang, *Ndil lə Lubba* â gərə kəjə laa. ¹² Jeje, *ndil* k̄ə duninya t̄ə n̄ənn â jingaje ang, *Ndil* k̄ə in r̄ Lubba t̄ə â jingaje. Baann bba ja gərəje n̄n k̄ə Lubba arəje ddəw mə-maji t̄ə laa. ¹³ Yeenn a, jaw junn tar kəm-karē lə dəwje bba jaw pa n̄n tarē ang. Jaw pa tarē ddəw tar t̄ə k̄ə *Ndil lə Lubba* tjuju.

¹⁴ Dəw k̄ə *Ndil lə Lubba* goto r̄ē t̄ə a ndiki t̄ə kə n̄nje lə *Ndil lə Lubba* ang, mba noo kəmē t̄ə to n̄n-mbə baa. Nā kasə ta gərə gəle ang, mba ddəw *Ndil* t̄ə bba dəw a kasə ta gərə gəle. ¹⁵ A dəw k̄ə *Ndil lə Lubba* to r̄ē t̄ə gərə gəl n̄nje t̄yn. A ne, dəw k̄ə nje-gərə gəle goto. ¹⁶ Mba Makəturu lə Lubba pa nan:

«N̄n â gərə kəjə lə *əbbə-dəwje* wa? N̄n â asə ndəjə *əbbə-dəwje* wa?» ††
A jeje, jeeje kə kəjə lə *Kristə*.

Tar lə njê-kulaje lə Lubba

3 Əman, ngakōn'mje, m-pa tar marəse tokə lə dəwje k̄ə *Ndil-mə-nda* goto mēde t̄ə. M-pa tar marəse tokə dəwje k̄ə baa, tokə lə dəwje k̄ə unnje mēde arə *Kristə* k̄ə sangəje ang bbay. ² Mba â marəse ayje bbo marəse n̄n-kusa k̄ə kətərə ang, mba a kasə singase ang. K̄ə bbasinen n̄ənn kara asəje ang bbay. ³ ԵՅԿՅԿ,

† *Ejayi* 64:3 †† *Ejayi* 40:13

ə-naynje ddəw da-ɾɔ t̄ə baa bbay, mba kunda-mə kə naan kə kɔl-naan nayn horose t̄ə. Yeenn a, ə-toje to dəwje k̄ə naynje ddəw da-ɾɔ t̄ə ngaā aw ddaje kula-dda lə dəwje k̄ə baa ang wa? ⁴ A bbo marə dəw pa nan: «Əman m-to dəw lə Pɔl», a marê pa nan: «Əman m-to dəw lə Apolos» a, yeenn t̄ju to ə-naynje to dəwje k̄ə baa ang wa?

⁵ Apolos to n̄an wa? Pɔl to n̄an wa? Ņ-toje to njê-kulaje lə Lubba baa k̄ə ooje məse t̄ə ddəw t̄ə ləde. N̄an n̄an kara dda kula ddəw gusu t̄ə k̄ə *Əbbə-dəwje* arê.

⁶ Əman Pɔl, m-dubbu n̄en, Apolos ungu maann d̄ɛ t̄ə, a Lubba â dda arə n̄en le tee. ⁷ Yeenn a, dəw k̄ə dubbu n̄en wase dəw k̄ə ungu maann d̄ɛ t̄ə toje to n̄en ang, a Lubba k̄ə nje-dda karə n̄en le tee njaa k̄ara baa â ngəng. ⁸ Dəw k̄ə nje-dubbu n̄en kə dəw k̄ə nje-kungu maann d̄ɛ t̄ə, dasəje naan. D̄a kinga kuka ləde k̄ara k̄ara asə kəm kula kə ű-ddaje. ⁹ Mba jeje kə Lubba jaw juman naan kula t̄ə ngaā ə-toje tokə lə ndɔɔ lə Lubba, sese ə-toje tokə lə kəy lə Lubba.

¹⁰ Lubba dda səm mə-maji arə m-ddee to dəw k̄ə gərə gusu kɔsu kəy. Mungu gɔl kəy nangê ngaā marə dəw ɔsu kəy le d̄ɛ t̄ə. A maji karə dəw k̄ara k̄ara k̄ə aw ɔsu kəy le aa ddəw k̄ə naw n̄ɔsu n̄en kə majê bba.

¹¹ Marə dəw k̄ə dang a təl kungu marə gɔl kəy le nangê ang ngaa. *Jeju-Kristə* njaa to gɔl kəy le. ¹² Bbo marə dəw ɔsu kəy dɔ gɔl kəy t̄ə le kə andə wase narɛ wase əɾ wase kakə kə muje dang dang a, ¹³ kula lə dəw k̄ara k̄ara a tee kə ddaka kəm dəwje t̄ə ndɔ gangə sariya t̄ə. D̄a nan kula lə dəw k̄ara k̄ara kə puru ta gərə. ¹⁴ Dəw k̄ə puru ɔn kula laa ang a, a kinga kuka laa. ¹⁵ A dəw k̄ə puru ɔn kula laa k̄ə ű-dda, a kinga kuka laa ang. N̄a tee ta yo t̄ə tokə dəw k̄ə unda lo tee kəm puru t̄ə.

¹⁶ Ə-gərəje ang wa? Ə-toje to *kəy-polo Lubba* ngaā *Ndil lə Lubba* isi məse t̄ə. ¹⁷ Bbo dəw tuju *kəy-polo Lubba* a, Lubba a tuju dəw le. Mba *kəy-polo Lubba* maji t̄yn. Sese â ə-toje to *kəy-polo Lubba* le.

¹⁸ Maji karə dəw k̄ara əɾ rɔê ang. Bbo marə dəw horose t̄ə oo rɔê to nje-kəm-karɛ ddəw n̄enje t̄ə k̄ə dɔ nangə t̄ə n̄ənn a, maji karə noo rɔê to mbə bba n̄a ddee to nje-kəm-karɛ k̄ə t̄kɔɔ. ¹⁹ Mba kəm-karɛ k̄ə duninya t̄ə n̄ənn to n̄en-mbə kəm Lubba t̄ə. Mba Makətuɾu lə Lubba pa nan: «Njê-kəm-karɛje aw osoje mə ji Lubba t̄ə ddəw tar ngəm t̄ə ləde njaa.» ²⁰ Duja makətuɾu t̄ə bbay nan: «*Əbbə-dəwje* gərə kəjə lə njê-kəm-karɛje. Ņ-gərə kə majê to ture goto.» ²¹ Yeenn a, maji karə dəw unda gue mba marə dəw ang. Mba n̄enje t̄yn to n̄enje ləse. ²² Pɔl, Apolos, wase Sepas, duninya n̄ənn, təbbə, yo, n̄enje k̄ə bbokənən kə n̄enje k̄ə a ddeeje bara t̄yn to n̄enje ləse. ²³ A sese, ə-toje to ənga *Kristə* ngaā *Kristə* to ənga Lubba.

Njê-kaw-kulaje lə Kristə

⁴ Maji karə dəwje oojeje to njê-kulaje lə *Kristə*, dəwje k̄ə Lubba inya n̄enje k̄ə toje lo-kiyê t̄ə jide t̄ə karə ű-t̄juje kə ddaka. ² A n̄en k̄ə daw duju ji dəwje t̄ə k̄ə dinya n̄enje jide t̄ə, to ta karə ű-toje gatə gatə. ³ K̄ə kəjə t̄ə ləm, bbo sese wase njê-gangəje sariya k̄ə nangê n̄ənn bba ə-ndikije ta gangə sariya d̄ɔm t̄ə kara j̄kəm ang. Əman kara m-gangə sariya d̄ɔm t̄ə ang t̄ə. ⁴ Kəjə ləm j̄kəm mba marə n̄en k̄ara ang. A m-ddee to dəw k̄ə gatə gatə mba yeenn ang. Nje-gangə sariya d̄ɔm t̄ə to *Əbbə-dəwje*. ⁵ Yeenn a, ə-gangəje sariya dɔ dəw t̄ə kete bba karə ndɔê asə ang. N-ngi-nanje ndɔ təl lə *Əbbə-dəwje*. Ne â n̄a tee kə n̄en k̄ə iya rɔê lo ndul t̄ə kə ddaka ngaā n̄a t̄ju kəjəje k̄ə mə dəwje t̄ə kə ddaka. Baann bba dəw k̄ara k̄ara a kinga piti k̄ə asə kəm kula laa ji Lubba t̄ə.

⁶ Ngakɔn'mje, mba tar ləse â munn n̄en n̄en-kɔju-marê d̄ɔm t̄ə kə dɔ Apolos t̄ə, ta karə ə-gərəje n̄en gəl *kɔn-tar* n̄ənn: «N̄en k̄ə ű-dda makətuɾu t̄ə njaa maji ta nayn d̄ɛ t̄ə». Baann bba karə dəw k̄ara horose t̄ə unda gue ngaā unn go marə dəw mbətə n̄en marê ang. ⁷ Ddi â t̄ju to ə-to dəw k̄ə dang wa? N̄en t̄yn k̄ə ee n̄en to Lubba â ari ang wa? Yeenn a, mba ddi bba aw unda n̄en gui tokə Lubba â ari ang wa? ⁸ A k̄ə ingaje n̄en t̄yn asəse mban le! A k̄ə ə-toje to njê-n̄en-kingaje mban le! A k̄ə aw ɔnje mbay mban, a jeje j̄ɔn mbay ang le! Bbo le to ɔnje mbay le tokə t̄kɔɔ a, jeje kara ja kɔn kə se mbay t̄ɔ! ⁹ Mba k̄ə kəm'm t̄ə, Lubba undaje jee *njê-kaw-kulaje* to dəwje k̄ə guku, n-toje tokə lə dəwje k̄ə ű-gangə sariya-yo d̄ɔde t̄ə. Mba n-təlje to əkarə-koko k̄ə duninya t̄ə t̄yn, kəm *anjəje* t̄ə kə kəm dəwje t̄ə. ¹⁰ Jeje n-to mbəje ɔju dɔ *Kristə*, a sese ə-toje to njê-kəm-karɛje ddəw t̄ə lə *Kristə*. Jeje, jubba singa ang, a sese ubba-je singa. Dəwje aw ɔsuje gajise, a jeje dooje to n̄en ang. ¹¹ Ndərəng kar t̄ə n̄ənn, bbo aw ddaje, kunda aw ɔnje, kubbu aw goto r̄je t̄ə, dəwje aw ddajeje maji ang, jaw nja taar jəm jəm, ¹² jaw joo ndoo ddəw kula t̄ə k̄ə jaw dda kə jije njaa. Dəwje tajijeje, a n-bbar tar k̄ə maji d̄ɔde t̄ə, ű-ddaje kə je singa, a n-tɔ wurje, ¹³ ű-tujuje rije, a n-wul məde. Ndərəng bbasinən, kəm dəwje t̄ə, n-təl to yərəw k̄ə duninya t̄ə, n-təl to san-n̄en k̄ə dungu k̄ɔɔ.

Pɔl ndəjə ngannê

¹⁴ M-dda n̄enje n̄ənn makətuɾu t̄ə mba ndəjə n̄en se tokə lə ngannəm k̄ə m-ndikide, bbo m-dda mba kila n̄en rɔ-kul kəmse t̄ə ang. ¹⁵ Mba le eeje kə dəwje doro d̄ɔku k̄ə aw t̄juse ddəw lə *Kristə* njaa kara, b̄sese k̄ara baa. Əman â mujuse ddəw t̄ə lə *Jeju-Kristə* k̄ə mi-la mbər *Tar k̄ə Maji* laa marəse. ¹⁶ Yeenn bba, m-dujuse nya karə ə-ndajimje. ¹⁷ Mba yeenn bba mula n̄en Tim̄te marəse. Ņ-to ngonn k̄ə m-ndike, ngonn k̄ə to

gatə gatə ddəw kula t̄ə lə *Əbbə-dəwje*. Nā kole məse dɔ ddəw t̄ə k̄ə maw nja n̄ən go *Jeju-Kristə* t̄ə, tokə ye k̄ə maw t̄ju loje t̄ə t̄ɔyn k̄ə *Egilisije* t̄ə t̄ɔyn le. ¹⁸ Marə dəwje horose t̄ə ooje r̄ode bo mba dəjəje to m̄ā tee horose t̄ə ang. ¹⁹ *Əbbə-dəwje* ndiki a, m̄ā kaw r̄ose t̄ə mbɔr ang. M-tee a, m̄ā koo tarje ləde k̄ə daw paje ddəm m̄ā koo n̄ən k̄ə dasəje ta dda ddəm. ²⁰ Mba *kɔn-mbay lə Lubba* to tar k̄ə ta t̄ə ang, to singa-mɔngu. ²¹ Ddi ā əndikije wa? Ə-ndikije karə m-ddee r̄ose t̄ə k̄ə ndəy wase m-ddee k̄ə ndiki k̄ə k̄əjə k̄ə wul pee?

Tar n̄ən r̄-kul k̄ə Egilisi t̄ə k̄ə Kɔrəntə

5 Dəwje aw paje k̄ə lo t̄ɔyn nan kaya aw to horose t̄ə. Dəwje k̄ə gərəje Lubba ang kara ddaje n̄ən baann ang. Moo nan marə dəw taa d̄en̄ən lə b̄ɔŋje. ² Ngaā koo-r̄-bo uta d̄se. Ā kasəje ta karə n̄ēnn le j̄kuse ang wa? To tar ləse ta k̄ɔru dəw k̄ə dda n̄ēnn le horose t̄ə k̄ə ddang ang wa? ³ Əman k̄ə da-r̄ɔm m-goto horose t̄ə, a ddəw ndil t̄ə, mee horose t̄ə. M-gangə sariya dɔ dəw t̄ə k̄ə dda n̄ēnn le mban tokə n̄ən k̄ə mee horose t̄ə. ⁴ Ndɔ k̄ə uwaje dɔ naan a, ndilim a to k̄ə se k̄āra baa ngaā k̄ə ri *Əbbəjeje Jeju* k̄ə singa-mɔngu laa, ⁵ maji karə inyaje dəw k̄ə baann ji *Satan* t̄ə arəje da-r̄ɔŋ t̄ju, a ta ndile inga kaji ndɔ t̄ə lə *Əbbə-dəwje*. ⁶ K̄ɔsu gaji r̄ ləse le maji ang. Ə-gərəje to *wum* k̄ə ten baa dda arə nduju k̄ə n̄-b̄kɔlɔ in ang wa? ⁷ Maji karə arəje *wum* k̄ə ləw k̄ə to horose t̄ə goto k̄ə ddang ta ə-ddeeje maji. Yeenn bba a ddeeje tokə lə nduju k̄ə n̄-b̄kɔlɔ tokə siki k̄ə *wum* ang. T̄kɔrɔ njaa ə-ddeeje to nduju k̄ə n̄-b̄kɔlɔ tokə siki mban, mba *Kristə* to ngonn batə *Pakə* ləje k̄ə dunn darə to *n̄ən-polo* mban. ⁸ Maji karə n-ddaje kusu *Pakə* le k̄ə mapa k̄ə n̄-dda k̄ə *wum* k̄ə ləw ang. Mba to *wum* majang, *wum* yərəw. A n-ddaje kusu *Pakə* le k̄ə mapa k̄ə *wum* goto t̄ə ddəw n̄ən t̄ə k̄ə t̄kɔrɔ ddəm ddəw n̄ən t̄ə k̄ə yərəw ɔru ang ddəm.

⁹ M-dda marə makəturə t̄ə marəse m-pa nan: «Ə-ddaje m̄ə-k̄āra k̄ə nj̄ə-kayaje ang.» ¹⁰ Dəwje t̄ɔyn k̄ə dɔ nangə t̄ə n̄ənn k̄ə toje to nj̄ə-kayaje ā maw pa tar le mbade ang ddəm nj̄ə k̄ə aw undaje k̄əm-nda wase nj̄ə-bbokoje k̄ə nj̄ə-poloje k̄ərje ang ddəm. Bbo tokə baann a, a to maji karə ɔruje r̄ose r̄ dəwje t̄ə k̄ə nangə n̄ənn. ¹¹ Baann ang. M-dda makəturə le marəse karə ta bbo marə dəw oo r̄ɔŋ to ngokɔnje ddəw m̄ə-kunn t̄ə mban bba aw dda kaya, aw unda k̄əm-nda, aw polo k̄ɔr, aw nanən k̄ə dəw, ddee to bbərə lə koto, ddee to nje-bboko a, maji karə n̄ən kara usaje saa ang.

¹²⁻¹³ Dəwje k̄ə toje to nj̄ə-m̄ə-kunnje ang le to tar ləm ta gangə sariya d̄de t̄ə wa? Dede le Lubba ā a gangə sariya d̄de t̄ə. A maji karə ə-gangəje sariya dɔ dəwje t̄ə k̄ə lo mbɔn-naan t̄ə ləse tokə makəturə lə Lubba pa. Makəturə le pa nan: «ɔruje dəw k̄ə maji ang horose t̄ə k̄ə ddang.»

Tar gangəje sariya lə nj̄ə-m̄ə-kunnje horo naan t̄ə

6 Bbo marə dəw horose t̄ə inga tar k̄ə ngokɔŋ a, ninya nj̄ə-m̄ə-kunnje, a dəwje k̄ə gərəje Lubba ang ā narə gangə sariya laa wa? ² Ə-gərəje to nj̄ə-m̄ə-kunnje a gangəje sariya dɔ dəwje t̄ə k̄ə duninya t̄ə n̄ənn ang wa? Bbo sese ā, ā gangəje sariya dɔ dəwje t̄ə k̄ə duninya t̄ə n̄ənn a, asəje ta gangə sariya ngann tarje k̄ə ture goto t̄ə ang wa? ³ Ə-gərəje to ja gangəje sariya dɔ *anjəje* t̄ə ang wa? Yeenn a, tar gangə sariya ngann tarje k̄ə horose t̄ə a nyase wa? ⁴ Bbo tarje k̄ə tokə baann to horose t̄ə a, dəwje k̄ə *Egilisi* oode to n̄ən ang ā unnjede to nj̄ə-gangəje sariyaje ləse mba ddi wa? ⁵ M-pa baann karə r̄-kul ddase. Marə dəw k̄ə nje-kəm-karə k̄ə a gangə sariya horo ngakɔŋje t̄ə njaa goto wa? ⁶ Marə *dəw lə Kristə* aw k̄ə ngokɔŋ n̄ɔn sariya t̄ə lə dəwje k̄ə ddaka le to n̄ən k̄ə maji wa? ⁷ K̄ə t̄kɔrɔ, osoje mban, mba aw səkəje naan. Mba ddi bba bbo dəw dda n̄ən k̄ə to k̄ə d̄ɔɔl̄ə ang k̄ə se a, arəje nayn d̄se t̄ə ang wa? Mba ddi bba dəw ndiki ta taa n̄ən ləse k̄ə singa a, inyaje ar̄je ang wa? ⁸ Sese njaa aw ddaje n̄ən k̄ə to gatə gatə ang ngaā aw bbokoje nj̄ə-marəseje, ngaā nj̄ə-marəseje le toje to ngakɔŋse.

Maji karə nje-m̄ə-kunn mbətə n̄ən k̄ə maji ang

⁹ Ə-gərəje ang wa? Dəwje k̄ə toje gatə gatə ang, lo ləde goto *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba*. Ərəje r̄ose ang! Nj̄ə-kayaje wase nj̄ə-poloje k̄ərje, nj̄ə-ddaje lo-to-majang wase dingawje k̄ə aw toje k̄ə dingaw marədeje, ¹⁰ nj̄ə-bbokoje, nj̄ə-kundaje k̄əm-nda, nj̄ə k̄ə toje to bbərəje lə koto, nj̄ə-nanənje, nj̄ə-kuwa n̄ən lə ngamarəde k̄ə singa, lo ləde to *Bbe-kɔn t̄ə lə Lubba* ang. ¹¹ Marə dəwje horose t̄ə toje tokə baann ləw. A Lubba tokose, *nundase dang*. Narə ə-ddeeje to dəwje k̄ə gatə gatə k̄ə ri *Əbbəjeje Jeju-Kristə* ddəw t̄ə lə *Ndil-m̄ə-nda*.

¹² Marə dəwje paje nan: «Ddəw ɔru arəm karə m-dda n̄ən t̄ɔyn.» T̄kɔrɔ njaa, a n̄enje t̄ɔyn maji to maji d̄ɔr ang. «Ddəw ɔru arəm karə m-dda n̄ən t̄ɔyn.» A əman, m̄ā t̄əl to bbərə lə marə n̄ən k̄āra ang. ¹³ Ə-paje nan: «N̄ən-kusa to mba m̄ə dəw ngaā m̄ə dəw to mba n̄ən-kusa.» T̄kɔrɔ njaa, a Lubba a tujude joo k̄əm. A da-r̄ dəw to mba kaya ang. Da-r̄ dəw to mba *Əbbə-dəwje* ngaā *Əbbə-dəwje* to mba da-r̄ dəw. ¹⁴ Lubba k̄ə ndol *Əbbə-dəwje* k̄ə oy le, a ndolje ddəw singa-mɔngu t̄ə laa t̄ə. ¹⁵ Ə-gərəje to da-r̄ose to barkəm-r̄ *Kristə* ang wa? M̄ā kunn barkəm-r̄ *Kristə* karə t̄əl to barkəm-r̄ d̄en̄ən nje-kaya wa? Baann ang! ¹⁶ Ə-gərəje to dəw k̄ə mbɔn naan k̄ə d̄en̄ən nje-kaya, da-r̄ode joo k̄əm ddee k̄āra baa ang wa? Mba Makəturə lə Lubba pa nan: «Dede joo k̄əm d̄ā ddeeje to da-r̄ k̄ə k̄āra baa ngaa.» ¹⁷ A dəw k̄ə dda m̄ə-k̄āra k̄ə *Əbbə-dəwje*, ne, de saa n̄-ddeeje to ndil k̄ə k̄āra baa. ¹⁸ Aynje kaya. Kəsə n̄enje k̄ə maji ang t̄ɔyn k̄ə dəw aw dda to ddaka bbo to da-r̄ɔŋ t̄ə

ang. A dāw kâ dda kaya, dda maji ang kâ da-rōê ne njaa. ¹⁹ Wase ə-gərəje ang wa? Da-rōse to kəy-to *Ndil-mə-nda* kâ to rōse t̄. *Ndil-mə-nda* kâ in r̄ Lubba t̄. Da-rōse to lāse njaa ang. ²⁰ Lubba uka dōse kâ gatā kâ ngəng nya. Yeenn a, unnje da-rōse le ɔsuje n̄n gajj Lubba.

Tar taa-naan lə den̄n de kə dingaw

7 Bbasinen mâ kila tar t̄ lāse kâ ulaje n̄n kâ makə-turu arəmje le. Bbo dingaw taa den̄n ang a, to n̄n kâ maji. ² A ta karə dāw ngəm rōê ddāw kaya t̄, maji karə dingawje kâra kâra t̄yn taaje den̄n ngaâ den̄nje kâra kâra t̄yn taaje ngaw. ³ Maji karə dingaw arə den̄n laa n̄n kâ to tar laa ta karê. Ngaâ maji karə den̄n kara arə ngawêje n̄n kâ to tar laa ta karê. ⁴ Den̄n njaa ɔn d̄ rōê ang, dingaw â ɔn d̄ r̄ den̄n. Ddāw kâra baa, dingaw njaa ɔn d̄ rōê ang, den̄n â ɔn d̄ r̄ dingaw. ⁵ Maji karə ɔkuje naan rōse ang. Bbo ooje ta naan mba marə kar ta duju Lubba a, goe t̄, ə-təlje r̄ naan t̄ nan *Satan* a kin nanse, mba â gərəje ta t̄ bbo kâ da-rōse t̄ ang. ⁶ Yeenn to ddāw â maw t̄juse bbo to ndu â munn dōse t̄ ang. ⁷ M-ndiki karə dāwje t̄yn toje tokə əman. A dāwje kâra kâra t̄yn ingaje gusu dang dang ji Lubba t̄. Narə marə dāwje gusu kâ be, a narə marêje gusu kâ be.

⁸ M-pa marə dingawje kâ taaje den̄n ang bbay wase den̄nje kâ taaje ngaw ang bbay kâ den̄n-ndubbaje karə n̄-naynje baann tokə əman. ⁹ Bbo dasəje ta t̄ bbo kâ da-r̄ t̄ ang a, maji karə n̄-taaje den̄n wase n̄-taaje ngaw. Yeenn maji uta karə bbo kâ da-r̄ t̄ ɔnde to pu-ru.

¹⁰ M-pa marə dāwje kâ taaje den̄n wase taaje ngaw (to əman â m-pa ang, to *əbbə-dāwje* â unn ndu nan): Maji karə den̄n mbətə ngawêje ang. ¹¹ Bbo n̄-mbətə ngawêje a, maji karə n̄-taa ngaw ang, baann ang a, to tar laa ta təl r̄ ngawêje t̄. Maji karə dingaw mbətə den̄n laa ang. ¹² Ənga kəseje, bbo marə ngokɔnje taa den̄n kâ to nje-mə-kunn ang ngaâ den̄n le ndiki ta nayn saa a, maji karə n̄-tubbê ang. Yeenn to *əbbə-dāwje* â pa ang, əman njaa m-pa. ¹³ Ddāw kâra baa, bbo den̄n kâ to nje-mə-kunn taa dingaw kâ to nje-mə-kunn ang ngaâ dingaw le ndiki ta nayn saa a, maji karə n̄-mbətə ang. ¹⁴ Mba dingaw kâ to nje-mə-kunn ang le a ddee maji kəm Lubba t̄ ddāw t̄ lə den̄n laa le ngaâ den̄n kâ to nje-mə-kunn ang le a ddee maji kəm Lubba t̄ ddāw t̄ lə ngokɔnje kâ nje-mə-kunn le. Bbo baann ang a, ngannse a majije kəm Lubba t̄ ang, a kâ t̄k̄r̄ t̄, ngannje le majije kəmê t̄ njaa. ¹⁵ Bbo dāw kâ to nje-mə-kunn ang ndiki ta mbətə den̄n laa wase ngawêje kâ to nje-mə-kunn a, tar goto. Mba lo t̄ənn, marə n̄n kâ t̄ê naan t̄ kə ngokɔnje kâ dingaw wase ngokɔnje kâ den̄n le goto. Lubba bbarje karə jisi kə mə-wul-l̄m. ¹⁶ Əi den̄n kâ oo məi t̄, ə-gərə tokə

baänn bba â kaji ngawije wa? Wase əi dingaw kâ oo məi t̄, ə-gərə tokə baänn bba â kaji den̄n ləi wa?

Ddāw kisi lə njê-mə-kunnje

¹⁷ Tar kâ ta kila d̄ marê t̄ â n̄ənn. Maji karə dāw kâra kâra nayn kâ kisi laa kâ *əbbə-dāwje* arê karə nisi n̄n, kisi kâ nisi n̄n kete bba Lubba bbarê le. Yeenn to ndu kâ munn marə *Egilisije* t̄yn. ¹⁸ Bbo dāw uja ganja kete bba Lubba bbarê a, maji karə n̄-nayn baann. Bbo Lubba bbar dāw kâ uja ganja ang a, maji karə narə du-jê ganja ang. ¹⁹ *Kuja ganja* wase kuja ganja ang dda marə n̄n kâra ang. Ngəm nduje lə Lubba â to n̄n kâ ngəng. ²⁰ Maji karə dāw kâra kâra nayn kisi t̄ laa kâ nisi n̄n kete bba Lubba bbarê. ²¹ Ə-nayn to bbərə bbay bba Lubba bbari wa? Əjə tar ang. Â bbo inga ddāw ta tee k̄ bbərə t̄ le a, ə-tee. ²² Mba dāw kâ to bbərə bba *əbbə-dāwje* bbarê ddee to dāw lə *əbbə-dāwje* kâ tee k̄ bbərə t̄. Ddāw kâra baa, dāw kâ to bbərə ang bba *əbbə-dāwje* bbarê ddee to bbərə lə *Kristə*. ²³ Lubba uka dōse kâ gatā kâ ngəng nya. Maji karə ə-ddeeje to bbərəje lə dāwje ang. ²⁴ Ngakɔn'mje, maji karə n̄n n̄n kara isi ɔn Lubba t̄ kə kisi laa kâ nisi n̄n kete bba Lubba bbarê.

Tar lə dāwje kâ taaje den̄n ang wase taaje ngaw ang bbay

²⁵ Den̄nje kâ gərəje ngaw ang kə dingawje kâ gərəje den̄n ang, *əbbə-dāwje* arəm ndu mbade ang. Tar kâ məm t̄ njaa maw pa n̄ənn, əman kâ ddāw maji t̄ kâ *əbbə-dāwje* dda səm, dāwje a kasəje ta kundaje məde d̄m t̄. ²⁶ Kâ kəjə t̄ ləm, maji taa den̄n ang ddəm taa ngaw ang ddəm maji ta nayn baann mba lo ngəng nya. ²⁷ Ə-taa den̄n wa? Maji karə ə-sangə ddāw ta mbətə ang. Ə-taa den̄n ang wa? Maji karə ə-sangə ddāw ta taa den̄n ang. ²⁸ Â bbo ə-taa den̄n a, yeenn to *majang* â ə-dda ang. Bbo den̄n kâ gərə ngaw ang bbay taa ngaw a, yeenn to *majang* â n̄-dda ang. A n̄n a ngəng kə dāwje kâ taaje den̄n ddəm njê kâ taaje ngaw ddəm. M-ndiki ta karə n̄ənn le ingase ang. ²⁹ Ngakɔn'mje, m-pa marəse: Nd̄ nayn banya ang ngaa. Unn kute bbokənən, maji karə dingawje kâ taaje den̄n isije tokə n̄-taaje den̄n ang. ³⁰ Maji karə dāwje kâ aw ɔnje isije tokə dāwje kâ aw ɔnje ang. Maji karə njê kâ aw ddaje r̄-nəəl, isije tokə dāwje kâ aw ddaje r̄-nəəl ang. Maji karə dāwje kâ ndokoje n̄nje isije tokə dāwje kâ n̄nje ləde goto. ³¹ Maji karə dāwje kâ aw ubbaje maji n̄nje kâ nangə n̄ənn isije tokə dāwje kâ aw ubbaje maji n̄nje le ang, mba nangə kâ jaw joo-je n̄ənn a nday.

³² M-ndiki karə əjəje tar ang. Dāw kâ taa den̄n ang wase taa ngaw ang unda kəjə laa kə d̄ kula t̄ lə *əbbə-dāwje*. Naw sangə ddāw ta nəəl kəm *əbbə-dāwje* t̄. ³³ A dingaw kâ taa den̄n aw unda kəjə laa kə d̄

nên tã kã duninya tã. Naw sangã ddaw ta nãel kãm denên tã laa. ³⁴ Yeenn a, kãjã laa to joo. Ddaw kãra baa, denên kã taa ngaw ang kã ngonn mandã, dundaje kãjã lãde kã dõ kula tã læ *ðbbã-dawje*. Baann bba dã ngãm-je rãde kã kãjã lãde karã maji tãyn. Denên kã taa ngaw unda kãjã laa kã dõ nãnje tã kã duninya tã. Naw sangã ddaw ta nãel kãm ngawêje tã.

³⁵ M-pa tar nãenn marãse mba kisi maji læse bbo to buwa â muru karã osoje tã ang. A m-ndiki ta karã nãn kã maji â ta ã-ddaje ngaã karã ã-naynje ddaw kula tã læ *ðbbã-dawje* kã kãjã kã kãra baa.

³⁶ Bbo ngonn kã dingaw kã maal nje-mãrw laa uta dõê ngaã nãjã to nã kin dda nãn kã maji ang saa, a bbo ñ-ndiki ta tãê a, maji karã ñ-taaje naan. Yeenn to *majang* â ñ-ddaje ang. ³⁷ A ngonn kã dingaw le, bbo ne njaa ñ-gõl mãê tã ta kinya ddaw ta denên le ddãm ta mbõn saa naan ddãm a, yeenn ñ-dda maji. Bbo daw uwê kã singa ang ngaã nasã ta tã bbo kã da-rãê tã a, taa denên laa ang le to nãn kã maji. ³⁸ Yeenn a, ngonn kã dingaw kã taa nje-mãrw laa dda maji, a ne kã ñ-taa nje-mãrw laa ang kara ñ-dda maji nya uta bbay. ³⁹ Bbo denên taa ngaw mban a, maji karã ñ-nayn kã ngawêje ndãrãng ndõ yo læ ngawêje le. Bbo ngawêje le oy a, ddaw çru arê ta karã ñ-tãl ñ-taa ngaw kã mãê ndiki. A maji karã daw kã nje-mã-kunn bba ñ-tãê. ⁴⁰ A kã kãjã tã læm, bbo ñ-taa ngaw ang a, nã kisi kã rã-nãel nya uta. Æman njaa kara mãjã to *Ndil læ Lubba* to rãm tã tã.

Daje kã darã kãrje to nãn-polo

8 Bbasinen nãenn, jooje nãn kã çju dõ daje kã darã kãrje to *nãn-polo*. Tãkãrw, jeje tãyn n-gãrãje nãn. Nãn-gãrã dda arã daw oo rãê bo, a ndiki dda arã mbõn-naan læ njê-mã-kunnje inga singa. ² Daw kã ãjã to ñ-gãrã nãn, ñ-nayn ñ-gãrã nãn tãyn ang bbay. ³ Â bbo daw ndiki Lubba a, Lubba a gãre. ⁴ Yeenn a, ja kasãje ta kusa daje kã ñ-polo nãn kãrje wa? N-gãrãje kã mãjê to kãr goto dõ nangã tã ngaã Lubba kãra baa bbo marã lubba dang to ang. ⁵ Tãkãrw njaa, marã dawje aw pajã nan lubbaje toje mã dara tã ddãm dõ nangã tã ddãm. Yeenn to nãn kã tãkãrw njaa. Kã kãmde tã, lubbaje kã ãbbã-dawjeje banyaje. ⁶ A ãngaje, Lubba to kãra baa, Lubba kã bõ kã dda nãnje tãyn arã jisije kã tãbbã mba tar laa. Ngaã *ðbbã-dawje* kãra baa. To *Jeju-Kristã* kã dda nãnje tãyn arã jisije kã tãbbã ddaw tã laa. ⁷ A dawje tãyn â gãrãje nãn nãenn ang. Marã dawje unje go kãrje kete bba inyaje gode bbasinen nãenn bbay, yeenn â bbo daw dusaje daje kã darã to *nãn-polo* a, dãjãje to daje le to nãn kã darã kãrje njaa tãkãrw. Nãenn le dda arã kãjã lãde kã sangã ang çkude. ⁸ Nãn-kusa â a dda karã n-ddeeje ngõsi kã Lubba ang. Bbo jusaje ang a, marã nãn kãra kã jinyaje jarã oso kãrã go to ngaã bbo jusaje a, marã nãn kãra kã jilaje dõ marê tã goto. ⁹ Aaje kã mãjê nan â karãje nãn kã aw ddaje kã

mã-ndiki læse njaa le dda arã dawje kã sangãje ang bbay osoje. ¹⁰ Mba bbo ãi kã ã-gãrã tar kã tãkãrw isi mã kãy-polo kãr tã aw usa nãn kãm daw tã kã sangã ang bbay a, kãjã læ daw le a kaw saa karã nusa dãje kã ñ-polo nãn kãrje ang wa? ¹¹ Yeenn a, daw kã sangã ang bbay, ne kã ñ-to ngokõnje kã *Kristã* oy mba tar laa le, nã kunn ddaw kã maji ang çju dõ nãn-gãrã læi le. ¹² Bbo aw ddaje maji ang kã baann kã ngakõnseje ngaã aw tujuje kãjã lãde kã sangã ang bbay le a, to *Kristã* njaa aw ddaje *majang* ta mbãte nãn. ¹³ Mba yeenn bba, bbo nãn-kusa asã ta dda karã ngokõn'm oso mã nãn tã kã maji ang a, mã kõn taal-da ndõ kãra ang nan karã ngokõn'm in oso mã majang tã.

Põl to nje-kaw-kula kã maji

9 Masã dda ta nãn kã mãm ndiki ang wa? M-to *nje-kaw-kula* ang wa? Moo ãbbãjeje *Jeju* ang wa? Sese â ã-toje to kandã kula kã m-dda kõn gõl *ðbbã-dawje* tã le ang wa? ² Bbo marã dawje oomje to *nje-kaw-kula* ang kara, kã kãmse tã, m-to *nje-kaw-kula* læse, mba ã-toje to ãndaji kula læm kã m-dda kõn gõl *ðbbã-dawje* tã.

³ Naji læm kã mã kãru kõn dawje tã kã undaje tar dãm tã â nãenn: ⁴ Jasã ta kusa nãn, ta kay nãn ang wa? ⁵ Jee kã ddaw ta ddee kã marã ngokõnje kã denên to denên læje tokã kasã *njê-kaw-kulaje* kã ngakõn *ðbbã-dawje* kã Piyer daw ddajeenn ang wa? ⁶ Wase to tar læje, ãman kã Barnabas joo baa ta dda kula bba ta kinga nãn nãn-kusa tãje wa? ⁷ Ndõ kãra daw andã mbamba tã a, narã laa njaa uka nãn rãê wa? Nãn bba ndõ *binyã* a, usa kandã ang wa? Wase nãn bba uul nãn a, ay mba nãn-kuul le ang wa?

⁸ Nãn-ddaje læ dawje â mar dõ tã bba maw pa nãn tar nãenn ang. *Ndu* læ *Mõyijã* kara pa tokã baann tã. ⁹ Mba, Makãturu-Ndu tã læ *Mõyijã* ñ-dda tã nan: «Mangã kã aw dda kula ndõ kuja ko-ndõ tã, dang bba çkê ddaw karã nusa ko-ndõ le ang.» [†] Tar læ mangãje â uwa wur Lubba nya wa? ¹⁰ Wase jeje â naw pa tar nãenn çju dõje ang wa? Tãkãrw, ñ-dda nãnje nãenn makãturu tã çju dõje. Mba nje-ndõ aw ngãbbã ta kinga nãn go kula tã kã ñ-dda ngaã daw kã aw uja ko-ta-kõsu aw unda mãê ta kinga marã ko le to dõ jia tã. ¹¹ N-dubbu nãnje kã maji kã to læ *Ndil* mãse tã. Yeenn bba bbo jinga dãbbã nãn-kingaje læse kã nangã nãenn to kuka læje a, to nãn kã a kãru singase nya wa? ¹² Bbo marã dawje asãje ta duju nãn jise tã a, jeje jasã ta duju nãn jise tã utade ang wa?

A jeje n-dda tokã baann ang. N-tõ wurje nãn tã tãyn, mba n-ndiki ta dda marã nãn kutu nãn ddaw *Tar kã Maji* læ *Kristã* ang. ¹³ Æ-gãrãje kã mãjê to dawje kã aw ddaje kula mã *kãy-polo Lubba* tã ingaje nãn-kusa læde ddaw kula tãenn le njaa. Dede kã daw darãje *nãn-polo*

† *Dãteronõm* 25:4

Lubba dɔ *bann* t̄, dingaje d̄bb̄ n̄n k̄ daw poloje n̄n Lubba le to n̄n-kusa l̄de. ¹⁴ D̄d̄w k̄ara baa, *Əb-b̄-d̄awje* unn ndu tok̄a baann t̄. N̄-pa nan, d̄awje k̄ aw ilaje mb̄r *Tar k̄ Maji* a kisije k̄ maj̄ d̄d̄we t̄.

¹⁵ A ɛman, mas̄a dujuse n̄n njaa, a m-dda baann ang. M-dda mak̄aturu n̄ann mba duju n̄n n̄n le ang. Koy l̄m maji uta kar̄a m-duju n̄n jise t̄. Yeenn to n̄n k̄ maw m̄su n̄n gajim ngā d̄w k̄ as̄a ta k̄ru n̄enn le k̄ ddang goto. ¹⁶ A ɛman, kila mb̄r *Tar k̄ Maji* to n̄n-k̄su n̄n gajim ang. Mba to kula k̄ dar̄m k̄ singa ta kar̄a m-dda, yeenn a bbo mila mb̄r *Tar k̄ Maji* le ang a, a to ndoo nya kar̄m. ¹⁷ Bbo ɛman njaa m-dda kula le k̄ d̄m baa a, as̄a kar̄a minga kuka l̄m. A to kula k̄ dar̄m k̄ singa ar̄a maw dda to kula k̄ dinya to kinya jim t̄. ¹⁸ Kuka l̄m to ddi wa? Kuka l̄m to kar̄a mila mb̄r *Tar k̄ Maji* le baa bbo m-duju kuka k̄ to ta kar̄a minga goe t̄ ang.

¹⁹ T̄k̄r̄, d̄w k̄ara as̄a ta kuwam k̄ singa kar̄a m-dda mar̄a n̄n ang. M-to bb̄r̄ l̄ d̄w k̄ara ang, a ɛman njaa m-ndiki ta dda r̄m to bb̄r̄ l̄se t̄yn, mba kinga n̄n d̄awje tok̄a banya kar̄a *Krist̄a*. ²⁰ Bbo misi k̄ *Jiipije* a, m-dda n̄n tok̄a l̄ *Jiipije*, mba kinga n̄n de. Bbo misi k̄ d̄awje k̄ aw bb̄l̄je *ndu* l̄ *M̄yij̄a* a, m-dda n̄n k̄ turu *Ndu*, mba kinga n̄n de. To d̄w bba uwam k̄ singa ang. ²¹ D̄d̄w k̄ara baa, bbo misi k̄ d̄awje k̄ ḡr̄je *Ndu* l̄ *M̄yij̄a* ang a, m-dda tok̄a d̄w k̄ ḡr̄ *Ndu* le ang t̄, mba kinga n̄n de. T̄k̄r̄ m-ḡr̄ *ndu* l̄ Lubba, mba maw dda n̄n k̄ turu *nduKrist̄a*. ²² Bbo misi k̄ d̄awje k̄ m̄-kunn l̄de sanḡa ang a, m-dda tok̄a d̄w k̄ m̄-kunn laa sanḡa ang, mba kinga n̄n de. M-dda r̄m tok̄a l̄ d̄awje t̄yn mar̄a d̄awje t̄yn kar̄a bbo dd̄w to a, mar̄je k̄ara k̄ara inga-je kaj̄i. ²³ Maw dda n̄njeenn t̄yn d̄ *Tar k̄ Maji*, mba kinga n̄n n̄n k̄ maji k̄ a ddee d̄d̄we t̄.

²⁴ Ə-ḡr̄je k̄ maj̄ to, horo d̄awje t̄ t̄yn k̄ aw ayn-je nḡru nat̄a mba kuta n̄n naan, d̄w k̄ara baa â a kinga kuka. Yeenn a, aynje nḡru k̄ gusu k̄ â kingaje n̄n kuka. ²⁵ D̄awje t̄yn k̄ aw ḡl̄je r̄de mba kayn nḡru aw sanḡje r̄de mar̄a n̄nje t̄ nya. Daw ddaje baann, mba kinga n̄n kuka k̄ a tuju mar̄a nd̄. A jeje jaw ddaje tok̄a baann, mba kinga n̄n kuka k̄ a tuju ang nd̄ k̄ara ang. ²⁶ Yeenn bba maw mayn nḡru baa njaa baann ang. M-to tok̄a nje-kunda kutu-b̄n k̄ aa d̄w k̄ maj̄ bba und̄ bbo unda l̄l baa ang. ²⁷ M-dda singa nya k̄ r̄m njaa, mba k̄n d̄ r̄m le. Baann ang a, ɛman nje-kila mb̄r tar kar̄a k̄s̄a d̄awje le njaa d̄a k̄rum k̄ guku.

N̄n k̄ inga ngann *Ijaraȳlje* t̄l to n̄n-k̄ju-mar̄ê

10 Ngak̄n'mje, m-ndiki kole m̄se d̄ n̄n t̄ k̄ inga kajejedede d̄ nd̄ t̄ l̄ *M̄yij̄a*. Dede t̄yn njaa mum k̄ru n̄nde ngā dede t̄yn n̄-ganḡje ba-kat̄a. ² Kajejedede le t̄yn ingaje *bat̄em* m̄a mum t̄

dd̄am m̄a ba-kat̄a t̄ dd̄am dd̄w m̄a-k̄ara t̄ k̄ n̄-dda-je k̄ *M̄yij̄a*. ³ Dede t̄yn d̄nje muru Ndil k̄ k̄ara baa, ⁴ ngā dayje maann Ndil k̄ k̄ara baa. Mba dayje maann k̄ tee m̄a ɛr Ndil t̄ k̄ aw nja gode t̄. Ər le to *Krist̄a*. ⁵ A nya l̄de majije k̄m Lubba t̄ ang. Mba yeenn bba, doyje n̄n m̄a k̄r t̄.

⁶ N̄njeenn le ingade kar̄a t̄l to n̄n-k̄ju-mar̄ê horoje t̄. Baann bba n̄nje k̄ maji ang k̄ kajejedede ddaje l̄w le ja ddaje bboe ang. ⁷ Maji kar̄a ə-poloje k̄r tok̄a mar̄je horode t̄ ddaje le ang. D̄d̄w k̄ara baa tok̄a Mak̄aturu l̄ Lubba pa nan: «D̄awje isije nanḡ mba kusa n̄n, mba kay n̄n. Goe t̄ a, dinje tar mba ndam.» ⁸ Maji kar̄a n-dda lo-to-majang tok̄a mar̄a kajejedede ddaje le ang, mba nd̄ k̄ara baa njaa d̄awje dor̄o d̄joo gire mota oyje. ⁹ Maji kar̄a n-nanje *Krist̄a* tok̄a mar̄a kajejedede n̄n̄je le ang, mba lije t̄nde t̄lde. ¹⁰ Maji kar̄a n-nyuruje tok̄a mar̄a kajejedede nyuruje le ang, mba anj̄ k̄ nje-ras̄a d̄awje ras̄ade.

¹¹ N̄njeenn ingaje kajejedede kar̄a ddee to n̄n-k̄ju-mar̄ê. N̄-dda tar̄ê mak̄aturu t̄ ta nd̄j̄ n̄n jeje k̄ n-ddee nḡsi k̄ d̄d̄tu nd̄. ¹² Yeenn a, maji kar̄a d̄w k̄ oo to nar taar a, aa r̄ê, mba n̄a kin koso. ¹³ N̄n-nanje k̄ nanse to n̄nje k̄ aw ingaje d̄awje. Lubba to gat̄a gat̄a, n̄a kinya dd̄w kar̄a n̄n nanse uta singase ang. Bbo n̄n-nan to a, n̄a kar̄ase singa kar̄a uwaje ar̄a nḡang ngā n̄a kar̄ase dd̄w kar̄a ə-teeje m̄e t̄ k̄ ddang.

Maji kar̄a d̄awje k̄ K̄rent̄a awje kusu polo k̄r t̄ ang

¹⁴ Mba yeenn bba, ngak̄n'mje k̄ m-ndikise nya, to maji kar̄a ə-nḡmje r̄se dd̄w polo k̄r t̄. ¹⁵ Maw pa tar mar̄ase tok̄a d̄awje k̄ toje to n̄j̄-k̄m-kar̄je. Sese njaa aaje m̄a tar k̄ maw pa mar̄ase le ooje. ¹⁶ Jaw jar̄-je wooyo Lubba mba ɛngo-nar̄e k̄ jaw ddaje n̄n m̄-k̄ara. Yeenn to m̄-k̄ara â jaw ddaje dd̄w m̄s̄a *Krist̄a* t̄ ang wa? Mapa k̄ jaw t̄t̄aje jusaje to m̄-k̄ara â jaw ddaje k̄ da-r̄ *Krist̄a* ang wa?

¹⁷ Mapa k̄ k̄ara baa t̄ju to jeje t̄yn da-r̄je k̄ara baa, mba jeje t̄yn â jusaje mapa k̄ k̄ara baa le. ¹⁸ Ooje ngann *Ijaraȳlje*: Nj̄ê k̄ usaje da k̄ n̄-polo n̄n Lubba d̄ *bann* t̄ ddaje m̄-k̄ara k̄ Lubba. ¹⁹ Yeenn m̄a ta pa nan ddi wa? Da k̄ n̄-polo n̄n k̄r to mar̄a n̄n wase k̄r to mar̄a n̄n wa? ²⁰ Baann ang. M̄a ta pa nan, n̄nje k̄ n̄-polo n̄n k̄rje le, n̄-polo n̄n *ndilje k̄ maji ang* bbo n̄-polo n̄n Lubba ang. Mba yeenn bba, m-ndiki kar̄a ə-ddaje m̄-k̄ara k̄ *ndilje k̄ maji ang* ang. ²¹ As̄-je ta kay n̄n m̄a ɛngo-nar̄e t̄ l̄ *Əbb̄-d̄awje* dd̄am m̄a ɛngo-nar̄e t̄ le *ndilje k̄ maji ang* dd̄am ang. ²² Wase n-ndikije ta dda kar̄a *Əbb̄-d̄awje* dda nin wa? Əj̄je to jar̄je jut̄ê wa?

Maji ta dda nēn tōyn mba kōsu nēn gaji Lubba

²³ Marə dəwje paje nan: Ddəw ɔru arəm karə m-dda nēn tōyn. A nēn tōyn njaa maji to maji dɔɔ ang. Dəw ee kə ddəw ta dda nēn tōyn, a nēn tōyn njaa dda maji kə Egilisi ang. ²⁴ Maji karə dəw sangə kisi maji laa kə karə baa njaa ang. Maji karə n̄-sangə kisi maji lə nje-marə tō bba.

²⁵ Maji karə usaje nēn tōyn kə dəwje aw labbəje lo nēn-labbə tē bbo ə-dujuje tar dɔɔ tē mba kəjə ləse kə aw jɔkuse le ang, ²⁶ mba nangə kə nēn tōyn kə to tē toje to lə *əbbə-dəwje*. ²⁷ Bbo dəw kə to nje-mə-kunn ang bbarse kə nēn-kusa, ā bbo ə-ndikije tē ngaā awje mban a, maji karə usaje nēn tōyn kə narəse bbo ə-dujuje tar dɔɔ tē mba kəjə ləse kə aw jɔkuse le ang. ²⁸ Ā bbo marə dəw pa arəse nan: «Da kə darə ndilje kə maji ang to *nēn-polo* ā nəənn» a, maji karə usaje ang mba dəw kə pa tar arəse le ddəm mba kəjə laa kə a jɔkē ddəm. ²⁹ Maw pa tar nəənn mba kəjə lə dəw le kə a jɔkē bbo maw pa mba kəjə ləse ang.

A mba ddi bba kəjə lə dəw a gangə sariya dɔ nēn tē kə ddəw ɔru arəm karə m-dda wa? ³⁰ Bbo marə wooyo Lubba bba musa nēn a, dā tuju rim mba nēn kə marə wooyo Lubba mbəē le mba ddi wa? ³¹ Yeenn bba, bbo aw usaje nēn, aw ayje nēn wase nēn ddi bba aw ddaje kara, maji karə ə-ddaje nēn tōyn mba kōsu nēn gaji Lubba. ³² Maji karə ə-ddaje marə nēn kə a dda karə *Ji-ijije* wase Gerekeje wase *Egilisi* lə Lubba osoje ang. ³³ Mba yeenn bba, maw sangə ddəw ta ddee maji kəm dəwje tē tōyn, ddəw nēnje tē tōyn. Maw sangə kisi maji lə dəwje tokə banya, mba karə dingaje kaji bbo maw sangə kisi maji ləm njaa ang.

11 Maji karə ə-ndajimje tokə əman, maw ndaji *Kristə* le.

Ddəw kisi lə denēn de kə dingaw lo mbɔn-naan tē lə njē-mə-kunnje

² Mōsu gajise mba aw oleje məse dɔm tē kə ndɔ tōyn ddəm aw ngəmje nēnje kə m-tɔjuse kə ddəwe ddəm. ³ A m-ndiki karə ə-gərəje tar nəənn tɔ. Nje-kɔn dɔ dingaw ā to *Kristə*, nje-kɔn dɔ denēn to dingaw, a Lubba ā to nje-kɔn dɔ *Kristə*. ⁴ Bbo dingaw tɔ dɔɔ bba aw duju Lubba wase aw ila mbər tar kə ta Lubba tē a, yeenn to rɔ-kul ā nila kəm *Kristə* tē. ⁵ Ā bbo denēn tɔ dɔɔ ang bba aw duju Lubba wase aw ila mbər tar kə ta Lubba tē a, yeenn to rɔ-kul ā nila kəm ngawēje tē. N̄-to ddəw kāra baa kə denēn kə ngisa dɔɔ. ⁶ Bbo denēn tɔ dɔɔ ang a, maji karə narə n̄-ngisa dɔɔ. Ā bbo, to nēn-rɔ-kul karə denēn ngisa dɔɔ a, maji karə n̄-tɔ dɔɔ. ⁷ Maji karə dingaw tɔ dɔɔ ang, mba n̄-to ətaar Lubba ddəm n̄-to nēn piti Lubba ddəm, a denēn to nēn piti dingaw. ⁸ Lubba unn dəbbə rɔ denēn bba dda nēn dingaw ang. Dəbbə rɔ dingaw ā n̄-dda nēn denēn. ⁹ Ngaā, n̄-dda dingaw

mba denēn ang, denēn a n̄-ddəē mba dingaw. ¹⁰ Mba yeenn bba, maji karə denēn tɔ dɔɔ mba *anjəje*, ta tɔju to nee kɔ dingaw tē. ¹¹ A kə kisi tē ləje kɔn *əbbə-dəwje* tē, dingaw goto a, denēn goto tɔ, denēn goto a, dingaw goto tɔ. ¹² Mba dəbbə rɔ dingaw ā Lubba dda nēn denēn, a denēn ā uju dingaw. A nēn tōyn ddee ddəw tē lə Lubba. ¹³ Sese njaa maji karə ujaje kəm tar nəənn: To maji karə denēn tɔ dɔɔ ang, a duju Lubba wa? ¹⁴ Nēnje kə Lubba dda njaa kara tɔjuse to, bbo biin-dɔ dingaw ngal a, to nēn-rɔ-kul laa. ¹⁵ Ā bbo biin-dɔ denēn ngal a, to nēn-piti laa, mba Lubba arē biin-dɔ kə ngal to nēn-kɔnn dɔɔ. ¹⁶ Bbo marə dəw ndiki mayn tar dɔ tar tē nəənn bbay a, jeje kə *Egilisije* lə Lubba tōyn joo marə ddəw kə dang kə jaw dda nēn lo mbɔn-naan tē ang.

Tar kə dɔ muru mə-kāra tē

¹⁷ Maw ndɔru mbise bbo mā ta pitise ang. Mba mbɔn-naanje ləse tuju ā tujuse nya bbo ddase maji ang. ¹⁸ Dɔngɔr nēn ā nəənn: Moo nan bbo aw mbɔnje naan a, tin-naan to horose tē. Moo a, to tar ngəm tōyn ang. ¹⁹ A maji karə tin-naan to horose tē bba dā gərə nēn dəwje kə aw ddaje nēn kə ddəwe. ²⁰ Yeenn bba bbo uwaje dɔ naan a, nēn kə aw ɔnje le to muru lə *əbbə-dəwje* ang. ²¹ Mba kar nēn-kusa a, nān nān kara aw kə ngɔru mba kusa nēn laa njaa ngaā bbo dda marəje, a koto dda marəje. ²² Kəy ləse to ta kusa nēn tē ddəm ta kay nēn tē ddəm ang wa? Wase ə-ndikije ta koo *Egilisi* lə Lubba to nēn ang kəmse tē wa? Ə-ndikije ta kila rɔ-kul kəm dəwje tē kə nēn dude wa? Mā pa nan ddi karəse wa? Baann ang, m-pitise mba yeenn ang.

²³ Nēn kə moo ta *əbbəmje* tē ngaā m-tɔjuse ā nəənn: *əbbə-dəwje* jeju unn mapa tile tē kə n̄-labbē nēn le, ²⁴ narə wooyo Lubba, goe tē a, n̄-tətə mapa le ngaā n̄-pa nan: «Nēn nəənn to da-rɔm kə munn marə mbase. Maji karə ə-ddaje nēn nəənn mba kole nēn məse dɔm tē.» ²⁵ Ddəw kāra baa, nusa nēn ngaā nunn əngo-narə, n̄-pa nan: «Əngo-narə nəənn to *dɔnɔn* kə siki kə Lubba ɔsu kə se kə məsəm. Ndɔ tōyn kə aw ayje a, ayje mba kole nēn məse dɔm tē.» ²⁶ Mba kə ndɔ tōyn kə aw usaje mapa nəənn ngaā aw ayje nēn kə mə əngo-narə tē nəənn, nayn to aw ilaje mbər tar yo lə *əbbə-dəwje* ndərəng ndɔ kə nā təl.

²⁷ Mba yeenn bba, dəw kə usa mapa lə *əbbə-dəwje* wase ay nēn mə əngo-narə tē laa le kə ddəwe ang a, sariya da-rɔ *əbbə-dəwje* kə sariya məse *əbbə-dəwje* to dɔɔ tē. ²⁸ Maji karə dəw kāra kāra aa go rɔɔ oo kə majē bba usa mapa nəənn ngaā ay nēn mə əngo-narə tē nəənn. ²⁹ Mba dəw kə usa mapa le ngaā ay nēn mə əngo-narə tē le, a oo to da-rɔ *əbbə-dəwje* ang, sariya ā n̄-sangə nila dɔɔ tē. ³⁰ Mba yeenn bba marə dəwje nya horose tē toje rɔ-to, marəje ingaje singa ang ngaā marəje nya oyje. ³¹ Bbo jeje njaa jaaje go rɔje joo kə majē a, Lubba a gangə sariya dɔje tē ang. ³² A *əbbə-*

dəwje gangə sariya dɔje tē ngaâ tɔjuje ddəw. Yeenn bba nâ kunda tar dɔje tē ddəw kâra baa kə dəwje kē duninya tē nœnn ang. ³³ Yeenn a, ngakɔn'mje, bbo ə-mbɔnje naan mba kɔn muru a, maji karə ə-ngəbbəje naan. ³⁴ Tokə bbo dda dəw a, maji karə nusa nēn kəy laa. Baann bba bbo ə-mbɔnje naan a, sariya lə Lubba a to dɔse tē ang. Bbo m-tee horose tē a, mâ gɔl kəsə tarje bbay.

Gusuje kē Ndil-mə-nda aw arə dəwje

12 Ngakɔn'mje, m-ndiki karə ə-gərəje tar dɔ gusuje tē kē Ndil-mə-nda aw arə dəwje le kə majê. ² Ə-gərəje kə majê to ləw kē ə-gərəje Lubba ang bbay le, bbo polo kɔrje kē aw pajə tar ang uta dɔse. ³ Yeenn bba, m-ndiki ta pa karəse, dəw kē pa nan: «Ndu-ndɔɔl to dɔ *Jeju* tē» a, dəw le aw pa tar ddəw *Ndil* tē lə Lubba ang. A dəw kē aw pa tar ddəw *Ndil* tē lə Lubba bba a kasə pa nan: «*Jeju* to *Əbbə-dəwje*.»

⁴ Gusuje dang dang banyaje nya. A *Ndil* kē nje-karə gusujeenn le kâra baa. ⁵ Gusu kē ta dda nēn kula lə *Əbbə-dəwje* banya nya. A *Əbbə-dəwje* kē kâra baa njaa â jaw ddaje kula jarê. ⁶ Kulaje dang dang banya nya, a Lubba kē kâra baa njaa aw dda kulaje tɔyn ddəw tē lə dəwje. ⁷ *Ndil* aw dda kula mə dəwje tē kâra kâra ddəw gusu tē mba kisi maji lə dəwje tɔyn. ⁸ *Ndil* aw arə marə dəw tar kəm-karə. *Ndil* kē kâra baa le njaa tɔ â aw arə dəw tar nēn-gərə. ⁹ *Ndil* kē kâra baa le njaa arə marə dəw mə-kunn ngaâ arə marə dəw dang gusu kaji nēn njê-rɔ-toje. ¹⁰ *Ndil* le arə marə dəw singa dda nēn-mɔri, narə marə dəw dang gusu kila mbər tar, narə marə dəw gusu gərə *Ndil* kē maji kə *ndil* kē maji ang. Narə marə dəw dang bbay gusu pa tar kə ndɔn-tarje kē dəw gərə ang ngaâ narə marə dəw gusu ndaji kandə tarjeenn le. ¹¹ Ne *Ndil* kē kâra le njaa naw dda nēn-jeenn tɔyn. Narə gusu dəwje kâra kâra tokə məê ndiki.

Njê-mə-kunnje toje to barkəm-rɔ Kristə

¹² Junnje nēn-kɔju-marê. Da-rɔ dəw kâra baa, a barkəm-rɔ dəw â banya. Barkəm-rɔ kē dang dang le mbɔnje naan ngaâ toje kâra baa. Nœnn to ddəw kâra baa kə *Kristə*. ¹³ Mba jeje tɔyn, *Jiipije* wase Gerekəje, bbərəje wase bbərəje ang kara n-ddaje *batem* tɔyn ddəw *Ndil* tē kē kâra baa karə n-ddeeje da-rɔ kē kâra baa ngaa. *Ndil* kē kâra baa le â Lubba arəje tɔyn.

¹⁴ Mba barkəm-rɔ kâra baa â to da-rɔ ang. Barkəm-rɔ tokə banya â tɔjuje naan bba ddee to da-rɔ. ¹⁵ Bbo gɔl pa nan: «M-to dəbbə rɔ dəw ang, mba m-to ji ang», a mba yeenn â, nâ to nēn to dəbbə rɔ dəw le ang wa? ¹⁶ Bbo mbi pa nan: «M-to dəbbə rɔ dəw ang, mba m-to kəm ang», a mba yeenn â, nâ to nēn to dəbbə rɔ dəw le ang wa? ¹⁷ Bbo da-rɔ to kəm njaa tɔyn a, dəw a koo tar tokə baänn wa? Wase da-rɔ to mbi njaa tɔyn a, dəw a gərə nēn kē aw ətə tokə baänn wa? ¹⁸ A Lubba tula

barkəm-rɔje dang dang rɔ dəw tē tokə məê ndiki.

¹⁹ Bbo barkəm-rɔ kē kâra baa njaa to da-rɔ dəw tɔyn a, da-rɔ dəw a goto. ²⁰ Yeenn a, barkəm-rɔ banya nya, a da-rɔ kâra baa.

²¹ Kəm asə ta pa karə ji nan: «M-ndiki karə umam ang» wa? Wase dɔ a pa karə gɔl nan: «M-ndiki karə umam ang» wa? ²² Dəbbə rɔjeje kē dəw oo to nēn kē ubba singa ang kara toje to nēn kē ngəng. ²³ Dəbbə rɔjeje kē joođe kəmje tē to nēn ang â n-walde nya. Barkəm-rɔjeje kē asə bbar ride baa ang aw ddaje nēn kē maji, ²⁴ a kəseje kē kura le, tar goto. A Lubba dda da-rɔ dəw kə gusu kē karə dəw wal barkəm-rɔjeje kē dəw oo to nēn ang le. ²⁵ Yeenn bba tin-naan to horo barkəm-rɔjeje tē ang, a ta barkəm-rɔjeje le tɔyn əjəje dɔ naan tē. ²⁶ Bbo marə barkəm-rɔ kâra aw oo ndoo a, kəseje tɔyn ooje saa ndoo. Bbo barkəm-rɔ kâra inga piti a, rɔ kəseje tɔyn nœalde.

²⁷ A sese, ə-toje to da-rɔ *Kristə* ngaâ sese kâra kâra tɔyn ə-toje to barkəm-rɔê. ²⁸ Mba yeenn bba, mə *Egillisi* tē, Lubba unda *Njê-kaw-kulaje* to dəwje kē dɔngɔr. *Njê-kilaje mbər tar* lə Lubba toje to joo ləde. *Njê-nēn-tɔjuje toje to mota ləde*. A goe tē to njê-ddaje nēn-mɔri, goe tē a narə gusu kaji njê-rɔ-toje, gusu kuman dəwje, gusu kɔn dɔ dəwje kə gusu pa ndɔn-tarje dang dang. ²⁹ Dəwje tɔyn toje to *njê-kaw-kulaje* ang. Dəwje tɔyn toje to *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ang. Dəwje tɔyn toje to njê-nēn-tɔjuje ang ddəm toje to njê-ddaje nēn-mɔri ang ddəm. ³⁰ Dəwje tɔyn njaa ingaje gusu kaji njê-rɔ-to wa? Dəwje tɔyn njaa aw pajə ndɔn-tarje kē dang wa? Dede tɔyn njaa daw ndajije kandə tarje wa? ³¹ Yeenn a, arəje bbo kinga gusuje kē maji nya uta kəseje ddase. A bbasinən, mâ tɔjuse marə ddəw kē maji uta kəseje tɔyn.

Ndiki uta nēnje tɔyn

13 Bbo maw pa tar kə ndɔn-tarje kē dəwje aw pajə wase *anjəje* aw pajə ngaâ ndiki goto məm tē a, m-to tokə dəle kē aw bbar baa wase gan sambe kē daw tunda. ² Bbo mee kə gusu kila mbər tar lə Lubba wase gusu kɔru gəl nēnje tɔyn kē toje lo-kiyê tē ngaâ m-gərə nēnje tɔyn wase mə-kunn ləm asə ngəsə ddin-girije, a bbo ndiki goto məm tē a, m-to nēn kē baa. ³ Bbo m-kayn nēn-kingaje ləm dəwje kē bbo aw ddade wase munn rɔm marə karə n-ro, a bbo ndiki goto məm tē a, mâ kinga nēn goe tē ang.

⁴ Ndiki to kore-wur, ndiki to dda maji, mə ddeê ang. Naw nunda gue ang ddəm noo rɔê bo ang ddəm. ⁵ N-dda nēn-rɔ-kul ang, n-sangə kisi maji laa njaa ang, tar ɔēn ang, nuwa baan tar ang. ⁶ Nēn-dda kē gatə gatə ang â ninga rɔ-nœl tē ang. Tar kē tɔkɔrɔ â ninga rɔ-nœl tē. ⁷ Ndiki to tɔ-wur nēnje tē tɔyn, n-ngəm mə-kunn nēnje tē tɔyn, kunda-mə dɔ nēn tē tɔyn, kuwa karə ngəng mə nēnje tē tɔyn.

⁸ Ndiki a goto ndɔ̄ kâra ang, a kila mbər tarje lə Lubba a goto. Gusu pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang a goto, gusu nēn-gərə a goto. ⁹ Tɔ̄kɔ̄ɔ̄ n-gərə nēn tɔ̄yn ang ngāa jilaje mbər tarje lə Lubba tɔ̄yn ang bbay. ¹⁰ A bbo nēn kə to kə majē tɔ̄yn ddee a, nēnje kə toje to ta-gēn baa a gotoje.

¹¹ Kar kə m-nayn to ngonn, maw pa tar tokə lə ngannje, maw məjə tar tokə lə ngannje. A kar kə m-ddee dingaw a, minya nēn-dda lə ngannje. ¹² Bbokənen jaw jooje nēn kəmje tē ndoko ang tokə nēn kə jaw joo nēn-koo-ɔ̄ tē. A marə ndɔ̄ a, ja kooje kəm kə kəm. Bbokənen m-gərə nēn tɔ̄yn ang bbay. A bbo ndɔ̄ē asə a, mā gərə nēn tokə Lubba gərəm le.

¹³ Bbasinen nēnje kə mota nəənn naynje bbay: mə-kunn, kunda-mə dɔ̄ nēn tē kə ndiki. A horo nēnje tē kə mota nəənn, ndiki ā utade tɔ̄yn.

Ndajəje dɔ̄ gusuje tē kə Ndil-mə-nda arə dəwje

14 To tar ləse ta sangə ddəw nya mba ndiki njē-marəseje. To tar ləse ta dda bbo gusu kulaje lə Ndil, uta tɔ̄yn gusu kila mbər tar lə Lubba. ² Dəw kə aw pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang, pa tar le arə Lubba bbo n̄-pa narə dəwje ang. Mba dəw kâra oo kandə tar laa le ang. Naw pa nēnje kə to lo-kiyē tē ddəw tē lə *Ndil-mə-nda*. ³ A dəw kə aw ila mbər tar lə Lubba, ila mbər le arə dəwje karə mə-kunn ləde sangə, karə dingaje singa ngāa mēde wul. ⁴ Dəw kə aw pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang dda arə mə-kunn laa njaa sangə. A dəw kə aw ila mbər tar lə Lubba dda arə njē-mə-kunnje tɔ̄yn sangəje. ⁵ M-ndiki karə sese tɔ̄yn ə-paje tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang le njaa. A m-ndiki nya karə ilaje mbər tar lə Lubba. Mba dəw kə aw ila mbər tar lə Lubba arə njē-marēje ā ngəng uta dəw kə aw pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang. Baann ang a, maji karə marə dəw ndaji tar kə dəw aw pa kə ndɔ̄n-tar kə dang le bba a kuman *Egilisi*. ⁶ Ngakɔ̄n'mje, bbo m-tee horose tē ngāa maw pa kəsə tar kə ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang a, ddi kə maji ā, ā kingaje ddəw tē ləm wa? Maji karə m-pa tar nēn kə Lubba tɔ̄jum marəse, m-pa tar nēn-gərə marəse, m-ndaji tar kə ta Lubba tē marəse wase m-tɔ̄juse nēn bba a dda kə se maji. ⁷ Junnje nēn-kɔ̄ju-marē dɔ̄ nēn-kəmje tē kə kɔ̄rē aw bbar tokə kɔ̄l mbula wase kəm konde. Bbo kɔ̄ru nēnjeenn bbarje ddəw kâra baa a, ja kayn horode tokə bāann wa? ⁸ Ā bbo təbbə-ddɔ̄ bbar kə majē ang a, nān bba a gɔ̄l rɔ̄ē mba dɔ̄ wa? ⁹ Ddəw kâra baa, bbo ndɔ̄n-tar kə aw paje le kandē goto a, dəw a gərə nēn kə aw paje tokə bāann wa? Nayn to aw paje tar mə ləl tē baa. ¹⁰ Ndɔ̄n-tarje dang dang kə dɔ̄ nangə tē nəənn banya nya njaa, a kandə tarje le toje tɔ̄yn. ¹¹ Bbo moo marə ndɔ̄n-tar ang a, mā koo dəw kə aw pa ndɔ̄n-tar le to nje-mba kəm'm tē ngāa nā koom to nje-mba kəmē tē tɔ̄. ¹² Ddəw kâra baa, sese ə-ndikije nya ta kinga gusuje

lə Ndil. Yeenn a, maji karə ə-sangəje gusuje kə a kasə-je ta dda karə *Egilisi* ubba singa.

¹³ Yeenn bba, maji karə dəw kə aw pa ndɔ̄n-tar kə dəw gərə ang duju Lubba mba kinga gusu ndaji nēn kandə tar le. ¹⁴ Bbo maw duju Lubba kə ndɔ̄n-tar kə dang a, ndilim ā aw duju Lubba. A nēn-gərə ləm dda nēn kâra ang. ¹⁵ Yeenn a, ddi ā mā dda wa? Mā duju Lubba kə ndilim, a mā duju Lubba kə nēn-gərə ləm tɔ̄. Mā kɔ̄su pa kə ndilim, a mā kusa pa kə nēn-gərə ləm tɔ̄. ¹⁶ Bbo aw duju Lubba mba karə nēn wooyo kə ndili a, dəw kə oo ndɔ̄n-tar kə aw pa le ang le a pa nan «*Amenn*» mba duju ləi le tɔ̄kə bāann wa? Mba ne n̄-gərə kandə tar kə aw pa le ang. ¹⁷ Tɔ̄kɔ̄ɔ̄ aw arə wooyo Lubba kə majē njaa. A nje-mari ubba singa ddəwe tē ang. ¹⁸ Marə wooyo Lubba, mba m-pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dang mutase tɔ̄yn. ¹⁹ A bbo marə nɔ̄n njē-mə-kunnje tē a, m-ndiki nya ta pa kandə tar min kə ndɔ̄n-tar kə dəwje gərəje uta ye kə ta pa kandə tar doro dɔ̄ku kə ndɔ̄n-tarje kə dəwje gərəje ang. Baann bba mā tɔ̄ju nēn kəsə dəwje.

²⁰ Ngakɔ̄n'mje, maji karə ə-paje tar tokə lə ngannje ang. Maji karə ə-ddeeje tokə lə ngannje kə ngaji kə gərəje ta dda majang ang. A ə-paje tar tokə njē kə tɔ̄kə. ²¹ Mə Makəturū-Ndu tē Lubba pa nan:

«*əbbə-dəwje* pa nan: Mā pa tar kə dəwje kə Ijarayel ddəw tē lə dəwje kə aw paje ndɔ̄n-tarje kə dəw gərə ang.

Mā pa tar kə de ddəw tē lə njē-mbaje.

Yeenn njaa kara dā ndikije ta koo tar ləm ang.»

²² Yeenn a, pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dang to nēn kə aw tɔ̄ju marə nēn mba dəwje kə ooje mēde tē ang, bbo to mba dəwje kə ooje mēde tē mban ang. Mbər-tar lə Lubba to nēn kə aw tɔ̄ju marə nēn mba dəwje kə ooje mēde tē mban, bbo to mba dəwje kə ooje mēde tē ang bbay ang.

²³ Bbo njē-mə-kunnje tɔ̄yn uwaje dɔ̄ naan lo tē kâra baa ngāa dede tɔ̄yn daw paje ndɔ̄n-tarje kə dang dang ngāa bbo dəwje kə baa wase dəwje kə ooje mēde tē ang aw ingade a, dā kooode to njē-wooyje ang wa?

²⁴ Bbo sese tɔ̄yn aw ilaje mbər tar lə Lubba ngāa marə dəw kə unn məē ang wase marə dəw kə baa andə dɔ̄se tē a, nā gərə majang laa. Tar kə noo le a gangə sariya dɔ̄ē tē. ²⁵ Nēnje kə toje lo-kiyē tē məē tē a teeje kə ddaka ngāa nā tee koso dəbbə kəmē nangə, nā wal Lubba ngāa nā pa nan Lubba ee horose tē tɔ̄kɔ̄ɔ̄ njaa.

Nēn kə ta dda lo mbɔ̄n-naan tē

²⁶ Yeenn a, ngakɔ̄njeje, ddi ā to maji ta dda wa? Bbo ə-mbɔ̄nje naan a, nān nān kara a kasə ta kɔ̄su pa, ta tɔ̄ju nēn wase pa tar marə nēn kə Lubba tɔ̄jē kə ddaka, pa tar kə ndɔ̄n-tarje kə dang wase ndaji kandə tarje le. A maji karə ə-ddaje nēnje tɔ̄yn karə arə singa dəwje tɔ̄yn. ²⁷ Bbo marə dəwje ndikije ta pa ndɔ̄n-tarje kə

dang a, maji karə dəwje joo wase motajeenn be â pajə tar le go naan t̄. A maji karə marê ndaji kandə tar le. ²⁸ Bbo nje-ndaji kandə tar le goto a, maji karə ngakɔnje k̄a ta pa tar kə ndɔn-tarje k̄a dang le utuje tade lo mbɔn-naan t̄ le. Maji karə n̄-paje tar le m̄de t̄ ngaâ n̄-paje tar le darəje Lubba. ²⁹ N̄n k̄a ɔju dɔ kila mbər tar lə Lubba, maji karə dəwje joo wase mota pajə tar. A k̄eje isaje tar le ooje. ³⁰ Â bbo Lubba pa marə n̄n arə marə dəw horo njê-mbɔn naanje t̄ le a, maji karə dəw k̄a nayn aw pa tar bbay əw r̄ê. ³¹ Sese t̄yn asəje ta kila mbər tar lə Lubba. A maji karə ə-paje tar le k̄ara k̄ara go naan t̄, mba karə dəwje t̄yn gərəje n̄n ngaâ ingaje singa. ³² *Njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ɔnje dɔ gusu kila mbər tar k̄a Ndil arəde le. ³³ Mba Lubba to nje-n̄n-dda k̄a ngabula ang, n̄-to Lubba k̄a nje-mə-wul-lɔm. Ddəw k̄ara baa tokə daw ddaje *Egilisije* t̄ lə dəwje lə Lubba t̄yn le, ³⁴ to tar lə den̄nje ta kutu tade lo mbɔn-naan t̄. Darəde ddəw karə n̄-paje tar ang. Maji karə disije ddekeke ngaâ dooje ta dingawje tokə Makəturu-Ndu pa. ³⁵ Bbo n̄-ndikije ta gərə tar dɔ marə n̄n t̄ a, maji karə n̄-dujuje ngawdedeje ta-kəy t̄. Bbo den̄n pa tar lo mbɔn-naanje t̄ a, to kə ddəwe ang. ³⁶ Wase, əjeje to tar lə Lubba le unn kute bbe ləse wa? Wase sese kə karəse baa njaa tar le tee bbe ləse wa? ³⁷ Bbo marə dəw oo r̄ê to *nje-kila mbər tar* lə Lubba wase oo to Ndil t̄jê marə n̄n a, maji karə n̄-gərə to tar k̄a makəturu t̄ k̄a maw dda marəse n̄n to ndu k̄a Əb-bəjeje â unn. ³⁸ Â bbo marə dəw gərə to ndu n̄n to ndu lə *Əbbə-dəwje* ang a, Lubba a gərə dəw le ang t̄. ³⁹ Yeenn a, ngakɔn'mje, maji karə ə-sangəje ddəw ta kila mbər tar lə Lubba, a ɔkuje ddəw karə dəwje pajə tar kə ndɔn-tarje k̄a dang ang. ⁴⁰ A maji karə ə-ddaje n̄nje kə majê ddəm kə dɔgɔlê ddəm.

Kristə le oy ngaâ ndol

15 Ngakɔn'mje, m-ndiki ta kole m̄se dɔ *Tar t̄ k̄a Maji* k̄a mila mbərə marəse ngaâ ə-taaje, aw uwaje arə ngəng le. ² Bbo ə-ngəmje *Tar k̄a Maji* le kə ddəwe k̄a m-t̄ju n̄n se a, Tar le a kajise. Baann ang a, m̄-kunn ləse a to n̄n k̄a baa.

³ N̄n k̄a m-t̄juse dɔngɔr le, to n̄n k̄a əman njaa n̄-t̄jum: *Kristə* le oy mba *majang* ləje tokə makəturu lə Lubba pa kete le. ⁴ N̄-dubbe dda ndɔ mota a, n̄-ndol tokə makəturu lə Lubba pa le. ⁵ N̄-tee ninga Piyer, goe t̄ a, ninga njê-njaje goe t̄ k̄a dɔku gire joo le.

⁶ Goe t̄ a, n̄-tee ninga njê-m̄-kunnje k̄a k̄orde uta k̄r min naan t̄ k̄ara baa. Marêje nya horode t̄ isije kəm baa bbay, a marêje oyje mban. ⁷ Goe t̄ a, n̄-tee ninga Jakə ngaâ ninga *njê-kaw-kulaje* t̄yn. ⁸ Ta kutu n̄n d̄ê a, gode t̄ t̄yn, n̄-tee ningam t̄, əman k̄a m-to tokə ngonn k̄a k̄ênje r̄ê to k̄ru. ⁹ Mba m-to ten baa horo *njê-kaw-kulaje* t̄ t̄yn. Masə karə n̄-bbarəm to *nje-kaw-kula* ang, mba mula kəm *Egilisi* lə Lubba ndoo

t̄. ¹⁰ A ddəw m̄-maji t̄ lə Lubba â m-ddee tokə be n̄n. M̄-maji laa k̄a n̄-dda s̄m le to baa njaa baann ang. M-dda kula nya muta k̄esə njê-kaw-kulaje t̄yn. Əman njaa m-dda kula le dɔ singam t̄ ang, m̄-maji lə Lubba le â dda kula ddəw t̄ ləm. ¹¹ Yeenn a, le to əman wase marə njê-kaw-kulaje kara, n̄n̄n â jila mbərə. N̄n̄n â ooje n̄n m̄se t̄.

Tar ndol lə dəwje k̄a oyje

¹² Bbo jaw jila mbər n-pa nan *Kristə* k̄a oy le ndol a, tokə baānn bba marə dəwje horose t̄ aw pajə nan dəwje k̄a oyje a ndolje ang wa? ¹³ A bbo ndol lə dəwje k̄a oyje goto a, yeenn, *Kristə* le kara ndol ang t̄. ¹⁴ A bbo *Kristə* le ndol ang a, tar k̄a jaw jila n̄n mbər to n̄n k̄a baa ngaâ m̄-kunn ləse to n̄n k̄a baa t̄. ¹⁵ T̄ bbay, bbo dəwje k̄a oyje aw ndolje t̄kɔrɔ ang a, yeenn pa nan Lubba ndol *Kristə* k̄a oy le ang t̄. Yeenn a, ja toje to njê-tar-najije lə Lubba k̄a toje to njê-ngəmje, mba jaw pa nan Lubba ndol *Kristə* k̄a oy le. ¹⁶ Bbo njê k̄a oyje a ndolje ang a, *Kristə* le ndol ang t̄. ¹⁷ A bbo *Kristə* le ndol ang a, m̄-kunn ləse to n̄n k̄a baa, ə-naynje m̄ n̄n-dda t̄ k̄a maji ang ləse bbay. ¹⁸ Yeenn t̄ju to dəwje k̄a ooje m̄de t̄ k̄a *Kristə* bba oyje le naynje kə k̄r̄ baa. ¹⁹ Bbo jaw jundaje m̄je dɔ *Kristə* t̄ mba t̄bbə k̄a jisi n̄n bbokənən n̄n̄n njaa a, n-toje to ndoo uta k̄esə dəwje t̄yn.

²⁰ A t̄kɔrɔ njaa, *Kristə* le ndol. Horo dəwje t̄ k̄a oyje, n̄-to dɔngɔr dəw k̄a ndol ta t̄ju to dəwje k̄a oyje a ndolje t̄. ²¹ Mba yo ddee ddəw t̄ lə marə dəw kara, a ndol lə dəwje k̄a oyje ddee ddəw t̄ lə marə dəw k̄ara t̄. ²² Dəwje t̄yn oyje mba n̄-toje k̄ara baa kə *Adam*, ddəw k̄ara baa, dəwje t̄yn a kingaje t̄bbə mba n̄-toje k̄ara baa kə *Kristə* le. ²³ A dəwje k̄ara k̄ara t̄yn a ndolje kə goe goe. *Kristə* to dɔngɔr dəw k̄a ndol. Goe t̄ a, dəwje k̄a toje to dəwje laa a ndolje ndɔ t̄ k̄a n̄ ddee. ²⁴ *Kristə* a guru singa ndilje k̄a maji ang t̄yn k̄a aw ɔnje mbay kə singa-mɔnguje t̄yn. Goe t̄ a, to dɔbɔyn n̄n. N̄a t̄l kə kɔn-mbay le karə Lubba kə Bɔ. ²⁵ Mba maji karə kɔn bbe ndərəng ndɔ k̄a b̄êje a kungu njê-baanje laa t̄yn kɔ gɔlê t̄. ²⁶ Yo a to dɔbɔyn nje-baan k̄a n̄a t̄je. ²⁷ Mba makəturu lə Lubba pa nan: «Lubba ungu n̄nje t̄yn kɔ gɔlê t̄.» A tar n̄n̄n a ta pa nan Lubba k̄a ungu n̄n t̄yn kɔ gɔl *Kristə* t̄ le njaa kara ee kɔ gɔl *Kristə* t̄ t̄ ang. ²⁸ Bbo n̄n t̄yn ddee kɔ gɔl *Kristə* t̄ le mban a, Ngonn le a t̄l kɔ gɔl Lubba t̄. Baann bba Lubba a kɔn dɔ n̄nje t̄yn t̄yn. ²⁹ Əjeje tar lə marə dəwje k̄a aw ddaje *batem* mba dəwje k̄a oyje. Ddi â daw sangəje wa? Bbo dəwje k̄a oyje a ndolje ang a, mba ddi bba daw ddaje *batem* mbade wa? ³⁰ A jeje njaa, mba ddi bba kə ndɔ t̄yn jaw jilaje r̄je k̄r̄ wa? ³¹ M̄rəse ang, ngakɔn'mje kə ndɔ k̄ara k̄ara t̄yn yo aw bbərə gom. T̄kɔrɔ njaa r̄m n̄ələm nya mbase, sese

† *Kulaje* 9:3-6

kê aman kə se n-ddaje mə-kāra kə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* le. ³² Bbo maw məjə tar tokə lə dəwje a, mā dda ddo kə dəwje kə Epejə kə toje tokə lə dajə kə muū mba ddi wa? Bbo ndol lə dəwje kə oyje goto a, maji karə n-ddaje tokə marə dəwje kə aw pajə nan: «Jusaje ta jayje mba ndo kə bara a, ja koyje.» ³³ Ərəje rōse ang: «Dəw kə uwa go nje-nēn-dda kə maji ang, a ddee to nje-nēn-dda kə maji ang tɔ.» ³⁴ Maji karə ə-təlje uwaje dōse kə majê, inyaje nēn-ddaje kə maji ang. Mba marə dəwje horose tē gərəje Lubba ang. M-pa baann karə rɔ-kul ddase.

Dəwje kə oyje a ndolje tokə baānn wa?

³⁵ A marə dəwje a pajə nan: «Dəwje kə oyje a ndolje tokə baānn wa? Da-rɔ kə baānn bba dā ndol nēn wa?» ³⁶ Mbə! Kandə-ko kə əi njaa ə-dubbu le oy bba tee. ³⁷ Nēn kə ə-dubbu le to da-rɔ nēn le njaa ə-dubbu ang, to kandə-ko baa. A du ang to kandə waa wase marə kandə-ko kə dang â ə-dubbu. ³⁸ Goe tē a, Lubba dda arə kandə-ko le unn rɔ nēn le tokə məê ndiki ngaâ narə kandə-ko kâra kâra tee kə kakê kakê. ³⁹ Taal rɔ asə naan tɔyn ang. Taal dəwje to dang kə taal dajə, taal əəlje to dang kə taal kanjije tɔ. ⁴⁰ Rɔ nēnje kə darâ to dang, a rɔ nēnje kə nangê to dang. Ndoko lə nēn kə darâ to dang, a ndoko lə nēn kə nangê to dang tɔ. ⁴¹ Ndoko lə kar to dang, nda lə neyn to dang, ndoko lə əndetərəndenje to dang. Horo əndetərəndenje tē kara ndoko ləde to dang dang tɔ. ⁴² Ndol lə dəwje kə oyje to tokə baann tɔ. Rɔ kə n̄-dubbu le tuju. A rɔ kə a ndol le tuju ang. ⁴³ Rɔ kə n̄-dubbu le to ndoo, a rɔ kə a ndol le to nēn piti. Rɔ kə n̄-dubbu le ubba singa ang, a rɔ kə a ndol le ubba singa. ⁴⁴ Rɔ kə n̄-dubbu le to rɔ dəw kə baa. A rɔ kə a ndol le to rɔ kə Ndil lə Lubba arê təbbə. Bbo rɔ kə to rɔ dəw baa to a, yeenn pa nan rɔ kə Ndil arê təbbə to tɔ. ⁴⁵ Yeenn bba, Makəturə lə Lubba pa nan: «Adam kə to dəw kə dōngɔr le ddee to dəw kə ee kə təbbə †. A Adam kə dɔ guku a to ndil kə aw arə təbbə dəwje.» ⁴⁶ A ne kə n̄-to dəw-ndil le â n̄-ddee dōngɔr ang. Ne kə n̄-to dəw kə baa â n̄-ddee dōngɔr. Goe tē bba dəw-ndil le ddee. ⁴⁷ Lubba dda Adam kə dōngɔr kə əbaburu nangə. A Adam kə joo laa in darâ bba ddee. ⁴⁸ Dəwje kə nangê toje ddəw kâra baa kə dəw kə Lubba ddeê kə əbaburu nangə. Dəwje kə darâ toje ddəw kâra baa kə dəw kə in darâ bba ddee. ⁴⁹ Ddəw kâra baa tokə jundaje rɔ dəw kə Lubba ddeê kə əbaburu nangə le, ja kundaje rɔ dəw kə in darâ bba ddee le tɔ. ⁵⁰ Ngakɔn'mje, nēn kə m-ndiki ta pa â nəənn: Da-rɔ dəw a kasə ta kandə mə *Bbe-kɔn tē lə Lubba* ang. Nēn kə aw oy a kasə ta nayn kə təbbə kə to kə ndo kə ndo ang.

⁵¹ Mā pa tar nēn kə to lo-kiyê tē karə ooje. Jeje tɔyn ja koyje ang, a jeje tɔyn ja turuje to dang ⁵² kə ngɔru baa tokə dəw kə tuka kəmê, kar tē kə dɔbɔyn təbbə-narə a bbar. Mba bbo təbbə-narə bbar a, dəwje kə oyje a ndolje kə rɔ kə a tuju ang, a jeje, ja turuje to dang.

⁵³ Mba maji karə rɔ kə a tuju le turu to rɔ kə a tuju ang. Maji karə rɔ kə a koy turu to rɔ kə a koy ang. ⁵⁴ Ndo kə rɔ kə a tuju le turu to rɔ kə a tuju ang ngaâ rɔ kə a koy le turu to rɔ kə a koy ang a, tar kə makəturə tē lə Lubba a ddee to nēn kə tɔkɔrɔ. Tar le nan:

«N̄-tuju yo kə ddang ngaa,
to ndo tətə ddo kə bo.»

⁵⁵ «Yo, singai kə aw tɔl nēn dəwje le ee dda wa?

Yo, nēn kə aw tɔl nēn dəwje le ee dda wa?» ††

⁵⁶ Nēn kə yo aw tɔl nēn dəwje to *majang*, a ndu aw dda arə *majang* aw inga singa. ⁵⁷ A jarəje wooyo Lubba kə dda arə n-tətə ddo ddəw tē lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə*.

⁵⁸ Yeenn a, ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, uwaje arə ngəng, arəje nēn yəkəse ang. Ə-ddaje arə kula lə *Əbbə-dəwje* aw kə kete kete bbo inyaje ddəwe ang, mba ə-gərəje kə majê to kula kə aw ddaje ddəw mə-kâra tē kə *Əbbə-dəwje* a to baa ang.

Tar mbɔn nēn mba Egilisi kə Jerujaləm

16 Tar kə ɔju dɔ nēn-mbɔn mba njê-mə-kunnje kə Jerujaləm le, maji karə sese kara, ə-ddaje kə turu ndu kə munn marə *Egilisije* kə Galasi le. ² Kə ndo-kuwa-rɔ kâra kâra tɔyn, maji karə dəw kâra kâra unn marə nēn ngəm dang kəy laa, mba karə ndo kə m-tee bba unnje kutu mbɔn nēn-karə-baa le ang. ³ Ndo kə m-tee nu a, mā dda makəturə kula ji dəwje tē kə ə-mbərəjede le bba karə dəwje nēn kə nēn-karə-baa le Jerujaləm. ⁴ Bbo to maji karə aman njaa maw tɔ a, dā kaw səm.

Pɔl ndiki ta kaw marə lo tē

⁵ Mā kaw bbe ləse kə ddəw kə Maseduwann mba mā nday dɔ nangə tē kə Maseduwann le. ⁶ Ddəw to a, mā nayn rōse tē ngaji, ang a, neyn-kul a nday tɔyn dɔm tē rōse tē karə ta umamje nja tē ləm kə nayn kə kete bbay. ⁷ M-ndiki ta koose a nday to nday ang. Bbo *Əbbə-dəwje* ndiki a, munda məm ta nayn kə se ngaji.

⁸ A mâ nayn Epejə ndərəng ndo *Pantekotə* tē. ⁹ Mba ddəw ɔru tokə bo arəm karə m-dda kula lo tēənn, a njê-baanje ləm banyaje nya. ¹⁰ Bbo Timɔte ddee a, ə-ddaje arə nisi horose tē kə bbəəl ang. Mba naw dda kula lə *Əbbə-dəwje* tokə ləm tɔ. ¹¹ Maji karə dəw kâra yabbê ang. Umēnje arəje n̄-təl kə mə-wul-lɔm n̄-ddee rɔm tē, mba aman je kə njê-mə-kunnje jaw ngəbbe.

¹² Tar kə ɔju dɔ ngokɔnje Apolos le, mɔsu kute nya karə naw kə marə njê-mə-kunnje naw noose. A n̄-ndiki

†† *Ejayi 25:8; Oje 13:14 † Dɔ neyn-kul tē, nja dɔ maann tē to nēn kə to bbəəl nya.*

ta kaw kə bbasinɛn nɛənn ang. Ninga ddəw bba nā kaw.

Kəsə tarje

¹³ Maji karə undaje kəmse dɔ rɔse t̄, uwaje mə-kunn ləse arə ngəng, uwaje rɔse to dingawje, ə-ngəngje dɔ rɔse t̄. ¹⁴ Ə-ddaje n̄n tɔyn ddəw ndiki t̄. ¹⁵ Ngakɔn'm-je, ə-gərəje to Estepanas de kə njê kə k̄y laa n̄-toje to dəwje kə Akay kə dɔngɔr kə ooje mæde t̄ ngaâ du-manje njê-mə-kunnje nya. ¹⁶ Yeenn a, maji karə ooje ta dəwje kə tokə baann ddəm ooje ta dəwje kə aw ilaje rɔde kula t̄ kə de ddəm.

¹⁷ Rɔm nələm nya mba Estepanas, Porutunatus kə Asaykus kə n̄-ddee doomje. Dede ngaâ n̄-ndayje tu-

ruse. ¹⁸ N̄-ddaje darə wurum ddəm wurse ddəm oso nangê. Maji karə ə-gərəje go kula kə maji kə dəwje kə baann aw ddaje.

¹⁹ Njê-mə-kunnje kə Aji ddase lapiya. Akilas de kə Pirusil kə njê-mə-kunnje kə aw mbɔnje naan mə kəy t̄ ləde n̄-ddase lapiya kə ri *Əbbə-dəwje*. ²⁰ Njê-mə-kunnje tɔyn kə eeje nɛənn ddase lapiya. Ə-ddaje naan lapiya ə-toje n̄n mbi naan tokə ngakɔn-naan. ²¹ Əman Pɔl muja tar lapiya nɛənn makəturu t̄ kə jim njaa. ²² Bbo marə dəw to nam *Əbbə-dəwje* ang a, maji karə ndu-ndɔɔl to dɔê t̄! Maranata †. ²³ Maji karə mə-maji lə *Əbbə-dəwje* Jeju n̄yɔn kə se. ²⁴ M-ndikise tɔyn ddəw mə-kâra t̄ kə n-ddaje kə *Jeju-Kristə*.

† *Maranata kə tar lə ebərəje nan: Ə-bbəjeje ə-ddee.*

2 Kōrentinyeje

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Unn kute dɔ makaturu t̄ k̄ to dɔngɔr̄ k̄ Pɔl ula n̄n Kōrent̄ le, mar̄ tarje ddee oso mbi Pɔl t̄. A du ang, Pɔl k̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ Egilisi t̄ k̄ Kōrent̄ dulaje k̄ makaturuje daraje naan (2:3). Pɔl k̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ Kōrent̄ tar lade oo naan ang ngaa. Kete bba ta kaw Kōrent̄ bbay, Pɔl dda makaturu n̄n mba kar̄ n̄n turu bba ta kaw.

Tɔk̄ tarje k̄ toje m̄ makaturu t̄ n̄n:

Lo-kanȳ 1 ndər̄ng 7 t̄, Pɔl pa tar dɔ r̄ t̄ ta t̄ju to n̄-to nje-kaw-kula k̄ Jeju-Krist̄ njaa ul̄ kar̄ n̄-dda kula laa. Bbay n̄n k̄ naw sanḡ to dda kar̄ d̄wje ḡr̄je Lubba k̄ Bɔ k̄ Jeju-Krist̄ loje t̄ t̄yn.

Lo-kanȳ 8 ndər̄ng 9 t̄, Pɔl nd̄j̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ Kōrent̄ kar̄ daraje n̄n k̄ m̄-k̄ara nj̄-m̄-kunnje k̄ Jeru-jal̄m k̄ toje to nj̄-ndooje.

Lo-kanȳ 10 ndər̄ng 13 t̄, Pɔl t̄ju gusuje joo k̄ ta to n̄n to nje-kaw-kula l̄ Jeju-Krist̄.

Pɔl tee k̄ gusu k̄ maji k̄ ta to n̄n to nje-kaw-kula. bba ta kar̄ k̄s̄ d̄wje ddeeje to d̄wje k̄ bo.

Tar lapiya l̄ Pɔl

¹ Əman Pɔl k̄ Lubba ndiki t̄ kar̄ m-ddee to *nje-kaw-kula* l̄ *Jeju-Krist̄*, əman k̄ ngok̄nje Tim̄te, n-dda makaturu n̄n jar̄ *Egilisi* l̄ Lubba k̄ to Kōrent̄ dd̄m jar̄ d̄wje l̄ Lubba k̄ isije nanḡ t̄ k̄ Akay t̄yn dd̄m.

² Maji kar̄ B̄jeje Lubba dd̄m Əbb̄jeje *Jeju-Krist̄* dd̄m n̄-ddaje k̄ se m̄-maji ngā daraje m̄se wul l̄m.

Pɔl ɔsu gaji Lubba

³ ɔsuje gaji Lubba k̄ to Bɔ Əbb̄jeje *Jeju-Krist̄*. N̄-to Bɔ k̄ aw oo k̄m-to-ndoo l̄ d̄wje dd̄m n̄-to Lubba k̄ aw wul m̄ d̄wje m̄ n̄nje t̄ t̄yn dd̄m. ⁴ Naw wul m̄je m̄ n̄n k̄m-to-ndooje t̄ k̄ aw ingaje, kar̄ dd̄w m̄je t̄ k̄ n̄-wul le, jas̄je ta wul m̄ d̄wje t̄yn k̄ n̄n k̄m-to-ndooje dang dang aw ingade t̄. ⁵ Dd̄w k̄ara baa tok̄ jaw joo ndoo nya k̄ *Krist̄* le, *Krist̄* kara aw dda ar̄ m̄je aw wul nya t̄. ⁶ Ā bbo jaw joo ndoo a, jaw dda kar̄ m̄se wul ngā kar̄ ingaje kaji. Ā bbo m̄je wul a, to mba kar̄ m̄se wul t̄. Yeenn le aw dda ar̄ as̄je ta t̄ wurse m̄ n̄n k̄m-to-ndooje t̄ k̄ k̄ara baa k̄ aw ingajeje le. ⁷ Jaw junda m̄je d̄se t̄ nya. Mba n-ḡr̄ to ndoo k̄ jaw joo le ooje k̄ je t̄ ar̄ m̄se a wul k̄ je t̄.

⁸ Ngak̄n'mje, n-ndiki ta kar̄ ə-ḡr̄je tar ndoo k̄ joo nanḡ t̄ k̄ Aji le. Dula k̄mje ndoo t̄ dar̄ uta singaje ar̄ j̄j̄ to ja n̄yn k̄m baa ang. ⁹ J̄j̄ to n̄-ganḡ

sariya-yo d̄je t̄ mban. A n̄enn to tok̄ baann bba kar̄ jundaje m̄je d̄je t̄ jeje njaa ang. A junda m̄je d̄ Lubba t̄ k̄ aw ndol d̄wje k̄ oyje. ¹⁰ Ne ā n̄-tee k̄ je ta yo t̄ ar̄ n̄ t̄l tee k̄ je ta yo t̄ k̄ baann bbay. Baann njaa, junda m̄je d̄ t̄ to n̄ tee k̄ je t̄ t̄ bbay. ¹¹ Sese njaa kara aw umanjeje dd̄we t̄, dd̄w duju t̄ k̄ aw dujuje Lubba mba tar l̄je. Yeenn a, Lubba a kila tar-duju t̄ l̄ d̄wje k̄ banya k̄ aw dujeje mba tar l̄je le. N̄ kar̄je n̄enn k̄ m̄-maji laa ngā d̄wje nya a kar̄je wooyo mbaje.

Pɔl inya ta kaw Kōrent̄

¹² N̄n k̄ jaw junda n̄n guje to k̄j̄ l̄je k̄ aw ɔru naji l̄je pa-nja t̄ l̄je dɔ nanḡ t̄ n̄n, uta t̄yn, pa-nja l̄je horose t̄. Lubba dda ar̄ n-nja horose t̄ k̄ m̄-nda kayn dd̄m jula n̄n naan t̄ ang dd̄m. N̄enn le to dd̄w k̄m-kar̄ t̄ l̄ d̄wje ang, to dd̄w m̄-maji t̄ l̄ Lubba. ¹³ N-dda n̄n k̄ dang makaturuje t̄ jar̄se ang. To n̄nje k̄ aw turaje ngā as̄je ta ḡr̄ kand̄. Munda m̄m to a ḡr̄je kand̄ t̄yn njaa. ¹⁴ Mba ə-ḡr̄je ngaji mban to n-to n̄n-kunda guse, tok̄ sese ā toje to n̄n-kunda guje ndɔ t̄ k̄ Əbb̄jeje *Jeju* a t̄l ddee le.

¹⁵ M-ḡr̄ to n̄enn a to tok̄ baann njaa. Ngā m-ndiki ta kaw r̄se t̄ kete, kar̄ tar k̄ maji to d̄se t̄ to gɔl joo laa. ¹⁶ Goe t̄ a, m̄ kin r̄se t̄ kaw nanḡ t̄ k̄ Maseduwann. Ngā bbo min Maseduwann le a, m̄ t̄l r̄se t̄ bbay kar̄ uman'mje kaw t̄ l̄m k̄ mba t̄ nanḡ t̄ k̄ Jude. ¹⁷ Bbo m-ndiki ta dda tok̄ baann a,

to nê-n-dda ndam baa wa? Wase nênje kê m-ndiki ta dda le toje to nênje kê da-ɾɔ tê bba karə m-təl m-pa nan: «An än» ddəm «Ân an» ddəm wa? ¹⁸ Lubba njaa kara gərə to tar kê n-pa jarəse le to «An än» ddəm «Ân an» ddəm ang. ¹⁹ Mba *Jeju-Kristə* Ngonn læ Lubba, kê əman kê Silas kê Timɔte, jila mbər tar laa bbe læse le, n-ddee ta pa nan «An än» ddəm «Ân an» ddəm ang. Tar laa tɔyn njaa to «An än» dɔɾɔ. ²⁰ Ddəw tê læ Jeju le â Lubba pa nan «An än» ta karə nê-n je nênje tɔyn kê ne njaa nunn ndue ta karəje le. Ddəw tê laa tɔ a, jeje kara n-pa nan «*Amenn*» jarə Lubba ta kɔsu nê-n gajê. ²¹ Lubba njaa dda arə jeje kê sese tɔyn, jubbaje singa ddəw mə-kâra tê kê jaw ddaje kê *Kristə* le ngaâ nundaje dang. ²² Nula *Ndil-mə-nda* məje tê to əndaji laa, ta nginan nê-n kəsə nênje kê n-gɔl mba tar læje.

²³ Kəm Lubba tê, m-pa tar kê tɔkɔɾɔ marəse. Bbo mərə ngəm a, narə moy kê ddang. M-təl maw Kɔrentə ang, mba m-ndiki ta kula kəmse ndoo tê ang. ²⁴ To kɔn bba jaw jɔn dɔse ddəw mə-kunn tê læse ang. Uwaje mə-kunn læse arəje ngəng mban. Yeenn bba n-ndiki ta karə jeje ddəm sese ddəm n-ddaje kula kê naan jarə rɔse nəəlse.

2 Mba yeenn bba, moo maji ta təl kaw rɔse tê ang, mba rɔse a təl nəəlse ang. ² Mba sese â asəje ta dda karə rɔm nəələm. Â bbo m-dda marə rɔse nəəlse ang a, nân bba a dda karə rɔm nəələm bbay wa? ³ Mba yeenn bba, m-dda nê-n makəturu kê keteenn le † marəse, mba bbo m-tee rɔse tê a, â ddaje karə rɔm nəələm ang. Mba sese â, â kasəje ta dda karə rɔm nəələm. M-gərə kê majê to, rɔ-nəəl læm to rɔ-nəəl læse tɔyn tɔ. ⁴ Makəturu kê kete le, m-dda marəse kê mə-kɔn kê maann-nɔn, wurum a ta ti. Ta dda karə rɔse nəəlse ang bba m-dda nê-n makəturu le marəse ang. M-dda karə ə-gərəje to m-ndikise nya.

Tar kɔru tar dɔ dəw tê

⁵ Bbo marə dəw dda arə rɔ nje-marê nəəle ang a, to əman â n-dda səm ang. To sese tɔyn â narə rɔse nəəlse ang. A ta kɔju tar ang a, n-dda narə rɔ marə dəwje horose tê nəəlde ang njaa. ⁶ Â bbo dəwje nya horose tê gangəje sariya dɔê tê mban a, asə. ⁷ Mba yeenn bba, maji karə ɾuje tar dɔê tê ngaâ arəje ndəjə arə məê wul. Baann ang a, â ddaje karə rɔê nəəle ang uta dɔê. ⁸ Yeenn a, m-dujuse karə ə-tjêje ndiki kê ə-ndikeje. ⁹ M-dda makəturu le marəse tɔ ta nan nê-n se koo se ə-naynje aw ddaje nênje tɔyn kê m-dujuse karə ə-ddaje le njaa wa? ¹⁰ Bbo ɾuje tar dɔ dəw tê a, əman kara mɔru tar dɔê tê tɔ. Bbo mɔru tar dɔ dəw tê le a, tar tɔyn kê mɔru dɔê tê le, mɔru mba tar læse kəm *Kristə* tê. ¹¹ Yeenn bba ta kinya karə *Satan* taa ddəw læje ang. Mba n-gərə nê-n kê naw sangə kê majê.

† Makəturu kê *Pɔl aw pa tarê* nəənn to makəturu kê nayn kê kɔrɔ nyɔm.

Pɔl aw Torowas

¹² Kar tê kê m-tee tɔkə bbe tê kê Torowas ta kila mbər *Tar kê Maji læ Kristə* le, *Əbbə-dəwje* ɾu ddəw arəm kê majê njaa. ¹³ A wurum oso nangê ang, mba minga ngokɔn'm Titə ang. Yeenn bba minya dəwje kê Torowas le a maw Maseduwann.

Jeju-Kristə tətə dɔ

¹⁴ Jarəje wooyo Lubba, kê dda arə ddəw tê læ *Kristə* jee horo dəwje tê kê aw ɔsuje nja kê go kulê go *Kristə* tê kê tətə dɔ le. Ddəw tê læje, narə dəwje gərəje *Kristə* loje tê tɔyn, tokə yambo kê banyê taa lo tɔyn. ¹⁵ Kəm Lubba tê, n-toje tokə læ bayn yambo læ *Kristə* horo dəwje tê kê aw ingaje kaji ddəm horo dəwje tê kê aw naynje kê kɔrɔ ddəm. ¹⁶ Ənga marêje, bayn yambo le to bayn yo kê aw aw kê dəw karə oy. A ənga marêje to bayn təbbə kê aw aw kê dəw karə inga təbbə. Nân bba a kasə ta dda kula be nəənn wa?

¹⁷ Mba dəwje nya ddaje tar læ Lubba to nê-n-kinga narə læde. A jeje n-toje tokə læde ang. Julia nê-n naan tê ang. Lubba â ulaje arə jaw pa tar le nɔn Lubba tê, ddəw mə-kâra tê kê n-dda kê *Kristə*.

Nje-kula dɔnɔn kê siki

3 Jeje njaa ja təl pa tar læje maji karə dəwje bbay wa? Ja duju ta karə n-dda makəturu dɔje tê darəse wase karə ə-ddaje makəturu dɔje tê arəjeje bbay tokə marêje aw dujuje le wa? ² Sese â ə-toje to makəturu læje kê n-dda məje tê. Dəwje tɔyn gərəje makəturu le ngaâ n-turaje. ³ Sese njaa ə-toje to makəturu kê *Kristə* dda ngaâ ula jije jee njê-kulaje tê arə n-ddee nê-n. N-dda kê maann nê-n-dda makəturu ang, n-dda kê *Ndil læ Lubba* kê nje-kisi kəm baa. N-dda bəkərə-ər tê ang. N-dda da-rɔse tê, bbəngərəse tê.

⁴ Nêenn dda arə məje oso pɔn nɔn Lubba tê ddəw tê læ *Kristə*. ⁵ Jeje njaa jasə ta dda kula nəənn le ang. Lubba â dda arə jasə ta dda kula kê jaw dda le. ⁶ Ne â n-dda narə jasə ta to njê-kula *dɔnɔn* kê siki le. *Dɔnɔn* kê siki le in mə *Ndu* tê kê duja makəturu tê to kuja ang. To *dɔnɔn* kê in rɔ *Ndil* tê. Mba *Ndu* kê duja makəturu tê aw kê dəw kê yo tê, a *Ndil* aw arə təbbə.

⁷ A kula læ *Ndu* kê aw aw kê dəw ta yo tê ngaâ duja gɔlê kâra kâra dɔ Bəkərə-ərje tê le ndoko nya. Yeenn bba ngann *Ijarayelje* asəje ta kaa kəm *Mɔyijə* ang, mba kəmê ndoko nya. A ndoko læ kəm *Mɔyijə* le a nday to nday. ⁸ Kula læ *Ndil* a ndoko nya kuta yeenn ang tokə baänn wa? ⁹ Bbo kula læ ndu kê aw gangə sariya-yo dɔ dəwje tê læw ndoko a, kula kê aw dda arə dəw aw ddee gatə gatə kəm Lubba tê a ndoko kuta yeenn ang wa?

¹⁰ Yeenn a, nê-n kê ndoko læw le ndoko ang ngaa ɾu dɔ nê-n kê bbasinen nəənn kê ndoko nya uta le. ¹¹ Mba

bbo nêñ kê aw nday to nday ndoko læw a, nêñ kê a nayn kə ndo kə ndo a ndoko kuta.

¹² Junda mæje tokə baann le arə mæje oso pɔn. ¹³ Jeje jaw dda tokə *Mɔyijə* kê ɔnn kəmê kə ta-kubbu le ang. *Mɔyijə* le dda baann mba ngann *Ijarayelje* a kooje kɔtu læ ndoko kê to nêñ kê aw nday to nday kê to kəmê t̄ le. ¹⁴ A ddəw nêñ-gərə læde utu ngaa. Ndərəng bbokənən nəənn, bbo daw turaje makəturu *Dɔnɔn* kê Ləw le a, tokə nêñ kê ta-kubbu le nayn kə lo-toe bbay, tokə kɔru ang. Mba dəw kê unn mæê arə *Kristə* bba ta-kubbu le a kɔru kəmê t̄. ¹⁵ Ndərəng bbokənən nəənn, bbo daw turaje Makəturu-Ndu læ *Mɔyijə* a, tokə nêñ kê marə kubbu aw ɔku ddəw nêñ-gərə læde bbay. ¹⁶ A bbo dəw təl kə rɔ *Əbbə-dəwje* t̄ a, ta-kubbu le ɔru kə ddang. ¹⁷ Mba *Əbbə-dəwje* to *Ndil*. Lo kê *Ndil* læ *Əbbə-dəwje* to t̄ a, dəw dda bbərə t̄ ang ngaa. ¹⁸ Jeje tɔyn kê marə nêñ ɔnn kəmje ang, ndoko læ *Əbbə-dəwje* aw təl rɔje t̄ tokə læ nêñ-koo-rɔ. Ñ-turuje narə n-to tokə laa, jaw ndoko kə kete kete tokə læ *Əbbə-dəwje* kê to *Ndil*.

Nêñ-kinga kê to mæ jo nangə t̄

4 Lubba â arəje kula le ddəw maji t̄ laa. Mba yeenn bba, rɔje nyaje ddəwe t̄ ang. ² Jaw mbətə nêñ-rɔ-kulje kê toje lo-kiyê t̄. Jaw jərə dəwje ang ddəm jaw turu tar læ Lubba ang ddəm. Jaw tɔju tar kê tɔkɔrɔ bba karə kəm Lubba t̄, dəwje tɔyn undaje kəjə læde dɔje t̄. ³ Bbo *Tar kê Maji* kê jaw jila mbərə le nayn uja mbi marə dəwje t̄ ang bbay a, to dəwje kê aw naynje kə kɔrɔ â nayn uja mbide t̄ ang bbay. ⁴ Dooje mæde t̄ ang, mba *Satan* kê to lubba kê nangə nəənn ɔku ddəw nêñ-gərə læde karə dooje ndoko læ *Tar kê Maji* kê aw tɔju piti læ *Kristə*. *Kristə* kê to tokə Lubba le. ⁵ Jeje njaa jaw jila mbər tar læje ang. *Jeju-Kristə* kê to *Əbbə-dəwje* â jaw jila mbər tar laa. Jaw dda rɔje to njê-kulaje læse ɔju dɔ *Jeju*. ⁶ Mba Lubba kê pa nan: «Maji karə lo ndoko lo t̄ kê ndul» le, ne njaa ñ-ndoko mæje t̄, ta dda karə joo ndoko laa kê aw ndoko kəm *Kristə* t̄.

⁷ A nêñ-kinga kê ngəng nəənn le to rɔje t̄ tokə jo anji, bba karə dəwje gərəje to singa-mɔngu kê garê goto nəənn le in rɔ Lubba t̄ bbo in rɔje t̄ ang. ⁸ Nêñ-singa-je aw oreje kə yo kə nəənn, a n-nyanre ang. Kəjə-tar aw tɔlje, a singaje ɔru ang. ⁹ Dəwje aw ulaje kəmje ndoo t̄, a Lubba inyaje ang. Daw dakəje, a ñ-tɔlje ang. ¹⁰ Jaw joto yo læ *Jeju* rɔje t̄ kə ndo tɔyn, bba karə dəwje ooje təbbə læ *Jeju* rɔje t̄. ¹¹ Mba jeje kê n-naynje kəm baa le jaw ngɔsi ngɔsi kə yo kə ndo tɔyn ɔju dɔ *Jeju*. Baann bba karə dəwje ooje təbbə læ *Jeju* rɔje t̄ kê to rɔ kə a koy marə ndo le. ¹² Yeenn a, yo aw dda kula rɔje t̄, a təbbə aw dda kula rɔse t̄.

¹³ Makəturu læ Lubba pa nan: «Moo məm t̄. Mba yeenn bba m-pa tar.» Kəjə læje to kâra baa kə dəw kê pa tar nəənn le. Yeenn bba jeje kara joo mæje t̄ to

ngaâ jaw pa tar. ¹⁴ N-gərə to, Lubba kê ndol *Əbbə-dəwjejeju* le, a ndolje saa tɔ. Ngaâ nâ karə jeje kə se jar nɔn t̄ kâra baa. ¹⁵ Nêñje tɔyn kê aw ingajeje, ingajeje mbase. Baann bba karə bbo Lubba aw dda mə-maji nya nya kə dəwje a, dəwje arəje wooyo Lubba nya tɔ ngaâ piteje.

Piti kê ja kinga a to kə ndo kə ndo

¹⁶ Mba yeenn bba, rɔje oy ang. Ngaâ, le da-rɔje aw tuju jann jann kara, jaw jubba singa mæje t̄ tokə siki kə ndo tɔyn. ¹⁷ Mba nêñ kəm-to-ndooje kê aw ingajeje mba ɔju kar le, turude goto. A piti kê a to kə ndo kə ndo kê nêñjeenn le a karəje a to piti kê bo nya. ¹⁸ Nêñ kê kəm dəw aw oo â jaw jaa lo kə t̄ ang. Nêñ kê kəm dəw oo ang â jaw jaa lo kə t̄. Mba nêñ kə kəm dəw oo, to nêñ kê a nday. A nêñ kê kəm dəw oo ang, to nêñ kê a to kə ndo kə ndo.

5 N-gərə, da-rɔje kê nangə nəənn kê tokə kəy-kam baa to nêñ kê aw tuju. A marə kəy læje kê Lubba dda darə to. To kəy kê ji dəw â dda ang ngaâ a nayn kə ndo kə ndo. ² A jaw ɔmje nya mə kəy-kam t̄ nəənn le, jaw ndiki ta kula da-rɔ kê siki tokə læ kubbu dɔ ye t̄ kê nangə nəənn le. Da-rɔ kê siki le to kəy læje kê to darə le. ³ Yeenn bba kubbu a to rɔje t̄ bbo ja kisi rɔje baa ang. ⁴ Mba, kar t̄ kê n-naynje mə da-rɔ t̄ nəənn kê to kəy-kam bbay le, jaw ɔmje tokə nêñ-koto â aw ɔɔje nya. A n-ndiki ta kɔru da-rɔje kê nangə nəənn le kə ddang ang. N-ndiki ta kula marə dɔe t̄, karə təbbə taa turu nêñ kê a ta koy to koy le. ⁵ Lubba â ɔlje mba nêñ le ngaâ narəje *Ndil* laa ta nginan nêñ nêñje kê ñ-ɔl mba tar læje.

⁶ Yeenn a, rɔje nayn oy njururu ang bbay. A n-gərə to, kar kê n-naynje mə da-rɔ t̄ nəənn bbay le, jisi ddəw əw kə *Əbbə-dəwje*. ⁷ Mba mə-kunn â jaw nja ddəwe t̄ bbo ddəw kəmje t̄ kê aw oo lo ang. ⁸ Tɔkɔrɔ njaa, rɔje oy njururu ang bbay ngaâ n-ndiki nya ta kinya da-rɔje nəənn le ta kaw kisi mbɔr *Əbbə-dəwje* t̄. ⁹ Mba yeenn bba, le n-nayn mə da-rɔ t̄ nəənn wase n-tee mə t̄ kə ddang kara, nêñ kê n-ndiki to, karə nooje maji kəmê t̄. ¹⁰ Mba, a to tar læje tɔyn ta kar nɔn sariya t̄ læ *Kristə*, karə dəw kâra kâra inga kuka laa mba kula-dda kê maji wase kê maji ang kê ñ-dda kə da-rɔ le, kar t̄ kê ñ-nayn nêñ dɔ nangə t̄.

Kungu naan t̄ læ Lubba kə dəwje

¹¹ N-gərə nêñ kê to bbəəl *Əbbə-dəwje* kə majê. Ngaâ, n-sangə ddəw ta dda karə dəwje ndikije t̄ kə tar læje. Lubba gərəje kə majê ngaâ munda məm to ə-gərəjeje kəjə t̄ læse kə majê tɔ. ¹² Jeje njaa n-ndiki ta təl pa tar dɔje t̄ maji karəse ang ngaa. Jinya ddəw karə undaje guse mbaje. Baann bba â kasəje ta kila tar t̄ læ dəwje kê aw unda gude mba nêñ kê daw dooje kə kəmde, a dinya nêñ kê to mə dəw t̄. ¹³ Bbo n-to tokə dəwje kê

dōde goto a, n-to tokə baann mba Lubba. Â bbo n-to tokə dāwje kə dōde to tē a, n-to tokə baann mbase.

¹⁴ Mba n-gərə to *Kristə* ndikije nya, jeje kə n-gərə to dāw kāra baa kə to *Kristə* le oy mba dāwje tōyn, yeenn a, dāwje tōyn oyje tō. ¹⁵ Noy mba dāwje tōyn bba karə dāwje kə isije kəm baa, isije kəm baa mba tar ləde njaa ang, a disije kəm baa mba dāw kə oy ngaā ndol mbade.

¹⁶ Mba yeenn bba, bbasinen nəənn jaw joo dāw kə kəm kə to dang kə kəm kə jooe nēn ddāw da-rō tē ngaa. Bbo ləw, jaw joo *Kristə* ddāw da-rō tē a, bbasinen nəənn, jaw jooe tokə baann ang ngaa. ¹⁷ Mba yeenn bba, bbo dāw dda mē-kāra kə *Kristə* a, dāw le ddee to dāw kə n-ddeē tokə siki ngaa. Nēnje kə ləw ndayje mban, a ooje: Nēn kə siki ddee ngaa. ¹⁸ Lubba ā dda nēnjeenn tōyn. Ne ā nunguje naan tē saa ddāw tē lə *Kristə* ngaā narəje kula kungu dāwje naan tē saa karə n-ddaje. ¹⁹ Mba Lubba ā təl ungu dāwje kə duninya tē naan tē saa ddāw tē lə *Kristə*. Naa lo kə majang tē ləde ang. Nula tar kungu dāwje naan tē saa mēje tē.

²⁰ Jeje, *Kristə* ā ulaje karə n-paje tar kə ria. Yeenn nāyn to Lubba njaa aw bbase ddāw tē ləje. Jaw walse nya kə ri *Kristə*, maji karə unguje naan tē kə Lubba.

²¹ *Kristə* dda *majang* kāra ang. A Lubba arə noto *majang* ləje. Yeenn bba karə n-ddeje to dāwje kə gatə gatə kəm Lubba tē ddāw tē lə *Kristə*.

6 Jaw dda kula kə Lubba le. Mba yeenn bba n-walse nya karə mē-maji kə Lubba dda kə se le to baa ang. ² Mba Lubba pa nan:

«Kar kə maji asə a, m-dda nēn kə ə-duju le.

Ndō kaji dāwje asə a, m-ddee mumain.» †

Oo, kar kə maji ā nəənn. Oo, ndō kaji dāwje ā nəənn.

³ N-dda marə nēn jarə dāw tuka gōlē tē oso kāra ang, bba karə dāw inga marə tar kə maji ang ta pa dō kula tē ləje le ang. ⁴ A mē nēnje tē tōyn, n-tōju to n-to njē-kulaje lə Lubba njaa. Juwa jarə ngəng mē nēn kəm-to-ndooje tē, mē nēn-singaje tē kə mē nēn-bbəəlje tē.

⁵ Dāwje tundajeje, dilajeje kəy-kula tē, wooy dda dāwje dōje tē, kula rōru singaje, n-ddaje darə n-tibbi ang, joso labbā. ⁶ A n-ngəm rōje, n-tōju nēn-gərə ləje, n-tō wurje, n-dda maji kə dāwje, *Ndil-mə-nda* umanje, n-ndiki dāwje kə mēje tōyn, ⁷ n-pa tar kə tōkōrō, Lubba arəje singa-mōngu laa. Junn nēn-dda kə gatə gatə to nēn-dda dda ləje ddəm to dər ləje ddəm. ⁸ Dāwje aw waljeje ddəm daw dabbəjeje ddəm. Daw tajjeje ddəm daw dōsujje gajije ddəm. Jaw pa tar kə tōkōrō, a daw doojeje to njē-ngəmje. ⁹ Dāwje gərəjeje kə majē, a daw doojeje tokə dāwje kə n-gərəjede ang. Dāwje oojeje to dāwje kə a ta koy to koy, a ooje, jisi kəm baa. Dāwje aw tundajeje, a n-tōljeje ang. ¹⁰ Dāwje aw ddaje arə rōje nəəlje ang, a jaw jisi kə rō-nəəl kə ndō tōyn. Dāwje aw oojeje to njē-ndooje, a jaw dda jarə dāwje nya aw ddeje to

njē-nēn-kingaje. Dāwje oojeje to marə nēn ləje goto, a jee kə nēn tōyn.

¹¹ Ngakōnje kə Kōrentə, n-pa tar kə tōkōrō kə ddaka jarəse mban. Junn mēje tōyn jarəse. ¹² Jeje junn mēje jarəse. A sese ā ə-mbətəje ta kunn mēse karəje.

¹³ Yeenn a, maw pa tar kə se tokə nganəm njaa. Maji karə sese kara unnje mēse arəjeje tō.

Maji karə nje-mə-kunn ngəm rōē mba Lubba

¹⁴ Daw mbōn daje naan tē joo bba daw dda nēn kula.

A dāwje kə ooje mēde tē ang le, maji karə ə-mbōnje naan kə de tokə baann ang. Ddi bba a mbōn nēn kə gatə gatə kə nēn kə maji ang naan tē wa? Lo-karə a dda mē-kāra kə lo ndul tokə baānn wa? ¹⁵ *Kristə* de kə əsu dā koo-ta-naan tokə baānn wa? Wase, ddi bba a mbōn nje-mə-kunn kə nje-mə-kunn ang naan tē wa?

¹⁶ Ddi bba a mbōn *kəy-polo Lubba* kə kōrje naan tē wa? Mba jeje, n-to *kəy-polo Lubba* kə nje-kisi kəm baa. Lubba le njaa pa nan:

«Mā kisi horode tē ddəm mā nja horode tē ddəm. Mā to Lubba ləde ngaā dā toje to dāwje ləm.»

¹⁷ Mba yeenn bba, *əbbə-dāwje* pa bbay nan:

«Ə-teeje horode tē kə ddang ta isije dang.

Drūje nēn-yərəw kāra kə jise ang,

a əman, mā taase kə rōm tē.»

¹⁸ *əbbə-dāwje* kə Nje-singa-mōngu pa bbay nan:

«Mā to Bōsese,

a sese, ā toje to ngannəm kə dingaw kə ngannəm kə denēn.» ††

7 See ngakōn'mje kə m-ndikise nya, Lubba unn ndue ta dda nēnjeenn tōyn mba tar ləje. Yeenn a, maji karə jeje njaa jōru nēn-yərəwje tōyn da-rōje tē kə kəje tē ləje kə ddang. Maji karə n-ddaje singa ta ddee maji tōyn ddāw bbəəl Lubba tē.

Rō-nəəl lə Pōl

² Maji karə unnje mēse arəjeje. Jeje, n-dda dāw maji ang kāra ang, n-tōju dāw kāra ang, jarə dāw kāra jusē ddāw gusu tē ang. ³ M-pa yeenn ta gangə nēn sariya dōse tē ang, mba m-pa marəse mban: N-ndikise nya, le n-nāyn kəm baa wase joy kara n-ndikise nya. ⁴ Munda məm tōyn kə dōse tē. Maw munda gum mbase nya. Wurum oso pōn ddəm maw minga rō-nəəl nya ddəm mē nēn kəm-to-ndooje tē ləje.

⁵ Mba kar kə n-tee Maseduwann be njaa nēn kəm-to-ndooje dang dang tōyn ingajeje. Juwa rōje ang. Dāwje uruje dōje tē kə kōl ngaā jisi kə bbəəl mēje tē. ⁶ A Lubba kə nje-wul mē dāwje kə singade rōru wul mēje ddāw ddee tē lə Titə. ⁷ Ddāw ddee tē laa kāra baa ang. Ddāw mē tē kə ə-wulje tō. N-pa tar maaləm kə ddase nya, tar nōn kə aw nōn'mje kə tar to kə ə-toje ngōsi ngōsi

† *Ejayi* 49:8

†† *Lebitikə* 26:12 ; *Ejekiyel* 37:27

mba mayn tar dõm tã le. Mba yeenn bba, rõm tãl nãelãem uta bbay.

⁸ Bbo le makãturu kã m-dda marãse le dda arã rõse nãelse ang kara, yeenn jãkãem ang. Le jãkãem njaa kara, m-gãrã to makãturu le dda arã rõse nãelse ang mba gõju kar baa. ⁹ A bbasinẽn rõm nãelãem. Rõse kã nãelse ang le ã rõm nãelãem mbẽẽ ang. Rõm nãelãem, mba rõse kã nãelse ang le dda arã *ã-turuje mãse*. Rõse kã nãelse ang le to ddãw mã-ndiki tã læ Lubba. Yeenn a, n-dda marã nẽn kã maji ang kãra kã se ang. ¹⁰ Mba rã-katã kã to ddãw mã-ndiki tã læ Lubba aw dda arã dãw aw *turu mãẽ* ngãã inga kãji. Yeenn jãku dãw le ang. A rã-katã kã in dõ nangã tã nãenn aw dda arã dãw aw inga yo. ¹¹ Ooje: Nẽnje kã rã-katã kã Lubba ndiki tã dda rõse tã a nãenn: Æ-toje ngõsi ngõsi ta dda kula. Æ-toje ngõsi ngõsi ta duju karã dõru tar dõse tã. Bbo ooje nẽn-dda kã maji ang a, aw arãse wungu nya. Bbãel aw to mãse tã nya. Maal tãl koom aw ddase nya. Bbo dda kula to mãse tã nya. Aw ã-gangãje sariya dõ dãw tã kã dda majang. Uta tãyn, ã-tõjuje to aw ngãmje rõse ddãw nẽn tãenn le.

¹² Yeenn bba, bbo m-dda makãturu le marãse a, m-dda õju dõ dãw kã dda nje-marẽ maji ang ddãem õju dõ dãw kã nje-marẽ ddẽẽ maji ang le ddãem. A m-dda ta tãju kãem Lubba tã to ã-toje ngõsi ta dda nẽn njangã njangã mbaje.

¹³ Nẽenn le dda arã mãje oso põn. Dõ ye tãenn bbay, rõje nãelje nya mba rã-nãel læ Titã kã sese tãyn njaa ã-ddaje arã mãẽ wul. ¹⁴ Mba gum kã munda ngãji mbase kãmẽ tã le tãl to nẽn-rã-kul læm ang. Jeje jaw pa tar kã tãkãrã kã ndõ tãyn jarãse, yeenn bba guje kã jaw junda mbase kãm Titã tã le ddee to nẽn kã to kã dõgõlẽ njaa. ¹⁵ Bbo mãẽ ole dõ gusu tã kã ooje nẽn tẽẽ kã gusu tã kã ã-tẽẽje nẽn kã rõse tã kã bbãel ddãem kã rã-kisa ddãem a, ndiki laa kã naw ndikise le tãl bo nya bbay. ¹⁶ Rõm nãelãem nya mba mãsã ta kunda mãm dõse tã mã nẽnje tã tãyn.

Tar karã nẽn kã mã-kãra

8 Ngakõnje, n-ndiki ta dda karã ã-gãrãje mã-mãji kã Lubba dda kã *Egilisije* kã Maseduwann. ² Nẽn kãm-to-ndooje nya ingãjede njaa, a rõde nãelde nya. Nẽ-ndooje nya njaa, a darãje nẽn kã nangã baa. ³ Kãm'm tã njaa, darãje nẽnje kã asã gude, darãje darã uta dõẽ kã mã-ndiki læde njaa. ⁴ Dumanje kã je nya nya mba karã n-dda kã de mã-mãji jarã dumanje dãwje læ Lubba. ⁵ Nẽ-ddaje nẽn kã uta dõ ye kã junda mãje karã n-ddaje: Dunnje rõde darã *ãbbã-dãwje* ngãã dunnje rõde darãjeje tã ddãw mã-ndiki tã læ Lubba. ⁶ Mba yeenn bba, n-duju Titã nya karã dda kula mã-mãji kã nunn kute bbẽẽ læse nãenn le ndãrãng nõsu kõnyẽ. ⁷ Nẽnje tãyn toje rõse tã nya mban. Nẽnje tokã læ mã-kunn, gusu pa tar, nẽn-gãrã dang dang, bbo kula kã

ndiki kã ã-ndikijeje. Yeenn a, maji karã ã-ddaje kula mã-mãji nãenn le nya nya tã.

⁸ To ndu ã munn marãse ang. ã bbo m-pa tar bbo dda kula kã to mã marã dãwje marãse a, yeenn to ddãw ã marãse karã sese kara ã-tõjuje ndiki læse kã tãkãrã kã ddaka. ⁹ Mba ã-gãrãje mã-mãji læ Æbbãjeje *Jeju-Kristã* kã to nje-nẽn-kinga, bba tãl dda rõẽ to nje-ndoo mba tar læse, bba karã ndoo laa dda arã ã-ddeeje to njẽ-nẽn-kingaje.

¹⁰ M-ndiki ta pa kãjã læm kã dõ tar tã nãenn. To tar kã a ddase maji. Kaal nẽn, sese ã ã-toje to dãwje kã dõngõr kã ndikije ta mbõn nẽn ngãã ã-toje to dãwje kã dõngõr kã mbõnje nẽn le. ¹¹ Yeenn a, bbasinẽn nãenn maji karã ã-ddaje kula nãenn le ã-tungaje. Maji karã bbo kã to mãse tã ta dda nẽn nãenn le njaa ã-ddaje nẽn kula le ã-tungaje. Æ-ddaje arã asã guse. ¹² Bbo dãw ee kã kãjã kã maji ta karã nẽn nẽn kã to jia tã a, Lubba a koo nẽn le maji kãmẽ tã. Nẽn kã to ji dãw tã ang ã Lubba a duju ang.

¹³ Kãjã læje to karã otoje nẽnje læse tãyn umanje nẽn ngakõnse ta ã-tãlje isije to ndoo ndoo ang. N-ndiki ta karã asãje naan. ¹⁴ Bbasinẽn nãenn, nẽnje kã to jise tã nya le asã ta kuman nẽn dãwje kã nẽn dude. ã bbo ndõ kã nẽn duse ngãã dede nẽn to jide tã nya a, dã kumanje nẽn se tã. Baann bba ã kasãje naan. ¹⁵ Ddãw kãra baa tokã Makãturu læ Lubba pa nan:

«Dãw kã inga nẽn nya, inga nẽn uta dõẽ kãra ang ngãã dãw kã inga nẽn nya ang, marã nẽn due ang.»

Titã kã marã njẽ-mã-kunnje dãwje Kõrẽntã

¹⁶ Jarã wooyo Lubba kã ila bbo kumanse mã Titã tã tokã læje le tã. ¹⁷ Nẽ-ndiki tã ta dda nẽn kã n-duje le ngãã nunn mãẽ tãyn ta dda. Ne njaa nin kã dõẽ baa naw rõse tã. ¹⁸ Julẽ kã marã ngokõnje kã *Egilisije* tãyn aw piteje mba kula kã naw dda mba *Tar kã Maji* le. ¹⁹ Uta tãyn, *Egilisije* ã unnẽ karã naw kã je nja tã læje, karã n-dda kula mã-mãji nãenn. To kula kã darãje n-dda karã arã piti *ãbbã-dãwje* njaa ddãem karã tãju kãjã læje kã maji ddãem.

²⁰ Nẽn-mbõn kã kãrẽ bo nya kã dinya jije tã karã n-dda nẽn kula le, n-ndiki karã dãwje pajã tar kã maji ang dõẽ tã ang. ²¹ Mba jaw sangã ddãw ta dda nẽn kã maji kãm *ãbbã-dãwje* tã kã karẽ baa ang, kãm dãwje tã tã.

²² Julia marã ngokõnje kã de tã. Joo a, bbo dda kula to mãẽ tã, ddãw nẽnje tã dang dang kã naw dda. Bbasinẽn nãenn njaa kara naw tãju bbo dda kula kã to mãẽ tã le, mba nunda mãẽ dõse tã nya. ²³ Titã to nje-buwanja læm ddãem nje-kula marãm ddãem horose tã. A ngakõnje kã dannẽje le toje to *njẽ-kaw-kulaje* kã *Egilisije* ã ulãjede arã daw ddaje kula kã aw arã piti *Kristã*.

²⁴ Yeenn bba, maji karã ã-tõjuje ndiki kã ã-ndikijede

kəm *Egillisije* tâ, karə ñ-gərəje to guje kâ jaw junda mbase le to kə ddəwe.

Lubba ndiki dāw kâ aw arə nēn kə rɔ-nəəl

9 Nēn kâ ta kuman nēn dāwje lə Lubba le, to marə nēn kâ ta dda makəturu to dda mbēē karəse ang. ² M-gərə kəjə kâ maji kâ to mase tē arə maw munda nēn gum marə dāwje kâ Maseduwann, m-pa nan, kaal baa njaa, Egillisije kâ Akay gɔlje rɔde ta karə nēn. Ngaâ bbo karə nēn kâ to mase tē le dda arə nya lə Egillisije ddaje bbo ta karə nēn tɔ. ³ Mula ngakɔnje marəse karə ə-gɔlje rɔse tokə m-pa marəse le, bba karə guje kâ junda mbase le təl to nēn kâ baa ang. ⁴ Bbo njē kâ Maseduwann ddeje sām ngaâ gərəje to ə-gɔlje rɔse ang a, maje kâ junda dɔse tē le a təl to nēn-rɔ-kul ləje ddəm ləse ddəm. ⁵ Mba yeenn bba, moo maji ta duju ngakɔnje le karə awje rɔse tē kete, karə ñ-gɔlje nēn-mbɔn kâ unnje nduse ta mbɔn le. Yeenn bba bbo m-tee ngaâ nēnje le toje dɔ naan tē lo kâra a, a tɔju to arəje nēnje le kə mə-kâra bbo arəje kâ mə kâ joo ang. ⁶ Maji karə ə-gərəje: Dāw kâ dubbu nēn ten baa, a kuja nēn ten baa tɔ. A dāw kâ dubbu nēn nya, a kuja nēn nya tɔ. ⁷ Maji karə dāw kâra kâra arə nēn kâ ne njaa nājə mēē tē ta karə, bbo narə kə kəjə-tar ang ddəm dɔ singa tē ang ddəm. Mba Lubba ndiki dāw kâ arə nēn kə rɔ-nəəl. ⁸ Lubba ee kə singa ta karəse nēnje kâ maji dang dang tɔyn baa kə nangə. Baann bba karə nēn to jise tē kə ndɔ tɔyn ddəm marə nēn kâra duse ang ddəm ngaâ karə ingaje marē dɔe tē ə-ddaje nēn-kulaje kâ maji tɔyn. ⁹ Ddāw kâra baa tokə Makəturu lə Lubba pa nan: «Narə nēn nya nya njē-ndooje. Gatə gatə laa aw to kə ndɔ kə ndɔ.» ¹⁰ Lubba kâ to nje-karə kandə-ko nje-nēn-dubbu ngaâ aw arē nēn-kusa tēē le, a karəse kandə-ko tɔ. Nā dda karə kandə-ko le banya ngaâ nā dda karə nēn-dda ləse kâ gatə gatə banya. ¹¹ Nā dda karə ingaje nēn nya nya, bba karə arəje nēn kə mə-kâra, baann bba dāwje nya a karəje wooyo Lubba mba nēn-mbɔn ləse kâ ja kaw nēn karəde kə rise le. ¹² Mba kula nēn-mbɔn nəənn le aw uman dāwje lə Lubba njaa a bbayē ang. Aw dda arə daw darəje wooyo Lubba nya. ¹³ Dā kooje nēn kâ ə-ddaje nəənn le ngaâ dā kɔsuje gaji Lubba mba aw dda-je nēn kə turu ndu *Tar kâ Maji* lə *Kristə* ddəm mba məkâra kâ aw ddaje kə de ddəm kə kəsə dāwje lə Lubba tɔyn ddəm ddāw nēn tē kâ aw arəjede le. ¹⁴ Dā tɔjuje ndiki kâ ñ-ndikise ddāw duju tē kâ daw dujuje Lubba mba tar ləse, mba mə-maji kâ Lubba dda kə se tokə bo nya le. ¹⁵ Maji karə jarəje wooyo Lubba mba narəje nēn kâ garē goto!

Pɔl pa tar kula laa

10 Əman Pɔl, maw dujuse marə nēn kə ri *Kristə* kâ wul pee ddəm to nje-mə-maji ddəm. Aw paje

nan, bbo misi horose tē a m-wul, â bbo misi ddāw əw kə se a, maw nya dɔse tē nya. ² M-walse nya: Dang bba ə-ddaje arə bbo m-tee horose tē a, m-nya dɔse tē ang. Mba marə dāwje paje nan, kulaje kâ jaw dda to kulaje kâ ddāw da-rɔ tē baa. Yeenn bba m-ndiki ta kin kə de karə ngəng. ³ N-toje to dāwje ddāw da-rɔ tē njaa, a jaw ddaje dda ddāw da-rɔ tē ang. ⁴ Mba nēn-ddaje kâ jaw ddaje nēn toje to nēn-ddaje kâ dāw â dda ang. Singa nēn-ddaje le in rɔ Lubba tē mba guru nēn ndokoje kâ ngəng, jaw tɔjuje kəjəje kâ toje kə dɔgɔlē ang. ⁵ Jaw tɔjuje tarje tɔyn kâ dāwje kâ ooje rɔde bo nya aw paje mba kɔku nēn ddāw dāw karə gərə Lubba. Jaw juwa kəjəje lə dāwje tɔyn bbərə tē karə dooje ta *Kristə*. ⁶ Bbo sese kâ Kõrentə ooje tēē mə nēnje tē tɔyn a, n-to ngɔsi ta gangə sariya dɔ dāwje tē tɔyn kâ mbətəje ta koo tēē.

⁷ Maji karə aaje nēn kâ to kəmse tē ddaka baa nəənn ooje: Bbo dāw əjə to ñ-to *dāw lə Kristə* a, maji karə ñ-gərə kə majē to, jeje kara n-to *dāwje lə Kristə* tɔ. ⁸ *Əbbə-dāwje* arəje singa karə n-dda jarə ubbaje singa, bbo ta dda karə singase rɔu ang. Yeenn bba bbo munda nēn gum uta dɔē ngaji kara, rɔm a wul ang. ⁹ M-ndiki karə oomje to dāw kâ aw ula bbəəl mase tē ddāw makəturuje tē kâ maw mula nēn marəse le ang. ¹⁰ Mba marə dāwje paje nan: Makəturuje lə Pɔl ngəng nya ddəm mɔngu nya ddəm. Â bbo ne njaa kə da-rɔē nisi horoje tē a, singē goto ddəm turu tar kâ naw pa goto ddəm. ¹¹ Maji karə dāw kâ aw pa tar tokə baann le gərə bba: Kar kâ n-goto horose tē le, tarje kâ n-dda makəturu tē ngəng, a bbo n-ddee horose tē a, ja dda kula karə ngəng tokə tar ləje le tɔ.

¹² Mba marə dāwje ooje rɔde bo nya. A ja tay sangə mba kasə kə de naan ang ddəm ta kunn rɔje kɔju nēn de ang ddəm. Dede njaa dunnje nēn dɔju nēn rɔde ngaâ dede njaa dunn rɔde dɔju nēn kəsə dāwje. ñ-toje to mbəje. ¹³ Jeje, ja kunda guje karə nday dɔē ang. Ja kunda guje tee nēn lo tē kâ Lubba tɔju arəje ta dda kula tē, ja dda kula le ndərəng tee nēn rɔse tē. ¹⁴ Tee kâ n-tee rɔse tē le, nayn to n-nday ngangə lo kâ Lubba tɔjuje le ang. Mba jeje njaa jaw ndərəng rɔse tē dɔngɔr kə *Tar kâ Maji* lə *Kristə*. ¹⁵ Kulaje lə marə dāwje â junda nēn guje jarə nday dɔē ang. A junda maje ta bbo məkunn ləse bo kə kete kete a, ja kasə ta dda karə kula ləje kara aw kə kete kete horose tē. A ja nday ngangə lo kâ ñ-tɔjuje le ang. ¹⁶ Ja kaw kila mbər *Tar kâ Maji* ndərəng nday nēn bbe ləse, bbo ja kunda guje kə kula-je kâ dāwje kâ dang â ddaje loje tē kâ ñ-gangə darəde le ang.

¹⁷ Makəturu lə Lubba pa nan: «Bbo marə dāw ndiki ta kunda gue a, unda gue kə kula kâ *Əbbə-dāwje* dda.»

^{†18} Dāw kâ maji kəm *Əbbə-dāwje* tē, to dāw kâ ne njaa naw pa tar kâ maji maji dɔ rɔē tē ang. Dāw kâ *Əbbə-dāwje* njaa pa tar dɔē tē maji bba.

Tar læ Põl kә njê-kaw-kulaje kә tәkwә ang

11 Ddәw to a, ә-tәje wurse arәмje, mba mа pa tar tokә nje-wooy ngaji. Tәkwә, ә-tәje wurse arәмje.

² Maw mayn jangә dәse tә tokә Lubba aw ayn jangә dәse tә le. M-dda mәwә lәse marә dingaw kәra baa kә to *Kristә*. M-ndiki ta ddee kә se nәn tә tokә ngonn mandә kә gәrә ngaw ang bbay kә aw ngәм rә. ³ A tokә li әrә *Ebә* le, m-bbәәl mba karә kәjә lәse tәl turu ngaә karә awje ddәw әw kә *Kristә* kә unnje rәse tәyn arәje kә mә-kәra le. ⁴ Mba bbo marә dәw ddee aw ila mbәр tar læ marә *Jeju* dang kә *Jeju* kә n-pa tar laa jarәse le wase ә-taaje marә ndil dang kә Ndil kә ingaje dәngwә le wase n-ddee kә marә tar kә maji dang kә ye kә ә-taaje dәngwә le a, aw ndikije tә saa kә majә.

⁵ Mәjә to *njê-kaw-kulaje* kә ooje rәde bo nya nәәnn le utamje kә marә nәn kәra ang. ⁶ M-gәrә ta pa tar karә kura ang njaa. A nәn kә jә dә nәn-gәrә, tarә to dang. N-tәjuse nәn-gәrә le ddaka baa mә nәnje tә tәyn.

⁷ M-dda rәm ten baa bba ta dda karә sese ә-ddeeje to dәwje kә bo ngaә mila mbәр *Tar kә Maji* læ Lubba baa marәse. A yeenn to *majang* ә m-dda wa? ⁸ M-taa nәn læ marә *Egilisije* tәyn jide tә, mba dukamje bba karә m-dda nәn kula horose tә. ⁹ Ngaә, kar tә kә mee nәn rәse tә le, bbo m-ndiki ta kinga marә nәn a, m-duju nәn ji dәw tә kәra ang. Mba ngakәn'mje kә inje Maseduwann ddeeje kә nәnje kә dum arәмje. M-dda bba karә m-ddee to nәn-koto dәse tә ang. Mә nәyn nәn baann njәm. ¹⁰ Ddәw tar tә kә tәkwә læ *Kristә* kә to mәm tә le, m-pa nan: Dәw kәra a kәkәm ddәw karә munda gum kә tar nәәnn nangә tә kә Akay ang. ¹¹ M-pa tar baann mba ddi wa? Mba to ndiki ә m-ndikise ang wa? Lubba gәrә to m-ndikise.

¹² Nәn kә maw dda nәәnn, mә dda bbay, bba karә njә kә aw sangәje marә nәn ta kunda nәn gude, to daw ddaje kula tokә lәje le ingaje marә nәn ta kunda nәn gude ang. ¹³ Dede, n-toje to *njê-kaw-kulaje* kә tәkwә ang. N-toje to njә-ngәмje kә ddaje rәde to *njê-kaw-kulaje* læ *Kristә*. ¹⁴ Yeenn to nәn kә siki ang. *Satan* njaa kara dda rә to *anjә* kә lo-karә tә. ¹⁵ Yeenn bba bbo njә-kulaje læ *Satan* ddaje rәde to njә-kulaje kә nәn-dda lәde to gatә gatә a, to marә nәn kә siki ang tә. Nәn kә a kingade ddtu ndә tә lәde a kasә kәm kula-ddade.

Ndooje kә Põl oo

¹⁶ M-tәl m-pa bbay: Maji karә dәw oom to nje-wooy ang. Wase bbo oomje tokә baann a, maji karә ә-ndikije tә karә әman njaa kara munda gum ngaji. ¹⁷ Tar kә m-pa nәәnn, *Әbbә-dәwje* ә ndiki karә m-pa ang. M-pa tokә dәw kә wooy ddә, mba m-gәrә to mә kinga marә nәn ta kunda nәn gum. ¹⁸ Dәwje nya aw undaje gude ddәw nәn tә kә da-rә tә. Mba yeenn bba, әman

kara mә kunda gum tә. ¹⁹ Sese kә ә-toje to njә-kәm-karәje le, aw ndikije tә ta tә wurse koo nәn tarje lәde!

²⁰ Aw ә-tәje wurse arәje daw ddase to bbәrәje, daw taaje nәnje lәse baa, daw bbokose, daw doose to dәwje ang ngaә daw tundaje kәmse! ²¹ To rә-kul læm ta pa: Moo a, tokә nәn kә n-toje to njә-yәje njaa njәm. M-pa tar tokә nje-wooy, m-pa nan: Bbo dәw tay unda gue mba marә nәn a, әman kara, mә tay kunda gum tә.

²² N-toje to Ebәrәje, a әman kara m-to Ebәrә tә. N-toje to dәwje kә *Ijarayel*, a әman kara m-to dәw kә *Ijarayel* tә. N-toje to ngaka *Abaraham*, a әman kara m-to ngoka *Abaraham* tә. ²³ N-toje to njә-kulaje læ *Kristә* wa? Mә pa tar tokә nje-wooy: M-to nje-kula læ *Kristә* kә utade bbay. M-dda kula mutade, dilam kәy-kula tә gәl banya utade, n-tundam dutade ngaә maw ta yo tә ngәsi mutade.

²⁴ Gәl min njaa, *Jiipije* tundamje ndәy dәmota gire jikara. ²⁵ Gәl mota njaa dәwje tundamje kә kakә, dәwje tilamje kә әr gәl kәra, tәkә to dii sәm gәl mota, m-nәyn mә maann tә kә әsindә ndәrәng lo arә gәl kәra.

²⁶ Njaje tә læm kә maw nja, nәn-singaje ingam: Bajе a ta kuwam. Njә-bbokoje, ngakәm Jiipije kә dәwje kә toje to Jiipije ang a ta tәlәmje. Nәn-singaje ingamje mә tәkә bbeje tә, mә kәr tә, dә ba-katәje tә, ngakәn'mje kә tәkwә ang aw ddaje sәm singa. ²⁷ Maw dda kulaje kә aw rә singam. Nya njaa bbi rә kәm ang. Bbo nәn-kusa kә kunda maann aw tәlәm. Nya njaa maw mәku rәm nәn-kusa mba duju Lubba. Kul tәlәm ddәm kubbu dum ddәm. ²⁸ Mә pa kәsә nәnje ang. A tar kә uwa wurum nya to tar læ *Egilisije* tәyn. ²⁹ Bbo marә dәw singә goto a, әman kara moo rәm to mee kә singa ang tә. Bbo mә-kunn læ marә dәw oso a, tarә san'm nya.

³⁰ Bbo ta kunda gum a, singam kә goto a mә kunda nәn gum. ³¹ Lubba kә Bә *Әbbә-dәwjejeju*, kә dәwje aw piteje kә ndә kә ndә gәrә to maw mәrә ngәм ang.

³² Bbe tә kә Damas, ngonn mbay kә dda kula kә ri tәkә mbay Aretas unda dәwje ta ddәwje tә kә daw dandәje nәn mә bbe le karә duwam. ³³ A dilam mә karә tә, dulam kә kәm lo kar ndoko tә, darә m-ddisi, ngaә m-tee jia tә mayn.

Nәnje kә Lubba tәju kә ddaka arә Põl

12 To tar læm ta kunda gum wa? Yeenn to marә nәn kәra ang njaa. A bbasinen mә pa tar nәnje kә moo tokә læ ninjeenn kә tar nәnje kә *Әbbә-dәwje* tәju kә ddaka arә moo. ² Dda bbal dәku gire sә ngaa, m-gәrә marә dәw kә unn mәә arә *Kristә* kә Lubba un-nә aw saa ndәrәng ddtu dara tә. Se ndile ә naw nәn wase nunnә kә da-rә tәyn njaa wa kara m-gәrә ang. Lubba ә gәrә. ³ Se Lubba unnә kә da-rә njaa tәyn wase nunn ndile a ninya da-rә kara m-gәrә ang, Lubba ә gәrә. ⁴ Dәw le, Lubba unnә aw nәn *paradis* tә arә noo marә tarje kә dәw a kuman ta pa pin ddәm darә ddәw dәw karә pa ang ddәm. ⁵ Mә kunda gum mba

daw nəənn le, a əman, singam kê goto â mâ kunda gum mbêê. ⁶ Bbo m-ndiki ta kunda gum a, mâ to nje-wooy ang, mba tar kê tɔkɔɔ njaa â mâ pa. A mâ dda yeenn ang, mba karə dəwje inje pitimje a inyaje kula kê maw dda wase tar kê maw pa.

⁷ Nênje kê Lubba tɔju kê ddaka arə moo le to nênje kê maji kê dum dɔ dəw. Mba yeenn bba, karə moo rɔm bo nya ang a, dula marə nêñ rɔm tê, *Satan* ula marə dəw laa karə undam, bba karə moo rɔm bo nya ang.

⁸ M-duju *Əbbə-dəwje* gɔl mota karə nɔru nêñenn le rɔm tê kə ddang. ⁹ A n̄-pa narəm nan: «Mə-maji kê m-dda səi njaa asi. Kar tê kê singa dəw goto bba maw tɔju singa-mɔngu ləm.» Yeenn bba, m-ndiki nya ta kunda gum mba singam kê goto, bba karə singa-mɔngu lə *Kristə* to dɔm tê. ¹⁰ Mba yeenn bba, rɔm nəələm nya mə karje tê kê singam goto, mə nêñ-tajije tê, mə nêñ-singaje tê, mə ndooje tê kê dəwje aw ulaje kəm'm tê, mə nêñ-bbəəlje tê kê aw ingamje ɔju dɔ *Kristə*. Mba, mə kar tê kê singam goto bba maw mubba singa.

Pɔl aw əjə tar mba njê-mə-kunnje kê Kōrentə

¹¹ Ə-ddaje arə m-ddee tokə nje-wooy ngaa. Sese â to tar ləse ta pa tar ləm maji. Mba le m-to marə nêñ ang kara, *njê-kaw-kulaje* kê ooje rɔde to nutamje le, utamje kê marə nêñ kâra ang. ¹² M-tɔ wurum mə nêñje tê tɔyn kê ingamje, m-dda nêñje kê dum dɔ koo kə nêñ-mɔrije dang dang bbeê ləse. Yeenn tɔju to m-to *nje-kaw-kula* njaa. ¹³ Ddi â kəsə *Egilisije* ingaje utase wa? M-dda bba m-ddee to nêñ-koto dɔse tê ang. Â bbo yeenn to nêñ kê gatə gatə ang â m-dda a, ɔruje tarê dɔm tê!

¹⁴ M-nayn ngɔsi baa ngaa ta kaw rɔse tê, to gɔl mota laa ngaa. A mâ kaw to nêñ-koto dɔse tê ang. Mba sese â maw sangəse bbo nêñ-kinga ləse ang. To tar lə ngannje ta ngəm nêñ dang mba koto nêñ njê-kujude ang, to tar lə njê-kujude ta ngəm nêñ dang mbade.

¹⁵ Əman, m-ndiki ta tɔju nêñje ləm ddəm ta tɔju singam ddəm tɔyn mbase. Â ndikimje nya ang, mba ndiki kê m-ndikise nya le wa?

¹⁶ M-to nêñ-koto dɔse tê ang njaa. A marə dəwje pajə nan, m-to nje-gusu, m-dda marə osoje jim tê ddəw gusu tê. ¹⁷ Dəwje kê mulade marəse le, marə marê kâra horode tê ərəse usase wa? ¹⁸ M-duju Titə nya karə aw rɔse tê, ne kə marə ngokɔnje kâra. Titə le ərəse usase wa? Əman je saa joo kəm n-dda nêñ kə kəjə kê kâra baa ddəm junñ ddəw kê kâra baa ddəm.

¹⁹ Aw əjəje ləw baa to jaw ko rɔje nɔnse tê wa? Baann ang. Kəm Lubba tê, ddəw tê lə *Kristə* â jaw pa tar nəənn. See ngakɔnje kê n-ndikise nya, jaw pa tarje nəənn tɔyn jarəse bba karə mə-kunn ləse ubba singa.

²⁰ M-bbəəl mba kin karə m-tee bbeê ləse a, ə-toje dang kə ye kê m-ndiki ddəm əman kara m-to dang kə ye kê ə-ndikije le ddəm. Ngaâ, m-bbəəl mba kin karə nêñje kê maji ang to horose tê. Nêñje tokə: Koo-ta-naan ang,

kunda-mə kə naan, dda wungu, nêñ-dda kê ta kuta nêñ naan, nanen kə naan, tura tarje baa baa, koo-rɔ-bo kə nêñje kê ngabula. ²¹ M-bbəəl mba kin karə maw ta koose kê guku a, Lubba ləm ila rɔ-kul kəm'm tê nɔnse tê. Ngaâ, karə m-nɔn, mba dəwje nya horose tê kê naynje ddəw majang tê tokə ye kê ləw, ddəw nêñ-yərəwje tê, ddəw kaya tê kə ddəw lo-to-majang tê.

Dɔbɔyn ndəjeje lə Pɔl

13 Gɔl mota laa ngaa â maw maw kə bbe ləse nəənn. A Makəturu lə Lubba pa nan: «Maji ta koo tar-najije lə dəwje joo wase mota bba ta gangə sariya» ² Gɔl joo laa kê maw rɔse tê le, m-pa mban. A bbokənən kê mee horose tê ang nəənn kara m-təl m-pa marə njê kê osoje mə majang tê kete ddəm kəsə dəwje tɔyn ddəm: Bbo m-təl maw bbeê ləse bbay a, mâ kɔru kəm dəw kâra ang, ³ mba aw sangəje nêñ kê tɔju to *Kristə* njaa unda tar tam tê arə maw pa. Bbo *Kristə* aw dda nêñ mba tar ləse a, singê to kə ndɔ tɔyn. Naw tɔju singa-mɔngu laa horose tê. ⁴ Tɔkɔɔ njaa, n̄-tɔlê kakə-dəsə tê mba singê kê goto. A bbasinən, nisi kəm baa ddəw singa-mɔngu tê lə Lubba. Jeje kara, singaje goto ddəw tê laa tɔ. A ja kisi kəm baa saa ddəw singa-mɔngu tê lə Lubba mbase.

⁵ Maji karə sese njaa ə-tənnje rɔse ooje se ə-naynje ddəw mə-kunn tê ləse wa? Ə-gərəje kə majê to *Jeju-Kristə* to məse tê ang wa? Baann ang a, yeenn tɔju to rɔse kê ə-tənnje le tɔjuse to ə-naynje ddəw mə-kunn tê ləse ang. ⁶ A munda məm to, â gərəje to jeje jasə ta tɔju to n-nayn ddəw mə-kunn tê ləje. ⁷ Jaw duju Lubba karə ə-ddaje marə nêñ kê maji ang kâra ang. Le dəwje oojeje to n-nayn ddəw mə-kunn tê ləje ang njaa kara, n-ndiki karə ə-ddaje maji kə dəwje bbo to mə-kunn ləje kê n-nayn ddəwe tê le â n-ndiki ta tɔju ang. ⁸ Mba jee kə singa ta kutu ddəw karə tar kê tɔkɔɔ ang. Singa kuman nêñ tar kê tɔkɔɔ karə aw kə kete kete â jee nêñ. ⁹ Kar tɔyn kê jeje jee kə singa ang, â bbo sese eeje nêñ a, rɔje nəəlje. Nêñ kê jaw duju Lubba to, karə ə-ddeeje to dəwje kê maji tɔyn. ¹⁰ Mba yeenn bba, kar kê m-go-to horose tê le, m-dda makəturu nəənn marəse, bba karə bbo m-tee horose tê a, m-pa tar kə singa singa kə se ang ngaa. Mba *Əbbə-dəwje* arəm singa ta dda karə ubbaje singa bbo ta tujuse ang.

¹¹ Ta kutu nêñ dɔê a, ngakɔn'mje, maji karə isije kə rɔ-nəəl. Ə-sangəje ddəw ta ddee maji tɔyn. Ə-ndəjeje naan bba karə rɔse oy njururu ang, ooje ta naan, isije kə mə-wul-lɔm. A Lubba kê nje-ndiki dəwje ddəm nje-karə mə-wul-lɔm ddəm a nayn kə se.

¹² Maji karə ə-ddaje naan lapiya, ə-toje nêñ mbi naan to lapiya kê maji tɔyn.

Dəwje lə Lubba tɔyn ddase lapiya.

¹³ Maji karə mə-maji lə *Əbbə-dəwjejeju-Kristə* kə ndi-ki lə Lubba nayn kə se tɔyn ngaâ karə Ndil-mə-nda dda arə sese tɔyn ə-ddaje mə-kâra kə naan.

Galatəje

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Makəturu lə Pɔl k̄ ula n̄n arə nj̄ k̄ Galasi le to mba Egilisije k̄ toje nangə t̄ k̄ Turki kə bbasinən n̄ənn. Pɔl unda gɔl marə Egilisije le nangə kar t̄ k̄ naw nja n̄n nja-kula laa k̄ to joo laa ddəm mota laa ddəm. A goe t̄, marə dəwje ddeeje ilaje mbər tar k̄ to dang kə laa le. Nj̄-mə-kunnje k̄ Galasi le gəlde to Jiipije ddəm mar̄je toje to nj̄-mə-kunnje k̄ tusuje lubbaje ləde inyaje bba ddeeje go Kristə t̄ le ddəm. Nj̄-mə-kunnje k̄ gəlde to Jiipije le naynje aw ddaje n̄nje ddəw marə ndu t̄ lə Jiipije k̄ aw poloje n̄n Lubba le bbay. Ndu le ɔkude ddəw karə dusaje n̄n kə dəwje k̄ aw poloje lubba k̄ dang ddəm duju karə dingawje ujaje ganja ddəm. Nj̄ k̄ ndikije Pɔl ang le əjəje to, to tar lə nj̄-mə-kunnje ta dda n̄n n̄ənn k̄ ndu pa le. Baann bba d̄a kasəje ta kunn m̄de karə Jeju-Kristə. Tar n̄ənn le to dang kə Tar k̄ Maji lə Jeju-Kristə. Yeenn bba Pɔl dda makəturu arə nj̄ k̄ Galasi ɔju dɔ tar n̄ənn le.

Pɔl ndiki ta pa karə nj̄ k̄ Galasi to, kunn-mə karə Jeju-Kristə k̄ara baa njaa unn ddəw arə nuju k̄ to gatə gatə ddəm maji ddəm to horo dəw t̄ kə Lubba.

Tar lapiya lə Pɔl

¹ Əman Pɔl, m-to *nje-kaw-kula*. To dəwje â bbərəm-je karə m-ddee to *nje-kaw-kula* le ang ddəm ddəw t̄ lə marə dəw ang ddəm. *Jeju-Kristə* kə Lubba k̄ Bɔ k̄ ndol *Jeju* k̄ oy â n̄-bbərəmje. ² Əman kə nj̄-mə-kunnje t̄yn k̄ eeje səm n̄ənn n-dda makəturu n̄ənn jarəse, sese k̄ *Egilisije* t̄ k̄ Galasi.

³ Maji karə Bɔjeje Lubba de kə *Əbbə-dəwje Jeju-Kristə* n̄-ddaje kə se mə-maji ddəm darə məse wul lɔm ddəm. ⁴ Jeju njaa unn r̄ê arə yo mba *majangje* ləje, mba tee n̄n kə je mə karje t̄ k̄ maji ang n̄ənn kə ddang, tokə ye k̄ mə Lubba k̄ to Bɔjeje ndiki. ⁵ Maji karə dəwje piteje kə ndɔ kə ndɔ. *Amenn*.

Tar k̄ Maji k̄ara baa

⁶ N̄n k̄ ə-ddaje le məjə pin. Lubba k̄ bbarse ddəw mə-maji t̄ lə *Kristə* le â ə-tuseje njangə baa inȳje a unnje go marə *Tar k̄ Maji* k̄ dang wa? ⁷ To marə *Tar k̄ Maji* k̄ dang bba to ang. Marə dəwje â aw turuje dɔse ngaâ ndikije ta turu *Tar k̄ Maji* lə *Kristə* le. ⁸ A bbo marə dəw wase jeje njaa wase marə *anjə* k̄ darā bba ddee ila mbər marə *Tar k̄ Maji* k̄ dang kə ye k̄ jila mbərə jarəse le a, maji karə ndu-ndɔɔl to d̄ê t̄. ⁹ N-pa kete mban. A m-təl m-pa bbay: Bbo marə dəw ddee ila mbər marə *Tar k̄ Maji* k̄ dang kə ye k̄ ooje le a, maji karə ndu-ndɔɔl to d̄ê t̄.

¹⁰ A bbasinən n̄ənn, maw sangə ddəw ta ddee maji kəm dəwje t̄ wase kəm Lubba t̄ wa? Maw sangə

ddəw ta n̄əl kəm dəwje t̄ wa? A bbo maw sangə ddəw ta n̄əl kəm dəwje t̄ a, mâ to bbərə-kula lə *Kristə* ang ngaa.

Lubba mbərə Pɔl to nje-kaw-kula

¹¹ Ngakɔn'mje, m-pa marəse: *Tar k̄ Maji* k̄ mila mbərə marəse le in rɔ dəw t̄ ang. ¹² Dəw â ndaji tar le arəm ang ddəm dəw â t̄jum ang ddəm. *Jeju-Kristə* â tee kə tar le kə ddaka arə m-gərə.

¹³ Mba ooje tar n̄n-ddaje ləm k̄ dɔngɔr, kar t̄ k̄ m-nayn maw polo n̄n Lubba tokə lə Jiipije le. Maw mula kəm *Egilisi* lə Lubba ndoo t̄ nya ddəm maw tuju *Egilisi* le ddəm. ¹⁴ Kar̄ t̄ənn le ngamarəm Jiipije k̄ bbaləm kə de asə naan, mutade t̄yn ddəwe t̄, mba munn rɔm t̄yn ta ngəm n̄n-ji-bbeje lə kajeje.

¹⁵ A Lubba bbərəm ddəw mə-maji t̄ laa, kar t̄ k̄ m-nayn mə kɔn'mje t̄ bbay undam dang. ¹⁶ Noo maji kəm̄ t̄ ta karə m-gərə Ngonn̄ ngaâ karə mila mbər tar laa marə dəwje k̄ toje to Jiipije ang. Kar̄ t̄ənn le m-duju dəw ndəjə ang ddəm ¹⁷ *nj̄-kaw-kulaje* k̄ toje dɔngɔr arəm, maw r̄de t̄ Jerujalem ang ddəm a m̄tu maw nangə t̄ k̄ Arabi, goe t̄ a, m-təl m-ddee Damas. ¹⁸ Bbal mota goe t̄ a, maw Jerujalem ta koo Piyer ta gərə ngaâ m-nayn saa ndɔ d̄ku gire min.

¹⁹ Kar̄ t̄ənn, moo marə *nje-kaw-kula* dang ang. Bbaȳ njaa to Jakə ngokɔn *Əbbə-dəwje* â mooe.

²⁰ Tar k̄ maw dda makəturu t̄ marəse n̄ənn, maw pa kəm Lubba t̄, to ngəm ang.

²¹ Goe t̄a, maw nangə t̄a k̄a Siri k̄a Silisi. ²² A *Egilisije* k̄a Jude, dede k̄a n̄-toje əngə *Kristə*, n̄-gərəmje to əman le ang. ²³ Tar k̄a dooje ā nan: «Dəw k̄a aw ula kəmje ndoo t̄a le, bbasinən aw ila mbər tar mə-kunn k̄a n̄-ndiki ta tujə ddəwe le ngaa.» ²⁴ Ngaā, nj̄e-mə-kunnje le aw ɔsuje gajj Lubba mbam.

Pɔl kə nj̄e-kayn-kulaje dooje ta naan Jerujalem

2 Bbal d̄oku gire ɔ goe t̄a, m-təl maw Jerujalem k̄a Barnabas. Maw k̄a Titə t̄a. ² Maw nunn, mba Lubba ā pa arəm karə maw. Lo t̄əənn, m̄ɔru gəl *Tar k̄a Maji* k̄a maw mila mbərə marə dəwje k̄a toje to Jiipije ang le. M̄ɔru gələ marə t̄əkəje k̄a d̄o Egilisi t̄a marə mbɔn-naan t̄a k̄a m-dda k̄a de dang t̄a. M-dda baann mba m-ndiki karə kulaje ləm k̄a takənən k̄a yəje k̄a bbokənən kara toje to kulaje k̄a baa ang. ³ Titə k̄a to Gerekə k̄a aw səm le, dəw k̄ara duje karə nuja ganja bba ang. ⁴ A marə ngakənje k̄a t̄əkɔɔ ang dujuje karə nuja ganja bba. To dede k̄a dandəje horoje t̄a h̄ɔy baa. N̄-ddeje horoje t̄a ta tənn kisi ləje go bbərə t̄a k̄a n-tee k̄ə t̄a k̄a ddang ddəw t̄a lə *Jeju-Kristə* le koo. N̄-ndikije ta təl k̄a je k̄a bbərə t̄a le guku. ⁵ A n-ndiki t̄a tən k̄a de ang, bba karə tar k̄a t̄əkɔɔ k̄a to mə *Tar k̄a Maji* t̄a le nayn k̄a lo-toe mba tar ləse.

⁶ A əngə t̄əkəje k̄a d̄o Egilisije t̄a k̄a dəwje oojede to dəwje k̄a ngəng nya le, ngəng ləde le osom t̄a ang. Mba Lubba aw ɔru kəm dəw ang. Dede le marə n̄ən dang k̄a duwamje k̄a singa karə m-dda goto. ⁷ A dooje a, n̄-gərəje to Lubba inya *Tar k̄a Maji* le jim t̄a karə mila mbərə marə dəwje k̄a *ujaje ganja* ang, tokə ninya ji Piyer t̄a karə ila mbərə arə dəwje k̄a *ujaje ganja* le. ⁸ Mba Lubba k̄a dda Piyer to *nje-kaw-kula* lə Jiipije le ddam to *nje-kaw-kula lə dəwje* k̄a toje to Jiipije ang t̄a. ⁹ Jakə k̄a Piyer k̄a *Jan* k̄a dəwje oojede to singa Egilisi le ooje mə-maji k̄a Lubba dda səm le a, duwajeje əman k̄a Barnabas n̄-ddajeje lapiya ta t̄ju to n̄-ddaje mə-k̄ara k̄a je. Yeenn bba joo ta naan ta karə jeje jaw k̄a r̄o dəwje t̄a k̄a toje to Jiipije ang. A dede, dəwje k̄a r̄o Jiipije t̄a. ¹⁰ A n̄ən k̄a n̄-dujujeje ā to karə jole məje d̄o nj̄e-ndooje t̄a. To n̄ən k̄a to məm t̄a ta dda njaa.

Pɔl in kə Piyer bbe t̄a Antiyos

¹¹ A kar k̄a Piyer ddee Antiyos a, min saa kəm dəwje t̄a t̄yn, mba n̄-dda n̄ən k̄a d̄ɔgɔl̄ə ang. ¹² Kete bba karə dəwje k̄a Jakə ulade le ddee teeje a, Piyer le aw usa n̄ən k̄a nj̄e-mə-kunnje k̄a toje to Jiipije ang. A go ddee t̄a lə dəwje le a, nayn nj̄e-mə-kunnje le ngaā nusa n̄ən k̄a de ang ngaa, mba n̄-bbəl dəwje k̄a aw ngəmje ndu *kuja ganja* le. ¹³ Marə ngakənjejeje k̄a toje to *Jiipije* unnje n̄ən-dda ngəm laa le to arə Barnabas kara unn gode t̄a. ¹⁴ Moo a, daw njaje ddəw tar t̄a k̄a t̄əkɔɔ k̄a *Tar k̄a Maji* pa le ang. Mba yeenn bba, m-pa marə Piyer kəm dəwje t̄a t̄yn m-pa nan: «Bbo əi k̄a ə-to *Jiipi*, kisi lai to tokə

dəwje k̄a toje to *Jiipije* ang a, ā kuwa dəwje k̄a toje to *Jiipije* ang le k̄a singa karə n̄-ddaje n̄ən tokə lə *Jiipije* tokə baānn wa?»

Dəwje t̄yn aw ingaje kaji ddəw mə-kunn t̄a

¹⁵ Jeje, gəl-kujuje t̄a nu njaa n-toje to *Jiipije*. N-to kəsə gəl-dəwje k̄a toje to nj̄e-n̄ən-ddaje k̄a maji ang nəənn le ang. ¹⁶ N-gərə to dəw ddee gatə gatə kəm Lubba t̄a ddəw məē t̄a k̄a nunn narə *Jeju-Kristə*, bbo ddəw ngəm *Ndu* t̄a ang. Mba yeenn bba, jeje njaa kara junn məje jarə *Jeju-Kristə* ta ddee to dəwje k̄a gatə gatə kəm Lubba t̄a, ddəw mə-kunn t̄a bbo ddəw ngəm *Ndu* t̄a ang. Mba, dəw a kasə ddee gatə gatə kəm Lubba t̄a ddəw ngəm *Ndu* t̄a ang. ¹⁷ Jaw sangə ddəw ta ddee gatə gatə kəm Lubba t̄a ddəw t̄a lə *Kristə*. Jaw dda baann le a, jeje njaa kara joo r̄je to nj̄e-n̄ən-ddaje k̄a maji ang tokə nj̄e k̄a toje to Jiipije le ang t̄a. Yeenn t̄ju to *Kristə* le to nje-dda karə n-dda *majang* wa? Baann ang. ¹⁸ Bbo m-təl maw ngəm *Ndu* k̄a m-mbətə le a, əman njaa m-dda r̄ɔm to nje-mbətə *Ndu* le. ¹⁹ Əman, to dəw k̄a oy yo *Ndu* mban bba ta nayn kəm baa mba Lubba. Moy k̄a *Kristə* naan t̄a k̄ara baa d̄o *kakə-dəsə* t̄a. ²⁰ To əman ā misi kəm baa ang ngaa, to *Kristə* ā isi kəm baa mə da-r̄ɔm t̄a. Mba, kisi ləm kəm baa mə da-r̄ɔ t̄a bbokənən nəənn, misi kəm baa mba məm k̄a munn marə Ngonn lə Lubba k̄a ndikim ngaā unn r̄ə arə yo mbam. ²¹ M-ndiki ta mbətə mə-maji k̄a Lubba dda le ang. Mba bbo dəw aw ddee gatə gatə ddəw *Ndu* t̄a kəm Lubba t̄a a, yeenn pa nan *Kristə* oy baa be.

Pɔl duju tar dəwje k̄a Galasi

3 See dəwje k̄a Galasi, mbə ddi ā ə-mbəje be wa? N̄-t̄juse tar koy lə *Jeju-Kristə* kakə-dəsə t̄a k̄a maj̄e, a n̄ən bba n̄-turu kəmse wa? ² M-ndiki karə tar nəənn njaa ilamje t̄a: Ngəm k̄a ə-ngəmje *Ndu* lə M̄ɔyijə ā ingaje n̄ən *Ndil-mə-nda* wase mə-kunn ā ingaje n̄ən *Ndil-mə-nda* le wa? ³ Mbə ddi bba uta d̄ɔse be wa? N̄ən k̄a unnje kute ddəw *Ndil* t̄a le ə-ndikije ta tunga ddəw da-r̄ɔ t̄a wa? ⁴ N̄enje t̄yn k̄a ingase le ingase baa be wa? A to baa ang. ⁵ Lubba k̄a arəse *Ndil* ngaā aw dda n̄ən-m̄ɔrije horose t̄a le aw dda mba *Ndu* lə M̄ɔyijə k̄a aw ngəmje wase mba mə-kunn wa?

Dəw a kasə ddee gatə gatə ddəw Ndu t̄a ang

⁶ Makəturə lə Lubba pa nan: «*Abaraham* unn məē arə Lubba. Yeenn bba Lubba ooe to dəw k̄a gatə gatə mba mə-kunn laa le. †» ⁷ Yeenn a, maji karə ə-gərəje to nj̄e k̄a unnje məde ā toje to ngann lə *Abaraham*. ⁸ T̄o bbay, Makəturə lə Lubba pa kete mban nan Lubba a koo dəwje k̄a toje to Jiipije ang to dəwje k̄a gatə gatə kəmē t̄a ddəw mə-kunn t̄a le. Mba yeenn bba, Makəturə le pa tar k̄a maji nəənn tokə kete arə *Abaraham*

† Jənesə 15:6

nan: «Lubba a bbar tar kə maji dɔ kəsə gəl-dəwje tē tɔyn ddəw tē ləi.»¹⁹ Yeenn a, Lubba bbar tar kə maji dɔ dəwje tē tɔyn kə unnje mæde le naan tē kə *Abaraham* kə to nje-mə-kunn.

¹⁰ A ndu-ndɔɔl to dɔ dəwje tē tɔyn kə aw undaje mæde dɔ ngəm *Ndu* tē. Mba Makəturu lə Lubba pa nan: «Tarje tɔyn kə to Makəturu-Ndu tē, bbo dəw ngəm ang ddəm dda nēn kula ang ddəm a, Ndu-ndɔɔl to dɔ tē. ††»¹¹ Tɔkɔɔ njaa, dəw a kasə ddee gatə gatə kəm Lubba tē ddəw ngəm *Ndu* tē ang. Mba Makəturu lə Lubba pa nan: «Dəw kə ddee gatə gatə ddəw mə-kunn tē a kisi kə təbbə. ‡»¹² *Ndu* ar dɔ mə-kunn ang. A Makəturu lə Lubba pa tɔ nan: «Dəw kə dda nēn kə turu *Ndu* a kisi kə təbbə ɔju dɔ *Ndu* le.»

¹³ A *Kristə* ɔruje kɔ ndu-ndɔɔl tē kə *Ndu* ddee nēn dɔje tē mban, n-ddee to dəw kə ndu-ndɔɔl to dɔ tē ɔju dɔje. Mba Makəturu lə Lubba pa nan: «Dəw kə n-tɔ tē *kakə* tē n-tɔl tē to dəw kə ndu-ndɔɔl to dɔ tē tē.»¹⁴ Baann bba karə tar kə maji kə Lubba bbar dɔ *Abaraham* tē le ddee dɔ dəwje tē kə toje to Jiipije ang le ddəw tē lə *Jeju-Kristə*. Ngaā karə jingaje *Ndil* kə Lubba unn ndue ta karə le ddəw mə-kunn tē.

Lubba unn ndue kete bba *Ndu* lə Mɔyijə tee

¹⁵ Ngakɔn'mje, junnje nēn-kɔju-marē dɔ nēn-ddaje tē lə dəwje. Bbo dəw gɔl makəturu nēn-ndubba laa kə dɔgɔl tē a, dəw a kasə tuju ang ddəm a kasə kila marə nēn dɔ tē ang ddəm.¹⁶ *Abaraham* kə Ngokē tē Lubba unn ndue ta karəde nēnje. Makəturu lə Lubba pa nan: «Ngakē tē» ang. Lubba unn ndue le arə dəwje kə banya ang. Makəturu le nan: «Ngokē tē.» Yeenn pa nan nunn ndue le narə dəw kâra baa kə to *Kristə*.¹⁷ Tar kə m-ndiki ta pa â nəənn: Lubba dda makəturu nēn-ndubba kə dɔgɔl tē tokə kete mban. A *Ndu* lə Mɔyijə kə tee bbal kɔɔ sɔ gire dɔmota goe tē a kasə tuju makəturu kə Lubba dda le ang. Bbo baann a, *ndu* Lubba kə unn le a to nēn kə baa.¹⁸ Mba bbo ddəw ngəm *Ndu* tē Lubba bba a kasə karə nēn nēn dəw a, yeenn tɔju to nâ kasə karə nēn dəw ddəw ndu-kunn tē ang ngaa. Lubba dda mə-maji kə *Abaraham* ddəw *ndue* ne Lubba tē kə nunn.¹⁹ Yeenn a, *Ndu* to mba ddi bbay wa? Lubba arə *Ndu* to bba karə n-gərəje nēn nēnje kə dəwje aw ddaje kə dɔgɔl tē ang, ndərəng ta nginan nēn ddee lə ngoka *Abaraham* kə Lubba unn *ndue* ta karə nēn le. Lubba ula *anjəje* kə *Ndu* le ddəw tē lə marə *nje-gɔl-tar*.²⁰ *Nje-gɔl-tar* to mba dəw kâra baa ang. A Lubba kâra baa. ††²¹ Yeenn pa nan, *Ndu* lə Mɔyijə mbətə ndu-kunnje lə Lubba le wa? Baann ang. Mba bbo marə *Ndu* aw dda arə dəw aw isi kəm baa a, *Ndu* a dda karə dəw ddee gatə gatə kəm Lubba tē tɔ.²² A Makəturu lə Lubba pa nan *majang* ɔn dɔ dəwje tɔyn. Baann bba dəwje tɔyn

kə unnje mæde a kingaje nēn kə Lubba unn ndue ta karəde mba mæde kə dunn darə *Jeju-Kristə*.

²³ Kete bba karə tar mə-kunn tee le, jee kɔ *Ndu* tē tokə dəwje kə eeje kəy-kula tē ta nginan nēn karə kə Lubba a tee nēn kə tar mə-kunn kə ddaka.²⁴ Yeenn a, *Ndu* to nje-kaa dɔje ndərəng ndɔ ddee tē lə *Kristə*, bba karə mə-kunn le dda arə n-ddeeje gatə gatə kəm Lubba tē.²⁵ A karə kə tar mə-kunn le tee, jee kɔ nje-kaa dɔje tē le ang ngaa.

²⁶ Mba sese tɔyn ə-ddeeje to ngann lə Lubba ddəw mæse tē kə unnje arəje *Jeju-Kristə* le.²⁷ Sese tɔyn n-ddase *batem* kə ri *Kristə* arə ə-ddeeje tokə *Kristə* ngaa.²⁸ *Jiipi* wase *Gerekə* goto ngaa, bbərə wase dəw kə to bbərə ang goto ngaa, dingaw wase denēn goto ngaa. Mba sese tɔyn ə-ddeeje to dəwje kə kâra baa ddəw mə-kâra tē kə ə-ddaje kə *Jeju-Kristə*.²⁹ Bbo ə-toje to ənga *Kristə* a, yeenn pa nan, ə-toje to ngaka *Abaraham*. Ə-toje to dəwje kə Lubba unn ndue ta karəse nēn le.

Njê-mə-kunnje toje to bbərəje ang ngaa

4 Tar kə m-ndiki ta pa â nəənn: Karə kə nje-kuwa nēn-ndubba nayn ngonn bbay le, n-to nje-nēnje le tɔyn njaa. A n-to dang kə bbərə ang.² Naw noo ta dəwje kə aw ngəm tē ngaā aw ngəm nēnje laa le ndərəng karə ndɔ kə bɔtəje ɔju asə.³ Jeje kara, ləw nayn tokə ngannje, n-toje to bbərəje lə kəjəje kə duninya tē nəənn.⁴ A tokə karə asə a, Lubba ula Ngonn tē, denēn uje, n-ngəm kɔ *Ndu* tē lə Mɔyijə,⁵ bba ta tee nēn kə dəwje kə eeje kɔ *Ndu* tē kə ddang karə n-ddeeje to ngann lə Lubba.

⁶ Lubba ula *Ndil* lə Ngonn tē mæje tē ta tɔju to n-to ngann tē njaa. *Ndil* le aw uru əkii nan: «Aba», kandə tar le nan «Bɔy!»⁷ Yeenn a, ə-to bbərə ang ngaa, ə-to Ngonn lə Lubba. A bbo ə-to Ngonn lə Lubba a, nēnje kə Lubba gɔl mba karə ngann tē le to mbai tɔ.

Pɔl əjə tar nya mba dəwje kə Galasi

⁸ Ləw, ə-gərəje Lubba ang, ə-toje to bbərəje lə kərje kə toje to lubbaje kə tɔkɔɔ ang.⁹ A bbasinən, ə-gərəje Lubba ngaa, uta tɔyn Lubba gərəse ngaa. A, â təl bbəəlje ndilje kə duninya tē kə singade goto ddəm ture goto ddəm tokə baān wa?¹⁰ Aw ooje marə ndɔje, marə nɔynje, marə karje kə marə bbalje to nēnje kə ngəngje nya kəmse tē bbay.¹¹ M-bbəəl nya, mba kin karə kulaje tɔyn kə m-dda mba tar ləse təlje to nēnje kə baa be.

¹² M-walse nya ngakɔn'mje, maji karə ə-toje tokə əman. Mba m-to tokə sese tɔ. Ə-ddaje marə nēn kə maji ang səm ndɔ kâra ang.¹³ Ə-gərəje kə maj tē to, rɔm kə tom â dda arə m-nayn horose tē ngaā mila mbər *Tar kə Maji* marəse to dɔngɔr tē bbay.¹⁴ Rɔm kə tom le asə karə dəw oom ang. A ə-yabbəmje ang ddəm ə-

† *Jənəsə* 12:3 †† *Dəronɔm* 27:26 ‡ *Abakukə* 2:4

†† *Dəronɔm* 6:4

sangəmje ang ddəm. Ə-taamje kə rɔse tē tokə m-to marə *anjə* lə Lubba, tokə m-to *Jeju-Kristə* le njaa.

¹⁵ Yeenn a, rɔ-nəəl ləse to dda wa? Mɔru naji ləse m-pa nan: Bbo ddəw kɔru kandə kəmse karəm to a le â kɔruje karəm. ¹⁶ A bbasinən, m-ddee to nje-baan ləse mba tar kə tɔkɔrɔ kə m-pa marəse le wa?

¹⁷ Dəwjeenn le aw dda dda ləse baa, a kəjə ləde maji ang. Ŋ-ndikije karə ə-tinje səm bba ta unnje rɔse arəde. ¹⁸ To maji ta dda bbo nēn kə maji kə kar tɔyn, bbo ta dda kar tē kə mee nēn horose tē njaa bba ang. ¹⁹ Ngannəm, maw moo ndoo tokə siki mba tar ləse tokə denēn kə aw nduru ndo, mā koo ndoo le ndərəng ndɔ kə kisi ləse a to tokə lə *Kristə*. ²⁰ M-ndiki nya ta kee horose tē kar tē nəənn, ta gərə gusu kə ta pa nēn tar karəse. Mba m-gərə nēn kə ta dda kə se ang.

Agar de kə Sara toje tokə dɔnɔnje kə joo

²¹ Ə-paje arəje moo: Sese kə ə-ndikije ta nayn kɔ *Ndu* tē le ooje tar kə *Ndu* pa ang wa? ²² Makəturulu lə Lubba pa nan: «*Abaraham* ee kə ngannje kə dingaw joo.

Marē kâra nuje kə Agar kə to bbərə. A ne kâra nuje kə Sara kə to bbərə ang.» ²³ Ngonn kə kɔnɔnje to bbərə le nuje tokə dəwje aw ujuje ngannje. A ngonn kə kɔnɔnje to bbərə ang le nuje ddəw ndu Lubba tē kə unn †.

²⁴ Tar nəənn tɔju marə nēn dang. Denēnje kə joo le toje tokə *dɔnɔnje* kə joo. *Dɔnɔn* kə dɔngɔr to *Agar*. To *dɔnɔn* kə dɔ ddingiri tē kə ria nan Sinayi. Naw nuju ngannje kə toje to bbərəje. ²⁵ Mba *Agar* to ddingiri kə Sinayi kə to nangə tē kə Arabi. *Agar* le to tokə Jeru-jaləm kə bbokənən nəənn kə to bbərə ddəm dəwje kə mæ tē tɔyn ddəm. ²⁶ A Jerujaləm kə darâ to bbərə ang. Ne a n-to kɔnjeje. ²⁷ Mba Makəturulu lə Lubba pa nan:

«Ə-dda rɔ-nəəl, əi kə uju ang,
uru əkii bbo ə-dda rɔ-nəəl,
əi kə ə-gərə to lə ndo kə aw to denēn ang,
mba denēn kə dingaw mbəte a kuju ngannje banya kuta denēn kə nayn kəy ngaw tē.»

²⁸ A see ngakɔn'mje, ə-toje to ngannje kə dujude ddəw ndu Lubba tē kə unn tokə lə Ijakə. ²⁹ A ləw, ngonn kə duje tokə dəwje aw ujuje le ula kəm ngonn kə duje ddəw *Ndil* tē lə Lubba ndoo tē. Nēenn le bbokənən to tokə baann tɔ. ³⁰ A Makəturulu lə Lubba pa nan ddi wa? Makəturulu le nan: «Ə-tubba denēn kə to bbərə le kə ngonnē. Mba ngonn lə bbərə a kasə kuwa nēn-ndubba kə ngonn lə denēn kə to bbərə ang le ang.» ³¹ Yeenn a, ngakɔn'mje, denēn kə to bbərə â n-to ngannē ang. Denēn kə to bbərə ang â n-to ngannē.

Kristə aw ɔru dəwje kɔ bbərə tē

5 *Kristə* ɔruje kɔ bbərə tē karə jisi to bbərəje ang ngaa. Yeenn a, uwaje arə ngəng bbo arəje n-təl kə se kɔ bbərə tē ang.

† *Jənesə 17:16*

² Əman Pɔl, m-pa marəse: Bbo arəje dujase ganja a, *Kristə* a to marə nēn kâra karəse ang ngaa ³ M-təl m-pa bbay marə dəw kə arə dujē ganja: To tar laa ta dda nēn tɔyn kə *Ndu* pa. ⁴ Sese kə aw sangəje ta ddee gatə gatə kəm Lubba tē ddəw *Ndu* tē le ə-tinje naan kə *Kristə* mban. Mə-maji lə Lubba to mbase ang ngaa. ⁵ Jeje, jaw junda məje dɔ Lubba tē kə a dda karə n-ddee gatə gatə kəmē tē ddəw mə-kunn tē. *Ndil-mə-nda* â a dda karə n-nginan nēenn le. ⁶ Mba dəw kə to lə *Jeju-Kristə* a, *kuja ganja* wase kuja ganja ang dda marə nēn kâra ang. Tɔkə nēn â to mə-kunn kə aw dda bba dəw aw ndiki nje-marē.

⁷ Dɔngɔr, aw ddaje nēn kə majē. A nân bba gangəse ddəwe tē ngaâ ɔkuse ddəw karə ə-ddaje nēn ddəw tar tē kə tɔkɔrɔ wa? ⁸ Kəjə kə be nəənn le in rɔ Lubba tē kə bbarse le ang. ⁹ *Wum* ten be kara aw dda arə bɔru nduju aw in. ¹⁰ A *Əbbə-dəwje* dda arə munda məm dɔse tē to â kəjəje marə tar dang ang. A dəw kə aw turu dɔse le n-to nân njaa kara, sariya lə Lubba a to dɔē tē.

¹¹ A əman, ngakɔn'mje, m-nayn maw mila mbər *kuja ganja* bbay wa? A bbo maw mila mbər kuja ganja a, mba ddi bba dəwje a kulaje kəm'm ndoo tē bbay wa? Bbo mbər kuja ganja â maw mila a, tar koy lə *Kristə* dɔ *kakə-dəsə* tē a to marə jiki karə dəw tuka gɔlē tē ang ngaa. ¹² Yeenn a, maji karə dəwje kə aw tujuje kəjə ləse nəənn gangəje rɔde kə dingaw njaa tɔyn ilaje kɔrɔ.

Maji karə njē-mə-kunnje nja ddəw Ndil tē bbo ddəw da-rɔ tē ang

¹³ See ngakɔn'mje, Lubba bbarse karə ə-teeje kɔ bbərə tē kə ddang. A maji karə tee ləse kɔ bbərə tē le to ddəw â ɔru arəse karə ə-ddaje nēn nēn ddəw bboje tē kə da-rɔ tē ang. Maji karə ə-ndikije naan ta ə-ddaje kula arəje ¹⁴ Mba *Ndu* lə Mɔyijə tɔyn njaa to mə tar tē kə kâra nəənn. Tar kə nan: «Maji karə ə-ndiki nje-mari tokə da-rɔi njaa.» ¹⁵ A bbo aw tɔnje naan ngaâ aw tiirje naan a, aaje kə majē nan â tujuje naan. ¹⁶ Mba yeenn bba, m-pa marəse, arəje *Ndil-mə-nda* tɔjuse ddəw a, â ddaje nēn ddəw bbo tē kə da-rɔ tē ang. ¹⁷ Mba nēnje kə da-rɔ ndiki ta dda toje dang kə nēnje kə *Ndil-mə-nda* ndiki. A nēnje kə *Ndil-mə-nda* ndiki kara toje dang kə nēnje kə da-rɔ ndiki tɔ. Daw ddaje dɔɔ kə naan. Baann bba karə nēn kə məse ndiki ta dda a, ə-ddaje ang. ¹⁸ A bbo *Ndil-mə-nda* â aw tɔjuse ddəw a, eejə kɔ *Ndu* tē ang ngaa.

¹⁹ N-gərə nēnje kə bboje kə da-rɔ tē aw dda: Kaya, nēn-yərəw, lo-to-majang ang, ²⁰ polo kɔr, maal, ndiki naan ang, koo-ta-naan ang, kunda-mə, dda wungu, nēn-dda kə ta kuta nēn naan, kar go marə dəw tē a kinya marē, tin-naan, ²¹ dda bbo nēn lə dəw, kay koto kə kusa nēn karə uta dɔē kə marə nēnje kə baann. M-pa marəse kete mban, a m-təl m-pa bbay, dəwje kə aw

ddaje nênje kâ baann le. *Bbe-kɔn lə Lubba* a to ləde ang.

²² A nênje kâ *Ndil-mə-nda* aw ddee nên to: Ndiki naan, rɔ-nəəl, mə-wul-lɔm, tɔ-wur, mə-maji, dda maji kə dəwje, mə-kunn, ²³ wul pee, ngəm-rɔ. *Ndu* mbətə nênje kâ baann ang. ²⁴ Dəwje kâ toje to ənga *Jeju-Kristə* ddaje arə bboje kâ da-rɔde tē oy kakə-dəsə tē mban. ²⁵ *Ndil-mə-nda* dda arə jisije kəm baa. Yeenn a, maji karə jinya jarə *Ndil-mə-nda* le tɔjuje ddəw.

Dəw kâra kâra a kuja kandə nên kâ n̄-dubbu

²⁶ Maji karə boro uta dɔje ang, n-ngaana naan ang, jundaje mə kə naan ang.

6 Ngakɔn'mje, sese kâ *Ndil-mə-nda* aw tɔjuse ddəw le bbo ingaje marə dəw dɔ majang tē a, maji karə ə-təlje saa ddəw tē kâ maji kə ndu kâ wul pee. A aa rɔi kə majê mba əi kara, nên a kasə ta nain tɔ. ² Maji karə otoje nên-koto kə naan, yeenn â to dda kula kə ndu *Kristə*. ³ Bbo dəw kâ to marə nên ang oo rɔê bo nya a, ne njaa naw nərə rɔê. ⁴ Maji karə dəw kâra kâra aa go kula-ddeê njaa oo. A bbo noo marə nên kâ asə karə nunda nên gue a, ne njaa nunda nên gue, bbo ta nunn kula laa nɔju nên kula lə marə dəw ang. ⁵ Mba dəw kâra kâra a kɔru naji nênje kâ n̄-dda nɔn gɔl Lubba tē. †

⁶ Maji karə dəw kâ daw tɔjê Tar lə Lubba kayn dəbbə nên-kingaje laa tɔyn arə dəw kâ aw tɔjê Tar le.

⁷ Ərəje rɔse ang: Dəw asə koko Lubba ang, nên kâ dəw dubbu a, a kuja kandê. ⁸ Dəw kâ dubbu nên kâ bbo kâ da-rɔê tē ndiki a, nâ kuja nên kâ bbo kâ da-rɔ tē le aw ddee nên: Nên le to yo. Dəw kâ dubbu nên kâ

† Rɔmenje 14:12

Ndil-mə-nda ndiki a, nâ kuja nên kâ *Ndil-mə-nda* le aw ddee nên: Nên le to təbbə kâ to kə ndɔ kə ndɔ. ⁹ Maji karə n-ddaje maji, jarə rɔje nyaje tē ang. Mba bbo juwa jarə ngəng ngaâ karê asə a, ja kuja kandê. ¹⁰ Yeenn a, kar kâ jee kə ddəw bbay nəənn, maji karə n-ddaje maji kə dəwje tɔyn. Uta tɔyn, n-dda maji kə ngakɔnje n̄jə-mə-kunnje.

Dɔɔbyn tar

¹¹ Ooje kəm makəturu kâ ngɔngu nəənn. Əman njaa m-dda marəse kə jim. ¹² Dəwje tɔyn kâ uwajese karə ujaje ganja le ndikije karə dəwje oojede maji kəmde tē. Nên kâ daw sangə njaa to, karə koy lə *Kristə* dɔ *kakə-dəsə* tē le dəwje ulaje kəmde ndoo mbəê ang. ¹³ Dede kâ dujade ganja le njaa kara n̄-ngəmje *Ndu* ang. A n̄-ndikije karə arəje dujase ganja bba ta kunda nên gude. ¹⁴ A əman, bbayê njaa koy lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* *kakə-dəsə* tē njaa mâ kunda nên gum. Dəw koy tē laa le moo nênje kâ duninya tē nəənn tokə nênje kâ oy ngaâ nênje kâ duninya tē oomje tokə dəw kâ oy tɔ. ¹⁵ Mba *kujə ganja* wase kuja ganja ang to marə nên ang. Nên kâ ngəng â to, dda kâ Lubba dda arə n-ddeje to dəwje kâ siki. ¹⁶ Dəwje tɔyn kâ a ddaje nênje kə ddəw kâ m-tɔju nəənn kə dəwje lə Lubba tɔyn, maji karə Lubba dda arə məde wul lɔm ngaâ oo kəm-to-ndoo ləde tokə dəwje laa *Ijarayelje*.

¹⁷ Bbasinen nəənn, m-ndiki karə dəw dda arə məje tar ang ngaa. Mba koro-doje kâ rɔm tē tɔju to m-to dəw lə *Jeju*.

¹⁸ Ngakɔn'mje, maji karə mə-maji lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* nayn kə se. *Amenn*.

Epejinyeje

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Pɔl dda makaturu n̄ənn ar̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ Epej̄, a du ang, n̄-dda mba nj̄-m̄-kunnje k̄ Egilisije t̄ nya k̄ dɔ nanḡ Aji Min̄ar t̄ k̄ daw bbar nan Turki bbasin̄en. Makaturu n̄ənn, Pɔl dda kar t̄ k̄ n̄-to n̄n k̄y-kula t̄ (3:1 ; 4:1). To makaturu k̄ t̄k̄ tarje l̄ Pɔl k̄ dɔbɔyn n̄n-t̄juje laa k̄ n̄-t̄ju Egilisijeenn le toje t̄. Nula k̄ makaturu le nar̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ toje to Jiipije ang.

T̄k̄ kaj̄ k̄ makaturu t̄ l̄ Epejinyeje le to . To n̄n k̄ iya r̄ɔ̄ k̄ dum dɔ d̄w k̄ Jeju tee n̄n k̄ ddaka. N̄n k̄ Lubba gɔl le to l̄w baa njaa k̄ ndɔ t̄yn. N̄-dda n̄n le dd̄w t̄ l̄ Jeju-Krist̄.

T̄k̄ tarje k̄ makaturu t̄ n̄ənn le:

Lo-kanȳ 1 nd̄r̄ang 3, Pɔl le ar nya dɔ tar ddee k̄ara baa t̄ k̄ dd̄we ɔru, mba Jeju unn da-r̄ɔ̄ ar̄ n̄-t̄l̄ k̄k̄-d̄s̄ t̄. Nj̄-m̄-kunnje k̄ ḡalde to Jiipije ang k̄ nj̄ k̄ toje to Jiipije ddeje to d̄wje k̄ k̄ara baa. Lubba ar̄de n̄nje k̄ maji k̄ k̄ara baa. ngā ddee k̄ nj̄ k̄ Jiipije tinje k̄ de naan le nḡsi.

Lo-kanȳ 4 nd̄r̄ang 6, Pɔl le duju nj̄-m̄-kunnje kar̄ duwaje m̄-kunn l̄de dar̄ nḡang, kar̄ n̄-nḡamje m̄-k̄ara k̄ m̄-wul-l̄m̄ k̄ Lubba ar̄de. N̄-dujude kar̄ . Pɔl le ar̄ nd̄j̄ dɔ kisi t̄ l̄ dingawje k̄ den̄nje l̄de, ngannje, bb̄ar̄je k̄ əbb̄edede.

Tar lapiya l̄ Pɔl

1 Əman Pɔl k̄ Lubba ndiki t̄ kar̄ m-ddee to *nje-kaw-kula* l̄ *Jeju-Krist̄*, mula k̄ makaturu n̄ənn mar̄ d̄wje l̄ Lubba k̄ ooje m̄de t̄ k̄ *Jeju-Krist̄* k̄ isije Epej̄.

2 Maji kar̄ B̄jeje Lubba k̄ Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄* n̄-ddaje k̄ se m̄-maji dd̄m dar̄ m̄se wul l̄m dd̄m.

Lubba ar̄je n̄nje k̄ maji dd̄w t̄ l̄ Krist̄

3 J̄suje gaji Lubba k̄ to B̄ Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄*. Mba nar̄je gusuje l̄ Ndil k̄ in dar̄ ddee dd̄w m̄-k̄ara t̄ k̄ n-ddaje k̄ *Krist̄*. 4 N̄-mb̄ar̄je dd̄w t̄ l̄ *Krist̄* kete bba n̄-dda duninya, kar̄ n-ddee to d̄wje k̄ maji t̄yn dd̄m d̄wje k̄ tar to d̄de t̄ ang dd̄m k̄m̄ t̄.

Dd̄w ndiki t̄ laa, 5 Lubba gɔl tok̄ kete kar̄ n-t̄l̄ to ngann̄ dd̄w t̄ l̄ *Jeju-Krist̄* k̄ m̄-maji laa njaa.

6 Yeenn a, maji kar̄ j̄suje gaji Lubba mba m̄-maji k̄ n̄-dda k̄ je k̄ nanḡ baa, dd̄w t̄ l̄ Ngonn̄ k̄ n̄-ndike nya. 7 Dd̄w m̄s̄ t̄ l̄ *Krist̄*, Lubba tee k̄ je m̄ n̄n-dda t̄ k̄ maji ang k̄ dd̄ang ngā n̄ru tar majang l̄je d̄je t̄, dd̄w m̄-maji t̄ laa k̄ bo nya.

8 T̄k̄ ɔru njaa, n̄-dda k̄ je m̄-maji bo nya ngā nar̄je n̄n-ḡr̄ t̄yn k̄ k̄m-kar̄ t̄yn. 9 Nar̄ n-ḡr̄ n̄n k̄ nayn lo-kiȳ t̄ k̄ n̄-gɔl ta dda k̄ m̄-maji laa njaa baa le dd̄w t̄ l̄ *Krist̄*. 10 N̄n k̄ n̄-ndiki ta dda le bbo kar̄ əs̄ a, ta mb̄n n̄nje t̄yn k̄ toje m̄ dara t̄ k̄

n̄nje k̄ toje dɔ nanḡ t̄ kungu k̄ gɔl mbay t̄ k̄ k̄ara baa, k̄ to *Krist̄*.

11 Dd̄w m̄-k̄ara t̄ k̄ n-ddaje k̄ *Krist̄* le jinga n̄n k̄ to ɔju d̄je. Mba Lubba mb̄ar̄je kete, ne njaa n̄-gɔl tok̄ baann. Naw dda n̄nje t̄yn k̄ turu ndue tok̄ m̄̄ ndiki. 12 Yeenn a, maji kar̄ jeje k̄ n-toje to d̄nḡr̄ d̄wje k̄ unda m̄de dɔ *Krist̄* t̄ j̄suje gaj̄.

13 Dd̄w t̄ l̄ *Krist̄* le t̄ a, sese kara ooje n̄n tar k̄ t̄k̄ ɔru, *Tar k̄ Maji* k̄ ajise, ooje m̄se t̄ k̄ *Krist̄* ngā Lubba uja əndaji r̄se t̄. Əndaji le to *Ndil-m̄-nda* k̄ nunn ndue ta kar̄ le. 14 Ndil-m̄-nda k̄ jingaje le t̄ju to ja kingaje n̄nje k̄ maji k̄ Lubba a ta kar̄je le. Ja kinga n̄njeenn le dɔ ndɔ t̄ k̄ Lubba a tee k̄ je m̄ n̄n-ddaje t̄ k̄ maji ang k̄ dd̄ang njaa nȳm. Yeenn a, maji kar̄ j̄suje gaji Lubba.

Pɔl duju Lubba mba nj̄-m̄-kunnje

15 Mba yeenn bba, əman njaa kara, unn kute ndɔ t̄ k̄ moo nan ooje m̄se t̄ k̄ *Əbb̄-d̄wjeJeju* dd̄m aw ndikije nj̄-m̄-kunnje t̄yn dd̄m le 16 kar̄ k̄ maw nduju Lubba a, maw mar̄ wooyo mbase ngā maw milase m̄ duju t̄ k̄ maw duje le k̄ ndɔ t̄yn. 17 M-duju kar̄ Lubba l̄ Əbb̄ajeje *Jeju-Krist̄*, B̄ k̄ piti to laa, ar̄se Ndil k̄ aw ar̄ k̄m-kar̄, kar̄ t̄ju B̄ le ar̄se k̄ ddaka ngā ar̄ ə-ḡr̄je k̄ maj̄. 18 M-duju kar̄ Lubba ɔru k̄m̄se ar̄ ə-ḡr̄je n̄n k̄ aw undaje m̄se d̄e t̄, k̄ n̄-bb̄arse mb̄̄ le kar̄ ə-ḡr̄je n̄n-kingaje k̄ to n̄n

piti kâ narə dəwje laa ingaje, sese ddəm njê-mə-kunnje ddəm. ¹⁹ M-duju Lubba tɔ karə ə-gərəje singa-mɔngu kâ bo uta dɔê, kâ Lubba ngəm mba tar le jee njê-mə-kunnje. Singa-mɔngu laa kâ bo le njaa â ²⁰ ñ-tɔju kâ ddaka dɔ *Kristə* t̄, kar t̄ kâ noy, a ñ-ndole ngaâ narə nisi dɔ ji-kɔlê t̄ darâ, ²¹ dɔ ndilje t̄ tɔyn kâ aw ɔnje mbay, dɔ singa-mɔnguje t̄ tɔyn kâ dɔ riye t̄ tɔyn kâ dəwje aw bbar nangê nəənn, ndɔ t̄ kâ bbokənən ddəm kâ bara ddəm. ²² Tɔkɔɔ, Lubba ungu nɛnje tɔyn kɔ gɔl *Kristə* t̄, nundê dɔ nɛnje t̄ tɔyn ngaâ ñ-ddeê to tɔkə mbay dɔ *Egilisi* t̄. ²³ Egilisi le to da-ɔ *Kristə* ngaâ *Kristə* ddusu Egilisi tɔyn ngaâ Lubba ddusu *Kristə* tɔyn.

Lubba arə təbbə ddəw t̄ lə *Kristə*

2 Ləw, kəm Lubba t̄, ə-toje tokə lə dəwje kâ oy mba nɛn-ddaje ləse kâ to kə dɔgɔlê ang ddəm nɛn-ddaje kâ maji ang ddəm. ² Aw unnje go kula-dda lə dəwje kâ duninya t̄ nəənn. Aw ooje ta mbay le ndilje kâ maji ang kâ eeje mə ləl t̄. Ne mbay le â ñ-to ndil kâ maji ang kâ aw dda kula ɔ dəwje t̄ kâ aw mbətəje ta Lubba. ³ Ləw, jeje tɔyn njaa jee horo dəwje t̄əənn le mba jaw nja ddəw bbo kâ da-ɔ t̄: Jaw dda nɛnje ddəw bbo kâ da-ɔje t̄ kâ ddəw kəjəje t̄ ləje kâ maji ang. Jeje kara, n-to ddəw kâra baa kə kəsə dəwje kâ asə karə wungu lə Lubba to dɔde t̄.

⁴ A Lubba oo kəm-to-ndoo ləje nya, mba ñ-ndikije nya. ⁵ Jeje kâ n-to tokə dəwje kâ oy mba nɛn-ddaje kâ to kə dɔgɔlê ang le, narəje təbbə kâ siki naan t̄ kâra baa kə *Kristə*. Ddəw mə-maji t̄ lə Lubba â aji nɛn se. ⁶ Ddəw mə-kâra t̄ kâ n-ddaje kə *Jeju-Kristə*, Lubba ndolje naan t̄ saa ngaâ arə jisije darâ naan t̄ kâra baa kə *Kristə* le. ⁷ Yeenn a, ddəw mə-maji t̄ kâ ñ-dda kə je ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə* le, Lubba ndiki ta tɔju maji laa kâ uta dɔê kə ndɔ kə ndɔ. ⁸ Mə-maji lə Lubba â aji nɛn se ddəw koo kâ ooje məse t̄ saa, bbo ə-ddaje marə nɛn kâra mbəê ang. To nɛn kâ Lubba arəse baa. ⁹ Lubba ajise mba kula-ddase ang. Baann bba karə marə dəw unda nɛn gue baa ang. ¹⁰ Mba n-to dəw-kundaje lə Lubba. Ñ-ddaje ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə* karə n-dda kulaje kâ maji kâ ñ-gɔl kete karə n-ddaje.

Dəwje tɔyn ddeeje to dəwje kâ kâra baa ddəw t̄ lə *Kristə*

¹¹ Sese kâ dujuse to Jiipije ang le, Jiipije kâ dəwje â *ujade ganja* ndikije karə dəwje bbarde to *njê-ganjaje*. A daw barse to «*njê-kuja ganja* ang». ¹² Oleje məse to, dɔ ndɔê t̄əənn, ə-gərəje *Kristə* ang, â kasəje ta ddee to ngann njê-bbeje kə *Ijarayelje* ang. Nɛnje kâ Lubba unn ndue ta karə dəwje kâ *Ijarayel* ddəw *dɔnɔn* t̄ kâ nɔsu kə de kara oose ang. Nɛn kâ undaje məse dɔe t̄ kâra goto. Eeje kə Lubba dɔ nangə t̄ nəənn ang. ¹³ A bbasinən, ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə*, sese kâ eeje ddəw əw ə-təl ə-ddeeje ngɔsi baa, ddəw məsə *Kristə* t̄ le.

¹⁴ Mba ne *Kristə* le njaa ñ-dda narə jisi kə mə-wul-lɔm. Ñ-dda narə Jiipije kə dəwje kâ toje to Jiipije ang ddeeje to dəwje kâ kâra baa. Ddəw koy t̄ laa, mbətə-naan kâ to tokə ndoko kâ kayn horode le ñ-guru kə ddang.

¹⁵ Nɔru *Ndu* lə Mɔyijə kə tarje kâ məe t̄ kə ddang. Ñ-dda baann ta mbɔn Jiipije kə dəwje kâ toje to Jiipije ang karə ñ-ddeeje to gəl-dəwje kâ siki kâ kâra baa ddəw mə-kâra t̄ kâ ñ-ddaje kə *Kristə* ngaâ karə mə-wul-lɔm to horode t̄. ¹⁶ Ddəw koy t̄ laa dɔ *kakə-dəsə* t̄, *Kristə* mbɔnde arə ñ-ddeeje to dəwje kâ kâra baa ngaâ nungude naan t̄ kə Lubba. Ddəw koy t̄ laa le ñ-dda narə mbətə-naan unda ngangê. ¹⁷ *Kristə* ddee ta kila mbər *Tar kâ Maji* kâ ɔju dɔ kisi kə mə-wul-lɔm karəse, sese kâ eeje ddəw əw kə Lubba ddəm karə dəwje kâ eeje saa ngɔsi ddəm. ¹⁸ Mba ddəw t̄ lə *Kristə* le â jeje tɔyn ja kasəje ta ddee nɔn Bɔjeje Lubba t̄, ddəw t̄ lə *Ndil-mə-nda* kâ kâra baa le.

¹⁹ Yeenn a, sese kâ ə-toje to Jiipije ang le ə-toje to njê-mbaje ang ngaa ddəm ə-toje to dəwje kâ aw ndayje to nday ang ngaa ddəm. A sese kə njê-mə-kunnje ə-toje to ngann njê-bbeje kâ kâra baa, eeje mə nuju t̄ lə Lubba. ²⁰ Ə-toje tokə lə dəbbə ərje kâ dɔsu nɛn kəy, kâ gɔl kəy le to *njê-kaw-kulaje* kə *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba ngaâ *Jeju-Kristə* njaa to singa gɔl kəy kâ dungu nangê le. ²¹ Ne â ñ-dda bba kəy kâ daw dɔsu mɔngu ngaâ ndəw arə ddee to *kəy-polo Lubba* kâ *dunda dang* mba *əbbə-dəwje*. ²² Ddəw mə-kâra t̄ kâ ə-ddaje kə *Kristə* le â, sese kə kəsəje ə-ddeeje tokə kəy lə Lubba kâ *Ndil-mə-nda* isi məe t̄.

Kula lə Pɔl horo dəwje t̄ kâ toje to Jiipije ang

3 Mba yeenn bba, əman Pɔl, dilam kəy-kula t̄ mba tar lə *Jeju-Kristə* kâ maw mila mbərə marəse, see dəwje kâ ə-toje to Jiipije ang. ² Məjə to ooje tar kula kâ Lubba inya jim t̄ ddəw mə-maji t̄ laa mbase le njaa. ³ Lubba tɔjum nɛnje kâ ñ-gɔl ta dda kâ naynje lo-kiyê t̄. M-pa tar dɔ nɛnje t̄əənn ngaji marəse kete makətu-ru t̄ nəənn mban. ⁴ Aw turaje makətu-ru nəənn a, â kasəje ta gərə to nɛnje lə *Kristə* kâ naynje lo-kiyê t̄ le m-gərə nya. ⁵ Ləw, Lubba tɔju nɛnje kâ naynje lo-kiyê t̄ le arə dəwje ang. A bbasinən, ddəw t̄ lə *Ndil-mə-nda*, ñ-tee nɛn kə ddaka narə *njê-kaw-kulaje* laa kə *njê-kilaje mbər tar* laa kâ *nundade dang*. ⁶ Nɛn kâ to lo-kiyê t̄ le tokə be: Ddəw *Tar t̄ kâ Maji*, Lubba gɔl dəwje kâ toje to Jiipije ang karə ingaje nɛnje kâ ñ-gɔl mba Jiipije naan t̄ kə de. Ñ-ddeeje to da-ɔ kâ kâra baa ngaâ nɛn kâ Lubba unn ndue ta karə ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə* to mbade tɔ.

⁷ M-ddee to nje-kula *Tar kâ Maji* ddəw mə-maji t̄ lə Lubba kâ dda səm baa kə singa-mɔngu laa. ⁸ Əman, m-to tɛn baa nya horo dəwje t̄ lə Lubba tɔyn. A ñ-dda səm mə-maji karə mila mbər tar lə *Kristə*, kâ to nɛn-kinga kâ uta nɛn-kingaje tɔyn marə dəwje kâ toje to Ji-

ipije ang. ⁹ Narəm ddaw tɔ karə m-tɔju gusu kâ n-dda nêñ nêñje kâ n-gɔl kâ toje lo-kiyê tê le marə uja kəm dəwje tê kə majê. Ne Lubba kâ n-dda nêñje tɔyn le n-ngəm nêñje kâ n-gɔl le lo-kiyê tê ləw baa. ¹⁰ Yeenn bba bbasinən, ddaw tê lə *Egilisi*, singa-mɔnguje kə singa kɔn-mbayje kâ mə dara tê gərəje nêñ kəm-karə lə Lubba dang dang, ¹¹ ddaw kâra baa kə nêñ kâ n-gɔl ta dda kunn-kutu nêñ tê nu ngaâ n-dda ddaw tê lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* le. ¹² Ddaw məje tê kâ junnje jarəje *Jeju-Kristə* ngaâ n-ddaje mə-kâra saa le jingaje ddaw ta ddee ngɔsi kə Lubba kə bbəəl ang. ¹³ Mba yeenn bba, m-dujuse karə rɔse oy njururu mba ndoo kâ maw moo mbase le ang. Yeenn to nêñ kâ a karəse piti.

Ndiki kâ Kristə ndiki dəwje

¹⁴ Mba yeenn bba, mungu məkəjə-gɔləm nangə nɔn Bɔy Lubba tê. ¹⁵ Ne â gəl nêñje tɔyn kâ mə dara tê kə dɔ nangə tê inje rɔê tê. ¹⁶ M-duje nya karə ddaw piti tê laa kâ uta dɔê, narəse singa nya məse tê ddaw tê lə *Ndil-mə-nda*. ¹⁷ M-duje karə narə *Kristə* dda bbe məse tê ddaw mə-kunn tê le, karə ndiki naan ləse dda arə ubbaje singa tokə lə kakə kâ ngirê ungu nangə arə kətərə ddəm tokə kəy kâ gɔlê uwa nangə kə majê ddəm. ¹⁸ Baann bba sese kə kəsə njê-mə-kunnje tɔyn â kasəje ta gərə ndiki lə *Kristə* kâ uta dɔê, kâ kɔnyê goto le. ¹⁹ Ngaâ â gərəje ndiki lə *Kristə* kâ uta nêñ-gərəje tɔyn. Baann bba karə nêñje lə Lubba dduuse tɔyn.

²⁰ Lubba aw dda kə je ddaw singa-mɔngu tê laa kâ aw dda kula rɔje tê. Nasə dda karə jingaje nêñje uta yeje kâ n-dujeje wase yeje kâ jaw jəjəje. ²¹ Maji karə *Egilisi* pite, ddaw tê lə *Jeju-Kristə* kə kar tɔyn kə ndɔ kə ndɔ. *Amenn*.

Mə-kâra lə njê-mə-kunnje

4 Yeenn bba, əman kâ dilam kəy-kula tê mba *Əbbə-dəwje*, m-dujuse nya karə pa-nja ləse to pa-nja lə dəwje kâ Lubba bbarde njaa. ² Maji karə ə-ddaje rɔse ngaji, ə-wulje pee, ə-tɔje wurse ə-nginanje. Ə-tɔje wurse arəje naan ddaw ndiki naan tê. ³ Maji karə ə-ddaje singa mba ngəm mə-kâra kâ *Ndil-mə-nda* arə ə-ddaje kə naan ddaw kisi kə naan kə mə-wul-lɔm tê. ⁴ Da-rɔ kâra baa ngaâ *Ndil-mə-nda* kâra baa, tokə Lubba bbase karə undaje məse dɔ nêñ tê kâra kâ n-bbase mbəê le. ⁵ *Əbbə-dəwje* kâra baa, mə-kunn kâra baa, *batəm* kâra baa. ⁶ Lubba kâra baa to Bɔ dəwje tɔyn. Nɔn dɔ dəwje tɔyn, naw dda kula ddaw tê lə dəwje tɔyn, nee mə dəwje tê tɔyn. ⁷ A jeje tɔyn njaa Lubba dda kə je mə-maji asə kəm gusu kâ *Kristə* arəje kâra kâra. ⁸ Mba yeenn bba, Makəturu lə Lubba pa nan: «Kin laa kâ nin naw taar nu le, nuwa bbərəje naw kə de, narə nêñ dəwje baa. †»

† *Sɔm* 68:19

⁹ A tar kâ nan: «Nin naw taar» le a ta pa nan ddi wa? Yeenn pa nan, dɔngɔr n-ddisi ndərəng gəl nangə tê bəər. ¹⁰ Dəw kâ ddisi le ne tɔ â, nin naw nday daraje tɔyn le. Yeenn bba ta ddusu nêñ loje tɔyn kâ Lubba dda. ¹¹ Ne â narə gusu dəwje. Ne â narə marêje ddeje to *njê-kaw-kulaje*, marêje to *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba, marêje to *njê-kilaje mbər Tar* kâ Maji, marêje to njê-kulaje, a marêje to njê-nêñ-tɔjuje. ¹² N-dda baann bba karə dəwje lə Lubba asəje tɔyn ta dda kula karə *Egilisi* kâ to da-rɔ *Kristə* sangə. ¹³ N-dda baann ndərəng karə jeje tɔyn mə-kunn ləje to kâra baa ngaâ karə n-gərəje Ngonn lə Lubba. Ngaâ karə n-ddeje to dəwje kâ sangəje kə majê asə naan kə *Kristə*. ¹⁴ Baann bba ja toje tokə lə ngannje ang ngaâ ləl nêñ-tɔjuje tɔyn njaa a yəkəje ang ddəm a kuwaje kaw nêñ kə yo kə nəənn tokə lə to kâ ləl aw yəkə dɔ maann tê ang ddəm. Dəwje a ddaje gusu kərə nêñ je karə n-ndəəm ddaw ang. ¹⁵ Bbo jaw pa tar kâ tɔkɔrɔ ddaw ndiki tê a, ja sangə mə nêñje tê tɔyn ndərəng ta ddee tokə lə *Kristə* kâ to dɔ *Egilisi*. ¹⁶ Tambal dɔê â, dəbbə rɔ dang dang tɔyn mbɔn naan to da-rɔ kâ kâra baa ngaâ kətərə mba mənɔr-rɔje le tɔje naan kə majê. A bbo dəbbə rɔ kâ dang dang le kâra kâra dda kula kə majê a, da-rɔ le tɔyn njaa a tee kə mbi ngaâ a sangə ddaw ndiki tê.

Pa-nja kâ ləw kə pa-nja kâ siki

¹⁷ Mba yeenn bba, nêñ kâ m-dujuse nya kə ri *Əbbə-dəwje* â nəənn: Dəwje kâ gərəje Lubba ang le arəje pa-nja ləse to tokə ləde ang. Kəjəje ləde aw aw kə de nêñje tê kâ baa. ¹⁸ Kəjəje ləde toje to kəjəje kâ tuju. Təbbə kâ Lubba aw arə dəwje to mbade ang. N-gərəje nêñ kâra ang, mba məde kətərə. ¹⁹ Kəjə ləde maji ang. Dunnje rɔde dila kula-ddaje tê kâ maji ang. Daw ddaje kaya dawje nêñ kə kete kete.

²⁰ A sese, nêñje kâ n-tɔjuse dɔ *Kristə* tê toje tokə baann ang. ²¹ Bbo n-pa tar laa darəse ngaâ n-tɔjuse tar laa kâ to tar kâ tɔkɔrɔ kâ ddee ddaw tê lə *Jeju a*, ²² maji karə inyaje pa-nja ləse kâ ləw. Inyaje da-rɔ kə ləw kâ bbo kâ to tê aw dda arə aw tuju. ²³ Maji karə ə-ddaje arə məse ddəm kəjə ləse ddəm ddeje to yeje kâ siki. ²⁴ Maji karə ə-ddeje to dəwje kâ siki kâ Lubba ddade tokə ye kâ məê ndiki ngaâ tar kâ tɔkɔrɔ ddade arə n-ddeje to dəwje kâ gatə gatə ddəm dəwje kâ nêñ-yərəw rɔude ang ddəm.

²⁵ Yeenn a, maji karə inyaje ngəm, ta dəw kâra kâra pa tar kâ tɔkɔrɔ arə nje-marê, mba jeje tɔyn njaa n-toje da-rɔ kâ kâra baa ††. ²⁶ Bbo wungu ɔnse a, ə-ddaje *ma-jang* ang, arəje lo ndul dɔ wungu tê le ang †. ²⁷ Inyaje ddaw arəje Əsu aal isi dɔse tê ang. ²⁸ Maji karə nje-bboko inya bboko laa, a unn rɔê dda kula kə jia mba kinga nêñ kə ddəwe. Baann bba nâ kinga nêñ mba kuman nêñ njê kâ nêñ dude. ²⁹ Maji karə tar kâ maji ang

†† *Jasari* 8:16 † *Sɔm* 4:5

kâra tee tase tã ang. Tar kã maji kã a kuman dãw, kã aw arã singa dãw ngaã a dda maji kã dãwje kã aw ooje tar kã aw pajë, tarje kã baann â ta ã-pajë. ³⁰ Maji karã ulaje wungu mã *Ndil-mã-nda* tã kã Lubba arãse le ang. *Ndil-mã-nda* to tokã ãndaji kã Lubba unda rãse tã ta tãju to marã ndõ a, nã kãruse mã majang tã tãyn njaa kã ddang. ³¹ Maji karã inyaje rã-katã, kila dãw mã tã, dda wungu, nãn-ndangã, nãn-taji, mã-majangje dang dang. ³² Maji karã ã-ddaje maji kã naan. Ooje ndoo læ naan. Druje tar dõ naan tã, tokã Lubba cru tar dõse tã ddãw tã læ *Kristã* le.

Maji ta nja lo-karẽ tã

5 ã-toje to ngannje kã Lubba ndikise nya. Yeenn a, maji karã ã-ndajẽje. ² ã-ndikije njẽ-marãse tokã *Kristã* ndikije ngaã unn tãbbã laa arã Lubba to nãn-karã-baa ddãm to *nãn-polo* kã tokã *dukann* kã ãtã maji ddãm.

³ ã-toje to dãwje læ Lubba. Mba yeenn bba, maji karã dãw bbar ri nãnje tokã kaya, nãn-yerãw, kunda kãm-nda horose tã ang. ⁴ Maji karã tar mbãje wase tar kã asã pa ang kã tar rã-kul tee tase tã ang. To nãnje kã karã ã-ddaje ang. A wooyo â ta arãje Lubba. ⁵ Mba maji karã ã-gãrãje kã majẽ: Dãw kã aw dda kaya, dãw kã aw dda nãn-yerãw, dãw kã aw unda kãm-nda, mba kunda kãm-nda to polo kãr. *Bbe-kõn læ Kristã* de kã Lubba a to læ dãwje kã baann ang.

⁶ Aaje kã majẽ arãje dãw arãse kã tarje kã baa baa ang. Nãnje kã baann â aw dda arã wungu aw õn Lubba dõ dãwje tã kã aw ddaje dõ-kãtãrã saa. ⁷ Maji karã ã-ddaje mã-kãra kã de marã nãn tã ang. ⁸ Lãw, aw njaje lo ndul tã, a bbasinẽn aw njaje lo-karẽ tã ddãw mã-kãra tã kã ã-ddaje kã *ãbbã-dãwje*. Yeenn a, maji karã ã-njaje tokã dãwje kã aw njaje lo-karẽ tã. ⁹ Lo-karẽ aw ddee kã nãnje kã maji dang dang kã to nãnje kã gatã gatã kã nãnje kã tãkãrã. ¹⁰ Maji karã ã-sangãje ddãw ta gãrã nãn kã nãl kãm *ãbbã-dãwje* tã. ¹¹ Nãnje kã dãwje kã aw njaje lo ndul tã aw ddaje to nãnje kã aw ddaje maji kã dãw ang. Maji karã ulaje rãse kã tã ang. A maji karã ã-teeje kã tarẽ kã ddaka. ¹² Nãnje kã dãwje le aw ddaje lo-kiyẽ tã le to rã-kul, asã karã dãw pa tarẽ ang. ¹³ A nãn tãyn kã ñ-tee nãn kã ddaka, to nãn kã ddee lo-karẽ tã. ¹⁴ Mba nãn tãyn kã tee kã ddaka to lo-karẽ. Mba yeenn bba Makãturu læ Lubba pa nan:

«Ëi kã aw tibbi nãnn, ã-ndol
In taar horo dãwje tã kã oyje,
a *Kristã* a kuru ndoko laa dõ tã.»

¹⁵ Maji karã aaje pa-njaje læse ooje kã majẽ bba. ã-njaje tokã læ mbãje ang. Maji karã ã-njaje to njẽ-kãm-karẽje.

¹⁶ Maji karã unnje kar læse mba dda nãn nãn kã maji. Mba ndãje kã jisije tã nãnn to ndãje kã maji ang.

¹⁷ Yeenn a, maji karã isije to mbãje ang. A maji karã ã-

sangãje ta gãrã nãn kã mã ãbbãjeje ndiki karã ã-ddaje.

¹⁸ Ayje koto arã ddase ang. Mba koto aw kã dãw arã tãju. A arãje *Ndil* â dduse. ¹⁹ Maji karã dõsujë pa wal Lubba, pa piti Lubba kã pajë kã *Ndil* tãjuse. Dõsujë pa ã-ndãje nãn ri *ãbbã-dãwje* kã mãse tãyn. ²⁰ Maji karã arãje wooyo Lubba kã Bõ kã kar tãyn mba nãnje tãyn kã ri ãbbãjeje *Jeju-Kristã*.

Kisi læ dingawje kã denãnje læde

²¹ Maji karã ã-bbãlje naan dõ bbãl kã aw bbãl-je *Kristã*. ²² Denãnje, maji karã ooje ta ngawsese tokã aw ooje ta *ãbbã-dãwje*. ²³ Mba dingaw â to dõ denãn tokã *Kristã* to dõ *Egilisi*. *Kristã* le â jã *Egilisi* kã to da-rã le. ²⁴ Maji karã denãnje bbãlje ngawdede mã nãnje tã tãyn tokã *Egilisi* bbãl *Kristã*.

²⁵ Dingawje, maji karã ã-ndikije denãnje læse tokã *Kristã* ndiki *Egilisi*, ndãrãng arã tãbbã laa mbẽ. ²⁶ Ñ-dda baann karã *Egilisi* ddee to nãn kã *dunda dang* mã Lubba. Mba ñ-toko *Egilisi* le kã maann ddãm kã Tar ddãm. ²⁷ Ñ-ndiki karã *Egilisi* le tee ar nãen tã kura, nãn-yerãw cru ang ddãm kãmẽ ayn mbara ang ddãm marã nãn tãju tã ang ddãm. Ñ-ndiki karã *Egilisi* laa le to nãn kã maji tãyn ngaã marã tar to dõ tã ang.

²⁸ Yeenn a, maji karã dingaw ndiki denãn laa tokã da-rã njaa. Dãw kã ndiki denãn laa a, to ne njaa â ñ-ndiki rã. ²⁹ Ndõ kãra dãw mbãtã da-rã ang. Dãw aw ngãm da-rã kã nãn-kusa tokã *Kristã* aw dda kã *Egilisi* laa.

³⁰ Mba jeje n-toje to dãbbã rã *Kristã* le. ³¹ Makãturu læ Lubba pa nan: «Mba yeenn bba, dingaw a kinya bõjẽ kã kãenje ta nayn kã denãn laa ngaã dede joo kãm dã ddeje to da-rã kã kãra baa ngaa †.» ³² Nãn kã iya rã mã tar tã nãnn bo nya. A ãman, m-pa marãse, tar nãnn to tar læ *Kristã* kã *Egilisi*. ³³ A tar le to mbase tã: Maji karã dãw kãra kãra ndiki denãn laa tokã da-rã njaa. Ngaã maji karã denãnje kãra kãra bbãlje ngawdede.

Tar læ ngannje kã njẽ-kujudeje

6 Ngannje, *ãbbã-dãwje* ndiki karã ooje ta kãnsese kã bõsese. Mba yeenn to nãn kã to kã dõgõlẽ.

² «Maji karã ã-bbãl bõje kã kãinje.» Yeenn to dõngõr tar kã mã *Ndu* tã læ Lubba kã ndu-kunn to dõ tã.

³ Ndu-kunn le nan: «Bbo ã-dda tokã baann a, â kisi kã majẽ ngaã ndõ a banya dõ nangã tã.» †† See bõje, arãje wungu ngannse ang. ã-ngãmjede, ã-tãjude nãn ta ã-ndõruje mbide kã turu ndu *ãbbã-dãwje*.

Tar læ bbãrãje kã læ ãbbãdedeje

⁵ See bbãrãje, ooje ta ãbbãse kã nangã nãnn, ã-bbãljede, ã-ddaje kula arãjede kã mã ngonn-kasã tokã *Kristã* â aw ddaje kula laa. ⁶ ã-ddaje kã de baann

† *Jãnesã* 2:24 †† *Ekãjodã* 20:12 ; *Dãteronãm* 5:16

mba n̄æl n̄ên k̄amde t̄ê ang. A ə-ddaje tok̄ə bb̄ər̄aje l̄ə *Krist̄ə* k̄ê unn̄je r̄ode t̄ɔyn ta dda n̄ên n̄ên k̄ê m̄ə Lubba ndiki. ⁷ Ə-ddaje k̄ə əbb̄əseseje k̄ə m̄ə-k̄āra, tok̄ə l̄ə *əb-b̄ə-d̄əwje* â aw ddaje saa bbo d̄əwje ang. ⁸ Ə-ḡər̄aje k̄ə maj̄ê: D̄əw k̄ê to bb̄ər̄ə wase d̄əw k̄ê to bb̄ər̄ə ang kara a kinga kuka ji *əbb̄ə-d̄əwje* t̄ê as̄ə k̄əm maji laa k̄ê n̄-dda. ⁹ See d̄əwje k̄ê eeje k̄ə bb̄ər̄aje, ə-ddaje tok̄ə baann t̄ə k̄ə bb̄ər̄aje le. Ə-sirijede ang. Mba ə-ḡər̄aje to, sese k̄ə bb̄ər̄aje le t̄ɔyn, əbb̄əsese ee dar̄ā ngāā ɔru k̄əm d̄əw ang.

N̄ên-dd̄aje l̄ə nj̄ê-m̄ə-kunn̄je

¹⁰ Ta kutu n̄ên d̄c̄ê a, maji kar̄ə ingaje singa dd̄əw m̄ə-k̄āra t̄ê k̄ə ə-ddaje k̄ə *əbb̄ə-d̄əwje*, dd̄əw singa-m̄wngu t̄ê laa k̄ə bo nya. ¹¹ Otoje n̄ên-dd̄aje t̄ɔyn k̄ê Lubba ar̄əse ulaje r̄ose t̄ê bba â kas̄aje ta kuwa kar̄ə nḡəng n̄ɔn kula-dd̄aje t̄ê l̄ə Əsu k̄ê aw dda k̄ə gusu. ¹² To d̄əw â jaw dd̄aje dd̄ə saa ang. Jaw dd̄aje dd̄ə k̄ə ndilje k̄ê aw ɔnje mbay, nj̄ê-singaje k̄ê duninya t̄ê n̄əənn̄ k̄ê to lo ndul t̄ê k̄ə ndilje k̄ê maji ang k̄ê m̄ə dara t̄ê. ¹³ Mba yeenn̄ bba, maji kar̄ə otoje n̄ên-dd̄aje l̄ə Lubba t̄ɔyn. Baann bba, bbo nd̄ə k̄ê maji ang tee a, â kas̄aje ta maan ḡolse nanḡê n̄ɔn n̄je-baan t̄ê le kar̄ə nḡəng ngāā bbo ə-dd̄aje dd̄ə le nd̄ər̄əng ə-teeje n̄ên a, â naynje d̄ə ḡolse t̄ê.

¹⁴ Arje d̄ə ḡolse t̄ê, ar̄aje tar k̄ê t̄ɔk̄ɔ to bb̄ər̄əse t̄ê tok̄ə əndaar-kuwa-bb̄ər̄. Ar̄aje kula-dda k̄ê gat̄ə gat̄ə to karse t̄ê tok̄ə kubbu and̄ə-nar̄e l̄ə nj̄ê-dd̄aje ¹⁵ ngāā ar̄ə-

je bbo t̄ɔju *Tar k̄ê Maji* k̄ê aw ar̄ə m̄ə-wul-l̄ɔm to r̄ose t̄ê tok̄ə n̄ên-ḡol k̄ê d̄əw ula. ¹⁶ Uta t̄ɔyn, m̄ə n̄ênje t̄ê t̄ɔyn, uwaje m̄ə-kunn̄ l̄əse tok̄ə d̄ər̄. Baann bba a t̄ɔlje n̄ên puru-k̄ɔnd̄ɔr̄aje l̄ə Nje-m̄ə-majang le k̄ə ddang. ¹⁷ Unnje kaji k̄ê Lubba ajije le tok̄ə *əj̄k̄ud̄* and̄ə-nar̄e l̄ə nj̄ê-dd̄aje. Ngāā unn̄je tar l̄ə Lubba tok̄ə t̄ɔk̄ə kiya k̄ê *Ndil-m̄ə-nda* ar̄əse. ¹⁸ M̄ə kar̄je t̄ê t̄ɔyn ar̄aje *Ndil* t̄ɔjuse dd̄əw k̄ê â dujuje n̄ên Lubba. Maji kar̄ə ə-tibb̄ije ang ngāā ə-dujuje Lubba nya mba nj̄ê-m̄ə-kunn̄je. ¹⁹ Ə-dujuje Lubba nya mbam t̄ə, kar̄ə bbo m̄ə ta pa tar a, n̄-t̄ɔjum tar k̄ê m̄ə pa, ta kila n̄ên mb̄ər̄ n̄ên k̄ê iya r̄c̄ê m̄ə *Tar k̄ê Maji* t̄ê le k̄ə bb̄əəl ang. ²⁰ Kar̄ t̄ê k̄ê mee n̄ên k̄əy-kula t̄ê n̄əənn̄ k̄āra, m-to d̄əw k̄ê aw dda kula k̄ə ri *Krist̄ə* ta kila mb̄ər̄ Tar k̄ê Maji. Yeenn̄ a, ə-dujuje Lubba kar̄ə mila mb̄ər̄ tar le k̄ə bb̄əəl ang dd̄əm k̄ə d̄ɔḡol̄ê dd̄əm.

D̄ɔɔyn lapiya l̄ə P̄ɔl

²¹ M-ndiki kar̄ə ə-ḡər̄aje tar d̄ə kisi t̄ê l̄əm k̄ə d̄ə n̄ênje t̄ê k̄ê maw dda. Tisik̄ə k̄ê to ngok̄ɔn'm k̄ê m-ndike ngāā to d̄əw k̄ê aw dda kula l̄ə *əbb̄ə-d̄əwje* k̄ə d̄ɔḡol̄ê a pa tar d̄ə n̄ênje t̄ê t̄ɔyn kar̄əse. ²² M-ḡər̄ə k̄ə maj̄ê njaa bba mul̄ê mar̄əse kar̄ə n̄-pa tar d̄ə kisi t̄ê l̄əje nar̄əse dd̄əm kar̄ə n̄-pa tarje k̄ə a kar̄əse singa dd̄əm nar̄əse.

²³ Maji kar̄ə Lubba k̄ê B̄ə k̄ə əbb̄əjeje *Jeju-Krist̄ə* dd̄aje ar̄ə nj̄ê-m̄ə-kunn̄je isije k̄ə m̄ə-wul-l̄ɔm, kar̄ə n̄-ndikije naan ngāā dar̄əde m̄ə-kunn̄. ²⁴ Maji kar̄ə Lubba dda m̄ə-maji k̄ə d̄əwje t̄ɔyn k̄ê ndikije əbb̄əjeje *Jeju-Krist̄ə* k̄ə ndiki k̄ê a goto nd̄ə k̄āra ang.

Pilipinyeje

Tar dɔ Makəturu tē le

Pɔl unda ɔɔl Egilisi kē Pilipi nangə kar tē kē naw nja nēn nja-kula lə Lubba kē to ɔɔl joo laa. To dɔngɔr Egilisi kē Pɔl unda ɔɔlē nangə nangə tē kē Əropə. Tɔkə bbe kē Pilipi le to nangə tē kē Gerəsə ər kə dagoo, lo tē kē Maseduwann.

Makəturu kē Pɔl dda arə njê-mə-kunnje kē Pilipi le tɔju kuwa naan laa kə njê-mə-kunnje le. Pɔl ndiki ta dda kara dingaje singa nya uta bbay. N̄-to kəy-kula tē. Nəjə tar nya mba ninga ddəw ta dda marə nēn mba Pilipinyeje ang ddəm ta kaa lo kə dɔde tē ang ddəm. N̄-pa tar ndiki kē n̄-ndikide nya le narəde.

Pɔl tɔju Pilipinyeje (2:6-11).

Mə makəturu tē nəənn tɔyn njaa Pɔl pa tar rɔ-nəəl kē naw ninga ddəw mə-kunn tē. Naw ndəjə Pilipinyeje karə . Bbo njê-mə-kunnje ddaje mə-kāra kə Əbbə-dəwje Jeju a, dingaje rɔ-nəəl nəənn le kar tē kē nēn aw uta singade ddəm nēn aw ngəng kə de ddəm le.

Tar lapiya lə Pɔl

1 Əman Pɔl kə Timɔte kē n-to bbərə-kulaje lə *Jeju-Kristə* n-dda makəturu nəənn jula nēn jarə dəwje tɔyn kē isije Pilipi kē toje to njê-mə-ndaje ddəw tē lə *Jeju-Kristə*. Jula nēn jarə njê-kɔnje dɔ Egilisi kə diyakərəje tɔ. ² Maji karə Bɔjeje Lubba kə *Əbbə-dəwje Jeju-Kristə* n̄-ddaje kə se mə-maji ngaā darə məse wul ləm.

Tar wooyo lə Pɔl

³ Kar tɔyn njaa bbo maw məjə tar ləse a, maw marə wooyo Lubba ləm. ⁴ Kar tɔyn njaa bbo maw duju Lubba mba tar ləse tɔyn a, maw duje kə rɔ-nəəl nya, ⁵ mba kuman kē aw uman'mje ddəw kila mbər *Tar tē kē Maji* arəje aw kə kete kete, kunn-kute tē nu ndərəng bbokənən. ⁶ Nēn kē m-gərə ā tokə be: Lubba kē unn kutu kula kē maji tɔyn nəənn ddəw tē ləse a kaw nēn ndərəng karə tunga ndɔ tē kē *Jeju-Kristə* a təl. ⁷ To kə dɔɔlē karə kəjə ləm to dɔse tē tokə baann njaa, mba m-ndikise. Əsese tɔyn njaa uman'mje ddəw mə-maji tē kē Lubba dda səm kar tē kē mee nēn kəy-kula tē bbasinən nəənn ddəm kar tē kē maw mɔru nēn naji *Tar tē kē Maji* marə ngəng le ddəm. ⁸ Tɔkɔrɔ Lubba kara gərə ndiki kē m-dikise nya tokə *Jeju-Kristə* ndikise nya le tɔ.

⁹ Maw duju Lubba karə n̄-dda narə ndiki ləse aw kə kete kete, narə ə-gərəje nēn kē gatə gatə ngaā karə narə kəmse ɔru. ¹⁰ Yeenn bba ā gərəje nēn kē maji. Yeenn tɔ bba ā toje kə majē ddəm tar a to dɔse tē ang ddəm ndɔ tē kē *Kristə* a təl. ¹¹ *Jeju-Kristə* a dda karə ku-

laje kē gatə gatə dɔrɔ ā ə-ddaje. Ā kɔsuje gaji Lubba ngaā ā piteje ddəw nēnje tēənn le.

Pɔl isi kə rɔ-nəəl kəy-kula tē

¹² Ngakɔn'mje, m-ndiki karə ə-gərəje to nēn kē ingam le təl dda arə *Tar kē Maji* aw kə kete kete. ¹³ Mba dəwje tɔyn kē aw ddaje kula kəy mbay tē wase dəwje tɔyn kə lo lo gərəje to dilam kəy-kula tē ɔju dɔ tar lə *Kristə*.

¹⁴ Ngakɔnjeje nya kē oomje kəy-kula tē ingaje singa nya ddəw tē lə *Əbbə-dəwje* ta kila mbər tar lə Lubba kə bbəəl ang. ¹⁵ Tɔkɔrɔ njaa, marə dəwje aw ilaje mbər tar lə *Kristə* mba mə ā aw ddade ddəm n̄-ndikije ta ngaan tam ddəm, a marēje aw ilaje mbər tar le kə kəjə kē maji. ¹⁶ Dedeenn le ndiki to mæde tē bba daw tɔjuje nēn tar lə *Kristə* le, mba n̄-gərəje to mee nəənn ta kayn ngɔru-ddɔ *Tar kē Maji* le. ¹⁷ Kəsəje unnje mbər tar lə *Kristə* le to nēn ta-naan. N̄-ddaje kə kəjə kē maji ang, mba dəjəje to n̄-ddaje baann bba kəm-to-ndoo ləm a kaw kə kete kete kəy-kula tē.

¹⁸ Yeenn dda nēn ang. Le daw tɔjuje tar lə *Kristə* le kē kəjə kē maji ang wase ddəw tar tē kē tɔkɔrɔ ang njaa kara nayn to dila mbər tar lə *Kristə* darə dəwje mban, minga rɔ-nəəl ddəwe tē. Rɔm a nəələm nya ddəwe tē kə ləw. ¹⁹ Mba m-gərə to n̄ēnn a dda karə m-tee ta yo tē ddəw duju Lubba tē kē aw dujuje mbam kə *Ndil* lə *Jeju-Kristə* kē aw uman'm le. ²⁰ Nēn kē maw ngəbbə kē munda məm dɔē tē nya dda arə rɔm a wul ang. A unn kute bbokənən nyɔm kə ləw, bbo misi kəm baa wase moy kara, pa-nja ləm a tɔju to *Kristə* le to nje-tɔkə-mbangə. ²¹ Mba kē kəjə tē ləm, kisi kə təbbə to *Kristə*,

a koy to kinga nêñ. ²² A bbo, nayn ləm kəm baa a kunn ddaw karə m-dda kulaje kê a dda dəwje maji a, m-gərə tar kê mâ pa ang. ²³ Kəjə ləm ee joo joo: M-ndiki ta kinya nangə nəənn ta kaw kisi kə *Kristə*. Yeenn bba a maji nya. ²⁴ A nayn ləm dɔ nangə tē a dda kə se maji nya bbay. ²⁵ A m-gərə maji to mâ nayn kəm baa ta kisi mborse tē tɔyn mba kumanse karə kula le nja kə kete ddəm mba karə ingaje rɔ-nəəl ddaw mə-kunn tē le ddəm. ²⁶ Yeenn bba kar kê m-təl horose tē a, ddaw tē ləm, rɔse nəəlse nya mba *Jeju-Kristə*.

Maji ta dda ddo mba Tar kê Maji

²⁷ A maji karə pa-nja ləse dda mə-kāra kə *Tar kê Maji* lə *Kristə* le. Baann bba karə bbo m-ddee ta koose wase mee horose tē ang njaa kara, moo tamse. Maji karə dəwje pajə arəm nan aw uwaje arəje ngəng ddaw kəjə tē kə kāra baa. Ngaā məse to kāra baa bba aw ddaje nēñ ddo tokə dəwje kê kāra baa, mba mə-kunn kê ddee ddaw *Tar tē kê Maji* le. ²⁸ Ə-bbəəlje njē-baanje le ang. Yeenn bba a tɔjujede to dunnje ddaw yo, a sese unnje ddaw kaji, mba nēənn le in rɔ Lubba tē. ²⁹ Mba Lubba dda kə se mə-maji karə ooje məse tē kə *Kristə* njaa a bbayē ang, n̄-dda kə se mə-maji karə ooje ndoo mbēē tɔ. ³⁰ Ndoole to ddo kê aw ddaje tokə m-dda le ngaā m-nayn tēē tē baa bbay arə aw ooje tarē le.

Kristə dda rɔē ten baa

2 Mə-kāra kê ə-ddaje kə *Kristə* le dda arə ingaje singa, ndiki kê n̄-ndikise le dda arə rɔse ndɔɔ, ə-ddaje mə-kāra kə *Ndil-mə-nda*, ə-ndikije naan ddəm ə-ddaje mə-maji kê naan ddəm. ² Yeenn a, maji karə ə-ddaje arə minga rɔ-nəəl nya ddaw koo-ta-naan tē ləse. Arəje ndiki ləse to kāra baa, məse to kāra baa ngaā kəjə ləse to kāra baa. ³ Ə-ddaje nēñ to nēñ-dda kuta nēñ naan ang ddəm to nēñ-kɔsu rɔ ang ddəm. A maji karə ooje rɔse ngaji ta ooje njē-marəseje to dəwje kê utajese. ⁴ Maji karə dəw kāra kāra sangə nēñ mba kisi maji laa njaa ang. A n̄-sangə nēñ mba kisi maji lə njē-marēje tɔ. ⁵ Maji karə pa-nja ləse horo naan tē to ddaw kāra baa kə pa-nja lə *Jeju-Kristə*:

⁶ N̄-to to Lubba njaa,
a n̄-nar ddaw ta nayn kisi to Lubba le dɔrɔ ang.
⁷ Ninya nēnje tɔyn ar kāra tē kə mə-ndiki laa njaa,
n̄-dda rɔē to nje-kula,
n̄-ddee to dəw horo dəwje tē,
ngaā dəwje ooje a, n̄-to tokə lə dəw.
⁸ N̄-dda rɔē ngaji baa.
Noo ndu Lubba ndərəng,
noy nēñ yo kê dɔ *kakə-dəsə* tē.
⁹ Mba yeenn a, Lubba unnē undē lo tē kê bo ngaā unda ri kê uta rije tɔyn dɔē tē.
¹⁰ Baann bba dəwje kê isije mə dara tē wase dede kê disije dɔ nangə tē kə kɔ nangə tē

dā kɔsuje məkəjə-gɔlde nangə n̄ñ *Jeju* tē le ta kɔsu nēñ gaji ria,

¹¹ ngaā karə dəwje tɔyn pajə kə tade nan *Jeju-Kristə* to Əbbə-dəwje mba kɔsu nēñ gaji Lubba kê Bɔ.

Maji karə ə-ndokoje to puru-ngeel dɔ nangə tē

¹² Yeenn a, ngakɔn'mje kê m-dikise nya, ooje ta Lubba kə majē njaa, kar tē kê mee nēñ horose tē. A maji karə ooje tēē uta nya bbay, kar tē kê bbasinən nəənn kê m-goto horose tē le. Maji karə ə-ddaje kula kaji kê ingaje le kə bbəəl ddəm rɔ-kisa ddəm. ¹³ Mba Lubba njaa a kila bbo kula məse tē ddəm nā karəse singa dda kula le ddəm ddaw kāra baa kə nēñ kê n̄-gɔl ta dda kə mə-ndiki laa.

¹⁴ Nēñ tɔyn njaa kê aw ddaje a, maji karə ə-ddaje ddaw kəm-rɔ tē ang ddəm ddaw mayn-tar tē ang ddəm. ¹⁵ Yeenn bba â toje to dəwje kê tar a to dɔde tē ang, dəwje kê nēñ-yərəw ɔrude ang. A toje to ngannje lə Lubba kê majang ɔrude ang, horo dəwje tē kê bbasinən nəənn kê toje gatə gatə ang ddəm majije ang ddəm. Maji karə ə-ndokoje horode tē tokə lə puru-ngeel dɔ nangə tē, ¹⁶ sese kê aw pajə tar kê aw arə təb-bə arəjede le. Yeenn bba ndɔ kê *Kristə* təl a, mâ kunda gum mbase. Nēənn le a tɔju to m-dda kula m-tuju nēñ singam baa ang ddəm moo nēñ ndoo baa ang ddəm.

¹⁷ Le mə-kunn ləse aw dda arə aw ddaje kula arəje Lubba to nēñ-polo njaa kara, əman, bbo n̄-tɔləm a, rɔm a nəələm, mba məsəm a to *nēñ-polo* dɔ marē tē ləse ngaā mâ dda rɔ-nəəl kə se. ¹⁸ Maji karə sese kara rɔse nəəlse ta isije kə rɔ-nəəl səm tɔ.

Tar lə Eparatoroditə de kə Timɔte

¹⁹ Munda məm to *Əbbə-dəwjeJeju* a karəm ddaw karə mula Timɔte rɔse tē mə ndɔje tē nəənn, karə n̄-pa tar ləse narə moo bba mâ kinga singa. ²⁰ Ne kə karē baa njaa naw nəjə dɔse tē. Marə dəw dang kê kəjə laa to tokə ləm goto. ²¹ Kəsə dəwje tɔyn aw əjəje kə dɔ nēnje tē ləde njaa bbo dəjəje dɔ nēnje tē lə *Jeju-Kristə* ang. ²² A ne Timɔte le ə-gərəje pa-nja laa kə majē. Nunn rɔē nila kula tɔju *Tar kê Maji* tē səm tokə lə ngonñ kê aw uman bɔēje. ²³ Ne â munda məm ta bbo moo gəl tar ləm le kə majē a, mâ kulē karəse kə ngɔru. ²⁴ M-gərə to ddaw tē lə Əbbəjeje, əman njaa kara, mbɔr ang a, mâ tee horose tē tɔ.

²⁵ A moo maji tɔ ta təl kula Eparatoroditə rɔse tē. Ne kê n̄-to ngokɔn'm ddəm nje-kula marəm ddəm nje-ddo marəm mba Lubba ddəm. Ne â n̄-to *nje-kaw-kula* kê ulēje arəmje kar tē kê m-ndiki karə marə dəw ddee uman'm le. ²⁶ N̄-dda bbo nya ta təl kaw koose tɔyn ddəm n̄-jɔku rɔē nya mba tar rɔ-to laa kê ooje le ddəm. ²⁷ Tɔkɔrɔ njaa, rɔē toe ngɔsi kə yo, a Lubba oo kəm-to-

† *Nɔmbərə 15:1-12; Ekəjodə 29:38-41*

ndoo laa. Noo kəm-to-ndoo laa kə karê baa ang, noo kəm-to-ndoo ləm tɔ, yeenn bba karə nêñ kəm-to-ndoo təl ddee dɔ marê tê bbay ang. ²⁸ Yeenn a, mulê kə ngɔru marəse karə ta ooeje a, isije kə rɔ-nəəl ngaâ karə əman kara wurum oso nangê bbəəl. ²⁹ Maji karə ə-tɛêje kə rɔse tê kə rɔ-nəəl ddəw mə-kâra tê kə n-dda kə *Əbbə-dəwje*. Maji karə ə-walje dəwje kə toje tokə laa nəənn, ³⁰ mba nayn ten baa a noy mba kula lə *Kristə*. Nila rɔê kɔrɔ mba kuman'm kula tê kə sese njaa ingaje ddəw ta kuman'm tê ang.

Pɔl inya rɔê mə ji Lubba tê

3 Bbasinen ngakɔn'mje, maji karə ə-ddaje rɔ-nəəl, mba ə-ddaje mə-kâra kə *Əbbə-dəwje*. Ta karə muja tar kə m-pa kete mban le makəturu tê marəse bbay jɔkəm ang, mba a dda karə nêñ yəkəse ang. ² Maji karə aaje rɔse rɔ dəwje tê kə aw ddaje majang. Aaje rɔse rɔ dəwje tê kə toje tokə lə bisije baann. Dujaje ganja kə tɔkɔrɔ ang. ³ Jeje â juja *ganja* kə tɔkɔrɔ, mba jaw poloje Lubba ddəw Ndil tê laa, jaw junda guje ddəw tê lə *Jeju-Kristə* ngaâ junda məje kə dɔ rɔje tê njaa ang. ⁴ A əman njaa kara mee kə ddəw ta kunda məm kə dɔ rɔm tê njaa tɔ. A bbo marə dəw əjə to naw nunda məê kə dɔ rɔê tê njaa a, mâ kasə dda yeenn kutê. ⁵ Dujum ngaâ m-dda ndɔ jijoo a, dujam *ganja*. M-to dəw kə *Ijarayel*, dəw kə gəl Bənjamən tê. M-to Ebərə, njê-kujumje to Ebərəje. Maw ngəm ndu lə Mɔyijə tokə *Parijinye* njaa. ⁶ Bbo dda kula lə Lubba to məm tê nya arə m-dda singa kə *Egilisi* nya. Tar to dɔm tê ang, mba maw dda nêñje kə gatə gatə ddəw ndu tê. ⁷ Məjə to nêñjeenn toje to nêñ-kingaje kə bo nya. A bbasinen nêñjeenn moo to nêñ kə baa kəm'm tê ɔju dɔ *Kristə*. ⁸ Tɔkɔrɔ, moo nêñjeenn le tɔyn to nêñ kə baa. Tɔkə nêñ-kinga â to ta gərə Əbbəmje *Jeju-Kristə*. Minya nêñje tɔyn ɔju dɔ *Kristə* ngaâ moo nêñ tɔyn tokə lə yərəw mba kinga *Kristə* le ⁹ ngaâ m-dda mə-kâra saa. M-ddee gatə gatə mba məm kə munñ marə *Kristə* bbo mba ngəm kə m-ngəm ndu lə Mɔyijə le ang. Lubba â to nje-karə ddəw dəw karə ddee to dəw kə gatə gatə, tokə dəw le unn məê arê. ¹⁰ Nêñ kə m-ndiki kâra baa njaa to gərə *Kristə* kə gərə singa-mɔngu kə noy, a ndole, ta koo ndoo saa ngaâ ta ddee tokə laa ddəw yo tê kə noy. ¹¹ Yeenn bba munda məm to əman njaa kara moy a, mâ ndol tɔ.

Pɔl ayn ngɔru ta tee kɔnyê tê

¹² Məjə to minga nêñ kə m-ndiki le mban ang wase məjə to m-ddee maji tɔyn mban ang. A maw mayn ngɔru bbay, maw nar rɔm ta kuwa nêñ le kə jim, mba əman njaa kara *Jeju-Kristə* uwam mban. ¹³ Ngakɔn'mje, m-gərə to əman njaa kara m-nayn muwa nêñ le kə jim

† Marə dəwje paje nan to maji ta kuja ganja bba ta ddee to nje-mə-kunn kə tɔkɔrɔ. Oo Kulaje 15:1-11.

ang bbay. A nêñ kə uwa wurum a nəənn: mɔru məm dɔ nêñ tê kə nday mban, a munda kəm'm kə nêñ tê kə to nɔn'm tê. ¹⁴ Yeenn bba, maw mayn ngɔru ta tee kɔnyê tê, mba kinga kuka kə Lubba bbarje karə jinga darə ddəw tê lə *Jeju-Kristə*. ¹⁵ Jeje kə n-tɔkəje ddəw Ndil tê lə Lubba mban, maji karə kəjə ləse to tokə baann. A bbo kəjə ləm to dang dɔ marə nêñ tê a, Lubba a kilaje ddəw-boô. ¹⁶ Mə nêñ tê tɔyn, ddəw kə junnje ndərəng bbokənen nəənn le, maji karə yeenn njaa jawje nêñ nɔm.

¹⁷ Ngakɔn'mje, maji karə sese tɔyn njaa ə-ndajije kula ddam. Jeje n-toje to nêñ-kɔju-marê. Yeenn a, arəje kəmse to kə dɔ dəwje tê kə pa-nja ləde to tokə pa-nja ləm kə n-nja nêñ. ¹⁸ M-pa marəse gɔl banya nya mban. A, m-təl ta pa karəse bbokənen kə maann-nɔn kəm'm tê: dəwje nya aw njaje tokə dəwje kə mbətəje tar koy lə *Kristə* kə oy dɔ *kakə-dəsə* tê. ¹⁹ Dunnje ddəw yo, mba məde â to lubba ləde. Daw dɔsuje rɔde mba nêñ-rɔ-kul ləde. Kəjə ləde to kə dɔ nêñje tê kə nangê dɔrɔ. ²⁰ A jeje, bbe ləje to darə. Jeje jaw ngəbbə *Əbbə-dəwje* *Jeju-Kristə* kə to *Nje-kajije* kə a kin darə ddee. ²¹ Ne â nâ turu da-rɔje kə to ndoo karə unn da-rɔê kə to nêñ-piti. Nâ dda baann ddəw singa-mɔngu tê kə nee nêñ mba kɔn nêñ dɔ nêñje tɔyn.

Pɔl arə ndəjəje

4 Yeenn a, ngakɔn'mje kə m-dikise nya, sese kə m-ndiki nya ta təl koose bbay, sese kə ə-ddaje arə misi kə rɔ-nəəl, sese â minga nêñ piti. Ngakɔn'mje kə m-dikise nya, maji karə ə-naynje ddəw mə-kâra tê kə ə-ddaje kə *Əbbə-dəwje* le arəje ngəng.

² Əi Ebodi kə Sentis, m-dujuse nya karə ooje ta naan ddəw mə-kâra tê kə aw ddaje kə *Əbbə-dəwje*. ³ A əi, kə ə-to nje-buwa-kula marəm kə tɔkɔrɔ, m-duji karə uman denêñje nəənn le. Mba duman'mje darə n-dda dɔ n-tɔju nêñ *Tar kə Maji* jarə dəwje, dede kə Kleman kə marə njê-kula marəmje kə ride to makəturu təbbə tê.

⁴ Maji karə ə-ddaje rɔ-nəəl kə ndɔ tɔyn, mba ə-toje to dəwje lə *Əbbə-dəwje*. M-təl m-pa bbay, ə-ddaje rɔ-nəəl. ⁵ Maji karə dəwje tɔyn gərəje mə-maji ləse. *Əbbə-dəwje* a təl ngɔsi baa. ⁶ Maji karə əjəje tar mba marə nêñ kâra ang. A mə nêñje tê tɔyn, ə-dujuje Lubba nêñ kə ə-ndikije. A duju tê kə aw dujeje le arêje wooyo tɔ. ⁷ Baann a, mə-wul-lɔm lə Lubba kə uta nêñ-gərə lə dəwje tɔyn a ngəm məse ddəm kəjə ləse ddəm mba ə-ddaje mə-kâra kə *Jeju-Kristə*.

⁸ Ngakɔn'mje, tar kə mâ kutu nêñ dɔê â nəənn: undaje kəjə ləse kə dɔ nêñje tê kə tɔkɔrɔ, nêñ kə asə karə dəwje ooje to nêñ kə ngəng kəmde tê, nêñ kə gatə gatə, nêñ kə to nêñ-yərəw ang, nêñ kə asə karə dəw ndiki, nêñ kə maji kə dəwje asəje ta piti, nêñ tɔyn kə maji, nêñ kə asə ta kɔsu gajê. ⁹ Nêñ kə m-ndose, nêñ kə ingaje wase nêñ kə m-dda kə ooje tarê kə mbise ddəm

kəmse ddəm le, maji karə ə-ddaje. Lubba kê Nje-mə-wul-ləm a nayn kə se.

Pɔl arə wooyo njê-mə-kunnje kâ Pilipi

¹⁰ Rɔm næləm nya ddəw tê lə *əbbə-dəwje*, mba mase to dɔm tê bbay. Mase le to dɔm tê njaa, a ddəw kâ ta tɔjum nê mase le â ingaje ang bbay. ¹¹ Maw pa tar baann mba nê n̄ â dum wa? Baann ang. M-gərə ta kunda məm kə dɔ nê n̄ tê kâ to jim tê njaa. ¹² M-gərə ta kisi dann ndoo tê ddəm dann nê n̄-kinga tê ddəm. Kə kar tɔyn, mə nê n̄je tê tɔyn, bbo musa nê n̄ məm ndann wase bbo ddam, minga nê n̄ uta dɔm wase nê n̄ dum njaa kara osom tê ang. ¹³ Masə ta dda nê n̄ tɔyn ddəw tê lə *Kristə* kâ aw arəm singa. ¹⁴ A ə-ddaje nê n̄ maji, mba otoje səm dəbbə nê n̄ kəm-to-ndoo kâ ingam.

¹⁵ Pilipinyeje, sese njaa kara ə-gərəje kə majê. Kar tê kâ mɔtu Maseduwann kunn-kutu kila mbər *Tar kâ Maji* tê, *Egilisi* lase kâra baa njaa aw arəm nê n̄, mba kuman'm nê n̄ kula tê kâ maw dda. ¹⁶ Mba kar kâ m-nayn Tesalonikə bbay a, ulaje kə nê n̄ arəje uman'm ɔɔl

banya nya. ¹⁷ Maw sangə ddəw ta kinga nê n̄ jise tê ang. Nê n̄ kâ maw sangə to karə Lubba ila nê n̄ dɔ marə tê arəse. ¹⁸ Minga nê n̄ tɔyn jim tê asə loe mban. M-təl minga uta dɔê bbay. Nê n̄ kâ arəje Eparoroditə ddee nê n̄ arəm le minga kə majê. Nê n̄ dum ang ngaa. Nê n̄ kâ arəmje le to tokə yambo kâ ətə maji nya wase *nê n̄-polo* kâ maji kəm Lubba tê ddəm n̄əle ddəm. ¹⁹ Lubba le a karəse nê n̄je tɔyn kâ ə-ndikije ddəw tê lə *Jeju-Kristə*, mba nê n̄-kinga laa to baa kə nangê. ²⁰ Maji karə n-pitije Lubba kâ to Bɔjeje nyɔm kə ləw. *Amenn.*

Dɔbɔyn lapiya lə Pɔl

²¹ Maji karə ə-ddaje lapiya njê-mə-kunnje kâra kâra tɔyn kə ri *Jeju-Kristə*. Ngakɔnjeje kâ eeje səm n̄ənn ddase lapiya. ²² Njê-mə-kunnje tɔyn ddase lapiya, uta tɔyn dede kâ daw ddaje kula mə kəy tê lə tɔkə mbay kâ Rɔm n̄-ddase lapiya.

²³ Maji karə mə-maji lə *əbbə-dəwje* *Jeju-Kristə* nayn kə se tɔyn!

Kolosinyeje

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Kolosə to tɔkə bbe k̄ to dɔ nangə Aji Minər t̄, ər kə lo k̄ kar aw andə t̄. Daw bbar Aji Minər le bbasinen nan Turki. A du ang, Pɔl tee oo nj̄-mə-kunnje k̄ Kolosə le ndɔ k̄ara ang. Epararas k̄ to nje-buwa-kula mar̄ ē ā unda gɔl Egilisi le nanḡē (1:7–4:12).

Pɔl oo nan dəwje aw ərəje nj̄-mə-kunnje k̄ Egilisi t̄ k̄ Kolosə le. Dəwje le aw tɔjuje n̄nje k̄ toje dang kə Tar k̄ Maji lə Jeju-Kristə le. Daw paje darə Kolosinyeje le karə ddaje n̄n-ji-bbeje k̄ ləw, ndərəng n̄-dujude karə n̄-poloje marə singa-mɔnguje lə ndilje k̄ aw dda kula dɔ nangə t̄. Pɔl to kəy-kula t̄ arə ddəw k̄ n̄ kaw n̄n rɔde t̄ goto. Yeenn bba n̄-dda makaturu n̄ənn narəde.

Makaturu lə Kolosinyeje tɔju Kristə kə ddaka, tɔju to ne ā Lubba mbəre ngaā ul̄ē mba kaji dəwje. Bbe t̄ k̄ Kolosə le dəwje aw bbəlje singa-mɔnguje lə ndilje k̄ dəw oode ang k̄ aw ɔnje lo dɔ nangə t̄. Ta gərə kə maj̄ē a, singa singa-mɔngujeenn le.

Dəbbə makaturu le k̄ dɔngɔr (1:1–2:5), to pa wal n̄n (1:15-20). Kete karə pa le ddee. Pɔl duju Lubba mba Kolosinyeje (1:3-14). Go pa t̄ le a, Pɔl təl pa tar dɔ k̄ naw dda dɔ Egilisi t̄ le (1:24–2:5).

Goe t̄ a, n̄-pa arə nj̄-mə-kunnje k̄ Kolosə karə daaje rɔde (2:6-23).

Makaturu le arə ndəjə nj̄-mə-kunnje le karə kisi ləde to kisi k̄ siki horode t̄ ddəm mə nuju t̄ ləde ddəm mə bbe t̄ ləde ddəm (3:1–4:6).

Makaturu le tunga kə lapiyaje (4:7-18).

Tar lapiya lə Pɔl

¹ Əman Pɔl k̄ Lubba ndiki t̄ arə m-ddee to *nje-kaw-kula* lə *Jeju-Kristə* kə ngokɔn'm Timɔte, ² n-dda makaturu n̄ənn jarə ngakɔnje k̄ toje to dəwje lə Lubba, k̄ ooje m̄de t̄ kə *Kristə* ngaā ddaje saa m̄-k̄ara, k̄ isije tɔkə bbe t̄ k̄ Kolosə. Maji karə Bɔjeje Lubba dda kə se m̄-maji ddəm arə m̄se wul lɔm ddəm.

Pɔl arə wooyo Lubba

³ Kar k̄ jaw nduju Lubba k̄ to Bɔ Əbbəjeje *Jeju-Kristə* a, jaw jar̄ē wooyo mbase ngaā jaw jilase duju t̄ ləje kə ndɔ tɔyn. ⁴ Joo tar m̄se k̄ unnje arəje *Jeju-Kristə* kə tar ndiki k̄ aw ndikije dəwje lə Lubba tɔyn le. ⁵ Mba aw undaje m̄se dɔ n̄nje t̄ k̄ maji k̄ Lubba ngəm mba tar ləse mə dara t̄. Ndɔ k̄ dila n̄n mbər *Tar k̄ Maji* k̄ to tar k̄ tɔkɔrɔ darəse njaa ooje n̄n tar n̄n k̄ Lubba gɔl mba tar ləse mə dara t̄ le. ⁶ Tar k̄ Maji n̄ənn le aw andə kandə aw n̄n kə kete kete dɔ nangə t̄ tɔyn. Kar k̄ Tar le tee bbē ləse le to tokə baann tɔ, unn kute ndɔ t̄ k̄ ooje n̄n tar m̄-maji k̄ tɔkɔrɔ k̄ Lubba dda kə se le. ⁷ Epararas k̄ to nje-kula marəje k̄ n-ndike nya le ā tɔjuse n̄ənn. Naw dda kula

mba tar le, to nje-kula lə *Kristə* k̄ aw dda kula laa kə dɔgɔl̄ē. ⁸ N̄-pa tar ndiki k̄ *Ndil-mə-nda* ula m̄se t̄ le narəje.

⁹ Mba yeenn bba, jeje kara, unn kute ndɔ t̄ k̄ joo n̄n tar le, jaw duju Lubba kə ndɔ tɔyn mba tar ləse. Ngaā jaw duje karə narə ə-gərəje n̄n k̄ m̄ē ndiki narə ddususe, narə ingaje kəm-karə kə n̄n-gərə dang dang k̄ *Ndil-mə-nda* aw arə dəwje. ¹⁰ Yeenn bba pa-nja ləse a to tokə ye k̄ *Əbbə-dəwje* ndiki ngaā ā ddaje n̄n k̄ n̄əle kə ndɔ tɔyn. Ā ddaje kulaje k̄ maji dang dang ngaā ā gərəje Lubba kə kete kete. ¹¹ Lubba a dda karə ingaje singa mə n̄nje t̄ tɔyn ddəw singa-mɔngu t̄ laa k̄ to n̄n-piti. Baann bba ā tɔje wurse ngaā ā kuwaje karə ngəng mə n̄nje t̄ tɔyn. ¹² Maji karə arəje wooyo Lubba k̄ Bɔ kə rɔ-n̄əl. Ne ā n̄-dda narə asəje ta kinga n̄nje k̄ maji k̄ to ɔju dɔ dəwje laa lo-karə t̄. ¹³ N̄-tee kə je kɔ singa t̄ lə mbay k̄ lo ndul t̄ kə ddang ngaā naw kə je mə Bbe-kɔn t̄ lə Ngonnē k̄ n̄-ndike nya. ¹⁴ Ddəw t̄ lə Ngonnē le, Lubba ɔruje mə *majang* t̄ kə ddang ngaā tar *majangje* ləje ɔru dɔje t̄.

Kristə ee dɔ n̄nje t̄ tɔyn

¹⁵ Dəw k̄ara oo Lubba ang. A *Kristə* le dəw k̄ ooe a, oo Lubba. N̄-to Ngonn-dərə k̄ uta n̄nje tɔyn k̄ Lubba

dda. ¹⁶ Mba ddaw tã laa â Lubba dda nênje tɔyn kã mã dara tã ddãm dɔ nangã tã ddãm nênje kã kãm dãw oo ddãm yeje kã kãm dãw oo ang ddãm. Ñ-dda ndilje kã toje to njê-singaje, ndilje kã aw ɔnje mbay. Lubba dda nênje tɔyn ddaw tã læ *Kristã* le ddãm mba *Kristã* le ddãm. ¹⁷ *Kristã* to kete arã nênje tɔyn ngaã nênje tɔyn aw naynje kã lo-tode ddaw tã laa. ¹⁸ Ne â ñ-to dɔ *Egilisi* kã to da-rɔê. Ñ-to kunn-kutu nêñ, ñ-to dɔngɔr dãw kã oy, a ndol, baann bba nã kuta dãwje tɔyn ngaã nã kuta nênje tɔyn. ¹⁹ Mba Lubba oo maji ta kisi tɔyn njaa mã ngonnnê tã ta dduse tɔyn. ²⁰ Ddaw tã læ Ngonnnê le ñ-ndiki ta tãl kula nuju naan tã kã nênje tɔyn kã dɔ nangã tã ddãm nênje tɔyn kã darã ddãm. Ddaw mäsã Ngonnnê tã kã kayn *kakã-däsã* tã le, ñ-dda narã mã-wul-lɔm to dɔ nangã tã ddãm darã ddãm.

²¹ Lãw, ã-tinje naan kã Lubba. ã-toje to njê-baanje laa mba majangje kã aw ãjãje mäsã tã ddãm aw ddaje ddãm. ²² A bbasinẽn, Lubba unguse naan tã saa ddaw koy tã læ Ngonnnê kã unn da-rɔ dãw ngaã oo ndoo. Ñ-dda baann bba karã ã-ddeeje maji kãmê tã, karã nêñ kãra tuju rɔse tã ang, karã tar kãra to dɔse tã ang. ²³ A maji karã ã-naynje ddaw mã-kunn tã le ta arje dɔe tã arã ngãng tokã kã gɔlê uwa nangã kã majê. Nêñ kã *Tar kã Maji* dda arã aw undaje mäsã dɔe tã le, inyaje ddawe ang. *Tar kã Maji* le dila mbãre darã dãwje tɔyn kã dɔ nangã tã. Ngaã ãman Pɔl, m-ddee to nje-kula *Tar kã Maji* le.

Pɔl oo ndoo ngaã dda dɔ mba Egilisi

²⁴ Bbasinẽn maw dda rɔ-nãl mba ndoo kã maw moo mba tar læse. Ngaã, maw moo kãsã ndoo læ *Kristã* mba *Egilisi* kã to da-rɔê. ²⁵ Egilisi le â m-ddee to nje-kulê mba Lubba â inya kula le jim tã karã mila mbãr tar laa tɔyn marãse. ²⁶ Nêñ nãnn le Lubba ngãm lo-kiyê tã bbal kã bbal læw baa arã dãwje tɔyn gãrãje ang. A bbasinẽn ñ-tee nêñ kã ddaka narã dãwje laa. ²⁷ Ñ-ndiki ta dda bba karã dãwje laa le gãrãje nêñ kã ñ-ngãm lo-kiyê tã le kã to nêñ-piti ddãm nêñ-kinga ddãm horo dãwje tã tɔyn. Nêñ kã ñ-ngãm lo-kiyê tã le â nãnn: *Kristã* kã to mäsã tã le, asãje ta kunda mäsã to â kingaje piti læ Lubba tɔ. ²⁸ *Kristã* le â jaw jila mbãr laa. Jaw jarã ndãjã dãwje tɔyn ngaã jaw tɔjude nêñ dãwje tɔyn ddaw kãm-karẽ tã dang dang, karã dãwje tɔyn sangãje ddaw tã læ *Kristã*. ²⁹ Mba yeenn bba maw dda kula ddãm maw dda dɔ ddãm ddaw singa tã kã *Kristã* arãm ngaã aw dda kula rɔm tã ngãng nya.

2 M-ndiki karã ã-gãrãje to dɔ kã maw dda to dɔ kã ngãng nya: Maw dda dɔ mba tar læse, mba tar læ dãwje kã Lawodise kã marã dãwje nya kã oomje ndɔ kãra ang. ² M-ndiki ta karã dingaje singa mãde tã ngaã ñ-ddeeje kãra baa ddaw ndiki naan tã, karã nêñ-gãrã kã maji dda arã mãde oso pɔn. Ngaã ñ-gãrãje nêñ kã

Lubba ngãm lo-kiyê tã. Nêñ le to *Kristã*. ³ Lubba iya dam kãm-karẽ kã dam nêñ-gãrã rɔ *Kristã* tã.

⁴ Maw pa tar nãnn bba karã dãw kãra arãse kã tarje kã tãê tã kã kura kura ang. ⁵ Tɔkɔrɔ njaa, mee horose tã kã da-rɔm njaa ang. A, ndilim ee horose tã. Rɔm nãlãm nya mba moo a, kula læse aw nja kã dɔgɔlê ngaã aw uwaje mäsã kã unnje arãje *Kristã* le arã ngãng.

Jinga nêñ tɔyn ddaw tã læ Kristã

⁶ ã-taaje *Jeju-Kristã* to ãbbãse mban. Yeenn a, maji karã ã-naynje ddaw mã-kãra tã kã ã-ddaje saa le. ⁷ Maji karã ã-maanje gɔlse dɔ *Kristã* tã arãje ngãng, tokã læ kakã kã ngirê uwa nangã arã kãtãrã. Uwaje mã-kunn læse arãje ngãng ddaw kãra baa kã nêñ kã ñ-tɔjuse, ta arãje wooyo Lubba nya nya mba maji kã ñ-dda kã se.

⁸ ã-ngãmje rɔse kã majê arãje dãw arãse ddaw kãjãje tã laa ang, mba to ngãmje ddãm to kãjãje læ dãwje baa ddãm. To kãjãje kã inje mã nêñ-ji-bbeje tã læ dãwje ddãm to kãjãje kã dɔ nangã tã nãnn ddãm. To kãjãje kã inje ddaw tã læ *Kristã* ang. ⁹ Mba ne *Kristã* kã nunn da-rɔ dãw le, nêñje kã to rɔ Lubba tã tɔyn njaa to rɔê tã. ¹⁰ Sese kara, ingaje nêñje tɔyn kã nangã baa ddaw mã-kãra tã kã ã-ddaje saa, ne kã nɔn dɔ ndilje tɔyn kã aw ɔnje mbay ddãm singa-mãnguje tɔyn ddãm. ¹¹ Ddaw tã laa, *ujaje ganja* kã dãw â aw uja ang. To *ganja* læ *Kristã* â ujaje. *Ganja* læ *Kristã* le ɔru bbo nêñ-dda kã maji ang kã to da-rɔje tã kã ddang. ¹² *Batẽm* kã ingaje le nayn to ñ-dubbuse kã *Kristã* naan tã. Goe tã a, ã-ndolje saa naan tã, mba ooje mäsã tã to singa læ Lubba â ndole. ¹³ Yeenn a, sese kã læw, nayn to oyje mba majang læse ddãm mba ganja kã da-rɔ tã kã ujaje ang le ddãm, Lubba dda arã ã-tãlje isije kãm baa kã *Kristã*. Nɔru tar majangje læje tɔyn dɔje tã. ¹⁴ Tarje kã makãturu tã kã unda tar dɔje tã ngaã aw dda singa kã je le. Lubba ɔru kã ddang. Ñ-bbãrã tarje le dɔ *kakã-däsã* tã, ñ-tuju kã ddang. ¹⁵ Lubba ɔru singa læ ndilje tɔyn kã aw ɔnje mbay. Ñ-tɔjude kãm dãwje tã tɔyn ngaã nuwade to bbãrãje narã dɔsujẽ nja kã go kulê go Ngonnnê tã kã tãtã dɔ le.

¹⁶ Yeenn a, arãje dãw kãra gangã sariya dɔse tã mba nêñ kã aw usãje ang ddãm mba nêñ kã aw ayje ang ddãm mba marã kusu ang ddãm mba kusu nẽyn kã si-ki wase *ndɔ-kuwa-rɔ* ang ddãm. ¹⁷ Nêñjeenn tɔyn toje to ndil nêñ kã a ddee ndɔ tã kã bara. A nêñ kã tɔkɔrɔ to da-rɔ *Kristã*. ¹⁸ Dang bba arãje dãwje kã aw ddaje rɔde ten baa kãm dãwje tã ngaã aw poloje *anjãje*, undaje tar dɔse tã ang. Dooje ninje læde kãmde tã to nêñje kã ngãng nya ngaã kãjãje læde kã toje to kãjãje læ dãwje baa ddaje arã dooje rɔde bo nya. ¹⁹ Dinyaje ta nayn kã *Kristã* kã to tokã dɔ dãw le. Dɔ â aw dda arã da-rɔ tɔyn mbɔn naan to kãra baa. Ddaw tã le dɔ â, mbara-rɔje kã

mænra-rɔje uwaje naan ngaâ ubbaje singa tokæ ye kâ Lubba ndiki.

Koy kâ kisi kâm baa kâ Krista

²⁰ Oyje ddaw kâra baa kâ *Krista* mban aræ singaje kâ duninya tæ toje to næn kâra ang kæmse tæ. A mba ddi bba kisi læse to tokæ dæwje kâ dɔ nangæ tæ nænn ngaâ aw bbæljje nduje wa? ²¹ Nduje tokæ ye kâ nan: «Unn næn nænn ang, æ-nan næn nænn ang, ɔru næn nænn kâ jii ang.» ²² Ndujeenn le to mba nænje kâ bbo kunn njaa dæw unn dda næn kula be a, a goto kâ ddang. To nduje kâ næn-tɔjuje læ dæwje. ²³ Tɔkɔɔ, ndujeenn le toje to næn kæm-karæ kæm dæwje tæ: Polo nænje kâ mæ dæw ndiki, dda rɔ tɛn baa kâ dda rɔ ndoo tæ. A ndujeenn toje to nænje kâ baa, a ta dda karæ dæw tɔ bboje kâ da-rɔtæ tæ, ndujeenn le asæje ta dda ang.

Pa-nja kâ læw kâ ye kâ siki

3 Æ-ndolje kâra baa kâ *Krista* kâ oy ngaâ ndol le mban. Yeenn a, maji karæ kæmse to kâ dɔ næn tæ kâ darâ, lo tæ kâ *Krista* isi tæ, dɔ ji-kɔl Lubba tæ. ² Maji karæ æjæje kâ dɔ næn tæ kâ darâ, bbo dɔ næn tæ kâ nangæ nænn ang. ³ Mba oyje mban ngaâ tæbbæ læse kâ tɔkɔɔ to lo-kiyê tæ kâ *Krista* rɔ Lubba tæ. ⁴ Kar kâ *Krista* kâ to tæbbæ le unda lo tee a, sese kara â kundaje lo tee saa tɔ ta kinga piti laa saa.

⁵ Mba yeenn bba, maji karæ aræje bbo nænje kâ nangæ nænn oy rɔse tæ kâ ddang. Nænje tokæ: Kaya, næn-yæræw, dda bbo næn karæ uta dæ, dda bbo nænje kâ maji ang, kunda kæm-nda kâ to ddaw kâra baa kâ polo kɔr. ⁶ Yeenn to nænje kâ aw ddee kâ wungu læ Lubba dɔ dæwje tæ kâ toje to njê-dɔ-kætæræje. ⁷ Kisi læse læw to tokæ baann, kar tæ kâ aw ddaje næn majangje le.

⁸ A bbasinæn nænn, maji karæ inyaje nænjeenn tɔyn. Nænje kâ tokæ: Wungu, rɔ-katæ, mæ-majang, næn-tajije, tar mbæje kâ aw tee tase tæ. ⁹ Maji karæ æ-paje tar ngæm aræje naan ang ngaa, mba ɔruje da-rɔ kâ læw kâ næn-ddaje laa ilaje kɔrɔ tokæ læ bar kubbu mban.

¹⁰ Ngaâ ulaje da-rɔ kâ siki aræ æ-ddeeje to dæwje kâ siki. Lubba aw dda aræ æ-ddeeje siki kâ ndɔ tɔyn ngaâ aw undaje rɔ Lubba kâ nje-ddase le kâ kete kete. Baann bba â gæræje Lubba le kâ majê. ¹¹ Bbasinæn, Gerekæ wase *Jiipi* goto ngaa. Dæw kâ *uja ganja* wase *uja ganja* ang goto. Dæw kâ gæle to dang wase dæw kâ kæmê ɔru ang goto. Dæw kâ to bbæræ wase to bbæræ ang goto ngaa. A *Krista* â to næn tɔyn, ne â nee mæ dæwje tæ tɔyn.

¹² Lubba â mbæræse aræ æ-ddeeje to dæwje laa kâ n-didikise nya. Yeenn bba, maji karæ ooje ndoo læ dæwje, æ-ddaje maji kâ dæwje, æ-ddaje rɔse ngaji, æ-wulje pee ngaâ æ-tɔje wurse. ¹³ Maji karæ æ-tɔje wurse aræje naan. Bbo dæw dda maræ næn kâ maji ang kâ nje-marê a, ɔruje tar dɔ naan tæ. Ddaw kâra baa tokæ *æbbæ-dæwje* ɔru

tar dɔse tæ le æ-ddaje tokæ baann tɔ. ¹⁴ A uta tɔyn, maji karæ ndiki to rɔse tæ tokæ læ kubbu. To næn kâ a tɔse naan tæ kuta næn tɔyn. ¹⁵ Maji karæ mæ-wul-lɔm læ *Krista* â ɔn dɔ kæjæje kâ mæse tæ. Mba Lubba bbase karæ ingaje mæ-wul-lɔm le bba karæ æ-ddeeje to da-rɔ kâ kâra baa. Maji karæ æ-gæræje go maji kâ n-dda kâ se. ¹⁶ Maji karæ tar læ *Krista* kâ nænje kâ maji to mæse tæ nayn horose tæ nya nya. Maji karæ æ-tɔjuje naan næn ddæm æ-ndæjæje naan ddæm kâ kæm-karæ tɔyn. ɔsuje paje dang dang kâ mæse tɔyn æ-walje næn Lubba ddaw tæ læ Ndil-mæ-nda mba majije kâ n-dda kâ se. ¹⁷ Næn tɔyn kâ aw ddaje wase aw paje, maji karæ æ-ddaje kâ ri *æbbæ-dæwje/jeju* ngaâ aræje wooyo Lubba kâ Bɔ ddaw tæ laa.

Kisi læ njê-mæ-kunnje horo naan tæ

¹⁸ Denænje, maji karæ æ-bbæljje ngawsese tokæ ye kâ *æbbæ-dæwje* ndiki karæ æ-ddaje. ¹⁹ Dingawje, maji karæ æ-ndikije denænje læse ngaâ aræje rɔse atæse dɔde tæ ang.

²⁰ Ngannje, ooje ta njê-kujuse mæ nænje tæ tɔyn. Yeenn to næn kâ kura kâ *æbbæ-dæwje* ndiki karæ æ-ddaje. ²¹ Bɔ ngannje, ulaje wungu mæ ngannse tæ ang. Mba rɔde a koy njururu. ²² Bbæræje, maji karæ ooje ta æbbæsese kâ dɔ nangæ tæ nænn mæ næn tæ tɔyn. Æ-ddaje baann mba kunda kâ daw dundaje kæmde dɔse tæ bba ta næl næn kæmde tæ ang. Æ-ddaje kula aræjede kâ mæ ngonnn-kasæ tokæ dæwje kâ aw bbæljje *æbbæ-dæwje*. ²³ Næn tɔyn kâ aw ddaje a, æ-ddaje kâ mæ-kâra, tokæ næn le aw ddaje mba *æbbæ-dæwje*, bbo mba dæwje ang. ²⁴ Mba æ-gæræje to â kingaje nænje kâ maji kâ *æbbæ-dæwje* ngæm mba dæwje laa to kuka læde. æbbæsese to *Krista*, ne â aw ddaje saa. ²⁵ Mba dæw kâ aw dda næn kâ gatæ gatæ ang, a kinga kuka laa asæ kæm næn-dda laa kâ gatæ gatæ ang le. Lubba a kɔru kæm dæw kâra ang.

4 Sese kâ eeje kâ bbæræje, maji karæ æ-ddaje kâ de næn kâ gatæ gatæ ddæm næn kâ to kâ dɔgɔlê ddæm. Mba maji karæ æ-gæræje to sese kara eeje kâ æbbæsese darâ tɔ.

Dɔɔɔyn ndæjæje

² Maji karæ æ-naynje ddaw duju Lubba tæ. Aræje mæse to dɔse tæ ngaâ aræje wooyo Lubba. ³ Maji karæ æ-dujuje Lubba mba tar læje tɔ, karæ nɔru ddaw naræ n-pa tar laa. Baann bba karæ mila mbær tar læ *Krista* kâ to lo-kiyê tæ le. Mba næn le â dilam kæy-kula tæ mbæ. ⁴ Maji karæ æ-dujuje Lubba bba karæ m-pa tar nænn kâ læw nayn lo-kiyê tæ le kâ ddaka kâ dɔgɔlê.

⁵ Maji karæ æ-njæje horo dæwje tæ kâ ooje mæde tæ ang kâ kæm-karæ. Aræje kar kâ Lubba inya aræse nday baa ang. ⁶ Maji karæ tar kâ tase tæ maji to maji dɔɔɔ ngaâ næl dæwje. Maji karæ æ-gæræje gusu kâ â kilaje næn tar tæ læ dæwje kâra kâra.

Dɔbɔyn lapiya

⁷ Ngokɔnje Tisikə kə m-ndike nya ā a pa tar kisi ləm kə misi tɔyn karəse. Ŋ-to nje-kula marəm kə aw dda kula lə *Əbbə-dəwje* kə dɔɔɔlɛ. ⁸ Əman njaa m-ndiki tē ta kulɛ karəse karə ŋ-pa tar kə dɔje tē narəse karə arəse singa. ⁹ Marə ngokɔnje Onejim kə n-ndike nya ngaā aw dda kula kə dɔɔɔlɛ aw saa tɔ. Ŋ-to dəw kə bbeē ləse. Dede ā dā pajə tar nēnje tɔyn kə aw nja nəənn karəse.

¹⁰ Aristarkə kə to nje-kəy-kula marəm kə Markə kə to ngonnn-nann Barnabas ŋ-ddajese lapiya. Ingaje ndu ɔju dɔ Markə le mban. Yeenn bba bbo ŋ-tee horose tē a, ə-tɛɛje kə rɔse tē kə majɛ. ¹¹ Jeju †, kə daw bbarɛ nan Justus ddase lapiya tɔ. Horo Jiipije tē tɔyn kə ooje mæde tē kə Jeju, dede kə mota nəənn le ā daw duman'mje kula tē mba *Bbe-kɔn lə Lubba*. Dede ā minga nēn singa. ¹² Epararas kə to dəw kə bbeē ləse ddase lapiya. Ne kə ŋ-to bbərə-kula lə *Jeju-Kristə* le naw dda dɔ mba tar

† Lo tē nəənn, to Jeju kə Najaretə ang. To marə dəw dang kə ria nan Jeju ā Pɔl aw pa tar laa nəənn.

ləse kə ndɔ tɔyn, ddəw duju Lubba tē bba karə uwaje arəje ngəng, karə ə-ddeeje maji tɔyn, bba karə unnje rɔse tɔyn ta dda nēn tɔyn kə mə Lubba ndiki. ¹³ Mɔru naji lə Epararas marəse to naw noo ndoo nya mba tar ləse ddəm mba njê-mə-kunnje kə Lawodise ddəm mba njê kə Iyerapolis ddəm. ¹⁴ Luku kə n-ndike nya, kə to nje-karə-kuman, de kə Demas ŋ-ddase lapiya.

¹⁵ Maji karə ə-ddaje lapiya ngakɔnje kə Lawodise, ə-ddaje lapiya Nənpa kə njê-mə-kunnje aw mbɔnje naan mə kəy tē laa. ¹⁶ Bbo ə-turaje makəuru nəənn bbeē ləse a, arəje ŋ-tura *Egilisi* tē kə Lawodise tɔ. Ta sese ə-turaje makəuru kə a kin Lawodise ddee ††.

¹⁷ Ə-paje arəje Arəsipə ə-paje nan, maji karə nunda kəmɛ dɔ kula tē lə *Əbbə-dəwje* kə darɛ, ta ŋ-dda kə majɛ.

¹⁸ M-ddase lapiya, əman Pɔl njaa muja lapiya nəənn makəuru tē kə jim. Maji karə oleje məse to m-nayn kəy-kula tē bbay. Mə-maji lə Lubba nayn kə se.

†† Makəuru kə a kin Lawodise ddee le dəw gərə ang se nayn kɔrɔ wase to makəuru kə Pɔl ula nēn arə Epejinyeje wa?

1 Tesalonisinyeje

Tar dɔ Makaturu tɛ le

Pɔl unda gɔl Egilisi kɛ Tesalonikɛ le nangɛ mɛ nja tɛ kɛ naw nja nja-kula lɛ Lubba. To nja kɛ gɔl joo laa. Nin tɔkɛ bbe tɛ kɛ Pilipi bba n-tee Tesalonikɛ le. Tesalonikɛ le to ɛr kɛ kɛm kar tɛ, nangɛ tɛ kɛ Geresɛ, lo tɛ kɛ Maseduwann. To bbe kɛ dɛwje aw labbɛje nɛn tɛ nya. Njɛ-mbaje nya ddaje bbe le, uta tɔyn Jiipije banyaje tɛ nya. Marɛ Jiipije le ndikije nɛn-tɔjuje lɛ Pɔl ang arɛ n-tubbɛje kɛ ddang. Pɔl dda makaturu le arɛ njɛ kɛ Tesalonikɛ kɛ ndikije tar mɛ-kunn kɛ siki le. Yeenn bba n-nayn ddɛw nɛn-tɔju tɛ le naw tɔjude. Njɛ-kuruje gɔl Makaturu lɛ Lubba ɛjaje to makaturu nɛnn to makaturu kɛ dɔngɔr kɛ Pɔl dda ula nɛn arɛ njɛ-mɛ-kunnje.

Tɔkɛ tarje kɛ toje mɛ makaturu tɛ nɛnn:

Lo-kanyɛ kɛ 1 ndɛrɛng 3, pa tar dɔ kuwa naan nuju tɛ lɛ Pɔl kɛ njɛ-mɛ-kunnje kɛ Tesalonikɛ.

Lo-kanyɛ 4 ndɛrɛng 5, Pɔl ndɛjɛ Tesalonisinyeje karɛ darɛ pa-nja lɛde kɛ daw njaje ddɛw mɛ-kunn tɛ le aw kɛ kete kete. N-pa tar dɔ marɛ nɛnje tɛ kɛ aw jɔku kɛjɛ lɛ njɛ-mɛ-kunnje lɛde kɛ nayn sangɛje ang bbay. Marɛ njɛ-mɛ-kunnje le aw ɛjaje tar ta gɛrɛ se njɛ kɛ oyje le a toje tokɛ baann wa? Pɔl ilade tɛ nan . Tɔkɛ tarɛ njaa to nja kɛ ɛbbɛjeje, tokɛ ye kɛ n-duju le.

Tar lapiya lɛ Pɔl

1 ɛman Pɔl kɛ Silas kɛ Timɔte, n-dda makaturu nɛnn jarɛ njɛ-mɛ-kunnje kɛ *Egilisi* tɛ kɛ Tesalonikɛ, kɛ toje to dɛwje lɛ Lubba kɛ Bɔ ddɛm lɛ *ɛbbɛ-dɛwje* *Jeju-Kristɛ* ddɛm. Maji karɛ Lubba arɛ mɛse wul lɔm ngaɛ n-dda kɛ se mɛ-maji.

²Jaw jarɛ wooyo Lubba kɛ ndɔ tɔyn mbase ngaɛ kar kɛ jaw duju Lubba a, jaw duje mbase tɔ. ³Kɛm Lubba tɛ kɛ to Bɔjeje, jaw jole mɛje dɔ kulaje tɛ kɛ aw ddaje ddɛw mɛ-kunn tɛ lɛse kɛ dɔ ndiki tɛ lɛse kɛ aw dda kula. Jole mɛje dɔ mɛse tɛ kɛ aw undaje dɔ ɛbbɛjeje *Jeju-Kristɛ* tɛ arɛje ngɛng le tɔ. ⁴See ngakɔnje kɛ Lubba ndikise nya, n-gɛrɛ to ne Lubba njaa n-mbɛrɛse, ⁵mba *Tar kɛ Maji* kɛ jila mbɛre bbeɛ lɛse le, to tarje kɛ baa ang. Jila mbɛr le kɛ singa-mɔngu kɛ *Ndil-mɛ-nda* arɛje ngaɛ n-gɛrɛ to tar kɛ jaw pa jarɛse le to tar kɛ tɔkɔrɔ. ɛ-gɛrɛje ddɛw kɛ jisi nɛn horose tɛ le kɛ majɛ, n-dda baann mba maji lɛse. ⁶Sese le, ɛ-ddaje nɛn tokɛ jeje ddɛm ɛ-ddaje nɛn tokɛ lɛ *ɛbbɛ-dɛwje* ddɛm mba mɛ nɛn-singaje tɛ kɛ ingase, ɛ-taaje tar le kɛ rɔ-nɛl kɛ *Ndil-mɛ-nda* arɛse. ⁷Yeenn a, ɛ-ddeje to nɛn-kɔjumarɛ lɛ njɛ-mɛ-kunnje kɛ Maseduwann kɛ lɛ njɛ kɛ Akay tɔyn. ⁸Mba tar lɛ *ɛbbɛ-dɛwje* in bbeɛ lɛse bba tee Maseduwann kɛ nangɛ tɛ kɛ Akay. Ngaɛ, dɛwje ooje tam mɛse kɛ unnje arɛje Lubba le kɛ lo tɔyn, yeenn a, ja tɛl pa tar dɔɛ tɛ ang nga. ⁹Dɛwje tɔyn aw paje tar tee kɛ n-tee rɔse tɛ, ndɔ tɛ kɛ jaw nɛn bbeɛ

lɛse kɛ gusu kɛ inyaje nɛn kɔrje kɛ aw poloje, a ɛ-turuje rɔse kɛ rɔ Lubba tɛ ta dda saa, ne Lubba kɛ nisi kɛm baa ddɛm n-to Lubba kɛ tɔkɔrɔ ddɛm le ¹⁰ngaɛ aw nginanje Ngonnɛ *Jeju* kɛ oy, a n-ndole, ne kɛ nɛ kin darɛ ta ddee. Ne ngonnɛ kɛ nɔruje ta wungu tɛ lɛ Lubba kɛ aw ddee le.

Kula kɛ Pɔl dda bbe tɛ kɛ Tesalonikɛ

2 Ngakɔn'mje, sese njaa ɛ-gɛrɛje kɛ majɛ to tee kɛ n-tee rɔse tɛ le, ture to baa ang. ²ɛ-gɛrɛje kɛ majɛ to joo ndoo ngaɛ dɛwje tajije bbe tɛ kɛ Pilipi. A Lubba arɛ jubba singa mɛ nɛn-singaje tɛ nya nya, narɛ jila mbɛr *Tar kɛ Maji* laa jarɛse. ³Tarje kɛ jaw pa jarɛse le ngɛm rɔru ang ddɛm nɛn-yɛrɛw rɔru ang ddɛm kɛjɛ kɛ maji ang kɛrɛ rɔru ang ddɛm. ⁴A Lubba nanje oo bba inya *Tar kɛ Maji* laa le mɛ jije tɛ. Yeenn bba jaw pa tar lɛ Lubba mba nɛl nɛn kɛm dɛwje tɛ ang. Jaw pa mba nɛl nɛn kɛm Lubba tɛ kɛ aw nan mɛje. ⁵Sese kara ɛ-gɛrɛje kɛ majɛ, jaw pa tarje ta kɛrɛ nɛn dɛw ndɔ kɛrɛ ang ngaɛ kɛjɛ lɛje to dɔ nɛn-kinga tɛ ndɔ kɛrɛ ang. Lubba njaa kara a kɔru naji lɛje. ⁶Jaw sangɛ ddɛw ta kinga piti ta dɛwje tɛ ang ddɛm tase tɛ ang ddɛm ta marɛ dɛwje tɛ ang ddɛm. ⁷Kɛ tɔkɔrɔ tɛ, n-to *njɛ-kaw-kulaje* lɛ *Kristɛ*, yeenn a, jee kɛ ddɛw ta nya dɔse tɛ njaa. A n-dda bba n-wul pee horose tɛ, tokɛ lɛ kɔn ngannje kɛ aw ngɛm ngannɛ. ⁸N-ndikise nya, n-to ngɔsi ta pa *Tar kɛ Maji* lɛ Lubba karɛse ddɛm ta karɛ tɛbbɛ lɛje njaa mbase ddɛm. Mba ɛ-ddeje to dɛwje

kê n-ndikise nya. ⁹ Ngakɔnje, oleje mase dɔ kulaje tã læje kã dɔ ndoo tã kã joo. Til kã kar, n-dda kula bba ta ddee to nãn-koto dɔ dãw tã kãra horose tã ang. Baann â jila nãn mbær *Tar kã Maji* læ Lubba jarase.

¹⁰ Ə-toje to njê-tar-najije læje, sese ddãm Lubba ddãm. Pa-nja læje horose tã see njê-mã-kunnje to pa-nja kã nãn-yãrãw ɔru ang, to pa-nja kã gatã gatã, kã tar to dɔɛ tã ang. ¹¹ Ə-gãrãje to, n-dda nãn kã se kãra kãra tɔyn tokã bɔ aw dda kã ngannê. ¹² N-ndãjãse, n-dda jarã ubbaje singa ngaã n-dujuse nya karã pa-nja læse to tokã ye kã Lubba ndiki, ne kã n-bbãse karã andãje mã Bbe-kɔn tã laa, karã ingaje Piti laa saa.

¹³ Jaw jarã wooyo Lubba kã ndɔ tɔyn mba kar kã jila mbær tar læ Lubba jarase le, ooje ngaã ə-taaje to tar læ Lubba njaa, bbo to tar læ dãwje ang. Tar le aw dda kula mase tã, see njê-mã-kunnje. ¹⁴ Ngakɔnje kã Tesalonikã, ə-ndajije nãn-dda læ dãwje kã *Egilisi* tã kã nangã tã kã Jude mban, dede kã dooje mãde tã kã *Jeju-Kristã* le. Dede le dooje ndoo ji *Jiipije* tã, a bbasinen sese kara njê kã læse njaa aw ula kãmse ndoo tã tokã baann tɔ. ¹⁵ Jiipije â tãlje *Əbbã-dãwjeJeju* kã *njê-kilaje mbær tar* læ Lubba. Dulaje kãmje ndoo tã tɔ. N-nãelje kãm Lubba tã ang ngaã n-toje to njê-baanje læ dãwje tɔyn. ¹⁶ Dɔkuje ddãw kila mbær tar karã dãwje kã toje to Jiipije ang darãje dãwje le ingaje kaji ang. Nɛenn dda arã *majangje* læ Jiipije le uta dɔɛ. A ta tee kɔnyê tã a, wungu læ Lubba oso dɔde tã.

Pɔl ndiki ta tãl koo njê kã Tesalonikã

¹⁷ Ngakɔnje, jinya naan mba gɔju kar. Ja kooje naan ang, a mãje tã jinyase ang. A n-dda singa nya tɔ ta tãl koose, mba maal tãl koose ddaje nya. ¹⁸ Mba yeenn bba, n-ndiki ta tãl kaw rɔse tã. Ngaã əman Pɔl njaa m-sangã ddãw gɔl banya nya ta kaw. A *Satan* ɔkuje ddãw. ¹⁹ Sese â jaw junda mãje dɔse tã, sese â ja kinga rɔ-nãel mbase, sese tɔ â, â toje to nãn-piti læje nɔn *Əbbã-dãwjeJeju* tã ndɔ tã kã nã ddee. ²⁰ Tɔkɔrɔ njaa, ə-toje to nãn-piti læje ddãm nãn-rɔ-nãel læje ddãm.

³ N-tɔ wurje n-nginan ndãrãng pin a, joo maji ta nayn kã karãje baa Atenn. ² Ngaã jula ngokɔnje Timɔte jarase. Ne le naw numanje kula tã læ Lubba mba kila mbær *Tar kã Maji* læ *Kristã*. Julê bba karã n-dda narã ingaje singa ddãm karã uwaje arãje ngãng ddãw mã-kunn tã læse ddãm. ³ Baann bba karã mã nãn-singaje tã kã aw ingase nãenn, dãw kãra tãl kã guku ang. Mba ə-gãrãje kã majê to, nãn-singaje kã baann le a kingajeje njaa. ⁴ Kar kã n-nayn rɔse tã le, n-pa jarase to ja kooje ndoo nya njaa. A nãn kã n-pa le njaa tee arã sese kara ə-gãrãje kã majê. ⁵ Mba yeenn bba, m-tɔ wurum pin le ngaã, mula Timɔte karã aw oo tar dɔ mã-kunn tã læse. M-bbãel mba karã Əsu in nanse arã kulaje læje ddee to nãn kã baa.

⁶ A bbasinen Timɔte le in rɔse tã tãl ngaã. N-pa tar kã maji dɔ mã-kunn tã læse kã dɔ ndiki tã kã to mase tã narãje. N-pa narãje nan aw əjejeje dɔje tã kã ndɔ tɔyn ngaã maal kooje aw ddase tokã jeje kara maal tãl koose aw ddaje le tɔ. ⁷ Yeenn bba ngakɔnjeje, mã nãn-singaje tã tɔyn kã mã nãn kãm-to-ndooje tã tɔyn kã aw ingajeje, jaw jubba singa mba mã-kunn læse. ⁸ Bbasinen dɔje ndol, mba aw uwaje arãje ngãng ddãw mã-kãra tã kã ə-ddaje kã *Əbbã-dãwje*. ⁹ Wooyo kã baãnn â ja karã Lubba mbase, karã asã kãm rɔ-nãel kã jinga mbase nɔn Lubba tã læje le wa? ¹⁰ Til kã kar, jaw duju Lubba nya karã ɔru ddãw arã jaw joose, bba karã ingaje nãn kã du mã-kunn tã læse.

¹¹ Maji karã Bɔjeje Lubba njaa kã Əbbãjeje *Jeju*, dɔruje ddãw darã jaw tee rɔse tã! ¹² Maji karã *Əbbã-dãwje* dda arã ndiki kã aw ndikije naan kã ndiki kã aw ndikije nãn dãwje tɔyn aw kã kete kete, tokã ndiki kã jaw ndikise le tɔ. ¹³ Maji karã narã ubbaje singa ngaã n-dda narã ə-ddeeje to dãwje kã maji tɔyn ddãm dãwje kã tar kãra to dɔde tã ang ddãm nɔn Bɔjeje Lubba tã, ndɔ tã kã Əbbãjeje *Jeju* a ddee, ne kã dãwje laa tɔyn. *Amenn!*

Pa-nja kã maji kãm Lubba tã

⁴ Kãsã tar læje tokã be: Ngakɔnje, n-tɔjuse ddãw kã ta nja nãn karã nãel kãm Lubba tã. To nãn kã aw ddaje mban. A n-dujuse ddãm n-ndãjãse ddãm kã ri Əbbãjeje *Jeju* karã awje nãn kã kete kete. ² Mba ə-gãrãje nduje kã *Əbbã-dãwjeJeju* arã n-pa jarase mban. ³ Nãn kã Lubba ndiki â to, karã ə-sangãje rɔse mba Lubba, karã ulaje rɔse kaya tã ang. ⁴ Maji karã dãw kãra kãra gãrã ta ngãm rɔê karã maji tɔyn ddãm †, ula pa-nja laa naan tã ang ddãm. ⁵ Arãje bbo kã da-rɔ tã dɔrɔ â ddase tokã aw dda dãwje kã gãrãje Lubba ang le ang. ⁶ Mã tar tã nãenn, maji karã dãw kãra dda marã nãn kã maji ang kã ngokɔn ang ddãm ula nje-marê naan tã ang ddãm. Mba n-pa jarase ngaã n-ndɔru mbise nya mbẽẽ mban. *Əbbã-dãwje* a kinya dãwje tɔyn kã aw ddaje nãnje kã baann baa ang. ⁷ Mba Lubba bbarje karã n-sangãje rɔje mbẽẽ bbo karã jula rɔje mã nãn-yãrãw tã ang. ⁸ Yeenn bba bbo dãw kã mbãtã nduje nãenn a, to dãw â n-mbãte ang, Lubba kã arãse *Ndil-mã-nda* laa â n-mbãte.

⁹ Nãn kã ɔju dɔ ndiki naan to ngakɔn-naan njaa le, to nãn kã dãw a tãl kuja tarê makaturu tã kula nãn karãse ang ngaã. Mba Lubba tɔjuse ddãw ndiki naan mban.

¹⁰ Aw ə-ndikije ngakɔnje kã Maseduwann tã tɔyn tokã baann mban. A n-ndãjãse karã ə-ddaje arã uta yeenn bbay. ¹¹ Maji karã ə-sangãje ddãw ta kisi kã mã-wul-lɔm, ta undaje kãmse kã dɔ nãnje tã læse njaa, ta ə-ddaje kula kã jise njaa ddãw kãra baa kã ndu kã junn jarase. ¹² Baann bba pa-nja læse a dda karã dãwje kã

† *Marã dãwje əjaje to tar nãenn a ta pa nan maji karã dãw kãra kãra taa denãn kã ddãw kã maji tɔyn ddãm kã ddãw kã gatã gatã ddãm.*

ooje mæde tã ang bbælse. Ngaã â ddeeje to nêñ-koto dɔ dæw tã ang.

Lubba a ndol dæwje kã oyje

¹³ Ngakɔnje, n-ndiki ta karã æ-gæræje tar dɔ dæwje tã kã oyje, bba karã uwaje ndoo tokã læ kæsã dæwje ang. Mba dede dundaje mæde dɔ marã nêñ tã kãra ang.

¹⁴ Bbo jooje mæje tã to *Jeju* oy ngaã Lubba ndole a, jooje mæje tã tɔ to Lubba a ndol dæwje kã ooje mæde tã kã *Jeju* bba oyje, karã disije kã *Jeju* kãra baa. ¹⁵ Ddæw kãra baa tokã *æbbæ-dæwje* pa le, nêñ kã n-pa jaræse â nænn: Jeje kã ja naynje kãm baa ndæræng ndɔ ddee tã læ *æbbæ-dæwje*, ja kaw kete karã dæwje kã oyje le ang.

¹⁶ Mba ja kooje marã ndu kã Lubba a kunn, ndu marã mbay læ anjæje a bbar ngaã kɔru tæbbæ læ Lubba a bbar mæ dara tã, a ne *æbbæ-dæwje* njaa nã kin darã ddisi.

Dæwje kã ooje mæde tã kã *Kristæ* bba oyje a ndolje dɔngɔr. ¹⁷ Goe tã a, jeje kã ja n-naynje kãm baa bbay le, dã kotoje kã de kãra baa mæ mum tã, ta kaw kinga nêñ *æbbæ-dæwje* mæ dara tã. Yeenn ngaã ja naynje kã *æbbæ-dæwje* kã ndɔ kã ndɔ. ¹⁸ Yeenn a, maji karã æ-ndæjæje naan kã tarje nænn bba karã ubbaje singa.

Ndɔ ddee læ æbbæ-dæwje

5 Ngakɔnje, nêñ kã ɔju dɔ kar wase ndɔ ddee læ *æbbæ-dæwje* le, to nêñ kã ta dda makaturu tã kula nêñ karæse ang ngaa. ² Mba sese njaa kara æ-gæræje kã majê: Ndɔ læ *æbbæ-dæwje* a ddee tokã ndɔ ddee læ nje-bboko til tã. ³ Kar kã dæwje a paje nan: «Jisi kã mæ-wul-lɔm kã majê njaa ngaa. Jasã ta njaa kã bbæal ang ngaa.» A karê tænn njaa, njangã baa a, tujua a koso dɔ dæwje tã le tokã ndo kã ɔsu denên ngaã dã teeje tæ tã ang. ⁴ A see ngakɔnje, sese æ-naynje lo ndul tã ang. Yeenn a, ndɔ le a kɔsuse busu tokã læ nje-bboko ang.

⁵ Sese tɔyn æ-toje to dæwje kã aw njaje lo-karã tã. æ-toje to dæwje kã aw njaje karã. Jeje n-to dæwje kã aw njaje mæ til tã ang ddãm aw njaje lo ndul tã ang ddãm.

⁶ Yeenn a, maji karã n-tibbije tokã læ kæsã dæwje ang. Maji karã bbi ɔru kãmje ang ta n-gæræje dɔjije. ⁷ Dæwje kã aw tibbije, aw tibbije til tã. Ngaã njê kã aw ayje koto arã aw ddade, aw ayje til tã. ⁸ A jeje kã n-to dæwje kã aw nja karã le, maji karã n-gæræje dɔjije. Maji karã mæ-kunn kã ndiki toje rɔje tã tokã læ kubbu dɔ. Mæje kã junda ta kinga kaji le maji karã to dɔje tã tokã læ

æɔkudɔ-ddɔ. ⁹ Mba Lubba mbæræje karã wungu laa oso dɔje tã ang. Ñ-mbæræje karã jinga kaji ddæw tã læ æbbæ-jeje *Jeju-Kristæ*. ¹⁰ *Kristæ* le oy mba tar læje bba karã, le jisije kãm baa wase joyje njaa kara, jisije kãm baa saa ndɔ tã kã nã ddee. ¹¹ Yeenn bba, maji karã æ-ndæjæje naan, æ-ddaje aræje njê-maræse ubbaje singa ddæw kãra baa tokã aw ddaje mban le.

Dɔɔyn ndæjæ kã tar lapiya

¹² Ngakɔnje, n-dujuse bbay karã æ-bbæalje dæwje kã aw ddaje kula horose tã, dede kã *æbbæ-dæwje* undade karã ñ-tɔjuse ddæw, karã ñ-ndæjæse le. ¹³ Maji karã oojede maji kãmse tã ddãm æ-ndikijede ddãm ɔju dɔ kula læde le. Maji karã isije kã mæ-wul-lɔm horose tã.

¹⁴ Ngakɔnje, n-dujuse nya karã æ-ndɔruje mbi dæwje kã aw ddaje nêñje kã to kã dɔɔlê ang. Maji karã æ-ddaje aræje dæwje kã rɔde oy njururu tæl ubbaje singa. Ngaã umanje dæwje kã mæ-kunn læde sangã ang bbay ddãm æ-tɔje wurse aræje dæwje tɔyn ddãm. ¹⁵ Aaje kã majê arã dæw kãra ila barã majang kã dæw dda saa ang. A, maji karã æ-sangæje ddæw ta dda maji horose tã ddãm ta dda maji kã dæwje tɔyn ddãm.

¹⁶ Ndɔ tɔyn njaa, maji karã rɔse nælse, ¹⁷ maji karã æ-dujuje Lubba kã kar tɔyn ¹⁸ ngaã mæ nêñje tã tɔyn, aræje wooyo Lubba, mba to nêñje kã Lubba ndiki karã æ-ddaje mba mæ-kãra kã æ-ddaje kã *Jeju-Kristæ*.

¹⁹ Maji karã ɔkuje ddæw *Ndil-mæ-nda* karã dda kula ang. ²⁰ Maji karã æ-mbætæje mbær tarje læ Lubba kã daw dila le ang. ²¹ Nêñje tɔyn njaa, maji karã æ-tænnje kã majê ooje bba ta æ-ngæmje yeje kã maji. ²² Majangje dang dang tɔyn njaa, maji karã æ-ngæmje rɔse ddæwe tã.

²³ Maji karã Lubba njaa kã to nje-karã mæ-wul-lɔm dda arã æ-ddeeje maji tɔyn. Maji karã ñ-ngæm da-rɔse tɔyn, kãjã læse, kawn læse kã rɔse, narã ndɔ ddee læ *æbbæ-dæwje* *Jeju-Kristæ* a, tar kãra to dɔse tã ang. ²⁴ Ne kã ñ-bbarse le naw dda nêñ kã turu ndue. Ne â nã dda nêñjeenn.

²⁵ Ngakɔnje, maji karã æ-dujuje Lubba mbaje tɔ.

²⁶ æ-ddaje lapiya ngakɔnje tɔyn to lapiya kã maji tɔyn.

²⁷ M-dujuse nya kã ri *æbbæ-dæwje* karã ñ-tura makaturu nænn darã ngakɔnje tɔyn.

²⁸ Maji karã mæ-maji læ æbbæjeje *Jeju-Kristæ* nayn kã se.

2 Tesalonisinyeje

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Makaturu k̄ to joo laa le t̄l dɔ mar̄ tar t̄ k̄ Pɔl uja k̄m̄ makaturu t̄ k̄ dɔngɔr mban. Ndo aw nday nya a, kaj̄ l̄ nj̄-m̄-kunnje aw j̄kude nya mba . Tesalonik̄ t̄ le, mar̄je paje nan ndo l̄ Ɔbb̄-d̄wje le as̄ mban (2:2). Mar̄je mb̄t̄je ta dda kula (3:6-12). D̄j̄je to, to maji ta tuju singade baa ang, mba Ɔbb̄-d̄wje a ta ddee ngɔsi baa.

Makaturu t̄ k̄ to joo laa n̄ann le, Pɔl le ɔru ḡl n̄nje t̄ nya. N̄-pa nan kunn-m̄ kar̄ Krist̄ le ɔru gusu k̄ d̄w aw isi n̄n dɔ nanḡ t̄ k̄ ddang ang dd̄m ɔru n̄nje k̄ aw nḡng k̄ d̄w wase koo ndoo k̄ ddang ang dd̄m. Ndo k̄ Jeju ddee a, yeenn ngaa majang a goto (1:5-9). Kar t̄ n̄ann majang aw dda kula dɔ nanḡ t̄ lo-kiȳ t̄ (2:1-12). Pɔl le t̄ju majang le tok̄ l̄ d̄w k̄ ria nan «d̄w k̄ maji ang». To mar̄ singa-m̄ngu k̄ mb̄n singa n̄n-ddaje k̄ maji ang t̄yn. Mar̄ n̄n t̄ dd̄w l̄ singa-m̄ngu n̄ann le kar̄ t̄ju r̄ɛ k̄ maj̄. Kar t̄ k̄ n̄ t̄ju r̄ɛ k̄ maj̄ a, Lubba a tuje k̄ ddang. A to kar̄ â n̄ann ang bbay. A du ang, tar n̄ann le a ta pa nan: , d̄wje a ḡɔnje majang le ḡereje. Yeenn ngaa majang le sinḡ a goto ngaa.

Makaturu n̄ann duju nj̄-m̄-kunnje kar̄ dooje to n̄-teeje n̄n t̄ k̄ daw dundaje m̄de d̄ɛ t̄ le mban ang bbay. Maji kar̄ n̄n k̄ daw nḡbb̄je le ɔkude dd̄w kar̄ disije tok̄ ye k̄ daw disije n̄n k̄ ndo ndo le ang. A ta n̄-ddaje n̄nje k̄ to tar l̄de ta dda dɔ nanḡ t̄ n̄ann.

Tar lapiya

1 Ɔman Pɔl k̄ Silas k̄ Tim̄te, n-dda makaturu n̄ann jar̄ nj̄-m̄-kunnje k̄ *Egilisi* t̄ k̄ Tesalonik̄, k̄ toje to d̄wje l̄ B̄jeje Lubba k̄ l̄ Ɔbb̄-d̄wjeJeju-Krist̄. ² Maji kar̄ Lubba k̄ B̄ k̄ Ɔbb̄-d̄wjeJeju-Krist̄ n̄-ddaje k̄ se m̄-maji ngaâ dar̄ m̄se wul l̄m.

Ɔbb̄-d̄wje a ddee ganḡ sariya

³ Ngak̄nje, to tar l̄je ta kar̄ wooyo Lubba k̄ kar t̄yn mbase. To n̄n k̄ to k̄ d̄ɔɔl̄ njaa. Mba m̄-kunn l̄se aw bo k̄ kete kete ngaâ aw ndikije naan k̄ kete kete. ⁴ N̄enn le dda ar̄ jaw junda guje mbase, mba wurse k̄ aw t̄je k̄ m̄-kunn l̄se k̄ aw uwaje ar̄je nḡng m̄ n̄n k̄m-to-ndooje t̄ k̄ m̄ n̄n-singaje t̄ k̄ aw ingase le.

⁵ N̄njeenn aw t̄juje to sariya l̄ Lubba to gat̄ gat̄ ngaâ toje to n̄nje k̄ a ddaje kar̄ Ɖ-ddeeje to d̄wje k̄ as̄je ta kand̄ m̄ *Bbe-k̄n t̄ l̄ Lubba* k̄ aw ooje ndoo mb̄ɛ le. ⁶ Mba to k̄ d̄ɔɔl̄ kar̄ d̄wje k̄ ulaje k̄m̄se ndoo t̄ le, Lubba ula k̄m̄de ndoo t̄. ⁷ Ngaâ kar̄ n̄-dda nar̄ sese k̄ aw ooje ndoo le kara, uwaje r̄se k̄ je, kar t̄ k̄ *Ɔbb̄-d̄wjeJeju* a kunda lo tee ngaâ a kin dar̄ ddee k̄ *anj̄je* laa k̄ toje to nj̄-singa-m̄nguje le. ⁸ N̄a ddee dann nd̄n-puru t̄ k̄ aw ɔn ta

kila bar̄ dɔ d̄wje t̄ k̄ ḡar̄je Lubba ang ngaâ mb̄t̄je ta dda n̄n k̄ turu ndu *Tar k̄ Maji* l̄ Ɔbb̄-d̄wjeJeju. ⁹ Sariya l̄de a to tuju k̄ d̄a kubbaje k̄ ndo k̄ ndo. D̄a kisije dd̄w Ɖw k̄ Ɔbb̄-d̄wje dd̄m dd̄w Ɖw k̄ singa-m̄ngu laa k̄ to n̄n-piti dd̄m. ¹⁰ N̄enn le a to kar t̄ k̄ n̄ ddee n̄n kar̄ d̄wje laa wal̄je, kar̄ d̄wje k̄ ooje m̄de t̄ saa ɛ̄je k̄ koko. Sese kara â keeje horode t̄ t̄, mba ooje m̄se t̄ k̄ tar k̄ n-pa jar̄se le.

¹¹ Mba yeenn bba, jaw duju Lubba k̄ ndo t̄yn mba tar l̄se, kar̄ nar̄ pa-nja l̄se to l̄ d̄wje k̄ ne njaa n̄-bbarde. Jaw duju kar̄ dd̄w singa-m̄ngu t̄ laa, nar̄se singa kar̄ Ɖ-ddaje n̄nje t̄yn k̄ maji k̄ Ɖ-ndikije ta dda ngaâ kar̄ Ɖ-ddaje kulaje dd̄w m̄-kunn t̄ l̄se. ¹² Yeenn bba ri Ɔbb̄jeje *Jeju* a kinga piti mbase ngaâ sese kara a kingaje piti mb̄ɛ, dd̄w m̄-maji t̄ l̄ Lubba l̄je k̄ l̄ Ɔbb̄jeje *Jeju-Krist̄*.

N̄n k̄ a tee kete bba Jeju a t̄l ddee

2 Ngak̄nje, tar k̄ ɔju dɔ ddee l̄ Ɔbb̄jeje *Jeju-Krist̄* k̄ tar mb̄n-naan l̄je r̄ɛ t̄ le, n̄n k̄ jaw dujuse â n̄ann: ² Mar̄ d̄w a kin pa kar̄se nan Lubba â pa tar ar̄ wase jeje â n-pa tar wase jeje â jula k̄ makaturu n-pa nan ndo ddee l̄ *Ɔbb̄-d̄wje* as̄ ngaa. Ar̄je kaj̄ l̄se aw yo aw n̄n ang dd̄m ar̄je bb̄æl ddase ang dd̄m. ³ Dang bba ar̄je mar̄ d̄w Ɖr̄se k̄

marə gusu ang. Dɔngɔrɛ, dəwje a kunnje kutu dda dɔ-kətərə kə Lubba bba. Ngaâ dəw kə mbətə ta dda nən kə turu ndu Lubba a tɔju rɔê kə ddaka. Ne le Lubba undê karə n-nayn kə kɔrɔ nyɔm. ⁴ Ne le, nâ kin ta mbətə nənje tɔyn kə dəwje aw poloje kə nən tɔyn kə daw bbar nan lubba. Nâ kaw ndərəng kaw kisi mə *Kəy-polo Lubba* tē ngaâ nâ dda rɔê to Lubba njaa.

⁵ Oleje məse ang wa? Kar tē kə m-nayn nən horose tē bbay le, m-pa tar nəənn marəse. ⁶ A bbasinən nəənn, ə-gərəje nən kə aw ɔku ddəw nje-mə-majang le bbay, ndərəng karə kar laa asə bba nâ tee. ⁷ Mba singa-mɔngu lə Nje-mə-majang le aw dda kula lo-kiyê tē mban. Yeenn a, bbo dəw kə aw ɔkê ddəw le njaa goto a, nâ dda kula laa kə ddaka ngaa. ⁸ Yeenn ngaâ nâ tɔju rɔê kə ddaka ngaâ *Əbbə-dəwje* Jeju a tɔlê kə ləl tɛê, nâ tuje kə ndoko laa kə nâ ddee nən. ⁹ *Satan* a karə singa-mɔngu nje-mə-majang le bba a ddee nən. Nâ dda nən-mɔrije dang dang tɔyn kə nənje kə dum dɔ koo ta kərə nən dəwje. ¹⁰ Nâ dda nənje kə gatə gatə ang ta kərə nən dəwje kə aw awje ta nayn kə kɔrɔ. Mba n-mbətəje ta taa ddəm ta ndiki tar kə tɔkɔrɔ kə a kajide ddəm ¹¹ Mba yeenn bba, Lubba ula marə singa-mɔngu kə aw dda arə dəwje aw ndəəmje ddəw, bba karə n-ndikije tē kə tar ngəm le. ¹² Yeenn bba Lubba a gangə sariya dɔ dəwje tē kə mbətəje ta koo məde tē kə tar kə tɔkɔrɔ, a nən-dda kə gatə gatə ang â dingaje rɔ-nəəl ddəwe tē.

Lubba bbar dəwje karə uwaje arə ngəng

¹³ See ngakɔnje kə *Əbbə-dəwje* ndikise nya, to tar ləje ta karə wooyo Lubba mbase kə ndɔ tɔyn, mba Lubba mbərəse kunn-kutu duninya tē nu karə ingaje kaji ddəw *Ndil* tē kə aw dda arə ə-ddeeje maji tɔyn kə ddəw məse tē kə unnje arəje tar kə tɔkɔrɔ. ¹⁴ Mba yeenn bba Lubba bbase ddəw *Tar tē kə Maji* kə jila mbərə jarəse karə ingaje piti lə *Əbbəjeje Jeju-Kristə*. ¹⁵ Yeenn bba, ngakɔnje, maji karə uwaje arəje ngəng, ə-ngəmje nənje kə n-tɔjuse kə taje wase ddəw makətu-ru tē.

¹⁶ Bɔjeje Lubba ndikije ngaâ ddəw mə-maji tē laa n-dda narə jubba singa kə ndɔ tɔyn ngaâ narə junda məje dɔê tē kə majê. Yeenn a, n-dujude, ne de kə *Əbbəjeje Jeju-Kristə* njaa karə ¹⁷ n-ddaje darə ubbaje singa ngaâ darəse singa dda nənje tɔyn kə maji ddəw kulaje tē tɔyn kə aw ddaje ddəm ddəw tarje tē tɔyn kə aw pajə ddəm.

Tar duju Lubba mba Pɔl

3 Ngakɔnje, ta kutu nən dɔê a, maji karə ə-dujuje Lubba mbaje bba karə tar lə *Əbbə-dəwje* taa lo

njangə baa ngaâ karə dəwje pitije tar le tokə dəwje aw pitije bbeê ləse le. ² Ə-dujuje Lubba tɔ karə ɔruje ji njê-mə-majangje tē ddəm ji dəwje tē kə maji ang ddəm. Mba to dəwje tɔyn njaa bba ooje məde tē kə Lubba ang.

³ A *Əbbə-dəwje* aw dda nən kə turu ndue. Nâ karə ubbaje singa ngaâ nâ ngəmse karə Nje-mə-majang le ɔruse ang. ⁴ Ddəw tē lə *Əbbə-dəwje*, jaw junda məje dɔse tē to aw ddaje nənje kə n-dujuse karə ə-ddaje le ngaâ â ddaje kaw nən kə kete kete.

⁵ Maji karə *Əbbə-dəwje* tɔjuse ddəw karə ə-ndikije Lubba ngaâ karə *Kristə* dda arə ə-tɔje wurse.

Pɔl duju karə dəwje ddaje kula

⁶ Ngakɔnje, n-dujuse nya kə ri *Əbbəjeje Jeju-Kristə* karə aynje ngakɔnje kə toje to njê-dabbəje, kə aw dda-je nənje kə toje dang kə nənje kə n-tɔjuse. ⁷ Sese njaa kara, ə-gərəje gusu kə ta ndaji nən nən-ddaje ləje. Mba kar tē kə n-nayn horose tē le, n-dabbə ang. ⁸ N-duju dəw jarə arəje nən-kusa baa ang. N-dda kula jarə ngəng, joo ndoo til kə kar, bba karə n-ddee to nən-ko-to dɔ marə dəw tē kâra horose tē ang. ⁹ Tɔkɔrɔ, jee kə ddəw ta dujuse karə umanjeje njaa. A n-ndiki ta dda rɔje to nən-kɔju-marê karə ə-ndajijeje. ¹⁰ Mba kar tē kə jee nən horose tē le, n-pa jarəse n-pa nan: «Bbo dəw ndiki kula ang a, maji karə dəw le usa nən ang tɔ.»

¹¹ A joo nan marə dəwje horose tē aw ddaje dabbə. N-ddaje kula ang, a tar lə dəwje â daw dulaje tade kə tē. ¹² Dəwje kə baann le, junn ndu nəənn jarəde, n-ndəjəde kə ri *Əbbəjeje Jeju-Kristə* karə n-ddaje kula ddekeke, ta dede njaa dingaje nən nən-kusa tade.

¹³ A see ngakɔnje, maji karə ə-ddaje maji kə dəwje bbo arəje rɔse nyase ddəwe tē ang. ¹⁴ Bbo marə dəw mbətə ta dda nən kə turu ndu kə jarəse makətu-ru tē nəənn a, êje kə majê, ə-ddaje saa mə-kâra ang arəje rɔê wul. ¹⁵ Ooeje to nje-baan ləse ang, a maji karə ə-ndɔruje mbia tokə ngokɔnse njaa.

Dɔbɔyn lapiya

¹⁶ Maji karə *Əbbə-dəwje* kə to nje-mə-wul-lɔm arə məse wul lɔm kə ndɔ tɔyn, mə nənje tē tɔyn. Maji karə *Əbbə-dəwje* nayn kə se tɔyn!

¹⁷ Əman Pɔl njaa muja tar lapiya nəənn kə jim. Yeenn to gusu kə maw munda nən jim makətu-ruje tē ləm kâra kâra tɔyn. Əndaji makətu-ruje ləm tokə baann.

¹⁸ Maji karə mə-maji lə *Əbbəjeje Jeju-Kristə* nayn kə se tɔyn!

1 Timote

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Ŋ-bbar ri Timote nya makaturu t̄ le njê-kaw-kulaje ddəm makaturuje t̄ le Pɔl ddəm. Ta koo a, Timote to nje-buwa-kula le Pɔl. Ŋ-dann Pɔl nja nja-kulaje t̄ laa. Pɔl inya kulaje k̄ ngəng nya jia t̄, uta tɔyn kulaje k̄ Egilisi t̄ k̄ Tesalonikə k̄ Kɔrəntə.

Pɔl ula k̄ makaturuje joo arə Timote. Pɔl dda makaturuje le kar t̄ k̄ dɔwje gərəje tar mə-kunn k̄ majê mban. Nêŋ k̄ to ta dda karê t̄ənn to dda karə Egilisi nja k̄ majê ngaâ ta karə mə-kunn ləde kətərə.

Makaturu k̄ dɔngɔr le arə ndəjəje k̄ ddəm njaa tɔ ddəm.

Njê-mə-kunnje undaje gɔl kulaje k̄ lo mbɔn-naanje t̄ nangô k̄ majê. Dɔwje k̄ dɔde t̄ toje: mbayje k̄ eeje dɔ njê-mə-kunnje t̄ k̄ loe loe, diyakərəje k̄ aw umanje njê-mə-kunnje le ngaâ aw ddaje kula mba njê-ndooje ddəm njê-rɔ-toje ddəm ansinyeje k̄ aw ɔnje dɔ mbɔn-naanje ddəm aw tɔjuje nêŋ ddəm.

Pɔl le arə ndəjəje dɔ polo Lubba t̄ k̄ dɔ duju Lubba t̄ (lo-kanyê 2). Ŋ-tɔju gusu k̄ njê k̄ aw ɔnje dɔ njê-mə-kunnje a kisije nêŋ mə bbe t̄ (lo-kanyê 3).

Timote le bɔjje to Gεrəkə, a kɔŋje to nje-mə-kunn k̄ gəle to Jiipi. Pɔl â tɔjê nêŋ arə Pɔl ooe to ngonŋ njaa.

Timote le ddee to nje-kɔn dɔ mbɔn-naan, dɔw k̄ dinya Egilisi mə jia t̄. Makaturu le duje karə ŋ-nayn ddəw kisi t̄ laa to nje-kula le Jeju-Kristə le k̄ majê. Makaturu le tɔjê gusu k̄ ta karə naa nêŋ lo k̄ dɔ njê-mə-kunnje t̄ dang dang k̄ mə Egilisi t̄ le, makaturu le tɔju nêŋ k̄ ta karə ŋ-tɔjude ddəm karə ŋ-dujude k̄ara k̄ara karə ŋ-ddaje ddəm (lo-kanyê 4 ndərəng 6).

Tar lapiya le Pɔl

1 Əman Pɔl, m-to nje-kaw-kula le Jeju-Kristə, mba Lubba k̄ Nje-kajije k̄ Jeju-Kristə k̄ jundaje məje dɔê t̄ â darəmje ddəw.

² M-dda makaturu nənn mula nêŋ mari, əi Timote k̄ ə-to ngonŋəm k̄ tɔkɔrɔ, ddəw mə-kunn t̄. Maji karə Lubba k̄ Bɔ k̄ Jeju-Kristə k̄ to Əbbəjeje ŋ-ddaje səi mə-maji, dooje kəm-to-ndoo ləi ngaâ darəje məi wul lɔm.

Tar nêŋ-tɔju k̄ to k̄ dɔgɔlê ang

³ Maji karə ə-nayn Epejə ddəw ndu t̄ k̄ munn mari kar t̄ k̄ maw nêŋ k̄ Maseduwann le. Mə bbe t̄ k̄ Epejə le, marə dɔwje aw tɔjuje nêŋ k̄ dɔgɔlê ang. Maji karə ə-gangəde ddəwe t̄. ⁴ Ə-pa arə njê-nêŋ-tɔjuje k̄ tɔkɔrɔ ang le arə dinya ddəw kunda kəjə ləde dɔ gəl nêŋje t̄ k̄ ləw k̄ to k̄ ddəwe ang k̄ kɔru gəl-kuju kadede k̄ kɔnyê goto. Nêŋjeenn aw ddejeje k̄ mayn naan tar baa, bbo dda nêŋ k̄ Lubba gɔl mbaje ang. Ddəw mə-kunn t̄ bba dɔw gərə nêŋ nêŋ k̄ Lubba gɔl le. ⁵ Nêŋ k̄ maw sangə ddəw ndu t̄ k̄ munn nənn to karə ə-ndikije naan k̄ mə k̄ nda, karə eeje k̄ kəjə k̄ maji, karə ooje məse t̄ tɔkɔrɔ k̄ Lubba. ⁶ Marə

dɔwje k̄ inyaje ddəw nêŋjeenn le ndəəmje ddəw ngaâ aw undaje bula baa. ⁷ Ŋ-ddaje rɔde to njê-gərəje-Ndu le Lubba k̄ arə Mɔyijə, a ŋ-gərəje gəl tar k̄ daw pajə le ang. Tar k̄ darje dɔê t̄ le kara ŋ-gərəje kandê ang ddəm.

⁸ Jeje, n-gərəje to Ndu le Mɔyijə to nêŋ k̄ maji tokə dɔw unn dda nêŋ kula k̄ majê. ⁹ N-gərə to dɔw k̄ gatə gatə â Ndu to mbəê ang. Ndu to mba njê-kaalje-ta, njê-dɔ-ngəngje k̄ njê k̄ mbətəje Lubba, njê-nêŋ-ddaje k̄ maji ang k̄ njê k̄ bbəəlje Lubba ang ddəm bbəəlje nêŋ le Lubba ang ddəm njê-tɔlje bɔdede wase kɔndede k̄ njê-tɔlje ngamarədeje, ¹⁰ njê-ddaje lo-to-majang k̄ dingawje k̄ aw toje k̄ dingaw marədeje k̄ njê-labbəje dɔwje to bbərəje k̄ njê-ngəmje, njê k̄ aw undaje-yo baa wase dɔwje k̄ ddaje nêŋ tɔyn k̄ to dang k̄ nêŋ-tɔju k̄ tɔkɔrɔ. ¹¹ Nêŋ-tɔju k̄ tɔkɔrɔ le to mə Tar k̄ Maji t̄, Tar k̄ Maji le arəje ddəw karə n-gərə Lubba k̄ piti to laa. Lubba k̄ ndiki ta karə jisi k̄ majê le njaa inya Tar k̄ Maji le jim t̄.

Tar wooyo le Pɔl

¹² Marə wooyo nya Əbbəjeje Jeju-Kristə k̄ arəm singa: Noom to marə dɔw k̄ n̄ kasə ta kunda məê dɔê t̄ ngaâ ŋ-bbarəm kula t̄ laa. ¹³ A əman k̄ ləw m-to nje-

tuju ria, mula kəm dəwje laa ndoo t̄, m-tajide le, Lubba oo kəm-to-ndoo ləm, mba moo məm t̄ saa ang arə m-gərə d̄m n̄n t̄ k̄ m-dda le ang. ¹⁴ A Əbbajeje Lubba dda s̄m m̄-maji k̄ bo nya. Narə moo məm t̄ ngaā narə m-ndiki ngamaramje ddəw m̄-k̄ara t̄ k̄ m-dda k̄ *Jeju-Kristə* le.

¹⁵ Tar nəənn to tar k̄ t̄k̄r̄, maji karə dəwje t̄yn taaje tar nəənn ngəmje məde t̄: *Jeju-Kristə* ddee d̄ nangə t̄ mba kaji nj̄-n̄n-ddaje k̄ maji ang. Əman njaa m-to dəw k̄ dda *majang* uta kəsə dəwje t̄yn. ¹⁶ A mba yeenn ā Lubba oo kəm-to-ndoo ləm, n̄-ndiki ta karə *Jeju-Kristə* t̄ju t̄-wur laa d̄m t̄, əman k̄ m-to dəw k̄ d̄nḡr̄ k̄ n̄je-n̄n-dda k̄ maji ang le. N̄-dda baann mba karə dəwje k̄ a ta kooje məde t̄ saa ta kinga n̄n t̄bbə k̄ to k̄ nd̄ k̄ nd̄ oomje to n̄n-k̄ju-mar̄. ¹⁷ Asə karə dəwje t̄yn nd̄ȳje ri t̄k̄ə m̄bay k̄ n̄je-kisi k̄ nd̄ k̄ nd̄ ngaā piteje, ne k̄ noy ang, ne k̄ kəm dəw ooe ang, Lubba k̄ k̄ara baa, *Amenn*.

¹⁸ Ngonnəm Timote, ndu k̄ maw minya m̄ jii t̄ nəənn, ar d̄ tar t̄ k̄ nj̄-kilaje mbər tar lə Lubba paje d̄i t̄ ləw le. Maji karə tarje nəənn ari singa arə ə-dda n̄n d̄d̄ k̄ maji, ¹⁹ ddəw kunda m̄i d̄ Lubba t̄ k̄ ddəw ngəm k̄jə k̄ maji t̄. Marə dəwje k̄ ooje məde t̄ mban ngaā eeje k̄ k̄jə k̄ maji le t̄lje inyaje k̄jə k̄ maji le ngaā dosoje ddəw m̄-kunn t̄ ləde. ²⁰ Imene de k̄ Aləkajandərə deejje horo dəwje t̄ənn le. Minyade m̄ ji *Satan* t̄ karə ta n̄-ndoje ta t̄l t̄aji Lubba ang ngaa.

Ndəjə d̄ duju Lubba t̄

2 N̄n k̄ maw nd̄jəse ta karə ə-ddaje d̄nḡr̄ē ā to karə ə-dujuje n̄nje ji Lubba t̄, karə ə-paje tar k̄ Lubba, ə-ddaje r̄se to ndoo n̄n Lubba t̄ ngaā ə-t̄lje k̄ wooyo arəje Lubba mba dəwje t̄yn. ² Maji karə ə-dujuje Lubba mba t̄k̄ə m̄bayje k̄ nj̄-k̄n-bbeje. Baann bba ja kisije ddekeke, ja kisije k̄ m̄-wul-l̄m, karə pa-nja ləje to k̄ maj̄ē ngaā karə jun̄ r̄je jarə Lubba. ³ Yeenn bba to n̄n k̄ kura ngaā maji nya kəm Lubba t̄ k̄ *Nje-kajije*, ⁴ Lubba k̄ ndiki karə dəwje t̄yn ingaje kaji ddəm ndiki karə dəwje t̄yn gərəje n̄n k̄ t̄k̄r̄ ddəm. ⁵ Mba Lubba k̄ara baa,

nje-ḡl-tar horo Lubba t̄ k̄ dəwje k̄ara baa t̄.

N̄-to dəw, *Jeju-Kristə*,

⁶ k̄ unn r̄ē uka n̄n d̄ dəwje t̄yn.

Yeenn bba kar̄ē asə a, Lubba dda n̄ēnn le ta t̄ju to n̄-ndiki ta kaji dəwje t̄yn.

⁷ Mba yeenn bba, Lubba undam to n̄je-t̄ju tar k̄ *nje-kaw-kula* karə m-t̄ju dəwje k̄ toje to Jiipije ang, tar m̄-kunn k̄ tar k̄ t̄k̄r̄. Tar k̄ t̄k̄r̄ ā maw pa nəənn bbo maw mərə ngəm ang.

Pa-nja lə dingawje k̄ den̄nje

⁸ Yeenn a, m-ndiki karə dingawje dujuje Lubba k̄ lo t̄yn, dulaje jide k̄ dar̄ā k̄ m̄ k̄ nda kayn k̄ wungu ang ddəm k̄ k̄jə k̄l ang ddəm.

⁹ Ddəw k̄ara baa, m-ndiki karə den̄nje ulaje kubbu k̄ maj̄ē, dulaje kubbu darə kəm dəwje to k̄ d̄de t̄ ang, n̄-ddaje mandə k̄ boro ang: N̄-ddaje d̄de k̄ d̄ḡl̄ē, n̄n-mandəje k̄ n̄-dda k̄ andə wase mərə wase kubbu k̄ gat̄ē ngəng nya ā maji karə dulaje ang. ¹⁰ A maji karə kulaje k̄ maji ā den̄nje ulaje to kubbu. N̄n k̄ baann ā asə karə den̄nje k̄ unnje ndude ta bbəəl Lubba ddaje. ¹¹ Kar n̄n-t̄ju a, maji karə den̄nje isije ddekeke ta ooje tar ta bbəəlje dəw. ¹² Marə ddəw den̄n karə t̄ju n̄n wase ɔn d̄ dingaw ang. Maji karə den̄n utu t̄ē. ¹³ Mba *Adam* ā Lubba ddeē d̄nḡr̄ bba goe t̄ a n̄-dda *Əbə*. ¹⁴ *Adam* ā arə *Satan* əre ang. Den̄n ā inya arə *Satan* əre ngaā oso m̄ majang t̄. ¹⁵ A Lubba a kaji den̄n ddəw kuju ngon̄n t̄, tokə n̄-nayn ddəw m̄-kunn t̄, ddəw n̄-ndiki dəwje t̄, ddəw sangə-r̄ t̄ k̄ ddəw dda r̄ ngaji t̄.

Dəwje k̄ d̄ Egilisi t̄

3 Tar k̄ t̄k̄r̄ ā nəənn. Bbo marə dəw ndiki ta ddee to dəw k̄ d̄ Egilisi t̄ a, to kula k̄ maji nya njaa ā n̄-ndiki ta dda. ² Baann a, maji karə dəw k̄ d̄ Egilisi t̄ le tar to d̄ē t̄ ang, n̄-to n̄je-den̄n k̄ k̄ara, n̄-to dəw k̄ sangə r̄ē, n̄-to dəw k̄ gərə d̄ jia, n̄-to dəw k̄ dda n̄n k̄ ddəwe, dəw k̄ gərə ngəm nj̄-mbaje, dəw k̄ gərə ta t̄ju n̄n. ³ Maji karə n̄-to bbərə lə koto ang, n̄-to n̄je-dd̄ k̄ dəwje ang, n̄-to dəw k̄ wul pee, n̄-to dəw k̄ ndiki k̄l ang, n̄-to dəw k̄ ndiki narə nya ang. ⁴ Maji karə n̄-to dəw k̄ gərə ta t̄ju ddəw k̄ maji nj̄ē k̄ m̄ k̄y t̄ laa, n̄-to dəw k̄ ngannē ooje t̄ē ngaā bbəəleje. ⁵ A bbo dəw gərə ta k̄n d̄ nj̄ē k̄ m̄ k̄y t̄ laa ang a, n̄ ngəm *Egilisi* lə Lubba tokə baānn wa? ⁶ Maji karə dəw k̄ d̄ Egilisi t̄ to dəw k̄ unn m̄ē arə *Jeju* goe əw bba. Baann ang a, n̄ koo r̄ē bo nya ngaā Lubba a gangə sariya d̄ē t̄ tokə n̄-gangə sariya d̄ Əsu t̄ le. ⁷ Maji karə n̄-to dəw k̄ dəwje k̄ toje to nj̄-m̄-kunnje ang paje tar laa maji bba. Baann bba dəwje a nanenje saa ang ngaā n̄ koso m̄ bandə t̄ lə Əsu ang.

Tar lə diyakərəje

⁸ Ddəw k̄ara baa, maji karə diyakərəje toje to dəwje k̄ ulaje gəl r̄de naan t̄ ang, dəwje k̄ tar k̄ tade t̄ to joo joo ang, n̄-toje to nj̄-kayje koto nya ang, maji karə n̄-toje to dəwje k̄ bbo kinga narə k̄ d̄ḡl̄ē ang ddade ang. ⁹ Maji karə tar m̄-kunn k̄ Lubba tee n̄n k̄ ddaka le n̄-ngəmje k̄ k̄jə k̄ maji. ¹⁰ Maji karə n̄-nande doo kete bba ta goe t̄, bbo marə tar to d̄de t̄ ang a, d̄ kasəje ta dda kula diyakərə le.

¹¹ Maji karə denên njeêje kara ulaje gəl rɔde naan t̄ang, n̄-toje to njê-nanenje ang, n̄-gərəje dɔ jide. N̄-toje to denênje k̄e toje gatə gatə ddəw n̄enje t̄e t̄oyn. ¹² Maji karə diyakərəje le toje to njê-denênje k̄e k̄ara baa. Maji karə n̄-gərəje ta t̄ju ddəw k̄e maji ngannde k̄e d̄əwje t̄oyn k̄e mə k̄əy t̄e l̄əde. ¹³ Mba diyakərəje k̄e aw ddaje kula l̄əde k̄e majê a kingaje piti ta d̄əwje t̄e t̄oyn ngaâ d̄a paje tar mə-kunn l̄əde k̄e to k̄e dɔ *Jeju* t̄e k̄e bbəəl ang.

Tar mə-kunn k̄e n̄-tee k̄e ḡəle k̄e ddaka

¹⁴ Kar t̄e k̄e maw dda n̄en makəturu mari nəənn, munda məm ta kaw kingai mbər ang baa. ¹⁵ A bbo m-ddee k̄e t̄ək̄e ang a, ndəjəje k̄e mari nəənn a kari ddəw karə ə-gərə ddəw k̄e â n̄ja n̄en horo d̄əwje t̄e l̄ə Lubba. D̄əwje l̄ə Lubba le to *Egilisi* l̄ə Lubba k̄e to Nje-kisi k̄əm baa. *Egilisi* le aw uwa tar k̄e t̄ək̄ə arə ngəng. ¹⁶ T̄ək̄ə njaa, tar mə-kunn k̄e n̄-tee k̄e ḡəle k̄e ddaka le to n̄en k̄e ngəng nya. Tarê le tokə be:

Kristə unn da-rɔ d̄əw,
Ndil-mə-nda pa tar-naji laa nan n̄-to gatə gatə,
anjəje ooeje,
 d̄əwje ilaje mbər tar laa horo gəl-d̄əwje t̄e,
 d̄əwje k̄e dɔ nangə t̄e unnje məde arê,
 Lubba unnê aw saa darā lo piti t̄e laa.

N̄en t̄oyn k̄e Lubba dda maji to maji d̄əw

4 *Ndil-mə-nda* pa k̄e majê nan, d̄utu nd̄əje a, marə d̄əwje a kinyaje ddəw mə-kunn mba nayn go *ndil-je* t̄e k̄e njê-ngəmje ngaâ d̄a kunnje go n̄en-t̄ju l̄ə *ndil-je* k̄e maji ang le. ² D̄əwjeenn le ndəəmje ddəw mba d̄əwje k̄e toje to njê-ngəmje, dede k̄e tar k̄e tade t̄e to dang k̄e kula-ddade le. K̄əjə-tar l̄əde to k̄e d̄əḡəl̄e ang tokə n̄en k̄e dula n̄en poro darə kas̄e bba d̄əru n̄en k̄əjə l̄əde le. ³ Njê-ngəmje le t̄juje n̄en nan: Taa-naan l̄ə denên de k̄e dingaw to n̄en k̄e maji ang wase kusa marə n̄en-kusaje to n̄en k̄e maji ang. A Lubba dda n̄en-kusajeenn mba njê-mə-kunnje k̄e gərəje n̄en-t̄ju k̄e t̄ək̄ə. Maji karə darəje wooyo Lubba mban a, dusaje. ⁴ Mba n̄enje t̄oyn k̄e Lubba dda maji to maji d̄əw. N̄en k̄e ta mbətə goto, a maji ta karə wooyo Lubba mban a, kusa. ⁵ Mba tar l̄ə Lubba k̄e duju k̄e jaw duju Lubba ddaje arə n̄en-kusa le t̄əl to n̄en-yərəw ang k̄əm Lubba t̄e.

Nje-kula l̄ə Jeju-Kristə k̄e t̄ək̄ə

⁶ Bbo ə-t̄ju n̄enje k̄e m-pa mari nəənn njê-mə-kunnje a, â to nje-kula l̄ə *Jeju-Kristə* k̄e t̄ək̄ə. Baann bba, â t̄ju to ə-to d̄əw k̄e aw ubba singa ddəw tar mə-kunn t̄e ddəm ddəw n̄en-t̄ju t̄e k̄e t̄ək̄ə k̄e unn goe le ddəm. ⁷ Maji karə ə-mbətə əsu ngəmje k̄e d̄əwje aw ɔruje k̄e toje dang k̄e n̄en-t̄ju l̄ə njê-mə-kunnje. Ə-sangə ddəw ta kunn rɔi karə Lubba. ⁸ Kunn rɔi kila

ndam-singa t̄e to n̄en k̄e dda maji njaa, a dda maji ddəw n̄enje t̄e nya ang. A kunn rɔi karə Lubba to n̄en k̄e dda maji ddəw n̄enje t̄e t̄oyn. Kunn rɔi karə Lubba le ndu-kunn mba kisi n̄en k̄e t̄əbbə k̄e to ndɔ t̄e k̄e bbokonən ddəm ndɔ t̄e k̄e aw ddee ddəm to t̄e. ⁹ Tar nəənn to tar k̄e t̄ək̄ə, maji karə d̄əwje t̄oyn taaje ngəmje məde t̄e k̄e majê. ¹⁰ Jaw jooje ndoo wase jaw ddaje d̄əw mba məje k̄e jundaje dɔ Lubba t̄e k̄e Nje-kisi k̄əm baa. Lubba k̄e to *Nje-kaji-d̄əwje* t̄oyn, uta t̄oyn, n̄-to Nje-kaji njê-mə-kunnje. ¹¹ N̄eenn â maji karə unn ndu d̄ə t̄e ngaâ ə-t̄jude.

N̄en-k̄ju-marê mba njê-mə-kunnje

¹² Maji karə d̄əw ooi to ngonn baa k̄əmê t̄e ang. A maji karə njê-mə-kunnje ooije to n̄en-k̄ju-marê ddəw tar t̄e k̄e tai t̄e, ddəw kula-ddai t̄e, ddəw ndiki t̄e k̄e ə-ndiki d̄əwje, ddəw məi t̄e k̄e unn arə Jeju k̄e ddəw rɔi t̄e k̄e aw ngəm k̄e majê. ¹³ Maji karə ə-tura makəturu nya arə d̄əwje lo mbɔn-naan t̄e ə-nginan n̄en ndɔ ddee l̄əm. Arəde ndəjə ngaâ ə-t̄jude n̄en. ¹⁴ Ndil-mə-nda ari gusu. Ə-dda ngar k̄e gusu le ang. Inga gusu le go tarje t̄e k̄e njê-kilaje mbər tar l̄ə Lubba paje ngaâ d̄əwje k̄e dɔ Egilisi t̄e mbɔnje naan ilaje jide d̄ə t̄e. ¹⁵ N̄eenn â maji karə unda məi d̄ə t̄e. Maji karə unn rɔi ila kula t̄e l̄əi. Yeenn bba d̄əwje t̄oyn a kooje kula l̄əi k̄e aw k̄e kete kete le. ¹⁶ Ə-ngəm rɔi k̄e majê, unda k̄əmi dɔ n̄en-t̄ju t̄e l̄əi. Ə-nayn ddəwe t̄e k̄e ndɔ t̄oyn, mba bbo ə-dda tokə baann a, əi njaa â kaji rɔi ddəm â kaji d̄əwje k̄e aw ooje tar l̄əi ddəm.

Ddəw ndəjə njê-mə-kunnje

5 Maji karə ə-ndəjə dingaw k̄e bbuka tokə l̄ə b̄əje njaa, bbo ə-ndangê ang. Ə-ndəjə basanje tokə l̄ə ngakɔnje njaa. ² Maji karə ə-ndəjə kɔn denênje tokə l̄ə kɔinjedede. Ə-ndəjə denênje k̄e naynje k̄e singade bbay k̄e mə-nda kayn tokə ngakɔn-nanni.

Tar dɔ denên-ndubbaje t̄e

³ Maji karə ə-wal denên-ndubbaje k̄e isije k̄e karəde njaa. ⁴ A bbo marə denên-ndubba k̄e ngannê wase ngakê toje a, d̄əngɔr n̄en k̄e ta dda â to karə n̄-t̄juje kula mə-kunn l̄əde horo nujuje t̄e ngaâ n̄-t̄l̄je k̄e n̄en k̄e njê-kujudeje ngəm n̄en de darəde. Lubba ndiki n̄en k̄e baann nya. ⁵ Denên-ndubba k̄e isi k̄e karê baa ngaâ nje-kaa lo k̄e d̄ə t̄e goto, unda məê k̄e dɔ Lubba t̄e. Nəw ta dda rɔi to ndoo rɔi Lubba t̄e ang, naw duju Lubba, til k̄e kar. ⁶ A denên-ndubba k̄e unn rɔi mba rɔi n̄əl k̄e nangê nəənn isi k̄əm baa ddəw da-rɔ t̄e, a ddəw ndil t̄e noy mban. ⁷ Yeenn le â to n̄en k̄e ta karə ə-ndəjəde mbê k̄e tar to d̄əde t̄e ang. ⁸ Bbo marə nje-mə-kunn aa lo k̄e dɔ nujuje t̄e laa ang, uta t̄oyn bbo naa lo k̄e dɔ d̄əwje t̄e k̄e mə k̄əy t̄e laa ang a, ninya mə-

kunn laa mban ngaâ n̄-maji ang nuta dæw kê unn mæê ang.

⁹ Denên-ndubba kê to nje-ngaw kê kâra, kê bbalê uta bbal d̄misan bba maji karê ə-dda ria horo marêje t̄.

¹⁰ Maji karê ria bbar mba kula-ddaje kê maji: Maji karê n̄-to dæw kê ngəm ngannê, dæw kê ngəm njê-mbaje, nje-toko gɔl dæwje læ Lubba. Maji karê n̄-to dæw kê aw aa dæwje kê n̄n kəm-to-ndoo oso d̄de t̄ oo. Maji karê n̄-to dæw kê dda marê kulaje kê maji dang dang.

¹¹ Maji karê ə-dda ri denên-ndubbaje kê naynje kə singade bbay horo marêje t̄ ang. Mba nd̄o kê bbo kê da-ɾ̄ t̄ ddade a, d̄a kinyaje go *Jeju-Kristə* ta taa ngaw.

¹² Kula-dda kê baann t̄ju to dinyaje ndu kê dunnje d̄ngɔɾ le. ¹³ T̄o bbay, mba dingaje kula ta dda ang le a, n̄-ndoje ta kasə lo kə ta-kəy kəy. D̄ê t̄, n̄-t̄lje to njê-kundaje bula. Tar kê osode t̄ ang kara dilaje tade t̄ baa baa. Tar kê asə ta pa ang kara daw paje. ¹⁴ Yeenn bba m-ndiki karê denên-ndubbaje kê naynje kê singade bbay taaje ngaw, maji karê dujuje ngannje. N̄-t̄juje ddæw kê maji njê kê m̄ə kəy t̄ l̄de. Baann bba njê-baanje a kingaje ddæw ta nan̄n kə je ang. ¹⁵ Mba marê denên-ndubbaje unnje go *Satan* ngaâ n̄-ndæmjje ddæw mban. ¹⁶ Bbo marê denên-ndubbaje toje horo nujuje t̄ læ marê denên kê to nje-mə-kunn a, maji karê numande. Baann bba denên-ndubbaje le a toje to n̄n-koto kê aw ɔɔy *Egilisi* ang. Baann bba *Egilisi* le a kinga ddæw ta kuman denên-ndubbaje kê isije kə karəde njaa.

Tar læ dæwje kê d̄o Egilisi t̄

¹⁷ Asə karê dæwje kê d̄o Egilisi t̄ kê aw t̄juje ddæw kê maji dæwje ingaje kuka kê bo. Uta t̄yn, dede kê kula pa tar læ Lubba kə kula n̄n-t̄ju ɔɔyde nya. ¹⁸ Makəturu læ Lubba pa nan: «Mangə kê aw dda kula nd̄o kuja ko-nd̄o t̄, dang bba ɔkê ddæw karê nusa ko-nd̄o le ang.» Makəturu le pa bbay nan: «Maji karê nje-kula inga kuka laa.» ¹⁹ Bbo dæw unda tar d̄o marê dæwje kê d̄o Egilisi t̄ a, ə-ndiki t̄ ang. Ə-nginan ta oo tar læ njê-tar-najije joo wase mota bba ta ə-ndiki t̄. ²⁰ A bbo dæw dda *majang* a, ə-ndangê kəm dæwje t̄ t̄yn. Baann bba kəsə dæwje a bbəlje ta dda *majang*.

²¹ M-duji nya kəm Lubba t̄ kə kəm *Jeju-Kristə* t̄ kə kəm *anjəje* t̄ kê n̄-mbərəde, karê ə-dda n̄n kə turu nduje kê mari. Ɖru kəm dæw ang, ə-dda kə dæwje t̄yn ddæw kâra baa. ²² Ila jii kə ngɔru baa d̄o dæw t̄ karê dda kula læ Lubba ang. Ula ɾ̄i m̄ə *majang* t̄ læ dæw ang. Arə m̄əi nda kayn n̄n Lubba t̄ læi.

²³ Maann d̄ɔɾ â ay ang. Maji karê ay *ben* ngaji mba wuri kê aw toi kə ɾ̄-to kê aw j̄ki nya.

²⁴ *Majangje* læ marê dæwje teeje kə ddaka kəm dæwje t̄ kete kete bba n̄-ngangə sariya d̄ê t̄. A manjangje læ marêje teeje kə ddaka kəm dæwje t̄ d̄o guku baa.

²⁵ Ddæw kâra baa, kulaje kê maji kê marê dæw aw dda,

kəm dæwje aw oo. Kulaje kê maji kê n̄-dda ngaâ kəm dæwje oo ang kara a nayn lo-kiyê t̄ ang.

Tar kê d̄o bbərəje t̄

⁶ Maji karê bbərəje t̄yn ooje əbbədede to dæwje kê asəje karê n̄-bbəljede. Yeenn a dda karê dæwje a kasəje ta taji n̄n-t̄ju læje ang ddəm ri Lubba ang ddəm. ² Bbərəje kê əbbədede toje to njê-mə-kunnje, maji karê n̄-dabbəje ang, a maji karê n̄-ddaje kula darəde kə majê uta bbay, mba əbbədede le toje to njê-mə-kunnje kê Lubba ndikide nya.

Ndəjə d̄o njê-n̄n-t̄juje t̄ kê t̄kɔɾ ang kə bbo n̄n-kinga

N̄ēenn â maji karê ə-t̄ju dæwje ngaâ unn ndu mbēê. ³ Bbo dæw t̄ju n̄nje kê to kə d̄ɔglê ang kê to dang kə tarje læ Əbbəjeje *Jeju-Kristə* kê to tar kə t̄kɔɾ le ddəm to dang kə tar mə-kunn a, ⁴ n̄-to dæw kê oo ɾ̄ê bo ngaâ gərə n̄n kâra ang. N̄-to dæw kê ɾ̄-to mayn tar to ɾ̄ê t̄ ngaâ n̄-to dæw kê aw kɔl mba marê kandə tarje. N̄nje kê baann aw ddee kə kunda-mə kə naan, mayn-tar, n̄n-taji, koo naan kə kəm kê maji ang, ⁵ mayn tar kê k̄nyê goto horo dæwje t̄ kê kəje læde to kə d̄ɔglê ddəm tar kê t̄kɔɾ goto tade t̄ ddəm. Dooje kunn-mə karê Lubba to ddæw n̄n-kinga læde.

⁶ Bbo dæw unda m̄ə kə d̄o n̄n t̄ kê to jia t̄ njaa a, kunn-mə karê Lubba le to n̄n-kinga kê bo nya t̄kɔɾ njaa. ⁷ Mba, n-ddee kə n̄n kâra d̄o nangə t̄ ang, ddæw kâra baa, ja t̄l kə n̄n kâra ang. ⁸ Yeenn a, bbo jinga n̄n-kusa kê taje t̄ kə kubbu kê ɾ̄je t̄ a, yeenn njaa asə. ⁹ A dæwje kê ndikije ta ddee to njê-n̄n-kingaje os-oje m̄ə n̄n-kərə t̄. Dosoje m̄ə bandə t̄ ddæw bbo n̄nje t̄ kê maji ang dang dang kê aw t̄ju dæwje ngaâ aw aw kə dæwje arə naynje kə k̄ɾ̄. ¹⁰ Mba, bbo narə â to ngira n̄nje kê maji ang t̄yn. Marê dæwje kê isije kə bbo narə inyaje mə-kunn læde ddæw əw. Yeenn bba dede njaa n̄-darje d̄de n̄n kəm-to-ndooje t̄ dang dang.

P̄ɔl ndəjə Timote

¹¹ A əi dæw læ Lubba, ə-mbətə n̄njeenn ddæw əw ta ə-sangə ddæw ta to gatə gatə, ta bbəəl Lubba, ta kuwa mə-kunn karê ngəng, ta ndiki ngamarije, ta t̄ wuri ngaâ ta ə-ddee to dæw kê wul pee kə dæwje. ¹² Maji karê ə-dda d̄o kê maji mba ngəm n̄n mə-kunn læi ta uwa t̄bbə kê to kə nd̄o kə nd̄o kê Lubba bbari mbēê le, kar t̄ kê ə-pa kə tai n̄n njê-tar-najije t̄ kê banya to unn m̄əi arə *Jeju-Kristə* le. ¹³ Munn ndu n̄ənn mari n̄n gɔl Lubba t̄ kê arə t̄bbə n̄nje t̄yn ddəm n̄n gɔl *Jeju-Kristə* t̄ kê pa tar-naji kê t̄kɔɾ n̄n gɔl P̄ɔnsə Pilatə t̄ ddəm. ¹⁴ Maji karê ə-ngəm ndu le arə n̄n-yərəw ɾ̄i ang. Arə tar to d̄i t̄ ang ndərəng nd̄o t̄l læ Əbbəjeje *Jeju-Kristə*. ¹⁵ N̄a t̄l kə nd̄o kê Lubba ɔju. Lub-

ba kê to nje-dda karə dəwje isije kə rɔ-nəəl, ne kê karê â nɔn dɔ nênje tɔyn, ne kê n̄-to Mbay-dɔ-mbayje kə Əb-bə-əbbə-dəwjeje. ¹⁶ Lubba kê nje-kisi kə ndɔ kə ndɔ, ne kê nisi lo t̄ê kê ndoko kê dəw tee t̄ê ang. Dəw kêra ooe ang ddəm dəw kêra asə ta kooe ang ddəm. Maji karə piti kə singa-mɔngu toje to laa kə ndɔ kə ndɔ. *Amen*.

Ndəjə dɔ njê-nên-kingaje t̄ê

¹⁷ Maji karə unn ndu arə njê-nên-kingaje kê bbokənən nəənn arə dɔsuje gajj rɔde baa ang. Maji karə dundaje məde kə dɔ nê-nkingaje t̄ê ang, mba to nênje kê a ndayje. A maji karə dundaje məde dɔ Lubba t̄ê kê aw arəje nê-n tɔyn arə uta dɔê karə jisi nê-n kə majê. ¹⁸ Maji karə ə-pa arə n̄-ddaje maji, n̄-ddaje kula kê

maji nya, arə dɔsuje ngar kə mə-kâra ngaâ n̄-kaynje dəwje dəbbə nê-n-kingaje ləde. ¹⁹ Baann bba dâ gɔlje nê-n dam ləde kê kura kê gɔlê kətərə, mba ndɔ kê bara. Yeenn tɔ bba dâ kingaje təbbə kê tɔkɔɔ.

Lapiya kê to dɔbɔnyê

²⁰ Timote, maji karə ə-ngəm nê-n kê Lubba inya mə jii t̄ê le kə majê. Ə-mbətə bulaje kê baa baa kê aw tila kəm tar lə Lubba. Nênjeenn le injə ddəw nê-n-gərə t̄ê kê dəwje ooje to nê-n-gərə kê tɔkɔɔ.

²¹ Marə dəwje kê ndikije t̄ê kə nê-n-gərə kê baann le, tusuje mə-kunn ləde inyaje.

Maji karə mə-maji lə Lubba nayn kə se!

2 Timote

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Makaturu k̄ to joo laa k̄ Pɔl ula n̄n ar̄ Timote le pa tar dɔbɔyn nduje k̄ Pɔl unn. Pɔl to k̄y-kula t̄ (2:9), d̄wje nya tuseje inȳje (1:15 ; 4:10-16), n̄-ḡr̄ to mb̄r ang a, n̄a koy (lo-kanȳ 4:6). N̄-pa dɔbɔyn tar laa nar̄ Timote, k̄ to nje-buwa-kula laa k̄ n̄-ndike to ngonn̄.

Makaturu n̄ann pa tar kisi l̄ Pɔl dɔ nanḡ t̄: Tar kula laa k̄ to nje-kaw-kula, tar n̄n-t̄ju laa, tar ndoo k̄ noo dd̄w kula t̄ mba Tar k̄ Maji. Pɔl ar̄ nd̄j̄je Timote. Nula dingaw m̄ Timote t̄ kar̄ ne njaa kara noo ndoo mba Krist̄ bba (lo-kanȳ 2:1-13). Goe t̄ a, nunn ndu nar̄ Timote ta kar̄ n̄-pa tar l̄ Lubba k̄ d̄ɔɔl̄ (lo-kanȳ 2:14-4:15).

Kar t̄ k̄ nj̄-tar-najije l̄ Jeju k̄ d̄ngɔr gotoje a, nj̄ k̄ unnje ta kula l̄de gode t̄ aw dd̄je le aw nj̄je k̄ turu ɔlde njaa. Mba yeenn bba, to tar l̄de ta k̄ nj̄-n̄n-t̄juje l̄de pa ar̄de le k̄ d̄ɔɔl̄ njaa. To tar l̄de ta tura Makaturuje k̄ maji t̄yn le t̄. Dɔ nd̄je t̄ k̄ Pɔl dda n̄n makaturuje ar̄ Timote le, makaturujeenn le toje m̄ Dɔnɔn t̄ k̄ L̄w, a du ang, mar̄je toje m̄ Dɔnɔn t̄ k̄ Siki t̄. Tarjeenn t̄yn as̄je mba t̄ju d̄wje tar k̄ t̄kɔr, mba kar̄ d̄w ḡr̄ majang laa, mba ɔl pa-nja l̄ d̄w kar̄ to k̄ dann̄, mba t̄ju d̄w dd̄w k̄ gat̄ gat̄ (lo-kanȳ 3:16).

Tar lapiya l̄ Pɔl

1 Əman Pɔl, m-to nje-kaw-kula l̄ Jeju-Krist̄, mba Lubba njaa ndiki t̄ ngā bbar̄m kar̄ mila mb̄r tar t̄bb̄ k̄ nunn ndue ta kar̄ d̄wje dd̄w t̄ l̄ Jeju-Krist̄.

² M-dda makaturu n̄ann mula n̄n mari, əi ngonnam Timote k̄ m-ndikii nya. Maji kar̄ Lubba k̄ Bɔ, de k̄ Jeju-Krist̄ k̄ to Əbb̄jeje n̄-dd̄je s̄i m̄-ma-ji, dooje k̄m-to-ndoo l̄i ngā dar̄je m̄i wul l̄m.

Tar wooyo l̄ Pɔl

³ Mar̄ wooyo nya Lubba k̄ maw pole k̄ k̄j̄ k̄ maji t̄yn go kamjedede t̄. Kar t̄yn k̄ maw duju Lubba, maw pa saa tar mbai til k̄ kar. ⁴ M̄j̄ dɔ n̄n t̄ k̄ ə-n̄n a, maal t̄l kooi ddam nya, baann bba m̄a kisi k̄ r̄-n̄l̄. ⁵ Maw mole m̄m dɔ m̄i t̄ k̄ unn tok̄ t̄kɔr le. To m̄-kunn k̄ Loyis k̄ to kaije k̄ den̄n k̄ k̄inje Ənis deej̄e n̄n kete. M̄j̄ tok̄ əi njaa kara unn m̄i tok̄ baann t̄.

N̄nje k̄ maji k̄ dinya m̄ ji Timote t̄

⁶ Yeenn le bba maw mole m̄i ta kar̄ ə-dda ar̄ gusu k̄ Lubba ari le nayn k̄ singa k̄ ndɔ t̄yn, gusu k̄ inga kar t̄ k̄ mila jim d̄i t̄ le. ⁷ Mba to Ndil bb̄l̄ l̄ Lubba ar̄je ang. To Ndil singa, ndiki k̄ t̄ bbo k̄ da-r̄je t̄.

⁸ Yeenn bba, maji kar̄ ə-dda r̄-kul ta pa tar-naji l̄ Əbb̄-d̄wje kar̄ d̄wje ang dd̄m ə-dda r̄-kul l̄m, əman k̄ dilam k̄y-kula t̄ mb̄l̄ le ang dd̄m. A maji kar̄ oo s̄m ndoo mba Tar k̄ Maji dd̄w singa t̄ k̄ Lubba ar̄je. ⁹ Lubba k̄ ajije njaa bbar̄je kar̄ n-ddee to d̄wje laa. Mba kula k̄ maji k̄ n-dda bba n̄-bbar n̄n je ang. N̄-bbar̄je mba to n̄n k̄ n̄-ɔl̄ kete ta dda dd̄m mba m̄-maji laa dd̄m. N̄-dda k̄ je m̄-maji le dd̄w t̄ l̄ Jeju-Krist̄ kete bba duninya to. ¹⁰ N̄-t̄ju m̄-maji laa le bbasinen dd̄w t̄ l̄ Nje-kajije Jeju-Krist̄ k̄ ddee. Jeju njaa guru singa yo ngā t̄ju t̄bb̄ k̄ to k̄ ndɔ k̄ ndɔ k̄ ddaka dd̄w Tar k̄ Maji t̄.

¹¹ Mba yeenn bba Lubba unnum to Nje-n̄n-t̄ju dd̄m to nje-kaw-kula dd̄m kar̄ mila mb̄r Tar k̄ Maji le. ¹² Ḡle k̄ n̄ann le bba maw moo n̄n ndoo. A r̄-kule ddam ang, mba m-ḡr̄ d̄w k̄ munn m̄m mar̄l̄ le k̄ maj̄l̄ ngā m-ḡr̄ k̄ maj̄l̄ to nee k̄ singa ta nḡm n̄n k̄ ninya m̄ jim t̄ nd̄r̄ang dduu ndɔ t̄. ¹³ Maji kar̄ tar k̄ t̄kɔr k̄ m-pa mari le unn to n̄n-ndaji. Ə-dda n̄enn le dd̄w m̄-kunn t̄ k̄ ndiki dd̄w m̄-k̄ara t̄ k̄ n-dda k̄ Jeju-Krist̄. ¹⁴ Maji kar̄ ə-nḡm n̄nje k̄ maji k̄ Lubba inya m̄ ji t̄ le dd̄w singa t̄ l̄ Ndil-m̄-nda k̄ isi m̄je t̄.

¹⁵ Ə-ḡr̄ maji to d̄wje t̄yn k̄ Aji tusumje Inyamje. Pij̄l̄ de k̄ Ermojenn kara dinyamje t̄. ¹⁶ Maji kar̄ Əbb̄-d̄wje oo k̄m-to-ndoo l̄ nj̄ k̄ k̄y l̄ Onejip̄r, mba n̄-dda nar̄ minga singa k̄ ndɔ t̄yn ngā n̄-dda

rc-kul mba kila kê dilam kəy-kula tē le ang. ¹⁷ Tee kê n̄-tee *Rom* be a, n̄-sangəm kə singa ndərəng ningam. ¹⁸ Maji karə *Əbbə-dəwje* oo kəm-to-ndoo laa ndo tē kê Lubba a gangə n̄n sariya. Ə-gərə n̄nje kê maji t̄yn kê n̄-dda səm Epejə le kə majê.

Nje-ddo lə Jeju-Kristə kə t̄k̄w̄

2 Əi ngonnam, maji karə inga singa ddəw mə-maji tē kê Lubba dda kə je ddəw mə-kāra tē kê n-dda kə *Jeju-Kristə* le. ² Tar kê tee tam tē kəm njē-tar-najije tē kê banya le, ə-pa arə njē-mə-kunnje kê unda məi dode tē, karə dede njaa kara dasəje ta pa karə marə dəwje kə kete t̄.

³ Maji karə oo səm ndoo tokə nje-ddo lə *Jeju-Kristə* kə t̄k̄w̄ njaa. ⁴ Dəw kê unn r̄ê to mbamba ngaâ ndiki ta dda karə rc dəw kê ɔn d̄ê n̄əle, aa lo kə n̄nje tē lə si-wilje ang ngaa. ⁵ Ddəw k̄ara baa, dəwje kê aw taje naan ddəw marə n̄nje tē tokə lə kayn nḡru, dəw kê ayn nḡru le kə ddəwe bba a kinga kuka laa. ⁶ Nje-ndoo kê dda kula oo n̄n ndoo njaa, a kinga ko-ndoo laa le d̄nḡr bba kəsə dəwje a kingaje. ⁷ Maji karə əjə tar kê maw pa n̄ənn oo, mba *Əbbə-dəwje* a dda karə ə-gərə kandə tarje le t̄yn.

⁸ Ole məi d̄ *Jeju-Kristə* tē kê oy a, ndol. N̄-to ngonn-ka *Dabbiti* tokə *Tar kê Maji* kə maw mila mbəre le pa. ⁹ Tar kê Maji le â moo ndoo mb̄ê ndərəng n̄-t̄m dilam kəy-kula tē tokə lə nje-n̄n-dda kê maji ang. A tar lə Lubba â n̄-t̄ ang. ¹⁰ Mba yeenn bba maw t̄ wurum n̄nje tē t̄yn mba dəwje kê Lubba mbərəde, mba karə dede njaa kara dingaje kaji kê *Jeju-Kristə* aw arə dəwje. Baann bba d̄a kingaje piti kê a to kə ndo kə ndo. ¹¹ Tar n̄ənn to tar kê t̄k̄w̄:

Bbo joyje saa k̄ara baa a,
ja kisije kəm baa saa k̄ara baa t̄.

¹² Bbo juwaje jarə ngəng a,
ja k̄nje mbay saa t̄.

Bbo n-mbətəje a,
ne njaa kara n̄a mbətəje t̄.

¹³ Bbo julaje pa-nja ləje naan tē a,
ne nula pa-nja laa naan tē ang,
mba n̄a kasə ta t̄l turu tar kê tee t̄ê tē njaa ang.

Tar t̄ju tar lə Lubba kə d̄nḡl̄

¹⁴ Maji karə ole mə dəwje d̄ n̄nje t̄ənn t̄yn. Ə-du-jude kəm Lubba tē karə n̄-mbətəje ta k̄l naan d̄ marə kandə tarje tē. K̄l dda marə n̄n k̄ara arə dəw ang, k̄l aw t̄ju dəwje kê aw tukaje mbide aw ooje. ¹⁵ Ə-dda gan njaa karə Lubba ooi to dəw kê asə kəm̄ tē, dəw kê dda kula laa kə majê arə rc-kul a dd̄ê ang, maji karə ə-to dəw kê aw t̄ju tar kê t̄k̄w̄ kə ddəwe. ¹⁶ Ayn kunda bulaje kê baa kə aw tila kəm tar mə-kunn, mba dəwje kê aw undaje bula baa baa le aw awje ddəw əw kə Lubba jann jann. ¹⁷ Tar-pa ləde to tokə nḡ-bayn kə

usa dəw ngaâ aw kə kete kete. Imene de kə Piletə n̄-to-je tokə baann. ¹⁸ Dinyaje tar kê t̄k̄w̄. N̄-paje nan dəw-je kê oyje ndolje mban ngaâ n̄-turuje mə-kunn lə marə dəwje ddəw tar tē n̄ənn le. ¹⁹ A ḡl kəy kê m̄ngu kə Lubba unda nanḡ le nayn kə sinḡ. Tar kê n̄-dda ḡl kəy tē le nan: «*Əbbə-dəwje* gərə njē kê toje to dəwje laa» ngaâ «Maji karə dəw kê bbar ri *Əbbə-dəwje* mban, mbətə *majang*.»

²⁰ Sambe kê n̄-dda kə andə, wase nar̄ d̄w̄ â to mə t̄kə kəy tē ang. Sambe kakə kə nangə to mə t̄kə kəy tē le t̄. Marə sambeje to mba ndo kusu, a kəseje to mba dda n̄n kulaje kê baa. ²¹ D əw kê inya n̄n-ddaje kê maji ang kê m-pa tar̄ n̄ənn a, n̄a to sambe kê daw ngəm mba ndo kusu, d̄a kund̄ dang mba kula lə Lubba. *Əbbə-dəwje* a kunn̄ mba dda n̄n kula, n̄a to nḡsi mba dda kulaje t̄yn kê maji.

Mayn-tarje kə baa baa

²² Ayn n̄nje kê maji ang kə bboe aw dda basanje. Ə-sangə ddəw ta to gatə gatə, uwa mə-kunn ləi arə ngəng, ə-ndiki dəwje, arə mə-wul-l̄m to hori tē kə dəwje kê aw dujuje *Əbbə-dəwje* kə mə-nda. ²³ A ə-mbətə mayn-tar kə baa kə mayn-tar mbə. Ə-gərə to mayn-tar kə baann aw uju k̄l. ²⁴ Maji karə nje-kula lə *Əbbə-dəwje* to nje-k̄l kə dəw ang. A maji karə n̄-to dəw kê dəwje ndiki tar laa, maji karə nasə ta t̄ju n̄n ngaâ daw pa saa a, n̄-t̄ wure. ²⁵ Maji karə n̄-t̄ju ddəw dəwje kê aw maynje saa tar kə ḡsu kə wul pee. A du ang, Lubba a dda karə *n̄-turuje m̄de* mba gərə tar kê t̄k̄w̄. ²⁶ D̄a t̄lje kingaje k̄jə kə maji guku ngaâ d̄a teeje mə bandə tē lə Əsu kə uwade arə daw ddaje n̄n kə m̄ê ndiki le.

Ddutu ndo

3 Maji karə ə-gərə n̄n n̄ənn kə majê: Ddutu ndo a, lo a ngəng. ² Dəwje a toje to njē-n̄n-ndikije, d̄a ndikije nar̄ nya, d̄a boroje ngaâ d̄a kooje r̄de bo, d̄a tajije Lubba, d̄a ddaje d̄-ngəng kə njē-kujujede, d̄a gərəje maji kê n̄-dda kə de ang, d̄a bb̄əlje n̄n lə Lubba ang. ³ N̄n k̄ara njaa osode tē ang, d̄a kooje kəm-to-ndoo lə dəw ang, d̄a nanenje kə dəwje, d̄a t̄je bbo kə da-r̄de tē ang, bbo dda dəw maji ang d̄w̄ â a ddade, d̄a ndikije n̄n kê maji ang. ⁴ D̄a toje to njē-kunnje d̄ dəwje, d̄a toje njē-wunguje, koo-r̄-bo a dda karə dooje lo ang, r̄-n̄əl kê nanḡ n̄ənn â d̄a ndikije bbo d̄a ndikije Lubba ang. ⁵ D̄a ddaje n̄n tokə nje-mə-kunn, a d̄a mbətəje singa-m̄ngu mə-kunn le. Maji karə ə-turu girii arə dəwjeenn le t̄. ⁶ Mar̄je horode tē aw andəje mə kəyje tē ngaâ aw ingaje ddəw lə den̄nje kə k̄jə ləde sangə ang ngaâ ddaje arə dosoje bandə tē ləde, to den̄nje kə toje to njē-n̄n-ddaje kê maji ang ngaâ bbo n̄nje kə maji ang dang dang to m̄de tē. ⁷ Den̄njeenn le aw ndoje n̄n kə ndo t̄yn, a ddəw kê d̄a kasə-

je ta gərə nēn tar kē təkɔɔ goto. ⁸ Ləw, Janes de kə Jamberes n̄-mbətəje tar lə *Mɔyijə*, ddəw kâra baa, dəwje nəənn aw mbətəje tar kē təkɔɔ tokə baann tɔ. N̄-toje to dəwje kē kəjə ləde tuju ngaâ mə-kunn ləde to nēn kâra ang. ⁹ A dâ kawje ddəw əw ang, mba dəwje tɔyn a gərəje wooy ləde tokə ləw dəwje gərəje wooy lə Janes de kə Jamberes le.

Pɔl ndəjə Timote karə nuwa nēn kē n̄-tɔjē narə ngəng

¹⁰ A əi, ə-gərə nēn-tɔjuje ləm, pa-nja ləm, nēnje kē bboe to məm tē ta dda, mə-kunn ləm, kore-wur ləm, ndiki kē m-ndiki dəwje kə kuwa kē muwa marə ngəng. ¹¹ Ə-gərə dda kē dəwje ddamje, ndoo kē moo Antiyos, Ikoniycm kə Listərə. Dda kē dəwje oso ddamje! A *Əb-bə-dəwje* ɔrum mə nēnje tēənn tɔyn. ¹² Dəwje kē ddaje mə-kâra kə *Jeju-Kristə* ngaâ ndikije ta kula gəl rɔde naan tē ang, dəwje a kulaje kəmdə ndoo tē. ¹³ A dəwje kē mède maji ang kə njē-kərə dəwje, dâ ddaje majang kə kete kete, dâ kərəje dəwje ngaâ dede njaa kara dəwje a kərəjede tɔ. ¹⁴ A əi, maji karə nēn kē n̄-tɔji ngaâ oo a, to təkɔɔ bba ə-ndiki tē le uwa arə ngəng, mba ə-gərə dəwje kē tɔjije nēn le kə majē. ¹⁵ Kar tē kē ə-nayn ngonn bbay njaa ə-gərə Makətururu kē maji tɔyn. Makətururu le ee kə singa mba tɔji kəm-karə. Kəm-karə le a kaw səi karə inga kaji kē *Jeju-Kristə* aw arə dəwje kē unnje mède arēje. ¹⁶ Tar tɔyn kē n̄-dda Makətururu tē le in ɔ Lubba tē ngaâ Makətururu le to mba tɔju dəwje tar kē təkɔɔ, mba karə dəw gərə majang laa, mba gɔl pa-nja lə dəw karə to kə dannā, mba tɔju dəw ddəw kē gatə gatə. ¹⁷ Baann bba karə dəw lə Lubba to ngɔsi ngaâ asə ta dda kulaje tɔyn kē maji.

Dɔbɔyn ndəjəje lə Pɔl

4 Maw duji kəm Lubba tē kə kəm *Jeju-Kristə* tē kē a gangə sariya dɔ dəwje tē kē isije kəm baa ddəm dəwje tē kē oyje ddəm, maw duji kə ri *Kristə* kē a təl ddee kɔn-mbay, ² karə ila mbər tar lə Lubba, ə-təl dɔtē tē kə kar tɔyn kə kar kē maji ddəm maji ang ddəm. Maji karə ə-tɔjude majang ləde, ə-ndangəde, ə-dda arə dubbaje singa. Maji karə ə-tɔ wuri ddəwe tē ta arə bbo nēn-tɔju ddai. ³ Mba marə kar aw ddee, karē tēənn le, nēn-tɔju kē maji tɔyn a nəəl dəwje ang ngaā. Dâ kaaje lo kə bbo kē da-rɔde tē, bbo koo tar kē mède ndiki ta koo â a ddade kə ndɔ tɔyn ngaâ dâ bbarje njē-nēn-tɔjuje kə dɔ naan tē dɔ naan tē. ⁴ Dâ kutuje mbide karə tar kē təkɔɔ ngaâ dâ tukaje mbide ta koo nēn əsuje kē ləw kē to tar kē təkɔɔ ang. ⁵ A əi, maji karə ə-gərə dɔ jii

ddəw nēnje tē tɔyn, ə-tɔ wuri mə nēn kəm-to-ndooje tē, ila mbər Tar kē Maji. Ə-dda kula lə Lubba kə majē.

⁶ Əman, kar kē dâ kunnun karə to *nēn-polo* asə mban ngaâ m-nayn ngɔsi baa ta koy ngaā. ⁷ M-dda dɔ kē maji, mayn ngɔru m-tee mban, m-ngəm mə-kunn ləm. ⁸ Bbasinen, Lubba ngəm nēn kē maji mbam to kuka ləm, nēn kē maji kē to mba dəwje kē gatə gatə. *Əb-bə-dəwje* kē to nje-gangə sariya kē gatə gatə a karəm nēn kē maji le ndɔ gangə sariya tē. Nâ karəm kə karəm baa ang, nâ karə dəwje tɔyn kē aw ndikije tar ddee laa le tɔ.

Dɔbɔyn tar lə Pɔl

⁹ Maji karə ə-dda gan ə-ddee ingam kə ngɔru. ¹⁰ Mba Demas tusum inyam mba bbo nēnje kē nangə kē bbokənen nəənn. Naw Tesalonikə. Keresan aw nangə tē kē Galasi ngaâ Titə aw nangə tē kē Dalmasi. ¹¹ Luku kē karē baa â nayn səm. Ə-ddee kə Markə jii tē, mba n̄-to dəw kē asə ta kulē karə dda kula lə Lubba. ¹² Mula Tisikə Epejə. ¹³ Bbo a ta ddee a, ə-ddee kə kubbu-kul kē minya ɔ Karpus tē, təkə bbe tē kē Torowas. Ə-ddee kə makətururuje tɔ, uta tɔyn Makətururu-əndaar. †

¹⁴ Alekəjandərə kē to nje-dda-kɔru ddam maji ang nya. *Əbbə-dəwje* a təl nēn karē asə kula-ddeē. ¹⁵ Əi kara maji karə aa ɔi ɔtē tē, mba n̄-mbətə tarje ləje kē n-pa nyɔm njaa. ¹⁶ Ndɔ kē mɔru nēn naji ləm lo sariya tē to dɔngɔrē le, dəw kâra uman'm ang. Dede tɔyn n̄-tusumje dinyamje. Maji karə Lubba aa lo kə nēn tē kē n̄-ddajeenn ang. ¹⁷ A *Əbbə-dəwje* njaa uman'm ngaâ arəm singa, mba karə mila mbər tar laa nya marə dəwje ngaâ ta karə dəwje kē toje to Jiipije ang kara tar laa oso mbide tē tɔ ngaâ nɔrum ta ənam tē. ¹⁸ *Əbbə-dəwje* a kɔrum ta nēnje tē kē maji ang tɔyn ngaâ nâ kajim karə mandə mə *Bbe-kɔn* tē laa darā. Maji karə piti to laa kə ndɔ kə ndɔ. *Amenn*.

Dɔbɔyn Lapiya lə Pɔl

¹⁹ Ə-dda lapiya Pirisika de kə Akilas arəm, ə-dda lapiya njē kē kəy lə Onejipɔr arəm tɔ. ²⁰ Erastə nayn Kɔrentə. Minya Toropim kə ɔ-to bbe tē kē Milə. ²¹ Ə-dda gan ə-ddee kete bba karə nəyn-kul tee. Ebul kə Pudənn kə Linus kə Kolodiya kə ngakɔnjeje tɔyn, n̄-ddaije lapiya.

²² Maji karə *Əbbə-dəwje* ngəmi! Maji karə mə-maji lə *Əbbə-dəwje* nayn kə se!

† Makətururu kē duja əndaar tē.

Titə

Tar dɔ Makəturu tē le

Titə le to marə nje-buwa-kula lə Pɔl. Numan Pɔl nya kar tē kē nēn nja kə majē ang horo Pɔl tē kə njê-mə-kunnje kē Kɔrəntə. Kar tē kē Pɔl dda makəturu nəənn arē le nisi dɔ dərə-maann tē kē Kretə. Numan njê-mə-kunnje karə n̄-gɔl gɔl kulaje kē lo mbɔn-naanje tē kə majē.

Pɔl le ole mə Titə dɔ Egilisi tē isije nēn (lo-kanyē 1:5-16). Narē ndəjəje dɔ kisi tē laa kē ta karə nisi nēn kə njê-kun- nje dang dang kē mə Egilisi tē le: Bbukaje, dənēnje kē naynje mandə bbay, dingawje kē naynje basan bbay kə bbəraje (lo-kanyē 2:1-15). Jeju-Kristə unn təbbə laa arə mba kɔru nēn dəwje mə majang tē tɔyn kə ddang (2:14): təl to kisi kē siki le.

Dɔ ndɔje tēənn kē Pɔl dda nēn makəturu arə Timɔte kə Titə le, njê-mə-kunnje gərəje to Jeju a təl ddee njangə baa ang. To tar ləde ta gərə ddəw kē dā kisije nēn ndərəng karə Jeju təl.

Tar lapiya lə Pɔl

1 Əman Pɔl, m-to bbərə-kula lə Lubba ddəm *nje-kaw-kula* lə *Jeju-Kristə* ddəm. Lubba unnum to nje-dda karə dəwje kē Lubba mbərəde unnje məde arē ngaā karə n̄-gərəje tar kē tɔkɔɔ bba ta n̄-ngəmje rɔde mba Lubba. ² Yeenn bba dā kundaje məde to dingaje təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ. Lubba kē ərə ngəm ndɔ kâra ang unn ndue ləw baa nu ta karəje təbbə kē to kə ndɔ kə ndɔ le. ³ Karē asə a, Lubba tee kə tar laa le kə ddaka ddəw tar tē kē n̄-pa narəm. Lubba kē *Nje-kajije* le inya tar le mə jim tē ngaā nunn ndu narəm ta karə mila mbər tar le.

⁴ Mula kə makəturu nəənn mari, əi Titə le kē ə-to ngonnəm kē tɔkɔɔ ddəw mə-kunn tē kē mbɔnje naan tē. Maji karə Lubba kē Bɔ kə *Nje-kajijeJeju-Kristə*, n̄-ddaje səi mə-maji ngaā darəje məi wul lɔm.

Tar lə dəwje kē dɔ Egilisi tē

⁵ Minyai dɔ dərə-maann tē kē Kretə karə ə-gɔl gɔl nēnje kē nayn bbay ə-tunga ngaā ta karə unda dəwje kē dɔ Egilisi tē mə bbeje tē kâra kâra tokə m-pa mari le. ⁶ Maji karə ansinye to dəw kē tar to dɔē tē kâra ang, n̄-to nje-dənēn kē kâra, maji karə ngannē ooje məde tē ngaā pa-nja ləde to pa-nja kē dəwje a kundaje nēn tar dɔde tē ang wase dəwje a kundaje tar dɔde tē mba dɔ-ngəng ləde ang. ⁷ Dəw kē dɔ Egilisi tē to nje-ngəm nēn lə Lubba. Yeenn a, maji karə tar to dɔē tē kâra ang. Maji karə noo rɔē bo ang, n̄-to nje-wungu ang, n̄-to bbərə lə koto ang, n̄-to nje-ddɔ kə dəw ang, maji karə bbo kinga narə kə dɔɔlê ang ddē ang. ⁸ A maji karə n̄-

gərə ngəm njê-mbaje ngaā kəje dda nēn kē maji dɔɔ ā to məē tē. Maji karə n̄-to dəw kē dda nēn kə ddəwe, n̄-to gatə gatə, n̄-to dəw kē ndiki nēn-yərəw ang ngaā n̄-gərə ta tɔ bbo kē da-rɔ tē. ⁹ Maji karə n̄-nayn ddəw tar kē tɔkɔɔ tē tokə ye kē n̄-tɔjē le njaa. Yeenn bba nā kasə dda karə dəwje ubbaje singa ddəw nēn-tɔju tē kē maji tɔyn ngaā dəwje kē aw mbətəje nēn-tɔju laa, nā kasə ta tɔjude nēn kē ulade naan tē le.

Tar nēn-tɔju kē to kə dɔɔlê ang

¹⁰ Tɔkɔɔ, njê-dɔ-ngəngje, njê-kundaje bula kē baa kə njê-kərəje dəwje banyaje nya, uta tɔyn, n̄-banyaje nya horo Jiipije tē kē ooje məde tē. ¹¹ Maji karə uwa tade, mba daw tujuje kəje lə dəwje tɔyn kē mə nujuje tē kâra kâra. Daw tujuje nēn kē asə karə dəw tɔju ang mba kinga nēn narə kə dɔɔlê ang. ¹² Marē kâra horode tē kē to *nje-kila mbər tar* ləde pa nan: «Njê kē dɔ dərə-maann tē kē Kretə to njê-ngəmje ləw baa, n̄-toje to da- je kē aw ddaje dingaw nya, n̄-toje to njê-dabbəje, kəje nēn-kusa dɔɔ ā to məde tē.» ¹³ Tar laa le to tar kē tɔkɔɔ njaa. Mba yeenn bba, maji karə ə-ndangəde kə singa, mba karə mə-kunn ləde to gatə gatə. ¹⁴ Ə-ndan- gəde arə daaje lo kə tar ngəmje tē kē ləw kē *Jiipije* aw turaje ang ddəm daaje lo kə nduje tē lə dəwje kē turu- je giride arə tar kē tɔkɔɔ le ang ddəm. ¹⁵ Dəwje kē nēn-yərəw ɔrude ang, nēn tɔyn to nēn-yərəw mbade ang. A dəwje kē nēn-yərəw to məde tē ngaā mbətəje ta kunn məde, nēn kâra maji mbade ang, mba nēn- yərəw tuju nēn-gərə ləde ddəm kəje ləde ddəm. ¹⁶ N̄- paje nan n̄-gərəje Lubba, a kula-ddade tɔju to n̄-gərəje

Lubba ang. N̄-majije ang, n̄-toje to njê-dɔ-ngəngje, dasəje ta dda kula kê maji kâra ang.

Ndəjə ɔju dɔ bbukaje

2 A əi Titə, maji karə ə-tju n̄n kê to ddəw kâra baa kə n̄n-tju kê to gatə gatə. ² Ə-pa arə bbukaje gərəje dɔ jide, maji karə bbo kinga narə kə dɔgɔlɛ ang ddade ang ngaâ n̄-ddaje n̄n kə ddəwe. Arə darje dɔ mə-kunn t̄ ləde kê tɔkɔɔ, arə n̄-ndikije naan ngaâ duwaje darə ngəng. ³ Ddəw kâra baa, ə-pa arə dən̄nje kê tɔkəje ngəmje pa-nja ləde to dəwje kê unnje rɔde dang mba dda kula lə Lubba. Maji karə n̄-toje to njê-nanɛnje ang ddəm n̄-toje to bbərəje lə koto ang ddəm. Maji karə n̄n kê maji â n̄-tjuje. ⁴ Maji karə n̄-tjuje dən̄nje kê naynje mandə bbay darə n̄-ndikije ngawdede kə ngannde, ⁵ darə n̄-ddaje n̄n kə ddəwe, n̄-ngəmje rɔde, n̄-ddaje kula ngaw ləde, darə məde maji ngaâ dooje ta ngawdede. Baann bba dəwje a paje tar kê maji ang dɔ tar t̄ lə Lubba ang.

Ndəjə ɔju dɔ basanje

⁶ Ddəw kâra baa, ə-ndəjə basanje arə n̄-ddaje n̄n kə ddəwe ⁷ mə n̄nje t̄ t̄yn. Əi njaa kara, maji karə ə-to n̄n-kɔju-marɛ ddəw kula-ddai t̄ kê maji. Ə-tju n̄n kə dɔgɔlɛ ta ə-ndam n̄n ang. ⁸ Maji karə tar-pa ləi to kə ddəwe bba karə dəw asə mayn səi ang. Baann bba karə rɔ-kul dda njê-baanje ləje, mba dā kingaje marə n̄n kê maji ang ten ta pa dje t̄ ang.

Ndəjə ɔju dɔ bbərəje

⁹ Maji karə ə-pa arə bbərəje ooje ta əbbədede mə n̄nje t̄ t̄yn. Maji karə n̄-sangəje ddəw mba maji kəm əbbədede t̄, n̄-maynje kə de tar ang, ¹⁰ ngaâ n̄-bbokoje marə n̄n ləde ang. Maji karə dasəje karə əbbədede undaje məde dɔde t̄ kə ndɔ t̄yn. Baann bba dā dda karə dəwje bbəlje n̄n-tju lə Lubba kê to *Nje-kajije*.

Mə-maji lə Lubba ddəw t̄ lə Jeju-Kristə

¹¹ Mba Lubba tju mə-maji laa kê to ddəw kê dəwje t̄yn asəje ta kinga n̄n kaji. ¹² Mə-maji laa le tjuje karə jinya je pa-nja ləje kê maji ang kə bbo n̄nje kê nangə n̄n, mba karə kisi ləje to kə dɔgɔlɛ ddəm gatə gatə ddəm ngaâ karə juwaje tar lə Lubba jarəje ngəng. ¹³ N-ddaje tokə baann n-nginanje n̄n ndɔ kisi kə rɔ-nəəl ləje kê jundaje məje dɔt̄ t̄ le. To ndɔ kê tɔkə Lubba ləje kê to *Nje-kajije* Jeju-Kristə a ddee kə piti laa. ¹⁴ Nunn rɔt̄ njaa narə yo mbaje, mba kɔruje mə majang t̄ ngaâ ta toko n̄n-yərəw ləje karə n-toje to dəwje laa njaa ddəm karə n-toje to dəwje kê bbo dda kulaje kê maji to məde t̄ nya ddəm.

¹⁵ Maji karə ə-pa tar tokə baann, arə ndəjə arə dub-baje n̄n singa ta ə-ndangəde kə ndu kê mɔngu. Ə-dda arə dəw kâra dabbi ang.

Pa-nja lə njê-mə-kunnje

3 Ole mə njê-mə-kunnje t̄yn arə n̄-bbəl tɔkə mbayje kə njê-kɔn-bbeje. Maji karə dooje tade ta n̄-toje ngəsi mba dda n̄n t̄yn kê maji. ² Maji karə n̄-tajije dəw ang, n̄-toje to njê-ddɔje kə dəw ang, maji karə n̄-toje to njê-mə-majije. Maji karə n̄-toje to dəwje kê wul pee kə dəwje t̄yn kə ndɔ t̄yn. ³ Mba jeje njaa kara, ləw toje to mbəje, n-toje to njê-dɔ-ngəngje, n-ndəmje ddəw, bbo n̄nje kə rɔ-nəəlje dang dang uta dje. Jaw ddaje majang ngaâ məje aw maji ang dɔ njê-marəjeje t̄, n-nəəl kəm dəwje t̄ ang ngaâ n-mbətəje naan t̄. ⁴ A kar t̄ kê Lubba kê to *Nje-kajije* tju maji laa kə ndiki kê n̄-ndiki dəwje a, ⁵ najije. N̄n kê gatə gatə kê n-ddaje bba najije mbɛt̄ goto. Najije mba noo kəm-to-ndoo ləje, narə n-ddeeje to dəwje kê siki ddəw toko t̄ kê n̄-tokoje ddəm ddəw t̄ lə *Ndil-mə-nda* ddəm. ⁶ Lubba arə Ndil le ddee dje t̄ kə nangə baa ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə* kê to *Nje-kajije*. ⁷ Yeenn a, ddəw mə-maji t̄ laa le n̄-dda narə n-ddeeje gatə gatə kəmɛ t̄ ddəm karə jingaje təbbə kê to kə ndɔ kə ndɔ kê junda məje dɔt̄ t̄ le ddəm.

Pɔl ndəjə Titə

⁸ Tar nəənn to tar kê asə karə dəw unda mət̄ dɔt̄ t̄. M-ndiki ta karə ar dɔt̄ t̄ nya, mba karə dəwje t̄yn kê undaje məde dɔ Lubba t̄ unnje rɔde mba dda kulaje kê maji uta. Yeenn to n̄n kê kura ngaâ aw dda maji kə dəwje. ⁹ A ə-mbətə kuru gəl n̄nje kê baa baa, Gəl-kuju dəwje kə mayn naan tarje kê baa kə koo-ta-naan ang ɔju dɔ ndu: To n̄nje kê dda maji kə dəw ang ddəm to n̄nje kê baa ddəm. ¹⁰ Maji karə ə-ndɔru mbi dəw kê aw tin njê-mə-kunnje. Ə-ndɔru gɔl kâra, gɔl joo, â bbo noo ang a, ilɛ ddaka. ¹¹ Ə-gərə kə majɛ to dəw kê baann ndəm ddəw mban. Ne njaa naw gangə sariya dɔ rɔt̄ t̄ ddəw *majang* t̄ kê n̄-nayn ddəwe t̄ naw dda.

Dɔbɔyn tar lə Pɔl

¹² Bbo mula Artemas wase Tisikə rɔi t̄ a, ə-dda gan ə-ddee ingam Nikopolis, mba to lo kê m-ndiki ta kaw kisi t̄ dɔ n̄yn-kul t̄. ¹³ Maji karə unda məi ta kuman Jenas kê to nje-gərə-Ndu nya, umande, ne kə Apolos nja t̄ ləde arə marə n̄n dude ang. ¹⁴ Maji karə kəsə njê-mə-kunnje kara unnje rɔde t̄yn ddaje kulaje kê maji. Yeenn bba bbo marə n̄n du a, dā kasəje ta karə n̄nje njangə baa kuman n̄n ngaâ dā toje to dəwje kê kari baa ang.

¹⁵ Dəwje t̄yn kê eeje səm nəənn ddaije lapiya. Ə-dda lapiya njê kê toje to nan'mjeje ddəw mə-kunn t̄.

Maji karə mə-maji lə Lubba nayn kə se t̄yn!

Pilemɔn

Tar dɔ Makɛturu tɛ le

Pilemɔn to nje-buwa-kura lɛ Pɔl. Pɔl ila mbɛr Tar kɛ Maji arɛ ngaa n-ddee to nje-mɛ-kunn. A du ang, Pilemɔn le to nje-nɛn-kinga. Bbɛrɛje toje kɛy laa ngaa Onejim kɛ to marɛ bbɛrɛ laa le ayn kɛy laa ɔtu. Onejim le inga Pɔl kɛy-kula tɛ kɛ Pɔl to tɛ arɛ ne njaa kara n-ddee to nje-mɛ-kunn. Goe tɛ a, Pɔl dda makɛturu ula ji Onejim tɛ le bba ulɛ nɛn guku arɛ ɛbbɛje le. A Pilemɔn a taa Onejim kɛ kɛy laa tokɛ baann wa?

Makɛturu lɛ Pɔl kɛ ula nɛn arɛ Pilemɔn le to mba njɛ-mɛ-kunnje kɛ aw mbɔnje naan mɛ kɛy tɛ lɛ Pilemɔn le to (lo-kanyɛ 2). Makɛturu le aw pa tar dɔ nɛn tɛ kɛ oo njɛ-mɛ-kunnje le tɔyn.

Dɔ ndɔje tɛɛnn le, nɛn kɛ dɔwje aw ingaje nɛn nɛn dɔ nangɛ tɛ lɛ Rɔmɛnje to bbɛrɛje. Dɔwje kɛ dɔ nangɛ tɛ lɛ Rɔmɛnje kɛ toje to bbɛrɛje kɔrde banya ngaji. Kulaje tɔyn njaa daw ddaje ngaa ɛbbɛdedeje njaa ɛ aw aaje lo kɛ dɔde tɛ. Bbo marɛ bbɛrɛ ayn ɔtu a, daw ddeɛ nya, nya njaa daw tɔlde.

Pɔl duju Pilemɔn mɛ makɛturu tɛ laa le karɛ n-taa Onejim kɛ rɔɛ tɛ to ngokɔnde kɛ to nje-mɛ-kunn kɛ n-ndikeje nya. Mba . Pɔl unn ndu arɛ Pilemɔn ang, n-ndiki ta karɛ Pilemɔn njaa dda nɛn kɛ mɛɛ ndiki ta dda.

Bbo dɔw unn mɛɛ arɛ Jeju a, nɛn-dda laa turu to dang kɛ nɛnje kɛ dɔwje aw ddaje kɛ naan. Tar ndiki to nɛn kɛ aw turu nɛn-dda lɛ dɔw kɛ aw dda kɛ njɛ kɛ mɛ kɛy tɛ laa ddɛm kɛ dɔwje kɛ ddaka ddɛm.

Tar lapiya lɛ Pɔl

1 Ɛman Pɔl kɛ dilam kɛy-kula tɛ mba tar lɛ *Jeju-Kristɛ*, ɛman kɛ ngokɔnje Timɔte, n-dda makɛturu nɛnn jari, ɛi Pilemɔn kɛ ɛ-to nje-kula marɛje kɛ n-ndikii nya, ² jula nɛn jarɛ kɔn-nannje Apiya kɛ Arɛsipɛ kɛ to nje-buwa-ddɔ lɛje kɛ njɛ-mɛ-kunnje kɛ aw mbɔnje naan mɛ kɛy tɛ lɛi tɔ. ³ Maji karɛ Bɔjeje Lubba, ne kɛ *Ɛbbɛ-dɔwje Jeju-Kristɛ*, n-ddaje kɛ se mɛ-maji ddɛm darɛje mɛse wul lɔm ddɛm.

Tar ndiki kɛ tar mɛ-kunn lɛ Pilemɔn

⁴ Kar kɛ maw duju Lubba a, maw mila rii tɛ ngaa maw marɛ wooyo mbai kɛ ndɔ tɔyn. ⁵ Mba maw moo tam ndiki kɛ aw ndiki njɛ-mɛ-kunnje ddɛm mɛi kɛ unn arɛ *Ɛbbɛ-dɔwje Jeju* ngaa ɛ-nayn ddɛwe tɛ le ddɛm.

⁶ M-duju Lubba karɛ mɛ-kunn kɛ kɛra baa kɛ ɛman je sɛi jee nɛn le dda kula ngaa dda arɛ dɔwje gɛrɛje nɛnje tɔyn kɛ maji kɛ jasɛ ta dda mba *Kristɛ*. ⁷ Ngokɔn'm, rɔm nɛlɛm ngaa minga singa mba ndiki kɛ aw ndiki njɛ-mɛ-kunnje ngaa ɛ-dda arɛ mɛde oso pɔn le.

Pɔl duju marɛ nɛn mba Onejim

⁸ Ddɛw mɛ-kɛra tɛ kɛ n-dda kɛ *Kristɛ* le, masɛ ta kunn ndu karɛ ɛ-dda marɛ nɛn. ⁹ A moo maji ta duji karɛ ɛ-dda nɛn le ddɛw ndiki tɛ. Ɛman Pɔl kɛ m-to

bbuka ngaa bbasinen m-to kɛy-kula tɛ mba *Jeju-Kristɛ* le. ¹⁰ M-wali nya mba Onejim. N-ddee to ngonnɛm mɛ kɛy-kula tɛ nɛnn. ¹¹ Kete, inga marɛ nɛn ddɛw tɛ laa ang, a bbasinen ɛman je sɛi jaw jinga nɛn ddɛw tɛ laa.

¹² Mɛ karɛ n-tɛl rɔi tɛ, ne kɛ n-nayn to dɛbbɛ rɔm njaa le. ¹³ M-ndiki nya ta ngɛmɛ rɔm tɛ be karɛ n-dda kula narɛm turi tɛ mɛ kɛy-kula tɛ nɛnn kɛ m-to tɛ mba *Tar kɛ Maji* le. ¹⁴ A m-ndiki ta kinyai dda marɛ nɛn kɛ dɔm baa ang. M-ndiki ta kuwai kɛ singa bba karɛ ɛ-dda marɛ nɛn arɛm ang. Maji karɛ ɛ-dda nɛn le kɛ m-ndiki lɛi njaa.

¹⁵ A du ang, Onejim inyai mba gɔju kar, a ɛ tɛl kingɛ karɛ n-nayn sɛi nyɔm. ¹⁶ Mba bbasinen nɛnn, n-to bbɛrɛ baa ang ngaa. Nuta bbɛrɛ ngaa, n-to ngokɔnje kɛ n-ndike nya. Ɛman m-ndike nya. A ɛi, maji karɛ ɛ-ndiki utam bbay, ɛ-ndike to dɔw njaa ddɛm to dɔw kɛ unn mɛɛ arɛ *Ɛbbɛ-dɔwje* ddɛm.

¹⁷ Mba yeenn bba, bbo ɛjɛ to m-to nami a, ɛ-tɛ kɛ rɔi tɛ tokɛ ɛman ɛ ɛ-taam kɛ rɔi tɛ. ¹⁸ Ɔ bbo n-dda sɛi marɛ nɛn kɛ dɔwɔlɛ ang wase marɛ nɛn lɛi to dɔɛ tɛ a, unda tarɛ dɔm tɛ. ¹⁹ Ɛman Pɔl njaa m-dda tar nɛnn makɛturu tɛ kɛ jim: Ɛman njaa mɛ kuka. Ɛi njaa kara ɛ-gɛrɛ to tɛbbɛ lɛi nayn to bbangɛ lɛm dɔi tɛ. ²⁰ Yeenn a, ngokɔn'm, maji karɛ ɛ-dda nɛnn arɛm mba *Ɛbbɛ-dɔwje*. Maji karɛ ɛ-wul mɛm ddɛw tɛ lɛ *Kristɛ*.

²¹ Makɛturu kɛ maw dda mari nɛnn, m-gɛrɛ to ɛ dda nɛn kɛ maw duji le ngaa m-gɛrɛ to ɛ dda kuta ye

kê m-duji bbay. ²² Maji karə ə-gɔl lo-to arəm tɔ, mba munda məm to, ddəw duju tê kê aw dujuje Lubba le mbɔr ang a, nâ təl səm rɔse tê.

Dɔbɔyn lapiya

²³ Epararas kê dilaje əman je saa kəy-kula tê mba *Je-ju-Kristə* ddai lapiya. ²⁴ Markə kə Aristarkə kə Demas

de kə Luku kê daw duman'mje kula tê, n̄-ddaije lapiya tɔ.

²⁵ Maji karə mə-maji lə *Əbbə-dəwjeJeju-Kristə* nayn kə se.

Eberəje

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Dəw k̄ dda makəturu nəənn le unda ria t̄ ang ddəm n̄-tɔju ri dəw k̄ n̄-dda makəturu le nar̄ ang ddəm. Nje-dda makəturu le, gusu n̄n-ddaje laa to gusu n̄n-ddaje lə Gerekəje. A n̄-gərə Makəturu Dɔnɔn k̄ Ləw kə majê tɔ. A du ang, n̄-dda makəturu le nar̄ njê-mə-kunnje k̄ gəlde to Jiipije. Njê-mə-kunnjeenn le, rɔde oy njururu. Rɔ-nəəl ləde k̄ kete le goto ngaa. Marêje ndikije ta kinya ddəw mə-kunn ləde. Nje-dda makəturu le ndiki ta kila marə n̄n-tɔju dɔ ye t̄ k̄ n̄-tɔjude kete ngaâ ta dda karə n̄-təlje dingaje singa.

Mbal dɔ Kristə bba njê-mə-kunnje asəje ta ddeeje ngɔsi kə Lubba kə bbəəl ang (lo-kanyê 3:1–5:10). Kristə le aw ndərəng rɔ Lubba t̄ ngaâ Lubba unnê undê to tɔkə nje-polo Lubba. Makəturu Dɔnɔn t̄ k̄ Ləw, tɔkə nje-polo Lubba bba asə ta kaw ngɔsi kə Lubba nya, ddəw kandə t̄ k̄ naw nandə lo t̄ k̄ n̄-sangə nya dang mba Lubba le. Naw nunn n̄n-polo narə mba karə Lubba ɔru n̄n tar majangje dɔ dəwje t̄. Bbasinen Jeju-Kristə â to tɔkə nje-polo Lubba k̄ara baa. Makəturu lə Eberəje k̄ara baa njaa pa tar nəənn le.

to . N̄n-kɔju-mar̄ le arəde singa mə n̄nje t̄ k̄ ngəng kə mə n̄n-nanje t̄ k̄ aw ingade bbokənen (lo-kanyê 11:1–12:13). Unn kute lo-kanyê 12:14, kɔsu kɔyn makəturu le pa tar ddəw k̄ njê-mə-kunnje asəje ta nja n̄n kə Lubba, ta nja n̄n kə njê-marədeje ngaâ ta karə kisi ləde kə naan to kisi lə njê-mə-kunnje k̄ tɔkɔrɔ njaa.

Lubba pa tar ddəw t̄ lə Ngonnê

¹ Ləw, Lubba pa tar kə kajejedede gɔl banya nya kə gusu k̄ dang dang ddəw t̄ lə *njê-kilaje mbər tar* laa. ² A bbasinen, dduu ndɔje t̄ nəənn, Lubba pa kə je tar ddəw t̄ lə Ngonnê. Ddəw t̄ lə Ngonnê le â n̄-dda n̄nje tɔyn ngaâ nunn ngonnê le karə ddee to nje-n̄nje tɔyn. ³ Ddəw t̄ lə Ngonn le â dəwje ooje piti lə Lubba k̄ aw ndoko ngaâ n̄-to tokə Lubba njaa. Tar laa k̄ ee kə singa nya aw dda arə n̄nje tɔyn naynje kə lo-tode. N̄-toko *majang* lə dəwje ngaâ goe t̄ a, naw nisi darā dɔ ji-kɔl Lubba t̄ k̄ to nje-singa-məngu.

Ngonn lə Lubba uta anjəje

⁴ Mba yeenn bba, Lubba dda arə Ngonnê le uta *anjəje* ngaâ ri k̄ n̄-bbarê n̄n ngəng uta ri k̄ n̄-bbar n̄n *anjəje*. ⁵ Ta pa nan:

«Ə-to Ngonnəm, bbokənen marə ə-ddee to ngonnəm ngaa.»
Nɔ k̄ara Lubba pa tar baann arə marə *anjə* ang. Ngaâ ta pa nan:

«Əman, mâ to bɔje, a ne n̄a to Ngonnəm.»
Nɔ k̄ara n̄-pa tar dɔ marə *anjə* t̄ baann ang tɔ. †

⁶ A kar t̄ k̄ Lubba aw ula ngonn-dəre dɔ nangə t̄ le, n̄-pa nan:

«Maji karə *anjəje* lə Lubba tɔyn poleje.»

⁷ Lubba pa tar dɔ *anjəje* t̄ nan:

«M-dda marə *anjəje* ləm aw ddaje kula tokə ləl, daw ddaje kula darəm tokə ndɔn-puru.» ††

⁸ A n̄-pa narə Ngonnê nan:

«Ə-to Lubba, kɔn-mbay ləi a to kə ndɔ kə ndɔ. Ngaâ, kɔn-mbay ləi to kɔn-mbay k̄ gatə gatə.

⁹ N̄n k̄ gatə gatə â ə-ndiki, a ə-mbətə majang.

Mba yeenn bba, Lubba k̄ to Lubba ləi le mbəri horo njê-marije t̄ ngaâ ungu ubbu kusu dɔi t̄.» ‡

¹⁰ Lubba pa bbay nan:

«Kunn-kutu n̄n t̄, əi *əbbə-dəwje* â ə-dda nangə, a dara to n̄n k̄ ə-dda kə jii.

¹¹ N̄njeenn tɔyn a gotoje, a əi, ə-nayn kə ndɔ tɔyn.

Dara kə nangə a ngisije tokə lə kubbu.

¹² A kəde tokə lə kubbu k̄ daw n̄-kə.

Tɔkɔrɔ njaa, d̄a mbəlde tokə lə kubbu.

A əi, ə-nayn kə ndɔ tɔyn, ngaâ ndɔi a kɔsu kɔyn ndɔ k̄ara ang.» ††

¹³ Ta pa karə marə *anjə* nan:

«Ə-ddee isi dɔ ji-kɔləm t̄, mâ dda karə njê-baanje ləi ddeeje to lo kungu gɔli.» ††

Lubba pa tar baann ndɔ k̄ara ang.

¹⁴ Anjəje tɔyn toje to ndilje k̄ aw ddaje kula arə Lubba. Naw nulade narə daw dumanje dəwje k̄ n̄-ndiki ta kajide.

† Sɔm 2:7; 2 Samuwel 7:14; Kulaje 13:33

†† Sɔm 104:4 ‡ Sɔm 45:7-8 †† Sɔm 102:26-28 †† Sɔm 110:1

Kaji to nêñ kê ngəng

2 Mba yeenn bba, maji karə juwaje tarje kê joo le jarə ngəng. Baann ang a, ja ndəəmje ddəw. ² Mba ləw, tar kê Lubba arə *anjəje* pajə to baa ang, dəwje kê aaje lo kə tar tē le ang ngaā ddaje nêñ kə turu ndu tar le ang ingaje kunda kə dɔɔɔlê njaa. ¹³ Yeenn a, bbo jooje kaji kê ngəng be nəənn le to nêñ ang a, jeje ja teeje ta kunda tē tokə baānn wa? Kaji nəənn le, *əbbə-dəwje* ā unn kutu kila mbəre. Goe tē a, dəwje kê ooje tam kaji nəənn le təlje ddee pajə tarē arəje nan to tar kê tɔkɔɔ. ⁴ Lubba njaa kara tɔju to tarje ləde le to tarje kê tɔkɔɔ, ddəw nêñ-mərije tē dang dang ddəm ddəw gusuje tē lə *Ndil-mə-nda* kê aw kayn dəwje tokə məê ndiki ddəm.

Jeju to ddəw kinga kaji

⁵ Duninya kê bara †† kê jaw pa tarē nəənn le, *anjəje* ā Lubba arəde singa mba kɔn dɔê ang. ⁶ A marə dəw pa makəuru tē lə Lubba nan:

«Lubba, dəw to ddi bba aw əjə dɔê tē wa?

Dəw to ddi bba aw aa lo kə dɔê tē wa?

⁷ Mba ə-dda arə n̄-ddee to dəw kê ta-gɔl *anjəje* tē mba gɔju kar,

ə-dda arə ninga piti kə kɔsu gaji,

⁸ ngaā ungu nêñ tɔyn kɔ ɔɔlê tē.» ‡

Bbo Lubba ungu nêñ tɔyn kɔ ɔɔlê tē a, yeenn tɔju to nêñ tɔyn njaa to kɔ ɔɔlê tē. A kê bbokənen nəənn, joo a, nêñje tɔyn toje kɔ ɔɔlê tē ang bbay.

⁹ A nêñ kê joo ā nəənn: *Jeju* le Lubba dda arə n̄-ddee to dəw kê ta-gɔl *anjəje* tē mba gɔju kar bba karə ddəw mə-maji tē lə Lubba noy mba dəwje tɔyn. Yeenn ngaā bbasinən ninga piti kə kɔsu gaji mba koy kê noy le.

¹⁰ Lubba dda nêñje tɔyn ngaā arə nêñje le naynje kə lo-tode mbəê. Lubba le oo maji karə Jeju ddee to dəw kê asə tɔyn njaa ddəw ndoo tē kê Jeju le oo. Yeenn bba ta dda karə ngannê ne Lubba le nya nya ingaje piti laa. Mba Jeju ā aw ɔru nɔnde arə dingaje kaji.

¹¹ A ne kê naw dda narə dəwje aw ddeeje to dəwje lə Lubba le, ne de kə dəwje lə Lubba le tɔyn njaa bɔdede kâra baa. Mba yeenn bba bbo n̄-bbarde to ngakɔên a, to rɔ-kul laa ang. ¹² Mba Jeju pa arə Lubba nan:

«Mâ kila mbər tar ləi karə ngakɔn̄mje.

Mâ kɔsu pa ta pitii nêñ horo dəwje tē kê mbɔnje naan.» ††

¹³ Jeju pa tɔ bbay nan:

«Əman, mâ kunda məm tɔyn dɔ Lubba tē.»

Ngaā n̄-pa bbay nan:

«Əman kə dəwje kê Lubba arəm ā jar nəənn.» ‡

¹⁴ Ngannje nəənn le toje tɔyn to dəwje. Yeenn bba Jeju kara ddee to dəw tokə dede tɔ. Baann bba ddəw koy tē laa, n̄-guru singa Əsu kê ee kə singa tɔl dəw, ¹⁵ n̄ru dəwje kê bbəəlje yo arə isije to bbərəje njaa nyɔm le kə ddang. ¹⁶ Mba *anjəje* ā Jeju ddee ta kumande ang, dəwje kê gəl *Abaraham* tē ā n̄-ddee ta kumande.

¹⁷ Mba yeenn bba, maji karə n̄-ddee tokə lə ngakɔênje mə nêñje tē tɔyn. Yeenn bba n̄-ddee to tɔkə *nje-polo Lubba* kê aw dda mə-maji kə dəwje ngaā aw dda nêñ lə Lubba kə dɔɔɔlê mba kɔru nêñ tar *majang* lə dəwje dɔde tē kə ddang. ¹⁸ Bbasinən nasə ta kuman njē kê nêñ aw nande, mba ne njaa kara nêñ nêñ ddəm noo ndoo ddəm.

Jeju uta Mɔyijə

3 Mba yeenn bba, see ngakɔn̄m kê Lubba bbase arə ə-ddeeje to dəwje laa, arəje kəmse to kə dɔ *Jeju* tē. N̄-to *nje-kaw-kula* lə Lubba ddəm tɔkə *nje-polo Lubba* kê jooje məje tē ddəw tē laa ngaā jaw pa tarē kə taje ddəm. ² Lubba mbəre mba kula nəənn le ngaā n̄-dda kula le kə dɔɔɔlê tokə *Mɔyijə* dda kə dɔɔɔlê mə kəy tē lə Lubba tɔyn ††† le. ³ A asə karə Jeju inga piti nya uta piti lə *Mɔyijə*, mba nje-dda kəy inga piti uta kəy kê n̄-dda le. ⁴ Kəy kâra kâra tɔyn, dəw ā dda. A Lubba ā dda nêñje tɔyn. ⁵ Ləw, *Mɔyijə* to nje-kula kê dda kula kə dɔɔɔlê mə kəy tē lə Lubba tɔyn. Ne ā n̄-to nje-tar-naji tarje kê Lubba a ta pa. ⁶ A bbasinən, *Kristə* dda kula kə dɔɔɔlê to Ngonn lə Lubba njaa kê undê karə ɔn dɔ kəy laa. Jeje, bbo n-naynje jaw jundaje məje dɔ nêñ tē kê jaw nginanje ngaā jaw ddaje nêñ rɔ-nəəl le a, n-toje to kəy lə Lubba njaa.

Tar kuwa-rɔ lə dəwje lə Lubba

⁷ Mba yeenn bba, tokə *Ndil-mə-nda* pa nan:

«Bbokənen, bbo ooje ndu Lubba kê aw bbar a,

⁸ arəje məse kətərə tokə lə kaseseje ang.

Mba ləw, n̄-ddaje dɔ-kətərə ngaā n̄-nanje Lubba mə kɔr tē.»

⁹ Lubba pa nan: «Kaseseje ooje nêñje tɔyn kê m-dda mə kɔr tē bbal dɔɔɔ njaa,

a n̄-ngaanje tam ta nan̄m nêñ.

¹⁰ Mba yeenn bba, wungu ɔn̄m dɔde tē ngaā m-pa nan:

«Kəjə ləde to kə dannâ ang kə ndɔ tɔyn, n̄-gərəje nêñ kê m-ndiki karə n̄-ddaje ang.»

¹¹ Mə wungu tē kê ɔn̄m le, munda yo m-pa nan:

Dâ kandəje dɔ nangə tē kê m-gɔl karə duwaje rɔde kə tē le ndɔ kâra ang †††.»

¹² Ngakɔn̄mje, aaje rɔse arəje marə dəw kâra horose tē arə məê maji ang ang ddəm mbətə ta koo məê tē ang ddəm aw ddəw əw kə Lubba kê Nje-kisi kəm baa le ang ddəm. ¹³ Lubba nayn aw bbase «bbokənen»

††† Kəy lə Lubba a ta pa nan dəwje lə Lubba tɔ. ††† Sɔm 95:7-11

† Tar nəənn to tar Ndu kê Lubba arə *anjəje* pajə arə ngann *Ijarayelje* dɔ ddingiri tē kê *Sinay*. Oo *Kulaje* 7:38,53 ; *Galatəje* 3:19.

†† *Duninya kê barə to nangə kê siki kê majang kâra a to tē ang, Kristə ā a kɔn dɔê.* ‡ *Sɔm* 8:5-7 †† *Sɔm* 22:23 †† *Ejayi* 8:17-18

bbay. Maji karə ə-ndəjəje naan kə ndə tɔyn. Baann bba karə *majang* dda arə marə dəw horose tē dda d-
kətərə ang. ¹⁴ Bbo n-naynje jaw juwaje jarə ngəng
ndərəng jɔsuje kɔnyê a, Lubba a karə n-ddejeje to nje-
kula mar *Kristə*.

¹⁵ Makəturu lə Lubba pa nan:

«Bbokənən, bbo ooje ndu Lubba kə aw bbar a,
arəje məse kətərə tokə lə kaseseje ang.

Mba ləw, n-ddaje d-*kətərə* kə Lubba.»

¹⁶ Njê kə ooje ndu Lubba kə aw bbar bba ddaje d-
kətərə saa le toje to njê kə dda wa? To dəwje tɔyn kə
Mɔyijə tee kə de Ejipitə tē kə ddang le. ¹⁷ Njê kə wungu
ɔn Lubba dɔde tē bbal dɔɔ le toje to njê kə dda wa?
Wungu ɔn dəwje tē kə ddaje *majang*, dede le njaa
dojje mə kɔr tē. ¹⁸ Lubba ubbu nēn nan: «Dā kandəje
dɔ nangə tē kə m-gɔl karə duwaje rɔde kə tē le ndə
kâra ang.» Njê kə nubbu nēn narəde le toje to njê kə
dda wa? Nubbu nēn narə dede kə n-ddaje d-*kətərə*
saa le. ¹⁹ Mba joo a, dandəje dɔ nangə kuwa-rɔ tē le
ang, mba dooje məde tē ang.

4 *Ndu* Lubba kə unn ta karə jandə lo kuwa-rɔ tē kə
n-gɔl mba tar ləje le nayn baa bbay. Yeenn a, maji
karə kəmje kətərə bba karə dəw kâra horose tē dda
tokə nēnn le due to du ang. ² Mba ndu Lubba kə unn
ngaâ dila mbəre darə kajejedede le dila mbəre darəje
ɔ. A *Tar kə Maji* nənn kə dooje le dda marə nēn kâra
rɔde tē ang, mba dəwje kə ooje tar le ooje nēn məde
tē ang ddəm. ³ A jeje, joo məje tē arə ja kandəje lo tē
kə Lubba pa tarê le. N-pa nan:

«Mə wungu tē kə ɔn'm le mubbu nēn m-pa nan:

Dā kandəje dɔ nangə tē kə m-gɔl karə duwaje rɔde kə
tē le ndə kâra ang.»

Lubba pa baann. A ləw baa kar kə n-dda nēn duninya
n-tunga le, kuwa-rɔ to mban. ⁴ Mba Makəturu lə Lubba
pa tar dɔ ndə tē kə to siri laa nan: «Ngaâ, ndə siri laa a,
Lubba uwa rɔê go kulaje tē laa tɔyn kə n-dda.» ⁵ Makə-
turu tēnn le Lubba təl pa bbay nan: «Dā kandəje dɔ
nangə tē kə m-gɔl karə duwaje rɔde tē le ndə kâra
ang.» ⁶ Njê kə ooje tar nənn dɔngɔr le andəje lo
kuwa-rɔ tē le ang, mba n-ddaje d-*kətərə*. A ddəw to ta
karə marə dəwje andəje bbay. ⁷ Mba yeenn bba, Lubba
ila marə ndə tokə siki ngaâ n-bbar ndə le nan
«bbokənən». Ndə nday nya bba narə *Dabbiti* pa makə-
turu tē nənn le nan:

«Bbokənən, bbo ooje ndu Lubba kə aw bbar a,
arəje məse kətərə ang.»

⁸ Bbo jɔsuwe aw kə ngann Ijarayɛlje lo kuwa-rɔ tē kə
tɔkɔr njaa a le, Lubba a təl pa tar marə ndə dang ang
ngaa. ⁹ Yeenn pa nan, marə ndə kə dəwje lə Lubba a
kuwaje nēn rɔde le nayn bbay. Ndə le to tokə ndə kə to
siri laa le. ¹⁰ Mba bbo dəw tee lo kuwa-rɔ tē kə Lubba
gɔl a, nəw kulaje laa ta kuwa rɔê ɔ, tokə Lubba əw ku-
laje laa a uwa rɔê le †. ¹¹ Mba yeenn bba, maji karə n-
ddaje singa ta tee lo kuwa-rɔ tē le. Baann bba dəw

kâra horoje tē a koso tokə lə kajejedede kə ddaje d-
kətərə le ang.

¹² Mba tar kə tee ta Lubba tē to kəm baa ngaâ ee kə
singa. Tar le aw dda kula uta tɔkə kiya kə tē to ər joo
kəm. Ddəw kâra baa tokə tɔkə kiya kə tē to ər joo kəm
aw kayn horo mənɔ-rɔje kə ubbuje kə mə singa tē le,
tar lə Lubba aw andə dəw ndərəng bbəngəre tē. Tar le
aw tee kə nēnje kə dəw aw dda bboe məê tē ddəm aw
əjə ddəm. ¹³ Nēn kâra kə iya rɔê nɔn Lubba tē goto.
Nēn tɔyn kə Lubba dda to ddaka baa kəmê tē. A ne
Lubba le ɔ â, ja kɔru gəl nēnje tɔyn kə n-ddaje karêje.

Jeju to tɔkə nje-polo Lubba

¹⁴ Tɔkə *nje-polo Lubba* ləje to. Ne kə nuta kəseje tɔyn,
kə naw ndərəng n-tee nɔn Lubba tē darâ: To *Jeju*
Ngonn lə Lubba. Yeenn bba joo nēn məje tē mban arə
maji karə juwaje jarə ngəng. ¹⁵ Tɔkə *nje-polo Lubba* lə-
je le, nēnje kə jubbaje singa tē ang a, nasə ta koo ndoo
kə je ddəwe tē. Mba n-nēn mə nēnje tē tɔyn tokə jeje
njaa ɔ, a ne n-dda *majang* kâra ang. ¹⁶ Yeenn a, maji
karə n-ddejeje ngɔsi kə ngende-mbay lə Lubba kə to
nje-mə-maji ta jarə məje oso pɔn. Baann bba nâ koo
kəm-to-ndoo ləje ngaâ nâ dda kə je mə-maji ta nâ ku-
manje mə karje tē kə asə karə numanje.

5 Tɔkə *njê-poloje Lubba* kâra kâra tɔyn, n-mbərəde
horo dəwje tē karə n-ddaje kula lə Lubba mba
dəwje le. Kula ləde to ənga kunn nēn-karə-baaje kə
nēn-poloje kə dəwje ddejeje nēn karə Lubba mba *ma-
jangje*. ² Ne *nje-polo Lubba* le njaa kara naw nubba
singa ddəw marə nēnje tē ang nya. Yeenn a, nasə ta
gərə nēn kə aw uta singa dəwje kə gərəje nēn ang
ngaâ ndəəmje ddəw. ³ Ne njaa kara nubba singa ddəw
marə nēnje tē ang, arə to tar laa ta karə *nēn-polo* mba
majang laa ne njaa ɔ bbo mba *majang* lə dəwje kə
karəde baa ang. ⁴ Dəw kâra asə ta kɔsu gaji rɔê to tɔkə
nje-polo Lubba ang. Lubba â bbar dəw bba undê to
tɔkə nje-polo tokə n-bbar *Arɔn*.

⁵ *Kristə* kara ɔsu gaji rɔê to tɔkə *nje-polo Lubba* ang.
Lubba â bbarê ngaâ pa nan:

«Ə-to Ngonnəm.

Bbokənən marə ə-ddee to ngonnəm ngaa.» ††

⁶ Lubba pa bbay nan:

«Â to tɔkə *nje-polo Lubba* kə to kə ndə kə ndə
tokə *Melkisedek*.» ‡

⁷ Kar kə Jeju nayn nēn dɔ nangə tē bbay le n-duju
Lubba n-dda nēn rɔê to ndoo, nuru nēn əkii ləm ang
ddəm nɔn Lubba tē kə asə ta kajê ta yo tē. Yeenn bba
Lubba oo ndu-nɔn laa le mba nunn rɔê narə Lubba.

⁸ N-to Ngonn lə Lubba njaa, a nēn kəm-to-ndooje kə
ingê le ddaje arə n-gərə ddəw kə ta koo nēn ta Lubba.
⁹ Ddəw nēnje tēnn le, *Kristə* ddee to dəw kə asə tɔyn
ta karə dəwje tɔyn kə ddaje nēn kə turu ndue kaji kə to

† Jənesə 2:2-3 †† Sɔm 2:7 ‡ Sɔm 110:4

kə ndo kə ndo. ¹⁰ Təkəw njaa, Lubba undê to təkə nje-polo tokə *Melkisedek*.

Tusu mə-kunn kinya to nêñ kâ maji ang

¹¹ Tarje toje nya ta pa do tar tê nêñn, a to ngəng nya ta kəru gəle. Mba ə-ddeeje to dəwje kə gərə nêñ ləde ɔn nya. ¹² Kuru lo əw nya karə ə-ddeeje to njê-nêñ-təjuje ngaa. A sese le tɔ bbay â ə-ndikije karə n̄-təl n̄-təjuse dɔngɔr nêñje kə do tar tê lə Lubba wa? Ə-ddeeje to dəwje kə ndikije ta kil mba bbay, bbo asəje ta kusa nêñ kə kətərə ang. ¹³ Dəw kə nayn aw il mba bbay to əngutay bbay. N̄-gərə nêñ do tar nêñ tê kə gatə gatə ang. ¹⁴ A nêñ-kusa kə kətərə to mba dəwje kə təkə. Dede â ddəw nêñ tê kə daw ddaje kə ndo tɔyn, dasəje ta kəru kəm nêñ kə maji kə nêñ kə maji ang.

6 Mba yeenn bba, maji karə n-naynje kə do dɔngɔr nêñ-təjuje tê kə do *Kristə* tê le ang, a jawje kə nêñ-təjuje tê kə toje to lə dəwje kə təkə. Ja təlje do nêñ-təju tê kə dɔngɔr le ang ngaa. Nêñ-təjuje kə dɔngɔr le to əngə *туру-mə* ta kinya nêñ-ddaje kə aw awje kə dəw karə inga yo, tar kunn-mə karə Lubba, ² tar *batəmje*[†], tar kila ji do dəwje tê, tar ndol lə dəwje kə oyje kə tar sariya kə to kə ndo kə ndo le. ³ Jinya nêñjeenn a jawje kə kete. Bbo Lubba ndiki a, ja ddaje tokə baann.

⁴ Marə dəwje, lo-karə lə Lubba dda arə kəmde uja, dingaje nêñ-karə-baa kə in darə ngaâ dingaje *Ndil-mənda*. ⁵ N̄-gərəje maji lə tar lə Lubba ngaâ n̄-gərəje singa-mənguje lə Lubba kə a toje ndo tê kə n̄ ddee kɔn-mbay. ⁶ A n̄-tusuje mə-kunn ləde dinyaje. Dede le, ddəw təl kə de karə *n̄-turu məde* tokə siki goto ngaa. Mba yeenn nayn to n̄-təl n̄-təjje Ngonn lə Lubba do kakə-dəsə tê ngaâ darəje ddəw karə dəwje tajəje.

⁷ Junnje nêñ-kəju-marê do ndo tê: Bbo ndi ərə kə ndo tɔyn do nangə ndo tê le ngaâ nandə kandə-ko narə njê-ndəje a, Lubba bbar tar kə maji do nangə tê le. ⁸ A bbo nangə le andə konnje kə gərgəndəje a, to nangə kə maji ang. Lubba a bbar tar kə maji ang dɔe tê njangə baa ngaâ dā kula puru tê.

⁹ Ngakɔnje kə n-ndikise nya, jaw pa tar be njaa, a n-gərə to ə-naynje ddəw tê kə maji kə to ddəw kinga kaji le. ¹⁰ Lubba to gatə gatə ang bba məê a koy do nêñje kə aw ddaje le ang ddəm ndiki kə ə-ndikeje le ang ddəm. Ə-təjuje ndiki ləse le ddəw maji tê kə ə-ddaje kə kəsə njê-mə-kunnje ləw ngaâ ə-naynje aw ddaje bbay bbasinen le. ¹¹ A nêñ kə n-ndiki to karə bbo kula nêñn le nayn məse tê, sese kâra kâra tɔyn ndərəng ɔsu kɔnyê. Yeenn bba â kingaje nêñje tɔyn kə aw undaje məse dɔe tê. ¹² Arəje dabbə ddase ang, a ə-ndajije dəwje kə unnje məde ngaâ tje wurdə nginanje ngaâ ingaje nêñje kə Lubba unn ndue ta karəde.

† *Batəmje toje nya kar tê lə Jeju-Kristə. A to maji ta gərə to batəm lə njê-mə-kunnje to dang kə kəsə batəmje.*

Ndu-kunn lə Lubba nayn kə ture

¹³ Ndo tê kə Lubba unn ndue arə *Abaraham* le, nunda yo ta dda nêñ kə nunn due mbəê le. A marə dəw kə utê karə nunda yo le kə ria goto. Yeenn bba nunda yo kə ria ne Lubba njaa. ¹⁴ N̄-pa nan: «Təkəw njaa, m̄ bbar tar kə maji do tē baa kə nangə ngaâ m̄ karə ngakai ddeeje tokə banya.» ^{††15} Abaraham tɔ wure nginan ngaâ ninga nêñ kə Lubba unn ndue ta karê le. ¹⁶ Bbo dəwje a ta kundaje-yo a, dundaje yo le kə ri marə dəw kə utade. Yeenn bba yo-kunda ləde le dda arə dəwje ooje məde tê kə tar ləde le ngaâ dəwje a kasəje ta mayn tar le ang. ¹⁷ Ddəw kâra baa, Lubba ndiki ta təju dəwje kə nunn ndue narəde le to, ndue le a turu ndo kâra ang. Yeenn bba nunda yo. ¹⁸ Yeenn bba ndu-kunn kə yo-kunda lə Lubba toje to nêñje kə a turuje ndo kâra ang. Ngaâ Lubba kara a kərə ngəm ddəwe tê ang tɔ. Nêñn arəje singa nya, jeje kə bbay lo kiya-rɔ ləje njaa to karə junda məje do nêñ tê kə Lubba unn ndue ta karəje le. ¹⁹ Əngaje jeje, nêñ kə jaw junda məje dɔe tê le to tokə andə-narə kə ɔɔy kə n̄-tɔ təkə to tē darə uwa ar nêñ lo kâra. Nêñ le nday kubbu kə n̄-gangə nêñ mə *kəy-polo Lubba* kə mə dara tē ngaâ aw tee lo tē kə n̄-sangə nya bbay mba Lubba. ^{‡20} *Jeju* andə lo tē le kete arəje to nje-kəru kɔnje. N̄-ddee to təkə *nje-polo Lubba* tokə *Melkisedek*. N̄a nayn to təkə *nje-polo Lubba* kə to kə ndo kə ndo.

Melkisedek to təkə mbay ddəm nje-polo Lubba ddəm

7 Ləw, *Melkisedek* to təkə mbay kə təkə bbe tē kə Saləm ddəm *nje-polo Lubba* kə nje-kisi dduu dara tē ddəm. Marə ndo, kar kə *Abaraham* tətə təkə mbayje kə ddo ngaâ aw təl a, *Melkisedek* le tila kəmê ngaâ bbar tar kə maji dɔe tē. ^{†12} Ne â *Abaraham* jin do nêñje kâra kâra tɔyn kə in nêñ ta ddo tē arê to dim. Gəl ri kə to Melkisedek le nan: «Təkə mbay kə ndiki nêñ-dda kə gatə gatə.» Ngaâ n̄-to təkə mbay kə Saləm tɔ. Yeenn pa nan «təkə mbay kə ndiki mə-wul-ɔm.» ³ Dəw gərə bɔê-je ang ddəm kɔɔnje ang ddəm gəle ang ddəm. Dəw gərə ndo kuje ang ddəm ndo yo laa ang ddəm. N̄-to tokə Ngonn lə Lubba, mba n̄-nayn to *nje-polo Lubba* kə ndo tɔyn.

⁴ Ooje! Melkisedek to dəw kə ngəng nya. Mba yeenn bba kajeje *Abaraham* jin do nêñje kə in nêñ ta ddo tē arê to dim. ⁵ *Ndu* lə Mɔyijə pa arə njê kə gəl Lebi tē kə toje to *njê-poloje Lubba* karə taaje dim do nêñje tē tɔyn ji dəwje tē kə Ijarayel. Dəwje le toje to ngakɔnde njaa ddəm n̄-toje to ngann mə *Abaraham* njaa tɔ ddəm. ⁶ A Melkisedek kə to dəw kə gəl Lebi tē ang taa dim ji *Abaraham* tē ngaâ bbar tar kə maji do *Abaraham* tē kə Lubba unn ndue ta karê nêñje. ⁷ Dəw kə bo â aw bbar tar kə maji do dəw tē kə ngaji. Yeenn to nêñ kə dəw

†† *Jənesə 22:16-17 ‡ Lebitikə 16:2 †† Jənesə 14:17-20*

asə ta mayn ang. ⁸ Njê kê gəl Lebi t̄ê kê aw taaje dim toje to dəwje kê a koyje marə ndə. Melkisedek kara taa dim t̄, a ne, n̄-nayn kəm baa ndərəng bbokənən tokə daw pa. ⁹ Njê kê gəl *Lebi* t̄ê kê aw taaje dim ji dəwje t̄ê le, ja kasəje ta pa nan *Abaraham* kê uka dim arə Melkisedek le, nayn to *Lebi* njaa kara uka dim arə Melkisedek le t̄. ¹⁰ Mba kar kê *Melkisedek* aw inga *Abaraham* le, *Lebi* nayn mə keĕje *Abaraham* t̄ê le bbay.

¹¹ Lubba unn ndu arə ngann *Ijarayelje* pa nan, njê kê gəl *Lebi* t̄ê â a toje to *njê-poloje Lubba*. A bbo kula polo-Lubba ləde le asə ta dda karə dəw ddee maji t̄yn a, mba ddi bba a to maji ta kinga marə *nje-polo Lubba* dang bbay tokə *Melkisedek* bbo marə dəw kê gəl *Lebi* t̄ê tokə lə *Arəw* ang wa? ¹² Mba bbo gusu kula polo-Lubba turu a, ndu a turu njaa t̄. ¹³ Tarjeenn le toje çju d̄ Əbbəjeje kê gəle to dang. † Dəw k̄ara kê gəle t̄ê dda kula polo-Lubba d̄ *bann* t̄ê ang. ¹⁴ Dəwje t̄yn gərəje to Əbbəjeje to dəw kê gəl *Juda* t̄ê. A kar kê *Məyijə* aw pa n̄n tar d̄ *njê-poloje Lubba* t̄ê le, nila ri njê kê gəl *Juda* t̄ê ang.

Jeju to nje-polo Lubba tokə Melkisedek

¹⁵ N̄n kê dda arə n̄njeenn t̄yn arəje yərərə kəmje t̄ê â n̄ənn: Marə *nje-polo Lubba* kê dang ddee ngāa to tokə *Melkisedek* le. ¹⁶ N̄-ddee to *nje-polo Lubba* ddəw ndu t̄ê lə dəwje ang, a ddəw singa-məngu t̄ê kê to mə təbbə t̄ê laa kê a tuju nd̄ k̄ara ang. ¹⁷ Mba Makəturu lə *Lubba* pa nan: «Ə-to *nje-polo Lubba* kê to kə nd̄ kə nd̄ tokə *Melkisedek*.» ††

¹⁸ Yeenn a, *Ndu* kê ləw le ubba singa ang ddəm dda kula ang ddəm arə d̄ru kə ddang. ¹⁹ Mba n̄n k̄ara kê *Ndu* lə *Məyijə* dda arə ddee maji t̄yn goto. A jingaje marə n̄n kê maji nya uta, ta kunda məje d̄ē t̄ê. Ddəw n̄n t̄ənn â jaw ddeeje n̄n nḡsi kə *Lubba*.

²⁰ D̄ç t̄ê bbay, n̄ēnn le to ddəw yo-kunda t̄ê lə *Lubba*. Kəsə dəwje ddeeje to *njê-poloje Lubba* ddəw yo-kunda t̄ê ang. ²¹ A ənga *Jeju*, *Lubba* unda yo nan: «Əb-bə-dəwje pa tar le to yo-kunda mban, n̄ təl turu ndue ang ngaa. N̄-pa nan: «Ə-to *nje-polo Lubba* kê to kə nd̄ kə nd̄.» »

²² Mba yeenn bba, n-gərə kə majê to *Jeju* le a dda karə jandə *d̄w̄w̄n* t̄ê kê maji uta ye kê kete.

²³ T̄ç bbay, kəsə *njê-poloje Lubba* banyaje nya mba yo aw t̄lde, dingaje ddəw ta nayn dda kula ləde ang.

²⁴ A *Jeju* nayn kəm baa kə nd̄ kə nd̄, marə dəw a kunn ture kula-polo *Lubba* t̄ê ang. ²⁵ Mba yeenn bba, dəwje kê aw ddeeje nḡsi kə *Lubba* ddəw t̄ê laa le, nasə ta kajide nȳw̄m kə ləw. Mba n̄-nayn kəm baa kə nd̄ t̄yn arə nasə ta duju *Lubba* mba tar ləde.

²⁶ Yeenn a, *Jeju* â to t̄kə *nje-polo Lubba* kê maji karə jingaje. N̄-maji t̄yn, n̄n-yərəw k̄ara çr̄ē ang, n̄-dda *majang* ang. *Lubba* undê dang kə njê-n̄n-ddaje kê

maji ang ngāa aw undê d̄dutu dara t̄ê nu. ²⁷ Kəsə t̄kə *njê-poloje Lubba* aw arəje *n̄n-polo* *Lubba* kə nd̄ k̄ara k̄ara t̄yn, d̄ngçr̄ē darəje mba *majang* ləde dede njaa ngaa bba goe t̄ê a darəje mba *majang* lə kəsə dəwje. A *Jeju* to tokə baann ang. Narə *n̄n-polo* ḡl k̄ara baa, to da-çr̄ē njaa kê nunn narə to *n̄n-polo*. ²⁸ T̄kə *njê-poloje Lubba* kê *Ndu* lə *Məyijə* undade dang le toje to dəwje baa. *Dubbaje* singa mə marə n̄nje t̄ê ang. A tar kê *Lubba* pa to yo-kunda go *Ndu* t̄ê lə *Məyijə* le nunda *Ngonnê* to *nje-polo Lubba* kê asə t̄yn kə nd̄ kə nd̄.

Jeju to t̄kə nje-polo Lubba kê t̄k̄w̄ç

8 Tar kê ngəng uta kəsəje kê ja ta pa â n̄ənn: T̄kə *nje-polo Lubba* ləje to dar̄a. Nisi d̄ç ji-k̄l ngende-mbay t̄ê lə *Lubba* kê to nje-singa-məngu kê uta t̄yn. ² Naw dda kula laa le lo t̄ê kê n̄-sangə nya bbay mə *kəy-tande kinga-naan* t̄ê kê t̄k̄w̄ç, kê *Əbbə-dəwje* â dda, bbo dəw â dda ang.

³ T̄kə *njê-poloje Lubba* t̄yn dundade karə dunnje n̄n-karə-baa ddəm *n̄n-polo* ddəm darəje *Lubba*. Mba yeenn bba, to tar lə *Jeju* ta kinga marə n̄n mba karə *Lubba* t̄. ⁴ Bbo *Kristə* nayn d̄ç nangə t̄ê n̄ənn njaa kara, n̄ to *nje-polo Lubba* ang. Mba marə *njê-poloje Lubba* toje mban. Daw dunnje n̄n-karə-baaje darəje *Lubba* tokə ndu lə *Məyijə* pa le. ⁵ A kula lə *njê-poloje Lubba* le to ndil n̄nje baa kê undaje ç n̄nje kê t̄k̄w̄ç kê mə dara t̄ê. Ddəw k̄ara baa tokə *Lubba* pa arə *Məyijə* kar t̄ê kê n̄ ta dda n̄n *kəy-tande kinga-naan* le, n̄-pa nan: «Oo, maji karə ə-dda n̄nje le t̄yn tokə ye kê m-t̄çji d̄ç d̄dingiri t̄ê le.» ⁶ A bbasinen kula kê uta ənga kəsə *njê-poloje Lubba* â darə *Jeju*, mba n̄-to *nje-ḡl-tard̄w̄w̄n* kê maji uta ye kê kete. Mə *d̄w̄w̄n* t̄ê kê siki le, *Lubba* unn ndue ta karə dəwje laa n̄nje kê maji nya uta yeje kê mə *d̄w̄w̄n* t̄ê kê ləw le.

Lubba unn ndue mba marə d̄w̄w̄n kê siki

⁷ Bbo *d̄w̄w̄n* kê d̄ngçr̄ asə t̄yn njaa a, d̄ təl k̄çsu marê to joo laa ang ngaa. ⁸ A *Lubba* oo a, dəwje laa naynje aw ddaje n̄nje kê toje kə d̄ççl̄ē ang bbay ngāa pa nan:

«*Əbbə-dəwje* pa nan:

D̄ç nd̄çje t̄ê kê aw ddeeje, m̄ k̄çsu *d̄w̄w̄n* kê siki kə dəwje kê *Ijarayel* ddəm dəwje kê *Juda* ddəm.

⁹ *D̄w̄w̄n* le a to dang kə ye kê m̄çsu kə kadedeje nd̄ç t̄ê kê muwa jide

m-tee kə de nangə t̄ê kê *Ejipitə* kə ddang le.

Əman *Əbbə-dəwje* m-pa tar baann:

Kadedeje le ngəmje *d̄w̄w̄n* ləm ang.

Yeenn bba, əman njaa kara m-tusude minyade.

¹⁰ Əman *Əbbə-dəwje* m-təl pa nan:

† 6:20; 7:11 †† S̄w̄m 110:4

‡ *Ekajodə* 25:40

Dɔɔɔn kâ mâ kɔsu kâ ngann *Ijarayelje* go ndɔje tãənn â nãənn:

Mâ karə nduje ləm to kəjə tã ləde,
mâ kujə nduje le tokə makəturu dɔ bbəngərəde tã,
mâ to Lubba ləde ngāā dā toje to dəwje ləm.

¹¹ Dəw kâra a tju nēn nje-bbe marē ang ngaa ddəm ngokɔēn ang ngaa ddəm,
ta pa nan: «Maji karə ə-gərə *əbbə-dəwje!*» Dəw a pa baann ang ngaa.

Mba dəwje tɔyn a gərəmje,
unn kute dɔ njē kâ ngaji tã ndərəng dɔ njē kâ tɔkə tã.

¹² Mā kɔru tar dɔde tã ddəm

mā kole məm dɔ *majangje* tã ləde ang ngaa ddəm †.»

¹³ Bbo Lubba pa tar *dɔɔn* kâ siki a, yeenn pa nan n̄-dda narə ye kâ dɔngɔr le ddee to konn nēn ngaa. A nēn kâ to konn nēn ngāā bbuka nya to nēn kâ a nday mbɔr ang.

Ddəw polo-Lubba

⁹ *Dɔɔn* kâ dɔngɔr tju ddəwje kâ dəwje a poloje nēn Lubba ddəm tju marə kəy lə Lubba kâ dɔ nangə tã ddəm. ² Mba yeenn bba, n̄-dda *kəy-tande kinga-naan*. Daw bbar dɔngɔr lo kâ mæ tã to «lo kâ *n̄-sangə dang* mba Lubba». Lambe kâ ndɔn pure ee siri kə tabələ kâ mapaje kâ dunn darə Lubba to dɔe tã toje lo tãənn le. ³ Giri kubbu tã kâ to joo laa kâ n̄-gangə nēn mə kəy le, to lo kâ daw bbar nan «Lo kâ *n̄-sangə dang* nya bbay mba Lubba.» ⁴ Lo tãənn le, *bann* kâ n̄-dda kə andə ta ro yamboje dɔē tã to tã. *Sanduku dɔɔn* kâ n̄-dda gire tɔyn njaa kə andə-narə to tãənn tɔ. Marə jo kâ n̄-dda kə andə-narə ngāā nēn-kusa kâ ria nan *mann* ddusu mæ to mə sanduku tã le. Kakə lə *Arɔn* kâ putu kə bəkərəje kâ duja makəturu *dɔɔn* tã toje mə sanduku tã le tɔ. †⁵ Dunda nēnje kâ n̄-dda darə unn da-rɔ anjəje kâ daw bbarde to seruben pitije dɔ sanduku tã le. Yeenn ta tju to Lubba ee lo tãənn le. Bakəde ɔnn dɔ lo kâ daw dunn məsə darə tã mba majang lə dəwje. A to kar tju nēnjeenn tɔyn kə goe goe â nãənn ang bbay.

⁶ Dunda nēnje le tɔyn tokə baann. A kə ndɔ tɔyn, *njê-poloje Lubba* aw andəje dəbbə lo tã kâ dɔngɔr kâ mə kəy-tande tã le bba aw poloje Lubba. ⁷ A mə kəy tã kâ to joo laa le, tɔkə *nje-polo Lubba* kə karē baa â aw andə tã gɔl kâra baa njaa mə bbal tã kâra. Naw nandə mə kəy tã le kə məsə ta karə Lubba to *nēn-polo* mba majang laa ne njaa ddəm mba majang lə dəwje ddəm. ⁸ *Ndil-mə-nda* tju tokə baann to, bbo dɔngɔr kəy-tande le nayn bbay a, ddəw kandə lo tã kâ *n̄-sangə dang* nya bbay mba Lubba nayn ɔru ang bbay tɔ.

⁹ Nēnjeenn aw tjuje marə nēn dɔ ndɔje kâ bbokənen, ta tju to nēn-karə-baaje kə *nēn-poloje* kâ dəwje aw arəje Lubba asəje ta dda karə kəjə lə dəw kâ aw polo

Lubba le ddee maji tɔyn ang. ¹⁰ Nēnjeenn toje to nēnje kâ dəwje â aw ddaje rɔde tã ddaka baa ɔju dɔ nēn-kusaje kə toko nēn-yərəwje. Nēnjeenn le toje to nduje kâ naynje kə singade ndərəng kar tã kâ Lubba turu nēn nēnje tɔyn arə ddeeje tokə siki.

Kristə unn təbbə laa arə to nēn-polo

¹¹ A *Kristə* ddee mban. N̄-to tɔkə *nje-polo Lubba* kâ aw arəje nēnje kâ maji kâ toje tãənn mban ‡. Nandə mə kəy-tande tã kâ ngəng uta ye kâ kete ddəm asə tɔyn ddəm. To dəw â dda kəy-tande le ang, yeenn pa nan to nēn kâ nangə nãənn ang. ¹² *Kristə* andə lo tã kâ *n̄-sangə dang* nya bbay le gɔl kâra baa njaa a bbayē. Məsə bal-binyaje kə məsə ngann mangəje â naw nēn to *nēn-polo* ang. Məsə njaa naw nēn bba kɔru nēn je kə ddang mə majang tã ləje nyɔm nyɔm. ¹³ Ləw, daw dunn məsə bal-binyaje kə məsə bal-mangəje kə mandə-mangəje kâ n̄-ro darə ddeeje to bu ngāā n̄-tusu dɔ dəwje tã kâ ulaje rɔde nēn-yərəw tã darə n̄-ddeeje maji. ¹⁴ Bbo baann a, məsə *Kristə* ngəng uta məsə dajeenn le. Ddəw tã lə *Ndil* kâ to kə ndɔ kə ndɔ, *Kristə* unn rɔē njaa arə Lubba to *nēn-polo* kâ maji tɔyn. Yeenn a, məsə a toko kəjə nēn-ddaje kâ aw awje kə je karə jingaje yo le, karə n-ddaje kula lə Lubba kâ nje-kisi kəm baa le.

Məsə to nēn kâ tju kɔsu dɔɔn kə Lubba

¹⁵ Mba yeenn bba, *Kristə* to *nje-gɔl-tar* marə *dɔɔn* kâ siki, bba karə dəwje kâ Lubba bbarde ingaje nēn-kingaje kâ a to kə ndɔ kə ndɔ, kâ nunn ndue ta karə dəwje laa. Dasəje ta kinga nēnje le, mba *Kristə* oy ta kɔru dəwje mə majangje tã kâ n̄-ddaje kar tã kâ n̄-naynje nēn kɔ *dɔɔn* tã kâ dɔngɔr le.

¹⁶ Bbo dəw gɔl makəturu mba kayn nēn nēn-ndubba-je laa a, maji karə dəw kâ dda makəturu le oy bba dā kuwa nēn-ndubba laa. ¹⁷ Mba, dəw kâ gɔl makəturu oy bba makəturu le a kubba singa. Â bbo dəw kâ dda makəturu le nayn kəm baa bbay a, makəturu le ubba singa ang. ¹⁸ Mba yeenn bba dɔɔn kâ dɔngɔr le kara unn kute dɔ məsə da tã kâ n̄-kayn tɔ. ¹⁹ *Mɔyijə* tura tar-je kâ mə ndu tã le kâra kâra kəm dəwje tã tɔyn. Goe tã a, nunn məsə ngann mangəje kə bal-binyaje, nunn maann kə ngonn kakə kâ ria nan ijopə kə ta-kubbu lənn kâ kasə ngāā nula mə məsə tã le n̄-tusu dɔ makəturu-Ndu tã le ddəm dɔ dəwje tã le tɔyn ddəm. ²⁰ N̄-pa nan: «Məsə nãənn to məsə *dɔɔn* kâ Lubba ɔsu kə se ngāā unn ndu karə ə-ngəmje.» ²¹ Goe tã a, n̄-tusu məsə dɔ *kəy-tande kinga-naan* tã kə dɔ nēnje tã tɔyn kâ daw dda nēn kula lə Lubba tokə baann tɔ. ²² Ddəw *Ndu* tã lə *Mɔyijə*, məsə â aw toko nēnje nya arə ddee

† *Jeremi 31:31-34* †† *Nɔmbərə 17:16-26*

‡ *Nēnjeenn to nēnje kâ mə ndil tã bbo to nēn-kingaje tokə lə kəy-je wase marə nēnje ang.*

maji. Bbo məsə ungu nangê ang a, tar majang çru dɔ dəw tê ang.

Məsə Kristə aw çru majang lə dəwje

²³ Daw toko nênje kê toje to ndil nênje baa kê darâ darâ ddee maji tokə baann. A nênje kê toje to nênje kê tɔkɔɔ kê mə dara tê, to ta karə *nên-poloje* kê maji uta â n̄-toko nên. ²⁴ Kəy lə Lubba kê dəwje â ddaje kə jide â *Kristə* andə tê ang. Yeenn to ndil nên kê tɔkɔɔ le baa. Nandə mə dara tê njaa, bbasinen naw nar nɔn Lubba tê mba tar ləje. ²⁵ Bbal kâra kâra tɔyn, tɔkə *nje-polo Lubba* aw andə mə kəy tê lə Lubba kə məsə da. A *Kristə* andə mə dara tê ta kunn rɔê karə Lubba gɔl banya nya ang. ²⁶ Mba bbo tokə baann a, nâ koo ndoo koy nên gɔl banya nya, kunn-kute tê kê Lubba dda nên duninya. A bbasinen nəənn, dduu ndɔje tê nəənn, *Kristə* ddee gɔl kâra baa to dɔbɔyn. Nunn rɔê njaa narə to *nên-polo* ta kɔru nên *majang* kə ddang. ²⁷ To ta karə dəw oy gɔl kâra baa. Goe tê a, sariya a ddee. ²⁸ Ddəw kâra baa, *Kristə* unn rɔê arə to *nên-polo* gɔl kâra baa ta kɔru nên tar *majang* lə dəwje kê banya. Nâ təl ddee kê gɔl joo laa ta kaji dəwje kê aw nginênje, bbo ta kɔru tar *majang* ang ngaa.

Kristə çru nêñ-poloje kê dɔngɔr kə ddang

10 *Ndu* lə Mɔyijə to ndil nênje kê maji kê a toje ndɔ tê kê bara, bbo tɔju nênje le kə dɔgɔlê tɔyn ang. Mba yeenn bba, ddəw *nên-poloje* tê kê daw darə kə bbal kâra kâra tɔyn le, *Ndu* asə ta dda karə dəw kê ndiki ta ddee ngɔsi kə Lubba ddee maji tɔyn ndɔ kâra ang. ² Mba bbo *Ndu* asə ta dda tokə baann a, dəw a karə *nên-polo* ang ngaa. Mba njê kê aw poloje Lubba tokə baann le, dâ toko nêñ-yərəw ləde gɔl kâra baa njaa nyɔm ngaâ kəjə tê ləde dâ kooje rɔde to dəwje kê dda-je *majang* kâra ang. ³ A *nên-poloje* kê dəwje aw arəje Lubba le oleje məde dɔ *majangje* tê ləde bbal kə bbal. ⁴ Mba məsə baw-mangəje kə məsə bal-binyaje asəje ta kɔru *majangje* ndɔ kâra ang.

⁵ Mba yeenn bba, kar tê kê *Kristə* a ta ddee dɔ nangə tê le, n̄-pa narə Lubba nan:

«Ə-ndiki *nên-polo* ang ddəm nêñ-karə-baa ang ddəm a ə-dda arə da-rɔm to.

⁶ Daje kê n̄-rode dɔ bann tê wase *nên-poloje* kê dəwje aw arəje mba kɔru nên tar *majangje*,

to nêñje kê aw inga rɔ-nəəl mbəê ang.

⁷ Mba yeenn bba, m-pa nan:

«əman â mar nəənn, m-ddee ta dda nên kê məi ndiki. Ddəw kâra baa kə tar kê Makəturu-əndaar pa dɔm tê le.» †

⁸ *Kristə* pa dɔngɔr nan: «*Nên-poloje* wase nêñ-karə-baaje, daje kê n̄-ro dɔ bann tê wase *nên-poloje* mba

† Sɔm 40:7-9

majangje le ə-ndiki tê ang ddəm nəəli ang ddəm.» A, to nêñje kê *Ndu* duju karə dəwje ddaje njaa. ⁹ N̄-pa bbay nan: «əman â mar nəənn, m-ddee ta dda nên kê məi ndiki.» Yeenn bba *Kristə* çru *nên-poloje* kê dɔngɔr le ddang a ddee kə *nên-polo* kê siki ture tê. ¹⁰ *Jeju-Kristə* dda nên kê Lubba ndiki ddəw da-rɔê tê kê nunn gɔl kâra baa njaa narə to dɔbɔnyê bba karə n̄-toko nêñ-yərəw ləje.

¹¹ *Njê-poloje Lubba* kâra kâra tɔyn aw arje taar lo kula tê ləde kə ndɔ tɔyn mba dda kula ləde. *Nên-poloje* kê kâra baa â daw darə. A to *nên-poloje* kê a kasə ta kɔru *majangje* ndɔ kâra ang. ¹² A *Kristə* arə *nên-polo* kâra baa mba *majangje*. Goe tê a, nisi dɔ ji-kɔl Lubba tê nyɔm kə ləw. ¹³ Bbasinen, naw nginan karə Lubba ungu njê-baanje laa kɔ gɔlê tê. ¹⁴ Mba ddəw nêñ-karə-baa tê kê kâra baa njaa, n̄-dda narə dəwje kê n̄-toko majang ləde ddeeje maji tɔyn kə ndɔ kə ndɔ.

¹⁵ *Ndil-mə-nda* njaa kara pa nan tar nəənn le to tar kê tɔkɔɔ. N̄-pa nan:

¹⁶ «*Əbbə-dəwje* pa nan:

Dɔkɔk kê mâ kɔsu kə de go ndɔje təənn â nəənn:

Mâ karə nduje ləm to bbəngərəde tê,

mâ kuja nduje le tokə makəturu dɔ bbəngərəde tê.»

¹⁷ Goe tê a, n̄-pa bbay nan:

«Mâ kole məm dɔ *majang* tê ləde ang ngaa ddəm dɔ nêñ-ddaje tê ləde kê ngabula le ang ngaa ddəm.»

¹⁸ A n-gərə kə majê to, bbo Lubba çru tar *majang* dɔ dəw tê mban a, dəw le a karə nêñ mba kɔru nên tar *majang* laa le ang ngaa.

Kristə çru ddəw kê siki

¹⁹ Yeenn a, ngakɔn'mje, jee kə ddəw tɔyn njaa ta kandə lo tê kê *n̄-sangə dang* nya bbay mba Lubba le ddəw məsə *Jeju* tê kê kayn nangê. ²⁰ Nɔru ddəw kê siki kê jasəje ta kunn ta kinga nêñ təbbə narəje. Ddəw le nday mə tɔkə bəl-kubbu tê kê n̄-gangə nêñ mə *kəy-tande kinga-naan* le. Yeenn pa nan ddəw da-rɔê tê njaa. ²¹ Jee kə marə tɔkə *nje-polo Lubba* kê Lubba undê to nje-kɔn dɔ kəy laa. ²² Yeenn a, maji karə n-ddeeje ngɔsi kə Lubba kə mə-kâra ddəm junnje məje tɔyn njaa jarəje ddəm. Mba məje le, n̄-toko kəjəje kê maji ang kê toje tê kə ddang. Ngaâ da-rɔje le, maann kê maji â n̄-toko nên. ²³ Maji karə nêñ kê jundaje məje dɔê tê ngaâ jaw paje tarê kə ddaka le jinyaje ddəwe ang. Mba Lubba kê unn ndue le aw turu ndue ndɔ kâra ang. ²⁴ Maji karə jundaje kəmje dɔ naan tê, jarə ndiki to məje tê ddəm n-ddaje nêñje kê maji ddəm. ²⁵ Maji karə n-tusuje lo mbɔn-naan ləje jinyaje ang, mba marəje aw ddaje tokə baann. A maji karə n-ndəjəje naan, mba ooje, ndɔ lə *Əbbə-dəwje* ddee ngɔsi ngaa.

²⁶ Mba bbo n-gərəje nêñ kê tɔkɔɔ mban bba n-təlje jaw ddaje *majang* kə mə-ndiki ləje a, marə *nên-polo* kâra a kasə kɔru *majang* ləje le ang ngaa. ²⁷ Bbay nên

kê naysn â to, ta bbəəl nginan nêñ sariya læ Lubba kê a ddee ddəm puru kê ɔn kə singa nya kê to ngɔsi ta kɔn dəwje kê mbətəje ta koo ta Lubba ddəm. ²⁸ Bbo dəw mbətə *Ndu læ Məyijə*, â bbo njê-tar-najije joo wase mo-ta pajə nan n̄-dda nêñ le tɔkɔɔ a, maji karə n̄-tɔlê ta dəjə ang. ²⁹ Yeenn a, dəw kê oo Ngonn læ Lubba to nêñ ang kəmê t̄ə ngaâ oo məsə *dɔnɔn* kê Lubba ɔsu karə toko nêñ-yərəwje laa to nêñ kê baa ngaâ taji *Ndil-mə-nda* kê aw dda saa mə-maji le, kunda laa a bo nya. ³⁰ Mba n-gərəje dəw kê pa nan: «Əman â mâ kila barə! Əman â mâ kuka dəw kâra kâra asə kula-ddeɛ.» N̄-pa tɔ bbay nan: «*Əbbə-dəwje* a gangə sariya dɔ dəwje t̄ə laa.» ^{†31} To nêñ-bbəəl nya ta koso mə ji Lubba kê nje-kisi kəm baa t̄ə.

³² A maji karə oleje məse dɔ nêñ t̄ə kê ingase læw. Go kəmse t̄ə kê Lubba dda arə uja le, ə-maanje gɔlse nangə ə-ddaje nêñ dɔ arəje ngəng. ³³ Marêjeenn a, n̄-tajise, dula kəmse ndoo t̄ə kəm dəwje t̄ə tɔyn. Marêjeenn a, aw umanje njê kê daw dula kəmde ndoo t̄ə. ³⁴ Ngaâ ooje kəm-to-ndoo læ njê kê dungude kəy-kula t̄ə. A bbo duwa nêñje læse n̄-taaje a, aw ndikije t̄ə kə rɔ-nəəl. Mba ə-gərəje to eeje kə nêñ-kingaje kê maji uta yejeenn ddəm nêñ-kingaje kê a toje kə ndɔ kə ndɔ ddəm. ³⁵ Yeenn a, məse kê undaje le, maji karə ə-tusuje inyaje ang. Mba kuka kê bo nya to ddəwe t̄ə. ³⁶ Maji karə uwaje arə ngəng bba â ddaje nêñ kê mə Lubba ndiki. Ngaâ goe t̄ə a, â kingaje nêñ kê nunn ndue ta karəse. ³⁷ Mba Makəturə læ Lubba pa nan:

«Tɛn be, mbɔr ang njaa a,
dəw kê a ta ddee le a ddee,
nâ tila ang.»

³⁸ Lubba pa nan:

«Dəw læm kê ddee gatə gatə ddəw mə-kunn t̄ə a kisi kə təbbə.

A bbo n̄-təl kə guku a,
mâ kinga rɔ-nəəl ddəw t̄ə laa ang.» ^{††}

³⁹ A jeje, dəwje kê təlje kə guku ngaâ naynje kə kɔrɔ le jeeje horode t̄ə ang. Jeeje horo dəwje t̄ə kê ooje məde t̄ə ta kinga nêñ kajj.

Tar mə-kunn

11 Mə-kunn, to karə dəw arə məê oso pɔn dɔ nêñje t̄ə kê naw nunda məê dɔɛ t̄ə, to karə dəw tɔju to nêñje kê kəmê aw oo ang ddəm le toje t̄əənn njaa.

² Ddəw mə-kunn t̄ə læ kajejedede â Lubba pa nêñ tar læde maji.

³ Ddəw mə-kunn t̄ə â n-gərə nêñ to ddəw tar kê ta Lubba t̄ə â duninya to nêñ. Yeenn a, nêñje kê jaw jooje ddeeje ddəw nêñje t̄ə kê kəm dəw aw oo ang.

⁴ Ddəw mə-kunn t̄ə â *Abel* unn nêñ *nêñ-polo* kê maji uta læ *Kayn* arə Lubba. Mba mə-kunn laa le â Lubba ooe nêñ to dəw kê gatə gatə ngaâ ndiki t̄ə kə *nêñ-polo*

laa le. *Abel* oy mban njaa, a ddəw mə-kunn t̄ə laa, n̄-nayn naw pa tar baa bbay.

⁵ Ddəw mə-kunn t̄ə â Lubba unn nêñ *Enkə* aw saa darâ kəm baa karə noy ang. Dəw təl ingê ang ngaa, mba Lubba unnê aw saa mbɔrê t̄ə. Makəturə læ Lubba pa nan: «*Enkə* nəəl kəm Lubba t̄ə, kete bba karə nunnê †.» ⁶ Bbo dəw unn məê ang a, ddəw kê nâ nəəl nêñ kəm Lubba t̄ə goto. Maji karə dəw kê aw ddee ngɔsi kə Lubba gərə to Lubba to ngaâ naw nuka dəwje kê aw sangêje.

⁷ Ddəw mə-kunn t̄ə â Nowe oo tar nêñje kê a ta ddeeje kê Lubba pa arê. Yeenn bba, noo tar kê Lubba pa arê le to tar kê tɔkɔɔ ngaâ n̄-dda tɔkə to ta kajj nêñ njê kê laa. Nêñ kê n̄-dda le tɔju to nêñ-dda læ dəwje kê dɔ nangə t̄ə to nêñ-dda kê maji ang. Lubba ooe kəmê t̄ə to dəw kê gatə gatə mba mə-kunn laa.

⁸ Ddəw mə-kunn t̄ə â *Abaraham* oo ta Lubba kê bbarê ngaâ ɔtu aw nangə t̄ə kê Lubba a ta karê to laa. Naw njaa baann, bbo n̄-gərə lo kê naw naw t̄ə le ang. ⁹ Ddəw mə-kunn t̄ə â naw dda bbe nangə t̄ə kê Lubba unn ndue ta karê tokə nje-mba. N̄-to kəy-tande t̄ə, ne kə Ijakə kə Jakobbo. Dede kara ndu Lubba kê unn arə *Abaraham* le to mbade tɔ. ¹⁰ *Abaraham* aw nginan ta kisi tɔkə bbe t̄ə kê dungu gɔlê nangə darə ngəng, kê Lubba â tɔju gusu kê n̄-dda nêñ ddəm Lubba â to nje-ddeɛ ddəm.

¹¹ Ddəw mə-kunn t̄ə tɔ â *Sara* kê aw katə ngaâ bbalê nday nya arə asə kaju ang ngaa inga ddəw uju ngonn, mba n̄-gərə to Lubba kê unn ndue arê le aw turu ndue ang. ¹² Mba yeenn bba, ddəw t̄ə læ dəw kê kâra baa, kê naysn ngɔsi baa ta koy le duju dəwje kê banya banya tokə læ əndəterəndənje kê darâ ddəm əngara baka-tə ddəm arə dəw asə ta turade ang.

¹³ Dəwjeenn le tɔyn naysnje ddəw mə-kunn t̄ə ndərəng oyje nêñ. A dingaje nêñje kê Lubba unn ndue ta karəde le ang. N̄-naynje ddəw əw bba dooje ngaâ n̄-ddaje rɔ-nəəl mbəɛ. N̄-paje kə tade to n̄-toje to njê-mbaje ddəm dəwje kê aw ndayje to nday dɔ nangə t̄ə ddəm. ¹⁴ Dəwje kê pajə tar tokə baann tɔjuje kə ddaka to daw sangəje bbe læde njaa. ¹⁵ Bbo to daw dəjəje dɔ bbe t̄ə kê dɔtɔje dinyaje le a, dâ kingaje ddəw ta təl t̄ə. ¹⁶ A kê tɔkɔɔ njaa, daw ndikije ta kinga marə bbe kê maji uta ye kê kete le. To bbe kê darâ. Mba yeenn bba, bbo dəw bbar Lubba to Lubba læde a, rɔ Lubba wul ang. Tɔkɔɔ njaa n̄-gɔl marə bbe mba tar læde.

¹⁷ Ddəw mə-kunn t̄ə â *Abaraham* unn Ijakə arə Lubba to *nêñ-polo* kar t̄ə kê Lubba nêñ nêñ. To ngonnê kê kâra baa â nunn ta karə Lubba kê unn ndue arê pa nan: ¹⁸ «Ddəw t̄ə læ Ijakə â a kinga ngakai kê munn ndum ta kari le.» ^{††19} *Abaraham* pa məê t̄ə nan: «Dəw kê oy kara, Lubba ee kə singa ta ndole.» Mba yeenn

† *Dəteronɔm* 32:35-36 †† *Abakukə* 2:3-4

‡ *Jənesə* 5:24 †† *Jənesə* 21:12

bba Lubba təl kə ngonnê le arê tokə dəw kə oy bba ndol.

²⁰ Ddəw mə-kunn tē â İjakə bbar nēn tar kē maji dō Jakobbo de kə Ejawu tē mba kisi ləde kē bara.

²¹ Ddəw mə-kunn tē â kar kē Jakobbo nayn ngōsi baa ta koy a, bbar tar kē maji dō ngann lə Jojepə tē kâra kâra. Nōsu əngō-nōn dō kakə tē kē naw tōsu ngāâ n̄-duju Lubba.

²² Ddəw mə-kunn tē â Jojepə a ta koy a, pa tar tee lə ngann *Ijarayelje* nangə tē kē Ejipitə kə ddang. Ngāâ, nunn ndu ta pa nēn kē to tar ləde ta dda kə singēje narəde †.

²³ Ddəw mə-kunn tē â kar kē duju *Mōyijə* a, njē-kujeje le unnēje iyēje nēyn mota. Dooje ngonn le a n̄-kura arə n̄-bbəlje ndu kē təkə mbay unn le ang.

²⁴ Ddəw mə-kunn tē â kar tē kē *Mōyijə* ddee dingaw a, n̄-mbətə karə n̄-bbarē to ngonn kē ngonn lə *Parawōn* kē denēn â uje. ²⁵ N̄-ndiki ta koo ndoo kə dəwje lə Lubba, uta ye kē ta dda rō-nəəl mba gōju kar ddəw *majang* tē. ²⁶ Noo a, kē ta karə dəwje tajēje tokə n̄-tajije *Kristə* to nēn-kinga kē ngəng uta nēn-kingaje kē Ejipitə. Mba nunda kəmə n̄jaa n̄yōm kə dō kuka tē kē Lubba a kukē ndo tē kē bara.

²⁷ Ddəw mə-kunn tē â *Mōyijə* çtu Ejipitə tē kə ddang a bbəəl wungu le təkə mbay ang. Nuwa narə ngəng tokə nēn kē noo Lubba kē dəw ooe ang le. ²⁸ Ddəw mə-kunn tē â *Mōyijə* unda gōl kusu *Pakə* nangə ngāâ arə n̄-tusu məsə dō kakə ta-kəyje tē. Baann bba anjə kē nje-təl dəwje təl ngann-dərəje lə ngann *Ijarayelje* ang.

²⁹ Ddəw mə-kunn tē â ngann *Ijarayelje* uruje «Ba Kase», n̄-ndayje tē tokə lə nangə kē tutu. A kar tē kē dəwje kē Ejipitə nanje ta kuru ba le tō a, ba le uwade.

³⁰ Ddəw mə-kunn tē â ngann *Ijarayelje* njaje gukuje nēn dō bbe kē Jeriko ndo siri. A ndoko kē dila n̄-guku nēn bbe le unda nangə. ³¹ Ddəw mə-kunn tē â *Rahabə* kē to denēn nje-kaya †† oy nēn kə dəwje kē toje to njē-baanje lə Lubba le ang. Mba n̄-taa njē kē dulade karə tənne lo ooje kə rōê tē kə majē.

³² Tar ddi bba mâ pa bbay wa? Bbo ta pa tar dō Jedeyōn tē, dō *Barak* tē, dō *Samsōn* tē, dō *Jepete* tē, dō *Dabbiti* tē, dō *Samuwel* tē kə dō *njē-kilaje mbər tar* lə Lubba tē a, kar a goto. ³³ Ddəw mə-kunn tē â n̄-tətəje təkə bbe-kənje kə ddo. N̄-ddaje nēn kē gatə gatə ngāâ dingaje nēn kē Lubba unn ndue ta karəde, n̄-təje ta ənamje. ³⁴ N̄-təlje puruje kē aw çn kə singa nya, n̄-teeje ji dəwje tē kē a ta tōlde kə təkə kiya. Singade çru, a n̄-təl dingaje singa. Mə ddo tē, n̄-ddeeje to baw-ddəje n̄jaa ngāâ n̄-tubbaje njē-ddəje kē injə marə bbeje tē kē dang kē ndikije ta taa bbe ləde jide tē. ³⁵ Ddəw mə-kunn tē â marə denēnje təl ingaje dəwje ləde kē oyje, mba dəwje ləde le ndolje.

† *Jənesə 50:24-25* †† *Rahabə to denēn kē sangə ngaw nayn to kula-narə laa n̄jaa. To nēn kē naw dda bba naw ninga nēn nēn-kusa tēē.*

A marə dəwje, dula kəməde ndoo tē ndərəng ngōsi kə yo, a n̄-ndikije karə dəwje le inyajede ang, bba karə ndo kē doyje ngāâ n̄-ndolje a, disije maji uta ye kē kete. ³⁶ Marēje dōjude n̄-koko nēn, n̄-tundade kə ndəy. N̄-tō marēje kə kula n̄jamji ngāâ dungude kəy-kula tē.

³⁷ Marēje, n̄-tilade kə ər n̄-tōlde, n̄-tuja marēje n̄-gangəde dannā joo kə nēn-kuja kakə, marēje n̄-tukade kə təkə kiya n̄-tōlde. N̄-gərəje lo kē dā kisije tē ang. Ən-daar batə, ang a, əndaar binya â dōje. Nēn kâra çru jide ang. Dula kəməde ndoo tē ddəm n̄-ddade maji ang ddəm. ³⁸ A dede le, duninya nəənn asə karə disi tē ang n̄jaa. Dawje kə lo lo, mə kərje tē, dō ddingirije tē, mə buja ərje tē ddəm mə bujaje tē kē nangə ddəm.

³⁹ Dede tōyn, ddəw mə-kunn tē ləde â Lubba pa nēn tar ləde maji. A dingaje nēnje kē Lubba unn ndue ta karəde le ang. ⁴⁰ Mba Lubba gōl marə nēn kē maji nya uta bbay mbaje. Mba yeenn bba, n̄-ndiki karə jeje kə de tōyn jinga nēnjeenn le naan tē.

Lubba to Bəjeje

12 Jeje, dəwje nya kē ddaje nēn ddəw mə-kunn tē le gukujeje. Yeenn a, maji karə n̄-mbətəje nēnje tōyn kē aw çyjeje, uta tōyn *majang* kē aw unguje mə bandə tē laa kə ngōru baa, ta jaynje ngōru kē Lubba dujuje karə jaynje le bbo jinyaje ddəwe ang. ² Jarəje kəməje to kə dō *Jeju* tē kē çru ta-ddəw mə-kunn arəje ngāâ aw dda arə mə-kunn ləje le aw sangə kə majē le. N̄-ndiki tē ta koy dō *kakə-dəsə* tē bbo n̄-dda rō-kule ang. N̄-ndiki tē mba noo rō-nəəl kē n̄a kinga goe tē tokə kete ngāâ bbasinen, nisi dō ji-kōl Lubba tē.

³ Maji karə əjəje dō *Jeju* tē kē oo ndoo tokə baann ji njē-nēn-ddaje tē kē maji ang kē mbətəje, a n̄-tō wure le. Yeenn bba rōse a koy njururu ang ddəm â tusuje ddəwe kinyaje ang ddəm. ⁴ Mba ddo kē aw ddəje kə *majang* le, ə-ddəje ndərəng ə-teeje nēn yo tē ang bbay. ⁵ Məsə oy dō ndəjə kē Lubba arəse tokə dəw aw arə ngannê le wa? Ndəjə le nan:

«Ngonnəm, bbo *əbbə-dəwje* aw undai mba tōji nēn ddəw a,

oo to nēn kē baa ang.

A bbo n̄-ndōru mbii a,

arə rōi oy njururu ang.

⁶ Mba *əbbə-dəwje* aw unda dəw kē n̄-ndike mba tōjē nēn ddəw.

Naw nunda dəwje tōyn kē ddeeje to ngannê kə ndəy.» †

⁷ Bbo Lubba aw undase mba tōju nēn se ddəw a, maji karə ə-təje wurse. Mba naw nundase tokə lə ngannê n̄jaa. Ngonn kē dda bba bəjeje aw undē mba tōjē nēn ddəw ang wa? ⁸ Bbo sese nundase mba tōju nēn se ddəw tokə naw dda kə kəsə ngannê tōyn le ang a, ə-toje to ngann-məê n̄jaa ang, ə-toje to ngannje kē dəw

† *Kōn-tarje 3:11-12*

gərə bədede ang. ⁹ Bəjejedede kə nje-kujujeje aw undajeje mba tajuje nən je ddəw, a jaw bbəəljeje. Yeenn a, Bəjeje kə darā, maji karə n-bbəəleje nya uta bbay mba kinga nən təbbə. ¹⁰ Bəjejedede aw undajeje mba tajuje nən je ddəw kə kəje ləde njaa mba marə gəju kar. A Lubba aw undajeje mba tajuje nən je ddəw mba maji ləje bba karə n-ddeeje maji təyn tokə laa. ¹¹ Təkəw njaa, bbo daw dunda dəw mba təje nən ddəw a, to nən r-nəəl karə tənən le njaa ang. A ndərəng goe tə a, dəw kə dundə le ddee to dəw kə gatə gatə ngaā isi kə mə-wul-ləm.

¹² Yeenn bba, maji karə arəje rəse oy njururu ang, uwaje arəje ngəng. ¹³ Maji karə ilaje ddəw kə to gatə gatə ə-njaje tə, baann bba bbo dəw kə to nje-mətə a, gəl le a tuju njaa nyəm ang, a n-təl n-nja kə majə.

Ndəjəje dang dang

¹⁴ Maji karə ə-sangəje ddəw kisi kə mə-wul-ləm kə dəwje təyn. Ngaā arəje nən-yərəw ruse ang. Baann ang a, dəw kərə horose tə a koo *əbbə-dəwje* ang.

¹⁵ Aaje kə majə arəje marə dəw dda arə mə-maji lə Lubba due ang, bba karə dəw kərə ddee tokə marə kam kə atə kə aw ndu horo dəwje tə ang. Dəw kə baann le aw ddee kə tar horo dəwje tə ddəm aw tuju dəwje ddəm. ¹⁶ Aaje kə majə arəje marə dəw kərə horose tə ddee to nje-kaya ang ddəm oo nənje kə dunda dang mba Lubba kəm tə to nən kə baa ang ddəm tokə Ejawu kə duje dəngəw, a unn təkə laa le labbə mba nən-kusa kə ka tə kərə be le ang. ¹⁷ Ə-gərəje kə majə to ndərəng a, Ejawu le ndiki karə bəje bbar tar kə maji də tə, a bəje le mbətə. N-sangə tar kə maji le kə maann-nən, a ninga ang, mba ninga ddəw ta dda karə bəje le turu ndue ang ngaa.

¹⁸ Lubba kə aw ddeeje ngəsi saa le to dang kə ddingiri kə dəw asə kəru kə jia tokə ddingiri kə Sinay kə ngann Ijarayelje awje tə. Puru aw nən tə, lo tuka ndul tə, lo ndul tə biriri, ləl aw ula tə, ¹⁹ kəru təbbə aw bbar tə, ndu dəw aw bbar tə t. Kar kə Ngann Ijarayelje oje ndu dəw le baann a, ndu le ngəng nya arə n-ndikije ta tə wurde koo nən kəse ang ngaa. ²⁰ Mba dasəje ta tə wurde də ndu tə kə Lubba unn nənən ang. *Ndu* le nan: «Dəw wase da bba rə ddingiri nənən kə jia kara, maji karə n-tilə kə ər n-tələ.» ^{††21} Nən kə daw dooje le to bbəəl nya arə *Məyijə* pa nan: «M-bbəəl nya arə maw misa.» ‡

²² A sese, ə-ddeeje ngəsi kə ddingiri kə *Sinyə*, kə to bbe lə Lubba kə nje-kisi kəm baa, Jerusaləm kə darā, kə *anjəje* toje tə doro doro. ²³ Ə-ddeeje ngəsi mban kə mbən-naan lə ngann-dərəje lə Lubba mban, dede kə ride to makəuru tə darā, Ə-ddeeje ngəsi mban kə Lubba kə to nje-gangə sariya də dəwje tə təyn, ə-ddeeje ngəsi mban kə ndil dəwje kə gatə gatə kə Lubba dda

arə n-ddeeje to dəwje kə sangəje təyn njaa. ²⁴ Ə-ddeeje ngəsi mban kə *Jeju* kə to *nje-gəl-tardənən* kə siki ddəm ngəsi kə məsə *Jeju* kə kayn nangə ngaā aw pa tar maji nya uta məsə *Abəl* ddəm.

²⁵ Aaje rəse! Ə-mbətəje ta koo ta Lubba kə aw pa tar arəse nənən ang. Mba dede kə ləw n-mbətəje ta koo ta *Məyijə* də nangə tə nənən le, n-teeje ta kunda tə ang. A jeje, bbo n-turuje girije jarə Lubba kə nje-kisi darā nu kə aw ndəru mbije le a, ja tee ta kunda tə tokə baān wa? ²⁶ Ləw, ndu Lubba yəkə nangə. A bbasinən, nunn ndue narəje nan: «Mā karə nangə yəkə gəl kərə bbay. Ngaā mā karə dara yəkə t.» ^{††27} Tarje kə nan: «Gəl kərə bbay» le taju to nənje kə Lubba dda a yəkəje ngaā a gotoje, ta nənje kə asəje ta yəkə ang ā ta naynje.

²⁸ Lubba aw arəje Bbe-kən kə nən a kasə ta yəkə ang. Yeenn bba, maji karə jarəje wooyo ngaā n-poleje kə ddəw kə a karə r-nəəl, n-ngəmje rəje mba tar laa ddəm n-bbəəleje ddəm. ²⁹ Mba Lubba ləje to tokə puru kə aw nən təyn.

Pa-nja kə nəəl kəm Lubba tə

13 Maji karə ə-naynje ddəw ndiki naan tə tokə ngəkən-naan njaa. ² Maji karə məse oy ta taa nje-mbaje kə majə rəse tə ang. Mba ddəw nən-dda tə kə baann ā, marə dəwje taaje *anjəje* kə rəde tə, a n-gərəje to *anjəje* ang. ³ Maji karə əjəje də dəwje tə kə toje kəy-kula tə tokə nən kə sese njaa ā ə-toje kəy-kula tə le kə de t. Maji karə əjəje də dəwje tə kə daw ddade maji ang tokə nən kə sese njaa ā daw ddase maji ang t.

⁴ Maji karə dingawje kə denənje təyn bbəəlje go taa-naan ləde ngaā dəwje kə taaje naan ngəmje rəde arə naan. Mba Lubba a gangə sariya də nje-kayaje tə kə nje-ddaje lo-to-majang ang tə.

⁵ Maji karə bbo narə dəw ā to mə nən-ddaje tə ləse ang. Maji karə undaje məse kə də nən tə kə to jise tə njaa. Mba Lubba pa nan: «Mā kinyai ang ddəm mā mbəti ang ddəm.» ^{††6} Mba yeenn bba, jasəje ta pa kə bbəəl ang nan:

«*əbbə-dəwje* to nje-kuman'm

Mā bbəəl marə nən kərə ang.

Ddi ā dəw a kasə ta dda səm wa?» ^{†††}

⁷ Maji karə oleje məse də dəwje tə kə tajujeje ddəw ləw ngaā ndajije tar lə Lubba kə pa də *Jeju* tə arəse le. Əjəje də kisi tə ləde ndərəng koy tə ləde, ta ə-ndajije mə-kunn ləde. ⁸ *Jeju-Kristə* nayn kə lo-to laa njaa takənən, bbəkənən kə ndə kə ndə. ⁹ Maji karə inyaje arə nən-tajuje kə dang dang ddaje arə ə-ndəmje ddəw ang. Maji karə ingaje singa ddəw mə-maji tə lə Lubba bbo ddəw nduje tə kə də nən-kusaje tə ang.

† Jənesə 25:29-34 †† Ekəjodə 19:12-13 ‡ Dəteronəm 9:19

†† Aje 2:6 ††† Dəteronəm 31:6,8; Jəsuwe 1:5 ††† Səm 118:6

Mba dəwje kə aw ngəmje ndujeenn le ingaje marə nən kəra ddəwe tē ang.

¹⁰ Jeje, *bann* ləje to *bann* kə *njê-poloje Lubba* kə aw ddaje kula mə *kəy-tande kinga-naan* tē asəje ta kusa *nên-polo* kə to dɔɛ tē ang. ¹¹ Bbo təkə *nje-polo Lubba* aw arə *nên-polo* mba *majang* lə dəwje a, məsə dajə le â nandə nən lo tē kə *h̄-sangə dang* nya bbay mba Lubba le. A h̄-tee kə da-rɔ dajə le naw nən ddaka giri bbe tē le bba naw ro. ¹² Mba yeenn bba *Jeju* njaa kara oy giri bbe tē ddaka mba toko nən nən-yərəw lə dəwje kə məsə njaa. ¹³ Yeenn a, maji karə n-teeje jawje rɔɛ tē ddaka, ta n-tɔ wurje jarə dəwje tajijeje saa tɔ. ¹⁴ Mba, nangə nəənn marə bbe ləje kə a to nyɔm goto arə jaw sangəje bbe kə a to ndɔ tē kə bara. ¹⁵ Ddəw tē lə *Jeju*, maji karə n-walje Lubba tokə *nên-polo* kə jaw jarəje ddəw pajə tē kə ddəw tarje tē kə taje tē kə tɔjuje to Lubba to *Əbbə-dəwje*. ¹⁶ Maji karə məsə oy ta dda maji kə naan ang ddəm ta kɔsu naan ngar ang ddəm. Mba *nên-poloje* kə baann â nəl kəm Lubba tē.

¹⁷ Maji karə ooje ta dəwje kə aw tɔjuse ddəw ngaâ ə-bbəljedə. Mba daw dundajə kəmde dɔsə tē. Ngaâ a to tar ləde ta pa go nən tɔyn dɔsə tē nɔn Lubba tē. Maji karə ə-ddajə arə h̄-ddajə kula ləde kə rɔ-nəl bbo kə kəm-rɔ ang, mba a kumanse kəra ang.

¹⁸ Maji karə ə-dujuje Lubba mbajə. Mba n-gərə to kəjə ləje to kə majê bbo jɔkuje ang ngaâ n-ndiki karə

pa-nja ləje to kə majê mə nənje tē tɔyn. ¹⁹ M-dujuse nya karə ə-dujuje Lubba, bba karə minga ddəw ta təl njangə baa rɔsə tē.

Duju Lubba

²⁰ Lubba kə to nje-karə mə-wul-lɔm dda arə Əbbəjeje *Jeju* kə to təkə nje-kuul batəje le oy, a ndol. Ddəw məsə *Jeju* tē kə arə to *nên-polo* le â Lubba ɔsu nən kə je *dɔnɔn* kə a to kə ndɔ kə ndɔ. ²¹ Maji karə ne Lubba le narə ingaje singa ta dda nən nənje tɔyn kə maji, bba karə ə-ddajə nən nən kə məê ndiki. Nən kə nəl kəmê tē â maji karə h̄-dda məje tē ddəw tē lə *Jeju-Kristə*. Ne *Jeju* kə piti to laa kə ndɔ kə ndɔ. *Amenn!*

Tar lapiya

²² Ngakɔn'mje, m-dujuse karə ə-tɔje wurse ooje nən ndəjəje nəənn. Mba makəuru kə mula nən marəse nəənn ngal ang. ²³ M-ndiki ta karə ə-gərəje to dɔru ngokɔnje Timɔte kəy-kula tē mban. Bbo h̄-ddee njangə a, əman je saa ja kaw koose.

²⁴ Ə-ddajə lapiya njê kə aw tɔjuse ddəw kə dəwje lə Lubba tɔyn. Ngakɔnje kə Itali ddase lapiya.

²⁵ Maji karə mə-maji lə Lubba nayn kə se tɔyn.

Jakə

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Makəturu k̄ Jakə dda to ddəm ddəm. Makəturu le to mba Egilisije k̄ loje t̄ t̄yn k̄ d̄wje ḡər̄aje dɔ ndɔje t̄ənn. Nj̄e-m̄-kunnje k̄ nje-dda makəturu n̄ənn aw pa tar ar̄əde le, a du ang, n̄-toje to d̄wje k̄ ḡəlde to Jiipi-je. Dede le daw dooje n̄n-ddaje l̄ d̄wje k̄ toje to ḡer̄ek̄aje k̄ taaje lo nangə t̄ k̄ R̄ɔm.

Makəturu k̄ Jakə dda le t̄ju nj̄e-m̄-kunnje t̄yn k̄ dɔ nangə t̄ marə , yeenn pa nan marə gusu k̄ ta . Maji karə nj̄e-m̄-kunnje dujuje k̄m-kar̄e n̄ənn le Lubba a, Lubba a kar̄əde (lo-kanyê 1:2-8 ; 3:13-18). Yeenn bba da kasəje ta kubba nangə karə ngəng bba karə marə n̄n tujude ang: N̄nje k̄ dɔ nangə t̄ k̄ aw ngəng k̄ de (1:2-4), bbo n̄n-kinga (1:9-11 ; 5:1-6), bbo dda n̄n k̄ maji ang (1:2-18 ; 4:1-9), koo-r̄-bo (4:13-16). Makəturu le pa nan: Kunn-m̄ karə Lubba to dda marə n̄n: Bbo d̄w aw dda m̄-k̄ara k̄ Lubba a, n̄ t̄ju dd̄w kula t̄ k̄ naw dda bbo n̄ kasə ta kisi baa njaa baann ang (2:14-26). Jakə dda makəturu le ar̄ə d̄wje k̄, a du ang, toje to nj̄e-ndooje (2:6) ngaâ bbo n̄n-kinga ddade ar̄ə n̄-ndikije ta kinga n̄n. Makəturu le dujuje karə n̄-yabbaje nj̄e-ndooje mba ndoo l̄de ang (2:1-13).

N̄nje k̄ k̄su t̄yn makəturu le duju nj̄e-m̄-kunnje karə ddaje â n̄ənn: Kuman naan horo naan t̄, duju Lubba mba naan, t̄l k̄ nj̄e k̄ aw nd̄əmje dd̄w tar t̄ k̄ t̄k̄ɔɔ.

Tar lapiya l̄ Jakə

1 Əman, Jakə k̄ m-to bb̄ər̄ə-kula l̄ Lubba ddəm *Əbbə-d̄wjeJeju-Kristə* ddəm m-dda lapiya d̄wje k̄ toje to Jiipije k̄ ḡəl-kujude d̄ku gire joo k̄ sar̄enje naan m̄ bbeje t̄ dang dang.

Nd̄əjə ta kuwa karə ngəng m̄ n̄n-nan t̄

² Ngak̄n'mje, bbo n̄nje dang dang nanse a, maji karə isije k̄ r̄-n̄əl. ³ Mba ə-ḡər̄aje to n̄nje k̄ aw nan-je m̄-kunn l̄se a dda karə ə-ḡər̄aje dd̄w kore wurse.

⁴ A maji karə kore-wur l̄se dda kula k̄ maji t̄yn, bba karə ə-d̄deje to d̄wje k̄ maji t̄yn dd̄m karə marə n̄n duse ang dd̄m.

Tar duju n̄n Lubba dd̄w m̄-kunn t̄

⁵ Bbo k̄m-kar̄e du marə d̄w horose t̄ a, maji karə n̄-duju Lubba. Lubba a kar̄ê k̄m-kar̄e le. Mba Lubba aw ar̄ə n̄n d̄w k̄ m̄-maji laa bbo k̄l k̄ d̄w bba ar̄ə n̄n ang. ⁶ A maji karə d̄w le duju dd̄w m̄-kunn t̄ bbo n̄jə marə tar dang ang. Mba d̄w k̄ aw əjə marə tar dang to dd̄w k̄ara baa k̄ ba-katə k̄ l̄l aw unn k̄ taar ar̄ə l̄ngə. ⁷ Maji karə d̄w k̄ to tokə baann unda m̄ə to n̄ kinga marə n̄n ji *Əbbə-d̄wje* t̄ ang, ⁸ mba n̄-to d̄w k̄ aw əjə marə tar dang m̄ə t̄ ngaâ k̄jə laa to k̄ara baa m̄ n̄nje t̄ k̄ naw dda ang.

Tar l̄ nje-n̄n-kinga k̄ nje-ndoo

⁹ Maji karə ngok̄nje k̄ d̄wje ooeje to n̄n ang dda r̄-n̄əl, mba Lubba a kund̄ê lo t̄ k̄ bo. ¹⁰ A ne k̄ n̄-to nje-n̄n-kinga n̄-dda r̄-n̄əl t̄, mba Lubba a dda karə d̄wje ooeje to n̄n ang, mba nje-n̄n-kinga a nday tokə l̄ putu kakə k̄ gayn. ¹¹ Kar tee ngaâ k̄su, puru kar le t̄l mu ar̄ə pute gayn ngaâ kura laa goto. Nje-n̄n-kinga a goto k̄ n̄n-kinga laa t̄yn tokə baann t̄.

N̄nje k̄ aw ər̄aje d̄w

¹² Maji ar̄ə d̄w k̄ ore wure m̄ n̄n-nanje t̄ dang dang, mba bbo n̄-n̄n doo ngaâ nasə a, n̄ kinga kuka. Kuka le k̄ to t̄bb̄ə k̄ *Əbbə-d̄wje* unn ndue ta karə d̄wje k̄ ndikeje. ¹³ Bbo marə n̄n nan d̄w a, maji karə n̄-pa nan Lubba â n̄ē ang, mba n̄n nan Lubba ndɔ k̄ara ang dd̄m Lubba kara nan d̄w ang dd̄m.

¹⁴ A n̄n k̄ aw nan d̄wje, to bbo k̄ da-r̄ode t̄ njaa ndrude ngaâ ar̄əde. ¹⁵ Goe t̄ a, bbo k̄ da-r̄ t̄ le uwa s̄əm ngaâ uju *majang*, *majang* le bbo t̄k̄ a, aw k̄ d̄w ar̄ə oy.

¹⁶ Ngak̄n'mje k̄ m-ndikise nya, ər̄aje r̄se ang. ¹⁷ N̄nje t̄yn k̄ maji k̄ d̄w inga baa, n̄n-karə-baa k̄ maji t̄yn injə dar̄ə ji Lubba t̄. Ne k̄ n̄-dda n̄nje t̄yn k̄ aw ndokoje m̄ dara t̄. Ne k̄ n̄-turu ndɔ k̄ara ang dd̄m n̄-tuka ndil ang dd̄m mba n̄-yəkə ang. ¹⁸ Nujuje tokə siki k̄ m̄-ndiki laa, dd̄w tar t̄ k̄ t̄k̄ɔɔ, bba

karə n-toje to dəwje kə Lubba undade kete nɔn nɛnje tē tɔyn kə n-dda.

Maji ta dda kula kə turu ndu Lubba

¹⁹ Ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, maji karə ə-gərəje nɛn nəənn: Maji karə dəw kâra kâra tuka mbia kə ngɔru oo nɛn tar. A, n-pa tar kə ngɔru baa ang ddəm n-dda wungu kə ngɔru baa ang ddəm ²⁰ mba wungu lə dəw dda nɛn kə gatə gatə kəm Lubba tē ang. ²¹ Mba yeenn bba, maji karə inyaje nɛn-yərəw tɔyn kə mə-majangje tɔyn, ə-taaje tar kə Lubba dubbu məse tē kə mə ngonn-kasə. Tar le a kasə ta kajise.

²² Ərəje rɔse ang. Ə-ddaje kula kə tar lə Lubba bbo ooje kə mbise baa ang. ²³ Mba bbo dəw oo tar le ngaā dda nɛn kula ang a, n-to ddəw kâra baa kə dəw kə aa kəmē mə nɛn-koo-ɔ tē ²⁴ ngaā goe tē, nɔtu a, kəmē le təl ike njangə baa. ²⁵ A dəw kə unda məē ta kuru gəl ndu kə maji tɔyn kə aw ɔru dəw kə bbərə tē, bbo n-nayn ddəwe tē, noo tar le a, narə məē oy dɔē ang ngaā n-dda nɛn kula a, nâ kisi kə ɔ-nəəl mə kula tē laa kə naw dda.

²⁶ Bbo marə dəw oo rɔē to *nje-polo Lubba*, â bbo n-ngəm tɛē ang a, naw narə rɔē, polo Lubba laa to nɛn kə baa. ²⁷ Kə kəm Lubba tē kə to Bɔjeje, dda kə Lubba tɔkɔɔ tē kə nɛn-yərəw ɔru ang, to kaw koo ngann-ndubbaje kə denɛn-ndubbaje lo-kisi ndoo tē ləde ngaā ta ngəm-ɔ ddəw kula yərəwje tē kə dɔ nangə tē tɔ.

Maji ta kɔru kəm dəw ang

2 Ngakɔn'mje, unnje məse arəje Əbbəjeje *Jeju-Kristə* kə piti to laa mban. Maji karə ɔruje kəm dəw ang ngaā. ² Junnje nɛn-kɔju-marē: Bbo marə dəw ula əninga narə jia tē ngaā ula kubbu kə kura aw nɛn *kəy mbɔn-naan* tē ləse, a nje-ndoo ula bar kubbu aw nɛn tɔ. ³ Bbo undaje kəmse tɔyn kə dɔ dəw tē kə ula kubbu kə kura le ngaā ə-paje nan: «Əi, ə-ddee isi lo tē kə maji nəənn», a ə-paje arəje nje-ndoo le nan: «Əi, ar lo tē nəənn» wase ə-paje nan: «Əi isi nangə mbɔr nɛn kungu gɔl tē ləm nəənn» a, ⁴ yeenn to kɔru kəm naan ang wa? Ə-toje to njê-gangəje sariya kə kəjə kə maji ang to məse tē ang wa?

⁵ Ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, ooje tar nəənn: Lubba mbərə dəwje kə dəwje kə duninya tē nəənn oojede to njê-ndooje, ta karə n-ddeeje to njê-nɛn-kingaje ddəw mə-kunn tē ddəm ta karə Bbe-kɔn kə Lubba unn ndue ta karə dəwje kə ndikeje le ddee to ləde ddəm. ⁶ A sese, aw ooje nje-ndoo to dəw ang kəmse tē. Njê-nɛn-kingaje â aw ddaje singa kə se ang wa? Dede â daw dawje kə se nɔn gɔl njê-gangəje sariya tē ang wa? ⁷ Dede njaa daw tujuje ri kə maji kə dunda dɔse tē ang wa?

⁸ Tɔkɔɔ, bbo ə-ddaje kula kə ndu kə Mbay-dɔ-mbayje unn makəuru tē nan: «Maji karə ə-ndiki nje-mari tokə

da-ɔi njaa», a yeenn ə-ddaje nɛn kə maji. ⁹ A bbo aw ɔruje kəm naan a, ə-ddaje *majang* ngaā sariya to dɔse tē mban, ə-ddaje kula kə turu ndu ang. ¹⁰ Mba bbo dəw ngəm tarje tɔyn kə ndu pa bba aal dɔ marə tar kâra hore tē a, sariya to dɔē tē mba kəsə ndu le tɔyn ngaā. ¹¹ Dəw kə pa nan: «Maji karə ə-dda lo-to-majang ang» le, ne njaa tɔ â n-pa nan: «Ə-tɔl dəw ang.» Yeenn bba bbo, ə-dda lo-to-majang ang, a bbo ə-tɔl dəw a, ə-to nje-kaal dɔ ndu ngaā. ¹² Maji karə ə-paje tar ta ə-ddaje nɛn tokə dəwje kə Lubba asə gangə sariya dɔde tē ddəw ndu tē kə aw ɔru dəw kə bbərə tē. ¹³ Dəw kə oo kəm-to-ndoo lə nje-marē ang, Lubba a koo kəm-to-ndoo laa ndɔ gangə sariya tē ang tɔ. A dəw kə oo kəm-to-ndoo lə nje-marē a tee ta sariya tē.

Tar mə-kunn kə kulê

¹⁴ Ngakɔn'mje, bbo marə dəw pa nan: «Mə-kunn ləm to», â bbo n-dda kulê ang a, ddi â mə-kunn le a dda karē wa? Mə-kunn kə baann asə ta kaji dəw wa? ¹⁵ Bbo kubbu goto ɔ ngokɔnse tē kə dingaw wase kə denɛn ngaā dingaje nɛn-kusa tade kə ndɔ kə ndɔ ang, ¹⁶ ngaā marə dəw kâra horose tē pa arəde nan: «Awje kə majē, ə-kirije rɔse kə kubbu arəje rɔse tunga ta usaje nɛn arəje məse ndann», a bbo narəde marə nɛn kə asə ta kumande ang a, maji ddi â tar laa le a dda kə dəwje le wa? ¹⁷ Tar mə-kunn tokə baann tɔ. Mə-kunn kə kulê goto to mə-kunn kə oy.

¹⁸ Marə dəw a pa nan: «Əi, mə-kunn ləi to, a əman kulaje kə m-dda to. Ə-tɔjum mə-kunn ləi kə kulê goto le, a əman mâ tɔji mə-kunn ləm ddəw kulaje tē kə m-dda.» ¹⁹ Ə-ndiki tē to Lubba to kâra baa, yeenn maji, a *ndilje kə maji ang* njaa kara ndikije tē tokə baann tɔ ngaā disaje kə bbəəl. ²⁰ A əi, dəw kə baa be, maji karə ə-gərə to mə-kunn kə kulê goto dda nɛn kâra ang. ²¹ Lubba oo bɔjeje *Abaraham* to dəw kə gatə gatə ddəw kula-ddeē tē, mba nunn ngonnē Ijakə nilē dɔ *bann* tē ta polo nɛn Lubba. ²² Mə-kunn laa dda nɛn ddəw kâra baa kə kulaje laa ngaā kulaje laa le ddaje arə mə-kunn laa ddee to nɛn kə maji tɔyn. ²³ Baann â tar kə Lubba pa makəuru tē le ddee to nɛn kə tɔkɔɔ. Makəuru lə Lubba le pa nan: «*Abaraham* unn məē arə Lubba, yeenn bba Lubba ooe to dəw kə gatə gatə ngaā Lubba bbarē to namē.» ²⁴ Ooje, dəw to gatə gatə kəm Lubba tē ddəw kula tē laa, bbo ddəw mə-kunn tē laa kâra baa ang. ²⁵ Ddəw kâra baa, Rahabə kə to denɛn nje-kaya ddee gatə gatə kəm Lubba tē ddəw kula-ddeē tē, mba n-taa ngann njê-kulaje kə toje to ngann Ijarayelje kə kəy laa ngaā narə n-təlje bbeē ləde kə ddəw kə dang. ²⁶ Ddəw kâra baa kə da-ɔ dəw kə bbo kəwn laa tee a, oy le, mə-kunn kə kulê goto oy tɔ.

Tar dɔ ndɔn dəw tɔ

3 Ngakɔn'mje, maji karə dəwje tokə banya horose tɔ ddeje to njê-nên-tɔjuje ang, mba ə-gərəje to sariya ləje jee njê-nên-tɔjuje a ngəng kuta lə kəsə dəwje. ² Mba jeje tɔyn njaa jaw ndəəmje ddəw nya. A bbo marə dəw aw pa tar uru nən muu ang a, n-to dəw kə maji tɔyn, n-to dəw kə nasə ta ngəm da-rɔê tɔyn kə majê. ³ Bbo jilaje jam ta sundaje tɔ mba karə n-ddaje nən kə məje ndiki a, da-rɔde tɔyn aw unnje ddəw kə məje ndiki tɔ. ⁴ Ooje tɔkə toje, n-boje nya tɔkɔɔ njaa, a bbo tɔkə ləl ula ngəa uta tɔkə toje le a, ngon nən kə ten baa be kə ria nan gubernay a nje-ndru to le aw tɔju nən ddəw kə n-ndiki karə to le unn. ⁵ Ddəw kâra baa, ndɔn dəw to marə barkəm-rɔ kə ten baa, a nɔsu gajj rɔê nya.

Ooje puru kə ten baa be asə ta ro tɔkə ku. ⁶ A ndɔn dəw to puru tɔ, n-to lo kə nən-ddaje kə gatə gatə ang toje tɔ. Ndɔnje to marə barkəm-rɔje kə aw tɔju da-rɔje tɔyn kə nən-yərəw ngəa kar tɔyn kə dəw isi nən duninya tɔ nəənn, ndɔn to tokə lə ndɔn-puru kə aw tɔju kisi laa, ndɔn-puru kə in lo tɔ kə puru aw ɔn tɔ kə ndɔ tɔyn. ⁷ Daje kə əlje kə nənje kə aw akəje kə ta mæde dang dang kə muu tɔyn kə da-maannje tɔyn dəw asə ta ddade karə dooje tɔ. ⁸ A dəw kâra asə ta kɔn dɔ ndɔn ang. N-to nən kə maji ang kə to lo kâra ang, nən kə maji ang kə aw tɔl dəw dduse. ⁹ Ndɔnje le a jaw jɔsuje nən gajj *əbbə-dəwje* kə to Bɔjeje, a ndɔnje le tɔ a jaw jɔruje nən kə dəwje kə Lubba njaa ddade arə dundaje rɔê. ¹⁰ Ta dəw kə kâra baa njaa a tar kə maji ddəm tar kə maji ang ddəm inje tɔ aw tee. Ngakɔn'mje, maji karə to tokə baann ang. ¹¹ Maann kə maji kə maann kə atə asəje ta kin kəy-maann tɔ kə kâra baa teeje wa? ¹² Ngakɔn'mje, kakə tungu a kandə əɔy wa? Wase nduu a kandə tungu wa? Ddəw kâra baa, maann kə wul asə ta tee buwa-maann tɔ kə to katə ang.

Kəm-karə kə in rɔ Lubba tɔ

¹³ Nən horose tɔ a to nje-kəm-karə kə nje-nən-gərə wa? Maji karə n-tɔju kəm-karə kə nən-gərə laa ddəw pa-nja tɔ kə maji kə tɔju to n-dda kulaje laa ddəw kəm-karə tɔ ddəm kə mə ngonk-kasə ddəm. ¹⁴ Bbo mə ddase nya wase kəje kə maji ang kə ta nar nən lo kə bo to mæse tɔ a, maji karə ɔsuje gajj rɔse ang ddəm ərəje ngəm ə-tujuje nən tar kə tɔkɔɔ ang ddəm. ¹⁵ Kəm-karə kə baann to kəm-karə kə in darə ang. To kəm-karə kə dɔ nangə tɔ, kə in da-rɔ tɔ, in rɔ əsu tɔ. ¹⁶ Mba lo kə dda-mə wase kəje nar naan lo kə bo toje tɔ, to lo kə nənje kə ngabula kə kula-ddaje dang dang kə maji ang toje tɔ tɔ. ¹⁷ A kete njaa kara, kəm-karə kə in darə to nən-yərəw ang, to kəm-karə kə aw dda arə mə-wul-lɔm to horo dəwje tɔ, aw dda arə dəwje wulje pee, dəwje ooje ta naan, dəwje ddaje kula kə maji. Kəm-karə le

dda arə dəwje ɔruje kəm naan ang, dəwje ooje kəm-to-ndoo lə naan ddəm n-ddaje nən mba kəm dəwje ang ddəm. ¹⁸ Dəwje kə ndikije mə-wul-lɔm ddaje arə dəwje kə isije mbɔrde tɔ isije kə mə-wul-lɔm tokə kɔndɔ kə dəw dubbu. Kandə-kə kə dā kujaje le to kula kə gatə gatə.

Ndəje ɔju dɔ bbo nənje kə nangə nəənn

4 Ddɔje kə kɔlje kə toje horose tɔ inje dda wa? Dinje mə bbo nənje tɔ kə to mæse tɔ ngəa aw ddaje dɔ rɔse tɔ. ² Ə-ddaje bbo nən ngəa ingaje nən le ang a, ə-tɔlje dəw. Mə ddase ngəa asəje ta kinga nən ang a, ə-ddaje dɔ kə naan ngəa ə-kɔlje naan. Ingaje nən ang, mba ə-dujuje nən Lubba ang. ³ Ə-dujuje nən Lubba njaa kara, ingaje ang, mba ə-dujuje nən le kə dɔgɔlɔ ang. Ə-dujuje nən le ta tɔju baa mba rɔ-nəəl ləse njaa. ⁴ See njê kə aw ulaje pa-nja ləse naan tɔ! Ə-gərəje to dəwje kə ndikije nən kə dɔ nangə tɔ nəənn toje to njê-baanje lə Lubba ang wa? Yeenn a, dəw kə ndiki kuwa buwa-kura kə nən kə dɔ nangə tɔ nəənn to nje-baan lə Lubba. ⁵ Ooje to tar kə Makəuru lə Lubba pa le to tar kə baa wa? Makəuru le pa nan: «Lubba ndiki ndil kə ne njaa nula məje tɔ le nya.» ⁶ A Lubba dda kə je mə-maji arə uta dɔê, mba Makəuru laa pa nan: «Lubba mbətə tar lə dəwje kə ooje rɔde bo, a n-dda mə-maji kə dəwje kə ddaje rɔde ten baa.» ⁷ Yeenn a, maji karə ooje ta Lubba, ubbaje nangə kə əsu a, nā kaynse kaw ddəw əw. ⁸ Ə-ddeje ngɔsi kə Lubba a, nā dde ngɔsi kə se tɔ. Ə-tokəje jise, see njê-nən-ddaje kə maji ang, arəje mæse nda kayn, see dəwje kə kəje ləse to lo kâra ang. ⁹ Maji karə uwaje ndoo, ə-nɔnje ta əmje rɔse. Maji karə koko ləse təl to nɔn ngəa rɔ-nəəl ləse təl to rɔ-katə. ¹⁰ Ə-ddaje rɔse ten baa nɔn gɔl *əbbə-dəwje* tɔ a, nā kundase lo tɔ kə bo.

Ə-gangəje sariya dɔ naan tɔ ang

¹¹ Ngakɔn'mje, maji karə ə-paje tar kə maji ang kə ri naan ang. Bbo dəw pa tar kə ri ngokɔn maji ang wase gangə sariya dɔ ngokɔn tɔ a, n-pa tar dɔ ndu tɔ maji ang ddəm n-gangə sariya dɔ ndu tɔ ddəm. A bbo ə-gangə sariya dɔ ndu tɔ a, ə-to nje-ngəm ndu le ang, ə-to nje-gangə sariya dɔ ndu tɔ le. ¹² Lubba kâra baa to nje-kunn ndu ngəa ne kâra baa tɔ a n-to nje-gangə sariya. Ne a nasə ta kaji dəw ngəa ne tɔ a nasə ta karə dəw oy tɔ. A əi, ə-to nən bba aw gangə sariya dɔ nje-mari tɔ wa?

Dəw gərə nən kə bara ang

¹³ Ooje bba, sese kə aw paje nan: «Bbokənən wase bara a, ja kawje tɔkə bbe tɔ kə be wase kə be, ja ddaje tɔ bbal kâra mba labbə nən ta ja kingaje narə nya.» ¹⁴ A ə-gərəje kisi ləse kə bara ang. Ə-toje ddəw kâra baa kə

† Kɔn-tarje 3:34

kundu dɔ maann kâ tee, a mbɔr ang a goto. ¹⁵ Maji karə ə-paje tar tokə be: «Bbo *əbbə-dəwje* ndiki a, ja naynje kəm baa ngaâ ja ddaje nêñ kâ tokə be, nêñ kâ tokə be.» ¹⁶ A aw ɔsuje rɔse ngaâ aw undaje guse. Kɔ-su-rɔ kâ baann tɔyn to nêñ kâ maji ang. ¹⁷ Yeenn a, dəw kâ gərə ddəw dda nêñ kâ maji bba dda ang, dda *majang*.

Ndajə ɔju dɔ njê-nêñ-kingaje

5 Bbasinen, see njê-nêñ-kingaje, ə-nɔnje ta əmje rɔse mba nêñ kəm-to-ndooje kâ a koso dɔse t̃. ² Nêñ-kingaje ləse ndum ngaâ nyɔje ɔnje kubbuje ləse mban. ³ Andə ləse kə narɛ ləse uwaje mbɔrkasɛ mban. Ngaâ mbɔrkasɛ le â to nêñ kâ a kunda tar dɔse t̃. Ngaâ mbɔrkasɛ le a kusase tokə marê lə puru kâ ɔn nêñ. Ddutu ndɔ mban bba ə-mbɔnje nêñ-kingaje kə dɔ naan t̃ dɔ naan t̃. ⁴ Ooje, ndu-nɔn lə njê-kujaje kɔndɔ ləse kâ ukajede ang le aw bbar. Nɔn lə njê-kulaje le bbar mbi *əbbə-dəwje* t̃ kâ Nje-singa-mɔngu. ⁵ Dɔ nangə t̃ nəənn, isije kə majê ngaâ isije dann nêñ-kingaje t̃ kâ bo. Usaje nêñ arəje məse ndann, ndɔ t̃ kâ dəwje aw oyje mbarakə mbarakə. ⁶ Ə-gangəje sariya dɔ dəwje t̃ kâ gatə gatə ngaâ ə-tɔljede, a n̄-ddaje dɔ-ngəng kə se ang.

Ndajəje dang dang

⁷ Ngakɔn'mje, maji karə oreje wurse ndərəng ndɔ təl t̃ lə *əbbə-dəwje*. Ooje nje-ndɔɔ, naw nginan ta kinga nêñ-ndɔɔ kâ maji. Nore wure ndərəng n̄-nginan nêñ ndi kâ dɔngɔr kə ndi kâ to dɔɔɔnyê. ⁸ Sese kara, maji karə oreje wurse, uwaje arə ngəng mba ndɔ ddee lə *əbbə-dəwje* nayn ngɔsi ngaa.

⁹ Ngakɔn'mje, bbo ə-ndikije karə Lubba gangə sariya dɔse t̃ ang a, əmje rɔse kə ri naan ang. Ooje, nje-gangə sariya ar ta-kəy t̃ ngɔsi. ¹⁰ Ngakɔn'mje, *njê-kilaje mbər tar* lə *əbbə-dəwje* kâ paje tar kə ria ləw ooje ndoo nya ddəm oreje wurde ddəm. Dede â unnje nêñ-

ddaje ləde to nêñ-kɔju-marê. ¹¹ Ooje, jaw pitije dəwje kâ aw oreje wurde. Ooje tar kore-wur lə Jobbo ngaâ ə-gərəje maji kâ *əbbə-dəwje* dda saa goe t̃. Mba *əbbə-dəwje* to nje-koo kəm-to-ndoo lə dəwje ddəm nje-dda mə-maji kə dəwje ddəm.

¹² Uta tɔyn, ngakɔn'mje, maji karə undaje yo kə ri dara ang ddəm nangə ang ddəm undaje marə yo-kunda dang ang. A maji karə bbo nêñ kâ to ye njaa a, ə-paje nan: «Ye njaa», bbo nêñ kâ to ye ang a, ə-paje nan: «Ye ang». Baann bba Lubba a gangə sariya dɔse t̃ ang.

Tar duju Lubba mba njê-rɔ-toje

¹³ Bbo marə dəw horose t̃ aw oo ndoo a, maji karə n̄-duju Lubba. A bbo marê isi kə rɔ-nəəl a, maji karə nɔsu pa n̄-wal nêñ Lubba. ¹⁴ Bbo marə dəw horose t̃ rɔê toe a, maji karə n̄-bbar dəwje kâ dɔ *Egilisi* t̃ narə n̄-dujuje Lubba mba tar laa ta dilaje ubbu dɔê t̃ kə ri *əbbə-dəwje*. ¹⁵ Duju Lubba ddəw mə-kunn t̃ le a kaji nje-rɔ-to le ngaâ *əbbə-dəwje* a kuwa jia kə taar. Bbo nje-rɔ-to le dda *majang* a, Lubba a kɔru tar dɔê t̃. ¹⁶ Maji karə ə-paje *majang* ləse kə ddaka arəje naan, ta ə-dujuje Lubba mba naan arə ta rɔ-toje ləse tunga. Duju Lubba lə dəw kâ gatə gatə ee kə singa nya ta dda kula. ¹⁷ *Eli* to dəw tokə jeje tɔ, a n̄-duju Lubba ngəng karə ta ndi ərə ang ngaâ ndi le ərə dɔ nangə t̃ ang bbal mota kə nɛyn misan. ¹⁸ Goe t̃ a, n̄-duju Lubba bbay a, ndi ərə ngaâ kəje ubbaje dɔ nangə t̃.

Tar təl kə dəw kâ nayn kɔrɔ

¹⁹ Ngakɔn'mje, bbo marə dəw horose t̃ ndəəm ddəw tar kâ tɔkɔrɔ, â bbo marə ngokɔên təl saa ddəw tar t̃ kâ tɔkɔrɔ le a, ²⁰ maji karə ə-gərəje to dəw kâ təl kə ngokɔên kə ndəəm ddəw tar kâ tɔkɔrɔ le taa ngokɔên le ta yo t̃ ngaâ Lubba a kɔru *majangje* tokə banya dɔ ngokɔên t̃ le.

1 Piyer

Tar dɔ Makaturu t̃a le

Makaturu la Piyer k̃a dda dɔngɔr ñaenn le ula ñen ar̃a nj̃e-m̃a-kunnje k̃a isije ngann bbeje t̃a min k̃a Rɔm̃enje ā ɔnje d̃ɛ. Ngann bbeje le toje nang̃a t̃a k̃a Aji Miñar ər̃ k̃a dagoo dd̃am k̃am kar t̃a dd̃am. Aji miñar le daw bbar nan Turki bbok̃anen ngaa. Nj̃e-m̃a-kunnje le isije nunn to nj̃e-m̃baje mba ddee k̃a ñ-ddeje to d̃awje la Krist̃a le (1:1 ; 2:11). Nj̃e-bbeje le ndikijede ang, ñ-m̃b̃at̃ajede. Dundaje tar d̃ɔde t̃a baa njaa ngãa d̃aj̃e ta ddajede maji ang.

Piyer dda Makaturu ñaenn mba kar̃a ar̃ade singa dd̃aw m̃a-kunn t̃a l̃ade k̃a dd̃aw m̃ade t̃a k̃a dundaje d̃ɔ Krist̃a t̃a ngãa ta k̃ɔsu kutude kar̃a disije to d̃awje la Lubba.

Makaturu la Piyer k̃a to d̃ɔngɔr̃e le to mba nj̃e-m̃a-kunnje k̃a l̃aw aw poloje k̃ɔrje dang dang. Bbasinen d̃ujude tok̃a siki ngaa, ar̃a pa-nja l̃ade tok̃a ɔnga kadedeje ang ngaa dd̃am tok̃a ɔnga d̃awje k̃a ñ-ddaje bbe k̃a de le ang ngaa dd̃am (1:13–2:4) (2:4-10) Das̃aje ta t̃ɔ wurde m̃a ñenje t̃a k̃a aw ng̃angje k̃a de dd̃am m̃a ñen k̃am-to-ndooje t̃a dd̃am mba m̃ade k̃a dundaje d̃ɔ Krist̃a t̃a le aw ar̃ade singa kar̃a disije ñen (1:3,13,21 ; 3:15).

Makaturu le ar̃a nd̃aj̃e d̃awje k̃a toje to bb̃ar̃aje (2:18 ; 3:6) Bb̃ar̃aje k̃a ɔbb̃adede to nj̃e-m̃a-kunnje ang k̃a d̃eñenje k̃a ngawdede to nj̃e-m̃a-kunnje ang t̃ɔ. Pa-nja l̃ade a kas̃a ta dda kar̃a k̃as̃a d̃awje g̃ar̃aje tar m̃a-kunn. Horo nj̃e-m̃a-kunnje t̃a, ndiki naan k̃a bb̃ãal naan ɔn d̃ɔ pa-nja la d̃awje k̃a eeje d̃ɔ ngamar̃ade t̃a, pa-nja la basanje k̃a nj̃e-m̃a-kunnje k̃ara k̃ara t̃ɔyn (5:1-7 ; 1:22–2:3). Pa-nja ñaenn le t̃ɔju k̃a ddaka to, mar̃a ñen k̃a d̃a kunda ñen tar d̃ɔ nj̃e-m̃a-kunnje t̃a goto.

Tar lapiya la Piyer

1 Ɛman Piyer, *nje-kaw-kula* la *Jeju-Krist̃a*, m-dda makaturu ñaenn mula ñen mar̃a d̃awje k̃a Lubba mb̃ar̃ade, k̃a sar̃enje naan ngãa isije dang dang to nj̃e-m̃baje, nang̃a t̃a k̃a P̃ɔn, nang̃a t̃a k̃a Galasi, nang̃a t̃a k̃a Kapados, nang̃a t̃a k̃a Aji k̃a nang̃a t̃a k̃a Bitini.

² Lubba k̃a B̃ɔ mb̃ar̃ase undase dang, dd̃aw k̃ara baa k̃a ñen k̃a ñ-g̃ɔl tok̃a kete, dd̃aw t̃a la *Ndil-m̃a-nda* kar̃a ooje ta *Jeju-Krist̃a* ngãa kar̃a m̃ase tokose ar̃a ñen-ỹar̃aw ɔruse ang.

Maji kar̃a Lubba dda k̃a se m̃a-maji nya dd̃am nar̃a m̃ase wul nya dd̃am.

Jaw jundaje m̃aje ta kinga t̃abb̃a k̃a to k̃a nd̃ɔ k̃a nd̃ɔ

³ Maji kar̃a ɔsuje g̃aji Lubba k̃a to B̃ɔ Ɛbb̃ajeje *Jeju-Krist̃a*, mba maji k̃a ñ-dda k̃a je bo nya ngãa ñ-dda nar̃a d̃ujuje tok̃a siki, dd̃aw ndol t̃a k̃a ñ-ndol *Jeju-Krist̃a* k̃a oy le. Baann bba kar̃a jundaje m̃aje k̃a d̃ɔ ñen t̃a d̃aw a kisi ñen k̃a t̃abb̃a ⁴ ta kinga ñenje k̃a Lubba ng̃am mba d̃awje laa. To ñenje k̃a a t̃ujuje ang dd̃am ñen-ỹar̃aw a k̃ɔru ang dd̃am ndoko l̃ade a goto ang dd̃am. Lubba ng̃am ñenje le ar̃ase dar̃a, ⁵ sese k̃a naw ng̃amse dd̃aw singa-m̃ɔngu t̃a laa mba m̃a-kunn l̃ase

kar̃a ingaje kaji ñaenn le. Ddutu nd̃ɔje t̃a a, ña t̃ɔju kaji k̃a najise le k̃a ddaka kar̃a d̃awje t̃ɔyn ooje.

⁶ Mba yeenn bba, le to tar l̃ase ta kar̃a ooje gar̃a ndooje dang dang bbasinen ñaenn mba mar̃a g̃ɔju kar̃a njaa kara aw isije k̃a r̃ɔ-ñãl. ⁷ Ndo k̃a aw ooje le to mba nan ñen m̃a-kunn l̃ase koo, tok̃a and̃a k̃a to ñen k̃a aw t̃ɔju, a ñ-nan k̃a puru doo. Baann bba kar̃a m̃a-kunn l̃ase k̃a to ñen k̃a ng̃ang ut̃a and̃a le a dda kar̃a Lubba ɔsu g̃ajise dd̃am pitise dd̃am walse dd̃am nd̃ɔ t̃a k̃a *Jeju-Krist̃a* a kunda ñen lo tee k̃am d̃awje t̃a. ⁸ Ooje Jeju ang njaa, a Ɛ-ndikeje. Bbasinen ñaenn ooje ang bbay njaa, a unnje m̃ase ar̃eje ngãa aw ddaje r̃ɔ-ñãl ar̃a ut̃a d̃ɛ, r̃ɔ-ñãl k̃a as̃a pa ang. ⁹ R̃ɔse ñãlse mba ingaje kaji to kuka l̃ase mba m̃ase k̃a unnje le.

¹⁰ *Nj̃e-kilaje mb̃ar tar* la Lubba k̃a ilaje mb̃ar m̃a-maji k̃a Lubba a ta dda k̃a se le uruje g̃al kaji ñaenn le nya ta g̃ar̃a. ¹¹ *Ndil la Krist̃a* k̃a to m̃ade t̃a pa tar ndoo k̃a *Krist̃a* a koo k̃a tar piti k̃a a ddee goe t̃a ar̃ade tok̃a kete. Mba yeenn bba, dunnje r̃ɔde t̃ɔyn ta g̃ar̃a se kar̃a k̃a bãann wase ddi ā a to bba ñenje k̃a *Ndil la Krist̃a* pa le a ddeje wa? ¹² Lubba pa k̃a ddaka ar̃a nj̃e-kilaje mb̃ar tar le to tarje le to mba dede njaa ang. Tarjeenn le toje mbase. Nj̃e-kilaje mb̃ar *Tar k̃a Maji* ā ilaje mb̃ar tar ñaenn le ar̃ase bbasinen ñaenn. Ñ-paje tar̃e dar̃ase

ddaw singa-mɔngu t̄ lə *Ndil-mə-nda* k̄ Lubba ulē ara nin darā n̄-ddee le. *Anjaje* kara ndikije ta gərə tar nənn le t̄.

Maji karə pa-nja ləse maji t̄yn

¹³ Mba yeenn le bba, maji karə kəjə dda kula d̄ɔɔ â to d̄se t̄, arje d̄ ḡl̄se t̄ ta undaje m̄se d̄ n̄n t̄ k̄ maji k̄ Lubba a karəse nd̄ t̄ k̄ *Jeju-Kristə* a kunda lo tee k̄m d̄wje t̄. ¹⁴ Maji karə ə-ddaje n̄n tokə lə ngannje k̄ ooje tar. Bbo ə-ddaje n̄n ddaw bbo t̄ k̄ da-r̄se t̄ tokə ye k̄ kete ang ngaa, mba kete le ə-nayn ə-gərəje n̄n ang bbay. ¹⁵ Lubba k̄ b̄arse le maji t̄yn. Yeenn a, sese njaa kara, maji karə ə-majije t̄yn m̄ pa-nja t̄ ləse t̄yn t̄. ¹⁶ Mba Lubba pa Makəturu t̄ laa nan: «Maji karə ə-majije t̄yn. Mba əman, m-maji t̄yn.» †

¹⁷ Lubba aw gangə sariya d̄ d̄wje t̄ asə k̄m kula-ddaje ləde, a naw n̄ɔru k̄m d̄w ang. A bbo m̄ dujuje t̄ k̄ aw dujuje Lubba le aw b̄bar̄je to B̄ a, maji karə ə-bb̄əleje kar t̄ k̄ ə-naynje n̄n d̄ nangə t̄ n̄ənn. ¹⁸ N̄n-ddaje lə kaseseje k̄ to n̄nje k̄ baa â unnje goe. A ə-gərəje k̄ maj̄ t̄, Lubba uka d̄se bba tee n̄n k̄ se m̄ n̄nje t̄ənn le k̄ ddang. Andə wase nar̄ k̄ toje to n̄nje k̄ aw tuju â nuka n̄n d̄se le ang. ¹⁹ Məsə *Kristə* k̄ ngəng nya â uka n̄n d̄se. *Kristə* le to tokə ngonn batə k̄ marə n̄n tuju r̄ê t̄ ang ddəm n̄n-yərəw ɔ̄ê ang ddəm. ²⁰ Lubba mbəre kete bba dda duninya ngā t̄j̄ k̄ ddaka ddutu nd̄ t̄ mba maji ləse. ²¹ Ddaw t̄ laa â unnje m̄se arəje Lubba k̄ noy a, ndole ngā ar̄ piti, mba karə m̄-kunn ləse k̄ m̄-kunda ləse to k̄ d̄ Lubba t̄.

Maji karə ngann lə Lubba ndikije naan

²² Maji karə ə-ddaje n̄n ddaw tar t̄ k̄ t̄k̄ɔɔ, arəje n̄n-yərəw ɔ̄ruse ang mba ndiki n̄n ngak̄nse tokə t̄k̄ɔɔ t̄ njaa. Yeenn a, maji karə ə-ndikije naan k̄ m̄-kāra k̄ nd̄ t̄yn. ²³ Sese le dujuse tokə siki, ddaw tar t̄ lə Lubba k̄ a nayn k̄m baa k̄ nd̄ k̄ nd̄. Tar le to tokə kandə-ko k̄ a tuju nd̄ k̄āra ang. A nayn nyɔm k̄ ləw. ²⁴ Mba Makəturu lə Lubba pa nan:

«D̄wje t̄yn toje tokə lə mu.

N̄n k̄ daw dingaje n̄n piti to tokə lə putu mu le.

Mu aw tutu, pute aw gayn,

²⁵ a tar lə *Əbbə-dəwje* to k̄ nd̄ k̄ nd̄.» †

Tar le to *Tar k̄ Maji* k̄ dila mbəre darəse le.

2 Maji karə inyaje n̄n-ddaje k̄ maji ang t̄yn k̄ n̄n-dda k̄ k̄ gusu t̄yn. Maji karə tar k̄ tase t̄ to dang k̄ ye k̄ m̄se t̄ ang, ə-ddaje bbo n̄n lə d̄w ang ddəm ə-nan̄nje k̄ d̄w ang ddəm. ² Maji karə ə-ddaje bbo tar lə Lubba tokə ngann əngutayje aw ddaje bbo kay mba k̄ n̄-pole m̄ē ang. Yeenn bba â sangəje ddəwe t̄ mba kinga n̄n kaji, ³ mba makəturu lə Lub-

ba pa nan: «Sese njaa ə-nanje ooje ngā ə-gərəje to *Əbbə-dəwje* maji.»

Nj̄-mə-kunnje toje to d̄wje lə Lubba

⁴ Maji karə ə-ddeeje nḡsi k̄ *Əbbə-dəwje* Jeju. N̄-to ar̄ k̄ to k̄m baa k̄ d̄wje mb̄t̄je, a Lubba mb̄ərə ngā oo to n̄n k̄ ngəng nya k̄m̄ t̄. ⁵ Sese njaa kara, ə-toje tokə lə ar̄je k̄ naynje k̄m baa t̄, yeenn a, maji karə unnje r̄se k̄ to ar̄ le ə-ddaje n̄n k̄y lə *Ndil-mə-nda*. Baann bba a ddeeje to *nj̄-poloje Lubba k̄ dundade dang* mba kula laa, ta kunn *n̄n-polo* ddaw *Ndil t̄ kar̄, n̄n-polo* k̄ maji k̄m̄ t̄ ddaw t̄ lə *Jeju-Kristə*. ⁶ Mba, Makəturu lə Lubba pa nan:

«Ooje, m-mb̄ərə ar̄ k̄ gat̄ ngəng,

mila t̄k̄ bbe t̄ k̄ *Sinyɔ*,

to ar̄ k̄ to singa ḡl̄ k̄y k̄ dungu nanḡ.

D̄w k̄ ar̄ d̄ê t̄ a,

r̄-kul a k̄ru k̄m̄ ang.»

⁷ Yeenn a, ar̄ le to n̄n-piti ləse, sese k̄ unnje m̄se arəje Lubba. A ənga nj̄ k̄ unnje m̄de ang le, ar̄ k̄ nj̄-k̄suj̄e k̄y mb̄t̄je le ddee to singa ḡl̄ k̄y k̄ dungu nanḡ.

⁸ Makəturu le pa bbay nan:

«To ar̄ k̄ d̄wje aw tukaje ḡl̄de t̄ ddəm

t̄k̄ ar̄ k̄ aw dda arə d̄wje aw tosoje ddəm.»

Daw tukaje ḡl̄de t̄, mba n̄-mb̄t̄je ta koo m̄de t̄ k̄ tar lə Lubba. Yeenn to n̄n k̄ Lubba ḡl̄ mbade njaa.

⁹ A sese, ə-toje to d̄wje k̄ Lubba mb̄ərəse, ə-toje to nj̄-poloje lə t̄k̄ mbay. Ə-toje to ḡl̄-d̄wje k̄ majije t̄yn, d̄wje k̄ Lubba uka d̄se ta karə ilaje mb̄ər n̄nje k̄ maji nya k̄ n̄-dda, ne k̄ n̄-b̄arse nar̄ inje lo ndul t̄ ə-teeje lo-kar̄ t̄ k̄ dum d̄ d̄wje le. ¹⁰ Ləw, ə-toje to d̄wje lə Lubba ang, a b̄basin̄, ə-toje to d̄wje lə Lubba ngaa.

Ləw, Lubba oo k̄m-to-ndoo ləse ang, a b̄basin̄, Lubba oo k̄m-to-ndoo ləse ngaa.

Maji karə n-nj̄aje to d̄wje lə Lubba njaa

¹¹ See ngak̄n̄mje k̄ m-ndikise nya, ə-toje to nj̄-mb̄aje ddəm d̄wje k̄ aw ndayje to nday d̄ nangə t̄ n̄ənn ddəm. Mba yeenn bba, m-nd̄j̄əse karə ə-ngəmj̄e r̄se ddaw bboje t̄ k̄ da-r̄ t̄ k̄ aw ddaje dd̄ k̄ se. ¹² Arəje pa-nja ləse to k̄ maj̄ horo d̄wje t̄ k̄ gərəje Lubba ang. Yeenn bba karə, bbo daw dunda-je tar d̄se t̄ baa mba marə n̄n a, d̄a kooje kula-ddase k̄ maji ngā d̄a k̄suj̄e n̄n gaji Lubba nd̄ t̄ k̄ n̄a tee d̄de t̄.

¹³ Maji karə ooje ta nj̄-k̄n-b̄beje t̄yn mba tar lə *Əbbə-dəwje*, ooje ta t̄k̄ mbay k̄ ɔ̄n d̄ k̄əsə mbayje t̄yn. ¹⁴ Ooje ta ngann mbayje k̄ nulade karə gangəje sariya d̄ d̄wje t̄ k̄ ddaje n̄n k̄ maji ang ddəm karə n̄-pitije d̄wje k̄ ddaje maji ddəm. ¹⁵ Mba n̄n k̄ Lubba ndiki â to karə ə-ddaje maji bba karə d̄wje k̄ d̄de

† *Lebitikə 11:44-45* † *Ejayi 40:6-8*

goto ngaâ gərəje nēn ang, ooje tar ta pa ang. ¹⁶ Maji karə ə-ddaje nēn tokə dəwje kə teeje kə bbərə tē mban, a maji karə tee kə ə-teeje kə bbərə tē le təl to marə nēn kə ta kōn nēn dō majang ang. Maji karə ə-ddaje nēn tokə bbərəje lə Lubba ngaa. ¹⁷ Maji karə ə-walje dəwje tōyn, ə-ndikije ngakōnse, ə-bbəlje Lubba, ə-walje təkə mba.

Maji ta koo ndoo tokə Kristə

¹⁸ See bbərəje, maji karə ə-bbəlje əbbəsese nya ta ooje tade. Njē kə maji ngaâ wulje pee kə karəde baa bba ta ə-bbəljede ta ooje tade ang, njē kə mæde kətərə t. ¹⁹ Mba bbo aw ooje ndoo dō naji tē ləse ngaâ aw tōje wurse mba Lubba a, yeenn to nēn kə maji kəm Lubba tē. ²⁰ Bbo dəw aw oo ndoo mba *majang* kə nē- dda ngaâ naw tō wure a, piti kə baān ā nā kinga goe tē wa? A bbo ə-ddaje maji bba daw dula kəmse ndoo tē a, Lubba oo nēenn kəmē tē to nēn kə maji. ²¹ Nēenn njaa Lubba bbase mbeē, mba *Kristə* njaa kara oo ndoo mba tar ləse. Nē- dda baann to nēn-kōju-marē mba tōju nēn se ddəw. ²² *Kristə* dda *majang* ang, nərə ngəm ndō kāra ang. ²³ Dəwje tajēje, a nila tē ang. Dula kəmē ndoo tē, a nē-pa tar dingaw ang, ninya rōē tōyn mē ji Lubba tē kə aw gangə sariya kə gatə gatə. ²⁴ Noto *majangje* ləje dōē tē dō *kakə-dəsə* tē mba karə jeje kə jōruje rōje *majang* tē, ddəw koy tē kə joyje saa mban le jisi- je kəm baa mba dda nēn kə gatə gatə. Ddəw doje tē kə ninga, najije rō-toje tē ləje. ²⁵ Mba ləw ə-toje tokə lə batəje kə aw njaje kə nangə baa. A bbasinen, ə-turujje rōse kə rō nje-ngəm nēn-kuulje tē, ne kə nē-to nje-ngəm kəwn ləse le.

Kisi lə dingawje kə denēnje ləde

3 See denēnje, sese kara maji karə ooje ta ngawsese. Yeenn bba karə, bbo marēje horode tē mbətəje ta koo mæde tē kə Lubba kara, pa-nja ləse njaa a dda karə dooje mæde tē bbo ā pajje tar lə Lubba karəde ang ngaa, ² pa-nja ləse kə nēn-yərəw rō ang ddəm bbəl kə aw bbəljede ddəm le njaa dā kooje. ³ Maji karə ə-ddaje mandə rōse tē ddaka baa ang. Nēn- je tokə dda dō karə kura, kungu nēn-mandəje kə nē-dda kə andə, kula kubbu kə kura kə gatē ngəng. ⁴ A maji karə ə-ddaje mandə ləse mæse tē. Yeenn to mandə kə a tuju ndō kāra ang ngaâ ta arəje kəje ləse wul pee ddəm to ddekeke ddəm. Yeenn bba to nēn kə ngəng kəm Lubba tē. ⁵ Baann ā ləw, denēnje kə toje to njē- mē-kunnje ddəm undaje mæde dō Lubba tē ddəm aw ddaje nēn mandə ləde. Daw dooje ta ngawdede. ⁶ Nēn- kōju-marē to *Sara* kə oo ta *Abaraham* ngaâ bbarē to əbbeje. Bbo aw ddaje maji ngaâ arəje marə nēn kāra ddase bbəl ang a, ə-ddeje to ngannē kə denēn. ⁷ See dingawje, sese kara, maji karə kisi tē ləse kə denēnje ləse, ə-gərəje to denēn to tokə ka kə tō laa tō

ang. Maji karə ə-waljede, mba dā kingaje kə se təbbə kə təkōrō kə Lubba a karəse kə mē-maji laa le tō. Baann bba karə bbo aw dujuje Lubba a, marə nēn tōku ddəwe ang.

Maji ta koo ndoo mba nēn kə gatə gatə

⁸ Ta kutu nēn dō tar ləm a, maji karə kəje ləse to kāra baa ddəm ooje kəm-to-ndoo lə naan ddəm. Maji karə ə-ndikije naan to ngakōn-naan njaa, ə-ddaje maji kə naan, ə-ddaje rōse ngaji. ⁹ Dəw ddase maji ang a, ilaje barē ang, dəw tajise a, ə-tajēje ang. Tar kə Maji ā ə- bbarje dō dəwje tē. Yeenn njaa ā Lubba bbase mbeē. Baann bba Lubba a bbar tar kə maji dōse tē.

¹⁰ Mba Makəturū lə Lubba pa nan:

«Bbo dəw ndiki kisi laa dō nangə tē ddəm ndiki ta kisi kə majē ddəm a, maji karə tar kə maji ang tee tē tē ang ddəm narə tar ngəm tee tē tē ang ddəm.

¹¹ Maji karə nayn majang ta nē-dda maji, Maji karə nē-sangə mē-wul-lōm ta nē-nayn ddəwe tē.

¹² Mba *Əbbə-dəwje* aw unda kəmē dō dəwje tē kə gatə gatə,

naw tuka mbia mba koo nēn ndu-nōn ləde.

A *Əbbə-dəwje* aw turu gire arə njē kə aw ddaje *majang*»

¹³ Bbo unnje rōse tōyn ta dda maji a, nān bba a ddase maji ang wa? ¹⁴ Uta tōyn bbo ooje ndoo mba nēn-dda kə gatə gatə kə ə-ddaje a, maji arəse. Maji karə nēn kə dəwje aw bbəlje a, ə-bbəlje ang, arəje mæse unda dō binya ang. ¹⁵ A maji karə ə-gərəje mæse tē to *Kristə* kə to *Əbbəsese* maji tōyn. Dəwje kə aw dujuse ta gərə nēn kə aw undaje mæse dōē tē le, maji karə ə-toje ngōsi ta kilade tar tē ləde le. ¹⁶ A maji karə ilaje tar tē le kə ndu-gōsu kə wul pee ddəm ddəw bbəl naan tē ddəm ta arəje kəje ləse to kə majē. Yeenn bba karə rō-kul dda dəwje kə aw undaje tar dōse tē mba marə nēn ddəm aw nanen kə se ddəm mba pa-nja ləse kə maji ddəw tē lə *Kristə* le. ¹⁷ Bbo Lubba njaa ndiki tē karə dəw oo ndoo mba maji kə dəw le aw dda a, yeenn maji uta ndoo kə ta koo mba nēn-dda kə maji ang.

Kristə tətə ddo

¹⁸ Mba *Kristə* le njaa oy gōl kāra baa mba *majangje* lə dəwje. Ne kə nē-to gatə gatə, noy mba dəwje kə toje gatə gatə ang, mba kaw kə se rō Lubba tē. Dəwje tōl da-rōē, a Lubba ndole arə nē-təl nisi kəm baa ddəw tē lə *Ndil-mə-nda*. ¹⁹ Ddəw *Ndil* tē le, naw nila mbər tar lə Lubba narə ndilje kə dungude kəy-kula tē tō. ²⁰ To *ndil* dəwje kə ddaje dō-kətərə kə Lubba ləw, kar tē kə naw tō nēn wure naw nginan nēn de, dō ndōje tē kə Nowe aw dda nēn təkə to le. Dəwje jijoo baa ā andəje mē təkə to tē le ngaâ Lubba ajide ddəw maann tē le.

²¹ Yeenn to nēn kə tōju *batem* kə aw ajise bbasinen le.

Batēm to nēn kê aw toko nēn-yərəw kê da-ɾ tē ang. To kunn ɾ ta dda kê Lubba kê kəjə kê maji. *Batēm* le ajise ddəw ndol tē kê *Jeju-Kristə* ndol buwa-yo tē. ²² *Jeju-Kristə* le in aw darā ngaā isi dɔ ji-kɔl Lubba tē. Naw nɔn dɔ *anjəje* ddəm ndilje kê aw ɔnje mbay ddəm singa-mɔnguje ddəm.

Maji ta mbətə nēn-ddaje kê ləw

4 *Kristə* oo ndoo da-ɾ tē. Yeenn a, sese kara maji karə kəjə ləse to tokə baann tɔ. Mba dəw kê oo ndoo da-ɾ tē, to dəw kê ɔru ɾ tē *majang* tē kê ddang ngaa. ² Yeenn bba karə kəsə ndɔje kê n-nayn nēn dɔ nangə tē nəənn kê da-ɾ tē bbay le, n-nja kê ddəw kê mə Lubba ndiki, bbo ddəw bboje tē kê da-ɾ tē ang ngaa. ³ Mba ləw, unnje kar ləse mba dda nēn nēnje kê dəwje kê gərəje Lubba ang ndikije. Aw ddaje kaya, aw ddaje bbo nēnje kê maji ang, aw ddaje bbərə lə koto, aw mbɔnje naan aw usaje, aw ayje arəje uta dɔse ngaā aw poloje kɔrje aw ddaje nēn nēnje kê asə koo kê kəm ang. ⁴ A bbasinən, dəwjeenn le oose a, dɔde ayn, mba aw aynje ngɔru nēn-kayaje kê de ang ngaa, mba yeenn bba daw tajijese. ⁵ A dā kɔru gəl nēn-ddaje ləde le nɔn Lubba tē kê to ngɔsi mba gangə sariya dɔ dəwje tē kê naynje kəm baa ddəm dəwje kê oyje ddəm. ⁶ Mba yeenn bba, dəwje kê oyje kara dila mbər *Tar kê Maji* darəde. Baann bba karə dede kê n-gangə sariya dɔde tē mba kula-ddade tokə kəsə dəwje tɔyn le, disije tokə ye kê Lubba ndiki, ddəw tē lə Ndil-mə-nda.

Kuwa nuju lə njê-mə-kunnje

⁷ Nēnje tɔyn naynje ngɔsi baa ta kɔsu kɔyn ngaa. Yeenn a, maji karə ə-gərəje dɔ jise, arəje kəmse kətərə ta ə-dujuje Lubba. ⁸ Dɔngɔr nēn, arəje ndiki naan ləse to kê lo-toe, mba ndiki ɔnn dɔ *majangje* nya. ⁹ Maji karə ə-taaje naan kê ɾ naan tē, a əmje ɾse ang.

¹⁰ Sese kâra kâra tɔyn, Lubba arəse gusu dang dang. Yeenn a, maji karə umanje nēn naan. Baann bba â ddeje to njê-ngəmje nēnje dang dang kê maji kê Lubba inya jise tē ddəw mə-maji tē laa. ¹¹ Dəw kê gusu pa tar to ɾ tē a, maji karə tar lə Lubba â n-pa. Dəw kê gusu dda kula karə dəwje to ɾ tē a, maji karə n-dda kula le kê singa kê Lubba arē. Yeenn bba karə Lubba inga piti mə nēnje tē tɔyn ddəw tē lə *Jeju-Kristə*. Lubba kê piti kê singa-mɔngu to laa kê ndɔ kê ndɔ. *Amenn!*

Maji karə njê-mə-kunnje ooje ndoo mba Kristə

¹² Ngakɔn'mje kê m-ndikise nya, nēn-nan kê to horose tē tokə lə puru kê aw ɔn lo le, maji karə ooje to nēn kê siki ang ta arəje dɔse ayn ang. ¹³ A maji karə ə-ddaje ɾ-nəəl, mba aw ooje ndoo kê *Kristə*, ta bbo ndɔ kê ooje piti laa a, sese kara ɾse nəəlse nya.

¹⁴ Bbo dəwje tajise mba nja kê aw njaje go *Kristə* tē a, maji arəse, mba *Ndil lə Lubba* kê to *Ndil* piti to dɔse tē.

¹⁵ Maji karə marə dəw kâra horose tē oo ndoo mba dəw kê n-tɔlê ang, mba bboko ang, mba nēn-dda kê maji ang ang, mba kula tē tar tē lə dəwje ang. ¹⁶ A bbo dəw oo ndoo mba dde ke kê n-dde to *dəw lə Kristə* a, narə ɾ-kul ddeē ang. Maji karə nɔsu gaji Lubba mba ri *Kristə* kê to dɔ tē le.

¹⁷ Kar gangə sariya asə ngaa. Sariya le a kunn-kute dɔ dəwje tē lə Lubba. A bbo jeje â sariya le unn kute dɔje tē a, njê kê mbətəje *Tar kê Maji* le, ləde a to tokə baänn wa? ¹⁸ Makəturu lə Lubba pa nan:

«A bbo to ngəng ta kaji dəw kê gatə gatə a, a to tokə baänn kê dəw kê mbətə Lubba ddəm dəw kê to nje-nēn-dda kê maji ang ddəm wa?» †

¹⁹ Yeenn a, maji karə dəwje kê aw ooje ndoo mba nēn kê Lubba ndiki kê daw ddaje le inyaje ɾde mə ji Nje-dda nēnje tē tɔyn, kê asə karə dəw unda məē dɔ tē ngaā ta n-ddaje nēn kê maji kê ndɔ tɔyn.

Ndəjə mba təkəje kê dɔ Egilisi tē

5 Bbasinən, m-ndiki ta ndəjə dəwje kê dɔ Egilisi tē kê toje horose tē. Əman kê m-to dəw kê dɔ Egilisi tē marde tɔ le, m-to nje-tar-naji ndooje kê *Kristə* oo. Mâ kinga piti kê Lubba a tee nēn kê ddaka le tɔ. ² Ddəw kâra baa tokə njê-ngəmje nēn-kuulje, maji karə ə-ngəmje dəwje kê banya kê Lubba inyade mə jise tē le kê majē. Lubba ndiki karə ə-ngəmjede kê mə-ndiki ləse njaa bbo tokə nēn kê duwase kê singa bba karə ə-ddaje nēn le ang. Ə-ddaje nēn le mba kinga nēn narə ang. Maji karə ə-ddaje kê mə-kâra. ³ Maji karə ə-sirije dəwje kê banya kê Lubba inyade jise tē le ang. Ə-ddeje to nēn-kɔju-marē kəmde tē. ⁴ A bbo ndɔ kê Mbay kê dɔ njê-ngəmje dəwje tē lə Lubba tɔyn unda lo tee a, â kingaje *əjɔkudɔ* kê a tuju ndɔ kâra ang kê to nēn-piti.

Ndəjə mba njê-mə-kunnje tɔyn

⁵ Ddəw kâra baa, basanje, maji karə ooje ta dəwje kê dɔ Egilisi tē. Sese tɔyn, ə-ddaje ɾse ngaji arəje naan, mba Makəturu lə Lubba pa nan:

Lubba mbətə tar lə dəwje kê ooje ɾde bo, a n-dda mə-maji kê dəwje kê dda ɾde ngaji.

⁶ Mba yeenn bba, maji karə ə-ddaje ɾse ngaji kɔ Lubba tē kê nje-singa-mɔngu. Baann bba bbo karē asə a, nâ kuwase kê taar. ⁷ Maji karə inyaje nēnje tɔyn kê aw jɔku kəjə ləse mə jia tē, mba naw naa lo kê dɔse tē.

⁸ Maji karə ə-gərəje dɔ jise. Arəje kəmse kətərə. Əsu kê to Nje-baan ləse aw gukuse tokə lə ənam kê aw nɔn. Naw sangə dəw ta kusē. ⁹ Maji karə ə-ddaje saa singa, ddəw kuwa kê ta kuwa mə-kunn ləse karə ngəng tē. A maji karə ə-gərəje to gar ndooje kê aw ooje nəənn le, ngakɔnse kê duninya tē tɔyn aw ooje tɔ.

¹⁰ A kooje ndoo mba gɔju kar bbay. A Lubba kê to *nje-dda mə-maji nya* kê bbarse ddəw tē lə *Jeju-Kristə*

† *Kɔn-tarje* 11:31

karə ingaje piti kê to kə ndɔ kə ndɔ le, a dda karə ə-təl-je ə-ddeeje maji uta, nâ karə gɔlse uwa nangə, nâ karə ubbaje singa ngaâ nâ karə marə nêñ yəkəse ang.

¹¹ Maji karə singa-mɔngu to laa kə ndɔ kə ndɔ *Amenn!*

Dɔbɔyn tar kə dɔbɔyn Lapiya

¹² Silas kê mooe to ngokɔnje kê asə karə munda məm dɔê tê â marə dda marə tarje nəənn makəturu tê karə mula nêñ marəse, mba ndəjə nêñ se ddəm mba

pa nêñ karəse to mə-maji lə Lubba kê tɔkɔɔ njaa â ə-naynje ddəwe têənn ddəm.

¹³ Egilisi kê to *Babilɔnn* nəənn kê Lubba mbəre tokə sese le ddase lapiya. Ngonnəm Markə kara ddase lapiya tɔ. ¹⁴ Maji karə ə-ddaje naan lapiya, ə-toje nêñ mbi naan tokə dəwje kê ndikije naan njaa.

Mə-wul-lɔm nayn kə se, sese tɔyn kê ə-toje to *dəwje lə Kristə*.

2 Piyer

Tar dɔ Makaturu t̄ le

Piyer dda makaturu k̄ to joo laa n̄ənn ar̄ nj̄-m̄-kunnje t̄yn. Tar laa le to tok̄ tar l̄ d̄əw k̄ aw pa tar ta koy n̄n ngaa. N̄-pa nan ndɔ yo laa nayn ngɔsi baa ngaa (1:13). N̄-dda makaturu le kar̄ nj̄-m̄-kunnje oleje n̄n m̄de dɔ n̄n-t̄ju t̄ laa.

Makaturu le dujude kar̄ k̄ daw ddaje dd̄əw ngā ta kar̄ dulaje pa-nja l̄de naan t̄ ang k̄ n̄-t̄jude (lo-kanyê 1). Naw ndanḡ n̄n makaturu t̄ le mba d̄əwje k̄ aw t̄juje n̄n k̄ dɔgɔl̄ ang dd̄əm pa-nja l̄de to k̄ dɔgɔl̄ ang dd̄əm (lo-kanyê 2). Goe t̄ a, makaturu le pa tar dɔ ndɔ t̄ k̄ Əbb̄əjeje Jeju a ddee n̄n (lo-kanyê 3). Nj̄-m̄-kunnje k̄ dɔngɔr le oyje, a Jeju le t̄l ddee ang. Mar̄je nya d̄de ayn dd̄əm əj̄əje ḡəl n̄n k̄ naw tila n̄n bbay le pin dd̄əm. A kar̄ t̄ k̄ nj̄-m̄-kunnje aw ngin̄n̄je le, . Nar̄ dd̄əw d̄əwje t̄yn kar̄ turu gusu kisi l̄de dɔ nanḡ t̄.

Piyer pa ar̄ nj̄-m̄-kunnje kar̄ n̄-nḡəmje n̄n-t̄juje k̄ makaturu t̄ l̄ Lubba bba d̄a kuwaje m̄-kunn l̄de kar̄ nḡəng (3:17). Mba n̄n-t̄jujeenn dd̄əm n̄n-t̄juje l̄ nj̄-tar-najije l̄ Jeju le dd̄əm toje to tarje k̄ t̄kɔrɔ (1:16-19).

Tar lapiya l̄ Piyer

1 Əman Simɔn Piyer k̄ m-to bb̄ərə-kula l̄ *Jeju-Krist̄* dd̄əm *nje-kaw-kula* l̄ *Jeju-Krist̄* dd̄əm dda makaturu n̄ənn mar̄ d̄əwje k̄ ingaje m̄-kunn k̄ nḡəng k̄ k̄ara baa k̄ jinga le. Dingaje m̄-kunn le dd̄əw n̄n-dda t̄ k̄ gat̄ gat̄ l̄ *Jeju-Krist̄* k̄ to Lubba l̄je dd̄əm *Nje-kajije* dd̄əm. ² Maji kar̄ Lubba dda k̄ se m̄-maji nya dd̄əm nar̄ m̄se wul l̄m nya dd̄əm dd̄əw ḡərə t̄ k̄ aw ḡərəje Lubba dd̄əm *Jeju* k̄ to Əb̄əjeje dd̄əm k̄ kete kete.

N̄n̄je k̄ maji kar̄ nj̄-m̄-kunnje ddaje

³ Dd̄əw singa-m̄nḡu t̄ l̄ Lubba, Lubba le ar̄je n̄n t̄yn kar̄ n-naynje n̄n k̄əm baa bba kar̄ jun̄ r̄je jar̄. Nar̄ n-ḡərə ne k̄ n̄-bbarje kar̄ jinga piti laa dd̄əm n-dda n̄n-ddaje laa k̄ maji dd̄əm. ⁴ Dd̄əw n̄n̄je t̄ənn le bba jingaje n̄n n̄n̄je k̄ nḡəng nya k̄ Lubba unn ndue ta kar̄je le. Yeenn bba kar̄ dd̄əw n̄n̄je t̄ənn le, ə-ddeeje tok̄ l̄ Lubba, mba aynje bbo n̄n̄je k̄ maji ang k̄ dɔ nanḡ t̄ n̄ənn k̄ aw t̄ju d̄əwje. ⁵ Mba yeenn bba, maji kar̄ ə-ddaje singa mba kila n̄n-dda k̄ maji dɔ m̄-kunn t̄ l̄se. N̄n-dda k̄ maji le, ilaje n̄n-ḡərə d̄ə t̄. ⁶ N̄n-ḡərə le, ilaje t̄-bbo k̄ da-r̄ t̄ d̄ə t̄, t̄-bbo k̄ da-r̄ t̄ le, ilaje kuwa kar̄ nḡəng d̄ə t̄, kuwa kar̄ nḡəng le, ilaje nḡəm-r̄ mba

† Mar̄ makaturuje ndaji tar n̄ənn le nan: Lubba bbarje dd̄əw m̄-maji t̄ laa k̄ dd̄əw piti t̄ laa.

Lubba d̄ə t̄, ⁷ nḡəm-r̄ mba Lubba le, ilaje ndiki naan tok̄ ngakɔn-naan njaa d̄ə t̄. Ndiki naan tok̄ ngakɔn-naan le, ilaje ndiki d̄əwje t̄yn d̄ə t̄. ⁸ Mba bbo n̄n̄jeenn toje m̄se t̄ ngā n̄n̄je le ujuje nya nya a, a dda kar̄ ə-ddaje kula bbo kar̄ isije baa ang ngā a ḡərəje Əbb̄əjeje *Jeju-Krist̄* k̄ kete kete. ⁹ A d̄əw k̄ n̄n̄jeenn le goto m̄ə t̄ to tok̄ l̄ nje-k̄əm-t̄ k̄ aw mam lo to mam. M̄ə oy dɔ toko k̄ Lubba toko *majangje* laa k̄ l̄əw le. ¹⁰ Mba yeenn bba, ngakɔn'mje, maji kar̄ ə-ddaje singa nya mba nayn dd̄əw bbar t̄ k̄ Lubba bbarse k̄ mb̄ərə k̄ n̄-mb̄ərəse le k̄ maj̄. Bbo ə-ddaje tok̄ baann a, a kosoje m̄ majang t̄ ndɔ k̄ara ang.

¹¹ Baann bba Lubba a k̄rɔ dd̄əw kar̄ tat̄ kar̄ and̄əje n̄n̄ m̄ *Bbe-kɔn* t̄ k̄ a to k̄ bbal k̄ bbal, k̄ to *Bbe-kɔn* l̄ *Jeju-Krist̄* k̄ to Əbb̄əjeje dd̄əm *Nje-kajije* dd̄əm.

¹² Mba yeenn bba, m-ḡərə to ə-ḡərəje n̄n̄jeenn le ngā aw nḡəmje tar k̄ t̄kɔrɔ k̄ ingaje le k̄ maj̄ njaa, a m̄ kole m̄se d̄ə t̄ k̄ ndɔ t̄yn. ¹³ Moo a, to k̄ dɔgɔl̄ njaa kar̄ bbo m-nayn k̄əm baa bbay a, mole m̄se mba ndol n̄n̄ d̄əse. ¹⁴ Mba m-ḡərə to m-to ngɔsi ta kinya dɔ nanḡ n̄ənn ngaa. *Əbb̄ə-d̄əwjeJeju-Krist̄* t̄jum ar̄ m-ḡərə. ¹⁵ A m̄ dda kar̄ gom t̄ kara, ingaje dd̄əw ta kole m̄se dɔ n̄n-t̄juje t̄ n̄ənn k̄ kar̄ t̄yn.

Tarje k̄ dila mb̄ərə dar̄se to tarje k̄ t̄kɔrɔ

¹⁶ Kar̄ t̄ k̄ n-t̄juse tar ddee k̄ Əbb̄əjeje *Jeju-Krist̄* a ddee k̄ singa-m̄nḡu le, jar dɔ tarje t̄ k̄ kura kura k̄ d̄əwje əj̄əje k̄ d̄de baa bba n-t̄ju n̄n se ang. Joo

tøkə-mbangə laa kə kəmje njaa. ¹⁷⁻¹⁸ Mba kar tē kē jee nēn saa dɔ ddingiri tē kē maji tɔyn le, Lubba kē Bɔ pite ngaā walē kar tē kē ne Lubba kē nje-tøkə-mbangə n̄-pa mə piti tē laa nan: Dəw nəənn to ngonnəm kē m-ndike nya, minga rɔ-nəəl nya ddəw tē laa. Ngaā ndu kē in darā le, jeje njaa joo kə mbije.

¹⁹ Dɔē tē bbay, n-gərə to tarje lə njē-kilaje mbər tar to tarje kē tɔkɔɔ njaa. Yeenn a, ngəm kē aw ngəmje tarje ləde le to nēn kē maji. Mba tarje le toje tokə lə puru lambe kē aw ndoko lo ndul tē ndərəng karə lo arə ngaā karə əndətərəndən kē ta lo-karə tē ndoko məse tē. ²⁰ Maji karə ə-gərəje nēn nəənn bba: Tarje kē injə ta Lubba tē bba n̄-dda makətuuru tē le, dəw kâra a kasə kɔru gəle kə dɔē baa ang. ²¹ Mba dəw ila mbər tar lə Lubba kə m̄-ndiki laa njaa ang. *Ndil-mə-nda* â aw kə dəwje arə ilaje mbər tar kē in ta Lubba tē.

Tar dɔ njē-nēn-tɔjuje tē kē tɔkɔɔ ang

2 Ləw, marə njē-kilaje mbər tar lə Lubba kē tɔkɔɔ ang toje horo dəwje tē kē Ijarayel. Ddəw kâra baa, njē-nēn-tɔjuje kē tɔkɔɔ ang a teeje horose tē tɔ. Ddəw gusu tē, dā ddeeje kə nēn-tɔjuje kē tɔkɔɔ ang ddəm aw tuju dəwje ddəm. Dā mbətəje *Əbbə-dəwje* kē ajide le ngaā dā bbarje yo kə dɔde tē kə ngɔru baa. ² Dəwje nya a kunnje gode ddəw lo-to-majang tē kē daw ddaje ngaā dā tajije ddəw tar kē tɔkɔɔ mbade. ³ Bbo nēn-kinga a ddade nya ngaā dā kərəjese taa nēn nēnje ləse. A sariya kē dɔde tē to ngɔsi ngɔsi ləw baa ngaā mbər ang a, dā kubbaje tuju. ⁴ Mba *anjəje* kē ddaje *majang* le, Lubba inyade ddekeke njaa baann ang. Lubba ungude mə buwa tē kē il biti biti arə n̄-naynje tē daw nginanje ndɔ sariya. ⁵ Dəwje kē duninya tē kē ləw toje to njē-nēn-ddaje kē maji ang le Lubba inyade arə disije ddekeke ang tɔ. Kar tē kē narə maann uwade le, Nowe kē aw ila mbər nēn-dda kē gatə gatə le â najē, ne de kə marə dəwje siri. ⁶ Goe tē a, dəwje kē *Sɔdɔm* kə Gɔmɔɔ, Lubba gangə sariya-yo dɔde tē ngaā narə n̄-ro bbeje le darə ddee to bu. Yeenn to nēn-kɔju-marē mba njē-nēn-ddaje kē maji ang kē ndɔ tē kē bara. ⁷ A naji Lotə kē to nje-nēn-dda kē gatə gatə. Dəwje kē dɔ ndɔ tē lə Lotə le, pa-nja ləde kē to kə dɔgɔlē ang kə lo-to-majang kē daw dda le oso wur Lotə le nya. ⁸ Mba Lotə kē to dəw kē gatə gatə nəənn kē isi horode tē le aw oo nēnje kē daw ddaje le kə kəmē ddəm kə mbia ddəm. Ndɔ kâra kâra tɔyn, nēn-ddaje ləde le aw dda arə rɔē nəele ang nyɔm. ⁹ Yeenn tɔju to *Əbbə-dəwje* gərə gusu kē ta kɔru nēn dəwje kē unnje rɔde arēje mə nēn-nan tē kə ddang. A naw ngəm njē kē toje gatə gatə ang mba gangə sariya dɔde tē ndɔ gangə sariya tē. ¹⁰ Uta tɔyn, nā gangə sariya dɔ njē kē aw ddaje nēn ddəw bboje tē kē da-rɔde tē, a ooje singa-mɔngu lə Lubba to nēn ang.

Njē-nēn-tɔjuje kē tɔkɔɔ ang nəənn le əjəje to dasəje ta dda nēn tɔyn ngaā daw dundaje gude nya nya. Ndilje kē darā kē aw ingaje piti njaa kara n̄-bbəlje ta tajide ang. ¹¹ A *anjəje* kē singade ddəm singa-mɔngu ləde ddəm uta lə njē-nēn-tɔjuje kē tɔkɔɔ ang le kara dilaje ta-bbar dɔ ndilje tēənn le kəm *Əbbə-dəwje* tē ang. ¹² A dede le, daw ddaje nēn tokə lə dajə kē kəjə ləde goto. Lubba ddade karə duwade n̄-tɔlde. Daw tajije nēn kē n̄-gərəje ang. Lubba a tɔlde tokə daw tɔl dajə. ¹³ Baann njaa â dā kingaje nēn kuka nēn-ddaje ləde kē gatə gatə ang le. Rɔde nəəlde nya ta dda nēn-yərəw dann karā. N̄-toje tokə yərəw kē ratə kubbu arə to nēn-rɔ-kul. Bbo daw dusaje nēn kə se a, rɔde aw nəəlde ta kərəse.

¹⁴ Kəmde to kə dɔ lo-to-majang tē dɔɔ ngaā maal *majang* oy rɔde tē ndɔ kâra ang, daw dərəje kəm dəwje kē sangəje kə majē ang, məde ərə ddəw dda bbo nēn tē lə dəwje, n̄-toje to dəwje kē ndu-ndɔɔ to dɔde tē.

¹⁵ Dinyaje ddəw kē ndɔju, a n̄-ndəəmje ddəw. Ddəw kē *Balaam* kē to ngonn lə Bosɔɔ unn â dunnje. Ne kē n̄-ndiki tē ta kinga kuka nēn-dda kē gatə gatə ang le. ¹⁶ A Lubba in saa mba kaal-ta laa le. Kororo kē to da kē aw pa tar ang, pa tar kə ndu-gɔsu dəw ngaā ɔku ddəw Balaam kē to *nje-kila mbər tar* lə Lubba le arə dda nēn-mbə le ang. †

¹⁷ Njē-nēn-tɔjuje kē tɔkɔɔ ang le toje tokə lə buwa-maann kē maann goto tē ddəm ndi kē il kē *bamburan-bo* ɔsu ɔtu nēn ddəm. Lubba ngəm lo kē il biti biti aw nginan nēn de. ¹⁸ Mba daw pajə tarje kē ngəng ngəng, a to tarje kē baa daw dərəje nēn dəwje kē bbasinen bbay njaa aynje ji dəwje tē kē ndəəmje ddəw. Dərəde ddəw bbo dda lo-to-majang tē, ¹⁹ ngaā dunnje ndude darə dəwje le nan, dā kɔrujedə kɔ bbərə tē. A dede njaa kara n̄-toje to bbərəje lə bboje kē da-rɔ tē kē aw tuju dəwje. Mba dəw kâra kâra to bbərə lə nēn kē bboe uta dɔē. ²⁰ Dəwje kē gərəje *Jeju-Kristə* kē to *Əbbə-jeje* ddəm *Nje-kajije* ddəm teeje mə nēn-yərəwje tē kē duninya tē nəənn kə ddang ngaā. A bbo n̄-təlje dulaje rɔde mə nēn-yərəw tē le bbay darə taa singade a, kisi ləde kē guku a maji ang kuta ye kē kete bbay. ²¹ Mba, gərə ddəw nēn-dda kē gatə gatə ang maji uta ye kē ta gərə ngaā bba ta tusu *Ndu* lə Lubba kē n̄-tɔjude le kinya. ²² Nēn kē tɔkɔɔ kē *kɔn-tar* pa nəənn â ingade. *Kɔn-tar* le nan: «Bisi kē tɔmɔn a, təl ay tɔmɔn laa le» ngaā «Bərə kē n̄-toke bbasinen nəənn njaa a, təl ula rɔē bərə tē.»

Əbbə-dəwje a təl ddee dɔ nangə tē

3 Ngakɔn'mje kē m-ndikise nya, ooje, makətuuru kē to joo laa ngaā â mula nēn marəse nəənn. Mə makətuuruje tē le joo kəm, m-ndiki ta kole məse dɔ marə nēnje tē, mba ndol nēn dɔse karə kəjə ləse to kə majē. ² Maji karə oleje məse dɔ tarje tē lə *njē-kilaje*

† *Nɔmbərə 22:4-35*

mbər tar lə Lubba kə unnje rəde tɔyn arêje, oleje məse dɔ ndu tê kə *Əbbə-dəwje* kə to *Nje-kaji-dəwje* unn ngaâ *njê-kaw-kulaje* pa arəse le. ³ Dɔngɔr nêñ, maji karə ə-gərəje to ddu ndɔje tê a, dəwje kə aw njaje ddəw bbo tê kə da-rəde tê a kundaje lo teeje. Dâ kɔjujese koko nêñ. ⁴ Dâ pajə nan: «Jeu kə unn ndue nan na təl ddee le ee dda wa? Mba kajejedede oyje, a ləw baa njaa nêñje tɔyn naynje kə lo-tode tokə ye kə kunn-kutu nêñje tê le.»

⁵ Dəwjeenn le, dede njaa n-ndikije tê bba darə məde oy to ləw baa njaa ddəw tar tê kə ta Lubba tê, dara kə nangə toje. N-dda narə nangə in mə maann tê tee. ⁶ Ddəw maann tê le njaa tɔ â, dɔ nangə kə ləw tuju. Maann taa dɔ nangə le. ⁷ A ddəw tar kə tɛê tê ne Lubba le njaa naw ngəm nêñ dara kə nangə kə bbokənen nəənn ta nginan nêñ ndɔ kə puru a kənde. Dara kə nangə le a nginanje ndɔ kə nâ gangə nêñ sariya dɔ njê-nêñ-ddaje tê kə maji ang kə ndɔ kə nâ tuju nêñ de nyɔm.

⁸ A ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, marə nêñ to kə ta karə məse oy ang: Kəm *Əbbə-dəwje* tê, ndɔ kâra to tokə bbal dorə kâra, a bbal dorə kâra to tokə ndɔ kâra. ⁹ Marə dəwje aw pajə nan *Əbbə-dəwje* aw tila nya bba ta dda nêñ kə nunn ndue ta dda le. A nêñ to tokə baann ang. Naw tɔ wure mbase, mba n-ndiki ta karə dəw kâra nayn kə kɔrɔ ang. N-ndiki ta karə dəwje tɔyn njaa *tuɔje* ddəw ləde. ¹⁰ Ndu lə *Əbbə-dəwje* a ddee tokə ddee lə nje-bboko. Ndɔ têənn le, dara a kɔtu. Kar kɔtu laa a, kɔrê a bbar kə singa nya. Puru a kɔn nêñje kə mə dara tê ngaâ nangə kə nêñje kə dɔ nangə tê a gotoje. †

† Nangə kə nêñje kə dɔ nangə tê a gotoje. Marə makətuɔje pajə nan puru a kɔn nangə kə nêñje kə dɔ nangə tê, marêje nan Lubba a gangə sariya dɔ nangə tê kə dɔ nêñje kə dɔ nangə tê.

¹¹ Nêñjeenn tɔyn a gotoje, yeenn a, maji karə nêñ-yərəw ɔru pa-nja ləse ang ngaâ ə-ngəmje rəse mba Lubba. ¹² Maji karə ə-nginanje ddee le ndɔ lə Lubba le ta ə-ddaje arəje ndɔ le ddee njangə. Mba ndɔê le puru a kɔn dara, puru a kɔn nêñje kə darə ngaâ a ləenje. ¹³ A jeje, jaw nginanje dara kə siki kə nangə kə siki kə Lubba unn ndue ta dda le. Nêñ-dda kə gatə gatə a to tê. ††

¹⁴ Mba yeenn bba, ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, kar tê kə aw nginanje ndɔ le bbay le, maji karə ə-ddaje singa karə marə nêñ-yərəw ɔruse ang ddəm karə marə tar to dɔse tê ang ddəm ngaâ ta ə-naynje kə mə-wul-lɔm kə Lubba. ¹⁵ Maji karə ə-gərəje to tɔ kə *Əbbəjeje* aw tɔ wure le to mba karə ingaje nêñ kaji. Tar nəənn le â ngokɔnje Pɔl kə n-ndike nya dda makətuɔru tê arəse ddəw kəm-karə tê kə Lubba arê. ¹⁶ To tarje kə naw pa makətuɔruje tê tɔyn kə naw dda dɔ tarje tê nəənn le. Marə tarje kə to kətərə ta gərə kandê to makətuɔruje tê laa le. A marə dəwje kə gərəje nêñ ang ddəm sangəje ang ddəm aw tuɔje kandə tarje le ngaâ aw pajə dang tokə daw ddaje kə kəsə tarje kə mə Makətuɔru tê lə Lubba le. Nêñje kə daw ddaje baann le, dede njaa daw bbarje yo kə dɔde tê.

¹⁷ Yeenn a, see ngakɔn'mje kə m-ndikise nya, ə-gərəje mban: Maji karə arje dɔ gɔlse tê. Arəje njê-nêñ-ddaje kə maji ang arəse arə ə-ndəəmje ddəw ang ngaâ ə-tusuje mə-kunn ləse le inyaje ang. ¹⁸ A maji karə ə-sangəje kə kete kete ddəw mə-maji tê lə *Əbbəjeje* kə *Nje-kajijejeju-Kristə* ddəm ddəw gərə tê kə ə-gərəje ddəm. Maji karə piti to laa, bbasinən nəənn nyɔm kə ləw. *Amenn!*

†† Ejayi 65:17 ; 66:22

1 Jan

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Dəwje gərəje to makəturuje mota k̄ mə Makəturu Dɔnɔn t̄ k̄ Siki le Jan ā dda. Makəturu k̄ dɔngɔr le tɔju ri dəw k̄ dda k̄ara ang. Nje-dda makəturu k̄ to joo laa k̄ mota laa tɔju rɔê to «tɔkə le». To nje-kaa lo k̄ dɔ Egilisi t̄. Dəwje k̄ nula k̄ makəturu narəde le aw bbəleje nya.

Makəturu k̄ dɔngɔr le tɔju dəwje k̄ nula n̄n narəde ang. Makəturu k̄ to joo laa le nula n̄n narə den̄n k̄ to dəw k̄ bo le k̄ Lubba mbəre, ne de k̄ ngann̄, yeenn pa nan mbɔn-naan lə nj̄-mə-kunnje k̄ dəwje k̄ mə mbɔn-naan t̄ le. Mota laa, nula n̄n narə nje-mə-kunn k̄ ria nan Gayus. Ne le nee mə kuwa-dɔ-naan t̄ k̄ nj̄-mə-kunnje k̄ m̄ε t̄ tar to horode t̄. Makəturuje nəənn le Jan dda mba nj̄-mə-kunnje k̄ gərəje Tar k̄ Maji k̄ n̄-dda makəturu t̄ le k̄ maj̄.

Jan k̄ nje-dda makəturuje le duju nj̄-mə-kunnje karə k̄ajəje k̄ to k̄ dɔngl̄ ang dɔ Jeju t̄ k̄ dɔ Lubba t̄, dunje goe ang. Ngann lə Lubba ndikije t̄ m̄de t̄ to . Nj̄ k̄ aw pajə tar k̄ dang le toje to nj̄-baanje lə Kristə. To tar lə nj̄-mə-kunnje ta nayn dɔ tar t̄ k̄ n̄-pa darə dooje kunn-kute t̄ le njaa. Tar le nan . Maji karə n̄n k̄ nj̄-mə-kunnje aw ddaje toje k̄ara baa k̄ n̄n k̄ dooje n̄n m̄de t̄.

Tar k̄ arə t̄əbbə dəwje

1 N̄n k̄ to kunn-kute t̄ njaa, n̄n k̄ joo k̄ mbije, n̄n k̄ joo k̄ k̄əmje, n̄n k̄ n-t̄əənn joo k̄ maj̄ ngaā j̄ru k̄ jije joo le, n̄n le to Tar k̄ aw arə t̄əbbə dəwje. ² Mba t̄əbbə le tɔju rɔê k̄ ddaka ngaā jooe. N-to nj̄-pa tar-naji lə t̄əbbə le ngaā jaw jila mbər tar t̄əbbə k̄ to k̄ ndɔ k̄ ndɔ le jarəse. T̄əbbə k̄ to k̄ ndɔ k̄ ndɔ le to mbɔr Bɔ t̄ ləw ngaā n̄-t̄j̄ k̄ ddaka narəje. ³ N̄n k̄ joo k̄ k̄əmje ddəm k̄ mbije ddəm le, jaw pa jarəse tɔ, karə sese kara ə-ddaje m̄-k̄ara k̄ je. M̄-k̄ara ləje to m̄-k̄ara k̄ to horoje t̄ k̄ Bɔ ddəm to horoje t̄ k̄ Ngonn̄ *Jeju-Kristə* ddəm. ⁴ N-dda n̄əənn makəturu t̄ jarəse, mba karə rɔ-n̄əl ləje to t̄yn.

Lubba to lo-karə

⁵ Tar k̄ joo t̄ε̄ t̄ bba n-ndiki ta pa karəse tokə be: Lubba to lo-karə, lo ndul ngaji to rɔê t̄ ang. ⁶ Bbo n-pa nan jaw ddaje m̄-k̄ara k̄ Lubba, bba n-t̄əlje jaw njaje lo ndul t̄ a, jaw jərəje ngəm ngaā n-ddaje n̄n k̄ tɔkɔrɔ ang. ⁷ A, bbo n-njaje lo-karə t̄, tokə ne njaa k̄ nee lo-karə t̄ le a, m̄-k̄ara to horoje t̄ k̄ ngamarjeje ngaā m̄sə Ngonn̄ *Jeju* toko *majang* ləje t̄yn.

⁸ Bbo n-paje nan n-ddaje *majang* ang a, jeje njaa jaw jərəje rɔje ngaā tar k̄ tɔkɔrɔ to m̄je t̄ ang. ⁹ Bbo n-paje tar *majang* ləje k̄ ddaka a, Lubba le a k̄ru tar *majang* ləje dɔje t̄ ngaā n̄ toko kula-ddaje k̄ maji ang t̄yn, mba naw turu ndue ang ddəm n̄-to gatə

gatə ddəm. ¹⁰ Bbo n-paje nan n-ddaje *majang* ang a, jaw ddaje jarə Lubba t̄l to nje-ngəm ngaā tar laa to m̄je t̄ ang.

Jeju to Nje-taa dɔ dəwje

2 Ngannəm, m-pa tar nəənn makəturu t̄ marəse mba karə ə-ddaje *majang* ang. A bbo marə dəw dda *majang* a, jee k̄ Nje-taa dɔ dəwje mbɔr Bɔy t̄. Ria nan *Jeju-Kristə* k̄ to gatə gatə. ² Nunn rɔê to *n̄n-polo* mba toko n̄n *majang* ləje. N̄-to *n̄n-polo* mbaje k̄ karəje baa ang. N̄-to *n̄n-polo* mba dəwje t̄yn k̄ dɔ nangə t̄ nəənn.

Ndu k̄ siki

³ Bbo n-ngəmje ndu lə Lubba a, yeenn tɔju to n-gərəje Lubba. ⁴ Bbo marə dəw pa nan n̄-gərə Lubba, a n̄-ngəm nduje laa ang a, n̄-to nje-ngəm ngaā tar k̄ tɔkɔrɔ to m̄ε̄ t̄ ang. ⁵ Dəw k̄ ngəm tar lə Lubba m̄ε̄ t̄, ndiki lə Lubba to m̄ε̄ t̄ tɔkɔrɔ. Yeenn tɔju to n-ddaje saa m̄-k̄ara. ⁶ Dəw k̄ pa nan n̄-dda m̄-k̄ara k̄ Lubba a, maji karə dəw le nja tokə Jeju nja.

⁷ Ngakɔn̄mje k̄ m-ndikise nya, *ndu* k̄ m-dda makəturu t̄ marəse nəənn to *ndu* k̄ siki ang. To *ndu* k̄ darəse ləw baa. *Ndu* k̄ ləw le to tar k̄ ooje kete mban. ⁸ *Ndu* k̄ ləw le to *ndu* k̄ siki tɔ. *Ndu* k̄ siki le ddee tɔkɔrɔ ddəw t̄ lə *Jeju-Kristə* ddəm ddəw pa-nja t̄ ləse ddəm. Mba lo ndul aw nday, a lo-karə k̄ tɔkɔrɔ aw ndoko ngaa. ⁹ Dəw k̄ pa nan nee lo-karə t̄ ngaā naw

mbətə ngokwên a, n̄-nayn lo ndul t̄ b̄bay. ¹⁰ Dəw k̄a ndiki ngokwên to nje-nja lo-karē t̄. N̄n k̄a a dda karē dəw oso mə majang t̄ to r̄ē t̄ ang. ¹¹ Dəw k̄a mbətə ngokwên nayn lo ndul t̄ b̄bay. Naw nja lo ndul t̄ ngāa n̄-gərə lo k̄a naw naw t̄ ang, mba lo ndul w̄ku k̄amē.

Bbo n̄nje k̄a d̄o nangə t̄

¹² Ngannəm, m-dda makəturu n̄ənn marəse, mba Lubba w̄ru tar *majang* l̄ase d̄se t̄ mba ri Jeju. ¹³ B̄yde, m-dda makəturu n̄ənn marəse, mba ə-gərəje ne k̄a n̄-to kunn-kutu n̄n t̄ njaa le. Basanje, m-dda makəturu n̄ənn marəse mba utaje Nje-mə-majang k̄a singa.

¹⁴ Ngannje, m-dda makəturu n̄ənn marəse, mba ə-gərəje B̄. B̄ydede, m-dda makəturu n̄ənn marəse, mba ə-gərəje n̄n k̄a n̄-to kunn-kutu n̄n t̄ njaa le. Basanje, m-dda makəturu n̄ənn marəse, mba ingaje singa ngaa, tar lə Lubba to məse t̄ ngāa utaje Nje-mə-majang k̄a singa.

¹⁵ Maji karə ə-ndikije nangə n̄ənn ang ddəm ə-ndikije n̄n k̄a d̄o nangə t̄ n̄ənn ang ddəm. Bbo dəw ndiki n̄n k̄a nangə n̄ənn a, n̄-ndiki Lubba k̄a B̄ ang.

¹⁶ Mba, n̄nje t̄yn k̄a nangə n̄ənn k̄a to: Bbo k̄a da-r̄ t̄, kunda k̄am-nda k̄a koo-r̄-bo mba n̄n-kinga. N̄n-jeenn injə d̄o nangə t̄ bbo injə r̄ Lubba k̄a B̄ t̄ ang.

¹⁷ Nangə le aw nday k̄a bbo n̄nje k̄a nangə t̄. A dəw k̄a dda n̄n k̄a mə Lubba ndiki a kisi k̄a nd̄o k̄a nd̄o.

Nje-baan lə Kristə

¹⁸ Ngannje k̄a ngaji, d̄dutu nd̄o asə ngaa. Ooje tar k̄a n̄-pa darəse nan, nje-baan lə *Kristə* aw d̄dee le mban. A b̄basin̄n, n̄jē-baanje lə *Kristə* tokə banya d̄deeje ngaa. Yeenn t̄ju to jeeje d̄dutu nd̄o t̄ ngaa. ¹⁹ Dinje horoje t̄ b̄a n̄-teeje, a n̄-toje to dəwje l̄aje ang. Bbo n̄-toje to dəwje l̄aje a, d̄a naynje k̄a je. N̄-teeje horoje t̄ k̄a ddang karə t̄ju k̄a ddaka to dede t̄yn n̄-toje to dəwje l̄aje ang. ²⁰ A sese, *Ndil-mə-nda* k̄a *Kristə* arəse le isi məse t̄ arə sese t̄yn ə-gərəje tar k̄a t̄k̄w̄. ²¹ Ə-gərəje tar k̄a t̄k̄w̄ mban ngāa ə-gərəje to ngəm in mə tar k̄a t̄k̄w̄ t̄ ang. Mba yeenn b̄ba, m-dda makəturu n̄ənn marəse.

²² N̄n b̄ba to nje-ngəm wa? Nje-ngəm to dəw k̄a mayn nan *Jeju* to *Kristə* ang. Dəw k̄a baann le to nje-baan lə *Kristə*. N̄-mbətə B̄o ddəm Ngonn ddəm. ²³ Dəw k̄a mbətə Ngonn, mbətə B̄o t̄. Dəw k̄a taa Ngonn k̄a r̄ē t̄, taa B̄o k̄a r̄ē t̄ t̄.

²⁴ A sese, maji karə tar k̄a ooje kunn-kute t̄ njaa nayn məse t̄. Bbo tar k̄a ooje kunn-kute t̄ le nayn məse t̄ a, yeenn pa nan ə-naynje ddəw mə-k̄ara t̄ k̄a Ngonn ddəm k̄a B̄o ddəm. ²⁵ Ooje, n̄n k̄a *Kristə* unn ndue ta karəje â to t̄bb̄a k̄a to k̄a nd̄o k̄a nd̄o.

²⁶ M-dda makəturu n̄ənn marəse, mba pa n̄n tar d̄o dəwje t̄ k̄a aw sangəje ddəw ta ddase karə ə-ndəmje

ddəw le. ²⁷ A sese, *Ndil-mə-nda* k̄a *Kristə* arəse nayn k̄a se le, marə dəw k̄a dang a t̄juse n̄n ang ngaa. *Ndil-mə-nda* k̄a *Kristə* arəse le aw t̄juse n̄nje t̄yn. Naw t̄juse tar k̄a t̄k̄w̄ mba n̄-to Ndil tar k̄a t̄k̄w̄ bbo n̄ərə ngəm ang. Yeenn b̄ba, maji karə ə-naynje ddəw mə-k̄ara t̄ saa tokə *Ndil-mə-nda* t̄juse.

²⁸ Baann a, ngannje k̄a ngaji, maji karə ə-naynje ddəw mə-k̄ara t̄ k̄a *Kristə*, mba karə nd̄o k̄a n̄-d̄ee a, b̄b̄ael ddaje ang ddəm karə nd̄o t̄l laa a, r̄-kul uta d̄o-je ngāa jarje ddəw əw saa ang ddəm.

²⁹ Bbo ə-gərəje to *Kristə* to gatə gatə a, maji karə ə-gərəje t̄ to, dəwje k̄a ddaje n̄n k̄a gatə gatə toje to ngannje lə Lubba.

N-to ngannje lə Lubba

3 Ooje, B̄y ndikije nya. Ddəw ndiki t̄ le b̄ba daw b̄bar n̄n je to ngannje lə Lubba. N-to ngannje lə Lubba le njaa. Yeenn b̄ba, dəwje k̄a duninya t̄ n̄ənn gərəjeje ang, mba dəwje le gərəje Lubba ang.

² Ngak̄n̄mje k̄a m-ndikise, k̄a b̄basin̄n n̄ənn n-toje to ngann lə Lubba ngaa. Nd̄o k̄a bara a, ja toje tokə bāann wa? Yeenn â n-gərəje ang b̄bay. A n-gərəje to nd̄o k̄a *Jeju-Kristə* d̄dee a, ja toje tokə ne, mba ja koeeje se n̄-to tokə bāann wa! ³ Dəw k̄a unda məē d̄o *Kristə* t̄, toko n̄n-yərəw laa k̄a ddang tokə *Kristə* k̄a n̄n-yərəw k̄ara w̄rē ang le.

⁴ Dəw k̄a aw dda *majang* to nje-mbətə ndu Lubba, mba *majang* to mbətə ndu. ⁵ A ə-gərəje to *Jeju-Kristə* d̄dee mba k̄ru *majangje* lə dəwje, *majang* k̄ara to r̄ē t̄ ang. ⁶ Dəw k̄a nayn ddəw mə-k̄ara t̄ saa a, maji karə n̄-dda *majang* ang ngaa. Dəw k̄a nayn aw dda *majang* to dəw k̄a oo *Kristə* ang ddəm gərə *Kristə* ang ddəm.

⁷ Ngannje, arəje dəw arəse ang. Dəw k̄a dda kula k̄a gatə gatə to gatə gatə tokə *Jeju-Kristə* to gatə gatə le.

⁸ Dəw k̄a nayn ddəw *majang* t̄ to dəw lə Əsu, mba Əsu to nje-n̄n-dda k̄a maji ang kunn-kutu n̄nje t̄ njaa. Mba yeenn b̄ba, Ngonn lə Lubba d̄dee ta tuju kula-dda lə Əsu.

⁹ Dəw k̄a Lubba uje dda *majang* ang ngaa, mba tar lə Lubba isi məē t̄ tokə kandə-ko arə n̄a kasə ta dda *majang* ang ngaa, mba n̄-to dəw k̄a Lubba uje. ¹⁰ N̄n k̄a kayn horo ngann lə Lubba k̄a ngann lə Əsu â n̄ənn: Dəw k̄a to nje-n̄n-dda k̄a gatə gatə ang wase dəw k̄a mbətə ngokwên to dəw lə Lubba ang.

Maji karə n-ndikije naan

¹¹ Tar k̄a ooje kunn-kute t̄ njaa nan: Maji karə n-ndikije naan horo naan t̄. ¹² Maji karə n-ddaje n̄n tokə lə *Kayn* ang. *Kayn* le to dəw lə Nje-mə-majang arə nuja ḡwsu ngokwên. Nuja ḡwsē mba ddi wa? Mba kula-ddaje laa maji ang, a kula-ddaje lə ngokwên to gatə gatə.

¹³ Ngakɔn'mje, bbo dɔwje kɛ nangə nɛənn mbətəse a, arəje dɔse ayn ang. ¹⁴ Jeje n-ndikije ngakɔnje, mba yeenn ɛ n-gərəje to n-teeje ta yo tɛ ngaa jingaje tɛbbə mban. Dɔw kɛ ndiki ngokɔɛn ang nayn mə yo tɛ bbay. ¹⁵ Dɔw kɛ mbətə ngokɔɛn to nje-tɔl dɔw, a ɛ-gərəje to nje-tɔl dɔw ee kə tɛbbə kɛ to kə ndɔ kə ndɔ ang. ¹⁶ Nɛn kɛ tɔju ndiki le ɛ nɛənn: Jeju unn tɛbbə laa ila kɔrɔ mbaje. Baann a, maji karə jeje kara jarəje tɛbbə ləje mba ngakɔnje tɔ. ¹⁷ Bbo dɔw inga nɛnje kɛ dɔ nangə tɛ nɛənn ngaa gərə to nɛn du ngokɔɛn, a numɛn ang a, dɔw le a pa nan n-ndiki Lubba tokə baənn wa?

¹⁸ Ngannje, maji karə n-ndikije naan kə tar kɛ taje tɛ baa ang. Maji karə n-ndikije naan ddəw dda marə nɛn tɛ kə ddəw ndiki tɛ kɛ tɔkɔɔ.

¹⁹ Ddəw tɛ kɛ baənn bba ja gərəje to n-toje to ənga tar kɛ tɔkɔɔ ngaa kəjə ləje a to ddekeke nɔn Lubba tɛ.

²⁰ Mba bbo kəjə ləje unda tar dɔje tɛ a, Lubba bo uta kəjə ləje ngaa n-gərə nɛn tɔyn. ²¹ Ngakɔn'mje kɛ m-ndikise nya, bbo kəjə ləje unda tar dɔje tɛ ang a, məje a koso pɔn nɔn Lubba tɛ. ²² Nɛn tɔyn kɛ n-dujuje a, ja kingaje jia tɛ, mba jaw ngəmje ndu laa ngaa jaw ddaje nɛn kɛ məɛ ndiki. ²³ A ndu laa kɛ narəje tokə be: Maji karə jooje məje tɛ kə ri Ngonnɛ *Jeju-Kristə* ngaa n-ndikije naan horo naan tɛ ddəw kɛra baa kə ndu kə *Kristə* unn arəje le. ²⁴ Dɔw kɛ ngəm ndu lə Lubba nayn ddəw mə-kɛra tɛ kə Lubba ngaa Lubba nayn ddəw mə-kɛra tɛ saa. Nɛn kɛ tɔju to Lubba dda mə-kɛra kə je to *Ndil-mə-nda* kɛ narəje.

Ddəw gərə Ndil lə Lubba kə ndil lə nje-baan lə Kristə

4 Ngakɔn'mje kɛ m-dikise, bbo dɔw pa nan Ndil-mə-nda to rɔɛ tɛ a, ooje məse tɛ kə tar laa le kə ngɔru ang. Maji karə ɛ-nanje dɔw le ooje se ndil kɛ to məɛ tɛ to Ndil lə Lubba njaa wa bba. Mba njɛ-kilaje mbər tar kɛ tɔkɔɔ ang banyaje dɔ nangə tɛ nya.

² Ddəw kɛ ɛ gərəje nɛn *Ndil lə Lubba* tokə be: Dɔw kɛ pa kə tɛɛ nan *Jeju-Kristə* unn da-rɔ dɔw bba ddee a, *Ndil* kɛ in rɔ Lubba tɛ to məɛ tɛ. ³ Dɔw kɛ mayn nan *Jeju* unn da-rɔ dɔw ang, ndil kɛ in rɔ Lubba tɛ ang ɛ to məɛ tɛ. Ndil kɛ to məɛ tɛ le to ndil lə nje-baan lə *Kristə* kɛ ooje tar laa nan nɛ ddee le, a bbasinen nee dɔ nangə tɛ ngaa.

⁴ See ngannje kɛ ngaji kɛ ɛ-toje to ənga Lubba, aalje dɔ njɛ-kilaje mbər tar kɛ toje to njɛ-ngəmjeenn le mban, mba Ndil kɛ to məse tɛ ubba singa nya uta ndil kɛ duninya tɛ nɛənn. ⁵ Dede, n-toje to dɔwje kɛ dɔ nangə tɛ nɛənn ngaa n-paje tar tokə dɔwje kɛ nangə nɛənn, mba yeenn le bba dɔwje kɛ nangə nɛənn ooje tar ləde. ⁶ A Jeje, n-toje to ənga Lubba. Dɔw kɛ gərə Lubba aw oo tar ləje. Dɔw kɛ to ənga Lubba ang a koo tar ləje ang. Ddəw nɛn tɛ kɛ baənn bba ja gərəje nɛn Ndil tar kɛ tɔkɔɔ kə ndil tar kɛ tɔkɔɔ ang.

Lubba to ndiki

⁷ Ngakɔn'mje kɛ m-ndikise, maji karə n-ndikije naan horoje tɛ, mba ndiki in rɔ Lubba tɛ. Dɔw kɛ ndiki nje-marɛ to dɔw kɛ Lubba uje ngaa n-gərə Lubba. ⁸ Dɔw kɛ ndiki nje-marɛ ang to dɔw kɛ nayn gərə Lubba ang bbay, mba Lubba to ndiki. ⁹ Ooje ddəw kɛ Lubba tɔju nɛn ndiki laa kə ddaka horoje tɛ: Lubba ula Ngonn-kɛra laa dɔ nangə tɛ mba karə jisije kəm baa ddəw tɛ laa. ¹⁰ Tar ndiki le tokə be: Jeje ɛ n-ndikije Lubba ang, ne ɛ n-ndikije ngaa nula Ngonnɛ narə n-ddee to *nɛn-polo* ta kɔru nɛn tar *majangje* ləje dɔje tɛ.

¹¹ Ngakɔn'mje kɛ m-ndikise, bbo Lubba ndikije baann a, maji karə jeje kara n-ndikije naan horoje tɛ. ¹² Dɔw oo Lubba ndɔ kɛra ang. Bbo n-ndikije naan horoje tɛ a, Lubba dda kə je mə-kɛra ngaa ndiki laa to məje tɛ kə majɛ.

¹³ Ddəw kɛ n-gərəje nɛn to n-naynje ddəw mə-kɛra tɛ kə Lubba ngaa ne kɛra n-nayn ddəw mə-kɛra tɛ kə je to tokə be: Narəje *Ndil* laa. ¹⁴ Jooe kə kəmje ngaa n-pa tar-naji laa jarə dɔwje nan Lubba kɛ Bɔ ula Ngonnɛ to *Nje-kaji-dɔwje* kɛ duninya tɛ. ¹⁵ Dɔw kɛ pa kə tɛɛ nan *Jeju* to Ngonn lə Lubba, Lubba nayn ddəw mə-kɛra tɛ saa ddəm ne kɛra n-nayn ddəw mə-kɛra tɛ kə Lubba ddəm. ¹⁶ Jeje, n-gərəje ndiki kɛ Lubba ndikije ngaa jooje məje tɛ kə ndiki le. Lubba to ndiki. Dɔw kɛ nayn ddəw ndiki tɛ, nayn ddəw mə-kɛra tɛ kə Lubba ddəm Lubba nayn ddəw mə-kɛra tɛ saa ddəm. ¹⁷ Ddəw nɛn tɛ kɛ be ɛ ja gərəje to ndiki laa to məje tɛ kə majɛ. Baann bba məje a koso pɔn ndɔ gangə sariya tɛ, mba kisi ləje dɔ nangə tɛ to ddəw kɛra baa kə ənga Jeju. ¹⁸ Bbəəl goto mə dɔw tɛ kɛ ndiki to məɛ tɛ. A ndiki kɛ tɔkɔɔ tubba bbəəl mə dɔw tɛ. Bbo bbəəl dda dɔw a, tɔju to sariya to dɔɛ tɛ. Dɔw kɛ bbəəl to məɛ tɛ, ndiki laa to tɔyn ang.

¹⁹ Jeje, ndiki to məje tɛ, mba Lubba ndikije dɔngɔr. ²⁰ Bbo marə dɔw pa nan: «M-ndiki Lubba», a n-mbətə ngokɔɛn a, n-to nje-ngəm. Bbo dɔw mbətə ngokɔɛn kɛ naw nooe a, nɛ kasə ndiki Lubba kɛ nooe ang tokə baann wa? ²¹ *Ndu* kɛ *Kristə* arəje ɛ nɛənn: Maji karə dɔw kɛ ndiki Lubba ndiki ngokɔɛn tɔ.

Tar tətə duninya kə dɔd

5 Bbo dɔw ndiki tɛ məɛ tɛ nan *Jeju* to *Kristə* a, dɔw le to Ngonn lə Lubba. Dɔw kɛ ndiki Lubba kɛ Nje-kuju *Jeju* le ndiki *Jeju* kɛ Lubba uje le tɔ. ² Ddəw kɛ ja gərəje nɛn to n-ndikije ngann lə Lubba ɛ nɛənn: n-ndikije Lubba ngaa n-ddaje nɛn kə turu nduje laa. ³ Nɛn kɛ daw bbar nan ndiki Lubba to n-ngəm nduje laa. Nduje laa to nɛn-koto kɛ ɔɔy ang. ⁴ Mba dɔw kɛ Lubba uje tətə duninya nɛənn kə dɔd. A mə-kunn ləje ɛ to nɛn kɛ ja tətə nɛn duninya nɛənn kə dɔd. ⁵ Nɛn

bba tətə duninya nəənn kə ddo wa? Dəw kə ndiki tē mæê tē nan *Jeju* to Ngonn læ Lubba â tətə ddo le.

Tar-naji kə dɔ Jeju-Kristə tē

⁶ Ne *Jeju-Kristə*, kə n̄-ddee ddəw maann tē kə ddəw məsə tē. N̄-ddee kə maann kâra baa ang, n̄-ddee kə maann ddəm kə məsə ddəm †. Tar-naji kə *Ndil* pa dɔ n̄n tēənn to tar kə təkɔɔ, mba n̄-to *Ndil* tar kə təkɔɔ. ⁷ Mba n̄nje mota â pajə tar-naji le. ⁸ N̄nje le to *Ndil*, maann kə məsə. N̄-pajə tar-naji kə kâra baa njaa. ⁹ Bbo jaw jooje mæje tē kə tar-naji kə dəwje aw pajə a, tar-naji læ Lubba ngəng nya uta. Tar-naji læ Lubba le to tar-naji kə n̄-pa dɔ Ngonnê tē. ¹⁰ Dəw kə unn mæê arə Ngonn læ Lubba, tar-naji le to mæê tē. Dəw kə unn mæê arə Lubba ang, dəw le dda arə Lubba ddee to nje-ngəm, mba nunda mə-kunn laa dɔ tar-naji tē kə Lubba pa dɔ Ngonnê tē le ang. ¹¹ Tar-naji le tokə be: Lubba arəje təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ ngaâ təbbə le to rɔ Ngonnê tē. ¹² Dəw kə ee kə Ngonn le a, ee kə təbbə. Dəw kə ee kə Ngonn le ang a, ee kə təbbə ang tɔ.

¹³ M-dda n̄njeenn makəturu tē marəse karə ə-gərəje to eeje kə təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ, sese kə ooje

† Nje-dda makəturu le ndiki ta pa tar batəm læ Jeju, kə tar koy laa.

məse tē kə ri Ngonn læ Lubba le. ¹⁴ N̄n kə dda arə mæje oso pɔn dɔê tē le â nəənn: Bbo n-dujuje marə n̄n ji Lubba tē ddəw mə-ndiki tē laa a, n̄a koo. ¹⁵ Bbo n-gərəje mæje tē to naw noo tar læje a, n̄n tɔyn kə n-dujuje jia tē, n-gərəje to jingaje n̄n le watə mban.

¹⁶ Bbo dəw oo ngokɔên lo dda *majang* tē kə a kaw saa karə noy ang a, maji karə dəw le duju Lubba, a Lubba a karə təbbə ngokɔên le, tokə *majang* laa le to *majang* kə a kaw saa karə ninga yo ang. *Majang* kə aw uju yo to. M-duju karə ə-dujuje Lubba mba *majang* kə baann ang. ¹⁷ N̄n-ddaje tɔyn kə to kə dɔɔlê ang to *majang*, *majang* tɔyn njaa aw uju yo ang.

¹⁸ Jeje, n-gərəje to dəwje kə Lubba ujude ddaje *majang* ang ngaa. Jeju kə Lubba uje ngəm dəwje le arə Nje-mə-majang inga ddəw læde ang. ¹⁹ Jeje, n-gərəje to n-toje to dəwje læ Lubba, a duninya nəənn tɔyn to mə ji Nje-mə-majang tē.

²⁰ Jeje, n-gərəje to Ngonn læ Lubba ddee ngaâ arəje kəm-karə karə n-gərəje Lubba kə təkɔɔ. Ngaâ n-ddaje mə-kâra kə Lubba kə təkɔɔ ddəw tē læ Ngonnê *Jeju-Kristə*. Ne â n̄-to Lubba kə təkɔɔ, ne â n̄-to təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ. ²¹ Ngannje, aaje rɔse ddəw tē læ kərje!

2 Jan

Tar lapiya

1 Əman təkə le, m-dda makəturu nəənn mari, əi kən-baay kə Lubba bbari kə ddaka ddəm marə nganni kə m-ndikide kə ndiki kə təkər ddam. Əman kə karəm baa ang. Dəwje tən kə gərəje tar kə təkər ndikise t, ² mba tar kə təkər le to məje tē ngaā a nawn kə je kə ləw. ³ Lubba kə Bə kə *Jeju-Kristə* Ngonn lə Bəy Lubba, ddəw tar tē kə təkər kə ddəw ndiki tē, dā ddaje mə-maji kə je, dā kooje kəm-to-ndoo ləje ngaā dā karəje məje wul ləm.

Tar ndiki naan

⁴ Moo marə nganni kə aw njaje ddəw tar tē kə təkər tokə ndu lə Bəy Lubba pa arəje le. Minga rə-nəəl nya mba nganni le. ⁵ Oo, kən-baay, nēn kə m-duji ā nəənn: Maji karə n-ndikije naan horo naan tē. To ndu kə siki ā m-dda makəturu tē mari ang. To ndu kə jingaje kunn-kute tē njaa. ⁶ Ndiki naan to ngəm ndu lə Lubba. Yeenn to ndu kə ooje tarē kunn-kute tē ləw baa. Baann bba ā njaje ddəw ndiki tē.

⁷ Njê-kərəje dəwje tokə banya taaje lo də nangə tē. N̄-paje nan *Jeju-Kristə* unn da-rə dəw bba ddee nēn ang. Dede le n̄-toje to njê-kərəje dəwje kə njê-baanje lə *Kristə*. ⁸ Aaje rəse, mba karə nēn kə jinga ddəw kula tē ləje tuju ang, yeenn bba karə ingaje kuka kə bo.

⁹ Dəw kə nawn də nēn-təju tē lə *Kristə* ang, aw ddəw əw, n̄-mbətə Lubba ngaa. Dəw kə nja go nēn-təju tē lə *Kristə* to dəw kə dda mə-kāra kə Bə ddəm Ngonn ddəm. ¹⁰ Bbo dəw ddee rəse tē ngaā təjuse marə nēn-təju kə dang a, ə-ddeēje lapiya ang ddəm ə-tēje kə kəy ləse ang ddəm. ¹¹ Dəw kə ddeē lapiya, dda saa mə-kāra də kula-ddeē tē kə maji ang le.

Dəwbyn tar

¹² Tarje toje nya ta dda makəturu tē karəse. A m-ndiki ta dda makəturu tē kə jim ang. Mba munda məm ta kaw rəse tē kə da-rəm, ta pa tarje le karəse kə tam njaa, bba karə rə-nəəl ləje to tən.

¹³ Ngann lə ngokoin kə dēnēn kə Lubba mbəre le, ddaije lapiya.

3 Jan

Tar lapiya

¹ Ɖman tɔkə le, m-dda makəturu nəənn mari əi Gayus kə m-ndikii kə ndiki kə tɔkɔɔ. ² Ngokɔn'm kə m-ndikii nya, m-duju Lubba karə nɛnje tɔyn njaa maji to maji ari. M-duju tɔ karə rɔi kara to kə majɛ tokə lə kəwn ləi kə aw to kə majɛ le.

Tar nja lə Gayus ddəw tar tɛ kə tɔkɔɔ

³ Minga rɔ-nəəl nya ddəw tɛ ləi, mba marə ngakɔnje-je teeje nəənn ngaā n̄-paje tar-naji ləi nan ə-nayn ddəw tar tɛ kə tɔkɔɔ ngaā aw nja ddəw tar tɛ kə tɔkɔɔ le. ⁴ Bbo maw moo tar dɔ ngannəm tɛ kə aw njaje ddəw tar tɛ kə tɔkɔɔ a, marə nɛn kə a karəm rɔ-nəəl kuta yeenn goto. ⁵ Ngokɔn'm kə m-ndikii nya, ə-to gatə gatə ddəw nɛn tɛ kə aw dda mba ngakɔnje ngaā njɛ-mbaje njaa kara aw umande tɔ. ⁶ N̄-paje tar ndiki kə ə-ndiki dəwje lo mbɔn-naan tɛ lə njɛ-mə-kunnje. Maji karə umande mba tɛ ləde kə daw dəwje tɛ kə gusu kə a karə Lubba rɔ-nəəl. ⁷ Mba ɔju dɔ *Kristə* ā dosoje nɛn ddəw-boɔ dəwje ngaā n̄-mbətəje ta karə dəwje kə gərəje Lubba ang arəde marə nɛn. ⁸ To tar ləje ta kuwa dəwje kə baann kə rɔje tɛ. Baann bba ja toje to njɛ-ku-la marədeje mba tar kə tɔkɔɔ.

Tar kə dɔ Diyoterepə de kə Demetrus tɛ

⁹ Mula kə gɔju makəturu marə *Egilisi*. A Diyoterepə kə ndiki ta karə ne njaa bba nee dɔ nɛnje tɛ tɔyn le aa lo kə tar tɛ ləje le ang. ¹⁰ Yeenn a, ndɔ kə m-tee horose tɛ a, m̄ kole məse dɔ kula-ddeɛ tɛ, mba Diyoterepə le tuju riye. Dɔɛ tɛ bbay, n̄-təl n̄-mbətə ta kuwa ngakɔnje-je kə mə *Kristə* tɛ kə rɔɛ tɛ. Nɔku ddəw dəwje kə ndiki ta kuwade kə rɔde tɛ ddəm n̄-tubbade lo mbɔn-naan tɛ ddəm. ¹¹ Ngokɔn'm kə m-ndikii nya, kula-dda kə maji ā ə-ndaji bbo kula-dda kə maji ang ā ə-ndaji ang. Dəw kə dda maji to dəw lə Lubba. Dəw kə dda maji ang gərə Lubba ang.

¹² Demetrus to dəw kə dəwje tɔyn paje tar laa maji. Tar kə tɔkɔɔ kə naw nja ddəwe tɛ kara pa tar-naji laa tɔ. Jeje kara jaw pa tar-naji laa kə majɛ. Ə-gərə to tar-naji ləje to tar kə tɔkɔɔ.

Dɔbɔyn tar

¹³ Tarje to nya karə m-dda makəturu tɛ mari. A, m-ndiki ta dda makəturu le kə kakə kuja makəturu ang. ¹⁴ Mba munda məm to m̄ təl kooi bbasinen baa, a ja tɔn tam dɔ tarje tɛənn bbay. ¹⁵ Maji karə mə-wul-lɔm nɔyn səi! Njɛ-buwa-kuraje ləi ddaije lapiya. Ə-dda lapiya njɛ-buwa-kuraje ləje k̄ara k̄ara tɔyn tɔ.

Judæ

Tar dɔ Makətu ru t̃ə le

Judæ dda makətu ru nəənn le mba njê-mə-kunnje tɔyn njaa. Tar k̃ə ñ-dda makətu ru t̃ə laa le aw naan t̃ə nya kə tar læ Piyer k̃ə dda makətu ru t̃ə k̃ə to joo laa. Judæ le aw dda dɔ kə dəwje k̃ə aw tɔjuje ñenje k̃ə tɔkɔɔ ang ngaã aw ddaje ñen k̃ə ngabula. Dəw a kasə kunn lo-turê k̃ə 6 ndərəng 13 k̃ə makətu ru t̃ə nəənn kɔju ñen lo-kanyê 2 k̃ə makətu ru t̃ə læ Piyer k̃ə to joo laa le.

Judæ le pa tar ɔru ñen tarje k̃ə Makətu ru Dɔnɔn t̃ə k̃ə Ləw. Nunn ñenje k̃ə mə tarje t̃əənn le bba ñ-tɔju ñen ñen njê-mə-kunnje dɔ ndɔje t̃əənn. Nunn tarje k̃ə injə makətu ru t̃ə læ Jiipije k̃ə toje horo Makətu ru t̃ə læ Lubba ang bba ñ-tɔju ñen ñen le tɔ (lo-turê 9:14,15).

Judæ le pa tar gusu k̃ə Lubba aw unda ñen dəwje k̃ə mbətəje tar ndiki k̃ə ñ-ndikide le kə ndəy. Ñ-pa tar le kə ndu k̃ə mɔngu nya (lo-turê 3 ndərəng 13). A ñ-pa tɔ nan: Maji ta koo kəm-to-ndoo ləde ta kumande karə ñ-teeje ta wungu t̃ə læ Lubba (lo-turê 22-23). Bbo makətu ru læ Judæ le ddəm tarje k̃ə nɔru dɔê le ddəm a, to . Ñ-pa tar kə ndu k̃ə mɔngu le mba tuju ñen dəwje ang, ñ-pa mba kaji ñen dəwje.

Tar lapiya læ Judæ

1 Əman Judæ ngokɔn Jakə k̃ə m-to bbərə-kula læ *Jeju-Kristə*, m-dda makətu ru nəənn marə dəwje k̃ə Lubba bbarde kə ddaka, dəwje k̃ə Lubba k̃ə Bɔ ndikide nya ngaã ngəmde mba *Jeju-Kristə*. **2** Maji karə Lubba dda kə se mə-maji, narəse mə-wul-lɔm ngaã narəse ndiki laa nya nya.

Sariya to mba njê-ñen-tɔjuje k̃ə tɔkɔɔ ang

3 Ngakɔn'mje, m-ndiki nya ta dda makətu ru karəse ɔju dɔ kaji k̃ə Lubba ajije tɔyn k̃əra baa. A bbasinen, moo maji ta kula kə makətu ru nəənn mba karə arəse singa, karə ə-ddaje dɔ mba ngəm ñen tar mə-kunn k̃ə Lubba arəje nyɔm le. **4** Mba, marə dəwje k̃ə maji ang andəje horose t̃ə kə go ngəyn. Daw turuje mə tar mə-maji læ Lubba ləje mba kɔnn ñen dɔ ñen-ddaje k̃ə maji ang ləde. Ñ-mbətəje Mbay ləje k̃ə k̃əra baa k̃ə to Əbbə-jeje *Jeju-Kristə* le. Ləw baa, Makətu ru læ Lubba pa tar sariya k̃ə d̃ə gangə dɔde t̃ə.

5 Ə-gərəje tar ñenje nəənn le tɔyn kə majê kete mban, a m-ndiki ta kole məse dɔ t̃ə bbay: *Əbbə-dəwje* aji dəwje laa nangə t̃ə k̃ə Ejipitə bba goe t̃ə a, narə dəwje k̃ə ooje məde t̃ə saa ang oyje. **6** Oleje məse dɔ tar t̃ə læ *anjəje* k̃ə ngəmje lo ləde k̃ə Lubba arəde ang, a tusuje lo ləde inyaje le, *Əbbə-dəwje* t̃əde ungude lo t̃ə k̃ə il biti biti nyɔm mba ngəbbə ñen tɔkə ndɔ sariya. **7** Oleje məse dɔ tar t̃ə læ dəwje k̃ə bbeje t̃ə k̃ə *Sɔdɔm* kə Gɔmɔɔ kə læ dəwje k̃ə mə bbeje t̃ə k̃ə mbɔrde t̃ə. Ñ-

ddaje maji ang tokə læ anjəje le tɔ. Dunnje rɔde dilaje kula kaya t̃ə. Ñ-ndikije ta dda ñen k̃ə asə karə dəw dda ang. Yeenn bba, Lubba gangə sariya dɔde t̃ə arə puru k̃ə to kə ndɔ kə ndɔ aw ɔnde. Ñ-təlje to ñen-kɔju-marê horo dəwje t̃ə.

8 Dəwje k̃ə andəje horose t̃əənn le ddaje ñen tokə baann tɔ. Daw dəjəje ñenje k̃ə to kə dɔgɔlê ang, daw tujuje rɔde, dooje kɔn-mbay læ Lubba to ñen k̃ə baa ngaã ñ-tajije anjəje k̃ə asəje karə dəwje pitijede. **9** Misel k̃ə to tɔkə mbay læ anjəje njaa kara, kar t̃ə k̃ə naw nar ñen niinn *Mɔyijə* kə Əsu le, nila ta-bbar ngaji dɔê t̃ə ang. Bbay tar k̃ə ñ-pa narê â nan: «Maji karə *Əbbə-dəwje* ndangi.» **10** Dəwjeenn le, ñenje k̃ə ñ-gərəje ang kara ñ-tajije. Ñenje k̃ə ñ-ngərəje kə dɔde baa tokə læ dajje k̃ə muú le njaa kara təlje to ñenje k̃ə aw tujude kə kɔɔ. **11** Ñen-wungu a ddee dɔde t̃ə, mba ñ-ddaje ñen tokə læ *Kayn*. Dərəje ngəm tokə læ *Balaam* mba kinga ñen narə, ñ-ddaje dɔ-ngəng tokə læ *Kore*. **12** Dede le ñ-toje to ñen-yərəw horose t̃ə, see njê-mə-kunnje ndɔ kɔn muru mə-k̃əra t̃ə ləse. Dusaje ñen ngaã dayje ñen kə rɔ-kul ang darəje məde ndann ngaã dəjəje kə dɔde t̃ə, dede njaa. Ñ-toje tokə læ ndi k̃ə in, a arə ang, mba læl ɔsu ɔtu ñen. Ñ-toje tokə kakə k̃ə ñeyn kandə læ kakə-je asə a, andə ang. Tokə kakəje k̃ə ñ-tɔru kə ngirê baa darə oy njan. **13** Daw teeje kə ñen-rɔ-kul ləde k̃ə ñ-ddaje kə ddaka tokə maann k̃ə aw ləngə kə singa ngaã aw ubbu njum-təê. Ñ-toje tokə əndetərəndenje k̃ə arje lo

† *Kayn: Oo Jənesə 4:3-8.*

Nɔmbərə 22:7-35.

Nɔm-bərə 16:1-35.

kâra ang kê Lubba ngəm marə lo kê il biti biti kê a to kê ndɔ̄ kê ndɔ̄ mbade.

¹⁴ Enɔ̄kə kê to kajeje kê to siri laa go kajeje *Adam* t̄, ila mbər tar dɔ̄de t̄ nan: «Ooje, *Əbbə-dəwje* kê anjəje laa doro doro d̄a ddeeje, ¹⁵ mba gangə sariya dɔ̄ dəwje t̄ t̄yn kê duninya t̄ ngaâ n̄a dda karə dəwje kê ddaje *majang* gərəje majangje ləde ngaâ karə njê-nên-ddaje kê maji ang gərəje go tarje kê maji ang kê pajə d̄ê t̄.»

¹⁶ Dede le, n̄-toje to dəwje kê rɔ̄de n̄əlde ndɔ̄ kâra ang. Daw d̄əmje rɔ̄de kê ndɔ̄ t̄yn. Bbo n̄ên kê to mæde t̄ d̄ɔ̄ɔ̄ â n̄-ddaje. Tam-tɔ̄nde to ngəm d̄ɔ̄ɔ̄. Daw d̄ɔ̄suje gajə dəwje mba kinga n̄ên n̄ên jide t̄.

Ndajə ɔ̄ju dɔ̄ njê-mə-kunnje

¹⁷ A see ngakɔ̄n'mje kê m-ndikise, maji karə oleje mæse dɔ̄ tar t̄ lə *njê-kaw-kulaje* lə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* kê pajə arəse ləw. ¹⁸ N̄-pajə darəse nan: «Ddutu ndɔ̄ a, â kooje dəwje kê toje to njê-kokoje dəwje ngaâ aw ddaje n̄ên ddəw bbo kê da-rɔ̄de t̄.» ¹⁹ Dede le njaa daw ddaje darə dəwje aw tinje naan. Kəjə ləde to kəjə

n̄ên kê dɔ̄ nangə t̄ ngaâ *Ndil lə Lubba* isi mæde t̄ ang. ²⁰ A see ngakɔ̄n'mje kê m-ndikise nya, maji karə arje dɔ̄ tar mə-kunn t̄ ləse kê maji t̄yn le kê majê. Ə-dujuje Lubba ddəw *Ndil-mə-nda* t̄. ²¹ Ə-naynje ddəw ndiki t̄ lə Lubba mba nginan n̄ên *Əbbə-dəwjeJeju-Kristə*. Ne kê n̄a dda kê je maji karə jingaje təbbə kê to kê ndɔ̄ kê ndɔ̄.

²² Maji karə ooje kəm-to-ndoo lə njê-mə-kunnje kê mæde aw sangəde bbay. ²³ Ajije marêje, ə-teeje kê de kəm puru t̄. A marêje, ooje kəm-to-ndoo ləde, a aaje rɔ̄se, arəje kubbuje kê rɔ̄de t̄ kara ɔ̄ruse ang, mba n̄ên-ddaje ləde kê maji ang tujə kubbu ləde mban.

Tar karə wooyo Lubba

²⁴⁻²⁵ Maji karə piti, tɔ̄kə-mbangə, singa-mɔ̄ngu kê kɔ̄n-mbay to lə Lubba kê kâra baa kê ndɔ̄ kê ndɔ̄. Ne kê narə Əbbəjeje *Jeju-Kristə* ajije, Ne kê nasə ta ngəmje karə joso mə majang t̄ ang, n̄a dda karə jar nɔ̄ên t̄ kê n̄ên-yərəw kâra ang, a jar nɔ̄ên t̄ kê rɔ̄-n̄əl ndɔ̄ pitii t̄ laa. *Amenn!*

Apokalisi

Tar dɔ Makəturu t̄ le

Kandə tar k̄ nan «apokalisi» le to kandə tar gɛrɛkə k̄ a ta pa nan n̄n k̄ iya rɔɛ bba n̄-tee n̄n k̄ ddaka. Jan dda apokalisi le, bbal t̄ k̄ aw ngɔsi k̄ bbal dɔdɔku, go ddee t̄ lə Jeju-Kristə dɔ nangə t̄. Kar̄ t̄ənn le tɔkə mbay lə Rɔmɛnje ndiki ta karə dəwje poleje tokə lubba ləde. Marə nj̄-mə-kunnje mbətəje ngaā dula kəmdə ndoo t̄, a mar̄je ndikije t̄ ta koo ndoo ang.

Dɔngɔr dəbbə apokalisi t̄ le (1:1–3:22) k̄ dula n̄n darə Egilisije siri toje t̄. To Egilisije k̄ toje ngann bbeje t̄ lə Rɔmɛnje nangə t̄ k̄ Aji k̄ to Turki bbokənən.

Dəbbə kəsə makəturu t̄ le (4 ndərəng 20) dunn nje-dda makəturu le daw saa darā. Noo n̄nje k̄ dum dɔ dəw ngaā n̄-dda makəturu t̄.

Lo-kanyē t̄ k̄ 4 ndərəng 11, n̄-dda dɔngɔr̄, gusu k̄ Jeju-Kristə arə n̄n ddəw ta t̄əyn makəturujə k̄ mə Makəturu Dɔnɔn t̄ k̄ Ləw ngaā ta gərə kandē. N̄-tju tɔ to Tar k̄ Maji lə Jeju-Kristə le to mba gəl-dəwje t̄yn. Lo-kanyēje k̄ 12 ndərəng 20 tju tɔkə . Jeju k̄ to Nje-kisi kəm baa le, n̄-tj̄ t̄ to ngonn batə. Ne ā n̄-to k̄ unn t̄bbə laa arə tokə ngonn batə k̄ tar to d̄ t̄ ang .

Lo-kanyē k̄ 21 kə 22 pa tar . Horo n̄nje t̄ k̄ n̄ ta dda tokə siki le, marə tɔkə bbe to hore t̄, to Jerujaləm k̄ in darā uru nangə tokə n̄n k̄ Lubba arə baa. Makəturu Apokalisi le tunga dɔ lo-kanyēje t̄ k̄ joo nəənn le ddəm tunga Makəturu lə Lubba t̄yn ddəm.

Kunn-kutu tar

1 Makəturu nəənn pa tar dɔ n̄nje t̄ k̄ Lubba arə *Jeju-Kristə* tju *Jan*, karə n̄-tju nj̄-kulaje laa karə n̄-gərəje n̄n k̄ n̄yn ngɔsi baa ta ddee. *Kristə* ula *anjə* laa arə nje-kula laa *Jan* karə t̄j̄ n̄njeenn le karə n̄-gərə. ² Jan pa tar-naji n̄nje t̄yn k̄ noo le. N̄-pa nan, n̄n k̄ noo le to tar lə Lubba njaa ā *Jeju-Kristə* tee n̄n k̄ ddaka. ³ Maji arə dəw k̄ tura makəturu nəənn. Maji arəde, de dəwje k̄ dooje tarje k̄ Lubba tee n̄n k̄ ddaka nəənn ngaā n̄-ngəmje tarje k̄ n̄-dda makəturu t̄ le. Mba kar k̄ n̄njeenn le a teeje n̄n le n̄yn ngɔsi.

Jan ula kə lapiya arə Egilisije siri k̄ Aji

⁴ Əman *Jan*, mula kə makəturu nəənn marə dəwje k̄ *Egilisije* t̄ siri k̄ nangə t̄ k̄ Aji.

Maji karə Lubba k̄ to bbokənən nəənn, k̄ to ləw, k̄ aw ddee dda kə se mə-maji ngaā narə məse wul lɔm. Maji karə ndilje k̄ siri k̄ arje nɔn ngende-mbay t̄ laa ddaje kə se tokə baann. ⁵ Maji karə *Jeju-Kristə* k̄ to nje-tar-naji k̄ gatə gatə, ne k̄ n̄-to dɔngɔr dəw k̄ ndol horo dəwje t̄ k̄ oyje ddəm n̄-to Mbay-dɔ-mbayje k̄ nangə nəənn ddəm n̄-dda kə se mə-maji ngaā narə məse wul lɔm tɔ.

Jeju-Kristə le ndikije ngaā ɔruje mə *majangje* t̄ ləje ddəw məse t̄. ⁶ N̄-ddaje to dəwje k̄ mə Bbe-kɔn t̄ laa ddəm nj̄-poloje Bɔj̄je Lubba ddəm. Maji karə piti kə singa-mɔngu toje to laa, ndɔ kə ndɔ. *Amenn*.

⁷ Ooje, naw ddee mə mum t̄!

Dəwje t̄yn a koojeje.

Nj̄ k̄ ɔs̄je kə ninga njaa kara a koojeje tɔ.

Gəl-dəwje t̄yn a nɔnje mbɛ̄.

A to tokə baann njaa! *Amenn*.

⁸ *Əbbə-dəwje* Lubba pa nan: «M-to *Alpa* ddəm Omega ddəm. M-to ne k̄ n̄-to bbokənən, ne k̄ n̄-to ləw kə ne k̄ naw ddee. M-to nje-singa-mɔngu.»

Jan oo Kristə mə piti t̄ laa

⁹ Əman ngokɔnse *Jan*, moo ndoo kə se k̄ara baa. Əman kə sese t̄yn n-ddeeje to dəwje k̄ mə Bbe-kɔn t̄ lə *Jeju* ngaā jaw juwaje jarə ngəng ddəw t̄ laa. Duwam dulam dɔ dərə-ba t̄ k̄ ria nan Patəmos mba tar lə Lubba k̄ mila mbərə ddəm mba tar-naji lə *Jeju* k̄ maw pa ddəm. ¹⁰ Kə ndɔ lə *Əbbə-dəwje*, *Ndil-mə-nda* uwam a, moo marə *ndu* bbar kə singa gom t̄ guku. *Ndu* le bbar tokə lə t̄bbə k̄ dəw aw to. ¹¹ *Ndu* le pa nan: «N̄n k̄ aw oo nəənn, ə-dda makəturu t̄ ta ula n̄n arə *Egilisije* k̄ siri nəənn: Ula n̄n arə *Egilisi* k̄

Epejə, Ismirnə, Pərgam, Tiyatir, Sardə, Piladelpi kə La-wodise.»

¹² M-turu rəm ta koo dəw kə aw pa səm tar le a, moo nən-kunda lambeje siri kə n-dda kə andə-narə kə lambeje to dɛ t̃. ¹³ Horo nən-kunda lambeje t̃ le, moo marə nən kə unn da-rɔ dəw. Nula kubbu kə ngal ngaā n-tɔ karē kə nən-kuwa-bbər kə n-dda kə andə-narə. ¹⁴ Biin-dɔē nda bal bal tokə lə bin, ang a, tokə lə əl kə ria nan əkəw. Kandə kəmē to tokə lə puru kə aw ɔn. ¹⁵ Gɔl̃ tokə lə njamnji kə dula purō darə ndɔnren ngaā ndue bbar tokə lə kɔru tɔkə ba kə aw ula. ¹⁶ Nuwa əndetərɛndɛnje siri jia t̃ kə kɔl. Tɔkə kiya kə t̃ɛ joo kəm atə tee t̃ɛ t̃ ngaā kəmē ndoko tokə lə kar kə ɔsu kə singa nya. ¹⁷ Moə a, m-tee moso kɔ gɔl̃ t̃ tokə dəw kə oy. A nila jia kə kɔl dɔm t̃ ngaā n-pa nan: «Ə-bbəəl ang, m-to dɔngɔr dəw ddəm dɔbɔyn dəw ddəm. ¹⁸ M-to nje-kisi kəm baa. Ləw moy, a bbasinən misi kəm baa kə ndɔ kə ndɔ. Mee kə singa dɔ yo t̃ ddəm dɔ lo t̃ lə dəwje kə oyje ddəm. ¹⁹ Nən kə aw oo nəənn, nən kə aw to nəənn kə nən kə a ddee goe t̃, maji karə ə-dda makəturu t̃. ²⁰ Nən kə iya rɔē ɔju dɔ əndetərɛndɛnje siri kə oo jim t̃ kə kɔl kə nən-kunda lambeje siri kə n-dda kə andə-narə le gəle tokə be: Əndetərɛndɛnje kə siri le tɔju *anjəje* kə *Egilisije* t̃ kə siri le, a nən-kunda lambeje kə siri le toje to *Egilisije* kə siri le tɔ.»

Makəturu kə dula nən darə Egilisi kə Epejə

2 «Ə-dda makəturu ula nən arə *anjə* kə *Egilisi* t̃ kə Epejə ə-pa nan:

«Tar kə dəw kə uwa əndetərɛndɛnje siri jia t̃ kə kɔl ngaā aw nja horo nən-kunda lambeje t̃ siri kə n-dda kə andə-narə pa ā nəənn: ² M-gərə kula-ddai, ndoo kə aw oo kə wuri kə aw tɔ. M-gərə to ā kasə ta tɔ wuri dɔ njē-mə-majangje t̃ ang. Dəwje kə aw ddaje rɔde to *njē-kaw-kulaje* le, ə-nande oo, a n-toje to *njē-kaw-kulaje* ang ngaā ə-tee kə gəl ngəm ləde kə ddaka.

³ «Ə-tɔ wuri nya ngaā oo ndoo mba rim, a rɔi nyai ddəwe t̃ ang.

⁴ «A nən kə m-mbətə səi ā nəənn: Ə-ndikim tokə ye kə kete ang. ⁵ Maji karə ole məi dɔ pa-nja t̃ ləi kə dɔngɔr. Ə-*туру məi* bbo ə-təl kula-ddai t̃ kə dɔngɔr le. Bbo baann ang a, mā ddee rɔi t̃, ta mā kɔru nən-kunda lambe ləi lo-toe t̃ kə ddang. ⁶ A nən kə maji kə ə-dda ā nəənn: Ə-mbətə kula-ddaje lə dəwje kə unnje go Nikola tokə əman tɔ.

⁷ «Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.

«Dəw kə tətə dɔ a, mā karē kandə kakə kə aw arə dəw təbbə karə nusa. Kakə le to mə *paradis* t̃ lə Lubba.»

Makəturu kə dula nən darə Egilisi kə Ismirnə

⁸ «Ə-dda makəturu ula nən arə *anjə* kə *Egilisi* t̃ kə Ismirnə:

«Tar kə dəw kə to dɔngɔr dəw ddəm dɔbɔyn dəw ddəm nən kə noy ngaā n-təl nisi kəm baa n-pa ā nəənn: ⁹ M-gərə nən-singaje kə aw ingai kə ndoo kə ə-ndoo. A kə tɔkɔ t̃, ə-to nje-nən-kinga. M-gərə tarje kə maji ang kə dəwje kə toje to *Jiipije* ang, a aw ddaje rɔde to *Jiipije* aw paje dɔi t̃. N-toje to dəwje kə mə mbɔn-naan t̃ lə *Satan*. ¹⁰ Ā koo ndoo, a arə bbəəle ddai ang. Əsu a kila marə dəwje ləse kəy-kula t̃ mba nan nən se. Dā dda singa kə se ndɔ dɔku. Maji karə uwa arə ngəng ndərəng oy nən a, mā kari təbbə kə to kə ndɔ kə ndɔ to *əjkudɔ*.

¹¹ «Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*. Dəw kə tətə dɔ a, a koy yo kə gɔl joo laa ang nga.»

Makəturu kə dula nən darə Egilisi kə Pərgam

¹² «Ə-dda makəturu ula nən arə *anjə* kə *Egilisi* t̃ kə Pərgam ə-pa nan:

«Tar kə dəw kə uwa tɔkə kiya kə t̃ɛ joo ngaā atə pa ā nəənn: ¹³ M-gərə lo kə ə-dda bbe t̃ kə majē: Ngende-mbay lə *Satan* to t̃əənn. A dɔ ndɔ t̃ kə n-tɔl nən Antipas kə to nje-tar-naji ləm kə gatə gatə bbe ləse kə *Satan* dda bbe t̃ le njaa kara ə-nayn gom t̃ nyɔm bbo ə-tusu məi kə unn arəm le inya ang. ¹⁴ A marə nənje kə m-mbətə səi ā nəənn: Marə dəwje kə unnje go nən-tɔju lə *Balaam* eeje rɔi t̃əənn. Ləw, *Balaam* le tula Balak karə nərə ngann *Ijarayelje* narə usaje da kə n-polo nən kɔrje ngaā karə n-ddaje nən-kayaje. ¹⁵ Ddəw k̃ara baa, dəwje kə unnje go nən-tɔju lə Nikola eeje rɔi t̃əənn tɔ. ¹⁶ Yeenn a, to tar ləi ta *туру məi*. Baann ang a, mā ddee rɔi t̃ njangə baa mba dɔ kə dəwjeenn le kə tɔkə kiya kə tee tam t̃ nəənn.

¹⁷ «Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.

«Dəw kə tətə dɔ a, mā karē *mann*† kə to lo-kiyē t̃ ngaā mā karē ər-nda kə n-dda marə ri kə siki dɔē t̃. To ri kə dəw k̃ara gərə ang. Dəw kə dunda ri le dɔē t̃ bba a gərə ri le.»

Makəturu kə dula nən darə Egilisi kə Tiyatir

¹⁸ «Ə-dda makəturu ula nən arə *anjə* kə *Egilisi* t̃ kə Tiyatir:

«Tar kə Ngonn lə Lubba, ne kə kəmē aw ndoko tokə lə puru ngaā gɔl̃ ndɔnren tokə lə andə-narə pa ā nəənn: ¹⁹ M-gərə kula-ddai, ndiki ləi, mə-kunn ləi, maji kə aw dda kə dəwje kə wuri kə aw tɔ. Kulaje kə aw dda guku nəənn uta yeje kə kete. ²⁰ A nən kə m-mbətə səi ā to kinya kə inya Jejabel kə dda rɔē to *nje-kila mbər tar*

† *Ekajodə 16:14-15,31-34; Jan 6:49-51*

lə Lubba arə tɔju ddəw kə maji ang nɛ̄-kulaje ləm. Nərəde narə n̄-ddaje kaya ngaā dusaje da kə n̄-polo n̄n kərje. ²¹ Minya marə kar marē karə n̄-turu mē. A n̄-ndiki ta kinya ddəw kaya laa le ang. ²² Mba yeenn bba, m̄a kunnē kilē tuwa rɔ-to t̄ karə noo ndoo nya, ne de kə n̄jē kə aw ddaje lo-to-majang saa. Bbo dinyaje n̄n-ddaje ləde le ang a, n̄ēenn le a kingade. ²³ M̄a t̄l ngannē. Yeenn bba *Egilisije* tɔyn a gərəje to m-to dəw kə aw gərə kəjəje lə dəwje ddəm bbo n̄nje kə to m̄ dəwje t̄ ddəm. M̄a dda n̄n kə se k̄ara k̄ara tɔyn asə kəm kula-ddase.

²⁴ «A see kəsə dəwje kə Tiyatir, sese kə ə-mbətəje ta kunn go n̄n-tɔju kə maji ang le ngaā ə-mbətəje ta ndo n̄n kə dəwje le aw bbarje nan «n̄nje lə *Satan* kə iyaje rɔde» le, m̄a kunda marə n̄n-koto dɔse t̄ ang. ²⁵ A maji karə uwaje arə ngəng ndərəng ndɔ kə m̄a ddee n̄n. ²⁶ Dəw kə tətə ddo ngaā dda kulaje ləm ndərəng ɔsu kɔnyē a, m̄a karə nɔn dɔ gəl-dəwje. ²⁷ N̄a kɔn dɔde ngəng nya ngaā n̄a gurude tokə lə dəw aw guru jo kə dubba kə anji. ²⁸ M̄a karē singa tokə bɔmje arəm le ngaā m̄a karē əndetərəndən kə ta lo-karə t̄.

²⁹ «Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.»

Makəturu kə dula n̄n darə Egilisi kə Sardə

3 «Ə-dda makəturu ula n̄n arə *anjə* kə *Egilisi* t̄ kə Sardə ə-pa nan:

«Tar kə dəw kə ee kə ndilje lə Lubba kə siri kə əndetərəndenje siri pa ā n̄ənn: M-gərə kulaje kə aw dda, dəwje ooje to isi kəm baa, a oy mban. ² Arə kəmi ngəng, ə-dda arə kəsə bbo kulaje kə nayn rɔi t̄ le nayn kə singa, mba a ta koy to koy. Moo a, n̄n-ddaje ləi maji tɔyn kəm Lubba t̄ ləm ang. ³ Maji karə ole m̄a dɔ tar t̄ kə n̄-pa darəse kə gusu kə ooje n̄n tar le. Ə-ngəm tar le ta *ə-turu m̄a*. Bbo ə-ndol ang a, m̄a ddee kuwai dɔ jii t̄ tokə lə nje-bboko. Ā gərə gɔl kar kə m̄a ddee kɔsi n̄n busu ang. ⁴ A marə dəwje kə eeje horose t̄ Sardə le ngəmje rɔde arə n̄n-yərəw ɔru kubbu ləde ang. D̄a kulaje kubbu kə nda bba d̄a njaje n̄n səm, mba dasəje njaa. ⁵ Yeenn a, dəwje kə tətəje ddo a, d̄a kulaje kubbuje kə nda, m̄a tuju ride makəturu təbbə t̄ ndɔ k̄ara ang. M̄a pa nɔn bɔmje t̄ kə nɔn *anjəje* t̄ laa nan n̄-toje to dəwje ləm.

⁶ «Dəw kə mbia to a, maji karə oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.»

Makəturu kə dula n̄n darə Egilisi kə Piladelpi

⁷ Ə-dda makəturu ula n̄n arə *anjə* kə *Egilisi* t̄ kə Piladelpi ə-pa nan:

Tar lə Dəw kə maji tɔyn,
ne kə n̄-to Tɔkɔɔ,
ne kə ngaw kele lə *Dabbiti* to jia t̄,
ne kə n̄-təəyn ta-ddəw a, dəw k̄ara asə ta kutu ang,

ne kə nutu ta-ddəw a, dəw k̄ara asə ta təəyn ang.

⁸ N̄-pa nan: M-gərə kula-ddai. M-gərə to singai to nya ang njaa. A ə-ngəm tar ləm bbo ə-mbətəm ang. Mba yeenn bba, oo, mɔru ta-kəy nɔin t̄, a dəw k̄ara a kasə kutu ta-kəy le ang. ⁹ Dəwje kə eeje *kəy mbɔn-naan* t̄ lə *Satan* aw ddaje rɔde to *Jiipije*, a n̄-toje to *Jiipije* ang. N̄-toje to n̄jē-ngəmje. M̄a kungude m̄a jii t̄ ngaā m̄a dda karə n̄-ddee dɔsuje məkəjə-gɔlde nɔin t̄. Baann bba d̄a gərəje to m-ndikii. ¹⁰ Ə-ngəm ndəjə ləm kə mari karə uwa arə ngəng le. Yeenn bba, əman njaa kara m̄a ngəmi kar t̄ kə n̄n-nanje a ddeeje mba nan m̄a dəwje tɔyn kə dɔ nangə t̄. ¹¹ Maw ddee bbasinen baa. Maji karə uwa n̄n kə ee n̄n le arə ngəng nan karə marə dəw in taa *əjkudɔ* ləi jii t̄. ¹² Dəw kə tətə ddo a, m̄a ddeē to kakə gaji m̄a *kəy-polo Lubba* t̄ ləm ngaā n̄a tee ddaka ndɔ k̄ara ang ngaa. M̄a dda ri Lubba ləm kə ri bbe lə Lubba ləm dɔē t̄. Ri bbe lə Lubba ləm le nan «Jerusalem kə siki» kə in rɔ Lubba t̄ ləm darə ddisi kə nangə. M̄a kunda rim kə siki dɔē t̄ t̄.

¹³ «Dəw kə mbia to a, oo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.»

Makəturu kə dula n̄n darə Egilisi kə Lawodise

¹⁴ «Ə-dda makəturu ula n̄n arə *anjə* kə ee *Egilisi* t̄ kə Lawodise ə-pa nan:

«Tar kə Dəw kə ria nan *Amenn*, ne kə n̄-to nje-tar-naji kə gatə gatə ddəm kə tɔkɔɔ ddəm ne kə nee kunn-kutu n̄nje t̄ kə Lubba dda n̄-pa ā n̄ənn: ¹⁵ M-gərə kula-ddai, m-gərə to ə-wul ang ddəm ə-tunga ang ddəm. Bbo ə-wul wase ə-tunga a, a maji. ¹⁶ A ə-wul ang ddəm ə-tunga ang ddəm. Ə-tunga tən baa be, yeenn a, m̄a tɔmi kə tam kilai nangə. ¹⁷ Ə-pa nan: «M-to nje-n̄n-kinga, minga n̄n nya, marə n̄n k̄ara dum ang.» A ə-gərə ang. Ə-to ndoo ddəm marə n̄n k̄ara to jii t̄ ang ddəm. Ə-to nje-ndoo ddəm nje-kəm-tɔ ddəm ngaā kubbu goto rɔi t̄. ¹⁸ Mba yeenn bba, m-pa mari karə ə-ndoko andə kə n̄-ləkə purō darə yərəw goto t̄ jim t̄, karə ə-ddee to nje-n̄n-kinga kə tɔkɔɔ. Ə-ndoko kubbuje kə nda ula, mba bbo rɔi to baa a, rɔ-kul a ddai. Ə-ndoko kuman kə to maannē ila kəmi t̄ ta ə-təl oo lo.

¹⁹ Dəwje tɔyn kə m-ndikide, maw təl kə de ddəw t̄ kə maji ddəm maw tundade ddəm. Yeenn bba, maji karə ə-dda kula le kə m̄a-k̄ara ta *ə-turu m̄a*. ²⁰ Oo, mar ta-kəy t̄, maw tunda. Bbo dəw oo ndum ngaā ɔru ta-kəy le a, m̄a kandə kəy laa ngaā ja kusa n̄n kə naan.

²¹ Dəw kə tətə ddo a, m̄a karə ddəw karə nisi səm dɔ ngende-mbay t̄ ləm tokə m-tətə ddo ngaā maw misi kə Bɔmje dɔ ngende-mbay t̄ laa le.

²² «Dəw kə mbia to a, maji karə noo tar kə *Ndil-mə-nda* pa arə *Egilisije*.»

Ŋ-polo Lubba darā

4 Goe tē a, moo ta-kəy kē tokə kɔru mē dara tē.
Ndu kē pa sēm tar kete ngāā bbar tokə lə təbbə
le, pa nan: «Aal kə nəənn, mē tɔji nēn kē a ddee goe
tē.»

² Njangə baa njaa a, *Ndil-mə-nda* uwam a, moo marə
ngende-mbay mē dara tē. Marə dəw isi dɛ tē. ³ Dəw le
ndɔnrɛn tokə ərje kē gatē ngəng nya, kē ria nan jaspə
kə sarduwann. Ngaburandi kē ndɔnrɛn tokə lə ər kē
ria nan emerodə guku dɔ ngende-mbay le. ⁴ Marə
ngende-mbayje dɔjoo gire sɔ gukuje dɔ ngende-mbay
le ngāā *təkəje* dɔjoo gire sɔ isije dɛ tē kāra kāra tɔyn.
Dulaje kubbu kē nda ngāā dundaje *əjkudɔ* kē ŋ-dda
kə andə-narɛ dɔde tē. ⁵ Təl lə ndi, kɔru nēnje kə ndan-
gə lə ndi injə ngende-mbay tē kē to dannā le aw teeje.
Puru-ngeelje siri kē aw ɔnje kə singa toje nɔn ngende-
mbay tē le. Puru ngeeljeenn le toje to ndilje lə Lubba
kē siri le. ⁶ Marə nēn tokə lə ba-ər kē kəmē arɛ yərərə
to nɔn ngende-mbay tē le.

Marə nēnje kē toje kəm baa sɔ gukuje ngende-mbay
kē to dannā le, kəmde to rɔde tē tɔyn kete ddəm guku
ddəm. ⁷ Dɔngɔr nēn kē to kəm baa le unn da-rɔ ənam,
joo laa unn da-rɔ ngonn mangə, mota laa unda kəm
dəw, a sɔ laa unn da-rɔ təndə kē aw in. ⁸ Bakə nēnje kē
sɔ kē toje kəm baa le eeje misan misan. Kəmde to dɔ
bakədeje tē le ddəm kɔ bakədeje tē le ddəm. Daw dɔ-
suje pa til kə kar, ŋ-paje nan:

«*Əbbə-dəwje* Lubba kē Nje-singa-mɔngu maji tɔyn,
maji tɔyn, maji tɔyn.

Ne kē ŋ-to ləw, ŋ-to bbasinɛn nəənn, kē naw ddee.»
⁹ Kə kar tɔyn, bbo nēnje kē sɔ le aw ɔsuje pa ta wal nēn,
ta piti nēn, ta karə nēn wooyo ne kē nisi dɔ ngende-
mbay tē ngāā nisi kəm baa kə ndɔ kə ndɔ le a, ¹⁰ *təkəje*
kē dɔjoo gire sɔ le ɔsuje məkəjə-gɔlde nɔn tē, ne kē
nisi ngende-mbay tē le, ŋ-walēje nēn, ne kē nisi kə ndɔ
kə ndɔ le. Dungguje *əjkudɔje* ləde nɔn ngende-mbay tē
le ngāā ŋ-paje nan:

¹¹ «*Əbbə-dəwje* Lubba ləje,
asə ta karə dəwje pitije,
karə dəwje walije,
asə ta kinga singa-mɔngu,
mba əi njaa ə-dda nēnje tɔyn,
əi njaa ə-ndiki bba nēnje le toje.»

Ngonn batə asə ta kɔru ta makəturu

5 Goe tē a, dəw kē isi ngende-mbay tē le, moo
makəturu kē ŋ-kə to jia tē kē kɔl. Duja makəturu
mē tē ddəm gire tē ddəm. Ŋ-lətə tē, loe siri †. ² Moo
marə *anjə* kē nje-singa-mɔngu aw ila mbər kə singa

† Daw lətə ta nēn kə tibbi ngāā dunda əndaji dɔtē tē ta tɔju to ŋ-tɔ
ta nēn le mban.

nan: «Nān bba asə ta kɔru nēn kē ŋ-lətə nēn ta makə-
turu nəənn ngāā ta təəyn wa?»

³ A mē dara tē wase dɔ nangə tē wase gəl nangə tē,
dəw kāra kē asə təəyn makəturu le ta kaa mē koo go-
to. ⁴ M-nɔn nya, mba dəw kē asə ta təəyn makəturu le
ta kaa koo goto. ⁵ A marə *təkə* le kāra pa arəm nan:
«Ə-nɔn ang. Oo, ənam kē gəl Juda tē, ne kē ŋ-to dəw
kē gəl *Dabbiti* tē kē ŋ-tətə dɔdɔ, nasə ta kɔru ta makətu-
ru kē tokə lətə loe siri le ddəm ta təəyn makəturu le
ddəm.»

⁶ Maa lo ngāā moo marə *Ngonn batə* ar dannā mbər
ngende-mbay tē le, horo nēnje tē sɔ kē toje kəm baa le
kə horo *təkəje* tē le. *Ngonn batə* le ar tokə batə kē ŋ-
tɔlɛ mban to *nēn-polo*. Gajē ee siri ngāā kəmē ee siri tɔ.
Kəmē kē siri le toje to ndilje lə Lubba kē siri kē Lubba
ulade dɔ nangə tē tɔyn le. ⁷ *Ngonn batə* le nja kə kete
aw taa makəturu le ji dəw tē kē isi ngende-mbay tē le,
jia tē kē kɔl. ⁸ Ŋ-taa makəturu le a, nēnje sɔ kē toje kəm
baa le kə *təkəje* kē dɔjoo gire sɔ le ɔsuje məkəjə-gɔlde
nangə nɔn tē. Konde kə əngo-narɛje kē yambo dɔdɔ
toje jide tē kāra kāra tɔyn. Yambo le to duju lə dəwje lə
Lubba. ⁹ Daw dɔsuje pa kē siki nan:

«Asə ta taa makəturu le,
ta kɔru nēn kē ŋ-lətə nēn tē.

Mba ŋ-tɔli to *nēn-polo*.

Ə-ndoko dɔ dəwje tɔyn kə məsəi arə Lubba,
dəwje kē gəlde to dang dang tɔyn, njē kē ndɔn-tarje
ləde to dang dang tɔyn,
kə njē kē isije nangəje tē ləde kāra kāra tɔyn.

¹⁰ Ə-ddade to dəwje kē mē Bbe-kɔn tē lə Lubba ddəm
njē-poloje Lubba ddəm

karə ŋ-ddaje kula laa.

Dā kɔn-mbay dɔ nangə tē.»

¹¹ Maa lo bbay a, moo ndu *anjəje* tokə banya. Kɔrde
asə doro doro, asə tura ang. Ŋ-gukuje dɔ ngende-
mbay le ddəm nēnje kē sɔ kē toje kəm baa le ddəm
təkəje le ddəm. ¹² Dɔsuje pa kə singa nan:

«*Ngonn batə* kē ŋ-tɔlɛ le,
asə ta kinga singa-mɔngu, nēn-kinga kə kəm-karɛ.
Nasə ta kinga singa, piti, kɔsu gaji,
nasə karə dəwje walēje!»

¹³ Moo ndu nēnje tɔyn kē Lubba ddade ngāā toje mē
dara tē, dɔ nangə tē, gəl nangə tē, dɔ ba-katə tē kə mē
ba-katə tē. Dɔsuje pa nan:

«Maji karə piti, ndɔy-ri, kɔsu gaji kə singa-mɔngu,
toje to lə ne kē nisi ngende-mbay tē le ddəm
Ngonn batə le ddəm kə ndɔ kə ndɔ!»

¹⁴ Nēnje kē sɔ kē toje kəm baa le paje nan: «*Amenn!*» A
təkəje le ɔsuje məkəjə-gɔlde nangə ngāā poloje ne kē
nisi ngende-mbay tē le ddəm *Ngonn batə* le ddəm.

Ngonn batə ɔru nênje misan kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le

6 Goe t̄a a, moo *Ngonn batə* le ɔru nêñ kê to dɔngɔrê kê ñ-lətə nêñ ta makəturu loe siri le. A nênje kê toje kəm baa le, moo əkii læ marê kâra bbar tokə ndi kê ndangə nan: «Ə-ddee!»² Maa lo a, moo sunda kê nda. Dəw kê aal sunda le uwa giri-kɔndɔɔ jia t̄a. Darê *əjkudɔ* ngaâ naw to nje-tətə-ddɔ njaa ta tətə dɔ.

³ *Ngonn batə* le ɔru nêñ kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le kê to joo laa a, nênje kê toje kəm baa le, moo əkii le joo ləde nan: «Ə-ddee!»⁴ A marə sunda kê kasɛ tokə læ purujeenn tee. Dəw kê aal sunda le, darê singa karə nɔru mə-wul-lɔm dɔ nangə t̄a kê ddang, karə ta dəwje tɔlje naan. Darê tɔkə kiya kê ngal tɔ.

⁵ *Ngonn batə* le ɔru nêñ kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le kê to mota laa a, nênje kê toje kəm baa le, moo əkii læ mota ləde nan: «Ə-ddee!» A moo marə sunda kê ndul. Dəw kê aal sunda le uwa kilo jia t̄a. ⁶ Moo kɔru nêñ tokə ndu dəw horo nênje t̄a kê sɔ kê toje kəm baa le nan: «Narɛ kula læ dəw kê ndɔ kâra asə ndoko kilo *ble* kâra baa, a asə ndoko kilo ɔrjə mota. A inya ubbu kə *ben* arə to kə lo-toe.»

⁷ *Ngonn batə* le ɔru nêñ kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le kê to sɔ laa a, nênje kê toje kəm baa le, moo əkii læ sɔ ləde nan: «Ə-ddee!»⁸ A moo marə sunda kê rɔɛ tokə læ kam. Ri dəw kê aal sunda le nan Yo. Ngaâ lo læ dəwje kê oy aw unn goe. Bbo ñ-kayn dɔ nangə loe sɔ a, darəde singa karə ñ-tɔlje dəwje kê dəbbə nangə t̄a le loe kâra. Dâ tɔlje dəwje le kə tɔkə kiya ddəm bbo ddəm rɔ-to kê maji ang ddəm ngaâ dâ karəje dajə kê muû kê dɔ nangə t̄a tɔlde tɔ.

⁹ *Ngonn batə* le ɔru nêñ kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le kê to min laa a, moo ndil dəwje kɔ *bann* t̄a. To ndil dəwje kê ñ-tɔlde mba tar læ Lubba kə tar-naji kê ñ-paje. ¹⁰ Daw duruje əkii kə taar nan: «*Əbbə-dəwje*, əi kê ə-maji tɔyn ngaâ ə-to dəw kê tɔkɔɔ, â nginan ndərəng ndɔ kê dda bba â gangə sariya dɔ dəwje t̄a kê dɔ nangə t̄a nəənn, ta kila barə ləje mba tɔl kê ñ-tɔlje le wa?»¹¹ Yeenn ngaâ darəde tɔkə kubbu kê nda, kê ngal kâra kâra tɔyn. Ngaâ, ñ-pa darəde karə ñ-nginanje ngaji, karə kɔr nje-kula marədeje kə kɔr ngakɔndeje utu naan bba. Mba dede kara dâ tɔlde tokə ləde tɔ.

¹² Maa lo ngaâ moo *Ngonn batə* le ddee ɔru nêñ kê ñ-lətə nêñ ta makəturu le kê to misan laa. A nangə yəkə kə singa. Kar tuka ndul tokə kubbu kuwa-ndoo, a nɛyn ddee tokə læ məsə. ¹³ Əndɛtɛrɛndɛnje injə darə gaynje nangə tokə kandə *pigə* kê nain sangəje ang bbay ngaâ tɔkə læ aw yəkə kakê arə aw gayn. ¹⁴ Dara nday tokə rakə kê daw kə. Ddingirije kə dɔ dərə-maan-nje gotoje loje t̄a ləde. ¹⁵ Tɔkə mbayje kê dɔ nangə t̄a, njê-kɔn-bbeje, njê-kɔnje dɔ mbambaje, njê-nêñ-kinga-

je, njê-singa-mɔnguje, bbərəje kə bbərəje ang, diyaje rɔde bolo ddingirije t̄a kə horo ərje t̄a. ¹⁶ Ñ-paje darə ddingirije kə ərje le nan: «Osoje dɔje t̄a, ɔnnje dɔje arə-je ne kê nisi dɔ ngende-mbay t̄a nooje ang karə n-tee ta wungu t̄a læ *Ngonn batə* le. ¹⁷ Mba tɔkə ndɔ wungu ləde asə ngaa. Nân bba a nain wa?»

Lubba uja əndaji əngo-nɔn dəwje t̄a (144 000)

7 Goe t̄a a, moo *anjəje* sɔ. Darje kəkəl nangə t̄a kê sɔ. Duwaje ləlje kê sɔ kê aw ulaje dɔ nangə t̄a darə kâra njaa kara ula dɔ nangə t̄a ang ddəm dɔ ba-katə t̄a ang ddəm dɔ kakəje t̄a ang ddəm. ² Moo marə *anjə* dang in ər kəm kar t̄a ngaâ uwa nêñ-kuja əndaji læ Lubba kê nje-kisi kəm baa jia t̄a. Nila ko narə *anjəje* sɔ kê darəde ddəw karə ñ-tujuje nangə ddəm ba-katə ddəm le. Ñ-pa nan: ³ «Ə-tujuje nangə ang ddəm ba-katə ang ddəm kakəje ang ddəm. Ə-nginanje arə juja əndaji əngo-nɔn njê-kulaje t̄a læ Lubba ləje bba.»⁴ Moo kɔr dəwje kê duja əndaji əngo-nɔnde t̄a le. Deeje dorə kɔr kâra kə dɔsɔ gire sɔ (144 000) To dəwje kê injə horo gəl-dəwje t̄a tɔyn kê *Ijarayel*. ⁵ Njê kê gəl Juda t̄a kê əndaji to rɔde t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Rubenn t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Gadə t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), ⁶ njê kê gəl Ajər t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Nepetali t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), ⁷ Njê kê gəl Simenyc t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl *Lebi* t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Isakar t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), ⁸ njê kê gəl Jabulɔn t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Jo-jepə t̄a dorə dɔku gire joo (12 000), njê kê gəl Ben-jamen t̄a dorə dɔku gire joo (12 000). Dede tɔyn kê dɔ-su əndaji nɔnde t̄a.

Dəwje tokə banya arje nɔn ngende-mbay t̄a

⁹ Goe t̄a, maa lo bbay a, moo dəwje tokə banya. Dəw asə turade ang. Dinje horo dəwje t̄a kê gəlde dang dang tɔyn, horo njê kê bbeje t̄a dang dang, horo njê kê nangəje t̄a dang dang kə horo njê kê ndɔn-tarje ləde to dang dang. Darje nɔn ngende-mbay t̄a, nɔn *Ngonn batə* t̄a le. Dulaje tɔkə kubbu kê nda ngaâ duwaje kam mburu jide t̄a. ¹⁰ Daw duruje əkii nan: «Lubba ləje kê isi ngende-mbay t̄a de kə *Ngonn batə* â dajijeje.»

¹¹ Yeenn ngaâ *anjəje* tɔyn kê gukuje dɔ ngende-mbay le ddəm dɔ tɔkəje le ddəm dɔ nêñje kê toje kəm baa kê sɔ le ddəm dosoje nangə nɔn ngende-mbay t̄a le, ñ-dəbbəje kəmdə nangə ngaâ ñ-poloje Lubba. ¹² Ñ-paje nan: «*Amenn!*

Piti, kɔsu gaji, kəm-karɛ, wooyo, ndɔy-ri, singa-mɔngu kə singa toje to læ Lubba ləje kə ndɔ kə ndɔ. *Amenn!*»

¹³ Yeenn ngaâ marə *ɬəkə* le kâra dujum nan: «Dəwje kâ ulaje kubbu kâ nda nəənn toje to nân wa? Dinje dda wa?»

¹⁴ Milê tê m-pa nan: «Əbbəmje, əi â ə-gərə.» Yeenn ngaâ n̄-pa narəm nan: «To dəwje kâ ndayje mə ɬəkə n̄n-singaje tê. N̄-tokoje kubbuje ləde kə məsə ngonn batə darə nda.

¹⁵ Mba yeenn bba, darje n̄n ngende-mbay tê lə Lubba

daw poleje til kə kar mə kəy tê kə daw pole tê. Ne kâ nisi ngende-mbay tê le, n̄ ngəmde.

¹⁶ Bbo a ddade ang ngaa ddəm kunda a k̄nde ang ngaa ddəm.

Kar a k̄sude ang ngaa ddəm lo a tungade ang ngaa ddəm.

¹⁷ Mba ngonn batə kâ ee d̄ ngende-mbay tê le a ngəmde tokə lə n̄n-kuulje

ngaâ n̄ kaw kə de loje tê kə maannje kə aw arə təb-bə injə kə tê bba aw teeje.

Ngaâ Lubba a b̄ru maann-n̄n kəmde tê t̄yn.»

Ngonn batə ɔru n̄nje kâ to siri laa kâ n̄-lətə n̄n ta makəuru

8 Kar kâ *Ngonn batə* le ɔru n̄nje kâ n̄-lətə n̄n ta makəuru kâ to siri laa le a, lo to nyənənə mə dara t̄, nḡsi kə ḡju ḡl kar kâra. ² Moo *anjəje* kâ siri kâ arje n̄n Lubba tê le. Darəde təbbəje siri.

³ Marə *anjə* dang bbay ddee ar mb̄r *bann* tê le. Nuwa marə ngonn jo ro *dukann* kâ n̄-dda kə andə jia t̄. Darê *dukann* tokə banya karə n̄-ro d̄ *bann* tê kâ n̄-dda kə andə kâ to n̄n ngende-mbay tê le ddəm karə n̄-ddee kə dujuje lə dəwje lə Lubba t̄yn n̄n Lubba tê le ddəm. ⁴ Sa *dukann* le kə dujuje lə dəwje lə Lubba le injə ji *anjə* tê le ubba n̄n Lubba t̄. ⁵ *Anjə* le unn ngonn jo ro *dukann* le ungu puru kâ d̄ *bann* tê le məe t̄ ddusu ngaâ bi ila d̄ nangə t̄. Njangə baa a, ndi ndangə, k̄ru ndu n̄nje bbar, ndi t̄əl ngaâ nangə yəkə.

Təbbəje kâ toje to d̄ngɔrê s̄ bbarje

⁶ *Anjəje* siri kâ uwaje təbbəje siri jide t̄ le aw ḡlje r̄de ta to.

⁷ *Anjə* kâ d̄ngɔr to təbbə laa. A k̄ju kə puru poleje naan kə məsə ngaâ gaynje d̄ nangə t̄. Bbo n̄-kayn nangə kə kakəje kâ d̄ nangə t̄ loe mota a, puru ɔn dəbbə nangə le kâra, ɔn dəbbə kakəje le kâra ngaâ ɔn kamje kə muje kə təbbə t̄yn.

⁸ *Anjə* kâ to joo laa to təbbə laa. A marə n̄n tokə ɬəkə d̄dingiri kâ aw ɔn puru tee oso mə ba-katə t̄. Dəbbə ba-katə le t̄əl to məsə. ⁹ Bbo n̄-kayn horo n̄nje kâ Lubba dda kâ toje mə maannje t̄ loe mota a, marə dəbbe kâra oy ngaâ ɬəkə toje kâ toje d̄ ba-katə t̄, marê kâra horo toje t̄ mota tuju.

¹⁰ *Anjə* kâ to mota laa to təbbə laa. A marə ɬəkə əndetərəndən kâ aw ɔn puru tokə puru-ngeel in darâ oso. Bbo n̄-kayn horo baje kâ d̄ nangə t̄ loe mota a, əndetərəndən le oso d̄ dəbbə ba t̄ le kâra ddəm loje t̄ kâ maannje aw injə t̄ aw teeje ddəm. ¹¹ Ri əndetərəndən le nan «N̄n kâ atə.» Dəbbə maannje kâ noso d̄ê t̄ le atə ngaâ dəwje nya kâ ayje maannje kâ atə le oyje.

¹² *Anjə* kâ to s̄ laa le to təbbə laa. Bbo n̄-kayn mə kar, mə n̄yn kə mə əndetərəndənje loe mota mota a, dunda dəbbə kar le kâra, dəbbə n̄yn kâra kə dəbbə əndetərəndənje kâra karə n̄-ndokoje ang. Yeenn bba, karā wase til t̄ kara, lo a ndoko t̄yn ang.

¹³ Maa lo bbay a, moo k̄ru marə təndə kâ aw in mə dara t̄ taar nu. Əəl le uru əkii kə singa nan: «N̄n kəm-to-ndoo, n̄n kəm-to-ndoo, n̄n kəm-to-ndoo a to lə dəwje kâ d̄ nangə t̄ ɔju d̄ kəsə *anjəje* kâ mota kâ a toje təbbəje ləde le!»

Təbbə kâ to min laa bbar

9 *Anjə* kâ to min laa to təbbə, a moo marə əndetərəndən in darâ oso nangə. Darê ngaw kele ta *ɬəkə buwa kâ sunrê goto*. ² Əndetərəndən le ɔru ta *ɬəkə buwa kâ sunrê goto* le. Sa ubba t̄ tokə sa ɬəkə puru. Sa kâ ubba buwa t̄ le dda arə kar kə kəm dara tuka ndul biti biti. ³ Əbeteje injə mə sa t̄ le teeje ngaâ gaynje nangə. Darəde singa karə d̄ta n̄n dəwje tokə nyije kâ d̄ nangə t̄. ⁴ Darəde ndu karə n̄-tujuje muje kə kamje kə kakəje ang. A dəwje kâ əndaji lə Lubba go-to əngo-n̄nde t̄ â ta n̄-ddajede maji ang. ⁵ Darə ddəw əbeteje le karə n̄-t̄lje dəwje le ang, a ta kula â dulaje kəmde ndoo n̄yn min. Dâ t̄sujə dəwje le karə tode tokə lə nyi. ⁶ Kar t̄ənn, dəwje a sangəje yo, a dâ kingê ang nȳm. Dâ ndikije ta koy, a yo a kaynde kaw ddəw əw.

⁷ Əbeteje le undaje r̄ sundaje kâ n̄-ḡlde ta dda n̄n dd̄. Marə n̄n to d̄de t̄ tokə lə *əjkud̄* kâ n̄-dda kə andə ngaâ kəmde unda kəm dəw. ⁸ Biin-d̄de tokə lə biin-d̄ den̄n ngaâ ngangəde tokə lə ngangə ənam. ⁹ Əbeteje le, tokə dula d̄-kubbu-dd̄ kâ n̄-dda kə andə-narə n̄n-gude t̄. K̄ru bakəde bbar tokə k̄ru saretə dd̄ kâ sundaje tokə banya aw nd̄ruje awje n̄n kə ta dd̄ t̄. ¹⁰ Bb̄ngude tokə bb̄ngu nyi, ngawê to t̄. Singa kâ ta karə dulaje n̄n kəm dəwje ndoo t̄ mba n̄yn min le to bb̄ngude t̄ le. ¹¹ ɬəkə mbay ləde to *anjə* kâ to mə *ɬəkə buwa t̄ kâ sunrê goto* le. Ria kə nd̄n-tar lə ebərəje nan Abad̄n, a kə nd̄n-tar lə gerekəje nan Apolinȳ. Kandə ri le nan «Nje-n̄n-tuju».

¹² D̄ngɔr n̄n kəm-to-ndoo le nday mban. A marə n̄n kəm-to-ndooje joo aw ddeeje goe t̄ bbay.

Təbbə kə to misan laa bbar

¹³ *Anjə* kə to misan ləde le to təbbə laa. A *bann* kə *ñ*-dda kə andə-narə kə to nɔn Lubba tē le, moo marə ndu bbar ər kəkəleje tē sɔ kəm. ¹⁴ *Ndu* le pa arə *anjə* kə to misan ləde kə uwa təbbə jia tē le nan: «Ə-tutu *anjəje* kə sɔ kə *ñ*-tɔde mbɔr tɔkə ba tē kə ria nan Əparatə le.» ¹⁵ *Ñ*-tutu *anjəje* kə sɔ le. Bbo *ñ*-kayn horo dəwje kə dɔ nangə tē loe mota a, *ñ*-toje ngɔsi ta tɔl dəbbə dəwje kə dəbbə nangə tē le k̄ara karē t̄əənn, ndɔē t̄əənn, mə neyn t̄əənn kə bbalē t̄əənn le. ¹⁶ Kɔr njē-ddɔje kə toje to njē-sundaje kə *ñ*-bbar darə moo to doro doro kɔr joo (200 000 000). ¹⁷ Mə nin tē ləm le, moo sundaje kə njē kə aw aalje sundaje le a, *ñ*-toje tokə be: Dulaje dɔ-kubbu-ddɔje kə kasɛ tokə lə puru ddəm ndul tokə lə kəm dara ddəm tokə lə *supərə* ddəm nɔn-gude tē. Dɔ sundaje le tokə lə dɔ ənam. Puru kə sa kə *supərə* in tade tē aw tee. ¹⁸ Nēn kəm-to-ndooje kə mota nəənn le: Puru, sa kə *supərə* kə aw teeje ta sundaje tē le tɔlje dəbbə dəwje k̄ara horo dəbbə dəwje tē kə mota le. ¹⁹ Mba singa sundaje le to mə kilde tē ddəm bbɔngude tē ddəm. Bbɔngude undaje rɔ li. Bbɔngude le dɔē to dɔē le ā daw ddaje nēn dəwje maji ang.

²⁰ A kəsə dəwje kə nēn kəm-to-ndooje nəənn le tɔl-jede ang le inyaje ddəw polo kɔrje kə *ñ*-ddaje kə jide njaa le ang. *Ñ*-naynje daw poloje *ndilje kə maji ang*, daw poloje kɔrje kə *ñ*-ddaje kə andə kə narə kə tungu kə ər kə kakə. Kɔrje kə aw ooje lo ang ddəm aw ooje tar ang ddəm aw njaje ang ddəm le. ²¹ Dinyaje ddəw tɔl dəw ang ddəm ddəw əmbilije ləde ang ddəm ddəw kaya ang ddəm ddəw bbokoje ləde ang ddəm.

Tar ngonn makəturu

10 Goe tē a, m-təl moo marə *anjə* kə nje-singamɔngu in darā aw ddisi. Mum taa rɔē tɔyn tokə lə kubbu ngaā ngaburandi guku dangara dɔē. Kəmē ndoko tokə lə kar ngaā gɔlē kasɛ tokə lə ndɔn-puru. ² Nuwa marə ngonn makəturu kə tokə t̄əəyn jia tē. Nila gɔlē kə kɔl dɔ ba-katə tē, a nila gɔlē kə gəl dɔ nangə tē. ³ Nuru əkii kə taar tokə lə ənam kə aw nɔn. Goe tē a, ndi ndangə t̄əē siri. ⁴ Kar tē kə ndi le ndangə t̄əē siri le a, m-ndiki ta kujə tar kə ndije le pajə le makəturu tē, a moo marə ndu kə in darā nan: «Ə-ngəm məi tē bbo uja makəturu tē ang.»

⁵ *Anjə* kə mooe ar dɔ ba-katə tē ddəm dɔ nangə tē ddəm le ula jia kə kɔl kə darā, ⁶ ngaā nunda yo kə ri Lubba kə nje-kisi kə ndɔ kə ndɔ, ne kə *ñ*-dda dara kə nēnje tɔyn kə toje tē, nangə kə nēnje tɔyn kə toje tē, ba-katə kə nēnje tɔyn kə toje tē. *Anjə* le pa nan: «Kar asə ngaā. ⁷ Kar tē kə *anjə* kə to siri laa to təbbə a, a to ndɔ kə nēn lə Lubba kə iya rɔē a ddee to nēn kə tɔkɔrɔ

tokə Lubba pa tarē arə bbərə-kulaje laa kə toje to *njē-kilaje mbər tar* laa le.»

⁸ *Ndu* kə bbar darā kə moo le təl pa tar arəm bbay nan: «Aw taa ngonn makəturu kə tokə t̄əəyn kə to jii *anjə* tē kə ar dɔ ba-katə tē ddəm dɔ nangə tē ddəm le.»

⁹ Maw kə rɔ *anjə* tē le ngɔsi ngaā m-duje karə narəm ngonn makəturu le. Nilam tē nan: «Ə-taa usa. A katə kang kang məi tē. A a nəəl tai tē tokə lə ubbu t̄əjə.»

¹⁰ M-taa ngonn makəturu le jii *anjə* tē le ngaā musa a, nəəl tam tē tokə ubbu t̄əjə. A kakə muru a, atə məm tē nu kang kang. ¹¹ Ngaa *ñ*-pa darəm nan: «Maji karə ə-təl ila mbər tar kə Lubba pa dɔ dəwje tē kə banya bbay: Dəwje kə bbeje tē, dəwje kə gəlde dang dang, njē kə ndɔn-tarje ləde to dang dang kə tɔkə mbayje.»

Njē-tar-najije joo

11 Darəm marə kabbara kə to tokə kakə kɔju nēn ngaā *ñ*-pa darəm nan: «In taar bbo dɔju *kəy-polo Lubba* kə *bann* kə to tē. Ə-tura kɔr dəwje kə aw poloje Lubba məe tē. ² A inya ndakə lo kə ta kəy-polo tē dda-ka bbo dɔju ang. Mba darə ndakə lo le gəl-dəwje kə toje to Jiipije ang. Dā mbɔynje bbe kə maji tɔyn le kə gɔlde neyn dɔsɔ gire joo. ³ Mā karə njē-tar-najije ləm kə joo ilaje mbər tar ləm kə kubbu-ndoo rɔde tē ndɔ doro k̄ara, kɔr joo kə dɔmisan (1 260).»

⁴ Njē-tar-najije ləm kə joo le toje to kakə *olibəje* kə joo kə nēn-kunda lambeje kə joo kə toje nɔn'm tē, əman *əbbə-dəwje* kə dɔ nangə tē le. ⁵ Bbo dəw ndiki ta ddade maji ang a, puru tee tade tē ro njē-baanje ləde le. Tɔkɔrɔ njaa, bbo dəw ndiki ta ddade maji ang a, maji karə dəw le oy tokə baann. ⁶ Deeje kə singa ta kutu kəm dara karə ndi ərə ang mə ndɔje tē kə daw dilaje nēn mbər tar lə Lubba. Deeje kə singa ta dda karə maannje təlje to məsə ngaā ta dda karə nēn kəm-to-ndooje dang dang osoje dɔ nangə tē tokə məde ndiki.

⁷ Bbo *ñ*-paje tar-naji le *ñ*-tungaje a, da kə a kin mə *tɔkə buwa tē kə sunrē goto* le a dda dɔ kə de, singē a kutade ngaā nā tɔlde. ⁸ Niinnde a nayn dɔ nangə tē natā mə tɔkə bbe tē kə *ñ*-tɔl *əbbədede* tē kakə-dəsə tē le. Ddəw Ndil tē, dəwje undaje ri tɔkə bbe le nan *Sɔdɔm* ddəm Ejipitə ddəm. ⁹ Dəwje kə bbeje tē dang dang, dəwje kə gəl-kujude dang dang, njē kə ndɔn-tarje ləde to dang dang, dəwje kə gəlde dang dang a ddeeje ta koo niinnde mba ndɔ mota kə gēn. Dā kinya ddəw karə *ñ*-dubbu niinnde le ang. ¹⁰ Dəwje kə dɔ nangə tē a ddaje rɔ-nəəl mba koy ləde le. Dā ddaje kusu, dā kulaje kə nēnje baa karə naan, mba *njē-kilaje mbər tar* kə joo nəənn le ddaje arə dəwje ooje ndoo nya.

¹¹ A go ndɔ tē kə mota kə gēn le a, marə ləl kə aw arə təbbə in rɔ Lubba tē ddee andə niinnde le ngaā dinje darje taar. Yeenn bba bbəəl dda dəwje kə aw oo-

jede le nya. ¹² Njê-kilaje mbær tar læ Lubba le ooje marə ndu kê in dara ngaâ pa arəde kê singa nan: «Inje kê taar nəənn!» Dinje kê darâ mæ mum tæ kəm njê-baanje tæ læde le. ¹³ Kar tæənn njaa, nangə yəkə kê singa. Bbo ñ-kayn mæ təkə bbe le dɔku a, dæbbə bbe le kâra njaa guru arə dæwje doru siri (7 000) oyje mba nangə kê yəkə le. Bbæəl dda kəsə dæwje kê naynje kəm baa ngaâ dɔsujə gaji Lubba kê darâ.

¹⁴ Nĕn kəm-to-ndoo kê to joo laa le nday mban. A nĕn kəm-to-ndoo kê to mota laa aw ddee mbær ang baa.

Tæbbə kê to siri laa bbar

¹⁵ Goe tæ a, *anjə* kê to siri laa to tæbbə. *Ndu* bbar kê singa darâ nan:

«Bbasinen, kɔn-mbay dɔ nangə tæ nəənn
təl mæ ji Əbbəjeje tæ kê mæ ji *Mesi* tæ laa.
Nâ kɔn-mbay kê ndɔ kê ndɔ.»

¹⁶ *Tɔkəje* dɔjoo gire sɔ kê isije ngende-mbay tæ læde nɔn Lubba tæ le teeje osoje nangə, dæbbəje kəmde nangə nɔn Lubba tæ ngaâ walje Lubba, ¹⁷ ñ-paje nan:

«Əbbəjeje Lubba kê nje-singa-mɔngu,
əi kê ə-to bbokənen ddəm ə-to læw ddəm,
jari wooyo, mba ddəw təkə singa-mɔngu tæ læi,
ə-dda arə kɔn-mbay to læi ngaa.

¹⁸ Gəl-dæwje kê toje to læi ang ddaje wungu, a bbasinen, kar wungu læi asə ngaa.

Kar gangə sariya dɔ dæwje tæ kê oyje asə ngaa.

To kar kê â kuka nĕn njê-kulaje læi kê toje to *njê-kilaje mbær tar læi*,

njê kê toje to dæwje læi kê njê kê aw bbæəlje rii,
dede kê ñ-toje to dæwje kê ngaji,
kæ dede kê ñ-toje to dæwje kê bo.

To kar kê â tjuju nĕn dæwje kê aw tjujuje nangə.»

¹⁹ Ta-kəy-polo Lubba kê to mæ dara tæ ɔru ngaâ *sanduku dɔnɔn* ubba mæ kəy-polo tæ laa le. Ndi tæəl, ndu dæwje bbar, ndi ndangə, nangə yəkə ngaâ kɔju gayn kê singa.

Tar læ denĕn kê tar læ da kê unn da-ɔ mar

12 Marə təkə nĕn ubba mæ dara tæ. Marə denĕn ula kar rɔê tæ tokə kubbu, nĕyn to kɔ gɔlê tæ ngaâ əndetərəndenje dɔku gire joo toje dɔê tæ tokə *əjɔkudɔ*.

² Nuwa səm ngaâ naw nduru ndo, naw nuru əkii mba ndo le aw toe nya.

³ Marə nĕn dang təl ubba mæ dara tæ bbay. Marə təkə *da kê unn da-ɔ mar*, rɔê kasê tokə læ puru, dɔê siri a gajê dɔku. *Əjɔkudɔje* siri toje dɔêje tæ kê siri le. ⁴ Bbo ñ-kayn horo əndetərəndenje kê darâ loe mota a, bbɔngu təkə da le saa dæbbə əndetərəndenje loe kâra tilade nangə. Təkə da le ddee ar nɔn denĕn tæ kê aw nduru ndo le aw nginan ta bbo nuju be njaa a, kunn ngonn kê nuje le kusê kure kê loe baa. ⁵ Denĕn le uju ngonn kê dingaw. Ngonn le â a kɔnn gəl-dæwje tɔyn kê singa

kê ngəng nya. Dunn ngonn le daw saa mbær Lubba tæ, mbær ngende-mbay tæ laa. ⁶ A denĕn le ayn aw mæ kɔr tæ, lo tæ kê Lubba gɔl arê karə ñ-ngəmê kê nĕn-kusa tæ mba ndɔ doru kâra kê kɔr joo gire dɔmisan (1 260).

⁷ Ddɔ in mæ dara tæ. Misel de kê *anjəje* laa ñ-ddɔje kê təkə *da kê unn da-ɔ mar* le. Da le kê *anjəje* laa ñ-ddɔje kê de tɔ. ⁸ A singa da le uta læ Misel le ang. Yeenn bba, da le kê anjəje laa, ddəw kê dâ naynje nĕn darâ goto ngaa. ⁹ Dunn təkə da le, ne li kê læw baa kê daw bbarê nan Əsu, *Satan*, ne nje-kərə dæwje kê dɔ nangə tæ tɔyn le, ne kê *anjəje* laa le ñ-tutade ñ-tilade dɔ nangə tæ.

¹⁰ Moo marə ndu bbar kê singa mæ dara tæ nan:

«Bbasinen Lubba ajije ngaa,
ñ-tju singa-mɔngu kê kɔn-mbay laa ngaa.

Mesi laa tjuju singa laa ngaa.

Mba duta ne nje-kunda tar dɔ ngakɔnje tæ le dilê nangə mban,

ne kê naw nunda tar dɔde tæ nɔn Lubba tæ til kê kar le.

¹¹ A ngakɔnje le tæteje kê ddo

ddəw məsə Ngonn Batə tæ

kæ ddəw tar tæ læ Lubba kê ñ-paje tar-najê.

Kisi læde kəm baa næalde ang ngaa

arə yo â ñ-ndingaje.

¹² Mba yeenn bba, see daraje kê see dæwje kê isije darâ,

maji karə arəje rɔse næalse.

Nangə kê ba-katə,

kəm-to-ndoo to læse.

Mba Əsu ddisi kê dɔse tæ kê wungu kê to bbæəl nya, mba ñ-gərə to ndɔ laa nayn nya ang ngaa.»

¹³ Təkə da le oo kutê kê dutê dilê dɔ nangə tæ mban le a, nunn kutu tubba denĕn kê uju ngonn kê dingaw le.

¹⁴ A darə denĕn le ubba bakê joo tokə læ bakə təkə tændə karə nin nĕn naw nĕn mæ kɔr tæ, lo tæ kê ñ-gɔl mbæê, karə darê nĕn-kusa tæ ñ-gəmê nĕn, ddəw əw kê li le. Nâ nayn baann lo tæənn mba bbal mota kê gɛĕn.

¹⁵ Yeenn ngaâ li le tɔmɔn maann tokə læ ba go denĕn tæ le karə maann le uwê ɔtu saa. ¹⁶ A nangə ddee uman denĕn le. Nangə tæəyn tɛê uru nĕn ba kê təkə da le tɔmɔn le. ¹⁷ Wungu ɔn da le dɔ denĕn tæ le ngaâ təl kê dɔ kəsə dæwje tæ kê toje to ngaka denĕn le aw dda ddo kê de. To dede kê daw ngəmje nduje læ Lubba kê tar-najije læ *Jeju*.

¹⁸ Goe tæ a, təkə da le aw ar dɔ ənangara ba-katə tæ.

Tar dɔ dajə tæ joo

13 Goe tæ a, moo marə da in mæ ba-katə tæ tee.

Gajê ee dɔku, a dɔê ee siri. *Əjɔkudɔ* dɔku toje dɔ gajêje tæ le kâra kâra ngaâ ñ-dda rije kê toje to ri taji Lubba dɔêje tæ le kâra kâra tɔyn. ² Da kê mooe le unn da-ɔ kakə. Gɔlê tokə gɔl ənjakəmɔnjar, a tɛê tokə ta ənam. Təkə *da kê unn da-ɔ mar* le arê singa-mɔngu

laa kə ngende-mbay laa kə singa kə ngəng nya. ³ Marə dɔɛ le k̄ara tokə n̄n k̄a inga do k̄a asə karə noy n̄n. A do k̄a asə karə noy n̄n le ərə. Dəwje k̄a dɔ nangə t̄a t̄yn ooje n̄ɛnn le a, gangə singade ngaā unnje go da le. ⁴ Dəwje t̄yn ɔsuje məkəjə-gɔlde nangə n̄n da t̄a k̄a unn da-ɾ mar le, mba singa k̄a narə da k̄a in mə ba-katə t̄a tee le. Dede t̄yn ɔsuje məkəjə-gɔlde nangə n̄n da t̄a k̄a in mə ba-katə t̄a tee le ngaā n̄-paje nan: «N̄n bba asə naan kə da le wa? N̄n bba asə ta dɔdɔ saa wa?»

⁵ Darə ddəw da le karə pa tar-boroje ddəm karə taji Lubba ddəm. Darɛ singa karə n̄-dda n̄njeenn mba n̄yn dɔɔ gire joo. ⁶ Nunn kutu taji Lubba, taji ria, taji lo-kisi laa, taji dəwje t̄yn k̄a isije darā. ⁷ Darɛ ddəw karə n̄-dda dɔdɔ kə dəwje lə Lubba ngaā ta tətəde kə dɔdɔ. Darɛ singa dɔ dəwje t̄a k̄a gəl-kujude dang dang t̄yn, dɔ dəwje t̄a k̄a bbeje t̄a t̄yn kə dɔ dəwje t̄a k̄a ndɔn-tarje ləde toje dang dang t̄yn kə dɔ dəwje t̄a k̄a gəlde dang dang t̄yn. ⁸ Dəwje t̄yn k̄a dɔ nangə t̄a a poloje da k̄a in mə ba-katə t̄a tee le. To nj̄e k̄a ləw baa k̄a Lubba dda duninya, ride goto makəturu təbbə t̄a lə Ngonn Batə k̄a n̄-tɔl̄ɛ to *n̄n-polo* le.

⁹ Dəw k̄a mbia to a, maji karə oo tar n̄ənn!

¹⁰ Bbo dəw k̄a to ta karə duwɛ bbərə t̄a a, dā kuwɛ bbərə t̄a.

Bbo dəw k̄a to karə n̄-tɔl̄ɛ kə təkə kiya a, dā tɔl̄ɛ kə təkə kiya.

Kar n̄ənn to kar k̄a ta karə dəwje lə Lubba t̄je wurde ngaā uwaje mə-kunn ləde arə ngəng.

Da k̄a in mə nangə t̄a tee

¹¹ Goe t̄a a, moo marə da dang bbay unda lo mə nangə t̄a tee. Gajɛ ee joo tokə gaji ngonn batə. A naw pa tar tokə təkə *da k̄a unn da-ɾ mar* le. ¹² Naw dda kula kə singa k̄a da k̄a in mə maann t̄a tee ee n̄n le dɔ kəmɛ t̄a njaa. N̄-dda narə nangə kə dəwje k̄a isije dɔ nangə t̄a aw ɔsuje məkəjə-gɔlde n̄n da t̄a k̄a in mə maann t̄a tee le, ne k̄a do laa asə karə noy n̄n bba do le ərə le. ¹³ N̄-dda təkə n̄n-m̄rije ndərəng, narə puru in darā oso dɔ nangə t̄a kəm dəwje t̄a. ¹⁴ Nərə dəwje k̄a dɔ nangə t̄a ddəw n̄n-m̄rije t̄a k̄a darɛ singa karə n̄-dda dɔ kəm da t̄a k̄a in mə maann t̄a tee le, narə dəwje le ddaje marə k̄r k̄a unn da-ɾ da k̄a inga do təkə kiya, a n̄yn kəm baa le.

¹⁵ Darɛ singa karə nula kəwn mə ətaar t̄a k̄a ndaji da k̄a unn da-ɾ da k̄a in mə maann t̄a tee le. Ətaar k̄a ndaji da le a pa tar ngaā a dda karə n̄-tɔl̄ɛ dəwje t̄yn k̄a a mbətəje ta k̄su məkəjə-gɔlde nangə n̄n t̄a. ¹⁶ Da le uwa dəwje t̄yn njaa kə singa arə n̄-dda marə əndaji mə jide t̄a k̄a kɔl, ang a, əngo-n̄nde t̄a: Nj̄e k̄a bo kə nj̄e k̄a t̄en, nj̄e-n̄n-kingaje kə nj̄e-ndooje, bbərəje kə bbərəje ang. ¹⁷ Dəw k̄a əndaji le to r̄ɔɛ t̄a ang a, a kasə

ndoko n̄n ang ddəm a kasə labbə n̄n ang ddəm. Əndaji le to ri da le, ang a, nim̄ɔɾ ria.

¹⁸ Kar t̄a n̄ənn, maji karə kəm dəw arɛ. Dəw k̄a to nje-n̄n-gərə a, a gərə kandə nim̄ɔɾ lə da le, mba to nim̄ɔɾ lə marə dəw. Nim̄ɔɾ le to k̄r misan kə dɔmisan gire misan (666).

Pa k̄a nj̄e k̄a Ngonn batə uka dɔde ɔsuje

14 Maa lo bbay a, moo *Ngonn batə* le ar dɔ ddingiri t̄a k̄a *Sinyɔ*. Dəwje dorɔ k̄r k̄ara kə dɔɔ gire ɔɔ (144 000) eeje mbɔrɛ t̄a. Ri *Ngonn batə* le kə ri bɔɛje toje əngo-n̄nde t̄a. ² Moo marə *ndu* bbar mə dara t̄a tokə k̄ru təkə ba k̄a aw ula ddəm tokə ndi k̄a aw ndangə kə singa ddəm. *Ndu* k̄a moo le bbar tokə k̄ru konde k̄a dəwje aw əmje. ³ Dəwje le aw ɔsuje pa k̄a siki n̄n ngende-mbay t̄a le, n̄n n̄nje t̄a k̄a toje kəm baa k̄a ɔ le kə n̄n *təkəje* t̄a le. Dəw k̄ara k̄a a kasə ndo pa le goto. Bbayɛ njaa to dede k̄a dorɔ k̄r k̄ara kə dɔɔ gire ɔɔ (144 000) k̄a *Ngonn batə* uka dɔde dɔ nangə t̄a le.

⁴ Dede le dulaje r̄ɔde n̄n-yərəw t̄a ddəw t̄a lə d̄n̄n-je ang, mba n̄-gərəje d̄n̄n ang. Daw dunnje go *Ngonn batə* le loje t̄a t̄yn k̄a naw naw t̄a. Lubba uka dɔde horo dəwje t̄a karə n̄-ddeje to d̄ngɔɾ dəwje laa ddəm lə *Ngonn batə* le ddəm. ⁵ Dərəje ngəm ndɔ k̄ara ang. Tar k̄ara to dɔde t̄a ang.

Anjəje mota ilaje mbər sariya lə Lubba

⁶ Goe ta a, moo marə *anjə* dang aw ila mə dara t̄a taar nu. *Tar k̄a Maji* k̄a to kə ndɔ kə ndɔ to ta karə n̄-pa narə dəwje k̄a dɔ nangə t̄a: Dəwje k̄a gəlde dang dang t̄yn, dəwje k̄a gəl-kujude dang dang, dəwje k̄a ndɔn-tarje ləde dang dang kə dəwje k̄a bbeje t̄a dang dang t̄yn. ⁷ Anjə le pa tar kə singa nan: «Ə-bbəlje Lubba, ɔsuje gajɛ! Mba kar k̄a n̄a gangə n̄n sariya dɔ dəwje t̄a asə ngaa. Ə-poloje nje-dda dara kə nangə kə ba-katə kə ddu to mə maannje.»

⁸ Marə *anjə* k̄a to joo laa dde go ne t̄a k̄a d̄ngɔɾ le ngaā pa nan: «*Babilɔnn* k̄a to bbe-bo le oso mban, oso mban. Ne a narə dəwje k̄a gəlde dang dang t̄yn ayje *ben* kaya laa k̄a ɔn to puru le.»

⁹ Marə *anjə* k̄a dang k̄a to mota laa dde go nj̄e k̄a joo t̄a le ngaā pa kə singa nan: «Bbo dəw ɔsu məkəjə-gɔlɛ nangə n̄n da t̄a le kə n̄n ətaar t̄a k̄a unn da-ɾ da le ngaā dɔsu əndaji da le əngo-n̄n t̄a wase mə jia t̄a a, ¹⁰ ne kara n̄a kay *ben* təkə wungu lə Lubba, *ben* k̄a n̄-pole kə maann ang a dungu mə əngo wungu t̄a laa. Ngaā n̄a koo ndoo kəm puru t̄a kə kəm *supərə* t̄a, kəm *anjəje* t̄a k̄a majije t̄yn ddəm kəm *Ngonn batə* t̄a ddəm. ¹¹ Puru k̄a aw ula kəmde ndoo le sɛɛ a kubba bbal kə bbal. Ngaā dəwje k̄a aw poloje da le kə ətaar k̄a ndaji da k̄a unn da-ɾ da le kə dede k̄a d̄su əndaji ri da le r̄ɔde t̄a, til kə kar, dā kuwaje r̄ɔde ang.»

¹² Lo tē nēann to ta karē dēwje lə Lubba kē aw ngəm-je nduje laa ngāā naynje ddəw mēde tē kē dunnje darə *Jeju* le duwaje darə ngəng. ¹³ Moo marə ndu kē in darā pa arəm nan: «Uja tar nēann makəturu tē: «Maji arəde, de dēwje kē n-naynje ddəw tē lə *Əbbə-dəwje* ndərəng doyje nēn bbasinən nēann.» *Ndil-mə-nda* pa nan: «Təkək njaa, maji karə duwaje rəde go kula tē kē ngəng kē n-ddaje, mba kulaje kē n-ddaje a kunn gode.» »

Tar kuja ko-ndəw kē də nangə tē

¹⁴ Maa lo bbay a, moo marə mum kē nda to nda. Marə nēn kē unn da-rə dəw isi də mum tē le. Nunda *əjkudə* kē n-dda kə andə dē tē ngāā nuwa kiya kē atə jia tē. ¹⁵ Marə *anjə* dang in *kəy-polo Lubba* tē tee ngāā uru əkii kə singa arə dəw kē isi də mum tē le nan: «Ula kiya ləi bbo uja ko le, mba kar kuja ko le asə ngaa. Kandə-ko kē də nangə tē sangə ngaa.» ¹⁶ Yeenn ngāā dəw kē isi də mum tē le ula kiya laa le də nangə tē ngāā uja ko kē də nangə tē tyn.

¹⁷ Goe tē a, marə *anjə* dang in *kəy-polo Lubba* tē darā tee. Ne njaa kara nuwa kiya kē atə jia tē t.

¹⁸ Marə *anjə* dang bbay in ər *bann* tē tee. Nee kə singa kunn ndu karə puru dda nēn nēn. Nuru əkii kə singa narə *anjə* kē uwa kiya kē atə le nan: «Ula kiya ləi kē atə le bbo uja nēn *kandə binyə* kē də nangə tē, mba *kandə binyə* le oy mban.» ¹⁹ *Anjə* le ula kiya laa le də nangə tē ngāā gangə jinga *binyə* kē də nangə tē le ungu mə nēn-kore-maann *binyə* tē kē tju təkə wungu lə Lubba. ²⁰ Dore *binyə* mə nēn-kore-maann *binyə* tē le giri bbe tē ddaka. Məsə in mə nēn-kore-maann *binyə* tē le tee ngāā siri kə taar ndərəng taa lo asə kilometere kər mota (300). Bbo sunda uru mə mäsə tē le a, mäsə le a kuwē tē tē, lo kilē jam tē.

Tar lə anjəje siri kə tar dəbəyn nēn kəm-to-ndooje

15 Goe tē a, moo marə nēn kē bo kē kura laa dum də dēwje mə dara tē: *Anjəje* siri uwaje nēn kəm-to-ndooje siri jide tē. To dəbəyn nēn kəm-to-ndooje, mba ddəwe tē ā, wungu lə Lubba a ddee nēn də dēwje tē.

² Moo marə nēn tokə lə ba-ər kē kəmē arə yərərə kē pole naan kə puru. Dəwje kē tətəje da le ddəm ətaar laa ddəm niməw ria ddəm kə ddo le arje də ba-ər tē kē kəmē arə yərərə le. Duwaje kondeje lə Lubba jide tē.

³ Daw dəsujə pa lə *Məyijə* kē to nje-kula lə Lubba ddəm pa lə *Ngonn batə* ddəm nan:

«*Əbbə-dəwje* Lubba kē Nje-singa-məngu, nēnje kē ə-dda bo nya ddəm kura ləde dum də dēwje ddəm!

Təkə mbay lə gəl-dəwje, nēn kē aw dda to gatə gatə ddəm to nēn kē təkək ddəm.

⁴ *Əbbə-dəwje*, nān bba a bbəəl rii ang ngāā a kəsə gajə rii ang wa? Mba əi kāra baa ā ə-maji tyn.

Gəl-dəwje tyn a ddee kəsujə məkəjə-gəlde nangə ncin tē,

mba dede tyn dooje nēn-ddaje ləi kē gatə gatə.»

⁵ Goe tē a, moo *kəy-polo Lubba* mə dara tē, tē təkə təəyn. *Kəy-tandə kinga-naan* lə Lubba kə dēwje laa to mē tē. ⁶ *Anjəje* siri kē uwaje nēn kəm-to-ndooje siri jide tē le inje *kəy-polo Lubba* tē le teeje. Dulaje kubbu kē n-dda kə lən kē maji kē ndənən. N-təje əndaar-kuwa-bbər kē n-dda kə andə karde tē. ⁷ Nēnje kē toje kəm baa kē sə le, marē kāra arə əngoje kē n-dda kə andə-narə *anjəje* kē siri le kāra kāra. Wungu lə Lubba kē Nje-kisi kə ndə kə ndə ddsu əngoje le. ⁸ Sa kē tju piti lə Lubba kə singa-məngu laa taa mə *kəy-polo Lubba* le tyn. Dəw kāra asə ta kandə *kəy-polo Lubba* tē le ang ndərəng ta nēn kəm-to-ndooje kē siri kē ji *anjəje* tē kē siri le tunga bba.

Tar də əngoje tē siri

16 Moo marə ndu bbar tokə bo *kəy-polo Lubba* tē le ngāā pa arə *anjəje* kē siri le nan: «Awje aw mbəlje əngo wunguje lə Lubba kē siri le də nangə tē!»

² *Anjə* kē to dəngə tē aw mbəl wungu kē mə əngo tē laa də nangə tē. Do kē maji ang ddəm aw to nya ddəm oso rə dēwje tē kē əndəji lə da le to rəde tē ngāā aw poloje ətaar kē ndəji da le.

³ *Anjə* kē to joo laa mbəl wungu kē mə əngo tē laa le mə ba-katə tē. Ba-katə le təl tokə lə mäsə dəw kē oy arə nēnje kē kəm tyn kē toje mə ba-katə tē lə oyje.

⁴ *Anjə* kē to mota laa mbəl wungu kē mə əngo tē laa mə bajə tē kə ddu tu də maannje tē arə mannje le turuje to mäsə. ⁵ Moo ndu *anjə* kē tyn də maannje pa nan: «Əi kē ə-to bbəkənən ddəm ə-to ləw ddəm ə-maji tyn ddəm

ə-to gatə gatə tju də sariyaje kē ə-gangə nēann.

⁶ N-kaynje mäsə dēwje ləi ddəm mäsə *njē-kilaje mbər tar* ləi ddəm.

Mba yeenn bba arəde mäsə karə dayje.

Nēenn ā asə ta dda kə de.»

⁷ Goe tē a, moo marə ndu kē bbar *bann* tē le nan:

«Təkək njaa, *Əbbə-dəwje* Lubba kē nje-singa-məngu, sariyaje ləi to sariyaje kē təkək ddəm gatə gatə ddəm.»

⁸ *Anjə* kē to sə laa mbəl wungu kē əngo tē laa də kar tē. Darə ddəw kar le karə puru laa tyn dēwje. ⁹ Puru kar kē tunga nya le tyn dēwje le. N-tajije ri Lubba kē ee kə singa də nēn kəm-to-ndooje tē nēann tyn le. A *n-turujə mēde* mba kəsə gajē ang.

¹⁰ *Anjə* kē to min laa mbəl wungu kē mə əngo tē laa də ngende-mbay tē lə da le. Yeenn ngāā lo tuka ndul də bbe-kən tē lə da le. Kəm-to-ndoo uta də dēwje arə

dawje ngærje ngangæde. ¹¹ Ñ-tajije ri Lubba kê darâ mba ndoo kê daw dooje ddæm mba do kê maji ang kê oso ræde tæ le ddæm. A ñ-tusuje kula-ddadeje kê maji ang dinyaje ang.

¹² Anjæ kê to misan laa mbæl wungu kê mæ ængo tæ laa mæ tækæ ba tæ kê ria nan ðparatæ. Maann le ii mba kinya ddæw karæ tækæ mbayje kê injæ ær kæm kar tæ aw ddeje. ¹³ Ngaâ, moo ndilje kê maji ang mota, ndil kê dængw in mæ kil da tæ kê unn da-ræ mar le tee, ndil kê to joo laa in mæ kil da tæ kê kêra le, mota laa in mæ kil nje-kila mbær tar tæ kê tækæ ang le daw teeje. Ndilje kê maji ang kê mota le undaje ræ ænginaynje. ¹⁴ To *ndilje kê maji ang* kê aw ddaje næn-mærije. Dawje ta kinga tækæ mbayje kê dæ nangæ tæ tæyn ta mbænde nginan næn dæ kê tækæ ndæ tæ læ Lubba kê nje-singa-mængu.

¹⁵ *Ðbbæ-dæwje* pa nan: «Oo, maw ddee tokæ læ nje-bboko. Maji aræ daw kê isi kæm baa bbo tibbi ang ngaâ ngæm kubbu ræ tæ. Baann bba nâ nja ræ baa karæ daw ooe a to næn-ræ-kul ang.»

¹⁶ Ndilje kê maji ang le mbænje mbayje le lo tæ kê daw bbar kæ tar ebæræ nan Armagedw.

¹⁷ Anjæ kê to siri laa mbæl wungu kê mæ ængo tæ laa mæ læl tæ. Maræ ndu bbar kæ singa ngende-mbay tæ kê *kæy-polo Lubba* tæ le nan: «Bbayê nga!» ¹⁸ Ndi tææl nya nya, maræ ndu bbar nya, ndi ndangæ nya nya ngaâ nangæ yækæ kæ singa. Læw baa kê dæwje toje dæ nangæ tæ, ndæ kêra nangæ nayn yækæ tokæ baann ang bbay.

¹⁹ *Babilwnn* kê to bbe-bo le kayn loe mota ngaâ tækæ bbeje læ gæl-dæwje osoje. Yeenn ngaâ Lubba ole mæê dæ *Babilwnn* bbe-bo tæ le ngaâ aræ *ben* kê to wungu laa kê aw w to puru mæ ængo tæ dæwje kê mæ bbe tæ le ayje. ²⁰ Dæ dæræ-maannje tæyn aynje ngaâ ddingirije gotoje. ²¹ Kæjuje kê ngænguje nya ngaâ wæyje asæ næn kê kilo dæw inje darâ gaynje dæ dæwje tæ ngaâ dæwje le tajije ri Lubba mba næn ndoo kê kæju le dda kê de le, mba to næn kæm-to-ndoo kê to bbææl nya.

Sariya kê dæ Babilwnn tæ

17 Goe tæ a, maræ *anjæ* kêra horo *anjæje* tæ kê siri kê uwaje ængoje siri jide tæ le ddee ngaâ pa aræm nan: «Ð-ddee, mâ tæji sariya kê dæ gangæ dæ dænæn tæ kê to tækæ nje-kaya kê isi mbær tækæ baje tæ le. ² Ne â tækæ mbayje kê dæ nangæ tæ ddaje næn-kaya dæ tæ ngaâ dæwje kê dæ nangæ tæ ayje *ben* kaya laa aræ ddade.»

³ Goe tæ a, *Ndil* uwam ngaâ *anjæ* le unnum aw sæm mæ kær tæ, a moo maræ dænæn isi dæ maræ da tæ kê kase. Ræ tæyn to ri næn-tajije kê ta tæji næn Lubba dæw. Dæ ee siri a gajê dæku. ⁴ Dænæn le ula kubbu kê kase kê kura ngaâ ndæren. Nula næn-mandæje kê ñ-dda kæ andæ-naræ kæ kær ærje kê gatê ngæng kæ mæraje. Nuwa ængo andæ-naræ jia tæ. Næn-yæræwje kæ næn-kayaje laa kê asæ koo kæ kæm ang dæsuje mæ ængo le. ⁵ Ñ-dda maræ ri

ængo-næn tæ, to ri kê dæw gæræ kandê ang. Ri le nan: «*Babilwnn* bbe-bo, kæn dænæn nje-kayaje, kæn nænje kê dæ nangæ tæ kê asæ ta koo kæ kæm ang.» ⁶ Moo dænæn le a, mæsæ dæwje læ Lubba kæ mæsæ nje-tar-najije læ *Jeju* kê nay le aw dæê tokæ læ koto.

Koo kê mooe a, mæm unda dæ binya nya. ⁷ Yeenn ngaâ *anjæ* le pa aræm nan: «Mæi aw unda dæ binya mba ddi wa? Mâ pa næn kê iya ræ kê dæ dænæn tæ nænæn kæ ye kê dæ da tæ kê dæ ee siri ngaâ gajê ee dæku kê nisi dæ tæ nænæn kari. ⁸ Da kê ooe le to læw, a ñ-to ang ngaâ. Nâ kin *tækæ buwa tæ kê sunrê goto* le tee ta kaw nayn kæ kær nyw. Bbo dæwje kê kunn-kutu duninya tæ nu duja ride makæuru tæbbæ tæ ang ooje da le a, mæde a kunda dæ binya. Mba ñ-to læw, a ñ-to ang ngaâ, a nâ tæl kunda lo tee bbay.

⁹ «Kar tæ nænæn, maji karæ nje-næn-gæræ ee kæ kæm-karæ to bba: Dæ da kê siri le to ddingirije siri kê dænæn le isi dæ tæ, ñ-toje to tækæ mbayje siri tæ. ¹⁰ Njê kê min os-oje mban. Misæn læde aw w mbay, a siri læde nayn ddee ang bbay. Â bbo ñ-ddee a, nâ kisi mba gæju kar baa. ¹¹ Da kê to læw bba goto ngaâ le, ne njaa ñ-to tækæ mbay kê to jijoo laa le. Ñ-to horo njê kê siri tæ le tæ. Naw ta nayn kæ kær baa nyw.

¹² «Gaji da kê dæku kê oo le to tækæ mbayje dæku kê nayn wæyje mbay ang bbay. A dæ kinga singa kê ta kæn næn mbay mba gæl kar kêra kæ da le. ¹³ Dede dæku tæyn kæjæ læde kêra baa: Ta karæ da le singa-mængu læde kæ singa læde. ¹⁴ Dæ dda dæ kæ *Ngonn batæ* le, a *Ngonn batæ* le a tæ tæde kæ dæ, mba ñ-to *Ðbbæ-æbbæ-dæwjeje* ddæm ñ-to *Mbay-dæ-mbayje* ddæm. Njê kê Lubba bbarde kæ njê kê ñ-mbæræde kæ dæwje laa kê eeje saa a tæ tæjedæ kæ dæ tæ.» ¹⁵ Goe tæ a, *anjæ* le pa aræm bbay nan: «Maannje kê dænæn nje-kaya le isi mbær tæ kê oo le to dæwje dang dang. To dæwje kê banya, njê kê gælde dang dang kæ dæwje kê ndæ-tarje læde to dang dang. ¹⁶ Gaji da kê dæku kê oo le ddæm da le ddæm dæ mbætæje dænæn nje-kaya le, dæ taaje nænje laa tæyn ngaâ dæ kinyêje ræ baa. Dæ kusaje taal-ræ ngaâ dæ roeje kæ puru. ¹⁷ Mba Lubba ula kæjæ laa mæde tæ karæ ñ-ddaje næn kê mæê ndiki. Dæ ddaje næn kê kêra baa. Dæ kinyaje singa kæn-mbay læde ji da tæ le ndæræng ta karæ tarje læ Lubba ddeje to næn kê tækæ.»

¹⁸ «Dæwnyê, dænæn kê ooe le to tækæ bbe kê w dæ tækæ mbayje kê dæ nangæ tæ.»

Koso læ Babilwnn

18 Goe tæ a, moo maræ *anjæ* dang in darâ aw ddisi. Nee kæ singa kê ngæng ngaâ ndoko laa uru dæ nangæ tæ. ² Nuru ækii kæ singa nan:

«Noso mban, noso mban,
Babilwnn bbe-bo le!

Ñ-ddee to lo dda bbe kæ lo kiya-ræ le *ndilje kê maji ang* dang dang tæyn,

kə əlje kə maji ang dang dang tɔyn kə dəwje ndikije ang.

³ Mba gəl-dəwje tɔyn ayje koto *ben* kaya laa kə ɔn to puru le.

Tɔkə mbayje kə dɔ nangə tē ddaje nēn-kaya dɔē tē. Ngaā njē-nēn-labbəje kə dɔ nangə tē ingaje nēn nya ɔju dɔ nēn-kingaje kə gatē ngəng kə n̄-dda bboe nya le.»

⁴ Goe tē a, moo marə ndu mə dara tē nan:

«See dəwje ləm,
ə-teeje mə tɔkə bbe tē nəənn kə ddang,
mba karə ə-ddaje saa *majang* laa ang,
bba karə nēn kəm-to-ndoo oso dɔse tē saa tɔ ang.

⁵ Mba *majangje* laa banyaje kə dɔ naan tē dɔ naan tē ndərəng ɔru dara arə Lubba ole məē dɔ nēn-ddaje tē laa

kə toje gatə gatə ang le.

⁶ Maji karə ə-ddaje saa nēn tokə ye kə n̄-dda kə njē-marəje.

Nēn kə n̄-dda kə dəw ɔl kâra a,
ə-ddaje saa ɔl joo.
Əngo kə nungu koto ben mə tē a,
unguje tē ɔl joo arəje.

⁷ N̄-ndiki kɔsu gaji rɔē nya ddəm
n̄-ndiki nēn-kinga nya ddəm.

Yeenn bba, ulaje kəmē ndoo,
arəje nuwa ndoo tokə baann tɔ.

Mba n̄-pa məē tē nan: «Misi to denēn-mbay,
m-to denēn-ndubba ang
ngaā mā kuwa-ndoo ndɔ kâra ang.»

⁸ Mba yeenn bba,
nēn kəm-to-ndooje kə toje ɔju dɔē
a kosoje dɔē tē ndɔ kâra baa njaa.
Nēnje le toje to: Yo, ndoo, tɔkə bbo ngaā puru a kɔēn.
Mba *əbbə-dəwje* Lubba kə gangə sariya dɔē tē le
to nje-singa-məngu.»

⁹ Yeenn ngaā tɔkə mbayje tɔyn kə dɔ nangə tē kə
ddaje nēn-kaya dɔē tē ddəm ddaje saa bbo nēn-kingaje
ddəm le a nɔnje ngaā dā ndingaje rɔde kar tē kə dā
kooje sa-puru kə aw ɔēn le. ¹⁰ Ndo kə naw noo le a
ddade bbəəl ngaā dā karje ddəw əw bba dā pajə nan:

«Nēn kəm-to-ndoo bbo!
Nēn kəm-to-ndoo kə baann bba be wa!
Bbe-bo, *Babilɔnn*, bbe-bo kə ngəng!

ɔl kar tē kâra baa njaa sariya ddee dɔi tē tokə be
nəənn!»

¹¹ Njē-nēn-labbəje kə dɔ nangə tē nɔnje ngaā uwaje
ndoo mbəē, mba nje-ndoko nēnje ləde goto ngaā.

¹² Nēnje tokə andə, andə-narə, kɔr ərje kə gatē ngəng,
mərəje, kubbuje kə n̄-dda kə ləen kə kase kə ndɔnren
kə yeje kə n̄-dda kə nēn kə ria nan sowa, kamje tɔyn kə
ətəje maji, nēnje kə n̄-dda kə ngəngə kərə, nēnje tɔyn
kə n̄-dda kə kakə kə gatē ngəng, nēnje kə n̄-dda kə
tungu kə andə-narə wase kə ər kə kura kə ria nan mar-

bərə. ¹³ Nēnje kə maji dang dang kə daw njiri nēn nēn,
dukann, nēn kə ria nan *mir*, nɔn-kakə kə ətə maji, *ben*,
ubbu, nduju, *ble*, mangəje, batəje, sundaje kə sarətəje,
bbərəje kə dəwje kə duwade ta dɔ tē to bbərəje.

¹⁴ Njē-nēn-labbəje le pajə nan: «Nēnje kə aw dda bboe
nya ləw le aynje awje ddəw əw səi ngaā. Nēn-kingaje
ləi kə maji wase ndɔnren le gotoje tɔyn jii tē ngaā. Dā
təl kinga ture tē ang ngaā.»

¹⁵ Njē-nēn-labbəje kə ingaje nēn mbəē le a kooje
ndoo kə naw noo le a, bbəəl a kuta dɔde ngaā dā karje
ddəw əw bba dā nɔnje ddəm dā kuwaje ndoo ddəm.

¹⁶ Dā pajə nan:

«Nēn kəm-to-ndoo bbo!

Nēn kəm-to-ndoo bbo!

Dɔngɔr, bbe-bo nəənn aw ula kubbuje kə kura kə kase
kə ndɔnren.

Naw nula nēn-mbije kə nēn-jije kə n̄-dda kə andə kə
kɔr ərje kə gatē ngəng kə mərəje!

¹⁷ A mə ɔl kar tē kâra baa njaa

nēn-kingaje laa kə banya le tɔyn tujuje bbo!»

Ngaā njē-kuwaje tɔkə toje tɔyn kə dəwje kə aw ddaje
kula dɔ ba-katə tē kə njē kə aw njaje dɔ ba-katə tē kə
tɔkə to kə dəwje kə aw ingaje nēn-kusa tade ddəw kula
tē kə dɔ ba-katə tē, darje ddəw əw ¹⁸ ngaā dooje sa-pu-
ru kə aw ɔēn le a, duruje əkii nan: «Tɔkə bbe kə dda
bba asə naan kə bbe-bo wa?» ¹⁹ Daw jinje əbaburu
nangə dunguje dɔde tē, n̄-nɔnje, n̄-ndingaje ndoo n̄-
pajə nan:

«Nēn kəm-to-ndoo bbo!

Nēn kəm-to-ndoo bbo!

Bbe-bo, bbe kə ddəw nēn-kinga tē laa kə banya,

njē tɔkə toje tɔyn ingaje nēn nēn le,

mə ɔl kar tē kâra baa njaa

n̄-təl to dɔ-ndubba bbo!»

²⁰ Dəwje kə darā, ə-ddaje rɔ-nəəl mba koso lə Ba-
bilɔnn le.

See dəwje lə Lubba, see *njē-kaw-kulaje* kə *njē-kilaje*
mbər tar lə Lubba,

ə-ddaje rɔ-nəəl tɔ,

mba Lubba gangə sariya dɔē tē mba nēn kə n̄-dda kə
se le.

²¹ Marə *anjə* kə nje-singa-məngu unn marə tɔkə biri-
ər kə ɔy ila mə ba-katə tē ngaā pa nan:

«Dā kila *Babilɔnn* bbe-bo kə singa tokə be tɔ:

Dā təl kingə ang ngaā.

²² Dəw a koo kɔru nēn-kəm lə njē-kondeje bbe ləi ang
ngaā ddəm

ndu njē-nɔn-pajə ang ngaā ddəm

kɔru njē-kɔlje mbula,

kə njē-toje təbbə ang ddəm.

Dəw a kinga nje-gusu kə aw dda marə kula kâra bbe
ləi ang ngaā ddəm

dəw a koo kɔru nēn kə daw duru birī bbeē ləi ang
ngaā ddəm.

²³ Puru lambe a ndoko mə bbe tē lai ang ngaa ddəm dāw a koo ndu basan de kə ngon mandə kə n-taaje naan tokə siki bbeē lai ang ngaa ddəm mba njē-nēn-labbəje kə bbeē lai toje to dəwje kə ngəng kə dɔ nangə tē ngaā ərə gəl-dəwje tɔyn kə nēn-kumanje lai kə aw dda arə n-ndəəmje ddəw.

²⁴ Mba mə bbe tē lai ā n-kayn məsə dəwje tɔyn kə n-tɔlde dɔ nangə tē ddəm məsə njē-kilaje mbər tar lə Lubba ddəm dəwje lə Lubba ddəm.»

Pa sɔn bbar mə dara tē

19 Goe tē a, moo marə ndu bbar bo tokə ndu dəwje kə banya mə dara tē nan:

«*Aleluya!*

Kaji, piti kə singa-məngu toje to lə Lubba ləje.

² Mba sariyaje laa kə naw gangə toje kə dɔgɔlē ddəm toje gatə gatə ddəm.

N-gangə sariya dɔ təkə denēn nje-kaya tē kə tuju dɔ nangə kə kaya laa ngaā nila barə məsə njē-kulaje laa kə n-tɔlde le dɔē tē.»

³ Ngaa n-təl n-paje bbay nan:

«*Aleluya!*

Sa-puru kə ɔn təkə bbe le aw tu kə ndɔ kə ndɔ.»

⁴ Təkəje kə dɔjoo gire sɔ le kə nēnje kə toje kəm baa kə sɔ le ɔsuje məkəjə-gɔlde nangə ngaā poloje Lubba kə isi ngende-mbay tē laa. N-paje nan: «*Amenn! Aleluya!*»

⁵ Ngaā, marə ndu bbar ngende-mbay tē le nan:

«*ɔsuje gaji Lubba ləje,*

see njē-kulaje laa tɔyn,

see njē kə ngaji kə see njē kə bo kə aw bbəleje!»

⁶ Moo marə ndu tokə ndu dəwje kə banya ddəm tokə kɔru təkə maann ddəm tokə kɔru ndi kə ndangə kə singa ddəm. *Ndu* le pa nan:

«*Aleluya!*

Mba *əbbə-dəwje* Lubba,

Nje-singa-məngu aw ɔn bbe ngaa.

⁷ N-ddaje rɔ-nəəl, jarəje rɔje nəəlje, n-piteje,

mba kar kusu taa-naan lə *Ngonn batə* le asə ngaa, denēn laa le gɔl rɔē mban.

⁸ Darə nula kubbu ləen kə ndɔnren kə nēn-yərəw ɔru ang.»

Mba kubbu ləen le to kula-ddaje kə gatə gatə kə dəwje lə Lubba ddaje.

⁹ Anjə le pa arəm nan: «Uja tar nəənn makəturu tē: «Maji arə dəwje kə n-bbarde kusu taa-naan tē lə *Ngonn batə!*» » Goe tē a, n-pa narəm nan: «To tarje lə Lubba njaa.»

¹⁰ M-tee moso kɔ gɔlē tē ta pole, a n-pa narəm nan: «*Ə-dda nēenn ang! M-to nje-kula mari ddəm nje-kula mar ngakɔnje kə aw ngəmje tar-najije lə Jeju ddəm. Lubba ā maji karə ə-pole!*»

Tar-najije lə *Jeju* toje to tarje kə ddeeje dɔ njē-kilaje mbər tarje tē lə Lubba bba aw paje.

Dəw kə aal sunda kə nda

¹¹ Goe tē a, moo dara təəyn, a moo sunda kə nda. Dəw kə aal sunda le ria nan: «Dəw kə aw dda nēn kə dɔgɔlē, Dəw kə tɔkɔɔ.» Naw gangə sariya ngaā naw dda dɔ dɔdəw nēn tē kə gatə gatə. ¹² Kəmē to tokə puru kə aw ɔn. *Əɔkudɔ* tokə banya toje dɔē tē. N-dda marə ri rɔē tē, a ne kə karē baa njaa n-gərə ri le.

¹³ Ngaā nula kubbu kə ngal kə to məsə tɔyn. Ria nan «Tar lə Lubba.» ¹⁴ Njē-ddəje kə darə isije dɔ sundaje tē kə nda ngaā aw ɔruje goe. Dulaje kubbu ləen kə kura, kə nda kə nēn-yərəw ɔru ang. ¹⁵ Marə təkə kiya kə atə in ta dəw tē kə aal sunda le tee ta tuka nēn gəl-dəwje. Nā kɔn dɔde karə ngəng nya. Nā tɔju wungu lə Lubba kə to nje-singa-məngu, wungu laa kə aw ɔn puru, ddəw mbɔyn tē kə nā mbɔynde kə gɔlē tokə lə kandə *binyə* mə nēn-kore-maann *binyə* tē. ¹⁶ N-dda marə ri kubbu tē laa kə ngal le ddəm bingə tē ddəm nan: «Mbay-dɔ-mbayje kə *əbbə-əbbə-dəwjeje.*»

¹⁷ Goe tē a, moo marə *anjə* ar taar mə kar tē. Nuru əkii kə singa narə əəlje tɔyn kə aw ilaje mə dara tē nan: «*Ə-ddeeje ə-mbɔnje naan mba təkə kusu lə Lubba,* ¹⁸ mba kɔn taal təkə mbayje, taal mbayje lə mbambaje kə taal njē-singa-mənguje. Taal sundaje kə taal njē kə aalje sundaje le, taal dəwje tɔyn, bbərəje kə bbərəje ang, taal dəwje kə ngaji kə dəwje kə bo.»

¹⁹ Goe tē a, moo da le kə təkə mbayje kə dɔ nangə tē kə mbambaje ləde. N-mbɔnje naan ta dɔdɔ kə dəw kə isi dɔ sunda tē le, ne kə mbambaje laa. ²⁰ Duwa da le kə nje-kila mbər tar kə tɔkɔɔ ang le. Ne kə dda nēn-mɔrije nɔēn tē bba nərə nēn njē kə əndəji da laa to əngə-nɔnde tē ngaā aw poloje ətaar laa le. Dungude joo kəm, kəm baa ndakə puru *supərə* tē kə aw ɔn. ²¹ N-tɔl kəseje kə təkə kiya kə in ta dəw tē kə isi dɔ sunda tē tee le ngaā əəlje tɔyn ɔnje taalde arə məde ndann.

Tar bbal kə dorə kâra (1 000)

20 Goe tē a, moo marə *anjə* in darə aw ddisi. Nuwa ngaw kele ta *təkə buwa kə sunrē goto* le kə kula njamji kə ɔɔy jia tē. ² Nuwa da kə *unn da-rɔ mar*, kə to li kə ləw, kə to əsu, kə to *Satan* le ngaā n-tɔē kə kula njamji mba bbal dorə kâra (1 000) ³ Nilē *təkə buwa tē kə sunrē goto* le ngaā nutu tēē, n-lətə ta buwa le dɔē tē mba karə nərə gəl-dəwje ang ngaa ndərəng mba bbal dorə kâra le. Goe tē a, dā tute mba marə kar ngaji.

⁴ Goe tē a, moo ngende-mbayje. Darə singa dəwje kə isije dɔē tē karə n-gangəje sariya. Moo ndil dəwje kə n-

talde mba tar-naji læ *Jeju* kê ñ-paje ddäm mba tar læ Lubba ddäm. Moo ndil dede kê ñ-mbätäje ta kwsu mækajä-galde ncn da tē le ddäm ncn ätaar tē kê ndaji da tē le ddäm dwsu ändaji ängo-nönde tē ang ddäm mä jide tē ang ddäm le t. Ñ-ndolje ngaâ dönje mbay kê *Kristä* asä bbal dorö kâra (1 000).⁵ Käsä däjwe kê oyje ndolje ang ndäräng bbal dorö kâra le asä. Yeenn to döngör ndol læ däjwe kê oyje.⁶ Maji aräde, de däjwe kê döngör ndol læ däjwe kê oyje, deeje horode tē. Ñ-toje to däjwe læ Lubba njaa! Yo kê gwl joo laa ee kê singa döde tē ang. Dä toje to njê-poloje læ Lubba ddäm læ *Kristä* ddäm ngaâ dä künje saa mbay bbal dorö kâra le.

Koso læ Əsu

⁷ Bbo bbal dorö kâra le tunga a, dä kuru *Satan* käy-kula tē, ⁸ ngaâ nâ kaw kärä gäl-däjwe künj nangä tē kê sɔ tünj, yeenn pa nan Gogä kê Magogä. Nâ mbön däjwe le mba dda nēn ddo. Körde banya tokä ängara ta ba-katä.

⁹ Ñ-taaje dö nangä tünj ngaâ ñ-gukuje dö gung læ däjwe Lubba ddäm tükä bbe kê Lubba ndiki nya ddäm. A puru in darä ddisi ngaâ önde.¹⁰ Ngaâ dila Əsu kê nje-käräde le mä ndakä puru kê *supärä* tē, lo tē kê da le kê nje-kila mbär tar kê tükö ang le eeje tē. Dä kooje ndoo nya, kar kê til, bbal kê bbal.

Döbün Sariya

¹¹ Goe tē a, moo tükä ngende-mbay kê nda kê däjwe kê isi döe tē. Nangä kê dara ötuje äynje nēn tē kê ddäng arä däjwe täl oode ang ngaä.¹² Ngaâ moo däjwe kê oyje, njê kê ngaji kê njê kê bo, darje taar ncn ngende-mbay tē le. Ñ-täyn makäturuje, a ñ-täl ñ-täyn marä makäturu bby, to makäturu tæbbä. Ngaâ ñ-gängä sariya dö däjwe tē kê oyje asä käm kula-ddade, tokä ye kê ñ-dda makäturuje tē le.¹³ Ba-katä tee kê niinn däjwe kê najn mä tē. Ngaâ yo kê lo læ däjwe kê oyje teeje kê niinn däjwe kê toje mä tē arä ñ-gängä sariya döde tē kâra kâra asä käm kula-ddade.¹⁴ Goe tē a, dungu yo kê lo læ däjwe kê oyje le mä ndakä puru tē. Ndakä puru le to yo kê gwl joo laa.¹⁵ Däjwe kê dinga ria makäturu tæbbä tē le ang a, dilē ndakä puru tē le.

Dara kê siki kê nangä kê siki

21 Goe tē a, moo dara kê siki kê nangä kê siki. Mba dara kê döngör kê nangä kê döngör ikije ngaâ ba-katä goto ngaä.² Ngaâ moo tükä bbe kê maji tünj kê to Jerujalem kê siki kê in r Lubba tē darä aw ddisi. Tükä bbe le to tokä læ denēn kê dda mandä ngaâ ar döglē tē aw nginan ngawēje.³ Moo ndu bbar kê singa ngende-mbay tē le nan: «Bbasinen, käy læ Lubba to horö däjwe tē ngaä. Nâ dda bbe kê de ngaâ dä toje to däjwe laa. Ne Lubba njaa nâ kisi kê de ngaâ nâ to Lubba læde.⁴ Nâ böru maann-ncn tünj kämde tē. Yo a goto

ngaä. Ndo, äkii kê nēn käm-to-ndoo a gotoje, mba nēnje kê læw ndäje mban.»

⁵ Ngaâ däjwe kê isi ngende-mbay tē le pa nan: «Oo! Mdda nēnje tünj tokä siki ngaä.» Ñ-pa nan: «Uja tarje nänn makäturu tē. Mba tarje læm to tarje kê tükö ngaä asäje kärä däjwe unda mä döe tē.»⁶ Ngaâ ñ-pa naräm nan: «Bbayē ngaä! M-to *Alpa* kê *Omega*, m-to kunn-kutu nēn ddäm döbün nēn ddäm. Däjwe kê kunda öän a, äman, mä kärä maann kê aw arä tæbbä nay baa. To maann kê aw in mä nangä tē aw tee.⁷ Däjwe kê tæ tæ dö a, mä kärä nēnjeenn le ddeje to laa. Mä to Lubba laa ngaâ nâ to ngonnäm.⁸ A njê-bbälje, njê kê tusuje mä-kunn inyaje, njê-nēn-ddaje kê maji ang, njê-tölje däjwe, njê-ddaje lo-to-majang, njê-maalje, njê-poloje kør kê njê-ngämje tünj, lo læde to mä ndakä puru kê *supärä* tē. Yeenn to yo kê gwl joo laa.»

Jerujalem kê siki

⁹ Goe tē a, *anjä* kâra horö njê kê siri tē kê uwaje ängo nēn käm-to-ndooje kê siri jide tē le dde pa aräm nan: «Ä-dde arä m-töji nje-ngaw le, denēn læ *Ngonn batä* le.»

¹⁰ *Ndil* uwam ngaâ anjä le unnum aw säm dö ddingiri tē kê bo kê ndäj. Ñ-tünj Jerujalem kê to tükä bbe kê maji tünj kê in darä r Lubba tē aw ddisi le.¹¹ Ndoko læ Lubba dda arä Jerujalem le ndönn. Ndönn laa le tokä ndönn læ kør ä kê gatē ngäng kê læ kør ä kê ria nan jaspä kê arä yärärä.¹² Ndoko kê dila ñ-guku nēn dö tükä bbe le ndär ddäm ndäj ddäm. Ta-ndoko le ee döku gire joo. *Anjä* döku gire joo arje ta-ndokoje tē le kâra kâra. Ñ-dda rije ta-ndokoje tē le. To ri gäl ngann *Ijaräylje* kê döku gire joo.¹³ Ta-ndokoje læ mota toje ä käm kar tē, mota toje ä kandä tē læ kar, mota ä dago, mota ä bär.¹⁴ Dwsu ndoko le dö ärije tē döku gire joo kê dungu nēn gwlē ngaâ ñ-dda ri *njê-kaw-kulaje* kê döku gire joo kê toje to læ *Ngonn batä* le kar ärije tē kê döku gire joo le kâra kâra.

¹⁵ Anjä kê aw pa säm tar le uwa marä nēn kê daw döju nēn nēn jia tē. Nēn le to tokä læ kärä waa. Ñ-dda kê andä-narä. Nuwa nēn le ta köju nēn tükä bbe le, ta-ndokoje le kê ndoko le.¹⁶ Mbo-kar bbe le ee sɔ. Ngäl laa kê tatä laa asä naan. Anjä le öju bbe le kê kärä kê jia tē le, a ngäl laa, tatä laa kê ndäj laa asä metere kør joo (200) gwl dorö döku gire joo (12 000).¹⁷ Köju ndoko kê gusu kê däjwe aw öjuje nēn nēn a, ngäl asä köju metere kør kâra kê dökö gire sɔ (144).¹⁸ Dwsu ndoko le kê ä kê maji kê ria nan jaspä, a ñ-dda tükä bbe le kê andä kê yäräw öru ang kê käm ä yärärä.¹⁹ Ñ-dda kar ä kê dösu nēn gwl ndoko le kê ärije dang dang kê gatē ngäng darä kura. Ñ-dda kar döngör ä le kê ä kê ria nan jaspä, ñ-dda joo laa kê sapir, mota laa kê kalse-

† Kilometere dorö joo gire kør dökö (2400). †† Kør nēn kê dorö döku gire joo kê kør kâra dökö gire sɔ, tju to tükä bbe le maji tünj. Makäturu tē læ Lubba, kør nēn kê döku gire joo to nēn kê maji tünj.

duwann, so laa kə emerodə, ²⁰ min laa kə sardonikis, misan laa kə sarduwann, siri laa kə krijolitə, jijoo laa kə beril, jikara laa kə topajə, dɔku laa kə krijoparajə, dɔku gire kâra laa kə yasentə, dɔku gire joo laa kə ametistə. ²¹ Ta-ndokoje kə dɔku gire joo le toje to mərəje dɔku gire joo. Ta-doko kâra a, n̄-dda kə mərə kâra baa. N̄-dda natə tɔkə bbe le kə andə kə maji kə kəmê are yərərə.

²² A moo *kəy-polo Lubba* mə tɔkə bbe t̄ le ang. Mba *Əbbə-dəwje* Lubba kə Nje-singa-mɔngu njaa, de kə *Ngonn batə* â n̄-toje to *kəy-polo Lubba* kə mə tɔkə bbe t̄ le. ²³ Bbe le aw ndiki karə kar ɔsu wase karə n̄yn nda bba karə mǣ ndoko ang. Mba ndoko lə Lubba â aw dda arə mǣ aw ndoko ngaâ *Ngonn batə* le â to lambe kə mə tɔkə bbe t̄ le. ²⁴ Gəl-dəwje a njaje lo-karə t̄ lə tɔkə bbe le ngaâ tɔkə mбайje kə dɔ nangə t̄ a ddeje kə n̄n-pitije ləde mǣ t̄. ²⁵ Ta-ndokoje le a kutuje ndɔ kâra ang, mba lo t̄ənn til a goto ngaa.

²⁶ Dəwje a ddeje kə n̄n-pitije kə n̄n-kingaje lə gəl-dəwje mə bbe t̄ le. ²⁷ N̄n-yərəw kâra a kandə mə bbe t̄ le ang nyɔm. Dəw kə nje-dda n̄n kə asə koo kə kəm ang wase nje-ngəm a kandə mə bbe t̄ le ang tɔ. Njê kə n̄-dda ride makətu ru təbbə t̄ lə *Ngonn batə* njaa kə karəde baa â a kandəje mə bbe t̄ le.

22 Goe t̄ a, anjə le tɔjum ba kə maann̄ aw arə təbbə dəw, kəmê are yərərə. Maann le ubba ngende-mbay t̄ lə Lubba de kə *Ngonn batə* le aw tee ² ngaâ aw ula dann natə tɔkə bbe t̄ le. Mbɔr maann t̄ lə ər joo kəm, kakə kə aw arə dəw təbbə to t̄. Mə bbal t̄ kâra a, kakə le andə gɔl dɔku gire joo. N̄yn kâra a, nandə gɔl kâra kâra. Kamê to kuman kaji gəl-dəwje. ³ Marə n̄n kə ndu-ndɔl lə Lubba a to d̄ê t̄ a to ang ngaa.

Ngende-mbay lə Lubba kə lə *Ngonn batə* a toje mə bbe t̄ le. Njê-kulaje lə Lubba a poleje. ⁴ Dâ koo kəmê ngaâ ria a to əngo-nɔnde t̄. ⁵ Til a goto ngaâ. Dəw a duju puru lambe wase a nginan karə kar ɔsu bba ta koo n̄n lo ang. Mba ndoko lə *Əbbə-dəwje* Lubba njaa a kuru d̄de t̄ ngaâ dâ kɔnje mбай bbal kə bbal.

Jeju pa tar ddee laa

⁶ Goe t̄ a, anjə le pa arəm nan: «Tarje n̄ənn to tarje kə tɔkɔɔ ngaâ asə karə dəw unda mǣ d̄e t̄. *Əbbə-dəwje* Lubba kə arə Ndil laa ddee dɔ *njê-kilaje mbər tar* t̄ laa ula anjə laa karə tɔju njê-kulaje laa n̄n kə n̄yn ngɔsi baa ta ddee.»

⁷ Jeju pa nan: «Oo, maw ddee ngɔsi baa ngaa. Rɔ-nə̄l to lə dəwje kə aw ngəmje tarje kə dila mbərə makətu ru t̄ n̄ənn!»

⁸ Əman Jan njaa moo n̄nje n̄ənn kə mbim ddəm kə kəm ddəm. Ngaâ go n̄nje t̄ kə moo kə mbim ddəm

kə kəm ddəm le, m-tee moso nɔn gɔl anjə t̄ kə aw tɔjum n̄nje le ta pole. ⁹ A n̄-pa narəm nan: «Ə-dda n̄ənn ang! M-to nje-kula mari kə nje-kula mar ngakɔnje kə toje to *njê-kilaje mbər tar* lə Lubba kə nje-kula mar dəwje kə ngəmje tarje kə makətu ru t̄ n̄ənn. Lubba â maji karə ə-pole.»

¹⁰ Goe t̄ a, n̄-pa narəm nan: «Ə-kusu tarje lə Lubba kə dila mbərə makətu ru t̄ n̄ənn ang. Mba kar n̄yn ngɔsi baa ngaa. ¹¹ Maji karə dəw kə to gatə gatə ang, to gatə gatə ang kə kete kete bbay. Ngaâ nje-n̄n-yərəw ddee to nje-n̄n-yərəw kə kete kete bbay. A maji karə dəw kə to gatə gatə dda n̄n kə gatə gatə kə kete kete bbay. Ngaâ maji karə dəw kə sangə r̄ê mba Lubba, sangə r̄ê kə kete kete bbay.»

¹² Jeju pa nan: «Oo, maw ddee ngɔsi baa. Maw ddee kə kuka lə dəw kâra kâra asə kula-ddē. ¹³ M-to *Alpa* kə Omega. M-to d̄ngɔr dəw ddəm d̄ɔɔyn dəw ddəm. M-to kunn-kutu n̄n ddəm kɔsu kɔyn n̄n ddəm.» ¹⁴ Maji arəde, de dəwje kə daw tokoje kubbuje ləde, ta kinga ddəw kusa kandə kakə kə aw arə dəw təbbə ddəm ta kandə kə ta-ndoko mə bbe t̄ le ddəm. ¹⁵ See dəwje kə ə-toje tokə lə bisije, njê-maalje kə njê-ddaje lo-to-majang, njê-tɔlje dəwje, njê-poloje kɔr, njê kə ndikije ngəm ddəm aw ərəje ngəm ddəm ə-naynje ddaka nunn.

¹⁶ «Əman *Jeju*, mula anjə ləm karə pa tar-najije n̄ənn tɔyn arəse mə *Egilisije* t̄. M-to dəw kə gəl nuju t̄ lə *Dabbiti*. M-to əndetərənden kə ta lo-karə t̄ kə ndoko nya.»

¹⁷ *Ndil* de kə den̄n kə nje-ngaw le n̄-paje nan: «Ə-ddee!»

Maji karə dəw kə oo tar n̄ənn pa tɔ nan: «Ə-ddee!»

Maji karə dəw kə kunda ɔ̄n ddee. Dəw kə ndiki a, taa maann kə aw arə təbbə dəw le baa njaa ay!

Dɔɔyn tar

¹⁸ Əman Jan, m-pa marə dəwje tɔyn kə oo tarje lə Lubba kə dila mbərə makətu ru t̄ n̄ənn: Bbo dəw ila marə tar d̄e t̄ a, Lubba a karə n̄n kəm-to-ndooje kə n̄-pa tarê makətu ru t̄ n̄ənn oso d̄ê t̄. ¹⁹ Â bbo dəw ɔru marə tarje kə dila n̄n mbər makətu ru t̄ n̄ənn kə ddang a, kandə kakə kə aw arə dəw təbbə kə tɔkə bbe kə maji tɔyn kə n̄-gɔl mbē kə n̄-dda tarê makətu ru t̄ n̄ənn, Lubba a kɔru jia t̄ kə ddang.

²⁰ Dəw kə pa tar-naji n̄nje n̄ənn le, pa nan: «Tɔkɔɔ, maw ddee ngɔsi baa.»

Amenn! Ə-ddee, *Əbbə-dəwjeJeju!*

²¹ Maji karə mə-maji lə *Əbbə-dəwjeJeju* n̄yn kə se tɔyn.